

GRANADA	
Sala	A
...	50
...	142

La 7-21

2 400 40 **Selma** MADE IN SPAIN

11802601

T factum est in quartodecimo anno regis Ezechia. Ascendit Sennacherib rex Assyriorum super omnes ciuitates Iuda munitas, & cepit eas.

HISTORIAM, quantum possumus, explicatam percurramus; longius, Deo propitio nobis, in libris Regum persecuturi; tantumque in iis immorabimur locis, qua Vaticinij rationem videbuntur attingere. Cum primis verò mirabile videtur hanc huiusmodi calamitatem Iudae genti illa tempestate allatam, qua optimus & innocentissimus, admodumque pius rex Iezechias praerant, cuius pater potius videatur eiusmodi malum commeritum. Verum enimvero huius diuini iudicij exemplum non in regem, sed in ipsum populum editum fuit, cuius regis probitas, aequitas, pietas, & simplicitas, ac pacis & rei publicae quietis, tranquillitatisque perpetuus amor, tanto fastidio fuerant insolentis populi temeritati; ut de nonandis rebus, & rege alio sibi praeficiendo, Sebna factioso auctore & impulsore consilium fuerit. Nam praeter vitam innocentiam & probitatem, atque perpetuum sapientiae diuinæque legis studium, quo Iezechias tenebatur, frugalissimus etiam fuisse fertur: quod regni splendori atque maiestati improbi homines indecens & iliberale esse praeterebant; cum Phace, Remalia filius, qui Israelitarum tyrannidem occupauerat, splendidissimus iudicaretur. Hanc igitur insolentis populi temeritatem, Deo inuisam, & magna atque calamitosa calamitate castigandam Isaias ante praedixerat: Pro eo quod abiicit populus iste aquas Siloë, quae vadunt cum silentio; & assumpsit magis Rasin, & filium Romelia: propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, & multas; regem Assyriorum, & omnem gloriam eius: & ascendet super omnes riuos eius, & fluet super vniuersas ripas eius: & ibit per Iudam, inundans, & transiens usque ad collum veniet. Id quod Isaias ipse interpretatus fuerat, Assyriorum regem aquarum nomine appellando, hoc loco res ipsa interpretari cogit. Ascendit Sennacherib super omnes ciuitates Iuda munitas, & cepit eas. Namque ille, post captam Samariam, Iudaorum etiam vrbes, torrentis instar impetu facto, inundans oppressit, secumque abstulit. Quod verò notanter à Vate additum fuerat, & transiens usque ad collum veniet; Ierosolymam, totius regionis editissimam urbem, & Iudaici regni caput, tentandam significans; subiuncto versu factum indicatur. Et quia huius inuasionis felicem Ierosolymis exitum, ab Isaias quoque praedictum, euentus probauit; commodè in hunc locum historia omnis producta est, futura postea euerisionis Ierosolymorum ante decantata iudicium expectandum monitura: Illius, inquam superius denunciatae: Mulieres opulenta Surgite, &c. & ad ferendam post longum tempus restitutionis, instaurationis, & amplificationis excitatura spem. de qua salute superiore capite agi ceptum: à proximo vaticinio videlicet, Consolamini, consolamini, continuatisque sermonibus perorabitur. Itaque calamitas hac Iudaica praedicta, rebus nunc allata, & Ierosolymorum consecuta narratur salus: quibus Vati

Sup. 6.

Sup. 12.

& suo tempore veritas adscripta, & fides in posterum conciliata est. Atque hanc interpretamur causam, quamobrem tam longa historia tela in hoc vaticinio, praeter ceterorum Vatum exemplum, fuerit inserta.

Et misit rex Assyriorum Rabfacen de Lachis in Ierusalem, ad regem Ezechiam in manu graui, & stetit in aquae ductu piscinae superioris in via Agri-fullonis.

HISTORIAE contextum praecipuis verbis examinandis consecuturos, locum ad hanc rem opportunum recitare inuabit. Anno quarto regis Ezechia, qui erat annus septimus Osea filij Ela regis Israel, ascendit Salmanasar rex Assyriorum in Samariam, & oppugnauit eam, & cepit. Nam post annos tres, anno sexto Ezechia, id est, nono anno Osea regis Israel capta est Samaria: & transtulit rex Assyriorum Israel in Assyrios: collocauitque eos in Hala, & in Habor fluuij Gozan, in ciuitatibus Medorum: quia non audierunt vocem Domini Dei sui, sed praetergressi sunt pactum eius: omnia quae praeceperat Moses seruus Domini, non audierunt, neque fecerunt. Atqui eundem Assyriorum regem pluribus dictum nominibus, antiquiores tradunt Scriba. certè eundem Salmanasarum & Zazarheribum vocatum, sacra lectio indicat. Rabfacer, inter agenda referendaque domini sui mandata, illud pronunciauit: Numquid liberauerunt Samariam de manu mea? Huius verò post Samariam captam in Iudaeam etiam expeditionis, & inuasionis consilio, causam ex eo quaesitam intelligimus: quod cum primum regnare cepisset Ezechias, vetigal patri suo ab Assyriis impositum, pendere destitit. quod cum vno atque altero ad quartumdecimum usque annum, Salmanasarus aliis rebus gerendis occupatus, repetere desimulasset: tum verò, ceteris pacatis nationibus, negati tam diu vetigalis crimen, bello illato, animaduertendum decreuit. quam calamitatem cum pecunia damno redimendam potius, quam extremum periculum ferendum cogitasset Iethias, aliàs ingenio institutoque suo minus bellandi cupidus, de multa sufferenda pacisci sategit. S. S. E. Tum misit Ezechias rex Iuda nuncios ad regem Assyriorum in Lachis, dicens: Peccaui, recede à me, & omne quod imposueris mihi, feram. Indixit itaque rex Assyriorum Ezechia regi Iuda trecenta talenta argenti, & triginta talenta auri. Deditque Ezechias omne argentum quod repertum fuerat in domo Domini, & in thesauris regis. In tempore illo confregit Ezechias valuas templi Domini, & laminas auri, & dedit eas regi Assyriorum. Misit autem rex Assyriorum Tharthan & Rabfacer, & Rabfacen de Lachis ad regem Ezechiam cum manu valida Ierusalem. Qui cum ascendissent, venerunt Ierusalem. & steterunt iuxta aquae ductum piscinae superioris, quae est in via agri fullonis. Antiqui expositores, Assyriorum regem scribunt, illa pecunia accepta, domum rediisse, sperantem singulis annis tantundem sibi missum iri: quo tamen post annum elapsam requisito, copias has misisse. quam quidem rationem nullo nobis historiae sacrae loco fultam praetermittentes, intelligimus ab Assyrio rege, primum ea quam sibi vetigalis nomine deberi indicabat, pecunia desimulata, pacto decisam acceptamque fuisse:

4. Reg. 18.

4. Reg. 18.

sive illa summam tot annorum aquauerit, vel superauerit, sive aliàs minorem tulerit: quam exacta de animaduertenda læsa maiestatis, hoc est, negata seruitutis iniuria denuo agentem, in Iudæi regis punitionem, atque ad aliarum nationum exemplum decreuisse, cogitantem de populi mutatione, ac translatione in alia loca, eodem quo cum Israelitis egerat pacto: atque ita regni securitati consulere voluisse. Namq; hanc rerum seriem ac per tyranni mentem imperiorum ratio & ipsa simplex historiarum lectio & collatio inducere videtur; atq; ad eò orationis argumentum ac deductio significat. Quod verò in Regum libris tres præcipui ac summi viri missi dicantur, ex quibus hic vnus tantum nominatur: ita intelligimus, tres rei gerendæ collegas cum exercitu missos: vnum verò Rabfacem ad mandatum denunciandi belli, aut actionum de deditioe vel pactis conditionum ad regem, & ad populum accepisse, executumq; fuisse. Stagna ampliora manu arteq; facta, & ad excipiendas pluuias comparata, quales ab antiquis apud antiquas vrbes aquarum penuria laborantes factas nouimus, piscina dicuntur: cuius generis adificij duo exempla Hierosolymis fuisse legimus, alteram supremã, GHALIONAH, id est, editiori constructam loco, ad lauandarum vestium usum, cum aquaductu oportuno, quò aqua, cum opus esset, per tubũ deflueret in vasa lauandis vestibus accomodata distribueretur. cui molis campus adiacebat, ex usu appellatus Fullonis ager: utpote qui vestibus exiccandis destinatus esset. Erat verò locus ille satis conspicuus, & vrbi proximus; adeò ut ad mandata populo exponenda satis oportunus à regis ministris putaretur, & res ipsa constiterit. Quod verò ad ministrorum numerum attinet, totidem à ciuitate ad muros constiterunt, Iezechia regis partes acturi, quot ab Assyrio rege cum mandatis venerant.

Et egressus est ad eum Eliacim filius Helcix, qui erat super domũ, & Sobna scriba, & Ioahæ filius Afaph à commentariis.

Singulorum apud regem officia & munia certas ac distinctas partes indicant; quæ tamen simul collata, magnam, ac planè regiam auctoritatem representabant: namque rerum regiarum dictaturam à rege secundam Eliacim gerebat: iuris verò consulendi ac respondendi facultas Sobna, sive Sebna: Afapho verò rerum, mandatorum à rege accipiendorum, & ad regem nostrum referendorum cura constabat. Primum præfectum, sive præsidem, secundum consultum iuris, tertium autem relatores fora nostra nominant. Hos tres & auctoritate, vti diximus pollentes, & linguarum peritos (quod maximè utile & opportunum semper in regis aulis esse solet) suis insignitis ornamentis, & nominibus etiam facile agnoscendos, mittendos rex curauerat, propter personarum dignitatem, & linguæ Chaldaicæ cognitionem, quòd vtraq; res ad agendum de pace idonei ac legitimi interpretes essent. Namq; Assyrii illi trium viri mandata de pace ad regem præcipuè adferre putabantur, contra quàm res postea indicauit. Namq; ad hos qui regiam sustinebant personam, minarum & exprobrationis atq; iræ superba verba primùm facta, deinde verò ad populum de deditioe conditionibus actũ est. Tradunt autem antiqui auctores Rabfacem ex Israelitarum

ortu fuisse; tamen Assyriorum regi seruientem magis, quàm suis deditum, Israelitam MESSUMAD, hoc est, de impietate suspectum ferunt. utcumq; sit, certè constat illum eius linguæ valdè gnarum, quæ tum Iudæis vulgaris erat, nuncq; in libris tantum durat, & sacra, sive Hebræa, sive Iudæica, sive Israelitica, sive potius Cananitica dici meretur: neque solum peritum, sed eloquentem, & sublimis compotem tum sermonis, tum orationis: cuius habendæ initium ab appellato Ezechia non titulo, sed nomine, in contemptum & contumeliam factum est.

Et dixit ad eos Rabfaces, Dicite Ezechia, Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum.

Ex collatione personarum prima argumentatio texitur: altera suo tantum appellanda nomine, tanquam priuata (ignominia enim genus est, vbi quis proprio tantum nomine vocatur) Altera verò maximo atq; augustissimo regis titulo nominanda, regis, inquam, non vnus tantum obscura gentis, verum Assyriorum: cuius antiquissimum, & latè patens constabat imperium. Significat enim Ezechiam non modò regis nomine supremi regis collatione non esse appellandum; sed iam omnino, propter læsi imperij culpam, exauctoratum, atq; adeò regno prorsus priuatum: quippe cuius omnes vrbes iam captae fuissent, & reliquum vnum latibulum esset Ierosolymorum, nulla ex parte tutum, sed vel ciuium spontanea deditioe, vel facili belli ab Assyrio rege inferendi negotio cū probro, dedecore & ignominia amittendum. Rex magnus. Regum supremus: non vt Iudæorum aut Israelitarum, aut aliàs singularis cuiuspiam gentis; verum omnium maximus regum; atq; idco gentis terrarum dominus, hoc est, Assyriorum rex.

Quæ est ista fiducia qua confidis? aut quo consilio vel fortitudine rebellare disponis? super quem habes fiduciam, quia recessisti à me?

INTER bellatorum & potentium leges, & commuria ac recepta placita, duo hæc habentur celeberrima: alterum, seruitutem quamlibet omni homini odiosam esse: alterum verò, libertatem non nisi explorata domini ac seruientis facultate tentandam: qui secus faxit, nimis audacem atque insolentem, & humana maiestatis contemptorem habendum; atque hoc nomine seuerè esse puniendum. Quisquis enim, pensatis vtrimque viribus, iugo se eximi, atq; ita durare posse rectè intellexerit; magnanimi & seruitutis indigni viri laudem mereri, & à Fortuna, quam ipsi pro numine habent, iam tum iuari arbitrantur. Contra verò temerarij & inconsulti animi vitio argutum, pœnas dari meritum. Si quem sine consilio, sine viribus, sine certo præsidio nouarum cupido rerum incesserit; eumq; sibi ipsi moliri exitium, utpote fortuna ac felicitati potentium non virtute pari, sed audaci temeritate aduersantem: in huiusmodi audaciam seuerè animaduertendum, censent ij, qui rerum summa agunt. Neque verò ad huiusmodi causarum cognitionem & iudicationem censors, vel iudices, vel arbitros ullos admittendos, nisi se solos, ij qui potentia valent, patiantur: ita vt ipsi tunc pro libidine dicant, & crimen perorent, ac iudicij pronuncient sententiam. Hoc itaq;

orationis genere Rabsaces usus, detrectati imperij crimen Ezechia non iam regi, sed priuato obicit. Neque enim decere videtur, regem, aut regium nomen de crimine accusari, sed iam abdicato & exauctorato culpam inuere, & causam capitis aut fama dicendam imperare. Hunc enim iudicij morem in magnis magistratibus obseruatum nouimus exemplo Samuelis, qui iudicis, vel dictatoris deposito munere, Sauleq; respub. clauum tenente, dixit ad vniuersum Israel: Ecce audiui vocem vestram iuxta omnia quae locuti estis ad me, & constitui super vos regem. Et nunc rex graditur ante vos, ego autem senui, & incanui: porro filij mei vobiscum sunt: itaq; conuersatus coram vobis ab adolescentia mea usque ad hanc diem. Ecce praesto sum, loquimini de me coram Domino, & coram Christo eius. In hunc itaque morem Ezechias ab Assyriorum imperatore exauctoratus primus, atque adeo regno exutus, uti videbatur, amissis omnibus aliis ciuitatibus, urbibus & oppidis, praeter Ierosolymam, in qua, captiuorum instar, conclusus, atq; veluti in carcere detentus, causam non regni iam, sed capitis ac fama dicere cogere, perfidia ac perduellionis crimine obiecto, quod nullis certis viribus sese perduellis animi esse prodiderit; eoque crimine regno priuari, quod iam ferè transactum erat, atq; capite mulctari fuerit commeritum. Atq; de re, hoc est, de violata tributi fide, nullum dubium esse cuiquam: illud tamen argui factum, non regio aut liberali, verum seruili animo, contra mores eorum, qui rectè res gerere solent, nihil tentantes libertatis causa, nisi planè exploratū: cum is qui in crimen vocaretur, quo fidere aut niti posset, saltem ut conaretur id quod cupierat, haberet nihil, praeter verba quibus populo ad illam audaciam ferendam suaserit: cum tamen magna res & praclarè non verbis, sed virtute propria, & opibus gerantur. Hic itaq; huius causae status est: Ezechiam nihil ex se, praeter verba, praestare: nihil ab alio proprium agnoscere, & firmum tenere valentem, perfidum tamen sese magno Assyriorum regi prodidisse. Nam quod ad persona ipsius facultatem faceret, illum imbellem, ac parum firmum declarasse haecenus: utpote quem constet nullos apud se ex populo suo instituisse milites, nullas belli artes instruxisse; nihil etiam armorum, aut bellici apparatus, etiam post negatum tributum, ad audaciam defendendam confecisse; tantumque legis ac disciplina patriae studio vacasse, & precum ac supplicationum, ac votorum exercitationi assidue nauasse operam: quae omnia maximis & potentissimis Imperatoribus mira censentur verba; quibus nihil magnum effici, sed nec incipi possit. Argumentatio autem interrogationis forma instituitur: quae, cum inficiationem annexam habet, durius praemio, quam quod ais. Aliud orationis genus, Quae est ista fiducia, qua confidis? qua, inquit, confidentia istud occepisti facinus. nihil enim tibi proprium in hac re fuit, nisi confidentia: non consilium, non virtus, non opes. aut quo consilio, vel fortitudine rebellare disponis? Interpretes nosster omnem argumentationis vim, concisa sermone in enthymematis formam concinnato, complexus est. Namque argumentatio plena in hunc institui potest modum: Magna res non verbis, verum consilio ac virtute geruntur: neque enim alterum sine

alitero

alitero valet; tu neutro usus es, aut uti nosti, neque consilio, inquam, neque virtute. temerario igitur ausu & verbis tibi, aut populo tuo datis à fide & imperio desciuisti. In exemplari locus hic ita ex verbo habet:

Dixi nempe verbum labiorum, consilium, & fortitudo ad proelium: nunc quonam fretus es, quod desciueris à me?

ATQUE quantum ex hominum opinione est, summa potentia omnis ratio tribus praecipuis partibus siue nominibus constat: felicitate, consilio, & virtute. Felicitas à numine dari putatur: numen autem in hac re supremum faciebant fortuna, cui cetera omnia numina obsecundare credebantur: cum plerique idem esse fatum & fortunam existimarent. Atq; ita prima omnium à potentioribus colebatur Fortuna, cui etiam supplicabant minores. Namq; aduersante Fortuna, nihil cetera numina, quamuis suprema, proficere posse, ipsa Dearum decantata regina conqueritur:

Quippe vector fatus. Pallas ne exurere classem
Argiuum, atq; ipsos potuit submergere ponto,
Vnius ob noxam & furias Aiacis Oilei?
Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem
Dissecitq; rateis, euertitq; aquora ventis.
Illum expirantem transfixo pectore flammam,
Turbine corripuit, scopuloq; infixit acuto.
At ego, quae diuum incedo regina, Iouisq;
Et soror, & coniux, vnà cum gente tot annos
Bella gero: & quisquam numen Iunonis adoret
Praeterea, aut sacros aris imponat honores?

Ancid.

Consilium proprium cuiusq; esse putabatur pro singulorum genio mentem suggerente, & vnà cum mente ingenium & curas acuate: atq; in hoc genere socios adesse posse censebatur: quorum collatis sententiis, de rebus statueretur sapientius. Virtutè animi proposito gigni, conatu crescere, exercitatione & successibus, cum aduersis contemnendis, tum secundis urgendis & conseruandis amplificari; ubi verò ex his tribus quicquam deesset, nihil praclarum sperari posse, tradebatur. Quam doctrina hominum rationem operis pretium fuerit teneri ei, qui in antiqua lectionis, cum prophana, tum sacra, studiis proficere cupiet. Namq; sacra scripta, & diuinas disciplinas, & humanas, pro vtrarumque institutis & exemplis indicat, & componit. atq; utriusque partis exitus ostendit diuinarum quidem optandos, & petendos, utpote felices, certos, & aeternos; humanarum verò pudendos, fluxos nimirum & caducos. De Fortuna vi & imperio, instabilitate, ac ludo omni, quidquid ab hominibus existimatum est, plenissimè, atq; optimè omnium, quotquot legere meminimus, Flaccus decantauit carmine illo:

O Diua gratum quae regis Antium.

Idem etiam res illas, quas modò commemorabamus, ad potentiam idoneas parteis, felicitatem, consilium, atque animi robur; breui & eleganti tetra-
stico complexus est.

Nil Claudia non efficient manus

Hor. carm.
lib. 1. Od. 1.
nol.

Quas

Quas & benigno numine Iuppiter
Defendit, & cura sagaces
Expediunt per acuta bella.

Atqui Iezechia nihil horum superesse obiciebat Assyriorum rex: contra verò sibi omnia hæc non constare modo, sed summa ac maxima esse iactabat. Primum enim proprium quicquam Iezechia vel consilij, vel virium agnosci posse negavit accusator: quod tamen defendi quodammodo poterat; partim concessione, partim verò exceptione auxiliij aliunde petendi. Namque hoc etiam ad facultatem & vires adnumeratur, cum propriis copiis carens, alienis vii potest: hoc enim pacto nonnulli cum hostibus inducias facere solent, & pacisci de auxiliariorum ad dictum diem expectatione, vel certa deditioe, nisi illi adfuerint: cuius rei illud opportunum producere possumus exemplum: Et factum est quasi post mensem, ascendit Nabhas Ammonites, & oppugnare cepit aduersus Iabes Galaad. Dixeruntque omnes viri Iabes ad Nabhas, habeto nos fœderatos, & seruiemus tibi. Et respondit ad eos Nabhas Ammonites: In hoc feriam vobiscum fœdus; ut eruam omnium vestrum oculos dextros, ponamque vos opprobrium in vniuerso Israele. Et dixerunt ad eum seniores Iabes: Concede nobis septem dies, ut mittamus nuncios ad vniuersos terminos Israel: & si non fuerit qui defendat nos, egrediemur ad te. Huiusmodi etiam exceptio ab Assyriorum oratore Iezechia eleuatur, aut frangitur potius.

Ecce confidis super baculum arundineum confractum istum, super Ægyptum: cui si innixus fuerit homo, intrabit in manum eius, & perforabit eam: sic Pharaon rex Ægypti omnibus qui confidunt in eo.

NON vsque adeò constabat, nec ex vlla actione eius incipere poterat, Iezechiam ab Ægyptiis auxilium petiturum: sed ex bellica solertia & prudentia hoc ab Assyrio rege, depulsionis causa, significatum est. Nam cum quis minoribus pollens opibus, potentiori parere negat, in suspicionem venit certa fiducia, aut comparati clam auxiliij: id verò quodnam, & cuiusmodi esse posset, intelligere artis atque prudentia est, coniecturisque indagatur. Coniectura verò à voluntate & facultate ducuntur: dispiciendum enim fuerit, quisnam potentiori inimicus extare possit: atque idem quantum opibus, viribus, & virtute bellica, atque exercitatione valeat: quam commodè his viis possit, & amico suppetias ferre. Atqui illa tempestate nemo principum Assyriorum regi inimicitias palam gerebat, præter vnum Pharaonem Ægyptium: nemo Iudæis vicinior: cuius equorum copia & agilitas, atque ad bellum facultas notissima erat. Quod itaque coniecturis coarguebat Assyrius, idem obiciens excipere, & redarguere, ac frangere molitur: ostendens periculosam aleam esse, minores vires, ac panem fractas, aduersum summam potentiam tentare: quippe quas non sine sumptu ac damno comparatas, inutiles demum, imò & noxias euasum iri, consentaneum sit. idque perinde fuerit, atque si quis non vsque adeò pedibus ad ingressum valens, quassatam arripit arundinem, bacillique instar habeat, quo cum sese fulcire volerit, laesus doleat,

mani-

manibusque pariter ac pedibus debilior euadat. Non posse autem fieri ut Pharaonis opibus Assyriorum obsistatur potentia; sed euenturum magis ex ea re, ut maior Assyrii regis angeatur inuidia, grauiores non solum defectio- nis, verum & pernicacia repetituri pœnas. Atque ita nullam humanam virtutis copiam, aut consilij capiendi dexteritatem Iezechia superesse Rab- saces aiebat. Nam si maximè Pharaon iuuare vicinos vellet, in equis tantum vel vendendis, vel donandis iuuaret; quippe qui equitum suorum turmas, ad sui defensionem saluas conseruare, quam aliis commodando deterere, aut amittere mallet; ideoque minori auxilio amicis esse posset, hoc est, quassato ac debili. Atque hætenus argumentatio ad prudentiam & facultatem humanam eleuandam, vel potius refellendam facit. Tam verò deinceps ad felicitatis infirmitatem conuertitur.

Quòd si responderis mihi, In Domino Deo nostro confidimus: nonne ipse est cuius abstulit Ezechias excelsa & altaria, & dixit Iudæ & Ierusalem, Coram altari isto adorabitis?

Felicitatem nullam esse posse eius, cui numen infensum fuerit; imò contra, infelicitatem certissimam fore, communis omnium hominum sententia est. Numen verò hominibus suppliciter ratione aduersari receptum fuerat: vel propter alterius cuiuspiam susceptam tutelam, cui ut benè omnia cederent, aliorum posthaberentur, negligerenturque res; vel propter acceptam offensam, & pietatè proditam. De altera causa ita veteres istorum Theologi,

Hanc Iuno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
Hic currus fuit, hoc regnum Dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque fouetque.

AEnid. 9.

De altera verò sic alius:

Est & fidelituta silentio
Merces, vetabo, qui Cereris sacrum
Vulgarit arcana, sub iisdem
Sit trabibus, fragilemque mecum
Soluat Phaselum. Sape Diespiter
Neglectus, incesto addidit integrum.
Rarò antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

Flor. eam.
lib. 9.

Atque huiusmodi causa Israelitarum numen non modo Ezechia auersum, verum aduersum & infensum vehementer esse arguit accusator hic, propter impietatis crimen: quod ita ex vulgari opinione, ac potius superstitione constare parat grauisimum, ut non tantum Deo regem ingratisimum ostendat, sed populo etiam ipsi iniquum, & malè consulentem doceat, ob eamque rem inuidiosum statuatur. Namque ararum, altarum, sanctorum, & lucorum frequentia, ac variis in locis instituta copia, raritati, imò singularitati apud vulgus multis præfertur nominibus. Quo plura fuerint eiusmodi sacra ac dicata loca: eo plura fiunt sacrificia, plures per singula loca ritus instituentur, plures agentur festi dies, & quæ ad hoc genus faciunt om-

f f

nia

nia multitudine & varietate plurimum ad pietatem conferent: denique diuinus amplificabitur cultus. Quod verò ad vrbes, ad publicas ac priuatas attinet res, vnaquaque ciuitas, vnumquodque oppidum priuata ac singulari tutela & gratia Deum sibi conciliabit tot modis, tam variis moribus, tam decoro ornatu, tam specioso apparatu cultum. His etiam addenda videntur feriarum ac celebratum commoda, singulas ciuitates attingentia; vltra splendorem, vltraq; decus & gloriam, quibus loca illa commendantur: vbi huiusmodi fana visuntur, & sacra fiunt: quod etiam utilitate non caret. quo enim maior hominum conuenit frequentia, eodē & alimentorum copia maior comportatur, & quae ibidem contingit annonae, carius ac citius venditur. Denique ad beatitatem plurimum ratio haec valere & facere existimatur. Iam verò quantum hac res propter emulationem & contentionem crescit, quis non animaduertit? dum vnusquisque propria sacra quam ornatisima esse curet: ita fit vt huiusmodi studium magnum numini cultum, magnumq; hominibus ornamentum fructumq; afferat. Atq; adeo illud adiungitur facultatis & copiae aduendi ac videndi sacra pueris, feminis ac senibus, omnibusq; debilibus facienda: qua non sine magna animi molestia carent, qui adorandi causa longius iter facere coguntur, atque aliam rationem inire regum ac principum auctoritate ac metu vetantur. Hoc populare satis argumentum ab accusatore hoc arreptum est ad quarendam & excitandam apud populum regis inuidiam, cum opinione etiam sacrilegij atq; imminuta & contaminata religionis. Ex inuidia porro odium constandum propter publicas plurimum ciuitatum, plurimorumq; oppidorum commoditates, ad vnicam Ierosolymam translatas: quò non tam pietatis, quam propria utilitatis videretur studio factum. Acute itaque & argute ac vasse nimium verba apud populum aduersus principem facturum, religionis violata, atque adeo contempta meminit, cuius maiestate regiam auctoritatem extinguere studiosè conabatur. Atq; hac etiam ratione proprii viri nomen notatum pronunciauit, regis detracto titulo, qui sanctus cum sit, sacrilegij à se accusato homini non conueniret, praecipue cui Deus esset iratus, atq; illius ob noxam hanc populo calamitatem afferrè iuberet. Cuius abstulit Ezechias excelsa & altaria. quā plurima videlicet, tum ex ceteris locis, tum etiam & Ierosolymis, cum magno tot publicorum ornamentorum detrimento; maximoq; multorum collegiorum & virorum, ac totius gentis incommodo: qua omnia sibi vni domui suae arroganter, superbe, & cupide adiudicauit. Hoc significat exceptio illa, Dixit Iuda & Ierusalem, coram altari isto adorabitis. Magnam priuati studij notam inurit singularitas illa, altari isto, siue, hoc: nam pronomen HAZEH, primam indicat personam; estq; mimosis orationis imperiosa; quae plus parere potest odij, quam si tertia persona usurpata, res tantum enarraretur. Atq; hoc pacto felicitatis omnis fidem in magna infelicitatis opinionem apud populum conuerti accusator iste studuit. Atq; haecenus oratio suis argumentis processit, in quorum confirmatione ac pondere omnis perorandi sita videbatur vis; videlicet, infelicitate atq; inopia: nam cui vtrumque hoc esset, nulla salutis affulgere

gere poterat spes: verum quia vtrique argumento sua exceptio parata erat, qua firmitudinis vis minor existimari posset; callide satis accusator iste vtramq; exceptionem depulsurus occupauit. Argumentatus quidem primum fuerat ab inopia, deinde verò ab infelicitate: quibus duobus argumentis formates, tertium sua sponte constabat, nimirum consilij defectus. Inopiam negatione subsidij aut auxiliij Aegyptiaci, non aliunde in terris petèdi, arguebat. Hanc verò argumentationem excipere posse videbatur Iezechias, dum diceret se non appellaturum auxiliares Aegyptios, verum gentis ditionisq; sua viros Iudaeis ad sui & ipsorum vsurum defensionem: quandoquidem tribum illam bellis antea confectis, ceterarum omnium ducem & apertè strenuam fuisse, omnium temporum memoria constaret prompta redargutione: cuius exceptionis praesidio prompta redargutione defensor excluditur, argumentis ex re, atq; ex praesenti tempore productis, quibus & inopia atq; penuria augetur magnitudo. Nihil magis ab Assyriorum rege contemni, quam propria Iudaeorum propugnatio ac defensio, non tantum propter imbecillitatem & ignauiam, bellandiq; imperitiam; sed propter miram paucitatem virorum qui bello sint idonei, aut praeliandi vsu valeant: adeo vt dimicare volentibus Assyrius imperator vltro equorum bis millium copiam facturum sese polliceatur, utpote quos frustra polliceri se intelligat, nimirum parem equitum exercitatorum numerum minime coacturo: qua vel vna re & Assyriorum potentia, magnitudo, & amplitudo cognosci, & Ezechia inopia, egestas, ignauia, atq; adeo imprudentia, vel potius temeraria ac vindice digna audacia intelligi poterat. Qui cum neque minimo quidem ex Assyriis proceribus, vel magistratibus virtute ac facultate ad res gerendas comparari posset, cum tanto tamen imperatore, cum tam immani imperio contendere voluisset. Hac subiuncta argumentationis interpretatio & vis est.

Et nunc trade te domino meo regi Assyriorum, & dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te praebere ascensores eorum. Et quomodo sustinebis faciem iudicis vnus loci ex feruis domini mei minoribus? Quòd si confidis in Aegypto, & in quadrigis, & in equitibus.

Contemtionis ac despectus plena propositio est: non quae consulat ditionem Ezechia, quem necessarium deditum iri praesumpserat; sed quoad imbecillitatis propriae agnitionem & pudorem prouocet. Propositio inopiae examine conditione magni pignoris si vincat Ezechias; nullius verò emolumentum si Assyrius vincat rex. nam verbum trade te, in exemplari est CHARAB, quod oppignerare, deponere, ac proposito pignore de re aliqua certare, ac decidere significat: Itali, semettere, & far scomeffa dicunt; Hispani, appostar; Galli, verò, gaiger. Antiquus & communis omnium gentium mos contentionis cuiuspiam alterius partis commodo, alterius verò damno, finienda causa institutus, ac frequenter inuitus. vt,

Vis ergo inter nos, quid possit vterque vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam, ne forte recuses,

ff 2

Depono,

Depono, tu dic, mecum quo pignore certes.

Ad huiusmodi conditionem dominum suum, Assyriorum imperatorem, descensurum Rabfaces pollicetur: iniqua quidem lege, sed quam nihil se subiturum vereatur; utpote qui causa fidens propria, de alterius partis casu nihil addubitet. Lex itaque est, duo milia à me tibi vltro deponuntur equorum, eorumque tibi aduersus nos usum permittam, si tantundem hominum in equestri pugna exercitatorum producere possis: tot verò cum non habeas, quam fronte comparare te possis, non magnis apud imperatorem nostrum principibus, neque vni ex minoribus locorum praefectis; nedum tanto cum rege manum conferere: vnius iudicis loci, PEHATH, magistratus, siue, praefectura bellica praecipue nomen, hoc est, pro quo interpres noster aliquando reddidit ducem, nonnusquam principem: in hac eadem historia apud libros Regum, Satrapam. Antiqui omnes interpretes Hispani, Conde, dicebant. quem nostri nunc Latine scribentes, Comittem vocant. Quòd si Etymologiam consulere placeat, vulgari vocabulo nobis dicitur, Cabo; non ex capitis significatione, sed ex altero funis extremo. Namq. РАМН, laqueum significat, vulgatum autem ram. nunc in militari sermone nomen cabo, quo praefecti omnes communiter significantur: qui tamen aliis distinctis variantur titulis. Atq. ita hoc loco non singularem, sed communem apud milites praefecturam intelligimus, quae in maiores & minores diuideretur, singulas deinde certis cognomentis indicandas. Certè nomen hoc in sacris libris decies & septies legitur scriptum. Depulsa igitur per antipophoram exceptione, sententiam suam denudò vrgens, ac repetens, confirmat: nempe nulla alia humana ope, nisi Aegyptia ope, Iezechiam niti, & fidere potuisse; idq. ex antecedentibus hoc modo conficit ait.

Quòd si confidis in Aegypto, in quadrigis & in equitibus.

Quòd si, collectiua dictionis fungitur officio; ut itaque, igitur; & huiusmodi alia in exemplari. VATHBTAHR LECHA, & confides tibi, &c. atq. hac parte, uti sibi videbatur, confirmata, priorèq. exceptione depulsa, alteram quoque debellere studet; quae diuinam tutelam spectare poterat. Negauerat antè Rabfaces auxilium & praesidium à Deo Iezechiam expectare posse; nimirum, irato & offenso propter aras ac templa demolitione sublata. Atq. hoc argumento populum regi iniquiorem reddere, callidè tentarat: verum tamen ut Mosaisca legis non prorsus ignarus, vel quòd Israelita transfuga esset, ut antiqui scriptores tradunt, vel quòd nemo ex vicinis cultiori ingenio nõ ignoraret, nephas Israelitis esse, vel plura numina adorare, vel plura unico numini dicere tēpla. Intelligit facile promptà sibi esse ab Iezechia exceptionem, se non priuato commodo in ea re consuluisse, sed magis paruisse Deo, illud in lege praecipienti: atq. ita numinis iussu, quòd & sibi, & populo excusare poterat, in ambiguo relictum, alteri recentiore iussu & mandato conficito, postponere satagit. Nam si maximè ex preceptis per Mosem datus ille gubernationis suae rationem instituens, lucos, templa, & aras demolitus fuerat, tamen & illa lex iamdiu illa ex parte vel abrogata, vel saltem interpretatione ac moribus emollita videbatur,

templis

templis & aris per tot antea annos extractis & cultis, praecipueq. vni Israelitarum Deo consecratis; atq. adeò tot regum auctoritate, sapientum assensu, populorum ac reipub. frequentia consuetudineq. confirmatis: quorum omnium placita, sententias & voluntates atq. doctrinas non verbis tantum ac rationibus, verum rebus ac demolitionibus fuisse damnatas & abolitas, numini iniusum, & populo ac maioribus iniuriam ac ignominiosum videretur. Populare quidem & vulgo atq. plebs omni probabile, & gratum argumentum hoc sibi Rabfaces callidè significauit; & opinionem quae ex Iezechia tacito responso oritur vix magis perspicacibus poterat, opposito alitero ex Dei recentioribus iussu argumento, eludere studuit.

Et nunc numquid sine Domino ascendi ad terram istam, ut perderem eam.

SIVE, vti iam ex veterum narratione retulimus, orator hic Israelita genere esset: siue quòd in maximorum principum rationibus & curis annumeratur, quaecumque apud alias nationes aguntur, publica praecipue vel per legatos, vel per occultos iudices obseruata explorataque cognosceretur. Namque hoc vnum ex praecipuis ac maximis firmadi imperij, & stabilenda dominationis, atque bellica etiam artis cum fructu promouenda firmitatis est. vicumq. istud contigerit, vaticinium illud Assyrium regem non latere, quòd ab Isaia iam pridem fuerat editum: Ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes & multas, regem Assyriorum, & omnem gloriam eius: & ascendet super omnes riuos eius, & fluet super vniuersas ripas eius, & ibit per Iudam inundans: deinde turba periculum, quòd plerumq. sparsis rumoribus, atq. re ante finem vulgata, vel propter inuidiam, vel propter ingeniorum diuersitatem, & animorum discordiam creari solent. Hic vnus color fuit interpellationi huic, ab Eliacimo & collegis facta: alter verò sedulitatis ipsorum praetextus, de opinione & fama Rabfaces: quem vel Iudaeum transfugam, ut veteres tradiderunt, populus notum sibi, aut iam ipso sermone perspectum, minùs aequè, & minùs audiret studiosè: vel si id nõ esset, tamen suspectum habere posset: maximè si propriam linguam, non ut aduena aut hospes, sed ut indigena pronunciaret; ut verè ac purè pronunciatam eloquebatur. Obseruatione interea digna est aulicorum, ac nobiliorum antiquorum solertia & diligentia: qui non contenti sua materna lingua, alienas etiam non audire solùm & cognoscere, sed sonare, & exprimere studebant. quòd ad omnem humanam vitam, cum hominibus agenda partem, quantum utilitatis atq. compendij adferat, nemo satis aestimare queat. Nam vel hoc vnum apprime commendabile est, ut in media hominum turba perinde agatur inter eos, qui sese mutuo intelligunt, ac si in occulto, vel in solitudine ageretur: omnesq. id nos, ut Cicero ait, in iis linguis, quas non intelligimus, quae sunt innumerabiles, surdi profectò sumus. Loquere ad seruos tuos. Fingit arbitrari sese oratorem illum ad Iezechiam regem cum mandatis missum de pacis vel deditiois conditionibus agentem, & se cum collegis partes Iezechia representantem, oratione illa compellari, atque ideo Iudaicè fuisse allocutum Rabfacem; quòd is populum

£ £ 3

Syriacè

Syriacè nescire existimaret: ideoq; orationis initio non discretè nec delectè quosdam, sed omnes unà compellatos, allocutum illo monitu: Dicite ad regem. Nunc verò regia mandata non palàm vulganda, verùm regis ministris tradenda, precipuè delectis ad eam rem, & orantis callentibus linguâ. Hoc significat ad seruos tuos. cum modestia humana atque adeò miti, & pro conditione temporis & loci, humili professione nominis seruorum, quod vel superbissimorum insolentiam frangere ac mitigare posset verbum. Syra lingua. Complures regiones in illa tertia & maxima orbis terrarum parte ultra Palaëstinam, nomine ARAM, vocantur; quæ tamen cognominis discernuntur. ARAM. NAHARAIM ARAM ZZOBAN, &c. de quibus non nihil opportunè in Apparatu sacro disterebamus. Ex ARAM Græcis ac Latinis ARMENIÆ nomen factum. Oportet autem linguam ARMÆAM, communem Armeniis omnibus fuisse, cum nonnulla dialectorum varietate: cuius adhuc extant vestigia. Porro eas omnes terras, quæ ultra littus Palaëstini maris iacent, Babyloniam vsque, Latini pariter & Græci Syriâ vocarunt; cum regionū tamen certa apud accuratiores distinctione, Syria Palaëstina, Syria Mesopotamia, Syria Damascena, & Calosyria, & aliis. & quod Latinus interpres reddit Syra lingua, in exemplari legit ARAMITH, Aramæ, siue Armenicè. Quacūq; itaq; dialecto Aramæa lingue sonare volètem Rabsacen, regios ministros, qui se exciperent, reperiturū monet, & rogat: quorū fidei etiā credi posse mandata aiunt, utpote trium, ac delectorū, & qui linguas teneant, & fidi interpretes ac testes, atq; mandatorum memores futuri sunt. ad eam rem delecti tres viri, qui ad omnium actionum genus legitimus est numerus. Ne loquaris ad nos Iudaicè. Israeliticam linguam antea Cananaam dictam, illa tempestate Iudaicam appellatam, locus hic indicat: quod Iudæa tribus ab initio apud exteras gentes ceteris omnibus tribubus nomen commodabat suum, propter prerogatiuam antiquam sum in bellis, tum in conuentis comitiisq; cunctis. Verùm de huius lingue ratione omni etate & appellatione nos plura aliàs in communi linguarum arte disterebamus. Urget autem suum propositum Eliacimus, significandi, se, suosq; collegas, ad mādati exceptionem cum regis partibus missos, abundè idoneos esse, & dignos regis Assyriorum mandati exceptione, ac fide, atq; ita regia auctoritati, & arcanis consiliis abundè fore consultum.

Ad nos in auribus populi qui est supra murum; quiq; huiusmodi regiarum actionum arbiter esse non debet. perinde enim fuit dicere, in auribus populi, ac si diceretur, audiente populo. cuius partes non sunt, hac audire, id est, intelligere. Atq; hac interpellatione, uti diximus, turbam populi dissimulare, & ad officium fidelis mandati Rabsacen reuocare studuit Eliacimus. Populum autem fuisse supra murum, non rarum, sed frequentem, consentaneum vero est, partim ad propugnationem custodiamq; imperatum, partim verò ad ea quæ agerentur spectanda, vltro congregatum. Hac Eliacimi deprecatio & interpellatio à Rabsace superbè & artificiosè repulsa fuisse narratur.

Et dixit ad eos Rabsaces, Numquid ad Dominum tuum, & ad te

missit

missit me dominus meus, vt loquerer omnia verba ista, & non potius ad viros qui sedent in muro, vt comedant stercora sua, & bibant vrinam pedum suorum vobiscum?

Ex dissimulata Eliacimi deprecatione populum commotum fuisse, facile intellexit Rabsaces, eamq; occasionem non omissendam duxit, vt animos labanteis omnibus efficacia eloquentia veruis ad cogitandum de deditioe impelleret. Quamobrem, repulsa primùm deprecantis ratione & oratione, ac nouo argumento dissimulato, & callidè inuento, populi salutis causa unica, clementissimi sui regis partes, sibi demandatas, per agendas profitetur; atq; obiter argumenta sibi antè obiecta reiicit, tum arcani regum consilij, tum suspicionis de se, fideq; ac religione sua obiecta. Ait enim sibi nihil à rege maximo priuati mandati datum, ac priuati hominis, atq; condemnati, qualis Iezechias, & qui ab ipso essent, causa; sed publica, & communi totius rei publicæ Iudaicæ, quam saluam esse imperator cuperet, nec vnius aut alterius hominis culpa & contumacia perditam vellet. Atque ideo clementiam suam, & publicæ utilitatis atq; rei studium, ingenti cum humanitate coniunctum, & illis, & orbi omni probaturus, non solum in populum scuire nollet; verùm ne ipse populus imprudente fide pertinax, vel fallaci oratione, ac incerta securitate deceptus, ea mala atq; incommoda vltro moliretur, & pararet: & quæ obseßis de deditioe differenda, aut neganda, necessariò eueniunt, antè etiam quam vel muris dirutis, impetus in urbem, extra omnium ordinum & atatum atque sexuum cladem efficiendam fiat. Negat itaque Rabsaces, quicquã arcani mandati se ab imperatore suo accepisse ad Ezechiam, & ad Eliacimum, priuatos iam homines, quos solos & singulares in ea re putare sibi fingit. ad Dominum tuum, & ad te. Nam quamquam tres viri missi ad me videamini, tamen ego te tantum audio, quem istius sententiæ dumtaxat esse existimo. Publicam & communè causam sese peroraturum ait, idèoque communi & populari sermone verba fecisse, facturumq; esse: eorum, inquam, sermone, quorum commoditas, utilitas, demùm salus ac vita, ac res agitur omnis; & non potius ad viros qui sedent in muro. Sustinendæ obsidionis, & propugnandorum mœnium causa, qui si obstinata imprudentia perdurare decreuerint, in eam famis ac sitis, atq; extrema inopia conditionem deducuntur; id quod factum nolim, ideoq; cauendum moneo, prædico, & clamo, vt comedant stercora sua, & bibant vrinam pedum suorum vobiscum. Qui, quamquam illis alia promiseritis, & speranda sua seritis, tamen melius præstare poteritis nihil, quam id quod Dominus actu perpeßuri estis. Atq; hac singulari exceptione vobiscum, duo indicabat Rabsaces: alteram Assyrii regis animum, vnius Ezechia culpa iratum, populo clementem atque equiorem adhuc esse: alteram verò urbem illam defendere, ac tueri volentibus ad extremam vsque famis & calamitatis miseriam, atque consequentem sine exceptione deditioem, vel crudelissimam irruptionem redactum iri. vobiscum. qui istorum malorū vobis atque illis in causa estis. Id verò quo minùs eueniat, & clementiæ regis sui prospicere, & sui in ciues studij atq; misericordiæ, & voluntatis.

voluntatis fuerit, curare, & satagere. Quidquid enim de se, deq; fide sua & religione populus iudicet, nihil sua referre: cerè tamen se ostensurum maiori sibi illius gentis vitam, salutem, & commoda cura esse, quam aut Iezechia, aut isti ipsi qui Iezechia partes ageret.

Et stetit Rabfaces, & clamauit voce magna Iudaicè & dixit.

HABITVS, gestus, & pronuntiatio omnis, atq; adè sermonis cura ac temperatio, deinde orationis vehementia, ac verborum pōdera singulorum, magnum & vehemens orantis aduersus Iudaos studium, magnam etiam regis clementiam indicare moluntur. Iudaicè, quò & audienti populo, attentionem auget, & nullius egenti interpretis gratiorem se magis insinuaret, amicumq; profiteri videretur, & oportunè consulentem.

Audite verba regis magni, regis Assyriorum. Hæc dicit rex.

POSTERIVS Eliacimi argumentum in ipso statim exordio eneruare, ac propulsare studet: idq; callidè satù. significat enim Eliacimus Rabfacem sermone Iudaico usurpando suspicionem populo mouere potuisse, Iudæi vel fidelis, vel transfuga, eaq; re minùs æquis animis audiri: hanc obiectionem nominis regis auctoritate primùm eleuat, significans eum, qui alterius partis agat, quocumq; ex loco aut ordine sit; tamen nihil sui ipsius proprium curare oportere, sed suscepti muneris partes fideliter & sedulò agere, utpote non suam, sed eius, à quo missus fuerit personam ex iure gentium representantem: at is rursus, apud quos agit, non eius qui mandetur, sed illius à quo sit mandatus, ac mandati ipsius rationem tantùm habendam esse. Igitur nihil referre, quis, vel qualis ipse fuerit, verùm interesse, quam personam agat, per magni interesse eorum qui audierint, agere se partis & personam Regis; non cuiuscumque, sed magni, siue maximi HAGADOL, cui nullus comparari possit regum; non minorum modo, qualis Iezechias fuerat, qui iam deinceps posthac minimè habendus, aut appellandus fuerit eo titulo; sed magnorum etiam: cum ipse omnium magnorum maximus regum sit, nempe rex Assyriorum summus omnium imperator, cuius dicta & promissa, pacta, conuenta, denique verba omnia & grauissima & constantissima sint: utpote à maximo rege, eodemq; Assyriorum pronuntiata: quod vel nomen ipsum felicitatis eximia significantissimum ASSVR indicare, promittereq; possit. Itaque quidquid ipse dicat, uti verum regis illius dictum pronuntiatumq; excipiendum accipiendumq; fuerit. Hæc dicit rex, non ut priuatus quispiam, qualis Iezechias est, sed ut rex, & ut ille rex, quem iam præfati definitimus. Dicere hoc loco AMAR, deliberatū; consultum, ac decretum, & certum significat sermonem; eumq; planè ac prorsus regum CHO, sic in verbis atque modis pronuntiatione, & parte omni orationis, regiam auctoritatem ac fidem indicat. Rex, HAMELECH. Huius tituli verbum, consultationem, & consilium cum prospicientia & auctoritate coniungit: quæ omnes regia partis, non tyrani sunt. Quod ergo rex ille dicit, magna auctoritatis ac fidei apud omnes esto; maximè cum ipso dicendi genere antiquum obtineat: id est, cum à consilio & monitu inchoetur sermo.

Non

Non feducat vos Iezechias, quia non poterit eruere vos.

PRIOR huius versus pars propositionis vim obtinet, posterior verò confirmationis partem alteram. Est autem oratio in deliberationis genere, partim dissuadens, partim verò suadens & monens. Dissuadet enim propugnationis & euasione fiduciam omnem: suadet verò deditioem. Atque argumentatio hoc modo instituitur. Quidquid deceptione nititur, stare ac durare minimè valet: Iezechias deceptione vititur aduersum vos: eueniet igitur, ut si acquiescitis, pereatis. Quamobrem vos seductionem vestri vitare moneo. Omnis enim Iezechia apud vos actio, seductionem vobis molitur. Cuius propositionis confirmatio bipartita adiungitur: aut enim humana ope Iezechia suasio nititur, aut diuina: sed humana nulla constat, hoc est, quam ille sibi arrogare possit, nimirum gentis propria, sed nullam, ut videtis, iam habet, omnibus iam amissis urbibus, præter istam, quæ ne ducentos quidem equites ad pugnam vel propugnationem præbere potest. Hanc omnem argumentationem una enthymematis pars continet, quia non poterit eruere vos Iezechias ipse: atq; ita humana opis fiduciam præcidit. Reliqua est diuina opis exceptio: quam etiam oratione & argumentatione adimere studet Rabfaces.

Et non vobis tribuat fiduciam Iezechias super Domino, dicens, Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur ciuitas ista in manu regis Assyriorum.

HACTENVS partitio est ac remotio eorum argumentorum, quibus Iezechias Ierosolymitanis ciuibus liberationis spem facere posse videbatur. Vtramque verò partem singillatim deinceps tractat: ac prius priorem arripit comparatione principum, & conditionum oppositione dissuadendam. Dixerat enim illos ab Iezechia nulla liberari posse ratione aut ope; imò contra, ad sustinendam obsidionis moram persuasos, ad extrema famis ac sitis miseriam adactum iri. atq; ita verbis quidem & oratione Iezechia falli ac decipi posse, rebus autem iuari vllis posse minimè. huic affirmata Iezechia deceptioni & inopia, sui contra regis fidem, beneuolentiam, facultatem, liberalitatemq; opponit, & conditionem accipere volentibus viendam proponit, ac pollicetur; atq; adè consilit, tum ab honestate ac utilitate, tum verò à necessitatis vi; quam voluntate præuerti consultißimum fuerit. Nihil quidem indicat, aut promittit Iezechias, quod præstare ipse valeat; utpote priuatus iam, & prorsus omnis auxiliij impos. Contra verò, quidquid Assyriorum dixerit aut constituerit imperator, firmare, ac re ipsa præbere & probare potest: tantoq; id liberaliùs & auctiùs efficere, quanto libentius & accuratiùs, atq; gratiori animo à vobis admissum acceptumq; intellexerit.

Nolite audire Iezechiam: hæc enim dicit rex Assyriorum, Facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnusquisque vineam suam, & vnusquisque ficum suam: & bibite vnusquisque aquam cisternæ suæ, donec veniam, & tollam vos ad terram, quæ est vt terra vestra, terram frumenti & vini, terram panum & vinearum.

gg

Dis-

DISSVASIONIS conclusio summa est, Iezechiam audiri non oportere, utpote cuius persuasio in gentis perniciem euasura putetur. Suasionis autem contrà argumentum est: Assyriorum regis verbis fidem obsequiumque prestari maximi interesse illorum, utpote, id quòd polliceatur, prestare valentis: atque vltro opportunissima & utilissima promittentis, unà tantum lege ferenda migrationis non accelerata aut festina, aut importuna: sed quòd illorū comodo fiet tempestiua, aliàs verò cetera aquissima: quippe quam nullam relictarum in patria regione commoditatum vel utilitatum desiderium exceptura sit. Non cali aut soli temperies, nec frugum, aut fructuum copia minor, neque etiam amœnitatis & elegantia defectus. Facite mecum benedictionem. Illius lingua idiotismo idem oratio hac significat, quod Latino sermone, de salute, securitate, utilitate, commodisque vestris omnibus, Iezechia pratermissio, mecum agite. GHASVITHI BERACHAH, facite apud me. BERACHAH, pro quo nomine Latini, benedictionem rerum omnium, commoditatum atq; commodorum genus pro rerum ratione utendum significant. Cuius, pro loci huius oportunitate modum idem orator exponit. Eam, inquam, benedictionem vobis vltro offero: nempe, ut relicto isto, quo cum Iezechia continemini carcere, hoc est, reclusa vrbe, egressi, me regem ac dominum agnoscentes & suscipientes, pro illa inopia rerum omnium, qua obfessi laboraturi fueratis, vestrorum pradiorum fructibus tuto ac securè fruamini cum summa pace, nullo cum perturbationis aut direptionis, aut iniurie metu. Namq; interim dum nullis militibus obsidemini, vestris vtimini intactis per alios vineis, ficibus, hortis, & cisternis; à nemine interim impediti, vel turbati, vel aliquo incommodo distenti, quoad ipse compositis & constitutis rationibus, tum vestris, tum meis auctòr aut dux vobis veniam migrationis, ad terram quæ est vt terra vestra, quod ad salubritatem ac temperiem facit. terram frumenti & vini. quod rerum ad vitæ usum spectat, duobus nominibus omnis annonæ genera cuncta lingua illa significantur. DAGAN & THIROS, quorū prius quidquid ad vitæ usum aridorum seminum, siue leguminum colligi potest: posterius verò, quidquid expressione remittitur, & remissum asseri solet, complectitur. Verùm quia in altero genere panis, in altero verò vitis prestat, id singulariter, velut excellens, per expositionem laudatur. terram panum ac vinearum. Abundare quidem potest regio aliqua his rebus, commerciorum officio asportatis, quibus tamen ferendis, eadem idonea non sit, vt quondam Attica & Tyrus: & nunc Belgia, qua pacis tempore, nulla regio omnibus alimentorum aliunde petendis generibus, referta magis visitur. Verùm illud longè est commodius, longèq; præstantius, vt ipsa ex se, quòd sibi satis atq; super sit, aliisq; vendere, & sufficere possit, proferat. His accedit agrorum amœnius & varius prospectus, atq; cultura exercitatio & cura, membris & fami hominum apprime utilis. Demùm qua terra, vel omnis plana & campestris, vel montosa ac salebrosa omnis est: & minùs variis ac diuersis rebus alendis idonea, & paucioribus commoditatibus celebris, atque adeò minùs grata cum spectatoribus, tum viatoribus habetur

vtraque

vtraque: gratior autem illa & commendatior, qua vtrumque habitum mediocriter attemperatum obtinet. Talem Cananaam primò, deinde Israeliticam dictam, regionem omnium quas orbis habet, quondam celeberrimam, & cultioribus frequentissimam fuisse, in Apparatu sacro, & Commenta-
 Lib. Calcè
 riis ad Iosuem adnotauimus. Illa enim campis, vallibus, conuallibus, montibus & collibus distincta, & aspectui iucundior, & breuiori spatio multis ad salubritatem, & ad vitæ usum commoditatibus, abundabat. S. S. E. Dominus Deus tuus introducet te in terram bonam: terram riuorum, Deut. 8. aquarumq; & fontium: in cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi: terram frumenti, hordei ac vinearum, in qua ficus, & malogranata, & oliueta nascuntur: terram olei ac mellis: vbi absque vlla penuria comedes panem tuum, & rerum omnium abundantia perfrueris: cuius lapides ferum sunt, & de montibus eius metalla foduntur. Has easdem laudes Rab-
 faces imitatus est, ad commendationem illius terræ, in quam Iudeos ducere Assyrius imperator cogitabat: non qui illam huic anteferet, utpote diuino elogio commendatissima, sed qui comparatam componeret, aquaretq; terram, quæ est vt terra vestra. Quod ad aëris caliq; salubritatē facit: quod verò ad usum, & rerum copiam, terram DAGN & THIROS: demū quòd ad locorum cultus & habitum, non simplici perpetuò facie terram, id est, non omnem campestem, nec omnem montanam & asperam, sed qua & campis patentibus, & montibus collibusq; distincta est. vtraque verò ex parte fertilis ac felix; & qua iacet, segetibus, qua verò attollitur, vitibus ferendis & colendis, atq; vineis continuo tractu struendis oportuna. Namq; hæ vtriusque terrarum habitus commoditates esse solent, modò alia de causa non insit sterilitas: quod multis Hispania locis accidit, vel propter aquarum penuriam, vel propter montium effectorum & collium frequentiam, qui vek nudis saxis, vel cretosa aut gypsea constant gleba.

At prius ignotum ferro quàm scindimus aquor,
 Ventos, & varium cali pradis cere morem,
 Cura sit, ac patrios, cultus habitusq; locorum:
 Et quid quaq; ferat regio, quid quaq; recuset
 Hic segetes, illic veniunt felicius vna.
 Arborei factus alibi, atq; iniussa virescunt
 Gramina. nonne vides croceos, vt Tmolus olores
 India mittit ebur, molles sua thura Sabei,
 At Chalybes nudi ferrum, virosaq; Pontus
 Castorea. Eliadum palmas Epiros equarum.
 Continuo has leges aternaq; fœdera certis
 Imposuit natura locis, quo tempore primum
 Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem.

Atq; quantum ad amœnitatem, & salubritatem, atq; etiam quantum ad rerum vitæ opportunarum copiam & usum optari possit, omnes terrarum omnium præcipuas laudes Israelitica sibi arrogabat regio: hic alia, quæ comparata non cederet, Ierosolymitanis ciuibus adnotata adiudicataq; indi-

In Commēt Misnaioth cap. de p̄h̄a

cabatur: ea autem, si scribarum diligentia fidem tribuimus, Africa regio erat, quæ nec dissimili calo ac solo constabat; nec ita proxima Israelitarum terra, ut breuis ac repentini facilisq̄, reditus illis abductis copiam sustentaret. Fuit autem hic mos magnis imperatoribus quondam, gentibus nationesq̄, à se victas abducendi, ac solum vertere cogendi, illis hoc pacto & nauandarum rerum suspicioni & imperij firmitudini cauentibus: ex quo euenit, ut nulla prorsus natio suam, quam antea occupatam regionem incoluerat, retinuerit: nec origini propria similem, nullisq̄, aliis permixtam gentibus conseruarit: quamobrem Nabucus ille Nosorius MEBALBEL HAGHOLAM, id est, orbis confusor est vocitatus. huic historiae, si cetera omnes mutationes, ac gentium trãsmigrationes, coloniarũ deductiones, fuga, impulsiones, ac spontanea peregrinationes adiungantur: ridiculum profectò fuerit, & vani laboris negotium, si quis vel maiorem auunculum in propria aliqua gente ostendere velit. Solis enim in omni terrarum orbe Iudaicam suam retinentibus legem, hoc non ex propria felicitate, sed ex diuino contigit consilio: de quo nobis disputandi nunc non datur locus: id verò factum, & experientia hæcenus docet, & vaticinium prædictum constat.

Amos 9. S. S. E. Nunquid nõ ut filij Æthiopũ vos estis mihi filij Israel? ait Dominus: nunquid non Israel ascendere feci de terra Egypti, & Palaestinos de Capadocia, & Syros de Cyrene? Ecce oculi Domini super regnum peccans: & conteram illud à facie terræ: verumtamen conterens, non conteram Iacob, dicit Dominus. Ecce enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Israel: sicut concutitur in cribro, & non cadet lapillus super terram. Cuius interpretationem loci ex commentariis nostris in promptu est petere. Ut verò institutam Rabaces orationem persequamur: annotationibus illis; Terram panum & vinearum, permixtum, ac vario habitu solum, campestre inquam & montosum, significatum est; atq̄, hoc pacto de prima confirmationis parte actum: in qua nullã illis in Ezechia salutis & opis, in Assyriorum verò rege magnam constare posse spem ait. Atq̄, ita quidnam, & quatenus, quantumq̄, opibus humanis fidendum fuerit, declarat. Reliqua autem erat argumētatio ad auxilij diuini opinionem minuendam, spemq̄, frangendam: quam antea cœptam, verum dissimulatam partem, nunc aperte & nudè persequitur. Idemq̄, qui antea Dei causam tueri atq̄, ulcisci videbatur, dum nihil de suspitione, & inuidia populi erga se cogitaret, nunc admonitus accurato dissimulationis studio, impia ac sacrilega, & ut usitato iam dicamus verbo, blasphemia oratione agit. Antea enim ita egerat. Nonne ipse est cuius abstulit Ezechias excelsa & altaria, & dixit Iuda & Ierusalem, coram altari isto adorabitis? & paulò post: Et nunc numquid sine Domino ascendi ad terram istam, ut disperderem eam? Dominus dixit ad me, Ascende super terram istam, & disperse eam. quibus verbis Domini Dei rationem regi suo in illa causa haberi prætexebat. Cui & ipse pietatis officio obsequi videbatur, interim dum Assyrius notius quam Israelita esse putaretur: iam verò illis interpellatus verbis, Ne loquaris ad nos Iudaicè, in auribus populi qui est super murum, &

mentem pariter & colorem, orationemque mutans, ait:

Ne conturbet vos Ezechias, dicens, Dominus liberabit nos.

ÆQUAM & optandam conditionem à se propositam confidens, vni tantum Ezechia repudiatum iri putabat; ut pote cuius vnus damno & incommodo pactum illud confici videretur: itaq̄, iam, tamquam prorsus arripendum suasos, fingens persuadere studet vnica semota exceptione, qua niti Ezechias posset, hoc est, diuinæ expectandæ opis. quam ubi depulerit, peroratum sibi fore arbitratur. Ne conturbet vos. In exemplari, PENIAZZVTH. ET CHEM. ex verbo, nimirum dissuadet vobis. nam verbum ZZITH, sententiam mutare Latine significat; idq̄, multis obseruauimus locus. pro quo interpres noster, nunc persuadere ponit. Ut si tibi voluerit persuadere frater tuus, filius matris tuæ. & Suasa est à viro suo, ut peteret à patre suo agrum. & Per suasitq̄, illi, ut ascenderet in Ramoth. nunc verò, incitare. ut, Si Dominus incitat te. & Concitauit eum Iezabel vxor sua. interdum, commouere. ut, Commouitq̄, David in eis, dicendo, nonnumquam auertere. ut, Et auxiliatus est ei [Dominus] atq̄, auerit eos ab illo. aliquando conturbare, ut in loco. Ex quibus omnibus exemplis facilis est significationis cognitio. Nimirum, inquit, à deditionis ac pacti, conditionisq̄, sententia, ad suas partes huiusmodi promisso ab Ezechia traducimini. Dominus liberabit vos. Ipsi verò suasui quãtum debeatis aut possitis inniti, ac fidere, pronum est & mihi dicere, & vobis cognoscere.

Numquid liberauerunt dij gentium vnusquisque terram suam de manu regis Assyriorum?

QUAM QUAM nullius eorum, qui dij, atq̄, ad eò gentium tutelares dicebantur, numen inficiatur; omnium tamen vires & opes vni felicitatis potestati cedere ex antiqua gentium doctrina significare studet, atq̄, hoc pacto Iudaici nominis ac generis eximit suspitione: aut si non eximit prorsus, tamen religionem Israeliticam abiurat, seseq̄, Assyriorum, siue Dei, siue fortuna aut facti, siue numinis cuiusquam potentioris, atq̄, regi suo fauentis cultorem proficitur: eiusq̄, rei confirmanda causa complures impias, ac nefarias sacrilegasq̄, pronunciat sententias: quod genus à Theologis nostris Græco vocabulo Blasphemia notatur. De cuius sceleris forma ac partibus, aliàs differendi dabitur locus, Deo propitio. Multa itaque in hac orationis parte impia cogerere verba primùm à genere, deinde à partibus studuit: antiquæ argumentationis, & ad vulgi captum magis aptam formulam vsurpans, hoc est, inductionem. qua primùm omnes Deos aut viribus & efficientia pares constituere, atque eodem gregi Israelitarum Deum adnumerare satagit: deinde non modò singulos, verum omnes vnã coniunctos regis Assyriorum, cuius partes ipse agit, viribus & efficacia impares, minusq̄, valentes notare. Est autem propositio communis & lata. Numquid liberauerunt dij gentium vnusquisque terram suam. Antiquo errore significat certis diis certas obtigisse regiones, tutandi ac fouendi causa: in quibus videlicet & ÿ colerentur, & numen ostenderent suũ: interim dum maioris vel numinis, vel felicitatis virtute impedirètur, ut illa tempestate

impediabantur à Genio Assyriorum regis. & quod ait, numquid liberauerunt? poterat quis de voluntate fortasse, potius quam de virtute & facultate interpretari: quòd insensu, & minus aequi, suis gentibus auxilium subduxissent, opitulariq; nolissent. Verùm hanc interpretationem remouet, priori propositionis parte ad gentes, posteriori verò ad terram relata. Nam si maximè gentibus fauere nollent, terra tamen sua priuari minimè paterentur, si propugnare ac defendere potuissent: præcipuè quibus nulla alia superesset, qua numen exercerent, probarent, ac tuerentur suum; quaq; priuari, non nisi indignè ferrent. quòd ut confirmet, interrogationibus vititur singularibus, imbecillitatem, & inopiam, vel absentiam exilio similem vniuscuiusque illorum significantibus.

Vbi est Deus Emath & Arphad? vbi est Deus Sepharuaim?

Ex pluribus deuictis ac domitis gentibus, captisq; terrarum regionibus, eas tantum in testimonium inducit, quæ Israelitis viciores, atq; ideo notiores erant: ut videantur illi aduersus Iudæam contendenti, obuia quaq; nomina & loco & virtus ceçisse, atq; hoc pacto certiorè aduersus Ierosolymam victoriam futurà denunciet. Namq; ex Assyria in Iudæam venienti per Emath, Arphath, & Sepharuaim, atq; adeo per Samariã, militare iter faciendum fuerat, vel volentibus, vel inuitis, & calcatis obiter his quos commemorauit Deus. Constat autem illos non opulatos, imò, uti apparet, non affuisse suis terris, quamobrem neque IEHVEH suam urbem liberare valiturum: nam si valeret, aditum profectò venienti clauderet, & viam intercepteret: si non in aliorum terris, at in sua ipsius quam defendendo assere-ret, ac velut presidium & propugnaculum custodiret, quo minus ad interiora terrarum, hoc est, Ierosolymam vsque, pugnando, capiendò, & occupando deueniretur: sed cum illud non potuerit, neque hoc posse consequitur; manifestum autem est, Israelitarum regionem in terris Domino dicatis, & magnam, & propugnatoribus frequentem fuisse; in illa verò præcipuè celeberrimam Samariam regni caput longè maioris, quàm ea, cuius regia Ierosolyma habebatur, in monte etiam sita, natura, arte munita, regis incolentis auctoritate & cura, atq; viribus instructa: qua tamen capta argumento est, & exemplo Ierosolymæ longè minori negotio capiendæ, vel nullatenus, vel frustra repugnante Domino illo, qui iam, Samaria amissa, Assyriorum regis validam, apprimeq; felicem manum expertus cognouerit. Hac sacrilegæ illius argumentationis conclusio ac summa est: qua confirmationis causa repetitur.

Numquid liberauerunt Samariam de manu mea? Quis est ex omnibus diis terrarum istarum, qui eruerit terram suam de manu mea, ut eruat Dominus Ierusalem de manu mea?

ATQVE hoc pacto suspicionem de se apud Ierosolymos ciues auertere, vel obscurare studet Rabfases, impiissimis de Israelis Deo pronunciatu verbis, cuius numen caterorumdeorum numinibus, quæ colerentur à vicinis, simile, ac sibi pariter virtute & fortitudine impar esse dicebat.

Et

Et siluerunt, & non responderunt ei verbum. Mandauerat enim rex, dicens, ne respondeatis ei.

Hoc in regio mandato cautum fuerat, ut quidquid referre ad regem pertineret, fideliter referrent. Quidquid denique afferret, aut ageret, illi auribus exceptum ac diligenter conseruatum, sibi redeuntes narrarent, de responsione, & actione omni non minus deliberaturi, quàm ab Assyriorum rege ante adlocutionem fuerat deliberatum, & ne omnino illis stultis fortassis & insolentibus verbis, qualia in huiusmodi superborum principum prosperitate iactari solent, simile aliquid redderent, quòd ad maiorem insolentiam ansam daret; simul etiam quòd hisce tempestatibus, ut aliis etiam omnibus nihil silentio & obseruatione vitilius, & illud in loco sapientis dictum opportunissimum est. Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne efficiaris illi similis.

Et ingressus est Eliacim filius Helciæ, qui erat super domum, & Sobna scriba, & Ioahæ filius Afaph à cõmentariis, ad Ezechiam scifis vestibus, & nunciauerunt ei verba Rabfasis.

DE vestium rescissione, & huiusce habitus oportunitate in sacro Apparatu diximus, professionem ac signum esse intimi ex acerbissima re accepti doloris: idq; cum primis in more ac ritu fuisse iis, quibus testibus diuini nominis ac numinis maiestati & sanctitati detraheretur, id quòd ab his tribus viris obseruatum & factu, primo spectaculo regi suspicionem fecit, execranda cuiuspiam historia sibi referendæ, atq; audiendæ.

CAPVT XXXVII.

ET factum est, cum audisset rex Ezechias, scidit vestimenta sua, & indutus est sacco, & intrauit in domum Domini.

PIISSIMI regis exemplum in rege hoc obseruandum, historia docet; qui maiorem etiam dolorem magna cum solitudine coniunctum, audita blasphemia, indicauit: non modò vestibus diducendis, verùm consilio ineundo de expiatione, deprecatione, placationeque diuina, atque omni studio adhibendo circa salutem publicam, à Deo summis votis, atque puris supplicationibus procurandam. Cum primis autem religione cauebatur quondam, ut quisquis diuini nominis auctoritati & sanctitudini aliquo modo detrahi audiret; indignitate ac impietatis detestatione summas diduceret vestes: quamquã non ab ipso detrahente, sed vel ab aliquo alio referente audiret. Verùm enim uerò in hoc genere distinctio, ratioq; personæ detrahentis habenda fuit. Namq; pronuntiata à quopiam ex gentibus blasphemia, Israelita, quamlibet audiens, testisq; esset, vestem diducere, nec lege, nec moribus debebat; cum blasphemia propriè & legitime dicatur, ea quæ ab eiusdem legis ac religionis professionisq; homine pronunciat. Quamobrem hoc regis exemplo Rabfases, Israelita, siue Iudæus transfuga à Scribis arguitur. Quòd si ille merè gentilis erat, hoc præter consuetudinem ardentem tamen studio à rege factum interpretari oportet. Saccum autem induere, maximi etiam fuit mæroris argumentum.

Misnaioth
tract de Zzã.
bedrin.

Et

Et misit Eliacim, qui erat super domum, & Sobnam scribam, & seniores de sacerdotibus operatos faccis, ad Isaiam filium Amos Prophetam, & dixerunt ad eum.

TEMPORVM difficultatem atq; rerum statum laboriosissimum, cura ac sollicitudo, diligentiaq; regia indicabat; & publicam rem eo miseriarum deductam, ut nulla humana, nisi tantum diuina ac singulari ope restitui posse, sperandum esset: atq; eandem ob rem ad diuinum interpretem, hoc est, ad Vatem iam antea multis modis veracem, probatum, & agnitum, oraculi & consilij causa referritur, cum grauissimo ac dolorum malorumque significantissimo mandato.

Hæc dicit Ezechias: Dies tribulationis, & correptionis, & blasphemiarum dies hæc: quia venerunt filij vsque ad partum, & virtus non est pariendi. Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rabfacis, quem misit rex Assyriorum dominus suus ad blasphemandum Deum viuentem, & exprobandum sermonibus, quos audiuit Dominus Deus tuus: leua ergo orationem pro reliquiis quæ repertæ sunt.

SESE ingente animi dolore & grauissima cura affectum indicat Ezechias, non appellando primum regio titulo, utpote qui non regem, verum deprecatores illa tempestate pro populo ac pro se ageret. Doloris vero causam duplicem esse docet: alteram ad hominum salutem; alteram ad sanctitudinem Dei pertinere, utramque vero suo in genere grauissimam, eodemque tempore simul mixtam, & confusam. Ad priorem verba referenda sunt, Dies tribulationis & correptionis ad posteriorem, & blasphemiarum dies hæc. In duo, inquit, durissima & molestissima, grauiter & iniquè admodum ferenda mala, vno eodemque die & momento incidimus, quorum utrumque seorsum maximo dolori nobis esse oportet: prius est angustia illa in quas ab Assyriorum rege redacti sumus, expugnatis, captis, & occupatis ceteris omnibus regionis huius locis, & vna hac urbe panè iam obfessa: idque cum maximo probro inopia nostra; & quod summè dolendum est, cum contempione & eleuatione, ac despectione veritatis ac maiestatis Dei nostri, cuius posterioris rei vliscenda cura, si Deo tamquam propria, & ad se atinentis fuerit suscepta, spero priorem illam, qua huic coniuncta est, vendicandam, hoc est, ciuitatem hanc illius impij & immanis, superbiq; hostis vi & impetu defendendam. Priorem partem expolitione amplificat Ezechias, translatione ducta à femina parturiente; cuius fœtus iam maturus dum prodire contendit, maximè efficit dolorem: qui matrem in vita periculum conicit certissimum, nisi viuida natura ac firma vis tanta molestia ferenda suffecerit. Huiusmodi in statu & loco rem omnem ciuitatis illius, atque adeo totius regionis esse ait: ut ad summam hostis potentiam perferendam, nulla supersint vires, nedum ad repellendam sufficiant. Quia venerunt filij vsque ad partum, non vnus tantum, sed plurimum simul fœtum partum esse indicat, ut grauiorem multo parturientis cum periculo significet dolorem. Si quo modo audiat Dominus. Hoc non ad blasphemiam referendum,

rendum, quam à Domino auditam, hoc eodem versu asseuerat, sed ad ceteras orationis partes; quibus Rabfates inopia arguens Ierosolymitanos, ad deditiois necessitatem propellere studebat: quam Deum clementia vsus, auertendam vnà cum sanctitatis sua assertionem suscipere postulabat Ezechias, atque in ea re sancti ac Deo grati Vatis, & sua reip. miserentis votis ac supplicatione adiuari cupiebat. Leua ergo orationem pro reliquiis, quæ repertæ sunt. Idem, reperiri, hoc loco, quod, extare, Latine significat. Pro reliquiis, quæ ex tribu nostra, atq; adeo ex omni Israele extant.

Et venerunt ferui regis Ezechias ad Isaiam. & dixit ad eos Isaias: Hæc dicetis domino vestro, Hæc dicit Dominus, Ne timeas à facie verborum quæ audisti, quibus blasphemauerunt pueri regis Assyriorum me. Ecce ego dabo ei spiritum, & audiet nuncium, & reuertetur ad terram suam, & corruere eum facia gladio in terra sua.

DIVINÆ prouidentia exempla exactissimis iudiciis conspicua esse solent, qui rebus, rerumque rationibus comparandis animum aduertunt: inter quæ vnum genus est, ut quo quisquam impius maximè superbiat, nitatur, & fidat, eadem puniatur, ac pereat re. Tyrannus ille, præter Assyriorum regni felicitatem, nullum satis potens, aut sibi par agnoscebat nomen: ideoque, toties Assyriorum regis ac regni Assyrii inculcabat nomina magna, nimirum gentis, ac sibi vni sufficientis iactatione & ostentatione: qui, cum nullis iam imperaret nationibus, vnâ tantum suam gentem, quasi propriam, familiarem, fidamque sibi, atq; vnicè vtilem, singulariterque felicem laudaret. Quod nonnullarum gentium vitium satis putidum esse solet, ut ceteras omnes præ se contempnant, ac ludo despectuque habeant; de quibus huiusmodi gloriola serio vsque ad inuidiam odiumque contendat: sic Egyptios quondam; sic Scythas, & ex Græcis nonnullos populos insolenter superbisse accepimus: sic & hodie Synarum regionis incolas audimus; & nonnullos etiam ex nostris vel amicis, vel finitimis ad fastidium vsque felicitatem laudemque omnem sibi arrogare intelleximus: quos vel viuum regis huius exemplum ad mentem, atq; ad modestiam reuocare possit, si modò cultura patientes commodent aures. Quando iudicio diuino per Vatem antea pronunciato, illum non ab his, quos hosteis duxerat, quos oppresserat, quos præ se contempserat, verum ab illis quos sibi maximè amicos propriosque laudabat, atq; adeo ab iis quos genuerat ipse, interfectum; & quæ ab illius ministris insolenter, superbe, impieque dicta iactataque fuerant, omnia irrita infectaque euasisse nouimus. Atque hoc, quamquam breui per Isaiam reddito responso, plura animaduertenda indicantur: ex quibus primum est nihil ab Assyriorum rege factum, præter diuinam auctoritatem & sententiam: nempe profectioes, victorias, & cetera omnia, Deo ita volente, ac decernente & mouente, constare. Hoc prima responsi indicat pars. Ecce ego dabo ei spiritum. In prima uerba presentis verbi constat vis. Ecce ego dans ei spiritum. & spiritus nomine, animi impulsus & voluntas atque efficientia hoc loco significantur. Secundum verò membrum est,

& audiet nuncium, nempe Tharacam Æthyopem aduersus se belli inferendi causa in expeditionem venire, eoque nuncio impulsus, obsidione Lachis intermissa, Lebnam profectus, ibidem venienti hosti occursum, Deo omnia hac admirabili consilio providente, ut intermissa obsidione, cuius a Ierosolymorum ea sibi compararet, qua ad expectandum hostis reditum, atque ad obsidionem sustinendam sufficerent. Hac omnia illo continentur responsi membro: & audiet nuncium. Tertio autem, & reuertetur ad terram suam; miraculum illud magnum salutis publicae significatur: quod Assyriorum exercitu repente, id est, una nocte extincto, in Senacheribo edendum erat: qui ex tanto militum & comitum, aulicorumque numero penè solus euadens, cum magno damno ac dedecore in patrium solum reuersurus pradicitur. Verbum reuertetur, singularem illum sine exercitu reuersurum indicat. Quartum verò membrum vltimum, superbiae & impietatis illius exitum aperte significat, nec videlicet apud suos, à quibus minus metuebat; atque adeò à propriis factam liberis, ut qui in Deum auctorem sui se gesserat impiè, ab eis vicem ferret, quorum pater, & vita auctor ipse fuerat impiè, periret, qui impiè egerat. S.S.E. Potentes potenter tormenta patientur. & Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Itaque ex vno decreto de regis illius felicitate tria reliqua praeerea constituta, porrò futura Vates & expectanda obnunciat, hoc est, de illius profectioe, fuga, & apud suos, atque adeò à suis nece. Et corruere eum faciam gladio in terra sua. Hoc itaque responsi significauit Vates, hostem illum diuino impulsu in Iudeam venisse castigaturum populi illius crimen, iam antea ab ipso Vate accusatum, à Deo iudicatum: idque iam praestitum esse. veruntamen eundem superbia, insolentia, & impietatis poenas daturum: idque tam certum & constans esse, quamquam futurum dicatur: atque illud primum fuit, iam transfactum de illius aduentu, & vsque ad Lachim. Cuius veritatis argumentum alterum fuit, illius profectio in Lebnam, quam secundam responsi diuini partem Vates indicauerat, quippe quam eadem illa tempestate consecutam, historia docet.

Reuersus est autem Rabfaces, & inuenit regem Assyriorum praehiantem aduersus Lobnam. Audierat enim quia profectus esset de Lachis; & audiuit de Tharaca rege Æthyopiae, dicentes, Egressus est ut pugnet contra nos.

LOBNA, siue Lebna, ex Iudae tribu urbs una erat, iam antea capta, & praesidio bellico, ut fieri solet, munita: quorum Æthyopum rex aduersus Senacheribum venisset ille, praelio progressionem impediturus, reuersus est, utpote loco ad propulsandum hostem idoneo. Eodem verò, Rabfaces deueniens regi quid apud Ierosolymam esset, narrauit: cuius actionis partem superbus atque insolens rex probare quidem visus, partem verò improbasse, atque non actam irritamque voluisse, ex historia sequenti arguitur. Quippe non omnia quae Rabfaces ex temporis occasione & momento dixerat à rege suo excepisse, in mandatisque habuisse videtur; sed ea tantum, quae per iteratos nuncios literis tabellisque consignata, repetita curauit. Nihil enim de oratione ad

popu-

populum, de suasionem aditionis, de promissa transmigratioe, ac de migrationis comodis: quae praetanti imperatoris superbia, potentia, humilia censerentur poterat: nihil horum, inquam, sed neque de humani auxilij eleuatione, in mandatis habuerat orator ille; quippe quae omnia à tanto rege contemnerentur, non assueti ad eiusmodi conditiones inuitare populos à se debellandos, sed iam debellatos ad ferendum cogere. Quamobrem, quamquam occupatus ac detentus nouo aduersus Æthyopum inuasionem bello, tamen non minus quam antea superbus, arrogans, & insolens, mentem consiliumque suum descriptis, & in monumentum redactis verbis Ezechiae, denuncianda curauit: ita ut nihil à nunciis de mandati formula detrabi, mutariue posset.

Quod cum audisset, misit nuncios ad Ezechiam regem, dicens, Hæc dicetis Ezechiae regi Iudae, loquentes:

QUOD cum audisset quidquid Rabfaces egerat, quod non prorsus ratum esse vellet: quippe cui, non cum populo, sed cum rege ipso agendum duceretur (minoris enim censuerat gloriae cum populo agere, ut Rabfaces, occasione arrepta fecerat) iteratis rursus nunciis, literas cum mandato dat, mandato, inquam, nihil à literis discrepante; id quod illa significatur formula: Hæc dicetis, loquentes, nihil praeterea locuturi, aut commentaturi.

Non te decipiat Deus tuus, in quo confidis, dicens: Non dabitur Ierusalem in manum regis Assyriorum. Ecce, tu audisti omnia quae fecerunt reges Assyriorum omnibus terris, quas subuerterunt, & tu poteris liberari? Nunquid cruerunt eos dii gentium, quos subuerterunt patres mei Gozam, & Haran, & Reseph, & filios Eden, qui erant in Thalassar? Vbi est rex Emath, & rex Arphad, & rex urbis Sepharuaim, Ana & Aua?

QUIDQUID regiam potentiam in oratione Rabfaces indicauerat, & praetulerat ex sententia sua dictum, cetera omnia ex orantis cerebro ac sensu praeter mandatum addita fuisse, oratio hæc significat. Animum enim & consilium regis fuisse Iezechiae denunciare, nullum superesse in diuina virtute praesidium: idque maximè Assyriorum felicitatis exemplis confirmatum ostendere: nam de humana ope non minus Iezechiae, quam Assyriorum regi notum & exploratum erat: neque quicquam metuere, aut curare posse videbatur is, quem sua felicitatis insolentia ceterorum numinum primum victorem se à Deo putabat, ut Israelitarum etiam Dei, hoc est, IEHVEH, non secus atque aliorum contemptorem se gerebat. Itaque omnis orationis, siue mandati & epistola huius scopus est ille, ut Deum, cuius Ezechias diligentissimus cultor erat: cuiusque vnus praesidio fidebat, sibi contemptum esse, dictis, mandatis, & scriptis, ac subsignatis tabulis declararet: idque docere exemplo ceterarum gentium, quarum contemptis & inuitis, atque nihil contra efficientibus, imò migrare coactis diis, terras omnes cum urbibus debellatas ceperat. Atque ex multis aliis quae in priore argumentationis propositione comprehenduntur, tres tantum assumuntur in posteriore, quae ad argumentandum satis esse possint, dum nemo aliquid contra excipiat: ut nec excipere valeret: quos verò nominat, proximos indicat: quorum exempla

h h 2

&

& vicina, & adhuc erant recentia. atque argumentatio ita contextitur: Terra omnes Assyriorum antiqua & perpetua felicitati addicta sunt: quamobrem te etiam addictum oportet. Propositio ex noto & manifesto firmatur. Ecce tu audisti omnia quæ fecerunt reges Assyriorum omnibus terris. Hinc verò collectio nascitur. & tu poteris liberari? Hac argumenti repetitio amplifiatur syllogismo. Nunquid eruerunt eos Dii gentium, quos subuerterunt patres mei? *Eas, inquit, nationes, quas patres mei euerterunt, atque migrare coegerunt, numquid sui dii eruerunt? quam propositionem inductione confirmat nominibus citatis: non urbium tantum, verum nationum ac regionum.* Gozam, gentem significat, fluy eiusdem nominis accolam secundum Mesopotamiam. Haram, fluy quoque nomen est, cuius accola Assyriis parebant. Refeph. à quibusdam in Syria, ab aliis in Arabia ponitur hæc vrbs. & filios Eden qui erant in Thalassar. Orientalis regio hæc olim fuit, vlrà Syriam, & vlrà Arabiam, ad Persiam, ut videtur, vergens delitiosa, atq. amœna, quod vel nomine ipso indicatur. Atque vti de diis dissertum est, ita de earundem aliarumq. gentium regibus, iam extinctis, dissertitur. Vbi est rex Emath? Celberrima olim vrbs hæc fuit ad Libani radices, ante Armeniam Damascenam posita, quæ postremum Antiochia dicta est. Vbi rex Arphad? Insula in Phœnicia fuit, cuius & Latini Geographi meminerunt. Sepharuaim: quæ quoniam sita fuerit loco, incertum adhuc nobis est. videtur autem ex aliorum exemplorum vicinitate non longè fuisse ab Assyriis. Ana & Aua. urbium quoque nomina hæc sunt, incerta positionis, non simulacrorum, ut ipsa lectionis indicat contextura. De quorum mandatorum atq. scriptorum ratione à se accepta, ad unicum Deum prouocandum ac referendum Iezechias fecerat, ac decreuit: cuius honoris auctoritatisq. res agebatur.

4 Reg. 19.
G. n. 51.

4 Reg. 19.
Ibidem.

Ezech. 27.
Plin. lib. 5.
cap. 31.
Mela lib. 1.

Et tulit Iezechias libros de manu nunciorum, & legit eos, & ascendit in domum Domini, & expandit eos Iezechias coram Dño.

MULTITUDINIS numero libri dicuntur, quos Latini etiam pluraliter tabellas dicere solent: vel, quòd plura essent simul argumenti eiusdem exempli, vel quòd inuoluendi causa ceteris fuissent additi. ZEPHER, à verbo quod narrare significat nomen deductum; cuiuscunque rationis aut narrationis, aut aliàs descriptionis genus significat, in quo & epistola est. Sollicitudo, sedulitas, & cura, regia illa descriptione indicantur. Et ascendit Iezechias in domum Domini. Non rex hoc loco, sed Iezechias, tanquam famulus qui spiam domus illius appellatus.

Et orauit Iezechias ad Dominum, dicens: **NON** mente, & interno tantum animi affectu, sed voce etiam & oratione animi motum effere, & verbis ex vero atq. integro studio profectis, quæ & orantis augerent spem, & populo audienti, pietatem suaderent; atq. Dei ipsius gratiam, prouidentiam, & opem conciliarent. hoc significat verbum, dicens, id est, oratione huiusmodi:

Domine exercituum Deus Israel, qui sedes super cherubim: tu es Deus solus omnium regnorum terræ: tu fecisti cælum & terram.

O R A -

ORATIO hæc in statu iudiciali vertitur, & prouocationis formam obtinet, vna cum accusatione in aduersarium instituta. Namque epistola Assyriorum regis ad Ezechiam, decreta iam iam exercenda sententia rationem inierat. Erat autem sententia, Ierosolymam cum rege suo propediè castigatum iri, absque vlla exceptionis aut euasionis spe: quippe quibus nulla neque humana, neque diuina opis defensio esset; cum is, cuius vnus auxilio ac presidio fidere videbantur, nihilo plus aduersus Assyriorum potentiam & felicitatem valeret, quàm ad suas cuiusque tutandas regiones cateri, qui tutelares habebantur, Dii valuissent. Et quamquam sententiæ ac decreti illius causa Ierosolymorum vastatio & clades erat: tamen scopus fuerat Assyriae regie felicitatem, Dei Israelitarum viriuti comparatam anteponere: atq. hoc exemplo maximam, præstantissimam, & gentibus omnibus formidandam constituere. Atq. ita non vnum tantum iniuria sibi facta crimen, sed plura & grauissima eadem sententia notat, & accusat Isaias impij regis contemptorisq., & dexiforis; itemq. sacrilegi atque ingrati Deo, proditoris officij proprij. Ducetur autem prouocationis huius exordium à contrariis argumentis & locis. Estq. orantis in exordio propositum iudicis: ad quem prouocatur, ad suam audiendam & fouendam causam, conciliatio, quam parat depulsionem intentionis aduersarij: namque aduersarij intentio fuerat, vel Deum IEHVEH non esse, vel non posse Ierosolymas tueri: vtrumque enim negatum fuerat in alienarum gentium Diis. Nunquid eruerunt eos Dii gentium? Dixerat quoque Rabfaces. Vbi est Deus Emath? & Arphad? ubi est Deus Sepharuaim? nam voluntatem nihil moratur is, qui facultatem inficiatur. Atq. hæc omnia, ut diximus, ad minuendam, vel eleuandam, vel tollendam prorsus maiestatem Dei tendunt. Quibus omnibus argumentis ex aduersarij superbia & impietate pronuntiatis contraria omnino ex vero petita prouocator opponit; atq. eadem opera & intentionem aduersarij depellit, & iudicem ex officij ac muneris proprij nominibus, titulis & rationibus atq. ornamentis conciliat, atque adeò ad suam ipsius causam dignitatemq. tuendam, iure indicato conuertere, & inclinare studet. Citatur autem titulus ad hanc rem quintuplex: quorum primus ad facultatem & potentiam refertur. Domine exercituum, hunc titulum in manifestis iudiciis ad diuinam potentiam & facultatem asserendam, & in vltionis castigationisq. causis appellari in sacro Apparatu docuimus: & aliàs sæpè in commentariis & scriptis nostris, pro loci oportunitate, repetiuimus: pluresq. esse Dei exercitus, ex Ieremia, aliisq. Vtibus ostendimus. Opponitur autem titulus hic allegatæ Assyriorum felicitati, cuius auctoritas & vis ex Chaldaica disciplina sideribus tribuebatur, quæ res, si quid (ut istorum opinio erat) veri aut solidi haberet, ea tamen non Assyriorum, non ullius gentis propria aut esse, aut dici poterat; non enim Assyriis, verum Deo vnico astra & cali & terra superioris, vel inferioris natura facultates vni Domino & Imperatori adscribenda erant: quotquot enim exercitus dicerentur, Dei sunt exercitus, & Deus ipse ac Dominus IEHVEH, exercituum auctor & moderator appellabatur. Itaq. astrarum efficientia

hh 3

omnis

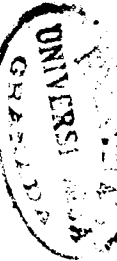
omnis non Assyriis arroganda est: quippe qua tua omnino est, tibiq; obtemperat. Alter titulus est, Deus Israel. Governatores Israel: cuius tutelae praesidium; cuius providentia singularis, Iacobum fovendum, defendendum, ornandum, amplificandumq; suscepit: susceptumq; ad Israelis nomen, dignitatem, & amplitudinem prouexit; prouectum, non erga homines modo, sed etiam erga Deum potentem constituit. Opponitur autem titulus hic argumento illi, ab Assyrio rege producto. Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis. Nunquam enim Iacob, dum priuatus ageret; nunquam, postquam Israel dictus est, deceptus notatur; sed semper adiutus, defensus, promotus, & amplificatus: denique à Deo curatus narratur; idemq; nunc ex Dei beneficio experturus creditur, idemq; poscit. utq; Deus non permissus est exercitus suos, praeter consilium propositumq; suum, cuiquam mortaliu inferuire, aut adesse, aut fauere: ita etiam suum Israel, hoc est, populum sibi singulariter optatum, Assyriorum arrogantiae & superbiae succumbere, à seq; abduci non est passurus. Neque enim is est, qui se diripi sinat, qui ve carere velit suo Israele, praesertim per contumeliam sui capto, & abducto: quidquid enim Israeli siue secundò, siue aduersi temporis euenit; non ex hominum libidine, sed ex consilio suo diuino euenit. Castigauit ille aliquando Israel suum ob mala merita, non tamen prorsus perdidit; non humana arrogantiâ tradidit perdendum: ne quando dicant gentes: Vbi est Deus eorum? Deus autem noster in caelo est (respondent illi) & omnia quacunq; voluit fecit. Itaq; voluntati tuae addictus Israel non est hominum permittendus arbitrio. Tertius in oratione haec Dei titulus est. qui sedes super Cherubim. Singularem Dei erga Ierosolymam providentiam tutelamq; commendat haec vox: illam videlicet urbem, ex omnibus terris sibi regiam destinata, & ade, tanquam aula, ac insigni & illustri folio exornatam, omnium urbium ac gentium, quibus ille imperat, atque Israelis totius, cuius se rectorem praesentem, & praecipue fauentem gesserit; illam, inquam, urbem non esse permissuram Assyriorum regis arrogantiae & impietati, ac superbae iactationi cedere, ita in epistola illa insolentissima scribentis: Non te decipiat Deus tuus, in quo confidis, dicens: Non dabitur Ierusalem in manu regis Assyriorum. Siquidem tam exquisitus arcanusq; apparatus templi adyti, ac sedis à Cherubim fulcitate, voluntatem diuinam probat fovendi urbem illam, atque terris magis omnibus vnam colendi & exornandi, suaq; maiestatis argumentis insigniter amplificandi: quam ab isto tyranno vel verbis & oratione eleuari, despici, ac profanari indignum fuerit. Quartus titulus praecipuam atq; unicam diuinitatis praerogatiuam continet: quam asserturum Deum, atq; ab omni vanorum Deorum confusa aestimatione & opinione vindicaturum, orator hic sperat: atque totius causae huius praecipuam intentionem firmat.

Tu es Deus solus omnium regnorum terrae. Antithetico verissimo redarguit Assyriorum regis arrogantiam, sese, ut iam audiuius, maximum regem appellantis; & quasi totius orbis imperium sibi vni, tamquam proprio, & nato regi; atq; monarcha iure summo adscribens: cum nullum

fit in terris regnum, nullum imperium, nullum potestatis ius, nisi à Deo: cuius vnius gubernationi omnia subduntur, quacunq; in terris regna, potestatesq; appellari possunt: tamquam proprio, perpetuo, immortalis Regi, gubernatori supremo, atq; ELOHIM. S. S. E. Meum est consilium, & le-
 aguitas: mea est prudentia, mea est fortitudo. Per me reges regnant, & le-
 gum conditores iusta decernunt. Per me principes imperant, & potentes
 decernunt iustitiam. Tua, inquit, est terra, & plenitudo eius: non istius
 qui se magnum appellat regem. Hunc verò quartum titulum ratione gra-
 uissima confirmat: videlicet, possessionis ac iuris antiquissimi; non usurpa-
 tionis, aut occupationis, sed auctoritatis unicae ac singularis. Is enim qui rei
 cuiuspiam auctor & opifex est, Dominus proprius & gubernator, naturae
 vi, & iure summo dicendus est: non is qui rem vel ab auctore donatâ com-
 modatâve obinet, vel iniuste occupatam retinet. Namq; ex his alter mi-
 nister & administrator, potius quam Dominus: alter verò tyrannus, &
 prado dicendus accedit. Tu fecisti caelum & terram. ex nulla tibi à quo-
 quam praestita, aut substructa materia: quamobrem, ut cali ac terrae auctor,
 ita utriusque rector, gubernator, ac Dominus existit. Quintus titulus, qui
 ex argumentatione indicatur, est Zelator, siue Assertor. Quem titulum
 summo sibi vindicat iure Deus, & nō sine magno emulorum malodefen-
 dit, nominis ac maiestatis suae sanctitatem tuetur, non passus quemquā sibi
 impunè detrabere: id quod idem ipse professus, declarauit: Ego sum Domi-
 nus Deus tuus, fortis, & zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios. &
 Noli adorare Deum alienum, Dominus enim Zelotes est. Deus est amula-
 tor. Et in huius ipsius, de qua agimus, causa exemplo idem. Deus amulator,
 & ulciscens Dominus: ulciscens Dominus in hostes suos; & irascens ini-
 micis suis. Huius tituli & cognomen, quae quinti argumenti ac postremi
 praesentissimiq; vim habet, admonitionem subiungit Ezechias:

Inclina Domine aurem tuam, & audi: aperi Domine oculos tuos, & vide, & audi omnia verba Sennacherib, quae misit ad blasphemandum Deum viuentem.

OMNIBVS his citandis & commemorandis titulis, monitoris magis quam deprecatoris parteis egit Iezechias: ea proponens, quorum, tanquam sibi priorum assertorem se Deus declarauisset: quae, ubi admonentis oratione incitatus attenderet, ultionis iudicio asserenda suscepturis credebatur. Interim etiam Iezechia erga diuinas laudes ardentissimum probatur studium: quod orantis affectus animata oratione indicatur, gratissimâque aurium oculorumq; Dei pictura exornatur. Quae misit. Non contentus proprio id sermone, suoq; ex animo agere, alios ad hanc rem instructos & informatos misit, atque huius impietatis professorem doctoremq; egit. Ad blasphemandum Deum viuentem. qui cum honoris ac numinis sui potentissimus assertor sit; detractorem & contumeliam viuis & incolumis minimè patietur: alius non viuere putandus is, qui huiusmodi professioni noua antea modo non asserentem intellexerint. Atqui per tuam tibi viuentis aeternumq; cognomen & est, & manet: quod hominibus istis, abs

abs te declaratum cognoscant: ut quid, quantumq; inter te, & ceteros, qui *Dij* putantur, & nominantur, intersit; publice ac palam, pernoscat: si quidem illi mortui sunt, nihilq; plus quam mortuus quispiam possunt: Tu verò Deus viuens cum sis, & uales, & potes, & soles auctoritatem, diuinitatemq; tuam declarare, argumentationem hanc ex concessione atque exceptione ita Iezechias instituit.

Verè enim Domine desertas fecerunt reges Assyriorum terras, & regiones earum. Et dederunt deos earum igni: non enim erant *dij*, sed opera manuum hominum, lignum & lapis, & comminuerunt eos.

PRIMUM & grauissimum impietatis crimen fuit, deos omnes, qui mortui, qui nulli sunt, cum viuente Deo componere, & equare; nominis ac numinis diuini iure ac titulo. ex quo cetera proficiscuntur, non minùs graua, impia, & sacrilega: nimirum potestatem, facultatem, vimq; diuinam, sua ipsius minorem asseuerare; argumento à pari, ac etiam à maiore, siue ex contentione ducto, hoc pacto. Quodcumque nullus multorum, quorum similis & par auctoritas fuerat, potuit; imò, quod multi simul nequiuert; conficere idem, neque singularis aliquis, illis non dissimilis, efficere poterit. Hanc compositam argumentationem in suas dissoluens partes Iezechias, propulsat & frangit, comparatione, primùm dissipata & reiecta, tanquam mendosa & falsa: quippe qua non causam pro causa arripuerit, & argumento nitatur inepto. Narrationem quidè concedit, & rem ipsam factam non inficiatur: rei causam indicatam refellit, & non causam esse docet. Verè enim Domine desertas fecerunt reges Assyriorum terras, & regiones earum. Id conceditur ut manifestum & notum; sed unde illa facultas nata fuerit Assyriis, non rectè indicatum arguitur. terras, pro gentibus & nationibus hoc loco usurpatur. ut, Omnes urbium qua ueniebant in Aegyptum. ubi idem nomen est ARATSOH. & , Omnis terra adoret te, & regiones eorum. Idem nomen in exemplari est, & urbes, regiones, agrosq; significat. Et dederunt deos earum igni. Altera pars narrationis à Senacheribo facta. rogante, uidelicet, ubi est rex Emath, & rex Arphad, & rex urbis Sepharuam? Quo loco nomen ELOHIM appellatum, & repetitum indicauimus: Vbi, inquit, *dij* qui terrarum illarum tutores, gubernatores, ac reges dicebantur? Hos quidem incendio ab Assyriorum regibus consumptos fatetur Iezechias, quod ad materiam attineret: quod verò ad rem faceret, omnino inficiatur. nam cum diuina natura omnis, corporis vim infinito superet interuallo, consequitur, eos, quos ignis abstulisset, non fuisse deos, sed quandam animalium figuram & speciem, in auro, argento, ere, aut lapide confictã, quam ignis vis dissolueret potuerit, ere etiam non absumpto. Quod verò à mortali factum est, & sua sponte, & alterius mortalis opera solui ac perire potuit; aut tansa, aut comminuta materia. Non enim erant *dij*: sed opera manuum hominum, lignum & lapis, & comminuerunt eos. & , rationis, & illationis vim hoc loco obtinet, idemq; efficit quod, quamobrem, ideo, & similes coniunctiones. Atq; vs

ex hoc

ex hoc ipso, quod comminuti fuerint, *dij* fuisse negantur, ut qui non modo dicatas sibi regiones & urbeis, verum neque se ipsos incendio & interitu eripere potuerint: ita ex opposito diuinam IEHVEH veritatem & virtutem, populi atque urbis suorum defensione ac tutela asserendam credit, sperat, & poscit, atque ita perorat.

Et nunc Domine Deus noster salua nos de manu eius.

SINGVLARI exemplo diuinam veritatem assertum iri ait: hoc est, defensione, & exceptione ab eo quem vltra omnium hominum facultatem & virtutem, vltra ceterorum qui *dij* appellabantur, efficacitatem, felicem, victoremq; omnes gentes putabant. de manu eius missus; cuius felicitas habetur singularis. ex qua salute ac defensione illud consequetur.

Et cognoscant omnia regna terræ, quia tu es Dominus solus.

IN exemplari, quod tu IEHVEH, singularitatem tuam. Quo tropo unica tantum diuina natura, nullo modo, nullaque ratione in plures deos distribuenda esse, significatur. Ex eo, inquit, euentu, ut omnes hominum omnium nationes aperte intelligant, unicum tantum Deum esse ac singularem, eundemq; nullum alium nisi IEHVEH esse; quippe qui solus versus regis huius vim singularemq; arrogantiam, atq; allegatam felicitatem irritam cassamq; reddens, efficacem te declinaueris. Atque hac deprecationem ab Iezechia singulariter ac secretò in sacra ade peroratam, Isaias Vates, qui tunc in domo propria à rege separatus agebat, & prophetico spiritu cognouit, & Deo exauditam, probatam, ratamq; indicauit. Ex qua ratione apparet lectionem hanc omnem ad vaticiniij auctoritatem referri, eodemque actorum & gestorum narrationem tendere.

Et misit Isaias filius Amos ad Ezechiam, dicens: Hæc dicit Dominus Deus Israel, Pro quibus rogasti me de Senacherib rege Assyriorum, hoc est verbum quod locutus est Dominus super eum.

SINGVLARIS atque certa prouidentia beneficium Israelitarum ac Ierosolymorum reip. propter boni principis curam, sedulitatè, & studium contigisse, & dicentis auctoritas, & audientis appellata persona docent. Isaias filius Amos. qua periphrafi idem significatur, ac si diceretur, Isaias Vates. ad Ezechiam, cuius vnus causa salutè illam populo constare, aliàs, ut superius notabamus, immeritò significabat. Atq; initio Deus propositum suum de Israele conseruando & ornado proficitur; quod propositum nunquam ille ob quorundam ex illo populo noxam & impietatem sese mutaturum subindicat; ut quæ se ab antiquo Israelis Deum & gubernatorem dici voluerit, idq; ubicumque res postulet, manifestis exemplis probaturum polliceatur: atq; hoc pacto ostensurum, quinam verè Deus, qui tutelar is verè sit; & ceterorum, qui *dij* non essent, vanitatem arguiturum. Ne verò communem tantum & publicam cum ceteris gentibus curam, sed singularem quoque tutelam declaret: ita exceptum voluit. Pro quibus rogasti me de Senacherib rege Assyriorum. Nomen cum titulo ad singularè & certam causam, quam Iezechias perorauerat, infertur: idemq; demonstratur subiuncta adnotatione. Hoc est verbu quod locutus est Dñs super eum. Verbum

certum, certa significatione, atque certo etiam rei euentu obseruandum. Despexit te, & subfannauit te, virgo filia Sion: post te caput mouit, filia Ierusalem.

IN hominem quem superba ac magnifica locutum, & iactantem, & multa ac praeclara minantem, certus, ac votis, minis, & animis contrariis expectat & accipit exitus, ceterorum derisio, quam Graeci auctores & rhetores sarcasmon vocant, parata est. Cuius exemplis & poemata, & historia plena sunt. ut, *Alios saluos fecit, se ipsum saluum facere non potest. & apud exteros: Parce puer, quaso, ne turpis fabula fiam, Dum mea ridebunt vana magisteria.*

Hoc elocutionis figura ridendam & exprobrandam Senacheribis regis impij arrogantiam, superbiam, & importunam iactationem conclusum iri significauit Vates, denuncians Ierolymorum ciuitatem (qua, quod nulli antea extraneo regi vel tyrano paruerit, virgo appellatur) minas illas à Senacheribo iactatas, magna derisione excepturam, quippe qua illius nunc praedictum, paulo post constitutum euentum spectatura sit. Itaq, nomina, Virgo filia Sion, & filia Ierusalem, in recto casu, Te verò, & post te, pronomina in accusandi casu lecta, illa Ierolymam ciuitatem, haec verò, regem Assyriorum indicant. Hac eadem inquit Deus, cui tu minitatus, & insolentissimè ridebit, & mouebit caput, irridentium habitu & gestu, post te: id consulente, cuius tu numen non contempsisti modo, sed spreuisti, ac despectui habuisti; atq, in ceterorum, qui non sunt dij, albo recensuisti.

Cui exprobrasti, & quem blasphemasti, & super quem exaltasti vocem, & leuasti altitudinem oculorum tuorum?

EXPROBRATIONIS impietatem tria comitata exaggerant primum, verborum insolentia. secundum, vocis improba intemperantia, clamorūq, sonus. tertium, habitus & gestus, quibus animi maior indicatur motus & affectus: haec omnia Zancheribis à Vate accusato, obiciuntur. Cui exprobrasti, & blasphemasti? super quem exaltasti vocem? de gestu verò & habitu: & leuasti altitudinem oculorum ad sanctum Israel? Blasphemia & contemptiois atrocitatem oppositione declarat: quod ad eum, qui se sanctū, sublimem, & singulari prouidentia, eademq, perpetua, magnum & excelsum Israeli semper praebuerit, oculos ausus fuerit attollere: qua contemptiois & despicentia significatio est, etiam impijs gentium notata.

Primum Graius homo mortaleis tollere contra

Est oculos ausus, primusq, obsistere contra:

Quem nec fama Deum, nec fulgura, nec minitante

Murmure compressit calum. Huic impietatis crimini alterum adiungitur, doctrina nimirum, & exempli, quod non solum ipse rex vltro contemptorem sese diuini numinis praebisset, sed suos etiam seruos idem agere doctos impulisset.

In manu seruorum tuorum exprobrasti Domino: & dixisti, In multitudine quadrigarum mearum ego ascendi altitudinem montium, iuga Libani: & succidam excelsa cedrorum eius, & electas

electas abietes illius, & introibo altitudinem summitatis eius, saltum Carmeli eius.

HÆC, & huiusmodi magnifica verba, quamquam in iis, qua praecesserunt, Rabaces mandatis commemorata non fuerint: certè tamen iactata intelligimus: ab iis nimirum ministris, qui proximè epistolae ad Iezechiam regem detulerant, iussi literis minas, & superbas tumentesq, voces, quam fieri posset arrogantissimè, addere, tragicis figuris, & magna specie atque pompa instructas: quibus regis illius potentia ac felicitas, & maxima, inuictissimaq, significaretur virtus. Atque hoc loco antiqui scriptores singulare aliquid adnotarunt, quod in breue coactum referre non pigebit. *Egyptius, inquit, quondam Pharao sanctissimo Dei nomini, ac numini detraxisse, idem ipse notatur. Legimus enim: Quis est IEHVEH, ut audiam vocem eius? Idem etiam Domini manu punitus traditur. & Inuoluit eos Dominus in medijs fluctibus: & dextera tua Domine magnificata est. In fortitudine dextera tua Domine percussit inimicum. At verò Senacheribus, qui ministrorum opera & actione IEHVEH exprobrauit, ministri etiam diuini opera pœnas dedit. S. S. E. Factum est igitur nocte illa, venit Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. Atq, verbis iis tragicis omnibus illud Senacheribo significabatur: nempe potentia virtutisq, suae nullam orbis terrarum partem non esse subiciendam: quare nec Ierolymam ipsam, omnium totius orbis urbium edulissimam, cum ade illa celeberrima IEHVEH dicata, & cum omni regia aula, & familia omni: eamq, victoriam non esse acceptam referendam Deo; sed potentia virtutisq, suae atq, felicitati, & in gerendis rebus dexteritati singulari. In multitudine quadrigarum ego. Arrogans pronomem cum verbo arrogantiore. Ascendi altitudinem montium. Ex geographia ac topographia obseruationibus Ierolyma vrbs totius terra editissima esse cognoscitur: id quod verbū ASCENDERE declarat, perpetuò usurpatū, vbi de itinere ad illam urbem faciendo sermo fit. ut, *Ecce ascendimus Ierolymam. & Vir quidam descendebat de Ierusalem in Iericho. & Illuc enim ascenderūt tribus, tribus Domini testimonium Israel, ad confitendum nomini Domini. Vnde & iactatio illa. Ascendi ad altitudinem montium Minarum plena erat aduersus Ierolymam: quam non tantum ascensurū, sed ascendisse aiebat se, adeò certus ac persuasus de victoria ac felicitate erat superbus imperator ille, ut qua nondum contigerant, sibi iam acta ac transacta iactaret. Sic Hannibal apud Liuium: Si tales animos in praelio habebitis, quales hic ostenditis, milites, vicimus. Ego ascendisse solum, atq, unicum tanta fuisse & felicitate, & virtute praeditum, ut eò victor ascenderet, quo nullus antea ascendere sperasset, imò quod mortalium nemo efficere posset, ipse perfectum sibi iactaret, ut quo singulari equo quispiam vsus eques, vel vix, vel difficillimè conficere posset. Ascendere nimirum altitudinem montium, ipse non vno tantum curru, sed maxima quadrigarum copia confecerit. Cum nec equis quidem apta sint motana loca, qualis ea in quibus Ierolymorum vrbs sita erat. Neque verò urbem illam expugna-**

tam sibi modò, sed fanum illud totius orbis celeberrimum vni dicatum, sacratum, ac dilectum Deo, occupatum quoque pronunciare mandauerat. Iuglibani, IARCHTHE LEBANON, femora, siue, latera Libani. quo nomine aliàs decantatissimo templum illud significabatur ex viuo & candidissimo extructum lapide: cuius prospectu marmorei montis speciem prae-buisse, externi etiam auctores narrant. Ex quo nomen idem in arcanis Vatum sermonibus meruit: cum monte & maximo, & amoenissimo, altissimoq;, quod Syriam Damascanam Palaestinamq; disiungit: cuius culminis perpetuae niues Lebanon, id est, candidi, nomen loco omni fecerunt. sed par-cè admodum hac videbantur iactata; nimirum urbium expugnatio, templi occupatio: nisi principes quoque & reges partim victi, superati, capti, & interfecti, partim prostrati adderentur.

Et succidam excelsa Cedrorum eius, & delectas abietes illius: & introibo altitudinem summitatis eius, saltum carmeli eius.

REGEM, principes, ac summos magnatesq;, populorum Cedri, Abietis & procerarum arborum significari nominibus, in sacro Apparatu docuimus; & in his etiam Commentariis aliàs adnotauimus. abietes, BERO-SIM. Buxos arbores, firmissima, ac solidissima constantes materia, nomen primeuum significat; quales in Libano quoque laudatas accepimus. Et introibo altitudinem summitatis eius. MEROM KITSO. In Regum libro legimus MALOM KITSO. mansionem termini eius, verbo adnominato, mutatione & affinitate literarum L, R, Merom, altitudinem; Malon, mansionem, siue habitationem significat; utrumque verò indicari Imperator ille voluit. Regiam nimirum sibi occupatam & possessam arcem, qua in monte Sion sita erat, editiore etiam apud Ierosolymos loco; atque ideo dici poterat terminus, & vltimum postremumq; summitatum terra omnium. Omnem verò regiam progeniem ac familiam sibi subactam, excisam, & prostratam promittens, illis significauit nominibus, Saltu Carmeli eius. Nam Carmel locus erat arboribus magnis, hortis, vinetis, & aliis etiam sponte nascentium, & arte consistarum, plantarum generibus frequens: cuius arcana significatio principes cum populis complectebatur. Atque iactationis & arrogantiae istius amplificationem subiuncta narratio struebat; quae argumentationis vim obtinens, facultatem & virtutem atq; dexteritatem arrogantis imperatoris confirmabat.

Ego fodi & bibi aquam, & exsiccaui vestigio pedis mei omnes riuos aggerum.

Dvo sibi confecta iactat; alterum est, Ego fodi & bibi aquam: qua translatione nullam urbem difficilem fuisse significat, quam ipse arte, industria & operibus adhibitis non expugnauerit, & expugnatam, in suos redegerit vsus, non secus atq; is, qui negatas aquas profundè effodiens, tandem inuenit, & bibit. Ego, inquit, omnibus potitus sum populis, ut aqua è puteis effossa; ita ut nullam rem inceperim, cuius demùm compos non fuerim. idemq; adeò se frequenti & copioso exercitu valuisse ait, ut Aegyptum omnipium terrarum expugnatam difficillimã, propter interiecti fluminis Nili fre-

frequentes alueos; tamen ita domitam & subtractam reddiderit, ut vestigio pedis sui exsicasse & calcasse dicatur. Constat enim Aegyptum per Sanheribum bello domitam fuisse, antequam Ierusalem inuaderetur. Nili verò septemplex quondam, & fortassis antea plurium alueorum canalibus deducti nomen illo circumloquio significauit: Omnes riuos aggerum, siue ex exemplari verbo, riuos munitiois, quibus munita olim regio illa fuit, quam insula formam obtinuisse, ac Deltam appellatam fuisse, Geographi memoria prodidere. Post arrogantia ac superbia impiaq; iactationis crimen Sanheribbo obiectam, alterum etiam non leuius obicitur, arrogata sibi felicitatis: quae vnius Dei auctoritate, iudicio, voluntate ac prouidentia contigerat. amplificaturq; utrumque crimen exprobratione immemoris beneficij, & ingrati animi. quod vitium in pessimorum genere ac numero censeri solet.

LECTORI PETRVS VALENTIA.

ENERAT interpretando Commentariorum horum descriptor, D. Bened. Arias Montanus ad proximè sequentis capituli xxxviii. versum xv. &, quas scripserat chartas, excubendas dederat. Accidit autem, ut cum post dies aliquot eandem commentandi operam resumeret, eò vsque sese processisse oblitus, ex superiori versu de integro rursus descriptionem continuaret. ita factum est, ut per versus xxxi. duos haberemus commentarios: quorum neutrum reiicere fas arbitrati, his discretos notis 1. 2. tibi simul exhibemus, non inutili, ut confidimus, aut ingrato consilio. Vale.

ATQVE verbis iis tragicis omnibus illud Sanheribbo significabatur: nempe potentia virtutiq; sua nullam orbis terrarum partem non esse subiciendam; quare nec Ierosolymam ipsam omnium totius orbis urbium editissimam, cum ade illa celeberrima IEHVEH dicata, & cum omni urbis ac gentis illius nobilitate, atq; adeò cum rege ipso, regioq; sanguine. Namque hæc omnia antiquo eloquio, ac tragico dicendi spiritu illa translationes significant. Namque altitudinem montium, Israeliticam regionem montosam, ceterarumq; finitimarum omnium editissimam interpretamur. eandem quoque Libani iuga dictam; siue, ut exemplar habet, latera Libani. nam Libanus, Israelitarum regioni & vicinus & conspicuus visitur. Se verò excelsa cedrorum eius, & electas abietes illius succisurum minitatur: atq; hoc tropo nobilissimos & prestantissimos totius gentis interfecturum abducurumq; significat. Neque enim tyrannis in plebeia ac minora capita & corpora, sed in proceres, principesq; sauire solet, à quibus metuum sibi superstitibus arbitratur. Libanus mons altitudine & niuis candore procul sese conspicuum prabet; qua ratione illustres homines ac primores populi appellatos significat. Sed templi etiam sacri illius celeberrimi imaginem præfert: cui nomen quoque communicat suum. Non secus enim mareum illud fanum in monte Moria situm, pulcherrimam & candidis-

simam sui, longèq; notabilem exhibebat speciem, quam Libanus in Syria celebratissimus mons. Atq; templum illud sibi cum victoria adendum, & superandum Sancheribus minitabatur. Introibo altitudinem summitatis eius. quod ut amplificando magis indicaret, adiunxit, saltum Carmeli eius. Templum illud ariorum structura, & vario partium, ac multiplici frequentiq; ordine, Carmeli quoque montis vineis & hortis consiti nomen in se transtulit. In Regum libris altitudinem summitatis eius, pro MARON, legimus MALON; quod mansionem hospitiumq; interpretari licet: Interpres verò Latinus, terminos vertebat. Itaq; vicinitate vocum altissimum illum significari dicimus montem ceteris illarum regionum eminentem montibus, atque templo Dei immortalis numine ac nomine insignem. Atque hoc pacto Sencharibbi detestabilis augetur impietas, Deum summè colendum ac metuendum contemnentis: qui ulterius etiam superba oratione & iactatione vim potentiamq; suam amplificatam volens, addidit: Ego fodi & bibi aqua, & exsiccaui vestigio pedis mei riuos aggeru. Vbi Latine legimus riuos aggerum, in exemplari est IEOREI MATSOR. Nomen autem MATSOR, praterquam quòd munitiones & firmissima arte & natura significat loca; vocabulo etiam MITSRAIM valde affine est; atq; ita Egyptum significat, nobilissimam & celeberrimam quondam terrarum regionem, & propter Nili amnis oportunitates longè felicissimam. Atqui Sancheribum, antequam occupanda Israelitica terra ardor incendisset, Egyptum expugnasse, ac imperio subiecisse suo legimus: idq; argumenti hoc loco ad potentiam suam ostentandam protulisse intelligimus, duplicemq; orationis agnoscimus explicationem. Alteram, qua se Egyptum, cuius precipua laus ex fluminis commoditate & oportunitate petitur, expugnasse & cepisse iactat, fluuiis nimirum & riuus non modo exhaustis, verum exsiccatis etiam, idq; multitudine ac frequentia militum exercituumq; suorum; diductis videlicet riuus, quò facilior aquarum constaret usus, atq; ad vadanda flumina nulla superesset difficultas. Alteram verò, qua per translationem gentium omnium regiones ac populos imperij sui potentie concessisse declararet. omnes riuos aggerum, munitionum; qua cum non nisi machinis & scalis adiri & capi soleant, ego tamen, inquit, descensu facili cepi, imò, vestigio pedis mei, siue, ut in exemplari est PACHAMAI, gressus mei. Praterca etiam rerum, actionum, operumq; successus, eosq; abundè felices, oratio hac significat, Fodi & bibi aquam. Non enim frustra, sed feliciter impenditur labor is, qui fodiunt, ubi non modò aqua inueniuntur, sed qua potui viles oportunè contingunt. Itaq; consiliu, propositum, ac studium diligentemq; laborem suum in causa fuisse aut parti & comparati sibi in omnes gentes imperij. Hac omnia, atq; his quàm simillima complura, arrogatissima illa Sencharibbi actio continebat & indicabat: quem tamen impietatis ac mendacij Vates noster subiuncta depulsione arguit.

Nunquid non audisti quæ olim fecerim ei? ex diebus antiquis ego plasmaui illud: & nunc adduxi: & factum est in eradicationem collium compugnantium, & ciuitatum munitarum.

DEI

DEI personam in tota hac actione sustinens Vates, noua sermonis conuersione & interrogatione Sancheribbum impia obliuionis arguit; qui imperij sui felicitati aliam auctoritatem adscriberet ab ea, quam veram & unicam esse constabat, diuini videlicet iudicij prouidentiam aduersus gentes quamplurimas, impietatis ac scelerum ultionem commeritas. Cuius iudicij edenda exempla Assyriorum potentie ad eam rem delecta & instituta oraculis primùm Vati demandata, reapse verò & euentu deinceps fuerant commissa. S. S. E. Vae Assur, virga furoris mei, & baculus ipse est: in manu eorum indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum: & contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia & diripiat prædam, & ponat illud in conculcationem, quasi lutum platearum. Id quod ut conficeretur, duabus rebus Deus prospexerat. Altera quidem imperij illius atq; imperatoris instructione & corroboratione, altera verò gentium ipsarum, quas puniri oportuit, debilitatione & consternatione. Atq; utramq; rem a se præstitam Deus hoc loco memorans refert: & à Sancheribo obliuioni traditam, vel potius vni sibi peruersè arrogatam exprobrat. Nunquid non audisti quæ olim fecerim ei? Ex verborum primæ sermonis vi, idem hac oratio significat, quod illud, Nonne audisti me quòdam felicitatè istam fecisse? eamq; me vno & auctore & informatore constare? Ex diebus antiquis ego plasmaui illud. Illud, quod iactas, tibiq; arrogas imperij ac felicitatis decus. In sacra lingua femineo genere pronuntiatur pronomen illam. fortitudinem, potentiam, & prosperitatem ipse quondam institueram predicendamq; curaueram, ut nemo aut fortuna, aut arti, aut singulari cuperiam virtuti ac efficientie, praterquam vni mihi tribuere posset euentum, qui nunc iam demùm prædictionibus apprimè conueniens exiit. Et nunc adduxi, & factum est in eradicationem collium compugnantium. Hoc enim vnius veri Dei est proprium, nulli comune alij natura. predicere videlicet, atq; ea quæ prædicta fuerint, oportunè præstare. S. S. E. Quis hac operatus est, & fecit? vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus & nouissimus ego sum. Itaq; quidquid à te expeditum factumq; est, ex iudicio consiliog; meo profectum fuerat, idemq; quondam prædictum, nunc demùm euenerat: effectum, inquam, est, ut quæ munita ac firma censebantur vrbes, in tumulos cumulosq; lapidum atq; in ruderata sint redacta. colles compugnantes, tumulos ex mixta, confusa, ac temerè iacete ruina factos, interpretamur. hoc significat GALIMNITSIM. atque posterius membrum prioris antecedens est, sine coniunctione in exemplari lectum. Feci ut ciuitates munita in eradicationem collium tumultuarie corruentium redigerentur: adiuncta nimirum tibi victori fortitudine, quam damnatis & puniendis detraxeram populis. Quippe, Habitatores, &c.

BABYLONICI imperatoris arrogantiam & superbiam insolentemq; iactationem vera doctrina vi & auctoritate Deus per Vatis actionem impugnat; mendaciq; manifesti arguit hominem, cui per suum & planè cognitum esse oportuerat, suam illam in superandis, vincendis, fundendis, atq; sub ingu mittendis gentibus & populis felicitatem non aliunde, nisi

1.

2.

Sup. 10.

Inf. 41.

à verbo 1112

nisi ex Dei consilio, iudicio, & efficientia natam & adauctam. quippe qui cum calum ac terram gubernet, hominumque res curet omnes, improbitatem & impietatem, quanquam aliquandiu propter penitentiam dissimulet, non tamen contumaciam impunitam permittit euadere, sed iustus demum ulturus pœnis, famem, pestem, & bella in gentes decernit, decretaque per Vates antè prædicta denunciataque vult: ut vel singularis cuiusquam hominis aut loci, aut imperij felicitatis & virtutis, vel fortuna & casus, vel astrorum efficacitatis, aut cuiusvis alterius causa & exceptionis opinionem ex humanis eximat mentibus. Quid, inquit, tu tuam vel virtutem, vel prædicas industriam aut felicitatem? An non ea omnia, quæ tua opera gesta, acta, & facta fuerint, à me decreta antè ac prædicta aperitisque oraculis olim fuisse indicata constat? S. S. E. Quis operatus est & fecit, vocans generationes à principio? Nunquid non audisti à Vatribus meis prænunciata ea omnia, quæ sunt factaque fuerint, utpote quæ olim fecerim; supremo videlicet providentia ac sapientia decreta consilio, quanquam nunc demum fuerim per te executus? & nunc adduxi, & factum est, ut quæ antè firmissima & munitissima atque adeo inexpugnabiles aestimabantur vrbes, funditus delerentur. In eradicationem collium compugnantium GALIMNETSIM, tumulorum æternorum. Descriptio & imago est euerfarum funditus urbium, quarum nulla in posterum speratur instauratio. qua de re plura in librum Iosue commentari nos meminimus. Ciuitatum munitarum. Antecedens pro sequenti, mutato ordine positum. ut videlicet nunc deinceps æterni sint colles, quæ quondam ciuitates munitæ fuerant. Id verò ita euenit, quod ad muros & ædificia spectat: quod verò ad incolas & habitatores, qualia nunc spectantur, fuerant prædicta.

Habitatores earum breuiata manu contremuerunt, & confusi sunt: facti sunt sicut scœnū agri, & gramen pascuæ, & herba tectorum quæ exaruit antequam maturefceret.

1. NISI Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam: nedum cum Dominus illam iusto iudicio tradidit, & singulari auxilio suo destituit, & propugnatorum virtute cassam reddiderit. breuiata manu. debiles, & ad quicquam strenuè agendum imbelles ac propè manci, & non secus hostium præda direptioni atque cedi expositi, atque equis & iumentis scœnum agri, imò antè etiam quam vires experiri suas possent, nullas constantes agnoscerent. sicut herba tectorum, quæ exaruit antequam maturefceret. In exemplari est ЛІПНЕКАМАН, ante culmum. Culmus autem in herbis & segetibus non maturitatem tantum, sed spicam etiam natura ac tempore præcedit. Sunt qui duos hos versus ad singularem Dei erga Ierusalem tutelam & providentiam referant, quam nullus hostis, licet patientissimus, effringere, aut auertere possit. Eam interpretationem qui sequi maluerit, posteriori argumentationis partem interrogando pronūciabit. Audisti ne me ab initio hanc instituisse & fouisse urbem? & tamen illam in cumulos lapidum, quales in aliis visuntur urbibus, redacturus fuerim? eritque argumentum ex absurdo. Huic, quam exposuimus, commentationi, gesto-

gestorum Sencharibbi, quæ à Dei iudicio profecta fuerant, inceptorum & apparatus atque progressionis ratio omnis Dei etiam auctoritati tribuenda adiungitur, cum exprobratione animi ingrati atque impij: utpote qui non solum non gratulatus fuerit Deo quidquid incepisset aut egisset & confecisset; sed etiam per summam insolentiam & insaniam atque stultitiam plus quàm belluinam, numini vero interminatus detraxerit, & petulantissimè maledixerit.

CONSILIA, studia, conatusque gentium omnium, quæ præter suam voluntatem suscipiuntur omnia, frustra suscipi irritaque euadere hoc loco Deus docet. Nisi enim Dominus edificauerit domum, in vanum laborauerunt qui edificauerunt eam: & Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Vanum est vobis ante lucem surgere. Quidquid ergo per summos imperatores olim superatum, victum, gestum, expeditumque fuerit, ex diuino iudicio decretum & confectum constituere & interpretari oportuerit; neminique mortalium eiusmodi gestarum gloriam rerum sibi arrogare, sed vni Deo tribuere fas fuerit, nedum illa superbe & insolenter, quæ tyrannus iste iactauerat, pronunciare. In multitudine quadrigarum mearum ascendi, &c. Neque aliud nomen aut cognomen, titulumve alium potentissimus quisque gentium victor usurpare iure potest, quàm gladij, aut flagelli, vel virgæ Dei. S. S. E. Væ Assur, virga furoris mei. & illud apud Prophetas: Gladius Dei & Gedcoru. & quod Habakuk aiebat: Domine in iudicium posuisti eum, & fortis ut corriperes, fundasti eum. Quid autem sibi unquam arrogare potest mortalis quispiam? qui, nisi diuina auctoritate & virtute instructus, nihil præter ceteros efficere mortales valet? S. S. E. Nunquid gloriabitur securis contra eum qui scæcit in ea? aut exaltabitur serra contra eum à quo trahitur? quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui utique lignum est. Atqui verò simillimum est totius orbis terrarum habitatoribus non minus sese defendendi, quàm Sencharibbo expugnandi & euerendi propositum fuisse. Aequalis enim ferè mortalium omnium vel imperij libido, vel sui tutandi voluntas esse solet. verum alijs atque alijs non equalis & par exitus, propter detractas & imminutas ex diuino iudicio vires & facultates: quas imbellis pauor & metus, atque perturbatio consequitur. hoc est, quod ait, Breuiata manu contremuerunt. Manus enim vires & facultatem significare in sacro docebamus Apparatu: ut etiam scœnum, inopiam, imbecillitatemque representat, præcipuè verò antequam maturefcat. Ita autem detractam gentibus propugnandi sui non facultatem & copiam tantummodo, verum re-
ferte sibi consulendi, & maturè prospiciendi abductam intelligimus mentem. Vnde & castigatarum gentium euerfiones, & Ierosolymorum tutela ac salus, & omnium publicarum ac priuarum conuersiones rationesque rerum quisquis Dei auctoritati subduxerit, errat prorsus, errorisque sui pœnas dando redarguetur, ac iudicij diuini manifesto in se testimonio & exemplo conuictus, arrogantiam demum superbiamque vel inuitus deponet; nihil quicquam conatus, quod non frustra susceptum tentatumque sentiat. Hoc

autem eodem Sencharibbi exemplo manifestum attendentibus, imò omni terrarum orbi, fore Deum pronunciat.

Habitationem tuam, & egressum tuum, & introitum tuum cognoui, & insaniam tuam contra me.

I. QUID QUID domi forisve feceris, quidquid animo cogitaueris, atque occeperis conatusve fueris, vel cum in urbe tua esses, vel cum in expeditionem proficisceris, cum aduersus urbes alias & gentes, tum verò aduersus hanc Israelitarum regionem, quidquid denique quoquo tempore egeris, latere me non potuisti: præter meum enim iudicium nihil eorum quæ tibi arrogas, inire valebas; & tamen contra me, auctorem tuum unicum, insanisti debacchatus. Nam qui nihil eorum, quæ ad alios attingebant, non noui; quæ in me insanè cogitaueris & effutieris, omnia per noui. Atq; translatio hæc omnis à venatoribus & piscatoribus, atq; adeò à piscibus & feris artificiosè petita est. Nam venatorie ac piscatorie artium præcipua pars est, locorum, quibus maneant, quibus pascantur, quibusq; vagentur & versentur, quibus demùm succedant fera, cognitio. Neque enim illa huiusmodi locorum obseruatorem & occupatorem diu gentem effugere valent, quo minus capta voti compotem sentiant. Solent verò venatores, excitatas è cubili feras, cursu & fuga aliquamdiu exercere, ac tandem, cum libeat, vel in medio spatio, vel secundum latibula vel propè capere, & occidere, vel viuas, constrictas, coactasq; domum ducere, aut raptatas trahere, ibidemque post spectaculum interficere. Quam similitudinem Deus aduersum hunc ferocem imperatorem leonis aut tygridis, aut etiam draconis cuiuspiam marinæ instar habentem, persecutus subiunxit.

2. SPECTATOREM sese Deus omnium Sencheribbi rerum tam domi, quam foris gestarum, & item iustum esse declarat iudicem, quemque nulla humana facta, dicta, aut cogitata lateant; nullus etiam fallat vel modestia, vel arrogantiæ exitus, ut qui superbis resistat, modestis verò gratiam conferat. Res omnes à principibus vel gesta vel incepta in gubernanda republica, & belli inferendi studia diuiduntur: quarum nullæ Deo ignota esse possunt, nullaq; certum ac decretum supremi rectoris iudicium fallere. Quidnam, inquit, rerum ageres, quid molireris dum domi eras, quid aduersus me agitares consilij, exactè noui. habitationem tuam. quid etiam conatus fueris; nempe urbem nomini meo dicatam inuadere, & religionis mihi sacrata sanctitatem contemnere & euertere, cumq; aliarum gentium diis, qui nulli sunt, confundere. & introitum tuum in has Israelis & Iudæ regiones. denique quidquid in animum induxeras tuum, antequam verbis & oratione indicares, ipse iam prænotata tenebã: quæ omnia uno verbo summantur, insaniam tuam contra me. quem, cum tuarum victoriarum auctorem agnoscere deberes, nec id tua, sed humani castigandi generis causa interpretari; tamen insanè & insolenter tentare & aggredi ausus es, id quod ne umquam inficiari possis, tua ipsius impietatis & contemptionis plena prodidisti oratione.

Cum fureres aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas: ponam

ponam ergo circulum in naribus tuis, & frenum in labiis tuis: & reducam te in viam per quam venisti.

SANCHERIBBVM sacrilego animo & proposito omnia diuina humanaq; miscendi domo egressum significat, eundemq; impia verba superbe iactasse cognitor assertorq; sui numinis Deus arguit; ac demum singulari iudicio reprimendum ac domandum, tandemq; conficiendum prædicat. ut qui foris posse se multa & præclara minari, dicere, ac facere putabat; silere, ac victus, tristis, uehementerq; turbatus & pudefactus redire cogatur; nec quicquam uti proposuerat, præclare foris agere, nec honestè & fortiter inter regendas res occumbere possit: verum domi suæ, ubi securè sibi videbatur acturus, à propriis interficiatur liberis; quos non magis aduersum se patrem, quam ipse aduersum Deum auctorem suum fuerit, pios obseruantesq; sentiet. SAANAN, superbiam & arrogantiam cum confidentia & securitate significat: qualem vaccis pinguibus Samaria obiciebat Amosus. Amos 4. Ascendit in aures meas. Prouidentiam diuinam in calis nihil eorum, quæ in terra aguntur ac dicuntur, latere docet assertio hæc: neque Deum surdum, nec Tirestiam, ut ille aiebat, esse. utpote quem nec facta hominum, nec effata, sed neque cogitata quidem lateant. S. S. E. Domine probasti me & cognouisti me: tu cognouisti sessionem meam, & resurrectionem meam. Intellexisti cogitationes meas de longè: semitam meam & funiculum meum inuestigasti, & omnes vias meas prauidisti. Atq; de consiliis & conatibus regis in versu superiore dictum; de effatis verò in hoc dicitur. tunc cum fureres, eodem ipso momento temporis superbia tua ascendit in aures meas. Nam qui plantauit aurem, non audit? & qui sinxit oculum, non considerat? Ponam ergo circulum. Artificiosa verborum figura prædicat, arrogantem & iactabundum istum turbatum, mutum, tacitumq; in patriam reuersurum esse, diuino iudicio huiusmodi pœnas singulares arrogantia ac maledicentiæ sceleri irrogante. circulum, חַחַחִי, hamum significat, quo pisces capti, piscatoris lineam vel inuiti sequuntur; amaro quidem sensu, nulla tamen voce emissa. Atq; hæc prima similitudinis pars ad piscatores; illa verò, quæ subiunguntur, ad venatores fuerint referenda. Frenum in labiis tuis. in exemplari cum pronomine possessiuo hæc coniunguntur, hamum, siue circulum meum, & frenum meum. Quæ pronomina Deum illius deprehensionis & oppressionis atq; abstractionis auctorem manifestè probandum ad significant. ita ut plagam illam, quæ afficiendus erat, non humana opera, sed cælesti virtute infligendam indicent, centum octoginta & quinque armatorum virorum millia vna nocte interfecta, rege ipso post tantam, tamq; repentinam cladem, cum summo opprobrio ac dedecore, magnosq; silentio domum repetente: id quod subiuncto hemistichio obnuntiatur, reducam te per viam per quam venisti. Hæc itaq; superbo isti & arroganti, insolentiq; regi pars decreta est; contra verò, pio & supplici, numinisque reuerenti Iezechia illa lata atq; admirabilis adnuntiatur & promittitur. Tibi autem hoc &c.

Cum fureres aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas.

ILLUD hac oratione significat iudex Deus: quidquid hactenus ab imperatore isto actum tentatumque fuerat, non ex ipsius tentatis virtute, verum ex Dei auctoritate profectum: cuius consiliū fuerit gentes omnes castigandi & Iudaeam etiam omnem corripiendi, atque adeo ad Ierosolymos usque increpandi causa procedendi: neque ideo imperatorem illum omnia hac expedientem punitione dignum fuisse, nisi mala mens malusque aduersus diuinū numen animus, & superbus inuassisset spiritus: id quod paulo ante in crimen deductum fuerat. Cui exprobraſti, & quē blasphemasti, & super quem exaltaſti vocem, & leuasti altitudinem oculorum? ad sanctū Israel? Hac itaque superbia & arrogantia illa est, quam hic notat ipse Deus, & superbia tua ascendit in aures meas. quae & maxima & insolētissima arguitur: utpote quae diuini numinis editissima, & calo celsiores usque conscenderit aures. Qualem verò huius arrogantis atque insolentis impietatis experturus sit exitum tyrannus, docetur idem.

Ponam ergo circulum in naribus tuis, & frenum in labiis tuis: & reducam te in viam per quam venisti.

EV M, qui humana via maiorem insolenter sese praeberere studuerat, deteriorē conditione quā humana, hoc est, bestiarum & belluarum more excipi, tractari, & versari iudicio consonum esse diuinū oraculum declarat. Circulo camelī & rhinocerotis, freno equi & muli versantur & circumaguntur. S. S. E. Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus: in chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Non secus itaque tyrannum istum habendum atque versandum tractandumque praedicat ex Dei consilio Vates, atque camelus circumuersatur ac ducitur, iniecto in nares circulo, ut superbiae & arrogantiae poenas luat, atque animorum impetum deponat. Etenim in naribus animalium praecipue equorum & iumentorum, atque onagrorum, spirituum furor spectatur, & cognoscitur. ista verò, de qua sermo est, bellua, animos aduersus numinis maiestatem sustulerat: quod illa interrogatione significabatur, cui exprobraſti? Cuius exprobrationis exitum praedicens, ait: Ponam circulum in naribus tuis. Primaeuum nomen HHVAHH, hamum Latine significat: atque ita interpretes nostri aliam reddidit. A piscatoribus autem haec sumpta metaphora, ad belluas quoque pertinet, nempe bubalos, camelos, & uti diximus, rhinocerotas. Deprimam istos animos, & quia ultra contempcionem & arrogantiam, verborum quoque magnificentiam insolentissimā tyrannus iste addiderat, frenum ori imponendum fuit promeritus; quod vexatus ac fractus, a maledictis desisteret. & frenum in labiis tuis, ut vel tuo non exiguo malo sentias me esse sicut dominum, qui vel ante se iumenta dicto parentia agit, vel inuita chamo ac freno ducit ac versat. te verò, tuique similes, iumentum instar vel agi, vel versari ac duci, neque posse pro libidine insolere ac vagari. ita ut qui, cum domi esses, alia, quā iussus fueras mente, prodire ac tendere praesumpseras, vel inuitus domum, unde egressus fuisti, reuertaris, illic tuae impietatis dignum exitum experturus: occidendus videlicet à liberis, quos tui amantes & colentes natura dederat, ut par pari referantur.

ratur ei, qui auctorem suum, omniumque contempserat parentē. Hoc est quod apertius iam additur, & reducā te in viā per quā venisti. Vtrumque verò translationis nomen circulus & frenū ad historiam relatū, res distinctas & singularis definitionis interpretamur. prius quidem stragē illā ab Angelo in istius tyrāni exercitu editā, qua fractus ac debilitatus ab incepto desitit: alterum verò mutationē propositi, quā in inuito reditū Babylonē festināti.

Tibi autem hoc erit signum: Comede hoc anno quae sponte nascuntur, & in anno secundo pomis vescere; in anno autem tertio feminate & metite, & plantate vineas, & comedite fructū earū.

POST QUAM Deus praedicto euentu superbiae regis Assyriorum, se mundi rectorem hominum, rerumque gubernatorem esse, & homines vel famulorum ac domesticorum, vel belluarum instar à se agi declarauerat, quemodmodum piis & probis prouidentem tutorem, & consulentem se praestet, iam deinceps ostendit; praedicendamque Ezechia securitatem mandat, ac promissi praedictionisque fidem praesenti manifesteque spectando signo firmat. Nam cum Iudeorum Ierosolymitanorumque publica ac priuata res maxima angustia & inopia praesse viderentur; propter vastatam ab hoste regionem, & propter metum agricolae ex agris villisque fugatos, intra urbium septa continentem, nullo pacto prodire ausos, agrorum colendorum causa; hunc metū certo signo & argumento proposito deponere iubet Vates, atque securitatis promissa oportunitatibus, uti monet & persuadet, hac videlicet ratione, ut spectato Sancheribbi digno exitu, malorum ab illo inferendorum finis diuinitus credatur impositus. atque ita singulis suarum rerum cura & usus pro temporis ratione ineatur. hoc est, primo illo anno, quo propter hostis grassantis iniuriam nulla segetis reliqua erat copia, ea tamen colligantur, quae sine ullo cultu regio ipsa sponte protulerit, eademque diuina prouidentiae benignitate aucta, abunde satis ad victū suffectura promittuntur. Itaque hoc spectaculum in Assyrios edendum certum & praesens, atque pignoris nomine obseruandum signum fuerit, copia sponte nascentium affatim suppeditanda ad vescendum. Comede hoc anno quae sponte nascuntur, quae nullo deterrente hoste colligere & ad usus domum inferre seruares poteris. Namque hac fiducia firmari oportuit eos, qui aliam in metu & suspitione manere poterant, reuersari denuo cum ampliari exercitu hostis. Ex praedictionis verò sententia conuicimus, annum illum, quo hac agebantur, sextum fuisse, iuxta ritum culturae & quietis, siue cessationis terra: quandoquidem proximo anno non iubentur arare & serere; sed morantur & permittuntur vesci ex iis, quae nonnullo semine, non tamen cultura hominum, humi nata producuntur. Huiusmodi namque septimi anni ratio erat; qui communes cibos ex his, quae proximo sexto anno deciderant, seminibus atque ex arboribus incultis incolarum usibus praebat. Quod Latinus vertit, pomis vescere; in exemplari est SAHHIM, quae vox ea significat, quae nemine cogente aut colente à terra sponte proferuntur: qualia significare Moses voluit. Omnemque SIAHH regionis priusquam germinaret. Huiusmodi anno septimo productos fructus incolarum usui largē suffe-

fectum iri significabat Vates, & in anno secundo pomis vescere, id est, SIHHIM. At verò tertio anno, qui intercalarem terræ sequebatur proximus, colendis agris, plantandis arboribus, & colligendis fructibus otium & securitatem atq; legitimam facultatem præstitum iri declarat, Seminate, & metite, & plantate vineas, & comedite fructum earum. Non quidem earundem, quæ plantatæ eodem anno fuissent: nec enim id agricultura natura præstat, nec si vel ex miraculo præstitisset, ex lege comedere fas fuerat: verum ex aliis vineis, hortis & arboribus fructus securè perceptum iri pollicetur: ita ut in posterum etiam pacem expectandam subindiciet, dum fructus earum, quæ tertio anno plantarentur, sibi vsui demum futuros dicat, nullo interea agrorum, vinearumve vastatore, sed neque vlla cali iniuria, quæ fructus intercipiat, peritimescenda: ita enim sese metuentium & colentium rebus prospecturum, atq; adeò in posterum consulturum Deus recipiebat.

2. SIGNVM hoc, quod appellatur, Ezechia regi datum, animaduertendumq; interpretamur. Est enim signum ei cui datur, præsentius vel prius, quam id cuius est signum, siue ex miraculo, siue præter miraculum signum edatur, nihil refert; dum modò id quod signi causa promittitur, euentus probet. Hic verò nihil de proximè futuro dicitur miraculo; sed id quod expositum nuper fuerat, futurum regi confirmatur: nempe repentina tyrannici propositi fractio, & Babylonem reditio; quæ, ut salutis ac securitatis futura fidem faceret, euentus promissione confirmatur. Poterat enim rex vel populus Ierosolymitanus vereri Sancheribbum in regiam urbem reuersum, maioribus rursum instructum copiis, maioriq; potentia Solymos de integro inuasurum; idq; veritatis intra mœnia sese continendi, muros firmandi, ac præsidia parandi, aliq; ad sese tutandum comparandi consequens fuerat cura: quam omnino exemptam in fidei securitatem transferre studens Vates, non sine eleganti assenatione ait; simulatq; tyrannum illum, ita ut prænuinciaui, reuersum conspexeris, non in urbe tantum, sed in agris quoque, & ruribus certâ ac perpetuam securitatem tibi ex Dei promisso proponito, hoc pacto, ut quamprimum ille reuersus fuerit, nihil dubites in agros prodire; & quæ sponte nata & producta reperies, tibi in usum sumere: quæ quidem ad vitam alendam satis, ex Dei benignitate suppeditabunt copia: deinde verò sequenti anno iis fruere, quæ cõtigerint, abundè à tellure suggerenda: tertio verò anno & segetum prouentu uteris, & in posterum plantandi studium promouebis. Huius autem numeri obseruata huiusmodi ratio fuerit: Ex contextu orationisq; sententia apparet annum illum quo hæc gesta sunt, in annorum hebdomade sextum fuisse; in quo propter belli importunitatem, & hostium difficultatem nihil fuerit seminatum: proximum verò annum ipsum futurum septimum, qui legitimo vocabulo SEMITAH dictitabatur: tertium porrò hos consequentem primum post agrorum quietem, quo cultura denuò repeti solebat. Cultura verò omnis plantatione ac satione absoluitur. Duo autem in exemplari vocabula adnotamus ZEPHIAHH SAHHIM. Est verò ZEPHIAHH id quod ubere fertiliq; agro sine hominum cultura spontè prouenit, cuiuscumque generis vel frugum, vel arborum,

rum, vel arborum id extiterit: cuius, quæ deinde sequitur, spontanea profeminatio vocatur SAHHIM: neque enim omnes ZEPHIAHH fructus eodem exhauriuntur anno: quare & profeminari vltro solent ij qui supersunt. Hoc verò ipso SEMITAH, siue quietis terra, contingit anno; quo & agri arantur & seruntur, & scrobes ad plantandum aperiuntur: huius verò cultura prouentus tertio post quietem anno victum sufficiunt. Eiusdem verò anni, quo Sencharibbus discessisset, tranquillitatem futuram pollicitus ait, Comede hoc anno quæ sponte nascuntur, siue ZEPHIAHH. proximum quoque non tutum tantummodo, sed sponte etiam futurum promittit, & anno secundo pomis vescere. quid SIHHIM significet, docebamus. At verò perpetuam deinceps pacem & securitatem quid commodius declarare possit, quam permissio, vel potius iussio illa, Seminate & metite, & plantate vineas, & comedite fructum earum? Namque seminare & metere vnus alteriusve fortassis anni pacem siue inducias interpretari non alienum esset; verum plantare vineas, & earum fructibus vesci, non nisi complurium annorum significat continuam oportunitatem: quæ Latine in symbolis numismatumq; inscriptionibus vocatur SECVRITAS. ad quod genus illa referuntur elegantis pœta carmina:

Tutus bos etenim rura per ambulat,
Nutrit rura Ceres almaq; faustitas,
Pacatum volitant per mare nauite,

Culpari metuit fides.
Condit quisque diem collibus in suis,
Et vitem viduas ducit ad arbores,
Hinc ad vina redit letus, & alteris
Te mensis adhibet Deum.

Et post pauca:

Huic & illud quam simillimum, Et seminauerunt agros, & plantauerunt vineas, & fecerunt fructus natiuitatis. Hæc verò omnia eò tendere Vates ait, ut propositum Dei de ornanda & conseruanda, atque amplificanda illa sancta ciuitate, atque adeò de salute humana per fructum suum præstanda, constans & efficax perseveraturum crederetur.

Et mittet id quod saluatum fuerit de domo Iuda, & quod reliquum fuerit, radicem deorsum, & faciet fructum sursum.

Translationibus ex natura petitis, humani generis felicitatem & salutem Vates plerumque prædicere ac significare solent. atq; hanc eandem rationem, sermonisq; figuram hoc loco Isaias representat; illud, quod precipuum est, assenans, diuinum consilium de hominum salute Ierosolymis per Messiam ex Dauidis familia regem efficacissimum præstanda nullo pacto, nullis externis viribus frangi posse, aut impediri, quo minus opportunè perficiatur: quamquam enim hostium viribus potentia & opera, magna Israelitarum tribuum primum, deinde Iudaica gentis pars extincta & occisa, vel captiua abducta fuerit; tamen eam portionem, quam diuina prouidentia superstitem esse voluerit, ad propositum Dei perficiendum, cultissimam & felicissimam euasuram confirmat: perinde atq; excisis ex denso & vasto

vasto agro arboribus, quæ inutiles ac steriles habebantur, sapientis cultoris industria & opera euenit; ut, quæ reliquæ erant, probè ac diligenter curatæ, idoneos & oportunos vilesq; fructus agri Domino demum suppedient. radicem deorsum. ad Christum Regem refertur translatio; qui in terram veniens, homoq; factus, tanquam granum frumenti mortuum, fructum protulit copiosissimum & optimum. Ille in terram descendens, & in humana natura radices agens, admirabilem fructum edidit benedictionis diuinæ: cuius vniuersa familia terra participes euaserunt. S. S. E. Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Radicem Deum agere humi inter homines homo constituit, ut fructus caelestes idem ipse proferret: hoc est, ut homines Deos faceret, & ad sui imaginem & similitudinem conformaret. Decebat enim eum, propter quæ omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare: qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno omnes: propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesie laudabo te. & iterum: Ego ero fidens in eum. & iterum: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus. emittet radices. Amplificationem & propagationem vltima commune & vulgatum aliarum arborum vel familiarum exemplum, hoc loco significat verbum emittet, ex prima uo IAZPHAH traductum; quod augere, accrescere, amplificareq; est: unde IOSEPHO nomen factum. S. S. E. Filius accrescens Ioseph. Hanc autem maximam ex exiguis Iudææ tribus reliquis, atq; ad eam ex vna Dauidis familia felicitatem in Ierosolymorum urbe primum radices acturam precinit Vates: quia salus ex Iudæis futura erat: quorum regia urbs, & caput notissimum, & maxime conspicuum fuit Ierusalem: in qua Sionis arx à Dauid conditor & amplificator regie domus & familia nomine celeberrima. Quamobrem quamlibet Iudeorum res attrita, profligata, & imminuta fuerint, propter ipsorum peccata & scelera; tamen ea, quæ diuinæ providentiæ beneficio superstites fuerint, reliquæ publicæ hominum saluti efficiendæ ac præstandæ idoneæ, & abundè præsentis erunt. Hoc est quod subiungitur:

Quia de Ierusalem exhibunt reliquæ, & saluatio de monte Sion.

ATQUE huius publici maximiq; beneficii auctoritatem vnicò proposito atq; studio diuino erga humanam salutem adscribit Vates: eandemq; singulariter agnoscunt y, qui salutis & redemptionis huius compotes euasere.

Tit. 3. Cum autem benignitas & humanitas apparuit saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos; sed per suam misericordiam saluos nos fecit. Hoc enim Dei propositum ab initio fuit, hominem ad imaginem suam factum, ad filij sui exemplum perficere, & hoc pacto diaboli hominibus ab initio insidiati & nocentis opera dissoluere. quam rem Vates sic gratulabundus per epiphonema significauit.

Zelus Domini exercituum fecit istud.

ZELVM hoc loco studij flagrantis nomine & ratione interpretari licet. Salutis namq; publicæ veritatē & constantiā huic vni causæ acceptam referri

referri oportet. hoc est, amoris & caritati diuinæ erga homines, & proposito sui asserendi & firmandi studio, inuitis etiam, imò victis & superatis, aduersis inferi regni partibus omnibus, atq; profligatis; exemplo huius maximi beneficii Ierosolymis aduersus Sancheribbum propediem edendi: namq; hoc non ita longo post spectatum tempore, signum etiam indicatum agnoscimus illius præstantissimi, de quo præcipuus & frequentissimus Vates omnibus arcana sub imagine sermo est. Domini exercituum inducta opportunè appellatio, ad facultatem & efficacitatem, ut sæpè adnotauimus, referenda est. faciet istud, verè efficiet, effectumq; dabit istud idem eo modo & pacto, quo prædictum est. Quoniam verò hoc Ierosolymis efficiendum præstandumq; prædicebatur; consequens fuerat, nec urbem illam, nec tribum & gentem posse vlla Sancheribbi aut regis hominisve cuiuspiam potentia, & vi opprimi, expugnari, dirui, dissipari, ac perdisi: sicut ille sibi per summam arrogantiam præsumperat. quod tamen nec tentare & contingere, nedum conficere valiturus prædicatur: utpote cui nec ad urbem quidem accedendi copiam permissurum Deum præcinat Vates.

ISRAELITARVM tribus decem iam abductas ac dissipatas, totòque dispersas orbe ex historiis accepimus antiquis: deinde verò non exiguam Iudaicæ gentis partem à Sancheribbo vastatam legimus, vnis exceptis Solymsis, quam urbem hætenus intactam Deus voluerat, propter promissum ex illa gente totius humani generis tutelarem seruatoremq; Christum; quem ex longa deductaq; Dauidis progenie oriturum Vates prænuntiarant, hanc verò progeniem certa & continuata serie, qualem Euangelistis deductam recensere est, allegoria tropo Vates noster significabat arboris profundè radices agentis: ipsum autem fructum virginis ventris benedictum, quo gentes omnes benedicenda erant, indicabat. Cuius rei & felicitatis causam diuinum de humana salute consilium esse ait. Quia de Ierusalem exhibuit reliquæ, & saluatio de monte Sion. Neque verò hoc propter vllum magnum & insigne hominum ne Iudeorum quidem meritum, sed propter diuini propositi constantiam & veritatem aduersus antiqui serpentis, illiusq; satellitum pernicacem fraudem. Hoc est quod subiungitur: Zelus Domini exercituum faciet istud. Zelum hoc loco diuinæ gloriæ aduersus amulatōres omnes assertionem interpretamur, cognomento exercituum appellato; quod ad significandam improbitatis & impietatis vltionem vsurpatur, vti iam sapius aliàs docuimus. Hætenus translationibus vsus Vates, nunc iam deinceps simplici sermone rem ipsam, ut futuram præviderat, aperit; atque Solyms ciues omni liberat metu, non impræsentiarum modo, sed in posterum etiam illius tyranni frangendis consiliis.

Propterea hæc dicit Dominus de rege Assyriorum: Non intrabit ciuitatem hanc, & non iaciet ibi sagittæ: & non occupabit eam clypeus, & non mittet in circuitu eius aggerem.

CONSILIA quidem & conatus hostis huius eatenus permissum iri, quoad patefacta cognoscantur: veruntamen irrita prorsus reddenda declarat Vates: ita, ut qui expugnaturus urbem venerat, tamen nec armatus nec

inermis ingredi sinatur, imò nec ullo belli inferendi modo ledere. Commorantur verò hoc in loco modi omnes, quibus capi urbes solent: aut enim patentes & imparatae, vel parum fortiter propugnatae, ab hoste inuasa subeuntur, subitaq; vi & ferro domantur, occisis nimirum ciuibus, & iis qui dimicare poterant. Vtrumq; verò horum Sancheribbo permittendum negatur. non intrabit ciuitatem hanc. quò, cum intrare non possit, & cum ciuibus cominus pugnare, sperarit fortasse eminus telis & iaculis raciendis posse propugnatoribus in muro stantibus nocere. hoc etiam negatur, non iaciet tibi sagittam. Cum verò huiusmodi occasio propter propugnatorum virtutem ac strenuitatem, aliamve propter causam capi non potest: commune & vsitatum consilium expugnandi ac diruendi muros, aut scalis, ingenisq; admotis, ascendendi ad eos qui custodiunt, dimicatione deturbanados. Solent verò milites, quibus hoc imperatur discrimen, clypeis umbonibusq; iunctis ac praetensis, munimentum sibi parare. quo iacula, tela, lapides, & quidquid ex alto in illos coniectum fuerit, exceptum & praeventum resiliat, vel ipsis incolumibus decidat. quod genus in Romana militia testudo vocabatur. Postremum verò, si hac non succedat, obsidionis periculum est, tedium quidè obfessoribus, quod tamen laboris ac discriminis minus habeat, & spem deditiois vel aequis, vel iniquis conditionibus faciat; conclusis verò ac obsessis diuturna molestia, famis, ac pestis etiam metum, saepe etiam sensum afferat. Neutrum tamen horum Sancheribbo aduersus Ierosolymam urbem, quamquam proximo iam iamq; instanti, diuinitus permittendum asseuerat Vates. non occupabit eam clypeus. Latini simè, & propria significatione accipiendum verbum occupabit, ex primæ uo verbo IEKAD MENAH, anticipabit, expugnationis & ascensionis causa & studio. & non mittet in circuitu eius aggerem. Accessurum quidem illum non inficiatur Vates, quod ad hostile propositum prodendum satis fuerit; verum nihil prater eà efficere, sed ne tentare quidem, sinendum esse: quin potius re infecta, imò infeliciter, atq; adeò irato numine perturbata, calamitosq; incommodo prærupta, reuersurum esse, post illam, quæ paulo post narrabitur, acceptam cladem, & liberatos omni metu Ierosolymorum ciueis. Hoc illud etiam responsi membrum significabat.

In via qua venit, per eam reuertetur.

IPSE solus, aut cum paucis, non sine magna turbatione pedefactus & confusus. Est autem prouerbialis formula, sarcasmo affinis, reuerti eadem, quæ ventum fuerit, via: quæ rem malè cæptam, peius actam, ac prorsus infectam arguit, & exprobrat; & votis omnia aduersa significat euenisse.

Quod verò postremum adiunctum est,

Et ciuitatem hanc non ingrediatur, dicit Dominus.

NON est antecedentis primi membri repetitio: aliud enim indicat, nempe illum, quamquæ animo & consilio de instaurando cum maioribus copiis bello agentem, impeditum tamen iri maximo alio negotio, hoc est, nece à domesticis parata propriis: atq; ita nunquam amplius Ierosolymam reuersurum. Namq; negatio cum coniunctione VAV connexa, asseueratione sumit,

ac perpetuitatem significat; idemq; efficit, quod apud Latinos nunquam. Neque verò hoc priuata sententia aut coniectura dici à Vate, sed ex diuino decreto, responso, ac dicto relatum accipi oportuerit. dicit Dominus. decreta, firmata, constansq; sententia, eademq; pronunciata, NEVM dicitur in sacra lingua: quod hoc loco vocabulum obseruatum, ad similem rationem saepe alias referendum est. Huius itaq; urbis tutelarem se singulariter fore profiteur Deus, quoad propositum suum de regia Davidis domo ornanda, & amplificanda præstetur. idq; non ciuium, qui tunc erant, aut qui futuri fortassis nequiores fuerant, promeritis; sed unica cõsily sui benignitate ac sanctitate, & fæderis cum Dauide initi constantia: in quo de salutis publica ministro ac pontifice ex illa familia orituro, quod primum & maximum est, promissum & pactum fuerat, atq; interim de domo & familia conseruanda, & pro opportunitatibus defendenda, & asserenda, quoties id boni ac pij hæredis præsentia & copia, habèdaq; ratio postulauerit. Prior fæderis pars illo continetur oraculo: Intrauit Dominus David veritatem, & non frustrabitur eum. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Posterior verò promissio ita habet: Si custodierint filij tui testamentum meum, & testimonia mea hæc, quæ docebo eos: filij eorum vsque in seculum sedebunt super sedem tuam. Erat autem Iezechias in eorum censu, qui pietatem coluerant, legemq; sanctè obseruarant; atq; ex consequenti promissi huius posterioris fide & vsura digni censebantur. Memento, inquit, Domine, quòd ambulauerim coram te in veritate & corde perfecto. Hanc itaq; rationem sua erga urbem illam tutela subiungens Deus ait. Et proteg.

PROPTEREA. propter citatam Zeli diuini causam nihil Solymorum urbi Assyrium regem nociturum pollicetur Vates: idq; ex Domini constante, ac etiam repetitione asseuerato dicto. de rege Assyriorum Sancheribbo illo impio & insolente: qui, quamquam alias Iudææ regionis urbes expugnare & vastare permissus antea fuerit, Ierosolymam tamen urbem nulla belli parte aut potentia ledet; sed neque attinget quidem. Atque occupandarum vel expugnandarum urbium antiquas artes, curas, & operas enumeratas ab Ierosolymis hoc excipit vaticinium. Solent olim urbes vel deditioe occupari, vel expugnatione capi. Deditiois exceptio illa est, Non intrabit ciuitatem hanc, & utrò admissus: quæ prima belligerantium conditio est. Expugnatio verò pluribus expeditur curis: primum propugnatoribus à murorum defensione arcendis: quam ad rem sagittæ, tormenta, & alia missilia parantur, & exercentur. Huius autem rei exceptio, non iaciet tibi sagittam. Huic, & alia etiam adiungitur opera: nam dum alij sagittis pugnant, alij coniunctis clypeis contecti ad muros fossuri & rupturi inuadunt. atq; huiusmodi clypeorum coniunctio testudo in bellicis artibus vocatur: cuius ope alij etiam muniti, vallum aggeremq; construunt; atq; ita ex imo muris aperiendis, & ex sublimi loco per aggeres ac turres insiliendis urbs capitur. Nihil verò ex his Assyriorum regi permissum iri, sic declarat Vates. non occupabit eam clypeus, & non mittet in circuitu eius aggerem. Namque omnia hæc, quæ deinceps describetur, illius exercitus

2.

cius clades occupabit. eam verò cladem illud porrò consequetur, In via, qua venit, per eam reuertetur. Non ait eo modo reuersurum, quo venisse constat; hoc est, magno instructum exercitu, & lentis ac breuibus itineribus, uti fieri solet: sed ferè solum, ac nudum, vel potiùs fugiètem; nec aliam in partem diuertere ausum, ubi vel res alia gerantur, vel commeatus commodior contingat opportunitas; sed nota iam atq; aperta, ideoq; expeditissima reuersurum sibiq; aliàs undique metuentem. hoc enim tropo irrita consilia, vanosq; cuiuspiam conatus in omnibus ferè linguis cõmuni prouerbio significari obseruatum est. Huius namq; sententia illud apud Lyricum est:

Antebac nefas promere Cacubum

Cellis auitis, dum Capitolio

Regina dementeis ruinas,

Funus & imperio parabat,

Contaminato cum grege turpium

Morbo virorum: quidlibet imposens

Sperare, fortunaq; dolci

Ebria. sed minuit furorem

Vix una sospes nauis ab ignibus:

Mentemq; lymphatam Marcotico

Redegit in veros timores

Cæsar, ab Italia volantem

Remis adurgens: accipiter velut

Molles columbas, aut leporem citius

Venator in campis niualis

Æmonia: daret ut cæthenis

Fatale monstrum. Huiusmodi turpem reditum celerem Assyrii regis fugam prædicit ac promittit Vates, nulla deinceps illius reditus opinione aut suspitione relicta; quæ si superesset, in metu etiam poterat Solymorum continere populum, atq; à plantationis & arationis fiducia & securitate detinere: ideoq; subiungit: & ciuitatem hanc non ingredietur. diuersum hoc est ab illo priore, non intrabit ciuitatem hanc: quod ad eandem, qua hac gerebantur, tempestatem referimus: hoc verò posterius, illum unquam amplius deinceps reuersurum negat. quam fiduciam firmissimam vs faciat, Vates diuino corroborat dicto, dicit Dominus. Exemplaris ac prima uerba oratio formulam præfert, Vatis in astruenda & firmanda fide vsitatissimam, NE VM IEHVEH, quod ex verbo Latine non incongruè verti possit, EFFATVM DOMINI: Domini, inquam, cuius nomen ad salutis publicæ rationes appellatur. id quod subiuncta expositione & ratione declarat Vates: quæ beneficii huius auctorem unicum ac singularem Deum, neque id sine miraculo, fore subindicat.

Et protegam ciuitatem istam, vt saluem eam propter me, & propter Dauid seruum meum.

I. H V I V S autem promissi expectatum euentum diligenter obseruatum, paulò post Isaiæ uaticinatione reapse constituisse, Spiritus sanctus narrauit.

PRO-

PROMISSÆ salutis ac tutela auctoritatem, imò & efficientiam omnem, sibi uni Deus adscribit: idemq; arcano sermone publicæ salutis promissa repetit mysterium & consilium. Protegam, ipse ego, ita vt nemini, præterquàm mihi, liberationis huius efficacitas & expeditio tribuatur. protegam, GANOTHI, uerbum præteritum futuri loco positum, propter constantem certitudinem: quale illud Hannibalis apud Lium, Si tales animos in prælio habetis, quales hic ostenditis, vicimus. Est autem familiarissima Vatis huiusmodi assertionis formula. protectionis verò huius translatio à clypeis & scutis ducitur, ex uerbi etymo. Ego, inquit, me opponam huius conseruatorem & vindicem urbis aduersus quoscunque inuasores, & expugnare conatos: idq; vt saluem eam ab omni periculo ac discrimine. ita vt nihil impediatur salutem illam publicam, omni hominum generi in hac urbe efficiendam per Christum à me ex Dauidis domo & sanguine promissum. S. S. E. Iurauit Dominus Dauid ueritatem, & nõ frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam; si custodierint filij tui testamentum meum, & testimonia mea hac, qua docebo eos. Atqui Ezechiam unum ex iis Dauidis filiis, qui testamentum Dei custodierint, diuina laudant historia: quare & fide etiam animatum, promissa suo tempore Solymorum urbi protectionis & salutis. Propter me, propositi promissiq; sui constantiam causam esse ait beneficii, quod in presentiarum pollicetur Deus, ac seruandi etiam pacti Dauidi seruo suo: cuius pacti argumentum iam indicauimus; Christum uidelicet, in quem omnia tendunt oracula. Huius verò grauidæ & manifesta, ac iam iam parturientis fidei in Ezechia animo ac mente facta, quisnam, & qualis ex Dei uirtute & presentissima prouidentia euentus fuerit, narratione aperta declaratum subiungitur.

Egressus est autem Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. Et surrexerunt manè, & ecce omnes cadauera mortuorum. Et egressus est, & abiit. & reuersus est Senacharib rex Assyriorum, & habitauit in Niniue. Et factum est cum adoraret in templo Nefroch deum suum, Adramelech & Saralar filij eius percusserunt eum gladio, fugeruntq; in terrâ Ararat, & regnauit Afarhadon filius eius pro eo.

I. PRÆTER certam rei cum uaticinio consonantiam, omnibus conuenientem numeris, diuini iudicij exemplum ad criminis rationem relatum obseruatur. Nam quem Dei veri timor ac reuerentia ab impio scelere suscipiendo non deterruerat, quemq; Dei auctoris sui numen contemnere non puduerat, eundem liberi proprii, quorum auctor, hoc est, pater ille erat, nullo eius, quem ipse pro Deo coluerat, absterriti metu sacrilegum & nefarium, natura spreto & post habito iure, etiam in templo interfecerunt: in eaq; re, quanquam alio animo & consilio, tamen ipsi familiarissimi, ipsi, inquam, filij pænis à patre repetendus diuini iudicij sese ministros ac satellites præbuere: quamquam nihil ex illo facinore compendij sibi parauerint; imò certo ac deliberato animo patrata re perpetuam tenuere exilium, atque patria

relictā Armeniā hospites & exules persecuerunt. Vbi verosimile est, ab illis liberos procreatos & posteritatem relictā genus cum Armeniis miscuisse. Sic enim hominum familia ex temporū ac rerum locorumq; mutatione misceri solent. Atq; in Regum historia res hac omnis in hunc narratur modum: Factum est igitur, in nocte illa venit Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia, cumq; diluculo surrexisset, & idu omnia corpora mortuorum, & recedens abiit, & reuersus est Senacherib rex Assyriorum, & mansit in Ninive. Cūque adoraret in templo Nesroch, & c. Viriusque autem narrationis contextu inducti, totius rei seriem obseruatam ita exhibebimus: Sancheribbus ex Lachisa profectus Tharsacen Aethiopem bello exceptum, vicit & expoliavit: qua victoria superbus, spoliisq; onustus Aegyptiis & Aethiopicis, Ierosolymam rectā petiit, animo quamprimū capiendi, vel instructiorem reperiendam obsidendi: quo verò die ad urbem proximè cū exercitu accessit, eodem vaticinium hoc Isatas vaticinatus est, proximāq; nocte strages ab Angelo facta: namq; hoc ipsa indicatur narratione. Factum est nocte illa. atq; hoc pacto nullum tempus Sancheribbo fuit, quo vel hostile telum in urbem iacere posset. Atque ex aliis auctoribus nonnulla, eadem qua accepimus fide, referre hoc loco non pigebit. Legimus enim in antiquarum historiarum fragmentis, qua inter legitimas disputationes inueniuntur, constanter à veteribus scribis traditum, noctem illam fuisse, qua Phase Ierosolymis celebrabatur: idq; cum vaticinio iam antea audito, quadrasse, quo scriptū est, Canticum erit vobis sicut nox sanctificatae solemnitatis. in sua lingua, sicut nox sanctificati ИНАС, & c. Idem etiam aiunt Ezechiam antè agrotare cepisse, quā Sancheribus ad urbem accederet, eundemq; sanitati restitutum, tertia die in templum ascendisse, eademq; nocte exercitum illum fuisse diuinitus interfectum. diuino etiam iudicio factum ut Sancheribus non periret vnā cum exercitu eadem nocte apud urbem, qua Dei in terris Ecclesia tunc regia, & caput erat: sed magna cum ignominia in suam ipsius regiam, & Assyri regni principem reuertitur; ibidemque similem apud suos experiretur fidem ei, quam ipse erga Deum, auctorem suum, praestiterat. ideoq; notanter ab historia scriptore Sancheribbum Assyriorum regem appellatum, & indicatū urbis Ninives nomen. de qua antea scriptum fuerat, De terra illa exiit Assur, & edificauit Ninuen. Praterē ex duobus illis, à quibus interfectus est, filius alterum castrorum, ac totius militiae praefectum fuisse aiunt, alterum verò equitum magistrum: de eodemq; dictum superius: Et dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te praebere ascensores eorum. At verò causam, quam obrem filij in paternam necē coniurauerint, huiusmodi fuisse scribit: Rogato à Sancheribo sapientes regni, quodnam adeò magnum meritum Ierosolymorū extitisset, cuius ergo Deus gentis illius sese vindicem & propugnatorem praebere; respondisse, Quod Abrahamus illorum primus pater proprium filium ipse Deo sacrificasset suo: atq; hac re cognita, illum se non vnum tantum, sed duos Deo suo Nesroch sacrificaturum filios vouisse: eosdem verò eiusmodi consilij certiores factos,

pari

patri mortem priores attulisse; indeq; relictā patriā, Armeniam, inhabitandi causa, petisse; professos illo exilio sese non regni, sed propriae vitae causa, & crudelissimi propositi paterni odio ad facinus descendisse peragendum; idq; significantem historiographum indicasse. & regnauit Assarhadon filius eius pro eo. Admirabili verò Dei consilio effectum est, ut victorum à Sancheribo Aethiopum & Aegyptiorum allatis tum primū recentibus spoliis Ierosolymitani potirentur: id quod significanter & arcanè, quāuis tamen reuera & palam, factum Isaias cecinit: Quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel Saluator tuus, dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiam, & Saba pro te. & rursus: Hac dicit Dominus, Labor Aegypti, & negotiatio Aethiopiae, & Saba viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: post te ambulabunt, vinciti manicis pergunt, & te adorabunt, seq; deprecabuntur: tantum in te est Deus, & non est absque te Deus.

NUMERI magnitudo in hoc miraculo certam declarat liberationem: nam praeter conceptum ex tanta, tamq; repentina clade metum, quem imperatori incidisse necesse est, vires etiam vehementer fractas arguit: quamuis enim copiosissimum, quamlibet structissimum exercitum, maximè immnuere ac dissipare potuit unico temporis momento tanta edita clades centum octoginta quinque millium. cuius subducta ad exactiōnem summa, manifestum miraculum non casui, non sideribus, neque vlli alij rationi aut causae, quā diuinae efficientiae tribuere potuit: ideo non legimus, ferè, aut eiusmodi quicquam, quale in aliis adiungi solet narrationibus: sed praecisè numeratos centum octoginta quinque millia occisorū: quibus occidendis nec maxima aliās copiae satis essent, quamquam vel obticerentur ligati ac vinciti. Deinde etiam intelligimus, non solum occisos hos, verum diligenter & attentè numeratos à Chaldaeis, gente astrorum ac mathematicarum artium gnara & perita: quae, nisi tam certam & exactè subductam reperisset summam, calorū fortassis efficientiae, aut infortunatis astris calamitatem arrogaret. Verum enim verò astrorum vim ad certos reducere numeros nemo Mathematicus, quamquam ingeniosissimus, vsquam auditus est: qui, quamquam pestem, famem, aut bellum, aut cōtra aliquid felix faustumq; mortalibus predicere auderet; quā multos verò, vel ad quosdam, quemq; id praesagiū pertineret, nullus definiuit. Igitur notatè subductam hanc accipimus summam ab iis; qui cū exactis numeris quadratā deprehenderent, manifestam Dei ultoris cladem esse intellexerunt. Fuisse autem occisos illos ex primariis, atq; ex ipso exercitus robore, narrationis indicat contextus. Non enim legimus, Percussit ex castris, sed in castris Assyriorum. ut selectissimum quemq; interfectum intelligamus. Id quod apertè in Paralipom. libris declaratur: Et misit Dominus Angelum suum, qui percussit omnem virum robustum, & bellatorem, & principem exercitus regis Assyriorum: hoc est, maximam & firmissimam belli partem; quod non tam copis quā consiliis, prudentia, & selectissimorum quorundam virtute definitur. quae etiam res diuinam ultionem apertissimè declarauit, summis & praecipuis capitibus ablatiis. Huic accedit interfectionis admirandum

randum exemplum in historia indicatum. Et surrexerunt manè, & ecce omnes cadauera mortuorum. Ex orationis filo ac prima uel lingua idiomate apparet exercitus ille instructus ac in usus, ut postridie eo, quo instructus erat, ordine Ierosolymam expugnandi causa peteret. idq; maturè, hoc est, summo manè, inciperetur: quod cum iam per pracones, iudices, & ceteros exercitus ministros agi cecepisset, frustra tentatum fuit, primis nimirum & optimis totius exercitus frustra appellatis, utpote quorum cadauera exanimata deprehensa fuerint, eo modo, loco, situ, atq; habitu, quo mors occupauerat. hoc significat formula illa, & ecce omnes illi cadauera mortuorum, siue cadauera mortua. uiramq; siquidem interpretationem prima uel oratio admittit. Vocabulum Ecce, rem arguit valde notabilem. cadauera, PEGARIM. nomen hoc corporis structuram & figuram, quocumq; modo sitam, significat. Namq; & aliud quoque in lingua illa uocabulum pro cadauere iacente usurpatur. horum uero corpora uario habitu, gestu, ac situ reperta intelligimus, statuarum instar, sine ullo uita spiritu. Hanc uero eladem maximam exercitus perturbationem & consternationem consecutam ingentem praeterea regi confusionem & metum inieciisse, euentus ipse indicat.

Et egressus est, & abiit, & reuersus est Senacherib rex Assyriorum, & habitauit in Ninuè.

Repentinam, celerem, & ignominiosam regis fugam arguit oratio illa, & egressus est, & abiit. Non enim collectio & instructio exercitu, atque in ordinem deductis, quae supererant copiis, receptum & redeuntem intelligimus: quae aliqua constantia & fortitudinis in militari disciplina habetur pars: uerum ipse solus, sibi tantum uitaq; sua consulens, atque illius, quam iactauerat, potentiae & gloriae immemor, uel, si memor, impotens tamen egressus est. uel paucis, uel nullo comite: & abiit, quasi diuinam effugiturus iram scilicet. Itaq; iis, quibus fidebat ac tumebat, rebus relictis, turpi fuga salutem sibi tantum querens, aliis contemnendus, spernendusq; suis, in firmissimum Assyrii imperij praesidium sese recepit. nusquam enim aliam tutam sese fore sperauerat: nam Ninuè antiquissimam & firmissimam Assyrii regni regiam sacra declarat historia. Ex terra illa exiit Assur, & adificauit Ninuè ciuitatem. Nec uero sine antiithetorum adnotatione nomina cum titulis legenda sunt, Senacherib rex Assyriorum, qui nuper totius terrarum ferè orbis dominum sese iactauerat, & imperatorem egerat, iam nunc deinceps Assyriorum Rex tantum audit, nec de alia re cogitat, quae de quiete sibi & securitate in Ninuè urbis praesidio recepto, comparanda: hoc enim significat uerbum habitauit, IASSAB, sedit, consilio, anima, atq; studio, uerum non re atque euentu tamen: quippe nullus uel remotissimus locus, nullum quamuis firmissimum praesidium diuinam potest effugere ultionem.

Et factum est, cum adoraret in templo Nesroch deum suum, Adramelech & Sarasar filij eius percusserunt eum gladio; fugeruntque in terram Ararat, & regnauit Asarhadon filius eius pro eo.

Res illa omnis, ut ex Regum lib. & antiquis historiis obseruata intelligitur,

igitur, hoc ordine gesta & confecta fuit. Senacherib Thirhacum Aethiopicum Regem, aduersum se cum copiis prodeuntem, bello excepit, superauit, & fudit apud Lebnam. Cuius copias ubi captas suis adiunxit, nuncios alteros Ierosolymam cum litteris misit, tum praeterea ipse cum Aethiopicum & Aegyptiorum, quos in illa expeditione uicerat, auctissima manu Ierosolymam oppugnaturus contendit. Lachin usque, eademq; nocte hanc insignem, & horrendam diuinæ ultionis ac sententiae accepit plagam: postridie uero turpem indecoramq; corripiens fugam, Ninuè reuersus est. quod & Iudae Regum notatur historia: Reuersus est cum ignominia in terram suam. 1. Paral. 32. Quisnam uero tanta insolentia exitus demum fuerit, nempe diuini iudicij senectia dignus, narratione docemur. Eum uidelicet, qui patrem omnium Dominumq; terrarum, & suum ipsius contemnebat auctorem, à propriis liberis fuisse occisum; ut quod aduersus naturam legem per summum admiserat nefas, aduersus naturam quoque legem passus lueret. Atqui in antiquis historiis traditionibus illud ad hanc rem singulariter adnotandum legere memini, Sencheribbum à suis, quos consuluerat, sapientibus audisse, Deum Israelitarum genti sese praebuisse tutorem, propter dictum sibi, & sacrificatum ab Abrahamo filium: quamobrem sese, regnumq; suum tutum deinceps constitutum putasse, duobus filiis propriis deo suo sacrificatis; iis nempe, qui nominantur Adarmelech & Saraser. idq; ipsum iam iam in templo agentem, ab iisdem fuisse gladio occisum: nec aliam fuisse parricidij illius causam praeter cognitum paternum propositum. quippe quibus regni hereditas illam immittere non poterat mentem; cum legitimus haeres primogenitus Azzarhadon antereet: qui sine ulla difficultate pro patre regnauit. Huiusmodi summa impietatis exempla simillimos experiri exitus diuinum iudicium statuit, ut qui impie uerum Deum contemnit, ab iis, quibus colendus erat, intra sua religionis templum nulla, quamuis falsa, tamen aliàs suis suscepta gentibus, religionis ratione habita, non ueneno, aut insidiis, sed palam gladio trucidetur, ut manifestissimum diuinum iudicium euadat, & unius Dei in omnes gentes, & populos, & homines certa ac singularis probetur prouidentia, unicumq; numen: quippe quem tyrannus iste sibi tutelarem putabat, colebatq; Deum, atq; ita uenerabatur, ut uerum Israelitarum, ac totius terrae Deum praeter illo contemneret: tamen uanum & inutilem, nullum denique adeo malo exitioq; suo opportunum experiretur. Quae quidem omnia uerbis illis in templo Nizzroch dei fui, significantur. Inultam uero tyranni illius fuisse necem, Deo ita permittente, historia indicat. Et fugerunt in terram Ararat. In exemplari lingua tuae fuga apertior significatio est. VEHEMAH NIMLETU ERETS ARARAT. MALAT. Verbum, tutam & incolumem significat euasionem. notanterq; legimus VEHEMAH, & ipsi, integri, incolumes, & immunes: atq; adeo nobilitatem suam tutati & conseruantes, uoluntarium, uti apparet, exilium petiere: non tamen nimium à patrio solo procul, nec facta se tunc etiam extra imperij limites, nempe apud Cilicia Armeniam, quam aliàs Ararat uocatam legimus, propter insignem ac celebratissimum eiusdem nominis.

montem: quem Latini pariter cum Gracis appellant Taurum. in quo diluuij tempestate Noabhi arca consedisse narratur.

Tibul. lib. 1.

Quantus & atherio contingens vertice calum

Frigidus in tonsos Taurus arat Cylicias.

Sive regio illa propter montium inaccessibile praesidium, sive propter amantem principibus quoque aptam, sive propter virumque fuerit optata.

CAPVT XXXVIII.

IN diebus illis aegrotauit Ezechias vsque ad mortem: & introiuit ad eum Isaias filius Amos Propheta, & dixit ei: Hæc dicit Dominus, Dispone domui tuæ: quia morieris tu, & non viues.

IN historiarum antiquarum compendio, quod mundi series inscribitur, legimus, eadem tempestate, iisdemque diebus, & Iezechiam aegrotasse, & Sancheribi exercitum fuisse extinctum; atque utramque causam ab Iezechia in supplicatione significatam. Huic temporis adnotationi veteres ad stipulantur scribæ: quamquam qui ante trecentos annos sacra scripta explicare studebant, ex Israelitis quidam hunc morbum ante, quidam verò post Sancheribi imminutionem fuisse putant. verum lectionis contextus in idem tempus utramque incidisse rem significat. In diebus illis, in exemplari lingua HAHEM iisdem ipsis. Hunc verò morbum non ex communi ac naturali sanitatis & aegritudinum periodo ac vicissitudine, sed ex diuina providentia iudicio Regi illi allatum, ipsa narrationis observatio videtur indicare. Cuius rationis cõplura exempla in sacris lectionibus reperiri possunt. qualis ille fuit morbus, in quem Moses incidisse narratur, eo quòd ad populum suum rediens, proprios liberos incircuncisos deduceret: & ille, de quo Iesus pronunciauit, Infirmus hac non est ad mortem, sed ad gloriam Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. Et videtur morbus hic Iezechia Regi corruptionis causa allatus. cui verò culpæ adscribenda causa sit, alij alia sentiunt. Fertur Rex ab uxore ducenda diutius continuisse, metu suscipienda prolis, quæ impietate & vitis paternam domum fœdaret, qualem Manassen euasisse legimus: quòd id forsitan Vatum oraculo quopiam Rex ille intellexerat. cum tamen illum oporteret promisso diuino credentem curare, ne proprio vitio aut culpa Davidicæ domus posteritas fraudaretur; cetera verò omnia diuinae providentiæ & sapientiæ gubernationi permittere, illud tantum attendentem, quòd scriptum extabat: Et ponam in seculum seculi semen eius, & thronum eius sicut dies cali. Hac autem ex causa aegrotatem Dei mandato & Iesaiæ opera admonitum fuisse, sibi ex morbo instantis, eiusdemque breui afferendi periculi, atque in ipso mandato indicatam rei rationem, Sic dicit Dominus, Dispone domui tuæ. Nulla de regni rebus facta est mentio: quippe cui nullus erat filius, qui superstes patri succederet, sed tantum de domo, hoc est, famulorum, seruorum, & ancillarum, atque familiaris rei rationibus testari monetur. mandatam verò ex primaue lingua verbis ita Latine sonare potest: lega domui tuæ, quia mortuus tu,

&

& non viues. domus tuæ rationibus caueti; nam præterea, tibi mortuo, nulla vita superest; qualis in filiis & heredibus propagata superesse solet.

BAIAMIM HAHEM, in illis ipsis diebus. Ex orationis filo verborumque observatione apparet, morbum hunc eodem tempore Iezechia incidisse, quo Sancheribbus Ierosolymam inuasurus petebat, nunciosque destinabat cum iis, quæ legimus, scriptis & mandatis. quo aegrotante, Sancheribbus Ierosolymorum populum sollicitandum terrendumque, vel aliàs ad deditiorem inducendum curabat. De cuius nuncio ubi Rex per morbi gravitatem ad Isaiam præsens referre nequiret, Eliakimi & Sebnæ, atque seniorum ex sacerdotibus opera retulit. Atqui morbum illum non tam ex natura & corporis vitio & fonte causa, quam ex animi culpa diuina providentia viro illi euenisse, ipsa Vatis indicatur denunciatione, eundemque adeò fuisse grauem, ut breuissimè mors cõsequi existimaretur. quam opinionem Iesaiæ Vatis firmauit responsum ultro allatum, atque Deum referens & morbi & mandati auctorem. Et introiuit ad eum Isaias filius Amos Propheta, & dixit ei, Hæc dicit Dominus, Dispone domui tuæ: quia morieris tu, & non viues. Morbi diuinitus Iezechia illati causam, antiquissimi auctores fuisse aiunt calibatam, eò usque seruatum viro Regi ex Davidis stirpe; cuius posteritatem ad Christum usque promissum, propagatum iri Deus fuerat pollicitus. S. S. E. Et ponam in aeternum semen eius, & thronum eius sicut dies cali. Hoc autem Dei propositum & consilium sua ex parte impedire videbatur Iezechias; dum de suscipiendis liberis nihil cogitaret: veritus fortassis, ut nonnulli & antiqui coniectant, ne quispiam ex sua progenie vel prauus vel impius existeret princeps, cuius vitio & crimine generis pollueretur decus, qualis postea Manasses fuisse narratur. Verum enim verò quòd suarum partium non esset, huiusmodi metu ab uxore ducenda deterri ac retineri, sed promissum potiùs diuinum, quòd ad se pertinebat, exequi ac promouere, repentino morbo correptus voluntatis diuinae significante responso, ad pœnitentiam reuocatur. Hæc dicit Dominus. Prefatio hæc manifestam Dei auctoritatem morbo adscribit; ipsum verò mandatam culpam indicat. disporre domui tuæ. ob sterilitatis culpam illi mortem denunciari significat. cui, si legitimus hæres esset, nihil de dispositione huiusmodi curandæ præciperetur, ut nemini unquam suorum progenitorum fuerat antè præceptum. Namque succedenti hæredi, domus etiam omnis ultro curanda, ipso successionis relinquebatur iure. Est autem mandati sententia, tibi, cui nec filius nec uxor est, domus, id est familiae seruorum & ancillarum, atque familiaris rei summa quam breuissimè ex testamento solidanda reliqua est. quippe qui moriturus propediem es: idque sine superstite viuo, qui vitæ personæque tuæ partes referens, præstet. morieris [tu] & non viues. posteritate aut auctoritate, & successionem. Ceterum diligendi in posterum hæredis ac regis optandi nulla tibi potestas permissa est: sed ea ratio ad consilium Dei, aut ad populi optionem refertur. ideo nõ monetur disponere solio, sceptro, ac regno, sed domui suæ, ut priuati hominis, non ut Regis: quare nec in narratione appellatus est Rex. at verò Isaias ideo

Propheta appellatur, quod non ut priuatus officium facturum inuisendo agro, sed ut Vates munus Propheticum exequatur accessisset.

Et conuertit Ezechias faciem suam ad parietem, & orauit ad Dominum, & dixit, Obsecro Domine, memento quæso quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim. Et fleuit Ezechias fletu magno.

I. **CHALDÆVS** paraphrastes Ionatham, versus templi sacri parietem oculos conuertisse Ezechiam interpretatur, & intento animo, ac tota mente Deum deprecari cœpisse, non tam sua iactantem pietatis officia ac merita, quam excusantem, vel declinantem facti culpam, consilij atq; propositi sui integritate Deo ipsi planè perspecta & cognita. Atq; ita deprecationis explicatio huiusmodi fuerit: Fateor mihi culpam imponi publicè aperteq; ab hominibus posse neglecta in speciem curæ de sufficiens mihi in regnum Sobole: verum tibi Domine non facta modo humana, verum cogitata perspicienti & examinantem manifesta consilij animiq; mei mens & simplicitas fuit. Neque enim ego quid palàm agerem tam curæ fore mihi putabam, quam quemadmodum meum tibi sincerum & simplicem probarem animum: qui verè illud respiciebam, ne impium ac tibi inuisum relinquerem heredem. Ideoq; non factum tibi recolendum, sed animum commendoziam etiam edictus facti valde, uti monitus nunc sum, pœnitendi. Atque huius pœnitentis argumentum certissimum magnum illum fletum fuisse. Antiquiores scriba meritum illum ab Iezechia allegatum fuisse aiunt, quod Salomonis de natura ac medicina ratione scripta edicto publico ac regio incenderit, utpote quorum studio magis quam diuinæ opi vulgò fideretur, & incumberetur. atq; ita ipsum deprecatione hac ad diuinam prouocasse fidem, quam studiose asserendam curauerat. & quod bonum est in oculis tuis fecerim. Prima in oculis Dei animi bona probantur, contra quam humanis oculis, qui ex re animum iudicant, idq; persèpe falsò agunt.

2. **DIVINAM** de pœnitentia voluntatem ex hoc mandato intellexisse Ezechiam, habitus, gestus, & situs atq; oratio inducant: nec enim, ut mandato iussus fuerat, de testamento, vel familia dispositione quicquam egit: sed mutandum sibi consilium, atq; pœnitentia ducto & emendato, Deum placandum in animum induxit. atque ut is, qui nec uxorem, nec liberos quos alloqueretur habebat, sed solitarius ac singularis erat, relictis, ac post habitis aliis cunctis, cum unico Deo negotium suscepit. Parietem illum è regione templi constituisse Chaldaus indicat interpret: alij verò ex antiquis parietem hunc intra orantis pectus circum præcordia nò ineptè ex translatione commentantur. & orauit ad IEHVEH. Misericordis & sospitalis ac salutaris Dei nomen hoc loco adnotamus appellatum: atq; ita animum, consilium, & studium viri propositumq; intelligimus.

Et dixit, Obsecro Domine, memento, quæso, quomodo ambulauerim coram te in veritate & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim. **DEFECTVM** quidem agnoscit suum, & impactam sibi fatetur culpam; verum animi consilium & propositum

suum pro se allegat; cuius argumentum in totius vitæ ratione firmat. Quod quidquid habentis egerit, sana mente, ac simplici veritatis & probitatis fuerit profectum studio. id quod vniuersa rerum in regno administrando, gestarum, Deo examinata, probabunt exempla: si quid verò nunc sibi criminis aut culpa propter negligenter curatam sobolè imponatur, id quidem non dolo aut fraudi adscribendum existimat: utpote curus mens in Deum semper fuerat simplicißima. quod ambulauerim coram te in veritate, non astu vel dolo, & in corde perfecto, SALEM integro. Latinus sermo huiusmodi integra mentis homines vocat. Verbum autè ambulauit MITHHALACHTHI reciprocum, internum animi ac mentis affectum sensumq; significat. ut qui res actionesq; suas non tam hominibus, quam Deo probare studuerit, ac dictorum factorumq; suorum illum vnice sibi statuerit spectatorem & iudicem. Breuem hanc & grauem, solidam, ac significatione plenam orationem, qualem probare diuina solet clementia, efficacia pœnitentiæ index comitatus est fletus. Et fleuit Ezechias fletu magno. Namq; huiusmodi omissionis culpa deprecatione ac pœnitentia procuratur. quam tertia pœnitentiæ consequitur pars, emendanda in posterum negligentia. Huius verò integra ac solida pœnitentiæ quanta fuerit efficacia, euestigio indicatur.

Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens: Vade & dic Ezechia, Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui, Audiui orationem tuam, & vidi lachrymas tuas. Ecce ego adiiciam super dies tuos quindecim annos, & de manu Regis Assyriorum eruam te, & ciuitatem istam, & protegam eam.

HVIVS loci cum Regum historia collati apertior & facilior erit explicatio: Et antequam egrederetur Isaias mediam partem arrij, factus est sermo Domini ad eum, dicens: Reuertere, & dic Ezechia duci populi mei, Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui. Audiui orationem tuam, & vidi lacrymam tuam: & ecce sanauit te: die tertia ascendes in templum Domini, & addam diebus tuis quindecim annos. Sed & de manu Regis Assyriorum liberabo te, & ciuitatem hanc: & protegam urbem istam propter me, & propter Dauid seruum meum. Adeò multa, adeoq; magna sese in hac breui historia offerunt consideranda & obseruanda, ut vel ea seorsum integros postularent ad commentandum libros, quorum maxima parte prætermissa, ea tantum indicabimus, quæ cum utilitate animorum lectionis contextum & seriem spectent. Prima nobis occurrit diuina animaduersione & correptione, quæ semper in hominum salutem instituitur: deinde verò clementiæ facilitas & promptitudo erga eos, quos, ut Iezechiam, serid ac sincerè pœnituerit: tertia diuinæ prouidentie arcana ratio, quæ sese subinde cognoscendam præbet, vnà cum propositi maximi constantia & veritate. Curus præstandi causa multa fiunt: quæ, quamquam in speciem hominibus dura ac difficilia existimentur, felices tamen & optabiles, atq; adeò admirabiles incundoq; sortiuntur exitus. Vix deprecationem finierat Iezechias, eamq; fletu pœnitentis indice, tanquam aduocato quodam, instruxerat; cum sententiæ à se

In tractatu
de affinita.
lib. c.
צרת

Psal. 73.
Psal. 35.

pronunciata mutationem Deus Vatis opera nunciari iubet; iuxta illud quod de diuinis moribus fufum est oraculum: Cum iratus fueris, misericordia recordaberis. Atq; videntur anni illi quindecim, quorum in hoc loco mentio fit, ex naturali hominis illius etate, nisi pœnitentia intercessisset, fuisse detrahendi. qua antiquorum omnium constans communisq; sententia est, atque lectionis verbus, ut postea videbimus, formata. Quippe ut Davidis carmine pronuntiatum extat, Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos. Atq; Rex ille ob factam regia profapia fraudem praecidenda vita pœna damnatus fuerat: quod quidem ille factum non inficiatus, tamen consilium animiq; impulsus dolo malo caruisse ipsi testi ac iudici Deo, allegare studuit, adiuncta etiam facti pœnitentia. Erat autem iudicium diuinum imminuendis vita & regni annis eum multare, qui consilio Altissimi de sufficienda regno sobole deerat. sed clementi correctione Dei ad pœnitentiam conuersus deprecatione ac lachrymis ex animi dolore profectis, ut sibi parceretur, atq; rebus cōsuleretur publicis impetrauit. Audiui orationem tuam, & vidi lacrymas tuas. Eodem quo utrumque actum fuerat, ordine Deo perspectum, & Vati indicatum orationis adnotat series: simulq; docet diuinam cognitionem humanis actionibus cunctis presentem esse, & pro rerum ratione & aequitate consulere, fauere, inquam, vel aduersari. S. S. E. Ecce oculi Domini super metuentes eum, & in eis qui sperant in misericordia eius, ut eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame. & Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum. Clamauerunt iusti, & Dominus exaudiuit eos, & de omnibus tribulationibus liberauit eos. Iuxta est Dominus iis qui tribulato sunt corde, & humiles spiritu saluabit. Hac itaq; deprecatione ex vero animi affectu profecta exoratus Deus, quos annos Regi illi detractum iri obnunciauerat, addendos restituendosq; decreuit, & per Vatem pradixit. & ego adiiciam super dies tuos, quos iam propè finieras; id est, quos hætenus vixisti, moriturus, nisi resipuisses, quindecim annos. atq; hic numerus annorum ad suscipiendam prolem, regnoq; successorem relinquendum opportunus fuit. Nam ex uxore, proximo, postquam hæc acta fuere, anno, vel eodem ipso ducta, Manasses secundo post anno ortus est: qui duodecimum aetatis agens, regni relictus est hæres: quam aetatem ad succedendum satis idoneam esse, Salomonis declarauerat exemplum. Horum verò annorum ratio ita facile subducitur. Ex Regum historia accepimus Iezechiam quinque & viginti natū annos, regno fuisse praefectum: cuius regni quarto decimo Sancheribus Iudæam inuasit: his adiuncti quindecim anni, numerum consiciunt quinquagesimum quartum: quo ille & vita & regno pariter defunctus fuisse narratur. Atq; ita plures obseruantur fuisse posteriores anni regni Iezechiae, quam priores: qualia beneficiorum Dei esse exempla solent, plura & maiora addentis quam rei caput ipsum fuerit. Siquidem Iobo ante tentationem vita annorum centum ac decem fuerat: eidem verò post tentationem quadraginta supra centum vita annos additos legimus. Et quoniam eadem tempestate isdemq; diebus

& Regis vita, & Ierosolymorum, hoc est, urbis & regni salus in discrimen fuerat adducta maximum: utrunque caput regium, inquam, & regni, periculo à se liberandum, & recepit per Vatem Deus, & receptum euestigio praestitit. & de manu regis Assyriorum eruat te, & ciuitatē istam. De presenti ac proxima liberatione & salute promissio hæc est. de continenti verò & futura conseruatione ac defensione id quod subiungitur, & protegam eam in posterum, ut mei maximi erga humanum genus beneficij theatrum futuram.

Ut morbi rationem, ita presentem medicinam Dei iudicio singularisq; prouidentia auctoritati adscribit historia. Vtrunque enim quam breuissimè expeditū narratur: adeo ut in Regum libris legamus: Et antequam egrederetur Isaias mediam partem atry, factus est sermo Domini ad eum, & dicens, Reuertere, & dic Ezechiae duci populi mei. Qui locus totum historiae huius argumentum regij generis ac muneris propagandi spectare rationes indicat. eo enim nomine adire conuenireq; Ezechiam iubetur, quo populi sui ducem nouit. Probatam verò ibi illius viri pœnitentiam Deus declarat, prouidentiamq; suam non in publica & communia tantum, sed in priuata quoque & singularia rerum atq; hominum confirmat: cum sibi audiendi precatorem, & videndi lacrymam sensum adscribit. Ecce ego adiiciam super dies tuos quindecim annos: & de manu regis Assyriorum eruat te, & ciuitatem istam, & protegam eam. Ipsa oraculi promissio Ezechiam de ciuitatis salute & incolumitate non secus atque de sua sanitate deprecatum docet: quippe utrunque credere & sperare monetur. Sunt ex antiquis nonnulli qui Ezechiae, nisi pœnitentia intercederet, quindecim hos annos è constituto sibi à natura vita spatio subductū iri arbitrentur. Sunt & alij, quorum potior videtur sententia, qui verè ad constitutæ vite terminum annos hos quindecim adauctos censeant: non secus atq; Iobo ad postremam vite naturalis metam, id est, ad centum ac decem annos, centum & quadraginta diuina prouidentia beneficio accessisse legimus. Et quidem verba ipsa huic magis commentationi conueniunt. adiiciam super dies tuos. Id quod non ex natura atq; ortus praescripto, sed ex diuino dono contingere, sic ostenditur. Ecce ego. Hoc autem annorum spatium & ad ducendam uxorem, & ad procreandam alendamq; regno idoneam prolem, satis commodum opportunumq; fuit. Ex Regum enim historia didicimus, Ezechiam quinto & vigesimo aetatis anno regni habenas occupasse: cuius regnantis derimo & quarto anno Senacheribus Iudæam vastasse narratur: quibus annis quindecim porrò adaucti numerum totius aetatis nouem & quinquaginta consiciunt. Duodecim enim annorum erat Manasses cum regare cœpisset. Ex qua historia biennio post hoc Ezechiae restituti beneficium Manasses natus adnotatur. Atque sanitatis utriusque, hoc est, Regis ex morbo, & regni ex illa Sancheribi clade (qua morbi pestiferi instar habuerat) promissum diuinitus factum presente edendo firmatum est signo.

Hoc autem erit tibi signum à Domino, quia faciet Dominus verbum hoc quod locutus est: Ecce ego reuertere faciam vmbra lineam

linearū per quas descenderat in horologio Achaz in sole, retrorsum decem lineis. Et reueffus est sol decem lineis per gradus, quos descenderat.

QVAE ab antiquis altarum linguarum, quāq; à recentioribus, & nostri temporis commentatoribus de hoc miraculo & signo disputata fuere, plura sunt quā ut nunc referre vacet; & à diligenti lectore ex ipsis illorū scriptis peti, si vacet, poterunt. Est autem summum disputationis illorum argumentum, inquirere quemadmodum signum hoc editum fuerit, an se reuerso versus ortum sole, an umbra citra solem retrorsum concedente? Nobis verò dum res omnes ad lectōnis simplicem normam exigere, quantum licet, attentā cura est; trium librorum, in quibus eadē narratur historia, in medium adducenda & conferenda lectio operæ pretium facturæ creditur. **D**ixerat autem Ezechias ad Isaiam: Quod erit signum quia Dominus me sanabit: & quia ascensurus sum die tertia in templū Domini? Cui ait Isaias: Hoc erit signum à Domino, quod facturus sit Dominus sermonem, quem locutus est: Vis ut descendat umbra decem lineis, an ut reuertatur totidem gradibus? Et ait Ezechias: Facile est, umbram crescere decem lineis: nec hoc volo ut fiat, sed ut reuertatur retrorsum totidem gradibus. Inuocauit itaque Isaias Prophetā Dominum: & reduxit umbram per lineas, quibus iam descenderat in horologio Achaz retrorsum decem gradibus. In verbis autem dierum regū Iuda, sic breuiter hæc res narratur: In diebus illis egrotauit Ezechias usque ad mortem: & orauit Dominum, exaudiuitq; eum, & dedit ei signum. & paulo post: Attamen in legatione principum Babylonis, qui missi fuerant ad eum, ut interrogarent de portento, quod acciderat super terram, &c. Prima autem nobis horology illius consideranda est fabrica: deinde de signo agendum. Dies omnes ab antiquis in duodecim partibus siue uncias, quas horas vocamus, diuidebantur: quemadmodum libra, & pes, & cubitus, & omne statā mensuræ aut ponderis commune genus ad duodenarium reuocabantur numerum: quod is numeros plures admittat rationales & consimiles comparēsque diuisiones; nempe bessem, trientē, quadrantem, quincuncem, sextantem, subduplam etiam & sesquialteram, & superpartientes rationes omnes, de quibus nunc singillatim agendi non est locus. Obseruauerant quidem præsci, dimidiū obliqui in calo circuli, in quo duodecim visuntur signa, singulis diebus à luce in vesperum, tantundemq; à vespero ad posteri diei initium circa terra superficiem volui. hos duos dimidios circulos sex traductis lineis partiebatur: quibus totus orbis in duodecim diuisus partibus, duodecim signorum domos dictas indicabat. Hac ratione inductus Ezechia pater Achaz Rex, horologium in regis aedibus confecerat duodecim distinctum gradibus, isdemq; ad duodenas dimidiati Zodiaci partibus ex amissi directis ac respondentibus; non equidistantibus quidem, sed qui inæqualia spacia clauderent, certa tamen & obseruata inæqualitatis ratione, ita ut sole quamprimum orto, primi gradus postrema lineæ umbra proximum, hoc est, secundum, tangeret; eodem altius ad duodecimum semicirculi Zodiaci lineam eleuato, tertius gradus à secundi umbra feri-

feriretur: atque ita umbra per singulos deducta gradus, duodecimum demum ad solis occasum occuparet. Pari ratione, verum non pari artificio, ea nunc concinnantur horologia, quæ artifices, planetarū, vocant, siue inæquales horas indicantia. Huiusmodi verò hora numero quidem pares per singulos dies anni sunt, verum spatii & modo inæquales; longiores æstate, hieme breuiores: præterquā ius in locis, quæ sub æquatore iacent. Illi Achazis horologio singuli gradus vicem styli siue gnomonis præbebant: tota verò machina dimidiū orbis, vel dimidiū cylindri instar habuit. Quod ad miraculi verò explicationē attinet, nec lectōnis obseruata simplicitas, nec significationis ratio postulat, ut solis cursum diurnum retrorsum conuersum intelligamus: ita ut dies illius lux, quæ duodecim inæqualibus constabat horis, duabus & viginti durasse dicatur. Namq; huiusmodi miraculum non regi modò, cuius causa signum & portentum præbebatur, non Ierosolymis, ubi editum fuit; sed vniuerso orbi & notissimum & celeberrimum decantatissimumq; euasisset: nam & eos qui in eodem hemispherio erant, in solitam diem longitudinem, & qui in altero ex aduerso debebant, prolixam præter tempestatis rationes noctem admirari, necesse erat. Ex Paralipomenon verò historia edocti sumus, Babylonios tantum legatos, fama sanitatis Regi cum miraculo allata compulsos, Ierosolymam venisse, gratulabundos pariter, & de miraculi veritate & modo certiores faciendos; vixit quorum studium in mathematicis disciplinis celebre & frequens antiquumq; fuit. Illi verò non de miraculo in calis edito, sed de portento in terra dato interrogasse narratur. Ut interrogarent de portento quod acciderat super terram. **G**HAL HAARETS, super terram illam, quod ad utrunque spectat verbum: videlicet portentum, quod illi ipsi terra tantummodo portendeat, & acciderat super terram illam. Atqui si miraculum illud sole ortum versus repente per tantum conuerso spatium constitisset; non Babylonis solummodo, verum gentibus nationibusq; cunctis negotium faceretur & curam incuteret causa inquirenda: idq; non Ierosolymis tantum, sed per singulos in regione propria censeretur agendum. Verum Babylonis, non ad eò remota urbi celeberrima, & astrologia astronomicaq; disciplinis dedita, vna cū gratulationis officio, quod vicino principi deberetur, illius portenti cognoscendi studium incessit. Cū verò diuina virtuti nihil non pareat & obsequatur, siue illud in rerum natura, siue extra, aut præter naturam esse videatur, facile fuit huiusmodi miraculum edi, quod citra vniuersi orbis, & calorū ac temporum, ordinum ac legum mutationem fieri poterat. Omnia quidem Deo, ut exercitū imperatori summo & efficacissimo, seruiunt: veruntamen non omnes exercituum copiam ad singula vocantur miracula; sed ea tantum pars, quæ pro præsentis ratione & vsu rei commoda oportunāq; iudicatur: ut subsolanus ventus exsiccandi in mare soli causa, Africus ad coturnicum deferendam frequentiam, ricinus ad umbram Iona præbendam, vermiculus ad intercidendum ricinum, cæte ad excipiendum asportandumq; Ionam, qui Niniuitis futurum erat signum. Ita hoc loco miraculum hoc, quod ab Ezechia sanitatem promissam cognoscendi cupido rogatum est,

eatenus praestari sufficiebat, quatenus ceteris natura ac mundi constantibus partibus ad signi facultatem & copiam satis esse potuit. Nulla itaque in solis cursu mutatio videtur facta, sed tantum in umbra: quae cum iam decimum teneret gradum, propiusque ad lucis ac diei artificialis terminum, quod properabat, accederet; Vatis precibus ac diuini verbi imperio iussa, repente primum horologii repetiuit gradum, eodemque notata est loci, quo cum primum sol exoritur, notari solet. Namque hoc pacto & miraculo fiebat satis, & praesentis rei signo aptissime congruebat. Ac promissum diuinum de instauranda Regi vita fuerat pari ac maiori etiam annorum spatio, atque illud fuit, quod haecenus in regno gubernando iam ferè peregerat: quippe cui exactis iam quatuordecim annis, regni gubernandi causa quindecim rursus instaurarentur noua, ut ita dicam, lucis, & huius vitalis aera haurienda: quae cum diei similitudine comparatur aptissime: sicut aliàs in sacro sermone mortalis huius vitae cursus, vel potius fluxus, umbra instar habere dicitur, semper quidem versus diei finem, hoc est, versus noctem, atque tenebras irreuocabili cursu crescentis & promouentis: quae si peracto curriculo postliminio, ut aiunt, instauraretur; id miraculo ac singulari prouidentia beneficio fuerit necessario adscribendum. Mortalium autem vitam umbra similem, imò umbram esse meram, antiquissimi sapientes agnouerant. Hesterni quippe sumus, & ignoramus quoniam sicut umbra dies nostri sunt super terram. *Iob 11.* Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miseriis: quasi flos egreditur & cõteritur, & fugit velut umbra. & Dies mei sicut umbra transierunt. Non esse autem umbra natura concessum huiusmodi redditum, aut fugae instauracionem, aut ultra praescriptum productam extensionem, apposita similitudine docuit Salomon. Non est bonum impio, nec protongentur dies eius; sed quasi umbra transeant, qui non timent faciem Domini. Itaque vita omnis siue longior siue breuior sit, tamen diurna umbra, siue longiori, siue breuiori, per similes esse dicitur. Pro dierum anni ratione, umbra longiores vel breuiores visuntur: proque operis corporis soli obiecti situ & habitu. Iussa igitur fuit umbra, quae iam ad finem diei properabat, gradus decem, quos iam peregerat, repetere, signumque praebere Ezechiae instaurandi in regno temporis vita per integrum adhuc diem, hoc est, per totidem atque iam peregerat, annos; & amplius etiam unius anni spatium, ut umbra decem peractos gradus repente repetiuit, & ulterius etiam una atque altera durauit hora, hoc est, undecimum gradum obtinuit. nam cum iam ad duodecimum deuentum est, & diei & umbrae fugae finis adest. Itaque idem & amplius vita spatium Iezechiae recurrendum, illo declaratum fuit signo. Quomodo modo verò umbra reuerti potuit, sole nihilum ex proprii cursus rationibus immutante philosophari facile possumus, illo dicendus omnibus fundamento iacto, Omnem cali ac terrae naturam auctori conseruatorique suo Deo sine ullo sui intertrimento, ad nutum perpetuo esse paratam, ac sese pro iubentis arbitrio componere. S. S. E. Ordinatione tua perseuerat dies, quoniam omnia seruiunt tibi. hoc ut notissimo principio concesso obseruamus, umbram non proprie solis, verum solaris radij esse carentiam. Sol enim

in celo versatus terram per proprium radium, tanquam per ministrum sibi ut capiti coniunctum, illuminat & fouet. Quidquid verò opacum obicitur, non proprie ac primo soli, sed radio opponitur, oppositumque eatenus lumen proferre obstat, quatenus pro oppositionis ratione solaris radij partem intercepti. Si quid ergo in hac oppositione contentionis & pugna est; id non sol patitur, sed radius: ut in solis defectu videmus, atque in nubilo die: in quibus nihil soli accidit, sed radio obfistitur unico, cedente verò nube, vel ex densitudine in perspicuam distenta & mutata raritudinem, solaris radius suum praestat munus. Iussu igitur diuino ea radij pars, quae Ierosolymam attingebat urbem, ita in vnda cuiuspiam modum replicata est; ut ceteris omnibus partibus propriam obtinētibz rationem, illa unice ortu versus rediens in primum dirigeretur gradum: qui eo pacto illustratus, umbram faceret, qualem quantamque primo manē facere consueuerat. Quoniam verò miraculum hoc unice urbem illam attingebat, cuius regi in signum adauctae vita datum fuerat, atque utraque res fama apud vicinas gentes celebrabatur; euenit ut Babylonij, familiarium disciplinarum, hoc est, Chaldaicarum, curiosi indagatores, cum mandato & legatione sospitalis gratulationis, de hac etiam re, tanquam portentum illius beneficij diligentius inquirere & cognoscere curauerint. Hoc enim verbum DARAS in Paralipom. lib. vsurpatum significat: Ut interrogarent de portento quod acciderat super terram. MOPHETH miraculi cum significatione coniuncti nomen est. cui rectè Latium portendere verbum conuenit. Ut diligenter inquirerent de veritate miraculi illius super terram illam editi; quod regis portenderat instaurandam vitam. Super terram illam, non in celo. Namque umbra non alibi quam super terram visuntur, ad terram verò, aquarum quoque superficiem referimus. Nec verò illud cum explicatione nostra pugnat, quod in historia ipsa solis mentio fit. Ecce ego reuerti faciam umbram linearum, per quas descēderat in horologio Achaz in sole retrorsum decem lineis. Namque ubi solem minimè cursum tenoremque suum variantem, sed umbram retrorsum reuersam statuimus, in promptu est, umbram in radio retrorsum redactam intelligere: quandoquidē umbra nulla solem attingit; sed umbris omnibus ad radium ipsum solis respectus est: quamquam communi & vulgato sermonis usu, quidquid radius efficit, aut patitur, ad solis auctoritatem dicendo referri soleat: verum quae in terris fiunt, omnia radij opera sunt, eademque à sole facta dicuntur. S. S. E. Percussit sol super caput Iona, & afluabat. & Per diem sol non vret te. In Regum libris nulla solis mentio fit, dum res hac narratur: Vis ut ascendat umbra decem lineis, an ut reuertatur totidem gradibus? Et ait Ezechias, Facile est umbram crescere decem lineis, nec hoc volo ut fiat, sed ut reuertatur retrorsum decem gradibus. Inuocauit itaque Iſaias Propheta Dominum, & reduxit umbram per lineas, quibus iam descēderat in horologio Achaz. Prater hac autem, quod ad significationis, siue portenti rationem facit, in utraque narratione Achaz horologium constantè appellatur: id videlicet astruente scriptore, ut in illo horologio, quod Achaz temporis indicandi causa instituerat, umbra ultra

natura exempla omnia initium graduum ab v[er]que decimo repetebat: ita Ezechias, quem idem Achaz regni reliquerat heredem, à mortis iam declarato t[em]pore ad instauranda vita initium, cōsimili miraculo reuerti, potiturum regno totidem & vno etiam auctioribus annis: intra naturalē tamen atque illi ab initio ortus decretam vitam: perinde atq[ue] umbra illa nihil ultra suum durans diem, tamen & gradus, quos exegerat, decem, & rursum duodecim repetens peregit. Atq[ue] miraculū huius & beneficij in se diuinitus collati gratulationem, composito & literis mandato carmine manifestam restatamq[ue] proferre, pietatis officijq[ue] sui esse Iezechias intelligens, p[oe]tico planē ac sublimi orationis genere composuit.

2. VTRIVSQUE promissa, hoc est, sibi & reipub. sanitatis fidem & conceptam spem signo aliquo firmari exoptauit Rex, non sine laude praestantis animi, & praegaudio gestientis. Atq[ue] aliās in difficillimis t[em]poribus exemplum hoc commendatur. ut in Gedeonis tempestate, non simplex tantum, verum duplex ac repetitum petentis signum. Atque non tam ex dubitatione, quam ex boni nuncij gaudio signum ab Ezechio postulatū, ipsa declarat promissi ratio: audierat enim Rex, sibi, tam grauit[er] tūc ac periculosē cubanti, tamen ex Dei beneficio tertia post die Dei templum fore petendum. quod promissum cum latissimē exciperet, ut iam tam tanquam praesens teneret, atq[ue] toto animo in auctorem Deum intenderet; signo aliquo non à se indicando, sed à Deo proponendo & exhibendo rem illam firmari cupiebat.

» Res autem omnis ut peracta fuerit, in Regum narratur libris: Dixerat autem Ezechias ad Isaiam: Quod erit signum quod Dominus me sanabis, & quia ascensurus sum die tertia in templum Domini? Et quidem neque magnum, neque paruum signum Ezechias vlt[er]ò indicabat, tantum rogauit quòdnam tantae salutis futurum esset signum. Neque enim, ut Achaz pater suus, Domino infidelitate molestus, sed fide potius gratum se praebere studuit. Ideo tantum rogauit, quod erit signum? duobus autem propositis alterum elegit, quod ad rei significationem apprime faceret. Hoc autem tibi erit signum à Domino, quia faciet Dominus verbum hoc quod locutus est. Singulari miraculo constans & rarissimū signum futurum adnotatio illa significat à Domino. Nam quamquam omnia signa, quae verè signa dicuntur, diuinam probent auctoritatem, ex iis tamen nonnulla sunt, quae in communibus natura partibus & actionibus eduntur: quale illud à Samuele indicatum de pluuiis & procellis media aestate immixtis: & sanitates aliquando repente factae, quae aliās fieri possent vel à natura, tamen tardius ac lento gradu: qualis in Petri socru spectata narratur. Verum quod nullum habere potest cum natura commercium, id singulariter, & antonomasticōs à Domino signum dicitur. De signorum autem ratione varia, nobis aliās, Deo propitio, agendum. Ecce ego reuerti faciam umbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz in sole, retrorsum decem lineis. Et reuersus est sol decem lineis per gradus quos descenderat. De signi primū ratione est nobis hoc loco agendum quam breuissimē: quippe cuius exacta consideratio ad Regum referuatur

histo-

historiam: significatio verò cognitu facillima sequetur. Et quidē signi promissio sic habet: Ecce ego reuerti faciam umbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz in sole, retrorsum decem lineis. Res verò narratur expedita. Et reuersus est sol decē lineis per gradus quos descenderat. Vtraque lectio simul ansam ad opiniones praebuisse videtur; alius quidem solem ipsum, siue solarem orbem, retrorsum versum redisse, alius verò umbram tantum recessisse putantibus. Vtriusq[ue] verò satis factum iri speramus verborum simplici significatione exponenda, & earum testimonij rerum, quae miraculum consecuta sunt, citandis. Illud verò primum animaduertimus; miraculum hoc, quod Ezechia ac Ierosolymis tantum signi causa edebatur, commune & vniuersale omni orbi esse non oportere, imò nec fuisse; verum ius tantummodo spectatum & acceptum, quorum ad suae salutis fidem & spem accipi intererat. Quare in Paralipom. lib. legi-2 Paral. 32. mus: Attamen in legatione principum Babylonis, qui missi fuerant ad eum, ut interrogarent de portento, quod acciderat super terram. In exemplari lingua legimus GHAL HAARETS, super illam terram. ex qua lectione priuatum miraculum fuisse apparet, fama tamen vnā cum Regis repentina sanitate peruulgatum. id quod eadem indicatur historia: quae fusiùs in Regum libris describitur: In tempore illo misit Beroaach Baldam filius Bala-4. Reg. dan Rex Babyloniorum literas & munera ad Ezechiam: audierat autem quod egrotasset Ezechias, CHI HHALAH IEHHEZ KIAHV, quem admodum egrotasset Ezechias. Totius aegritudinis historiam ad Babylonium Regem fama perlatam intelligimus, illumq[ue], utpote Chaldaū, astrorumq[ue] peritum, & gratulationis, & praecipuē etiam inquirendi miraculi causa legatos destinasse, non modo principes in aula viros, verum etiam, ut in exemplari est, BEMALITSE, SARE, BABEL, in interpretibus & enarratoribus principum Babel HAMSILHIM GHALAV, illis mittentibus missis [quae] circa illum LIDROS HAMOPHETH, ad inquirendum ac differendum portentum. Auditum enim fama que peruulgatum fuerat, Regem grauisimo affectum morbo, repente fuisse sanatum: quod certo ac singulari beneficio Dei factum, admirabile indicasset ostentum, quod in celo, calig. luminibus, ac buminum umbris editum fuerat. id verò quemadmodum factum esset, cognoscere, mathematicarum artium doctus principibus cura fuit. quod si in celo ipso aut in sole editum fuisset, omnibus orbis regionibus pariter extitisset notum, nec ullam rationis aut formae suae inquirenda curam iis, quibus visum fuerat, zinceret. Neque verò ad eam rem, cui speranda signum illud edebatur, necesse fuit maximum in celo dari signū solis per decem cessantis horas, quale nunquam antea ab orbe condito datum fuerat, nisi semel tantum, imperante Iosue, quod id miraculum ad conficiendos in praelio hosteis oportunum admodum iudicatum est. Tunc locutus est Iosue Domino in die illa, qua tradidit Amorrhaeum in conspectu filiorum Israel, dixitq[ue] coram eis: Sol contra Gabaon ne moueatur, & luna contra vallem Aialon. Steteruntq[ue] sol & luna donec vlcisecetur se gens de inimicis suis. Stetit itaq[ue] sol in medio caeli, & non festina-

1. ut occumbere spatio unius diei. Non fuit antea & postea tam longa dies;
 2. obediēte Domino voci hominis, & pugnante pro Israel. Simile productū
 diei exemplū antea aut postea in calo spectatum, sacra negat historia: quare
 nec in hac Ezechia causa requirendum ut minimè necessarium, sed neque
 4. Reg. 20. postulatum à Rege illud tantum rogante, Quod erit signum quia Dominus
 3. me sanabit, & quia ascensurus sum die tertia in templum Domini? Qui-
 bus obseruatis & collatis rebus, intelligimus, non in calo, nec in solis quiete
 aut motu, sed in horology tantummodo umbra signum fuisse editum: neque
 verò in omni umbra omnibusve horologiis (qua quā plurima fuisse in tam
 vasta & frequente, atque egregie ornata, & omnibus opportunis partibus
 instructa urbe oportet) sed singulari providentia miraculo in vno Achaꝝ
 Regis horologio: quod in utraque, cum Isaia, tum Regum libri historia no-
 tantes appellatur. Atq; de ipso horology artificio & exemplo alijs nos for-
 tasse plura per otium commentabimur: nunc satis fuerit docere horology
 illud rotundum fuisse, dimidia sphaera vel rota instar, duodecim diuisum li-
 neis, quibus totidem terminabantur gradus: ad meridianam vsque sineam
 sex, indeq; ad occasum sex alij (nam dierum omnium magnitudo, quanta
 quanta contingeret, duodecim quondam diuidebatur horis.) Prima autem
 diei hora styli umbra primum occupabat gradum (sive iidem gradus um-
 bram conficerent, sive stylus quispiam, nihil refert) secūda hora secundum,
 meridiei hora sextum, ac demum ita crescente umbra, duodecim notabantur
 gradus: postremus enim solem occumbere indicabat. Miraculi autem, sive
 1. Ibidem. signi optio illa fuerat: Vis ut ascendat umbra decem lineis, an ut reuertatur
 2. totidem gradibus? Et ait Ezechias, Facile est umbram crescere decē lineis,
 3. nec hoc volo ut fiat; sed ut reuertatur retrorsum decem gradibus. De solis
 motu, cessatione, aut recessu, sive retrogradatione, ut Astronomi loquuntur,
 nihil in optionibus & conditionibus actū: sed de umbra tantum, qua, dum
 dies duraret, vltro crescere poterat vltcrius, quamquam non ita magno ac
 certo tractu, ut continuis decem superaret gradibus, decrecere verò, aduen-
 tante iam vespero, idq; certa & condito spatio, longè illustrioris erat mira-
 culi & portentis: quod in sacra lingua MOPHETH dicitur. atque ita in re-
 2. Pat. 12. petita historia legimus: Et orauit Dominum; exaudiuitq; eum, & dedit e-
 3. MOPHETH. & rursum post pauca: Legatione principū Babylonis, qui missi
 fuerant ad eum, ut interrogarent MOPHETH, quod acciderat super terram
 illam. in quam terram idē missi sunt, quia priuatum & illa tantum in
 urbe spectatum fuerat portentum: neque verò id in omnibus vrbis horolo-
 gis aut umbris turrium, murorum, aliorumq; corporū, qua soli per id tem-
 poris obiecta erant, sed in umbra tantum horology Achaꝝ: ita ut solaris
 radij pars, qua Achazus horologio opposita erat, per miraculum vel cōtracta,
 vel sublata fuit; idq; certo & constituto spatio, nempe decem graduum: ut
 omnino à decimo gradu, quem tunc ex diei decursu umbra attingebat, ad
 primum recurreret, atq; tractum omnem, quem occupauerat, lucidū relin-
 queret, cum tamen in omnibus alijs locis umbra omnes eum, quem umbra
 conueherat, obtinerent gradum: ideoq; nullius horology vel styli vel corpo-
 ris,

ris aut loci mentio fit, nisi tantum Achaꝝ. Inuocauit itaq; Isaia Prophe-
 ta Dominum; & reduxit umbram per lineas, quibus iam descenderat in
 horologio Achaz, retrorsum decem gradibus. Idem quoque horology tan-
 tum hoc loco à Vate indicatur. Quod verò legimus: Reuerfus est sol de-
 cem lineis per gradus, quos descenderat: ita, uti diximus, interpreta-
 mur, nō quod ipse solis globus aut solaris, qui dicitur, orbis vel proprio mo-
 tu ab occasu ortum versus, vel à supremo raptus mobili repente diei fere in-
 tegra spatium recurreret: sed solis suum tenentis & continuantis cursum
 radij tamen pars ea, qua Achazis aspiciebat horology: ita obliquè stylum
 superaret, ut nulla iam appareret umbra, qua iam tum decimum attingerat
 gradum; atq; ad undecimum deinde duodecimum porro contendebat. Idem
 autem quod de solis radio dicitur, ipsi solis corpori omnium linguarum usu,
 atq; adeo ex vero, tribui solet. Nam nec solem in horology, vel horology
 gradus ascendisse, vel descendisse dici potest; sed solarem, uti diximus, ra-
 dium, eo modo, quo legimus: Et percussit sol super caput Iona. Atq; ita por-
 tenti huius exemplum circa umbram editum, ipsa umbra adnotata repeti-
 tio docet. Est autem umbra & radij ita communis & confusa ratio ex lin-
 guarum usu, ut sapè alterum pro altero appellari audiamus:

Sterimus indomitum quod desumare Falernum
 Sufficiat, quinta dum linea tangitur umbra.

Perf. Sat. 1.

Atq; illud adnotatum ad hanc rem facit, quod solis nomen in sacra lingua
 cum masculini generis adiuncto semper auditur. A solis ortu vsque ad oc-
 casum, GHAD MEBOO, vsque ad occasum suū. pronomen possessiuum
 masculini formam exhibet. Hoc autem loco verbum descenderat femini-
 nam terminationem tenet, idq; prius cum vocabulo TSEL coniungitur:
 quod nomen femininum est, & umbram significat: Ecce ego reducens
 umbram graduum, quæ IARDAH, descendit [femininum verbum]
 in gradibus Achaz BASEMES in [illo certo] sole, retrorsum decem
 gradibus. In re autem efficienda ita legimus VE THASAB HASEMES, &
 reuerfa est solis, vel sol (namq; utrouis casu interpretari licet HASEMES)
 decem gradibus in gradibus, quos IARDAH descenderat. Verbum
 IARDAH femininum indicat nomen, quod nos ad TSAL concinnè referi-
 mus, in hunc modum. [umbra] solis reuerfa est decem gradibus; quos
 descenderat [illa]. Atqui portentis significatio cum re, de qua agebatur,
 apertissime quadravit: quippe hominis vita in sacris disciplinis umbra ima-
 gine scite describitur. S. S. E. Peregrini enim sumus coram te & aduena,
 sicut omnes patres nostri. Dies nostri quasi umbra super terram, & nulla
 est mora. De vita etiam humana vanitate ita in lege scriptum legimus:
 ZARTSELAM: MEGHACHEM, Accessit umbra eorum de super eis.
 quod Latinus noster interpretatus est, Recessit ab eis omne praesidium.
 Sententiam enim reddidit, translationis nomine TSEL declarato. Itaque
 Ezechias ex portentis vita sua dies umbra persimiles esse didicit: qua ta-
 men umbra rursus de integro, repetebatur ad quindecim annorum vsque
 tempus: sicut umbra illa, qua iam propius ad diem tendebat occasum, ad toti-
 dem

1. Paral. 19.

Num. 14.

dem, quot peregerat, gradus diuino redibat miraculo. Nam cum Senacheribbus in Iudam ascendit, decimus quartus regni Ezechiae agebatur annus: quem morbi vis, vite postremum reddere properabat. illi postea quindecim adaucti anni, noua de integro, regni magis quam hominis causa, instaurare censebantur: ideoq. in Achaz horologio signum edutum est, quod aptius & significantius indicauit beneficium, & beneficij euentum ad regni familiam, successionem, & rationem pertinere. Nam quam vitam hactenus exegerat Ezechias rex, ab Achaz patre, uti regni haeres acceperat, cuius partes in regno filius & successor tenuerat: eodem vero iure quindecim ulterius deinceps regnaturus annos, in patris horologio signum accepit, quo sese, quasi denuo in regno constitutum, totidem fere annos, quot ante regnauerat, repetiturum. Atque in hunc locum haec abunde satis dicta sufficient: qua libros Regum aliquando interpretatis nobis fusiùs & exactius tractabuntur.

Scriptura Ezechiae Regis Iuda cum aegrotasset, & conualuisset de infirmitate sua.

I. INSCRIPTIO ipsa scribentis consilium & argumentum pariter exponit: nec enim carmen esse dicitur, quod ab auctore compositum ac decantatum semel, non fuerit amplius repetitum, sed a rapsodo quoquam exceptum, & in historia huius contextum illatum: imò potius ab eodem ipso auctore, uiuente ac valente, propria descriptum manu, & ut à scriptoribus fieri solet, suis numeris diligenter concinnatum & absolutum; deinde testimonij & professionis causa per exempla in sua, vicinisq. regionibus diuulgatum; atq. ad posteritatis memoriam literarum monumentis consecratum. Cuius quidem descriptionis argumenti summa est: Ezechiam Iudae Regem ex grauissimo & letali morbo, in quo Dei iudicio inciderat, eiusdem clementis Dei beneficio repente fuisse & vite sanitati integra restitutum. Haec tenus inscriptio, versu etiam iuxta antiquum morem composita, & toti carmini capituli instar affixa: cui carminis subnectitur corpus omne, opportunis concinnatum membris quatuor, confessione, expositione, & aëstimatione morbi, voti nuncupatione, & diuina clementia experientia, ac demum gratulatione, debitaq. professione laudis.

2. **DIVINÆ** erga homines providentia beneficiis cunctis gratulationem & supplicationem deberi, Spiritus docet sanctus: Confiteantur Domino **1.** omnia opera eius, & mirabilia eius filiis hominum. Providentiae autē exempla compluribus in argumentis spectantur. sed plerumque in duris & aduersis rebus clariùs agnoscuntur, propter humanae mentis socordē sensum; qui secundis temporibus dementius, nec Deum auctorem suum, nec etiam seipsum agnoscit. **S. S. E.** In crassius est dilectus, & recalcitrauit: in crassius, impinguitus, & dilatatus dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutaris suo. Quamobrē huiusmodi insania morbis, agritudinibus, verberibus, & aliis commodè curantur plagis: qua sensum dolore excitantes, remedium à medico vero postulare docent. **S. S. E.** In malo curabis malum. Atqui remediij certi experimentū ad laudem & gratulationem diuini-

diuinam iure eum, qui liberatus incolumisq. euaserit, hortatur. id quod commune esse solet in omnibus aduersis temporibus, qua quis diuino superauit beneficio. Inter cetera verò aduersorū genera morbi cēsentur praesertim grauiora. Quia contriuit portas aëreas, & vectes ferreos confregit. **Plal. 106.** Suscepit eos de via iniquitatis eorum: propter iniustitias enim suas humiliati sunt. Omnem enim escam abominata est anima eorum, & appropinquauerunt vsque ad portas mortis. Et clamauerunt ad Dominum cum tribularentur: & de necessitatibus eorum eduxit eos. Misit verbum suum, & sanauit eos: & eripuit eos de interitionibus eorum. Confiteantur Domino misericordiae eius: & mirabilia eius filiis hominum. Hoc sensu, & hoc studio excitatum Ezechiam gratulatoriū carmen non cecinisse modo, sed scripsisse, ac vulgasse narratur. Quamobrem carmini nomen impositū **MICHTHAB:** Latinus interpres scripturam vertit: quam ad posteritatis memoriam literarum monumentis sospitali Deo sacratam voluit, & omnibus regni ciuitatibus, atq. etiam finitimis missam gentibus, morbi grauissimi, inquam, & sanitatis diuino recepta beneficio. Namq. hoc conscripti carminis argumentum ipsa indicat inscriptio, Cum aegrotasset, & conualuisset de infirmitate sua. Ex exemplari verbo, In aegrotare illum, & vixit è morbo suo. Propositionis & partitionis vim obtinet inscriptio hac: qua viramq. partem enarrandum suscipit, morbum videlicet & sanitatem. & quia morbi vi & grauitate ita fuerat oppressus, ut salutem ex natura virtute desperaret, declarationis causa dixit ex aegritudine sua. Appellatur autem non modò viri nomen, sed titulus etiam Regis Iuda. cuius morbi periculum fama peruulgatum fuerat propter splendorem & celebritatem; ut sit, cum vario auditorum sensu, amicorū quidem metu ac mæstitia, contra verò inimicorum gaudio. quibus etiam carminis huius scripta exempla ipsiusq. exarata manibus, diuersum reponent animum; aliis quidem latitia & gratulatione, aliis verò confusione & cura affectum. Est autem carminis exordium huiusmodi:

Ego dixi, in dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi: quæsiui residuum annorum meorum.

CARMEN hoc delectis ac geminae significationis compositis verbis constat: atq. hoc pacto sententia plenum ad communem rerum, & naturalem rationem, atq. ad arcanam pariter est referendum. Ego dixi. Deliberatam iam, sibiq. certam, & panē iam degustatam significat mortem: namque vsu plerumq. euenire solet, ut in grauibus morbis, quamquam medicis iam tristibus, amicis mærentibus, & omni prorsus turbata familia, postremus omnium aegrotus ipse se extremae vite metæ proximum esse agnoscat. quod quidem Rex hic sibi iam denunciatum agnitumq. & proprio sensu ac sermone responsum fatetur. Ego dixi quod denunciatum mihi à Vate fuerat: ipse iam penē viribus & vita deficiens agnoui & publicauit. In dimidio dierum meorum. **DEMIAMAI,** Verbum **DEMI** intercisionem & subtractionem, & ut ita loqui liceat, curtationem significat. ex qua voce Latinum verbum demere natum videtur. quod in subductione annorū **Horatius**

Epist. lib. 1. *ius eleganter usurpauit: Vt or permissio, caudāq. pilos ut equinā*

Demo vnum, demo etiam vnum.

Itaque dimidium dierum hoc loco ademptionem dierum propria vite interpretatur, non autē exacte iam atq. peragenda demum vite dimidium precisum: ut Regis huius aetatem, quam iam partiti sumus, recensentibus constabit. Vadam ad portas inferi. SEOL vox à verbo SAAL facta, cuius Latina significatio est petere, exigere: & pro morte, & pro sepulchro, & pro mortuorū, siue, ut Latine vocabant, manium loco usurpatur. Namque his generibus tribus assiduam, perpetuam, & insatiabilem exactiōnem adscribit Salomon: Infernus & perditio nunquam implentur. Porta autem SEOL, siue, inferi extremum iam vite finiendae discrimen interpretari licet: quale, desperato iam morbo, laborantibus adscribit Psaltes: Omnem escam abominata est anima ipsorum: appropinquauerunt vsque ad portas mortis. In similem autem locum vite suae rationem deductam sese agnouisse declarat Iezechias, penē iam extinctum, atq. ad mortis & sepulchri vsque ianuās precipitatum dicens, & ex consequenti, ad inferorum regionem tunc omnibus ē vite hac mortali decedentibus adeundam, varia tamen singulis sorte pro innocentis vel improba vite meritis experturis. Et quoniam sibi hanc multam, irato Deo, irrogatam intelligebat, quidnam illic esset laturus dubitabat. hoc nouerat vnum, in loco SEOL agentibus Dei viuētis videndi copiam negari. quæsiui residuum annorum meorum. PAKAD verbum vnicum est, pluribus tamen Latinis pro sententia ratione excipitur, recordari & reuiscere, aut visitare. ut, Et visitauit Dominus Saram. Deesse, siue desiderari. ut: Nos serui tui recensuimus numerum pugnatorum, quos habuimus sub manu nostra, & ne vnus quidem DEFUIT. Numerare. ut, Et numerabis eos per turmas suas tu & Aharon. Commendare, cōmittere, ac deponere, praeficere etiam. ut, Ioseph heri sui domui praepositus. &, Aegypti annona per vrbes deposita narratur. his in locis & rebus omnibus idem usurpatur verbum PAKAD. quod hic etiam ad omnem admittitur interpretationem: nam in praeterito tempore pronunciatum, iis literis legitur, qua aētiuam & passiuam sine vocalibus admittunt significationem. Itaq. persona ad scribentem ipsum relata, dierum suorum residuum sibi desideratum esse, idemq. rursus diuino beneficio numeratū, idem prospectum & concessum commendatumq. significat. Quoniam verò neq. corpori mortuo atque in sepulchrum condito, neque manibus hominum in SEOL agentibus Dei conspectus, aut hominum consuetudinis copia constat, subiunxit.

2. DIVINÆ gratulationis amplificationem propria confessione molitur, qui se non communi ac leui, sed grauiſſimo & letali correptum sensisse fatetur morbo: adeo ut nihil ipse sibi promitteret praeter sepulchrum; cui subeundo sese iam proximum sentiebat. dimidium dierum meorum. precisionem & occasionem vite, poeticè & eleganter describit, qualem Poëta in parcarum numero tertia appingunt. Vocabulum DEMI, pro quo Latine legimus dimidium, à verbo DAMAH factum est, quod excidere significat,

ut

ut apud Hoseam DAMITHI IMECHA, excidi matrem tuam. At autem, se iam ad extremam vsque dierum excisionem delatum, nihil praeter ea ulterius corpori suo, praeterquam sepulchrum expectasse. Portæ inferi, mors appellari solet, ex qua sepulchrum ē vestigio subitur. Et quidem nomen SEOL sepulchrum ex prima uia impositione significat: deinde ex consequenti euentu defunctorum vite conditionem quoque; siue illa felix, qualis priorū quondam ante Christianam salutem; siue acerba ac dura, qualis impiorum perpetuò fuit eritq. Atq. inde iam receptum est, ut pro infernis usurpetur hoc nomen locis, aut etiam utraque significatio confundatur. Namque & probi pariter & improbi quondam ubi ē viuus decesserant, infernas adisse creduntur sedes; diuerso tamen ut merito, ita & iudicio ac loco: donec illi à Christo soluti, isti verò sunt in suo relicti carcere. Quæsiui residuum annorum meorum. Eadem significatio est hoc loco verbi quæsiui, qua Latinorum, desideravi. ut, Quis desiderio sit pudor aut modus Tam cari capitis. Desideravi, inquit, residuum annorum meorum. Intellexerat enim nihil sibi iam reliqui ad annos vite esse. Verbum primauium est PVKADTHI passiuæ significationis & vocis. Fui iam de cetero desideratus. inter alia enim, qua pro verbo PAKAD, Latine reddi possunt, hoc etiam querere, requirere, ac desiderare est. ut in illo exemplo: Vacuusq. apparuit locus Dauid. In exemplari est idem verbum VEPVKAD MAKOM DAVID, requirebatur Dauid suo in ordine. Significat etiam recordari cuiusquam in gratiam, vel in pristinum locum restituendi. quale & illud est: Post tres dies recordabitur Pharaon capitis tui. idem enim & illo in loco verbum legitur. Vtramq. significationis sententiam carmen hoc & admittit, & auctor intendisse videtur, hoc sensu: quod ad me attinet, quodq. humanum spectat iudicium, ego iam desideratus eram circa residuum annorum meorum: verum à Deo visitatus sum, & in quindecim restitutus annos. Idem verbum est in illo etiam loco: Et visitauit Dominus Saram. Atq. hanc significationem Chaldaeus agnouit interpres: Propierea quod memoratus fui in bonis, & adauetus annis. Quantum verò à sanitatis ac vite spe praemorbis magnitudine excidisset, vltro etiam fatetur, quo maius & euidentius Dei commendet beneficium.

Dixi, Non videbo Dominum Deum in terra viuētū, non aspiciam hominem vltra, & habitatorem quietis.

ET ad simplicem ac naturalem, & ad arcanam quaque significationem referenda huius carminis verba praemonuimus. Atq. ita, quod ad naturalem facit rationem, duplicis consuetudinis facultate homo in hac mortali vita frui potest, diuina & humana. Diuina consuetudo vel visendis & contemplandis rebus, qua à Deo condita gubernantur; vel sacris documentis colitur: in quo genere religio, & qua ad religionem comparatur omnia ponuntur. qua de re scriptum est: Quemadmodū desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita anima mea desiderat ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum: quando veniam & apparebo ante faciem Dei? Atq. hanc duplicem rationem videndi & contemplatione cognoscendi Dei, sibi morte sub-

00 2

ductum

Horat. carm. lib. 2.

1 Reg. 20.

Gen.

Gen.

1.

Psal. 41.

11

11

Lib. Ioseph.

ductum iri, gemens Iezechias querebatur, nomine diuino IAH, IAH bis appellato. de cuius significatione in sacro Apparatu, & in Psalmorum interpretatione, atq; in magno opere disseruimus. Humana verò consuetudinis copia vita defunctis hominibus omnino adimitur: ita ut non solum iis, quos vel fors vel ratio caros fecerat, verum omnibus etiam totius terra incolis carere sit necesse. ex qua ratione superiorum & inferiorum varia conditio ab antiquis distincta fuit. Iam verò ad arcanam quoque significationem examinatus versus, iis, qui in SEOL sunt: quem locum Latinus inferna vel infernum vocat, diuina visionis & consuetudinis facultas non constat: quandoquidem Deus non in SEOL, siue in inferno, sed in terra uiuentium videtur. Terram autem uiuentium hoc loco arcanè dicimus, regnum, in quo cum Deo versantur ij, qui diuina vita participes euasere. Nominis autem IAH, IAH repetitio utramque diuina visionis & contemplationis indicat conditionem, qua & in terra agenti homini contingere potest, & qua in terra uiuentium constat. altera illa terra, inquam, de qua scriptum est: Calum nouum & terram nouam. Primum enim calum & prima terra

Apoc. 21.

abiit, & mare iam non est. Et ego Iohannes vidi sanctam civitatem Ierusalem nouam descendentem de caelo, à Deo paratam sicut sponsam ornatum viro suo, & audiui vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitauit cum eis. Huiusmodi arcanam visionem in SEOL non se visurum aiebat Iezechias, nimirum intelligens se irato Deo illuc relegatum iri. Atq; hac sententia ex antiquorum opinione profecta est, existimantium eum, qui ex hac vita immaturè, & ante atatis suae terminum praecisus esset: alterius etiam vita, hoc est, futura & promissa felicitatis usura mulctari. idemq; ex illo carmine adstruentium: Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos. & ex contrario etiam argumentati promisso vita huius piis hominibus prolata, ita ut vita longitudo probitatem & pietatem apud illos probaret. Contrà verò, impietas vita illius facultatem adimeret, & huius etiam mortalis breuitatem efficeret. Atq; de felici illa vita prior versus pars, de huius verò vita intercisione, atq; ex consequenti, de humana consuetudinis priuatione posterior differit pars. Non aspiciam hominem vltra, & habitatorem quietis.

Scribe in tra-
statu de be-
nedictionib.

Psal. 37.

HHEDEL à HHADAL verbo deductum nomen, cessationem, & tempus etiam longiusculum significat, ut iisdem literis, verum immutatis nomen HHELD, longissimam senectam in Psalmis interpretamur. in alio verò Psalmo legimus: Notum fac mihi Domine finem meum, & numerum annorum meorum quis est, ut sciam. MEHEDELANI, quid temporis, aut quid aui ego. Non, inquit, videbo hominem vllum, nedum habitatorem aui quieti ac diuturni temporis. Quoniam verò se extincto, omnia sua etiam abolitum iri nouerat, nempe regnum de stirpe, siue sobole sua, quippe qui, quam relinqueret, prolem nullam susceperat; ideo subiunxit:

2.

DVPLEX esse solet hominibus huius vita aua amanda causa: altera quidè, & maior ac potior, probis Dei inter uiuentes colendi & laudandi, propter accepta, & perpetuo spectata beneficia, cum priuatè tum publicè:

ob eamq; rem festi quondam instituti dies; in quibus templum communiter petebatur, cum beneficiorum solenni cōmemoratione, & gratulatione praeteritorum, ac futurorum fide ac spe. Hic piis praecipuus vita fructus est. ad quam rationem illud pertinet: Fuerunt mihi lacryma mea panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Vbi est Deus tuus? Hac recordatus sum, & effudi in me animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei, in voce exultationis & confessionis sonus epulantis. Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi salutare vultus mei, & Deus meus. Atque terra uiuentium hac terrarum superficies vocatur: ex opposito verò mortuorum terra sepulchrum dicitur; eo tropo, quo apud Latinos superi & inferi vocantur. Refert autem se prorsus intellexisse mortem quam citissimè obiturum, neque fructurum illa latitia visendi Dei in sacro & celeberrimo illo templo, in quo diuina prouidentia singulariter spectari credebatur. Alter uiuendi usus, cuius etiam causa vita amatur, hominum societas, consuetudo, & communicatio est; unicuique eorum praecipue, qui secum ingenio moribusq; concordant. S. S. E. Oculi mei ad fideles terrae, ut sedeant mecum: ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat. Sui autè temporis atq; aui homines habitatores HHEDEL appellat. pro quo nomine Latine habitatorem quietis interpret reddi. Verbum autem HHADAL certam ac definitam, terminatamq; temporis aut actionum rationem significat. continentiam quoque vertere licebit. Itaque habitatorem quietis sui temporis auum interpretamur, & illius atatis homines; quorum non perpetua, sed certis finibus praescripta vita est. Nam qui huius vita excessere auum, non quietis, id est, certi temporis, verum aternitatis habitatores dicuntur, quemcunque in locum illi migrarint. Haecenus vita sua finem prospera se querebatur Ezechias: cui dolori ille etiam, quem lamentaretur, accesserat: quòd ex hac vita penitus excisus discederet, nullo relicto ad posteritatem pig-nore, aut sanguinis proprii monumento.

Generatio mea ablata est; & conuoluta est à me quasi tabernaculum pastorum: praecisa est velut à texente vita mea: dum adhuc ordier, succidit me: & de mane usq; ad vesperam finies me.

SE, vitam, genus, monumentumq; suum una die sublatum iri, lamentatur: quippe qui nullam haecenus haberet prolem; qui legitima hereditate regno succedens, domum familiamq; in posterum propagaret. atq; rem suam omnem instar habere ait tentoriij pastorum: quod, ubi de passionis discedendum est loco, solutum & euulsum, complicatumq; alioq; translatum, ne vestigium quidem sui relinquit. Similem praeter ea esse tela à textore praecisa; apud quem nulla relinquitur pars; quam qui texendam olim dederat, sibi vendicare possit; nec ipsa etiam tela agnoscere, atque sibi coniungendam postulare. Huius verò tela breuitatem sibi imputat ipsi; qui, quamobrem praecideretur commeruit. Praecisa est, in propria lingua verbum prima persona est in graui siue efficaci coniugatione KIPADTHI, praecidi. Ipse, inquit, meam praecidi vitam, ut textor praecidere telam solet. dum adhuc ordier.

nota & plana huius lectionis interpretatio est. Sed verbum DAL, egrotare, deficere, animo & viribus imminui quoque significat. atque hoc usurpatio indicat, grauisimo se & praecepti laborare morbo; aded ut intra unam diem vitam suam finem expectet, vixq; postquam aurora sibi cernendam sperare possit. de mane usque ad vespere finies me. Sunt qui hoc loco interpretantur, illum interdum leuiusculè habuisse, noctu verò grauisimè laborasse, & optasse venturi diei auroram, releuationis causa.

2. ELEGANTIBVS & appositissimis translationibus (quale antiquorum Vatum eloquium fuit) totum hoc contextitur carmen: ex quibus una est tabernaculi pastorum: cuius imagine Rex hic suum genus unam secum prorsus raptum iri querebatur. Duplex in uniuersum habitationis humanae modus est, alter diuturnus & continuatus, alter verò breuis & fugax. prioris habitationis causa domus edificantur; posterioris verò tentoria ac tabernacula figuntur. domus diutius durare, & firmo sita loco manere, ac hereditatis nomine in posterorū quoque usum cedere possunt, & solent. Ex qua ratione usurpatum est, ut familiarū perpetua successio domus in sacris chartis frequentissimè appelletur. ut, Domus Iacob de populo Barbaro. Domus Abaron speravit in Domino. Alter verò habitationis modus, cuius vsui tabernacula fiunt, nec diuturnus est; nec, ubi finitus fuerit, signū aut vestigiū relinquit sui, in desertis & campestribus locis praesertim. Breuissimus autem est pastorum, qui Nomadum, siue Numidarum ritu, pascuorum tantum secuti oportunitates, assiduis migrationibus dant operā. In huius rei rationisq; sermone tria plerūq; usurpantur verba NEAGH & NAZZAGH, & GHALAH: quae Latine figere, soluere, siue euellere, & migrare, vertere possumus. Hanc translationē auctor hic duobus verbis passim NIZZAGH NIGLAH sequitur. Generatio, vocabulū Latinum hoc loco ex nomine DOR redditum est; quod in habitationem, siue aetatem & seculum vertitur. Est autem DOR, tempus vitae hominis cuiuspiam, insignis praesertim atque illustris: cuiusmodi Regum, Imperatorum, ac celeberrimorum patrum tempus notatur. cuius significationis illud est: Generatio praeterit, generatio aduenit; terra autem in aeternum stat. Hac igitur imagine se unam cum sobolis posteritatisq; spe iam penè ex mortalium cōmuniōne sublaturam dolebat Rex hic: cuius oratio ad translationem Latine reuocata, sic sonat: Habitatione mea vulsa est, migravit ex me quasi tabernaculum pastorum. Hoc vita ac migrationis genus Latinus poeta indicabat: Campestris melius Scythae:

Quorum plaustra vagas riuè trahunt domus.

Hunc etiam vitae ritū vsi habitantes Kedar à Dauide vocantur. Aliam deinde etiam ad eandem rem, hoc est, ad vitam suam iam instantem terminum significandum, translationem usurpans, ait: Praecisa est velut à texente vita mea. In exemplari lingua verbū actiue sonat KIPADTHI CA OREG, praecidi ut texens, quod sibi culpam imputet huius ita concisa, atque simul cum vita sua finita posteritatis: utpote qui haecenus animū ad coniugium non appulerit, ipse sibi videretur in causa fuisse, ut nihil ulterius tela à texente produceretur. Est autem elegantissima translatio ab auleis ducta, &

à telis,

à telis, in quibus Regum ac Principum historia textorta pinguntur arte; qualia aulea Attalica prima Romam asportata, memorantur: in iis autem Regum non res gesta modo, sed stemmata & successiones deductis ordinibus visere licet. Suo autem generi ac sanguini finem, se mortem obeunte, factum iri dolens commemorabat, & lamentabatur Ezechias. Praecidi velut texens vitam meam, siue, ut nos eadem sententia legimus, Praecisa est velut à texente vita mea. id autem grauisimo, quem patiebatur, morbo effectum ait. dum adhuc ordire succidit me. MIDALA. duo significat nomen DALAH, tenuitatem, & morbi impotentiam: quae in idem recidunt, materia tantum discrimine variato. Itaque MIDALAH à tenuitate, siue, praetenuitate, vel debilitate. Quod verò qui graui aliquo affligantur morbo, nonnullam interim spem habent valetudinis cum temporis mutatione mutanda, atque ideo noctu diem, interdum verò noctem appetunt; id sibi etiam accidisse ait Ezechias, quamquam incerto ac magis metuenti, quam speranti. Hoc est quod subiungitur, de mane usque ad vespere finies me. Verbum THASLV MENI, absolues, siue consummabis me significat: poniturq; plerūq; in secundis, interdum etiam aduersis in rebus. Est autem sensus: Sperabam me mutato tempore consummandum & absolendum: videbam autem me potius consumptum iri; ita grauius in diem & horam habebam. Non alienum ab hac significatione & illud est apud Iobum: Dies mei transierunt, cogitationes meae dissipatae sunt, torquentes cor meum. Noctem verterunt in diem, & rursum post tenebras spero lucem. Eandem autem afflictionem & cogitationem inter spes & metus volutam sequitur. Sperabam usque ad mane, quasi leo sic contriuit omnia ossa mea: de mane usque ad vespere finies me.

SE noctu maxime oppressum & fatigatum posteri diei mane anxie cupisse & expetisse ait: quae egrotantium ac laborantium affectio est. Cuius exemplum illud etiam: Dies mei transierunt, cogitationes meae dissipatae sunt, torquentes cor meum. Noctem verterunt in diem, & rursum post tenebras spero lucem. Huiusmodi verò leuamentum speranti sibi ossa confracta fuisse à Deo, veluti pecudis ossa à leone confringuntur: itaque reliquam fuisse expectationem mortis proxima nocte futurae. Verbum sperabam adiunctum sibi postulat verbum gemebam. Namq; SIVITHI, ambo hac significat. Nihilominus tamen se attentè & acriter diuinam clementiam sollicitare conatum gemitu, lamentis, clamoribus, & omni deprecationis gestu & habitu usum fuisse commemorat.

MORBI vi & pondere perinde se fractum sensisse ait, atque animalia minora, quae leonis impetu & ferocitate franguntur, & debilitantur: atq; ita priore spe in metum conuersa, se quam citissimè finiendum timuisse. de mane usque ad vespere finies me. In exemplari legimus, MI I O M GHAD LAILAH, à die usque ad noctem. quod hora ac temporis vicissitudinem significat. Iam verò tanto dolore affectum, & metu perculsum ac turbatum, ad unicum Dei auxilium ac praesidium votis, precibus, & clamore confugisse narrat se.

Sicut

Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor ut columba: attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum: Domine vim patior, responde pro me.

1. **D V A R V M** vel trium auium, quarum tristissima audiri solent voces, affectum & gemitum se expressisse ait: quarum una hirundinum pulli sunt; qui, dum in nido continentur, parentes praestolati & appellabundi indefinenter vociferantur. altera est grus, cuius vox luctum potius quam cantum imitatur: quamquam huius auis nomen GHAGVR in nostris Latinis versionibus non reperitur redditum. tertia vero columba; quae sobolis desiderio languens, perpetuos ferè, eosdemque maestissimos, ciet, & ingeminas gemitus, usdemque contentam curam exprimere videtur. Et voce quidem in hunc modum habuisse ait se; sensu autem, gestu, & habitu non minus laborasse declarat, ad oculorum usque lassitudinem, & sensus deliquium. Summam verò deprecationis & vocis lamentationisque, sepius à se geminata, illam representans fuisse ait, Domine vim patior, responde pro me. **G H A S K A H L I**. Extremam & acerbissimam exactiorem significat vocabulum GHASKAH, siue illud nomen, siue imperatiuum verbum sit. Clamat itaque se hoc modo affectum, ut is à quo maximum debitum, vel pro debito caput exigatur. atque diuinam implorans clementiam, illud appellat nomen, quod ad ius dominiumque refertur. **A D O N A I**, correlatiuum est nomini feruus. Agnoscit itaque se seruitutis iure damnatum, ad supplicium rapi: verum Dominum appellans suum, ut satisfactionis pro se spem despondeat. responde pro me. **G H A R A B E N I**, desponde pro me. ita emendati quidam Latini codices habent: qua oratione se poenitere iam declarat, & emendationem in posterum proficitur. Atque hac oratione & appellatione usum, clementiam Dei se expertum fuisse fatetur, & voti iam damnatum declarat; gratiue animi indicibus laudibus, hoc est gratulationi perpetua se vacaturum vovet.

2. **T R I P L I C I** similitudine votum, querelam, & clamorem describit; quibus diuinam sollicitare studuit clementiam, dum graui ac desperato vexabatur morbo. Voces autem indicat auium, & maestas, & quae, dum eduntur, interni sunt affectus indices, gruis, hirundinis, & columbae. Nam grus lugubri sonat voce; hirundo importunam & instantem, perpetuamque, querimoniam; columba verò, gemitum affert grauem. pullus, prima uerba lingua ZZVZZ habet: quod nomen in quadrupedibus equum, in bipedibus verò gruem significat. utrumque autem nomen sine coniunctione ponitur in germana lingua: quae figura vehementem animi indicat motum. sicut pullus, grus, hirundo. Sunt autem qui GHAGVR, picam; Italica gaza dietam interpretantur. Clamorem verò suum non alio quam in caelum directum ait, cum vehementer mentis ac sensus attentione, ad animi usque penè deliquium. querela autem ac deprecationis argumentum, imò & formulam ipsam refert: Domine vim patior, responde pro me. Dei tutela unica sese commendasse ipsum ait; ducta translatione ab eis, qui per violentiam à fortiore opprimuntur. Se prorsus morbo obnoxium ait, eoque diuinitus illato: neque alio posse sibi pacto consulere, quam poenitentiae promisso, quod à Deo ad-

missum

missum expetit. Responde pro me. in lingua sancta: Domine durum mihi. **G H A R A B E N I**, pignora me. pignus & fidem à me cape, mutationis ac resipiscentiae in eo, cuius causa verror.

Quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerit? recogitabo omnes annos meos in amaritudine animae meae.

1. Ex verbo prima uerba prima huius uersus pars in hunc habet modum. Quid loquar? & dixit mihi, & ipse fecit. significatque sibi haec, quae commemorata sunt, locuto à Deo feliciter per Vatem responsum, atque cuestigio reapse praestitum. Quid dicam? mihi id, quod dixeram, cogitante aduenit ille, & per Vatem praestandum dixit, & ipse idem fecit: quamobrem uita mea annos omnes additos illius cultui & laudibus deuouendos decerno, pro anima mea maestitia & acerbitate, quam, dum agrotarem, expertus fui. recogitabo, **E D A R E**, idem uerbum est, pro quo sapientissime Latinus interpres reddidit uouere. Porro quindecim annorum promissum certum, ratum, felix, faustum, & auctius ex Dei liberalitate postulat.

2. **R E R V M** suarum & uita ac valetudinis in melius conuersionem, uotum, clamoremque suum ex diuino beneficio consecutam deinceps narrat, ac totius historiae catastrophem canit. Ait enim: Postquam ego Domini fidem imploravi, quidnam de euentu narrare possim, audire est operapretium; nempe responsum ex animi sententia mihi fuisse relatum, & cum responso pariter collatum beneficium. Hic uersus ita ex exemplari uerbo Latine sonat: Quid eloquar? & dixit mihi, & ipse fecit. Admirationem, & repentini beneficii laudem commendationemque, suadet interrogatio. Quid eloquar? siue, quid dicam? est autem frequens huiusmodi interrogatio & admiratio apud poetas, in magnis ac subitis rebus enarrandis, praesertim secundis. quale illud est: *Credimus? an qui amant ipsi sibi somnia fingunt?* sic **E z e c h i a s**. quid dicam de euentu? respondit mihi [per **I s a i a m** Vatem] atque responso & promissi factum, & ueritatem beneficii addidit, ipse fecit. Quamobrem reliquum uita, quod additum superesset annorum, suis commemorandis rebus, aduersis (inquam) & beneficiis diuinis recensendis, & laudandis impensurum se ait. hoc est quod subiungit: Recogitabo omnes annos meos in amaritudine animae meae. Annos (inquit) meos omnes in recensenda hac anima meae, quam pertuli, amaritudine ponam. animam hic pro sensu atque animali portione accipimus ex prima uerba nomine **N E P H E S** amaritudinem verò, morbi impotentiam interpretamur. cui amaritudinis additos ad uitam annos secunda ualitudine, & integris uiribus firmitum iri sperat.

Domine, si sic uiuitur, & in talibus uita spiritus mei, corripies me, & uiuificabis me.

1. **H V I V S** uersus obscurior interpretatio est; qualis plerumque esse solet in iis quae ex aliena lingua & carminis lege in aliam, oratione soluta, conuertuntur: cuius rei exemplo **P s a l m i** ferè omnes erunt. quamobrem ipsum carmen ex uerbo redditum, apponendum censetur. Domine, super illos uiuent, & omnibus in illis uita spiritus mei, & impinguabis me, &

PP

uiuifi-

viuificabis me. quo in versu gratulator hic duo poscit, primò, vt proprius sibi statuatur & perpetuus huius promissi vsus: deinde verò, vt auctior etiã & felix, optimaq; valetudine & habitudine amplificatus euadat. Domine, si sic viuatur. si, vt tu pollicitus es, viuendum mihi est; ita, vt nihil de promisso subducatur, sed potius super illos quindecim promissos anni uiuent. hoc verò dicit, vel quòd augeri sibi eos postulet, vel quòd recta valetudine, & integro spiritu & animo exigendos, longiores censerì posse ac deberi intelligat: quippe dies omnes, qui in morbis & animi aegritudine conteruntur, inter vitæ annos non videntur enumerandi. S. S. E. Anni nostri sicut aranea meditantur: dies annorum nostrorū in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor. Quare qui sanus, valentibus, & rectè habentibus transiguntur, auctiores multò videntur: non enim quàm multos, verum quàm benè quis vixerit annos, laudari solet. & qui ita viuunt, pleni dierū, & in senectute bona decessisse dicuntur. Atq; hac oratio & postulatio regis huius, eorū exprimit sensum & votum, quibus ea qua optata fuerant, ex animi sententia contigerint, eademq; gratulabundi prosperè, faustè, feliciterq; euenire sibi postulant. corripies me, & viuificabis me. Si verbi corripies, hoc loco significationem expendere placeat, eadem erit atq; corriges, correctam & emendatam, omni morbi, aut mæroris animi exceptione liberam concedes vitam; ita vt sanus, integer, valensq; hos omnes tibi iam deinceps deuotos, & addictos annos viuam. Eadem erit, sed apertior significatio verbi impinguabis me, pro THAHHALIMENI reddit: vt integer, valens, pinguisq; viuam: ita tamen obesus, vt vitæ actiones, muniaq; omnia rectè & expedite seruare, & præstare valeam. & viuificabis me, simili gratulatione ac sensu voti sui successum celebraffe, Latinus ille doctus & elegans auctor videtur.

Hor. Sat. 4.
lib. 2.

Hoc erat in votis, modus agri non ita magnus,
Hortus ubi, & tecto vicinus iugis aqua fons,
Et parum syluæ super his foret. Auctius atque
Dij melius fecere. benè est, nihil amplius oro
Maia nate, nisi vt propria hac mihi munera faxis,
Si neque maiorem feci ratione mala rem,
Nec sum facturus vitio culpâve minorem.
Et paulò post: Hac prece te oro
Pingue pecus domino facias & cetera præter
Ingenium, utq; soles, custos mihi maximus adsis.

2.

* * * * *
CONDITIONIS vocula in exemplari lingua nec reperitur, nec requiritur, atque in multis Latina etiam versionis codicibus abest, citra vllum sententia dispendium. Domine, sic viuatur. Ex prima ual lingua ita, Domine, super eos viuent, & omnino in illis vitæ spiritus mei, & vegetabis me, & viuificabis me. At se ex promissi fide non modò quindecim illos annos victurum, sed ulterius etiam vitæ metas producturum, atque adeò

adeò firma valetudine & integris viribus, animoq; forti vsurum. sic viuatur. præsens pro futuro hic positum ex antiqua lectione intelligimus, super eos [annos] viuent. HHAIV, verbum viuere, & sanum integrumque esse significat. ita se suos annos, & ulterius etiam, prospera & integra sanitate vsurum. & in talibus vita spiritus mei. Spiritus nomen, viuacitatem, agilitatem, & promptitudinem significat. in talibus annis vita spiritus mei integra erit. corripies. confirmationem & vegetationem hoc verbo intelligimus. VE THAHHALIMENI, somnum conciliare, & vegetare, firmareq; significat. à quo verbo nomen factum HHOLEM: quod oui vitello impositum est, propter alimenti vegetam vim. ita autem fatetur se ex duplici incommodo, & utroque grauissimo, cum privatè, tum publicè ad integram salutem diuino beneficio translatum.

Ecce in pace amaritudo mea amarissima: tu autem eruisti animam meam vt non periret, proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea.

NON vnum, ac simplex aegritudinis genus Ezechiam eodem tempore inuaserat, verum duplex: vtrumque magnum & graue, sed alterum longè grauius altero. Namque morbi, quo correptus fuerat, quanta esset vis, iam hæctenus gratulatione salutis indicata est: verum multo se magis animi aegritonia affectum fuisse ait, propter vexatum bello regnum & Ierosolymam urbem Sanacheribi aduentu, perturbatam: quippe maior publica rei ac salutis, quàm priuata commoditatis ac vitæ summis viris ac principibus, officium suum facientibus, cura est. Itaque utroque morbo pariter laborasse ait se Ezechias: corporis quidem vehementi, sed & animi multo etiam vehementiori, tristi, & fastidiosa aegritonia. Hac plana & simplex nobis huius versus explicatio & sententia est: Ecce in pace amaritudo mea amarissima: ex verbo sic Latine sonare potest: Ecce ad pacem, amarum mihi amarum. Ecce, vocula, plerumque graue aliquid indicat. Est autem sensus: Ecce verò ad pacem quod attinet, id profectò acerbißimū mihi fuit: qui omnia bello vastata, & regiam urbem, atque aulam vehementi conturbatam timore experiebar: atq; ita vtrinq; oppressum se duplex quoque beneficium diuinitus datum agnouisse ait, agnitumq; gratulatur: nempe alterum, quo sibi culpam demissam intellexerit, quam ob rem corpore ad mortis vsque discrimen correptus fuerat. tu autem eruisti animam meā HHA-SAKTHA, complacuisti, voluisti & curasti. hac verbi vis est. vt non periret. In lingua sancta poetice MISAHATHBELI, in fouea ne. ne in foueam & interitum descenderet. Id autem beneficium ex maiori profectum gratulatur: videlicet, quòd proiecisti post tergum tuū omnia peccata mea: eius autem beneficij euentum ex parte sua gratulationis commemoratione celebratum iri pollicetur. id quod viuens & valens, vt iam constabat, efficere & præstare poterat, quòd mortuus nimirum non posset.

Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non expectabunt qui descendunt in lacum veritatem tuam.

BENEFICIA, vt in viuentes collata sunt, ita à viuis celebrantur:

namque mortui, uti sensu carent, quod ad corpus atinet, ita etiam lingua usu ad laudes peragendas privati sunt. quamobrem neque ipsi divinos canere honores, neque aliis canendos tradere possunt. Simili oratione antiquior Ezechia avus in eodem fere argumento est usus: Nunquid mortuis facies mirabilia, aut medici suscitabunt, & confitebuntur tibi? Nunquid narrabit aliquis in sepulchro misericordiam tuam, & veritatem tuam, in perditione? Nunquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua: & iustitia tua in terra oblivionis? Haec omnes circumlocutionum forma ab antiquis usurpata mortuorum ac sepulchrorum conditionem significant: qualia etiam apud externos poetas Cocytii, Stygis & Lethei fluminis nomina in usum veniunt. Divina igitur erga viuentes beneficia laudes mereri debitas, tum apud viuentes ipsos qui acceperint; tum etiam apud horum liberos & posteros, qui à parentibus edocti fuerint, atque utraque lege sese obligatum pradicat, & confitetur.

Viuens viuens ipse confitebitur tibi, sicut & ego hodie: pater filiis notam faciet veritatem tuam.

HYPOTHESIS in cum thesi coniungit, id est, à communi lege ad priuatam refertur conditionem: atque, ostendit indicat se coniugio operam daturum, procreaturumque liberos, quos de divini promissi constantia & veritate docendos curare deceat. sicut & ego hodie. Votorum nuncupationem non prolatandam, sed maturè summa cum fide præstandam esse, exemplo docet suo. Atque hac de priori salutis, hoc est, priuata ratione dicta, de publica verò salute, pace, & securitate sibi etiam languenti promissa ac reapse præstita illud subiungit:

Domine saluum me fac, & psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini.

DOMINE. Nomen illud appellatur arcanum; cuius pleraque significatio ad misericordiam & salutem refertur. saluum me fac, ex exemplari verbo ad seruandum me. significat autem spem salutis à Domino sibi factam: non ex morbo tantum, sed ex illa etiam communi calamitate impendentis belli certam & firmam euentu ipso euasisse, quemadmodum audierat. & die tertio ibi in domum Domini. Ideoque sibi laudum suscepta vota cum populo omni deinceps perpetuò soluenda pollicetur; cantandis videlicet carminibus ac supplicationibus decernendis & celebrandis. & psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini.

Quoniam verò carmen hoc eleganti numerorum ac pedum structura conditum, aptius ac significantius versu quam prosa oratione exprimitur; Latinis etiam modis ex tempore, vicinque potuimus, in lectorum gratiam referre non piguit.

Ex

Ex scripto Ezechiaë regis Iuda.

DIXERAM, quando mihi nunc supremus
Iam dies instat, superest sepulchri
Lanua extincto subeunda, nec sana

Summa mihi vlla

Restat annorum, neque iam valebo
Protinus, dixi, superum per oras

IAE adorandum, prius ut solebam,
Visere templum.

Sed neque, heu, certi aspiciam quietos
Compotes aui breuis atque Adami ex
Gente mortales, sociata quorum
Vita placebat.

Nostra migravit citius reuulsa,
In breue atque ætas spatium coacta:
Sic tabernaculum pecoris magister
Solut, abijt.

Heu, meam, textor velut, ipse vitam
Vsq̄ue præcidi, cruciante morbo:
Nec dies quicquam iuuat, aut laborem
Imminuit nox.

Noctibus totis gemo, & ad sequentis
Lucis auroram premor vsque fractis
Ossibus, vasti velut iclus ungue ac
Dente leonis.

Vel die vel me per amica noctis
Tempora afflictum recreabis, inquam;
Sed dies mortem grauis ipse acerbam
Noxque minatur.

Grus velut, mæstam repetens querelam
Persono, ac tectis ut amica hirundo,
Edit & quales gemitus lugubri
Voce columba.

Languet attentus mihi nempe summum
Visus in calum. Premor, atque duram
Vim fero: Præsta, o Domine, & vadato
Tu mihi adesto.

Quid loquar? Dixit Deus, ipse præsens
Et volens fecit. numerabo cunctis,
Vita queis posthac mea restat, annis
Quæ mala sensi.

Hicque viuenti ut superent, dabis tu
Here, ut integris validisque membris

*Spiritu & multum vegeto per omne
Temporis auum.*

*Ecce, sed pacis mihi amara restat
Cura: Pax nostra procul urbe distat,
Et graui me iam premit iste morbo a-
marior hostis.*

*Tu meam curans animam, redemptor,
Eripis duro baratri periculo:*

*Proiciis post & tua terga nostra
Crimina culpa.*

*Non enim surdis tua laus sepulchris
Insonat, nec mors tibi muta carmen
Dicit, aut atris tua facta in antris
Commemorat quis.*

*Viuus at carmen celebrare, viuus
Est potis: sic nunc ego, sic & olim
Te canam. Caris memorent parentes.
Te quoque natis.*

*Sospitem sese mihi praestat IAS.
Hunc salutarem patrio canemus
Carmine, huic gratus populus, sacra dum
Sistimur ad.*

Et iussit Isaias vt tollerent massam de ficis, & cataplasmaerent super vulnus, & sanaretur. Et dixit Ezechias: Quod erit signum quia ascendam in domum Domini?

HISTORIAE huius contextus ac series argumento ac sensu parum differre videtur ab eadem narratione in Regum libris exposita: loco vero atque ordine diuerso ponitur. Illic enim totius rei ratio, ita vt caepa, deducta, & absoluta fuerit, describitur: hoc vero in capite post integrā promissū diuini, atq; editi miraculi narrationem, velut appendix quaedam, subiungitur. Id vero ex eo factum animaduertimus, quod huius libri concinnator, quisquis is fuit, nihil ex omni historia praetermissum voluerit. Verūtamen ea quae praecipua fuerant, & sequacem postulabant narrationem, continente ac perpetuo calamo deduxit: quae vero oblata atque obiter intermissa cognouit, ne requirere quis iure posset, ad finem distulit narrationis. Et quidem res omnis ita expedita fuisse videtur. Ex malo corporis ac membrorum succo, eoq; nimio, grauisimus Ezechia acciderat morbus. qualem habitū cacochymiam & plethoram vocant medici: periculosissimumq; esse docent. qui vbi diutius vigerit, perpetuo ardore & confuso feruore in varios & corruptos desumat abscessus, tumoresq; gignit infortunos, & scabiem, pustulas, membrorum luxationes, vel contractiones, distorsiones, atq; alia cōplura, quae vocantur Symptomata. Hoc vero genus non ipsum sua sponte periculosam ducitur: sed propterea horretur, quod morbi grauisimam vim, unde pre-

proficiscatur, arguit: tamen agrotantibus, quia dolorem, aut pruriginem, aliaq; incommoda affert, molestum esse solet. Id quod & Ezechia quoque euenerat, qui pra morbi nimia & impotenti materia, pustulis & scabie infestabatur: quam non tam ex miraculo quā ex medicina ratione leuandam & curandam monuerat Isaias, interim dum de diuini beneficij promisso cum viro ageret. Namq; morbus ipse, vipote grauisimus, nullius medici, vel medicinae, nisi solius Dei ope sanari poterat. id quod narrationis adnotatur initio. agrotauit Ezechias vsque ad mortem, qui nullū aliud sibi nisi à Deo subsidiū sperabat, sed neque per Vatem expectare iussus fuerat. Hac dicit Dominus Deus patris tui: Audiui orationem tuam, & vidi lacrymam tuam. Ecce sanauit te: die tertio ascendes in templum Domini. Cuius quidē promissū nulla Ezechia inciderat ambiguitas, vipote cui Isaias Vatis auctoritas planè constabat: sed quod illum de abscessu curando agere audierat, cuius minor multo quā capitalis morbi cura premebatur, intellexit, scabiem quidem ex Isaias consilio ac pracepto curari, verū id non esse quod maximè referret: sed morbi vtriusque curationem, hoc est, sui illius terribili, & etiam periculi ciuitatis sua per hostem allati. Id quod vt à naturali scabiei curatione distingueretur, & sua singularis efficientiae, & laus, & auctoritas Deo publicè constaret, miraculūq; predicaretur nomine, nec natura alteri, praeterquam diuina, acceptum referri posset, miraculo indicatum, & certo ac singulari declaratum signo, expetiuit. Virumq; autem consiliū ab huius libri descriptore distinctis verbis enarratum est, Isaias medicinam morbi abscessibus consulentis: id quod narrationis auctoritas indicat. Et dixit Isaias, non sit Deū per Isaiam, sed Isaiam ipsum dixisse id quod ad abscessus tantum referendum declaratur: vt tollerent massam de ficibus, & cataplasmaerent super vulnus, & sanaretur. Quod vero morbi caput spectabat, id ad Dei referendum erat virtutem, quod praecipue & efficiendum, & publico signo declarandum Ezechias curabat. atque ita distinctis & apertis verbis à descriptore demonstratum est. Et dixit Ezechias: Quod erit signum, quia ascendam in domū Domini? Planius vero ac distinctius in Regum historia legimus, Dixerat autem Ezechias ad Isaiam, QUOD ERIT signum quia DOMINVS ME sanabit, & quia ascensurus sum die tertia templū Domini? Ita variata suis locis narratione, auctor hic rebus prospexit distinguendis; quibus ille Regum libri scriptor, id est, Isaias, eo quo edi contigit, ordine describendis satisfecit. Quod vero hic vulnus & in Regum lib. vlcus legimus, in exemplari lingua vocatur SAHHIN: non scabiem, vt aliās alij, sed molestum atq; difficilem tumorem interpretamur: quales abscessus ex nimio aut malo humorum succo, aut ex putrescente sanguine fiunt, & non exiguum agrotanti adferunt dolorem. His autem vel resolutione, vel maturitate & apertione, medici auxiliantur. quibus parandis non incommoda ex aridis ficibus materies habetur; quamquam antiquis ex auctoribus nonnulli in hac etiam re miraculum subesse affirmant, asserentes foueri magis & prolatari scabiem quā curari, ficuum cataplasmatibus admotis. Verū nos non scabiem, sed importunos tumores, quos apostemata chirurgi vocant, intelligimus.

IN tempore illo misit Merodach Baladan filius Baladan rex Babylonis libros & munera ad Ezechiam: audierat enim quod ægrotasset & conualuisset.

DIVINA beneficia in Ezechia priuatè, & in Ierosolymis publicè collocata, singularisq; providentiæ indicata signis, ad vicinas & exteras quoque gentes fama pertulit: qua tanto illustriora iudicata sunt, quanto opportunius facta; nempe sanitate Regi restituta & vita adaueta, atque pace reipub. parta, vltusq; hostibus ac perditis. qua omnia manifesto diuinæ erga res humanas cura argumento fuere. S. S. E. Increpasti gentes, & peristi impius: nomen eorum delicti in aeternum & in seculum seculi: inimici delicti fecerunt framea in finem, & ciuitates eorum destruxisti. Perist memoria eorum cum sonitu. Et, Dñs in aeternum permanet, parauit in iudicio thronum suum. & Ipse iudicabit orbem terræ in aequitate, iudicabit populos in iustitia. Et, Factus est Dominus refugium pauperi, adiutor in opportunitatibus in tribulatione. Et sperent in te, qui nouerunt nomen tuum: quoniam niam non dereliquisti querentes te Domine. Hac itaque diuina providentiæ exempla Babylonis Rex admiratus, legatos Ierosolymam cum literis destinauit & muneribus, quibus Regis amicitiam testaretur, & utriusque salutis, tum priuata, tum publica gratulationem significaret. Fuit autem Merodach Baladan proprius ac legitimus Babylonis rex: qui tamen, ut complures alij nationum reges, Senecharibi imperio vel tyrannidi parebat: unde factum est, ut aliquando etiam in sua urbe seruire & obsequi vel inuitus cogeretur. Ita in Regum libris legimus, Et venit Rex Assyriorum ex Babylone, quem regem atq; illius heredes, utpote tyrannidem occupantes, inuidia apud Babylonium regem laborasse, res ipsa docet, & legatio aperte demonstrat ad Ezechiam gratulationis causa data, etiam uiuente AZZARHADON Senacheribi filio & imperij herede. Libros & munera. Scriptura omnis, qua vel ad absentes, vel ad posteros transmittitur, ZEPHER, in lingua sacra vocari solet: ut Latina etiam epistola, litera vocantur; tamen si quidquid scribitur, literis exaretur. Itaque libros, gratulatorias literas, interpretamur, atque ita interpres noster in Regum historia pro eodem nomine ZEPHARIM literas reddidit. Oportet autem legationem illam principibus & insignibus aulae regiae uirum demandatam intelligere: quibus breuium epistolarum argumenta mandatorum cõmentatione explicanda communicata fuerint, & commissa. Munera verò & regalia, & templo illo, & Rege digna fuisse consentaneum fuerit, quibus nimirum Ezechias letaretur, & Regis celeberrimi amicitiam libens admitteret. id quod consequenti argumento ac signo declarauit.

Latatus est autem super eis Ezechias.

COMPLURES latitantes rationes humano iudicio aestimata Regem ad insolentem usque iactationem perculerant. Prima regis auctoritas, & conciliata vltro amicitia: qua non solum mutuam gratiam & opem, sed cõmunem

nem in hostes atq; inimicos inuidiam promittebat: deinde munerum elegantia, literarum argumenta atque oratio gratulationis ac significationis magnifica plena: legatorum presentia, gestus, & habitus, atque sermo & actio, quibus omnibus permotus, ac penè elatus, facilem, apertum, & cõmodum sese exhibuit Ezechias, suaq; omnia, etiam pretiosissima & reconditissima ostentans, communicationem cum Babylonis rege exponere ac polliceri visus est.

Et ostendit illis cellam aromatum, & argenti, & auri, & odoramentorum, & vnguenti optimi, & omnes apothecas supellectilis suæ, & vniuersa quæ inuenta sunt in thesauris eius.

Locupletissimum fuisse Iezechiam, atq; adeo elegantiarum omnium diligentem atq; etiam copiosum; idq; Dei benignitate, qui omnia hæc, quibus voluit, magis ad honestum usum cum cognitione coniunctum, quam ad ambitiosam ostentationem suppeditat. Porro quam varia huiusmodi rerum, quamq; exuberans contigerit Ezechia copia, aliàs narratur. Fuit autè Ezechias diues, & inclutus valde; & thesauros sibi plurimos congregauit argenti & auri, & lapidis pretiosi, aromatum & armorum vniuersi generis, & vasorum magni pretij, apothecas quoque frumenti, vini, & olei, & præsepia omnium iumentorum, caulasq; pecorum, & vrbes adificauit sibi: habebat quippe greges ouium & armentorum innumerabiles: eo quod deditisset ei Dominus substantiam multam nimis. Ipse est Ezechias, qui obturauit superiorem fontem aquarum Gihon, & auertit eas subter ad occidentem vrbs David. in omnibus operibus suis fecit prosperè quæ voluit. Præter cellam aromatum, quam Rex hic legatus ostendisse narratur, post argenti & auri mentionem, rursus odoramentorum fit mentio: qua singulariter balsamum declarat pretiosissimū illud, vni Iudææ vico, nempe Ierichunti, à natura concessum: cuius quanta fuerit aestimatio, à Plinio indicatur, asserente, in ipsa Iudæa triplex auri pondus in singulas uncias impendi, hoc est, quatuor & viginti ex nostris aureis ducalibus nummis. In exemplari lingua est, HASEMEN HATOB, vnguentū illud optimum. Atqui censeatur Ezechias omnia hæc ostentabundus legatis Babylonicis monstrasse, professusq; communicationem cum Babylonis rege ad cõmune usum, atque ad armorum belliq; societatem, opumq; utriusque coniunctionem, quasi istis vanis & caducis, atq; fluxarum rerum copiis fidentem: quem tamen, omnibus aliis postremo habitis loco, vni tantum Deo fidere & inniti oportuerat. Quod quidem exemplum humanae mentis inconstantes & mutabiles laudes arguit aperte. cui dum ille vetus homo viget, nec diuino spiritu correctus mutatur, superbia, auaritia, inuidia, & cetera insidiari solent vitia; nec sapientia nec arte satis opprimuntur. id quod Spiritus sanctus aliàs in huius ipsius regis docet exemplo. At tamen in legatione principum Babylonis, qui missi fuerant ad eum, ut interrogarent de portento, quod acciderat super terram, dereliquit eum Dominus ut tentaretur, & nota fierent omnia quæ erant in corde eius. Sunt ex antiquis qui scribant, illum etiam sacrosanctum templi adytum, cum arca & legis tabulis, ostendisse Babylonicis

niciis legatis. Id quod subiuncti confirmant versus testimonio.

Non fuit verbum quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, & in omni potestate sua.

VERBUM non modò rem omnem hìc significat, sed quidquid eloquio & commemoratione dignum est. qualia fuerant adificia, aqueductus, & machina, atq; armorum & artium varus, aliis incognitus, ipsi verò notus vsus. ingenia varia, & facultates cum rerum tum verò hominum, ita ut non modò singulorum indicaret naturas, verum vsus etiam & causas narraret. Quo quidem superbia & iactationis exemplo, omnibus hominibus ac regibus præcipuè cauendo diuina correctionis mulctam sibi & regno commersisse Ezechiam, sacra docet historia.

Introiuit autem Isaias Propheta ad Ezechiam regem, & dixit ei, Quid dixerunt viri isti, & vnde venerunt ad te? Et dixit Ezechias, De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone. Et dixit, Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias, Omnia, quæ in domo mea sunt, viderunt, non fuit res, quam non ostenderim eis, in thesauris meis.

ET rei narrata contemplatio, & humani ingenij exempla docent, non regem modò, sed regni quoque proceres & populi primores, atq; adeò plebem ipsam, regis iactationi & ostentationi plausisse, in parteq; posuisse gloria regalium diuitiarum & opum ad Babylonicos perferendam famam, & magna virtutis atq; prudentiæ opinionem: quamobrem virique parti, & regi, & populo, animaduersionem à Deo allatam, atque ab Isaiâ denunciata: ideo Vatem appellatum, utpote officio suo liberè functum; idq; apud Ezechiam, non ut priuatam, sed Regem: Regem, inquam, cuius personam ut Ezechiam virum mortale & egrotantem Vates pro Dei clementia amanter & gratè habuerat prius, nunc autem superbientem & arrogantem, quãuis Regem, tamen libera & familiari interrogatione adortus primùm, deinde simplici ac nuda denunciatione excepit. Et quanquam denunciatae pœnas ex Dei iudicio pati commertus dicitur, tamen in ea quoque re humana arrogantia vicem expertus est. Solet enim plerumque inuidiosa esse istiusmodi opum ac diuitiarum iactatio, & ansam ad bellum atque ad direptionem cupidis & ambitiosis aliis principibus dare: cum è diuerso vacuus viator coram latrone cantare minimè dubitet. Minatur autem, imò & prædicat, regi non modò direptionem certam earum, quas ostentauerat, rerum à Babyloniis ipsis, quos hoc pacto amicos retinere putarat, expectandam: sed liberorum quoque ac nepotum suorum abductionem & seruitutem apud Babylonis regem seruiendam.

Et dixit Isaias ad Ezechiam, Audi verbum Domini exercituum [ultoris, ut aliàs adnotatum apè] Ecce dies venient, & auferentur omnia quæ in domo tua sunt, & quæ thesaurizauerunt patres tui vsque ad diem hanc, in Babylonem: nec relinquetur quicquam, dicit Dominus.

SENTENTIÆ confirmationem repetita hac appellatio exprimit: quam postea,

postea, ita ut Vates prædixerat, expeditam, & consecutis pœnis diuulgatam accepimus. Nam ultra diuitias omnes Babylonem à victoris regis exercitu asportatas, Manasses quoque Ezechia filius captiuus eodem loci ductus, & eiusdem regis nepotes Iehoiakim, & Iehoiachin, & Sedekias Babylonem capti migrarunt. Præterea H Hanias, Misaël, & Ghazarias, Daniel & Zorobabel, ex regio quoque orti sanguine, in Babylonia captiuorum ac seruitutis nomine versati sunt diutiùs, atq; inter aula eunuchos numerati.

Et ex filiis tuis, qui exhibunt de te, quos genueris, tollent, & erunt eunuchi in palatio regis Babylonis.

NON parua, verum vehemens & admirationis plena lectoribus consideratio hoc loco incidit. Num ob tam leue existimatum peccatum, qualis regia opum iactatio & ostentatio habetur, ingens illa calamitas Iudaicis rebus omnibus allata fuerit, nempe belli grauissimi, vrbs Ierosolymorum capta, templi illius celeberrimi euerfi, populi cum regibus ac principibus in captiuitatem ac seruitutem abducti. quæ omnia breuiter quidem, tamen in summa, Ezechia ab Isaiâ hoc loco prædicta appareat. Atq; aliorum de hac re sententias & commentationes facilius & commodius fuerit, in suis auctoribus, Latinis, Græcis, & Hebrais lectori diligenti cognoscere, quàm nobis hìc recèserè: quod cum breuiter fieri non possit, fastidio potiùs, quàm emolumento futurum sit. Quid verò commodum, aptumq; & sacris lectionibus consonum arbitremur, paucis exponere non pigebit. Et primùm quidem superbioris & ambitiosæ iactationis peccato Ezechiam non eximimus. quod insania genus quoddam est; verum regibus plerunque solenne, nullius tamen mortalium iniuria damnatum, quodq; magis ipsius peccantis animi modestiæ, quàm ulli aliq; aduersetur & obsit. Ac præter hoc & illud dilati coniugij, nihil in bono probatoq; rege sacra historia excipit. hoc autem cum intra mentem tantum versari soleat, nec nisi certis periculis factis notari ab aliis possit; ut etiam in hoc viro cognosceretur, permisi Deus: quò neminem quenquam sub lege antiqua hominem, quãquam vita integrum, tamen labis interna purum vixisse constet. S. S. E. Non est enim homo qui non peccet. Huius itaq; vera doctrina exemplum in Ezechia bono aliàs viro & innocente, atq; pio, publicæq; ac sacra rei studiosissimo certo facto in gloria periculo positum est; Deo id ad nostram permittente doctrinam. id quod ad sacris ipsis didicimus historiis: ubi una hac in multis Ezechia laudibus nominatim notatur exceptio: Dereliquit eum Deus, ut tentaretur, & nota fierent omnia quæ erant in corde eius. Nam quæ aliàs priuatè ac publicè ab illo acta ac gesta sunt rege, ad vitæ vsque extremum exitum, illustria & commendatione digna prædicantur. Id verò cum ita habeat, facilis inuestigatio restat causa: quamobrem vrbs illius ac templi excidium, & gentis capta & abducta seruitus diuino iudicio decreta, & maturo tempore allata fuerint. Complura & nefaria scelera, grauissimæq; peccata Israelita & Iudæi commisisse ante Ezechia tempora, & in sacris indicantur historiis, & apud hunc, & Hoseam, Amosum, aliosq; Vates arguuntur. nimirum superstitionis, & vani cultus; iniuriarum priuatè ac publicè il-

latarum, violata religionis, neglecti omnino pauperum iuris, atq; agrorum perpetuis culturis exercitatorum, sine vlla intermissione septennij diuini domini & egenorum causa imperati. Cuiusmodi censurarum plena sunt huius Vatis ac Ieremia aliorumq; charta, quotquot illa tulerunt secula. Horum verò scelerum pœnas prima decem Israelitarum tribus dederunt, à Salmazere abducta. Verùm quas ob eadem crimina Iudae quoque debuerat, ob Ezechia pietatem Deus in posterum distulit; sua illa admiranda & immensa misericordia functus, qua peccatores ad pœnitentiam reuertit, quàm ad supplicium & mortem rapi exoptat & curat; & qua Ierosolymam urbem singularibus etiam beneficiis augere voluit: inter qua illud etiam expectationis atq; reuocationis assidua fuit. S. S. E. Propterea expectat Dominus ut misereatur vestri. & In sceleribus vestris dimisi matrem vestram; quia veni, & non erat vir; vocaui, & non erat qui audiret. Interim autem dum lata iam sententia intercederet Ezechias, vir bonus & pius, dilatas voluit pœnas Deus, quas Manasse regis impij sollicitauit improbitas, nec tamen populi pœnitentia anteuertit; imò pertinacia & contumacia vitiorum magis etiam maturauit. quod cum Isaias probè cognosceret, Ezechia rerum omnium, qua tunc florentes apparebant, conuersionem, imò & euersionem predicat. Non enim accusatorem agit, nec ait, Quia superbisti, quia ostentasti, vel quia fecisti rem hanc, &c. qua alias in denunciandis pœnis obseruari solet formula: sed simpliciter denunciat quidnã illius urbis rebus ac genti futurum sit, & quàm cùd euenturum. idq; explicat ex antitheto eorum qua tunc temporis quasi in presentiarum contigerant. Atq; amicitiam illam Babyloniorum, qua tunc publica celebrabatur lætitia, in hostiles inimicitias & iniurias mutatum iri prænunciat: hoc enim indicat formula illa, Ecce dies venient, siue, ut in exemplari lingua legimus, veniunt. quod iam instare & aduentare significat, tantumq; ipsius regis Ezechie presentia & causa detineri ac cessare. Quantum verò & quemadmodum omnia mutanda fuerint, ex membrorum comparatione declarat hoc pacto. Vt nunc ad te amice & gratulanter venientes excepti sunt Babylonij; ita postea hostiliter direptores affuturos intelligas volo: adeoq; certum hoc erit, ut certum & manifestum est ab illis nunc te esse visum & salutatum. Auferentur omnia quæ in domo tua sunt, & quæ thesaurizauerunt patres tui vsque in diem hanc, in Babylonem. Et qui exierint de te, quos genueris, tollent, & erunt eunuchi in palatio regis Babylonis: ut modò non fuit res quam non ostenderis eis in thesauris tuis, ita non relinquetur quicquam, dicit Dominus. Ita qua tunc apud Ezechiam facta & acta contigerant, velut signa obseruanda, & cù iis, qua euenient, componenda, posteris tradita & comendata, interpretari conueniet. Causam autem illius magna mutationis iam Ezechia aliàs cognitam, & nunc presente colloquio repetitam intelligimus. obstare autem ipsius vitia, quam & propter misericordiam suam, & propter pœnitentia expectationem respexerit iustus misericors, & patiens Deus. Cuius iudicium, clementiam, & misericordiam agnoscens Rex, supplici ac pia modestaq; deprecatione proba-

probanit. Ita verò quòd Ezechia pietas ac votum & studium impetrauerat, calamitatis, inquam, publica dilationem. id ut festinaretur postea Manassa impietas in causa fuit: de quo scriptum legimus, Multiplicauit, ut 4. Reg. 21. faceret malum coram Domino, & irritaret eum. & paulo inferius, Illi verò non audierunt, sed seducti sunt à Manasse, ut facerent malum super gentes, quas contriuit Dominus à facie filiorum Israel. Locutusq; est Dominus in manu seruorum suorum Prophetarum, dicens: Quia fecit Manasses Rex Iudae abominationes istas pessimas, super omnia quæ fecerunt Amorhei ante eum, & peccare fecit etiam Iudam in immunditiis suis; propterea hac dicit Dominus Deus Israel, Ecce ego inducam mala super Ierusalem & Iudam, ut quicumque audierit, tinniant amba aures eius: & extendam super Ierusalem funiculum Samarie, & pondus domus Achab, & delebo Ierusalem, sicut deleri solent tabulae: delens verram, & ducam crebrius stylum super faciem eius: dimittã verò reliquias hereditatis meae, & tradam eas in manus inimicorum eius; eruntq; in vastitatem & in rapinam cunctis aduersariis suis, id quòd fecerunt malum coram me, & perseuerauerunt irritantes me, ex die qua egressi sunt patres eorum de Aegypto, usque in hanc diem. Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Ierusalem usque ad os, absque peccatis suis, quibus peccare fecit Iudam ut faceret malum coram Domino. Atque hac ratio aperta constat criminum & flagitiorum, quamobrem iudicium aduersus Iudam & Ierosolymam editum, & maturatum fuerit. Id quòd Ezechias planè intellexerat, & nunc de integro confirmatū excepit. cuius responsonem ubi explicauerimus, omni huic satis fecisse videbimur causa.

Et dixit Ezechias ad Isaiam, Bonum verbum Domini quòd locutus est. Et dixit, Fiat tantum pax & veritas in diebus meis.

Animaduersione primùm digna sunt aliorum regum ac patrum in simili denunciatione responsones & consilia. Neminem enim antea simili exemplo respondiisse obseruatur, ubi de publica calamitate quicquam denunciatis accepit Vatis: sed alij admirati timuerunt & pauerunt; remq; omnem, & rerum exitus diuina permiserunt prouidentia: ut Heli. alij verò grauissimè doluerunt, & deprecari conati sunt calamitatē, vel etiam studiosissima ac vehementi sollicitudine & pœnitentia deprecari sunt, & parcentis Dei misericordiam impetrarunt. prioris exempli imaginē viuam in Saule; posterioris imitabilem personā David nobis repræsentat in causa Vria. Nemo tamen ex iis aut ex aliis, quorum ad nos notitia peruenit, denunciatam calamitatem bonum dixit: cùm calamitates omnes, cùm priuata, tum publica, in humorum malorum potius, quàm in bonorum habeantur genere. S. S. E. Si est malum in ciuitate, quòd nò fecerit Dominus. Amos 4. Vnde nec hic stragem, direptionem, & captiuitatem illam per Isaiam indicata, bonum ab Ezechia nominari intelligimus: imò potius id malum; nec leue, utpote commune & publicum detrimentum atq; exterminium putatum arbitramur: & quidem, quòd ad iudicium Dei attinet, non ipsi nouum nec inauditum, sed ex huius atq; aliorum Vatum responsonis obseruatum &

formidatum. Quare aliam nobis regis in hoc responso mentem, aliam verborum interpretationem res ipsa indicat. ea huiusmodi est: Dixerat quidem *Ishaias*, Ecce dies veniunt, & auferetur omnia quæ in domo tua sunt. Cuius denunciationis formula aduentantem, ac penè iam presentem significare videbatur calamitatem. veniunt. & de domo tua. Quod si ita euenires, non modò non iucundum, verùm grauißimum & acerbissimum videri poterat beneficium vitæ, sibi per quindecim prorogata annos: quorum in tanta calamitate vsui-citissima mors potius ducebatur praoptanda, & anteponeuda: neque enim pacis & quietis atque tranquillitatis expers vita iis, qui iudicio ac mente valent, expetitur. id quod ex opposito promisso *Moses* legislator & *Vates* docuit, *Vt viuatis & bene sit vobis. idem hoc valet quod apud Latinos, Vt bene viuatis. vt bonis vsi degatis. sic enim vita iucunda est in bonis rebus beata, & ita dilata ac prorogata probatur, vt apud eundem Vatem eodem loco: Et prolatentur dies in terra possessionis vestra. Id quod si non contingeret Ezechia, quid nam boni nuncij allatum ab *Ishaias* fuerat, cui minùs graue duceretur, quàm maturrimè emori, et priùs quàm domus ac reipub. suæ priuatum & commune sentire malum, vel spectare etiam. ideo ait, Bonum verbum Domini quod locutus es. idem significat ac si Latinè dicatur, Ediffere quemadmodum ista denuntiatio quadret cum bono illo verbo Domini, quod non nunc, sed non ita pridem tu locutus es: Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tuï, &c. & quidem nisi ego quindecim hos annos tranquille aëturus sum, quemadmodum bonum illud accipiam verbum non video: sed tamen cum boni nuncij nomine à te allatum acceperim, fit vt credã, inimicitias istas, quas indicas, *Babyloniorum*, viuenti mihi minimè subeundas; sed pacem & amicitiam horum legatorum opera mihi promissam, & inter nos initam, per omnes vitæ meæ dies duraturam: id quod fides beneficio diuino ac promisso habita sperare & poscere monet me iam edoëtum de iudicio Dei in populum hunc, propter præterita scelera, pronuntiato. Hæc illius pronuntiati sententia. Et dixit [credens & sperans de bono Dei verbo] Fiat tantum pax & veritas. in exemplari lingua *CHI I I H I E H*, Et quidem erit *Pacis nomine [S A L O M]* tranquillitatem & securitatem, atque quietem omni exceptione maiorem interpretamur. Veritatem autem constantiam diuini beneficij, atq; etiam pacti. fœderis amicitiaq; coniuncta inter se & *Babylonium* regem. Atque hoc modo huic lectiõni commentanda finem facimus, ex Dei benignitate; cui sit honor & gloria in aeternum.*

ARGVMENTVM VATICINI II

VIGESIMI QVINTI.

VATVM vaticiniorumq; omnium finis *Christus*. S. S. E. Omnes Propheta à *Samuel* & deinceps, qui locuti sunt annunciauerunt dies istos. Vos estis filij Prophetarum, & testamenti, quod dispo-
suit Deus ad Patres nostros, dicens ad *Abraham*, Et in semine tuo benedicentur omnes familia terra. & , Huic omnes Propheta testimonium perhi-

perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes qui credunt in eum. huius autem rei summam rationem huiusmodi facere commodissimè arbitramur. Cuius rationis nomina ex ordine deducta, si cui recedere vacarit, vel scripta nostra legitor, vel magni operis *Anima* tenetor.

Deus per Verbum omnia è tenebris in lucem edidit: omnium autem editorum vim & rationem ad vnius hominis naturam retulit: quem non solum terrarum orbis dominum: verum etiam eundem ipsum quodammodo omnia atque adeò mundum breuem esse dicit; voluit: in quo superiora & inferiora constituit, hæc minora à maioribus illis gubernari iussit. Diaboli verò inuidia hac rerum series & concordia in homine turbata est, & labefactata: & quod antea valde bonum & apprimè concinnum fuerat, in mortem commutatum est. S. S. E. Sine ipso factum est nihil quod factum est. Itaq; homo, qui antea rectus, Deoq; gratus & viuens fuerat, prauus ac deprauatus, Deo inuisus, ac natura turbata culpa & vitio iræ filius, & morti obnoxius addictusq; euasit. Mortem hoc loco, vt sæpè aliàs, à vita aeterna, hoc est, à Verbo, separationem vocamus. Verum diuina misericordia consilio ac proposito humani generis non instauratio modò, verum etiam amplificatio decreta fuit, eaq; per Verbum præstanda. S. S. E. Decebat enim eum, à quo omnia & per quæ omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare. Hoc diuinum consilium à mundi constitutione promissis & oraculis indicatum, ad certa quadam ac decreta tempora præstandum, sacrosancta veritas distulit; vt videlicet humanum genus, egritudinis, vel mortis potius illius, qua damnatum erat, pondus grauitatemq; per omnes terrarum orbis partes expertum sentiret, atq; agnosceret, atque communi & efficacissimo sese egere medico intelligeret. Quam tamen rationem antiquus serpens mendaciorum callidissimus artifex obscurare molitus fuit, nec voto potitus tamen est: quoniam dolos istos diuina sapientia opportunè aperuit; gente videlicet vna ex omnibus nationibus deleta, quam vera doctrina, atq; adeò sacrorum arcanorū, discipulam primùm, ac deinde omnibus aliis nationibus magistram constituit. Quæ quidem, quãquam diuinam cognouisset ex accepta lege voluntatem, præstare tamen propter innatam infirmitudinem non potuit: imò ipsa totius humani generis personam variis tum actibus, tum laboribus atq; miseris representauit. atq; ita non modò quibus lex non audita, sed etiam quibus accepta & celebrata fuerat, communis damnationis imputata fuit culpa. S. S. E. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide *Christi* daretur credentibus. Vt verò maior & apertior voluntatis diuina declarata *Israelitis* cõtingeret notitia; sic etiam violata & neglecta grauior ac densior euenit animaduersio. S. S. E. Ille autem seruus, qui cognouit voluntatem Domini sui, & non se preparauit, & non fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum queretur ab eo: & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Omnibus autem quæ credita & commendata *Vatibus* actio recensetur, bipertita fuisse constat, hoc

hoc est, in duo summa refertur capita: alterum est, legis diuina præstandæ exactio, cum obestatione ac denunciatione pœnarum, quas negligentia & contumacia commerita esset; siue ea animo, siue corpore, siue vir ag, hominis parte luenda prædicarentur. alterum verò est, diuina misericordia in omnes homines exercenda promissio, salutis publicæ causa iis afferenda & communicanda, qui inopiam & ægritudinem, imò & mortem suam agnoscentes, diuina promissa fide conciperent, & pœnitentiæ studio præstolarentur. Igitur prioribus partibus, hoc est, accusatoris, monitoris, reuocatoris, ac denunciatoris à Vate nostro Isaia hætenus fideliter ac diligenter & seuerè peractis; posterioris, nempe eius, qui salutem publicam ex diuino promisso prædicans adnunciet: nunc iam deinceps, continuatis vaticiniis & sermonibus, quàm studiosissimè transigit; vniuersamq; hominum generis reipublicam, tanquam ab vno parente primo profectam, vniusc; auctoris opus, ad vnius celestis ciuitatis communionem reuocans, diuini populi nomine ac titulo compellans, docendum, animandum, & ad salutis communis expectationem hortatus alloquitur: interdumq; suam, sæpius autem miserantis ac permittentis Dei, Vatum aliorum more, sustinet personam.

CAPVT XL.

CONSOLAMINI; consolamini popule meus, dicit Dominus Deus vester.

NON abs re vsque à puero Isaia Vatem à doctis concionatoribus Evangelistam appellatum audire memini. Quippe cuius in hoc vaticinio initium idem agnoscimus, quod ab Evangelista Marco factum constat. Nam qui vtrumvis rectè nouerit, ambos nouerit; ita simillima sententia sunt; quamquam pro linguarum formulis dissimili oratione sint & stylo. Est autem Euangelij interpretatio bonus nuncius. Bonus autem nuncius est salutis & lætitiæ iis, qui aut contrario in sensu versantur, aut aduersarum rerum in secundas mutationem expetunt. Et quidem communis ac publicæ salutis denunciandæ consilio & proposito prior Isaia pronunciauit, N AHHAMV NAHHAMV GHAMI, Consolamini, consolamini populum meum. Posterior verò Marcus eodem argumento accepit: Initium Euangelij IESV Christi Filii Dei. Sicut scriptum est in Isaia Propheta, Ecce ego mitto Angelum meum, &c. Et quidem quoniam tota ferè horum Isaia sermonum deinceps materies longè plenius ac planius à noui Testamenti scriptoribus & ministris, quàm ab antiquis vllis, quos legerim, tractata est: hos, nostra inquam aurea atatis veridicos & exactos interpretes in ea, quæ restat, libri huius parte explicanda, auctores nostrarum commentationum sequi, & nobis commodissimum, & lectori opportunissimum & utilissimum duximus. Inprimisq; animaduertere & considerare dignum fuerit, ex quàm mæsto ac miserabili argumento, quo ea, quæ hætenus legebamur, perorata sunt, in quàm lætum & iucundum sensum Vatis oratio fuerit ita repente mutata. Hætenus namq; post abductas decem tribus, propediem fore audiuit Ezechias, ut Ierosolyma vrbs capta,

diru-

diruta, spoliata, & vastata, principibus viris & plebe in seruitutem traditis, omnis illa Israeliticarum rerum facies penitus euersa, & perditæ fore putaretur: idq; in externo illo spectaretur populo, qui omnium totius orbis hominum, vti iam indicauimus, referebat imaginem; quam deinceps perpetuò cogitare conueniet. Et quidem Israelitica gens duplicem perpeffa seruitutem narratur: alteram communem, tum optimatum & honorum, tum plebis ac populi apud Aegyptios sub Pharaonis imperio; alteram verò posteritatis illorum apud Assyrios & Aegyptios ac Babylonios, atq; adeò in vasta per totum orbem dispersione: quam secundam seruitutem suis ipsorum criminibus diuino iudicio nouimus irrogatam. Et quidem imaginis huius verissimæ exemplar in omni hominum genere intueri licet: quod primorum parentum vitio & culpa, Mortis ac Diaboli imperio ac tyranni di additum fuit. idem etiam propriis singulorum hominum sceleribus varias & multiplices commeritum est pœnas. atq; ita mortalium nemo vel altera vel utraque damnatione immunem sese aut natura, aut propria virtute & opera præstare & sistere potuit. Si enim dixerimus quòd peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, ut remittat nobis peccata nostra. Si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacè facimus eum, & veritas eius in nobis non est. Igitur mandum totum, hoc est, humanum genus omne, eandem verè ac reapse conditionem pertulisse, quam Israeliticus populus narratur, doceri ac tenere operapretium fuerit: idq; quoad animorum vitam pertinet. Verum Israelitis præter communem cum ceteris hominibus animi sortem & laborem atque ærumnam, singularem quoque in corpore subitam fuisse calamitatem intelligimus: quæ interna illius ac longè grauioris, & sibi, & aliis omnibus gentibus imago & signum fuit. Atq; hæc communem rationem sanctorum scriptorum studiosis cunctis certam subductamq; constare expediet; aliis enim non sine veritatis dispendio, quæ communia omni terrarum orbi fuerint, tum in reprehensione & incommodo, tum in laude & comodo, ad vnam tantum singularem gentem, hoc est, Iudæam, siue Israeliticam, iniquis & angustiis terminis mendosè referentur. Quamobrem quæcumq; deinceps legendo explicabimus, quanquam simplicis historia facie apud Israelitas, siue Iudæos; atq; adeò apud Ierosolymorum ciues, acta videantur, nemo tamen eadem totum hominum genus atq; seipsum vnicè spectare dubitet; si cum eo fructu legere studeat, quem diuinus spiritus singulis hominum decreuit impertiri. Erit ergo posthac nobis orbis omnis, qui à Deo suus vocatur populus. Deus enim vult omnes homines saluos fieri, & ad scientiæ veritatis venire. Erit Hierosolyma vrbs, humana omnis natura; quam sibi sedem sanctam ac regiam propriam sacrare ac dicare Deus proposuit: erit porrò, ut est, vnus Deus & Pater omnium, Iudæorum primùm & Græcorum, marium & feminarum; atque vnus Dei & hominum mediator habitus & verè creditus Christus, cunctorum procurator efficacissimus: quamquam hoc singulariter Iudæis secundum carnem concedendum, quòd apud ipsos primùm, atq; in illorum republica, huius vera rationis conficienda:

E. I.

abacus.

abacus publicè paratus & instructus fuit. Verùm debitorum & solutionis nomina omnia ad omnes totius orbis homines comunicanda pertinuerunt; nisi quisquam & illis, & sibi deesse, & à diuini consilij communicatione voluerit abesse. Itaq; populum à Deo delectum, humanum genus omne vocamus, præter omnia animalia sublime & excelsum, & ad consuetudinem diuinam segregatum quondam; tandemq; post illam publicam & comunem ruinam de integro restitutum, imò & amplificatum. de quo scriptum est:

Psal.

Quid est homo, quòd memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minùs ab Angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum: omnia subiecisti sub pedibus eius, oues & boues uniuersas, in super & pecora campi. Volucres cali & pisces maris, qui perambulant semitas maris. Domine Dominus noster quàm admirabile est nomen tuum in uniuersa terra. Huius autem Domini, Domini, inquam, Israelitarum: cuius nomen admirabile est super uniuersam terram. huius, inquam, mandatum ad omnes omnium nationum tractus, hoc est, ad visitatum hominem pertinens, illud est: Consolamini, consolamini populum meum. Ipse est Dominus Deus noster, nos autem populus eius, & oues pascua eius. quippe nullam gentem diuina sapientia à sui communione exclusam volens, ait: Et delicia mea cum filiis hominum. Legimus autem in quarto casu, populum meum. quod verbum NAHAMV, in exemplari lingua actiua forma planè est, vt Latinum etiam consolamini actiuam significationem perpetuò obtinet. mutatum verò in cadicibus nostris arbitramur casum ex compenditis literarum; quibus nò ita pridem scriba vsi, interdum etiam abusi deprehenduntur. Itaq; utrumque verbum quartum postulat casum: nisi interpres Latinus mandati exitum respiciens, passiuam voluit esse significationem: tamen quod euestigio adiunctum est verbum, eodem tempore ac modo imperatiuo pronunciatu, tertiam manifestè compellat personam. Loquimini ad cor Ierusalem.

Psal.

Sunt autem ij, quibus mandata hæc imponuntur, Vates post Isaiam omnes: quorum decem numero ad nos vsque perlata sunt volumina. In iisdem huius mandati expedita leguntur exempla. quorum pars non exigua à nobis in magni operis anima recitata est: reliqua verò in corpore, Deo votis annuente, recensentur. Vates autem decem vsque ad Ioannem Baptistam, omnium Vatum maximum & postremum, hoc est, undecimum, numeramus. post quem ipse Euangelista IESVS, & huius etiam Apostoli conscribuntur: quibus omnibus, vt suo loco videbimus, idem consolationis, & boni afferendi nuncij munus & officium fuit. Vtrosque itaq; & antiquiores, & posteriores verbis diuini ministros delectos, bonum hunc nuncium aduersus populum suum suscipere, ac diligenter expedire, diuina iubet benignitas, repetita consolationis verbo; non modò ad confirmationem & curam, atque exaggerationem, sed ad duplicis mæstitie significandam leuandamq; miseriam: altera, laboris primi ac diuturni apud Aegyptios exantlati; altera verò captiuitatis ac seruitutis singulariter postea seruita; eiusdemq; multiplicis ac varie propter priuata populi, ac singulorum ciuium crimina; quæ omnia

omnia quemadmodum ad omne hominum genus fuerint reuocanda, iam docuimus; nec repetere opportunum duximus. Vtriusque verò conditionis consolationem curare iubentur Vates: eius, de qua scriptum est: Patres nostri comederunt vnam acerbam, & nos iniquitatem eorum portauimus. atque eius, de qua etiam scriptum legimus: Ceruicibus nostris minabamur, Th. 5. lassus non dabatur requies, Agypto dedimus manum, Assyrijs vt saturaremur panibus. Vtramque autem miseriam in maximam lætitiã mutatum est iri Deus pollicetur, & Vatribus adnunciandum credit. ideoq; duplicato vtitur imperatiuo Consolamini, consolamini populum meum. atqui consolationem hanc non ex temporum inconstantia & mutatione, neque ex casu vel fortuna (cui mutationes rerum vulgaria adscribunt iudicia) sed ex diuina prouidentia benignitate, decreto, & auctoritate declarat nominis ELOHIM appellatio & verbum dixit. Dicit Deus vester, qui dixit, & facta sunt; mandauit, & creata sunt; statuit ea in aeternum, & in seculum seculi. Hæc enim dictorum Dei conditio est: Dei inquam vestri gubernatoris. vestre itaq; primam consolationis vocem pronunciat Deus, quam repetit, repetendamq; ministris mandat suis. Omnem autem efficacem consolationem suasio rectè instituta præcedit: nam frustra cõsolationem adhibeat quis, cui non suaserit: suasionem autem mæstis ac tristibus ex presentis miserie dolore & commiseratione inceptam oportet, cum promisso & spe melioris conditionis ab eo parande, à quo afflictio venerit. Huiusmodi autem actio omnis & cura singulari in sacra lingua significatur tropo. Loquimini ad cor Ierusalem. Eandem omnino formulam in Dina historia usurpauit Moses: Locutus est ad cor puellæ. quam Latinus interpres ita vertit, Tristemque deliniuit blanditiis. Est itaq; ad cor loqui, idem quod apud Latinos, acerbicatem demere: id quod leniendo animo, atque ad meliorem spem reuocando curatur. Est autem à medicis translata oratio, qui agrotis ex arte salutem pollicentur, modò morbum agnoscere & sibi temperando parcere studentibus. Namque aliàs incurabile censetur malum, quod ab intemperante agrote non sentitur: vel si sentiatur, fouetur tamen. Habet autem sua tempora morbi, quibus impotenter agrotos vexant: hæc, leniendo, ac modicè tractando primùm; deinde verò, vbi temporu superati fuerint termini, purganda & expellenda mala causa curantur. Iubet autem Deus, eos qui populo suo agrotanti adsunt, sedulam operam dare, monendis & ad pœnitentiam vocandis animis, cum fide & spe sanitatis à Deo obtinendæ: quæ prima ad curationem preparatio est.

Hippocr. lib. 1. Aphor.

Et aduocate eam: quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius: suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis.

QUAM indicauimus translationem, concinnè & aptè prosequitur Vates (quæ allegorice artificiosa ratio est.) Primùm namq; diuini ministri populum Dei ad pœnitentiam vocare iubentur; medicorum ritu; qui agrotos ad temperantiam vitæ ac victus rationem, & consuetudinis mutationem hortantur. huc est quod legimus, aduocate eam, ad pœnitentiam & salutis

sem: idē, non temerē promittendum ait, aut sine argumento & signo ad salutem faciente: quin potius, quoniam completa est malitia eius, non facile adduci possum, ut credam, ita ab interprete nostro Latine redditum nomen TSEBA, quod aliās ab eodem plus centies in, exercitum, exercitationem & militiam versum est: idem enim vocabulum omnino est, quod apud Iobum: Militia est vita hominis super terram. Idem verbum quod apud eundem: Cunctis diebus quibus nunc miluo, expecto donec veniat immutatio mea. Facile autem sacra lingua imperitus librarius pro militia, malitia reponere potuit. quales alliterationes non raro aliās diligens deprehendat lector. Dicitur autem TSEBAH, labor & opera omnis, qua quisque in sua arte, vel in munere suo exercetur: unde plerumque in bellicis & militariibus usurpatur studiis. Et quidem morborum rationes, vis, & natura omnis, hostilis belli imaginem exacte imitatur; aduersis nimirum succis & spiritibus in animali corpore aduersus natiuos & viles succos & spiritus insurgentibus & belligerantibus, ac per certa quadā atq; constituta utrisque exercitatis tempora, quos dies decretorios appellant medici: intra quae vel externi & infesti domesticos & familiares vincunt, vel illis victi cedunt. totum verò illud huius exercitatis, conflictus, & contentions tempus TSEBA, id est, militia, dicitur. à cuius vocabuli significatione Latinorum & Graecorum, imò & Arabum medicorum sermo non discrepat: apud quos frequens usurpatio est verborum certaminis, lucta, conflictus, potentia, virium, & victoria ac victorum, & iudicij siue iudicationis. quae omnia bellica vocabula esse nemo non nouit miles. Malum autem & morbum à primorum vsque parentum culpa contractum, non raris firmatum ac repetitum recidiuis, praescripta iam tempora, volentibus annis, ad expetitam & felicem iudicationem ex Dei misericordia deuenisse, Isatae & Patum atq; Apostolorum opera nunciari diuina constituit & subest prouidentia; quae humani generis aduersam valetudinem perpetuam fore non est passa. S. S. E. Numquid in aeternum proiciet Deus, & non apponet ut complacitior sit adhuc? Aut in finem misericordiam suam abscindet à generatione in generationem? Aut obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas? Et dixi, nunc cepi, hac mutatio dextera ex celsi. Memor fui operum Dñi; quia memor ero ab initio mirabilium tuorum. Et meditabor in omnibus operibus tuis, & in adinventionibus tuis exercabor. Deus in sancto via tua. quis Deus magnus sicut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabilia. Notam fecisti in populis virtutem tuam: redemisti in brachio tuo populum tuum, filios Iacob & Ioseph. Hoc itaque pacto Ierosolymorum, id est, ciuitatis Dei in terra laborantis, militiam impletam interpretamur. quod si malitiam legendum sit, eam ad morbi illius grauisissimi ac diuturni vim referre conueniet. quae ubi abundauit, & in praecipiti stetit, diuina ope superata & expulsa est. Et quod morbus nō simplex, verum multiplex fuerat, ex primo casu, & compluribus recidiuis conflatus, iccirco grauibus laboribus agrotum ipsum affecerat, pro ratione & magnitudine atque multitudine malorum succorum: quam κακοχυμια, id est,

peccatorum

peccantes humores appellant medici: eandemq; κακοχυμια, hoc est, inutilium succorum redundantia adiungunt. quam translationem persecutus Vates, inquit: Quia dimissa est iniquitas illius, suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis. Iniquitatem hoc loco idem quod prauitatem, deprauationemq; interpretamur, ex verbo GHAVON, significate: quidquid à recto, iusto, temperato & aquo deflectit. Quod verò dicitur, suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis, nō ita accipiendum arbitramur, ut pro uno scelere vel bus corripiat, vel grauius quam culpa postulat, puniat peccatorem Deus: quem contra constat quidem iustum esse, verum in repetendis pœnis clementissimum, atq; in differendis etiam patientissimum; in danda pœnitentibus venia longè misericordissimum & benignissimum. itaq; nunquā de condigno, ut scholastici loquuntur, punit; sed tamen hoc loco agrotum, id est, humanum genus, pro duplici intemperamento; primò quidem apud primos parentes contracto, deinde verò ex actuali, ut vocant, culpa, repetito, duplici morbi grauitate affectum, significat. Namq; Israelita, ut iam diximus, & paterno hominum scelere obnoxij, & vario deinde errore & malo sapè conflictati notantur. Ceteri verò homines illi communi atque hereditario malo quid non ignorantie, errorum, superstitionum, aliorumq; omnium criminis generum coniunxerunt? Quam ob rem traditi sunt in desideria cordis eorum, & in passionibus ignominiae: qui negligentiae, ignorationis, ac intemperantiae esse solent exitus. Itaq; conclusi sunt omnes sub peccato, ut omnium misereatur Deus. Est ergo idem suscepit duplicia de manu Domini, pro omnibus peccatis suis, quod à medicis dicitur vel duplex morbus ex redundantia & malitia, vel casus & recidiua. Atq; in similitum rationum commemoratione diuina prouidentia asseueratur: ubi enim rationum comparatio & numeratio atq; observatio est, ibidem nec iudicium abest, nec fortuito aut casui locus relinquatur. Huius etiam sententiae legitimum illud est: Sin autē nec sic obedite: Leuit. 26. ritus mihi, addam correptiones vestras septuplum propter peccata vestra. In exemplari GHAL HHATATHECHEM, iuxta propter peccata vestra. Atque hactenus comune omnibus de salute annuncianda Vatribus mandatum est: cuius etiam in publica illa totius orbis erudiendi schola, hoc est, apud Israelitas, singularem quoque praconem & concionatorem non modo statui, sed statuendum praenunciari diuina voluit benignitas.

Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas eius.

Singularem Iohannis Baptista & illustrem, cunctisq; hominum ordinibus notam & celebrem legationem, hoc loco singulariter praedictam, verissimi diuinorum oraculorum interpretes Euangelista testantur; atque Iohannes ipse de se professus narratur. Qui interrogatus, Quis es, ut respondit: Iohannes in deserto, Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta. Desertum autem hic simpliciter Iudaea regionis, & Galilaeorum solitudines interpretantur Euangelista: Fuit Iohannes in deserto baptizans & pra-

dicans

dicans

dicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. aliàs enim defertum loca virtutibus ac veris solidisq; doctrinæ partibus & alimentis egentia arcano sermone interpretamur. quod & ab hoc argumento minimè est alienum. Praconij verò per Iohannem Baptistam edendi argumentum omne, fidem & pœnitentiã unã complectitur. Parate viam Domini. Via aduenienti Domino paranda recta morũ ac vitæ institutio est. Namq; DERECH primaum in exemplari nomen à DARACH, quod est calcare, incedere, & ex translatione, consuescere, deducitur. quamobrem nomen pro omni consuetudine & more usurpatur. ut etiam Latinis viæ nomen aliquando. ut, Cùm animaduerteterem quamplurimos homines errare in via morum. Est autem suasionis formula, per translationem sumpta ab expectatione propinqui & iam aduentantis magni principis ditionis, ac regni sui populos & vrbes inuisuri: cuius causa inter ceteros apparatus sternendarum, repurgandarum, ac reficiendarum viarum magna ac diligens expectantibus cura suscipitur. in quibus illud precipue curatur, ut nihil, quod aduenientem morari aut offendere possit, relinquatur. qua de re singulares apud architectura magistrōs præceptiones & obseruationes traduntur, de via regia, siue militari, munienda, substruenda, & concinnanda. Verbum sacrum PANV, sternere, complanare, & æquabili superficie componere significat. Quæ res magnam diligentiam, & multarum partium correctionem postulat. neque enim ad Principem excipiendum satis fuerit, viã vererere, & saxis ac scrupulis aliisq; offensionculis minoribus repurgare; sed omni difficultate adempta & correctâ complanare; maximè in montosis & cliuosis regionibus, qualis Israelitica ferè omnis terra fuit: ubi via, quæ aliàs breui conficeretur, propter vallium descensus, ac collium & montium arduos ascensus longo temporis dispendio exigua peraguntur spatia. virũq; enim vitium via longitudinem difficultatemq; adauget. altera enim difficultatis pars, hoc est, vallium anfractus ac depressiones, defectus; altera verò, hoc est, obiecti montes, excessus nomine improbat: neque corrigi aliter atq; complanari potest via, quàm montium egestionibus, & vallium aquationibus curandis & conficiendis; & utrisq; partibus ad æquabilem rectitudinem & planitiem reducendis. Atqui vitæ humanæ via duobus istis vitiorum oppositis extremis vitiosa & improbanda censetur: defectu, inquã, & excessu earum rerum, actionum, & passionum atq; affectuum; quibus ad medium reductis & reuocatis, rationi consentanei concinnantur mores, vitæq; homine digna, ac Deo probanda instituitur; quam expectato per fidem seruatori & caelestis regni Principi muniri oportuerit. Itaq; montium & collium atq; vallium nominibus & imagine, humanorum excessus ac defectus morum interpretamur. quorum vitiorum seria correctio & emendatio, pœnitentiã dicitur, & à Iohanne Baptista præconis & clamoribus assiduis indicitur, eademq; planius, atq; extra translationem & allegoriarum figuram explicatur. S. S. E. Et interrogabant eum turba, dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat illis, Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem

Catonis lib.

Vitruuius.
Leo Baptista.

Lucæ 3.

& publicani ut baptizarentur. Et dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos, Nihil ampliùs, quàm quod constitutum est vobis, faciat. Interrogabant autem eum & milites dicentes, Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem conculcatis, neque calumniã faciatis, & estote contenti stipendijs vestris. Hac nobis aperta ac simplex huius paranda & instruenda via explicatio est.

Rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur: & erunt praua in directa, & aspera in vias planas.

VERBORVM omnium tempus, futuri formam habet, & ad præceptionem usurpatur, atque ad eò ad continuatam consuetudinem morumq; assiduitatem. solitudinis autem nomine, humanam vitã interpretamur: quam cum illa antiqua & prima hominis conditione, nedum cum caelesti & spiritali sanctitudine, comparatam; sterilem, atq; effætã dicere licebit; tamen certis pro presentis status ratione legibus munitã: quas Deus, qui iam declarauerat, probare, & sibi aduentãti dicere, atq; secundare dignetur. de his enim scriptum ac decantatum noscimus illud: Legem pone mihi Domine. viam iustificationum tuarum, & exquiram eam semper. Non appellat Pfaltes legem iustificationem Dei, sed diuinarum iustificationum viam; idq; non sine mysterio. Deduc me in semitam mandatorum tuorum: quia ipsam volui. Hanc viam, & huiusmodi semitas rectas, planas, ac simplices, aduentanti Deo parari, & constare, omnium defectu, tum excessu corrigendo, illa clamantis in deserto poscit vox, cum asseueratione & promisso salutaris illius maximi Principis & seruatoris Dei propediem omnibus hominibus accessuri. qui Non ex operibus iustitiæ, quæ facimus nos, sed per suam misericordiam saluos faciat credentes & sperantes in se, per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit super eos abundè. Huiusmodi promittitur beneficium iis, quibus recta sternenda atq; reficienda via diligens fuerit cura. & hoc est quod subiungitur:

Psal. 118.

Mat. 6.

Rom. 9.

Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.

Gloriam Domini, diuini nominis in humano genere sanctificationem interpretamur. ut enim quondam: In exitu Israel de Aegypto, domus Iacob de populo barbaro: facta est Iudæa sanctificatio eius, Israel potestas eius: ita verè in illa communi & publica filiorum Adami redemptione, ac liberatione de potestate tenebrarum, humanum genus sanctificatio Domini faciendum erat, per confessionem ore factam propter salutem; & Israel verus cum Deo potens potestas Dei, quæ antea non apparuerat, aperte declaranda erat: ac demum hoc ipsum euenit, quod IESVS Præceptor precibus docebat poscendum: Sanctificetur nomen tuum, aduentat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in calo [in caelesti natura] & in terra [in terrestri creatura.] Hoc autem, quod iam pridem ab Isaiã fuerat prædictum, reapse in aurea noui Testamenti ætate præstitum, Apostoli testantur. Vt ostenderet diuitias gloria sua in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloria: quos & vocauit,

non

non solum ex Iudeis, sed etiam ex Gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non
 plebem meam, plebem meam; & non dilectam, dilectam; & non misericor-
 diam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco ubi dictum est
 eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui. Quisquis verò hanc
 gloria Domini definitionem capiet, idem etiam cognoscat quid Apostolus
 3. Cor. 3. velit, cum ait: Vbi Spiritus Domini, ibi libertas. Nos verò omnes reuelata
 1. Ephes. 1. facie gloriam Domini specularantes, in eandem imaginem transformamur, à
 claritate in claritatem, tanquam à Domini spiritu. Qui praeordinauit nos
 in adoptionem filiorum per IESVM Christum in ipsum, secundum proposi-
 tum voluntatis suae, in laudem gloriae gratiae suae; in qua gratificauit nos in
 dilecto Filio suo: in quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remis-
 sionem peccatorum secundum diuitias gratiae eius: quae superabundauit in
 nobis in omni sapientia & prudentia, ut notum faceret nobis sacramentum
 voluntatis suae, secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo: in dispen-
 satione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo, quae in caelis,
 & quae in terra sunt in ipso. In quo etiam nos sorte vocati sumus, praedesti-
 nati secundum propositum eius; qui operatus est omnia secundum consilium
 voluntatis suae: ut simus in laudem gloriae eius nos, qui ante sperauimus in
 Christo. In quo & vos, cum audissetis verbum veritatis, Euangelium salu-
 tis vestrae, in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto: qui
 est pignus hereditatis nostrae, in redemptionem acquisitionis, in laudem glo-
 2. Pet. 4. riae ipsius. Et alius Apostolus, idemque, contestis: Carissimi, nolite peregrina-
 ri in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quasi noui aliquid vobis contin-
 gat: sed communicantes Christi passionibus gaudete, ut in reuelatione glo-
 ria eius gaudeatis exultantes. Si exprobramini in nomine Christi, beati eri-
 tis: quoniam quod est honoris, gloria, & virtutis Dei, & qui est eius Spi-
 1. Thim. 5. ritus, super vos requiescet. Deus autem omnis gratiae, qui vocauit nos in
 aeternam suam gloriam in Christo IESV, ipse perficiet, confirmabit, solida-
 bitque. Et quod gloria illa non apud unam tantum gentem, id est, Israelita-
 rum, secundum carnem, sed apud omnes totius terrarum orbis nationes re-
 uelanda spectandaque fuit, subiungit Vates: Et videbit omnis caro pariter
 quod os Domini locutum est. An Iudeorum Deus tantum? nonne &
 Rom. 3. Gentium? imò & Gentium, quoniam quidem unus est Deus, qui iustificat
 circumcissionem ex fide, & praeputium per fidem. Dicit enim Scriptura, Om-
 1. Ibid. 10. nis qui credit in illum, non confundetur: Non enim est distinctio Iudei &
 Gal. 3. Graeci: nam idem Dominus omnium diues in omnes, qui inuocant illum.
 Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Omnes enim filij
 Dei estis per fidem in Christo IESV: quicumque enim in Christo baptizati
 estis, Christum induistis. Non est Iudeus, neque Graecus; non est seruus,
 neque liber; non est masculus neque femina: Omnes enim vos unum estis
 in Christo Iesu: si autem vos Christi, ergo semen Abrahae estis secundum
 promissionem heredes. Quod Apostolus dicit, Vos unum estis in Christo,
 1. Coloss. 3. Ihasias dixerat, Omnis caro pariter. Namque eadem utriusque vocabuli vis
 EHHAD & IAHHDAY. Nolite mentiri inuicem, expoliantes vos vete-
 rem

rem hominem cum actibus suis, & induentes nouum, eum, qui renouatur
 in agnitionem secundum imaginem eius, qui creauit illum: ubi non est gen-
 tilis & Iudeus, circumcisio & praeputium, Barbarus & Scytha, seruus &
 liber; sed omnia in omnibus Christus. Quod os Domini locutum est.
 Efficientia & misericordia nomen significans hoc loco appellatum. Est au-
 tem sententia, Communi omnium hominum testimonio comprobabitur Do-
 minum fuisse locutum: qui dixit, & facta sunt, mandauit, & creata sunt.
 Itaque qui se promiserat maximum illud praestitum beneficium, fidem li-
 berabit suam. Atqui hoc ipsum communis ac publicae salutis beneficium
 admirandum, non ex natura humana virtute, aut ex vlla hominum digni-
 tate, non etiam ex legis antiquae efficientia; sed ex unico benigni Dei propo-
 sito promisso ac dicto efficiendum esse Ihasias ait. S. S. E. Apparuit huma-
 nitas & benignitas saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiae, quae fe-
 cimus nos, sed per suam misericordiam saluos nos fecit. Hoc verò subiun-
 ctum est a lectionis argumentum est.

Vox dicentis, Clama. Et dixi, Quid clamabo? Omnis caro foenum,
 & omnis gloria eius quasi flos agri. Exsiccatum est foenum, &
 cecidit flos: quia spiritus Domini insufflauit in eo.

DRAMATICI sermonis vim oratio hac refert. ait enim Vates, Diuina
 voce se clamare in sum rogasse, quidnam clamaturus esset; utpote qui rerum
 humanarum imbellem & inutilem agnosceret statum: nam si gentes, quae
 lege carebant, respiceret, inutiles prorsus ad propriam salutem cognoscebat;
 si verò ad scripta legis compotes Israelitas animi cogitatum & aestima-
 tionem verteret, vero ac solido fructu inanes deprehendere erat: qui prae-
 externa speciei breues & elegantes flores, nihil praeterea praestabant, quod
 ad verae virtutis, atque adeo ad sanctitatis Deo probanda faceret definitio-
 nem & usum. Id quod manifestè arguebat diuina ira, non minus iam in
 Israelitas, quam in Gentes effusa. Hoc verò distare à Gentibus Israelitas;
 quod omnes homines faeno compararentur, verum Israelita faenum quoque
 representantes floribus ornatum ostentarent: utrosque autem sui seruandis
 impotes diuina ira status arguisset. Itaque quidnam praeterea clamaturus es-
 set, audire ac doceri cupiebat Vates. Edoctus verò, diuinum subiicit respon-
 sum, dicente sibi Spiritu sancto:

Verè foenum est populus: exsiccatum est foenum, & cecidit flos:
 Verbum autem Domini nostri manet in aeternum.

HVC illud Apostolicum pertinet, Benedictus Deus & Pater Domini
 nostri IESV Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in
 caelestibus in Christo. Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem,
 ut effemur sancti & immaculati in conspectu eius in charitate. Qui praedestinauit nos in adoptionem filiorum per IESVM Christum in ipsum se-
 cundum propositum voluntatis suae. Itaque quanquam nihil egregium sua
 salutis causa praestare genus humanum valeat, cuiuscunque illud ordinis
 & census fuerit, diuina tamen efficacissima est veritas, eademque dicto
 nunquam non constabit suo. Quamobrem idem Vates vaticinandi & bene-
 nun-

nunciandi officium facere de integro iubetur, idemque monetur Vatum & Apostolorum concio omnis.

Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Ierusalem.

VERBA haec omnia in exemplari lingua feminini sunt generis, & ad prophetiam referuntur. Latinus interpretes ad Vatem, siue Vates singulos retulit, eadē sententia. Latinus enim sermo verborū femininam terminationem non agnoscit. Haec autem loci editi, & sublimis vocis adnotatio ad fiduciam & certitudinem boni nuncij facit; quem, qui publicum afferunt, ex antiquo more ac ritu praesti montis ascendunt cacumen; unde & quā vocalissima possunt voce mandatum praedicant, & exponunt nuncium. Exalta, noli timere. Nihil enim conuenit de Euangelij ambigere euentu. Sion verò & Ierusalem, & simpliciter loca illa Israelitis celebratissima, & ex significatione Ecclesiam Ecclesiamq; caput interpretamur. Nuncij verò argumentum & formulam monitus docetur & refert Vates. Dic civitatibus Iudae. Confessionis, confitentiumq; respublica Iuda civitates vocatur.

Ecce Deus vester: ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: ecce, merces eius cum eo, & opus illius coram illo.

DEVM, quem videre viuens nemo antea mortalium valebat, vltro venturum, vltro sese insinuantem cum hominibus acturū & versaturum, atq; in ipsis regnaturum, vox Ecce indicat, quae praesentibus atq; indicandis adiungitur plerumque rebus: eodem tropo, quo Iohannes: Ecce, inquit, agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Dei nomen primo appellatum loco gubernatorem ac regem significat, secundo loco dominatorem, siue Dominū, qui vel virtute, vel iure ac pretio seruos à tyranno oppressos, ipse sibi vendicavit. Tertium verò nomen illud arcanum IEHVEH, misericordiam & efficacitatem diuinam connotat. Ex nominum verò appellatione facile cognoscuntur efficientia. id quod in sacris perpetuo observandum scriptis. quod scholarum sermo formalem significationem vocat. Et haec etiam significatio est expositionis illius, In fortitudine, efficienter ac potēter, ita nullo adiutore, nullo ministro, sed sua unius virtute id quod proposuit, absoluit conficiat: quemadmodum in figura & imagine Israelitarum salutem apud Aegyptios absoluit. Haec significatio illius expositionis, & brachium eius dominabitur. In exemplari est, dominabitur ei. Idem quod eadem significatione sapientissima feminarum & optima dixit: Fecit potentiam in brachio suo, disperdit superbos mente cordis sui: deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles: esurientes implevit bonis, & diuites dimisit inanes. Idem etiam Christus ab hoc Vate Iſaia inductus, haud ab simili significauit oratione: Dies enim ultionis in corde meo, & annus retributionis mea venit. Circumspexi, & non erat auxiliator, quasiui, & non fuit qui adiuuaret: & saluauit mihi brachium meum, & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Quod verò adiungitur: Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo, Deum significat victoria potitum, primogenitis peccati occisis,

& hostibus victis cunctis, populum à se redemptum, collectum, & in gregis formam redactum, ante se acturum atq; gubernaturum, ab omni periculo & metu exemptum. quam translationem proximo versu explicatam, audire est.

Sicut pastor gregem suū pascet: in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, foetas ipse portabit.

CVRAM, studium, atq; miserationem diligentiamq; perpetuam imagines ac similitudines à pastorem officio ducta significant. quo in exemplo frequenter auctores omnes versatos, ac sacros praecipue, obseruamus. ut in Psalmo: Dominus regit me, eleganter & copiose Dauid egit. & illud, Deduxisti sicut oves populum tuum in manu Moſis & Aharon. Est autem boni pastoris officium, iis quae vel aetate, vel valetudine debiliores fuerint in gregibus, maiorem curam, imò & operam atq; amorem & benignitatem impendere. quod & ille probus pastor Iacob oratione atque re exprimebat: Nosti Domine mi, quod paruulos habeam teneros, & oves & boues foetas mecum, quas si plus in ambulando fecerim laborare, morientur una die cuncti greges. Praecedat dominus meus ante seruum suum, & ego sequar paulatim vestigia eius, sicut videro paruulos meos posse. Magna itaq; atq; humanissima cura Deo populum à se redemptum fore, singulari nimirum erga simplices, pauperes, & paruulos ac puillos prouidentia regendum, gubernandum, ac deducendum pollicetur Vates. id quod Dei Filius sibi profitetur susceptum, & perpetuum futurum in se recipit. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oves propria, videt lupum venientem, & dimittit oves, & fugit, & lupus rapit & dispergit oves: Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. Ego sum pastor bonus, & cognosco oves meas, & cognoscunt me mea. Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem, & animam meam pono pro ouibus meis. Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet unum ouile & unus pastor. & post pauca: Oves mea vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me: ego vitam aeternam do eis, & non peribunt in aeternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus, quod dedit mihi, maius omnibus est, & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego & Pater unum sumus. Itaq; salutis ouium causa singularum rationibus & infirmitudini consultarum Deum, idq; perpetuo, & cum ingente amoris affectu acturum Vates ait, quod à se iam ex Patris voluntate praestitum IESVS Christus declarabat. Huiusmodi studiosam pecoris curam & apud externos legimus scriptores:

Non agnam ve sinu pigeat, foetum ve capella

Desertum oblita matre refert domo.

& ille apud poetam: Hanc etiam vix Tityre duco:

Hic inter densas corylos modo namq; gemellos,

Spem gregis, ah, filice in nuda connixa reliquit.

Foetas ipse portabit. I. N. A. H. E. L., deducere significat eodem tropo, quo

Poëta dixit, Hanc etiam vix Tityre duco. Namque saniores & validiores pecudes agere ante se, fœtas verò, ac minus valentes, ducere pastores consuevere. Prioris verbi significationem illa lectio habet, opus illius coram illo: posterioris verò verbi illa, fœtas ipse portabit. quòd verò dixerat, merces eius cum eo, ad discrimen facit veri pastoris (cui ipse grex, sua sibi ducitur & est merces, ob amorem videlicet) & mercenarij, qui ab alio mercedem poscit, cuius conduxit custodiendas oues. Hic enim sibi magis, quàm ouibus cauet & consulit: quia ut mercenarius est, ut IESVS ait, hoc est, quia tantum mercedem, non opus aut officium curat. ideoq; non minus ouibus atque lupis nocere solet, ut ille aiebat:

Hic alienus oues custos bis mulget in hora:

Et succus pecori, & lac subducitur agnis.

Hinc illa celebris apud Ieremiam de malis & mercenarijs pastoribus querela & accusatio. Animaduersione verò dignum fuerit, populum Deo gratum, carum, & agnitum, non taurorum, aut bouum, vel eorum armentis, quibus cum superbia robur inest; verum ouium gregibus imbelli & innocuo pecori propter modestiam & simplicitatem conferru. Id quòd bonus ille pastor docens, aiebat: Nolite timere pusillus grex, quia complacuit Patri dare vobis regnũ. quo verò infirmior erit pecus, eo maiori à Deo fouetur beneficio. Congregabit agnos, & in sinu suo leuabit: & fœtas ipse portabit.

Quis mensus est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit? quis appèdit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera?

TANTÆ rerum humanarum, ac tam breui tempore faciende, mutationis admirationem omnibus gentium sapientibus, & maximis ingenijs creatam, diuina virtutis ac sapientia, & voluntatis cõmemoratione excipit ac soluit Vates: quas in Deo vires, siue attributa hac dicere malimus, ex effectus declarat, ac probat; hoc est, ex mundi totius opificio: cuius admirabilis structura summo iudicio, perfectissima arte, omnibus deniq; membris absoluta, nemini mortalium cognita euaderet, nisi prophetico spiritu, & certo ac diuino oraculo nobis fuisset enarrata. Id quòd diuinæ quoque benignitatis fuit, non modò mundum componere, sed eiusdem etiam compositionem hominibus declarare, quòd ut proprium Deo in illo genere, ita in hoc etiam, quòd agimus, argumento, sua illa sapientia efficacitasq; cum misericordia coniuncta, exercenti, & propositum consiliumq; suum Vates suis reuelanti: quibus rem ipsam à se expediendam communicat; quamquã expeditionis modum & artificium, donec perficiatur, non indicauerit. Quòd si nobis hoc loco otij & spiritus, quantum sat esset, ad enarrandum contingeret, magnus sese aperiebat campus ad differendum de rebus partibusq; precipuis; quibus calum & hoc, quòd alio nomine mundũ vocare licet, factum constat, & perseuerat: quamquam iam aliàs plenè ac dilucidè, ut videmur, in magni operis corpore vniuersam & singularem naturã explicauerimus. Verum quòd ad argumentationem Propheticam facit, sic breuiter exponimus. Omnium rerum maximorumq; corporum, quibus mundi, constat fabrica,

brica, certissima & absolutissima ratio apud Deum auctorem fuit: ita ut nullam neque materia, neque formæ aut loci, aut alius cuiuspiam rationis exceptionẽ, vel ex defectu, vel ex excessu admittat. id quòd nulli alij virtuti aut sapientiæ, præterquam vnius ac singularis Dei, tribus potest. Nominatim verò indicantur in speciem quatuor maxima & præcipua mundi partes, in numero, pondere, ac mensura ex nihilo condita: ex quibus, & in quibus cetera creata & facta sunt omnia. quarum ratio iuxta naturam consideratur singularum. Illud enim cõprimis concessum constare oportet, nihil in mundo hoc infinitum, nihil extra numerum & modum esse; sed singula suis rationibus ita esse addita ac distincta, suis locis ita conuenientia, ut nulla seã ex parte pugnent, aut aliud alij sui proprij vsus impedimento, aut aliàs detrimento esse possit. Hæc enim cumprimis ponderũ, & mensurarum natura ac vis est, ultra elegantiam ac decorem: quæ etiam ex modorũ proficiscuntur eueniuntq; rationibus. Adscribit autem Vates primò omnium, quæ facta sunt corpori, id est, aquis, pugillum: qui rectè & apud conclusus & compressus, vasis instar habet, aquasq; continere potest, nedũ puluerem, aut tenuem aliam rem quamlibet. Omnium autem liquorum, siue marinorum, siue fluuiatium, vel cuiuscunq; aliàs natura fuerint, certam rationem & mensuram nulli alij præterquam Deo auctori notam fuisse, illi verò à primò etiam initio subductam & notam, indeq; legem ac terminum huic generi omni constitutũ. de qua scriptum est: Quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis ne transirent fines suos. Et quidem quo breuior est mensura, hoc maiorem diligentiam, notitiam, & scientiam in eo qui mensurauit, probat: diligentius enim & accuratius docet, qui scyatis, quàm qui amphora metiendo examinat liquorem. Pugnus autem, siue pugni capacitas notissima vnicuique omnium mensuraru est, sua præcipuè cuiusque. Hoc autem nemini contigisse ait, ut liquorum omnium, quot quot in mundo sunt, tum inferiorũ, ut maris, fluuiorum, fontium, & mineralium; tum superiorum, ut aquarum quæ super calos sunt, certa ac definita mensura minutim constaret. Verum hoc Deo propriũ fuisse & esse ait: qui non externa mensura egens, pugillo suo omnem naturam hac mensuratã tenet. Idem etiam cali spatium, quòd sicut pellem extendisse à Psalte canitur, non cõmuni & ampla quadam mensura, sed certis ac definitis, iusq; exactis ac breuibus, nec arte factis, sed naturalibus aestimauit modis; hoc est, palmo, quatuor digitorũ latitudine constante. Itaq; concinnatis & conuenientibus atq; in suam circinatis rationem, ut nihilominus vsquam requiri ad suam figuram & extensionem possit. Est autem translatio à vestium artificibus ducta; qui non solum cubito aut pede, aut alio maiori modo, sed exactius singulas concinent partes palmo ac sesquipalmo; palmisq; minoribus partibus, id est, digitis in latum ad motus metiri solent. Sic maximum omnium spatium hoc est, supremã cali faciem, non decempedis modò, verum palmis aestimatum Deo Vates ait. siue palmus ipsius fuerit Dei, ita similitudinis causa depictus; siue, quòd magis conuenit, humanus palmus: qui, quamquam sit minimus, tamen Deo nulla ex parte ignotus. Is verò à principio certis huius-

modi palmis ita calum circinavit, ut coniunctum in sphericum orbem constaret. Latinum verbum ponderavit, hoc loco idem nobis quod aptavit & concinnavit significat, ex exemplari verbo THICHEN. Nam vestis figura & forma atque usus, nisi partibus ad corporis rationem inuicem coaptatis, nec habere, nec ad usum accommodari decenter potest. Calum verò ita aptè ab opifice Deo concinnatū constat, ut sese omniāq; ambiens, nihil interius nudum relinquat, nihil interius vacuum & inane retineat, utpote quod ad palmum commensuratum & circinatum cum fieret, extiterit. Atque totius mundi partium quaedam editissima sunt, quaedam depressissima: alia verò mediam & loci & usus rationem obtinent. Terra omnium infimo est loco, præcipuè, quæ propriè ac singulariter GHAPHAR HAERETS dicitur. medium verò aquas obtinere dicimus; quarum pars in sublimi super calos collocata, pars verò sub calo & super terram suoptè ingenio residere amat. Videmus enim terram in aquam iniectam, imum semper petere, atq; ex partium experimento, quæ totius natura sit, cognoscimus. Igitur primam orbis partem, hoc est, aquas, ita pugillo mensuratum intelligimus, & quænam harum partes, quæ loca tenerent, certo iudicio, consilio, & opificio definitum & aptatum cognoscimus. Calum quoque dignissimā & continuam mundi partem, qua totus velatur orbis, non pugillo, uti liquida, sed palmo, ut cōtinuata & extensa vestis, mensuratum animadvertimus. Nec verò minorè terra habitam audimus rationem, cuius duæ præcipuæ sunt partes. altera, quæ propriè GHAPHAR ERETS, id est, pinguis & concrecibilis terra humus; quam interpres noster terræ pulverem vocat: atq; depressissimū sua sponte occupat in infimo hoc orbe locum. alteram verò, quæ in hoc eodem orbe tumentior editiorq; apparet: eaq; ad nomen HARIM, id est, montium, refertur. illa, quod arida sit, & in pulverem redigi potest, atq; hoc pacto ad mensuram aptari, ut inter montes diffunderetur, & quid cuique regioni conueniret, distribueretur; certa etiam aestimata fuit mensura: quæ in sacralingua SALIS dicitur. estq; tertia maioris mensuræ portio. Namq; hoc significat SALIS, tertiam partem; atq; ut nomen etiam indicat, triangulari figura constantem. quam Latinus interpres tribus digitis vertit. Verbum autem huius mensuræ adscriptum est CHAL, quod capere & continere, aptè interpretetur. Docet autem terram ipsam infimum ac humillimū corporum naturæ, ac mundi partium omnium, non temerè aut fortuito, sed magno & certissimo iudicio consilioq; fuisse suis locis distributam, non sitis modo, sed usus etiam ratione habitæ: namq; ut alia mineralium, plantarum, animaliumq; genera alibi proueniant, soli natura in causa quoq; est: quæ non eadè omnibus locis ac regionibus, sed alia aliis cōtingisse visitur. et, ut ille canebat:

Virg. Geor. 2.

Aspice & extremis domitum cultoribus orbem.
 Eoasq; domos Arabum, pictosq; Gelonos.
 Diuisæ arboribus patria. sola India nigrum
 Fert ebum, solis est thurea virga Sabæus.
 Quid tibi odorato referam sudantia ligno
 Balsamāq; & bacchas semper frondentis achamis.

Quid

Quid memora Ethiopum molli canentia lana,
 Vellerāq; ut foliis depectant tenuia Seres,
 Aut quos Oceano proprior gerit India lucos,
 Extremi sinus orbis, ubi æra vincere summum
 Arboris haud vlla iactu potuere sagitta.
 Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris.
 Media fert tristes succos, tardumq; saporem
 Felicis mali, quo non præstantius vllum,
 Pocula siquando saua infecere nouerca,
 Miscueruntq; herbas & non innoxia verba,
 Auxilium venit, & membris agit atra venena.

Huiusmodi variam soli atque humi naturam indicabat historicus, cum de rebus ceteris omnibus ac de plantis: à cedro Libani usque ad hyssopum, qui nascitur in pariete, Salamonem disputasse narrauit. Igitur hunc varium GHAPHAR HAARETS certis locis distribuendum, suāq; cuique mensura ponendum, Vates hic mensura, quæ aridis aptatur, mentione significauit. Montibus verò & collibus, quæ magis solidam & integram, in seq; velut integro constantem corpore, naturam sortita sunt, pondus & stateram allegauit: ut suo vnūquemque loco & ordine situm doceret. Sunt enim colles & montes tum alias ad plurima vtilis, ut in magni operis corpore ostendimus, tum etiam ea causa aptati & compositi, ut ei terræ pulueri, quæ GHAPHAR HAARETS nominari diximus, ne disici ac dissipari accidat, pro vallo & reviculo sint, & fulcimenti vice fungantur: quare & à Sapiencia terræ fundamenta vocantur, eodemq; modo, hoc est, pondere dicuntur expensa & conlocata. Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. Has autè huius infimi orbis partes, ut rectè constitueret, appendisse dicitur Deus; idq; non in summa tantum, sed minutim etiā ad libram & assem. Maioribus PELEZZ, id est, trutina conuenit: cuius reecta & apta structura maxima quaque moles tolli, sustineri, & ponderari possunt, exiguo contra opposito pondere. Hoc genus Hispana lingua, Romana vocatur. de qua latè Aristoteles in Mechanicis disputauit. Colles verò, qui non ita editi sunt, nec tam solidis constant partibus, minoribus ad pendendū destinati sunt instrumētis: hoc est, bilanci; ut, vel per partes cōpingi, vel bini ponderari, & pro ponderis & grauitatis ratione suo singuli situ vel continenter, vel differenter locati componerentur. Itaq; nullū corpus, materiam nullam vel pondere & mensura à Deo exacta carere, vel ineptè, & præter usum atq; rationem sua esse; atq; ita, repenti omnia creata & constructa, apteq; composita, & suis causis reddita, & humilium pariter atque sublimium rationem habitam sapientissimè atq; efficacissimè cōsolidatam, omnis hac oratio & adstruit, & confirmat. Atq; ita quod ad rerū omnium & partium mundi corpore constantū materiam, formā, causam & dispositionem facit: solam diuinam sapientiam efficientiamq; celebrari: quod verò motus, actiones, effecta, atq; efficacitates spectat omnium rerum, eodem quoque trōpo omnia Deo tribuuntur auctori.

Quis

Quis adiuuit spiritum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo inuit consilium, & instruxit eum, & docuit eum semitam iustitiæ, & erudiuit eum scientiam, & viam prudentiæ ostendit illi?

SI Latina versio, quam libenter sequimur & interpretamur, lectio tantum habenda sit, facilius est huius loci & plana doctrina: quæ solam diuinam sapientiam earum, quas commemorauimus, rerum ex nihilo primùm edendarum, & suis locis ac terminis aptissimè definiendarum sibi ipsi quiddam, quomodo, & quatenus efficiendū esset, consuluisse, decreuisse, & præstitisse declarat. quam quidem doctrinam ad illud, quò hæc omnia tendunt, de publica salute caput referens, Diuus Paulus citasse adnotatur: O altitudo **Rom. 11.** diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit: aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ipsi gloria in secula, Amen. Et quidem omnia hæc rectè & aptè quadrant, & Vates docent sententiam: verum nondū perdocent, propter sacra linguæ amplitudinem; quam breuibus & simplicibus Latini sermonis verbis plenè cum exprimi non contingat, duplici, atque etiam interdum triplici oratione interpretari oportuerit, ut in hoc etiam opportunè exemplo agemus, illud præfati, locum ex verbo ita Latine utcumque reddi: Quis aptauit spiritum? Dominus: & virum consilij eius nosse fecit illum. Quem consuluit, & intelligere fecit illum? & docuit eum in semita iuris, & docuit eum scientiam, & viam prudentiarum scire fecit illum.

In priori argumentationis huius parte magna rerum corpora vnius Dei sapientia & auctoritate consistere indicata fuerant: sed quoniam illa nec frustra condita fuerant, nec otiosa deprehenduntur; sed omnia ac singula suis efficientiis, motibus, actionibus, & passionibus cõmendantur: omnium verò efficientiarum & motuum initium est spiritus, uti iam in magni operis corpore plenè disseruimus. Spiritus autem multiplex est: est enim qui separatus est, qui corpori immixtus partes agat vel ferat suas. Hunc etiam spiritum naturalem, siue à corpore seiunctum, siue adiunctum corpori, suis discretis ordinibus (qui omnes unico appellantur spiritus nomine) ab unico Domino Deo constitutum ac determinatum affirmat Vates. Quis aptauit spiritum? efficacem, inquam, naturam in omnes mundi partes distributam? Respondet ipse sibi, Dominus. Namque nomen IEHVEH ita hoc loco positum est, ut recto & secundo Latinis casibus aptè reddatur. Dominus, inquit, ille miserator & misericors, idemque benignissimus, omnia hæc nobis hic cõmemorata condidit, ponderauit, concinnauit, & aptauit. Quoniam ipsius est mare, & ipse fecit illud; & aridas fundauerunt manus eius: Quia in manu eius sunt omnes fines terra, & altitudines montium ipse conspiciit. Vt verò ille solus totius rerum natura & vnicus auctor fuit, quam nulla alia vis & virtus, quæ nulla præter ipsum antea fuerat, efficere potuit; ita nullus alius, præter ipsum, huius cognoscendi veri atque disciplina huius eruditior,

ac doctor fuit. Neque quisquam tantum valuit ingenio, tantum iudicio affecutus est, ut veram totius mundi ac naturæ omnium rerum aptam concinnamque rationem & cognitionem sua sponte inuenire, nedum alios mortalium docere posset. Vt enim hæc omnia facere Domini virtutis fuerat, sic etiam ad amissionem indicare, singillatimque tradere ipsius vnius voluntatis & liberalitatis singulare donum fuit, vni Vati Mosi concessum, & per hunc ceteris communicatum scire cupientibus mortalibus. Atque Moses hoc loco, vir consilij eius: cui videlicet magna totius conditi orbis monumenta, magna dignitatis natura & partium humanarum documenta, magna etiam salutis orbi restituenda arcana credidit Deus. Constat enim omnis à Mose tradita doctrina summa tribus his præcipuis capitibus: creationis mundi & hominum, gubernationis, & rectæ institutionis eorundem; renouationis, ac regenerationis hominum per IESVM Christum efficienda. Hæc verò tria capita illis nominibus indicata, significantur semita iuris, quæ ad humanorum morum præcepta & instituta facit: scientia, quæ ad naturæ cognitionem rerum pertinet: & viam prudentiarum, quæ ad arcanorum diuinorum reuelationem ducit: in qua significationes rituum, ceremoniarum, & sacrorum omnium continentur. Est autem horum versuum paraphrastica huiusmodi interpretatio: Quis aptauit spiritum, efficacem illam naturam per omnes mundi partes insinuatam? Dominus, qui fecit celum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt. Et idem Dominus fecit nosse consilium suum virum consilij sui, quem ad hanc rem vsque à matris aluo comparauerat: & intelligere fecit illum, non solum cognoscentem quæ facta, sed quemadmodum, & quando, & quamobrem facta fuerint omnia: & docuit eum in semita iuris, in mundo omni, mundi que partibus exerciti, atque inter homines cognoscendi & exercendi: & docuit eum scientiam, quæ humanæ naturæ prima conditio, degeneratio, ac deprauatio, præsensque status cognosceretur: & viam prudentiarum scire fecit illum, in qua publica salutis continentur sacramenta & responsa. Itaque rerum omnium natura & veritas, & efficientia, earundemque cognitio atque doctrina, vni diuinæ tribuuntur auctoritati, præter quæ nihil verè & rectè ab hominibus non ferri ac præstari modo, verum neque cognoscere ac tradi potest: cum ipsi nihil prorsus sint, vel sint tanquam non sint, si cum Deo comparari studeant.

Ecce Gentes quasi stilla stulæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt: ecce insulæ quasi puluis exiguus.

DIVINÆ sapientia ac virtutis & efficacitatis veritatem naturæ, ac mundi rerum opificio, ratione, & usu doceri, probari, ante dixerat, eandemque per Vates hominibus esse declaratam; quorum exemplo Dei etiam voluntatem & benignitatem ad nouam creaturam efficiendam, eandemque facultatem commendat, & Vatis iam diuinum propositum indicatum fuisse ait. Facile autem esse ei, qui ex nihilo mundi superiorem & inferiorem omnem condiderit molem, ex nihilo etiam homines denuò creare & renouare; & verè ex nihilo, namque humanum genus, ubi à prima sui conditione, quam ex Dei verbo sortitum fuerat, decidit, tantum degenerauit, quantum id, quod est,

est, à nihilo distat. erat enim hominis natura suo in genere omnia. S. S. E. Et omnia per ipsum facta sunt: verum amissa per culpam sorte, in nihilum redacta fuit. & sine ipso factum est nihil, quod factum est. ita enim recta illius lectionis habet disjunctio. Et autem, qui ex nihilo omnia corporea primum condiderat, & qui spiritu singulis aptauerat à se conditis rebus, promptum fuerit etiā homines in nihilum redactos, in nouam creaturam edere, recto spiritu in eorum quoque visceribus renouato: Qui non est impossibile apud Deum omne verbum. Neque verò dicendum aut putandum in noua huiusmodi creatione ipsum humanum genus, antequam creetur, aliquid diuinam efficientiam vel iuuare, vel impedire posse. Iuuare quidem, eodum sit: et ex eo quod est, facilius quam ex eo quod non est aliquid fieri possit: impedire rursus, quia promptius aliquid à principio recte inicitur & instruitur ac dirigitur, quam, ubi deprauatum fuerit, corrigitur: facilius aliquid purum ab initio paratur, quam, iam factum & contaminatum, ad pristinam renouatur puritate. Huic argumentationi vnica sententia satis facit Vates: ait enim humanum genus, quanquam in ista, qua modo iacet conditione, hominibus ipsis, aut aliis etiā creaturis, tam spiritualibus, quam animalibus aliquid esse videatur; ut vel addere & iuuando, vel detrabere, & impediendo auctori Deo quicquam posse videatur: tamen re vera non magis ad eam, quam Deus parat, rem valere, quam nihilum ipsum quondam vel in rerum producenda natura iuuare vel retinere potuit. Ecce Gentes quasi stilla situlæ. Situlam hoc loco vas interpretamur, quo aqua ex puteo hauritur: cui, dum extrahitur, guttula primum exterius adharens nullius neque ponderis ad momentum, neque usus ad id iuuandum quod situla continet; neque ad implendum rursus puteum, in quod decidit, hauriendo, estimationis habetur. Non potuit aptius generis humani ad suam salutem, vel efficiendam conficiendamve, inopia, aut ad impediendam imbecillitas declarari & exprimi, quam stilla vnus ex situla decidua. nāq, ita ex verbo reddimus, MIDAL, ex situla. atq, hoc quoad naturam copiam & facultatem: quod verò ad efficacitatem attinet, quasi momentum stateræ. Momentum Latinus interpres posuit pro САННАК, qui tenuissimus puluis est, bilanci etiā excusso & exsufflato adharens, nullius prorsus ad minuendum, vel augendum pondus momenti. quam rationem natura humana ut in se habet, rursus reformare, reficere, & ad pondus auctore volenti & parati Deo, non certe maiorem tenere dicitur: ita ut neque sibi consulere & prodesse ad se per Deum instaurandam & amplificandam, neque obesse (secundum naturam, loquimur, non secundum singularem culpam.) Hanc sententiam & apud Iobum celebrari audimus: Quis potest facere mundum de immundo, conceptum semine? nonne tu, qui solus es? His alia Vati additur similitudo. Ecce insulæ quasi puluis exiguus. DAK, hoc loci puluis est, vestibus aut calcæis adharens; qui tamen incedentem hominis gressum aut cursum nihil morari possit, quin & ipso incessu vel decursu interdum excutitur. In exemplari legimus CHEDAKHTOL; ut puluis portabitur. Insulas autem vocat Graciam, Italiam, & ceteras regiones, ad quas ex Palaestina continente nauigiis itur. In his autem humana sapientia & industria, atque solertia

vigere

vigere putabatur. negat verò Vates non modo potentiam & vim, sed sapientiam hominum quicquam Deo ad humani generis efficiendam salutem, conferre auferréve posse. id quod similiter à Vatribus ceteris, & à Psaltribus negatum constat passim. Quia non in fortitudine sua roborabitur vir, neque in brachio suo confortabitur. Fallax equus ad salutem, in abundantia virtutis sua non saluabitur. Ita viribus humanis, humanam effici instauracionem & amplificationem impossibile fuerat. vna verò reliqua erat controuersia ac dubitatio, numquid sacrificiis & victimis, qua secundum legem veluti sacra & sancta maxime fiebant, assidueq, frequentabantur, humana expediri posset & effici salus. qua quidem in re valde fidere videbantur Israelitæ: Hanc quoque fiduciam frangens, dubitationem de medio tollit Vates: asserit enim nullam earum hostiarum, qua ex antiquo ritu fiebant, ad hanc rem efficacitatis quicquam habere; sed magis veteris legis imbecillitatem arguit, quo magis hisce opera impenderetur sacris. S. S. E. Sa-
crificium & oblationem noluisti, neque placita sumi ante te (qua secundum legem fiebantur.) & Audi popule meus, & loquar: Israel, & testifica-
bor tibi. Deus Deus tuus ego sum, non in sacrificiis tuis arguam te: holo-
causta autem tua in conspectu meo semper. Numquid manducabo carnes-
taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Omnem verò illam antiquiori-
legi addictam rempublicam cum sacris ritibus & expiationibus suis, atque adeò Hierosolymam illam terrestrem, qua totius gentis caput erat, imò & cum templo celeberrimo, in quo sacra fiebant legitima, Libanum ex translatione & similitudine Vates appellat noster, sicut appellare alias consuevit. Ut enim Libanus celebratissimus totius orientis mons à perpetua in culmine niuis candore nomen habet: ita & Moria mors à marmorei templi insigni corona Libanus dictus est. Hoc est quod subiungitur:

Et Libanus non sufficere ad succendendum, & animalia eius non sufficient ad holocaustum.

MAGNA Libani montis vastitas innumeris & variis arboribus frequens est, & multis alendis cum pecoribus, tum armentis spatia commendat opportuna: ita & ad sacrificia, victimas, & materiam lignorum sufficere potest copiosissime. Eodem quoque modo Libanus, iste alter mons, in quo templum erat, continuandis hostiis, & igni perpetuo frequentabatur: qua tamen omnia ad peccatum delendum, ad veterem auferendum hominem, & nouum, qui secundum Deum in iustitia & sanctitate creatus est, edendum, sufficere ac prestare negatur. Denique humana omnia ad hanc rem inutilia & manca atq, inepta Dei comparata virtuti existimantur.

Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane reputatae sunt ei.

Et quidem in salutis ratione conficienda humanum genus illud vetus, ut inutile, prorsus extinctum iri, & nouum porro sanctum, viuum, ac Deo dicatum creandum, & hic, & alij Vates allegoricis plerumque, interdum verò aperte & simpliciter cecinerunt. Et dices ad eos, Hac dicit Dominus Ierem. 25.

exercituum Deus Israel: Bibite, & inebriamini, & vomite, & cadite: ne-

que surgatis à facie gladij, quem ego mittam inter vos. Cumq; noluerint accipere calicem de manu tua ut bibant, dices ad eos, Hac dicit Dominus exercituum, Bibentes, bibetis. Quia ecce in ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, ego incipiam affligere, & vos quasi innocentes & immunes eritis? non eritis immunes: gladium enim ego uoco super omnes habitatores terra, dicit Dominus exercituum.

Cui ergo assimilastis Deum, aut quam imaginem ponetis ei? In exemplari uerbo comparatio significatur, quam imaginem comparabit, siue, componetis ei?

INTERPRETVM ferè omnium, qui diligentiores habentur, explicatio eò tendit, ut Vatis huiusmodi mens esse videatur: nimirum gentes docere ad salutem populo suo comparandam, efficacissimum esse, & longè dissimilem illorum dijs, quorum nulla vis, nulla efficientia est: utpote non natura diuina constantium, sed materia naturali & arte hominū fingendi, vel dolandi, vel constandi peritorum, ideoq; nulli istorum Deum esse comparandum. quæ sententia, quamquam aliàs uera, & sapius repetita est, cum huius loci ac propositi interpretatione multis ex partibus haud conuenit. Primum enim illud cordatis uiris in confesso esse debet, nullam adeò barbaram & ab humana mente communiq; sensu alienam esse gentem, quæ auro, argento, lapidi, ligno, argilla, alijsue huiusmodi materiae, siue rudi, siue secundum artem informata numen esse credat, cum diuini numinis natura & efficacia comparandum; nedum hæc dicat aut appellet mundi rectores, uel duces & gubernatores: multominus etiam creatores. quippe ante hæc artificiosa simulachra & factus & rectus constat mundus. Præterea, qui huiusmodi signa conficiunt & uenerantur, mundum non casu aut fortuito factum aiunt, sed æternum putant alij, alij uerò factum aliquando; tamen ab una prima omnium causa, hoc est, suprema & infinita mente editum. Verum hi astra, stellas, & superna mundi corpora in calo sparsa, vim ex Deo sortita ad inferioris mundi partium gubernationem; hoc est, ad aëris, maris, terrarum, plantarum, animalium, atq; hominum creationem, & recreationem, atq; mutationes omnes. Cui sententia non uidetur lectio hæc pugnare, cum paulò inferiùs legamus: Leuate in excelsum oculos uestrors, & uidete quis creauit hæc. qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine uocat. Ex nomine autem uocari dicitur id, quod ab opifice summo aliquam sortitur efficacitatis partem: quamobrem istis tanquã numinis ministris, atq; ideo minimè carentibus numine, diuinos honores tribuendos, & signa etiã, cultus & monumenti causa, dicenda ducunt. Ideoq; doctrina hæc cum iis, quæ iam præcessere oraculis, & cum redemptionis ac salutis publicæ, de qua in præsentiarum agitur, non uidetur ex amussi quadrare; præterquam quòd nonnulla huius oraculi uerba & membra in ea, quam citauimus, explicatione superuacare uidentur. cuiusmodi illa sunt quatuor eandem in rem contendentiã membra: Numquid non scitis? numquid non audistis? numquid non annunciatum est uobis ab initio? numquid non intellexistis fundamenta terra? Quid, quòd in istorum expositione rerū ac

uer-

horum ordo miscetur, ac superiorum cum inferiorum confunditur mentio? Quod cuius attentè ceteras commentationes legenti deprehensum patebit: nec nostri instituti fuerit, alienam industriam & operam ex professo impugnare, sed coherentem rebus & orationis filo interpretationem, quam breuiter id præstari possit, attexere, quam ita persequimur.

Dixerat Vates, nullam in hominum omnium natura vim esse aut facultatem ad publicam salutem efficiendum, iuuandum, uel impediendum: imò omnes gentes, tam lege carentes, quam uasas, ad hanc rem pro nihilo duci. Supererat uerò obiectio quadam & allegatio numinum, quæ diceretur cælestia: qualia habentur principes illi spiritus; quorum ministerio ac muneri & officio singulæ gentes commendatæ crederentur, quorumq; apud Danielem non obscura sit mentio sub SAR Hebraico, & Principis Latino uocabulo: Princeps regni Persidis, Princeps regni Græcorum. Hos etiam nullo secundum naturam adiumento, nullo rursus impedimento esse posse, ait Vates, Deo salutem effectuuro publicam: siue enim hos astra esse, siue intelligentias astrorum vim sufficientes credatis: tamen vim illam, siue numen dicere libeat, non ex illorum natura necessario arrogare, uel perpetuam & æternam, ac ideo propriam, & nulli acceptam referendam dicere quis possit: utpote quibus, quidquid est aut inest, non spontè innatum, sed ab auctore Deo benignè ac liberè datum, & ipsis acceptum, ueritas affirmet; & etiã experientia commonstret: hæc non ex suo arbitrio, suis uiribus, muneribus, aut officiis perpetuò posse fungi; sed tantum dum ab auctore iubentur, permittuntur, uel sinuntur: atq; ita suas illas gentes, quibus præfecta creduntur, non æternum iuuerint, nec æternum deseruerint, nisi pro iubentis prouidentie unius Dei uoluntate & consilio ac iudicio. ut manifestè euincitur ex diluuij, Sodomorumq; exemplis, atq; etiã ex Aegyptiaca salute, in qua Deus in omnibus Aegyptiorum dijs iudicia exercuisse narratur. In hanc itaq; sententiam canit Vates, Cui similem fecistis Deum. Dei nomen hoc loco est EL, quod fortitudinem & efficacitatem propriam & æternam significat. quam vim aut efficientiam similem arbitramini efficacitati ipsi, summa & æternæ: aut quam imaginem ponetis ei? Quam similitudinem componetis ei? quãnam vim & uirtutem illi ad agendum socram adseritis; ita ut ex illo atq; ex alia quapiam natura & uirtute efficacitatem uel efficientiam concinnetis & compingatis aliquam, quemadmodum uos in uestris confingendis simulachris facere consueuistis? quæ non ex nihilo, sed ex aliqua principali materia cum altera alia distincta compingitis & conficitis.

Nunquid sculptrile conflauit faber? aut aurifex auro figurauit illud, & laminis argentæis argentarius?

EXEMPLARIS lectio à litera HEH, inchoatur; quæ interdum interrogationis, uerum sapiensimè certa cuiuspiam rei nota est, atq; hoc loco ita habet. Quod autem in communi proposuerat Vates de signo ex non simplici, sed ex pluribus composito partibus, per species amplificat, atq; argumentationis primam partem expoliendo confirmat. ait enim: Faber conflare solet

sculptile ex ligno, aut are, aut argilla, vel alia quavis materia, ex qua ipsa primum conficitur moles: deinde & artifex auro figuravit illud, bracteo-
lis admotis aureis, quibus prima illa occultitur materia: quod si nō tam sum-
ptuosum pareretur opus, pro auro, argentum ab argentario extenditur. hoc
est quod dicit: & laminis argenteis argentarius. Verum si ne tam carē
quidem constāre signum velint,

Fortē lignum, & imputribile eligit: artifex sapiens quærit quo-
modo statuat simulachrum quod non moueatur.

V. T. C. V. N. Q. V. E. autem fiat, & ex quacunque fiat materia, tamen non
simplex opus est: verum compositum, vel ex complurium generum vario
corpore, vel si ex unica tantum materia, ut ligno aut luto, tamen figuram
poscit adiunctam: aliās nullum constitui potest signum.

Olim truncus eram ficulnis, inutile lignum,
Cum faber incertus, scamnum faceret ne Priapum,
Maluit esse Deum: Deus inde ego furum auiumq̄.
Maxima formido: nam fures dextra coercet,
Obscenoḡ ruber porrectus ab inguine palus:
Ast importunas volucres in vertice arundo
Terret fixa, vel atq̄ nouis considerare in hortis.

Itaque ut id, quamobrem conficitur, signum præstet, compositione quadam
prorsus indiget & opificio atq̄ opifice. Ita quoque Intelligentias quas vo-
cant, siue corporea illa forent, ut gentium nonnulla putabant, siue anima
stellis immissa, siue separati quidam animi, qui stellis præessent, ut alij phi-
losophabantur, non sua sponte extitisse, aut constāre posse, verum ab auctore
id quod sunt, habere; & id quod agunt aut efficiunt, ad compositionis sue
rationem ab auctore Deo accepisse, & obtinere, atq̄ conseruare docet. Vt si-
mulachrū quoduis à compositionis opifice sua ex materia ac forma ratione id
repræsentat, quod auctor voluit: idq̄ habet, ex quo constat. ut ille aiebat:

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu,
Si factura gregem suppleueris, aureus esto.

Atq̄ ex hoc appositissimo exemplo complura in superioribus naturis, quas
Principes diximus, appellari, obseruanda docemur. Primum quidem non
esse eandem & parem omnium, communemq̄ omnino conditionem: verum
alium alij gradibus quibusdam præstare, ut signorū alia aliis materia præ-
stant, aurea argenteis, hæc marmoreis, marmorea verò ligneis, qua figuli-
nis quoque antecellunt: Ita etiam in influentiis capiendis non omnes præ-
fectos, quos dicimus, esse pares: imò iuuari aliis aliis, aut etiam impediri.
ut lignea materies in signo argenti aut auri laminis absoluitur. sic vnus ex
istis apud Danielem prohibitum se esse dicit ab alio, ne pro studio suas ageret
partes. Secundo etiam docemur, principes istos omnes prouinciarum, &
ministros calorū non sua sponte extitisse, aut id quod sunt, quodq̄ effi-
ciunt, ab æterno habere, sed ab auctore Deo accepisse: perinde atq̄ signa in si-
militudine citata, id quod sunt, à sapiente habent opifice. Tertium animad-
uertimus, non puram, simplicissimam, & singularem esse istorum princi-
pum,

gum, siue præfectorum simplicitatem, sed compositione quadam constātem,
siue spiritus cuiusdam tenuioris & forma, ut nonnullis placuit; siue entis,
& essentie, ut à nostris traduntur theologis; siue potentia & actus, ut ab
aliis philosophis; demum natura spiritualis & sua ab opifice donata for-
ma: ita ut necessario egeat aliquo respectu, vel vnico illo, qui summus est,
creatura ad creatorem suum. veluti signa compositioni obnoxia sunt, qua-
dam materia multiplici, alia vnus materia cum forma; & omnia artifi-
cem agnoscere debent suū: namq̄, ubi nulla omnino compositio est, summam
oportet esse simplicitatem: hæc, ubi est, nullam admittit differentiā. verum,
ut in simulachris, ita in superis illis principibus graduum discrimina sta-
tuuntur: quamobrem vel compositionem, vel compositioni quicquam affi-
ne in illis fateri conueniat, uti nulli ex illis simplicissima simplicitas & sin-
gularis concedi possit vnitas. Namq̄, hæc vnus Dei rerum omnium condi-
toris propria; & ut ita Latine loquamur, consubstantialis est: qua nullam
compositionem, societatem nullam, nullam denique comparisonem admit-
tat. His omnibus argumentis illud conficitur, superis principibus, intelli-
gentiis, & influentiis illorum, posse similitudinem, posse comparisonem ad-
aptari, vel eorum signorum, qua in illorū conficiuntur vel cultum, vel mo-
numentum: Deo verò nullum inueniri comparabile, nihil prorsus vel si-
mile esse vel secundum: quippe cuius in simplicitate nulla prorsus reperitur
exceptio. Rursus verò, ut hoc expoliamus, quod iam diximus, huius carmi-
nis membra percurramus singula. Sculptile conflavit artifex, ex are vel
ferro, qua infima metallorum nota est: quod tamen artifex cōflat. aliud au-
tem vel ex ligno, vel ex alia minoris æstimationis materia fingit, quod ar-
tifex auro figuravit exterius; vel, si auro parcat, laminis argenteis ar-
gentarius obducit illud. quacunque ex re conficiatur signum, omnino ab
artifice conficitur, idq̄, ex consilio ac delectu, ita ut, si pauper fuerit, qui di-
care parat, nec nisi ligneum conficere valeat, ligneam tamen quærit mate-
riam quam possit durabilissimam. Sic veteres ades incoluistis aui. Tibull. lib. 1.
Hoc est quod addit: Fortē lignum & imputribile elegit. & huic etiam
signo conficiendo artifex quæritur peritus, artifex sapiens. talem enim op-
tari & quæri conueniebat. In exemplari lingua ita concinnatur membrum
hoc. artificem sapientem quærit illi [signo] efficiendo: ex quacumq̄ ve-
rò materie illud artifex conficiat, illud comprimis quærit, quomodo sta-
tuat simulachrum, quod non moueatur. Nouit enim artifex nullam
omnino rerum naturam, ex quibus simulachra conficiuntur, suo ingenio
immobilem, aut immutabilem esse: quamobrem arte & sapientia eius modi
exceptioni prospicere studet. Ex qua similitudine illud conficitur nimirum,
nullam illorum principum, quorum ista simulachra sunt, vel vim, vel effi-
cientiam, vel influentiam æternam esse, & immutabilem sua natura, aut
perpetuam & incessabilem: sed ex Dei sapientia, prouidentia, & arbitrio
pendere, quo deserente, illorum cessabit vis & efficientia omnis, volente au-
tem, constabit. Atq̄, hæc tenus de signis ac simulachris dissertum: quorum
ratio quotidiana experientia nemini ignoratur mortalium: nunc iam adipos
prin-

principes, intelligentias, inquam, spirituales vel caelestes; totam refert similitudinem, ostendens, longè pluribus ac maioribus rationibus naturam omnes caelestes & spirituales, Deo auctori, gubernatori & arbitro obnoxias esse, quàm simulacra ista suis sunt obnoxia artificibus: ad idq; argumētum distinctione vititur maximarum precipuarumq; mundi partium: quas in quatuor partitur gradus, natura infima, media, atq; superna, & suprema omnium, hoc est, prima causa: quibus gradibus totidem adiungit verba, magno & oportuno dicendi artificio.

Nunquid non scitis? nunquid non audistis? nunquid non annunciatum est vobis ab initio? nunquid non intellexistis fundamenta terræ?

CÆLORVM orbiumq; natura, figura, motus, & efficacitates, non tam sensu, quàm intellectu cognoscuntur, ex certis primis principiis, ex sensibus, cōmuniq; sentiendi vi perceptis; ex quibus deducuntur documenta quadam necessario mentis & rationis discursu firmata: qua Scientia appellatur. de hac itaque natura cognitione rogat, Nunquid non scitis? Spirituales verò ordinis ac natura notitia magis ex sapientū antiquorum auctoritate, quàm ex scientiæ præceptis & conclusionibus accepta est: credendum enim fuerit iis, qui quòd antiquissimi extiterint, rerū cognoscendarum peritissimi habentur. Ij autem & spiritus, & intelligentias, & bonos malosq; demones esse tradiderunt. id quòd ab illis acceptum est, auditio dicitur. ergo Nunquid non audistis? quæ de spiritibus per maiores tradita fuerint: de gradu autem illo diuino ac supremo primæ omnium causa ita interrogat, Nunquid non annunciatum est vobis ab initio? Indicat mundi creationem & opificium, qua nec sensu tangi, nec scientia comprehendendi poterant, fuisse iam inde à primis temporibus per Vates declarata mortalibus. ex quorum Vatum numero Hanoch, Methusalach, Noahus, & Melchisedekus, & Abrahamus. qui omnes auctorem, gubernatoremq; mundi prædicauerunt Deum: qui antiquis temporibus permisit omnes gentes ingredi vias suas, & non sine testimonio seipsum reliquit, dans illis pluuias de celo, & implens cibo & latitia corda eorum. Nunquid non annunciatum est vobis ab initio? Vltimo verò loco infimas mundi citauit partes, verbo etiam vsus amplissimo. Nunquid non intellexistis fundamenta terræ? quòd hæc loca, ut omnibus familiaria & frequentata, considerando, obseruando, & comparando cognosci possint. Eademq; protracto sermone, primum prosecutus, ait.:

Qui sedet super gyrū terræ, & habitatores eius sunt quasi locustæ.

NATURA ratio sic habet, ut ceteris mundi magnis corporibus perpetuò agitatæ motibus, terra immobilis permaneat: ut & Salomon dixit: Generatio præterit, & generatio aduenit; terra autem in æternum stat. Hanc verò stabilitatem non natura sua, suoq; ingenio terram esse sortitam, & obtinere, sed in sua voluntate, & efficacia Dei super ipsam sedentis, atq; hoc pacto immotam conseruantis. S. S. E. Qui fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in seculum seculi. Deo autē omnia verba

illa

illa tribuuntur in sacro sermone, stare, sedere, ambulare, ascendere, descendere; eò quòd omnium huiusmodi habituum vis & veritas non aliunde, quàm ex virtute diuina constat. atq; ita in iis, quæ immobilia dicuntur, sedet; in iis, quæ mouentur, ambulat. ut, Qui ponis nubem ascensum tuum: qui ambulat super pennas ventorum. Gyrum autem hoc loco pro omni terra corpore, siue mole, siue globo usurpatum vocabulum accipimus. Namque nomen HHOG, quod interpres verit in gyrum, & caelesti corpori addicitur. ut apud Iobum: Cardines calis perambulat; idem nomen HHOG legitur: pro quo redditum est cardines. & apud eundem: Terminum circumdedit aquis. Latinum circumdedit, ex HHAG, versum est. & Quando certa lege & gyro vallabat abyssos. In exemplari est, In indicendo HHOG, super facies abyssi. Itaque HHOG, vniuscuiusque rei naturam & legem interpretatur. atque hoc pacto quidquid terra arrogatur, ut stabilitas & fecunditas, non ipsi natura inest sua; sed ab insidente Deo: quem sedentem nemo vexare, mouere, aut sollicitare potest. nam aliàs nec ab initio terra, ubi nunc est loci, fuit; nec id, quòd nunc tenet, fecunditatis habuit: utpote quæ tunc arida vocabatur & erat, atq; aquis obducta nulla certa se conspiciam præbebat stabilitate. S. S. E. Abyssus sicut vestimentum amictus eius, super montes stabat aqua: ab increpatione tua fugient, à voce tonitruus tui formidabunt. Ascendunt montes, & descendunt campi in locum, quem fundasti eis. Terminum posuisti, quem non præteribunt, neque conuertentur operire terram. Et quamquam stella, & cali, & superiora cetera corpora, vires, efficientiasq; suas terris influant & immittant, non tamen ut præfides ac domini, imperatoresq; terrarum id faciunt; sed tamquàm instrumenta & media, quibus, cum vult hæc efficere, imperat, & cum nolit, rursus vetat Deus: neque enim instrumenta vel semper in vsu sunt, vel semper operi admotæ visuntur, sed cum artifex vult; cuius arbitrio vel usurpantur, vel omittuntur aut suspenduntur. Terra itaq; solus imperat & moderatur Deus; atq; ideo infidere dicitur super HHOG, id est, super vniuersa terra naturam: quam nunc fecundam, nunc sterilem efficit pro consilio & arbitrio suo cum summa iudicij veritate constante: quale iudicium sedentis, hoc est, imperantis, Dei credi & esse conuenit. Cuius imperatoris comparatione habitatores eius sunt quasi locustæ. Locustas quidem in terra nasci & versari videmus: sed neque ubique terrarum semper sunt; nec, ubi sunt, semper densa ac frequentes. imò pro Creatoris Dei voluntate aliàs quamplurima, aliàs rara visuntur; aliàs diu durant, interdum verò repente extinctæ pereunt. nonnunquam volant & mouentur, & magni exercitus in star procedunt, omnia loca & prædia ac rura vastates: fit etiam ut certis hæreant locis, aut in deserta deferantur, aut in mare sese coniciant. Non secus cum habitatoribus terra pro iusto Dei iudicio, pro sapientissimo consilio agitur. Hinc felicitates, hinc rursus calamitates gentium, & copia & inopia, & quæcunque inter mortales aguntur tempora, mutationes ac vicissitudines temporum. Illud præterea admirandum & celebrandum magnitudinis & amplitudinis præconium Dei; qui tam exiguam rem, qualem

v. v.

illius

illius comparatione humanum genus esse accepimus, tamq̄ abiectam, tamen illius providentia, cura, ac benignitati, iudicio, atque beneficentia gubernatione acceptū & tractatum, certissimis ac perpetuis noscimus exemplis. *Psal.* S. S. E. Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, & humilia respicit in celo & in terra: Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui. Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum letantē. Vt ipse qui totam terram molem sedens agit, & quid, quoq̄, loco, quāve parte sit, prorsus tenet. Locustarum nomen ad humilitatis & exiguitatis tum virium, tum etiam aestimationum comparationes usurpari solet. ut, Ibi vidimus monstra quadam filiorum Enac de genere giganteo; quibus comparati quasi locusta videbamur. Atq̄ hoc versu dominium, imperium, & providentiam tum communem, tum singularem erga terram naturam & facultatem omnem uni Deo Vates adscribit, idemq̄ iuris in caelestium orbium naturam atque vim prorsus arrogat: quibus nihil proprium aut perpetuū concedit agnoscendum aut excipiendum; sed omnia voluntate atque nutu Dei gubernari, exerceri, aut rursus retineri in proximo docet hemistichio.

Qui extendit veluti nihilum caelos, & expandit eos sicut tabernaculum ad habitandum.

CAELOS, quorum ambitu cuncta velantur & continentur, tenuissima & perspicua tela natura similes depingit Vates: quos à Deo extensos, & in orbis aptatos ambitum dicit; ita, ut quidquid sunt, quacunque pertinent, ab eodem habeant auctore. Nihilum, hoc loco non ex genuina Latini vocabuli significatione interpretamur: nam quod nihil est, non extenditur; & idem in sacralingua HEBEL, siue AIN dicitur. Verum pro hoc nomine, in exemplari DOK vocatur; quod à DAKAK derivatū, tenuissimū velum, seu telam subtilissimam significat: quales esse solent, per quas liquores & tenuissimi excernuntur excolanturq̄ pulveres. atq̄ ita caelos non veluti influxuum fontes ipsos, verum veluti colatoria influxuum esse docet; influxuum autem copiam à diuina providentia & efficacia manare: qua nihil sibi subducens, omnia omnino sufficit omnibus, virtutemq̄ distribuit, variam tam superioribus quam inferioribus mundi partibus. quam tamen nulla pars propriam vel perpetuam sibi predicat: non terra, ut iam audiimus: non calum, quippe quod nulla regione stabilem & aeternam efficientiam probat, nisi quantum habitator ipse prestare & prospicere voluerit. Neque enim cali natura sua spontis est, sed habitatori subseruit Deo; non quidem uti domus aliqua fundamentis aliè ractis fixa, sed ut tētorium artificis cuiuspiam, qui pro arbitrio & usu migraturus quod placuerit, tentorium soluit, & aliò traducit. & si velit eodem loci manere, tamen volvere, & variare potest: ita ut partem, quae ortum aspiciebat, in occasum vertat, & sinistra dextris commutet, atque opus facturum, quod paravit, ad consilij sui rationem tabernaculum componit vel disponit. ita videmus multa in orbe terrarum, & in caelestibus variata influentis, nonnunquam etiam irrita & impedita, rursus restituta, interdum abolita, postmodū instaurata pro

pro Domini & opificis in celo sedentis nutu, atque illud pro iudicij ratione minati & praedicentis, Sit calum, quod supra te est, aneum; & terra, quam calcas, ferrea. Ex quo etiam iure ac foro illa sumi: Ego quoque prohibui à vobis imbrem, cum adhuc tres menses superessent usque ad messem; & plui super unam civitatem, & super alteram civitatem non plui: pars una completa est, & pars super quam non plui, aruit. Et venerunt duae & tres civitates ad unam civitatem, ut biberent aquam; & non sunt satiata. Percussi vos in venio vrente, & in arugine multitudinem hortorū vestrorum, & vinearum vestrarum: oliueta vestra & ficeta vestra comedit eruca. His modis atq̄ his pactis terram & calum, aëra & mare, & omnia mundi superna & inferna corpora Deo parere, & ad nutus obsequi, ac mortalibus vel aduersari, vel secundare, uti locustis, Vates docuere, cum primisq̄, Isaias illi caelos veluti tabernaculum ad habitandum expandi perdocet: namq̄ hac una ex rationibus est nominis SADA I, Deo tributi; quod veluti agricola glebas, ita ille calum ac terram verset, frangat, comminuat, & vsibus habiles reddat, vel sinat inhabiles. Iam verò de superiore, siue spirituū, siue principum dicere velimus, natura, auctoritate, & facultate differit: quibus nihil aeternum & proprium tribuit, sed omnem vim & efficientiam auctori suo acceptam referri ait.

Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint: iudices terrae velut inane fecit.

PRINCIPES, praefecti, ac praepositi variis circumscribuntur in sacro sermone nominibus: ex quibus unum est ROZENIM, pro quo Latinus interpretes nunc reddit secretorum scrutatores. intellige consiliarios principum ex hac interpretatione. alius reddere solet principes, ut in psalmo, Et principes conuenerunt in unum. & Audite reges, auribus percipite ROZENIM, principes. & idem apud Habbakuc tyranni vertit. alibi verò, legum conditores. Vt cunque sit, principes & praefectos, regibusq̄, intimos vocabulum significat. eosdem etiam propter auctoritatem vocari audimus Deos. ut, Et deducet eum Domini illius ad Deos. & Ego dixi Dy estis, & filij Excelsi omnes. Atq̄ inter hos, qui alius agenda praescribunt vel commendant, SOPHETIM appellantur; quod Latinus in Iudices vertit. ex qua ratione SOPHET nomine Deus frequentissimè celebratur, vii supremus omnium dictator & iudex. Atque duo hac nomina pro superioribus naturis hic usurpantur, quas principes Daniel dixit. Hos omnes, qui terrarum praefecturis fungi creduntur, iudicio & voluntate Dei impediri, teneri, ac turbari ait Isaias: itaq̄, efficit declarat, ut non pro suo, sed pro summi imperatoris agant & agantur arbitrio. quasi non sint. In exemplari LE AIN, ad non, id est, negat, & negare potest agendi facultatem; quemadmodum Lucifero negatam constat: qui quondam oriebatur mane; verum iusto Dei iudicio de gradu decidit. Quin etsi velit illos auctor ex nihilo creatos, euertere, & in meram vanitatem potest redigere; utpote quos ex nihilo antea fecerit. hoc est quod subinfertur. & iudices terrae, qui terris praesse dicuntur, idem Deus & auctor, velut inane fecit. Primum terrae

nomen fuit TOHV, pro quo Latinus interpres vertit, Terra erat inanis. Quidquid autem illud fuerit quod TOHV vocatur, non erat ab aeterno, sed à Deo creatum extitit. S. S. E. In principio creavit Deus calum & terrā. ut verò ille illud TOHV fecit, quod & postea in ERETS, hoc est, terram vtilem promovit, sic terrarum iudices istos, quos principes aliàs dicimus, ille ex nihilo fecit, velut inane, & istis, quas exercent, influentiis & praefecturis atq; tutelis admovit; impediturus aut reuocaturus ubi voluerit. namque ex istis nulli propriam & aeternam sibi vendicare aut allegare possunt naturam: nec propagationē ullam sui efficere, aut moliri valent. sed singuli, ac singulares proprias tuentur natura & muneris partes, ex auctoris tamen voluntate & providentia constantes, indeq; dependentes. hoc est, quod expolitionis & confirmationis causa subiungitur.

Et quidem neque plantatus, neque satus, neque radicans in terra truncus eorum: repente flauit in eos, & aruerunt, & turbo quasi stipulam auferet eos.

In exemplari lingua multitudinis numero leguntur haec. Equidem non plātati sunt, & quidem non sati sunt, & quidem non radicabitur in terra truncus eorum. Atque ita etiam in vulgata versionis codicibus nonnullis emendatioribus. Dixerat, principes istos istos, de quibus disputatur, ex nihilo fuisse factos, perinde atque inanis antea dicta, quae postea terra appellata est. Ita quidem ab auctore Deo profectos affirmauerat, verum non ex eo sequi ait, illos vel esse certo fixos loco immobiles & immutabiles prorsus, aut futuros vel sua sponte ipsos aeternos, vel certa & cōtinuata sobole perpetuos, atque ita iam semel editos terris in suis, quibus praefecti habentur, aeternum permansuros. atq; hoc pacto eandem obtinere conditionem cum terra, quae ex TOHV in ARETS amplificata, & in aeternum stare dicitur, & varias plantas variis in regionibus proferre & propagare visitur. non sic isti principes, inquit, habendi, quibus nulla omnino ante rerum principium natura fuerat, nulla plantatio, nulla etiam satio, aut propagatio: sed neque dum conderetur orbis, ita constituti sunt, ut plantati, sati, atq; radicibus aliè actis, in terra fixi dicantur. Neque enim id iuris aut status à conditore allegare possunt, cuiusmodi terra concessum legimus.

Gcn. 1.
 11. Geminet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum
 12. faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram. & factum est ita. Et protulit terra herbam virentē, & facientem semen iuxta genus suum, lignumq; faciens fructum, & habens unumquodq; sementem secundum speciem suam. Et vidit Deus quod esset bonum. Verum in istorum principum creatione & institutione atq; munere nihil tale expectes, sed ita positos, vti truncos apud vites & arbores agricola figere solent, fulciminis ac retinaculi ac repaguli cuiusdam causa: qui nec radices agere permittuntur, sed tantisper manere dum illis inseruiant v sibus, deinde pro domini voluntate commoueri, & ventorū ac solis vi siccati, demumq; cum libeat, igni exponi. Hanc similitudinem persecutus Vates, principibus istis, de quibus agit, applicat. quos non necessario neque aeternum suis, quibus

bus praefecti sunt, cali ac terrarum regionibus vel praefuisse antea, aut praefecturos in posterum; neque quicquam habere quod sui iuris sibiq; propriū, & ut ita dicamus, natium aut congenitam & concreatū defendere possint; sed pro creatoris & imperatoris nutu & voluntate esse & habere fateantur quidquid sint & habeant. Atq; hoc nunc non de omnibus caelestium spirituum ordinibus dictum accepimus, verum de iis tantum, qui vel astrorum influxibus ac viribus, vel terrarum locis ac regionibus aptati dicuntur & principes appellantur Persidis, Graecorum & Romanorum, Assyriorum: in quorum monumenta & cultum signa & simulacra variis dictata nominibus superstitiosè magis quàm ritè sacrabatur. Nam de Angelis & spiritibus in genere aliis, neque is loci aut argumenti huius fuerit sermo. Quare, ut ad institutum redeamus, nulla causa, nulla lex, ratio nulla euincit, hos terrarum ac nationum dictos principes cum supremo illo & unico numine, singulariq; rerum auctore & gubernatore, in salutis publicae arcano & admirabili beneficio tanquam adiutores componendos, aduocandōsve fore. hoc docet Vates illo dicto, Repentè sufflauit in eos, & aruerunt. Ex prima uero lectione sic Latinis verbis haec referuntur. Et etiam sufflabit in eos, & arescent, & tempestas quasi stipulam auferet eos. Ita naturam, ingenium, munus, & cetera, quibus commendantur, non sibiipsis arrogare, aut retinere posse quis dicat; verum auctori unico omnium accepta referre verum est. Atq; ex his omnibus locis & argumentis illud omnino consequitur & efficitur, quod initiū disputationis ac doctrina fuerat, neminem prorsus in re vlla, nedum in salutis publicae ratione, facultate, & efficientia, Deo tanquam socium posse comparari & adscribi, vel allegari. Id quod ita repetitur.

Et cui assimilastis me, & adæquastis? dicit sanctus.

CONCLUSIONIS collectionisq; vim obtinet interrogatio haec. Esto, inquit, vestra ista conficta aut cōflata signa rationem habeant, quamobrem cum principibus illis vel influentiis siue intelligentiis comparentur: mihi verò quam assignabitis vel rationem vel similitudinem in comparisonem alterius efficacitatis cum mea unica & singulari concinnandae: id fieri posse manifestè euincit nomen Sanctus: quod separationem, singularitatem, ac maiestatem nulli quicquam simile aut secundum concedentem significat; maximè cum absolutè appellatur, ut ab hoc ipso Vate appellatus refertur, Sanctus, Sanctus, Sæctus: à quibus verò appellatus? nempe ab ipsis magnis & precipui ordinis spiritibus, à Seraphim, inquam. Dicit Sanctus. In exemplari futuri formam obtinet verbum, perpetuitatisq; significationem tuetur. dixit, dicit, ac dicit. In creatione rerum & in regeneratione etiam hominum, & in maximo illo salutis publicae opificio. Porro autem quoniam de principibus illis, quas intelligentias vel separatas mētes vocare solemus, plantarum ac truncorum & vallorum translationem v surparat, eam iam nunc ex natura ipsa indicatam explicat.

Leuate in excelsum oculos vestros, & videte quis creauit haec:

Eos indicat, quos ROZENIM & iudices terræ vocatos iam audiuimus.

atque non aternos natura, neque muneris præstandi necessario iure arrogantes, aut absolute arbitros esse docet, sed creatos, & suis quemq; vel communibus, vel singularibus adscriptos partibus, idq; ab auctore. nec solum capitibus, verum præcipue mentis oculos in altum tollere contemplantis iubet.

Qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat: præ multitudine fortitudinis & roboris, virtutisque eius, neque vnum reliquum fuit.

IPSO astrorum calorūq; intento spectaculo, ipsis contemplandis locorum ac motuum rationibus & ordinibus, ipsa tanta varietatis cōcordi lege doceri contemplantis posse, auctorem & gubernatorem vnicum, singularem, ac prorsus integra maiestate sanctam esse, ait. Quippe cum innumerabiles aspicientibus mortalibus appareant, tamen spatis distinctis, sua singula loca seruant, sua momenta exercent: non secus atq; in maximo aliquo & instructissimo exercitu sua singulis capitibus distributa constant & obseruantur partes, quamquam aliis minoribus, aliis maiori decoratos auctoramento: Namq; alia claritas solis, alia claritas luna, & alia claritas stellarū: stella enim à stella differt in claritate. nihilominus tamen suis cuncta reguntur ac parent legibus, omnia & præscriptos seruant ordines & militia decius atque vsum præstant, suis non modo partibus, verum & nominibus distributa & appellata, ac domino imperatori duciq; summo parentia atque vocanti audientia; perinde atque singuli serui hero vocati suo, suas ministrando præstant partes. Ex familiarum consuetudine & institutione formula hæc sapissimè usurpatur. Vocauit te nomine tuo. Ego vocauit in nomine Bezalael & Aboliab. Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Atq; hoc quod ad naturam & munus vniuscuiusque: quod verò ad durationem facit, verum quidem id est, certam constantemq; esse calorū, luminarium, ac stellarum & intelligentiarum, qua his præfunt, durationem, quoad mundum & hæc omnia durare auctor ac militiæ summus imperator velit; verum hoc non à semetipsis habent, sed ab infinitudine & virtute illius, qui cum omnis efficiencia immensum sit mare & perpetuus fons, cumq; omnia complectatur ac teneat, nihil quicquā prætermittit; cui non opportunè commodas suppediet vires. præ multitudine fortitudinis & roboris, virtutisque eius, neque vnum reliquum fuit. nihil. quicquam cuiquam neque vni vel minimo defuit vquam. verbum primæum NEGHADEB, defecit, aut destitutum vel absconditum est, vertere aptè possumus; ut & aliàs interpret nos ter verit, Mane iudicium suum dabit in lucem, & non abscondetur. & Nec defuit quisquam à paruo vsque ad magnum, tam de filiis quàm de filiabus & de spoliis: & quæcunque rapuerant, omnia reduxit David. Ex quibus huius pronūciati sententia aperta constat. Hæc itaq; omnia ea causa disputat Vates, ut ostendat in salutis publicæ expeditione nullam earum naturarum, quæ creatæ sunt, sapientissimæ & efficacissimæ. Deo opitulatum ire, qui, cum cuncta crearet, nullius sui est aut indigni ope.

Quare

Quare dicis Iacob, & loqueris Israel: abscondita est via mea à Domino, & à Deo meo iudicium meum transiit.

QVISNAM, cuiusque conditionis Iacobus antea fuerit, utq; diuina tutela seruatus, demum ad Israelis nomen & amplitudinem fuerit traductus, iam sapius ex sacra doctrina obseruatione docuimus, priusq; nomen ad priuatum & humilem, posterius verò ad splendidum & illustrem viri ordinem citari ostendimus, & indicauimus interdum Iacob humanum significare genus, communi tantum filiorum Adami ordine conscriptum; idem verò ad populi Dei communionem iura & commoda optatum ac susceptum appellari Israellem. vtrumque autem definiendum esse notitia imbutum Dei, sed Israellem amplius etiam instructum. Hæc igitur præfati dicimus, hoc loco nomina hæc & ex simplici, & ex arcana significatione citari: hoc est, ut verè illos Iacobi & Israelis filios secundum carnem, ita & homines omnes, qui modo Dei notitia præditi sunt, significare; tam eos, qui tantum humanis aguntur consiliis & rationibus, quàm eos qui celestis disciplina præceptis & institutis, atq; etiam diuinis oraculis plenius & expeditius aucti fuerint. Vtrisque autem publicæ salutis promissa facta cum fuerint, tamen propter longam expectationis moram in dubium interdum sunt vocata: vsque adeò, ut de diuina erga homines ac singulari cognitione, cura & prouidentia fuerit non sine magno incommodo controuersum. Cuius quidem argumenti illud ab Apostolo inductum & improbatum legimus, Vbi est promissio aut aduentus eius: ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creatura. Latet enim eos, hoc volentes, quod calerant prius & terra de aqua, & per aquam, & consistens Dei verbo. Huiusmodi argumentationem Vates nos ter hoc loco suscipit aduersus eos, qui simpliciter Iacobi & Israelis nomen profiterentur, & eos qui horum sequerentur partis, hoc est, homines ceteros vel minore vel maiore diuinarum rerum notione informatos. itaq; quidquid cum alteris agitur, idem cum alteris agitenendum: vnum enim est humanum genus, & Adami filij omnes vnus homo sunt; ut rursum filij Dei omnes vnum quoque sunt in Christo (Scientibus Christum loquimur.) Igitur Israelita post tot ac toties repetita promissa diuina, & accepta de communi salute responsa, cum se tamen patria exules ac dispersos, & seruitute varia ac multiplici oppressos afflictosq; sentirent, in eam cogitationem prolapsi sunt, ut opinarentur, vel res humanas hoc est, suas, Deo ignotas, vel si maximè notas esse contingeret, non tamen curari & corrigi (quæ in disputatione de prouidentia communis ac prima esse solet argumentationis materia.) Hoc est quod Petrus referebat, Vbi est promissio aut aduentus eius: ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creatura. Et quidem hæc eadem questio & controuersia Israeliticum populum apud Agyptios laborantem exercuit, ut aliàs fusius edisseremus. Nunc verò Isaias Iacobum & Israellem hanc eandem rationem atq; sententiam tractantem admiratur ac reprehendit, his nominibus appellans, quorum nominum significatione & veritate, diuina in se cognitionis; tutela ac prouidentia perpetuo memores, certos, & persuasos esse oportet.

oportuit. Namq; Iacob is fuit, qui fratris iram fugiens inops & priuatus huiusmodi nuncupauerat votum. Si fuerit Dominus mecum, & custodierit me in via, per quam ego ambulo; & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum, reuersusq; fuero ad domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum. hoc est, Dominus mihi ut verus meus gubernator ac tutor agnitus perpetua fide & obseruantia suscipietur colendus. atque huius voti qualem euentum idem ipse Iacob agnoscens praeceperat, operapretium fuerit commemorare. Dixitq; Iacob, Deus patris mei Abraham, & Deus patris mei Isaac, Domine, qui dixisti mihi: Reuertere in terram tuam, & in locum natiuitatis tuae, & bene faciam tibi: minor sum cunctis miserationibus tuis, & veritate tua, quam explenisti seruo tuo: in baculo meo transiui Iordanem istum, & nunc cum duabus turmis regredior. Atqui idem homo his qua fatetur beneficiis affectus, vltius etiam promotus & auctus, ab eodemq; Domino ac Deo suo ornatus, illustre illud, non ex merito suo, sed ex Dei, cuius fidei sese commiserat, benignitate nomen ac decus retulit. Rogatus enim, Quod nomen est tibi? Respondit, Iacob. at ille, Nequaquam, inquit, Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines praualebis? Quae cum ita habeant, quare dicis Iacob, & loqueris Israel? eundem alloquitur hominem veluti beneficiorum in vtraque conditione acceptorum, parum memorem. Minus mirandum si quisquam alius aduersus diuinam locutus fuisset prouidentiam, de qua ambigeret, verum tu Iacob, quare animo deliberato dicis, & tu idem Israel, cur nam loqueris aduersus eum, quem tam saepe, totq; modis Deum, hoc est, gubernatorem tuum singulariter expertus es; & dum Iacob tuebaris conditionem, & postquam Israel factus ac didicisti euasisti: quidnam causa est cur huiusmodi rem animo agites, nedum voce & lingua proloquaris? Sunt autem quae illi cogitata ac effata exprobrat, illa videlicet.

Abcondita est via mea à Dño, & à Deo meo iudiciū meū trāsiuit.

Quae de prouidentia vulgus hominum in controuersiam deducere solet, ut ex antiquorum accepimus monumentis, bipertito sunt argumento: quidam enim prouidentiam prorsus abnuebant: quorum & ab aliis hominibus humana rationis & artis melius compositibus explosa sententia, & à sacris auctoribus identidem confutata est. Alij verò non negantes Deum, rebus prospicere sub calo constitutus, tamen id in genere concedunt, in speciem verò descendere ambigunt, & aliquando inficias eunt: Aiunt enim Deum genera omnia rerum cognoscere, & ne omnino pereant, curare, singularia verò casibus & mutationibus non atēdentem permittere. Harum sententiam & orationem à Iacobo, eademq; Israele, quasi vna quodam singulari homine usurpatam reprehendit Vates: cum idem vnus quocumque nomine se vocatum velit; siue ut priuatum Iacobum, siue ut insignem & illustrem Israelem, viriusque partis, quam accusat, veritatem in se fuerit singulariter & manifestè expertus. Est autem dubitationis pars duplex: altera ambigit de nouitia Dei erga singularia: altera verò de cura & prouidentia

dentia erga eadem singularia. vtrumque verò Iacob & Israel in se, tamquam singulare caput, transfert, qui ut sese tam diu seruitutis & exilij laboribus & calamitatibus oppressum sentiebat, plane Deo nec agnitus, neque curatus, imò prorsus neglectum aiebat, & querebatur. id quod oratio hac significat, Abcondita est via mea à Domino. Via nomen pro ratione vita, pro omniq; consuetudine usurpatur sapientissimè. Ecce tu cognouisti viam meam, & semitam meam inuestigasti. perinde valet atq; illud: Dominus ille misericors, quemadmodum ego agam, quid feram, quid patiar, quo in loco & statu res mea sint, non videt; neque in genere hominum aliquando secundis vti rebus, aliquando aduersis affligi, non respicit, dum modo homines non desint, num ego, num alij supersint, & rectè agant, perinde fert: atq; ita quid mihi iniuriarum inferatur, & quemadmodum agati mecum, non discernit, non curat, nec diiudicat: ita ut Deus, id est, gubernator ac iudex meus ritè dici possit. Prouidentia enim diuina tam erga genera quam erga singularia inferiorum sub calo creaturarum duabus attendis partibus, cognitioni ac iudicio. Atqui Iacob quondam, cum apud Mesopotamiam esset, Deum suarū cognitorem iudicemq; rerum expertus primum, deinde verò non solum fratre & hominibus, verum etiam Deo potens & valens, vnde & Israel appellatus, euasit; certissimam vtroque nomine, hoc est, cognitoris ac iudicis Dei, prouidentiam verè & piè laudauerat, dum Iosephi filius benedicens, aiebat: Deus, qui pascit me ab adolescentia mea usq; in presentem diem: Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis. Quare nunc idem Iacob, qui & Israel, iure ab admirato reprehenditur Vate; ut qui propter calamitatum presentem sensum, Deo cognitionis ac iudicij vel facultatem, vel voluntatem esse neget. quae etiam reprehensio totum humanum genus, cuius res & salus hoc loco agitur, spectat. Et quidem, ut Israelitis secundum carnem dispersis & oppressis, Dei cognitionem & iudicium negari, Vates in imagine refert: ita hominum generi sub grauisima inimicorum violentia, ac tyrannidis durissimo afflictis iugo, vim voluntatēve Deo tantum cognoscendi & vltiscendi malum disputando inficias iri, complura apud auctores testimonia declarant. pro ceteris autem omnibus D. Petri illud nobis paulò antè citatum sufficit. Hae sententia illius dicti est: Abcondita est via mea à Domino: & à Deo meo iudicium meū trāsiuit. Mearum rerum priuata ac singularis ratio Dominum misericordem & liberatorem assertoremq; latet, iam alias fuentem causas, & ad meam minimè attentum. & iudicium in eos, à quibus vexor, quod quondam experiebar à Deo editum iniuriarum vindicē mihi antea laudato, iam trāsiuit à Deo, id est, iudice & gubernatore meo: ut ipse qui vel non iudicat, vel suas iam iudicis partes alio trāstulit, quam opinionem & sententiam sic redarguit Vates:

Nunquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus, qui creauit terminos terræ: non deficiet, neque laborabit, non est inuestigatio sapientiae eius.

DV O BVS modis mens humana ignotarum antea rerum notitiam in-

Plato Alei-
biad. 1.

ire solet vel vestigatione ac ratiocinatione, vel disciplina & auditione: vestigatio differendo exercetur; disciplina ex traditione proficitur, cuius fundamentum est fides. Alter modus ab iis qui philosophantur, suscipitur; alter vero ab iis, qui melius quam philosophi erudiuntur, hoc est, per divina responsa & oracula Vatum veracium officio edita. Virous autem pacto ac modo Iacobum, id est, genus humanum, diuina virtutis, efficacitatis, ac prouidentia veritatem edoctum oportere, Vates ait. de priori quidem, nunquid nescis? ex exemplari verbo, Nunquid non cognouisti? si non audisti. Nam facilior ac certior ex diuino oraculo de diuinis rebus disciplina est, eademq; longè vberima ac plenissima. S. S. E. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. & iterum, Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua exquisiui. Qui autem non audierit (quod potius optandum) cognoscere tamen inuestigando ac differendo potuit. Namque inuisibilia Dei à creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles. Cognitionis verò & auditionis, quam modò requirit, argumentum exponit. Deus sempiternus Dominus, qui creauit terminos terræ, non deficiet, neque laborabit. Deum gubernatorem mundi, eundem causam esse primam, solumq; auctorem orbis. Vbi Latine legimus sempiternus, in exemplari legimus HAGHOLAM, in possessiui forma, quod mundum & seclum, & aliquando aternitatem significat. Hoc sensu, Deus aternitatis, Deus mundi ac seculi: qui mundum creauit, qui secula sustinet, voluit, prorogat, & pro iudicio mutat. Idem ergo Deus mundi ac seculorum gubernator, idem aternus Deus creauit terminos terræ, quam tametsi magnam atq; vnicam, sic integram ac totā in genere in medio mundi posuit, ut punctum aut centrum in orbis medio fixum. cuius tamen non modò totum globum, sed singulos etiam terminos creauit, ut qui totius ac partium notitiam & rationem habet. Terminos terræ KETSOTH HARETS. Duo nomina sunt singularis & adnotanda significationis utrunque KETSOTH terminos, à quibus venti flant, significat hoc loco. Sunt autem venti numero quatuor, quos precipuos vocant. iuxta illud: Congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis caloribus vsque ad terminos eorum. Inter hos verò quatuor, complures obseruantur alij, variis appellati nominibus, diuersoq; notabiles flandi & efficiendi ministerio, quo non perpetuò funguntur omnes, verum pro gubernatoris imperio alij aliàs flant, aliàs verò cessant. ad quam rationem illud quoque facit: Qui producit ventos de thesauris suis: qui parat terræ pluuiam. Terra autem nomen hoc loco est ERETS, quæ partem hanc mundi significat ad animantium vitæ, & humanae habitationis usum variis instructam facultatibus & vsibus, quorum causa alij atq; alij venti perflant, & variè efficiunt. Itaque venti ex variis terræ locis ac terminis profecti, singularem ac perpetuam auctoris Dei notitiam & prouidentiam docent. quamobrem verbum creauit, in exemplari presentis temporis formam obtinet. BORE CYCANS. namque ex simplicibus corporibus venti nō semper esse, sed quotidie quodāmodo creati videntur.

videntur. Neque hac ratio cum illo pugnat documento: Et requieuit Deus die septimo ab omni opere, quod patrauerat. Namque illic de generibus formisq; rerum, non de rebus ipsis agitur singularibus: hic vero de opportuna & renouanda ventorum creatione fit sermo. Ac nescio quidem quo in genere singularis Dei efficientia & prouidentia singularius quam in ventis declaretur: namq; aquas, frigora, glacies, pluuias, & composita omnia, siue mixta, ut lapides, plantas, animalia plurima, atq; adeò homines frequentia eodem tempore variis in terra partibus gigni, compertum exploratumq; est. Ventos autem rarè complures pariter gigni videmus, sed plerumque singulari aliquo ex terminis terræ singulariter ortos emitti. S. S. E. Spiritus ubi vult spirat, & audis vocē eius, & nescis unde veniat, aut quò vadat. Idem itaq; qui varios terra constituerat fines, varios quoque ventos pro voluntate sua creat. ita ut verissimè illud constet: Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. & quod hoc loco opportunissimum est, creare potest nouum in hominibus spiritum. Namque huc disputatio omnis in his vaticiniis decantata spectat. (Qui habet aures audiendi audiat.) Itaq; qui creat terminos terræ singulos, quid, quomodo, & quando, & quamobrem creet, apprimè & singulariter nouit. ita enim & Psaltes argumentatur: Qui plantauit aurem, non audiet? Neque verò Iacob iste, quem Vates alloquitur, allegare potest, Deum iam semel conditas & creatas à se res pro desertis & ignotis habere: quippe qui, quod ad ventos, ventorumq; naturā, vim, efficientiam, & usum facit, non in genere modò, sed in specie etiam quotidie creat, & producit singulos de thesauris suis, magno argumento virtutis & efficacitatis ad nouas creaturas edendum: Namq; diuina natura obliuio atq; ignoratio, imò & lassitudo omnis omnino negatur: quippe quæ non deficiet neque laborabit. Futurum tempus hoc loco doctrinale ministrat orationi, ac perpetuitatem significat. Ait autem nullum defectum, nullumq; laborem Deo tribui posse, nouum adhuc mundum, novos celos, & nouam terram creare volenti; idq; admirandis modis effecturo. quod si maximè inter homines, imò & inter Angelos ambigatur, quemadmodum id, quod dicimus, fieri præstariq; possit; eiusmodi ambiguitas nihil sapientiæ ac scientiæ diuinæ officit: cui nulla prorsus alia sapientiæ conferri & comparari possit, utpote infinitæ; cum cetera omnes notitiæ & cogitationes create & finitæ sint. Hoc est quod subiungitur: neque est inuestigatio sapientiæ eius. Duo nomina in exemplari lingua sunt, HHEKER, quod inuestigationem, eamq; diligentem & absolutam significat: & THEBVNAH, quod eam sapientiæ rationem indicat, quæ prouidentia & consilio, atq; in posterum prospicientia impenditur. Cui voci NABON affine valdè vocabulum prudentem & prospicientem cauentemq; significat. Id quemadmodū à Deo præstetur, nemo, nisi ab ipso edoctus, indagare possit. Atq; ita hoc esse, itaq; fuisse in hoc eodem negotio, de quo agitur, admiratus Apostolus, assenerauit: Mysterium, quod absconditum fuit à seculis & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit Deus nota facere diuinitas gloriæ sacramenti huius in gentibus, quod est Christus in vobis spes gloriæ.

gloria: quem annunciamus corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo IESU. Atque hac de altero providentia capite, in quo cum Iacobo disputatur de cognitione Dei erga singularia; cui alteram etiam euestigio subiungitur de eiusdem singulari consilio, iudicio & prospicientia, atque cura. quod manifestis quoque signis asseuerat ac defendit, docetque Vates.

Qui dat lassio virtutem: & iis qui non sunt, fortitudinem & robur multiplicat.

DVOBUS signis in eodem genere conspicuis, tamen disparibus, quotidianam Dei providentiam & efficientiam docet: non ad prateritum, aut ad futurum tantum disputationem referens, verum presentia ac frequentia exempla allegans. Quotidie enim conspicimus, lassus ac defatigatus ex labore aut onere hominibus, imò & animatibus aliis, vires restitui. quae virtute quidem ipsius laborantis non restituntur aut resciumtur; sed virtute spiritus vita à creatore praesente & suggerente producti ac donati. Namque aliàs lassitudo atque virtus opponuntur, & sese mutuo pellunt, nec esse simul possunt. Lassitudo enim defectum arguit: ex defectu autem virius & facultas non gignitur, sed ex providentia ac donante efficitur Deo, qui quando, & quoad vult, vires & facultatem rescit. itaque virtus auctorem Deum laudat sui. Atque hoc in quotidianis & frequentibus laborum spectatur exemplis: illud vero maius etiam est, & ab eodem efficitur Deo. his qui non sunt, fortitudinem & robur multiplicat. Exemplaris orationis planior multo quam versionis constructio est. VLE EINONIM, & [ei] cui non vires, planè significat id quod Latinum nomen debilis. Est autem debilis, vel qui natura infirmitudine, vel contracta ex morbo, virtutis penuria deiectus est, quod vitium à dicitur Graecis dicitur. ex quo genere nonnullos penè iam desperatos, tamen Dei beneficio rescit, restitui, imò, quod maius est, valentiore, quam umquam antea fuerint, robore augeri, frequentibus conspicimus exemplis. Ad quam doctrinam & illud Hannæ carmen facit:

1. Reg. 1. Arcus fortium superatus est, & infirmi accincti sunt robore. Atque ita interpretatur, & his qui non sunt [fortes] fortitudinè & robur multiplicat. Nam pro Latino robur hoc loco GHETSEMAH legimus: quod, si per linguam liceret, ossalitem diceremus. Est autem magna oppositio virium penuria ac roboris multiplicati & adaucti. Cuius auctorem etiam solum laudat Deum, atque hoc quod ad facultatem, efficacitatem, atque adeò efficientiam. Reliquum verò est, ut hoc absoluat caput, de iudicio agere diuino, quod à Iacobo requirebatur dicente, & à Deo meo iudiciū meum transiit. Docet autem non minus declarari iudicium Dei erga pios, probos, & improbos atque impios, quotidianis in utramque partem editis exemplis, atque olim in Iacobi & Israelis causa declaratum fuerit. ut enim in Pharaonis potentiam ac tyrannidem, ac superbiam, & in Israelis fidem & spem illa fuere edita exempla, de quibus cantatum est: Dominus regnabit in aeternum & ultra: Ingressus est enim eques Pharaon cum curribus & equibus eius in mare; & reduxit super eos Dominus aquas maris. Fily autem

tem Israel ambulauerunt per siccum in medio eius. Ut, inquam, hac olim edita fuerant: ita quoque illa studiosè attendentibus atque obseruantibus, frequenter constant, nempe:

Deficient pueri, & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent.

VERBA fusuro disciplinali prolata frequentiam potius quam restrictum in posterum consignant tempus. Constat autem oratio antithetis nominum ac verborum. Nam NEG HARIM, non infantes, sed crescentes & validos pueros interpretamur; qui, quod plurimum innati caloris habent, plurimo utuntur alimento: quod ut concoquant, assiduis agitantur & exercentur sponte motibus, saltibus, cursibus, & saltationibus, natio nimirum irritati calore. Unde apud Athenienses & Graecorum complures Gymnastica quondam reperia est disciplina: cuius plurima in Platone mentio, ac frequens. Huic aetati, & huic agilitati defectus & lassitudo opponitur: quae tamen pueris impotentiorebus & nequioribus diuino ex iudicio euenit. atque hoc ad iuas, quas defendit, pariter adnotandum commendat Vates. Deficient pueri [validiores] & laborabunt. In exemplari VAIGAGHVN, debilitabuntur: ita, ut pra infirmitudine vix moueantur. Horum aetate maiores, ac virtute robustiores BAHVRIM dicuntur. quos Latini delectos iuuenes vocant. quibus illud etiam opponitur, ac interdum euenire dicitur, in infirmitate cadent. In exemplari CHASOL IICHASELV, cadere cadent. Idem verbum infinitè prius, deinde in futuro repetitum, certam & vehementem grauemque significat offensionem. Atque haec, quae cum aetatis ac facultatis natura pugnant, euenire tamen sapè intemperatioribus, & nequioribus atque proteruis & indisciplinatis pueris ac iuuenibusprehenduntur: contra verò modestis ac temperatis, probis ac piis, quamquam aliàs propter naturae infirmitudinem non adeò valentibus, tamen spiritus, robur, vires & fortitudo ultra communia exempla ad miraculum usque ab auctore Deo sufficiuntur & amplificantur. tantum pietas & fides impetrare ab auctore & gubernare valent. Hoc est quod subiungitur.

Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem: affument pennas sicut aquilæ, current, & non laborabunt; ambulabunt, & non deficient.

DOMINO misericordiae & oppressorum atque humilium modestorumque curatori eidemque promissi memori sui vim, facultatem, atque sapientiam tribuit ad ea, quae non sunt, vocanda, efficienda, & amplificanda: quamquam hominibus ipsis, quibus haec beneficia contingunt, nihil ex propriae virtutis facultate valentibus, tamen id praestantibus, quod ex diuina gratia, imò ex diuina etiam doctrina, praestitutum oportet, nempe fidem, cui virtuti spes & expectatio firmissima comes adiungitur. Cuiusmodi animo ac mente qui fuerint, mutabunt fortitudinem. Duo vocabula singulari significatione leguntur IAHHALIPHV, pro quo Latinus mutabunt reddit. Est autè hoc mutationis genus à deteriore & vetustiore habitu in meliorem & nobiliorem. Vsurpatur plerumque verbum in nouis & recentibus vestibus, quae ab his qui sordidioribus utebantur cultu, nouae ac praesentis laetitiae causa su-

Gen. 35.

Iob. 14.

Iob. 14.

Saadias. Ca-
on in aquilæ
hystoria.

Psal.

Sup.

Rom. 8.

muntur. quo usurpando verbo Iacob, aliquando familia precipiebat sua: Mundamini, ac mutate vestimenta vestra. unde frequens usurpatio est, HHALIPHOTH BEGHADIM, id est, mutationis vestium. Cuius etiam significationis & usurpationis illud: Cunctis diebus, quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea. in meliorem videlicet conditionem. Hoc pacto, inquit, mutabunt COAHH, ij qui sperant in Domino. Est autem COAHH, qua Latinis innata vel insita vis & virtus dicitur. Hoc enim vocabulo mineralium, plantarum, atque omnis materia medica virtus, item animalium ingenia significari observamus. Magnum autem hoc loco latet arcanum de humana facultatis ac virtutis in meliorem & subliorem efficaciorēq; habitum mutatione, per spiritum Christi verē pius donandum. Namque eadem virtus Deo, vti iam audivimus, aeternum permanet, ut in hominum animis id efficiat, quod in se sperantium membrīs effecisse, & efficere sapius memoratur. Cuius rei vel unicum illustrissimum Calebi exemplum argumento fuerit manifestissimum; qui dum à Iosua expugnandæ Hebronis munitissima omni ex parte urbis copiam sibi fieri ex diuino promisso posceret, ita profatus testatur: Concessit ergo Dominus vitam mihi, sic pollicitus est, usque in presentem diem. Quadraginta & quinque anni sunt, ex quo locutus est Dominus verbum istud ad Moysen, quando ambulabat Israel per solitudinem; hodie octogintaquinque annorum sum, sic valens, ut eo valebam tempore, quando ad explorandum missus sum: illius in me temporis fortitudo hodie perseverat, tam ad bellandum, quàm ad gradiendum. Id quod à corporalibus ad spirituales virtutes translatum diuinorum donorum opus iis constitutum Vates ait, quos nec fides, nec spes, nec expectatio defecerit. affument pennas. Prima enim verbum est IAGHALV, ascendent penna, siue pennis. altissimè & contentissimè euolaturus atq; profunda penetraturus diuina sapientia arcana in tertium usque celum diuino sublatis spiritu. sicut aquilæ, quarum altissimus est volatus, quarumque renouari solet iuuenta: ita ut decimo quoque anno in melius mutari, nouosq; annos induere narretur. Aquilæ autem plurali numero appellatæ, naturam vnā cunctis esse docent: atque ita diuinum hoc beneficium ad multos extendendum, similitudo indicat, eosque perpetuis viribus atque agendi facultatibus vsuros pollicetur; vtpote qui spiritus Dei agendi sunt. Spiritus enim, quamlibet longissimè & contentissimè procedat, nec fatigatur vnquam, nec deficit; sed in suos demum redit thesauros, unde rursus, cum opus fuerit, prodeat. S. S. E. Qui profert ventos de thesauris suis. Atque hoc exceptionis causa à Vate additum est. Namque aquila, quamquam volatu valeant & præsent, tamen quia carne constant, lassantur interdum, ac demum longæua deficiunt aetate. Sicut de equis hic idem auctor atebat: Et Ægyptus homo est, & non Deus; & equi eorum caro, & non spiritus. At verò sperantes in Domino current, & non laborabunt; ambulabunt perpetua actione & efficacitate: nec tamen deficient, vtpote semper spiritu diuino conseruati & custoditi: quorum illa oratio erit perpetua: Quis nos separabit à caritate Christi: tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum, &c.

TACEANT ad me insulæ, & Gentes mutent fortitudinem: accedant, & tunc loquamur, simul ad iudicium appropinquemus.

HACTENVS cum Israele, & cum iis qui Iacobi & Israelis partes agerent, disputatum; iis præcipuè argumentis, qua præcipuè personas, quas compellauimus, decebant. Nunc verò ad aliud forum causa delata, hoc est, ad professores mundana sapientia, ad gentium, inquam, doctores & magistros, quibus cum ratione & experimento disputare conueniat. nam Iudæi signa quarunt, Græci verò sapientiam. His itaque suo tantum, hoc est, humano ingenio vsis, qua de humani generis mutatione & amplificatione à Vatribus prædicta decantataq; fuerant, nullo pacto fieri, præstariq; posse videri poterant; maximè quod res non modò Israelitarum secundum carnem, sed mortalium omnium; non instauranda tantum, sed amplificanda etiam prædicarētur ultra commania, imò ultra excellentissima, qua antea spectata fuerint, exempla. Hanc verò disputationem bipertito exordio Vates occipit; silentij videlicet indictione vel postulatione. Taceant ad me insulæ. hoc est, susceptum argumentum disputaturo mihi silentium præstent. Insulæ, in sacro sermone regiones omnes dicuntur, ad quas ex Asia continente solo nauigijs deuenitur. in eoq; censu ponuntur Græcia, Italia, & omnes ea orbis partes, qua Iapheti posteris habitanda obtigere. S. S. E. Ab his diuise sunt insule gentium in regionibus suis: vnusquisque secundum linguam suam & familias suas in nationibus suis. Hos autem humana sapientia præcipuè studiosos laudari, in Magni operis Anima ostendimus. Neque verò satis esse ait ad suam disputationem, id quod postulat, silentium: nisi etiam noua & exacta attentio, ac mentis agitatio solertiaque adhibeatur. id quod ita exigit. & gentes mutent fortitudinem. Idem hoc loco verbum IAHHALIPHV, quod superius explicuimus, usurpatur. Fortitudinem autem, ingenij animiq; vim & solertiam hoc loco interpretamur. non vulgarem hoc loco admittimus cogitationem, sed nouam & exactam atq; presentem puramq; requiri, ad hanc, qua nunc paratur, disputationem. his verò duabus partibus instructos ad differendum secum libenter admittit Vates. simul ad iudicium propinquemus. quoniam controuersia hac ex ratiocinatione ac temporum, personarum atq; rerum comparatione agitanda est. Iudicij nomen usurpatur MISPAT, quod iudicationis opus à ratione profectum significat. ad quod quidem in hac exercendū causa Gentium sapientes prouocantur. propinquemus, verbum militare est, & forense etiam, in controuersiis & certaminibus frequens. Sese itaque diligenter audiri, & mox etiam apto responso diligenter peti, atque ita de proposita re agere ac iudicari postulat. Est autem disputationis argumentum & summa, Posse Deum ex hominibus humillimis & afflictis, atque adeò ex iis, qui non esse videntur, magnam & præstantem, atq; adeò caelestem excitare gentē. Cuius virtutis, facultatis, ac sapientia specimen in terris iam olim visum spectatumq; fuerit: specimen, inquam, multis ornatum amplificatumq; nominibus. Quis

Quis suscitauit ab Oriente iustum, vocauit eum vt sequeretur se?

VNICVM Abrahami exemplum in magna virtutis Dei testimonium & argumentum profert: in cuius vnus persona mirabiles ac varia spectata fuerint partes. Hunc autem per excellentiam inter antiquos iustum appellat: quod is fide & obsequio non modo iustitia à Deo obtinenda modum tenuerit; verum exemplar ac documentum posteritati exhibuerit, atq; illius elogij prerogatiuam tulerit, Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Eundem autem à Deo ex Mesopotamia vocatum, & sacrus, & prophanus historijs quondam constituit, hodieq; constat. Chaldaeam verò & Mesopotamiam regiones inter Orientales calo ac solo censeri, sacra Geographia docet. S. S. E. Profectus verò Iacob, venit in terram Orientalem. Idem etiam Abrahamus TSEDEK, id est iustitia, siue iustus, audit: eò quod veram pietatis ac iustitiae disciplinam, quocumque vel appulerat, vel diuenterat, studiosè docebat. S. S. E. Et inuocauit ibi Abraham in nomine

Gen. 19.

Gen. 19.

Domini. & vocauit eum vt sequeretur se. S. S. E. Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram quã monstrauero tibi. Itaq; nihil Abrahamus in longa illa ac diuturna peregrinatione, nisi fidem, obsequium, pietatem, & iustitiam agitabat. Quanta verò Deus in illo, ac propter illum, quamq; admiranda ediderit, eue stigio narrantur.

Dabit in conspectu eius Gentes, & Reges obtinebit.

Gen. 14.

OMNIS ferè disputatio hac vel sola historia citatione explicatur. Ecce vnus, qui euaserat, nunciauit Abram Hebraeo, qui habitabat in conualle Mambre Amorrhæi, frater Eschol, & fratris Aner: hi enim pepigerant fœdus cum Abram. Quod cum audisset Abram, captum videlicet Lot fratrem suum, numerauit expeditos vernaculos suos trecentos decem & octo: & persecutus est eos vsque Dan, & diuisis sociis, irruit super eos nocte; percussitq; eos, & persecutus est eos vsque hoba & Phœnicen: quæ est ad luanam Damasci. Reduxitq; omnem substantiam, & Lot fratrem suum cum substantia illius, mulieres quoque & populum. Atqui illi, quos Abraham vicit, & fudit, ac expoliavit, quinque reges fuerant. Hoc autem admirabile exemplum vnus viri cum tam exigua manu tot hominum bellatorum fundentis exercitum, & expoliatis, diuinum opus prorsus fuisse ait, propter iusti ducis fidem. atq; ita Deum victoriam auctorem à Melchisedeche rege agnitum & pradicatū legimus. Benedictus Abram Deo excelsio, qui creauit calum & terram; & benedictus Deus excelsus, quo protegente hostes in manibus tuis sunt. quod praconū, quæ in versu hoc subiunguntur spectant:

Gen. 15.

Dabit quasi puluerem gladio eius.

Gen. 18.

IN exemplari gladij nomen ad quartum Latinorum refertur casum ex vi verbi, hac formula: Dabit quasi puluerem gladij eius. GHAPHAR, pro quo Latine reddimus puluerem, in comparationibus multitudinem significat innumerabilem. vt illud: Eritq; semen tuum quasi puluis terræ. dilataberis ad Orientem & occidentem, & Septentrionem, & Meridiem. Futurum autem hoc loco prateriti refert vicem, vt alijs persape. ait autem vnus singularis viri, Abrami, inquam, gladium unicum tantum stragis dedisse,

dedisse, tantum confecisse, vt si innumerabiles oppugnantium essent copiae: arcum etiam eorū, qui pauci numero ab ipso ducebantur, non tam re, quam effectu sagittis iaciendis perinde percrebuisse, atq; impulsæ vento stipula.

Sicut stipulam vento raptam arcui eius.

ARCVS etiam nomen accusandi indicat casum. Si verò Latinum dariuum interpretemur, gentes victas gentiumq; reges gladio & arcu Abrami vt puluerē prostratos, & vt stipulam pulsos declarabimus. Atq; victorias illas victori ipsi tutissimas, & omni detrimento immunes cōstituisse, ait:

Persequetur eos, transibit in pace, semita in pedibus eius non apparebit. HEMISTICHIVM hoc claritatis causa sic ex verbo sonat. in semita in pedibus eius non veniet. quæ lectio quamquam minus Latina, tamen antiquam callentibus linguam, sententiam præbet sequacem: vt enim victorias illas vni Deo auctori acceptas retulisse Abramum doceat, duo allegat admiranda: alterum, quod nihil prorsus offensus ipse, cum exigua illa manu hostes persecutus, deprehenderit, vicerit, prostrauerit, & fuderit; nullo prorsus ex suis, quos deduxerat, seruis veb sociis desiderato, sed omnino transibit in pace. Alterum verò, quod hospes, ignotus, atque regionis & soli ignarus; tamen directo tractu iter, idq; celeri gressu, confecerit inoffenso pede; & hostem, perinde atque si in clara luce non procul disitum conspiceret intempesta & obscura nocte; non per viam regiam, sed per nouam, & sibi nunquam antea calcatam semitam assecutus, oppresferit subito, ac celerrimè confecerit. Semita in pedibus eius non apparebit: vel quia nulla erat, vel quia noctu hostium longè à se remota castra petebat. Exemplaris lectio, in semita pedibus eius non veniet, hunc facit sensum: per semitam obscuram & cacam, vtpote exiguam, & quam nunquam antea suis ingressis fuerat pedibus: ita vt non modo victoria auctorem, sed itineris quoque ductorem & indicem fateri oporteat Deum: id quod adiuncto declaratur versu.

Quis hæc operatus est, & fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus & nouissimus ego sum.

NON nouam hic accipimus interrogationem, sed responsum, quaestio- nisq; solutionem ab ipso auctore Deo Vatis verbis pronunciatam. id quod in sacra elocutione frequens ac solenne est: apud Iobum præsertim, dū Deus ipse interrogat, idemq; interrogationi occurrit: Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi si habes intelligentiam. Quis posuit mensuras eius si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? &c. Sic hoc loco Deum non tam interrogantem, quam excepta respondentem interrogatio- ni audimus, in hunc sensum atque disputationis modum: Quisnam hæc operatus est & fecit, (si requiris) idem ipse, qui ab initio quādo diuidebat gentes, & separabat filios Adam, vocauit generationes, vnāquamque quāmnā terræ partem, quas regiones, quæ loca peteret, quāq; iter ageret, edocens. S. S. E. Hæc familia Noë iuxta populos & nationes suas: Ab his diuisa sunt gentes post diluuium. Indicat autem is qui loquitur, personam suam, ego Dominus ille misericors, creator, instaurator, & amplificator mundi.

mundi atq; hominum, qui primus omnia condidi, & nouissimus omnia sum regeneraturus. Primus & nouissimus ego sum. Magni mysterij formula hac in exemplari lingua pronuntiatur. VEEIH AHARONIM ANIHV. Et circa posteriora, ego ipse. In priori membro sese singulari numero primum esse declarauit, utpote qui mundi conditor unicus fuerit, idq; semel. S. S. E. Et requieuit Deus die septimo ab omni opere quod patrauerat. & alio in loco: Qui uiuit in aeternum, creauit omnia simul. Verum enim uero, qua semel creata fuerant, non semel sunt restituta, instaurata & amplificata. Nam sapius perditas hominum res à Deo restitutas, accepimus. & ut priuarum nationum status, & casus, & instauraciones praeferamus, diluuij stragem quis non intelligit unius Dei uoluntate ac uirtute refarcitam? Israelitarum praetera apud Aegyptios seruitam seruitutem, quibusnam praeter Dominum auctor & assertor dissoluit? Babylonicam transmigrations nemo alius reduxit. Denique publicam hominum illam salutem, promissam, nemo nisi Dominus prestare potuit, & praestat. Atque haec omnia posteriora ipse Dominus uocat, duobusq; pronomini bus sibi adscribit singulari simis, ego, ipse. Atque hoc dicto arcanum illud quoque latet uocationis gentium ad fidem, cuius caput & pater Abrahamus fuit. S. S. E.

Quia patrem multarum gentium posui te: ante Deum, cui credidit: qui uocat ea qua non sunt, tamquam ea qua sunt. & In semine tuo benedicentur omnes familiae terrae. Idem igitur, qui omnia antea fecit, & saepe perditam reparauit, eadem nunc facultate, uirtute & sapientia pollet, eadem constat uoluntate, ut Iacobum suum, hoc est hominum genus in Israellem amplificet, hoc est, Dei efficiat natos ex Adami filiis.

Viderunt insulae, & timuerunt, extrema terrae obstupuerunt, appropinquauerunt, & acceperunt.

PERSTAT in eadem Abrahami historia, eandemq; urget argumentationem, ad id quod propositum fuerat, confirmandum. Est autem propositi argumentum, Posse & uelle Deum singulari beneficio ea qua non sunt, hoc est, nihil illud, in quod humanum genus degenerauerat, in nouam ac diuinam regenerationem mutare: cuius rei signum illam singularem Abrahami uocationem & amplificationem, atq; adeo uirtutis & fortitudinis praestantiam, indicauit: cuius uirtutis fama non in eo tantum conclusa fuit loco, in quo de quatuor uictoribus regibus uictoria parta fuerat: neque enim res ita priuata erat, ut intra unius regionis angustias occultaretur: sed per totam continentem percrebuisse primum, indeq; ad insulas transuecta, famam gentibus omnibus, pauorem, atq; curam, sibiq; mutuis auxiliis prospiciendi cogitationem fuisse iniectam; studium praetera positum in societatibus inuendis ac firmandis; ut communis res & salus ab unius illius uiri uirtute ac robore defenderetur: atq; hoc studio & consilio

Vnusquisque proximo suo auxiliabitur, & fratri suo dicet, Confortare. VERBUM futurum ad praeteriti quoque rationem referendum: namq; id primum Abrami aetate contigisse significatur, quod etiam omnium gentium vires aduersus Dominum, & aduersus Christum eius

coniunctum iri portenderet, ut vnusquisque alium hortatus compelleret, & ad communem incitaret defensionem. Dirumpamus uincula eorum, & proiciamus à nobis iugum illorum. Formidatum uero fuisse Abrahamum regibus & principibus aliis, praeter eos, quos uictos legimus, diuina indicat historia. Eodem tempore dixit Abimelech & Phicol princeps exercitus eius ad Abraham, Deus tecum est in uniuersis qua agis. Iura ergo mihi per Deum ne noceas mihi, & posteris meis, stirpique mea. Et quoniam res ab Abrahamo gesta atq; confecta, omnes eiusmodi erant, ut diuinam prorsus probarent providentiam ac tutelam, sicut ex Abimelechi etiam confessione liquet, euenit, ut qui sibi ab illo uiro metuere, urbes, nationes, ac magni harum duces & reges, eorum quoque, quos prodiit, colebant, auxilium sibi conciliandum curarent; idq; agerent signis & simulachris conficiendis, reficiendis, statuendis ac dicandis. Quam quidem curam ac diligentiam subiunctis uersibus repraesentat Vates.

Confortauit faber ararius, percutiens malleo eum qui cudebat tum temporis, dicens, Glutino bonum est: & confortauit eum clauis, ut non moueretur.

IAM retulimus eos qui statuis & simulachris conficiendis operam darent, consueuisse primum tempora & momenta querere, quibus opus incipiendum, absoluum, ac demum dicandum esset, utpote qui hoc pacto caelestes influxus excipi opportunè existimarent. Eosdem uero non postrema tenebat cogitatio, curandi, ut quamquam signa nec ex marmore, nec ex aere solido, sed lignea, aut ex aliaminis diuturna materia composita, ac bracteis essent abducta, quam firmissimè tamen concinnarentur: quod hoc etiam ad felicitatis perpetuitatem bono tribuerent augurio atq; omini. Qua de re magnam inter fabros disciplinam, curam, & concordiam esse oportet; ut qui clauos praeberet quam firmissimos, & ad opus committendum ac tenendum comparatos faceret, atq; ita laminarum cuforem securum redderet, dicens: glutino bonum est. Verbum LADEBEK, pro quo Latine legimus glutino, actionem ipsam potius quam rem significat: ait enim laudasse fabrum ferrarium suos clauos, utpote ad coniungendum affabrefactos, & apprimè utiles: quales sunt, non qui rotundi ac teretes, uerum qui angulares ex officina producuntur: his enim superinducta lamina, incluso ligno melius ac durabilius committuntur. hoc significat glutino (sive haesioni), bonum est. atq; ita ille alter, confortauit eum clauis, ut non moueretur. Namque hoc pacto firmam sibi numinis illius, quod colerent, & perpetuam fore tutelam credebant. Ita uero ad oppugnandam Euangelij Christi uirtutem & efficacitatem quanto consilio, studio, & conatu in superstitionis cultus conseruationem gentes incubuerint, cum extera, tum nostrates narrant ac testantur historia.

Et tu Israel serue meus, Iacob, quem elegi, semen Abraham amici mei, in quo apprehendi te ab extremis terrae, & à longinquis eius vocaui te, & dixi tibi, Seruus meus es tu, elegi te, & non abieci te.

Ex figura, uti dici solet, figuratum declaratur: nam quemadmodum

Abrahamum sibi ex nationibus unicum delectum instruxerat, fouerat, defenderat, & beauerat, atq; omnibus cumulauerat ornamentis Deus: ita Iacobum illum humile, Israelis nomine ac dignitate sibi decoratum, ad summa ac diuina felicitatis culmen usque euehendum susceptum, demum consummandum sibi esse promittit, & praestitutum in sese recipit. Ideoq; hunc Abrahami amici sui semen appellat idem ipse, qui non mortuorum, sed uiuorum Deus est: ut hoc amicitia nomine ac pignore sibi illius posteritatem, hoc est, fideles omnes, cura atq; tutela esse confirmet. Habet enim non vulgarem affectum, animiq; impulsus parentum amicitia, ad conseruandum etiam erga filios animi studium: quem recte poeta ille exprimebat:

Non ego te propter parco tibi, sed tua mater

Me mouet, atq; iras aurea vincit anus. & post paulo,

Te semper, natamq; tuam, te propter amabo:

Quicquid agit, sanguis est tamen illa tuus.

Sit modo casta, doce, & c. Eundem vero hac exprimit compellatio, semen Abraham amici mei: Namq; ut Abrahamum ex Oriente

vocatum atq; eductum ex imperio illo tyrannico, cuius caput ac princeps fuerat Nimrodus, in terram peregrinationis suae deduxi, ibidemq; tutor ipse paui & ornaui: ita etiam vos illius in fide filios propter promissum parenti vestro a me factum, quamquam aliam debilem, paruam, & pusillum gregem, toto dispersum orbe, tamen promissi mei compotes re ipsa efficiam. id quod factum Iohannes asseuerat: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. hac subiuncti versus arcana sententia.

In quo apprehendi te ab extremis terrae, & a longinquis eius vocaui te, & dixi: Seruus meus es tu.

PRÆTERITO tempore verba propter vaticinij certitudinem pronunciantur, quamuis cum a Vate canuntur, futurum significet. Est autem huiusmodi entusiasmus Vatribus familiarissimus. Deo autem nihil futurum esse potest, quippe qui attingit a fine usque ad finem fortissimè, & vocat ea quae non sunt, tanquam ea quae sunt; & primus atq; nouissimus idem unusq; semper aternus est. Cuius etiam Filius omnia virtutis suae portat verbo, qui heri, & hodie, & cras. Ab hoc Deo per hunc Filium Iacobus iste, hoc est, humanum genus, ab initio usque delectum, quamquam propter primam fraudem, & posteriores noxas pro tempore fuerit disiectum, atque, vti videbatur, expulsus: tamen nunquam fuit prorsus abiectum, ut propositum Dei maneret. Hoc est quod ait, elegi te, & non abieci te. His haecenus diuina confirmata promissio, & fides interposita atque repetita. Cuius quidem praestanda causa homines ipsos, ad quos fit sermo, sese quoque fide atq; obsequio idoneos comparare ac praeberere, ex diuini pacti conditione oportuit. id quod iam deinceps agitur studiosè, ab eodemq; exigitur Deo.

Ne timeas, quia ego tecum sum: ne declines, quia ego Deus tuus.

PERSTAT in similitudine atq; exemplo Abrahami patris: cuius imaginem, imò & veritatem ipsam, filios expertum iri pollicetur. ut enim Abraham, quamquam advena & hospes, quamquam in medio gentium aliena-

rum constitutus, nuncio de Loti captiuitate accepto, fide in Deum confirmatus, nihil quemquam timuit; non eos, inter quos hostis agebat. S. S. E. Et ecce vnus, qui euaserat, nunciauit Abram [non indigena, sed] Hebraeo, qui habitabat in valle Mamre Emorrhai fratris Escol, & fratris Aner. Non itaq; vicinos Amorrhæos timuit, non Reges, quos bello insecutus fuit. ita autem animatum esse vult fidelem populum, hoc est, Abrahami filios; nec innumeris hostium & inimicorum visibilibus & inuisibilibus terri ceteruis. Namque ut cum Abrahamo quondam Deus, ita cum fidei populo semper idem est & erit. Quia ego tecum sum. Atqui Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vita mea, a quo trepidabo? Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas? Ne declines. Verbum THISTHAH macerari, liquefieri, ac trepidare significat, & id est, hoc loco declinare, a fortitudine videlicet. Et quidem prioris timoris ac pauoris abiiciendi, & in robur ac fortitudinem permutandi efficientiam, non humanae, verum sui ipsius, hoc est, diuinae virtuti Deus adscribit. quia tecum sum ego: ne declines, quia ego Deus tuus, Gubernator, curator, atq; tutor: hac enim nomine ELOHIM significantur. id quod ipsis indicatis prouidentia partibus declarando subiungit. Quia enim Deus omnium gentium atque temporum rationibus praesit, singularem tamen prouidentiam erga hos vel illos certis ac manifestis exemplis vel misericordiae, vel etiam iustitiae ostendit & manifestat. Antea quidem laboribus atq; arumnis Israel exercitatus fuerat, idq; iuste, ut iam edocti sumus; & eandem rationem ad vniuersum hominum genus retulimus, quod Iacobi significatur & nomine, & imagine. quam conditionem Dei misericordia ita mutatum iri per Vates pollicetur; ut qui Deum castigationis causa, pauoris, metus, atque consternationis animi permissorem senserant, iam deinceps oppositarum illis miseris virtutum auctorem agnoscant & laudent.

Confortaui te, & auxiliatus sum tibi, & suscepit te dextera iusti mei. PERSTAT in exemplo singularis quondam erga Abrahamum tutela ac prouidentiae, longè illustrius & magnificentius in suo postmodum Israele ponendo. Namque ut Abrahamum hospitem & aduenam atque in sua familia unicum & ferè priuatum hominem, tamen aduersus potentes, ac victoria & praeda super hos hostes diuina virtute munitum, auctum, & confirmatum victorem euasisse cum admiratione gentium nouimus: ita Israelem ad inuisibilibus hostium superanda praelia confortatum, auxilio promotum iri ait. idq; praeteritis pronunciat verbis; non minorem de futuris fidem & spem faciens, quam de praeteritis veritatem & euentiam, ut ita loqui liceat, res ipsa probauerat. Namq; apud Deum nulla temporis in virtute atq; efficacitate diuersitas est: perinde enim illi facile ac verum est dicere confortaui, confortabo, & conforto. Quare, quod cum Abrahamo factum legis, tecum factum crede, atq; apud te firmato: illud enim vera historia quamuis fuerit, figura tamen & umbra rei tecum perficienda esse volui. Illud per Angelos expeditum fuerat: quod verò tecum deinceps

factum volo, dextera Iusti mei efficiendum est. In sacra lingua sic legimus, THEMACHTHICHA BIIAMIN TSIDKI, fulciui te dextera Iusti mei, siue iustitiæ meæ: utroque enim pacto interpretari licet TSIDKI, eademq; constat sententia: quippe Dei Filius idem Dei Iustus atque Dei iustitia verè dicitur. Idem autem hac formula sententiæ nobis reddid dextera Iusti mei, atque illa pœtus familiaris, Dextro iusto meo, id est, qui tibi dexter aderit. sic apud Satyricum, Dexter stetit, & cauefixis Te quicquam indignum. & apud alium etiam Satyrarum scriptorem, Pratoribus & Ioue dextro, legimus. Optimum autem illud exemplum est, Quoniam à dextris est mihi, ne commouear. Sustentatum autem & fulcitum suo Iusto Israellem fore pollicetur, ut victoriam, & salutem, gloriamq; omnem virtuti efficientiaq; sua, hoc est, diuina, acceptam **relatorum** significet: sicut in illorum ad quos hoc beneficium spectat, confessione scriptum legimus. Non sumus sufficientes aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. & Deus est qui operatur in vobis & velle & perficere pro bona voluntate [Dei.] Verbum autem THEMACHTHICHA, pro quo interpret noster reddit suscepi, fulcire, sustentare, recreare, & fouere significat: est enim translatum ab eius imagine, qui, valentior cum sit, alterum, ne ruat, sustinet, aut labentem excipit, & corruere non sinit. & propriè secundùm naturam vnumquodq; corpus à suo ipsius fulcitur spiritu: ut in magni operis disputationibus docebamur. plantarum, brutorum, atq; hominū virtuti, suos dum tribuimus assignamusq; spiritus. Quod si Israeli, siue Iaghabo, hoc est humano generi, antea infirmo ac debili, vehementerq; ab hostibus innumeris vexato & oppresso, Dei virtus atq; Spiritus ipse sanctus vtrò se fultorem promissum præbuerit, qui solus id præstare potest, nullius deinceps rei indigentia metuenda est: eiusdem rebus alendo & sustentando, quibus ipsi aluntur superi, hoc est, diuina efficacitatis & virtutis donis, id quod vti antè promissum, ita verè præstitum, qui agnouerunt, fatentur, & prædicant.

Rom. 8. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo IESU: quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei [id est, ut sustententur à Deo.] Qui legit intelligat, & præstari sibi exoptet, atque oret. Dextera Iusti mei; sexto Latinorum, siue septimo casu, quod exemplar BIMIN manifestè indicat, in dextera Iusti mei. hoc est, in verbo Dei IESU Christo, qui & ipse Dextera Patris, & ad Patris dexteram diuina virtutis efficacissimus communicator constat. Qui, cum sit splendor gloria, & figura substantiæ eius, portansq; omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis. Hunc enim Aduocatū habemus apud Patrem IESUM Christum iustum, & ipse est propitiatus pro peccatis nostris. & Qui semel mortuus est pro peccatis nostris, iustus pro iniustis, ut nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu. Ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, ut sit ipse iustus & iustificans eum qui ex fide est IESU Christi.

Cuius

Cuius diuini spiritus virtute & efficientia Israellem, de quo loquimur, fulciendum suscipit apud hunc Vatem Deus: at verò hostes & inimicos aduersariosque omnes, quorum violentia ac multitudine subactum & oppressum antea misertus, idem Deus visitabit, debilitandos, labefactandos, frangendos, atq; adeò perdendos denunciat.

Ecce confundentur & erubescant omnes qui pugnant aduersum te: erunt quasi non sint, & peribunt viri qui contradicunt tibi.

OMNES qui pugnant aduersum te. CHOL HANEHHERIM BACH, à verbo HAHHARAH, quod irasci, irritari, & furere significat: animi enim vehementi impulsu hostes in Israelis oppressionē excitatos, & veluti furis actos in historiis legimus: humani verò animi, hoc est, interioris hominis, hostes & aduersarios internos & externos, maximo furore in miseram debacchari naturam, qui apud sese non senserit (& quis tam stupide mentis qui non sentiat?) Iohannis legito Apocalypsin, & agnoscito: quæ si obscurior videtur, quotidianam hominis apud Diuum Paulum querimoniam audito: Inuenio aliam legem in membris meis repugnātem legi mentis meæ, & captiuam me in lege peccati & mortis. In felix ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius? [Nemo quidem hominum nostratum, sed] gratia Dei per IESUM Christum. Hostium namq; humani generis inuisibilia cateruas numero ferè carentes in magni operis corpore indicabamus: in his verò importunissimas interiorum, de quibus illud in mysterio dictum: Nolite arbitrari, quia pacem veni mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium: veni enim separare hominem aduersus fratrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam: & inimici hominis domestici eius. Hos autem antea potenter insolentes inimicos, ubi debilitari & frangi diuino erga Israellem beneficio contigerit, pro robore & vigore antiquo confusionem & perturbationem, atq; adeò infamiam & ignominiam consecutū ire, prædicat Vates. Erunt quasi non sint. IHIV CHE AIN, erunt ut non. mali ac peruersi illi affectus, qua parte Israellem infestare, & quo nomine vexare solebant. quod expoliendo declaratur. Peribunt viri qui contradicunt tibi ANSEI RIBCHA, ex verbo, Singuli viri potentes contentionis tuæ. Huius definitionis explicationem vel integrum non capiet volumen. quam diligentioribus reseruamus. Horum autem hostium dispersionem Iaghabo diuissimè cupitam & expectatam, vltius etiam & apertius describendo qui potest præstare, Deus confirmat.

Quæres eos, & non inuenies, viros rebelles tuos: erunt quasi non sint: & veluti consumptio hominis bellantis aduersum te.

HOSTIUM partim interitu & nece, partim fuga dissipandas cohortes, phalanges, & copias omnes, atque inde pacem, tranquillitatem, & securitatem Israeli suo pariendam, auctor pollicetur Deus. Namque hi vel intra muros iam inducti, ut exactores, a suis calamitatibus Israellem vexabant, vel exterius confluentes, frequentibus exercebāt præliis ac pugnis. illos, viros rebelles tuos vocat. ANSEI METSVTHECHA, viri fixæ tuæ. hostium

hostium & aduersariorum omnium potentem insolentiam, & ad nocendum facultatem & triperitiam vim tribus orationis conformibus membris disertissime significauit Vates. ANSEI RIBECCHA, ANSEI METSV THECHA, ANSEI MILHHAMATHECHA, VIROS contentionis tuæ, viros rebellionis tuæ, siue, rebelles tui, viri prælij tui, siue, homines bellantes aduersum te. illos confundendos, rubore afficiendos, opprimendos, frangendos ac debilitandos, duarum videlicet partium illos: istos verò postremos, perinde ac si nulli sint, cõtemptui ac despectiõni damnandos. CHE AIN V CHE EPHEZZ, sicut nõ, & sicut priuatio. adeò impotes & marcos omnes admiraturo Israeli ex diuina virtute relictum iri ait, ut verè dicere possit Paulus, Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli: quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in caelestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. Omnia autem hæc non volentis aut currentis hominis, verum ipsius miserentis virtute certissima euentu ipso fore Deus prædocet.

Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicensque tibi, Ne timeas, ego adiuui te.

NOMINVM ipsorum adnotanda appellatio efficacitatis & virtutis rationes indicantur. ego præsentem indicat. ADONAI, siue IEHVEH, misericordem & salutarem. ELOHEICHA certam & constantem providentiam. apprehendens manum tuam, imputatione exclusa, rem certam & præsentem atq; experimento vsuq; ipso comprobendam asseuerat. dicenq; tibi. In exemplari certam adiunctam singularitatis ac præsentia notã habet, HAOMERLECHA, non qui per alium quempiam, sed qui idem ipse tibi responsum reddam certæ ac præsentis victoria. ne timeas, ego adiuui te. Atqui hanc vocẽ quòd audiret Paulus profiteri non dubitabat. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd simus filij Dei. Quid ergo dicemus ad hæc: Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quemodo non cum illo nobis omnia donauit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus, qui iustificat? Quis est qui condemnet? Christus IESVS, qui mortuus est, imò qui & resurrexit? qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis ergo nos separabit à caritate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius? (sicut scriptum est, Quia propter te martificamur tota die; æstimati sumus sicut oves occisionis) sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos. Timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbemini. Et quidem Israelitarum gens cum ea, quam ad historiam, tum verò ea, quam ad spiritum intelligimus, ante publicam salutem non adeò magno numero frequentè Vates prævidebant, & Christus agnoscens pusillum vocabat gregem: eundemque in speciem humilem & abiectum ad illam humanæ industria & potentie superbiam comparatum: verum id nihil diuinæ misericordie atque efficien-

tia

tia obstare, quo minùs ad maximam euadat felicitatem, subiunctis declaratur versibus.

Noli timere vermis Iacob, qui mortui estis ex Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus, & redemptor tuus sanctus Israël.

Ex collatione duorum eiusdem viri nominum, conditionum etiam discrimen indicatum cõfertur: Iacobum enim priuatum, humilem, & fraternam inuidia afflictum: Israel verò eundem diuino beneficio amplificatum & ornatum accepimus. Idem verò exempli in eo, de quo nunc agitur, homine, redintegratum iri docemur: quod etiam factum ac præstitum esse, vera noni Testamenti lectioe constat. Prior quidem conditio illa significatur appellatione, Vermis Iacob, cuius confessione & voto cuiusmodi nam illa fuerit, exponitur. Dixitq; Iacob, Deus patris mei Abraham, & Deus patris mei Isaac, Domine, qui dixisti mihi, Reuertere in terram tuam, & in locum natiuitatis tuæ, & benefaciam tibi; minor sam cunctis miseracionibus tuis, & veritate tua, quã expleuisti seruo tuo: In baculo meo transiui Iordanem istum, & nunc cum duabus turmis regredior. Erue me de manu fratris mei Esau: quia valde eum timeo, ne fortè veniens percussat matrem cum filiis. Tu locutus es, quòd bene faceres mihi, & dilatares semen meum sicut arenam maris, quæ præ multitudinem numerari non potest. Huc alludit prior illa apud Vatem nostrum compellatio, Noli timere vermis Iacob. Atqui eundem virum iam ad Israelis nomen & amplitudinem traductum, circumuicinarum populorum inuidiam, & vim, atq; insolentiam aliquãdo exhorrentem, sibi atq; liberis timuisse suus legimus. Quibus perpetratis, audacter Iacob dixit ad Simeon & Leui: Turbastis me, & odiosum me fecistis Chananeis & Phereæis, habitatoribus terræ huius: nos pauci sumus, illi congregati percussent nos, & delebor ego, & domus mea. Verum enimverò metu hoc, quo etiam iam Israel factus, tamen sub Iacobi nomine percussus narratur, diuini auxilij ac præsidij promisso liberatus paulo post declaratur. Interea locutus est Deus ad Iacob, Surge, & ascende Bethel, & habita ibi, facq; altare Deo, qui apparuit tibi quando fugiebas Esau fratrem tuum. Ex ipso Bethelis nomine diuinitus sibi præsto fore intellexit auxilium. namque BETH-EL, fortis Dei domum interpretamur. Quod verò ille in hoc secundo pauore de se, tenuitateq; sua pronuntiarat, idem per Vatem hoc in loco repetitur. Namq; ubi Latine legimus, Nos pauci sumus; in exemplari legimus VEANOCHI METHI MIZZPAR, quod ex verbo interpretetur, viri numeri, hoc est, pauci, & qui omnibus vno aspectu numerari possimus. Quæ quidem formula rerum vel personarum, de quibus agitur, paucitas perpetuò significatur. METHIM multitudinis numero semper legimus, vel id absolutum, vel cum adiuncto contingat. & quoniam affine valde nomen est verbo MVTH, & METHA nomen, quæ mori ac mortem significant; euenit ut idem vocabulum à Latinis interdum vertatur in homines, ut apud Iobum: Tibi soli tacebunt homines. & Ipse nouit hominum vanitatem. interdum in paucos. ut, Domine à paucis de terra diuide eos. nonnunquam in concilium. ut, Non sedi

ZZ

cum

Ephes. 6.

100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

Rom. 8.

201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

Gen.

cum concilio vanitatis. aliquando in viros. ut, Viri gladio tuo cadent. Quod si pro omnibus his, & aliis interpretationibus mortales reponas, & ipsa primaue lingue cum Latino sermone quadrabit sententia. Hoc itaq; a Vate usurpatum vocabulum idem est, quod in posteriore illo apud Sichem horrore & metu pronunciarat Israel. Dixerat enim, Ego, siue, Nos, METHEMIZZPAR, viri numeri, id est, pauci sumus. Verum huiusmodi quoque metum hoc loco adimit Israel Deus, in quo Latinus verit, qui mortui estis ex Israel. quod non de mortuis, verum de viuis hominibus, siue de mortalibus dictum, & sententia docet ratio, & locorum comparatio allusioq; comprobatur. Itaque mortui estis ex Israel, cum eodem interprete alias exponimus, qui pauci mortales Israel. Nam quamquam pauci vobis & pusillus videamini grex, tamen, ut Christus aiebat, Complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Ego auxiliatus sum tibi, ait Dominus, & redemptor tuus sanctus Israel. Ne salutem, victoriam & felicitatem suam vlli humana, terrena, vel etiam vlli caelesti virtuti & efficientia, praterquam voluntati, misericordia, & singulari providentia diuina humanum arroget genus, nomen suum vna cum singulari proficitur titulo Deus ipse, qui, quamquam caelestia ac terrestria moderetur, gubernetq; solus, tamen in quo salutis, misericordiae, veritatisq; sua singularia edat exerceatq; exempla, atq; cetera omnia sibi subiecta doceat, Israellem elegit. quem principem, fortem, & praestantem valentis Dei interpretamur: nec hunc secundum carnem definimus: verum Israellem secundum spiritum. Non enim omnes qui

Rom. 9.

ex Israel, y sunt Israelitae: neque qui semen sunt Abrahae, omnes filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen: id est, non qui filij carnis, hi filij Dei; sed qui filij sunt promissionis, aestimantur in semine. Fidei itaq; Abrahamica pro-fessores, & qui promissis credentes diuinis, non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt: hi verè Israel sunt, & sanctum re-demptoremq; sui laudant Deum. Hos autem à timore & metu alienos diuinum verbum facit: utpote quibus maior copia auxilij ad sit, quam inimicorum obsit multitudo. quia ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus. **NEVM IEHVEH**, effatum Domini. Qua formula quidquid certitudinem & constantiam vendicat, firmari in sacro solet eloquio.

Ego posui te quasi plaustrum trituras nouum, habens rostra ferrantia: triturabis montes, & comminues: & colles quasi puluerem pones.

In superiori versu Israelitarum excepta paucitati diuinae providentiae opponatur copia: in hoc etiam allegata imbecillitati ac virium naturalium inopia ex diuinae virtutis communicandis donis & facultatibus consilium suffectumq; iri declaratur. quoniam Israelitica fide nihil non vintere posse datur, utpote quae cum Deo fortis fuerit. Haec autem promissio, translata ex notis rebus imagine, nunciatur. Duo quidem sunt nomina in sancta lingua

מורג MORAG, & **חרב** HHARVTS, quae unico tribulae vocabulo Latinis excipi possunt: nam si compositis vel coniunctis uti libeat, plaustrum trituras recte dicitur, ut ab interprete nostro usurpatum est: cum tamen duo nomina substan-

substantia sint, quae tribulas quidem significant, verum non eodem constructas pacto, sed vel modo, vel figura nonnihil discretas, quales in aliis, aliisq; regionibus constructi & usurpari locorum atq; hominum ingenio consentaneum est. Namq; quibusdam agricolis culmos tantum frangere, & excusso frumento, paleas longiores, minusq; comminutas relinquere placet, ut Beticus in Hispania: aliis verò, ut is qui loca ultra Tagum incolunt, longè comminutiores probantur paleae. Virisque sua ad eam rem comparantur instrumenta: illis quidem MORAG, istis HHARVTS vsui esse potest. Certè Israelitis & Syris, ut vtrumq; notum, & certo distinctum vocabulo, ita vtrumque vsui fuisse apparet. In his autem instrumentis siue tribulis cuspides visuntur, vel densius, vel rarius infixae; quibus culmi subiecti corripuntur, frangi, & comminui solent: quae vel ex ferro fiunt, vel ex duro aptantur silice. Et haec hominum agricolarum tribula hoc praestare, quod iam diximus, valent. Verum enimvero quae à Deo comparantur his nominibus instrumenta, longè firmissima & robustissima, atq; ad opus efficacissima euadere oportet: neque enim Deo paleae, aut segetum messisq; culmi ad triturandum destinantur; sed montes, sed colles, sed editissima & firmissima quaeq; terrarum, hoc est, vis, potentia, sapientia, prudentia, industria, superstitio, simulatio, fraus ac dolus, & cetera, quibus Dei atq; Israelis inimici visibiles & inuisibiles valent. habens rostra ferrantia. In primaue lingua **רִיפְיוֹת** RIPIOTH, ora: nam quod Latini aciem gladij, Chanaanæ lingua **פִּיְהֶרֶב** PIHEREB, os gladij vocat. atq; ita **רִיפְיוֹת**, ora pluraliter, cuspides illas & acies tribulis infixas interpretamur; quae arcana significatione Euangelij plusquam Adamantinam subindicant vim. de qua scriptum & promissum Israelitae veri obseruant: Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri. Atqui potentiam, violentiam, tyrannidem, & sapientiam prudentiamq; mundi, eadem hoc loco interpretamur, quae apud Vatem nostrum montes & colles dicuntur, ut in arcani sermonis exemplis docebamus. Non erubesco Euangelium (vultus ex Israelitis istis pusillis ait) virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudaeo primum & Graeco: iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fide: sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit. Reuelatur enim [quoque] ira Dei de caelo super omnem impietatem hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent. Hanc Euangelij virtutem, hanc Dei efficientiam Israel suo communicandam & praestandam ulteriore expolitione declaratam confirmat Vates: quam tamen non humanis viribus, verum diuinae voluntati atq; efficacitati tributum iri ait.

Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo disperget eos: & tu exultabis in Domino, in sancto Israel lataberis.

LETITIAM hanc ex sanctificatione diuina profectam, quae partam ex virisque hostibus victoriam consecutura praenunciatur, ut Israelita, de quibus agitur, capiant & percipiant, audire operapretium est. In quo exultatis. modicum nunc si oportet contristari in variis temptationibus, ut probatio vestrae fidei multo pretiosior auro, quod per ignem probatur, inueniatur

in laudem & gloriam & honorem in reuelatione IESV Christi: quem cum non videritis, diligitis; in quem nunc quoque non videntes creditis [ut ve-
ra Israelita] credentes autem exultatis laetitia inenarrabili & glorificata, reportantes finem fidei vestrae salutem animarum: de qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetae, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt; scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, pronuncians eas, quae in Christo sunt, passiones & posteriores glorias: quibus reuelatum est, quia non sibi metipsis, vobis autem ministrabant ea, quae nunc sunt nunciata vobis per eos qui euangelizauerunt vobis, spiritu sancto misso de caelo, in quem desiderant Angeli prospicere. & in sancto Israel laetaberis. in eo, qui Iacobum à communi & priuata conditione secretum sanctificauit, & seipsum singularis prouidentiae manifestis documentis sanctificauit. laetaberis, THITHHALAL, gloriaberis, tibi ipsi plaudes, & gratulaberis; non in te, virtuteque tua, sed in sancto Deo, tuique sanctificatore. quod à diuo Paulo verè exponitur: Qui gloriatur, in Dño gloriatur: non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat. Atque hæcenus inopie & raritatis Iacobæa in Israeliticam copiam frequentiamque mutanda promissio. cui etiam tenuitatis indigentiaque in saturitatem adiungenda declaratur mutatio.

Egeni & pauperes quaerunt aquas, & non sunt: lingua eorum siti aruit. DIVINA dona illa maxima, & ut Petrus appellat, pretiosissima, non quibuslibet promiscuè, sed egentibus & optantibus, anxieque audentibus, expetentibus, magnaque poscentibus fide susceptum iri, cum Vate nostro omnis doctrina prædicat ac protestatur sacra: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. & Vates hic aliàs, Omnes sitiientes venite ad aquas. & IESVS Christus, Qui sitit, veniat ad me: qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua. Et quidem hæc illa aqua est, quam à se poscentibus præbendam fore, idem auctor Samaritana subindicabat femina. Sitis autem nomen & imago, auiditatem significat magnam, anxietatemque, non nisi adhibito potu sedabilem. aqua verò significationem D. Ioannes apertissime docuit: Hoc autem dicebat de Spiritu sancto, quem erant accepturi credentes in eum: nondum enim Spiritus sanctus erat datus, quia nondum Christus fuerat clarificatus. Atque inter complura huius viua aqua munera veritatis cognitio & bonitatis copia numerantur, quibus humanum genus, quamdiu Christum Dei non agnoscit, carere deprehenditur, & egere arguitur: postquam verò acceptum diuinitus agnouerit, immanè quantum se satiatum admiratur. Hoc autem ad illam tenuitatem alludit, qua fratrem suum fugitans Iaghabobus priuatus, peregrinus, ac pauper homo, dum diuinam appellat prouidentiam, consistetur. Vouit etiam votum Iacob, dicens: Si fuerit Dominus mecum, & custodierit me in via, per quam ego ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum, reuersusque fuero prosperè ad domum patris mei: erit mihi Dominus in Deum. Huius voti absolutioni subiuncto promisso Deus etiam respondet.

Ego

Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos. EVNDEM sese Iacobi imitatoribus paupertatem egestatemque, agnoscentibus propriam, & suam fidem ac prouidentiam constanter appellanti- bus præbiturum, quem Iacobo quondam, eidemque, postea Israeli præbuerat, nempe auxiliatorem, prouidentem, seipitalem, atque etiam ornatores, imò & amplificatorem, quod ad priores facit partes. Ego Dominus exaudiam eos, ut Iaghabobum quondam exaudiri uolentem, & seruauit, atque cum duabus etiam reduxit turmis, demumque Israellem fecit: quem ut semel factum ac præsidio meo fidentem, nunquam dereliqui, sed etiam in Aegyptum migraturum tutor confirmaui: ita hos ad spiritualis Israelis amplissimam promotos conditionem, non derelinquam eos: imò verò hos continua prouidentia omnibus in locis omni tempore iuuandos, deducendos, & oportunis commodis ubique afficiendos pollicetur. id quod multis ex natura felicibus commoditatibus in imaginem productus, describit per Vatem Deus.

Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum fontes: ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum.

NIHIL ullo loco aut tempore, quod ad veram animorum felicitatis copiam visumque faciat, populo à se suscepto ac sanctificando de futurum pollicetur Deus, dum ea per allegoriam promittit, quae in natura non nisi rarissima, atque adeo ex miraculo visuntur. Namque in supinis collibus flumina erumpere, nullibi ferè terrarum visuntur. siquidem commune flumiorum exemplum est inter montes fluere, vel ex aquarum pluuiarum defluxu, vel ex fontium scaturigine, quae à montibus ortum sortitur. S. S. E. Qui emittit fontes in conuallibus, inter medium montium pertransibunt aquae. In campis verò planissimis cum plerumque desideretur fontes, putei in altum effodiuntur, aut cisterna fabricatur. Tamen omnem aliàs defectum, quem natura communis non supplet virtus, diuina ac singulari erga suum Israellem prouidentia non suppleendum modò, sed abundè sufficiens recipit. desertum in stagna aquarum. MIDBAR, pro quo desertum Latine reponimus, locum significat, in quo nulla res esse, ne nominari quidem, vel in sermonem venire solet. id quod plerumque ex penuria euenit aquarum. S. S. E. In terra deserta, inuisa, & inaquosa. propterea enim deserta & inuisa, incultaque manet, quod sit inaquosa: namque aquae, siue potius MAIM, rerum omnium, quae gignuntur, quaeque aluntur prima elementa sunt; ut in magni operis corpore differebamus. Et quidem, quae aliàs deserta fuerant, regiones, atque ideo nullis iter acturis peruisa propter aquarum penuriam & umbrarum inopiam: namque utrisque egent, qui iter faciunt, præcipue serena & calida tempestate: eas, inquam, regiones aquarum, ut iam audiimus, copia & salubri quoque umbrarum hospitio instruendas prædicat; ut facilis & incundus via faciende labor hoc pacto Israeli Dei fiat.

Dabo in solitudine cedrum, & spinam, & myrtum, & lignum oliuae: ponam in deserto abietem, vlmum & buxum simul.

PLANTARVM genera ista omnia specie, forma, & umbra dum virent

præcipuè commendantur, & vias agrorum, in quibus nascuntur, vario decorant ornamento. de his etiam in magno agebamus opere. Et quidem utraque pars diuina doctrina sufficientem abundantemq; copiam ex translatione significat, cum iucunditate etiam contemplantium. opponiturq; ratio hæc illi, quam miseratus antea Vates ediderat, querelam: Egeni & pauperes quærunt aquas, & non sunt; lingua eorū siti aruit. Nunc verò magnam rerum in meliùs conuersionem, & optandam etiam iter vitæ facienti Israel felicitatem audimus. Doctrina celestis varia dona, propheticos etiã spiritus, linguarū facultatem, & multa maximaq; diuina sapientia momenta harum nominibus plantarum significantur: quas omnes ad communis habitationis vsum valere, & non nisi fertili solo provenire, iam aliàs edocti sumus. id quod aliàs breui oratione dicitur: Et implebitur terra scientia Domini. Causam verò huius promissæ felicitatis manifesto voluntatis suæ proposito de genere hominum amplificando, assignat promissor Deus ipsis pauperibus quidem egenisq; cognoscendo & agnoscendo, atq; singulari gratulatione celebrando.

Vt videant, & sciant, & recogitent, & intelligant pariter: quia manus Domini fecit hoc, & sanctus Israel creauit illud.

NE natura ipsi communi, aut aliàs casui vel celi efficientis hac humanarum conuersio rerum ac tam repentina felicitas hominum tribuatur, vni diuina efficienti atq; singulari voluntati accepta referenda, omniumq; confessione ac laudibus prædicanda prædicatur, & conferenda cum antiquæ imaginis exemplo: in quo expoliendo perstat oratio. & sanctus Israel creauit illud, qui Israeli secernendo ac sacrando sese sacrum sanctumq; probauerat, atq; ita demum, verum sublimiore probabit pacto ac modo. Vsurpatur verò creationis verbū hoc loco in regeneratione prædicenda: quia idem qui generationis humanæ auctor primus ac solus fuerat, idem regenerationis quoque solus ac sanctus laudandus erat auctor. Atque promissum hoc Iacobobo & Israeli spiritali factum nullis hominum sapientibus antiè cognitum aut prædictum esse, nulla humana vi aut potentia impediendū esse quo minus oportuè præstetur iam deinceps declarat & protestatur Vates.

Propè facite iudicium vestrum, dicit Dominus: afferte si quid fortè habetis, dicit rex Iacob.

MVNDI potentiam, sapientiam, industriam, & contentionem omnem aduersus Dei populum diaboli opera excitatam quondam in veteri Testamento, ac longè contumaciùs postea Euangelij tempore excitandam, ad examen & periculum vocat Vates. qui sese ministrum Dei regis Iacobobi quondam humiliã, verum regia ac diuina auctoritate & virtute custoditi, freti, ac promoti proficitur: affirmat verò nihil tale humanam vel sapientiam cogitare & cognoscendum prænunciare: nihil etiam diabolicam ac tyrannicam aduersariorum potentiam, quamuis viribus connixam, summus & coniunctis turbare vel impedire posse. Iudicium vestrum RIBCHEM, contentionem; litem & impetum unanimi consensu & coniurato consilio initam, vocabulum RIB significat: idem quod à Psalme usurpatum fusiùs aliàs

aliàs depingitur: Iudica Domine iudicium meum, impugna impugnantes ^{Psal.} me: apprehende arma & scutum, & exurge in adiutorium mihi. Horum itaq; potentiam irridens & contemnens, prouocat Vates, quam vanam demum euasuram prænouit. Non loquimur nunc de internis ac domesticis humani animi inimicis: namque significatio hæc auribus non capitur communibus. Iam verò ubi quæ Iacobum & Israellem suum ex diuina efficientia felicitas maneat, quis labor, & quæ laboris requies expectet, prædicens declarauit, quidnam de se futurum sapientia & potentia mundi intellexerit, quidnam & quantum præfagire possit, rogat.

Accedant, & nuncient nobis quæcunque ventura sunt: priora quæ fuerint nunciate: & ponemus cor nostrum, & sciemus nouissima eorum.

Cognitionis ac scientiæ ratio ex præteritis ac futuris petitur: namq; præsentium, & quæ oculis iam spectantur, sensus magis & euidentiã quàm scientia esse dicitur. Præterita ad causarum rationem referuntur, futura effectum & euentum spectant. At verò Vates Gentium sapientes non minus præteritorum, quæ ad se pertinerent, cognitione, quàm futurorum præfagione destitutos esse: cum tamen ipse, principio altius, hoc est, à Iacobi usque & Abrahami historia repetito, omnem populi sancti rerum seriem declarauerit præteritam, & prædixerit futuram; cum tamen gentium ipsos, vel doctissimos, magna præteritorum temporum laborasse in scitiã constet: utpote qui non modo mundi ac rerum omnium principia, ortus, & causas, imò & auctorem vel ignorarint, vel multis falsis interiectis, confusè ac perturbatè cognouerint; sed suas ipsorum origines, rerum suarum series & vitia, & modos, atq; initia ipsa, velut ex suis ipsorum arguuntur historiis. Ex quo consequitur eos nec prima sua scire, & intrepidè nisi magna audaciã, & multis mendaciis declarare posse: quare & longè minus poterunt, quæ ventura sibi sint, prædicere; nisi vanatantum augurentur ac dubia, vel quæ nullo sint demum probanda euentu. Quisquis causam nouit consequentem, idem nouerit ac diuinabit effectum: quæ maior ac nobilior sciendi ratio putatur. Quisquis præterea effectum nouerit certum, causam quoque unde effectum ortum habebit, noscet. quæ, quanquam non ita ingenua, tamen scientia quoque dicitur. Quod verò dicit, & ponemus cor nostrum, & sciemus nouissima eorum, perstat in argumentationis atq; demonstrationum ratione. ponere cor, Latinis, mentem adhibere, & ratiocinari dicitur. At verò, si vos, vel præterita vestra à principio rectè subducta habetis, causasq; vestrarum cognoscitis rerum, indicate nobis; ut inde ratiocinando futura etiam prædici posse intelligamus. hoc est, & sciemus nouissima eorum. Ita Isaias à Iacobi vocatione initio sumpto, quid futurum tandem Israellem suū spectaret, prædixit: nec minus certam de futuris prædictionem cecinit, quàm veram de præteritis texerat historiam; utpote qui Deum auctorem canendo, narrando, ac prædicendo referebat & sequebatur. id quod nec gentium sapientes ex se proferre, nec ab iis quos pro diis colebant, responsura referre verè poterant.

Annunciate quæ futura sunt in futurum, & sciemus quia dii estis vos. **NAM** futura nosse diuina tantum tribuitur natura: quod cum facere nequeant, dii non esse, vel ipso arguuntur silentio. quæ ventura sunt in futurum. Ex verbo, ventura ad retro: nam hoc loco ventura, pro posterioribus, & ad retro pro prateritis exponere, ratio postulat. Si ventura dicitis, & cum is quæ antè fuerant, cõponitis, sciemus quod dii estis vos. Qui verò suis cultoribus nec praterita, nec futura declarare queunt; iidem profectò nec nocere, nec prodesse iisdem ipsis valebunt; nedum Israeli & populo sancto quisquam vel boni inferre vel mali. Timorem eorum ne timueritis, dicebat suis eodem hoc argumento Apostolus.

Bene quoque ac malè, si potestis, facite: & loquamur, & videamus simul. **VTRIVSQUE** partis tum scientiam, tum virtutem ad comparationem vocat. Diuina natura dua res necessario tribuuntur: altera est cognitio sapientiæ, plenissima & absolutissima: altera verò, virtus & efficacia; qua vel prodesse cultoribus possit suis, vel obesse contemptoribus: propter utramque autem amore, adoratione, & cultu, ac timore suscipienda habetur. **Vtrumque** Deo suo, hoc est, Iaghabobi regi perpetuum proprium esse dixerat atque ostenderat Vates: contra verò vtrumque, iis, quos deos gentes putabant, esse pernegat. atque ita humanam sapientiam à notitia & cognitione Dei Israelitarum alienam, plerumque incertam, multis vanam, plurimum inutilem partibus, arguit & improbat Vates.

En vos estis ex nihilo, & opus vestrum ex eo, quod non est: abominatio est qui elegit vos.

VIDETUR cum diis loqui: quos cum esse neget, & antè constantissimè negauerit, frustra nunc alloquetur. quare gentium sapientes hoc loco interpellatos & redargutos intelligimus: quorum cum omnis de prateritis cognitio incerta, de futuris verò non obscuro modo, sed vana etiam; tum verò augurandi ac diuinandi doctrina & ars omnis prorsus vanissima futillis, & irridenda: quamquam in hoc etiam genere Chaldaa numeretur disciplina: quorum principia & fundamenta mera nituntur falsitate. Namque Astrologorum istorum scientia omnis humana fide tantum ac traditionibus antiquiorum nititur: traditionum autem istiusmodi vanitatè si nunc indicare vacaret, iusti nobis opus esset voluminis. Verum illud satis est, quod à Cicerone in libr. de diuinatione refertur, Chaldeos affirmare, se ultra quadraginta millia annorum in hominum horoscopis obseruandis posuisse. Qua vanitate cum nihil vanius dici possit, iure summo dicitur ab Isaia, Ecce vos ipsi, qui vel vestram rem, vel antiquitatem originemque vestram ignoratis, quamquam sapientia iactetis nomen & titulum, tamen estis hac in parte ex nihilo; & opus vestrum, quod in istis disciplinis insumitis, ex nihilo est: & qui vos consulturus elegit, non modo abominabilis & sacer, sed ipsa profectò abominatio est. Hoc in versu ubi nos legimus, ex eo, quod non est, exemplar habet MEEPHAGH, ex EPHAGH. atque verbum EPHAGH aliquando significat defectum, & id quod non est, ut rectè nos ter veritè interpret: interdum significat virus & venenum, quale serpen-

serpentes noxij euomere solent. **Vtrumque** autem significatum ad eandem apud hunc Vatem sententiam apprimè facit: namque istorum sapientum opus ex nihilo prorsus est, quod ad utilitatem & veritatè attinet: quod verò ad nocumentum, ex veneno est superstitionis & vanitatis homines demerentis & interficientis. Vnde fit, ut qui illos optat, sibi magistros consulit, abominatio verè sit, quales illi fuerint qui serpentis veneno delectantur. habet etiam affinitatem cum verbo PACH, quod vociferari, clamare, ac tumultuari significat. Atque hac significationis parte vana ista sapientia mera verba esse notatur; quæ eis dantur, quibus illa consulitur. Iam verò cum ex altera comparatorum parte nihil quod laudem mereatur, nihil quod veritatem atque virtutem probet, produci posse ostenderit, quantum & notitia & efficacitatis ex parte sua probauerit, ac probaturus demum sit, subiungit:

Suscitauit ab Aquilone, & veniet ab Ortu solis: vocabit nomen meum, & adducet magistratus quasi lutum, & velut plastes conculcans humum.

Scientiam & sapientiam, atque virtutem & efficacitatem ex prateritarum indicatis exemplis rerum, atque ex futurarum predictis & prestandis rationum euentibus declarari aiebat Vates. id quod à se manifestè præstitum ac præstandum demum proficitur Deus, historia ex prateritis temporibus allata, quam etiam antè prædicendam curauerat, & re magna in posterum promissa, quam non minus certam & constantem prateritis fore pollicetur. Quo tempore oracula hac Vati nostro dictabantur, decem Israelitarum tribus iam abductæ, & in varias terrarum partes disiectæ erant. Idque factum opera regis Assyriorum, quem ab Aquilone excitatum, & ad illius gentis castigationem adductum, ac longè antè Israelitis prædictum constabat. Hoc pacto sapientiam, virtutem, iustitiam & veritatem suam ex prateritis exemplis palam spectatà Deus asseuerat. Suscitauit ab Aquilone Assyrium regem, diuina indignationis vindicem. Eadem sapientia verò & eadem virtute & efficacitate Messiam regemque suum illum multoties appellatum, sibi vocatum & adductum iri promittit; qui, ut Assyrius rex ex diuino consilio hostibus disiectis imperium obtinuerat, regnum suum illud euangelicum ab initio mundi promissum, firmaturus esset, longè illustrius & præstantius regnum, utpote celeste, quam Assyrium illud fuerat imperium; tantoque magis firmandum, quam terrena imperia, quanto priora magisque maiestatem ac bonitatem diuinam decetia spiritalia quam corporea sunt. Vnde itaque ego terrestrem illum imperatorem suscitauit ab Aquilone, atque à consilio arcano (vtrumque nomen TSAPHON significat) ita veniet ultrò ab ortu solis ille magnus Rex, ille iustitie Sol, qui & idem Oriens dicitur. Magnum IESU Christi mysterium, antiqua lectio hoc in loco indicat. Namque nomen SEMES, pro quo solem Latini reddunt, ita in oratione collocatum est, ut sine ulla mutatione in recto & in obliquo verè Latine possit, atque ita ex utroque casu pulchram & veram significationem prabeat: namque Christus apud Vatem alium, Iustitia sol dicitur, in cuius

alis generatur sanitas, idem Christus à Zacharia Oriens ex alto dictus est: tum propter illius generationem ex Patre Altissimo profectam; tum etiam propter antiquissimum & altissimum Dei consilium, quo ipse venturus decernebatur. Hunc autem à constitutione mundi ad publicam salutem destinatum, eundem ab ortu solis venturum intelligit Vates, eundemque Orientem atq; Solem vocandum, & quantum res ipsa, atq; rerum vaticinia secum conuenire & coherere solent, ad hunc eundem Vatis huius locum Zacharias, Iohannis pater, vaticinando videtur respexisse. Iam verò quale in utriusque aduentu discrimen expectari conueniat, euestigio declarat Vates. Et quidem Assyrius imperator, quanquam à Deo ad gentium correptionem excitatus fuerat, tamen potentia atq; imperij decus ac nomen sibi arrogauit, quo de ingrati animi vitio à Vatribus iam aliàs est accusatus: verum enim verò ille aliter, qui porro venturus hoc loco predicatur, vltro veniet, & volens aderit: ut qui eiusdem cum Patre voluntatis consilii que eiusdem compos fuerit. & quamquam idem sit, per quem omnia, & in quo omnia; suam tamen gloriam priuato nomine sibi non quæret, aut arrogabit: neque regnum sibi humanum vel terrenum appellabit; imo nec in suo ipsius nomine quicquam facere sese iactabit: sed vocabit nomen meum. id quod à principio, atq; adeò à primo suo, quem audire in Euangelio est sermone, statim professus est: Quid est quod me quærebatis? nesciebatis, quòd in

Luce. 1.
 11 iis qua Patris mei sunt, oportet me esse? & quamprimum Euangelij sui

Mar. 1.
 11 mandatum exponere cæpit: Postquam traditus est Iohannes, veni IESVS
 12 in Galilaam prædicans Euangelium regni Dei, & dicens: quoniam imple-
 13 tum est tempus, & appropinquauit regnum Dei, penitentiam, & credite
 14 Euangelio. Vt autem ille Assyrius imperij sui hostes & æmulos dissipauit
 15 & subegit; qui tamen falso sibi illam arrogabat felicitatem: Dei hostes &
 16 aduersarios omnes longè potentius & efficacius disiecturus ac subiectu-
 17 rus, imò & subacturus predicatur. Sicut de eodem scriptum est: Astiterunt

Psal. 2.
 11 reges terra, & principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, &
 12 aduersus Christum eius. & paulò inferius: Postula à me, & dabo tibi gen-
 13 tes, hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terra, & reges eos
 14 in virga ferrea, & tanquam vas figuli cõfringes eos. Hoc idem Deus Isaia
 dictans, hoc pronunciat loco: Adducet magistratus quasi lutum, & quasi
 plaustrum conculcans humum. Qui per Dauidem ROZZENIM vocati
 sunt, per hunc Vatem ZZEGANIM dicuntur. Quoniam verò utrumq; va-
 tificinium, & de castigatione gentis Israelitica, atq; nationum terra, & de
 salute publica per Messiam ex Iudæis in omnes hominum gentes afferen-
 da, nemo ex sapientibus mundi vel per illa sua cõficta & falsa oracula pro-
 nunciare potuit; vel per astrorum notitiam, vel alias diuinationis vane di-
 sciplinas edisseruit; consequens est, nec aliam religionem, orator eam quam
 veri Israelitæ colunt, nec aliam sapientiam esse certam & constantem,
 præter eam quam Deus per Vates ministrasque suas terris communi-
 catam voluit. Id quod subiuncta interrogatione, vel admiratione potius,
 docet Vates.

Quis

Quis annunciauit ab exordio, vt sciamus: & à principio, vt dicamus, Iustus es?

Exordium hoc loco pro præteritis vsurpatur, & principium, pro consequente ex præteritis: namq; priori loco nomen ROS legimus, quod rei caput est; posteriore verò PANIM, facies Latine dicuntur multitudinis numero: quando autem prædictioni euentus concordat, capiti facies adnecti, vel subiungi dicuntur. id quod Latini dicunt, pedem & caput vni reddi forma, hoc loco caput & facies per translationem subditur. Nam si caput hominis primum instituat aut formetur, nec humana tamen adiungatur facies; nostrum potius quàm opus perfectum euadit. & in tempore, cum à capite incipitur sermo, præteritum significatur, & faciebus futurum. nam prius apparet caput quàm facies in animalium bene concinnato partu. Cum verò LEPANIM, id est, ad facies, inchoatur narratio, nulla capitis facta mentione; antiquius indicatur tempus. & si absolute LEPANIM legimus, olim, vel quondam, vel antehac interpretamur. Si verò coniunctim, & in regimine, vt Grammatici loquuntur, vocabulum LEPANIM, siue LIPNEI sit, tunc anteriora significat. Est itaq; hic Vatis hoc loco sensus: Quis nam vel vaporum numinum, vel sapientum & hariolorum ea prænucciant, qua in nomine Dei Iaghabac de præteritis iam rebus prænuccianta sunt? quis item de futuris cum præterito congruentibus? Si quisquam hoc præstitit, idem causam apud nos obtinebit, & dicemus ei: Iustus es, feremus, inquit, pro illo sententiam veritatis & iuris. Verum quòd nemo id sibi aut alij regionis fidei, præterquam Israelitarum, qui verè Israelitæ sunt, adscribere possit: consequitur hunc solum esse verum & vnicum Deum, & huius veram & solidam doctrinam, & solos eos veritatis compotes esse, à quibus idem soluitur, & auditur: aliàs enim.

Non est neque annuncians, [Deus quispiam] neque prædicens, [Vates verax] neque audiens, [discipulus aut gens], [sermones vestros. IMREICHEM, dicta vestra, qua à vobis confinguntur & pronunciantur: namq; AMARIM cogitata pariter atq; dicta significat. In omni autem dicto tria examinantur: auctor primum, deinde interpret, tertio auditor. quòd si dicto nulla subsit veritas, consequens est, nec auctorem, neque interpretem, neque etiam auditorem quicquam valere. Hac omnia hoc hemistichio Vates complexus est. neque annuncians, neque prædicens, neque audiens sermones vestros. Vt autem nemo est qui annunciet; ita neque qui prædicat: quare neque qui audiat. id enim quòd non est, profectò neque prædici, neque audiri censendum. Est autem argumentatio huiusmodi breui formula contexenda. Quæ nec præterita rectè nouit, nec futura præteritis rectè componit, sapientia nec est, nec dicitur. item quæ nec prodesse potest, nec nocere, virtus nulla est habenda. Contrà vero, quæ futura prædicat & firmat, sapientia & virtus iure dicitur. Futurorum verò examen, cum res euenerit, absoluitur. Ex duorum futurorum prædictionibus Ierosolymitano populo nunciatis, alterum iam expeditum indicari potest: quare & alterum expectari consentaneum est. Ex quo & vere

AAA 2.

sapien-

sapientia & virtutis constat veritas. Hanc secundam argumentationis partem ita confirmat Vates. id quod primum Sioni predictum, vel digito commonstratur. Secundum verò, quod promissum est de salute publica, praestabitur etiam; & antequam praestetur publico nuncio, atq; boni nuncij legato predicabitur. Hac subiuncti versus nobis plana sententia fit.

Primus ad Sion dicet, Ecce adsum, & Ierusalem Euangelistam dabo.

VERBA singula ad primam linguam collata sic habent. RISON LE TSION HINEH HINAM. Primum ad Sion ecce ecce eos. Ex lingua idiotismo illud significatur, Quod primum Sioni denunciatum fuerat, non modo in communi, verum sigillatim indice monstratur iam digito, de decem tribubus abducendis: quod verò restat, id quoque Ierosolymorum urbi non ostendetur modo, sed praestabitur. Ierusalem Euangelistam dabo. Cuius Evangelij legationis quamplurima exempla ac testimonia iam constant. ut illud: Si ego in digito Dei iudicio demonia, profectò peruenit in vos regnum

Mat. Dei. & Ierusalem, Ierusalem, quae occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis, & noluisti? Alterum quidem ex predictis oraculis, illo iam constabat seculo, quo haec à Vate canebantur: alterum item opportunè constitit dato illo nuncio, qui & salutem nunciauit, & idè publicè apud Ierusalem effecit ac praestitit. Est enim ingens in verbo ETHEN significatio: quae non solum Euangelistam praesentem significat, sed id, quod Euangelizatum fuerit, verè danqum indicat. Huiusmodi verborum genuina energia, qui linguarum cognitionem contemnunt, sapientissimè carere coguntur: quam alij vel magno labore ac studio redimendā censent. Scimus alios Latinam hanc lectionem ad eandem personam & rem κατὰ ἑτέρον referre. Igitur ex iis, quae sumpta & assumpta iam sunt, complexio per Vatem absolutur, praeposita primum remotioe assumpti in alteram partem probandi. Namque ut ea quae Sion predicta fuerant, partim iam spectata demonstrabantur, partim expectanda praedicebantur: ita contra nihil nec factum, nec demonstratum, nec verè de magnis huiusmodi rebus predictum à mundi sapientibus probari poterat. Hoc est quod subiungit:

Et vidi, & [ecce] non erat, neque ex istis quisquam, qui iniret consilium, & interrogatus responderet verbum.

DVOBUS, quae proposita & ostensa iam fuerant in earum partium laudem & probationem, quas Israel colebat, confirmatis; videlicet sapientia in promittendo, & virtute in praestando, duo etiam opponuntur contrariae negationes ad mundi & mundanarum partium arguendam vanitatem. incipit autem negatio à virtute & robore. & vidi, & ecce non erat quispiam. In sacra lingua VE EREVE AINIS. & videbo, id est, quamquam diu attentèq; inspiciam, tamen non is. Vocabulum IS, virum significat efficacem & singularem: quare interdum vertitur in Latinum quisquam, ut hoc loco. nos omnem illius remotam & negatam significationem intelligimus. Vidi, inquit, & nemo quisquam, nec deus, nec vir fortis aut efficax apud istos erat, qui vel bene, vel male facere posset: quod verò ad sa-

pien-

plentiam attinet. VMEELEH, & ex istis, id est, quod ad istorum partes attinget, neque qui consilium iniret, & interrogatus responderet verbum. In exemplari lingua VEESAEELAM, & interrogabo eos. quo tropo prudentissimè significat Vates, humana sapientia professores imperitorum ac sibi additorum hominū auribus & sensibus abuti fortasse: verum prudenti & cordato atq; diuina doctrina imbuto animo minimè posse imponere. Nam spiritalis homo omnia iudicat, & ipse à nemine iudicatur. & ut ille alter Vates aiebat: Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, sed non velle tua. Itaq; verbo & interrogatus in lectione nostra subaudiendum est, per me. ex quo manifestè illud consequitur, istorum neque ullam veram sapientiā, neq; ullam efficacem esse virtutem: sed neq; operationem aliquam per siderum obseruationes, aut alias actiones vanas prorsus ac fuitiles.

Ecce omnes iniusti, & vana opera eorum: ventus & inane simulachra eorum.

Iniusti, causa cadentes, quod ad sapientiae iactationem facit. antitheton est illius superius propositi, ut dicamus, iustus es. quod verò ad vires & efficacitatem, ventus & inane. NEZZCHEIHEM, mixtiones, temperationes, suffitus, & cetera huiusmodi, quae in illorum sacris factitabantur. pro his omnibus noster interpret simulachra eorum rectè vertit, ut potè verè simulachra, siue simulata potius & conficta.

CAPVT XLII.

ECCE seruus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum, iudicium Gentibus proferet.

VATICINII ac sermonis huius germanum sensum ad unicum illum promissum Regem, orbisq; totius, generis, inquam, humani, seruatorem, ex domo ac familia David secundum carnem, ut Euangelista verissimè retulerunt; ita & nos nemini alij praetera concedimus: Verum intelligimus auctoritatem, partes, ingenium ac mores iam hoc loco à Deo indicari illius à se superius promissi maximi procuratoris, atq; Israeliticarum rerum praefidis, qui ab ortu solis praedicebatur venturus. Ut enim secundum carnem ab hominibus cognosceretur, nec alius pro eo susciperetur Antichristus, descriptione & animaduersione praedicanda Deus auctor prospexit. Nam quamquam aliqui alios & Reges & Vates fuerint, quibus mores atque animaduersiones huiusmodi ex parte adscribi possent: omnes tamen ad plenum nulli, praeterquam vni IESV Christo tribuuntur. quam rem à Matthaeo, Evangelij scriptore, singulari verbo adnotatam obseruare est in hanc formulam, UT ADIMPLERETUR quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem, Ecce puer meus, &c. Et quidem in utriusque lectionis versione apud hunc Vatem, & apud Matthaum verborum nonnulla, sententia verò nulla adnotatur differentia. Nam puer & seruus nomina, saepe eandem rem rationemq; significant. Tres illi celebratissimi apud Babyloniam regem famuli, non ex aetate, sed ex munere, & persona pueri voci-

tantur. Christus autem IESVS quamquam ex diuinitate Deus Deoq; Patri equalis verè dicatur; tamen idem semetipsum exinanuisse laudatur, formam serui accipiens, & habitu inuentus ut homo, electus ac destinatus ad humani salutem generis à constitutione mundi: in quo Deus omnia virtutis atq; efficientiæ suæ munera & auctoramenta locauit. id quod unico verbo ad efficacitatem referendo, apud hunc Patrem indicat Pater, suscipiam eum. in exemplari lingua ETMACHBO, tenebo eum. Verbum THAMACH sapiensimè in potestatis & auctoritatis ratione usurpatur, & cum nomine SEBET, hoc est, sceptro coniungitur. Itaque paternam potestatem omnem filio huic unico, atq; voluntatis diuinae efficientissimo ministro datum iri significat. Electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Hoc idem de IESV ex Dauide secundum carnem prognato ex virgine sanctissima nato his publicè testatus est postea Deus: apud Ioannem Baptistam semel, & iterum apud quinque alios testes; Moysen, Eliam ex iam vita defunctis terrena, Petrum, Iacobum, & Iohannem ex uiuentibus adhuc in humana conditionis carne & sensu. dedi spiritum meum super eum. Verbum præteritum certissimam & perpetuam diuini spiritus copiam IESV Christo à principio vsque constituisse indicat. Scimus autem Dei Spiritum diuinum, ac diuinitatem ipsam esse, eandemq; efficacissimam: quam huic IESV Nazareno constare idem Pater Iohanni Baptista à se præmonito probauit. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi spiritum

Ioan. 1.
 11 descendentem quasi columbam de caelo, & mansit super eum; & ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem

12 videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei. Verbis autem aliqua ex parte exponendus, & Ratus huius & Evangelicæ citationis explicabitur sententia. Suscipiam eum. diximus à scripti usu & auctoritate verbum hoc usurpatum: Sceptro vero Principis, auctoritatem significat, & iura dicentis, aut imperio assistenti fulcimentum

Ioan. 14.
 13 vsum præbet. ita de hac re ad Philipsum IESVS: Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor: Pater autem in me manens ipse facit opera. Electus meus, qui ad magnas conficiendas res optatur, BEHHIR in sacra vocatur lingua. Hunc autem Deus optatum siue delectum sibi nominat. quo vocabulo ad maximum suum opus de humana salute hunc solum idoneum declarat, hunc solum prorsus gratissimum: quod nemo hominum sibi arrogare potuerit. nam quisquis gratis Deo verè dicitur, ex communicatione gratiæ huius illud obtinet. sicut & Iohannes profitetur, Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, &

Ioan. 1.
 14 gratiam pro gratia. Atq; hoc elogio omnes homines huic audire & obtemperare monentur, quicumque Deo grati & cari euadere studeant. id quod in testimonio altero per diuinam vocem edito, declaratum est. Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit. Ipsum audite. Verbum RATSTHA, pro quo Latinus vertit complacuit, gratiam, amicitiam cum iucunditate omnium exceptione alienam significat. unde RITSON nomen, quod complacuit.

centiam & bonam voluntatem atque integram amicitiam Latine dicere possumus. quod frequentissimum in sacrificiorum litationibus est: idemq; ab Angelorum choro in illo latissimo genebliaco cantu usurpatum: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis: siue, bonæ voluntas. ad quam illud D. Pauli dictum referimus, Reformamini in nouitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona & beneplacens, & perfecta. Dedi spiritum meum super eum. Diuino spiritui sapientiam, virtutem, & bonitatem omnem sacra disciplina tribuit. quas omnes partes & efficientias aliàs apud hunc Patrem ex simplici sensu explicuimus: nam spiritusalem sensum, quando Deus ipse volat, explicandū, siue indicandum commonstrabit. Hunc autem suum Christum, hoc est, Spiritu suo sancto inuentum, non modò Israelitis secundum carnem, sed omnium nationum gentibus doctorem, seruatorem, ac regem & iudicem à se constitutum declarat hoc loco Deus. Iudicium gentibus proferet. Misericordiæ diuinæ optionem omnibus gentibus propositurum pollicetur: neminem coactum, neminem nolentem & reluctanter violentè cogendum; neminem, nisi sua culpa & contumacia, damnandū; credentes & obsequentes ad regni communionem transferendos, indicans. Namq; MISPAT, non violentiam, aut coactionem belluarum naturis consentaneam, sed iudicium hominis naturæ & simplici ingenio dignum significat. Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus. Cuiusmodi autem iudicium istud futurū esset, idem de quo sermo nunc fit, explicuit. IESVS autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me: & qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum: non enim veni ut iudicem mundum, sed ut saluificem mundum. Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum: sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Quia ego ex me ipso non sum locutus: sed qui misit me, Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam & quid loquar. & scio quia mandatum eius vita æterna est. quæ ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. Idem etiam paulò antè dicebat: Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi eicietur foras. Sunt autem duo nomina in sacra lingua, DIN & MISPAT, pro quibus Latini promiscuè reddere solent iudicium: sed MISPAT in ipso iure dicendo & excutiendo propriè usurpatur, & non solum iudicibus, verum omnibus hominibus conuenit & aptatur in communi vitæ ac societatis ratione. DIN verò iudicium tantum est, & pro damnatione non raro accipitur: Cum itaque IESVS iudicium se exercere negat, ad vocabulum DIN referendus est sermo. ut ille: Quomodo effugietis à iudicio gehennæ? Cum iudicium proferre & annuntiare ait, ex iusto & equo se agere, & pacem ac misericordiam curare profitetur: & ex significatione MISPAT explicanda ratio est. A verbo. DANA, siue DVN Latinorum damnare ortum arbitramur. Et de ornamentis, auctoritate & officio Euangelistæ illum à Deo promissi, hac breuiter indicata sint: de ingenio autem & moribus,

bus, atque consuetudine illa, qua subiunguntur, animaduertenda & admiranda dicitur Vati Deus. In tanta illius legati dignitate, in tanta auctoritate & facultate (qua aliis inter homines terrori & paucori futura essent) qualem se iste praebebit, quam facilem atque equum, quamque modestum ac mittem, quam tractabilem, imò & quam amabilem, attendite.

Non clamabit, nec accipiet personam, non audietur vox eius foris.

Calamum quassatum non confringet, & linum fumigans non extinguet: in veritate educet iudicium.

IN Gentium regibus ac principibus, inque istorum famulis, & magnis ministris potentia & auctoritati vicina vis esse solet: nam etiam cum rogat princeps, imperare dicitur: neque omnia apud illos ex iudicio, sed complura ex voluntate & imperio geruntur. S. S. E. Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem exercent inter eos, [NEDIBIM] benefici & magnifici vocantur. Quod si quispiam, quamuis rarissimus, reperiat ab iniuria faciendam, & ab inferenda vi alienissimus, tamen hic amulus & aduersarius raro parcat, & si non rebus, tamen verbis, vocibus, & clamoribus timendum ac verendum se praebeere solet: id quod ex ipsorum disciplina vnum caput est. & qui nolunt occidere quemquam, posse volunt. Hic tamen diuinus Euangelista, hic maximus diuinarum atque humanarum rerum curator, hic diuinus minister, Deo gratissimus & acceptissimus cum sit aequalis Deo, utpote Dei Filius, munus tamen officiumque suum summa comitate, mansuetudine, ac lenitate, ac nihilominus integra fide & auctoritate, peracturus declaratur: ita ut neque facto quemquam hominum laedat, nec peccatores etiam perdere velit; sed reuocare & curare studeat: nec etiam vocem quemquam terreat, monendi potius quam iurgandi; miserandi quam damnandi; sanandi quam perdendi studiosissimus. Venit enim, filius hominis querere, & saluum facere quod perierat. Peccatores erant Zachaeus publicanus, & mulier illa, quae recumbentis IESU inunxit pedes, peccatores alij, quibus cum comedere & bibere arguebatur: quorum pars calamis quassatis, pars verò fumiganti lino per similes: verum neque illos confringere, neque hos extinguere; sed utrosque ad vitam & sanitatem quam afferebat, & ad vitam ac sanitatis praeuiam cum fide penitentiam reuocare studuit: Et factum est, discumbente eo in domo, ecce multi publicani & peccatores discumbebant cum IESU & discipulis eius. Et videtes Pharisei, dicebant discipulis eius: Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister vester? At IESUS audiens, ait: Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Euntes autem discite quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium: Non enim veni vocare iustos, sed peccatores. Et quidem ex hoc dicto consequitur quassatum calamum & linum fumigans, quodcumque perierit, sua perire culpa: non vi aut studio eius, qui salutem potius & reuocationem curat. Cuius potius studium est iudicium proponere, & misericordiam offerre conditionem, quam qui neglexerit, ipse sibi alterum iudicium D I N, hoc est, damnationem ultrò molitur. hoc est quod per Vatem Deus indicat, in veritate educet iudicium. veritatem hoc loco interpretamur, de qua testimonium

monium perhibiturum se venisse IESVS Christus coram Pontio Pilato professus est: hoc est, promissorum diuinorum de humana salute constantiam & praesentem copiam. Hac diuini Euangelistae in orbem terrarum delegati & missi in officio faciundo ratio obseruanda praedicta est: cui etiam viri ipsius ingenium, mores, atque consuetudinis modus adiungitur.

Non erit tristis neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium: & legem eius insulae expectabunt.

Euangelici iudicij aequitatem, veritatem, & utilitatem summam, summa quoque Euangelistae huius, de quo agimus, aequitate, lenitate, & mansuetudine proponendam, atque summa eiusdem alacritate; facientis videlicet Patris voluntatem sui. Meus cibus (inquit ille) est, ut faciam voluntatem eius qui misit me. id quod sedato animo, ac morum & consuetudinis comitate maxima acturum, imò & peracturum, pollicetur Deus. neque turbulentus. Nihil in tota IESU Christi historia, quod cum hac descriptione pugnet, indicare potest quisquam. idque morum & ingenij, atque consuetudinis perpetuum exemplum tamdiu exhibuit IESVS, quamdiu suas, Euangelistae, atque etiam Seruatoris peregit partes. Vox donec, idè hoc loco significat quod quamdiu, vel quoad, vel interim dum: neque tamen ex eo argui potest, postea tristis vel turbulentus fuisse. Namque huiusmodi oratio signi coniuncti rationem & vim obtinet: quae postea superuacanea & praeter rem habetur. ut, Non peperit Michol donec mortua est. quis dicat eam post mortem peperisse, cum id in vita, non in morte expectari oporteat? Duo autem, imò tria, adnotanda breui carmine comprehensa. Primum est, quae modestia, qua lenitate, & grauitate Christus Dei Euangelij munus executurus esset. Secundum, ubinam, & quam diu esset acturus. Tertium quatenus illius muneris ratio & utilitas pertineret. Primum iam explicuimus. Secundum est, illum in Israelitarum terra & gente suum Euangelicum tractaturum & perfecturum iudicium. S. S. E. In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne introieritis: sed ite potius ad oues, quae perierunt de domo Israel. Hoc autem Deus ita agendum, praedicturo dictauit Vati nostro. Donec ponat in terra iudicium. Terram Israelis hoc loco intelligimus: in qua primum Euangelici iudicij conuentus per Christum, & Christi Apostolos celebrandi erant. Et circuibat IESVS totam Galilaeam docens in synagogis eorum, & praedicans Euangelium regni, & sanans omnem languorem, & omnem infirmitatem in populo: Et abiit opinio eius in totam Syriam: & obtulerunt ei omnes male habentes variis languoribus & tormentis comprehensos, & qui daemonia habebant, & lunaticos, & paralyticos: & curauit eos. Et secuta sunt eum turba multa de Galilaea, & Decapoli, & de Ierosolymis, & de Iudaea, & de trans Iordanem. His enim regionibus, quae quondam ab Israelitarum tribubus habitabantur, Euangelici iudicij nunciator, & promulgator designatus fuerat Christus. id quod ipse tum praesens, tum per Apostolos praestitit suos. Post haec autem designauit Dominus & alios septuaginta duos, & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum, quod erat ipse venturus.

Et quidem cum Euangelij iudicium, quod ad omne genus humanum pertinebat, ita diuinius fuerat ordinatum, ut primus ipse & maximus Euangelista terra Israelitica, & ipse praesens & per nuncios ac designatos predicaret; inde verò ad omnes transmitteret orbis nationes: quarum primam scholam Hierosolymis institutam Deus voluit. S. S. E. Audi Israel, De te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terra. Atqui, quo die Spiritus Dei sanctus in Christi discipulos descendit, nullam fuisse nationem, cuius incolarum aut hospitum bona pars rei miraculo non interfuerit, sacra narrat historia. Ex omni, inquit, natione, quae sub caelo est. Iam verò aliàs docuimus, terrarum orbem tribus diuisum partibus, medio intercipi mari: partium omnium Asiam esse maximam, quae tota pedite peragrari possit; inde verò ceteras nauibus quam pedibus commodius adiri: ea autem loca, quae ex Asia ac Syria nauigantibus petuntur, IIM in sacra lingua vocari, pro eoque nomine Latinos Insulas reddere, adnotatum est. Ex hoc, aliisq; vaticiniis constat, Christi doctrinam ab ipso doctore praesente & agente apud Israelitis disseminandam, gentes verò non Christo peragrante, sed vel per famam, vel per nuncios & Apostolos atq; ministros ad doctrinam ac salutis communionem vocandas. De priore itaq; officio ita respondet Vates, donec ponat [ipse] in terra iudicium: de altero verò munere & misericordiae erga gentes dono. & legem eius insularum expectabunt.

Rom. 15.

Quem locum ita Paulus explicat: Deus autem patientia & solatus est vobis
 ,, id ipsum sapere in alterutrum secundum IESUM Christum, ut unanimes
 ,, vno ore honorificetis Deum, & Patrem Domini nostri IE. v. Christi. Pro-
 ,, pter quod suscipite inuicem, sicut Christus suscepit vos in honorem Dei.
 ,, Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veri-
 ,, tatem Dei ad confirmandas promissiones patrum. Gentes autem super mi-
 ,, sericordia honorare Deum, sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in
 ,, gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. & iterum, Latamini gentes cum
 ,, plebe eius. & iterum, Laudate Dominum omnes gentes, magnificate eum
 ,, omnes populi. & rursus Isaias ait, Erit radix Iesse, & qui exurget regere
 ,, gentes: in eum gentes sperabunt. In hanc etiam sententiam Isaias antea di-
 ,, xerat: Et fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent:
 ,, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob: &
 ,, docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius: quia de Sion exibit
 ,, lex, & verbum Domini de Ierusalem: & iudicabit gentes, & arguet popu-
 ,, los multos. Legem autem quam hic ab insularum cultoribus, hoc est, à genti-
 ,, bus expectandam ait, Euangelicam illam interpretamur legem, quae anti-
 ,, qua legis absoluta perfectio est: de qua Apostolus, Lex spiritus vitae in Chri-
 ,, sto Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. & alio in loco: Ego enim per
 ,, legem legi mortuus sum. Atque hanc Christi legem à Gentibus expectan-
 ,, dam, prae dici Deus iubet: quam quidem primam Gentes acceperunt, qui
 ,, antea diuina prioris legis, quam scriptam dicere solemus, communionem
 ,, carebant.

Rom. 8.

Gal. 1.

Hæc dicit Dominus Deus creans caelos, & extendens eos: firmans

mans terram, & quae germinant ex ea: dans flatum populo qui est super eam, & spiritum calcantibus eum.

Quaecunque in superioribus versibus de Christo praedicta sunt, maxima, & non ex communi exemplo fore, audientibus omnibus videri merito possent. ut electio illius vnici ac singularis serui, qui solus Dei anima complaceret: qui praeter omne mansuetudinis & modestiae exemplum modestissimus & mitissimus humilisq; corde cognosceretur: qui diuinum iudicium in terra poneret, & Gentibus legem expectandam diceret; legem, inquam, nouam spiritus vitae. Quae omnia non nisi diuina ac singulari virtute praestari & confici poterant: quippe quandam praeferebant in mundo nouitatem. id quod ita habere, Deus per Vatem nunc asseuerat, & opus tantum sibi adscribit: cuius virtutem, sapientiam, & efficacitatem pulcherrimi huius visibilis mundi creatio, & admirabilis gubernatio docet: consentaneum verò esse atque assensione ac fide dignissimum, eandem sapientiam, eandem virtutem ad nouas res edendas valere, quae ad antiquas efficiendas & conseruandas valuit ac valet. Atque ad hanc rationem tractandam, ex diuinis nominibus illud singulariter appellatum est, quod sacrosanctam & infinitam Dei virtutem & efficacitatem significat, idq; cum singularitatis adnotatione pronunciatum: huic etiam illud adiunctum est, quod ad misericordiam, ad promissi liberalitatem, & euentus veritatem referri semper commemorauimus. Sic dicit HAEL IEHVEH, quae nomina sibi perpetua constare declarat: ex eorumq; praestantia mundum factum ait, & cum plenitudo temporis accesserit, reficiendum pollicetur. Quid autem hic EL, & hic IEHVEH fecerit, breuiter per summas & praecipuas rerum partes indicat. creans caelos. participium nominis locum ac vicem hic obtinet caelorum creator ex nihilo: nam qui vocat ea quae non sunt, vocataq; existere facit, BORE dicitur. Quod verò non omnium caelorum eadem vis, eademq; animaduertatur efficientia, sicut nec idem omnino motus aperit: idè singularitatis quoque nota HE caelorum nomini praefixa est, hac significatione, singulorum caelorum creator. Caelorum verò orbibus mundum omnè concludi, & ambiri illud significat, & extendens eos. aliàs à Psal-
 te idem vsurpatum est in eadem re verbum. Extendens caelos sicut pellem. Psal. 105.
 In exemplari lingua vocabulum NOTEIHEM, non absque significatione interiectam retinet Iod, pluralis numeri signum: quo caelorum extensio non vno eodemq; modo facta esse indicatur. Verbum autem NATAH, pro quo extendere hoc loco vsurpauit interpret, non modò extensionem vel expansionem significat, sed motum cum respectu, & pertensionem ad aliquid; ut ita dicamus inclinationem quoque ac declinationem. nec Latinis etiam huiusmodi significatio inaudita: nam famam, imperium, potestatem, & alicuius rei vel persona virtutem, efficientiam, & ius ad multa vel ad pauca, aut longè, aut quadantenus dicimus extendi. Itaq; eodem verbo & variam extensionem, & multiplices caelorum motus, inclinationes, respectiones, atque adè efficientias, & quod praeterea in illius lingua maiestate miramur, ipsum participium NOTEIHEM inclinatos, & motores calis à Deo

creatos, datos, & constitutos indicat. atq; ita vnum vocabulum omnia hac attentè animaduertentibus consignificat, extendens eos, extensiones, extensores, motores, inclinatos eorum. quæ omnia plenam de celestibus rationibus disciplinam veritatemq; complectuntur; tantum abest ut pugnent. Firmans terram. Verbum RAKAGH, non ad stabilitatem præcipuè pertinet: de qua aliàs legimus, Qui fundauit terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in seculum seculi. Sed ad situs ac soli varietatem, atq; adeò firmitudinem, montibus, collibus, vallibus, conuallibus, campis, cum vniuscuiusque harum partium certa ratione & opportunitate admirabili. namq; idem verbum hoc loco usurpatur, à quo RAKIAGH derivatur: quod interpret noster in firmamentum vertit. quid verò & quale firmamentum dicatur, iam aliàs declarauimus. Et quoniam ex caloribus inclinationibus, ac terræ varia conformatione, magna & admiranda diuersarum copia rerum oritur; atque omnia hæc diuina efficientia accepta referuntur: subiunctum est, & quæ germinant ex ea. Elegans & amplum vocabulum TSEETSÆIHA non modo quacunque per generationem produciuntur, ut plantas, & animalia; sed omnia omnino quæ in terra fiunt, ex eademq; procedunt aut effodiuntur, significat. Quippe terra multiplici succo, quem ex diuina efficientia sortitur, innumerabiles rerum formas & naturas parturit, intra se concipit, profert, alit; & sese penetrantibus præbet. Horum omnium auctorem sese Deus prædicat; atq; eorundem usuram non sibi capere, sed hominibus vtrò dare ait: quos non modo ad animalem tot rerum facultatem, potestatem, & usum; sed etiam ad cognitionem, contemplationem, & spiritualem actionem sibi creatos & aptatos conformatosq; declarat. dans flatum populo qui est super eam. Duplici munere humana anima in corpore humano fungitur: altero vitæ animalis seruanda: id quod perpetua aspirationis ac respirationis vicissitudo declarat: eademq; intellectum informat, suisq; in actionibus instruit & exercet. Qua priores præstat partes NESAMAH vocatur, quæ posteriores, RVAHH dicitur. Vtrumque autem vni Deo acceptum natura humana refert. à quo ut facta fuit, ita etiam rescicienda & perficienda suscepta est. Atqui spiritus generali & communi nomine non solum ipsum, quem Latini vocant animum intelligimus: sed facultates etiam animi, cum communes omnibus ut cognoscendi, intelligendi, & eloquendi; tum etiam singulari Dei dono distributas & concessas, ut vaticinandi, ministrandi, imperandi, gubernandi, & alia plurima agendi & efficiendi, quæ apud Vates & Apostolos commemorata legimus. Hæc enim omnia efficit vnus idemq; spiritus Dei, dans singulis prout vult. Idem Vates hoc asseuerat loco. Dans flatum [animam] populo, qui est super eam, & spiritum calcantibus eam. In exemplari LE HOLCHIM BAH, ambulantes in ea. quem spiritum ipsorum terricolarum utilitati sermonis ratio adscribit. Diuisiones namq; gratiarum sunt, idem autem Dominus: & diuisiones operationum sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus. vnicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Verbum HALACH, pro quo frequenter ire, ambu-

ambulare & pergere Latini reddunt, consuescere & conuersari significat sapientem; & ad mores identidem transfertur. ut, Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum. & Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat. Atq; hoc pacto spiritum, de quo sermo est, non omni populo, qui est super terram, uti flatum, dari significat; sed ambulantes in ea, intelligimus, ambulantes & consuescentibus in terra; non otiosis & inutilibus, ac sine delectu: sed quibus ipse dare vult ad utilitatem suam & aliorum suam ministraturis munera officiumq; facturis. Itaq; omnium creatorem factoremq; rerum sapientissimum & efficacissimum, promissi sui fidem liberaturum, & reapse præstiturum, hoc etiam vaticinio confirmat.

Ego Dominus vocaui te in iustitia, & apprehendi manum tuam, & seruaui te.

Ego Dominus, nomen illud nunc proficitur, quod misericordiam & veritatem spectat; cum superius virtutis & efficacitatis nomen pronuntiauerit. Ego, inquit, qui ea, quæ facta sunt, vtrò non antè à me promissa edidi; ego ipse nomen meum illud IEHVEH promissis vtrò etiam pronuntiat oportune præstabo. Huius autè nominis ratio duobus absolutur exemplis: promissionis altero, altero veritatis. de priori, vocaui te in iustitia. Nomen TSEDEK hoc loco iustitiam cum clementia, imò & cum misericordia significat: quæ iustitia hominibus Christus est, ab Apostolo Dei iustitia vocatus. Qui factus est nobis sapientia à Deo & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. ut, quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino gloriatur. Hunc autem vinctum suum à se vocatum Deus ait: quippe quem ab usque mundi constitutione promissum in lege, Prophetis, & Psalmis constat. Atq; hoc verbum vocaui, præteriti formam & significationem in exemplari, & in versione Latina tenet: quia eo tempore, quo hæc pronuntiabantur, iam vocatus erat Christus ad hominum iustitiam. Quæ verò subiunguntur verba, futurum sonant: quia verè tunc futurus pronuntiabatur Christus: & à Latino interprete propter veritatis constantiam præterito tempore sunt reddita, Et apprehendi manum tuam, & seruaui te, VEHEHEZEK BELADECHA. VEETSORCHA. Et apprehendam in manu tua, & custodiam te. Neque hæc litera Vau conuersionis vocales asciscit, sed suum seu propriam obtinet. Atq; ita Christi vocatio Vate & vaticinio hoc longè antiquior affirmatur, utpote ab illo usque promisso declarata: Ipsum conteret caput tuum. Præsentia verò in terris post vaticinium hoc certi sime expectanda firmatur ab eo, qui calum & terram, & ea quæ non fuerant, ex nihilo; & qui lucem è tenebris vocauit, & qui homini animam, animum & spiritum dedit. Potestatem autem & virtutem, prouidentiam & præstantiam diuinam Christo fore, significante sermone apud hunc Vatem intelligimus: Apprehendi manum tuam & custodiam te. Id quod apud Psaltem (Apostolo etiam interprete) Christus ipse Patri Deo gratulatus declarat: Prouidebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam à dexteris est mihi ne commouear. Quem verò & qualem spiritum, quibus muneribus & officiis Deo probaturus, & hominum generi præ-

turus esset Christus, diserta enumeratione & nuncupatione audit. Namque illud quod breuiter in iustitia dictum fuerat, sic fusiùs explicatur.

Et dedi te in fœdus populi, in lucem Gentium: vt aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.

FACTA ad patres, atque ad Israeliticum populum promissa per Christum præstanda, deinde etiam diuinam gentibus misericordiam per eundem communicandam, hic versus declarat. Fœdus populi Israelitarum, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa: quorum patres, & ex quibus est Christus secundum carnem. Qui est super omnia Deus benedictus in secula. Verbum & dedi, eandem cum ceteris formam seruat. in fœdus populi, nō antiquum, quod Vate Mose, & Aharon ministro sanctum iam fuerat: sed nouum & aeternum in sanguine eiusdem Christi, qui Interpres, Vates, Procurator, Auctor, Pontifex, atq; etiam Victimam futurus erat, magno fidei mysterio in sacrosancta illa cœna admirabili sapientia per corpus ac sanguinem suum declarato & exhibitio. vt aperires oculos cæcorum, ignorantia veri laborantium, tam eorū qui ex populo Israelitico essent à cæcis ducti, aliis, quàm eorum qui in gentium tenebris agerent. cuius interne sanitatis, & magni beneficii signa Christus Iesus præbebat, cæcorum, etiam qui nunquam ab utero matris viderant, aperitis oculis: nam duplici cæcitate genere orbos curasse visus & comprobatus est IESVS; eos, qui aliquando quippiam viderant, & eos qui cæci nati fuerant. Priori genere Israelitæ legis quidem ac doctrina aliquando compotes, verum postea interna significationis spiritu destituit; posteriore verò gentes, ad quas nec legis doctrina, nec Vatiū perueniant vaticinia, significabantur. & educeres de conclusione vinctū. ad antiquam Israeliticam libertatis historiam, & ad Iubilei anni solennem libertatem alludit omnis hæc descriptio. Verum quem victimam hic appellari audimus, totum humanum genus intelligimus, tam Israelitis, quàm Gentibus definiendum: cum omnes iræ filij, & sub peccato conclusi, unicā Dei misericordiam expectarent: tam qui inter viuos agerent, quàm qui in futura spe salutis e viuis decesserant, atque in sanctorum custodiebantur sicut cum Abrahamo, Isaaco, & Iacob, coheredibus repromissionis eiusdem. De domo carceris sedentes in tenebris. perstat in distinctione vtriusque populi, Israelitici & gentium: quos communi humani generis debito & iudicio obnoxios, diuina doctrina verè pronunciat. Omnes autem IESV Christi Euangelio vocandos ait, vt & vocatos accepimus. Et quidem in omnem terram extiit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum. Atq; ex hoc diuino in terris explicato beneficio, illud magnum & commune salutis publicæ bonum oriturum præcinitur: illud etiam euenturum vera, & unica, ac solida doctrina, & cognitionis Dei exemplum, quo totus terrarum orbis à debito, cui obnoxius erat, vnius Dei voluntate, promisso, & efficientia liberum summis laudum gratulationibus agnosceret. Christus namq; vt Ioannes ait, Propitiatio est pro peccatis nostris, & nō pro nostris tantum, sed pro totius mundi.

Ego Dominus, hoc est nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.

ANTE Christi veritatem terrarum incolis hominibus præstitam nomen quidem IEHVEH Israelitis, non plenè quidem, verum ex parte notum erat & cultum, peculiariq; sanctitate obseruatum: aliis verò gentibus, (nisi Israelitarum vicinis quadantenus auditum) verum ceteris ignotum nationibus: quæ quanquam diuinam naturam prorsus non ignorarent, eam tamen communiore appellabant nomine, siue ELOHIM, siue ΘΕΟΥ, siue Dei, siue alio quopiam, pro lingua vsu: quod tamen & rerum gubernatori omnium, & aliis naturis & personis etiam tribueretur. Verum enim verò illud per Christum suū effecturum sese recipit Deus, vt nomen suum singulare illud ad misericordiam & veritatem appellatum, omnibus reapse & veritate innotesceret, ac celebri laude obseruaretur colereturq; nationibus. Ad hanc sententiam permulta in sacris noui Testamenti libris referuntur testimonia. vt illud: Nam etsi sunt qui dicantur Dii, siue in celo, siue in terra (siquidem sunt dii multi & domini multi) nobis tamen vnus Deus Pater; ex quo omnia, & nos in illum: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. & Deus autem patientiæ & solatiij det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & Patrem Domini nostri Iesu Christi. Hoc itaque nomen suum publicè probandum, & ab omni aliena natura communicatione distinctum asserendum sibi esse prænunciat Deus, nullamq; efficientiæ atq; gloria sua partem cuiquam concessum iri profitetur: quādo non modo verum omnium creatio & gubernatio, verum etiam humana regeneratio sibi vni auctori tribuenda fuerit. gloriam meam alteri non dabo. quæ Regi seculorum immortalis & inuisibili soli debetur Deo, & laudem meam sculptilibus, LAPEZZILIM. quidquid quisque sibi pro Deo finxerit & sacrarit PEZZIL hoc loco interpretamur: & quoniam non vnius forma hoc fictionis genus apud omnes notatur, ad notationis particulā LA, nomini hoc loci præponitur. Itaq; unicū veritatis doctorem & magistrum omnibus gentibus non modo sermone, & verbo, sed re & efficientia præstandum Christum ad nominis gloriam, sui unicam & perpetuam pollicetur Deus. Id verò, quamquam futurum præcinitur, non minus certum atque constans fidelibus & credentibus obedientibusq; sibi euasurum, quàm eorum quæ antea dicta, promissa, & præstita fuerant; imò quàm creati mundi constat veritas.

Quæ prima fuerunt, ecce venerunt: noua quoque ego annuncio: antequam oriantur, audita vobis faciam.

Quisquis à se prædictæ rei veritatem firmiter, idem eadem constantia futura etiam porro prædicere, & præcinnenda dictare potest. Quod minus præterquam veri Dei nullius nec personæ, nec virtutis esse constat. Hæc huius argumentationis prima propositio est, quam secunda in se claudit, ex enthymematum vsu. est autem secunda hæc expressa: Quæ prima fuerunt, ecce venerunt. ait verò prima, multitudinis numero, vt non modo id quod

quod superiore capite exposueramus de Senacheribi inuasionē: sed omnia quæ Noabho, Abrahamo, Isaac & Iaghabo prænunciata, & euentu firmata constant. sed illud etiam Aegyptiensis libertatis magnum & arcanum promissum, quod Patribus factum, Israelitis, Mose ministro, præstitum fuit. quod quidem promissa publica salutis, de qua nunc agimus, argumentum, & typus fuit. id quod aperte denunciatur, & credentibus expectandum Deus voluit.

Cantate Domino canticum nouum, laus eius ab extremis terræ: qui descendunt in mare & plenitudo eius, insulæ & habitatores earum. BENEFICII certissimi prænunciis Vates gratulationis publica & communis auctorem ac monitorem se omnibus gentibus præbet, perinde ac iam accepti: quippe tanta fiducia dictati sibi Vaticini firmatus erat, ut iam ante de gratulatorio carmine cum gentibus omnibus, ad quas ipsa pertinebat salus, ageret. Alludit verò ad salutem & victoriam de Aegyptiis hostibus & inimicis infestissimis diuino beneficio partâ: quam dictato per Mosē cantico, Maria soror cum feminis & filiis Israel celebrasse narratur. Et quidem canticum illud antiquum, non ante, sed post salutem publicè cantatum fuit ab iis, qui non multo ante metu & pauore vexati, ex Mose audierunt: Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. At verò nunc iam ita certam se prænunciare salutem, & fidelibus quasi præsentem se ait Isaias, ut iam nouum carmen meditari suadeat. Nouum verò appellat ad antiqui illius differentiam, & quod nunc recens esse, & meditatione celebrari velit, etiam ante acceptum beneficium: in fide tamen & spe quasi præsens iam habeatur. Est enim fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. Nouum etiam propter beneficij celebrandi nouitatem in spiritu & veritate cognoscendam, eamque non priuatam, sed publicam, atque omnibus gentibus eredituram, & obtemperaturis communicandam. Ideoq; laudem hanc non intra Israelitarum tantum castra concludi, sed ad omnes & apud omnes totius terrarum orbis gentes pertinere celebrandam ait. Laus eius ab extremis terræ sancta, siue Israelitica; in qua primum diuinum illud beneficium præstandum, & propagandum erat; vltius quoque per nauigantes ad alias nationes perferendum. Qui descendunt in mare & plenitudo eius. Idem significat hic tropus plenitudo eius, quod Latinus Poëta diceret, Qua mare pertinet; per littora omnia continentis terræ, nec solum continentis, sed Insulæ, & habitatores earum. Diximus aliâ Græciam, Italiam, atque etiam Africa maritimas regiones IIM dici: pro quo noster interpres Insulas persapè reddit. omnibus enim ut commune expectandum prædicebatur beneficium, ubi notum esset, communiter voluit celebratum. At qui non maritimis tantum hæc ut salus accipienda, ita quoque laus celebranda denunciatur: sed iis etiam, qui interiora terrarum tenuerint, quocumque loco, sine siti habitauerint, siue vagi & hospites egerint.

Subleuetur desertum & ciuitates eius: in domibus habitabit Cedar: & vbleuetur, I ISE V, tollant, eleuent vocem canentes, atque ita suble-

subleuetur canticum. desertum metonymicòs pro iis qui in agris, vitis, & pagis degunt; utpote nec salutis, nec Euangelij expertibus futuris. S. S. E. Et circuebat Iesus omnes ciuitates & castella, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium regni, curans omnem languorem, & omnem infirmitatem. Nec verò eos tantum, qui certas, quas incolunt, habent sedes, verum pastorum & Nomadum atq; Arabum, Scytharum ac Getarum familias, quorum mobilia tentoria pascuorum opportunitatem sequuntur. Quorum plaustra vagas ritè trahunt domos, immetata quibus iugera latas fruges ferunt. Harum nationum imaginem breui hemistichio exhibet Vates, In domibus habitabit Cedar. Cedar qui habitare solet BEHAZZARIM. HHAZAR semper rusticiorem significat habitationem & liberiores, Latini mapalia & magalia vocant plurali numero, Hispani corral: atque ita dicunt Corral de Almaguer, Corral de dueñas. Verbum futurum habitabit, ex vulgata iam sæpius adnotatione idem valet quod habitare solet. His etiam illi adduntur, qui munitissima & editissima loca tenent. atque ita omnis humane habitationis vniuersitas describitur: quam promissa à Deo salus ad communionem sui inuitata erat, ac certè inuitauit. S. S. E. Extitit in plateas & vicos ciuitatis, & pauperes ac debiles, & cecos, & claudos introduc hic. Itaque omnes ad laudem iurantur, qui salutem cunctis oblatam optauerint.

Laudate habitatores petræ: de vertice montium clamabunt.

Editiora loca partim rupibus munita, partim carentia visuntur. & hæc longè conspicua suo situ tuta & salubriora putantur ad habitandum. Ex quibus voces & clamores longius auditi pertinent. clamoris verò & celebritatis argumentum subiunctis indicatur versibus.

Ponent Domino gloriam; & laudem in insulis annuntiabunt.

UT apud Latinos ponere, ita & in sacra lingua SVM, poeticum verbum in loco esse adnotatur: quo cuiuslibet argumenti recta significatur collocatio. ut ponere signum, ponere coloribus hominem, vel Deum, ponere laudem vel carmen. ita hic ponere Domino KABOD, amplitudinem, magnificentiam, gloriam & honorem. Chaldeus paraphrastes partem superioris versus habitatores petræ, ad resurrectionem retulit; quam qui in sepulchris iacent, expectabant. Nec verò partes illæ ex toto orbis terrarum situ appellatæ habitatores distinguunt & adnotant suos: sed eorum quoque negotia, studia, ac dogmata cuncta complectuntur, atq; adeo conceptas, vel acceptas de Diis, naturaq; diuina opiniones diuidunt; aliis terrestria, aliis marina & insulana, aliis montana, aliis rustica numina esse opinatis atq; celebrare solitis, omnibus tamen vnicum Deum agnitis, totius mundi auctorem, gubernatorem ac renouatorem, deinceps porrò continua laudatione prædicaturis. Laudis verò atq; celebritatis & carminis ponendi similis ferè argumenti summa indicatur ei, quam Mosi canticum continet: quippe cum præter salutis magnum discrimen inter terrena, animalia, atq; inter spiritualia & cælestia statuendum, reliqua omnia vtriusque beneficij ratio, ita ut imago cum re conuenit.

Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir proelior fuscitabit zelū: vociferabitur, & clamabit: super inimicos suos confortabitur.

DIVINAM virtutem & efficacitatem, & reapse & effectu ac verbis atque vocibus manifestandam pradicat Vates, & manifestatam sacra noui Testamenti testimonia & Evangelica pradicatio affirmat. Dei verò hostes peccatum, Diabolum, & cum mundo mortem interpretamur: atq; id quod in mundo est omne, concupiscentiam oculorum, concupiscentiam carnis, & superbiam vitæ: qua omnia diuini verbi voce terrenda, turbanda, frangenda, atq; efficaci operatione mortis ac resurrectionis Christi comminuenda, dissipanda, & perdenda Vates pranicant. Evangelica promissa, vociferationes, & clamores Dei interpretamur, fidelibus & obtemperantibus in salutem: inimicis verò atq; incredulis & cōtumacibus in exitium.

Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus
 Deo in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt: aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. & ad hæc quis idoneus? Et quidem his laudibus, elogiis ac titulis frequenter apud Vates & Psaltes laudatur celebraturq; Deus; ut qui & externas istas in mundo actus & principatus ac potestates rectoresq; tenebrarum harum, cum res ipsa fert, dissipare ac perdere solet. S. S. E. Deus refugium nostrum & virtus: adiutor in tribulationibus, qua inuenerunt nos nimis; quare Dominus fortis & potens, vir pugnator, Omnipotens nomen eius audit. Quam virtutem, fortitudinem & victoriam ad illa, quorū ista externa & visibilia umbra quadam sunt, ex principali significatione transferendam accipimus. qua etiam de re illud, Assolite portas principes vestras, & eleuamini porta aternales, & introibit Rex gloria. Quis est iste Rex gloria? Dñs potens & fortis in proelio, Dñs virtutū, ipse est Rex gloria. Ad hæc fortitudinis & victoria manifestationē omnis harum gratulationū refertur summa: quā auctoritate verbi sui cōfirmaturus & promoturus Deus ipse à Vate inducitur, eodem orationis tropo, quo apud Psaltem in secundo Psalmo ipsius filij persona inducitur. Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Ego autem constitutus sum Rex ab eo. siue, Ego autem constitui Regem meum, super Sion montem Sanctum meum. In hunc itaq; modum victoriā suam ex inimicis spiritualibus asserturus Deus, ita loquens inducitur.

Tacui semper, filii, patiens fui: sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul.

TACVI semper. in exemplari HEBHESITHI MEGHOLAM, tacui à seculo. diu mulierumq; atq; adeo à constitutione mundi se tacuisse ait, ac tulisse inimicam stragem in hominis natura, sibi quondam cara, & nunc non spreta, tam diu edita, cum tanta etiam inferni hostis insolentia, nunc iam deinceps misericordia motum, voces editurum: quibus conceptum de vindicando & asserendo humano genere, consilium declaret. quales voces & clamores parturiens femina, qua eatenus patienter egerat, proxima iam partui, edere solet: ut & pariter fremat & clamet, & factum edat; atq; hoc pacto

pacto non inanem declaret clamorem & questum. Et quidem certam vltionis hac oratio declarat sententiam. ut illud, Sic dicit Dominus exercituum, Hæc vindicabor de hostibus meis, & vltionem sumam de inimicis meis. Hactenus tacui: nunc verò iam posthac dissipabo & absorbebo simul. Inimicos suos generi humano infensa peccata & vitia cum toto inferorum regno perdendos sibi & abolendos ait. id quod IESVS Christus quo tempore feret, indicauit: Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi excietur foras: & ego, si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Omnem autem inimicorum principatum & potestatem sibi subigendam, labefactandam, atque dissipandam: omnem potentiam perdendam, omnem artem, industriam, & commoditatem abolendam, translationibus perpetuis vsus declarat.

Desertos faciam montes & colles, & omne gramen eorum exsicabo, & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam.

HÆC omnia in minore mundo, hoc est, in humana natura duplici modo esse, in significationibus Apocalypsis adnotauimus: ut enim suam mare, suam terram, suaq; stagna, fontes, sylua, & horti Deo in humano orbe constituta fuerant: ita rursus Dei inimico, ubi mundi huius principatum occupare accidit, sua quoque similitum nominum commoditates existerent. (Magnum mysterium) quas omnes sublatum sibi prorsus iri Deus recipit. quo restituendo, populo suo apta, & constans atque idonea creetur opportunitas. id quod statim subiungitur:

Educam cæcos in viam quam nesciunt; & in femitis quas ignorauerunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras eorum eis in lucem, & praua in recta. hæc verba feci eis, & non dereliqui eos.

BONE Deus, patiens, potens, & misericors, ut iam fidem tuam liberasti: quam cum Apostolis Ecclesia tua testata est, ita & hoc miserrimo & calamitoso cacutienteq; auro id ipsum, quod vis, apud nos instaura; & impertire scientiam salutis plebi tuæ, in remissionem peccatorum eorum: ut si ne timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus tibi: in sanctitate & iustitia coram te, omnibus diebus nostris. Populo suo, id est, populo regi, magnum, imò maximum ponendum beneficium pollicetur. ut qui videre antè sibi videbantur, cacos fuisse demum se deprehendant; præ magnitudine & beatitate lucis, qua donandi sunt ad cognoscendum eum, & virtutem Christi eius. Scimus (ait vnus ex testibus) quoniam Filius Dgii venit, & dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus, & vita aterna. Filioli custodite vos à simulachris, Amen. Atque cacorum nomine vtrumque connotat populum: Iudeorum, qui, quanquam legem haberent, veritatem tamen legis minus percipiebant; & gætiū, qui cum exleges essent, id est, scripta diuina legis cognitione carerent, in medijs versabantur tenebris. vtriusq; autem ea promittuntur dona ac beneficia, quæ antea planè fuerant ignota. id quod vtrisque gratulatus Petrus, ait: Propter quod dicit Scriptura: Ecce pono in Sion lapidem summum, angularem, electum, pretiosum: qui crediderit in eum,

non confundetur. vobis igitur honos credentibus; non credentibus autem
 Lapis, quem reprobauerunt adificantes, hic factus est in caput anguli, &
 lapis offensionis, & petra scandali iis, qui offendunt verbo, nec credunt in
 quo & positi sunt. vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens san-
 cta, populus acquisitionis, ut virtutes enarretis eius, qui de tenebris vos vo-
 cavit in admirabile lumen suum. Qui aliquando non populus, nunc autem
 populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam
 consecuti. & cetera, quae apud Paulum, Petrum, Iacobum, & Iohannem in
 hanc sententiam passim legimus. Id autem beneficium diuinum, constans,
 perpetuum, & proprium fore iis, quibus datum fuerit, pollicetur Deus, &
 ex vaticiniy certitudine & constantia, tanquam praesens confirmat. Haec
 verba, DEBARIM, verba & res. haec, quae locutus eis sum reapse praestita
 experturis. feci eis, & non dereliqui eos. Oves mea vocem meam audiunt,
 & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam aeternam do eis, & non
 peribunt in aeternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus
 quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu Patris
 mei. Est autem magna & obseruanda in exemplari lingua hoc loco verbo-
 rum significatio. Namque ita duo verba, feci & non dereliqui, collocata &
 pronunciata sunt, ut praeferri significationem pariter & futuri praesent.
 quod Latinus non admittit sermo, nisi per interpretationem. ELE HADE-
 BARIM GHASITHIM VELO GHAZABTHIM. utroque modo qui verteret,
 recte verterit. DEBARIM verba ac res interpretamur. Masculinum nomen
 in sua lingua. Haec verba feci ea, & non dereliqui ea. Ea, inquam, quae
 in futurum promitto, iam antea feci in Aegyptiaca victoria: nec tamen de-
 stitit, sed in sauranda apud me teneo, longeque illustrius repetenda. non de-
 reliqui ea: sed facturus perpetuo, deinceps porro sum conseruaturus. Pa-
 ter meus usque modo operatur, & ego operor, ait Filius, verbumque Dei.
 Atque hoc demum modo omnem vanam hominum doctrinam, industriam,
 & sententiam, omnemque verum, in quibus nulla salus vera est, admiratio-
 nem, damnatum, & spretum iri concludit Vates: siue id ad simulachrorum
 antiquum apud Gentes cultum.

Conuersi sunt retrorsum: confundantur confusione qui confidunt
 in sculptili; qui dicunt conflati, Vos Dij nostri.

Doctrinam omnem, quae nec ex Dei consilio proficitur, nec promissa
 nititur, nec veritate comprobatur, ut vanam, irritam, & inutilem, demumque
 damnosam & perniciosam, & in eorum qui amplexati fuerint, probrum
 opprobriumque euasuram docet Vates. Id autem quod unusquisque non ex
 vero, aut ex natura diuina certa cognitione sequitur, sed ex proprio studio
 fingit, sibique utile fore autumat, sculptile hoc loco interpretamur: quo in
 genere auaritiam & ambitionem doctrina enumerat sacra. Totum autem
 genus hoc in duas praecipue partiiri solet artis formas, vel sculpturae, vel fu-
 sionis. Illius materies lutum, lignum, ebur, & lapis: istius vero metalla om-
 nia. quae cum humano tantum consistant ingenio & opere, nihil humana sorte
 maius, imo neque humanis viribus par praestare possunt. Quaecumque enim

arte

arte conficiuntur, opifice suo minora sunt: idque quod sunt, suo debent opifi-
 ci. tantum abest ut ex propria virtute id praestare possint, quod poscuntur.
 In hanc sententiam illud quoque à Iohanne responsum est, Filij caute
 à simulachris. Ioan. 5.

ARGVMENTVM VATICINII VIGESIMISEXTI.

SALVTIS à se promissa reapse perficienda & praestanda cun-
 ctationem ac longi visam temporis dilationem, non ex voluntatis
 ac propositi defectu Deus esse ostendit, qui semper in beneficio hoc
 hominibus ponendo constans fuerit: verum ipsorum hominum, quibus pro-
 missum fuerat, culpa; qui nunquam ita satis morbum agnouere suum, ut
 remedium sedulo quaerent, & postularent: quamquam per legem docti & mo-
 niti, & per subinde missos Vates admoniti essent. Quam ob rem ab inimi-
 cis visibilibus & inuisibilibus vexari permisi sunt: tam Israeliticus popu-
 lus, qui sibi propter legis beneficium videbatur valere, quam nationes aliae
 filiorum Adami: qui, cum religionibus variis instructi essent, nihil tamen
 se ab illis adiutos experti sunt: atque ita omnes à Deo expectati, ac demum sub
 peccato conclusi, maxima misericordia, & omnibus communicanda mate-
 riam sese praebuerunt; sine qua nihil omnino vera salutis vel sibi parare,
 vel aliunde expectare possent. Et quidem ipsam communem infirmitudi-
 nem, & agrotationem, siue oppressionem: qua humanus animus, qui Iagha-
 cobi nomine significatur, vexabatur, compellasse & mouisse Deum, ad mise-
 ricordiam & salutis opportuno ac maturo iam tempore praestandum benefi-
 cium. Cuius rei hac serie expedienda expressam imaginem antiqua Israeli-
 tarum ex Aegyptiaca seruitute libertas & assertio exhibuit. Atque ita vati-
 cinium hoc explicationem exhibet illius hemistichij in hoc eodem capite an-
 tea cantati. HÆC VERBA FECI EIS, siue EA. ET NON DERELIQVI
 EOS. vel EA.

Surdi audite, & caeci intuemini ad videndum.

NON omnes qui aures habent, recte & rite audire; nec eos cunctos,
 quibus oculi sunt, perspicaci esse visu, significant & indicant non paucis in
 locis diuina oracula. quale illud est Christi: Qui habet aures audiendi, au-
 diat. & illud: Caeci sunt, & duces cacorum. & Dicit ei IESVS, In iudicium
 ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant; & qui vident, caeci
 fiant. Et audierunt quidam ex Phariseis, qui cum ipso erant. & dixerunt
 ei: Numquid & nos caeci sumus? Dixit eis IESVS, Si caeci essetis, non habe-
 retis peccatum: nunc vero dicitis, Quia videmus, Peccatum vestrum ma-
 net. Vniuersum mortalium genus ex vno Adamo ortum in duas partes di-
 uina atque antiqua diducunt oracula. S. S. E. Duae gentes sunt in vtero tuo,
 & duo populi de ventre tuo diuidentur: populusque populum superabit, &
 maior seruiet minori. Vtramque partem seruandam Deus ab initio receperat:
 conditionibus tamen geminis; fidei, & obsequij. Eas vero conditiones utrum-

CCC 3

que

que populum prestare debuisset & potuisse, sapius diuina responsa clamant. Siquidem gentes, quamquam in prateritis temporibus in suas vias abire permittæ fuerint: non tamen, ut Apostoli docent, sine sui testimonio à Deo relictæ sunt, benefacientie illis de celo, dante pluuias & tempora fructifera, implente cibo & latitia corda eorum. Namque inuisibilia Dei à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles. Et quidem diuinarum notitiam rerum utrique hominum parti, modo animum aduertere volenti, constare potuisse, imò & constituisse, eleganti carmine Pfaltes asseuerat; hoc discrimine tantum, quòd alteri, hoc est, gentium nationi omni, ante oculos proposita, & perpetuis assiduisq; spectaculis repetita doctrina fuerit; calorū videlicet motibus, efficiētis ac signis continuis, & constantibus temporum vicissitudinibus. Alteri verò, Israelitarum inquam, præter illam communem cum gentibus omnibus perpetuam enarrationem, diuina quoque legis auditio contigerit clarissima: quo singulari beneficio affecti, & ipsi instrui, & alios in eandem veri cognitionem vocare & instruere possent.

Qui dat niuem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit: mittit crystallum suam sicut bucellas. ante faciem frigoris eius quis sustinebit? Emitte verbum suum, & liquefaciet ea: stabit spiritus eius, & fluent aqua. Qui annunciat verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi: & iudicia sua non manifestauit eis. Itaq; Dei diuinarumq; rerum notitia copiam utrique hominum parti diuinitus factam sacra oracula probant: hominum verò opportunam, ac suæ salutis causa debitam diligentiam requirunt. ut hoc etiam Vates noster loco: qui eos, qui viderent, cecitatis; eos etiam qui diuinam legem, atque Vatum monita audierint, affectata surditatis insimulat: utroque autem sua culpa tantum inhumani vitij miseria detentos docet: utpote qui nec sapius admoniti, accusati, & compellati morbum suum, vitij par erat, agnoscere, & ad sanitatē obtinendam, medicina verum & vnicum auctorem Deum intelligere & appellare cessarint: alteris itaq; Israelitarum videlicet genti, surditas, alteris verò cecitas exprobratur. Nec tamen ij qui surdi notantur, à cecitatis excipiuntur crimine: quippe qui & natura cognitione rerum plenius ac melius quàm cetera gentes instructi, & legis diuina doctrina singulari beneficio fuerint aucti. id quod subiuncta expositione indicatur.

Quis cæcus, nisi seruus meus? & surdus, nisi ad quem nuncios meos misi?

Ignominiam & notam cecitatis & surditatis comunem quidem utriq; parti, verum prestius ac profundius Israelitis inuictam declarat: quos adeo diligenter à Deo doctos, instructos, & admonitos; non tamen sese melius, prudentius, & cordatius gessisse constat ceteris, quibuscum non tam singulariter ac familiariter actum fuerit. Itaque comunem quidem omnibus culpam, grauiorem tamen Israelitis attribui ait: qui singulari vocatione à gentibus excepti, & assidua instructi doctrina; nec sibi tamen officio faciēdo, nec alteris virtutis ac pietatis veræ exempla cadendo prospexerint. ita

ut

ut huius comparatione populi alter ille, qui cæcus est, non tamen ita graui- ter accusandus censetur. Ad hanc verò causam & rationē illud D. Pauli iudicium pertinet. Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis qui iudic- Rom. 2. cas. in quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis, quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem, o homo, qui iudicas eos, qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei. Et paulo inferius. Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo: & nostri voluntatem eius, & probas utiliora, instructus per legem: confidus te ipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege. Qui ergo alium doces, te ipsum non doces: qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mæchandam, mæcharis: qui abominaris idola, sacrilegium facis: qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras. Hoc est quod apud hunc Vatem Deus huic populo præcipuum exprobrat crimen. Quis cæcus, nisi seruus meus? Cui & natura spectacula ex communi sensu, ac præsertim ex legis doctrina constant. & surdus, nisi ad quem nuncios meos Vates tot ac tantos misi? Atque ita accusatio in definitiuo statu constituta, eos primùm comprehendere declaratur, quorum maior & proteruior arguitur culpa: quamobrem & nominis, & criminis, atq; causæ repetitione asseueratur.

Quis cæcus, nisi qui venundatus est? & quis cæcus nisi seruus Dñi?

ELEGANS & accurata repetitio est: cui in definitiuo statu magnam ex comparatione rationum ad crimen inferendum ponderis vim auctores tribuunt. ut, — etenim fateor me, dixerit ille

Duci ventre leuem: nasum nidore supinor:

Imbecillas, iners, si quid vis, adde popino.

Tu cum sis quod ego, & fortassis nequior, vltro

Insectere, velut melior, verbisq; decoris

Obuolvas vitium? Et paulo post:

Adde supra dictis, quod non lenius valeat. nam

Sive vicarius est, qui seruo paret, uti mos

Vester ait, seu conseruus: tibi quid sum ego? nempe

Tu, mihi qui imperitas, alius seruis miser, atq;

Duceris, ut nervis alienis mobile lignum.

Huius etiam tropi ac figura illud est:

Dignus morte perit, cænet licet ostrea centum

Gaurana, & toto Cosmi mergatur aheno.

Itaque præcipua quædam nota cecitatis culpam Israelitis tribuendā asseruit per Vatem Deus: utpote quos pluribus modis, maioribusq; beneficiis affectos, & familiariter habitos atque deductos; non magis tamen quæ se decuit oportuitq; agnoscere, & agere curasse, quàm ceteros, quibus nec lex data, nec Vatum talis facta fuerat copia. Quis cæcus, nisi qui venundatus est? Exemplare verbum MESVLAM missum, siue perfectum interpretari possumus.

Hor. lib. 2.
Sat. iam de-
dum.

Tuuen. Sat. 3.

D.W.

sumus. namque verbum SALAM in retribuere, pacificare, perficere, consummare alias interpres noster vertit. Quisnam pari iure dicitur cæcus, ac is, qui omnibus disciplina modis instructus, minimè tamen suas rectè ac diligenter edacti partes egit? Quod verò Latine legimus venundatus est, ad crebras castigationes & correptiones Israelitis ex Deo adhibitas, fuerit referendum. Sapius enim populus ille castigatus, cum tamen minimè emendatus euaserit, demum hostibus traditus atq; abductus dispersusq; fuit. Hic nimirum cæcus est, qui seruus ac familiaris prius factus; tamen seruitutis debita officium prodidit, & partes peruertit suas. Quis cæcus, inquit, nisi seruus Domini? misericordis Dei benignitate & virtute redemptus, ac toties officiorum ac seruitutis atq; fidei monitus, admonitus, & postulat. Nam quamquam gentes aliæ suo modo erudita atque ducta arguantur; illi præcipuo iure doctrina tenentur, qui multifariam, multisque modis per legem ac Vates instructi, memorantur. quamobrem videm præcipuè in culpa & vitio esse arguuntur.

Ergo, Qui vides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, nonne audies?

Oportuisse ait illum pietatis ac virtutis officiis faciendis magis intetum, atq; attentum esse, qui pluribus & apertioribus modis, hoc est, legis diuina dono, vaticiniorum & oraculorum frequentia sese magis instructum iactat; quiq; se auribus apertis Deo loqui audisse, & multorum Vatum responsa retulisse, gloriatur, huiusmodi encomio: Qui annuntiat verbum suum Iacob: iustitias & iudicia sua Israel. Itaq; ex accepti quidem amplioris beneficii concessione & iactatione admissa & comprobata, prodit tamen officij Israelitarum arguitur populus; tantoq; maiore in culpa esse dicitur, quanto magis familiari ac singulari prouidentia diuinæ prærogatiua auctus probatur. Ad hoc iuris illud: Seruus qui nescit voluntatem Domini, & nō facit, vapulabit; qui autem scit voluntatem Domini, & non facit, vapulabit pluribus. Atq; singularem curam & prouidentiam in Israele ornando atq; à communi ceterorum alea secernendo Deum probasse, ita commemorat Vates:

Et Dominus voluit vt sanctificaret eum, & magnificeret legem, & extolleret.

Sup. 1.

Eiusdem ferè argumenti oratio hæc & illa sunt: Filios enutriui & exaltavi, ipsi autem spreuerunt me. Est autem argumentatio huiusmodi: Qui plura accepit, plus grati animi atque officij fidelis debet. Israel verò plura quàm cetera gentes accepit, quare maiore pietatis atque virtutis officio & studio intendere debuit: præcipuè cum id quod acceperit, nullo proprio merito arrogare, sed singulari Dei amori, proposito, ac voluntati & consilio acceptam referre teneatur. S. S. E. Dilexi vos, dicit Dominus, & dixistis: In quo dilexisti nos? Nonne frater erat Esau Iacob, dicit Dominus, & Iacob dilexi, Esau autem odio habui? itaq; non volentis, nec currentis, sed miserentis Dei electioni adscribendum fuerit, Iaghabobum in terrena hereditate, & in doctrina copia ac præstantia Esau fratri fuisse prælatum. Hæc est quod ait, Dominus voluit vt sanctificaret eum, & magnifica-

ret

ret legem, & extolleret. Vt sanctificaret eum. ad ipsum referri Deum pronomen cum exemplaris nos docet lectio LEMAGHAN TSIDKO, ex verbo, propter iustitiam suam, id est, causa tota hæc non ab Israele, sed à Deo stat: qui nullis virtutibus, aut æquis officiis promeritum Israellem sua vnus voluntate, suoq; sanctificationis proposito gentem istam ex Iaghabobi non communi modo, sed humili etiam conditione ad populi sui, sibiq; dicati dignitatem, legibus auctum, & multis ornamentis amplificatum, promotum voluit: ita vt, cum ad ponendam vtrinq; rationem venium fuerit, ius omne sibi vni Deus apud quoscumq; iudices manifestum & perpetuum concedi debere probet; adeoq; iustificetur in sermonibus suis, & vincat cum iudi- Plal. 51.

Id quod non solum ex pari & æquo argumento, sed ex longè impari excessu Deus docet, enarratione & expositione status eius, quem Israeliticæ res eo tempore tenebant: quo diuinitus non restituta modo, sed ex maxima calamitate, ad summam beatitatem conuersa fuerant. Nulla enim gentium natio communiter deteriore loco quàm Israelitica fuisse narratur, qua tempestate vel ex Egypti ergastulis liberata est, vel apud alias etiam Gentes, propter impietatis culpam commemoratur oppressa.

Ipsæ autem populus direptus & vastatus: laqueus iuuenū omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat, in direptionem, nec est qui dicat, Redde.

QUALIS Israeliticæ gentis rerum facies, quamdiu Deum vindicem non experti fuerint, qualis conditio extiterit, expositione ostenditur: nimirum turbatissima, calamitosa, & miserrima, planeq; seruilis & abiecta, atq; nullis vel ætatis, vel facultatis exceptionibus releuata, aut mitigata. Id quod Exodi lectioe manifestum constat; atque in aliis etiam populi istius calamitatum historiis frequente commemoratione vulgatum est: ita vt illud ab istis verisimè usurpetur: Nisi quia Dominus erat in nobis: dicat Plal. 123.

nunc Israel, Nisi quia Dominus erat in nobis. Cum exurgerent homines in nos, forsè viuos deglutissent nos. Cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentem pertransiuit anima nostra; forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem. Laqueus iuuenum omnes. In seruitiorum operis, ætatis atq; virium delectus esse solet: neque enim iuuenibus aquæ atq; senibus; nec robustioribus & imbecillis, par imperatur opus, aut æqualis imponitur labor. id quod cum Israelitis minimè seruatum in antiquis legimus narrationibus. Veneruntq; præpositi filiorum Exodi.

Israel, & vociferati sunt ad Pharaonem, ducentes: Cur ita agis contra seruos tuos? palea non dantur nobis, & lateres similiter imperantur: en facit muli tuæ flagellis cadimur, & iniuste agitur contra populum tuum. Quicquid ait, Vacatis otio, & dicitis, Eamus, & sacrificemus Domino: ite ergo, & operamini: palea non dabuntur vobis, & reddetis consuetum numerum laterum. Videbantq; se præpositi filiorum Israel in malum, eo quod diceretur eis: Non minuetur quicquam de lateribus per singulos dies. Atq; ita cum præpositis, quos ex numero seniorum, & minus validorum fuisse, res ipsa docet, non mitius aut secius actum legimus, quàm cum iis, quas &

DDD

atas

atas & robur laborum tollerantia magis idoneos validiorēque praebebat. Hoc est quod ait, laqueus iuuenum omnes, id est, non leuioribus, aut mi-
tioribus modis alijs alijs excepti, clementiusve tractati: sed praepositi, maio-
res, ac seniores paribus cum iuuenum aetate constricti funibus ac vinculis,
pari seruitutis inclementia vexati. Seruitutis autem conditionem vincula,
ergastula, & carcer significant: namq; antiqua ac vetus huiusmodi custo-
diendorum & cohibendorum seruitutorum consuetudo est. ut apud Poëtam:

Tibull. lib. 1.

Spes etiam duro solatur compede vincum.

Crura sonant ferro, sed canit inter opus.

& Satyrarum praestantissimus auctor:

Iuu. Sat. 10.

Quid suadet iuueni latus stridore cathenae,

Quem mirè afficiunt inscripta ergastula carcer

Rusticus? Interdum namq; agrestes opera cathenis, funibus,

compedibusque, prout usus esset, ligati exercebantur; noctu in ergastulis

conclusi, vix quiescebant; cessationem flagello luebant, peccatorum etiam le-

uium vindictam experiebantur carcerem. Omnia haec Israelitas apud Aegy-

ptios quondam perpeffos constat: quae unico nomine seruitutis domus in

lege significantur. Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti,

de domo seruitutis. Inclementissimam seruitutis conditionem hoc modo com-

memoratam interpretamur, quam per partes Vates hic indicat: Laqueus

iuuenum omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt

in rapinam, & non est qui eruat; in direptionem, nec est qui dicat,

Redde. Non modo rem & suppellectilem Israelitarum, dominantis populi

cupiditati expositam, sed capita etiam & vitam, & operas opprimentium

libidini & iniuria obnoxiam addictamq; fuisse declarat. Namq; rapina,

ad personas, direptio, ad rem, & spolia referenda est. Atq; ita miserabilis

populus seruitute vexatus, & rebus omnibus exutus atq; priuatus, durissi-

mae vita genus transgisse dicitur. Id quod & à Psalme commemoratū con-

stat. Diuertit ab oneribus dorsum eius: manus eius in cophino seruerunt.

Nec verò ceteros, qui alias apud nationes dispersi fuerint, Israelitas leuius

ac mitius habuisse, aut meliore, tutiore, ac minus egente usos esse vita arbi-

tratur. Cuius rei argumento satis aperto illa Iudaorum pars esse potest,

quae apud gentium omnium dominam, & totius orbis liberrimam urbem

agebat. quos non modo extrema & immunda pauperie laborasse, sed neque

domos vel tecta habuisse, tantumque sub arboribus, iisque conductis, tugu-

riola habitasse legimus.

Romenal.

Nunc sacri fontis nemus & delubra locantur

Iudaicis, quorum cophinus faenumq; supellex.

Omnis enim populo mercedem pendere iussa est

Arbor; & eiectis mendicat sylua Camenis.

Maximam verò humanae opis genti isti penuriam fuisse, Deus per Vatem

ait: adeoque ingentem apud ceteros homines inuidiam creatam, ut nullus

neque oppressionis atque iniuriarum vindex, nullus direptionis & spolia-

tionis defensor contigisse affirmetur. Et quidem neque vni Mosi apud

Aegy;

Aegyptios, vel ad singularem iniuriam propulsandam & vindicandam, locus relictus est. Hoc est quod ait, in rapinam [personarum] & non est
qui eruat: in direptionem [spoliorum & supellectilis, tenuissimaeq; rei] & non est qui dicat, Redde. Non tantum qui reddere cogat, sed vel
qui verbo & ratione direptionem dissuadeat: ita ut populi huius conditio,
& communes ac priuatae res deteriore, abiectione, ac miseriore loco esse non
potuerint. Quae verò haecenus commemorata sunt, eo tendunt omnia, ut
singularem, certam, & constantem Dei erga Israel, hoc est, erga huma-
num genus varia conditione distinctum, providentiam declarent: neque
enim illa antiqua apud Aegyptios seruitus praeter diuinum accidit iudicium,
nec eiusdem seruitutis reiectio alteri quam diuinae virtuti ac voluntati ad-
scribi potuit. ita quidquid postea vel incommodorum & miseriarum homi-
num generi subitum est, certo, iusto Dei iudicio illatum: quidquid demum
remedy, salutis, & felicitatis promissum euenit, unico diuino beneficio ac-
ceptum, summo, & unico iure fuerit referendum. Pronum enim & prom-
ptum fuit Israeli apud Aegyptios agenti eorum, quibus cum conflictaba-
tur, inuidiam in se conflare, vipote insolentium ac superbiorum hominum,
eorumdemq; fortiorum & nocendi occasiones, vel falsas & ineptas quar-
tantium: quales ab ipsis narrantur inuenta: Ecce populus filiorum Israel
multus, & fortior nobis est: venite sapienter opprimamus eum, ne forte
multiplicetur, & si ingruerit in nos bellum, addatur inimicis nostris, ex-
pugnatusq; nobis, egredietur de terra. Huiusmodi autem excogitata suspi-
cionis praetextu quam indignis modis, quam diuq; in miserabilem gentem
seruitum publice fuerit, ignorat nemo. Ut verò rem ipsam ex imagine per-
stringamus: qui suam est qui perpetuas carnis ac sanguinis, hoc est, Aegy-
ptiorum, cum humano animo inimicitias non sentiat, & agnoscat, & non
intelligat quibus nominibus, quot modis, quam falso industria praetextu,
vera & ingenua virtus à vitiorum frequenti & insolenti regno opprima-
tur: ex quo loco nec sua vi emergere potest, nec nisi diuini efficientia benefi-
cij liberari posse sperat. cuius rei cognitionem ac documenta ex ipsis anti-
quis historiarum sacrarum imaginibus peti oportere, Vates declarat. Non
enim illarum notitia praeter causam ad posteros perlata, sed eo consilio per
Spiritus sanctum facta fuit, ut ex praeteritarum attentione & compara-
tione rerum quid in praesentiarum animaduertendum, quidq; in posterum
expectandum & agendum fuerit, constituatur. quippe cum eadem perpe-
tuo hominum, qua homines, hoc est, Adami filij sunt, mens, vis, & condi-
tio perseueret; eadem imbecillitas & inopia ad sese liberandum notetur:
eadem rursus diuina, vnica, & efficacissima diuina providentia, miseri-
cordiae ac virtutis copia & oportunitas constet.

Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat, & auscultet futura?

Futurorum cognitionis & spei atq; fidei inopiam & penuriam negligentem
hominum oscitantiae adscribit per Vatem Deus. Nam qui ita praeteritorum
temporum sacras historias audit, ut ad se pertinere sentiat, is profecto pro-
prietatem sui ipsius miseriam, aduersasq; animi erumnas assiduè deprecabi-

tur votis, & salutis diuina fide & spe sustinens perferet; atq; ad hoc expectandum, id quod postulat, hoc est, patientiam, obsequium, & pœnitentiam, sedulo conabitur præstare. Et auscultet futura. Ex præteritorum cognitione percepta, futurorum cum notitia præcipiat spem. Ex verbo enim primauo ita docemur interpretari, VAIISMAGH LEAHHOR, & audiat in retro. Audire enim in retro, idem significat quod ea quæ antecesserint, diligenter attendere. S. S. E. Quæcunque scripta sunt [à Spiritu sancto] ad nostram doctrinam scripta sunt; ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus. Ex hac etiam præteritorum temporum imagine, ad præsentium indicandam ratione progreditur Vates: illudq; certissimum & verissimum docet, humanum genus vltro in miseriam lapsum, sese ipsum minime potuisse instaurare; imò semper in peius corruisse nouis assiduisq; in dies vitiorum contrahendis culpis. ex quo ruina casu unica Dei misericordia & virtute liberatum iri prædicatur.

Quis dedit in direptionem Iacob, & Israel vastantibus? nonne Dominus ipse, cui peccauimus? Et noluerunt in viis eius ambulare, & non audierunt legem eius.

Iacob nomine humilem & priuatam atque propriam, ut ita loquamur, viri illius conditionem significari, iam sæpe sæpius douimus; ut contra, Israelis appellatione, eundem virum ad magnam, Deo auctore, amplitudinem traductum. Cuius etiam posteritatem pro vario publica & communis rei statu nunc Iacob, nunc vero Israel dictam obseruamus: altero nomine ad suam ipsius præstinam sortem, altero ad electionem diuinam relato. Quidquid verò de viro illo, siue etiã de gente à viro illo deducta in sacris libris verè narratur, idè de omni hominum genere per verissimam & aptissimam declaratur imaginem: quam quisquis rectè semel ac propius inspectam contemplatus fuerit, facillè ex nominum appellatione atq; rerum obseruatione, quod singulariter dictum fuerit, ad communem hominum causam pertinere intelliget. Iacob ille antiquus, humilis & simplex homo, sana quidem & proba mentis; verum nihil de se præsumens, imò omnium quibus cum familiariter egerat, inuidiam veritus; fratris, inquam, soceri & cognatorum atq; affinium vnus Dei, cui sese per fidem commiserat, præsidio non modò immunis ac sospes, verum etiam Israelis nomine atq; ornamentis auctus euasit. Idem etiam & conditionis, & beneficiorum diuinorum exemplum illius viri posteritas utroque, uti dicebamus, nomine significata experta est, ex seruitio, cui apud Egyptum addicta fuerat, liberata. Verum enim verò quoniam libertatis illo ingenti beneficio abusa ab Israelis officio, vltro ac proprio vitio degenerauit, identidem ad Iacobi conditionem redacti arguuntur, virtutis ac pietatis cura multoties abiecta, legibus violatis, ac sacris profanisq; subinde permixtis; morum quoque sanctitate sædissimè contaminata. Quam peruersitatem, quoniam licet sæpius admoniti, ac Vatis dissuadentibus reuocati, opportunè corrigere neglexerunt, diuini iudicij sententiam veram, & correptionem animaduersionemq; probarunt seueram, ex illo nobili & felici statu conuulsi, dimoti, ac disiecti, & ad præstinam Iacobi,

Iacob, vel præstina deteriorem conditionem redacti. id quod vel decem tribuum, ac Samaria regno calamitas, nõ multo antè hoc vaticinium accepta, manifestè docere potuit: quam Vates noster hoc loco, ut aptissimum exemplum, allegare, & subindicare tendit. Quis dedit in direptionem Iacob, & Israel vastantibus? nonne Dominus ipse, cui peccauimus? Nam quamuis humana industria proprium vitium, vel decorus verbis obuoluerit, vel alio fuce celare; ac dissimulare solet, sibi tamen tantum, vel sui simillimis ingeniis & iudiciis imponere potest: Deo autem, qui rectissimam vitam, morum, & consiliorum viam perpetuò inspicit & probat, quidquid à vero & recto deflectit, peccati notatur nomine. hinc illa confessi vox & agnitio: Tibi soli peccaui, & malum coram te feci: ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. & illud verissimum eiusdem Vatis testimonium: Quoniam nouit Dominus viam iustorum, & iter impiorum peribit. hoc est quod noster Vates ait, Nonne Dñs ipse, cui peccauimus? HATANVLO, auersionem à diuina voluntatis norma, nomine & verbo HATA significat plerumque sacer sermo: eam videlicet, qua animi cogitatione primum suscipitur, hoc est, deliberatam declinationem ab honesto & recto; quam contemptio & neglectio virtutis, ac morum interior corruptio comitatur. Nam quisquis rectè viuere serio optat, is honesti studij sibi ipsi imperat; tum verò iusti atq; honesti rationem edoctus, electam omni studio præstare conatur. Sunt ergo hi plerumque in hac doctrina gradus, electio, decretum, quod Latino sermone mos vocatur, & studiosus conatus. Hos gradus omnes Iacobi genti, id est, hominibus, neglectos ac repudiatos Isaias ait; seq; ipsum in eadem culpa, ex more aliorum Vatum, ponit; utpote vnum ex illo egrotante corpore membrum, tametsi singulariter sanum. De quo more aliàs iam plura diximus. Cui peccauimus animo atq; proposito. & noluerunt in viis eius ambulare. Viam pro consilio atq; certis moribus usurpari sæpius docuimus. Mutatur autem verbi persona, prima ad tertiam translata: qua frequentissima in sacris carminibus figura est. Significat autem, se se quidem cum omni populo in crimine esse; verum voluntatis culpam à se, ad eos qui verè sustinebant, cum exceptione transfert. & noluerunt. Hoc ad mores notandos facit, quos iam in malum atq; in scelus inclinatos, legis contemptio & violatio sequitur. & non audierunt legem eius. Pluralis numeri verbum non Iacobum illum gentis patrem, sed omnem gentem vitio alligatam insinuat. Atqui legis contemptio & proditio, ubi mores defuerint, in præcipiti est. Quid leges sine moribus vana proficiunt? ait ille. Huiusmodi autem prodiit officij exitum, qualem ex diuino iudicio expectari conueniat, & qualem Iacobus iste nactus fuerit, euestigio indicat Vates.

Et effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognouit: & succendit eum, & non intellexit.

Diuina clementia homines ad respiscendum omnibus modis momenti ac reuocanti solenne est: correptionis etiam [æternas non semel simulq; omnes] exigere,

Lucæ 11.

exigere, sed paulatim castigando repetere; ut ex eorum qui primi luere iussu penderint, exemplo perterrefacti, ceteri sibi maturè consulant, & nūquam exhaustam, atque adhuc sese ultrò offerentem, celestis illius misericordie largam copiam, opportuna procuratione sollicitent, & concilient. Huius doctrina illud est: Aderant autem quidam ipso tempore nunciantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum. Et respondens IESVS, dixit illis, Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia salia passi sunt: non, dico vobis; sed nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis. Sicut & illi decem & octo, supra quos cecidit turris in Siloë, & occidit eos. Putatis quia & ipsi debitores fuerint, præter omnes homines habitantes in Ierusalem? Non, dico vobis, sed si pœnitentiam non habueritis, omnes similiter peribitis. Et quidem quod ad Iacobi populum illum ita secundum carnem vocitatum attinet, ita res habuit; nam post violatam religionis unice sanctitatem, post admissa varia scelera, post contemptos diuini moniti nuncios & interpretes Vates, Assyriorum hostium subita primùm vis & potentia fuit: non sine magno multarum urbium ac locorum detrimento, hominibus in captiuitatem abductis, regioneq; vastata penè tota: qua prima diuina iræ exempla fuerunt, atq; exitialis incendiū prima iniuria. quorum tamen spectaculo cum nec Samaria rex, nec vrbs respuerit, sibiq; prospexerit, totum demum regnum ita vastatum euasit, ut igne conflagrasse dici possit. De primis autem bellis & abductionibus illud ait: Forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognouit. Hoc ait propter affectatam & pertinacem hominum ignorantiam; qui, quas calamitates perferre coguntur, cuius potiùs vel cause, vel casus, quam diuino aduersum se iudicio adscribere solent: cum tamen nullum in ciuitate huiusmodi malum sit, quod non faciat Dominus. ita, ut ne extremo quidem exitio peruersi iudicij contumaciam deponant: & succendunt eum, & non intellexit. Nec verò Ierosolymitani ciues ab hoc excipiuntur crimine: quippe nec ipsi etiam ex proximi parietis incendio, hoc est, ex Israelitarum castigatione, imò & excisione, sibi sapientiùs & meliùs prospexerunt. id quod non mirandum adèò apud alias terra orbis nationes perpetuum ac solenne ignorantia & segnitiei exemplū; quibus non ita manifesta diuina legis doctrina, non adeò frequens & assidua veracium Vatum consisterat copia. Atq; ita omnes homines peccati rei, & criminis communiter conuicti, nisi misericordie diuinae praesidium & propositum, quod in suam salutem appellent, quicquam firmi ac solidi allegare non poterunt.

CAPVT XLIII.

ET nunc hæc dicit Dominus creans te Iaghabob, & formans te Israel: Noli timere, quia redemi te, & vocaui te nomine tuo: meus es tu.

VTRAMQVE humana gentis partem, hoc est, eos, qui tantum hominibus tuentur nomen; gentes, inquam, Iaghabobi nomine priuato significatas, & eos qui maiore doctrina prærogatiua gaudere poterant; Israelitas videlicet,

licet, diuinae quondam legis beneficio auctos; à communis miserie tadio ac deplorato statu & loco, ad publicam salutis fidem & spem hac in vaticiny parte Deus vocat, promissiq; de hac re sui expectationem, argumentis & exemplis aptissimis firmatam persuadet. Primum autem argumentum à voluntate & virtute diuina in huc producit modum: Qua virtus id quod non est, ut sit, efficere potest; eadem, si illud penitus extinguatur ac pereat, reficere ac recreare rursum valet. item quæ vis id quod communis erat sortis & aleæ amplificare & exornare potest; idem quoque ad humilem & abiectam conditionem prolapsam & redactam instaurare, & multis etiam ornamentis augere poterit. Atqui tu Iaghabob, cum nondum esses, à me, ut esses, vocatus exististi. creans te Iaghabob. Idem etiam, cum humilis, atq; undique metu suspicioneq; afflictus ageres, à me in Israelem formatus es. Et formauit te Israel. BARA verbum, ad eorum quæ latuerant, atq; minimè in rerum natura fuerant, creationem significandam usurpatur: IATSAR verò iis rebus tribuitur, quæ ex materia ruditate ad elegantem formam conficta fuerint: atq; ita alterum Iaghabobo, alterum verò Israeli propriè aptatur. His verò duobus ex natura productis argumentis, duo altera ex historia utrumque priorum spectantia adiunguntur. Namq; populus hic, qui totius humani generis personam bipertitam sustinet, in eum arumarum ac miserie locum apud Egyptios deuenerat, ut non modo Israel amplius audire non posse censeretur; sed ne Iaghabob quidem, id est, priuatus & communis media de plebe homo, utpote extrema iam conditionis ac seruitutis, ac tantum non prorsus ex vitæ usura sublatu: quem tot, tam multisq; modis, etiam ab utero usque, perdere communis inimicus consuluerat, decreuerat, conatusq; fuerat. ex quo miserrimo rerum loco sola diuina misericordie virtute non modo liber ac sospes euasit, sed in magnam populi Dei dignitatem & amplitudinem prouectus enituit. hoc est quod ait, redemi te [ex Aegypto] & vocaui te nomine tuo, hoc est, certo ac proprio, tibi à me concesso: auxi præter ceteras gentes ornamento, ut meus peculiari iure dicereris populus. Meus es tu. S. S. E. Quia est Dominus Deus noster, nos autem populus eius, & oues pascuæ eius. Neque verò quicquam obstare posse ait, quo minùs futura & promissa iam salus humano generi, cum ipse voluerit, effecta contingat: quandoquidem & ante & post illam, ex Aegypto salutem, nulla nec humana potentia, nec natura vis, diuini de populo illo ornando propositi expeditionem retardare potuerit; immo elementa, naturaq; rerum omnis parendo, cedendo, atq; adeò ministrando subsecuta fuerint.

Cum transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te: cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te.

Ex præteritorum commodorum commemoratione, futurorum beneficiorum fidem facit, & expectationem persuadet idem auctor Deus: cuius constans ac sibi similis aterna est potestas, & ad bene faciendum certissima voluntas. neque mare, inquit, neque flumina salutis tuæ commodis & opportunitatibus obstare officereque posse, fidem tibi faciunt rubri maris atq; Iordana-

Jordanis transitus, quorum utrumq; meo, de patribus tuis promouendis, obsecutum fuit consilio. Afflictionem verò omnem atq; importunitatem difficultatemq; aquarum & ignis nomine & imagine significare solent auctores, cuius illud rationis est: Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium. Quid, quod verè etiam in antiqua fidei monumentis, ignis etiam in nocentem commoditatem, & utilitatem perpetuam Israelitis fuisse accepimus? columnam videlicet flammeam, totis noctibus in via & castrorum usum destinatam; quae lumine quidem prodesse perpetuo potuit, calore verò aut aestu nemini usquam fuit molesta. Cum ambulaueris in igne, non combureris: & flamma non ardebit in te. **LOTHIBAGHER-BACH**, non incendetur in te. Expandit nubem in protectionem eorum, & ignem, ut luceret eis per noctem. Neque verò praterendum, nec tacendum ducimus hoc loco praedicta toties à Vatribus salutis ac redemptionis publicae mysteriū, in illa Aegyptiaca seruitutis & consecutae libertatis imagine adumbratum, quod non modò rubri maris atq; Jordanis fluminis historia praesignabat; verum columna etiam illius paritū lucida & ignita, partim obscura, arcana significabat ratio: quorum omnium veritas in Christi IESV efficaci & salutari morte absoluta & praestita, atq; fidelibus & piis hominibus comparata consistit; dum inimicis hostibusq; turbatis & extinctis demersisq; cunctis, IESV Christi corpus è mortuis resurgens cum membris omnibus rediuiuis, liberum, saluum, atq; vitæ aeternae nomine ac iure decoratum ornatumq; emicuit. Qua de re nos commodè, & uti videmur, abundè satis in Apostolicarum epistolarum elucidationibus egimus. Atq; expeditionis illius à Iesu Hierosolymis complenda diem, interdum rubri maris, nonnunquam diluuij, aliquando ignis nominibus & commemoratione à Vatribus aliisq; sacris auctoribus arcane significari. Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moysè baptizati sunt in nube & mari, & s. & paulo post: Hac autem in figura contingebant illis, scripta sunt autè ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. Eiusdem verò Christi arcanam efficacitatem ad inimicarum extinguendam vim & verè discipulorum asserendam vitam atq; dignitatem filiorum Dei, ignis & flamma imagine adumbrari, non vno in loco obseruare est. Ecce enim dies venit succensa quasi caminus, & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quae non derelinquet eis radicem & germen. Et orietur vobis timentibus nomen meum, Sol iustitiae, & sanitas in pennis eius. Et egredietur vobis sicut vituli de armento: & calcabitis impios cum fuerint cinis sub planta pedum vestrorum in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum. & apud Apostolum: Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus IESVS: si quis autem superaedificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, faenum, stipulam: vniuscuiusque opus manifestum erit, dies enim Domini declarabit: quia in igne reuelabitur, & vniuscuiusque opus, quae sit

ignis

ignis probabit. Quisquis purè legit, hac purè intelligat, & componat, vel postulet potiùs à Deo arcanorum horum edoceri veritatem. Certè piis & reuerentis, ac simplicibus populi sui animis beatam in his periculis & examinibus temporibus Deus pollicetur securitatem, nouis beneficiorum suorum commemorandis exemplis.

Quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel saluator tuus, dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiam, & Saba pro te.

Antiquarum historiarum argumentis recentiora etiam faciendae fidei causa accumulata per Vatem Deum. Senacheribo in expeditionem aduersus Solymos profecto, primùm Aegyptios, Aethiopes, & Sabaeos, qui negotium facere moliebantur, victos & spoliatos legimus: deinde verò rursus Hierosolymorum perniciem obstinatè persequenti, cladem & exitum diuinitus perpeffo atque fugato, vitæ & regni atq; superbia finem factum nouimus. Hac verò omnia Deus consilio ac iudicio suo peracta declarat, horumque causam suam unicam erga Iaghabocum Israelemq; voluntatem & misericordiam allegat. Pro te, quem Senacheribus perdere moliebatur, atq; obstinato tentabat impetu, Aegyptum, Aethiopiam, & Saba certis de causis damnatas gentes dedi: te verò incolumitatem ex me habere volui. Causam verò antiquissimam illam repetit ac subiungit; propositum videlicet suum de populo suo seruando, ornando, & amplificando, quod ut in imagine praestitum fuerat, ita etiam in veritate praestandum confirmatur.

Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, & gloriosus: ego dilexi te, & dabo homines pro te, & populos pro anima tua.

ISRAELIS à Deo suscepti ornamenta omnia ex diuina voluntatis gratia & liberalitate profecta fuisse & constituisse, sacra carmina, & scripta cuncta praedicant. Atq; hanc ob causam non Aegyptios modò, sed Amalechitas, Moabitas, Amonitas, Amorrhæos, ceterosq; diuino proposito obstrepentes, castigatos; demumq; Cananaeos omnes perditos, intelleximus. S. S. E. Qui percussit gentes multas, & occidit reges fortes; Seon regem Amorrhæorum, & Oz regem Basan, & omnia regna Chanaan, quoniam in seculum misericordia eius: & dedi terram eorum hereditatem, hereditatem Israel seruo suo: quoniam in aeternum misericordia eius. Hanc verò imaginem cum suscepta humani generis liberandi & amplificandi veritate conferre minimè difficile cuiquam fuerit, qui illius apud Paulum gratulationis argumentum fuerit vel mediocriter edoctus. Et vos cum mortui essetis in delictis & praeputio carnis vestrae, conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta; delens quod aduersum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis: & tulit ipsum de medio, affigens illud cruci; & expolians principatus & potestates, traduxit confidenter palam triumphans nos in semetipso. Et quidem ornandi hominis propositum ab ipso primùm conditi orbis initio praestari cœptum, ita celebrat Vates: Quid est homo, quod memor es eius: & filius hominis quoniam visitas eum? minuiisti eum paulo minùs ab Angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum: omnia subiecisti sub pedibus eius,

EEE

ques

oves & boues vniuersas, in super & pecora campi: volucres cali & pisces maris, qui perambulant semitas maris. Hoc autem propositum suum ita declarat primum Deus: quod etiam deinde perficiendum & consummandum in se recipit. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis. Providentia consilium ac iudicium suos Deus nominat oculos. Et gloriosus. ad illud allusio est: Gloria & honore coronasti eum. Causam vero vnicam & certissimam exponit: Ego dilexi te, non quod nos dilexerimus, verum quod ipse prior dilexit nos, ait Ioannes. id quod cum iam serio ac verè ceptum fuerit, felicissimo exitu confirmandum in se idem recipit auctor Deus. Et dabo homines pro te, & populos pro anima tua. Maximum, adorandum, perpetuamque gratulatione accipiendum & predicandum promissum vnius hominis, omne genus hominum in se amplexi, Christi Iesu pro Israele isto arcano, de quo sermo est, sufficiens; cuius morte veteris hominis genus cum actibus & concupiscentiis suis extinguendum, Vates prædixerunt, & extinctum Apostoli testati prædicarunt. & Euangelia declarauerunt; Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Atque mysterium hoc prima lingua nominibus, magis quam aliorum simplicibus vocabulis indicatur. Et dabo ADAM, pro te, ELEVIM, pro anima tua. Certè nobis hoc loco nouus ille Adam clarescit; qui se ipsum hominis filium identidem nominavit. hic enim pro Israele Dei datus & mortuus, veteris Adam sobolem illam femineo plus vitio, quam virili virtute notabilem profligauit, occidit, ac deleuit. Nomen LEOM, cuius plurale est LEVIM, arcana significatione compositum ex L, possessiui indice litera, & EM, quod Latini in MATREM vertunt. Vocantur verò hoc nomine nationes omnes & populi, utpote qui ex veteri Adamo oriundi, maternos potius quam paternos referunt ac representant mores, exteriore magis parte impulsus & acti, quam interiori homini, ad imaginem Dei facti, parentes. Et quidem siue matrem istam communem HEVAM, siue terram, unde nomen acceptum est, interpretemur, perinde ad rei veritatem, naturam, & rationem faciet. Hos populos omnes, qui non modo in terrarum orbe complures, sed in vnoquoque capite multi sunt, pro sui Israelis eripienda, seruanda, & sibi adoptanda anima, dandos prædicat ac pollicetur Deus. Hoc verò mysterium in Apocalypsis lectione magna ex parte agitur. Atque ita totum humanum genus Israelis nomine & imagine significatum, publica ac perpetua salutis causa sibi susceptum, vocandum & liberandum, ornandum, amplificandumque suscipit, ac pollicetur Deus.

Noli timere, quia ego tecum sum: ab Oriente adducam fementuum, & ab Occidente congregabo te.

TOTIVS humani generis variis terrarum orbis locis & regionibus, agentis, hoc est, sui Israelis dispersi salutem, ex diuino beneficio communem futuram Vates omnes, Deo dictante, asseuerarunt, & Apostoli agnoscetes declarauerunt. Et aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum Iustum: ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum,

(Isra-

(Israelitarum secundum carnem) sed etiam pro totius mundi. Habitat autem terra ab Ortui ad Occasum, continuatis in longitudinem sedibus: atque ideo hac ferè prima usurpari solet in situ orbis descriptio. at verò ab Aquilone Austrum versus, non ita frequens obseruatur habitatio, ut in sacro describeremus Apparatu. Verum Borealis plaga, & populis, & gentibus, quæ Australis celebrior est. multo enim plus ad Meridiem insularum apparet, quam in Septentrione: quæ regio ferè omnis continens ac perpetua visitur. Huiusmodi autem habitationis discrimina, orationis quoque diuina varietate adnotantur.

Dicam Aquiloni, Da: & Austro, noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ.

PERSTAT in describenda terrarum situs imagine. Aquilo enim cum continentes Ortui & Occasui iungat regiones, commodius & opportunius ad Euangelij ministerium & gentium vocationem iter instruere potest. Auster verò, quia mari flat, & interdum vastas & importunas in Lybia regiones ostentat, non ita facilem ex natura ac peruiam hominum præbet communicationem. Verum enim verò nullum ita remotum, ita difficile esse locum ait, aut interiecto mari seiunctum, qui Euangelij vocationi & communicationi demum fuerit obstiturus: id quod quondam Apostolorum tempore præstitum, legimus omnium gentium & nationum, quæ sub celo sunt, apud Hierosolymam agentibus hospitibus, ac diuina virtutis & veritatis testibus: ita ut in omnem terram exierit sonus Apostolorum, & in fines orbis terra verba eorum. Aquiloni, Da: & Austro, noli prohibere. Atqui iam huius instaurandi beneficii theatrum nostro tempore instrui ceptum, ex Dei beneficio videmus: nullus enim nunc in omnibus orbis regionibus, insulis, & prouinciis locus est, ad quem Christiani nominis notitia & fama non peruenerit; & virtutem atque gratiam diuinam, sancti Spiritus communicatione peruenturam non speremus. Neque enim hac quæ nunc frequentatur orbis totius peragratio, frustra contingit: quamquam hoc tempore nondum ad maturam peruenerit frugem. Filios autem suos, ex eo tempore quo vocauerit & postulauerit, appellandos esse Deus ait: eorum nomine diuina gratia iure deinceps posthac appellandos, & ubique locorum cognoscendos. Namque Israelitas antiquos, quamquam sese vti Dei filios gerere in lege iussos, S. S. E. Filij estote Domini Dei vestri: tamen id non ritè præstitisse per hunc Vatem accusatos accepimus. Filios enutriui & exaltavi, & ipsi spreuerunt me. Hos verò, quos diuinitus vocandos, liberandos, & congregandos audimus, Filios Dei agnitum iri accipimus. id quod iam euemisse constat. In propria venit, & sui eum non receperunt: quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri: sed ex Deo nati sunt. Hos autem non vnius tantum gentis, aut nationis terminis desinitum iri ait; sed ex omnibus terrarum locis admittendos & colligendos declarat: non autem vel inuitos, vel promiscue ac temerè eductos, verum cum delectu cõscriptos. Delectus autem rationem ex diuini

Rom. *nomini legitima & seria inuocatione habendam. Dicit enim Scripturas: Omnis qui credit in illum, non confundetur: Non enim est distinctio Iudaei & Graeci. nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Hoc est quod expositione declaratur adiuncta:*

Et omnem qui iurat nomen meum, in gloriam meam creauit eum, formauit eum, & feci eum.

Verbum HANIKRA passiuæ vocis, actiuam & passiuam significationem admittit: namq; hæc relatorum nominum vis & natura est, vt passiuè & actiuè sese declarari sinat. Filius Dei quispiam est: idem Patrem sibi Deum iure allegat: alter aliterius vel Pater, vel Filius ritè dicitur. Iohannes Dei nomine vt Filius gaudet, nempe Dei dictus filius: idem Dei nomen vt Patris appellat: namque Deus ritè Iohannis pater vocatur, eodem modo quo scriptum legimus: Ipse inuocabit me, Pater meus es tu, Deus meus & superior salutis mea. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ Regibus terræ. Huius inuocationis communionem homines donatos pios, D. Iohannes gratulatur: Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & simus. Propter hoc mundus non nouit nos: quia non nouit eum. Carissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quod erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem, in eo sanctificat se, sicut & ille sanctus est.

Hanc vero populum sanctum, & non ex sanguinibus: nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex virtute efficientiæ, sua creandum, ornandum, & constituendum, atq; amplificandum Deus declarat; vt qui generationis prioris, idem posterioris regenerationis vnicus laudetur auctor. Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare [perfectos facere] qui enim sanctificat, & qui sanctificatur, ex vno omnes: propter quam causam non confunditur, fratres eos vocans, dicens: Nunciabo nomen tuum fratribus meis, & in medio Ecclesie laudabo te. O admirandum, & maximè expectandum mysterium! In gloriam meam creauit eum. Quem primum in lucem ex humo eduxi, & spiritu illo natura conueniente dotauit: deinde verò in Christo IESU membrorum iure aptatum, formauit eum. S. S. E. Corpus autem aptasti mihi, & feci eum. ipse solus potestate auctum filios Dei fieri. id quod in suam gloriam & laudem consultum, decretum, atq; præstitum Deus ait; atq; ipse mysterij huius testes & pracones, factum assuerant. Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens à Patre luminum. Voluntariè genuit nos verbo veritatis, vt simus initium aliquod creatura eius. Benedictus

Deus & Pater Domini nostri IESU Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in caelestibus in Christo: sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in caritate. Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsam secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloria gra-

tia

via sua, in qua gratificauit nos in dilecto Filio suo. Quod hic Apostolus dicit gratificauit, hoc est, gratos filios fecit in filio suo. Deus per Verbum nostrum dixerat, APH GHASITHIV, refeci eum, de integro feci eum. Qui prius creatus fuerat Adam, rursus factus est nouus Adam. Huc illa nominis diuini spectat sanctificatio; quam perpetuo aptandam voto, atq; assiduè poscendam prece, Præceptor docuit: Pater noster qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum.

Educ foras populum cæcum, & oculos habentem: surdum, & aures ei sunt.

Dignissima mysterij ac loci huius tractatio, quamuis magnum ingenium, quamuis multum otium, & facundia plurimum nata fuerit, pro dignitate & magnitudine tamen semper breuior & angustior quam res postulet, censetur: continet enim sapientia ac scientia Dei cum omni alia creata sapientia & intellectu collationis, nulli, nisi Deo ipsi, concedendum ac tribuendum iudicium. quod aliquando cogitare, & contemplari aggressi Apostoli, rerum maiestate apud ipsum primum arcani limen victi, in admirationemq; arrepti, sinunt. De quo mysterio non pauca nos in Magni operis anima tetigisse videmur: plura etiam, Deo docente, dicere vouemus; atq; ab alijs etiam audire optamus. Interim verò dum hoc contingat, & nostra exigua opis conscij & commentationis legibus obsecuti, ex ingenti hoc & immenso campo, in exiguum sanè, tamen expeditum, rationis ac doctrinæ gyrum, orationis cursum compellemus. Est autem dignissima tractationis huius illa summa narratio. Mundi conditarumq; rerum plena & exacta ratio nulli hominum, quamlibet ingenio ac doctrina pollentium; imò nulli superiorum spirituum, nisi Deo, vt auctore, ita magistro, constitit. Illud verò Angelis testibus planè cognitum fuit: quemadmodum prima omnium terrestrium natura, id est, homo, sua ipsius culpa labè acceperit, vitiumq; fecerit. Verum enim uero, quamquam historia hac primis parentibus, & ex horum traditione nonnullis fortasse ex primis, & antiquissimis horum filiis nota fuerit; istorum tamen posteritati adèd incognita euasit, vt apud attentionis mentis atque iudicij homines humanae pueritatis morbus quidem sentiretur agnoscereturq;. Morbi verò initia, occasio, & magnitudo, atque insita interna vis, vnà cum primo auctore, & causis inter ignotissima haberentur. Quamobrem ubi de adhibenda curatione agebatur, magnificis quidem verbis, & vario atq; excogitato orationum & carminum genere promissa & commendata sanitatis spes tandem ita elusa deprehendebatur, vt vera virtus, & integra valetudo in iisdem ipsis, à quibus promittebatur, medicis prima demum requireretur. qui tandem, cum sibi prestare & prodesse non valuissent, sanitate desperata, morbo potiùs indulgere, & vitiosa vita præsentè usura frui, quam nimis anxie in remedij inquisitione sese macerare decreuerunt. Id quod, ubi publico & communi experimento ac sensu cunctis certum exploratumq; constitit, bonitatis ac misericordiae diuinae proposito & consilio corrigi primum cæptum, atq; tandem oportuno tempore perfectè & exactè curatum, & multis partibus atque modis pro-

motum amplificatumque fuit. Correctionis autem initia in vera & certa morbi doctrina & cognitione posita fuere. atq; hanc partem diuinarum legum præcepta atq; disciplina vendicant: quibus nulla humana sapientia elementa, momenta, ac documenta, quamuis celeberrima, comparari posse, asseuerat Vates. Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua. Eandem verò hanc diligens & accurata adhibenda præparationis admonitio & suasio, Vatum ac Sacerdotum doctorumq; opera & sedulitate subsequuta est: demumq; vero & unico Medico, Dei Filio, in terras misso, & homine factò, non modò grauis ille & mortiferus morbus, iis qui medico obtemperauerunt, depulsus & salus reddita fuit, verùm hæc tot modis ac partibus aucta & amplificata, tantisq; ornamentis instructa, ut non homines tantum, verùm Angelos ipsos, in maximam admirationem traduxerit.

Myſterium, quod absconditum fuit à seculis & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius: quibus voluit Deus notas facere diuitias glorie sacramenti huius in gentibus, quod est Christus in vobis spes gloria: quem nos annunciamus, corripientes omnem hominem, & docetes omnem hominem in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu, Quod verò de vano hominum labore & studio erga communis morbi cognitionem atque medicinam dicimus, idem quoque nos docet Apostolus: Hoc igitur dico, & testificor vobis in Domino, ut iam non ambuletis sicut gentes ambulanti, in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum; alienati à vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cecitatem cordis eorum: qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitia in operationem immunditia omnis in avaritiam. Vos autem non ita didicistis Christum. Si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu, deponere vos secundum pristinam conuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris: renouari autem spiritu mentis vestrae, & induere nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Ex hac verò summa considerationis ac doctrina ratione illud deducimus; humana natura morbum Gentium sapientibus non rectè cognitum, quanquam conditarum rerum peritiam iactantibus, Israelitis verò per legis disciplinam indicatum: remediij verò & curationis perfecta modum, utriusque ignotum; nihilominus tamen diuinae misericordiae, sapientiae, & virtutis beneficio publicè & communiter allatum, & firmatum utriusque populi fidentibus & obedientibus hominibus. Atque in eius, quam indicauimus, ignorantis confessionem vterque à Vate nostro adducitur populus. Educ foras populum cæcum, & oculos habentem. Gentes hac circuitione appellantur: quarum sapientes, quamquam diuinarum humanarumq; rerum peritiam ex contemplatione earum, quæ videntur, professos & iactantes; tamen multis in partibus, imò serè in omnibus, hallucinatos, diuina doctrina euincit: nec tamen eos qui sacra legis disciplina imbuti, & Vatum oraculis instructi fuerant, ignorantis insigni nota exemptos esse ait: videte quos, quæquam creationis veritatem, & culpæ humanae initia & causam edoctos, tamen

regene-

regenerationis ratio quam longissimè fugerit, & Euangelij admirabilis & exoptanda virtus multis modis commendata, volentes tamen latuerit. S. S. E. Quod si opertum est Euangelium nostrum, in iis qui percutit est opertum: in quibus Deus huius seculi excecauit mentes infidelium, ut non fulgeat eis illuminatio Euangelij glorie Christi, qui est imago Dei. Atque hos, & horum sapientes ita per Vatem nostrum Deus compellat populum surdum, & aures sunt ei. Non enim omnes, quibus aurium facultas esse videbatur, audire purè, & ut oportuerat dicti: quippe quorum pars magna Euangelica doctrinae momenta non intellexerit. quorum uni obiectum legimus: Tu es Magister in Israel, & hæc ignoras? si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis caelestia, credetis? Huiusmodi etiam ob causas illud à IESV clamatum & requisitum: Qui habet aures audiendi, audiat.

Omnes gentes congregentur simul, & collectæ sunt tribus.

NE quid vsquam, quod sibi arroget, humana sapientia industria habeat, utriusque partis homines, tam Israelita quam gentes ad mysterij huius conferendas & examinandas rationes vocantur, sine exceptione vllius vel conditionis, vel capitæ, vel nominis. Alteram partem admonendam & appellandam illa oratio significat: Omnes gentes congregentur simul, alteram verò illa: & collectæ sunt tribus. Ex antiqua lectionis & primæui carminis veritate, coniecturam facimus à Latino interprete nostro fuisse scriptum, & collectæ sint tribus: namq; posterius verbum in exemplari eiusdem cum priori temporis, hoc est, futuri formam obtinet. & quod hic interpres noster sententiam atq; rem attingens vertit in TRIBVS, in exemplari LEVMIM est; pro quo idem sapè reddere solet populos. huius autem vocabuli ex etymo significationem paulò antehac exhibuimus. Et quidem gentes ad hoc appellantur, ut videlicet, si veram & certam eandemq; primam humanarum rerum cum conditarum & perditarum, tum verò instaurandarum aut corrigendarum atq; adèò promouendarum rationem tenuerint, palàm doceant, & certis documentis confirmet. Israelita verò secundum carnem rogantur: quanquam priorem huius controuersie partem de rerum principiis & hominum labe & arumna edocti per legem tenuerint: num postremam & præcipuam de salute publica cognitionem, vel mente & electione perceperint, vel beneficio & efficientia legis fuerint affecti? Quod non satis fuerit iactare & affirmare, nisi productis in medium testibus idoneis & locupletibus comprobauerint, S. S. E. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum.

Quis ex vobis annūciat istud, & quæ prima sunt audire nos faciet? dent testes eorum, & iustificentur, & audiant, & dicant, Verè.

DIVINAM virtutem in hominum genere creando non verbis tantum, sed reapse ostendi oportere, ius equitasq; docet & postulat: neq; enim homo verbum, & vox inanis est; sed rerum omnium terrestrium natura præstantissima. cuius condendi vis & auctoritas nulli quam Deo tribui vllis hominum argumentationibus, aut rationibus potest; non sublimibus,

& separatis animis & spiritibus, non calo, calve astris, non casui aut fortuna, non deniq; ullo nomine vel pacto appellanda natura, nisi diuina soli. Eiusdem autem labefactati, & in vitium delapsi, causas & modos, & culpam, prater hominem ipsum, atq; instigatorem insidiatoremq; diabolum, quisquis alicui alij rei allegauerit, nullo vero documento monstrabit. longè verò minùs corrigendi, sanandi, rescindi, atque regenerandi hominis facultatem & vim vel assequi quispiam valebit, vel alicui creata natura adscribere iure poterit. In rebus verò seruis, ac quarum certa definitio est, non orationis & verborum, sed veritatis & constantia examinanda atque habenda ratio est. Veritas autem presenti testimonio comprobatur, eorum qui rem ita se habere, non quòd ex aliis audierint, sed quòd ipsi viderint, senserint, atq; pro certo compererint, contestantur, & affirmant. Huiusmodi testimonia si produci istis possint, firma & certa, & manifesta; nihil obstabit, quo minùs illud concessum audiatur, Verè. non autè unquã producta, sed ne indicata quidem, Deus per Vatem significat: non gentibus, quibus, ut antè ostendebamus, vera virtutis, quanquam calor nonnullus fumarit, in moribus atq; in verbis precipue; verùm ne scintilla quidem effulserat. Veram autem virtutem appellamus eam, cuius facultate & habitu vetus ille homo corruptus, in nouum hominem transferit mutatus. Rursus verò is, quibus diuina doctrina oratione & scriptio contigerat, salutis & sanitatis externam quandam umbram & imaginem ostensam quidem, facultatem verò & copiam iustam, non antè factã quàm per promissum verbũ Deo perficere fuerit placitum; quod ubi euenerit, certissimis & manifestis ex Deo datis testimoniis ostensum & confirmatũ iri, per Vatem pradicatur.

Vos testes mei, dicit Dominus, & seruus meus quẽ elegi: vt sciat, & credatis mihi, & intelligatis quia ego ipse sum.

VIRTUTIS veritatisq; diuina testimonium à Deo promissum, hoc pacto expectandum accepimus, vt primũ per singularem ac pricipuum Dei seruum diceretur, id est, ipsum Dei verbum & Filium: qui formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliavit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortẽ autem crucis: propter quod Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen quod est super omne nomen. Deinde verò eiusdẽ verbi opera & efficientia, complures alij producti, pro eiusdem veritatis ac virtutis testimonio dicerent. Testimonium autem illud, quo de agimus, duplici constare debuit parte; vt planè diuinum ex responsorum ac vaticiniorum ratione & definitione probaretur, videlicet exemplo ac dicto. Dicti illa summa, Humanam regenerationem diuinitus factam & præstitam. Exemplum verò eorum ipsorũ, qui dicerent, vita, moribus, & cõsuetudine præbendum, quibus diuina illa hominum renouatio per Spiritum sanctum facta, agnosceretur, verumq; illud euaderet. Omnes qui viderint eos, cognoscent illos, quod isti sunt semen cui benedixit Dominus. Namq; testimonium illud, in quo alterutra harum partium requireretur, nondiuinum, sed humanum habendum fuerat. Iam verè verbi testimonium, hoc est, Christi Filij Dei, eiusdemq; serui dicti, indi-

indicare facile est, quam serui formã accepisse D. Paulus narrat, & ipsum sese interdũ in parabolis aliàs etiam nudè & aperitè professum accepimus. Cum serò autem factum esset, dixit dominus vinea procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à nouissimis vsque ad primos. & Filius hominis non venit vt ministraret ei, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis. Cuius testimonium & publicè ac palam coram principibus ac populo, & legitime etiam coram iudice tributum legitimus. illis videlicet exemplis, Ego autem, qui veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? & paulo antè hac: Dixerant illi Pharisei, Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Respondit eis Iesus, Et si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum: quia scio vnde venio, & quò vado. Vos autem nescitis vnde venio, aut quò vado. Vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quemquam: & si iudico ego, iudicium meum verum est: quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, Pater. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater. Dicebant ergo ei, Vbi est pater tuus? Respondit Iesus, Neque me scitis, neque Patrem meum. si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis. Hac verba locutus est Iesus in gazophylacio docēs in templo. Coram iudice verò, Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati: Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. De hac autem re ita Paulus: Præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, vt serues mandatum sine macula irreprehensibile vsque in aduentũ Domini nostri Iesu Christi: quem suis temporibus ostendet beatus, & solus potens Rex regum, & Dominus dominantium: qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem; quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest. Cui honor & imperium sempiternum, Amen. Veritatis autem eiusdem communicatione per sanctificationis spiritum accepta, testimonium etiam ab vtriusque partis, hoc est, Israelitarum secundum carnem, & gentium hominibus, dicendum, idem verbum pollicitum est: quod non longè post factã pollicitationem præstitit. Accipietis virtutẽ superuenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudea, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Id quod paulo post verè præstitum, Apostoli testati sunt, adiecta, & planè explicata re, cuius causa testimonium dicebatur. Hunc Iesus resuscitauit Deus, cuius omnes nos testes sumus. Testimonij verò dictum illud est, DEXTERA DEI EXALTATVS, & promissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hoc donum, quod vos videtis & auditis. In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus, & ipse in nobis: quoniam de spiritu suo dedit nobis: & nos vidimus, & testificamur, quoniam Pater misit Filium saluatorem mundi. Et Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas. Si testimonium hominũ accepimus, testimonium Dei maius est.

Indid. **AG. 18.** **1. Pet. 1.** **AG. 4.** **Gal. 1.** **Ephes. 1.**

quoniam hoc est testimonium Dei, quod maius est, quoniam testificatus est de Filio suo. Qui credit in Filium Dei [secundum potentiam virtutis illius] habet testimonium Dei in se. Et cum venissent de Macedonia Silas & Timotheus, instabat verbo Paulus, testificans Iudaeis esse Christum Iesum. & Seniores ergo qui in vobis sunt, obsecro consenior, & testis Christi passionum, qui & eius, quae in futuro reuelanda est, gloria comunicator. Compluraq; alia tum dicta, tum relata extant in sacris chartis testimonia, quorum bona pars à nobis in magni operis anima recitata est. Virtute ergo magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi Domini nostri: & gratia magna erat in omnibus illis. Cuius quidem gratia ac virtutis constantia, & vero exemplo diuina virtus & efficientia palam apud ipsos declarabatur: qui, quod in Christo essent non secundum carnem ambulantes dicebant: Ego enim per legem legi mortuus sum, ut Deo viuam: Christo confixus sum cruci, uiuo ego iam, non ego: uiuit uero in me Christus. quod autem nunc uiuo in carne, in fide uiuo Filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Non abiicio gratiam Dei: Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est. Huiusmodi itaq; testes unam cum seruo suo, sibi electo, producturum se Deus pollicetur: qui testimonium Dei in se habentes ante promissorum ueritatem & constantiam testarentur, & firmarent. ut sciatis, & credatis mihi [per fidem, quae reuelanda erat] & intelligatis quia ego [qui promiseram] ipse sum [qui praessem.] id quod nulli alij uirtuti, efficacitati, efficientiae, aut naturae tribuendum adscribendumq; fuerit, praeterquam mihi: qui, ut primus, omnia creauit, condidi, & formauit; ita postremus, omnia instaurauit, & amplificauit. Ut notum faceret nobis sacramentum uoluntatis suae secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo [Christo] in dispensatione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo, quae in caelis, & quae in terra sunt, in ipso: in quo etiam nos sorte uocati sumus, praedestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium uoluntatis suae, ut simus in laudem gloriae eius. Atq; omnium huiusmodi testimoniorum ac testium gloriae & laudem sibi uni ac soli saeculorum omnium auctori, principi, & instauratori tribuendam, legitimeq; concedendam Deus praedicat.

Ante me non est formatus Deus, & post me non erit.

Virtutis, efficacitatis, potestatis, & efficientiae aeternum, immensum, & inexhaustum fontem unicum & singularem se esse, neque parem aut similem, neque primum aut secundum habere Deus ait: idq; effectu & re ostensurum pollicetur. quod etiam singulari & arcanae dictionis modo pronuntiandum uati hoc loco dicitur. Cuius nos mysterij particulam aliquam indicare non pigebit: totam autem rationem illis relinquentes, quibus uoluit Deus notas facere diuinitas gloriae sacramenti huius in gentibus. Habent autem admirationem duae uoces, ante & post, nomini siue pronomini diuino coniuncta: à quo sermonis ueri natura ac iure censentur quam remotissima: nã cum Deus A & Ω, idemq; primus & nouissimus, uel principium & finis uerè dicatur, quãnam ratione ante & post, cum de se loquitur,

Apo.

quitur, in sermonem admittit? Namq; id quod aeternum, immensum, infinitumq; sua natura est, nullum uocibus & significationibus huiusmodi relinquit aut concedit locum. Et tamen illud persuasum haberi oportet, nihil à Dei uatibus otiosè aut nequicquam pronuntiatum: quãobrem & accipiendum, & aliqua ex parte pro contemplantis, aut explicantis animi modulo ex diuina ope inuestigandum uis rationibus, quae ex uerborum & pronuntiationis obseruatione & usu peti possunt; donec ea contingat sapientia, quam inter perfectos communicare solere Paulus ait.

1 Cor. 2.

PRINCIPIO animaduersione dignum est, dicti huius auctorem & personam Deum esse, nomine illo arcano quatuor literis constante sese hoc loco appellentem. Namq; uersus hic superiori adiungitur, Vos testes mei, dicit DOMINVS; deinde ipsi aliud attribui, id est, E L. quod ex multis singulararem & efficacem uirtutem, fortitudinem, potètiãq; significat. de quo saepe nobis aliàs dictum. Ait autem hoc loco Deus, ex huius à se facti promissi ueritate illud euenturum, ut sui testes eundem uerbo ac promisso suo stare sciant & credant, & praeterea intelligant ipsum esse, ante quem non sit formatus E L, & post quem non erit. Hoc uero dictum ita in exemplari lingua habet, LEPHANAI LO NOTSAR EL VEAHHARAI LO IIHIEH. quod ex uerbo sic reddi potest, Ad facies meas non factus est EL, & POST ME NON ERIT. Cuius uersionis, quem perceperat sensum, ita reddidit interpretes noster. Ante me non est formatus Deus, & post me non erit. Primum illud animaduertendum est, dictione LO in exemplari lingua, siue NON in Latina hoc loco non modò ea, quae subsequuntur, sed ea etiam, quae praeterant, remouere & negare; etiamsi nullum intersit uerbum: quod sapissimè ex lingua usu reticetur. Ita autem negatur Deo ante & post, & negatur etiam fuisse formatus EL. atq; hoc ad praeteritum attinet. ad futurum uero quod facit, non modò negatur futurus E L, sed futurum etiam tempus, atq; adeo particula ipsa Post, hoc sensu: A me, natura, ueritate, ac diuinitate mea omnia haec sunt alienissima. ante, formatio passiuã absoluta fictio alterius EL, siue fortis & efficacis Dei, & post & erit. Ita fit, ut Deo non sit ante nec formatio, nec figmentum parís potestatis, nec futurum: sed quidquid est, Deus ipse est in aeternitate: in qua nullus praeterito, futuro nullus, nec praesenti mutabili locus. itaque non proprie & germanè dicitur, Deus fuit, Deus est, Deus erit, temporum terminis ac rationibus manentibus: sed uel Latine dicitur DEVS EST, uerbo aeternitatem significante, nullamq; rationem ad praeteritum uel praesens admittente: uel magis proprie in sancta lingua dicitur, DEVS HV. quod Latine sonat IPSE, & integritatem cum aeternitate & singularitate, ueritate, infinitudineq; significat. Namq; uox HV omnem finem, alteritatem, ac mutabilitatem, uarietatem, atq; adò tempus omne excludit. Iam uero hemistichij ac dicti huius abdita rationem aliquantulo penitiùs rimemur, illud cum primis repetentes, Deum diuinamq; naturam dupliciter à nobis considerari: uno modo ut in se ipsa, altero ut in rebus habet. Ut quidem in se ipsa habet, nec ulli lingua aut uoci dicitur, nec ulla cogitatione & intellectu

יהוה

זש

יהוה

יהוה

pernoscitur: tantumq; in sacris arcanisq; narrationibus vocatur IEHVEH; quatuor consonantibus literis constante nomine, IOD, HE, VAV, HE; quod Græcis τετραγράμματος dicitur; & à verbo HAIAH deriuatur; quod veritatem, essentiam, certitudinem, & constantiam, & quidquid ad hæc Latina in lingua referri potest, significat. Atque ipsa nominis figura omnia tempora in unam simplicem formam coacta continentur; præteritum, præsens, & futurum. Namq; iisdem ipsis literis scribitur, יהוה, יהוה, יהוה, HAIAH, HOVEH, IEHIEH, & propter constantem vim litera Iod, perpetuitatem æternitatemq; sibi vendicat. Atq; ita nomen ipsum uni Deo essentiam ac veritatem propriam, singularem, immensam, & infinitam, eandemq; æternam atq; immutabilem, & nulli alij parti lege ac iure communicabilem adscribit. quod quidem nomen ininterpretabile, vel admirabile, & immensa dicitur significationis, quondam in sancto loco, & sacrorum ritibus pronunciatum, vulgo & extra sacra vicaria voce ADONAI indicatum, potius quam prolatum.

Verum Deus in rebus consideratur ut creator, conditor, & conseruator omnium, quæ extra ipsum, intra vel extra calum aut mundum esse videntur, aut aliàs intelliguntur, veraq; natura communionem sortita fuerint. Atq; hoc etiam iure nomen illud quatuor literarum sibi vendicat: quod cum aliis lectum vocalibus IEHOVI, siue IEHVI sonat. cum quibus, & sine quibus etiam idem significat quod Latinis oratio hæc FACIENS ESSE, siue FACTVRVS ESSE. Namq; futuri forma proprietatem cum veritate & perpetuitate adrogat. Atq; ex hac utraque ratione tum natura & habitudinis Dei in seipso, tum etiam eiusdem erga res omnes, quod una eademq; substantia sit, nomen hoc unum, unicum, atque substantiuum sibi vendicat, ut idem in se יהוה, idem ad res appellatum יהוה dicatur. Idem namq; ipse æternus & verus est; idem ipse eorum, quæ sunt, omnium effector, & ut sint, causa est. At verò duplex à nobis huiusmodi indicata nominis ratio ita in sacris distinguenda observatur sermonibus, ut cum naturæ absolute significat, sine vilo adiuncto pronunciatum audiatur. atq; huc illud referimus: Si dixerint mihi, quod est nomen eius? quid dicam eis? Dixit Dominus ad Moysen: EGO SVM QVI SVM, EHIEH ASER EHIEH: Sic dices filiis Israel, QVI EST misit me ad vos. & aliàs etiam cum de natura, singularitate, ac præstantia Dei sermo fit, vel EHIEH, vel IHIEH absolutum reperimus nomen. nulli enim alij rei diuina coniungitur aut connectitur natura. Verum enim verò cum diuine naturæ ad res alias tanquam conditoris ad conditas, & seruatoris ad seruatas, aut aliàs alio modo habentis ad habitas refertur; idem ipsum Tetragrammaton vocatum nomen adiunctionem coniunctionemq; asciscit & admittit: atq; ita dicitur IEHVEH TSEBAOTH, IEHVEH ELOHEI TSEBAOTH, IEHVEH ELOHEI IISRAEL. quod interpretari possumus, Esse faciens & gubernans exercitus superiores & inferiores, effector & gubernator Israel. Sic etiam dicitur, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iaghabob. auctor, gubernator, & amplificator perpetuus Abrahami, Isaaci, & Iaghabobi. Ex qua ratione probatur Deus

Deus viuorum, non mortuorum. Quod argumentum sapientissimè Iesus Christus aduersum Saduceos vsurpauit. atq; ex eadem illud apud Hoseam elucidamus: Et IEHVEH Deus exercituum, & IEHVEH memoriale eius. ^{Osce 12.} Ex eo (inquit) quod sublimibus ac infimis exercitibus ut sint, viget, exerceantur, dat & constituit; hoc nomine IEHVEH monumentum sibi ponit.

Igitur ex hac altera diuini nominis ratione & veritate Deus is, quos regeneraturus suscipit, ait, ut sciat is [veritatem rerum à me effectarum, & efficiendarum, quæ in sacris libris traduntur] & credatis [secundum potentiam virtutis meæ ex fide in fidem] & intelligatis [prudenter, sapienter, atq; certis rationibus] quod ego ipse sum, qui omnia fecerim, quig; regenerauerim vos ac refecerim; atque idem qui nunc loquor, & locutus iam sum; & qui solus & unicus præstare possim, & præstiti ac præstitero: atq; adèò unicus & solus, & efficacissimus; ut nihil eorū, quæ sunt, essent, nisi ipse fecissem; nihil similiter eorum, quæ futura prædicuntur, extare possint, nisi ipse voluerim, promiserim, & præstiterim. Namq; omne quod factum est, quod dicitur, auctorem habere & nominare oportet EL, id est, EFFICACEM antè verò quàm ego me efficacem creando mundum ostenderem, nullus EFFICAX formatus est: ideoq; nihil ab vilo præter me effectum. Præterea EL, id est, EFFICACI, ex natura rei factum vel formatum esse repugnat. nec solum hoc negatur: verum & ipsa hæc vocabula, ante, fuit, formatus. unde quidquid præter me est, postquam ego memoriale hoc meū IEHVEH constitui, est, & ut sit à me habet. Neque postea etiam quàm ego mundum feci, quig; quam EL formatus est, per quem noua aliqua fieret res. Nec postquam ipse, quod pollicitus sum, præstitero, EL quispiam alter extabit, qui vel facere quicquam, vel reficere ac regenerare possit. Atq; ita hanc alteram memorialis ac nominis mei rationem utrimque firmam, sanctam, & singularem constare mihi intelligetis, testati deinceps atq; professi doctrinam hanc, me solum unicum esse EL, qui omnia per meum fecerim ^{Heb 6.} verbum, quig; omnia per idem verbum auctorem salutis refecerim & consummauerim. ita ut tum natura, tum salutis publicæ auctoritas, gloria, & laus uni mihi, nemini præterea sit ex vero atque ex iure tribuenda. hoc est quod aliàs ipse ait, Et gloriam meam alteri non dabo. Verbum IHABIN, pro quo redditum intelligatis, non modò intelligere, sed intelligentiam & mentem suam aliis communicare & impertiri, ex germana coniugationis vi significat. quod quidem opus testium proprium est, non sibi solis rerum notitiam vsurpantium, verum aliis indicantium & probantium. id quod Apostolis de verbo Dei factitatum accepimus. Non est in alio aliquo saluus: neque enim aliud nomen est sub calo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Atque hanc diuinæ atque unice virtutis, efficacitatis, & efficientiæ doctrinam veram, constantem, & incommutabilem esse ac fore, Deus ipse è vestigio assenerat, ac sibi unice prædicando vendicat & repetit. Atq; facultatem rei huius, & rerū promittendi & prædicendi nunciandiq; auctoritatem sibi uni adscribendam asserit.

Ego sum, ego sum IEHVEH Dominus, & non est absque me saluator.

uator. Ego annunciaui, & saluaui: auditum feci, & non fuit in vobis alienus. Vos testes mei, dicit Dominus, & ego Deus.

Auctoritatem, facultatem, & laudem EL nulli praterquam vni natura Dei tribuendam esse, diuinae simplicitatis constantis & aeterna infinitaeque virtutis esse; omnium hominum, qui iudicij, imo & sensus communis, expertes non fuerint, sententiis confirmatum sua sponte apparet. Nemo enim sana mentis creationem edoctus fuerit mundi, quin vnum creatorem, & Patrem agnoscat & confiteatur omnium. Quandoquidem & gentium poeta, qui numinibus numeros natura negatos fecerunt; vnum tamen auctorem Deum, hominum atque deorum patrem & principem perpetuo celebrarunt: penes quem vnum ceterorum creatio gubernationisque summum ac solidum ius, perpetuaque & constans esset auctoritas,

Qui res hominum atque Deorum,
Qui mare & terras variisque mundum
Temperat horis.

Vnde nil maius generatur ipso,
Nec viget quicquam simile aut secundum.

Hoc verò ipsum cum omnibus certum, definitum, ratumque sit, vnum tantum esse rerum auctorem, instauratorem, hoc est, vnam supremam efficacissimamque virtutem & naturam (quod in argumentationum foro Hypothesis dicitur.) Hac reliqua pars est, hic restat actus cognoscendi, videlicet eius, cui hac virtus gloria, atque laus recto ac sapiente tribuenda debeat iudicio. Atque huiusmodi causa ad coniecturalem pertinet statum. Est autem coniecturarum duplex genus: alterum artificiale, inartificiale alterum. Artificiale in argumentorum inuentione, ac ferè in diuinatione versatur, & orantis acutum atque sagax postulat ingenium: ut si non veris & manifestis, vero saltem similibus persuadeat, ac iudicium ex industria impetret, vel extorqueat. Inartificiale verò genus minus laboris ac periculi habet: utpote quod nihil ingenio egeat; sed tantum in certis ac manifestis documentis comparandis & producendis operam ponat. Documenta verò hoc loco vocamus dicta, pronuntiata, scripta, tabulas, ceteraque monumenta; cum primis verò testimonia: quorum certa & legitima copia maximam in omni sincero iudicio vim, auctoritatem, & efficacitatem habet. S. S. E. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Et quidem cui huius posterioris probationis certa constat facultas, illius alterius apud incorruptum iudicem superuacaneus est usus, id quod à Iuda apud Iosephum quondam intrepide fuit allegatum: nempe explorationis insinulatae suspitione producendo fratrum numero, tanquam simplicitatis & innocentiae sua manifesto testimonio dimouere & propulsare confidente. Cuiusmodi etiam partem à simplice milite, & causa sua veritati nixo, Aiaee usurpatam legimus.

Agimus cum nauibus, inquit,
Et coram Graecis, mecum confertur Vlysses?

Atqui hunc ipsum locum apud Patrem nostrum, his, quos modo commentamur,

mur, tractat versibus Deus. non qui coniecturis & rationibus nunc disputer: sed qui manifestis & firmissimis omnium documentis, testimoniis, inquam, sibi vni & creatarum antea rerum, & salutis omnis atque instaurationis consummationisque auctoritatem certam & propriam defendat. concesso enim, & pro certissimo habito, omnibusque sententiis confirmato, non plures aut varios, sed vnicum credendum, statuendum, dicendumque creatorum, ubi de creatione constiterit, vnum instauratorem & assertorem, ubi de salute & regeneratione agatur. Reliquum est, iudicare ac decernere eidem perpetuum huius auctoritatis praerogatum tribuendum, qui semel sese creatorem & seruatorem praebuerit. Hanc verò vtriusque laudis praerogatiuam non fortitione, sed proprietate sibi tribuendam oraculi huius auctor ac dictator Deus, IEHVEH inquam, tuetur; vtriusque facultatis exemplis iam pridem spectatis, atque testibus idoneis, iisdemque compluribus appellatis ac datis, maximarum mirabiliumque rerum à se in caelo, in terra, in mari, & in omnibus Abyssis, publicè ac palam factarum, & causa quamobrem illa fierent, obtenta, protecta, firmata, atque constabulata. Quae omnia in Aegyptiaca libertate praestita, & perpetuo vsu celebrata constant. Nam praeter miracula & prodigia publicè tam ab impiis, quam à pijs visa & spectata, publica communisque libertas & salus eodem qui sese rerum conditorem declarauerat, redemptore & assertore Deo Israelitis facta & confirmata constitit: eaque non vsuatis bellorum ac praeriorum telorum, apparatusque modis, verum in manu potentis, & brachio excelso validissimis, & maxime industriis contumacissimisque hostibus victis, perditis, ac prorsus deletis, & re omni celeberrimis decantata carminibus, & ad aeternam posteritatis memoriam repetenda comemorationi mandata. Dominus regnabit in aeternum & ultra. Ingressus est enim Pharao cum curribus & equitibus eius in mare, & reduxit super eos Dominus aquas maris. Filij autem Israel ambulauerunt per siccum in medio eius. Liberavitque Dominus in die illa Israel de manu Aegyptiorum, & viderunt Aegyptios mortuos super littus maris, & manum magnam quam exercuerat Dominus contra eos. Timuitque populus Dominum: & crediderunt Domino & Moyse seruo eius. Id quod ut non casu, aut quapiam alia efficientia, nisi sola virtute diuina factum: ita quoque eiusdem auctoris oraculo multo antè quam fieret, praedictum & expectatum constat. Namque Abrahamo Israelitarum progenitori ita responsum legimus: Scito praeoscès, quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua, & subiicient eos seruituti, & affligent quadringentis annis. Veruntamen gentem cui seruituri sunt, ego iudicabo; & post hac egredientur cum magna substantia. Idem etiam salutis & restitutionis promissum Israeli quoque renouatum & confirmatum sic habuit. Profetusque Israel cum omnibus quae habebat, venit ad puteum iuramenti, & mactatus ibi victimis Deo patris sui Isaac, audiuit eum per visionem nocte vocantem se, & dicentem sibi, Iacob, Iacob, cui respondit, Ecce adsum. ait illi Deus: Ego sum Fortissimus Deus [EL] patris tui, noli timere: descende in Aegyptum; quia in gentem magnam faciam te ibi. Ego descendam tecum illuc, & ego inde abducam te reuertentem. Hoc autem vi-

Exodi 15.

Exodi 14.

Exodi 14.

Exodi 14.

Exodi 14.

Exodi 14.

Exodi 14.

Exodi 14.

Exodi 14.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 46.

Gen. 46.

Gen. 46.

Gen. 46.

Gen. 46.

Gen. 46.

Gen. 46.

Hor. lib. 1. carm.

Vide Iocra- tis orationem, quae à Platone inscribitur.

Gen.

Quid. Meta- morph.

mur,

pri-

primum promissum, ita, cum res postulabat, praestitum, auctor Deus commemorat, & ostendit. Atque eodem pacto ac iure creationis & regenerationis auctoritatem & facultatem vni sibi tribuendam asserit. quod causa huius argumentum solidum ac summum est.

Ego sum, ego sum Dominus, & non est alius absque me saluator.

QUOD ad creationis virtutem, efficacitatem, atque adeo rem ipsam attinet, se IEHVEH esse ait; eodemque nomine quoque salutem, regenerationem in staurationemque hominum vni sibi acceptam referri debere. & non est absque me saluator. Quod verò ad voluntatem, & consilium, providentiamque facit, praedictionum testimonia & monumenta allegat; deinde verò euentum documento firmissimo probat & indicat, appellandis videlicet & examinandis testibus.

Ego annunciaui, & saluaui: auditum feci, & non fuit in vobis alienus. Vos testes mei, dicit Dominus, & ego Deus.

VNUM eundemque promissorum apud patres auctorem, atque rei & euentus expeditorem se esse declarat & profiteretur. Quicquid verò ab hac singularitate discrepauerit, cui diuinitatis ac numinis nomen falso impositum fuerit, id in sacro sermone ZAR, quod Latini vertunt in alienus, dicitur autem ZAR, quisquis à legitima nota, ac familiari iuris & consuetudinis communioue diuersus, vel recens admittitur, vel non admissus petitur. Atqui in tota Israelitarum historia, etià ab usque primis patribus Abrahamo & Isaaco repetita, nullum aliud nomen prater IEHVEH commemoratum & celebratum auditur: idemque paulò ante salutis expeditionem, & in ipsa

Exodi 3.
 22 Moysen, Hec dices filius Israel: Dominus Deus patrum vestrorum, Deus
 23 Abraham, Deus Isaac & Deus Iacob misit me ad vos. hoc nomen mihi
 24 est in aeternum, & hoc memoriale in generatione & generatione. Vtramque
 generationem intelligimus, eorum qui ex Adamo orti, & eorum qui ex Deo
 sunt nati. quas alias apertius distinguere dabit idem, qui sese eodè nomi-

Exodi 14.
 25 vos tacebitis. Allata verò & constantis iam salutis gratulatione & carmi-
 26 ne idem nomen identidem usurpatum. Fortitudo mea, & laus mea Domi-
 nus, & factus est mihi in salutem: Iste Deus meus, & glorificabo eum,
 Deus patris mei, & exaltabo eum. Dominus quasi vir pugnator, omnipotens
 nomen eius. Quo loco idem ineffabile nomen repetitum celebratur, IE-

Exodi 15.
 HVEH, vir proelii, IEHVEH nomen eius. Hoc est quod apud Vatem nostrum
 ait. & non fuit in vobis alienus. & quod etiam subiungit: Vos testes mei,
 dicit Dominus, & ego Deus. Coniunctio &, hoc loco ad argumentationis
 propositionem atque ad illationem sine collectionem usurpatur, ex natura
 literae VAV, quae omnibus connexionis formis idonea est. idem autem
 valet formula hac, Vos testes mei, dicit Dominus, & ego EL Deus fortis;
 quod Latini oratio, Vos testes mei, dicit Dominus, quòd ego fuerim simque
 E. L. Cuius testimonij dictum iam recitamus, Dominus vir pugnator, omnipotens
 nomen eius, (sive IEHVE nomen eius.

eius. Namque IS MILHAMAH, vir proelii, nominis EL interpretatio, siue periphrasis est. Ait autem Deus Israelitarum testimonio declarari, se esse EL, fortissimum, & cum nullius alterius virtute & fortitudine comparandum: id quod praeterquam quod ipsi quotidie viuentes ac sentientes confiterentur, utpote qui extra Aegyptum agerent, & suum nomen atque ius, ut liberi tuerentur, idque Ierosolymis, suorum etiam patrum publice decantato & monumenti nomine posteris tradito carmine, subinde commemorare consueuissent. ubi enim Latine legimus, Iste Deus meus, & glorificabo eum; in exemplari est, ZEELIVE ANVEHV. atque ad hoc testimonium alludit lectio nostra, Vos testes mei, dicit Dominus, & ego EL. illud verò quod proximè dixerat, & non fuit in vobis alienus, cum illa etiam testimonij concordat parte, Quis similis tui in ELIM, fortibus, Domine? quis similis tui, magnificus in sanctitate, terribilis, atque laudabilis, & faciens mirabilia? Omnia verò haec iam commemorata, antè, ut dictum est, annunciata quam fierent, suo tempore verè praestita euenerunt. atque ita diuini promissi veritas & constantia declarata fuit. Namque hoc diuina bonitatis & auctoritatis proprium & perpetuum censetur, promissis ac pactis stare suis, in beneficentia ac misericordia praecipue (quae celebratissima in Deo laus est.) Adeo ut non solum quae promissa fuerint ab illo, praestita demum probentur: verum ea quae nunquam antea praedicta aut promissa fuerant, ipse ultro, ut natura bonus & beneficentissimus ac liberalissimus, effecerit; utpote sapiens, benignus idem, & efficacissimus idem ipse, atque idem ad publicam hominum salutem & libertatem misericors ac fortis pariter. cui, uti nullum ad mundi creationem & opificium fuit, aut esse potuit impedimentum, (Nam ipse dixit & facta sunt; ipse mandauit, & creata sunt) ita nulla ad afferendam hominibus promissam libertatem & salutem, vis, aut pugnantia vlla obistere valet. hoc est quod subiungitur:

Et ab initio ego ipse, & non est qui de manu mea eruat: operabor, & quis auertet illud?

QUID pronomen IPSE, in sermonibus de Deo significet, paulò antè indicabamus; nempe aeternam sapientiam, bonitatem, & virtutem, atque immutabile naturam, eandemque infinitam, denique Deum. id autem, quod semper haecenus, ex quo mundus conditus est, planè ostendit, multisque documentis probauit, ut sibi proprium, antè etiam quam tempus extaret, affirmat obtentum. Et ab initio ego ipse. in exemplari legimus, GAM MIOM ANI HV. Etiam à die ego ipse. Mundi atque temporis principium pariter fuisse ex diuina doctrina accepimus: nam tempus sine mensura non rectè intelligi potest. Certissima autem & maximè notabilis in tempore mensura per dies dierumque partes obseruatur. quare quae prima dies fuit, eadem tempori primum assignauit inuiui. S. S. E. Et factum est vespere & mane dies vnus. Quamquam autem tempus ac dies pariter extiterint, natura tamen prerogatiuam dies refert. antè enim quam vllus audiretur dierum numerus, diei nomen & natura constitit. S. S. E. Fiat lux, & facta est lux. & diuisi Deus lucem à tenebris; & appellauit lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Itaque

Deus ante mundum conditum, atq; adeò ante ullam temporis mensuram. Quod verò ante tempus fuit, id aeternū, immensum, nec genitū, nec interitum unquā, humana omnis ratio euincit. Atq; Deus hic IEHVEH, non solum ante tempus, verum à temporis initio sibi constare ait, & ab omni mensura temporis liberū, atq; adeò à verbis fuit, vel huiusmodi: quippe cui vni propriū & perpetuum tribuatur HV. ANIHV. Ego ipse. Propositio AB, hoc loco non significat id quod Latine sobet. ut, Ab adolescentia virtutis praeiuit specimen. quae formula illius laudis initium in adolescentia factum indicat. Verum in hoc versu prima uel lingua particula MIN representat. cuius, inter alia officia vnū est, comparatorum parti alteri praestantiam, & excessum arrogare. ut, Descendit hic in domū suam iustificatus AB illo. id est, illo valde iustificatio. vel, Hic iustificatus descendit, ille non. Dentes tui candidi à lacte. hoc est, lacte longè candidiores. Itaq; hoc loco Deus, cum nondū fuisset dies, se tamen ipsum eundem constituisse, immò tempori praeterito aut futuro omni immunem se affirmat huiusmodi locutionis formula, Ego ipse, ANIHV, quam nobis indicatam obseruare, ac recollere operapretium fuerit. Eadem orationis figura & illud interpretamur apud Psalterem celebre, In splendoribus sanctorum ex utero ante Luciferum genuite. Significat enim Verbum ab aeterno genitum, antequā sanctorum splendores omnes conciperentur, & antequam vlla lux esset in mundo: hoc est, omni temporis etiam initio priorē. Namq; his dicendis tropis aeternitas indicari solet. Atq; hoc pacto Deus rerum omnium creationem, atq; temporū etiam principia, sibi auctori adscribit; sine vlla sui ipsius mutatione: utpote cui semper illud propriū sit ANIHV, ego ipse. Eodem quoque iure liberationis ac salutis efficacitatem suam ipsius esse asserit, absque villo cuiusquā vel natura, vel facultatis impedimento. Et non est qui de manu mea eruat. quod ad salutem attinet. In salutis verò publica promissu duae expedienda commemorantur partes: altera seruitutis depulsio, altera autem renouatio & regeneratio hominis à veteris Adami conditione ad sortem sanctorū, & gloriam filiorum Dei traducendi. de priori dixit, & non est qui de manu mea eruat: de posteriori verò: Operabor, & quis auertet illud? In faciationis vicem hoc in loco praebet interrogatio & quis, idem valens quod & nemo. Vtrumque beneficium ille ipse libertatis ac salutis pontifex IESVS Christus. Ego sum ostium: per me si quis introierit, saluabitur; & ingreditur, & egredietur, & pasqua inueniet. Fur non venit nisi ut furetur, & macet, & perdat. Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant. & paulo post: Oves meae vocem meam audiunt, & ego cognosco eas; & sequuntur me: & ego vitam aeternam do eis, & non peribunt in aeternū, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est; & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego & Pater vnū sumus. Quis non intelligit quantum sibi consonent formulae istae; Ego ipse, & Ego & Pater vnū sumus. Intellexere nimirum illi, qui vbi hac audierant, ex tempore sustulerunt lapides, ut lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa bona ostendi vobis, propter quod cor vobis opus me lapidatis? Responderunt

Prou.

Psal.

Ioan. 10.

Iudid.

Iudid.

derunt ei Iudei, De bono opere non te lapidamus, sed de blasphemia; & quia tu, homo cum sis, facis te ipsum Deum. Deus per Isaiam dixerat, Ego ipse. atq; hac formula diuinam aeternamq; naturā sibi asseruerat. Eadem ratione diuinitatis usurpatio obiicitur Iesu, Te ipsum Deum. nempe quod dixisset, Ego & Pater vnū. qui aliās etiam idem, quod nunc apud hunc Vatem legimus verbum EPHGHAL, operabor, usurpauit. Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis querebant eum Iudei interficere: quia non solum soluebat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, equalem se faciens Deo. Pergit autem Deus in expectata redemptionis & publicae salutis magnitudi ne ac praestantia indicanda; utpote quam plurima & admiranda signa, eademq; beneficiorum nomine definienda, non modo praerint, sed ita retulerint, ut rem quampiam natura maximā oportuna imagines referre solent. Namq; Aegyptiaca expeditionis historia tota hanc salutem portendebat. de qua plurimus apud hunc Vatem (ob hanc rem Euangelicum dictitatum) sermo est.

Hac dicit Dominus redemptor vester, sanctus Israel.

A nomine, consilio, studio, & officio orationis initium facit, dicendisq; auctoritatem conciliat. Dominus, misericors, benignus, idemq; sapiens atque efficax pariter; hoc quod ad facultatem facit. ad voluntatem verò, redemptor vester. ad causam demum, sanctus Israel. In omni autē actione tria haec animaduertenda, facultas, voluntas, & quod primum omnium, causa, quamobrem. Facultatem, uti dicimus, nomen IEHVEH docet: voluntatem, redemptor vester, utpote qui redemptionis vestrae negotium & curam vltro suscepit. Causam verò, quod providentiam, virtutem, & efficientiam, atq; maiestatem praestantissimam, & prorsus diuinam, nullique alij naturae tribuendam in Israele à communi hominum sorte secernendo, & amplificando declarare instituerit; idemque haecenus monstrauerit, ex Iacobi humilis & pauidi hominis conditione, ad Israelis nomen & ornamentum euecta, & nouis indies beneficiis augendo, quale, quod mox praedicitur, probabitur. quae omnia, magna cum sint, maximum aliquod portendere credenda. Quantum id erit, quod paulo post indicabitur, cuiusq; causa totus hic instituitur sermo.

Propter vos emisi in Babylonem, & detraxi vestes vniuersos, & Chaldaeos in nauibus suis gloriantes.

DEO suum de Israele amplificando propositum promouenti nec ullam obistere posse vim, nec ullam opportuna cura & providentia partem praetermitti, quo minus absolutum & perfectum suo tempore euadat. Omnem actionem suā eò contendere, ut Israelis demum res ad supremū felicitatis perueniant gradum; quamquam interdum nonnunquā videantur afflictae. Israellem autem, eum nos interpretamur, quem Dei Israellem Apostolus nominat. (qui legit intelligat.) Hunc verò Israel secundum carnē, qui tunc Ierosolymis supererat, prioribus referebat seculis (ceteris nimirum tribubus iam abductis atque dispersis.) Hunc, inquam, praedicta aliās in Babylonem transmigrationis admonet, & restitutionis certissima consolatur spe. quam

restitutionem unā cum aliis beneficiis leuem & exiguam habendam comparatione illius maxima & publica salutis, qua Iſraeli demum diuinitus promittebatur afferenda.

Quaquam verò Babylonij reges & proceres ac populi diuinam castigationē ob superbia, impietatis, & irreligiosa insolentia furias cōmeritis fuerint; tamen ut prorsus euerterentur, diuino iudicio decretū est, propter iniuriam Ierosolymitanis apud se detentis factam, indiesq; auctam, atque lamentis & carminibus deploratam: Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit & allidet paruulos suos ad petram. id quod per missum Persarum Regem Cyrum, peragendum receperat Deus, ut Ierosolymitanos à captiuitate redemptos & solutos, in suam urbem & libertatem hoc pacto restitueret. atque idem ita euenturum presenti responso nunciandū dicitur. Propter vos emisi in Babylonem Cyrum regem cum Persarum atq; Medorum valida manu, & detraxi veſtes vniuersos. Ex metonymia Babylonis munitum & propugnaculum omne disruptum ac disiectū significat, & urbem captam atq; direptam, ciuibus & propugnatoribus partim occisis, ple-risque tamen fuga salutem sibi consulentibus nauigiorū ope; utpote quibus nulla pedibus euadendi copia relicta fuerit. Atq; ita capiende urbis rationem pradicens, declarat: nam muris obsēsis, portūq; per hostem occupatis, vnica effugiendi via reliqua fuit per Euphratem fluuium, qui mediam urbem interluisse, & aliā etiam ambuisse narratur. & Chaldaeos in nauibus suis gloriantes. Gloriantes interpretamur, id est, qui nihil ad salutē suam sibi, prater naues tantum, vel praesidiū, vel virtutis, vel auxiliū memorare potuerint: non enim gloriatio hac laudem aut latitiam, sed mæstitiam ac ignominiam atq; merū spectat, ex prima uel lingua uerbo BA ANIOTH-RINATHAM, in nauibus vociferationis suæ. Significat enim RANAN, altius & uehementius contentiusq; vociferari, siue id ex latitia & gaudio, siue ex fletu & mæstitia fiat. Hispano sermone alaridar, & alarido dicitur; Italico gridar, & grido. Est autē huiusmodi vociferatio animi affectionis index, cuius discrimen vel ex causa ipsa, vel ex rerum: opportunitate cōparatur. apud Zachariam RINI VSIMHHI BATH TSION, lauda & latere filia Sion. In Ieremia verò KUMI VRINI BALAILA, consurge lauda in nocte. Laudationem clamore mæsto atq; eiulatione sociandam, postulat Vates, indicemq; esse vult oppressi animi ac dolentis. Id quod idē continuo exponit: Effunde sicut aquam cor tuum ante conspectū Domini: leua ad eum manus tuas pro anima paruulorum tuorū: qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum. & si fallor, ab hac voce Latinum verbum RINGO deducitur, & Hispanicum reñir. Itaq; tumultuarium & mæstum atque flebilem cum eiulatione clamorem hoc loco intelligimus in nauibus: quas ad huiusmodi necessitatem paratas esse oportuit apud regiam, & omni ex parte instructam urbem. Hac omnia, & plura alia, qua subiunguntur admiranda Iſraelis constituendi, ornandi, & amplificandi causa ab vnico auctore & Rege Deo, profecta memorantur. Atq; huic, quem Deus curare propo-

Psal.

Babylon quomodo capta.

27

Zachar 2. Thren 2. Ierem. locus.

Ringo Latini verbi origo.

suit, viro vti dua conditiones, vna humilis & afflictior, altera illustris, ita duo tributa nomina, sepe retulimus, Iaghabob & Iſrael. Quamobrem vtrumque in loco opportune commemoratur. ut, In exitu Iſrael de Egiptio, domus Iaghabob de populo barbaro, facta est Iudæa sanctificatio eius, Iſrael vireſtas eius. Quippe diuinā sanctificationem non ante populus ille confessus atque expertus celebrauit, quam ex Egiptiaca produit seruitute, atq; Dei ductus imperio, lege etiam accepta, ad regni redactus formam, regem gubernatoremq; laudauit Deum. S. S. E. Qui regis Iſrael intende, qui deducis sicut ouem Ioseph. Qui sedes super Cherubim, manifestare coram Ephraim, Biniamin, & Manasse. Tot itaq; ac tam preclara virtutis, pro- uidentia, & beneficentia suæ documenta edita eō spectasse Deus ait, ut singulare suum propositum & consilium de Iſraele amplificando, sibiq; in regnum deligendo, manifestus declararetur vſibus. quibus etiam alia ad- duntur eodem quoque pertinentia & beneficia, & signa.

Iaghabob hu- milis & Iſ- raelis illustris con- ditio. Psal. Ilocus illustratus.

Psal. Propositum Dei de Iſraele amplifi- cando.

10f. 3.

Senacherib & Pharaos ter- re permittit.

Exod. 9. Rom. 9.

4. Reg. 19.

Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam, & in aquis torrentibus semitam.

Post fracta Egiptiaca vincula, post ergastula relicta, qua liberatio- nem ac redemptionem probarunt Iſraeli diuinitus allatam, admiranda præ- terea accesserunt commoda ad deducenda & beanda gentis opportunitatem comparata: in quibus rubri maris transitus & Iordanis fluuij transmissio eō præsertim tempore, cum Iordanis ripas aluei sui tempore mæstis, imple- uerat. Hoc significat in aquis torrentibus semitam. Atq; antiquorum temporum commoda & beneficia hæc opportunè commemorantur, ad curam erga Iſraelis gubernationem, sanctificationem & ornamentum declaran- dam: quibus & alia recentioris & nuperrima adiciuntur memoria, non minus admiranda.

Qui eduxit & equum, agmen & robustum: simul obdormierunt, contriti sunt quasi liuim, & extincti sunt.

Senacheribi recentē allegat historiam: cuius & concepta aduersus Deum impietas, & susceptum de Ierosolymis funditus perdendis propositū, eousq; vrgeri Deus permiserat, quoad intentatis minis, & insolente oratione, atq; iam ferè constituta obsidione, palam fieret. Hoc significat prior huius ver- sus pars, Qui eduxit equum, & agmen, & robustum, è terra sua edu- ctum declarat, siue productum eo, quo damnati capitis producuntur, iure; quoq; modo contumax ille quondam Pharaos sue temeritati indulgere per- missus est, illudq; audiuit, Quia in hoc ipsum excitauit te, ut ostendam in te virtutem meam. Quem verò exitū insolens illa Senecharibi impietas ha- buerit, euestigio subiungit, simul obdormierunt. Sani quippe ac valentes illi omnes, quieti sese dediderant, Ierosolymitana expugnationis postredie incipiende consilio. Factum est nocte illa, venit Angelus Domini, & per- cussit in castris Assyriorum centum octogintaquinque millia. Cumq; di- luculo surrexissent, vidit omnia corpora mortuorum. Quam stragem vna nocte factam, appositiſſima similitudine describit Iſaias lini, cuius quam- plurima hæsta, vbi satis aruerint, in vnū fascem colligata, palloq; percussa,

GGG 3

paucis

Extinguere. paucis plagis ac breui tempore simul omnes flaccescunt, & rigorem amittunt natiuum. Contriti sunt quasi linum, & extincti sunt. CHABV, non ad ignem siue lucernam tantummodo, sed ad omnis vigoris & roboris, aut rigoris defectiōnem significandam usurpatur. sic in Canticis: *Multa aqua non extinguunt caritatem.* & apud Ezechielem: *Et operiam, cum extinctus fueris, calos.* Itaq; quod nullius efficaciam atq; vigoris euadit CHABVI, siue MECHVBA, MECHVBA dicitur. Atq; horum omnium & complurium, quae in antiquis recensentur historis, efficiendorum & monstrandorum auctorem sese Deus affirmat. Causam autem sanctificandi Israelis propositum declarat: quae tamen ad eō longē adhuc à perfecta Israelis sanctificatione abesse significat; ut pra illius conditionis amplitudine ista, quamuis videantur maxima, ne memoranda quidem, nedum comparanda censerī debeant.

Ne memineris priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce ego facio noua, & nunc orientur, utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in inuio flumina.

Israel. ISRAEL nomen ex vocabuli etymologia, & appellantis Angeli interpretatione perpetuò Dei potentem, siue fortissimi potentem significat. Vicerat quidem quōdam Iaghabobus Angelum Dei luctationis pertinacia, & animo per fidem roborato: idem quoque hominum insidias, inuidiā, & fraudes ex Dei beneficio superauerat. Cuius etiam victoria exempla quāplurima antiquis Israelis probauit populus: ita ut his de causis merito Israel audierit. verum nondum ad sublimem Israelis perfecti, siue, ut Paulus nominat, Israelis Dei praestantiam fuerat prouectus. quod posthac sibi consummandum absolueundumq; esse Deus ait, eo, quem ad hanc rem tot modis adornauerat, denuò regenerando & renouando, atq; diuinis augendo muneribus: quae tantum superioribus antecant beneficiis, quanto caelestia terrenis, & spiritalia carnalibus antecellunt. Neque verò hac per figuram aut imaginem nec exhibenda, nec oratione & sermone commendanda, vel suadenda, aut imputationis rationibus concilianda; sed verè atque reapse praestanda, & manifestis comprobanda exemplis ac documentis, promittitur.

» ut, Omnes qui viderint eos, cognoscant illos: quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus. & quod Psalter expectandum commendat, & celebrat. Et enim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum.

Testium Dei cognitio. Nunc orientur, vosq; cognoscetis ea. Eosdem pollicetur cognituros, quos testes futuros paulo ante praedixerat. Quā cognitionis rationē Christus ipse indicans, promittit: Dicebat Iesus ad eos, qui crediderant ei, Iudaeos: *Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis; & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.* Huiusmodi cognoscentium; à Paulo mentio fit: eorum videlicet, qui praestantia à fidelibus vocatis, distinguuntur. de quibus & Iohannes: *Scribo vobis patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est.* & Scimus quoniam Filius Dei venit, & dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus & vita aeterna. Hanc verò, quam promittit, humanarum renouationem rerum, & Israelis amplificatiōnem absolutam, variis translationibus

tionibus & imaginibus describit, sublimi vaticiniorum dicendi genere, uti solet, usus. Ponam in deserto viam, & in inuio flumina. Omnium autem harum auctoritatem & efficientiam rerum, non ex vlla natura aut calorū vi vel conuersione, sed ex seipso expectandam declarauit semper Deus. ut in hoc eodem versu: *Ecce ego noua facio: utpote qui se solū cali ac terrae, eorumque omnium quae condita, creatāve fuerē, opificem omnibus argumentis ac documentis confirmat, se Israelis redemptorem ostenderit, magnis admirandisq; mutationibus factis in calō, in terra, in mari, in fluminibus, & in solitudine: eorū, quae edenda proposuerat, expediendorum causa: eandem autem se obienturum in hac renouatione & regeneratiōne formam, longē tamen illustriorem & admirabiliorem: nempe difficultatibus & impedimentis ad vita Euangelij prosperum cursum prorsus auferendis. Ad quam quidem rationem illud Baptista pertinet: Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur: & erunt praua in directā, & aspera in vias planas: & videbit omnis caro pariter salutare Dei nostri. Euangelij cursus, prosperitas, & secundi exitus huius allegorius, quas & etiam Poëta usurpare & imitari solent, significantur: ita tamen ut non crasse, & in elementari terrarum & aquarum natura, sed purè, & in spiritu, atq; ad eō in humana terra praestandum, id, quod promittitur, omnē expectemus. Namq; altera interpretatio Iudaeorum & Israelitarum secundum carnem censetur: qui omnia ad terrestrem felicitatem referunt; tamen si non omnes idem pariter sentiant. Sunt enim, quanquam rari, qui melius aptiusq; sapiunt. in eo tamen vehemēter cecurrunt, quod Iesum Christum, atq; ex consequenti, Deum verum, non, vi debuerant, nouerunt. Non modo autem Euangelij via in deserto humani generis corde munitum iri praenunciatur, sed situs omnis, quae viatoribus infestissima est, arcenda promittitur. & in inuio flumina. Et profecto quisnam propheticum sermonem hoc loco Euangelicam dictionem planè olere non sentiat? Si scires donum Ioan. 4. Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan perisisses ab eo; & dedisset tibi aquam viuam. & Qui credi in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua.*

Glorificabit bestia agri, dracones & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio, ut darem potum populo meo, electo meo.

Hæc omnia reapse & verè quondam Israelitis ad promissam regionem deducendis praestita atq; visa, spectata, & percepta, qui sacras historias legerit, ignorat nemo. Interrupit petram in heremo, & adaquauit eos velut in abisso multa: & eduxit aquam de petra, & deduxit tanquam flumina aquas. Verum enimverò eadem hæc ad publicæ salutis expeditionem, ut alio sublimiori, id est, spiritali, modo expectanda atq; efficienda; ita quoque intelligenda esse, Deus ipse hoc eodem responso docuit. praedixerat enim: *Ecce ego facio noua, & nunc orientur. quae nimirum antea nunquam fuerat orta.* Namq; in mysteriis & reconditis rationibus nouitatem significantia verba sic interpretamur. ut, Non bibam amplius ex hoc genimine vitis, vsc

Hominum renouatio à Deo vnicō.

Regeneratio hominum ad typum liberationis ex Agypto. Mat. locus. Mat. 3.

Iudæica interpretatio Scripturarū.

Desertum. Sitis.

Ioan. 4.

cc

Nouū quid dicatur.

Mat. locus.

que

que in diem illum, cum illud bibam vobiscum nouum [nouo modo] in regno
 Patris mei. Quod verò ait, Glorificabit me bestia agri, dracones &
 struthiones. gratulationem significat, & supplicationem sibi decernendam
 à gentibus, gentiumq; primoribus, vera doctrina & spiritalis aqua, qua
 antè egebant, potu refectis & exatiatis. Namq; in solitudine & aridis locis
 hac præcipuè animantium genera, quæ ex translationis figura nominantur,
 aquarum commoditate priuantur; quas propter natura tarditatem, & ha-
 bitabilis terra odium, longius petere minimè solent: quòd si in ipsis, ubi ha-
 bitant locis, vltro oblatas nancisci possent, immanè quantum læta & gau-
 dentia frequentarent, quamq; tanti benefici auctori suo eadem gratularen-
 tur modo: immo & illam peregrinam rusticitatem ac feritatem vel depo-
 nerent prorsus, vel mitigarent. Id quod Euangelica virtutis ac disciplina
 copia in gentium populus & principibus experiri licuit. Hanc eandem feli-
 citatem aliis translationibus ex animantium ferarum natura mutatione pe-
 titis hic & alij non semel celebrant Vates. quia dedi in deserto aquas,
 flumina, &c. Demùm omnia hæc promissam humani generis mutationem,
 salutem, ac regenerationem spectare, idem ipse auctor indicat.

Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit.

Vtinam, vtinam, ac septies vtinam, formationis huius crebra nunc ex-
 starent exempla; & illius laudationis frequentior celebraretur lætitia pub-
 lica: cuius qui compotes fuerint, ita sese mutuò ad gratulationem inuisant.

Coloss. 3.

Verbum Christi [aqua viua] habiet in vobis abundanter in omni sapien-
 tia, docentes & comonentes vosmetipsos psalmis, hymnis, & canticis spi-
 ritualibus, in gratia canentes in cordibus vestris Deo. laudem meam nar-
 rabunt, alio modo, ac sublimiore, quàm antea, id est, diuino: ita vt non seipsi

Laudum di-
uinarum sancti
narratores.

laudis illius auctores aut conditores, verùm narratores proficiantur. IZZA-
 PER V, numerabunt, narrabunt, referent, & toti in hoc studio erunt, il-
 lud confessi, Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum: non quòd

2. Cor. 3.

sufficientes simus cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia
 nostra ex Deo est: qui idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non let-
 tera, sed spiritu. Litera enim occidit, Spiritus autem viuificat. vt verò quid

Ioan. 1.

illud sit, Populum istum formaui mihi, hoc est, dedi illi potestatem filios
 Dei fieri (vera & solida virtute diuinitus accepta) cognoscamus, perpetuis
 ac summis Deum orare oportet votis ac precibus: interim autem beneficij
 huius monitores ac testes attentè, studiosè, atque efficaciter consulendi &
 audiendi. Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est,

Iacobi 1.

descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissi-
 tudinis obumbratio. Voluntariè genuit nos verbo veritatis, vt simus ini-
 tium aliquod creaturæ eius.

Non me inuocasti Iaghab, nec laborasti in me Israel.

Humani generis humilem, seruilem, & sordidam conditionem ex primi
 parentis Adami labe paterno, & hereditario iure posteritati omni statutam
 abiicere ac mutare, in melioremq; traducere sortem, nullius hominum fa-
 cultatis, industria, aut virtutis, verùm solius Dei opus esse, res ipsa docet:

Homini à
paterna labe
eximendi
vnius Dei
opus.

atq;

atque diuina confirmant scripta. Dedit eis potestatem filios Dei fieri; his, Ioan. 3.
 qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate car-
 nis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Hanc autem exceptionem
 vni sibi adscribendam, sæpè aliàs Deus, atque hoc etiam loco repetit, ne vlla
 mortalium cuiquam ad propria gloria insolentiam haberi vsquam ansa, vel
 temerè arrepta possit retineri. Hanc verò ad causam perorandam, ipsum ho-
 minum genus in iudicium vocatum, inducitur. Cuius personam Iaghabo- Iaghabo ge-
 nus humani
 bus iubetur subire. qui (vt iam sæpè repetimus) antequam ex diuino dono
 Israelis obtinisset splendorem, priuatum agebat hominem, vel intra pater-
 na tentoria sese continentem (non sine fratris Esau inuidia) vel peregrinus
 & aduena, aut itineri sese committebat, metus non expers, aut eorum, apud
 quos degebat & seruiabat, dolos, fraudes, & experiebatur insidias. Idem
 verò postea Israel iam factus, nominis dignitatè, qua caruerat prius, mul-
 tis mæroribus & incommoditatibus turbanit. Quam imaginem & sortem
 is etiam, qui à Iacobo ortus est populus, multis ac frequentibus expressisse
 narratur exemplis: quæ recensere nunc non minis longum, quàm foret su-
 peruacaneum. Idem autem populus, qua parte Iaghabo appellatur, & suam
 & ceterorum personam sustinet hominum: qua verò Israel dicitur, ad ele-
 ctionis traducitur forum. Nunc verò priores tenere iussus partes, ad suam
 agnoscendam conditionem compellatur: quippe qui nihil egregium, præter
 ceteros mortales, iactare aut allegare possit, quo minis Adami filium, atq;
 ex consequenti, peccatorem, & ira diuina obnoxium sese agnoscere debeat:
 non quidem legem acceptam, quandoquidem cultam & præstitam, sicut oport-
 uit, iudici & examinatori Deo non probauerit. Hoc primum exceptionis,
 vel potius criminationis, caput. Non me inuocasti Iaghab, inuocatio-
 ne illa solida & spiritali, qua veri adoratores Deum in spiritu & verita-
 te adorant & inuocant. Illud quidem à Patre tuo susceptum constat votum.
 Si fuerit Dominus mecum, & custodierit me in via per quam ego ambulo;
 & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum: re-
 uerfusq; fuero prosperè ad domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum,
 & lapis iste quem erexi in titulum, vocabitur Domus Dei: cunctorumq;
 qua dederis mihi, decimas offeram tibi. Dua quidem res vnico illo con-
 cepta sunt voto, pura & sancta diuini nominis inuocatio; eiusdemq; inuo-
 cationis cultu adhibito, & sacris frequentandis professio. neutram verò ab
 illius gente purè ac rutè præstitam Deus ait: Non me inuocasti, vt tibi
 me esse in Deum, vti par fuerat, ostenderes. Nihil enim ad perfectum ad-
 duxit lex. nec laborasti in me Israel. Ita omnia fortiter & strenuè agès,
 vt impositum Israelis nomen iure seruares. Ex exemplari lingua loci huius
 aperior explicatio est. CHI IAGHATHA BISRAEL. namque laborasti in
 me Israel. Illius conflictus & luctationis celebrem refert historiam.
 Namque Iaghabo ex eo Israelis duxit nomen, quòd per totam tentatus at-
 que exercitus noctem, nec fidem animo, nec luctandi contentionem remisit.
 Dixit enim [colluctator] ad eum: Dimitte me, iam enim ascendit aurora.
 Respondit, Non dimittam te, nisi benedixeris mihi. Ait ergo, Quod nomen
 est

Inuocatio
Dei in spiritu
& veritate.
Ioan. 6.
Iaghabo
votum.
Gen. 28.Israelis no-
men Iagha-
eobo quare
concessum,
Gen. 32.

Israëlitici
populi dege-
neratio.

est tibi? Respondit, Iaghabob. At ille, Nequaquam, inquit, Iaghabob appella-
bitur nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quan-
to magis contra homines praualebis? Ab hac fortitudinis laude, quam per
fidem à Deo retulerat, Iaghabob degenerasse nunc accusatur. idq; audit ver-
bo IAGAGHTHA, quod isdem modo ac tempore pronuntiatur, atque illud
quondam dictum SARITHA, contraria omnino significatione. Namq; tunc
audierat, fortis fuisti, nunc verò laborasti, siue, debilitatus es: illic GHIM
ELOHIM, contra Deum, siue, cum Deo, hinc BI, in me. Cùm in me, ac in
meam curam receptus esses, tamen in firmatus es fide. Latina verò lectionis
particulam NEC εἰσπρινός accipiendam, & res ipsa, & exemplaris lectio
indicant. vel explicandū verbum laborasti, id est, laborem fortiter subiisti.
quanguam IAGAGHTHA eo, quem diximus modo laborare significat. Atq;
eodem verbo multiplex in Israelis illius fide infirmitas & labor: cuius nota
atq; exprobrationis illud est: Et suscitauit testimonium in Iaghabob, & le-
gem posuit in Israel. Quanta mādauit patribus nostris facere ea filiis suis,
ut cognoscat generatio altera. Filij qui nascentur, & exurgent, & narra-
bunt filiis suis: ut ponant in Deo spem suam, & non obliuiscantur operum
Dei, & mandata eius exquirant. Ne fiant sicut patres eorū, generatio pra-
ua & exasperans. Generatio, quæ non direxit cor suum, & non est creditus
cum Deo spiritus eius. Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, con-
uersi sunt in die belli. Non custodierunt testamentum Dei, & in lege eius
noluerunt ambulare, & c. quæ toto illo Psalmo ad Israëliticam generationē
exprobrandam commemorantur, atque hic vnico verbo laborasti in me,
perstringuntur. Quod verò ad alteram voti per Iaghabobum concepti par-
tem attinet, nihil magis egregium, atq; voutentis laude & diuina gratia di-
gnius, quàm in altera præstitum allegari posse ait.

Psal. 77.

Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis non
glorificasti me: non te feruire feci in oblatione, nec laborem
præbui tibi in thure.

2. Paral. 29.

Multa quidem & crebra sacra celebrata & frequentata apud illum po-
pulum, dum melior mens valuit, legimus; eadem verò aliquando intermissa
& ad vanorum deorum traducta cultum, vel ipsis confessis nouimus. Pec-
cauerunt patres nostri, & fecerunt malum in conspectu Domini Dei no-
stri, derelinquentes eum: auerterunt facies suas à tabernaculo Domini, &
præbuerunt dorsum. Clauserunt ostia quæ erant in porticu, & extinxerūt
lucernas: incensumq; non adoleuerunt, & holocausta non obtulerunt in
sanctuario Deo Israel. Concitatus est itaq; furor Domini super Iudam &
Ierusalem, tradiditq; eum in commotionem, & interitum, & in sibilum,
sicut ipsi cernitis oculis vestris. Quid quod nec ipsa, quo tempore frequen-
tabantur sacrificia, quanguam assidua, quanguam crebra, vel ipsorū, qui
facitarent, moribus ac vitis cōtaminate, deprehensa, & accusata legimus;
saltem nunquam ita pura, ita grata & efficacia extitere, ut pro constituendo
& amplificando Israele illo, quem Deus adornabat, litarent. quomobrem
nec à Deo postulata, imò neque requisita fuere. Non in sacrificiis tuis ar-
quam

Sacrificiorū
veterum in-
firmas.

Psal.

quam te: [quanguam] holocausta tua in conspectu meo sunt semper. Non
accipiam de domo tua vitulos, nec de gregibus tuis hircos. Quia mea sunt
omnes feræ siluarum, iumenta in montibus, & boues. Cognoui omnia vo-
luntaria cali, & pulchritudo agri mecum est. Si esuriro, non dicam tibi: meus
est enim orbis terræ, & plenitudo eius. Numquid manducabo carnes tauro-
rum, aut sanguinem hircorum potabo? Quomobrem Dei Filius (vti Pau-
lus docet) ingrediens mundum, dicit, Hostiam & oblationem noluiisti, cor-
pus autem præstasti mihi. Holocantomata & pro peccato non tibi placuerunt.
id quod & in huius libri initio Deus per nostrum quoque Isaiam obte-
tus est. Quoniam ista (vti dicimus) nec purè ac sincerè factis abantur, & si
maximè fierent, tamen vnà cum lege infirmitudinis in simulata sapè fue-
re. atq; ex consequenti, nec à Deo exacta; sed sub conditione tamen, & in
futuri Christiani efficacissimi sacrificij figura. Hoc est, quod sibi oblatum,
ac prorsus acceptum inficiatur Deus. Non obtulisti mihi arietem holo-
causti tui. Hostiarum legitima ratio bipartita obseruatur: vnus genus ea-
rum fuit, quæ quotidie bis, hoc est, manè & vesperi sacrificabantur. hæc ho-
locausta dicta. alterum earum, quæ vltro, aut ex voto, aut expiationis fie-
bant causa, nominibus distinctarum, peccati, & pacificorum; quæ hinc Vi-
ctimæ dicuntur. & victimis tuis non glorificasti me. LO KEBAD-
THANI, non magnificasti, non saturasti me. eiusdem ferè sensus cum
illo apud Malachiam responsio: Filius honorat patrem, & seruus dominū:
quod si Pater ego, ubi est honor meus? si Dominus, ubi timor meus? & c. quæ
in hanc eandem causam Deus illic persequitur, quæq; ibidem commentati
sumus. ubi tandem sacrificiorum fastidium repudiatione manifestat. Quis
est in vobis, qui claudat ostia, & non incendat altare meum gratuito [id est
frustra?] Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, &
munus non suscipiam de manu vestra. & apud hunc eundem Vatem: Cùm
veneritis ante conspectum meum, quis quaesuit hæc de manibus vestris, ut
ambuletis in atrijs meis: ne afferatis vltro sacrificium frustra, incensum
abominatio est mihi. idem quod hoc repetitur loco: nam nec magna &
sumptuosa sacra, nec minora etiam & minus damnosa sibi ita facta fuisse,
vt satisfacerent; imò nec postulata quidem fuisse ait.

Heb. 10.
Psal. 39.

Sacrificiorū
legalium du-
plex genus.
Holocausta.
Hostia pro
peccato.
Pacifica.

Malach. 1.

Sup. 1.

Non te feruire feci in oblatione, nec laborem ibi præbui in thure.
IN scholastica disciplina antiquo sermone, Sancta, quæ vocantur, omnia
in graua & leuia diuiduntur. vtrumque verò genus in certas distribu-
tur formas, Grauium in holocausta & peccatum singulare, atque pacifica:
quæ hinc victimarum nomine concluduntur. Leuium verò genus, duas re-
cipit species, oblationem siue munus, sancta lingua MINHHAH dictum, &
in suffitum. Munus farina, aqua, & sale, parabilissima conficiebatur ma-
teria. Suffitum verò thure plerumque fiebat, illis in regionibus emptu
facile; vt pote Arabia & Sabæ finitimis, ac propè vicinis. Interdū etiam
calamus abhibebatur odoratus, omnium regionis illius odoramentorum vi-
lissimum, vt pote cuius tanta copia natua fuisse memoretur, vt capreis &
capellis ad pastum sufficeret. Ait verò Deus, Iaghabobum, aduersus quem

Sancta, gra-
uia, & leuia.

Holocausta
pro peccato
Pacifica.

Oblatio.
Munus.
MINHHAH.
Suffitum.
Thur.

Calamus
odoratus.
In Midras
lib.

agit modò, nulli seruitutis generi, ne leuissimo quidem, per se addictum obligatumq; fuisse. utiturq; verborum inopinatis oppositionibus: qui tropus ad exaggerationem vehemens habetur. Nam si dicat Iaghabob, sese Deo seruitutem seruisse: ita seruitutis nomen Deus refellit, ut ne in oblatione quidem sibi docere possint imperatam: si etiam laborasse, operam, curam, & fatigationem in sacris factitandis posuisse. ut apud Malachiam dixisse arguntur: Et dixistis, Ecce de labore, & exsufflastis illud, dicit Dominus exercituum. neque hoc verbum IAGAGH laborare, vel in leuissimare illis denunciatum allegari posse defendit. quid enim magis improprie coniungi possit, quam labor & fatigatio atque onus in paruo suffiundo ihure? nec tamen huius etiam imperij inepta definitio re ipsa quouis modo ostendi possit. Vñ reliquum fortassis fuerat: ut, si non laborem suscipere & operam ponere, tamen sumptum saltem facere iuberentur. Atqui ne istud ipsum quidem vel in exigui, aut nullius pretij re imperatum indicari ait, in KANA, inquam, odorato vel calamo vulgari, ac siluestri ferè & pecoribus exposito apud illos arbusculo. Non emisti mihi argento calamum. Falsa ac disparata allegatio esset, siue exceptio inepta calami argento comparati: cuius copia vel omni legere volenti communis & peruisa, vel ad summum are parabilis minuto constaret. Nihilominus vel hunc non emisti, vel si emeris, non mihi. & adipe victimarum tuarum non inebriasti me. Per similes oratio illi, Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Imola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua, & inuoca me, in die tribulationis, eruam te, & glorificabis me. Atque omnia hac ad illam verissimam Samuelis doctrinam referuntur: Nunquid vult Dominus hostia locusta & victimas, & non potius ut obediat voci Domini? MELIOR EST ENIM OBEDIENTIA QVAM VICTIMÆ; & auscultare, magis quam offerre adipem arietum. Atqui nihil istorum sibi exactum aut postulatum, nihil demum gratum & probatum obtigisse ex Iaghabobo isto Deus ait, imò contrà euenisse: ut qui nullum illis laborem, nullos imperauerit sumptus, fatigatione ac tadio ob Iaghabobi peccata & scelera affectus fuerit.

Veruntamen seruire me fecisti in peccatis tuis, præbuiti mihi laborem in iniquitatibus tuis.

DE sermonis diuini cum humano in sacris chartis conformatione multa iam & sæpe nobis dicta, & aliis fuere disputata. satis verò hoc loco fuerit, ad summam dicere, si laborem, tadia, molestiam, huiusmodiq; affectiones diuina sentiret natura; ut vehementer sæpe atq; identidem pateretur hominum insolentia, malitia, proteruitate, & contumacia effectum iri: qui nihilominus tam in culpa sunt, quam si id ipsum accidere Deo posset: quam ob rem in huiusmodi argumentis Dei offensiones, labores, inimicitia, oppressiones, lesiones, & horum generum odiosa verba concinne & significanter, & à Vatisibus usurpantur, & nobis imitari non censetur nefas. Ex his verò, quæ iam exposuimus, argumentis illud conficitur, Salutem videlicet publicam toties promissam, nullo ex humano merito, sed mera Dei liberalitate, misericordia, & bonitate, paternoq; amore proficisci, ac præstitum demum iri.

Ego

Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me: & peccatorum tuorum non recordabor.

CVM autem benignitas & humanitas apparuit saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti; quem effudit super nos abunde: ut iustificati gratia ipsius, haeredes simus secundum spem vitæ æternæ. Et quidem criminis culpa duabus ex partibus oritur; animi impulsione, quæ voluntas dicitur; in qua prima & præcipua turpitudinis fœditas & criminationis vis; & sonatu, quem effectus per sapem, nisi aliàs impediatur, comitari solet. Quæ de re ita Iacobus: Vnusquisque tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus, deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum: peccatum verò, cum consummatum fuerit, generat mortem. Priorem itaque sceleris partem, animi inquam impulsione, PESAGH, sacra lectio vocat. quæ vel unica tantum in genere est, id est, peruersa voluntas discedendi à Deo. vel, si in partes diducatur, decem constituit: quot videlicet legitima sunt præcepta, à quibus disceditur. Verum si ad actus deinde procedendum sit, nullus ferè certus definiti potest numerus: quandoquid præcepta singula multis & variis violantur subinde modis: quæ violationes vel dicto, vel facto notata nomine HHATAH, peccati, iudicantur. Ait verò Deus, Iaghabobo à se compellato, nullum PESSAGH, hoc est, turpitudinis & mali consilij genus aduersus honestatem ac legis sanctitatem non suscepisse; idemq; manifestè exprobrantem, commemorare se, nec velle tamen innumera peccata & malefacta ex malo consilio orta commemorare, ac ne recordari quidem: adeò vel numerum excedunt, & commemoratu fastidiosa sunt. atq; se hæcenus criminationem tantum produxisse: quam, cum possit, extèdere tamen & dilatare parcat. Nihilominus sua ipsius causa, hoc est, ut suum de amplificando Iaghabobo propositum promoueat & perficiat, notas compertasq; sibi hominis PESAGHIM (quas iniquitates Latinus interpres noster hic interpretatur) se delere instituisse (Papa maximum & admirandum verbum DELEO, & quidem verè dictum ac præstitum.) Peccata verò ex illis iniquitatibus orta, nec nunc numerare, nec deinde postea velle recordari. Namque hæc ingenua & pura candidaq; reconciliationis conditio est, ut reductos ad concordiam & amicitiam ex fœdere animos offensionum comitetur oblitteratio. & peccatorum tuorum non recordabor. In exemplari verbū legitur medium, cum accusandi casu VE HHATATHECHA LO EZ CHOR, & peccata tua non memorabo, nec nunc exprobrando, nec deinceps repetendo memorare constitui. Atq; ita suam Deus unicam misericordiam & bonitatem voluntatemque in hac salutis publicæ causa assuevit; nullamq; præter propositum & beneficium suum Iaghabobo ad parteis vocato, quod pro se faciat ius fauere ait. nihilominus tamen, ut manifestius iustitiæ suæ rationem, & clementiam magnitudinem vel eidem ipsi probet, atque iudicandam etiam demum relinquat reo, quæ velit allegare ac dicere impunè permittit: idq; tanta patientia & indul-

HHH 3

indul-

Malach. 1.

Psal.

1. Reg. 15.

D'uni cum
humano con-
formatione.

Salus publi-
ca non ex
humano me-
rito.

Peccati cul-
pauide.

Iacobi 1.

PESAGH.

HHATAH.

Reconcilia-
tio ingenua.

indulgentia agit, ut vel priori causam orare, & exceptionē dare nō ambigat. Reduc me in memoriam, & iudicemur simul: narra, si quid habes, ut iustificeris.

Pris d'ecen-
tis melior
causa.

VVLGO dici solet, meliorem videri causam eius, qui primus dicit, rarique exempli est, reum priorem pro se dicentem audire. Nullam iustitiam, nullum suum meritum Iaghabo esse quamobrem salus afferretur, & maxima illa promissa concederetur felicitas, dixerat Deus, idq̄ generaliter definiat. nihilominus tamen exceptionem eidem, siquid excipiendum aut allegandum putetur, in medium proferendi libertatem & copiam dat: perinde ac si fortē oblitus fuerit, quo libenter in memoriam reductum postulet, nec ante liberam aduersarij exceptionem præiudicium ullum factum velit, nulla repudiaturus nomina, quæ ex bona fide vel iure quo vis censeantur idonea. Namq̄ huiusmodi optima & æquissima partes habentur probi & ingenui domini, vel creditoris, cum seruus vel debitoribus accepti ac dati rationes tractantis. Verum enimverò nihil demum proferri posse huic seruo demum apparet, quod vel proprij iuris prodesse, vel alieni allegari, quod suppetias afferre, & commodare optularive quoquo pacto iudicandum sit. Neque id mirandum: quippe quod non nouum aut inusitatum, verum à paterna vitij contagione conceptū, & exemplis veluti domesticis monstratum ac traditum. nimirum à primo vsque humani generis progenitore, & fatore Adamo cæptum, & continente labis corruptela ex illius liberis ad supremas demum atates longè lateq̄ illatum & profusum.

Domini vel
creditoris
partes.

Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui præuaricati sunt in me.

De humani
generis vi-
ciositate ho-
minum sen-
tentia.

HVMANI generis vitiositas ab Adamo primo diuina legis violatore ad posteritatem totam pertinens, cum nullis hominum artibus aut ingeniis curari & corrigi omnino posset, primū dissimulari cæpta: demum defensores, aut etiam commendatores homines, professione quidem magistros, reapse verò cæcos, vsu autem cæcorum duces naeta est. unde euenit, ut mundi sapientia, vel acutissima & acerrima, diuino iudicio stultitia & insania damnaretur crimine. Legantur philosophi magni, legantur & antiquiores ac recentiores in hoc argumento Scriba: ac vti nam nulli ad hanc rem consulendi pesantur ex iis, quos hęc à Deo interpretes tui vocari audimus. atque hanc ob causam non modo ceteras orbis nationes à se abalienatas, verum eos etiam, qui sancti & pij audiebant, hoc est, Israelitas, cum omni magistratus ac sacerdotij collegio à se spretum ac repudiatum iri denunciat; eamq̄ significat reprobationem, eam insignem notam & ignominiam, qua Iudæi ob repulsum Euangelium damnati sunt.

Et contaminauit principes sanctos, & dedi ad internitionem Iaghabo, & Israel in blasphemiam.

Præterita pro
futuris.

Quaquam vaticiniorum veritatem & constantiam præteriti temporis usurpatio cum futurij significatione sapere, apius affirmare obseruetur, tamen futurum suam retinere atque iudicare vim certo signo animaduertimus coniunctionis VAV, propriam vocalem, id est, SEVA, ut hoc loco, obinentis. VEETHENAH, & dabo Iaghabo, hoc est, gentem illam, cui propter

VAV inuer-
sum.

propter diuinum beneficium Israelis acceperat nomen: non secus atq̄, alios homines ex eodem primo patre Adamo oriundos peccato sordidum & impurum atq̄, ideo damnationi obnoxium fuisse docuerat, eundemq̄, maiori in crimine quàm ceteros posuerat; ut pote singulari legis beneficio auctum: cuius tamen doctrinam malis modis contaminatam arguit, eiusq̄, vitij præcipuam culpam in magistris & interpretibus herere dixerat: qui, cum sanctiores ipsi esse, & alios ad sanctitatē instruere debuissent; vitamq̄, tamen officij partem prodidisse deprehensi & coarguti sunt. quamobrem simul reiectum iri obnunciat; nec reiectum tantum, sed in eam conditionem traditum, qua miserior inter mortales nulla notetur, hoc est, in reprobum sensum: deinde in anathema atque in extremam ignominiam: quod, si unquam aliàs, præsertim tamen post Ierosolymam urbē à Tito dirutam ad hæc vsque tempora persenserunt. Contaminauit principes sanctos. Sacerdotum turbam cum pontificibus suis, quorum, qua quondam in pretio fuerant, sacra polluta iam censentur, propter summi sacerdotis Christi perfectum & æternum sacerdotium: cuius lumen & splendor vetera omnia, qua sub legis umbra factitabantur, sacra obsoluere. & dedi ad internitionem Iaghabo. LEHHEREM, anathema. sic idem nomen Latinus interpretes aliàs frequenter exponit. Eò quod caritatem veritatis non receperunt ut salui fierent; ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Populum ipsum ad suam præstinam conditionem reductum Iaghabo nominat; quem ab Ecclesia communione arcendum denunciat. Atque huc pertinet illa de oliuæ ramis excisis apud Paulum doctrina, & quam plurima alia in sacris antiquis ac nouis chartis documenta, testimonia, & monumenta. ex quibus illud, Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manum inimicorum eius. Facta est mihi hereditas mea quasi leo in silua, dedit contra me vocem: ideo odiui eam. & apud hunc nostrum Vatem: Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram: quia veni, & non erat vir, vocaui, & non erat qui audiret. Atque in hunc deterrimum & calamitosum locum humanas res apud Iaghabo deuenturas hic Deus declarat. & quod pronum est, idemq̄, miserrimum censendum, decua illud Israelis in extremam conuersum iri ignominiam & infamiam. IEGEDVPHIM, in exprobratos, contumelia & conuitio expositos. id quod nusquam terrarum Israelitæ non perpetiuntur.

Iudæi in re-
probum sen-
tum dati.

Iudæorum
sacra polluta

Christi sa-
cerdotium,

Anathema.

2. Theff. 2.

66

66

66

66

66

66

66

66

66

66

66

66

66

CAPVT XLIV.

ET nunc audi Iaghabo serue meus, & Israel, quem elegi. CALAMITOSAM & formidabilem Iudæorum reprobationem propter Euangelium repulsum ex diuino iudicio decretam, proximis verbis per vatem denunciatam, diuina misericordia ac voluntatis consolatio euestigio secuta est. idq̄, apud Vates omnes actum; sed apud hunc nostrum plenissimè & apertissimè. Namq̄, voluntatis Dei non est ut impius pereat,

Ezech.

pereat, sed magis ut conuertatur, & uiuat. Vita, quæ in Dei verbo erat, munus & officium proprium sese omnibus ad vitam præbere est. quod si quis moritur, ipse sibi mortis & causam, & periculum, ac venenum præbet: nec ullo pacto alias vitam instaurare valet, nisi à verbo suum diligente percipiat, & perditas oues requirente, restitutus fuerit. Ego lux in mundum ueni,

Ioan. 1.

ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit uerba mea, & non custodierit, ego non iudico eum: non enim ueni ut iudicem mundum, sed ut saluificem mundum. Qui spernit me, & non accipit uerba mea, habet qui iudicet eum: sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Quia ego ex me ipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam & quid loquar. Et scio quia mandatum eius uita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. & Ego sum resurrectio & uita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit, & credit in me, non morietur in æternum. Hoc itaque Dei uerbo proprium libenter hominibus omnibus præstandum, atque ultrò offerendum, Iaghabobi inductam personam allocutus Deus ipse docet: eundemque, quamquam ob propriam noxam reiectum, tamen ad tanti beneficii hortatur spem: utpote qui pacis cogitationes, & non afflictionis cogitare sese alias obtestatus fuerit. & Filius ipse Dei: Ignem ueni mittere in terram; & quid uolo, nisi ut ardeat? Et quidem Iaghabobus in hac allocutione appellatus suam, hoc est, gentis illius ex Iaghabobo secundum carnem oriunda, & etiam totius hominum generis, uti superius explicuimus, representat personam. Namque Iaghabob quam diu suum tantum à matre, uel ab obstetrice impositum nomen tuetur, humana conditione nihil agere censetur sublimius: atque ita quidquid hoc nomine audit, ad omnes homines pertinere existimatur. Idem uero cum ad Israelis appellationem promouetur, singulare Dei in se beneficium iubetur agnoscere, atque cogitare docetur; posse & uelle Deum idem exempli toti hominum generi eadem causa communicare, qua sibi largitus fuerit, hoc est, gloriæ suæ & propositi, de humani generis amplitudine statuendi & confirmandi causa: quamquam ipsi illud prærogatiuæ datum sit, ut primò ex gentibus cunctis huius diuini beneficii mysterium indicaretur & constaret: primòque, esset, qui ex Iaghabobi humilitate ad Israelis decus & amplitudinem tractatus enitisset. nihilominus tamen aliis etiam totius orbis nationibus idem beneficii contingeret. id quod inferius demum declarabitur. Dedit te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ. Verum enim uero, quamquam tantum beneficii usura magna Israelitarum secundum carnem pars ob incredulitatem priuanda esset, ad quod paulo antè fuerat obnunciatus: tamen diuine benignitatis dono atque sapientissimi propositi constantia futurum esse prædicatur; ut, qui reiectus fuerat, populus, rursus in gratiam reuocatus ad promissi regni celestis admittatur consortium. interim uero dum hoc differtur, nihilominus cum Iaghabobo agatur, hoc est, cum ceterorum hominum nationibus, & cum communi humani generis conditione ad Israelis dignitatem & splendorum promouenda; & quod in primo Iaghabobo per figuram, &

Ioan. 11.

in

Iaghabob genus humani

in

Israel.

in

Israelis secundum carnem prærogatiua.

in

Isa. 49.

in

in huius posteris per figuram quoque primum, deinde primitiarum nomine uerè actum est, in utroque populo conciliato & coniuncto perficiatur. Atque hac allocutionis huius explicatio summa est. Et nunc audi Iaghabob serue meus, & Israel quem elegi. Ad Israelem secundum carnem appellatio nunc pertinet; quem in primo parente Iaghabobo peculiarem sibi seruum destinatum ait. S. S. E. Nonne frater fuit Iaghabob Esau? sed Iaghabob dilexi, Esau autem odio habui: quandiu uero Iaghabob conditionem illam tenuit, præter seruum Domini nihil præstantius uel audiit, uel de se profiteri iure potuit. Minor (inquit) cunctis miserationibus tuis, & ueritate tua, quam expleuisti seruo tuo. Israeliticus etiam populus, tamen si lege diuina instructus, tamen serui nomen ac titulum nunquam uerè excessit. Quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, & ambules in uis eius, & diligas eum, & seruias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua? Dominum Deum tuum timebis, & ei seruias; ipsi adhaerebis, iurabisque nomen illius. Ipse est laus tua, & Deus tuus, qui fecit tibi hæc magnalia & terribilia, quæ uiderunt oculi tui. In septuaginta animabus descenderunt patres tui in Egyptum; & ecce nunc multiplicauit te Dominus Deus tuus sicut stellas cæli. Hunc uero Iaghabobum Israelis nomen ex diuina electione, non ex merito suo sortitum ait. Israel quem elegi. & eundem à Deo audire iussum, magnum aliquod responsum relaturum expectare est, præcipuè nominibus pronuntiatis, quæ uoluntatem planè indicant diuinam à se non alienatam, immo à se adhuc stantem, Serue meus, & Israel, quem elegi. id quod amplificatione statim subiuncta, expolitur & explicatur.

Iaghabob seruus Domini. Malach. Israelitæ secundum carnem serui. Gen. 32.

Deut. 10.

Iudic.

Israel.

Hæc dicit Dominus faciens & formans te, ab utero auxiliator tuus: noli timere serue meus Iaghabob, & rectissime quem elegi.

Certissimam insinaturus fidem Deus, atque spem factururus promissæ quondam salutis Israelitico populo, quamuis à se reiecto, demum præstandæ propositum suum fixum, immotumque sibi, utpote immutabili Deo consistere ait: quare & absolutum iri pollicetur. ac de facultate uirtutemque sua ad omnia, uel maximam & admirabilissimam, faciendum, abundè in præcedenti admonuerat capite, de incæpta & adornata salute luculentissimè egerat, eamque quo minus plenè efficeret, non per ipsum, sed per eosdem fuisse interpellatum, idque ad tempus: non ideo tamen uoluntatem suam uel mutatam, uel remissam hic assenerat, sed intermissum opus, uti durum adhuc & importunum tractatu, donec castigatione aliqua & correptione emendata & correctæ materia idonea tandem reddatur, cui ipse præterita condonare faueat & consulat, & tantum conciliet ac statuatur beneficium. Itaque nunc ad restitutionis exhortatur spem, uoluntatisque de eare sua constantiam declaraturus, à proposito & incepto argumentatur. Dixerat autem Iaghabobum nihil egregium quondam commeritum, tamen à se fuisse in seruum receptum, & Esau fratri maiori natu prælatum: quare & singulari amore exceptum declarauerat. nunc uero ait, non ideo quod Iaghabobum ex parte repulerit atque domo eiecerit, adisse tamen: utpote qui nihil oderit eorum, quæ fecerit.

Iaghabibi
promotio.

Atqui Iaghabibum non sui ipsius fuisse auctorem, sed à Deo factum extisse; & ut Iaghabibum quamprimum natus vocaretur, accepisse non quòd ea industria foret, ea virtute valeret, ut fratris è matris alio educeti calcem fortiter tenens ac premens continuò sequeretur, atque eo pacto penè vicisse censeretur; non natura, sed diuina singularis prouidentia atq; voluntatis exemplum fuerat. Hoc est quod ait, faciens & formans te, ab vtero auxiliator tuus; noli timere ferue meus Iaghabib. Quòd etiam postea benedictionem fratri præripuerit, atq; patri ut largiretur, fuerit dictatum, sui ipsius quoque fuisse consilium ac donum; seq; disponente ac dirigente obtentum, atq; omnibus adornatum modis: immissa prius Rebeca matri mente, ut illam commentaretur alterum pro altero supponendi ratione. S. S. E.

Gen. 27.

In me sit, ait [mater] ista maledictio, fili mi: tantum audi vocem meam, & pergens, affer qua dixi. & paulo post: Rursum Isaac ad filium suum, Quò modo, inquit, potuisti tam citò inuenire, fili mi? Qui respondit, Voluntas Dei fuit, ut occurreret mihi quod volebam. Cùm tamen Esau nec in venatione inuenienda cessasset, nec inuenta, ignauè aut negligenter egisset. Nam vix Isaac sermonem impleuerat: & egresso Iaghabib foris, venit Esau, cò-

Indid.

Et osq; de venatione intulit cibos, patri dicens: Surge pater mi, & comede de venatione filij tui, ut benedicat mihi anima tua. Hanc electionis & voluntatis diuina rationem spectat appellatio illa, & rectissimè, quem elegi, quem miris modis ad id, quod parabam, destinavi ac direxi: ita ut planè meum esse, ac mihi delectum probarem. Hoc significat vox IESVRVN, mi directe. Sumitur autem hoc loco translatio à seruo, quem herus quispiam

Heri benignissimi in Iaghabibum indulgentia.

bonus & sapiens empium, vel donatum præcipue fouerat: deinde propter insolentem offensam domo eiecit: demum verò, quia ipse vltro amat, quamquam non meritum; tamen aliquantulum correctum, & in familiam reuocatum recipit, atq; certis conditionibus obsecutum non restituit modo, sed longè maioribus quam antea ornamentis promotet. Huiusmodi heri frequens in hoc beneficio oratio est. Educaui, elegi, amo: ideoq; mei amoris ac propositi parteis persequor. Verùm enim verò, interim dum Iaghabib in gratiam recipitur, alter etiam Iaghabib creandus, imò alter Israel apparandus Deo recipitur: qui, postquam instructus fuerit, & cum illo altero priore

Iaghabib alter, & Israel nouus.

coniunctus, in vnum magnum Israel, vterque simul coalescant, & eundem admisso communionem, spiritualis ille fiat Israel; qui verè cum Deo potens existat, & audiat. vterq; quidem hominis nomen communiter & ex æquo (si naturam spectes) tuetur; vterque Adami filius ex æquo dicitur, atq; ex consequenti ADAMAH, hoc est, vterque terra verè & pariter dicitur. Verùm hoc discrimine, quòd alter, id est, Iudæorum populus, diuina doctrina elementis imbutus fuerit, legibus eruditus, & Vatum oraculis instructus, atq; ita celestibus aquis irrigatus: alter verò, gentium videlicet populus, magna huiusmodi irrigationis penuria antea laborauerat. S. S. E.

ADAMAH id est, terra, genus humanum. Iudaici populi præcipuum.

Qui annunciat verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. His autem

Psal.

ita laborantibus, atque sitientibus, quemadmodum consulere & fauere stauerit, è vestigio declarat.

Effundam enim aquas super sitientem, & fluenta super aridam.

Euangely doctrinam aquas arcano sermone vocari, in sacro admonemus Apparatu. Hanc autem omni terra communiter prouisam collatum iri pollicetur Deus: ita ut vtrique parti commodo, & opportuno vsui præstet.

Aqua Euangely. Lib. Ioseph.

Atq; terra aquam requirentis, duplex esse notatur habitus. aut enim nulla vnquam humoris & aquae copia quibusdam contigit locus, ut desertis tractibus, ubi nunquam pluit, quod genus terra sitiens vocatur. aut quãquam imbribus certis aliàs terra pars aliqua non caruerit, tamen parum, aut nihil bona frugis fudit, propter solo ipsi innatam vel ascitam sterilitatis malitiam & importunitatem. cuiusmodi solo nomen IABASAH primæuum,

IABASAH. Arida.

Latinum verò ARIDA competit. Tale autem ingenium terra omnis mundi initio, antè quàm à Deo corrigeretur, obtinuisse narratur. Congregetur

Gen. 1.

aqua in locum vnum, & appareat arida. & factum est ita. Et vocauit Deus aridam Terram, & congregationes aquarum appellauit Maria. Illius communis quondam sterilitatis vestigia cum ipso etiam nomine in marinis & arenosis tractibus adhuc hærent: atque ex hoc sensu Ionam ex ceti alio in aridam legimus euomitum. Vtriusque terra imaginem à natura ad humanam trans ferendo conditionem, ita accommodari decet; ut gentiù populum

Gen. 1.

Ionæ 2.

sitientem interpretemur terram: Israeliticum verò IABASSA nomine. Siquidem IABASAH dicitur, qua sal suginè vel priscam, primæuamque retinuit, vel vitio quouis aliquando contraxit. Vtriusque verò terra labori sua singulariter aptanda fuerit medicina; ei nimirum, qua præter siccitatem & sitim nihil præterea falsi habet vitij tempestiua pluuia caeleste beneficium satis efficax accedit. Cui verò sterilitatem salugo intulit, maior, qua vitium eluat, dulcis aqua copia & accuratius fuerit sufficiens.

Gentiù conuersio. Israelitarum conuersio.

Vtriusque humana terra parti ad salutis veræ frugem Euangely doctrina diuinitus prospecta & communicata narratur; verùm diuerso modo atque exitu. siquidem ut vinum in vtres novos infusum facilius recipitur, & fidelius conseruatur, quàm si in veteres, & veteri liquore imbutos, committatur: ita diuina doctrina Euangelicum munus propius & facilius à gentibus admissum, & commodius retentum, minoreq; pugnantia ad pœnitentia virtutem conbitum fuit, quàm à Iudæis: quos præcepta veteris discipline turbata, & minimum sincera consuetudo veri steriles, & sæni ac pælearum facundos reddiderat. His namq; non sine multa discussione, disceptatione, sollicitudine, & vaticiniorum inculcatione examinationeq; persuadendum fuerat Euangelium. Vtriusque autem rationis exempla quamplurima, tum in Euangelicis, tum in Apostolicis historiis atq; epistolis passim reperire fuerit vis, quibus argumeti huius constiterit percepta summa.

Quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum: sicut supra scripsi in breui, prout potestis, legentes, intelligere prudentiam meam in mysterio Christi: quod aliis generationibus non est agnatum filiis hominum, sicut nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius & Prophetis

Ephes. 3.

cc

sc

cc

Euangelica doctrina summa.

Euangelij significatio.

Euangelij virtus.

Aboru propagandum ratio duplex. Plantatio. Infitio.

Iudai, & Graeci Iaghabacob, & Esau.

Pauli locus illustratus. Israel, stirps planta. Gentes, rami infitii.

in spiritu. Gentes esse coheredes & concorporales & participes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium. Euangelij verò doctrinam fidei & obsequij conditionibus acceptam, diuina virtute à Spiritu sancto allata & communicata virtute probatum & firmatum iri. Ex qua virtute maximi & pulcherrimi proferendi essent fructus, à Vatribus prænunciatum ceteris, & à nostro præcipue & frequenter audiuiimus. Namq; hæc Euangelij significatio est, boni videlicet nuncij, promissa quondam, & iam nunc allata & præstanda salutis. Hanc itaque virtutem fideles, Euangelioq; ritè & purè credentes & obtemperantes consecuturâ, proximo pollicetur versu Deus. Atq; hunc ordinem expectandû præmonet, vt prius Euangelium doctrina verâ sitientibus nationibus, imbris instar diffusum, communicetur: iis verò, qui veteri disciplina imbuti, saluginem coceperant infelicem, abundantior doctrina suppedicaretur copia. Hæc illius partitionis ac distinctionis ratio est. Effundam aquas super sitientem, & fluentia super aridam IABASAH. Atq; hæc de Euangelij doctrina, cui superuentura etiam diuini spiritus prædicatur virtus, bipertito etiam decantata promisso.

Effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam.

Duplex in omni plantarum genere obseruatur proueniendi ratio: altera seminibus positâ, altera verò in sitione paratur. illa natura, hæc arti & industria tribuitur. vtraque, si opportunam natâ fuerit culturam, fructuosa & felix euadit. Atq; in publica hominum salutis negotio ita ex diuino consilio comparata fuit res, vt post Euangelij enunciationem, viraq; hominum pars, Iudæi in quâ & Graeci, siue Iaghabacob & Esau (quibus nominibus terrarum orbis desinitur vniuersus) in gratiam, atq; in Dei regnum recepta, diuini spiritus virtute animata, ad bonam, immo ad optimam frugem proficeret, & fructus Deo ferret gratissimos. Qua in ratione Israel secundum carnem, qui prior doctrina salubribus irrigari cæptus est aquis, planta referret stipitem; gentium verò populus illi adiunctus, insitorum representaret surculorum imaginem. Ita, quæ ex iactò semine orta, ad frugis vsque opportunitatem creuissent planta, suâ, quæ verò ex sitione adulta essent, suum etiam ferrent fructum, vtrumq; bonum, vtrumque utilem, vtrumq; demum agricolæ probandum suo. Sed quoniam in vtrius cultura naturali exitu magnum deprehenditur discrimen: namque ex oleastro oliua in serito oliua, generosus expectari solet fructus: contra verò, ex oleastri in oliua insito surculo infelicior, & siluestri persimilis excipi solet bacca. Id verò discrimen à se ita compositum iri Deus ait, vt par itidemq; gratus & probandus vtriusq; euadat fructus, quod ad bonitatis ac generositatis attinget laudem. Namque spiritu diuino illud efficiendum delaratur, vt quæ generosa planta fuerat, expectatione sua dignos edat fructus: quæ verò minoris fuerat laudis, diuina benedictione, hoc est, feracitatis bonæ facultate instruitur. Effundam spiritum meum super semen tuum. Hoc generosorem spectat plantam, qua cum sermo habetur. & benedictionem meam super stirpem tuâ. Ad insitam hoc pertinet: namq; stirpis nomine adnatæ,

siue

siue adiunctæ natia planta proles, vt interpretari conueniat, primauum ipsum docet vocabulum. TSEETSAEICHA à verbo IATSA, per literarû geminationem deductum, eos planta significat ramos, qui primitiuo & felici stipiti vel ad radices adnascuntur, vel ad latera circumfunduntur: qui, quòd minus sint feraces, à cultoribus præscindi arte solent. In hoc etiam sensu ac nomine adnoti exterioris rami ponuntur: vt pote qui minimè omnium ad primauum referantur semen, ex quo primum enata fuerat planta. Igitur spiritu diuino vtrique parti infuso, & benedictione, hoc est, felicitate, adiunctis præstita, quid expectandum fuerit, è vestigio declaratur.

Et germinabunt inter herbas, quasi falices iuxta præterfluentes aquas. QUANTVM Euangelica veritas iis, quibus ex diuini

spiritus dono constitit, virtute, fecunditate, & vsu sapientia, prudentia, & industria mundana, atq; adeò doctrinis omnibus alienis præstura fuerit, duorum generum comparanda similitudine indicatur; herbarû sponte nascentium, siue fœni (namq; hoc nomen HHATSIR significat) & salicum secundum fluuios vel riuos crescentium. Namq; fœni quamquam viror & species nonnihil commendabilis & placens interdum appareat: tamen & præter naturalem debilitatè, & breuiorem modû, breuissima etiam duratio est, & nullus ferè arefcentis nisi ad clibanû vsus. S. S. E. Quoniam tanquam fœnum velociter arefcent, & quemadmodum olera herbarû citò decident. Salicum verò, quas dulcis aqua iuges præterlabuntur fluuij, vltra Salices, crescenti felicem & speciosam vim folijs dulcis adharens, ac melle efficacior commendat succus: cui manna medicorum officina arrogauere nō. Manna-

Euangelica veritatis præstantia.

HHATSIA

Mat. Psal. 36.

Salices.

Manna.

Philip. 2.

Ephes. 1.

Ecclesiæ numerosa symbola.

men. Atq; ita felicitatis incrementum præstantissimum Euangelij cultoribus veris Deus per Vatem adiudicat, ad illud etiam aliàs prædictum alludens: Omnes qui viderint eos, cognoscent illos: quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus. Atq; huc respexisse arbitramur Paulum ita scribentè: Deus est enim qui operatur in vobis & velle & perficere pro bona voluntate [Dei] Omnia autem facite sine murmurationibus & hesitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo verbû vitæ continentis ad gloriam meam in die Christi. Atq; huius eiusdem argumèti celebris illa oliua est, à D. Paulo facundè pariter atq; aptè descripta: apud quem huc & illa quoque spectant. In quo etiam nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositû eius, qui operatur omnia secundum consiliû voluntatis suæ, vt simus in laudem gloriæ eius nos [Iudæi] qui antea sperauimus in Christo: in quo & vos, cum audissetis verbum veritatis, Euangelium salutis vestræ: in quo & credentes, signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ: in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius. Magnam verò atq; ingentem ramorum & plantarum propaginumq; prouentum ex hac Israelis plantatione & in sitione, magnam & copiosam expectandam sobolem prænunciat Deus: id est, Ecclesiâ, ex vtroque populo in vno Christo coniunctam & coagmentatam per laticrum regenerationis & renouationis spiritus sancti frequentem valde atq;

celebrem fore, variis quidem ordinum conditionibus distinctam, & cognominibus discernendam, verum ad unius sanctorum communionis nomen & signum referendam. Atq; ab hac ratione & observatione, ab hac fide & spe stat illud: Si enim amissio eorum [Iudaorum quorundam] reconciliatio est mundi, qua assumptio, nisi vita ex mortuis, quod si delibatio sancta est, & massa, & si radix sancta, & rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis factus es [propter benedictionem divinam] noli gloriari aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo, fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene, propter incredulitatem fracti sunt: tu autem fide stas. Noli alium sapere, sed iure. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & severitatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate; alioquin & tu excideris: sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: Potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis, qui secundum naturam inserentur suae oliuae? Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc: ut non sitis vobis ipsis sapientes, quia caecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret. sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem a Iacob, & c. Hanc eandem postea longius & apertius tractandam rem per Patrem hunc, in praesentiarum praemonitam adornatamq; Deus voluit; consolabundus, videlicet Iaghabobum secundum carnem promisso numerosa sobolis ex insitione illa & viriusque populi coniunctione expectanda.

Ille dicet, Domini ego sum: & ille vocabit in nomine Iaghabob: & hic scribet manu sua, Dño: & in nomine Israel assimilabitur.

EORVM qui salutis causa ad verae pietatis cultum sese recipiunt, duplex generatim atq; vniuersè conditio est. Namque alij ex prisca veri atq; boni ignorantia, atq; ad eam ex gentium vanitate ad veri Dei cognitionem & cultum traducuntur; vocatiq; numinis obsecuti voluntati sese dedunt, atque tutela & praesidio committunt, credentiumq; primum vel aduenarum appellari solent nomine. Horum in signum & illustre exemplum, siue exemplar potius, Abrahamus ponitur: qui patriae, cognatione, & omnibus notis opportunisq; relictis commodis, divinam secutus vocationem, omnibusq; fidei periculis ac testimoniis comprobatus, circumcisionis demum accepto signo, credentium pater perpetuo appellatus est: cuius instar habent omnes omnium tum nationum, tum vero aetatum, quicumque ad fidem primum ascit, ad sacrae familiae numerum, ac divinae tutelae beneficium singulare admittitur. Non enim sine magna doctrinae, significatione circumcisionis arcanum signum non ante accepit, quam nonagesimam superasset annum. Cum tamen eiusdem cura, studio, & opera familiam omnem tum filij, adhuc pueri, tum ceterorum cuiusque aetatis maritum eiusdem signi communicatione; atque praerogativa instructam & ornatum acceperimus. Quod si is ante senectam

Rom. 11.

est mundi, qua assumptio, nisi vita ex mortuis, quod si delibatio sancta est, & massa, & si radix sancta, & rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis factus es [propter benedictionem divinam] noli gloriari aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo, fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene, propter incredulitatem fracti sunt: tu autem fide stas. Noli alium sapere, sed iure. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & severitatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate; alioquin & tu excideris: sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: Potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis, qui secundum naturam inserentur suae oliuae? Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc: ut non sitis vobis ipsis sapientes, quia caecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret. sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem a Iacob, & c. Hanc eandem postea longius & apertius tractandam rem per Patrem hunc, in praesentiarum praemonitam adornatamq; Deus voluit; consolabundus, videlicet Iaghabobum secundum carnem promisso numerosa sobolis ex insitione illa & viriusque populi coniunctione expectanda.

Fidelium conditio duplex.

Credentes aduenae.

Abrahamus pater credentium.

vel viri, vel iuuenis, aut puer circumcisisus fuisset, quisquis postea ad fidem vocatus, illud ipsum aetatis excessisset: vel seram intempestive vocatus, causari, atq; ideo dubitare forsitan posset, vel suum sibi exemplum prauatim arrogaret, utpote qui, ut annis maior, ita consilio prior, & prudentior deliberratorq; venisset. Quam vero qui nonagesimum & nonum annum integrum, constantes, & sui prorsus compotes attingere soleant, rarissimi, vel indicari, vel reperiri possint, non est ut nunc docendo moremur. sed illud ut verissimum recolamus: Dicimus enim quia reputata est fides Abrahae ad iustitiam: quomodo ergo reputata est, in circumcisione, an in praepotio? Non in circumcisione, sed in praepotio. Et signum accepit circumcisionis, signaculum iustitiae fidei, quae est in praepotio: ut sit pater omnium credentium per praepotium, ut reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circumcisionis, non ius tantum qui sunt ex circumcisione, sed & ius qui sectantur vestigia fidei quae est in praepotio patris nostri Abrahae. Atq; huiusmodi breuiter eorum qui credentes & adhaerentes, fidelesq; appellantur, conditio & ratio est. Altera vero eorum qui fidem, pietatem, religionemq; semel professa, vel etiam in eadem nati, tamen vitios aut sceleribus alijve criminibus infecti, violant: tum vero a Deo reuocant, et si pœnitentia, & pœnitentia sedulo ac serio studio in gratiam reduci cupiunt: idq; diligenter attentiq; agentes, a diuina impetrant misericordia. His autem spectatissimum & celeberrimum in Dauid pœnitentiae exemplum. Complura autem Abrahami obseruantur ornamenta, quae etiam ad filios & imitatores pertinere censentur: ut sacerdotij: quippe & sacra fecisse idem narratur: boni etiam & probati serui, qui pietatem Noachi praeceptis obseruandis ac singularibus quoque iussibus expeditis, diligenter coluerit. unde & amici cognomentum duxit. Primi etiam ad pacti signum optati praerogatiuam tulerit. Praeterea viri omnibus officijs ac muneribus Deo grati & laudati, ac demum singularis tutelae praesidio & cura accepti: ab omnium tum apud vicinos, tum apud externos inuidia, odio, insidiarumq;, suspitione & impetu ac vi liberati & immunis, perpetuaq; compotis victoria. Quae omnia viri illius filijs, hoc est, imitatoribus veris opportunoloco ac tempore expectanda, numquam abnuuit Deus. S. S. E. Scio enim quod praecepturus sit filijs suis, & domui suae post se, ut custodiant viam Domini; & faciant iudicium & iustitiam: ut adducat Dominus propter Abraham omnia quae locutus est ad eum. Et quidem haec prior eorum, qui aduenae dicuntur, forma, conditio, & ratio est. ad quam etiam posterior altera quodummodo accedit, eorum, quos a pietatis integritate, & cerio iam religionis definito commodo, & inculpato vsu mali cuiuspiam criminis & commertii culpa, tanquam degeneres excluderat: qui tamen per pœnitentiam recepti, GERIM, id est, aduenae quoque dicuntur. quo nomine apud clementiam bonitatemq; diuinam causa conditionem sua ille de quo modo egimus, Dauid professus est. Verum enimvero, quamquam vnum idemq; nomen GER, pro quo Latinis ADVENA redditur, utramque hanc nobis distinctam conditionem complectatur: tamen ascitis plerumque notis discernendam prodit. Nam qui religionis verae primum rudis, ad fidelium

Rom. 4.

Dauid pœnitentiae exemplum. Abraham sacerdos, & eiusdem ornamenta alia, quae & ad filios pertinet.

Gen. 18.

71

PT **U**lium venit collegium sic recens admissus GER TSEDEK, id est, iustitia ac benignitatis aduena dicitur. Cuius, quanam sint partes, aliàs exponentur. Qui verò non ipse primus ac recens hospes, verum ab hospitibus, antea parentibus aut maioribus, beneficio & usu hereditario hospitalitatis fungitur iure, IS GER THOSAB, id est, aduena incolae vocatur. Quam quidem rationem cum nomine pariter subitam, sibi agnoscens, conficitur David, Ne sileas, quoniam aduena ego sum apud te, & THOSAB, sicut omnes patres mei. Sum (inquit) aduena non recens, sed aduena incolae, ut patres mei incolae fuere omnes, utpote Israelita ab usque Israelitarum prima origine, in Chananaea regione hospitem, ita coniunctione sicut, posteriori & proximo nomini THOSAB inseruire interpretamur. His igitur ita generatim indicatis & obseruatis, ad propositi versus percipiendum sensum oportu-
Aduena incola.
Psalmi locus explicatus. Psal. 8.
Fideles quadrifariam diuisi. Innocent.
Peccatores. Iaghabob.
Laps.
Reconciliationis formula.
Deut. 6.
 dum patebit aditus: dum eos, qui ad utramque referuntur partem, homines omnes quadrifariam diduci animaduertamus. Quidam enim sunt, qui, quamprimum inire, simplicem ac probam viuendi agendiq; viam perpetuam obtinentes, nunquam deserunt, ut Abrahamus, Isaacus, & qui hos imitantur, cuncti. Atq; hi, quod semel dederunt, nomen perpetuo profitentur: atq; ita aiunt: Domini ego sum. Alij verò, qui, quamquam Deo sese deditos, commendarint; tamen in moribus & vita consuetudine atque animi integritate nonnunquam sefellisse deprehenduntur: praesertim ij, qui inter spem metumq; agunt, & interdum pauent, saepe etiam confidunt, & quodammodo in via progressu claudicare, aut arte & industria vti notantur. Cuiusmodi imaginem Iaghabob ille antiquus ab usque iuuenta, ad lucta noctem illam celebrem expressit; iam fratrem iterum arte circumuertiens, iam metuens ac fugiens: iam socerum latens & fallens, ac rursus fratris veritus iram, diuersum longe ab Abrahamo exemplum: qui ad omnem vitam occursum integer, constans, ac sui semper narratur simillimus. Atqui ipsum IAGHACOB nomen claudicationem, simulationem ac dissimulationem, calcis occupationem, denique artem à simplicitate differentem significat. His moribus qui fuerint, non à religionis tamen veritate & Ecclesia professione & communionem alieni, Iacobi nomen usurpaturi indicantur. Ille vocabitur in nomine Iaghabob. Tertio autem incensu ij ponuntur, quos à vera virtutis & pietatis legitima cultu propter peccata & crimina delapsos, tamen probanda paenitentia studio emendatos, in staurato officij & obseruantia promisso, sese rursus ad bonam referentes frugem, Ecclesia de integro recipit & fouet. quorum illa professionis praedicatur formula. Hic scribeb manu sua, Domino. Formula haec antiqua fuit, iis imperata & pronunciata, qui aliquando ad gentium superstitionis insaniam ab Israelitica religione descuerant; rursus verò per paenitentiam recepti, nomen animumq; suum & cultum omnem Domino deberi, atq; eidem sese restitui, protestari, & scribere iubentur. Qua formula ex illo deducta fuit praeccepto: Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruias: ac per nomen illius iurabis. Quamquam verò protestatio verbotenus concepta & pronuciata, legitima habeatur: tamen non adeò certam & perpetuam nanciscitur fidem, atq; ea, qua

ultra verbum, scripto etiam firmatur. Nam verbo in posterum inficias iri potest: propria autem certaq; manus notis & scripto non potest. Hic igitur ad meliorem reductus mentem, sententiam & confessionem scribet manu sua, DOMINO. Atque hoc inter simplicem fidelem, constantemq; virum, & inter eum, qui semel mendax deprehensus fuerit, interest, quod illi simpliciter elocuto, fides habetur; huic, quia non adeò creditur, scripto fidem suam adstringente sit opus. Cuius auctoritate in posterum cauere ac prospicere sibi, vel renouati erroris cesuram subire conueniat. Quarto in indice is conscribitur, qui in diuina virtutis atq; efficientiae testimonium ultra ceterorum hominum communem conditionem optimo dato, ac perfecto per Spiritum sanctum à Patre luminis missum, dono amplificatus, perpetuoq; conseruatus antiqui illius Israelis imaginem singularem, non representatione aut imputatione, sed reapse praestat, atq; verè Israelem, hoc est, cum Deo potentem agit, seq; & sua omnia vni Deo auctori refert accepta: atq; hoc pacto, In nomine Israel assimilabitur. Cananaum verbum IICHANEH, quod Latinus in assimilabitur vertit; nouum, illustrius & angustius nomen, quam antea fuerit, alicui imponere significat. ut qui Abram prius vocabatur, Abraham; qua Sarai; Sara deinceps postea dicitur. Itaq; non mutationem tantum nominis, sed amplificationem ac dignitatem celebrandam indicat. atq; ita Iaghabob dictum: Non vocaberis ultra Iaghabob, sed Israel erit nomen tuum. Hoc verbum apud Iobum ab Elia aptissime usurpatum obseruamus, Non accipiam personam viri, & EL ADAM LO ECHANEH, pro quo interpres noster, & Deum homini non aequabo. id est, FORIIS DEI nomen homini minimè imponam. Deus etiam apud hunc vatem Cyro nomen insigne à se datum commemorat: Assimilauit te, & non cognouisti me. ECHANECHA, pronomino te: quippe quem non tantum suum tueri nomen, sed illustribus nominibus Christi, & Regis appellari Deus fecerat. Ex hoc vocabulum CHENVI grammaticis factum intelligimus, quod Latinorum respondet pronomini, tamen si amplius quam pronomine sit. Nam Sapiens pro Salomone, Psaltes pro Dauide usurpatum CHENVI dicitur. Atqui ut Israelis nomen ei qui Iaghabob antea dictitabatur, impositum nouimus: ita illos, quos ad Israelis veram appellationem euehndos constituit susceptiq; Deus, ex Iacobi, hoc est, ex hominum communi conditione significat etiam assumendos. Nec enim Abrahami tantum imitatores, & Ilaaci consimiles; verum etiam & eos qui non adeò atque illi laudatum nomen habuere, modo Deo sese committentes, etsi nonnunquam palare deprehensos; tamen in veram reuersos viam, & Deo nomen dantes, Israelis demum cognomentum ex Dei dono adepturos accepimus. huc enim illa de oue ac drachma amissis, de filio nepote & ad patrem reuerso salutaria pertinent exempla. Atque horum quatuor ordinum frequentem sobolem Iaghabobi suè Israelis genti à Deo demum recipienda, & cum gentibus coniungenda prouenturam, ipse, qui promissit, gratulatur Deus. qui ut voluntatem atque studium & propositum, inceptumq; suum erga humani generis amplificandam conditionem, haecenus declarauerit:

ita sapientiam & virtutem ad perficiendum perpetuam, aeternam, incomparabilem, atque immensam allegat.

Hæc dicit Dñs rex Israel, & redemptor eius Dñs exercituum.

Diuinorum
nominum
ratio.

Appellatio
formalis.

Diuini nominis appellatio, & secundum idem nomen attentam numeris consideratio ad duas temporis differentias, in hoc representatur versu. quo dictorum antehac, & mox dicendorum indicatur auctoritas. Id quod apud scriptores probatissimos, maxime verò apud sacros, obseruandum tenendumque perpetuò fuerit iis, quibus à germana & sequaci sententiarum atque rerum simplicitate discedere, aberrare ve religio erit. Nam cum Regem sese Deus nominat, ad regni: cum fortem, ad virtutis & efficacitatis: cum Deum, siue ELOHIM, ad gubernationem & iudicium: cum IEHVEH, ad misericordiam propositum. atque ita aliàs alio appellationis referenda ratio est. id quod à nostris logicis appellatio formalis dici solet. Tria hoc loco coniunguntur nominis vice vocabula: Dominus, rex, redemptor, & unum cognomento loco, exercituum. Regis nomen ad præteritum præcipuè tempus pertinet. Namque Israelis secundum carnem rectorem, regem, ductorem sese Deus præbuerat, ab eo tempore, quo libertatem apud Egyptum præstiterat. qua in re suam eam voluntate virtutem & facultatem declarauerat, exercituum copiis in celo, in terra, in mari, in flumine explicatis: quorum operam & efficientiam declarauit euentus. Idem autem se in futurum tempus Israelis redemptorem profiteretur, eodem quoque misericordiam indice nomine IEHVEH præmisso; atque iterum etiam subiuncto cum commemoratione constantiam tum ex parte ipsius, tum etiam ex parte facultatis & potentiam, quam sibi perpetuam esse declarat exercitibus appellandis; utpote sibi semper ad nutum paratis & promptis, nihilque præter Domini voluntatem & imperium experturis unquam. Sic dicit Dominus [misericors & propositi tenax] rex Israel, [quem consilio, legibus, & publicis beneficiis hæcenus persecutus est] redemptor [futurus] eius, Dominus exercituum [superorum & inferiorum omnium potentissimus.] Quid verò his nominibus appellandis expectandum sit, statim declarat.

Ego primus, & ego nouissimus: & absque me non est Deus.

Hæc omnia ad redemptionis à se præstandam fidem hominibus firmandam pronuntiantur: habentque efficacem persuasionis vim, ex voluntatis facultatis, atque sapientiam comprobatione vni Deo non modo perpetuò, verum singulariter adscribenda, atque (ut logicorum verbis utamur) propria: usque adeò, ut nulli alij naturæ horum communio cum ratione nominum concedi iure possit; nequæ, cum nulla alia extet, aut extare potuerit natura, cui ELOHIM nomen vel ex virtute & proprietate, vel ex alia ratione legitime tribuatur, siue in cælo, siue in terris, siue extra mundum illa petenda fuerit: cerè præter hanc suam unicam, nulla reperietur. At itaque, se eundem illum esse, qui regem apud Israeliam primus præstiterit. Ego primus; eundem vero unicum quoque esse, qui postea redemptorem præstaturus, atque regem perpetuò sit acturus: quamdiu hoc nomen AHARON suam obtinuerit significationem, hoc est, in aeternum, & ultra. Atque ita vocabula primus & nouissi-

nouissimus; quæ non tam ampla sunt in Latina, quam in prima lingua, RISON & AHARON; non ad ipsam Dei durationem, & aeternam naturam, sed ad efficientias hoc loco referimus. Ego, qui anteriorum auctor sum, & eorum quæ consequentur, idem dicendus auctor. Ego, ego, identitatem & singularitatem nulli ex aqua ratione communem, pronomen repetitum significat. Namque hæc pronominis, ego, vis est, ut nulli nisi vni, eidemque, certissimo ac presentissimo competat. Tu, presentis quidem, verum non presentissimo, nec adeò certo: Ille, nec presentis, nec certo conuenire potest. ut verò quispiam vnus dicebat: Heus tu, proximus sum ego met mihi: ita nihil aquè præsens, certum, atque singulare & unicum significari potest, quàm id, quod Ego, ego repetitum significat cum summa constantiam adnotatione, quæ vni sese ipsum appellanti, Deo adscribenda venit; hæc significatione: Tam quondam ego fui & sum quàm olim ego, qui sum, ero, quod quæ naturam spectat, aeternitatem; quæ verò efficientiam & actionem, auctoris indicat singularitatem. Quod verò pluribus rerum naturis voluntatis causa sua exercendis præsit & imperet idem Deus, id quoque suo agere se iure ait: utpote quibus hoc ipsum, quod singula sunt, quodque habent, & facessere possunt, idem omne, se auctore & præstitor, habent; siue illi superiores dicantur, siue inferiores vocentur exercitus: utrosque enim Deo ad nutum secundare & inservire Rates, utpote diuini spectatores, testati sunt, ut Micheas ille: Vidi Dominum sedentem super solium suum, & omnem exercitum cali assistentem ei à dextris & à sinistris. & dixit Dominus: Quis decipiet Achab regem Israel, &c. De caloribus verò orbibus, astris, & signis ita à magna synagoga viris pronuntiatum. Tu ipse Domine solus, tu fecisti calum & calum caloribus, & omnem exercitum eorum. Hominum verò copias in Dei exercitibus censerit, illud indicat: Immittamque manum meam super Egyptum, & educam exercitum & populum meum filios Israel de terra Egypti. At verò nullum ex exercitibus istis propria vel naturæ vel facultatis iure ELOHIM appellari: nec etiam id nominis, quo aliquando nuncupatur, ex sese habere ait: sed quidquid sint, quidquidve valeant, quacumque virtute & efficacia sint præditi: id omne ex vnius ac singularis huius, qui sese hic Ego ego appellat, voluntate & efficientiam profectum, cui acceptum relatum debeat, ait idem ipse. siue naturam spectes, Ego ego sum; siue facultatem & virtutem auctoritatemque, ELOHIM nomine significatam, absque me, MIBALGHADAI composita particula, magnam exceptionis representat vim: cuius partes, MI, BAL, GHADAI, ut si Latine sigillatim reddamus EX NON VSQUE AD ME, interpretatione tamen indigemus huiusmodi: Ex quocumque genere non ad me relato, vel pertinente. Atque ita omnem diuinitatis naturam, facultatem, efficacitatem, vel eidem vni, qui se Ego hic nominat, proprie singulariter concedendam, vel in omni alio repertam genere, tamen huic acceptam referendam, aliàs nullam prorusus esse posse. Non enim inficias iri potest, ELOHIM nomen, aliis etiam naturis, præter quàm huic vni Deo in sacra disciplina concessum: ut cælestibus animis, quos spiritus vocamus, & iudicibus, &

ראשון
חרון

Ego.

Tu.

Ille.

Terren. Andi.

Exercitus
Dei.

M'ch.

3. Reg. 22.

Neem. 9.

Exodi 7.

ELOHIM i.

Dij natura

quædam im-

proprie dicitur.

MIBALGHADAI.

Diuini om-

ne in solo,

vel ex solo

Deo.

principibus: verum id natura tribuendum abnuimus; quippe quod ex benigna voluntate una cum muneribus & magistratibus ipsis (quam ob rem ita vocantur) ab unico Deo liberaliter acceperint: sicut de magistratibus testatum legimus: Ego dixi D^{ij} estis, & filij Excelsi omnes. Ego dixi, inquit, omnes. Hinc D. Paulus potestatem omnem ex Deo esse defendit. atq; hoc loco nullum absque se vel esse, vel dici verè, ELOHIM idem ipse ait IEHVEH. Id quod Apostolus explicans, ait: Nam etsi sunt qui dicantur D^{ij}, siue in celo, siue in terra (siquidem sunt D^{ij} multi, & Domini multi) nabis tamen vnus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illum. Atq; ita se vnicum IEHVEH, vnicum etiam primum rerum omnium, atq; adu eorū, qui D^{ij} vocantur, auctorem primum; & eorum etiam qua in posterum promissa sunt, maximorum donorum efficacem institutorem, & verum vnicumq; Pontificem ait asseueratq;: id quod etiam ex praestantissima, atq; cum rebus ipsis conuenientissima sapientia argumentis & exemplis confirmat. Quod si ad ipsam quoque diuina naturae veritatem nomina primus & nouissimus referre placeat: nihilominus id summo iure licebit, fasq; fuerit. quando vocabula haec non tam tempus (à quo Deus immunitus est) quam ordinem significant. Nam si roger, vter nā primus dicatur, mundus an Deus? Deum primum esse respondebo, vtpote qui ante mundum creatū erat: rursus cum roger, vtri vocabulum AHARON conueniat, mundo, ac mundi partibus? Deo verissimè adscribam, qui, tametsi solutus pereat mundus, ipse tamen aternus idemq; supererit. S. S. E. Principio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cali: ipsi peribunt, tu autem permanes; & omnes sicut vestimentum veterascent. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Atq; ita cum veritate aeterna omnem quoque integritatis ordinem proprio iure sibi Deus vendicat.

Quis similis mei? vocet & annunciet: & ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum: ventura & quae futura sunt annuncient eis.

Efficacissimo sapientia vnica ac singularis argumento, suam vera & vnica diuinitatis laudem defendit ac tuetur Deus, productus in omnem rerum ac temporum partem, rationumq; exemplis, tum factorum, tum à se dictorum, nulli alij naturae allegandis. Namque, vt ab antiquo & primo exordiamur opere, constat ipsum, nemine alio consulto, mundi fabricam omnem, cum iis qua intra extraq; sunt, sapientissimè effecisse: cuius verā naturam, partes ac modos etiam iam facti & constantis nemo quisquam, nisi ab eodem ipso edoctus, vel exactè cognouit, vel certa oratione tradidit. nam profectò, nisi idem suum illum summum instruxisset Vatem Mosem, mera somnia & figmenta hominum, etiam philosophantium, pro veris narrationibus humanum habebat genus: neque verò veriora & certiora de futuris rebus, etiam post mundum conditum, nancisci potuit; quamdiu monitore ac denunciatore hoc eodem caruerit numine, qui sese in praesentiarum Ego appellat. Quis similis mei? In examen & comparisonem sese sistit cum quolibet, nullum excipiens eorum qui Dei usurpare velint nomen, siue in

calis,

calis, siue in terra. idq; non modò efficacitatis ac virtutis exemplis; quae nulla quispiam alius allegare possit; verum etiam cognitionis & sapientiae, ac praescientiae rerum, vel quae facta sunt, vel quae in posterum faciendae reseruantur. Atqui in omni rectè instituenta ac probanda praenotione tria ex ordine examinantur: nomen, siue genus eius, quae praenoscitur, actionis vel rei; ratio, ordo seriesq; edendae; & horum index interpretq; aperta predictio atq; explicatio. Quaecumq; enim conditionem huiusmodi non plenè ac planè praestant, sed obscuris & incertis coniecturis petita, dubiis etiā & ambiguis aut ancapitibus dictantur sermonibus, quales augurū, Chaldaeorum, & hariolorum notantur; ea nec praedictionis, nec praenotionis, immò nec scientiae vllò pacto merentur nomen. Hanc itaque triplicem conditionem à nominis diuini amuloribus, eorumve cultoribus & fautoribus Deus postulat: idem postulatus non repudiaturus, immò & vltro susceptas praestiturus. quarum arbitrum neminem non admittit hominem, hoc est, earum, quas ipse praestabit: earum verò quae ab aliis exiguntur, non vulgare hominum arbitrium recipit, sed suum ipsius tantum constare vult. Namque vt qua ipse pronunciat, clara, aperta, nullisq; requirendis partibus excepta attendentibus probabuntur omnibus: ita, quae alij protulerint, fucum facere & imponere hominibus poterunt; sibi autè illudere nunquam poterūt. Prima conditio illo exigitur verbo, Vocet, quod ad naturam rei nondum edita, sed olim edenda usurpatur significandam. vt, Ego vocavi te nomine tuo. & Dominus vocauit ex utero matris meae, recordatus est nominis mei, & qui vocat ea quae non sunt, tamquam ea quae sunt. Quisquis itaq; contendere de ELOHIM nomine mecum parat, futura cuiuspiam rei nomen prior indicet, & appellet: deinde conficienda seriem statuatur, quidnam primum, quid medium, quid postremū fieri ex stareq; conueniat, discernens: demum idem ipsum cum nomine causis, initiis, ac modis effatus declaret: idq; mihi ipse probet, vocet, & annunciet, & ordinem exponat mihi. Hoc verò quoniam ex argumento fuerit, integrum ipsi, qui dicturus fuerit, relinquā; nec vllum praescribam, excipiamq; tempus; non quo, quae iam constant, extiterint, nec quo, quae nondum edita sunt, exstabunt. Sed ex quo constitui populum antiquum filiorum Adami, quorum aetates ac secula adhuc aguntur, nondum finem obtinent suum. & quae ventura, & quae futura sunt. OTHIOTH ea dicuntur: quae iam caepa, nōdum verò peracta geruntur. VEASER THABONAH, quorum ne principium quidem spectatur. Latine dixerimus, & quorum expectatio est, & quorum spes esse possit. vt hoc inter expectare & sperare differat, annuncient eis, sibi ipsis in suā rem & causam, vel iisdem, quibus haec demum euenient. Nam vtrumque pariter LAMO significat. Igitur si quispiam eorum qui pro diis coluntur, atq; hoc usurpant nomen, usurpandi praetendunt ius, vel quae prima ipsis, à quibus coluntur, effecerint aut praedixerint, mihi ostendant (Noster noster Deus ait) vel quae ipsi iam moliantur & parent, quae ve in posterum paranda cogitarint, iisdem ipsis in suam laudem praenuncient. Et quidem nihil horum praestare poterunt: vtpote qui nec facti, neq; consilio aut prospectio-

KKK 3

ne,

Predictiones
diuinae qua-
les.Predictiones
hariolorum.

Vocate.

157

Vanorum
deorum in-
uilitas.

Genes futu-
rorum prz-
notionem
desperant:

ne, neque etiam predictione iuuare suos possint. quorum partem ambiguis auguriis & auspiciis incertis delusos constat; partim aliter persuasos, perpetuò dubios, immo futurorum praeuotionem omni ex parte desperatam, ita professos audire est:

Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit Deus,
Ridetq̄, si mortalis ultra
Fas trepidat. Quod adest memento
Componere aquas. Cetera fluminis
Ritu labantur, nunc medio alueo
Cum pace labentis Hetruscum
In mare, nunc lapides adefos
Stirpesq̄, raptas & pecus, & domos
Voluentis unà, &c. Ille potens sui
Latusq̄, deget, cui licet, In diem,
Dixisse, vixi, cras vel atra
Nube diem Pater occupato
Vel sole puro.

Rursus & ille alter:

Anxia mens hominum, nimiumq̄ incerta futuri.

Hac itaq̄ eorum qui à diuina disciplina discrepant, pars perpetuò est eorum qua futurà sunt, vel desperata ac deliberata ignoratio, vel perpetua cum suspitione anxietas assiduusq̄ metus. contra verò diuina doctrina cum fide professorum ac discipulorum illa exhortante Deo & spes & fides.

Nolite timere, neque conturbemini: ex tunc audire te feci, & annunciaui.

Extra omnem dubitationem ac metum afferenda ac perficienda à se publica salutis suos esse iubet fideles Deus: quippe qui consilij propositiq̄ sui argumentum & rationem certa iam serie docuerit; atque eodem, quo pollicitus est, pacto præstiturū se professus, demum dictis constabit suis: id quod ipsis non modò per fidem tenendum; sed certis iam exemplis probatum constante in posterum sperandum. Namq̄ idem qui qua ventura sunt, prædicenda dictauit: idem, inquā, ipse qua ante à maxima præstitit beneficia, salutis ac libertatis ex Aegyptiaca seruitute Abrahamo quondam obnunciauerat, obnunciataq̄, ex eodem tempore adornauerat: idq̄ miris & arcanis modis initio à Iosephi venditi, & in Aegyptum deducti facti. Cuius quam deinde instruxerit seriem, ante factum nemo unquam; post factum verò atque euentum, sapientes & cordati obseruatores agnouerunt, atque identidem celebrarunt. Cuius laudis exemplum ad veritatis diuina memorandam seriem, hoc loco referri commodum arbitramur.

Psal. 104. Querite Dominum, & confirmamini; quarite faciem eius SEMPER.

Memetote mirabiliū eius, qua fecit: prodigia eius, & IUDICIA ORIS EIUS.

Semen Abraham serui eius, filij Iaghabob electi eius: Ipse Dominus Deus

noſter, in vniuersa terra iudicia eius. Memor fuit in seculum testa-

menti sui, verbi quod mandauit in mille generationes.

Quod

Quod disposuit ad Abraham, & iuramenti sui ad Isaac: & statuit illud in Iaghabob in præceptum, & Israel in testamentum æternum.

Dicens, Tibi dabo terram Chanaan funiculum hereditatis vestrae.

Cum essent numero breui, paucissimi & incola eius. Hæc vocatio beneficii siue nomen à Deo datum: deinceps verò adornatio siue series.

Et pertransierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum.

Non reliquit hominem nocere eis, & corripuit pro eis Reges.

Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari.

Et vocauit famem super terram, & omne firmamentum panis contriuit.

Misit ante eos virum, in seruum venundatus est Ioseph.

Humiliauerunt in compedibus pedes eius: ferrum pertransiit animam eius,

donec veniret verbum eius. Eloquium Domini in flammauit eum: misit

rex & soluit eum: princeps populorum, & dimisit eum.

Constituit eum dominum domus sue, principem omnis possessionis sue.

Vt erudiret principes eius sicut semetipsum, & semē eius prudentiam doceret.

Et intrauit Israel in Aegyptum, & Iaghabob accola fuit in terra Cham.

Et auxit populum suum vehementer, & firmavit eum super inimicos eius.

Et quæ sequuntur omnia, ad arcanum rei promissæ apparatus pertinentia.

quibus demum promissorum subiungitur euentus. Quontiam memor

fuit verbi sancti sui, quod habuit ad Abraham puerum suum.

Et eduxit populum suum in exultatione, & electos suos in letitia.

Et dedit illis regiones gentium: & labores populorum possederunt.

Atque omnis illa citati modò Psalmi argumentatio exactam versus atq̄ loci huius interpretationem continet. videlicet: Ex tunc audire te feci, &

annunciaui. Memineris, inquit, eorum promissorum, qua quondam facta

atq̄ iam pridem tibi per me præstita constant, recordatione alius repetita

ab eo tempore, non ex quo proposueram (namq̄ hoc cognoscere non tuarū est

modò partium) sed ex quo ipse declarata audire te feci, & annunciaui.

qua reapse, & certo ac felici euentu ex me præstita, Vos testes mei, veri-

tatis mea manifesto ac diuturno edocti usu: quos ideo rogatos volo, num

alium intelligi aut cognosci rerum auctorem & conditorem; num aliū ser-

uatorē ab auctoritate mea diuersū indicari aut nominari excipive oporteat.

Nunquid est Deus absq̄ me? & formator, quē ego non nouerim?

NOMEN ELOHA hoc appellatum loco creationis, gubernationis, prin-

cipatus, ac iudicij rationes vendicat: quale nulli vsquam natura præter au-

thoritatem voluntatemq̄ suam vlllo pacto adscribi posse ait. de qua re iam in

hoc, & superiore egimus capite. Si quid enim vel calis, vel astris, vel intel-

ligentiis (quas vocant) virium facultatisq̄ est, sibi vni non modò acceptum

referendum, sed ad nutus etiam vel exercitum, vel impeditum asseuerat.

nec hoc solū omnibus aliis naturis derogat ex iure nomen, sed illud etiam

Formator sibi vni vendicat. Est autem nomen Formator hoc loco ex vo-

cabulo TSVR, cuius non vnicam tantum; verum sextuplicem in sacro ser-

mone obseruare est significationem. Namque ex verbo TSVR deriuatur,

quod pro argumenti, & adiunctorum obseruatione variis modis Latinus

inter-

ELOHA.

Providentiæ.

Formator.

TSVR.

interpres noster vertit; nunc obfidere & munire; indeq; TSOR munitio-
 tionem: nunc premere, & (ut ille vertit) angustiare: interdum dolere,
 siue dolorem inferre: nonnunquam ligare: aliquando saxum, vel petra:
 non semel fortissimum Deum, & praesidium ipsum diuinum petram
 etiam dictum: praeterea aciem: haud raro exemplar, formam, & imagi-
 nem: atque adeo ceruicem significans vocabulum Latinum huius verbi
 deriuatiuo substituitur. Quorum omnium exempla quoniam pro commen-
 tary lege persequi ac recensere nimis nunc duximus longum, facile discer-
 net, quisquis cum prima lingua lectione Latinas interpretis nostri ver-
 siones contulerit; vel minore etiam negotio probatissima lingua illius glos-
 saria siue lexica consuluerit. Quidquid igitur huius vocabuli significatur
 amplitudine, id omne nulla ex parte natura cuiquam praeter voluntate au-
 ctoritatemq; suam contingere insciatur Deus: nullum inquit esse mu-
 nimen, nullum prementem, nullum affligentem, ligantem nullum; neque
 praesidium, nec scopulum, nec forte praesidium, nec aciem, nec exemplar, aut
 formam: denique nullum TSOR; cuius vis & facultas auctoritatem & ef-
 ficacitatem lateat aut fugiat suam. quem ego non nouerim. Verbum no-
 scere & cognoscere pro IADAGH redditum, deligere & probare, atq;
 auctoritate instruere. ut, Antè quàm exires de vulua, noui te. & Quoniam
 nouit Dominus viam iustorum. Itaque nullam vel ad publicè nocen-
 dum, vel ad benefaciendum cuiusquam natura facultatè extare posse, qua
 prouidentia diuina auctoritatem possit excipere. S. S. E. Quoniam excel-
 sus Dominus, & humilia respicit, & alta à longè cognoscit. Id quod Chaldeus
 interpres optimè explicuit. Et non est valens, nisi cui ex me valor
 datur. Fuerat verò quondam vana hominum opinionibus conceptū, astro-
 rum ac siderum concursu & influxu, magna vel commoda vel incommoda
 hominibus euenire. Cuius rei cauenda causa, stellas & alia signa certis
 temporibus atq; horis fingi, sculpi, aut conflare vel fundi, pro auspiciato ha-
 bebatur: quòd eiusmodi signa & imagines vel prodesse, vel nocere posse
 putarentur. In cuius vanitatis detestationem opportunè hoc loco deuentum
 est, post confirmatam doctrinam facultatis rerum omnium, qua in terra,
 quaq; in celo vim quampiam sortita dicuntur, uti ex diuina prouidentia
 arbitrio pendens aliàs vana & irrita euasura. Et quoniam opinio ac tra-
 ditio erat, istiusmodi signis & stellas vim ac numen inesse; iis verò augus-
 tius & efficacius, quibus illa caelestium imaginum accederet observatio:
 quam, cum nihil praeter voluntatis arbitriū suae efficere posse Deus docuerit,
 posteriorem etiam doctrina illius partem vanitatis & imposturae damnat.

Plastæ idoli omnes, nihil sunt: & amantissima eorum non prode-
 runt eis.

Varias esse nouimus confingendorum signorum artes: figulinam, scul-
 pturam, conflatricem, & fusoriam: ad quas cetera, quacunque simulachra
 ponunt, referuntur omnes. quas quidem artis natura sua nec malas, nec
 bonas, nec damnandas esse constat: utpote ex humano ingenio profectas, &
 naturalium imitatrices rerum, atque ad memoriae usum non incommodas:
 deniq;

Signorum con-
 fingendorū
 artes nō ma-
 lae.

Astrorum vis
 commentitia

Stellæ & si-
 gna malis
 auctentis.

No scere.
 Cognoscere.

Ierem.
 P sal.

P sal. 137.

denique qua ex parte mensuras & commensurationes atque figuras tra-
 ctant, & ab otio ad industriam declinant, comendabiles habentur quidem;
 verum ab ipsa institutorum & artificum prauitate, malignitate, & culpa
 laborant adeo, ut in sacris preceptis & institutis antiquis non propter se-
 se, sed propter abusum reiciantur, & repudientur. Namque huiusmodi si-
 gnorum cultum ex artificum auaritia, ex institutorumq; ambitione, & glo-
 ria cupiditate ac studio utilitatis opinionem apud imperitos primum; dein-
 de apud vulgus omne aucupatum nouimus (Nullum vero hominum siue
 summum, siue infimum ordinem à vulgi nomine excipimus, praeter eos, qui
 vel ex diuina doctrina, vel ex recta viuunt ratione.) Quamobrem non ar-
 tes ipsae, sed auctores, curatoresq; artium ad notam hoc loco producti nomi-
 nantur; utpote mendacij persuadendi & erroris publici auctores. Plastæ
 idoli omnes, nihil sunt. IOTSER PEZZEL CVLAM THOHV. Formato-
 res sculptilis. Species pro genere usurpatur. Genus autem ipsum è vestigio
 indicatur. Omnes illi, cuiuscunque artis, cuiuscunque doctrina atq; indu-
 stria sint, tam ipsi, quam doctores horum. Nihil, THOHV, inanitas, inuti-
 litas ipsa, nullius frugis atq; vsus idem vocabulum, quod ante orbis structu-
 ram terra adiunctum est. Namq; fictor ipse nec naturam figmento praebet,
 nec usum: naturam quippe ex materia accipit: usum verò nullum praestat,
 vel ad beneficium, vel ad nocumentum: utpote qui praeter figuram nihil ipse
 materia adiungat: figura autem nulla proprie facultas est ad motū actū-
 ve aliquem. quandoquidem motus omnis non à figura, sed à spiritu gigni-
 tur: quòd si nullus adsit spiritus, nullus omnino spectabitur motus. Itaque
 istiusmodi simulachris nihil numinis ex parte opificum auctorumve acce-
 dit: nec verò ex parte siderum, quorum vel natura, vel influxus nullum de-
 prehendiur aut observatur adiumentum aut commodum. id quod certissi-
 mis firmatur documentis, ex ipsa experientia rerum petitis. Nihil enim vl-
 lius rei natura, aut efficacitatis, aut virium tribuitur in genere; cuius non
 aliquod in specie vel singulare, vel frequens, vel rarum fuerit obseruatum
 exemplum. Exemplorum namq; certa, & ad sensum tactumq; probata do-
 cumenta prima ad virtutis & facultatis cognitionem ac definitionem di-
 cuntur & statuuntur apud Philosophos principia: quæ, si ab hominibus pe-
 tantur, testimonia appellari solent; omniumq; documentorum ad causarum
 iudicia primas habent. Hac eadem nunc à Deo per Vatem proferuntur sta-
 tuunturq; documenta. quæ refragari minimè vel ipsi possunt, qui ad par-
 tes in hoc appellantur iudicio.

Ipsi sunt testes eorum, quia non vident nec intelligunt, ut con-
 fundantur.

AD vanitatem eorum qui signis numen, & adiumenti vim esse vel do-
 cerent, vel crederent, redarguendam; eadem simulachra & signa testimonij
 causa appellantur. quæ si cultores iuuare possent suos, ex eo fieret quòd se
 coli viderent, aut cognoscerent. Verum ut videant aut cognoscant, nec ex
 materia habent, nec ex arte acceperunt; nec etiam ex astris & superioribus
 efficientiis obtinuerunt. Cuius rei experimentum vel illud ipsum est, quòd
 nullum

LLL

nullum

Signorum con-
 fingendorū
 artes reiecit.

THOHV.
 Genes. locus.
 Gen. 1.
 Simulacrorū
 inutilitas.

Figura nihil
 operatur.
 Motus ab
 spiritu.

Cognitio à
 sensibus.

Testimonia.

53 nullum vsquam exstet experimentum, BAL IIREV VBAL IADGHV. BAL BAL geminata negatio, cuius vis est omnia tempora, omneq; negare, aut prohibere veterisve exemplum, alia vox ab illis, LO AIN. Quod si illa nec suos vident, nec norunt cultores, quoniam pacto iuuare possint? Id quod quidam etiam ex illorum doctrina simulacris exprobrabat suis.

iuuenal.

Tu miser exclamas, ut Stentora vincere possis,
Vel potius quantum Gradivus Homericus, Audis
Iupiter hac, nec labra moues? Cum mittere vocem
Debueras vel marmoreus, vel abeneus, aut cur
In carbone tuo charta piatura soluta
Ponimus? Ut video, nullum discrimen habendum est
Effigies inter vestras statuamq; Batilli.

Ex quo illud recte consequens fuerit, ut iidem ipsi pudefacti ac redarguti confundantur. Ad signorum quoque conciliandum numen horoscopi rationem expectatam & obseruatam valere istorum doctrina tradidit. quod, praterquam quod periculo facto, vanum deprehensum perpetuo fuerit, ratione etiam conuincitur. Est autem cuiuslibet facultatis atq; vis & efficacitatis genericum in sacra lingua nomen EL, quod iam saepe aliis etiam in proximo capite sumus interpretati. Et quoniam illud cum primis in disciplina ista petitur, ut videlicet astrorum coniunctiones & concursus, aspectus ac respectus ad amissim obseruentur, atq; hac propter continuum cali motum breuissimo admodum tempore, vel potius momento sunt exiguo, iudicata communiter fuere utiliora signa fore, quae vel ex creta breuiter fingerentur, vel potius ex are funderentur: vispote quae in ipso concursus puncto vnica fusione conflabantur. Hanc etiam doctrina & opinionis partem irridet per Vatem Deus.

Quis formauit Deum, & sculptile conflauit ad nihil vtile?

61 IATSAR EL. Quis finxit Fortem? Antihesis pulcherrima ad opinionis irrisionem ac ludificationem. Verbum IATSAR figulorum artis proprium est, cuius materia initio mollissima argilla paratur, deinde ubi iam perfectum fuerit opus, fragilissimum, imò friabilissimum euadit. Ex hac autem simulachra antiquis fingi solita legimus.

IATSAR

Simulacra antiqua fictilia.

Hanc rebus Latius curam praestare solebat
Fictilis & nullo violatus Iupiter auro.

Verum quidnam auditu magis absonum, magisq; absurdum, quam si dicatur EL fictus, vel Deus fortis fictilis. Nam fictili natura fortitudo firmitudoq; repugnat. & sculptile conflauit ad nihil vtile? PESSER Sculptile significat, praecipue ligneum. verbum verò NAZZACH conflare & fundere Latinus est. sed utraque materia arte coniungebatur, ut simulachrum pararetur; idq; auspiciato. Namq; ligno paulatim & arte sculpto, ligneo, inquam, aut eburneo, es, aurum, aut argentum fufum, quam celerrimè inducebatur, ne hoc prateruolare sineretur momentum: ipsum verò subiectum vel lignum, vel ebur, vel bitumen, aut quidquid materia ad eam rem comparata subesses, animam vocabant, hodieq; artifices vocant. Et quidem neque

PEZZEL.

NAZZACH.

Anima simulacrorum.

que subiecto & incluso sculptili opportunitas vlla (quippe paulatim & per moras comparato) neque infusi aeris vlla probatur utilitas, prater materiae atq; fusionis dispendium; & quod dici solet, olei & opera tacturam. Nam praterquam quod nihil influere aut praeberere virutis prater Dei voluntatem astra possunt, neq; id quod efficiunt, ex propria natura, sed ex ELOHIM arbitrio habent: nulla iam celeris fusio aut inductio esse posset, quam caelestium motuum velocitas non longè vinceret ac frustraretur. ita verissimum illud euadit, Sculptile conflauit ad nihil vtile. Ex prima ualiqua LEBILTHI HOGHIL. ad minimè prodesse. Nam nec sibi ipsi vel lignum, vel as illud vllò prodest nomine, nec iis, à quibus impensum fuit, opitulatur: utilius futurum si in moneta cuderetur vsus. neque ex fusionis hora, ut diximus, utilitatis quicquam nanciscitur. quamobrem

Ecce omnes participes eius confundentur: fabri enim sunt, ex hominibus conuenient omnes. stabunt, & pauebunt, & confundentur. SOLET etiam vel ex artifice vel ex dedicatore opinio simulacri religionibus accedere: ut si Phidia celebretur opus, idq; ab Alexandro dicatur, vel à summo aliquo consecratum flamine. Cuius etiam opinionis vanitas iam initio argui coepta (Plastæ idoli omnes nihil sunt) nunc deinceps ulterius generatim atque singillatim improbatur. generatim quidem: Ecce omnes participes eius [quocumq; modo, pacto, colore, prae-textu, tam inutili studeant opitulenturve rei,] tamen confundentur demum. S. S. E. Confundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulacris suis. Iam verò eandem rem nominatim per artium varietatem notari & labefactari audiemus.

Faber ferrarius lima operatus est: in prunis, & in malleis formauit illud, & operatus est in brachio fortitudinis suae: esuriet, & deficiet, & non bibet aquam, & lassescet.

Magnam simulacris opinionem ab arte atq; artifice accedere diximus: ita ut, quae à celebriore confecta fuerint sculptore vel fusore, maiori sint admirationi, ipsis etiam earundem professoribus artium minus peritis, & non secius atque à reliquo celebrentur & colantur vulgo. Cuius mentionem rei opportunè aliquando poeta faciebat.

Donarem tripodas praemia fortium
Graiorum, diuite me scilicet artium,
Quas aut Parrhasius protulit, aut Scopas,
Hic saxo, liquidis ille coloribus,
Solers nunc hominem ponere, nunc Deum.

Horat. carm.

Huiusmodi opinionem admirationi ac reuerentiae ipsis etiam aliis artificibus fuisse, notabat per Vatem proximo versu Deus. Fabri enim sunt ex hominibus. Ex verbo, & fabri ipsi praeter homine. Significat non raro fieri, ut qui alterius opus propter legum vel religionis, vel principum auctoritatem venerantur, artifices quoque sint, ipsi longè in arte prudentiores & meliores quam ille, qui vel gratia, vel alio principum aut vulgi errore auctoritatem occupauerit, & fama praerogatiuam abstulerit. ita interpreta-

mur. Fabri ex hominibus, non vulgares homines, nec triviales artifices, verum plus illo celebrato in arte periti. & tamen conuenient omnes in spectaculum, & laudem operis: & vel ob metum principum, vel ob præceptam religionem, stabunt & pauebunt. atq; ita omnes confundentur simul. Et quidem hæc de celeberrimis atq; obscuris artificibus generatim dicta, de industriis verò & famatissimis deinceps expolitur disputatio, & vanitatis quoque redarguuntur, in summa omnes, quod ad signorum efficacitatem vilitatemq; attinet. Vsq; adeò autem vanis opinionibus delusa est antiquitas, ut non solum signis, verum ipsis etiam signorum fabris diuinitatem quandam arrogaret: iis præsertim, quos in arte præstantes putabat. Sic ille: Verum id quod multo tute ipse fatebere maus,

Virg. Eclog.

Insanire libet quoniam tibi pocula ponam

Fagina, calatum diuini opus Alcimedontis.

Cuius opinionis meram stultitiam singillatim redargutam voluit Deus, postquam generatim superiori damnarat versu. Cum primis, inquit, faber ferrarius admirabilis vulgò euadit, quòd ex durissima ferri materia deum quempiam ponere nouerit, nempe ex ferro aut calyce ignis vi emollito, & firmissimi brachij robore formam accipere coactò. Cuius reboris præstantiã diuinitus contingere interpretatur vulgus, vel ab ipsius quem format, numine; vel aliàs calitus concessam & infusam: & quòd per artis peritiam, cum manu ferrum ac digitus fingere non possit; malleo, forcipe, & lima pro digitis vsus perficiat: nonne hoc mirabile & planè diuinum, vulgus ait. Verum enim uerò vulgare argumentum manifesta exceptione eluditur & irridetur. Cuius in redargutionibus magna vis & energia est. qualia illa aduersam Stoicos apud Satyricum exempla.

Horat. 2.
Serm. 1.

Ad summam, Sapiens vno minor est Ioue, diues,

Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum,

Præcipuè sanus: nisi cum pituita molesta est.

Vt quamuis tacet, Hermogenes cantor tamen atq;

Optimus est modulator, ut Alphenus vaser omni

Abiecto instrumento artis clausaq; taberna

Sutor erat, Sapiens operis sic optimus omnis

Est opifex, sic rex solus. Vellunt ibi barbam

Lasciui pueri: quos tu nisi fuste coërces,

Præter is turba te circumstante, miserq;

Rumperis & latras magnorum maxime regum.

Huiusmodi argumentationes dialecticis ex absurdo, Rhetoribus verò ex inopinato, poetis antitheta dicuntur. Ad quam rationem & postremam huius versus refertur pars. Tamen summus iste & sacer vobis habitus artifex dum operam signo faciendo impendit: non modo nullum in se numen experitur, quo laborem sentiat nullum; verum, quod amplius est, præ labore esurit, & præ fame viribus destituitur; & siti infestatus, nisi aquam biberit, nimio plus lassescit. mirum id à tanta diuinitate non præstari, quod vilitissima & parabilissima rerum aqua minimeq; omnium liquidorum efficax,

& alens valet suppetere. debuerat autè nec edere, nec bibere; vel sua illa diuinitatis gratia roboratus, suo illo robore fultus saltem Dei, quem format, numine & præstatio auctus & munitus. Esuriet & deficiet. Exemplaris lectio à coniunctione cæpta, oppositionem siue exceptionem prodit, GAM RAGHEB VEAIN COAHH, etiam præfuit, & non robur. hic vocè etiam idem quod nihilominus valet. Atque de robustissimo artifice hæc satis, tam de aliis censendum: in quo secundas ferre videtur sculptor, ac maxime solers is, qui ligneam tractat materiam, quippe qui non tam brachiorum robore & virtute, quam varia ac multiplice commendatur cura.

Artifex lignarius extendit normam, formauit illud in runcina: fecit illud in angularibus, & in circino tornauit illud: & fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo.

Vniuscuiusque artis rationem summam quisquis tenere studuerit, nullis melius & breuius quam sacris ex lectionibus rectè intellectis adipiscetur, ut arbitror. qua in re ad multorum vilitatem docenda; vitiã peritissimi cutuspiam in artibus viri labor impenderetur: bene profectò, & cum non vulgari vsu ponendus. Id quod hoc loco apud Vatem Deus indicat nostrum, dum omne hoc signorum genus ex artificum ratione & industria, atque ex materia conueniente distinguit: non qui artium peritiam damnet, sed qui abusum notet & improbet. Igitur lignarius faber, quamquam tractabilior in materia versetur: tamen pluribus indiget curarum partibus. Prima omnium delineatione: qua non modo certis cohibeatur finibus; sed coloribus inductis, quid demptum, quid relictum oporteat, in ligno signet. Extendit normam. Ex prima uale lectione linearum ductus interpretamur, quibus qua parte caput, qua membra partesq; cætera excalpenda fuerint, signantur; deinde linea ipse colore addito quopiam, uti rubrica, notatur. Quod hic runcina legimus, in exemplari SERED est, quod funiculum infectum significat. Hic itaque primus labor est, circumscriptionis & commensurationis, atq; notationis. Huic ille quamprimum succedit, erudiendi videlicet ligni, inq; primam & impolitam effigiem formandi. Fecit illud in angularibus, & in circino tornauit illud. In singularum artium instrumentis sua apud artifices in vnaquaque lingua constant vocabula. qua non facitè ad amussim cuncta in alias verti solent linguas, nisi ab artium ipsarum non ignaris, vel ex rerum vsu monitis, vel aliàs etymologia rationem & significationem callentibus. Atq; hac in parte illud minimè exactum requiritur, qua quodq; instrumentum forma sit, depingi, cum idem opus variis instrumentorum confici possit formis; non in aliis atq; aliis regionibus modo, sed in eadem & prouincia & vrbe. Certè apud pastores, qui industriores, minimeq; segnes habentur, duplici cultello vulgato & incuruo ea præstantur, qua multiplici instrumento fabri facere solent. Et barbari illi, quos nani a pridem à nostratibus apud occidentem Asiam repositos cognouimus, izre & silice materiam omnem subegisse, & in quascunq; formas & figuras vsui habiles parasse deprehensi. Quod hic legimus in angularibus; MAKTSV-GHOH in exemplari est, à verbo KATSAGH, quod radere, abradere, ac

Artium summa ratio ex sacris libris petenda.

Runcina. SERED.

Artificum vocabula propria.

Pastorum instrumenta fabilia.

Occidua: Indix inst. u. menta. Angularia. MAKTSV-GHOH. KATSAGH.

Dolabra. dolare, detrahereq; significat. dolabram genus hoc instrumentorum omne
Iuuen. Sat. 8. Latini vocant. ut, *Nodosam posthac frangebat vertice vitem, Silentus
 pigra muniret castra dolabra.* Hoc nomen Latinus interpres à conjugatis
 ducto argumento vertit in angularibus: eò quòd MIKTSOGHOTH angu-
 los Latine dici intellexerit. Posuit itaq; pro MAKTSVGHOTH angulari-
 bus, videlicet instrumentis, quibus anguli dolantur. Ex quo perspicuum fit
 istum non egregio aliquo motum & edoctum atque instructum spiritu, vel
 numine plenum: quippe qui iisdem indigeat instrumentis & curis quibus
 vulgaris quispiam faber, & communi atque usitato instructus modo, sui
 operis causa indigere & vii solet. Atque hac ex parte instrumentorum
 animaduersio nihil egregium, extraq; communem sortem, nihil quod planè
 diuinum dici possit, probat; nisi si forsitan diuinitatis ista laus ex inducta
 ligno commendetur forma, exemplar quodpiam supernum & calitus com-
 municatam animoq; præceptam ideam probante. Atqui nihil tale ab isto-
 rum laudatissimis ac Deorum solertissimis posterioribus expectari posse Deus
 ait. quippe cum vel celeberrimus quisque istorum eatenus ad summum va-
 leat: nimirum ut, in circino torquet illud, & faciat imaginem viri, quasi
 speciosum hominem habitantem in domo. Nihil ab hominibus istis,
 quos artifices fama celeberrimos dedit, vel noua & non usitata opera da-
 tum, vel operis factum, quod humanam vincat sortem, & diuinam aliquam
 singularem declaret virtutem. id quod non modò instrumentorum indi-
 gentia & communi usurpatione, sed efficiendi etiam ratione, atq; ipso ope-
 ris exitu & exemplo, hoc est, forma inducta enititur. Quippe quorum vel
 peritissimus, quam animo conceperit, ideam nec repente & minimè inter-
 rupta opera, nihilq; interim meditatùs & expertus, faciendo signo expri-
 mere valeat; sed circino identidem, ac sepius admoto & variè aptato ad
 membrorum & partium coherentem & concinnam symmetriam, quam
 nisi exactè subductam præstiterit, artis incertiam frequentibus prodeit vi-
 tiis. Circino itaque opus illi est sepius ad formam componendam, & variè
 usurpato. Hoc significat verbum IITHAAREHV, decenter formauit illud.
 qualem verò formam, num diuini & celestis cuiuspiam spiritus? num na-
 tura cuiuspiam corporis minimè indigat? quippe horum sapientibus qui vo-
 cantur dii, iidem celestes aliàs dicuntur animi, καὶ ὀλυμπία δόματα ἔχον-
 tes, id est, Olympi habitatores, audiunt. Nihil prorsus horum: sed humanam
 tantum imitati effigiem, quam optimè egisse putantur, si decoram, concin-
 nam, & ad habitus atq; gestus, quam pro re idoneam sibi finxerant, signifi-
 cationem expresserint. Atque ita nulla melior effigies præstatum sum-
 mo dearum opifici, nulla sublimior, quam sua ipsius est, hoc est, hominis ter-
 reni ac mortalis, & luteas domos habitantis. Atque ita suos, quos dicunt
 deos, non solum non diuinos, nec olympios, aut immortales, & purè cele-
 stes: sed hominum forma quidem externa similes, virtute tamen, ut mox
 discutiemus, immanè quantum discrepantes & minorès; nec minùs etiam
 quam hominum fragilis & caduca natura, luteis egenes domibus, hoc est,
 templis, adibus, adiculis, declubris, & ut minimum tectis, aliàs citissimè de-
 for-

In simulacris
 & ipsorum
 fabris nihil
 diuini.

Homer.
 Od. 4.

Iob 4.

deformandos & collapsuros. Quippe nullum ab illis deorum quondam si-
 gnum extra tectum, & sub dio dicatum reperire est; præter unicum Pria-
 pum: quem his verbis adiurare & obtestari sui consueuerunt poetæ:

Sic umbrosa tibi contingant tecta Priape,

Ne capiti soles, ne noceantq; niues.

Cetera constructis dicantur numina templis:

Solus nulla vsquam tecta Priapus habet.

Et quidem simulacra alia, quacunque ex materia consecrarentur, singula-
 ri aut communi ponebantur templo; ab hominum tamen adibus vel domi-
 bus disincto, laribus exceptis: quos ut familiares, & magis propitios ac pri-
 uato numine faustos, intra proprias ades collocare solet illa delusa antiqui-
 tas. Sed patri seruate Lares, aluistiis & iidem,

Cursarem vestros cum puer ante pedes.

Neu pudeat prisco vos esse è stipite factos,

Sic veteres ades incoluistiis aui.

Hactenus ergo summa & maxima illa celeberrimi sculptoris solertia va-
 luisset diciur: scilicet, ut statuam humano corpori persimili figura faceret,
 factamq; alicubi locaret; idq; in domo, hoc est, sub tecto aliquo, locaret, in-
 quam, ibidem hauriam; aliàs nisi illo ipso, vel quopiam alio ponente homine;
 nec sua sponte eò sese collaturam; sed neque inde nisi alio demolito & aufe-
 rente moturam ac discessuram. Et tamen diuinum opus, vel diuini opificis
 laborem dicere non pudet, id quod tanto studio & molimine compara-
 tum, nihil humana natura præstantius dedit, idq; prorsus natura immobile,
 atq; ex consequenti inutile: cum contra, qua verè diuinitus ita facta fue-
 rint, & citra hominis laborem extiterint, ea sua sponte moueri, spectata
 fuerint: etiam si ex lignea materia in aliam fuerint mutata formã. Id quod
 vel unico illo celeberrimo monstratur exemplo: Dixitq; Dominus ad eum **Exodi 4.**
 [Mosen.] Quid est quod tenes in manu tua? Respondit, Virga. Dixitque
 Dominus, Proiecito eam in terram. Proiecit, & versa est in colubrum, ita
 ut fugeret Moyses. Longè aliud & efficacius multo diuinitus effecti ope-
 ris hoc argumentum fuerit, ab isto scilicet: quasi speciosum hominè ha-
 bitantem in domo. siue, ut in exemplari est, LA SEBETH BAITH, ad fe-
 dendum domi. Egregiam verò virtutem & laudem tanto molimine facti
 simulacri, nulli aliq; præterea vsui: idq; ad imaginem hominis, qui tali nu-
 mini se similem esse in felicissimum duceret; nimirum ex eodem loco nun-
 quam sese mouere vel discedere, quamquam aliàs terreno indigentem do-
 micilio. Atque istud ipsum, quod factò conceditur signo, nempe, ad fe-
 dendum domi, nisi ab artifice etiam prospectum curatumq; fuerit, obtineri
 non potest; basi nimirum comparata, & socco siue plintho, in quo stari pos-
 sit, admoto; aut puluinari vel alio quouis, cui immitendum sit, applicito, aliàs
 enim ruituro; & ubi cadere contigerit, mansuro. S. S. E. Vbi cecideris li-
 gnū, ibi eris. Cuius rei illustri & manifesto exemplo illud fuit: Tuleruntq;
 Philisthim arcam Dei, & intulerunt eam in templum Dagon, & statue-
 runt eam iuxta Dagon. Cumq; surrexissent dilectulo Achis altera die,
 ecce

Tibull.

Tibull. lib. 2.

ecce Dagon iacebat pronus in terra ante arcam Domini. Et tulerunt Dagon, & restituerunt eum in locum suum. Rursumq; manè, die altera, con-
surgentes inuenerunt Dagon iacentem super faciem suam in terra coram
arca Domini, caput autè Dagon & duæ palma manuū eius abscissæ erant
super limen. Ad præstantiæ porrò ac diuinitatis opinionem non omittenda
ligni ac materia natura putabatur & ratio. Nam primùm, quid ex quo li-
gno facieudum esset inter curas & seriâ ducebatur habendum. Atq; simu-
lacrorum diuturnitati, quarundam arborum ligna magis censebantur op-
portunam præbere materiam: ut cedrina atq; cupressina, & quæcumq; pin-
giori prædita sunt succo, minusq; ideo cariem sentiunt. atq; adèd quæ no-
dosaminiùs faciliùs artificis manus artem admittunt: quod etiam inter pri-
mas commendatur laudes. Quamobrem nonnulla etiam, quamquam non
ita pingua atq; odorata, soliditate tamen, & consimili corporis habitu, ac fi-
brarum, quas vocant, perpetuo ac recto ductu. In quo sensu fagus & ulmus
ponuntur; quæ præcipuè ad eam rem consultò plantata, opportuna ac dili-
gente curantur cultura. Omnia quæ à Deo per Vatem nostrum commemo-
rata eò tendunt; ut stultam antiquarum gentium de diis opinionem doctri-
namq; refellant; quibus nec ex natura propria numen inesse conuincitur:
multo autem minus illorum simulacris, quamlibet inauguratis, & varia
atq; multiplici ingenij industria commendatis. quibus tamen præter pro-
priam & natiuam facultatem, aut communem cum cæteris vim, nihil di-
uinitatis arrogari iure, nedum salutis publicæ per unicum Deum efficien-
de societas, & communio adscribi possit. Namque huc disputatio hæc omnis
hoc in loco inducitur hæc est.

Succidit cedros, tulit ilicem, & quercum quæ steterat inter ligna
saltus; plantauit pinum, quam pluuia nutriuit.

Hæc omnia id agunt ut materia facilitatem ac durabilitatem non singu-
laris diuinæ efficientiæ opus, verum commune, & ex natura consuetudine
declaretur. siue illa virtus ex arboris præstantia sit, ut cedri, vel THIRZAH
& ELON. pro quibus interpres noster reddit ilicem & quercum quæ
steterat inter ligna saltus, siue, ex iis quæ ex industria ad eam rem curæ
sunt arbores, & opportunis irrigatæ atq; altæ imbribus, plantauit pinum,
quam pluuia nutriuit. In exemplari lingua additum LO notanter signi-
ficans pronomen, id quod laudis defertur materia, ipsius artificis delectiui
& obseruationi tribuendum. Succidit sibi cedros, tulit ilicem, &c. De
multiplici plantarū genere & usu in alio disputamus opere. Quod hæc pi-
num legimus, in exemplari est OREN, Latino ORNUS maximè affine vo-
cabulum. quæ steterat inter ligna saltus. VAIAMETSLO, & roborabit si-
bi. materiam sibi firmam & durabilem quæsiuit. Ac de materia sic, quam
etiam ab utilitate examinat. Ostendit autè succisi ligni usum esse posse non
unicum tantum, sed multiplicem: minimam verò utilitatem ex eo percipi,
quod in Deorum istorum faciendis deligitur. ac sumitur simulacris.

Et facta est hominibus in focum; sumpsit ex eis, & calefactus est:
& succendit, & coxit panes. De reliquo autem operatus est
deum,

deum, & adorauit, fecit sculptile, & incuruatus est ante illud.
INTER antiquorum superstitiosas opiniones gentilium, quas hoc loco
euellendas curat per Vatem Deus, etiam materia felicitas admittebatur:
hoc pacto, ut arbores alia eiusdem etiam generis aliis feliciores haberentur,
quæ videlicet in potiores deligerentur & aptarentur vsus: contra verò in-
felices & funestæ; quarum exitus vel inuitiles, vel hominum generi perni-
ciosi deprehenderentur: utraque autem ad fatum referebatur plerumque
ratio. Sic ille de pinu cuius periclitauerat casu:

Ille & nefasto te posuit die
Quicumque primus & sacrilega manu
Produxit arbos in nepotum
Perniciem opprobriumq; pagi.
Illum & parentis crediderim sui
Fregisse ceruicem, & penetralia
Sparsisse nocturno cruore
Hospitiis, ille venena Cholchica
Et quidquid vsquam concipitur nephæ
Traçtauit, agro qui statuit meo
Te triste lignum, te caducum
In domini caput immerentis.

Rursum verò quæ ad conficienda numinis cuiuspiam signa deligeretur ar-
bos, magna felicitatis opinionem apud vulgus obtinebat. utpote cui sum-
mus habendus esset honor. Id quod cordatiores viri, ac rerum æstimatione
prudentiores, non ad fatum, sed ad artificis referebant arbitrium.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,
Cum faber incertus scamnum faceret ne Priapum,
Maluit esse Deum. Deus inde ego furum autumq;
Maxima formido, &c.

Quorum commemoratio versusum consimilis admodum argumenti est ro-
dargutioni, quam Deus hoc loco partitionibus & exceptionibus expedit: il-
lud ex vero & manifesto docens, non dicendam esse felicitatem eius rei,
cuius partes alios atq; alios, eosq; nimium dispares vsus habeant. præcipuè
cum, qui meliores putantur, longè minus commodi, & ex consequenti mi-
noris faciendi deprehendantur. Hoc autem in eodem ipso ad statua opus de-
lecto ligno euenire indicatur: cuius erudiendi quæ superant partes, quæq;
auferuntur fragmenta, eidem ipsi artifici ad focum & ad furnum sumuntur,
& cedunt. De reliquo autem operatus est EL, Deum efficacem.
Ex præsumptione & opinione, non autem ex vero nomen EL à Vate vsur-
pari intelligimus. ut ab Horatio illud: Maluit esse Deum. & illud ab al-
tero: Termine, siue lapis, siue es defixus in agris

Stipes ab antiquis, tu quoque numen habes.

Ostendit autem eam partem, quæ igni destinata ac tradita fuit, quamquam
infimo omnium vsui (si quidem igni non nisi contemptissima seponitur in
unoquoque genere materia, præcipuè clibano, furno, & foco) tamen utilia-

Simulacris
fabricandis
apta ligna.

2. dd. 11.

THIRZAH
ELON
Ilex.
Quercus.

Magnioperis
PART.
OREN.
Pinus.
Ornus.

Horatius.

rem, & efficaciorē euadere, quā eam quā in EL formata fuerit. id quod ipsius etiā artificis confessione conuincitur: qui tametsi suo illi à se exsculpto signo honorem tribuerit diuinum: nihil tamen non dicam numinis asserit, sed ne uilitatis quidem minimū referre possit acceptum: cū contrā ex eo quod igni consumendum ac perdendum damnauerat, vel ipsa consumptione adiutum & folum sese ipse fateatur.

Medium eius combuffit igne, & de medio eius carnes comedit; coxit pulmentū, & saturatus est, & calefactus est, & dixit, Vah, calefactus sum, vidi focum.

HEAHH
Eugē.

Triplicem commoditatem ex contemptissima & improbatissima sibi ligni parte perceptam fatetur, idq; cum gratulatione pronunciat, HEAHH, quod aliās Latinus vertit in Eugē. Epularum condiendarum primam videlicet, eandemq; vitā alenda maximē opportunam; frigoris etiā pellendi membrum cum primis infesta iniuriā, atq; luminis percipiendi, quo tenebrarum incommoda vitantur omnia. vidi focum. pro luce focum hīc accipiendum, nomen OR docet; idem quod fugandis tenebris in principio appellatum fuit.

Reliquum autem eius Deum fecit, & sculptile sibi; curuatur ante illud, & adorat illud, & obsecrat, dicens, Libera me, quia Deus meus es tu.

Et quidem eadem hora, eisdem horoscopi momentis utraq; ligni illius pars cum toto nata fuerat, creuerat, & eodem ictu excisa ceciderat. quā videlicet igni admota ex artificis animi sententia profuit: ab ipso eodem prodesse iussa, vel destinata & coacta, atq; ista quā in statuam seposita, sculpta, ac demum concinnata euasit eodem auctore, à quo, ut talis esset, habet: à quo iam facta, auxilium & salutem nequicquam rogatur & poscitur. Atque ita maius experitur emolumentum, minoreq; labore & negotio curaq; percipit ab eo, quod spretum igni damnarat. Libera me, quia Deus meus es tu. ELI, fortem efficacissimum & tutelarem sibi eum, quem ipse fecit, appellat.

Nescierunt, neque intellexerunt: obliti enim sunt, ne videant oculi eorum; & ne intelligant in corde suo.

Dux ad prudentiā viz.

Cognitio.
Intellectio.

Dux ad prudentiam instructa ac data mortalibus via: quarum quisquis neutram insistit; in stultitiam delabatur, & ex hac in insaniam decidat necesse est. altera via est cognitio, quā per disciplinam paritur; altera est intellectio, quā ipsa rerum bene pensitata ac rectē subducta ratio etiā citra magistri operam efficere potest. illa breuior & facilior: hac verò, quia omnibus exposita, parabilior. At verò Vates, gentium istarum mentes turbatis prorsus, atque in amentiam censerit mutatis: utpote quā nec doctrina instructa, nec propria rationis recta animaduersione usa, pro vero falsum amplexa manifestum mendacij errorem, non solum ipsa conceperint, sed ultrò etiā libenter foueant & promoueant. Nam quid promptius est & procliuius, quā ex sensu ac tactu de rebus existimare & statuere. quā iudicandi ratio nullus ne vulgaribus quidem negata est hominibus, ut quod

tene-

tenebris obrutum est, obscurum; quod verò videri palam potest, clarum dicatur. quod ubi secus fiat, vel cecitatem, vel praestigias arguere in promptu fuerit. Appellamus autem praestigias, falsas opiniones, vel acceptas vel conceptas. quibus ubi imbutus fuerit animus, immanē quantū & sibi & suis molitur atq; infert malorum. Obliti enim sunt, ne videant oculi eorū. A verbo obliuo participium deductum, non ab obliuiscor: namque in primaua lingua TAHH est; quod incrustare & linire Latine vertimus: & TAHH in praestigiarum arte describenda vsurpatur. Cū verò quis vel non videt, vel corrupto vititur visu, aut suffusis colore vel humore oculis, aspicit. haud mirum si communi sensu corruptio etiā, nedū peruersa euadat mente. id quod expolienda confirmatur sententia.

Non recogitant in mente sua neque cognoscunt, neque sentiunt, ut dicant, Medietatem eius combuffi igne, & coxi super carbones eius panes: coxi carnes, & comedi, & de reliquo eius idolum faciam? ante truncum ligni procidam?

Non aliis argumentis opus esse ait ad redarguendam fallaciam augurum, Chaldaeorum, & caterorum omnium praestigiarum: qui materia numen ex materia vel obseruata hora, vel ex alia quapiā traditione tribuūt, quā ipso rei tum experimento, tum usu atq; demum exitu. Namq; in huiusmodi rebus, quā simplicem sortiuntur definitionem, idem totius ac partium iudiciū statuitur. Cū verò nullam numinis rationem ei materia parti, quā sibi in ignis fomentum vsurparat artifex, tribuendam censuerit. (Namq; aliās magnum fuisse nefas, diuinum quippiam igni consumendum tradere,) quidnam causa est, quā obrem alteri diuinos honores decreuerit, & concesserit: cū cetera cuncta perinde hīc atq; illic habeant. Quod si euentum & finem spectare velit, inueniet profectò nullū aliud principiū vtrius esse parti. Cuius quā prima fuisse origo, explorator declarauerit ignis.

Pars eius cinis est: cor insipiens adorauit illud, & non liberabit animam suam, neq; dicet, Fortē mendacium est in dextera mea.

OPORTUIT (inquit) hominem ipsum experimento & sensu edoctum intelligere, nihil signo illi numinis aut virium accessisse ex natalis vel casus horoscopo: cui, vi, succo, & facultate omni per ignem absumpta, nihil praeter terrena partis elementum, hoc est, tenuem cinerem, fuerit relictum: si tamen idem ipse homo à terrena face, hoc est, parte sui infima & sinistra, ad animum & mentem sese conuerteret; verum terrestrem se planè praebens, nihil sapere sublimius curat. Hac nostra versioni consona satis explicatio tamen verborum proprietatem commendat expendendam, ROGHEH EPPER LEB HVTHAL HITAHV VELO IATSIL ETH NAPSO VELO IOMAR HALO SEKER BIMINI. Ex verbo etiā, Pascens cinerem cor illud incuruauit eum, & non liberabit animam suam, & non dicet, nonne mendacium in dextera mea? Ex diuini opificij historia manifestum est, hominem duplici constare parte, corpore, & animo: videlicet, illo terrestri planè; hoc caelesti & in imagine, & ad similitudinem Dei factò, & inspirato. rectamq; constitutionem sui secutum quemlibet oportere

Homo ex
animo &
corpore,

Ex mēsis im-
perio cetera
gubernanda.

hominem in omni vita actione & parte mentis facultate atque cognitione, corpus suum terrenū, & cetera omnia gubernare, ducere, ac tractare. quod si ita, ut par est, teneatur, nūquam agendo aberrabitur. Contra hanc rationem, quæ unica ac tutissima semper est, superstitiosorum hominum res omnes geri Deus notat, & epiphonemate per Vatem vsus reprehendit. Vsq̄ adeo, inquit, cor hominis cineri & pulveri suo sese obnoxium præbet, ut nunquam animam liberet, & à terrena fece puram sapientiū rebus examinatus dicere intra se iubeat, Nōne mendacium est in dextera mea? Nōne, inquam, in rebus ipsis nullū vitium, nulla fallacia est; verū ipse mihi paro, concipio, & pario atq̄, foueo errorem: quippe qui aliud rerum naturis tribuo, quam ipsa sibi tributū admittant. Neque enim, uti dicebamus, rerum à Deo damnantur natura; utpote à se conditæ: nec artium etiam facultates & efficientiæ à se etiam hominibus ad rectū vitæ vsū concessarum, sed utrarumque perversa existimatio & abusus improbantur, per acclamationem, uti dicebamus; quam exclamando probatissimus ille Sarricus imitatus videtur:

O curua in terris animi & caelestium inanes,

Quid iuuat hoc, nostros templis immittere mores?

Ex his manifestè apparet rerum & artium naturas falsitatis infamia laborare: ut quæ non id commodi præstent, quod à mortalibus exiguntur. Verū huius criminis culpam non in suo ipsarum vitio, sed in hominum perverso iudicio ac mendacio habere: qui à vero desciscunt Deo salutis suæ auctoritatem aliis, qui non sunt Dī, per summam vanitatem tribuūt. Nec verò diuina ista in homines de idolōrū cultu inuectiua ad Christianorum referenda est imagines. quippe cū Idolum, vel Apostolo teste, nihil sit in mundo: Imaginum verò, quæ apud Christianos in veneratione habentur, vera exemplaria indicentur Iesus Christus cum primis, qui heri, hodie, & cras: Virgo sanctissima, Iesu mater, Apostoli, Martyres, Confessores, ac Virgines, sanctaq̄, alia femina: quorum simulachra memoriam doctis & indoctis representant; quorumq̄, celebritatem & cultum quemadmodum iniri obseruariq̄, oporteat, sapientes & cordati Theologi, tum veteres, tum recentiores docuerunt; & rem ipsam sua sponte equam & sacram, apertimq̄, commendabilem, à vulgi superstitionibus discreuerunt.

Memento horum Iaghab & Israel, quoniam seruus meus est: formaui te, seruus meus es tu Israel, non obliuiscaris mei.

Quæ superius in Idolomania vanitatem perorata fuerunt, ut cetera omnia in sacris audita responsis hominum inferioris tum verò melioris nota doctrinam & utilitatem spectare ait: utrosq̄, enim salutis rationes omnes non aliò quàm ad diuinam voluntatem & auctoritatem referre decere & oportere. Diximus iam Iaghab nomen humilem ac vitis non prorsus carentem mortalium naturam, Israelis verò sublimiorem conditionem ex singulari Dei beneficio constantè spectare: alteramq̄, vocem à GHAKAB, id est, decipere; alteram à SARAR, id est, principari, ut ita loquamur, deduci. Sive igitur quisquam Iaghabum agat, hoc meminisse debet, salutem,

vide-

Sacrarum
imaginum in
Ecclesia cul-
tus.

Iaghab.
Israel.

GHAKAB.
SARAR.

videlicet suam ab unico vero ac viuente Deo expectandam & poscendam, tanquam à certissimo auctore: siue Israel fuerit id, quod est, diuini muneris totum prorsus esse recolere, gratulari, & laudare. Namque ita agentibus hominibus omnis alia præterea superiorum inferiorumque rerum natura congratulatione commota aderit, & sui inculpatū ac iucundum commo- dabit vsū.

Deleui ut nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua: reuertere ad me, quoniam redemi te.

Quo tempore oraculum hoc per suum Deus fundebat Vatem, non minùs certa futura salutis promissio erat, quàm nunc presentis est veritas. quam obrem præteritū usurpatur, omnium temporum proculdubio sua sponte certissimum. Dixerat enim Deus Israelis formatorem unicum se esse, & auctorem: id verò quemadmodum effectum fuerit, exponit: nempe extinctione veteris hominis, qui corrumpitur, & renouatione ac regeneratione lauacri aquæ viuæ per Spiritum sanctum suum efficacissimum. Veteris verò hominis corpus totum vitis constare dictum est, & prauitibus: quibus durantibus, tanquam nube quadam humida, graui, peccatorum infesta perpetuè vel sequitur, vel imminet de stillatio. Priorem partē hoc loco Deus PESAGHIM, posteriorem HHATAIM vocat. utramq̄, Iaghabo & Israeli ut perpetuam & insitam vel innatam adnotat, Iniquitates tuas, peccata tua. utramq̄, à se delerem declarat: ad quod quidem geminum beneficium agnoscendum & prædicandum sacer alludit Apostolus, translatione ad rem ipsam reducta. Hoc sciens, quia vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato. Hoc autem beneficium illud etiam consecutum est redemptionis, hoc est, translationis à seruitute in meliōs vitæ secundum Deum ducendæ vsū. hoc est quod additur, reuertere ad me [ad agendum ex voluntate mea] quoniam redemi te. Quare nullo in alio rerum genere tuam sitam oportuerit fiduciam. Atque hoc pacto de salute sua sentienti & existimanti hominum generi, rerum omnium caelestium ac terrestrium naturam congratulatione & applausu ad futuram, Deus prædicit & statuit.

Laudate cæli, quoniam [misericordiam] fecit Dominus: iubilate extrema terræ: resonate montes laudationem, & saltus, & omne lignum eius, quoniam redemit Dominus Iaghab, & Israel gloriabitur.

Huius planè argumenti ac significationis illud apud Paulum celeberrimum pronunciatum: Scimus autem quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti. Quia redemit Dominus Iaghab. Ex illa miseranda conditione perpetui metus, dum per totam vitā obnoxius erat seruituti. & in Israel gloriabitur sui sanctificatione nominis, & regni aduentus: ut ipsius voluntas in terra sicut in celo fiat. Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutione, ut essemus sancti & immaculati in conspectu eius in caritate: qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum secundum

Præteritum
tempus de
certissimis
usurpatur.

Regenera-
tionis. atio.
Vetus homo

PESAGHIM
HHATAIM.
Iniquitates.
Peccata.

Rom. 6.

Redemptio-

Rom. 8.

Heb. 2.

Ephes. 1.

propo-

propositum voluntatis suae in laudem gloriae gratiae suae: in qua gratificauit nos in dilecto, in quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum, secundum diuitias gratiae eius, quae superabundauit in nobis in omni sapientia & prudentia.

ARGUMENTVM VATICINII
VIGESIMISEPTIMI.

MAXIMAM quidem & mirabilem dictu atque auditu beneficij huius, antea promissi, veritatem videri atque esse docemur: verum hoc hominibus & creatis animis, non autem Deo, cuius iussu ac dicto caelum, terra, & vniuersus orbis vno operis tractu absolutissimè existeret: ita ut nihil, quod in opificio requiri posset, fuerit praetermissum. Quare nulla ratione dubitandum esse, quin eodem auctore, quo primum mundus pulcherrimus constituitur, qua parte vitium fecerat, volente & libente, atque iam sapius pollicito, regenerari ac renouari posse credatur. Cuius virtuti, voluntati, & auctoritati, atque de hac re sapius repetito promisso, praeter argumenta ex natura ducta, praeter quae plurima in humanis rebus spectata exempla: alia etiam non multo postquam hoc vaticinium fundebatur, edenda, & spectanda ad stipulantur. ad fidem quoque faciunt Babylonicis potentissimi imperij repentina ad Persas mutatio: & libertatis etiam Iudeis apud Chaldaeos detentis beneficium, diuinitus Cyri ministerio collatum. Quae omnia, quanquam magna & admiranda, diuinam benignitatem non adeo declarabant, atque illud salutis omni orbi adferenda & offerenda euentus veritate firmandum promissum.

Hac dicit Dominus redemptor tuus, & formator tuus ex vtero: Ego sum Dominus faciens omnia, extendens caelos solus: stabilis terram, & nullus mecum.

TOTVS hic versus antecedentis praefationis vicem sortitur, ad ea quae deinceps de Cyri ornamentis, ac de Israelis ex Babylone remigraturi libertate subiungentur. quae omnia simul ad maxima salutis fidem & expectationem confirmandam producta, Deus ipse, ac per Vatem responsa voluit. Et quidem praecipuum horum sermonum, qui nunc aguntur, argumentum ad summam redactum, circa redemptionis ac liberationis, publica inquam hominum salutis, cardinem versatur. Nullum autem in toto sermone verbum, nullum vocabulum, ne dicam, nulla verborum structura est, quin integram in se cohibeat argumentationem. Quas omnes vitinam per facultatem complecti nobis daretur, ac per otium & eloquium persequi vacaret. Indicamus autem partim, partim verò venerati praeterimus. Atque hac prima sui appellatione voluntate facultatemque suam Deus indicat: namque ex natura vero redemptionis erga aliquem facultas, illi iure ac rectè conceditur & arrogatur, cui formatio eiusdem auctoritasque tribuitur. Quisquis enim artifex vas quodpiam ex argento, vel auro, aut aere, aliave materia formare nouit, & potuit: formatum iam, si qua parte vitiatum deprehenderit, corrigere, integrare, atque adeo expolire ornareque poterit. Quamobrem

se

fese Deus Iaghabobi, hoc est, humani generis formatorem primò vocat: ut hoc agnitus nomine, euestigio intelligatur ipse solus redemptor habendus. Ego, qui formaui te à principio, te quoque circa seculorum fines redemptum, praestabo. quod à me promissum ex eo quod iam tu cum vniuerso commune habes, hoc est, ex creationis & opificij veritate certissimum expectare debes. Consentaneum enim est, eum, qui magnitudine immensus, virtute ac robore infinitus atque singularis est, sapientia quoque valet aeterna & incomparabilis: quidquid unquam velit atque polliceatur, demùm efficere. Atque immensitatem suam ex eo declaratam Deus asserit, quod extremum, hoc est, supremum calum cum ceteris huius ambitu contentis orbibus, tanquam pellem vel cortinam in eam, quam obtinet formam, solus ipse extendens, aptauerit. Nullus enim quiquam velum, aut pellem, aut vestem, aut quidquam aliud ultra brachiorum suorum spaciū pertendere valet: quidquid enim praeterea supererit, vel ineptè plicabitur, vel temerè vltro pendebit, nisi alio quoquam ascito, qui ex altera extremi parte extensionem adiuet, quòd si id, quod velandum fuerit, ingentis esse contingat molis, non modo plures manus, compluraque brachia adhiberi oportet; verum multorum oculorum perspicacem diligentiam: quorum prospectione prouideatur; ne quid malè haereat; ne rugas aut plicas aliqua ex parte contrahi accidat. Cuius adiumento nihil sibi opus fuisse Deus ait: utpote cuius brachia & mundum completi possent, & ultra mundum etiam in immensum pertineant spaciū: necnon cuius oculi vno obtutu omnia perspiciunt. idem autem, qui magnitudine infinitus, robore quoque ac virtute dexteritateque praestantissimus declaratur: utpote, stabilis terram, & nullus mecum. Duo singularis ac distinctae significationis hoc loco usurpata verba vtriusque partis, hoc est, cali ac terrae situm atque habitum expressè indicant. NATAH, quod prius est, tendere significat; non in directam, verum in curuam & ad orbem circinatam lineam, eandemque ad motus circulares idoneam. Posterius verò RAKAGH, extendere, sine expandere interpretari possumus: quale aurifices opus faciunt, cum incude ac malleo auri vel argenti laminam longius producentes, in lancis, aut cuiuslibet vasis formam coaptant: ita metallo nunc altius, nunc pressius coacto pedem, ventrem, collum, atque orificium ductili ac perpetuo opere conformant. Atque ita NATAH in orbem, RAKAGH verò in varias figuras tendere philosophicè interpretabimur. Constat autem calum rotundum, exactissimi orbis, vel globi potius perpetuam, & sibi omni ex parte similem obtinere formam: terram verò longitudine magis quam latitudine protensam, varè tamen habentem iacere, motibus, iugis, collibus, vallibus & campis distinctam, gignendis & fouendis, quae in ipsa oriuntur singulis rerum generibus opportunitatem praebere, suumque situm & habitum seruare immobilem. Omnia quae vno RAKAGH significantur vocabulo. Nihil autem eorum quae commemorauimus operum ab artifice quopiam vel ingeniosissimo, sine instrumentis ac sine adminiculis: & si maiuscula sit molis opus, sine aliena manus ope fieri non potest. At verò terram Deus vni sibi citra vllum praeterea adiumentum vel instrumentum in eam quam statim perpetuamque

Dei immensitas, Caelo: um extensio.

Extensionis ratio.

Dei virtus & dexteritas.

Caeli ac terrae situs.

נבא

קרא

Terrae situs & habitus.

petuamq; obtinet, molis variatam formam fuisse unico temporis momento paratam, atque ita perpetuo conseruatam ait. Nam praterquam quod verba haec duo, quemadmodum explicando interpretamur, significant: illud etiam obseruandum commendant, quod in presenti participio pronunciata sunt: extendens, stabiliciens, atq; ita Latinum stabilire quoties pro RAKAGH redditur, non firmitudinem solum, sed certam & continentem superficiem distinctionem: nunc prominentis, nunc depressionibus, angustis, & amplitudinibus notabilem, atq; in hunc modum loca omnia, in quibus hoc verbum RAKAGH primaue lectio habet, interpretari conueniet. ut illa: Qui firmavit terram super aquas. & illud: Tu forsitan cum illo fabricatus es. SEHHAKIM, qui solidissimi quasi are fusi sunt. Quod vero excipitur, & nullus mecum. In exemplari est, MEITHI, sine apud me, qua formula non modo socius, aut comes, aut opera alia quaerit, verum instrumentum & adminiculum prorsus omne apud Deum fuisse negatur: quippe qui solo verbo, Appareat arida, terram eo modo ac situ, quo visitur, constituerit. S. S. E. Ascendunt montes, & descendunt campi in locum quem fundasti eis. Nam quanquam in principio Verbum erat apud Deum, tamen hoc quoque verum est, Deum ipsum esse Verbum: atque ita prater Deum & verbum suum, qui cum Patre unum idemq; est, nihil prater ea aliud orbem terra extendenti adfuisse, vel profuisse, verè dicitur. Igitur qui calum ac terram solus, ac sine villo instrumento condere, extendere, & componere nouit, potuit, & composita praestitit: eidem corrigere, mutare, ac renouare integrum fuerit. Significat etiam MEITHI, ex apud me, idem quod ex verbo meo, quod apud me est, prater ea, nullo adhibito.

Irrita faciens signa diuinorum, & ariolos in furorem vertens: conuertens sapientes retrorsum, & scientiam eorum stultam faciens.

Superiori versu diuina immensa virtus, & summa sapientia atque praesentissima ac perpetua efficacia ex cali ac terra opificio declarabatur: nunc ex eadem ratione eiusdem ad rerum mutationem integritas & facultas asseritur, & frequenter spectandis exemplis confirmatur: iribus prudentiae generibus allegatis, qua saepe saepius fallere deprehenduntur. Ex his primum est, irrita faciens signa diuinorum. in exemplari est, signa BADIM, quod nomen mendaces, vel nugaces Latine significat. Et quidem non tam grandis res est, mendaces irritos reddere, ut inter magna diuina virtutis argumenta poni debeat, atq; illis creatoris & extensoris cali ac terra epithetis appositu digna videatur, nisi alia subit arcanae rationis obseruatio: nam cum mendacium nihil sit, non magnum, imò nullum negotium fuerit irritum facere, quod ex se ipso est irritum. At verò diuinorum, quod hic Latine legimus, ita intelligendum est, ut eos interpretemur diuinos, quos aliquando veraces audimus; nonnunquam etiam deprehendimus vanos. Atq; ita integra erit interpretatio diuinorum vanorum, ut à Vatribus hos distinguamus: qui, quod omne, quod praedicunt, ex Deo referunt, nunquam deprehenduntur vani. S. S. E. Et non cecidit vllum ex verbis eius in terram. Tria autem, prater Vates Dei, diuinorum collegia ad triplicem

plicem disciplinam referenda celebrantur, his nominibus apud antiquos dicta, Augurum, Astrologorum, & Sapientum, quorum omnium artes coniecturis capiendis consumuntur, iidemq; ex varia rerum petendis obseruatione. Signa, quae sub calo eduntur, Augurum: Astorum ac syderum concursus & aspectus, Astrologorum: Temporum atq; naturalium causarum & exemplorum historiarumq; notitia, Philosophantium, qui hic sapientes vocantur, materia sunt. Et quidem istorum disciplina atque artes dum modo rectè tradantur, sua sponte probabiles atq; rationabiles videtur: utpote quae ex diligente & frequente antecedentium & praesentium atque euentuum concordia obseruatione ducta ac tradita, & consimilibus experimentis fuerint comprobata. Verum enimvero tamen si res ita habeat, ut antecedentibus positis, consequentia euestigio pranosci possint: quia tamen haec impediuntur atq; mutantur, euenit non raro, ut istorum artificum siue collegarum praedictiones sefellisse notentur. Nam qui causas ipsas solus & sine vlla ope effecit, idem effecta & euenta, manentibus etiam causis praeripere ac subducere valet: quod ubi contingat, non ad artis culpam, quae naturalibus nitebatur fundamentis; nec ad artificum, qui modò rectè ac ritè egerint inscitiam: sed ad diuinam voluntatem & virtutem varietas illa fuerit referenda. Atque hoc sensu intelligimus & interpretamur, irrita faciens signa diuinorum vanorum, id est, Ego sum qui istorum signa irrita facio. ex quo euenit, ut illi diuini mendaces dicantur, siue vani. & idem qui hariolos in furorem verto, insanire coactos, ex eo quod, quae rectissimè sibi subducta astorum tenent momenta, carere tamen euentu, & ab aliorum obseruatione assidua desciscere videntes, turbet admiratio. Nec dissimiles quoque illi experiuntur exitus, qui ex causarum cognitione praedicentes euenta, atq; ex exemplorum notitia praeritorum futura coniectati, de publicis ac priuatis consulunt rebus. Hac sententia summa est; qua Deus, sicuti conditi orbis liber auctor & conseruator constat: ita quoque temporum unicuique pro arbitrio moderator declaratur: cui nec vllam naturae necessitatem praescribat, nec vllum artium aut disciplinarum genus legem statuat; quo minus pro sapientia, iustitia, benignitatis, ac virtutis suae adorando numine omnia pareant & obsequantur. Atq; ita illud certum constansq; statuitur, Diuinam voluntatem de publica hominum salutis praestando promisso nulla naturae vi, nulla hominum arte, consultatione, aut opera impediri vel retineri posse. Iam verò propositionis huius verba non sine compendio expendemus. Irrita faciens MAPHER OTHOTH. Verbum PVR id quod certum cuiquam fuerit, quominus efficiatur, impediri significat; proprièq; usurpatur in lege atq; exceptionibus de voto, & voti fide. Vxor in domo vi-
ri cum se voto constrinxerit & iuramento, si audierit vir, & tacuerit, nec contradixerit sponsoni, reddet quodcumque promiserat: sin autem extemplo contradixerit, non tenebitur sponsonis rea. Vtrumque verbum Latinum, et contradixerit, ex antiquo PVR versum est. pro quo hic & aliàs pluribus locis Latinus interpres noster irritum facere & irritare, quod efficien-
tiam spectat. BADIM, mendaces dicuntur, praecipuè hi qui aliquid animo

Diuinare et
collegia tria:
Augures,
Astrologi,
Sapientes.

Deus manentibus
causis
euenta
impe-
dire valet.

Prouidentia.

Contradicere.
Irritum facere.

BADIM.

agitant, ac deinde pronuntiant: quod cum non eueniat, vel secus accidat, vanitatis notantur. Cuius exemplum: Non est factum secundum verba haec, **Necem. 6.** qua tu loqueris. de corde enim tuo tu componis hoc. **MILIBECHA ATHAH BODEAM.** Itaq; BODE is dicitur, qui aliter atq; res declarat, pronuntiarit. **Arioli. KOZZEMIM.** Ariolos, KOZZEMIM; quicumque signis, figuris, aut aliis instrumentis ad predictiones utuntur: inter quos primas tenent astrologi, vipote sublimiorum tractantes naturam, stellarum & astrorum, inquam; quibus vulgus cum philosophorum etiam ducibus inferiorem orbem prorsus voluit esse obnoxium.

Arioli. KOZZEMIM. Astrologorum & astrorum auctoritas.

Chaldaeis sed maior erit fiducia: quidquid Dixerit Astrologus, credent a fronte relatum Hamonis; quoniam Delphis oracula cessant, Et genus humanum damnat caligo futuri.

Hos insanos haberi diuina prouidentia libertas facit, tum commodis, quae ab isto grege promittuntur, detrahendis; tum vero incommodis contra pelendis praeter istorum prognosticationes. Sapientes **HHACHAMIM**, qui causas, euenta, antecedentia, & consequentia componunt: deinde exempla concinnant, ex quibus etiam in futurum pronuntiant. quae omnia cum praeter sententiam turbantur, scientiae laudem in stultitiae vertunt notam; & professores ipsos, qui primos, ac duces agere in rerum cognitione ac gubernatione studebant, postremos, ac ridendos exhibent. Atq; ita euenit, ut nec natura, nec artis diuinum ac necessarium quicquam, vel perpetuum censeatur tribuendum propter diuinam prouidentiae maiestatem atq; praestantiam: cui vni sapientiam, virtutem, veritatem, atq; auctoritatem omnem, ut propriam oporteat adscribi. vipote qui solus sit

Sapientes. HHACHAMIM.

Suscitans verbum serui sui, & consilium nunciorum complens.

INTER diuinam & humanam prudentiam ac predictionem quid discrepet, hoc versu exponit. quod, inquit, inter auctorem, & rem ab auctore factam, & gubernandam; & inter coniecturas & firmissimam veritatem. Namq; auctor ab opere non pendet, sed opus, id quod est, auctori debet; a quo & corrigi, & mutari, vel impediri nihil obstat. Summa etiam veritas, ut sua sponte constantissima, ita nulli coniectura comparanda; nullis, quamquam primis & proximis, atq; immediatis euentorum causis componenda, quod illa inueterare, aut impedire nullis vel virtutis, vel naturae sit alterius; nec irrita villo modo fieri auctoris diuina simplicitas ac maiestas patiatur. Ex quo fit, ut ea tantum verissima doctrina euadat, quae diuinitus dictata, per Vates atq; Dei nuncios & Apostolos fuerit pronuntiat. Vatum autem sermo omnis in duo diuiditur argumentorum genera. alterum quidem rerum a Deo promissarum, vel praedictarum: harum quidem in correctionem, castigationem, vel poenam criminum; illarum vero in veritatem, & constantiam beneficiorum Dei erga homines. Alterum vero consiliorum per Vates dandorum, vel ad diuinam placandam iram, ac misericordiam conciliandam; vel ad liberalitatis gratiam postulandam, ac sollicitandam. De prioris generis veritate dicit, Suscitans verbum serui sui [Vatis a se instructi:] de posteriore vero, & consilium nunciorum suorum complens. Nam

Inter auctorem & opus quid interfit. Praedictiois diuinae praesentia.

Vatum argumenta.

Vatum consilia.

quid-

quidquid consulentibus Vatribus a populo, vel a consultore quouis rite actum fuerit, id non frustra susceptum, me praesente probabitur. At vero Deus nullum vel consilium, vel monitum, nullum cuiuspiam hominis responsum, vel apertam & singularem rationem significationemve praeferre, vel certi exitus immutabili veritate commendari, praeter ea quae, se auctore, per Vates fuerint pronuntiat. id quod tum praeteritis, tum praesentibus exemplis asseuerare Deus pergit. Namque ut ea quae haecenus Iaghabo & Israeli secundum carnem contigerant, omnia prius diuinis fuerant praedicta responsis: ita quae nunc euestigio praedicere Vatem iubet suum, non modo argumento ipso, verum etiam rerum, personarum, ac locorum circumstantiis & modis quoq; singulariter describendis, & nominatim appellandis indicari mandat.

Qui dico Ierusalem, Habitaberis, & ciuitatibus Iudae, Aedificabimini, & deserta eius suscitabo.

Quacumque tempori non simul, sed certis momentis edenda committuntur, Deo tam certa constare, quam quae praesentissima, multis argumentis ostensum est. Cuius rei documento Vates fidem faciunt, vel ex eo quod ipsis, quae longe post edenda fuerint, communicata & mandata praedicendi, exponendi, & nominatim pronuntiandi nulla dubitatio moram vel tarditatem attulerit. Qua fiducia effectum est, ut Solymos Solymorumq; cultores, quos propria culpa damnatos, Babylonio imperatori diuina destinauerat iustitia, ex diuina misericordiae beneficio restitutum iri pollicetur per Vatem Deus: nec id in commune tantum praefari iubeat, sed restitutionis quoque tempus, modum, atq; ministerium singillatim dicet. Namq; inter huius vaticinij & veritatis atq; euentus tempus ducenti, ut minimum intercessere anni. non secus tamen rei totius gerenda pronuntiat praedictio fuit, atq; iam peracta recitari potuisset historia: hoc itaque auctoritatis & veritatis fundamento iacto, non minus certa in futurum, quam in praesens responsa Vatribus dictare se suis ait; vipote qui praesenti tempore dicit Ierusalem, id quod in posterum sperandum fuerit, Habitaberis. ut nunc verè dico, ita verè etiam promitto, Habitaberis. Atqui tunc habitabatur, verum de alia habitatione promissum fieri, nempe ea, quae non longe post cladem atque vastationem iam praedictam, rursus expectanda erat, quaeq; hic etiam ex consequenti significatur. Ciuitatibus Iudae, quae iam tum diruta iacebant, cum haec per Vatem ageretur, aedificabimini, & deserta eius suscitabo. Namq; Ezechia temporibus, uti superius intelleximus, pauca admodum Iudae urbes vna cum Ierosolymis ab Assyriorum strage supererant. Et quidem Vates alij Ierosolymam sua iam tempestate dirutam, restitutum iri praedixere, ut Ieremias, Ezechiel, & Daniel, quam tamen adhuc superstitem Isaias appellat. Hanc verò Solymorum ac Iudae restitutionem certo tempore post certa, quae antecesserint, maximarum rerum detrimenta, inuersiones, & minorum aliarum incrementa & amplificationes praesitum iri, figurato sermone, qui Vatribus est solennis ac frequens, indicat.

Qui dico profundo, Desolare, & flumina tua arefaciam.

Ierosolymorum restitutionem duomaximè insignes humanarum con-

Babylon. ut siones rerum praeclusura, per Vatem nostrum denunciantur, Babylonicè imperij horr. b. l. & repentinus casus, & in Persas translati inopinata felicitas. Profundum autem hoc loco Babylon appellatur, non modò propter altissimè Euphrati fluuij aquas: verùm etiam propter immensas hominum, quas capiebat & alebat, copias. quas omnes prorsus fufum, dissipatum atq; abolitum iri pradicat. Et flumina tua arefaciam. turmas equitum, pedum, phalanges, & ordines omnes bellicos intelligit, quos canalibus ab Euphrate deductis ac diductis nomine ac multitudine cõdonit. horumq; exitio Persarum regnũ Cyri felicitate quàm citissimè amplificandum subiungit.

Qui dico Cyro, Pastor meus es, & omnem voluntatem meam complebis.

Duas maximas, ac precipuè insignes iam tum pradicendas dictabat res Deus: Babylonicè regni propter impietatem exitium, & Iudæorum libertatem, atq; in patriam reditum ex Babyloniensi captiuitate. utramque verò Persarum regis ministerio & opera præstandam adornabat, & quod admirandam vaticinio conciliaret auctoritatem, appellandum tanto tempore antè suggererat nomen, quod non semel fuit à Vate repetitum: idem, inquit, ipsum nomen, quod tanto post interuallo temporis, nempe duabus, & eo amplius interiectis atatibus. puero apud Persas nato & educato impositum celeberrimo in orbe terrarum euasit, propter maximam in rebus gerendis, à Deo concessam felicitatem. Ita euentis cum prædictione omni prorsus quadrantibus; ut vel hoc vno argumento eidem ipsi, atq; suis cunctis, & aliis etiam gentibus Israeliticæ religionis veritas & auctoritas constituerit. Est autem in hac nominis appellatione non leue aut simplex, sed grauissimũ ad duplex mysterium: cum historia hominis eius, qui primus ita vocatus est; tum vero salutis publicæ per alterum, cuius ille imaginem spectatorũ sensibus representabat. Atq; arcani huius ratio aliqua ex parte nobis operienda est, initio à nominis tum sono, tum significatione ducto. Nam qui Latinis Cyrus ductus est, in sacris lectionibus CHORES appellatur. quo nomine tres fundamentales tenemus literas consonantes, CH, R, S. Namque, ut in sacro apparatu & alibi etiam docuimus, præcipua consonantium in antiquis linguis, & in aliis item habenda ratio est. atque ex omni numero tres præsertim obseruanda, quibus nominis aut verbi tribuitur fundamentum. Verùm hoc posteriore differemus loco, ubi de prima uocabuli huius im-

Israeliticæ religionis veritas.

CYRUS appellati mysterij CHORES. Consonantium literarũ in veteribus linguis ratio.

Cyri nomen quid significat.

Canum custodia.

Pastores canes dicti.

positione ac significatione egerimus. CORES, siue CHORES, Persicæ significationis uocabulum esse: atq; in illa lingua canem significare dicitur. cuius nominis viro illi indendi causam ex Græcis & Latinis auctoribus quisquis uolet, poterit petere. certe constat diuinam præcessisse prædictionem. Canibus autem in gregum armentorumq; curâ & custodia plurimam laudis partem arrogari, nemo est qui nesciat: siquidem nec à feris tutum, nec ritè ductum, nec securum degere pecus, cui canum desit custodia, manifestò manifestius est. Quamobrè, amplificata nominis translatione, canes etiam pastores vocari vulgò ferè omnes apud nationes audimus; & iidem gregem quem comitantur, regere, & pascere dicuntur. Inde usus obtinuit ut sacerdotes,

otes, magistratus, atq; Vates, & quicumque docendi vel gubernandi funguntur munere, canes appellantur: pro officij facti, vel requisiti ratione interdum laudati, reprehensi nonnunquam. Cuius appellationis non modò exemplum, sed explicationem quoque hic idem nobis præbuit Isaias. Speculatores eius ceci omnes, nescierunt uniuersi; canes muti, non valentes latrare, videntes vana, dormientes & amantes somnia: & canes impudentissimi, nescierunt saturitatem: ipsi [met] pastores ignorauerunt intelligentiam. His de canum usu expositis, atq; de nomine Chores indicatis, oraculi huius apertior fit sententia, Qui dico Cyro, Pastor meus es, & omnem voluntatem meam complebis. Siquidem quæ illis in seculis efficienda uoluerat decreueratq; Deus de Babylonicè imperij excidio, de Solymorum restitutione, atque de templi reedificatione, huius pastoris Cyri auctoritate, & edicto, atq; etiam sumptibus expedita sunt.

Canes, magistratus & doctores.

Isaiz 56.

Qui dico Ierusalem, Edificaberis: & templo, Fundaberis.

Cum hoc responsum per Isaiam pronuntiabatur, adhuc antiqua illa cum suo primo templo manebat Ierusalem; quæ, cum adificanda & fundanda prædicentur, dirutionem prius expertum iri monebantur.

Atque, quamquam ea, quæ de Cyro ex historia sacre significationibus breuiter referimus, ad huius, quem commentamur apud Vatem nostrum sermonis explicationem satis uidebantur futura: tamen, quoniam ex hac ipsa, quam primam & uerissimam ducimus & agnoscimus, sacrarum lectionum fide, non parum lucis allaturi uidemur ad dignoscendam inter Græcos præcipuè auctores, qui de rege illo aliquid conscripsere, genuinam ueritatem (dum quidquid ab hoc uerè Lydio lapide arguetur, inter incerta & obscura censendum auctorum uel ignorationi, uel inuidiæ, uel alij cuiuspiam priuato studio adscribatur) summam etiam quæ Græci scriptores de Cyri nomine ac rebus tradidere, hic adscribimus.

Cyri historia ex Græcis.

Cyrum Herodotus Cambysis, non quidem regis, sed nobilis domo Persæ, & Mandanes Astyagis filia regis Medorum (sub quorum imperio tunc Persæ) fuisse filium scribit, & ab auo somniis, quæ regnaturum ex filia nepotem Magi interpretabantur, perterritus, & Medorum imperio cauente Harpago cuidam occidendum datum, à Miradatis bubulci regis uxore Spaco Persicè, Græcè κωνώ, id est, canis dicta, clam pro filio enutritum, alio quopiam nomine imposito: nam postea agnito Cyro nomen factum ex aui Paterni uidelicet nomine. Parentes Cyri ex nominis nutricis occasione, quo filij seruati salus numinis singulari prouidentia à Persis tribueretur, eum sermonem in vulgus dederunt, quasi expositus Cyrus à cane foret lactatus. Cuius certè rei maior ac peruulgatior inter Græcos fama est. Expositum quidem Cyrum non solum Herodotus, cuius minor apud quosdam fides, sed & Isocrates orator scribit. ἐτι τοῖνον Κύρος (ἢ αὐ μνησθῶμεν καὶ τῶν βαρβάρων) ἐν τεθεῖς μὲν ἐπὶ τῆς μητρὸς εἰς τὴν ὄδον, ἀνααιρεθεῖς δ' ὑπὸ περισσοῦς γυναικὸς, εἰς τοσαύτην ἦλθε μεταβολὴν, ὥσθ' ἀπάσης τῆς ἀσίας γένεαθ' δεσπότης. id est, Præterea Cyrus (ut & barbarorum mentionem faciamus) à matre expositus in uia, à Perfide uerò muliere sublatu, tanta fortuna est usus mutatione, ut totius Asiæ euaserit dominus.

Herodot. xlii. id est, lib. I.

Oratione ad Philippum.

Addit Herodotus, *Cyrum virum factum Persas ciues à Medorum seruitute liberasse; quos Medos sibi ac Persis seruire coegisse, atque reliquam Asiam Egyptum usque in suam redegisse potestatem, Babylone præcipuè expugnata: tandem à Massagetarum Regina Tomyri prælio superatum, & occisum. quam reginam & Cyri caput amputatum, in virem sanguine plenum, coniecisse narrat. Ctesias (viti ex ipsius scriptis Photius exscripsit) in multis non conuenit cum Herodoto: qui & Cyrum aduersus Derbicas pugnantem ait interemptum: nominis autem illam, cum de posteriore Cyro ageret, retulit rationem. τιθέται [ή μητηρ] τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἡλίου κύρου. id est, Nomen illi [mater] imponit à sole Cyrum, nempe solem Persicè Cyrum vocari ait. Atqui Ctesias hic Artaxerxis Persarum regis medicus fuit, & Persicū sermonē ignorasse minimè credendus. Tamen & alias referunt etymologias. Κύρος ἀπὸ τοῦ ὑπὸ κύνες τεράφθαι, ἢ ἀπὸ τοῦ ἡλίου: τὸν γὰρ ἡλίον οἱ Πέρσαι κύρον λέγουσιν. ἄλλοι βόθυνον. Cyrus, quod à cane fuerit nutritus, vel à sole: namque solem Persæ Cyrum dicunt. alij, foueam [significari aiunt voce ista.] Videlicet & canem, & solem, & foueam Persica hac vox significare dicitur. Est & eiusdè nominis fluuius in Perside, à quo magnum hunc regem nomen mutuasit Strabo scripsit, cum prius Agradares diceretur. Sed & Suidas Cyrum ab imperio dictum putat, Græca scilicet etymologia. Xenopho magnus auctor, Κύρου παιδείας, οὗτο βιβλίῳ scriptis, Cyri indolem, educationem, ingenium, mores, studia, & imperij rationem mirè celebrat, ac ferè canit: eorundem parentum scribit filium; sed Cambysen patrem Persiæ regem appellat; nec expositum vnquam Cyrum, sed liberalissimè educatum; Cyaxaris Medorum regis (qui Astyagis filius fuerit, & successor) filiam duxisse, & dotis nomine Medorum regnum; reliquam Asiam bello, & nominis celebritate deuicisse: atque de ipsius regno multa scribit his similia. Ὅτι μὲν δὴ καλλίστη, καὶ μέγιστη τῶν ἐν τῇ ἀσίᾳ ἢ τοῦ κύρου βασιλεία ἐγένετο, αὐτῇ ἑαυτῇ μαρτυρεῖ. ὡρίσθη μὲν πρὸς ἑωτὴ ἑρυθρὰ θαλάττην, πρὸς ἀρκυτον δὲ τῶν εὐξείνων πόντων, πρὸς ἑσπεραν δὲ κύρω καὶ αἰγυπῶ, πρὸς μεσημβρίαν δὲ αἰθιοπία. τσαύτη δὴ γνομένη μία γνῶμη τῆς κύρου ἐκυβερνάτο. καὶ ἐκείνους τε τοὺς ὑφ' ἑαυτῶ ὡπερ ἑαυτοῦ παῖδας ἐτίματε καὶ ἐθεράπευε: οἱ τε ἀρχόμενοι κύρον ὡς πατέρα ἐσέβοντο. id est, Atque maximum quidem pulcherrimumque omnium, que in Asia vnquam fuerint, Cyri regnum fuisse, ipsum sibi testimonio est. Fines quidè habuit, ad Orientem mare rubrum, ad Aquilonem Pontem Euxinum, ad Occidentè Cyprum & Egyptum, ad Meridiem verò Ethiopiam. Cumque ea esset magnitudine, vnico Cyri consilio regebatur. Ipseque, quos sub imperio habebat, filiorum honore & cultu prosequabatur: ij verò vt patrem Cyrum reuerabantur. De mium domi atq; in lecto occubuisse ait. Certè septuagenarius obuisse à probatissimis narratur scriptoribus: namque quadragesimo aetatis anno regnare cœpisse, triginta annos regnasse; ipsiusq; regni annum primam eundem Olympiadis LV. primum esse.*

Hesychius in lexico.

Lib. 16.

Xenopho κυρ. παιδ. lib. 8.

Cicero de diuinat. lib. 1. Ios Scalig. de eméd. temp. lib. v.

Vide Iustinū Troglabbriator. lib. 1.

De minoribus Cyri iniuius constantior fama Herodoto fauet. Plato in Menexeno. ὦν ὁ μὲν πρῶτος κύρος, ἔλευθερώσας τοὺς αὐτοῦ πολίτας τοῦ αὐτοῦ φρονήματι, ἅμα καὶ τοὺς δεσπώτας μῆδους ἐδούλωσάτο, καὶ τῆς ἀλλῆς ἀσίας

ἀσίας μέχρι αἰγυπῶν ἦρξεν. id est, Quorum [Persiæ regum] primus Cyrus, ciuibus suis animi magnitudine liberatis, vnà etiam & dominos Medos in seruitutè redegit, & reliquã Asiam, vsq; ad Egyptũ, suo imperio subiecit. Atque nominis celebritatem nulli regum Cyro maiorem apud Græcos fuisse, Iocrates confirmat: Namq; hunc, ait, οἱ πλείστοι καὶ μάλα θαυμάζουσιν. Id est, Maximo & apud plures in honore est.

Plato de Cyri disciplina consultò (viti arbitratur) Xenophonti condiscipulo contrarius, Cyrum ἀγαθὸν quidem στρατηγὸν dicit καὶ φιλόπολιν, παιδείας δ' ὀρθῆς οὐχ' ἠφθαι τὸ παραπαν, οἰκονομία τε οὐδ' ἐν τὸν νοῦν προσεσχκεῖναι. Bonum ducem, & patriæ amantè: cæterum rectam institutionem nullo modo attingisse, nec ad familiarem gubernationem animum adiecisse. Cum enim, ait, filiis suis ipse pater oues bouesq; & virorum magnas turmas comparare negotium sumisset; ipsos interim filios mulieribus praua educatione corrumpendos permisit: nec paternam artem, id est, suam ipsius, qua Persarum communis ars est, docendos curauit. Est autem Persica ars pastoritia, ποιμένων (inquit Plato) ὄντων περὶ τῶν τραχέας χώρας ἐκχρόνων, σκληρὰν καὶ ἱκαντὴν ποσομένης ἀπεργάζεσθαι μάλα ἰσχυροῦς, καὶ δυναμένους θυραυλεῖν, καὶ ἀρχυπνεῖν, καὶ, εἰ στρατεύεσθαι θέοι, στρατεύεσθαι. Quippe cum pastores sint Persæ, & asperæ regionis soboles, que & dura sit, & pastores præstare valdè fortes valeat, quique sub dio possint pernoctare, & somno facillè carere, atque, si oporteat, militare. Atque hoc de Cyri arte pastoritia propter Vatem nostrum, apud quem pastorem suum Deus Cyrum vocat, annotatu dignum.

De legib. lib. 3.

HÆc dicit Dominus christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subiciam ante faciem eius gentes, & dorsa regum vertam: & aperiam coram eo ianuas, & portæ non claudentur.

DE Cyri siue CHORES nomine & significatione, quatenus ea ad Persæ illius historiam faciunt, diximus: res autem postulat vt de eisdem nominis elementis, ac de Christi siue MESSIAH vocabulo non nihil adnotemus. Ceriè videtur nobis hoc loco Deus vocis vnus multiplicem rationem diuersis in linguis comprehensam, sacra & primaue mysterio lingua coniungendam atq; explicandam Vati nostro dictasse. Nam CHORES, vti iam diximus, Persicum vocabulum est: cuius tres præcipua & fundamentales litera apud Græcos sumnota verbalibus quibusdam passiuæ significationis nominibus communi terminatione ΤΟΣ, CHRISTI nomen præstant (vocalium enim mutatio nihil ex verborum deterit origine) Vnde ex Χ Ρ Σ, & Χ Ο Ρ Ε Σ, Cyrus, & Χ Ρ Ι Σ fit (cui Τ Ο Σ adiunctũ, Χ Ρ Ι Σ Τ Ο Σ efficit) Χ Α Ρ Ι Σ etiam & Χ Α Ρ Ι Σ Μ Α fiunt: quorum interpretationes, Vnctus, Gratia, Donum. Christus autem nomen à χρίω deductum, Vnctus & litus Latinè dicitur, maximèque affine est verbo χαρίζομαι, quod gratis donare, amanter dare significat: vnde χάριν & χάρισμα [gratiam ac donum] dicimus. Tres illo tempore videntur celeberrima fuisse in orbe

Chores. ΧΡΙΣΤΟΣ.

χάρις. χάρισμα.

orbe

Linguae
quondam
celeberrimae.MESSIAH
unctus.Christi no-
men & ratio
quomodo
Cyro, quo-
modo Iesu
Domino co-
ueniat.MESSIAH,
sive Christi
nominis ra-
tio & usus.

Reg. 19.

Olei vis.
Rsal.Iesu Christi
unctio.

orbe lingua, Persica propter imperij maiestatem; Graeca propter propriam elegantiam; atq; Europa etiam partis, in qua vigeat, frequentiam. & antiquissima omnium Chanaanæ, quam Iudaicam vates hic appellat. Voluit autem Deus eiusdem vocis duabus in linguis usurpata rationem in vnius tertia Iudaica interpretatione conciliari, hoc est, in MESSIAH nomine, quod Latine Vnctum dicimus. atque ita & nominis ratio, & eorum quae nominis ratione velantur, mysteria Cyro verè, non tamen exactè atque absolute, sed tanquam imagini arrogatur; IESU autem Christo perfectissimè tribuuntur. vixit qui omnia, quae Cyrus vel imperio, vel auctoritate ac potentia vel edicto gessit, ipse propria virtute, persona & efficacia obtulit & consummauit: quamobrè ita de Cyro Persa explicanda haec fuerint, ut ad Christum caelestem pertinere exactissimè intelligamus. Id quod per Vatem Deus opportunè curauit significandum, nobisq; indicare concedit. Sed operapretium quoque fuerit de voce MESSIAH, pro qua interpretes Christum reddunt, nonnihil praefari. Et quidem sacra scripta attentius legentibus & obseruantibus MESSIAH, siue nomen, siue participium passiuum Grammatici esse velint, ad auctoritatem & facultatem magis quam ad corpoream quampiam, & materialem refertur unctiōnem. Nam quamquam ex verbo MASSAH, quod Latinis ungere significat, ritè deducatur: & quamquam Israelitarum reges nonnulli, ut Saul ac Dauid, oleo inuncti, ex eoq; MESSIAH dicti narrentur; non tamen omnes alios, de quibus idem verbum usurpatū legimus, oleo reperimus inunctos: verum enim uerò auctos omnes atq; ad aliquid vltra communem aliorum hominum facultatem & usitata exempla gerendum vel faciendum diuinitus promotos. Arbitramur autem vocabuli huius rationem ab Israeliticorum regum more ac ritu fuisse etiam ad reges alios appellandos amplificatum: nec ad reges tantummodo, sed ad Vates quoque aliosq; delectos, diuinoq; munere auctos ministros. S. S. E. Et ait Dominus ad eum, Vade, & reuertere in viam tuam per desertū in Damascum: cumq; perueneris illuc, unges Haſaelem regem super Syriam, & Iehu filium Namsi unges regem super Israel, Eliseum autem filium Saphat, qui est de Abelmeula, unges Prophetam pro te. quos tamen non reperimus oleo sancto inunctos, verum caelesti virtute, Vate Elia procurante ac praesente, auctos: atq; ad res gerendas idoneos redditos intelligimus, verbo iam ab externa olei ad internā spiritus atq; efficacitatis unctiōnem transato; propter similitudinem penetrationis olei, cuius vis ad ossium usque pertingit medullas. S. S. E. Et intrauit sicut aqua in interiora eius: & sicut oleum in ossibus eius. Itaque quemcumque diuinitus agendi spiritu auctum MESSIAH dici posse non inficiamur: atq; hoc iure Cyrum hic à Deo Messiam, id est, Christum suum appellatum accipimus. Verum enim uerò nulli unquam hominum id nominis ac rationis veraq; significationis aequè, imò nec secundo, nec tertio, quartove competere posse loco, cum Iesu Nazareno affirmamus: qui non elementari oleo, sed caelesti ac diuino multiplici, efficacissimòq; spiritu inunctus, ad omnē Dei voluntatem praestandam amplificatus praedicatur: ideoq; Christus Domini antonomasticè vltra

vltra omne prorsus non hominum tantum, sed Angelorum sublimiorumq; spirituum exemplum audire dignissimus. S. S. E. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Dominus Deus tuus oleo laetitiae participibus tuis. Tanto superior Angelis factus, quanto pra illis excellentius nomen hereditauit: cui enim aliquando Angelorum dixit, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Id verò dignitatis nominis ac tituli Iesu homini ac Deo Christo appellato conuenire, & ad amussim quadrare credimus, ac fatemur: ceteris autem ex certa cuiuspiam communicationis diuinitus concesso, siue privilegio, siue iure, quod quidem donum compluribus elocutionis tropis ac translationibus pronuntiare solent Vates. ut hic de Cyro utroque Persa, inquam, & caelesti praecipue. Cuius apprehendi dexteram. Primaum verbum HEHHEZAKTHI, apprehendere ac roborare offirma-reg, significat. Atq; ita Cyrum non deductum tantum, sed virtutis ac fortitudinis dexteritatisq; spiritu auctum intelligimus; idq; duplicis efficientia causa: alterius nempe vltiscenda ac vindicanda impietatis gentiū, quibus id parabatur iudicium; alterius verò liberandi ex Babylonienſi opprefſione ac seruitute populi Iudaici, restituenda Solymorū urbis, ac templi reponendi sancti: quae omnia praestantissimè olim effecturus alter ille CHRIS praedicebatur etiam. ut subiciam ante faciem eius gentes, & dorsa regum vertam, & aperiam coram eo ianuas, & portae non claudentur.

Humanae fortitudinis ratio omnis tribus constat partibus: quae cui contigerint, vel principi vel regioni, simul omnes, potentia fama solet arrogari. Namq; vel una quapiam ex illis in laude & fiducia ponitur. Illa verò sunt milium ac bellatorum copiosi exercitus, principum atq; ducum virtus, animositas ac dexteritas: postrema autem locorum praesidiūq; prudenter, pro temporum usu, ad propugnationem instructa munitione. Quibus omnibus contemnendis & superandis Cyrum suum idoneum ac promptum sibi praestitum iri Deus declarat. quod enim ad copias attinet, ut subiciam ante faciem eius gentes. Primaum verbum LERAD ad descendendum. Nam qui subiciuntur, descendere dicuntur, hoc est, non erecto, sed flexo corpore victoris imperium subire solent. ut ille describebat,

Ius imperiūque Phraates

Caesaris accepit genibus minor.

Quod verò ad principum robur & animum, dorsa regum vertam. Sententiam retulit interpret. ex verbo enim ita sonat. & lumbos regum aperiam. Firmitudinis namque sedes in lumbis ponitur, quamquam origo ex corde sit; & qui firmissimi describuntur, accincti lumbos dicuntur in sacris: contra verò soluti, siue aperti lumbis, imbelles, ignaui, vel timidi, & ad fugiendum comparati. Superest verò tertia de munitionibus pars. & aperiam coram eo ianuas, & portae non claudentur. Quamquam pugnare ac mutuo obstistere sententia videatur, tamen apprimè sequax est, atque uti temporibus, ita ratione diuiditur. In initio enim quaecumq; adueniente Cyro clausa, & ad propugnationem comparata ac munita offenderentur, victori tamen & expugnatori apertum iri praedicuntur; deinceps verò

○○○

viri

Horat. 1.
Epist.In lumbis fir-
mitudo.Accincti
lumbos.
Soluti iūbis.

viri virtute, felicitate, ac potentia cognita, ceteras urbes, arces & castella, praesidiaq; omnia vltro deditioem pacta, nunquam claudendus, verum patientibus perpetuo portis, venientes principes, vel maiestatem, vel mandata exceptum ire pradicuntur. Namq; Babylonis primo capta, & ianuis ac valuis aperis, subita fama hoc deditioem consilium cateris suatura fuerat civitatibus & praesidiis. Atq; haec omnia ex manifesto iam felicitatis exemplo, principi illi euentura praeannuntiantur; praecipue cum certum exploratumq; fuerit; ita contigisse omnia, ut responsis diuinis fuerant praedicta; pauore omnibus gentibus & populis, ac sententia iam constante, frustra obsisti aut repugnari ei, quem Deus deducendum & promouendum receperit. Cuius responsi illa iam extaret formula.

Ego ante te ibo, & gloriosos terrae humiliabo: portas aereas conteram, & vestes ferreos confringam.

Deducente Deo, nihil non perutum, planum, atque habile reddendum: nihil non subiiciendum ac tradendum Cyro promittitur. Latina orationis, gloriosos terrae humiliabo sententia sua se declarat sponte; verum primaeva lingua verba, propter eos qui consuluerint, breuiter exponemus. VEHADORIM IVASER, Et decoros dirigam. Decoros interpretamur eos, qui venientem Cyrum, obuij exceperint; non modo vltro dedit, sed etiam festis ac pompis instructi, & cultu atq; habitu latitiam praeferentes. Hos auctore se dirigendos atq; fouendos Deus declarat: contra vero depugnare paratos omnes afficiendos; nihil iuuantibus munitionibus, quamlibet firmissimis: quippe portas aereas conteram, & vestes ferreos confringam. Iam vero si quisquam in nostris descriptionibus vel mediocriter versatus lector, praecipue vero si quis Anima a nobis descripta sensum aliquem aut habitum perceperit; Iesum Christum verum CHRIS cogitet: cuius victoriarum prima pars in Babylone illa errorum & scelerum patria expugnanda & euertenda posita fuerit: ut hic per Vatem ponenda praedicebatur. quae urbe eversa, id est, corpore peccati destructo, consequens fuerat cateras totius humani mundi familias, quas varias Iohannes in Apocalypsi describit, venientis imperium cum summa suscepturas & excepturas latitia; atque deinceps ad regnum Dei colendum admittendas ac dirigendas, terrenis iam curis & impedimentis fortiter superatis ac posthabitis: demumq; ad maximorum spiritualium donorum communionem cum eodem Iesu Christo promouendas. quorum donorum summa ratio thesaurorum & arcanorum significatur nominibus: quae Cyro illi Perse promissa, & opportunè praestita suo in genere & usu, certissimum significati muneris postea futurum indicabant, & pollicebantur cum usu euentum. Qui legit intelligat.

Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum: ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum.

Euentus constantia promissorum ac praedictionum non solum firmat fidem, sed certam efficit deinceps notitiam. Omnis autem rerum publicarum ac regnorum conseruandorum summa duobus conficitur partibus: consiliis videlicet, & facultatibus. Consiliorum, quae reipub. & regni causa suscipiuntur,

tur, arcanam, & paucis commissam oportet esse rationem. Nam quacumq; in vulgus produntur, ea nullo ferme dissipantur negotio. Consiliis autem ubi facultas accesserit, omnia in tuto esse putantur. Facultas vero in pecunia ac thesauro consistit: qui reipublica nerui appellari solent. Verum enimvero nullam rempub. nullum fore vsquam regnum Deus ait, cuius thesauri non sint Cyro tradendi: nulla etiam, quae non aperiantur, consilia futura. Ex quo illud quoque eueniet, ut planè per noscatur sibi omnia, quacumque contigerint, diuinitus promissa, comparata, ac donata constare, ad eam rem tanto ante tempore per Vates etiam nominatim vocato. Ego Dominus qui voco nomen tuum. Quod nisi à Deo nullo pacto, nullo praesagio, nullo etiam ingenio à quoquam vocatum, cum euentu quadrare poterat. Ne vero in numinis ac Dei nomine communi quippiam admitti possit ambiguitatis aut erroris, idem nomen quod ineffabile & sanctum dicitur, nulli alij naturae, praeterquam Israelitarum Deo usurpatum appellatur. Namque alia aliis falsò creditis diis apud gentes imposita & celebrata sint nomina; tamen IEHVEH nomen unico Israelitarum tutelari & patrio numini sacrum & adoratum, iam inde ab Aegyptiaca salute apud omnes Aegypti, Syria, atque Asia ferè totius gentes percrebuerat. Hoc itaque nomen, quod apud Aegyptios coram Pharaone appellatum fuit, hoc idem nunc in hanc alteram liberationem repetitur. in illa enim historia legimus: Post haec ingressi sunt Moyses & Aaron, & dixerunt Pharaoni, Haec dicit Dominus Deus Israel, Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi in deserto. Thesauros absconditos. Ex primaeva lingua verbo, thesauros tenebrarum. Namq; secretissimis & imperuis locis thesauri omnes, priuati praecipue, reponi solent. verum in mysteriis tenebrarum consilia & portas inferi hoc nomine describi, atque rursum etiam ea maxima & pretiosissima dona, quae nec oculis vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. illa enim Christo, Christiq; membris ad iudicium, haec vero ad usum danda promittuntur; de quibus scriptum: Animalis homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere: quia spiritualiter examinatur: spiritualis vero iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur. Cuius diuini doni quicumque compos extiterit, idem scit, quia ego Dominus, & cum D. Paulo testatus ait: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est; ut sciamus quae à Deo donata sunt nobis: quae & loquimur, non in doctis humana sapientia verbis; sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Atq; omnia haec sibi promissa, & longo à tempore praedicta, atq; opportunè Deus ait praestanda, sui de Iacobo seruando & Israele amplificando propositi perficiendi causa, hoc est, generis humani à se per CHRIS suum seruandi consilio decretoque certissimo.

Propter seruum meum Iaghabob, & Israel electum meum, & vocaui te nomine tuo: assimilaui te, & non cognouisti me.

Homo, etiam pius, etiam virtute spectatissima atq; fide probatus, quam diu Iaghabobi condicione tantum vitetur, nihil vltius quam seruus meus

Christi victoriae, Cytii victoris adumbrata. Babylon corpius peccati. Apocalypsis argumentum.

Reipub. conseruatio.

Consilia.

Facultates. Pecunia.

Dei Israelitarum ineffabile nomen in Asia celebrat.

Exod. 5.

Theauri absconditi Christi traditi.

1. Cor. 2.

Pij hominis humilior conditio; & sublimior.

à Deo audit; idem verò ad Israelis gradū promotus, electus meus dicitur. Viriusq; itaq; conditionis à se curada & ornanda causa Cyrū illū Persen, propter Iaghaboc & Israel secundum carnem, & Christum Dei IESVM, propter humanum genus amplificandum vocatos; hoc est, multo antiè predictos, promissos, & nominatim appellatos, cum nondum in mundo nati essent; quare ne ipsum sese appellansem Dominum Deum cognoscerent. Vocauit te nomine tuo. *Cyrum*, siue CHRIS. Affimilauit te. *ACHANECHA*, cognominauit te. Namq; hoc verbū ad pronomina & cognomina appellanda usurpatur. Cognominatus verò fuerat *Cyrus MESSIAHH*, & munitiōnū dirutor, populi Dei ductor, atq; in summa voluntatis Dei expeditor. & nō cognouisti me. idem valet ex lingua idiotismo, atq; cum nondū nosset me. Nam cum hæc fundebantur oracula, nondum *Cyrus* erat natus; sed neque *Christus*, homo ille idemq; *Deus Iesus*: cuius ortum responsa hac multis præcesserunt atatibus. cui ideo ut homini nondum Deum se vocantem, & cognominantem notum intelligimus; consimili sententia illi, quam alia in responso *Vates* hic pronunciauerat. Et antiè quàm sciat puer reprobare malum & eligere bonum. Atque omnia hæc hominum generi & *Israeli* præstanda beneficia ex unica numinis consiliq; sui auctoritate & efficientia expectanda esse *Deus* ait: perinde atq; cetera omnia, quæ iam constituant, ab eodem ipso fuerant profecta.

Ego Dominus, & non est amplius: extra me non est *Deus*: accinxi te, & non cognouisti me.

Non modò negotium illud supremum generis hominum seruandū humanis viribus maius & grauius esse: verum illud sua natura inferius de *Babylonico* imperio delendo, deq; captiuis *Iudeis* liberandis, quod priori *Cyro* demandandum prædicebatur, cum tanta potentia tam repentina ruina. Verum cum vnius Dei notissima iam orbi virtute efficiendum sit, ad auctoris laudem pertinebit asserendam: qui vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt; quiq; efficere possit, ut *Cyrus* ex humili ferè conditione in illam promoueatur potentiam, quæ tam admirandis rebus par, idoneaq; probetur; idem quoque efficiat, ut *Iesus* alter eximius & efficacissimus CHRIS in forma serui visus & spectatus in terra, habitu inuentus ut homo, propter venerationem diuinam, idem quoque *Deus* existens; maximi consilij idem nuncius, idemq; Pontifex & præstans idem agnoscat. Hanc efficacitatem & virtutem humane nature in *Cyro*, ut in figura; & in *Iesu*, ut in veritate ad suas utriusque peragendum partes præstandam, illa formula *Deus* declarauit: Accinxi te, id est, diuina virtute auxili. cuius exempla sunt: Accinxtus potentia, qui conturbas profundum maris, motum autem fluctuū eius tu mitigas. & Infirmi accincti sunt robore. Id quod ipsius *Cyri* manifesta confessione & gratulatione declaratum demum patuit. In anno primo *Cyri* Regis *Persarum*, ut completeretur verbum *Dominij* ex ore *Ieremie*, suscitauit *Dominus* spiritum *Cyri* regis *Persarum*, & traduxit vocem in omni regno suo, etiam per scripturam, dicens: Hæc dicit *Cyrus* Rex *Persarum*: Omnia regna terra dedit mihi *Dominus* *Deus* calii: & ipse præcepit mihi

ut

ut adificarem ei domum in *Ierusalem*, quæ est in *Iudæa*. contra quàm impius *Nabucus* insolenter ac superbe de se præsumperat: Ascendam ad altitudines nubium, & ero similis Altissimo. Bis autem repetitur hoc in loco, voco nomen tuum. &, vocauit te nomine tuo. Altera vocatio ad prædictionem tam multis antiè factam anni, altera ad ipsum expeditionis & præstandi promissi tempus pertinet; cum iam vocatus, atque à puero ad res gerendas accinctus, & superno spiritu fuerit animatus. Omnium harum vocationum, & præstandarum deinde rerum auctorem vnicum & efficacissimum sese *Deus* appellat: cuius qui præsidio firmatus fuerit, nullū prætereā vel *Babyloniorum*, vel aliarum gentium *Deum* vereri, timere; sed nec existimare vel credere debuerit. Extra me non est *ELOHIM*. id quod non *Cyro* solum proprio experimento, sed omni terrarum orbi declaratum & cognitum iri ait.

Ut sciant hi, qui ab ortu solis, & qui ab occidente, quoniam absque me non est *Deus*.

Habitabilis terra tractus, quoniam ab ortu ad occasum in longum magis quam in latum protenditur, eisdem ipsis desiniri solet partibus. ut, à solis ortu vsque ad occasum laudabile nomen *Dominij*. Horum itaque promissorum veritate inspecta & explorata, illud omnibus in terris cognoscendum esse ait; solum *Deum* rerum omnium auctorem, gubernatorem, atq; imperatorem efficacem: præter cuius voluntatem nihil nouum oriri, nihil latū, nihil rursum triste aut calamitosum hominibus inferri possit: non à calis, calorūq; luminibus & motoribus, non ab ullo creato spiritu; sed neque ab alia rerum natura aut virtute. In nomine autem *ELOHIM* iudicium cum auctoritate coniunctum obseruatur.

Ego *Dominus*, & non est alter, formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malū: ego *Dominus* faciens omnia hæc.

LUCEM quidem diurnam, nocturnasq; tenebras ex diuini instituti auctoritate extitisse, & constare semper, sacra docent literæ: verum hoc loco nominata hæc à natura ad humanarum exempla rerum transferuntur: ita ut lux pacem, latitiam, felicitatem, cognitionem, & scientiam; tenebræ contra miseriam, calamitatem, animaduersionem, castigationem, atque ignorantem significant. ut, Seditibus in tenebris, & in umbra mortis lux orta est eis. Atque ita *Babylonia* viriusque euerisionem, & *Hierosolyma* cum inferioris, tum superioris adificationem, ex sua vnius voluntate & efficientia constitutam *Deus* prænunciat. id quod ipse apertioribus exponens verbis ait, faciens pacem, & creans malum. nam pacis nomine miseriam, cordiam, beneficium, & felicitatem significari, multis in sacro Apparatu docebamur exemplis. ut, Sit fratribus meis & tibi pax, & domui tuæ pax, & omnibus, quacunque habes, sit pax. Mali verò vocabulo calamitatum & pœnarum genus omne contineri indicabat *Amosus*: Si est malum in ciuitate, quod non fecerit *Dominus*. Id adeo propterea proponitur, quod viriusque salutis, nempe restituendorum *Ierosolymorum*, & humani generis liberandi auctorem se declarat *Deus*, atq; vltorem quoque cum *Chaldaorum*

Sup. 10.

33

Accingere.
Plal.

1. Reg. 2.

1. Esdr.

33

33

33

33

33

Habitata ab
ortu ad occa-
sum protēta.
Psal.Lux.
Tenebræ.

Pax.

Malum.
Amos 4.

Humani generis oppressio, & liberatio.

Prospera & aduersa ab unico Deo. Psal.

impietatis, tum verò peccati ac mortis & inferorum: quorum tyrannide humanum genus oppressum laborauit. O mors, inquit alio in loco, ego ero mors tua, & morsus tuus, ò inferne. Atq; ita misericordiae & beneficiorum usum, contraq; pœnarum & calamitatum sensum, non à variis numinibus, sed ab vnus Dei iudicio & efficacitate proficisci intelligimus. ut aliàs decantatum audimus: Dominus mortificat, & viuificat; deducit ad inferos, & reducit: Dominus pauperem facit, & ditat; humiliat, & subleuat. Ego Dominus, faciens omnia hæc. Quæ, quoniam cum ex antiqua & veteri hominum vindicando offensa, tum ex diuina misericordiae promisso iudicium sollicitare & appellare iam videbantur, magna calorū concordia & obsecundatione expediri Deus iubet.

Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet saluatorem, & iustitia oriatur simul.

Certam Dei vltionem, & numinis vindicationem Babylonica merebatur impietas: rursumq; Dei populus diuinam iustitiam, hoc est, iustificationem diuinitus promissam expectabat: quam hoc repetito oraculo sibi iam parari Deus pronunciat. ad cuius expeditionem calos atque terram, sibi que parentem naturam omnem, summa concordia & gratulatione obsecundaturam excitat. Nubes pluant iustum. TSEDEK, iustitiam. de qua aliàs,

Psal.

Veritas de terra [humanitate] orta est, & iustitia de calo prospexit. Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Iustitiam autem hic antonomasticòs eam intelligimus, quam diuus Paulus iustificationem Dei per sepe vocat.

Iustitia. Iustificatio Dei.

Rom. 4.

Ego Dominus creauit illum. IVSTVM iustificantemq; membra sua, quæ secum vnà mortua, vnà etiam resurgente suscitata sunt. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei: iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu: quem proposuit Deus propitiatio-nem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ; propter remissionem precedentium delictorum, in sustentatione Dei [ut sustententur à Deo.]

Væ qui contradicit fictori suo, testa de famiis terræ. nunquid dicit lutum figulo suo, Quid facis? & opustuum absque manibus est?

Væ qui dicit patri, Quid generas? & mulieri, Quid parturis?

Diuinorum operum ut dignissima est admiratio, sic impia & inquisitissima dubitatio ambiguitasq; habenda. Et quidem, ut figurâ prius attingamus, mirabile admodum Babyloniis regibus videri illud potuit, quod de regnorum & imperiorū serie ac mutatione in statua illius fabrica per quietem visum, à Daniele Vate explicatum fuit: quod tamen ipse refringere frustra conatus, aduersus mundi auctorem & consilium atebat, Ascendam usque ad calos, & similis ero Altissimo. illud nimirum intra se agens, ut de Deo quæreretur, qui conuersionem rerum tantam pararet; quam ipse non aliter incusaret & argueret, atq; si figulus fictori suo diceret, Quid facis? Verum longè mirabilis illud fore; ut quæ sub diaboli imperio tacebat oppressa, immo mortua, humanitas; principe ipso inuito & reluctante, atque demum

Daniel.

demum victo libera ad diuinam dignitatem translata atq; amplificata eua-deret, Dei filia deinceps dicenda. Siue igitur figuram arripimus, Babylonicum inquam regem; siue id quod figura significatur, antiquum serpentem Satanam à Deo antè factum spiritum cum principibus & populis, omniq; mundi potentia, quæ suarum est partium: id omne aduersus Dominum & aduersus Christum eius vltro obfistens, ingenti conatu aduersatur, communiq; consilio & studio ait, Dirumpamus vincula eorum, & proiciamus à nobis iugum ipsorum. Quæ oratio idem valere censetur, atq; illa, Quid facis, & opus tuum absque manibus est. Manus, & vires & locū, & spaciū significant. Quidnam, inquit, moliris, cum id quod refringere & renouare in rerum natura parat, neque locum ubi conficiatur habeat, in tam perditâ humani generis ruina; neque ipsum, ut erigatur, iuuare te possit: quippe cui nulla ad eam rem suppetat vires. Huiusmodi aduersariorum Dei oratio per conformationem inducta, reprehenditur: cui etiam ipsa natura humana imbecillitas & inopia succinit, imperfectionis nimirum suæ conscia, & nequiquam se genitam conquesta: vixote quæ nec sese corrigere potuerit, nec quemadmodū corrigi possit, vel cogitando assequatur; & quam imbecillitatem ac difficultatem in se agnoscunt, auctori suo ac naturæ, siue materia imperfectioni tribuunt. Et quidem Plato, cui & complures aliorū subscribunt sententia, nihil sapientius dicere sibi visus est, quàm quod insipienter admodum dicit, dum prauitatis humanæ culpam in materiam reicit; & illud communiter asseuerat, nullum in natura genus esse rerum, quod aliquam imperfectionis admittat & agnoscat notam: hominis autem absolute perfectè exceptionem in appetitionis & animi pugna ac discordia spectari. Atq; ita quam verè culpam subire humana prauitas debet, suo ille iudicio defendit ac tuetur: cum tamen scriptum sit, Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Falsò ergo homo prauitatem suam in generis auctorem reicit; falsò etiam natura defectibus adscribit, materiamq; errorum atq; exceptionum appellat matrem. Materiam autem hoc loco vocamus terræ limum; ex qua hominis animalis constat pars; quæ tamen, spiritu ab auctore dato, ita temperata fuerat & concinnata, ut quod requireret, demum haberet nihil, nisi se ipsa ita perdidisset, ut neque corrigi denuo posset, aut sua virtute restitui, immo neque vlllo pacto sui restituendi rationem ac modum vel cogitando reperire: sed consilij impos, ac propriæ sortis pœnitēs, id Patri auctoriq; querebatur suo, Quid generas? & natura atque materia, quid parturis? Igitur quod humano iudicio desperatum fuerat, quodq; nullo pacto corrigi posse videbatur, efficiendum recipiens Deus, etiã pignoribus præmittendis pollicetur. Pignora autem dicimus miracula, prodigia, & signa: quibus edendis & spectandis futurorum firmari posset ac deberet fides. Nam qui signum præter communia natura exempla edere vel leuius potest, atque vltro etiam, non rogatus edit; is voluntatem ac virtutem spectantibus probat suam.

Hæc dicit Dñs sanctus Israel plastes eius, Ventura interrogate me super filios meos, & super opus manuum mearū mandate mihi.

SAN-

Psal. 2.

Manus.

Humanitatis salus impossibilis habita.

In Timæo. Platonis sententia de prauitatis humanæ origine.

Humana imperfectio.

Gen. 1.

Materia immerito accusata Humanæ naturæ initio concinnitas & Jaber.

SANCTVM & plasmem Israelis vocari se iubet Deus, ut vel ex recordatione exempli huius futura hominum regenerationis & incipiatur imago, & firmetur fides. Nam qui ex Iacob, humili homine, Israelitum tantum virum constituit; idem sese populi sui reformatorem fore pollicetur; nempe eadem virtute nunc & semper sanctum, quam in adornando & amplificando declarauerat Israele. Quod quidem beneficium, quamquam admirabile apud homines extiterit; non tamen fidem excessit argumentorum efficacitatis diuina: quae non solum Israelitum ex Iacobo, hoc est, ex homine communi virum praestantissimum facere; sed ex nihilo terram edere, ex terra hominem, terrenum illum quidem, tamen terrae, ac terrestribus cunctis gubernandis idoneum; & huius hominis causa calum quoque à se conditum, cum omnibus copiis & exercitiis proprias, quibus singula exercerentur, imposuit, imperauitque partem. Quamobrem, cum de humani generis institutione & amplificatione agitur, nihil opus est vel de natura disputare, vel de consilio diuino disquirere, aut conqueri; sed eiusdem auctoris, à quo cuncta effecta sustentantur & fouentur, expetere & querere voluntatem, & expectare certissimum ac benignissimum responsum. Ventura interrogate me super filios meos, quos ego antea ex terra factos, in sufflato halitu, homines terrenos edideram: perfectos quidem illos in suo genere, tamen in animam viuentem, filios meos reddere parò ex communicatione arcana carnis & sanguinis noui hominis è calo efficiendi caelestes, qui verè vocentur filij Dei, S.S.E. Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filij Dei nominemur, & simus. Idem nulli alij vel virtuti, vel efficacitati tribuendum est, quam meae unius: non naturae ipsi humanae, quae se sua sponte mutare, & ad diuinam consortium traducere possit: non temporum, siderum, aut aliarum causarum viribus: non rerum vicissitudinibus: verum mihi meaeque efficacitati ac sapientiae. Opus manuum mearum. Quamobrem beneficium istud ex me vno expectandum, ex me fuerit petendum: me vnum, ut futurum sit rogare; à quo solo discetis & referetis, quam hac, tametsi maxima sint, effici tamen consentaneum fuerit, utpote qui

Ego feci terram, & hominem super eam creauit.

Quamquam calor dignior existimetur natura, tamen in opificij diuini historia prior terra, post propositionem, narratio est: utpote quae humano sensu prior quam calor percipiatur substantia. Atque homini ipsi, de quo sermo institutus est, tanquam proprius destinatus sit locus: homini, inquam, animali. S.S.E. Calum cali Domino, terram autem dedit filius hominum. His enim ut filiis Adam terra sedes & regnum cesserat: calum verò non nisi filius Dei, quibus solis in regnum sedemque sempiternam paratum est.

Ego, manus meae tetenderunt caelos, & omni militiae eorum mandauit.

Calum calorumque virtutes omnes non antè fuerant, quam à Deo ex nihilo fierent, factique suis in ordinibus constituerentur. Appellatur autem hoc loco virtutes illae, tam quae sensu capiuntur, ut luminaria & astra; quam quae intellectu atque animo tenentur, ut spiritus Angelique, sublimes, &

quid-

quidquid in calis ver satur, atque inde efficit, exercitus, propter munium, efficientiarum, cursus & motuum constitutiones obtinendasque leges. Nihil enim ex illis temere vel casu, nihil non iussum, quicquam efficit. Ut verò in terra Adamum sibi constitutum ad imperium & gubernationem, cum aliorum, tum sui ipsius, utpote principis terrae, Deus declarauit: ita nouum hominem suum CHRIS ad Israelis promissi à se veritatem firmandam, sibi maximis & opportunissimis partibus, artibus, ac virtutibus instructum, pollicitus, repetit ac confirmat. Atque loco à nomine, vocatione, & institutione Kyri ad praestantissimum CHRIS IESVM Messiam orationis mysterium praesenti adnotatione & obseruatione transfertur.

Ego suscitauit eum ad iustitiam, & omnes vias eius dirigam: ipse aedificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet, non in muneribus, neque in pretio, dicit Dñs Deus exercituum.

PAVLO antè utriusque KRS ratio coniuncta agebatur. Per se videlicet, & caelestis nostri, id est, imaginis, & arcanae veritatis, in illo nimirum versu, Propter seruum meum Iacob, & Israel electum meum: & vocauit te nomine tuo, & affimilauit te, & non cognouisti me. Nunc verò noster hic expressius indicatur, cum iam tam de imagine, quam de veritate & potissima re agitur, hoc est, de aedificanda & paranda ciuitate caelesti, ac de filiis Dei, qui per totum orbem dispersi fuerint, querendis, congregandis, ac deducendis agitur. Quae omnia non per nuncios, aut legatos aliosve ministros, sed per ipsum iustissimum & sanctissimum CHRIS IESVM Christum effectum, perfectum, & absolutum iri, Deus ipse declarat. Namque ut haec ad priorem CHRIS, hoc est, Kyrum Persen referantur, non sinit expressa appellatio, atque certa pronomini HV, ipse. Siquidem nec in illa externa & sensibilis urbis Ierosolyma reaedificatione & instauratione, nec etiam in populo liberando ac reducendo ipse operam posuit, aut se ipsum praesentem exhibuit: sed ut illa fierent, edictis ac mandatis prospexit. Haec dicit Cyrus Rex Persarum: Omnia regna terra dedit mihi Dominus Deus cali: & ipse praecepit mihi ut aedificarem ei domum in Ierusalē, quae est in Iudaea. Praeceptum sibi ait ut aedificaret, non urbem aut ciuitatem, sed domum in Ierusalem, quae est in Iudaea: & tamen hoc ipsum non est ab eodem factum, sed alius facessendi causa imperatum. Quis est in vobis de vniuerso populo eius. Sit Deus ipse cum ipso, Ascendat in Ierusalem, quae est in Iudaea, & aedificet domum Domini Dei Israel. Ipse est Deus, qui est in Ierusalem. Et omnes gentes in cunctis locis ubicunque habitant, adiuuent eum viri de loco suo argento, & auro, & substantia, & pecoribus, excepto quod voluntarie offerunt in templo Dei, quod est in Ierusalem. Verum enimvero alia nostri CHRIS longè illustrior, longèque dignior causa, ratio, & efficientia est; quippe qui ad iustitiam suscitatus, qua iustificare credentes in se valet, & omnibus instructus diuinis artibus, directusque à Deo Patre ingressus vias, aedificabit ciuitatem meam, [quam iam aedificatam in calis accepimus] & captiuitatem meam dimittet, non in pretio, nec in muneribus, sed gratis. Gratia (ait Apostolus) saluati estis per

PPP

fidem:

Homo terrenus, & caelestis.

i. Ioan.

Hominum salus à solo Deo effecta.

Terra in historia prior.

Terra hominis animalis locus. Pfa.

Exercitus, siue militia caelestis.

Nouus homo.

Est. r.

Christi efficientia.

Ciuitas caelestis.

Heb. 14. fidem: & hoc non ex vobis: donum enim Dei est. De qua civitate Scriptor idem, Accessit ad Sion montem, & civitatem Dei viventis Ierusalem
 21 caelestem, & multorum Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitiuo-
 22 rum, qui conscripti sunt in calis, & iudicem omnium Deum, & spiritum
 23 iustorum perfectorum, & testamenti novi mediatorem Iesum, & sangui-
 24 nis asperionem melius loquentem quam Abel. Et ego Iohannes vidi san-
 25 ctam civitatem Ierusalem novam, descendentem de celo, à Deo paratam
 26 sicut sponsam ornatam viro suo.

Labor Ægypti, & negotiatio Æthiopiæ, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: Post te ambulabunt, vincti manibus pergent: & te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, & non est absque te Deus.

Postrema versus huius pars ad Persen Cyrum hac referrè minimè passa, rem sententiãq; omnem vero & optimo Christo defert: cuius Evangelio non modo, quæ sapientes habentur, nationes; verum etiam opulentia, & potentia atque fortitudine insignes cessuras & obsecuras prædicat Vates; atque uniuersitatem ipsam gentium ad tres ordines reducit, Agricoliarum, negotiatorum, & pastorum. His enim tribus communitas hominum & societas tenetur studiis & artibus. Ægyptij propter Nili amnis fertilitatem agri colendi lande præcedunt. Ipsa vero agri colendi ratio labore exercetur. Æthiopes negotiatione & mercatura viuere dicuntur, maximè ij, qui superiorem incolunt Æthiopiã proximãque mari tenent. Nam duplicem Æthiopiã cum sacris historiis, & externi etiam scriptores nominant. Sabaim verò, si plurale ex Seba nomen accipiamus, pretiosissimarum venditores mercium fuisse apud Ezechielem audiuimus. Atq; etiam Sebaim ex Amonitarum gente fortissimos, & bellica laude illustres. quos etiam, utpote paterna studia sectatos, pecuaria reiditissimos regio ipsa, & patrium solum commendat. siue igitur bello, siue pastione, siue negotiatione viri sublimes à Vate appellantur. Omnes autem hi, atq; ceteri horum studia imitati, verum Deum sanctum Israel, illiusq; Filium verum Deum, præcis erroribus relictiis, agnituros culturosq; prædicat: quorum orationem & confessionem conformationis figura exprimit, Tantum in te est Deus, & non est absque te Deus. Arcanam credentium confessionem animaduertimus: qui Deum in Christo tantum esse, hoc est, diuinitatis plenitudinẽ in IESU corporaliter habitare prædicant. namque hac formula atq; huic simillimis aliis diuinitas in Christo significatur. ut, Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. & non absque te Deus, qui est caput Christi: in quo sibi bene complacuit Filio suo dilecto appellando: à quo, quicumque alienus fuerit, eundem à Deo alienatum argui oportuerit. Ego & Pater unum sumus. &, Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est: alioqui propter opera ipsa credite. Id quod cum sequentibus breuiter complexus Iohannes ait: Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: & Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi Vnigeniti à Patre plenum gratia & veritatis.

Verè

Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel saluator.

Quid enim absconditum arcanumq; magis dici possit, quam Deum hominem, Verbum carnem factum, fortissimum & efficacissimum illum mundi opificem serui formam accepisse, & obedientem factum usque ad mortem: ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium. atq; ita eundem, uti Deum quidem, absconditum & inuisibilem; uti hominem verò, visibilem. namque Deum humanis videri oculis; natura ipsa maiestatis non patitur: in hominis verò natura etiam diuinã virtutem naturãq; celari & abscondi, misericordia ac sapientia diuina opus & munus fuit, ad Israelis potentis cum Deo efficiendam salutem. Philippe, qui videt me, videt & Patrem meum. Nemo autem Deum vidit unquam, sed Vnigenitus, qui erat in sinu Patris, ipse annunciauit nobis [de Patre.] Nulli autem alij natura siue in celo, qua videri, atq; sensibus accipi possit, EL, id est, efficacissimi & fortissimi Dei, nomen conuenit nisi vni Christo Iesu: nam quisquis se oculis cõspiciendum præbuerit, nisi idem opere & efficientia absconditam & latentem sensibus naturam diuinam præstet, veram diuinitatem examinãtib; probabit minimè. Hinc enim illa tam crebra à Iesu operum allegatio est. S. S. E. Propterea persequerantur Iudai Iesum, quia hac faciebat in sabbatho. Iesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quarebant eum Iudai interficere: quia non solum soluebat sabbathum; sed & Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo. Respondit itaq; Iesus, & dixit eis: Amen amen dico vobis, Non potest Filius à se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcunque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit: Pater enim diligit Filium; & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit; & maiora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. Sicut enim Pater suscitatur mortuos & viuificat: sic & Filius quos vult viuificat. Igitur fallitur & fallit, quisquis aliquid aliud pro Deo habuerit, aut sibi hospitale & salutare existimari, quàm eam naturam, qua Deum absconditum præstat; hoc est, quàm efficacissimum Iesum Christum, eundem verum hominem, eundemq; verum Deum Dei Filium; qui cum Patre & Spiritu sancto salutem efficit, & præstat æternam. id quod aperte à Vate vanum, ita ex euentu arguendum denunciatur. Quippe ut nulla præter hanc, quam indicauit, veram diuinitatis rationem esse constat: ita nullius alterius natura salutarem efficacitatem experiri quispiam poterit, quamobrem

Confusi sunt & erubuerunt omnes: simul abierunt in confusione fabricatores errorum.

Omnes quotquot aliud nomen, in quo oporteat homines saluos fieri, præter unum Dei huius absconditi nomen & numen posuerunt, vel docuerunt, errorum fabricatores à Vate nominantur: eosdemq; salutis in alio constitutæ vana spe frustratos, confusione & pudore tandem affectum iri ait; utpote in peccato suo morituros: contra verò, Israelẽ, qui sese huic verè abscondito Deo crediderit ac tradiderit, voti compotem euasurum, & pro veritatis testimonio responsurum.

PPP 2

Israel

Christus
Deus abscon-
ditus.

Ioan;

Ioan. 9.

Euanglij
victoria.Gentium
vniuersitas
tripertita.Ægyptij
Agricolæ.
Æthiopes
mercatores.

Sabaim.

Ezech. 27.
a. Efd. 3.Credentium
in Dominũ
Iesum Chri-
stum con-
fessio.Deus in
Christo.

Ioan.

Ioan. 1.

Israel saluatus est in Domino salute æterna: non confundemini, & non erubescetis vsque in seculum seculi.

Gal. 6.

Non de Israele secundum carnem, in quo cæcitas ex parte contigit, sed de Israele Dei hanc interpretamur sententiam. de quo scriptum: In Christo enim Iesu neque circumciso aliquid valet, nec præputium; sed noua creatura: & quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei. Et quoniam salus hæc, de qua loquitur, æterna est; ideo perpetuam à confusione & erubescencia securitatem fidenter Vate respondente promittit.

Quia hæc dicit Dominus creans cælos, & ipse Deus formans terram, & faciens eam, ipse plastes eius: non in vanum creauit eam, vt habitaretur formauit eam. ego Dñs, & non est alius.

Vaticiniij huius præcipuum scopum publicam salutem esse dicebamus: cuius indicande atq; inducenda causa futura prius maxima in regnis & imperiis, rebusq; humanis mutationis prædicta fuerit, atq; nominibus propriis expedita denunciataq; ratio: quæ, quamquam suo in genere maxima extiterit, tamen alterius longè maioris mutationis & conuersionis rerum figura, & quasi præludium fuerit: nempe illius, quam Vates omnes expectandam prænuñciarunt, vniuersam humanam sapientiam, fortitudinis, & potentiam vim Euangelica virtute superaturam, & ipsum ad eò genus humanum in nouam formam traducendum & amplificandum, atque ex terreno cælesti efficiendum. Quæ, vt non modò ad cognoscendum faciliora, sed ad credendum etiam & expectandum aptiora fiant, duobus documentis nunc iuuantur: altero, à datæ legis causa; altero, à conditi orbis ratione, modo, & vsibus petitis. Primò enim declaratur idem esse, qui futuram orbis renouationem factururus dicitur: qui creati quondam auctor fuerit; quiq; in illo creando, non modò virtutem & efficacitatem, sed etiam sapientiam præstiterit infinitam: tum in ipsius natura rerum tota communiq; mole; tum in partibus etiam singulis formandis, & ad certos propriosq; constituendis vsus. Nam calorū natura ita creata & conformata fuit, vt ambitu suo inferiora cuncta complecteretur, & motibus etiam omnia perlustraret ac foueret. Idco ait, creans cælos, cum articulo singularitatis indice; qui certam singulorum calorū rationem tam situ, quam circuitu & motu adnotandam insinuat. Atq; in calis propter figuræ similitudinem rotunda atque orbicularis minima quidem adnotatur varietas: in terra verò multiplex constat & spectatur diuersitas. Primum, quòd non ipsa sola, sed vnà cum aquis orbem constituit: quamobrem dicit, Formans terram. IOTSER. Est enim verbum figulinæ artis proprium. Figulum autem ex argilla & aqua suum conficere opus, nemo nescit: idq; eo modo, vt & consistere, & in vsu, quo destinatur, possit seruire. Terra autem eam ob causam facta, vt habitationi hominum commodum præberet locum, & fixa immotaq; ab opifice constitit, & propter varios incolentium vsus: quamquam tota cum aqua rotundam præbeat speciem: tamen vario & multiplici habitu ac situ secundum partes distincta fuit. S. S. E. Ascendunt montes, & descendunt campi in locum quem

Calorum natura.

Terra natura.

Psal. 104.

quem fundasti eis: quamobrem idem verbum IATSAR bis repetitum legimus: priori loco, ad totius massa cum aqua compositionem referendo. Namque terra non solum aquæ exteriori coniuncta & compacta: sed intra viscera etiam plurimis aquarum, ac variis scatet humoribus; unde mineralia fluunt, & fontes ac flumina scaturiunt. Posterius verò IOTSER ad variam terram per partes figuram nunc depressam, nunc prominentem; quam & figuli in magno quoque vase, non sine elegantia & arte imitari non ornamentum solum, sed vtilitatis etiam causa solent. Quod verò in hac appellatione nomen commune Dei cum singulari illo quatuor literarum, sociatur hac formula: Quia hæc dicit Dominus creans cælos, ipse Deus formans terram, eò pertinet, vt omnis in vniuersum ac singillatim tum ad creandas, & efficiendas, tum ad reficiendas & regenerandas res, virtus, efficacitas, & sapientia, atq; etiam voluntas, non alij natura quam vni singulari IEHVEH appellato tribuatur. qui, quamquam in creationis rerum historia non fuerit primus appellatus: tamen cum diuina vnica sit natura, nec in plures diuidi possit, conficitur, vt quicumque verè Deus dicatur, non alius ab hoc ipso IEHVEH esse, dici possit: idemq; sit IEHVEH natura, quòd HV singulariter nominatur: quòdque in veris de diuinitate rationibus ac narrationibus ELOHIM vocatur: ita, vt quidquid vsquam ELOHIM adscribitur, id omne IEHVEH sibi suum ac proprium vendicet. Et quidem creationis calis & terræ, cum suis etiam partibus & exercitijs historia sic incipit: In principio creauit ELOHIM calum & terram. Hoc ipsum verò singulariùs & significantiùs hoc loco Vates declarat. Eundem, inquam, esse IEHVEH nunc verba facientem, qui in principio creandi orbis, ELOHIM appellatus est; vnicum nempe numen, cui HV pronomen, id est IPSE, propriè competit. Est itaq; huius appellationis ac tituli huiusmodi paraphrasis. Sic ait IEHVEH, qui & idem HV, atq; ELOHIM, calorū ac terræ creator prædicatur: cuius opus creationis primum, quamquam semel absolutum euaserit; renouationis tamen ac regenerationis opus eadem virtute efficiendum & absolundū, à constitutione mundi cæptum, adhuc in herba (vt dici solet) est. Atque huc illud à Christo dictum spectat: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Ait verò Deus hic terram non à se in vanum creatam. Quamquam enim in primis creationis initiis THOHV fuisse narratur: non tamen ea causa creata est, vt THOHV maneret; sed ex illa informitate, quæ THOHV dicitur, quamprimum creatam, vt habitaretur formauit eam; atq; figuræ situ, habitu, & facultatibus ad habitationem commodis & opportuni instruxit. Hæc vis & significatio est verbi IETSARAH. Id verò quidquid, quantumq; exstat in calis atque in terra consilij, opificij, & vsus; ex vnico se ipso, qui primus & nouissimus est, profectum: singulari q; numine factum, conseruatum, nulliq; alij naturæ, communionis aut societatis iure adscribendum ait. Ego Dominus, & non est alius. Et quidem creaturam ipsam, rerumq; naturam, auctorem atque gubernatorem sui vltro ac sponte sua prædicare, & iis qui intellectus compotes fuerint, veluti digito monstrare. S. S. E. Cæli enarrant gloriam Dei, & opera

Euang. S. Io-
hannis locus
explic.
Terra forma-
tio.

Psal. 111.

manuum eius annunciat firmamentum. & Domini est terra & plenitudo eius: orbis terrarum, & uniuersi qui habitant in eo. Quia ipse super maria fundauit eam: & super flumina praeuolauit eam. Verum enim uero, cum hoc de diuina uirtute documentum propter mutatam in homine cognoscendi facultatem non ita planè omnibus expositum fuerit, utpote quod ratiocinatione & intellectu magis insinuetur, quam euidente spectaculo conspiciatur: illud etiam alterum hominibus testimonium ac documentum prospexit exhibitum, quod fuit: cui accipiendo humanus quondam fuit factus sensus idoneus; hoc est, doctrina legis, diuina uia uoce pronuntiata, & mortalium auribus audita, & excepta, cum manifesta praesentis diuina natura atque uirtutis attestazione per calum, terram, atque his inter medium aërem facta; hominibus ipsis non solum rem sentientibus, uerum & uirò consentientibus etiam. Ecce ostendit nobis Dominus Deus noster maiestatem & magnitudinem suam: uocem enim eius audiui de medio ignis, & probauimus hodie quod loquente Deo cum homine, uixerit homo. Id quod non quidem per singulare aliquod responsum, quod uanitati dubitatione creare cuiquam posset, factum est. Cuiusmodi oraculorum praestigis alienorum deorum uates mendacissimi imponere cultoribus consueuerunt suis: nec etiam anticipati oratione, & argumento dubio pronuntiata, qualia istorumprehenduntur oracula: sed publice, palam, aperta & manifesta uoce, qua omnium pulsauit aures, ea pronunciaui, qua ueram honesta & pia doctrina complectebantur summam. Hoc est quod secundi argumenti loco Deus allegat.

Non in abscondito locutus sum, in loco terrae tenebroso.

Quod ad manifestationem diuinae uocis facit primum; quam non priuato cuiquam capiti factam ait; sed omni Israelitarum numerosissima genti, ac frequentissima Ecclesiae cum communi & publico manifestoque buccina clangore; cumque praefatione communem attentionem exigente ac parante: Audi Israel. Neque uero id sub terra, aut aliquo in adyto uel specu factum; uel è tripode aut quercu opaco uel uel uel profectum; aut nocte media per priuatam quampiam urbem uel tribum auditum: nec in terrae tenebroso loco. Atque hoc, quod ad uocis & allocutionis manifestationem & certitudinem facit: quod uero sententiae atque orationis argumentum spectat,

Non dixi femini Iaghab, frustra quaerite me.

Superstitiosa ista & uana haruspicum & oraculorum, qua gentibus responsa dantur, nec quicquam uita hominum apprimè utile docere solent: nec ea qua edunt, certa & aperta sententia sunt: sed ita ambigua & captiosa, ut in quemlibet conuertere possis euentum. Verum enim uero qua à Deo in illa publica allocutione pronuntiata sunt, & certissimam agendi causam, & uita instituenda modum complexa sunt. Ut enim calum ac terra non ad lusum aut inane spectaculum; sed ad usum, utilitatem, & commodam humanam uita actionem comparata & instructa fuerant: sic etiam diuina lex, non ad ostensionem tantum siue specimen diuinitatis probandam; uerum ad parandam diuinitatis cum hominum genere communicationem, atque ad humani communicationis opportunitatem ab iisdem ipsis, quibus promissum fie-

bat, querendam & adornandam. Namque doctrina omnis ac disciplina, diuina praesertim, triplex est in uniuersum pars: prima, praeceptorum & institutorum perceptione constat; secunda uero, exercitatione eorum qua praecpta sunt. utramque autem, causa, hoc est, finis pretiumque, consequitur. Vana autem dicitur atque arguitur quacumque, una ex his partibus destituitur ars. Deus autem sese in lege hominibus non modò ueram ostendit, sed praecptorem exhibuit; atque idem se ipsum pollicitus est primum. Hac omnia breui summa, atque unico uersu complexus Deus ait: Non dixi femini Iacob, [ad Israelis dignitatem comparando] frustra quaerite me, THOHV BAKESUNI. ut terram non feceram in THOHV: ita nec uerba in THOHV feci, sed me querendum docui, & quemadmodum queri oporteat declarauit. Ex quo intelligebatur, me, qui queri iuberem, posse à uobis inueniri & obtineri: idque, uirò ipse praestare uolui. atque ita causam simul indicaui, & ad eam obtinendam, uiam ipse instruxi doctrina ac praeceptorum, humanaeque uita artem, & pietatis rationem breuibus elementis complexus; qua deinde iustis commentariis & capitibus per uatem, legisque ministrum sum persecutus.

Ego Dominus loquens iustitiam, & annuncians recta.

Pietatis disciplina duo summa sunt capita: alterum iustitiam diuinam hominibus impertiendam promittit; alterum uero mores componit hominum: qui sese ad illam iustitiam ex Deo obtinendam, comparare studuerint. Prius argumentum nomine TSEDEK, id est, iustitia; posterius uero nomine MESARIM, rectorum, siue rectorum comprehenditur. Iam uero cum utrique à Deo prouisa doctrina cognitionisque sui parti maxima hominum pars minimè responderit ac satis fecerit: una, tertia, & ultima restat, ex Dei misericordia & benignitate promittentis & praestituri: Euangelium uidelicet, quod omnium antiquorum seculorum finis lucem afferat gentibus praestantissimam, cum summa suscipientum utilitate & felicitate; contra uero, repudiantum summa & extrema pernicie.

Congregamini, & uenite, accedite simul qui saluati estis ex gentibus: nescierunt qui leuant lignum sculpturae suae, & rogant Deum non saluantem.

In praeteritis generationibus Deus idem, qui terras gentibus occupandas concesserat, suas quidem uias ingredi permisit: nec tamen semetipsum sine testimonio reliquit; dans eis tempora & pluuiam de caelo, & implens corda eorum cibo & latitia. Verum enim uero illos proprii ipsorum ingenij amor usque adeò dementauit, ut à ueritate abalienatos & palantes, aeterna exciperet miseria & infelicitas. Horum autem posteros, Euangelij tempore uicturos, ad ueritatis cognoscendam doctrinam Deus per uatem hoc in loco uocat & excitat, appellatque PELITE HAGOIM, euasos, siue superstites gentium. quod idem ualet cum uersione nostra, qui saluati estis ex gentibus. Hos itaque compellat uates acceptum à parentibus errorem, & adhuc retentum, corrigere Dei uerbis intendens; eosdemque ita describit. nescierunt. antiquam linguam callentibus, uerbum hoc perinde ualet, atque Latini

Legis usus & beneficium.

Deut. 8.

Oraculorum praestigia.

Legis publicatio.

Haruspicum reuera qualia.

Diuinae legis utilitas.

Doctrinae partitio.

Pietatis disciplinae duo capita.

Euangelium

gentium conuersio.

Lignum.

GHETS.

Idola quæ
verissime.

Leuare.

PAZZAL.

Auaritiã
idolorum
seruitus.Gentium
error.Gentium
uocatio.

num cum relatiuo, siue participium præsens, id est, nescientes, vel, qui nescierunt & cognitionis defectu aberrant, atq; hoc errore imbuti ac demerati, id pro Deo colunt, quod non est Deus, nimirum ipsi sibi numen fingentes, & quod finxerint, in subsidium ac salutem optantes, qui leuat signum sculpturæ suæ. Non enim vel vnus artifex, vel vnus modus tollendorum, & erigendorum Deorum gentibus: verum vnusquisque apud gentes proprij Dei faber & sculptor est. nec verò nomen lignum materiam solam ex arbore excisam significat; sed rem naturamq; omnem, cui vocabulũ GHETS, id est, consilium, fortitudo & robur, adiutorium, præsidium commendari potest. ita fit vt alius pecuniam, alius gloriam, alius vltionem, atque aliam alius rem sibi pro numine statuat. Ideo dicit, qui leuant GHETS sculpturæ eorum. Leuare, in sublime tollere, ponere, statuere atq; figere interpretamur. Hæc enim verba & significatione affinia inuicem sunt, & in simulachris ac signis locandis Latine vsurpantur. Sculpturæ suæ. Verbum PASSAL non lapidi & ligno tantum; sed omni excindenda, atq; erudicenda materia aptatur. vnde & auaritiam idolorum seruitutem D. Paulus vocat. Et rogant Deum non saluantem. Antitheton est illius adnotationis Dei absconditi, quam paulo ante hac explicabamus. Nullus enim seruare potest qui Deum absconditum non præstitit. Salutem idem cum felicitate & beatitate dicimus: quam præter Deum absconditum nulla alia efficere valet natura. Hos itaq; gentium superstites ad vanam doctrinam redargutionem & repudiationem; itemq; ad veritatis notitiam ac disciplinam, demum & ad salutem æternam communionem excitatos, vocatos, inuitatos, atq; admissos denique Deus vult, & curat.

Annunciate, & venite, & consiliamini simul, quis auditum hoc fecit ab initio: ex tunc prædixi illud. nunquid non ego Dominus, & non est vltra Deus absque me? Deus iustus & saluans non est præter me.

Huius moniti & exhortationis illud breue argumentum fuerit, gentes quidem errorem sibi ipsis proprio consilio ac studio peperisse, ex eor. errore interitum sibi quoque fuisse molitos: attamen salutis rationem nec cognouisse quidem, aut consilio & iudicio consecutos, nedum fuisse affecutos. Namque ab alienatis à Deo vero, in quo tantum rerum veritas & natura fulcitur omnium, salutis humana via suo ipsorum ingenio aut studio, neque eorum qui Deo non sunt, iudicio inueniri non poterat. Quod quidem ita euenisse intelligere, & communicato consilio, collatisq; sententiis agnoscere & fateri conueniet: vt explorata & perspecta industria ac doctrina suæ vanitate, ac damnatis repulsisq; tenebris, ad veritatis ac salutis lucem & auctorem reditio fiat. cuius reationis ratio fide & pœnitentia expeditur. Permittit itaq; Deus gentes, immo & hortatur, inter se, suosq; sapientes consulere & conferre, atque interrogare & inquirere, numquid hæc de salute hominum doctrina ab aliquo vnquam ex doctoribus, magistris, præceptoribus, immo & oraculis quoque suis, fuerit vel memorando audita. Cuius rei exemplũ cum indicari possit; nullum restat vt perplexos & admiratos ipse Deus

Deus auctor consoletur ac doceat, se quidem & vera natura cognoscenda ratione creatorem & gubernatorem hominum declaratum fuisse, & lege etiam publicè lata, in doctrinam ac lucem gentium, salutis æternæ doctorem & promissorem exhibuisse: tam multis ante expeditionem seculis & annis, frequenti responsorum beneficio, præconio, atque Vatum officio repetentem. Numquid non ego Dominus, & non est vltra Deus absque me? Ego inquit, me, tantis partibus curandis & præstandis IEHVEH Dominum, misericordem, eundemq; unicum ac singularem probavi Deum: qui, quæ in præsentiarum erant, omnia gubernare solus, & quæ corrigenda & rescicienda in mundo expectabantur, auctor pollicerer, ac demum præstitor expeditorem: quig; iam expedita ac peracta obtinens, non modo Israelii secundum carnem, sed gentibus cunctis ad Israelii Dei communionem vocatis, & inuitatis optanda, expetenda, & legitime quærenda propono, atq; vltro offero: hoc est, qui me iustum & salutarem vnicè exhibeo. Iustum quidem, id est, ea quæ pollicitus fuerim, præstantem, & peccatores iustificantem; iustificatoq; seruantem, æternamq; vitam compotes efficientem, Id quod, præter meam, nulla alia præstare virtus possit. Iustus & saluans non est præter me. vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui ex fide est Iesu Christi. Hoc autem vera salutis documentum adhortatio & inuitatio diuina subsequitur ex Dei misericordia, qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.

Conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines terræ: quia ego Deus, & non est alius.

Admirabilem salutis publicæ, & animorum felicitatis rationem, hoc breui obseruari licet versutum ex parte naturæ eius, cui parata est, tum verò maxime ex auctoris parte. Docet enim Deus, commune esse omni hominum generi beatitatis & felicitatis cum appetitu votum: verum inueniendæ viam, propter varias ac dispares doctrinas & opiniones humanas, adeo esse ignoratam; vt, nisi Deus ipse munitam aperuerit, instruxerit, & indicauerit, iniri alias impossibile sit: ideoq; non paucus fuisse desperatam; atque ex consequenti, istorum negatam & irrisam discipulis. Cur errori & malo Deus prospiciens, occurrat; docens cum primis, istum salutis appetitum, votumq; illud, quod per sapem omnium pulsat animos, non esse THOHV, hoc est, non de nihilo esse: verum ex mera natura ipsius veritate proficisci: quæ humanum genus non ad hanc, in qua versatur, miseriam natum esse, cunctis qui mentis impotes non fuerint, monere sapissime solet. Verum in eo fallaciam ac deceptionem esse, quod neque salutis & beatitatis definitio recta; nec adipiscenda ratio & via demonstratur certa. Nam qui præter, aut extra Deum beatitatis definitionem ponit, idem sese à beatitudine prorsus alienat: qui verò Deum beatitudinis auctorem credit; nec tamen legitimis petit & colit modis, oleum, vt dici solet, perdit & operam: quæ a obrè monentur cuncti homines verum finem cognoscere, in eundemq; toto studio tendere, sese vltro paratum & offerentem, ac demum ritè quærentibus, obtinendũ, sine vlla generis aut sanguinis vel conditionis mortaliũ exceptione,

Rom. 7.

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

"

sed cum iurata etiam & confirmata voluntatis ab inuitante pollicitatione. Conuertimini. Se se paratum praestog esse, atq; persistere: nec proposito, vel consilio, vel facultate, aut alio modo mutatum, fixum, immutabilem salutis auctorem omnibus terrae, quam hominum causa creauerat & finxerat, habitatoribus: homines tamen ipsos terga veruisse, & variis erroribus discrepantes, ac palantes degenerasse, ac se se auertisse: nec ulli eorum, qui vocantur, facultatem a se negatam, aut viam praclusam ad se redeundi; voluntatem tamen atque negligentiam, ignauiam, & socordiam eorum, qui pereant, in causa esse sui periculi: nam verbum Conuertimini ad me, se constantem docet; illosq; auersos, variis aberrare viis arguit. Omnes fines terrae. Quod si finibus, qui remotissimi sunt, non negatur, immo & suadetur conuersio, manifestum est inter media loca non excipi. Et salui eritis. Salutem veram constare, atq; in se vno esse, & a se in omnes homines diuite proficisci significat; voluntatemq; suam firmissimam, immo & promptissimam declarat, sine vlllo ad dubitationis ansam interiecto vocabulo. & salui eritis. Coniunctio & consequentia & affirmationi inseruit, ex vi litterae Vau. id est, vos ad me conuersos, certa consequetur salus: quam nemo vobis hominum, nullus eorum quos vobis ipsi salutes frangebatis, Deorum vel praestiterit, vel praestare potest. id quod ante cognoscere debuistis, vixote nullam ab illis experti salutem; & a me verè seruari, planè demum cognoscetis, Quia ego Deus, qui creare, gubernare, & seruare possum, & non est alius qui quicquam, praeter me, praestare possit & efficere. Verbum re-
 NV, pro quo Latinus vertit conuertimini, faciem, vultus, oculosq; intendere significat; & ex consequente eos, qui vocantur, in vanitates & insanias falsas respexisse, atq; alium sibi scopum, & viuendi cogitasse finem arguit. Atque hanc salutem omnibus annunciatam & promissam gentibus, Euangelij orbi declarandi & offerendi virtute certam & praestitam fore, iure iurando pollicetur Deus.

In memetipso iuravi, Egredietur de ore meo iustitiae verbum, & non reuertetur: quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua.

Hoc de salute publica argumentum, quamquam Abrahamo quondam, singulari viro declaratum, ad omnes tamen hominum pertinere nationes, Paulus ad Hebraeos scribens, perdocuit. Cupimus autem vnumquemque vestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei vsque in finem: ut non segnes efficiamini, verum imitatores eorum, qui fide & patientia hereditabunt promissiones. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iuravit per semetipsum, dicens: Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem. Homines enim per maiorem sui iuranti: & omnis controuersia eorum finis ad confirmationem est iuramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hereditibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum: ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus,

beamus, qui confugimus ad tenendam propositam. spem: quam sicut ancoram habemus anima tutam ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis; ubi praecursor pro nobis introiit IESVS, secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in aeternum. Et ad Romanos idem hunc ipsum Isaiæ locum citans, diuinum imperium & iudicium, tum ad salutem, tum ad interitum eorum, qui vel obediuerint, vel repugnauerint, Euangelium publicum & vniuersale omnibus gentibus fore. Vno ego, dicit Dominus, quonia mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Namque ut misericordia diuina, ita iustitia quoque fuerit; ut humanum genus, Dei solius causa factum, & aduersarij dolo ex diuina gratia ductum & sublatum postliminio tandè restituatur. Hoc autem per Euangelium expectatum iri, Vates docuerunt. Quod Euangelium iustitiae verbum, apud hunc Vatem hoc loco dicitur, alias ab Apostolo iustitiae sermo appellatum. cuius virtuti idem declarans, ait: Non erubescio Euangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudaeo primùm & Graeco: Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem. sicut scriptum est: Iustus ex fide viuit. Reuelatur enim ira Dei de caelo super omnem iniustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in iniustitia detinent. Et quoniam Euangelij veritas iustitiam Dei ex fide in fidem reuelat; inde euenit, ut nullum numen cuiquam natura, nisi soli Iehueh tribuatur. id quod ab iis, qui agnouerint, & gestu atq; habitu & confessione declaratur. Gestum & habitum adorantium & obsequentium significat verbum, Mihi flectetur omne genu. Confessionis autem partem iuramento indicamus. homines enim per maiorem se, id est, per numen, iurant. Omne genu, personarum omnium complectitur conditiones & ordines. Omnis lingua, nationum cunctarum vniuersitatem adnotat, quas vera Dei notitia compotes fore praedicat. id quod per Sephaniã ita responsum est: Quia tunc conuertam populis labium purum, ut inuocent omnes nomen Domini, & seruiant ei humero vno. Cuius beneficij participes gentes adhortatus Paulus, aiebat: Et hoc oro, ut caritas vestra magis ac magis abundet in scientia, & in omni sensu: ut probetis potentiora; ut sitis sinceri & sine offensa in diem Christi, repleti fructu iustitiae per IESVM Christum, in gloriam & laudem Dei. Adorationis ac iuramenti communis praedictioni argumentum etiam & causa adnectitur: argumentum quidem per conformationem; causa verò per expositionem.

Ergo in Domino. Conformatio est à Vate pronunciata, siue Dei, siue suo nomine, perinde fuerit: quæ confessionis à Gentibus, & ab Israelitis edendæ continet summam. Habet autem parenthesin (ad eum venient) ut illud apud Psalterem, Sagitta potentis acuta (populi sub te cadent) in corda inimicorum regis. Est autem huiusmodi Latinus huius conformationis contextus. Qui ad eum venient [dicent] Ergo in Domino [nomine & verbis Domini] meæ sunt iustitiae, & imperium. & confundentur omnes qui repugnant ei. Nam qui aliam salutem ab ea, quam Deus efficere potest, quamq; in hominibus efficit; aliamve iustitiam statuunt aut quarunt: nusquam alias reperientes, falsa demum opinione, ac spe delusi,

Rom.

confundentur. Repugnare enim Deo est, aliam à diuina doctrina actionum & vitæ rationem sequi: ut Israel, qui suam sectando iustitiam, in iustitiam Dei non peruenit. At verò quicumque in vero ac legitimo Israelis censebuntur semine, Israelis, inquam, Dei, tam ex Græcis, quàm ex Iudæis vocati, & Iesu Christi virtute atq; efficientia amplificati, illud communitè & verè gratulati, fatebuntur:

In Dño iustificabitur & laudabitur omne semen Israel.

ERGO in Domino. Vocula A C H, exceptionem cum illatione adornat. Tantùm igitur in Domino. Nec verò personarum & numerorū in eadem oratione mutatio à tertia in primam, à singulari in pluralem, quicquam detrimenti ad sententiam affert: quòd is eloquendi modus in sacra lingua sit V atibus creber. ut in eodem, quod citabamus, exemplo: Sagitta tue acuta, in corda inimicorum regis, id est, inimicorum tuorum.

CAPVT XLVI.

CONFRACTVS est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulacra eorum bestiis & iumentis, onera vestra graui pondere vsque ad lassitudinem.

SALVTIS cum priuata ac singularis, tum communis ac publica virtutem & efficacitatem, sapientia quoque caelestis & superna, atq; eius qua ad omnem humanae vitæ partem agendam, commodissima habetur & expetitur, summam omnem in vno Deo esse, atque ab eodem in homines proficisci, proximè superioribus lectionibus ac responsis asseuerauerat Vates: ex eo autem consequi docebat, ut quicumque aliam quampiam vel iustitia & salutis rationem statuerent, vel sapientia ac disciplina inirent viam, quicumque alia vel susciperent consilia, vel peterent oracula, delusi tandem confunderentur & pudescerent. Id quod non obscuro, aut secreto, vel in longum tempus expectando, sed publico & proxima atate edendo demonstrat exemplo, rerum Babylonicarum & imperij Chaldaeorum; quod à repentina calamitate & ruina, nec ulla præsumptæ felicitatis opinio, fama, & fides defendere, nec ulla diuinationis ars præuonèdo eripere potuerint. Idem verò existimandum de ceteris populis, quibus religionis, virtutis atq; felicitatis & sapientia eadem vel congener fuerit imita & forma & ratio. Nam quid magis egregium aut sublimius dare cuiuscunque rei natura poterit, quàm id quod sibi ipsi consulere & præbere non valet? Et quidem Babylonicum Assyriorum imperium, quod omnium in orbe terrarum primum fuit, aeternam sibi felicitatem promittebat: tum propter Beli putatum & creditum numen, quem ut regni institutorem gens illa colebat; tum propter diuinationis disciplinam, quam Chaldaei præcipuè omnium gentium sibi arrogabant, atq; Deo cuidam ab ipsis NEBO indigetato acceptam referebant, sacramq; & conseruatam autumabant. Quamobrem utrique numini statuis ac templis positus, cultus atque sacra detulerant.

Nebo Deus
Babylonicorū

Bel, Βήλος,
Belus, Nim-
brocus.

Fuit autem Bel, qui idem Græcis Βήλος, Belus Latinis, Nini pater, Nimbrotus in antiquis dictus historis, qui primus tyrannide in finitimas,

& languinas occupata & exercita nationes, imperium statuit; atq; à filio consecratus, temploq; inductus, pro Deo haberi & coli cæpit, eo omine ac nomine quod potentiam & præfecturam perpetuam significaret. Primum verò Chaldaica disciplina, id est, astrologicarum prædictionum inuentorem ac doctorem: cuius proprium non meminisse legere nomen, cognomento NEBO, id est, vaticinatorem, diuinis honoribus cultum & consecratum, ipsa docere videtur appellatio. Siquidem NABA verbum fari & effari interpretamur. unde NEBI Vates dictus, qui occulta arcanaq; effectus pronunciat, & futura prædicit. A fari verbo Latino fatum nomen deductum constat. NEBI in sacra lingua Vates Latinis est, idem Chaldaicè NEBIA dictus, verum nominis NABO figura, maius quippiam & augustius indicat; nimirum ipsam vaticinandi facultatem & virtutem, tanquam nativam & propriam: quam Deus ille vendicatum sibi, cultoribus impertiretur suis, hoc est, Chaldaicae sectatoribus disciplina: & ut ille notabat:

Qualiacunque voles Iudæi somnia vendunt.
Spondet amatorem tenerum, vel diuitis orbi
Testamentum ingens, calida pulmone columba
Tractato Armenius, vel Commagenus aruspex
Pectora pullorum rimatur, & exta catelli,
Interdum & pueri, faciet quod deferat ipse.
Chaldaeis sed maior erit fiducia, quidquid
Dixerit Astrologus, credet de fronte relatum
Hammonis, quoniam Delphis oracula cessant.
Et genus humanum damnat caligo futuri.

Iuuen. Sat. 6j

Illorum verò numinum simulacra nulla ex parte vitia aut commoda cultoribus futura suis denunciat Vates; immo ab ipso cum statuerentur initio incommoda, & nimio plus fuisse graua dicit: quippe quæ, uti res ipsa indicat, colossorum instar procerissima erant, magnaq; ad asportandum molis; & ad ponendum artis industria, & virium quamplurimum requirerent: quamobrem bestiis, iumentis, ac viris molestia, laboris, sudoris atq; lassitudinis satis atq; super, nihil verò præterea emolumenti effecissent. Atq; huiusmodi signa in superbo imperio illo erecta, id quod à Nabucodonosore positum narratur, aureum simulacrum declarat, siue illud alterū ex istis duobus BEL & NABO, siue aliud cuiuspiam Dei caput retulerit, ad imperij consecrandam stabiliendamq; positum maiestatem. Quidquid itaque illud fuerit, eodem exceptum oportet exitu, quo BELVS iste & NABVS: quos unà cum Babylonicis imperio Cyro Assyriorum vastante monumenta ruituros prædicit Vates: nec minus etiā laboris ad partes & fragmenta asportanda iumentis & hominibus daturus, quàm dedisse antea, dum asportari, & statui dicatores curarent. Sunt qui BEL ad Babel nomen reuocet, quòd id nomen datum fuerit Babylonis tutelari numini: quem tamen Nini patrem fuisse, Græci & Latini tradunt auctores; Ninumq; primum imperij narrant propagatorem. Tamen hunc magnum Belum contritum præuidit Vates, ac cruribus imminutum; truncumq; more eorum qui victori sese

Babylonica
simulacra
ingentis.

BEL.

subdunt, curuatumq; depingit. nam verbum CHARACH, pro quo Latinus noster reddit, contritus est, in genua sese demittere proprie significat; qualis habitus esse solet imperium alicuius accipientis. ut ille aiebat: Ius imperiumq; Phraates Caesaris accepit genibus minor. Quare iam deinceps nulum Belo honorem habendum, neminem genu flexum ire vaticinatur: ut ipse capto, deiecto, & con fracto. Simulacra vestra graui pondere vsque ad lassitudinem: ita declaratum nihil in illius vel signis, vel quorū signa erant, aliud quam laborem, pondus, & ad portandum asportandumq; molestiam & lassitudinem reperiunt: ita ut magno sumptu, studio, & molimine magnum cultoribus fuerit quasitum detrimentum.

Contabuerunt, & contrita sunt simul: non potuerunt saluare portantem, & anima eorum in captiuitatem ibit.

Egregiam vero numinum vim & facultatem, qua non solum eos, quibus coluntur, inuilia, imò & molestia grauiasq; sunt; sed nec sibi ipsis quominus in captiuitatem abducantur, cauere, prospicere, aut succurrere valet.

Simulacra a victoribus asportata.

Quondam enim victores captiarum urbium & regionum statuas, signa, tabulas, & numinum etiam simulacra demoliri, tollere atq; asportare consueuerunt: tum ad victoria pompam & ostentationem, tum etiam ad artis elegantiam in proprios vsus transferendam.

Iuu, Sat. 3.

Non idem gemitus olim, nec vulnus erat par
Dammorum sociis florentibus, & modo victis:
Plena domus tunc omnis, & ingens stabat aceruum
Nummorum, Spartana chlamys, conchylia Coa,
Et cum Parrhasij tabulis, signisq; Myronis
Phidiacum vinebat ebur, nec non Polycteti
Multus ubique labor, rara sine Mentore mensa.
Inde Dolabella est, atq; hinc Antonius, inde
Sacilegus Verres, referebant nauibus alius
Occulta & spolia, & plures de pace triumphos.

Quanto vero molimine, quanto labore huiusmodi signa & monumenta deponerentur, atq; deportarentur, si quis diligentius cognoscere auet, Cicero nis in Verrem scripta legat, de direptis ex Sicilia signis, & Herculis dimota statua. Quales vero Deos habere oporteat, qui nec sese ipsi mouere, aut victorum libidini subducere; necdum cultores suos inuare aliquā valent: immo contra asportando lassare & fatigare solent. ut Antea magna pietatis praconio datum fuerit, victos & raptos ex hoste patrios Deos eripere, susceptosq; in Italiam fugitiuos classe vehere.

Cla. in Verre

Aeneid. 2.

Sacra suosq; tibi commendat Troia Penates.
Hos cape fatorum comites, his mœnia quare,
Magna pererrato statuas qua denique Ponto.
Sic ait, & manibus vittas Vestamq; potentem
Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem.

& paulò inferius:

Ecce autem telis Panthus elapsus Achiuum,

Pan-

Panthus Otryades, arcis Phœbiq; sacerdos.
Sacra manu victosq; Deos paruūq; nepotem
Ipse trahit, cursuq; amens ad littora tenet.

Inferius etiam:

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; Penates:
Me bello è tanto digressum & cade recenti
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

Hac fatus: latos humeros subiectaq; colla
Veste super fuluig; insternor pelle leonis,
Succedoq; oneri. Ac de Beli templo à Semiramide, aut ante

Herodotus
in Clio.

illam ab aliis instructo, deq; aurca statua maxima tandem abducta, satis multa Herodotus. Atq; his aliisq; exemplis constat, tutelaria illa numina, tutelam potius cultorū expectasse, quam suscepisse: & ex consequenti prorsus inuisilia, imò & molestissima, fuisse: cum tamen verum numen, quale IEHVEH solius est, nihil cultoribus laboris umquam imposuerit, nihil cura & molestia attulerit, imò ipsum curatorem, patronum, hospitalem, & amplificatorem sese praestiterit: addo & susceptorem, vectore, & asportatorem. Id quod hominibus ex humili ad sublimem euectis locum, hoc est Iacobobi filius, probatissimum defendit & commemorat auctor Deus.

Audite me domus Iaghabob, & omne residuum domus Israel: qui portamini à meo utero, qui gestamini à mea vulua. Vsque ad se-nectam ego ipse, & vsque ad canos ego portabo: ego feci, & ego feram: ego portabo, & saluabo.

Populi sui curam sibi à prima vsque infantia susceptam, nec deserit, nec mutata sibi unquam fore, professus pollicetur Deus: quinimò producendam & continuandam ad finem vsque seculi repetit & confirmat; hoc est, humanum à se factum genus, quanquam variis mundi huius peregrinationibus diuexatum; tamen ad vsque postremum seculorum tempus atq; regenerationis oportunitatem & veritatem nunquam fore deserendum. Atq; hanc ad figuratum habitam orationem, ad ipsam Iaghabobi figuram certa interpretationis causa referre operæ pretium fuerit nobis, illius nunquam observationis oblitus, qua duas in eodem viro conditiones adnotare solenne est: alterā priuati, verum Deo suscepti & curati hominis: alterā eiusdē amplificati, & ad Israelis nomen, titulum & ius euecti. Et quidem Iaghabobum ab vsque materno aluo à Deo susceptum, ac singulariter adiuuum, & illa gemini factus in utero pugna & pugnam interpretatum responsum, atque adeo ipse partus declarauit: quando maior, nec liber, nec solus exire permissus, fratrem calce firmiter haerentem, secum extrahere coactus, & quasi victus, cessit; deinde natum, educatum, atque domi residentem absque vllō labore benedictione fratri precepta, in domestica dignitate, & promissorū diuinarum, arcano negotio primas tulisse: postea fugientem, exulem, peregrinum apud cognatos & affines hospitem inuidia insidias, incommodaq; omnia; reducem vero & soceri minas, & fratris vim atque suspicionem magnis

Cura Dei erga Iacobum, id est, humanum genus.

Iacobobi historia & figura.

magnis & manifestis tutela diuina superasse & euasisse argumentis; idq̄ eundem ipsum agnoscentem confessum fuisse: Domine, qui dixisti mihi, Reuertere in terram tuam, & in locum natiuitatis tuae, & benefaciam tibi: Minor sum cunctis miserationibus tuis, & veritate tua, quam expleuisti seruo iuo. In baculo meo transiui Iordanem istum: & nunc cum duabus turmis regredior. Hac Iaghabobi ab utero ad firmam vsque aetatem historia est: quam idem ipse testatus commemorat. Iacob vero, conuocata omni domo sua, ait: Abiicite deos alienos, qui in medio vestri sunt, & mundamini, ac mutate vestimenta vestra. Surgite, & ascendamus in Bethel, ut faciamus ibi altare Deo, qui exaudiuit me in die tribulationis meae, & socius fuit iuneris mei. Porro idem iam senex certissimum diuina tutela & responsum habuit, & beneficium expertus perpetuum iam iam e viuis discessurus confessus est. Profectusq̄ Israel cum omnibus quae habebat, venit ad puteum iuramenti, & mactatis ibi victimis Deo patris sui, audiuit eum per visionem nocte vocantem se, & dicentem sibi: Iaghabob, Iaghabob. Cui respondit, Ecce adsum. Ait illi Deus: Ego sum fortissimus Deus patris tui: noli timere, descendere in Aegyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi, & ego descendam tecum illuc, & ego inde adducam te reuertentem. Atque binas in uniuersum parteis cum hominum genere, quos Iaghabobi antiqui representat imago, Deus egisse probatur: alteras nutritus siue alumni, qui natum domi seruum, qualem vernam Latini vocant, sibiq̄ ad familiares cultus destinatum, ab utero vsque suscepit, nutriuit, instruxit, & exercendum curauit: & parentis demum alteras, cum eundem in filium adoptatum heredem quoque instituit. Vtrasque autem in Iaghabobi imagine prae monstrauit: illas quidem ab ortu ad vsque celebrem illam nocturnam lucta victoria, quo toto interuallo seruum, seruiq̄ nomine appellatum adnotare est: post arrogatum vero Israelis nomen & ius, dignius nomen, si non in sua ipsius persona, tamen in posteritate interdum retulisse, & filius audisse adnotatur.

Dixitq̄ Dominus Moysi reuertenti in Aegyptum, Vide ut omnia ostenta, quae posui in manu tua, facias coram Pharaone: ego indurabo cor eius, & non dimittet populum: dicesq̄ ad eum, Hac dicit Dominus, Filius meus primogenitus Israel: dixi tibi, Dimitte filium meum, ut seruiat mihi: & noluiisti dimittere. & Quia puer Israel est, & dilexi eum, & ex Aegypto vocaui filium meum. Igitur ad hanc Iaghabobi historiam sermonem rationemq̄ referens Deus, ait: se nunquam Iaghabobi sui, hoc est, hominis, curam vel depositurum, vel intermissurum; sed ut ab ipsa vsque prima origine suscepterit, ita ad vsque perfectam libertatem promoturum; quo ad eum, quem seruus patronus, & rex ac dominus nutriuit, educauit, & fouit, e seruitute liberatum, filiumq̄ nominatum, heredem quoque constituat. Qui portamini a meo utero, qui gestamini a mea vulua. Vanus ego dicar, nisi librorum culpa locus hic in hac Latina laborat versione. Nam nec hic Deus uterum sibi appingit, nec vuluam confingit, utpote qui in generationis etiam imagine patris potius nomen vsurpare, quam matris audiatur. Sed uterum & vuluam ad Iaghabobi matrem referenda vocabula sunt.

Vterus

Vterus dicitur, quae parte conceptus fouetur fetus, vulua vero, quae in lucem editur fetus. Iaghabobum vero ex utero diuina susceptum ac singulari cura, contentio illa geminorum declarauit embryonum: a vulua etiam forum, & curatum ipse partus ostendit; unde & Iaghabobi nomine indigetatum legimus. Arbitramur itaq̄, in correctissimis Latinis exemplaribus quondam scriptum, qui portamini a me ab utero, siue, a utero, qui gestamini a me a vulua. ut a sexti casus praepositio sit, quae facile a sciolo, aut minus diligente scriba cum pronomine me coaluit. Exemplaris lectio aperte simul & eleganter habet, MINIBETEN, & MINIRAHAM. quod idem extra carmen valet, atque MIBETEN, & MINREHEM. Id quod nemo sanctae linguae leui etiam tinctus notitia ignorabit. Certè Græca lectio, οἱ αἰπόμμοι ἐκ κοιλίας ἡ πατρὸς ἐν πατρὶας, portati ex utero, & eruditi ex infantia. quod ut in Iaghabobi imagine factum & perfectum est; ita in ipsa erga hominum genus veritate susceptum & absolendum. Huiusmodi tropo curam tutelamq̄ sui Deo Psaltes commendabat. In te confirmatus sum ex utero, de ventre matris mea tu es protector meus. In te catio mea semper: tanquam prodigium factus sum multis, & tu adiutor fortis. Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam. Ne proicias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Cuiusmodi ambiguitatem Deus ab Iaghabobo suo prorsus remouens ait, Vsq̄ ad senectam ego ipse, & vsq̄ ad canos ego portabo. Senectam Iaghabobi intelligo eius, quem nunc alloquitur Deus, in figura quondam a Iaghabobo illo cum omni prole & familia in Aegyptum descendente representatum. namq̄, ut ille audiuit: Ego descendam tecum illuc, & ego inde adducam te reuertentem: ita in hoc responso verus iste Iaghabob audire iubetur, Ego feci [te ut esses Iaghabobus mihi] & ego feram [te interim dum peregrinans homo] ego portabo [te in Aegyptum descendentem suscipiens, atq̄, inter hostes iutor conseruans, portabo in me ipso, ac demum victis & perditis hostibus, regnoq̄ impietatis extincto] saluabo. Hac satis hoc tempore fuerint, ad significandum huius responsi ac promissi mysterium: quod ipse reuelabit seruator Deus in tempore suo, iis qui Iaghabobum illum antiquum recto expresserint corde. Iam vero quantum inter verum numen, & falsam superstitiosam de Diis & numinibus vanis doctrinam inter sit, & efficientiae obseruatione & animaduersione Deus ipse cognoscendum commendat.

Cui assimilastis me, & adaequastis, & comparastis me, & fecistis similem? Qui conferis aurum de sacco, & argentum statera ponderatis, conducentes artificem ut faciat Deum, & procidunt, & adorant.

Sermo hic cum iis producitur, qui modo ad partes vocati sunt, hoc est, cum Iaghabobi familia & posteritate utraque; tam ea quae imaginem tunc agebat, quam ea cuius agebatur imago, hoc est, Adami relicta sobole. Namque utrosque vanitatis argutos oportuit, quocumque pacto & nomine a vero auxiliari & saluari Deo ad vanam superstitiosamq̄ doctrinam desciscetes,

RRR

redar-

Vterus.
Vulua.

Psal. 70.

Iaghabobi
& generis huius
manifesta

Superstiosa
doctrina
vanitas.

redarguq; dignissimos, vel ex comparatione virtutis & efficientia in vanis numinibus nullius, in se autem unico Deo maxima & certissima: tum etiam ex destinatis: quae in utramq; partem obseruata summam hominum stultitiam damnant; ea quarentium, quae maximo sumptu, labore, & studio petita incommodi multum nullo cum usu petentibus afferant: idq; omitterentibus, quod nullo sumptu, nullo dispendio, utilissimum, & maxime compendiosum probatur; hoc est, à veri numinis pietate & cultu facillimo ad vanitatem declinantibus meram. Nam cum dixisset fore ut Babylonicum numen BELVS, quod maximo sumptu in signum posito, magno etiam pondere, labore, & molimine adhibito consecratum fuerat: nec suos cultores, nec se ipsum à victoribus Persis defendere potuerat: cumq; sese Iaghabobi susceptorem & asportatorem, curatorem, denique seruatorem praeuissse ostenderit, ac praeiturum deinceps porro pollicitus fuerit; nunc iam Ierosolymitanos ciues, & Iudae gentem omnem, quam Babylonem propter admisissam superstitionem, abductum iri minatus: ac demum inde reducenda promiserat, compellat; & non minoris quam Babylonicam vanitatis & stultitiae crimine ream facit, causamq; dicere iubet: quippe qui magna impensa & arte, argentea & aurea signa, vicinarum gentium instar, ad cultum sibi compararent: quorum, ultra damnosum sumptum & laborem ac studium, quam nullam experti fuerint virtutem, imò quam ingentem senserint molestiam, captiuitatis & abductionis Babyloniensis incommoda & arumna declarabunt. Hoc est quod ait, Cui assimilatis me, ex iis, quos colendos vobis consecratis? num Babylonicis illis BELO & NABO? num vicinioribus istis Palaestinis & Syris? quos omnes & factu damnosos, & portatu onerosos, erectu difficiles, & usu inanes proprium experiuntur cultores, & vos etiam sentitis: me autem nulla ex parte sumptuosum, utpote cuius imaginem, tamen si volentes, conemini effingere, aut inuenire, non queatis: rursus verò semper opportunum, commodum, tutelarem, & consulentem: cui nam ex istis comparabitis. itaque hac modo controuersia & examinatio, non ad ipsa signa, sed ad diuinitatis & virtutis comparationem praecipue refertur: nec eiusdem cum superiore sententiae & disceptationis repetitio est: id quod in genere masculino pronuntiata interrogatio docet. IEMI, cui nam, Deorum videlicet, me virtute & efficientia parem fecistis, quem nec vos fingere valetis, nec imagine vlla imitari, nec etiam vestri vel vindicem & assertorem curatoremq;, vel rursus castigatorem insciari potestis; cum ceteros, quos vanè colere instituistis, nisi hominum arte & sumptu vestro factos, hoc est, nisi damnosos, molestos, & fastidiosos, hoc ipso quod faciendos curetis, nullos praeterea esse docere queatis. Priora verba, assimilatis me, & adaequatis, naturam & virtutem; posteriora verò, comparatis & fecistis similem, efficientiam & curam expectant. Namq; ego antequam vos essetis, Deus verus & aeternus, immensa haec sunt auctoritatis & maiestatis: alij omnes, quòd natura non sint dy, imò nihil nisi quod vos expenditis, esse possunt; vestram, ut sint, curam, pecuniam, & operam, atq; hominum artem, opusq; expectant. Namq; ante vestram industriam, nihil

sua

sua illi natura vel sunt, vel figura habent; praeter quam genus aliquod metalli, puta aurum in sacco repositum: quòd certo pondere ac modo non infinita mole apud vos est, à vobisq; ad eam rem comparatur & expenditur. Qui confertis aurum de sacco, & argentum statera ponderatis, quòd verò formam peccat, nullam illos ex se obtinere ait, nisi quam conductus artifex dederit. Itaque & materiae & formae rationem, pondus, modum, & figuram vestris debent impensis. conducentes artificem ut faciat Deum. Pulcherrima irrisio per antitheion. quid enim absurdius non factu modò, sed cogitatu etiam, quam Deum ab homine fieri; nec ab homine, ut homo est, qui hominem forsitan gignere possit sui similem tamen, hoc est mortalem; non autem Deum, quem immortalem existere oportet: sed ab homine ut artifex est, qui nihil potest aliud quam oblata corporea materiae mutam & inefficacem labore, arte & industria conferre figuram, idq; conductus: quòd etiam nomine conductore ipso minorem & humiliorem se praebet. atq; ex his tam disparatis partibus ex materia, ex destinatis, ex efficienti, ex curantis & operarum conditionibus egregium illud prodit numen, quòd cum nec mouere aut efficere quidquam nec se ipsum valeat mutare, tamen & procidunt, & adorant.

Portant illum in humeris gestantes, & ponentes in loco suo: & stabit, ac de loco suo non mouebitur.

Quacunq; à poetis & historicis atq; architectis & mechanicis antiquis de signorum opificio, asportatione, locatione, ac dedicatione scribuntur; quaeq; ab antiquariis referuntur, hoc loco suis verbis praestringit, & in breue cogit Vates, notatq; pariter curam, non solum rei conficienda, sed sermonis etiam ex arte & ad artem componendi: qui, quòd religionis argumentis inseruiat, vulgò sacrator & mirabilior euadit: cum tamen Democrito, aut similibus philosophis rerum ipsarum examineribus, ridiculus censetur: utpote qui praeter hominum impensas, industriam, curam, & operam nihil significet maius. Iam verò cuius causae rei illa quondam compararentur & consecraretur, si in examen & censuram deducatur, cum ratione usus, vana profectò & industria posita, & opera data fuisse arguetur. Namq; numinis consecrandi, colendi, & petendi causa, colentium, & poscentium expectat utilitatem & commodum, nequicquam tamen; quippe cum nullam unquam liceat experiri.

Sed & cum clamauerint ad eum, non audiet: de tribulatione non saluabit eos.

Satis planè & aperte irrisio hac ex Helia apud Bethelam examine & iudicio constabit, nec verbo, nec facto unquam illa, quae vocabantur numina, cultoribus profuisse suis. non audiet. nam si vel voce edenda audire se probarent, ad deceptionis excusationem non nihil anse darent: sed non audient. & ut ille obiurgabat: Audis

Iuppiter hac, nec labra moues, cum mittere vocem

Debueras, vel marmoreus vel aeneus: aut cur

In carbone tuo charta pura tur soluta

RRR 2

Poni-

Idolorum
inutilitas.Iuuenal.
Sat. Exemplo
quodcunq;
male.

Ponimus? ut video nullum discrimen habendum est
Effigies inter vestras statuamq̄, Babilii.

Verum enimvero, quamquam consecrata numina illa poscentibus voce non responderent, quod anima aut spiritus compositibus minimum quidem esset: si tamen auxilio & ope ferenda consulerent (qua diuina propria natura virtus est) diuinitatis opinionem suam tueri vel hoc pacto possent: verum neutrum valere docebunt. quippe, Cum clamauerint ad eum, non audiet: de tribulatione non saluabit eos. Cum tamen omnia hac à se praestita Deus ipse non modo probauerit, verum post hac memoranda, & cum iis que de Babilone, aliisq̄ gentibus, atq̄ de Iaghabo, Israele, Iuda, Hierosolymis & per Vates praedicta, & per se effecta constabunt, obseruanda, componenda, & comparanda praecipit.

Mementote istud, & confundamini: redite prauaricatores ad cor.

Magna enim vecordia & affectata stultitia crimini opponendum fuerit iis, qui antecedentibus & consequentibus comparandis, ad rerum veritatem cognoscendam animum non aduerterint. Confundamini, HITHASEST, verbum in sacris libris rarum, pro quo Chaldaeus interpres Confortamini [in fide] reddidit, alij viriliter agere exposuerunt, ex etymo nominis IS. Sunt qui cum interprete nostro, confundi & erubescere, declarant. Nos omnium sententiis coniunctis confundimini & forti animo, intrepidaq̄ fide viros agite: non brutorum instar, qui, quae vident, & sentiunt, ea tantum excipiunt; sed ut viri, qui tempora, causas, & euenta rerum obseruantes, de diuina natura & veritate pie, prudenter, & sanctè statuunt, ac sibi consulunt. Hoc est, redite prauaricatores ad cor, & prudenter agite. Namq̄, is prudenter agit, qui res non oculis tantum & presenti sensu, sed animo ac corde aestimat ac reputat. S. S. E. Sapiens corde vocabitur prudens, quiq̄, praeteritorum recordationem, & futurorum expectationem ad se pertinere, & ad diuinas rationes referri oportere intellexerit, atq̄, quod Tragicus poeta ait,

ὄποι' ἀνὴρ

ἔννοος, τὰ καινὰ τοῖς παλαιοῖς τεκμαιρεται.

Id est, Cordatus velut vir, noua conicit ex veteribus.

Recordamini prioris seculi: quoniam ego sum Deus, & non est vltra me Deus, nec est similis mei.

Consequentem, & sibi consonam aui omnis historiam ab initio vsq̄, conditi orbis repetitam, & continuatis deinde rerum exemplis, causis, modis, & euentibus contextam, certissima & efficacissima doctrina esse ad prouidentiam, voluntatis, misericordiam, & iustitiam diuinam erga homines declarationem, & cum fide etiam perceptionem: cum idem, qui orbis conditor dictus est Deus, diluuij etiam in mundo inductor, Sodomorum malitia vindex, Israelitarum ex Aegypto liberator, & earundem curator ac defensor, iudex & vindex cognoscatur: qui prouidentiam, praesentiam, auctoritatemque suam non modo re & veritate praestanda, sed praedicenda quoque docuerit, & confirmarit. Namque

Annun-

Annunciaui ab exordio nouissimum, & ab initio, quae necdum facta sunt, dicens:

Antithetico manifesto differentiam inter suum verum & vana alia numina declarat: quod illa nec rogata respondere, nec orata quicquam prodesse, aut efficere valuerint: ipse vero res omnes ab vsque initio mundi, ut futuras expectare conueniret, praedixerit; tam eas quae iam expedita fuerint, quam eas quae postrema absoluta, perfectaeq̄, agnoscentur. in quo dicto generatim omnia tum praeterita, tum futura, atque speciatim publica salutis consilium Adamo quondam primum indicatum, ac deinceps patribus repetitum: nondum tamen, cum haec agerentur, expeditum & praestitum, continetur. quae necdum facta sunt, dicens. quorum causa complura interrim acta & peracta sunt, quae antea quoque fuerant Vatribus & piis patribus indicata. S. S. E. Num celare potero Abraham quae gesturus sum, cum futurus sit in gentem magnam ac robustissimam, & benedicenda sint in illo omnes nationes terra? &, Quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit prius secretum suum ad seruos suos Prophetas. Ut autem ea omnia quae haecenus praedicta & effecta fuerant, suum assecuta sunt fine: ita maximum illud arcanumq̄, consilium, quod omnibus Vatribus ad praedicendum creditum est, perfectum, absolutum, atque adeo perpetuo constitutum asseuerat: cuius spem piis animis, caetera omnia quae interim expedita fuerint, confirmabunt. dicens:

Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet.

Verbum dicens, in praesenti Latine versum, huic hemistichio Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet, ad attentionem & fidem parandam praeponitur. Ut autem quae feci haecenus, praedixeram omnia, sic & nunc aio consilium meum firmandum ac stabilendum de publica hominum salute; & omnem voluntatem meam suo in tempore expeditum effectumq̄ iri. Hac est autem voluntas Dei sanctificatio vestra, ait Apostolus: cuius voluntatis arcanam significationem hoc ipso vaticinio nunc subindicare tendens, ministrum peragenda atque circumstantias loci quoque describit.

Vocans ab Oriente auem, & de terra longinqua virum voluntatis meae.

Hierosolymis orientalis regio Persis est: vnde Cyrum euocandum & adducendum, hoc est, Solymorum restitutorem, quem promiserat, interpretari facile fuerit iis qui in figura tantum commorari gaudent: hunc autem propter conficienda rei celeritatem auem appellari de terra longinqua Perside, quae post Chaldaeam regionem iacet. Verum enimvero arcanus sermo longè his maiora & augustiora intelligenda monet, atque certis edocet verbis. Auem Orientalem, Solem interpretamur alatum, eundemq̄, Orientem dictum ex alto demissum: quem sic Malachias describit, Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiae, & sanitas in pennis eius: & egrediemini, & salietis sicut vituli de armento. terram vero longinquam Adami naturam humanam in Christo intelligimus: non qualem in vetere

RRR 3

Adamo

Sophocles
Oedipo ty.
ranno.

Arcani de
publica sa-
lute cetera
etiam prae-
dicta.
Gen. 18.

Amos 3.

Voluntas
Dei.

Auis sol iu-
sticiae.
I. nec
Malach. 4.

Terra longinqua Christi fli caro. Luca 3. Pfal.

Adamo agnosceret mundus: verum qualem à Deo in Adamo, qui fuit Dei, creatam accepimus: cuius virtute & fecunditate veteris hominis terra sanata & instaurata, imò & benignius aucta, fructum suum datura à Vate praecinitur. Hæc autem terra longinqua dicitur: ex qua nemo homo ad initio usque ad auctus huius vocationem in hunc mundum venerat. Hæc dicitur ERETS MARHHAK. quæ vox sine vocalibus MRHHK mysterium etiam continet terra huius veteris, à Deo longius distita & abalienata: cui illa altera viri à Deo vocati, multis & praestantibus excelleret modis. Nam MIN comparatio seruiens, excessum significat, eo maiorem, quod cum RAHHAK positum est, hac significatione, Virum de longinqua, ulteriore, & longè praestantior terra. Atque ita significatur vir ille ex terra quidem orturus, verum ex ulteriore & beatiore, fecundioreq; longè multo quàm hæc terra, quæ à prima & optima degeneravit, & à diuinis descivit rationibus; benedicenda tamen & sananda, atque fecundanda ex virtute illius viri de terra illa ulteriore venturi. Virum voluntatis mex. In exemplari nomen GHE TSE TH non simplicem voluntatem, sed ex certo consilio profectam significat. Est autem literarum figura eò modo posita, ut pariter consilium, voluntatemq; meam & consilium, voluntatemq; illius cum magna significatione interpretemur. Cuius interpretationem ex Ioannis praefatione petere conueniet, ita aientis: Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbū.

Mat. Consilium arcaum.

Mat. Consilium arcaum.

Heb. 6.

» & Ego & Pater unum sumus. & Qui audit vos, me audit, & qui audit me, audit & Patrem meum, qui apud Iohannem testatus est, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite. Quare & aliàs apud hunc Vatem Consiliarium appellatum audire est. Consilium autè voluntarium hoc loco illud magnum intelligimus, quod antea, quàm expediretur, seculus & generationibus celatum fuerat, de expedienda Abrahæ feminis benedictione, & gentibus communicanda cunctis, in vnâ sanctam congregandis Ecclesiam. In quo (ut ait Paulus) abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hereditatem consilij sui, interposuit insurandum. Cuius argumentum nunc arcanè indicatum repetit.

Et locutus sum, & adducam illud: creauit, & faciam illud.

Consilium voluntatemq; Dei refert pronomen illud iterum repetitum. & locutus sum APHDIBARTHI, etiam locutus sum. significat voluntatis consilium suæ seriò & studiosè fuisse à se pronunciatum, ideoq; mature & opportunè expediendum atque praestandum: quando cetera omnia antehac, quæ comparatione huius minora censeantur, vti prædicta, sic etiã verò fuerint expedita; spectata & explorata euentu. maximè verò hoc magnum, de quo agimus consilium, praestandum dicit: quod certã, & ipsi tantum conceptam ac formatam, conficienda rei rationem, nulli alij sapientia vestigabilem, aut ante tempus communicabilem sit probaturus. Creauit illud] ia TSARTHI. Architectorum verbum est, & eorum qui edendū opus animo prius perceptum tenent; nec antè, quàm in lucem proferant, communicant, ad sapientia & artis laudem, & aduersariorum ac emulantium retundendam contemnendamq; inuidiam. de quo formato ac decreto consilij

filio Iacobus aiebat: Notum est à seculo Domino opus suum. Ipse verò operis curator & Pontifex: Ego te clarificaui super terram; opus consummaui, quod dedisti mihi ut faciam. Verbum locutus sum, in graui coniugatione pronunciatum, decretum serium, atq; certo studio effatum significat: quod simplex Latinum vocabulum exprimere & representare non valet, nisi multis adscitis aduerbijs ac dictionibus. Igitur quidquid elocutus ac pollicitus fuerit auctor Deus, quo minùs veritate & euentu praestetur, nihil obstabit: quo minùs autem omnibus auditoribus contingat, obstabit quidem fidei defectus & obsequij. Id quod ipse, qui neminem perire, sed omnes ad veritatis venire scientiam & communionem vult Deus, improbis & contumacibus hominibus praedicens, cauet, & salutis optionem consulit ac suadet.

Audite me duro corde, qui longè estis à iustitia. Propè feci iustitiã meam, non elongabitur: & salus mea non morabitur.

DEVM & voluntate & efficacitate praesto esse, ad iustificationem suam hominibus praestandam & communicandam; idq; promissis persæpe repetitis & instauratis probare, atque etiam signis & beneficijs permultis interim praestitis, quæ salutis illius praferrent imaginem: homines verò quosdam impios, sibi ipsis iniquos, ob fidei defectum, atque obedientia & virtutis neglectationem vltro sese à salutis communione abalienare. Namq; iustitia Dei quondam Abrahamo promissa est longè antequam communicanda orbi offerretur, cui tamen, quia per fidem admissa est, promissorum iure assignata & adscripta asseueratur. S. S. E. Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiã [suo tempore per Christum praestandam.] Itaq; fides antiquis cum obsequio coniuncta, ad iustitiã reputabatur: noui verò fæderis fidelibus, & probatis cultoribus iustitia datur; ad quam antiqui etiam vocati fuerant, suo tamen tempore, hoc est, dispensatore Dei, ad eam rem misso, accipiendam: Aspiciabant enim in remunerationem, promissa, ut Apostolus ait, à longè salutantes. Vtriusque autem temporis conditionem distinctè explicans Petrus, ait: Vt probatio fidei vestra multo pretiosior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudem & gloriam, & honorem, in reuelatione Iesu Christi: quem, cum nò videritis, diligitis: in quem nunc quoque non videntes, creditis; credentes autem, exultatis letitia inenarrabili & glorificata, reportantes finem fidei vestra, salutem animarum: de qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Propheta; qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, prænuncians eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias: quibus reuelatum est, quia non sibi metipsis, vobis autem ministrabant ea quæ nunc nunciata sunt vobis per eos, qui euangelizauerunt vobis, spiritu sancto misso de celo, in quæ desiderant Angeli prospicere. Itaque quacunque à Deo promissa sunt, si fideliter excipientur, quamquam longè post promissum praestanda fuerint, credentibus tamen certa sunt: adeo ut ad ea obtinenda, nullam tempus dubitationem iniiciat, quo minùs obsequio petenda, & iussis obeundis expectanda suscipiantur. Est enim fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparen-

AA. 15. Ioan. 17.

Deus praesto est ad iustificationem.

Hominum perditio ex propria culpa. Iustitia Abraham promissa.

Veteris ac noui fæderis cultorū ratio

1. Pet. 1.

Promissorū Dei certitudo.

Heb. 11.

tium:

rium: quamobrem eos qui vel per incredulitatem, vel per ignauiam, aut aliam humani ingenij prauitatem sibi perperam consulentes, vel salutem desperant, vel alia, quam legitima ratione & via, querere institunt, monet presens Deus, ut prudentius ac melius sibi sapiant & prospiciant, intelligantque plane credentes Deum & veracissimum in promissis praestandis, & sapientissimum in opportunitate ad beneficium statuenda esse, nullaque re, nulla vi mutari aut dimoueri a praestando promisso, praeter quam eorum, quibus accipiendum fuerat, importunitate & culpa: quippe qui non sese ius, quibus oportuerat, comparauerint conditionibus ac modis; hoc est, fide & obsequio, siue paenitentia. Atque in hanc notam non exigua Israelitarum, secundum carnem, pars incidisse videtur; qui a fide Christi, quam principium & fundamentum esse Deus voluit, degenerantes, & suam statuere quarentes iustitiam; quam ex lege tantum desinebant, iustitia Dei non fuere subiecti, ait D. Paulus. quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis. Huiusmodi autem sententia homines, Deus duro corde appellat, qui longe estis a iustitia. Longe dicuntur esse a iustitia, qui vel Euangelio obedire nolunt, quamquam credant; vel qui aliam sibi, quam Dei iustitiam, statuunt, & persuadent. hoc est, qui vel fide contenti sunt, & paenitentiam vel auersantur, vel negligunt; vel paenitentiam solam, legisque obsequium sine fide in Christum sibi praesumunt. Ita utriusque partis defectus his epithetis duobus notatur: fidei quidem, duro corde; obedientia vero legitima, qui longe estis, siue, ut ex verbo, illi longinqui a iustitia. vos quidem vos met a iustitia longe arcetis: nam quod ego promisi, prope est apud me; idque iam iam praestare paro atque maturo. Prope feci iustitiam meam, non elongabitur. Prope, ad tempus & ad locum referrit solet, ad locum quidem prope est Deo iustitia sua, utpote qui ipse semper praesens ubique est, ipse iustus atque adeo iustitia ipsa sua est: ad tempus vero, non tardat Deus promissionem suam (sicut quidam existimant) sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad paenitentiam reuerti. Et idem, Vnum vero hoc non lateat vos carissimi: quia vnus dies apud Dominum sicut mille anni: & mille anni sicut dies vnus. Quare quodcumque inter fuerit ad promissa praestanda interuallum, id a diuina prouidentia & misericordia, atque ex hominum utilitate esse, interpretari conueniet; nullumque per cunctationem, aut moram veritatis & beneficij detrimentum fieri, credere expediet. Nam quod tam prope est, non elongabitur. Sine paenitentia enim sunt promissiones & dona Dei. Maximè autem cum responsa hac daretur, diuina iam maturesebant promissa, tot annorum interuallis Abrahamo antè facta atque per fidem excepta: qua antequam reapse praestarentur, illa, quae interim intermissa fuere, omnia expediri, diuina prouidentiae postulabat ratio. quae etiam ad iustitiam Dei legitimis pertinebant modis; atque ubi absoluta consummataque fuerint, salus mea non morabitur. Nam quod suis certis rationibus, momentis, ac modis agitur, nullo pacto morari dici potest: ut non moratur arboris fructus, ab ipso floris primo exemplo, ad legitimam usque maturitatem procedens: quae qui mentis & agriculturæ expertus non fuerit, aliter

Fides & obsequium ad promissa consequenda conditiones necessariz

Prope.

Deus non tardat promissionem. 3 Pet. 3.

Non moratur quod agitur.

aliter quam crescere & maturescere solet, properare non postulabit. Itaque quacumque in diuinis promissis praestandis intercesserit exceptio eorum, quibus excipienda illa fuerant, culpa ac defectui imputanda censebitur. Quia adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta illum; quia veniens veniet, & non tardabit. Ecce, qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso; iustus autem in fide sua uiuet. Ut autem cetera omnia, quae haecenus promissa fuerant, a se praestita asseuerauit commemorauitque Deus, ita salutem illam publicam, quam Hierosolymis efficiendam omni orbi communem futuram pollicitus fuerat, efficiendam demum ac praestandam communicandamque denuo affirmans, in se recipit.

Dabo in Sion salutem, & in Israel gloriam meam.

Gloriam suam Deus publicam vocat salutem; cuius certo & explorato beneficio nomen suum in caelo & in terra sanctificandum esse, & Vates praeuocauerunt, & summus praeceptor docuit postcedum, Sanctificetur nomen tuum, Adueniat regnum tuum. Cuius & illud significationis est, Omnes in Adam peccauerunt, & egent gloria Dei. Et quidem Sion in terris salutis huius expedienda locus futurus praedicebatur, ut & verè fuit; & Israel primus huius salutis communicator ac testis. Verum hac in mysterio longè illustriora euadent iis qui Sion & Israel in spiritu interpretati fuerint. Namque illa superna Sion, diuinorum donorum compos per spiritum Sanctum effecta, Israel potenter cum Deo, atque humana maiorem alea redditum in laudem & gloriam Dei perpetuam excitabit. Hac verò nos nondum plenè experti, sed admiranda & expectanda credentes, a Deo doceri & instrui poscimus, festinemusque ingredi in requiem illius: Etenim & nobis annunciata sunt, quemadmodum & illis; sed non profuit illis sermo auditus, non admixtus fidei ex iis quae audierunt. Et hoc scientes tempus, quod hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus: Nox praecessit, dies autem appropinquauit.

Gloria Dei. Sanctificatio diuini nominis. Mat 6.

Rom. 3.

Sion.

Sion & Israel in spiritu.

Rom. 3.

Heb. 4.

Rom. 13.

CAPVT XLVII.

DESCENDE, sede in puluere virgo filia Babylon, sede in terra: non est folium filiae Chaldaeorum: quia ultra non vocaberis mollis & tenera.

Duplicem, ac potius multiplicem spiritus vim huius Vatis tam interpretem quam lectorem votis poscere oportebat, ad multiplicia oraculorum penetranda percipiendaque sensa. Verum enim vero nobis, quibus parui muneris credita fides est, ea rite & simpliciter praestanda cura fuerit; quoad ille diuino beneficio contingat spiritus, quem omnis veritatis doctorem Iesus Christus probatis promissit, ac largitus est discipulis. Tam sapè ac saepius lector nobis admonitus est, Vates omnes, atque hunc praecipue, rerum, quae ad sensum & ad tactum cognosci & examinari atque constare demum possint, futurarum causas, rationes, modos, & consequentia, tanquam praesentium cernere ac describere, & aptissime pingere: quae tamen aliarum in spi-

Prophetica visio figurarum ad spiritum referendarum.

S.S.

ritu

1. Cor.

ritu & veritate gerendarum imagines & argumenta esse. Quandoquidem
 omnia in figura contingebant illis: Scripta autem sunt propter nos, in quos
 fines saeculorum deuenere. Itaque sit, ut, quae saeculis iam praeeritis, acta &
 spectata fuerint, publice per Deum expedita, illius aetatis hominibus piis, ac
 diuina prouidentiae contemplatoribus, cognitionem doctrinamque sui praebe-
 rent apertam, & futurorum ac praecipuorum Dei mirabilium spem arca-
 na significatione firmarent. Eam vero Noui testamenti sancti viri non spe-
 tantum, ut antiqui, sed virtute & veritate cognoscerent. Namque spes ad
 veritatis usque perceptionem credentem deducit animum. S. S. E. Spe enim
 salui facti sumus: spes autem, quae videtur, non est spes; nam quid videt quis,
 quod & sperat? Quamobrem sanctorum Veteris testamenti scriptorum hoc
 in auro interpretem, antiquam figuram & historiam ita explicare & explanare
 decet, ut ad veritatis argumentum, si non prorsus declarandum, propter
 maiestatem rerum, & praesentis hominum conditionis non inculpatam ru-
 ditatem; tamen indicandum & commendandum opportunam lucem admo-
 uere non pigeat. Cui nos nunc obsecuti legi, ut duplicem Aegyptiacam ser-
 uitudinem identidem repetere solemus: alteram, quae corpori; alteram, quae ani-
 mo iugum & vincula imposuerit. duplicem quoque Pharaonis ac Diaboli
 tyrannidem: ita duplex quoque Babylonis imperium cum duplici Babylone
 urbe agnoscimus: terrena quidem altera illa ab historicis & poetis decan-
 tata, lateritia & ex cocto lapide ad miraculi usque nomen extructa; altera
 vero carnea, atque ideo non minus terrea ex Adami veteris materia con-
 stante, & humana potentia atque industria artibus & studiis instructa,
 gubernata, & conseruata. Vtraque vero suo imperio immodica & vehemen-
 ter iniqua, atque humano iniuriosa & calamitosa generi; atque ideo ex diuino
 iudicio ruinae atque excidii poenis & supplicio damnata: ab illa quidem per
 Cyrum Persem, ab hac vero per CHRIS. caelestem exigendis. Et quoniam prio-
 ris illius & manifesta Babylonis tum potentia & superbia; tum consequens
 repentina excisio, reconditoris & arcana figuram exprimebat, quidquid de
 illa per hunc Vates nunc praedicitur, ad arcanam Babylona, id est, carnis
 & Satanae regnum referendum monemus: & quemadmodum referri con-
 ueniat, obiter indicabimus. Est autem huius capituli oratio omnis eni: hysia-
 stica: sermonis vero figura ad oratorium sarcasmon, id est, ad exprobrationem
 irrisionemque concinnata: qua Vates tantae quondam superbiae, maiestatis,
 & insolentiae, atque etiam luxuriae mutationem & conuersionem, ac demum
 extinctionem, quamquam aliquanto post futuram, tamen ut praesentem in-
 tuitus, viuus coloribus describit, ad humani fastus & ambitus atque prosperi
 aliquando status perterrefaciendum exemplum, atque ad piorum consoladum
 spem, diuini iudicii expectationem firmandam. Vtitur vero apostrophe, id
 est, sermone ad ipsam vtramque Babylona conuerso; qui ad irrisionem &
 exprobrationem opportunissimus est. Argumenta vero ferè omnia antisthe-
 tis instruit, ut ex vsuum, & commodorum, & incommodorum oppositione
 prioris & posterioris conditionum astituentur imagines. Nam pro superbo
 illo & editissimo throno & solio, quod sibi dum Babylona firmatum signifi-

caret;

caret; tam arduam illam Beli turrem, stadiis VIII. altam; tum regiam septem
 cinctam turritis muris, construxerat: pro illo, inquam, solio nunc deiecta
 & abiecta, ancillarum modo humi sedere iubetur. Appellatur autem Vir-
 go, ut quae nullius antea externi principis subiecta fuerat imperio. nec tam
 muros & aedificia, quam gentem ipsam compellat oratio. Virgo filia Baby-
 lon. ita etiam a Psal. compellatam audimus, Filia Babylonis misera, bea-
 tus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. ut autem
 reginis ac dominantibus parari & constare tribuunt, solent solia, ita rursus
 ancillis nuda terra ad sedendum relinquitur: nulla dignitatis pristina ha-
 bitatione; sed praesentis conditionis imperata lege. Primum autem in pul-
 uere sedere iubetur, ut pote mutationis ac ruinae suae sortem mœrens, quod
 is habitus atque situs mœrentium sit. descende, de dignitate, maiestate, su-
 perbia, amplitudine, atque praestantia, insolentiaque, latitia tua, & sede in pul-
 uere. Deinde vero suam tenere imperatur conditionem; hoc est, ancilla vi-
 detur vsibus & iussis addicta: quae, dum pensa reddunt, aliasque praestant
 operas, humi sedent. Nec vero istam conditionem breuem, aut paucorum die-
 rum futuram filiae Babylonis, immo nunquam in priorem reditura locum.
 non est solum [regium stratum, aut sedile] filiae Chaldaeorum. quae non
 modo à pristino gradu deiecta: sed à conditione, & naturae sensu deponenda
 praedicitur. Reginarum enim mos est sedere, cuti suae & mollitiae atque deli-
 cii indulgere & vacare, seruis operas, ancillis imperare ac pariri pensa.
 Hac omnia mutanda illi denunciantur. Ultra non vocaberis mollis, &
 tenera. Mollities ad naturam & habitum corporis, teneritudo ad usurpa-
 tionem refertur & ad cultum: qui enim victu, indumento, & situ atque
 motu siue gestatu delicatorum viuunt GHANVGHIM dicuntur, nomen &
 sumptum à censu ducentes. idem etiam, ut Satyricus ait,

Hilares nitidique vocantur;

Refert ergo quis haec eadem pariter, in Rutilo: nam

Luxuria est, in Ventidio laudabile nomen

Sumit, & à censu famam trahit.

Verum huiusmodi iam de-
 incepta fama Babylonis valèdicens ait Vates. In appellatione autem, fi-
 lia Chaldaeorum, arcana subest ratio, ad alteram, quam dicebamus, Baby-
 lonem referenda. CHASDIM Latinis pariter atque Graecis Chaldaei dicun-
 tur. quod verò ad mysteria facit, compositionem in sacralingua prodit no-
 men CH-SADIM, quod Latine interpretari licet, quasi demoniorum, &
 quasi populorum, siue vastatorum. utroque modo rectè ad tyrannicum im-
 perium Chaldaeorum nomen facit: rectissime verò ad carnis imperium, id
 est, Babylonis illius insolentissimae, & à patre Diabolo oriundae. Qui legit,
 intelligat. Iam verò mutatae conditionis quantum fuerit, mutandus vsus,
 indicatur. nempe ut quae aliis haecenus laborè imponebat & seruitutè, ipsa
 iam deinceps porrò subeat; & omni motu, gestu, cultu, habitu ac situ prodat
 & manifestet, vicemque ancillarum, quas vexauerat, de cetero perpetuum luat.
 Tolle molam, & mole farinam: denuda turpitudinem tuam, dif-
 cooperi humerum, reuela crura, transi flumina.

SSS 2

SEDEN-

Noui testa-
menti sancti.

Rom. 8.

Babylonici
impetij &
capititatis
in spiritu in-
terpretatio.
Babylon
duplex.Herodot.
Clio.Babylonis
go dicta.
Psal.
ccSedere in
puluere.

Iuu. Sat. 11.

Chaldaeorum
nominis si-
gnificatio &
mysterium.

SE DENTES ac sibi indulgentes, aliis sibi deditis & additis (vti diximus) regina indicant, & operas partiuntur. Hic iam, vti ancilla, ancillarum & seruorum partes explere, hoc est, molere Babylon iubetur. Est autem abiectissimum & infimum, praeicipueq; perpetuum & laboriosum ancillarum & seruorum opus, in pistrino molere. Sic de Samson narratur: Quem cum apprehendissent Philisthim, statim euerunt oculos eius, & duxerunt Gazam vincitum catenis, & clausum in carcere, molere fecerunt. Nolere itaq; vt ancilla vtraque iubetur Babylon, & ad victum dominis parare farinam. in alteram planus est sensus, in alteram verò arcanus. Deinde etiam ancillarum habitus & cultus depingitur, qui Babylonii vtrique iam postea conueniat, nimirum squalidus, neglectus, & sordidus. atq; eidem ipsi pro temporis ac necessitatis vsu variandus. Denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, reuela crura, transi flumina vti ingens dominarum in componendo crine studium, ita rursus ancillarum perdit neglectio: illis enim otium, istis verò negotium, & meror, atque labor superat. Viramque sortem aptissime descripsit ille, qui in feminarum perorauit vitia:

Iuuen. Sat. 6.

Nam si constituit, solitòque decentius optat
Ornari, & proferat, iamq; expectatur in hortu,
Aut apud Iliacae potius sacraria lena,
Componit crinem laceratis ipsa capillis,
Nuda humeros Psecas infelix, nudisq; papillis.
Altior hic quare circinnus? taurea punit
Continuò crimen flexi facinusq; capilli.

Sup. 3.

Et Isaias hic idem dum Ierosolymitanis feminis comendi studium improbens, minatur, dicebat: Decaluaabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit. Hoc enim in sordibus censetur mulieribus: atq; ita interpretamur vocabulum Latinum turpitudinem tuam, ex primo TSAMATHECH versum. Crinis enim in illa lingua TSAMATH vocatur. & TSAMIM latrones, & grassatores Arabum, qui nudi panè, & prolixo ac neglecto capillo agunt. Deinde etiam aliam neglecti & sordidi habitus indicit partem, similem illi apud Poëtam, Nuda humeros Psecas infelix, nudisq; capillis. Discooperi humerum, in quo non raro plectuntur & verberantur ancilla. Huiusmodi ergo vicem Babylonica genti ferendam denunciat Vates. quam sub ancilla imagine toto hoc responso compellat. Namq; in domesticis seruitiis & familiaribus operis plerumq; seminuda visuntur ancilla. Præterea vna ancillula

Ancillarum
humerus
verberatur.Terent. Heauton.
act. 2.
Scen. 3.

Erat, ea texebat vna pannis obsita

Neglecta, immunda illuue. Quod verò Babylonica gens non in suo tantum loco seruitiis destinanda, sed ad alias etiam regiones pro victorum ac dominorum arbitrio migratura, captiuamq; ducenda foret, iubetur aliis vestitò, genu tenuis, & ulterius etiam tollere ac praecingere, traiciendorum in fluminibus vadum causa. Itaque & destinati, & causa moneatur simul, reuela crura, & transi flumina. Nam contra matronarum,

&

& nobiliorum feminarum decorem, crurum nuditas habetur: quae ancillas, ac turpiores mulierculas vsu ipso prodis:

Si interdicta petes, vallo circumdata (nam te
Hoc facit insanum (multa tibi tum officient res,
Custodes, lectica, cyniflones, parasita,
Ad talos stola demissa, & circumdata palla:
Plurima, quae inuideant purè apparere tibi rem.
Altera nil obstat: Cois tibi penè videre est,
Vt nudam: ne crure malo, ne sit pede turpi:

Metiri possis oculo latus. Atqui non lectica aut sella, imò nec iumento vectam Babylonem, sed peditem flumina, captiuarum ritu, traiectionem dicit Vates. Inde verò consecutum iri ait, vt operta illa & velata Babylonis auctoritas; qua se quasi diuinam & humana vice maiorem simulauerat, atque adeo gesserat, omnibus aliis præ se contemptis ac spreis, in ignominiam summam mutetur, & contemptui spectatorum exponatur omnium.

Reuelabitur ignominia tua, & videbitur opprobrium tuum: vitionem capiam, & non resistet mihi homo.

Significat vltionem, quam se capturum commemorat Vates, non hominis mortalis cuiusquam, sed Dei solius virtuti & efficientiae acceptam esse referendam. In exemplari est, VELO EPHGAGH ADAM, & non quæram hominem, siue, non offendam hominem. Vt enim Babylonica euersio repentina Deum vltorem declarauit: sic arcana Babylonis desectio vnius Dei opus & beneficium à Vatribus ac sanctis viris adscripta fuit, ac semper adscribitur. Id quod Vates noster, cuius hæc tota oratio est, euestigio declarat: Vt non gloriatur omnis caro.

Redemptor noster, Dñs exercituum nomen illius, sanctus Israel.

Babylonis domandæ & abducendæ atque subigendæ consilium, voluntatem, facultatem, ac demum euentum vni IEHVEH tribuendam esse ait, qui propter salutis publicæ rationem hoc præfert nomen, idemque exercituum Dominus, propter efficiendi facultatem; propter effectum verò, Sanctus Israel appellatur: vtpote qui singularem & admirabilem providentiam & misericordiam in Israele secundum carnem, maximè verò in Israele secundum spiritum probauit.

Sede tacens, & intra in tenebras filia Chaldæorum: quia non vocaberis vltra domina regnorum.

Imperatoria maiestatis & auctoritatis est, principibus sub se constitutis instare, dictare, conspicuum sese & venerabilem, immò & formidabilem præbere: quæ, si immodicè agantur, tyrannidis ac dominationis notiam & inuidiam subeunt. Horum autem facultate & vsu abdicatam, per enthusiastiam iubet Vates in posterum sedere; qui maiorum & lugentium est habitus: tacere; vtpote cuius iam imperij ac dictati nulla habenda sit ratio: & in tenebras intrare, non iam illustrem & conspicuam deinceps; verum in secretiore & obscuro loco, velut captiuas, esse oportet inclusam.

SSS 3

Est

Crurum su-
ditas turpis
matronis.
Horat. lib. 2.
Sat. 2.

et

Sanctus
Israel.

Tacete.

Est autem tacere non priuatorum modò, sed subditorum ac seruorum, qui obiurgantem, aut imperantem dominum capiti obstituto, & quod metum significet, audire solent, & amaris historis excepti, tamen marentes tacent. Audituram autem ait Babylonem, non vocaberis vltra domina regnorum. Gentium dominus, rex; regnorum verò dominus, imperator dicitur.

Assyrium imperium. Gen. 10.

Assyrium imperium multis præfuisse regnis, iam tum à Nimroto accepimus. Porro Chus genuit Nemrod: ipse cepit esse potens in terra, & erat robustus venator coram Domino. ab hoc extitit proverbium, Quasi Nemrod robustus venator coram Domino. Fuit autem principium regni eius, Babylon, & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar. De terra illa egressus est Assur, & adificauit Niniuem, & plateas ciuitatù, & Chale. Resen quoque inter Niniuem & Chale: hæc est ciuitas magna. Harum gentium & urbium copis innumera alia loca & regna Babylónico subiecta imperio, etiam externi recensent auctores. Atq; hæc de Babylone à Cyro capienda Vates dum prædicit, alterius Babylonis à Christo subiucienda atque dissipanda potentiam & tyrannidem notat. de qua scriptum est: Post hæc vidi alium Angelum descendentem de calo, habentem potestatem magnam:

Babylon à Christo capta. Apoc. 18.

& terra illuminata est à gloria eius. Et exclamauit in fortitudine dicens, Cecidit, cecidit Babylon magna: & facta est habitatio demoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immunda & odibilis: quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terra cum illa fornicati sunt: & mercatores terra de virtute deliciarum eius diuites facti sunt. Triplex autem Babyloni virique ad hoc subeundum iudicium infertur crimen: insolentia & crudelitatis vnum, utpote imperio in homines (quos populum suum Deus vocat) abusa. Cuius criminis illa obiectio est:

Babylonis vtriusque crimina.

Iracus sum super populum meum, contaminavi hæreditatē meam, & dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias: super senem aggrauasti iugum tuum valde.

Babylonis insolentia & immanitas.

Ierosolymorum ciuitatem non casu, non humana potentia virtute, sed iudicio diuino Chaldaïs expugnandam, diripiendam, & abductum traditam sacra narrat historia; sceleribus prius declaratis, quam obrem pœnis illis iure addictam affirmet. Verum enim verò Babylonicos victores felicitati & gloria sua eam expeditionem potius, quam Dei consilio & iudicio tribuentes, immaniter & crudeliter victoria & seruitio vsos fuisse, sacri scriptores notant, & carminibus etiam lugubribus conqueruntur. Cuius argumenti decantatissimus ille Psalmus est: Super flumina Babylonis, & c.

Psal.

Immanitatē verò eò vsque insoluisse aiunt, ut nulla nec aetatis, nec sexus, nec ordinis aut cōditionis habita fuerit ratio; nullus in seruitute imponenda delectus: vsque adeo ut in debiles etiam, senes, & propter canitiem venerabiles procaciter ac durè imperatum, decretumq; fuerit. Mulieres in Sion humiliauerunt, & virgines in ciuitatibus Iuda: principes manu suspensi sunt, facies senum non erubuerunt. hoc est quod hic commemoratur. Super senem aggrauasti iugum tuum valde. Prima itaque criminis obiectio, imperij

Thren. 1.

imperij insolentia & crudelitas est: secunda verò, potentia superbia & arrogancia aternitatem sibi ipsi promittentis, felicitatemq; suam ad astra potius, quam ad prouidentiam referentis.

Babylonis superbia & arrogancia.

Et dixisti, In sempiternum ero domina. non posuisti hæc super cor tuum, neque recordata es nouissimi tui.

Prosperitates ac secunda res dementia improbos deprauatos, ad superbia adigunt insaniam, neque sese agnoscentes, nec in posterum sibi metuentes: unde & insolentia crescit, & iniuria superat; quæ certissimam parit summæ potentia ruinam. In sempiternum ero domina. GABERETH, dominam seruorum & ancillarum significat; quæ subiectis sibi ut seruis, imperitet: ita Angelus Saram, Agaris dominam vocat. Huiusmodi autem superbi & insolentis imperij exitus quales fuerint, qualesq; futuri sint, declarauit Sapiens: Domus superborum demolietur Dominus. Præsenti verò prosperitate stupentem Babylonem nihil minùs quam de mutatione, & conuersione rerù cogitasse, Vates ait. neque recordata es nouissimi tui. Ne tamen non admonita vmquam dici possit, quamquam vel ipsa humanarum rerum natura & inconstantia satis doctrinæ & animaduersionis præbere possit, ac debeat: nihilominus,

GABERETH

Prou. 18.

Et nunc audi hæc delicata, habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo, Ego sum, & non est præter me amplius: non fedebo vidua, & ignorabo sterilitatem.

Huius Babylonica confidentia & arrogancia exemplum humana omnis prosperitas non semel imitata, perpetuò consequentem nacta quoque est exitum. Dicis in corde tuo. non tantum temerè pronunciatum dictum, sed conceptam etiam arroganti animo sententiam significat. Et non est præter me amplius. solum, vnicum, singulare sibi arrogasse imperium: cui nulla mortalium potentia aut maiestas comparari posset. atque ita dum homines tantum respicit, prouidentia diuina iudicium non cogitat: vel si cogitet; ita tamen negligenter, ut minimum metuat. Namque regia potentia splendore & fulgore decepta, nullas vnquam tenebras succedere posse prætabat. quam opinionem Chaldaei populi magnitudo & frequentia ingens augebat. Rex autem mariti in regia vrbe, populus verò, siue ciues, præcipuè principes, filiorum partes representant: neutris autem sese defectum iri Babylon per arrogantiam iactabat: non fedebo vidua, carens rege, & ignorabo sterilitatem ciuium & procerum. Atqui istius arrogantia ille expectandus est exitus:

Dicere in corde.

Venient tibi duo hæc subito in die vno, sterilitas & viduitas, vniuersa venerunt super te propter multitudinē maleficiorū tuorū.

Vna enim die Babylon illa conspicua, & rege occiso, viduam; & ciuibus partim captis, partim fugatis, orbatam sese sensit. Sterilitas, SECOL, orbitatem significat. Vna autem die mortis Christi, arcanam Babylonem, rege suo peccato extincto, & peccati numerosa sobole, priuatam accepimus. Tertiam verò criminationis & culpa materiam falsa & mendacis doctrina ac sapientia per suasio & iactatio suggestit. nimirum rerum suarum ratione

tione & auctoritate à diuina prouidentia verissima virtute adiuuentas & excogitatas calorum & siderum efficientias deriuata, atq; etiã humana industria & sagacitatis atq; prudentia commentis & consiliis munita.

Et propter duritiam incantatorum tuorum:

Imperij æternitas Babylonis falso promissa. Humanæ potentie pates.

Qui Babylonis perpetuam & aternam felicitatem constanter, immò & pertinaciter promittebant. Tribus autem partibus constare, munitis, instrui & confirmari humana potentia putatur: felicitate, sapientia, siue prudentia, & opibus. Felicitatem Babylon sibi ex Chaldaicis arrogabat disciplinis; sapientiam, & prudentiam ex tyrannidis legibus atque institutis perpetua usu exercitis: Opes verò regis atq; principum coniunctis consiliis & auxiliis. quæ omnia, cum ad iniuriam comparantur, perniciem regnis, ac regibus moliantur exitum.

Et fiduciam habuisti in malitia tua, & dixisti: Non est qui videat me. Sapientia tua, & scientia tua, hæc deceptit te.

Non in Deo, rerum auctore & gubernatore, sed in sua malitia & malignitate, hoc est, artibus illis ad conseruandam tyrannidem comparatis, fiduciam illi firmatam vsque adeoq; creditam ait, vt nihil moræ fuerit iactari atq; affirmari, non modò non esse qui se tentare & adoriri, sed nec qui videre aut oculis petere, nedum armis auderet. non est qui videat me, Tantum omnium esse erga se persuaserat metum, vt nec procul alicunde videre se cuiquam animus esset, tamquam feram aliquam immanem & celerissimam, cuius vel conspectum homines formident. Quibus in artibus adedò excellere sibi persuasam Babylonem ait, vt dicere nihil puduerit.

Ego sum, præter me non est altera. Tribus verò istis artibus triplicem exitialis exitus opponit Vates partem: Præscientiæ quidem, & cognitioni futurorum, Veniet super te malum, & nescies ortum eius. Consiliis verò & artibus imperandi & cauendi ac prouidendi incommo- dis, Irruet super te calamitas, quam non poteris expiare. Opibus verò atque præsidis, Veniet super te repentina miseria, quam nescies. Hæc autem omnia ex diuino iudicio parata, & in scelerum pœnam ferenda, non modò illis artibus caueri & propulsari non poterant, sed & magis etiam grauiora euasura erant.

Stare cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum in quibus laborasti ab adolescentia tua, si fortè quid profit tibi, aut si fieri possis fortior.

Malum quo frequentius, eo sentitur nocentius. atqui artes illæ tam anxie & studiosè comparata potentia ac tyrannidis munienda causa grauius promerebantur ac sollicitabant iudicio diuino inferendū supplicium. Non enim vnum aut alterum incantatorem fuisse Babylonis, sed plures & frequentes ultra historiam hæc Vatis irrisio significat. Stare cum incantatoribus tuis. Stare, attendere & paratum esse atque fidere suis artibus, hic significat; nec ad consilium, sed ad sarcasmon facit hic imperatiuus modus.

Chaldei malefici ab antiquo.

Antiquissimum verò Chaldaicis istarum artium studium fuisse indicat, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab ado-

adolescentia tua. Nam quo intenderis, ingenium valere dicitur. Atqui Babylon non modò professorum in huiusmodi artibus ostentabat frequentiam, sed antiquitatem etiam diligentia & industria ad eam sapientiam comparandam adhibita iactabat. Siquidem quadringenta & septuaginta millia annorum in periclitandis experinundisq; pueris, quicunq; essent nati, Chaldei dicebant posuisse, vt prædicere possent quid cuique euenturum, & quo fato natus esset; atq; hoc pacto cognitionem astrorum & solertiam ingeniorum sibi arrogauerant. quos tamen omnes, quamquam plures & consilio, solertia ac scientia, quamlibet concordēs; nihil tamen sibi vel sapuisse, vel cauisse aut profuisse, exitus à Vate prædictus, declarauit. quem, etsi fama ad se delatum acceperint: non tamen cauere aut vitare nouere: vt potest qui suis artibus vitare contenderent, non iis, quas Deus ad mala cauenda, vel declinanda docuit, & commendauit, fide, inquam, & pœnitentia serio atque ex animo inita. Verum enim uero multo aliter, quàm tibi persuaseras, demùm experta senties. nam quo pluribus consiliariis & astrologis, eò pluribus deceptoribus usam te deprehendes.

Cic. de diu. nat. lib. 2.

Idem lib. 1.

Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent, & saluent te augures cæli, qui contemplabantur fidera, & supputabant menses, vt ex eis annuncient ventura tibi.

In exemplari lingua disciplina illius ratio & series breui quasi definitione indicatur, HOCRE SAMAIM HAHHOZIM BECHOCHABIM MODIGHIM LEHHADASIM. Omnis ista siue scientia, siue ars, opinio potius vocanda, tribus expeditur partibus: calorum primò subducenda motuum & cõcursuum ratione, per certa vniuscuiusque orbis in proprio motu tempora. Deinde verò siderum apparentiis, quas vocant: in quibus aspectus & coniunctiones atque oppositiones, quæ vel se mutuo iuuant, vel impediunt, vel temperant. Ex utroque autem opere tertium sequitur, denunciatio rerum earum, quæ futura fuerint, & à communi & consuetâ perpetuaq; consuetudine aliquo modo discrepatura videantur. Nam quòd hyems, æstas, ver & autumnus quotannis fiant, non artis, verum vulgariis est etiam notitiæ, quòd pleriq; omnes, qui gignuntur, in lucem editi veniant, nihil etiam hoc Astrologorum indiget documentis. Quòd verò vehementius & præter communem naturæ vim hæc aut illæ anni partes hyement, ardeant, aut sauiant: quòd hic puer priuatis & ignotis natus parentibus, in summum sit euasurus imperatorem; ille maximè futurus doctus; iste vehementer infelix: Hæc sibi præcognita Chaldeus vendicat, & venditat. Primam partem significat HOCRE SAMAIM, inquisitores calorum: Secundam HAHHOZIM BECHOCHABIM, spectatores fiderum: Tertiam MODIGHIM LEHHADASIM, ex verbo, docentes in noua. id est, in ea, quæ præter communem usum noua euenient: in quibus regnorum & rerum varietates & mutationes, nam HHADAS, nouare, & nouum facere interpretamur: unde mensi nomen factum HHODES, cuius plurale etiam HHADASIM, propter mensuram luna non nouitatem modo, sed in nouationem. Singula

Astrologia ratio.

HHADAS, HHODES.

III

enim

enim lunationes certam afferunt in tempore nouitatem à praterito & subsequente variatam mensē.

Virg. Georg.
lib. I.

Ipse pater monuit, quid menstrua luna moneret,
Quo signo caderent austru, quod sapē videntes

Agricola propius stabulis armenta tenerent. Verum enimvero non de his mutationibus hoc loco mentio, sed de illis, quarū cognitio magnis astrologis arrogatur: in quibus, uti diximus, rerum conuersiones & imperiorū euerfiones ac mutationes indicari putantur ac prædici. Itaq; mensium nomine Latino ad suum exemplar examinato, nouitates exponimus, cum Vate ipso dicente, ut ex eis annuntiarent ventura tibi. Quos tamen propter promissam securitatem, & Babylonensis imperij perpetuam felicitatem, ad superbiam & insolentiam scelera & crimina, atq; ad culpam & maturandi supplicij repentinum euentum, causas dedisse Vates arguit, eosdemque, utpote eodem inuolutos crimine, eodem damnatos exitio denunciat. Ridiculam verò sapientiam, quæ & suis professoribus, & horum discipulis atque admiratoribus pernitiam improuisam, repentinam, atq; adeo inuitabilem attulerit calamitatem.

Ecce facti sunt quasi stipula, ignis combussit eos: non liberabunt animam suam de manu flammæ: non sunt prunæ quibus calefiant; nec focus, ut fedent ad eum.

Chaldeorum vanitatem graui, seuera, & appositissima sententia proscindens & notans, arguit professoribus ipsis pernitiosam; aliis verò nullis mortalium vlla ex parte utilem aut commodam, vel opportunam: utpote que ex earum genere sit rerum, quæ, dum pereunt, nullum suum præbent aut relinquunt vsum; quo nihil aut vanius, aut spernendum dici magis debeat.

Ignis natura.

Hanc verò censuram ex ignis natura per similitudinem ducit; qui solidiorem nactus materiam, dum depascens ardet, adstantibus calorem & fomentum aliquod præbere potest: verum si stipulam corripit, præter illius consumptionem nihil præterea vsui aut commodo capiendo efficit. Talem istorum astrologorum ac diuinorum rationem, tam repentinum & breue exitium, tamq; inutile studium ait.

Sic facta sunt tibi in quibuscunque laboraueras.

Ignis examinatio.

Ignem omnium rerum examinatore atque vtilium inutiliumq; indicem certissimum sacrae disciplinae laudant: utpote qui aurum coquat quidem, verum non exurat; sed multo pretiosius viliusque prober; stipulam exurat subito, nulloq; vsu relinquat commedabilem. Ad quod alludens

1. Cor.

Paulus, ait: Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos; ligna, fœnum; stipulam, & uniuscuiusque opus manifestum erit: Dies enim Domini declarabit; & uniuscuiusque opus, quale sit, ignis probabit. Talia itaque Babylonii suorum civium & incolarum Chaldeorum studia euasura vates ait, hoc est, sibi inutilia & pernitiosa, utpote securitatis falsæ efficiencia nulli præter ea alij vtilia aut commoda. Nec verò maius aut certius in aduenis hospitibus & negotiatoribus præsidium, auxilium, vel commodum expectandum esse ait, quorum fidem experiri

riri volenti nullam reperendam, utpote cum rebus ipsis mutandorum.

Negotiatores tui ab adolescentia tua vnusquisque in via sua errauerunt. ETIAM antiquissimos negotiatores, & qui certas in illa vrbe & regione domos negotiorum causa instruxerant, ut in magnis urbibus atque communibus emporiis vsu venire solet: tamen vnâ cum nouarum rerum & regni mutatione migraturos, in propriasq; reuersuros regiones ait. Ita fiet, ut neque ab incolis propriis, nec ab hospitibus & amicis adiuta, salutis aliquo pacto compos euadat. vnusquisque in via sua errauerunt. Singuli in sua loca susceptis vel magnis itineribus redierunt: vel alias petierunt, quibus tutius viuere possent, regiones. ita omnia cum imperij conuersione vertuntur. ita etiam debellato & occiso Babylonis arcana rege peccato, sapientia industriaq; humana igne absumpta fuit, nullo sui relicto vsu, & quæcunque commodi proprij causa in eam urbem confluxerant varia humana negotia cum sententiis, opinionibus, & legibus suis pariter exlauere. de quibus scriptum est: Et mercatores terræ de virtute diuitiarum eius diuites facti sunt.

Apoc. 18.

CAPVT XLVIII.

AVDITE hæc domus Iaghabob, qui vocamini in nomine Israel, & de aquis Iuda existis, qui iuratis in nomine Domini, & Dei Israel recordamini non in veritate, neque in iustitia.

IAGHACOBI nomen non omnino faustum & commendabile esse, Iaghabobiam monuimus: quippe quod ad industriam artemq; referatur, non sine fraudis, vel doli suspitione, vel nota. Quamobrem Esau benedictionis iure abdicatus & pulsus, conquirebatur: Iustè vocatum est nomen eius Iaghabob: Gen. 27. suplnatauit enim me in altera vice: primogenita mea ante tulit, & nunc secundo surripuit benedictionem meam. At verò nomen Israel, quod ab Angelo fuit viro impositum, dignitatem, principatum, & potestatem vendicat. Arguit autem nunc Ierosolymitanos ciues, hoc est, populum sibi dicatum, Deus officij quasi proditi, & præposterè facti: utpote qui, cum propter veram doctrinam solida pietati studere incumbereq; debuissent; tamen vanis miscuerunt artibus, & manifestis fraudibus, industriis, superstitionibus, atque incantationibus, vanisq; disciplinis; qualibus Babylonem implicatam, & exitio damnatam, superius declarauerat. Ideoq; ad notatam nominis Iaghabobi partem alludens: Iudeos, qui laudis & confessionis titulo insignes esse, atq; virtute præstare debuerunt, domum Iaghabob appellat: utpote qui non tam ex Israelis dignitate, quam ex Iaghabob arte vitam instituerint, & egerint; cum tamen Israelis nomen ad gloriam & commendationem sui prætenderint. Hæc illius exoraj sententia est, Audite hæc [vos, qui vita & arte estis] domus Iaghabob [quamquam] vocamini in nomine Israel. Est & aliud nomen celebre & magnificum Iuda, Iuda: quod à verbo HOD deriuatum solidam, veram, perpetuam veritatis & confessionis laudem, puram apertamq; simplicitatem promittit fraudis omnis prorsus expertem. Sicut Lea, mater quartum facta, dixerat, Modò confite-

bor Domino. & ob hoc vocauit eum Iudam. Reprehenditur autem populus ille, quod confessionem, veritatem, simplicitatem, quam nomen promittit, verbis quidem & oratione vtcunque profiteri videantur: pietate vero, moribus, ac re nō præstent. Itaq; nominibus religiosis ac sermone speciem quidem exhibent cognitionis ac laudis Dei, quem iureiurando testatur, nominando & appellando prædicant; verum animo & vero ritu non colunt. Hoc est quod ait, & de aquis Iuda existis. Sobolem humanam: aquas appellat, propter continuatum fluxum & successum: ut ex eodem fonte ortus fluius, nomen quidem retinet suum, quamquam non semper purus fluat; idemq; ad fontis originem refertur; cum tamen interdum, conceptis alicunde torrentibus ac riuulis turbidior, quam cum primū prodierat, decurrat. Ita isti confessionis, laudis, & gratulationis ac veritatis nomine decori, moribus improbi dicuntur: utpote qui iuratis in nomine Domini. quod, si sanctè ac ritè fiat, pietatem religionemq; indicat. cui & illud etiam adiungitur, assidua mentio Dei Israelis. & Dei Israel recordamini, non in veritate, neque in iustitia. Simile in Ierosolymitanos & Iudæos apud Ieremiam crimen. Circuite vias Ierusalem, & aspiciate, & considerate, & quarite in plateis eius an inueniatis virum facientem iudicium & quærentem fidem, & propitius ero ei: Quod si etiam, Viuit Dominus, dicant, & hoc falsum iurabunt. Pergit autem in commemoranda gloria & iactatione tum generis, tum loci sancti. quod quidem ita quondam ab initio fuisse Deus testatur: verum immanè quantum ab illa prima pietate fuisse iam degeneratum arguit.

De ciuitate enim sancta vocati sunt, & super Deum Israel constabunt: Dominus exercituum nomen eius.

Ciuitatem Ierosolymorum sanctam quondam appellatam, sanctitatisq; titulum apud postremos etiam cultores obtinuisse, Euangelista testis est: Et multi ex his qui dormierant, resurrexerunt; & introeuntes in sanctam ciuitatem, apparuerunt multis. Sanctam autem multis nominibus appellatam: utpote, Regis magni sedem regiam, templi Domini maiestate decoram. de quo scriptum est: Domum tuam Domine decet sanctitudo in longitudinem dierum. Eandem Vatum doctrina refertam & celebrem, omnis cadauerum ac sepulchri impuritatis immunem. Huius verò sanctæ ciuitatis communionē & ciuitatem Iudæi iactabant, se Dei Israelis cura & prouidentia tutela firmatos prædicabant. quem Dominum exercituum audire palam erat. ideoq; illius urbis ac populi singulari gratia tutelarem creditum. Quæ quidem omnia quondam ita ut prædicantur, & constituisse, & promissa, dicta, pronuntiata, atque præstata, auctore se, constituisse Deus ait. Hac subiuncti versus germana sententia.

Priora ex tunc annunciaui, ex ore meo exierunt, & audita feci ea: repente operatus sum, & venerunt.

Ierosolymorum antiquam sanctitatem, dignitatem, doctrinam, & felicitatem omnem, doctore, indice, ac fautore, immò auctore unico atq; efficacissimo se constituisse, Deus affirmat. Verum hæc omnia quondam dum ciues

ues tali ciuitate digni Iudææ, hoc est, laudabiliter principi probati vinebāt. Id quod Psaltes aliquando celebrando retulit, Hac requies mea in seculum seculi: hic habitabo, quoniam elegi eam. Viduam eius benedicens benedicā, pauperes eius saturabo panibus. Sacerdotes eius induam salutaribus, & sancti eius exultatione exultabunt. Illuc producam cornu David, parauit lucernam Christo meo. Verum enim vero multò aliter sese habere iam Deus ait, propter inhabitantium degeneres mores, & multiplicem culpam sibi, qui non tam verbis, quam rebus & animis probandis gaudet, cognitam.

Sciui enim quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea.

Sciui enim. Exemplar habet MIDAGHATHI, ex cognitione mea, siue, ex scientia mea. non sermone, sed virtute pietatis param & veram defini rationem in sacris disciplinis axioma est. Virtutem autem Deo soli perfectè cognitam; utpote cuius maxima vis in animo consistat. Homines enim, ea quæ videntur, iudicant: Deus verò cor atque renes scrutari solus potest, & semper solet. Quamquam, inquit, nomen & genus iactes; tamen ex scientia mea, me cognitore & iudice, conuersus es in arcum prauum. Arcus autem duæ sunt partes: cornua videlicet, & neruus. neruus manui iactantis obsecutus, cornua ad iactus arbitrium flectit: quod si vtraque dure scat pars, arcum inutilem, prorsusq; reprobū reddit. Hac translatione Deus populi illius accusat atq; improbat peruersitatem: collum enim in humano corpore nerui, frons autem arcus ipsius vicem gerit. Etenim arcus, Persici præcipuè, figura bouis cum cornibus imitatur frontem. Frons verò in facie attentam animadversionem & considerationem significat: collum verò, siue ceruix, obsequium & obseruantiam in quamlibet partem prompta & flexibilia indicat. Populum igitur istum & superbia elatum, disciplina vera expertem, & contumacia rigidum ac proteruum nimium euasisse Deus ait: hoc est, nec fidelem, nec penitentia studio, sicuti decebat, obsequentem, & nihilominus impudentem: quæ impudentia in facie etiam arguitur, cui nulla sanguinis heret gutta. Namq; rubor penitentia solet esse tinctura. quo etiam tropo aliàs dictum, Firmauerunt facies suas supra silicem siue petram. Atque ita tribus nominibus gloriam sibi arrogantes, Israelitas trifariam fuisse mentitos. nimirum, pro Israele Iaghabobum dolo & fraude, arteq; agentem: pro Iuda, id est, verace laudatore, & responsore, iuratoreq; sancto, mendacem & iniustum: pro sancto sanctæ urbis ciue Deo, Israelitarum dicato & sacro, arcum prauum neruum ferreum euasisse. Hæc omnia exordij loco à Deo per Vatem pronuntiata, eò tendunt, ut quidquid populo illi vel secundarum, vel aduersarum deinceps rerum euenerit, Dei consilio, iudicio, & auctoritati, nō alius vanis causis & efficientiis adscribatur. quippe cum ita, ut prædicta sunt, euenerint: auctorem suum eundem, qui prædici iusserit, indicent, & probent.

Prædixi tibi ex tunc: antequam venirent indicaui tibi, ne fortè diceres, Idola mea fecerunt hæc; & sculptilia mea, & conflabilia mandauerunt ista.

A predictio-
ne ad aucto-
ritatem ar-
gumentum.
Ioan. 14.

Perpetua & solennis in sacris argumentationibus à predictione ad aucto-
ritatem deducendi & colligendi ratio est; ut idem euentorum auctor,
qui fuerit dictator, credatur. ut, Nunc dixi vobis prorsusquam fiat, ut cum
factum fuerit, credatis: ita nunc sese Deus auctorem tum beneficiorum in
hunc populum conferendorum, tum etiam pœnarum decernendarum iudi-
cem declarat: utpote qui omnia hæc multo antè quàm ederentur predican-
da Vatribus dictauerit, atq; etiam varias hominum pro tempore conditiones,
varia ingenia pramonere iusserit: ut qui rectè semper saperent, propositum
urgentes ad beneficia diuina accipienda sese compararent: alij verò qui de-
spuissent, moniti & admoniti sibi cauerent, & meliùs consulerent: sin-
minus, tamen diuinum agnoscerent, sine vlla exceptione iudicium; utpote
qui sibi non predicta omnia excusare minimè possent; sed se ipsos in culpa
esse, manifestò intelligerent; qui nec predictionibus obaudissent, nec illis
commemorandis filios instruxissent suos: sed contra, & sibi, & posteris
exitium atque supplicium negligendo sollicitassent & maturauissent. Hæc
iam, ut per Vates pronuncientur, animaduertamus.

Quæ audisti, vide omnia: vos autem num annunciaistis?

Ex verbo SAMAGTHA HHAZEHCVLAH. Audisti visum omne.
Omnia ferè quæ de futuris annunciauerat Isaias rebus, visu prophetico ac-
ceperat, acceptaq; exposuerat: quæ tamen iis, ad quos mandabantur, non re-
ctè percepta, & fideliter conseruata sunt: quare nec narrata & commemo-
rata: nec filiis ac nepotibus tradita. ideo ait, Omnia, quæ audisti, tam certa
sunt & vera, atque si visa & conspecta fuissent, quando Vatribus monstra-
ta constant. Num verò tu ea annunciaisti alijs, ut illis, ac tibi prospiciendo
consuleres? namq; nec à sculptilibus tuis ea accepisti, quæ nec loqui possunt;
nec ab alijs, quàm à Vatribus, quibus visenda credita sunt: neque te ea tua
prudètia & providètia affectum dicere possis; nam quæ nondum sunt,
mortalibus non videntur. quorum autem non est sensus aut species, eorun-
dem non potest constare mortalibus cognitio & scientia. Quamobrem ex eo
solummodo constant, quòd ex ore meo per Vates pronuntiata fuerint: nec
propterea non pronuntiari per Vates verè possunt, quòd nondum fuerint
edita. namq; apud pronunziatorem Deum certissima sunt, & ex eo tempo-
re, quo primum pronuntiata fuerint, agi etiam & expediri cœpta sunt,
etiam si publicè humanis non pateant sensibus. Huiusmodi rationum &
orationum connexio, subiunctis exprimitur versibus.

Audita feci tibi noua ex tunc, & conseruata sunt quæ nescis: nunc
creata sunt, & non ex tunc: & ante diem, & non audisti ea: ne
fortè dicas, Ecce ego cognoui ea. Nec audisti, neque cognouisti,
nec aperta est auris tua: scio enim quia præuaricans præuarica-
beris, & transgressorem ex vtero vocaui te.

Quæ à Deo per Vates predicuntur, duplicis censentur generis: vñ est
eorum quæ non ita longè post predictionem exstant: alterum verò eorum,
quæ ad arcanam & publicam salutem referuntur. atq; hæc suo certo tempo-
re futura reconditiore propter mysterium habentur, & etiam ad ætatem
finem

Predictiones
Dei duplicis
generis.
Humanæ sa-
lutis prædi-
ctiones arca-
næ.

finem Deo notum ac præfinitum pertinebant. de quibus apud Moysen di-
ctum: Nonne hæc abscondita sunt apud me, & signata in thesauris meis? Deut. 32.
Vtramque partem, virumque, inquam, genus Iudæ populo prænunciatum:
non tamen piè, purè, ac ritè exceptum Deus ait. De prioribus, audita feci
tibi noua ex tunc. de alteris verò, & conseruata sunt quæ nescis. quæ
verò audisti noua, non antè erant in rerum natura, sed nunc creata sunt:
ut de Senacheribbi casu & exitio, de Babylonis paulo post futura victoria;
atq; deinceps calamitate. ne fortè dicas, Ecce ego cognoui ea: neq; enim
nisi me nunciante cognoscere potuisti: & tamen neque tu cognouisti, nec ex
Vatribus audita accipere voluisti, neque aperta est auris tua. cuius incre-
dulitatis in causa quidnam fuerit, euestigio notatur. Scio enim quia præ-
uaricans præuaricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te. Hu-
manum ingenium à prima vsque primorum parentum sobole cum primum
nascitur, statim præuaricationis notam subit: utpote quod parentes præua-
ricatores ac diuinis legibus minùs obtemperâtes referat. Hinc est illa com-
munis tam Iudæis quàm Græcis aduersus virtutem & aucto-ritatem Dei
repugnantia, non natiua, sed innata potiùs ab vtero, Deo notissima: quam-
obrem omnes ira filij natura fuisse dicimur, parum credentes, & nūquam
ad plenum, ut par fuerat, obsecuti, quàm diu illam Adami tuemur condi-
tionem. Hoc obiicit populo suo Deus: quem, nisi misericordia intercederet,
reiectu & abdicatu dignum Iustitia iudiciumq; statuatur. Verùm enim verò
Propter nomen meum longè faciam furorem meum: & laude mea
infrenabo te, ne intereas.

Propter nomen meum longè faciam furorem meum: & laude mea
infrenabo te, ne intereas.

Homines diuinorum beneficiorum immemores, & predictionibus atq; Castigatio
promissis non satis, ut par fuerat, credentes; tamen Deus propositi sui te-
nax, ac nominis illius misericordia perpetuò probandi causa ita castigat, ut
purgatos non consumat, sed ad salutis publicæ communionem præparet, ac
demum deducat. Atq; ita Domini Dei Israelis nomen perpetuum pro-
bet, cum in Iaghabo interim conseruando, tum verò in Israele secundum
spiritum adornando & perficiendo. longè faciam furorem meum. AA-
RICHAPI, producam nasum meum. Nasus nomine indignationem, Nasus.
iram, & furorem sacer sermo significat: ea enim vultus humani pars af-
fectionis huius index est certissimus: utpote quæ spiritus vel mitigatos, vel
irritatos atq; incensos prodat. Quo autem breuiore quis naso fuerit, eo citiùs
concepta iram incitari solet. contra verò, qui longo sunt naso, lentiores, ad
iramq; visuntur lentiores: quamobrem Deus apud Vates ERECHAPPAIM,
id est, longus naribus, audit: pro quo Latinus interpres longanimum reddit. Longus na-
Ait verò Deus, lentum se in castigando homine fuisse, & esse. hoc est, ira-
ribus Deus
dicitur,
rum furorem compefcuisse: atq; in translatione persistens, nasum suum pro-
duxisse dicit. aliàs enim nullam generis humani superstitem esse potuisse
partem, nisi sibi ipse modum posuisset, & frenum addidisset indignationis
ardori, hominum non tam vlciendorum, aut puniendorum, quam corri-
piendorum causa, atq; eorundem salutis consilio & studio. ut autem, lon-
gè faciam furorem meum, de se ipso Deus ait, ita & verbum infrenabo
ad

Laus Dei
misericordia
Psal. 77.

ad sese refert. **AHHETHAM** passiva vox infrenabor, laude mea infrenabor. Laudem suam Deus misericordia, lenitatis, & patientia praconium vocat. quo à Patribus per sapè commendatur, ut apud **Psalmem**, Ipse autem est misericors, & propitius fiet peccatis eorum, & non disperdet eos, & abundauit ut auerteret iram suam, & non accendit omnem iram suam. Nam si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Quia apud te propitiatio est. & Suauis Dominus uniuersis, & misericordia eius super omnia opera eius. Infrenabo te. infrenabor, translatione est ab equorum impetu sumit; quem humana industria freno compefcit. Est autem in ipso irarum incendio, furore, atq; impetu huiusmodi freni iniiciendi constituta imago, intercessionemq; misericordia atq; sua laudis in causa esse, ut irarum igni modus ac temperamentum adhibeatur, aliàs omnia omnino absumpturo. Pronomen te, interpretamur propter te, ex exemplari **LECHA**, tibi, tui causa, & ut commodem tibi. Atq; diuina ira erga populum suum iritationem ex ignis & ardoris imagine translatam, ita persequitur Deus, ut non consumenda, imò neque prorsus excoquenda, sed tantum corripiendi consilio, incensam fuisse declarat. ideoq; quibusdam ex hominibus pessimis & improbiſſimis nimirum, reſectis & consumptis, reliquos ad misericordiam ostensionem & laudem, salutis causa, reſeruat. S. S. E. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis hoc residuum, ut Sodomam fuisset, & Gomorra similes essemus. Huius etiam argumenti, quod subiungitur, est.

Ecce, excoxi te, sed non quasi argentum: elegi te in camino paupertatis.

Castigationis diuinae
modus.

Psal.

Argentum excoctio ad vsque cinerem perducta, scoriam impuritatemq; expurgat omnem; atque ita purum relinquitur argentum. quem modum si Deus in castigandis hominibus teneret, nullum profecto reliquum faceret: quippe cum non sit qui faciat bonum, non etiam vsque ad unum. & ut ille orabat, Non secundum peccata nostra facias nobis, nec secundum iniquitates nostras retribuas nobis. Itaq; quas calamitates hominum generi, publicisq; rebus venire videmus, correptiones diuinas interpretari oportuerit; easdemq; clementissimas, nec comeritis culpis & criminibus pares. in quibus pessimorum expulsis faecibus & scoris, reliqui quadamtenus castigati, & ad magna misericordia beneficium reſeruari ac delecti, super sint. hoc est quod ait, Elegi te in camino paupertatis. Exemplaris lectio suam persequitur translationem. **BE CHVR GHONI**: EN CRISOL de affliction, vertere possumus Hispanicè. pressum significat & afflictum, non tamen consumptum hoc pacto suum Iaghabum. idq; non humano promerito & magna aliqua virtute, sed

Propter me, propter me faciam ut non blasphemem: & gloriam meam alteri non dabo.

Propositi diuini constantia.

Suum de hominum genere ornando & amplificando propositum certum constansq; esse, & reapse praestandum Deus asseuerat & promittit: nec sanctitatem suam vlla ex parte negligendam pradicat; sed illud semper urgendum, ac cumulatiſſimè efficiendum, quod gratulatus **Psalmes**, canit:

Domine

Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in uniuersa terra. & paulo post, Quid est homo, quòd memor es eius: aut filius hominis quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria & honore coronasti eum: & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius, oues & boues uniuersas, insuper & pecora campi: volucres cali, & pisces maris, qui perambulant semitas maris. Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in uniuersa terra. Nam si inimico suo, quæ ad hominem perdendum inuenire, agere, conari, & experiri libuit, omnia conficere liceret, nec per diuinam obſisteretur sapientiam & bonitatem; profecto gloria & misericordia praconium diuina, in serpentina fraudis admirationem vsurparetur. quod absit. Non enim diuina maiestatis & amplitudinis immensa fuerit, sapientia & bonitatis propria gloria alterius cuiusquæ natura artibus obscurandâ, ambiendâ vel impediendâ permittere. In qua gloria celebrâda Apostoli, & sancti omnes antiqui, utpote tanti beneficii communionis testes & participes facti, assiduis laudibus versantur. ut non blasphemem in exemplari est, **CHI ECH IEH HAL**, ex verbo, Nam cur prophanabitur singularitas & sanctitas gloria mea? Cuius gloria ius ratioq; postulat, ut quæ de homine visitando institui, & hæctenus egi, ad extremum vsque perficiam.

Audi me Iaghab, & Israel quem ego voco. Ego ipse, ego primus, & ego nouissimus.

Ex promisso perficiendi propositi sui homines, quorum res agitur, ad fidei & spei constantiam, atq; ad obsequij pertinaciam & virtutem excitat Deus; pollicitus se eadem, verum sublimiore modo, in hominum genus effecturum, quæ in imagine ipsa humani generis, hoc est, in Iaghabo effecerat. Ut enim illum quondam hominem priuatum agentem tutatus deduxit, atq; ad Israelis demum splendorem & nobilitatem euexit: ita etiam humanum genus, dum humanam conditionem nõdum exuere tempus, custodiet, seruabit, ac delectum præstabit; quousque ad Israelis ordinem & splendore, quem constitutum sæpè commemorauit, & adornare pergit, promoueat, atq; euehat denique. Id verò ut credat, optet, & in votis habeat, atque legitimis expetat modis, audire iubetur: nec alium quempiam quàm se auditum vult, utpote solum huius tantæ auctorem felicitatis. Audi me Iaghab, Homo ita à parentibus vocate tuis, à me verò vocande, immo iam consilio ac proposito vocate Israel. In exemplari est, **MEKORAI**, vocate mi, id est, si imaginem spectemus, à me vocate, sin verò exemplar ipsum, mihi iam vocate, & reapse efficiende. Quidquid, inquam, fueris, quidquid ve eris, nec tibi ipsi, nec ullius præterea quàm meæ virtuti & auctoritati vel acceptum referri, vel alio modo tribui conueniet, quàm uni mihi: quippe cui eadem vis, eademq; mens perpetuò & ad efficiendum, & ad perficiendum constet: utq; una singularis & immutabilis natura & veritas; ita virtus, efficacia, & voluntas unica ac singularis permanet. Ego ipse. Hac pronomini appellatio diuina singularitatem, veritatem, aternitatemq; naturæ, uti iam superius dissecebamus, indicat: nulli alteri communem naturæ. Cuius etiam vocabuli

Satanæ ad hominè perdendū conatus diuina sapientia repressi.

Gloria Dei.

Hominum promotio.

Deus 1722.

cabuli arcanum antiquis non ignotum, sunt qui asseuerent, atq; ita Home-
ro unicum verum Deum significatum fuisse tradunt,

Diuid.

Οὐδὲ εἶπεν μοι ἑσώσασθαι θεός αὐτός
Γῆρας ἀπόχριστας, θῆσειν νέον ἠεὼντα.

Neu si me puberem iuuenem Deus annuat IPSE
Derasa fore promittens spoliansq; senecta.

Et in Alcibiade priore Plato Deum Theologix ὡς αὐτὸ τὸ αὐτὸ, IPSVM
ID QVOD [est] IPSVM, vocat, vnamquamq; verò naturarū, quæ à Deo, vt
sint, habent, αὐτοῦ ἕκαστον. Atque hoc inuariabilem, & perfectè singularem
Dei naturam spectat: efficientiam verò illa, Ego primus, & ego nouissi-
mus. Namq; in Dei natura, id est, in IPSO Deo nec primum, nec nouissi-
mum reperiri aut cogitari est, in diuinis tamen efficientiis, quas Theologi
ad extra suo sermone dicunt, & prima reperitur atque indicatur mundi
atque hominum creatio, & nouissima etiam quondam promissa, & oppor-
tunè effecta obseruatur ac præstita generatio. Id quod ab eodem euestigio
declaratur.

Primum & nouissimum in Dei operibus.

Manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea mensa est
cælos: ego vocabo eos, & stabunt simul.

Terræ Stabi-
litas.

Terræ quidem huic, quæ animantium atq; hominum sedi aptata dicitur,
stabilitatem naturæ indagatores & firmitudinem arrogant; utpote quæ to-
tius mundi centrum obtinet, circa quod superiores omnes voluntur orbes:
calis verò altitudinem & expansionem hominibus immensurabilem tri-
buunt, si totam examinare molem libeat. Et quidem vtrumque sibi constare
vt auctori & ad nutum obedire, & præstò esse Deus ait, vt qui terræ in-
genium ad stabilitatem idoneum concesserit; calis verò motum certis ra-
tionibus & mensuris præscriptum imperauerit; & quæ pars cui conueni-
re, quæ disiungi possit ac debeat, non circino, aut alio instrumento constitu-
erit, sed propria dextera, cum primùm conderet, desinierit. id quod aliàs ali-
ter significatum legebamus: Quis mensus est pugillo aquas, & calos palmo
ponderauit? Itaq; calum magnitudine, motu, commensuratione, atq; tempo-
rum præscriptione, definitioneq; instructum: terram autē ad alenda mul-
tiplicis naturæ genera stabilitate & firmitudine donatam intelligimus. ea
quæ omnia diuina constare virtute & sapientia ac benignitate, cum antea
nihil quicquam horum fuisse, aut habuisse credamus. qui ideo sese RISON,
id est, primum, hoc est, primi principij auctorem nominat. Namque eadem
origo est nominum RISON & RESITH, quæ prima in creationis historia
pronunciatur vox BERESITH, in principio. Ex quo intelligimus ad eadem
rationem vtrumque referri, Deumq; propter creationis auctoritatem RI-
SON vocari. Restat etiam eundem iure appellari AHHARON, ob similem
Deus nouis-
simus.
AHHARON. quoque efficientia rationem & causam. Verbum autem AHHARON, &
nouissimum, & alteratorem, siue, vt nomen producere nouum liceat, alia-
torem interpretemur. id est, eum, qui, quæ primùm effecerat, postremùm
reficere, aliq; modo facere possit, factumq; præstet. Atque ita AHHARON,
mutationem, nouationem, regenerationemq; ex suo indicat etymo. Magnam
verò

Calorum im-
mensitas &
motus.

Sup. 49.

Deus primus
RISON.

Deus nouis-
simus.
AHHARON.

verò esse oportet regenerationem, ex qua mutata rerum euadat facies, nimi-
rum vt calum descendat, terra ascendat: illud terram, hanc calum vocare
sit fas. vt calum generet caelestes filios: terra, terrestres, & mortales abdi-
cet, & caelestes suos adscribat. denique vt calum ac terra ita coniungantur,
vt quidquid alteri, idem etiam arrogetur alteri, diuinum humanum, hu-
manum fuerit auctoritatis & numinis, cuius & nomen AHHARON solius
est. Nam qui primus ex nihilo efficiens fuit, eundem postremum ex calo ac
terra iam factis reficientem esse consentaneum fuerit. Maior enim, quod ad
res attinet, repugnantia esse videtur in iis quæ non sunt, vt sint, quàm in
iis quæ iam fuerint, vt aliter denuò sint. Sed qui vocat ea quæ nō sunt, tam-
quam ea quæ sunt, idem ea quæ sunt, quamquam mortua, viuificare & re-
nouare potest, & facit. Huiusmodi arcanam indicare significationem illud
nobis modo suasisse promissum, Ego vocabo eos, & stabunt simul. Diui-
nis in sermonibus idem valere, ego & ipse, iam aliàs docebamus. Vocatio-
nem autem verbi diuini virtutem & efficientiam interpretamur. ex illo:
Ego vocaui te nomine tuo. & Ego vocaui in nomine Bezolael. Vocauit me
ex ventre matris meæ, & posuit me quasi sagittam electam. Ad quam ra-
tionem & illa referuntur: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & fir-
mata sunt. Verbo Domini cali firmati sunt, & spiritu oris eius omnis vir-
tus eorum. stabunt simul. IAGHAMODV IAHHAD. Verbum GHAMAD, GHAMAD.
stare, firmari, consistere, atque ex analogia ministrare, & inseruire, atten-
tum ac promptum sese alterius nutibus præbere significat. IAHHAD, IAHHAD.
Latine vnà, quam proximè ad significationem redditur. Ait verò Deus,
perinde atque calorū ac terræ naturam istam visibilem suis obtemperan-
tem sese præbere constat dictis. (S. S. E. Ordinatione tua perseverat dies,
quoniam seruiunt tibi.) ita eorundem arcanas viçes, hoc est, caelestem diui-
nam atq; humanam sese vocante vnà coniunctum & constitutum, atq; co-
lumnæ instar firmatum, & vocanti obsecundatum iri pollicetur; idq; iam à
se parari & adornari verbum KORE in presenti pronunciatum significat.
Nam quacunque rerum futura trahentur, eadem, auctori Deo, habentur
presentiissima: quamobrem à vocante presens verbum, ab iis verò quæ vo-
cantur, futuram hoc in loco stat. Nondum enim, cum hoc fundebatur ora-
culum, cali ac terræ vnà consistebant, nondum conuenerant, vocabantur
quidem à promissi initio, Deoq; vocanti, certissima habebantur: ipsa verò
suo tempore maturè vnà constituta. ideoq; ait, stabunt simul. Namq; vo-
catio naturæ ordine obsequium & ministerium antecedit. Et quamquam
Bezolael ad tabernaculi instruendi opus vocatus, hoc est, scientia, & indu-
stria, & arte donatus & auctus fuerat, tamen ipsam vocationem oportuna
postea secuta est opera. Magnum vtriusque in Christo Iesu naturæ myste-
rium, admirandum humanæ regenerationis in hoc vaticinio, atque adeò in
breui hemistichio inuoluitur symbolum. quod profectò nullis humanis ex-
cogitari ingenijs, nullis sapientum disciplinis, artibus, inuentis, aut ratio-
cinationibus attingi, nedum comprehendì, promitti, ac tradi potuit. Nam
quid

Regeneratio.

Rom. 4.

Ego, & ipse.
Vocatio &
vocate.

GHAMAD.

IAHHAD.

Plak.

quid magis in sensus communis facultate & assensione oppositum, & inter ea, quae fieri nequeant, numeratum, quam calum ac terram simul consistere coniuncta? cum in prouerbio tanquam dissonum dicatur, Quis calum terra non misceat, & mare calo? Igitur ut id exemplum vnius Dei operis fuerit: ita & documentum ac promissum diuina tantum sapientiae ac benignitatis habendum.

Congregamini omnes vos, & audite: Quis de eis annūciauit hęc.

Mysterium
absconditū
à seculis.

Omnes omnis ingenij, industria, scientia, artis atq; solertia compotes & professores homines, nullo excepto, congregari, atque hanc rem audire iubentur: ut vel plurimum collatis consilijs, & exercitatis mentibus disquiratur, numquid tale quippiam à quoquam fuerit mortalium vel predictū, vel alio modo declaratum: nempe ut calum ac terra vnā aliquando constituenda, constiturag; expectentur? non magis hoc, ait, cuiquā notum, quam Cyrum tot antiè annis ad Babylonis exilia destinatum, & proprio vocatum nomine. Hic verò mysterium quoque repetitur illius efficacissimi CHRIS ad Babylonem illam maximam & arcanam diruendam ac dissipandam, promissi, de quo precipue ea quae sequuntur interpretamur.

Dominus dilexit eum, faciet voluntatem suam in Babylone, & brachium suum in Chaldæis.

Iam quid nomen CHASDIM significet, indicauimus. in quibus domandis ac disperdendis Dominus Christi sui brachium exerciturus, pradicatur eadem sententia, qua veritatis mater sanctissima gratulationem instruit suam: Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui.

Luce. i.

Ego, ego locutus sum, & vocaui eum: adduxi eum, & directa est via eius.

Eandem rem per expolitionem confirmat, docetq; ut solius virtutis Dei hoc maximum esse constabit beneficium: ita etiam sapientiae auctoritatisq; diuina fuisse atq; esse promissum. neque verò opus ipsum tantum, sed operis edendi modum arcanum, atque à se vnice & singulariter institutum. Via enim idem significat, quod efficiendae rei ratio. Iam verò ipsis apud Babylonem detentis, captiuitatis tadium atque odium, & libertatis votum suadet, & salutem certam gratulatur. Omnia quae per vaticinij enthusiasmon pronunciat Vates.

Via.

Accedite ad me, & audite hoc: Non à principio abscondito locutus sum: ex tempore antequam fieret, ibi eram; & nunc Dominus misit me, & spiritus eius.

Quamquam hoc siue in Vatis nostri, siue in alterius persona pronunciatum fuerit, nihilominus verbum esse Dei constat. nobis tamen inductio apparet ipsius Dei verbi, à quo omnia, & per quem omnia facta, hoc est, Christi iam in terrarum solo visi & spectati: qui consilium à Patre secum initum, & ab eodem per Vates prænunciatum, iam executurus proficetur, & hominibus ipsis, quorum causa missus est, declarat, offert, ac protestatur. ita ut nec ipse nunquam indicatus ac promissus; nec propositum ac decretum suum non publicè ac palàm per Vates denunciatum quispiam obicere, causari,

fari, & excipere possit. Non à principio abscondito locutus sum. *quando, praesente hominum genere, de diruendo Babylonis imperio illud redditum fuit responsum, Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen illius, & semen tuum, & ipsum conteret caput tuum. antè quàm fieret, ibi eram. Nam in principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum, & omnia per ipsum facta sunt. Et nunc Dominus misit me, & spiritus eius. Verbum caro factum, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me: Hac est autem voluntas Dei sanctificatio vestra. & spiritus eius, cuius efficientia plenitudine imbutus, instructus, & omnino plenus consto. S. S. E. Spiritus Domini super me, eo quòd vnixerit me: ad euangelizandum pauperibus misit me, ut annunciem captiuus remissionem, & diem acceptabilem Domino. Duplex autem mittendi in orbem terrarum verbi munus & officium per oracula indicatum ac predictum accepimus: euangelizandi alterum; alterum verò seruandi ac libertate donandi hominum generis. Atq; euangelica doctrina duae sunt predictae partes; fidei, & penitentiae exactio ac postulatio. vtriusque officij atque harum etiam partium summa per Verbum iam tunc exposita, à Vate vnā cum auctore ac Pontifice ipso inducitur.*

Promissa ab
initio palàm
facta.
Gen. 2.

Ioan. 1.

“

“

“

Sup.

Christi munus duplex.

Euangelicae doctrinae partes.

Hac dicit Dominus redemptor tuus [qui te redimendum suscepit, atque iam nunc operatur idem] sanctus Israel [verè dictus, ac perpetuò dicendus] Ego Dominus Deus tuus docens te vtilia, gubernans te in via qua ambulas.

In exemplari legimus, MELAMEDCHA LE HOGVIL, docens te vtilia, gubernans te in via, qua ambulas. *quo tropo beatitudinis & felicitatis verā rationem solius Dei doctrina & voluntati adscribendam intelligimus. nam quis prater Deum veram hominibus felicitatē indicauit aut donauit? quis eandem rursus quoniam pacto petere & consequi oporteret, declarauit? quis doctrina sectatores verè, viribus, gratia, & spiritu ad eam rem instruxit, & auxit? Ego Dominus Deus tuus, docens te vtilia, & gubernans te in via, qua ambulas. Atque ita vnica diuina doctrina beatitatis non definitionem modo, sed promissum, atq; etiam veritatem constantiamq; doceri, & ad illam capeendum viam instrui, rationem ac modum tradi, accepimus. aliàs enim non affecturum quemcunque à sacris documentis declinare, & qualibet diuagari iuuerit. Hunc enim atq; huius imitatores omnes ita Deus ab errore damnas reuocare solet.*

Doctrinae diuinae vtilitatis.

Vtinam attendisses mandata mea: facta fuisset quasi flumen pax tua, & iustitia tua sicut gurgites maris. & fuisset quasi arena semen tuum, & stirps vteri tui vt lapilli eius: non interuisset, & non fuisset attritum nomen eius à facie mea.

Hominum genus à verbi sui praescripto & norma, ad alias diuersum vias, atq; variis propriae industriae erroribus pallantem comiseratus Deus, verbi voce reuocatur. hac obtestatione affatur, atque ad veritatis viam reducere intendit; & ad duplicem reuocat historiae imaginem, alteram Adami, Abrahami alte-

Homines ab errore diuini verbi voce reuocantur.

Adamus.

Abrahamus. alteram illius, quia verbo diuersus Dei amissa iustitia originis in nihilum abiit, atq; primam proprij sanguinis propagandi spem infelici & calamitosa alterius prolis cede imminutam & frustratam sensit ac doluit: huius vero, qui ob datam diuinis promissis fidem, & iussis praestitum obsequium, & ad iustitiam reputatus adscriptusq; fuit, interq; mortales omnes hospes & peregrinus: tamen tutus ac securus vitam peregit; & ex unico tantum capite, hoc est, suo in sobolem excreuit innumerabilem. S. S. E. Per me metipsum iuravi, Nisi multiplicans multiplicauero semen tuum sicut stellas caeli, & arenam maris, Ante Deum, cui credidit (ait D. Paulus.) Contra vero is euenit, qui à Dei fide & obedientia desciscētes, iustitia beneficium non assequuntur, & propagatione, qua augeri ex diuino poterant dono: tamen atteruntur, ac destituuntur. & non fuisse attritum. VELO IISSAMED, & non deleteretur à facie mea, me conseruatore ac tutore, itē etiam iudice. Nam tropus hic efficientiam significat, in quamcunque partem expediri oportuerit. Atq; monitum hoc priorem doctrinae sacrae, & hominibus cognitu faciliorem continet, hoc est, fidem ac pœnitentiam ex diuino praescripto informatam. quam exhortatio subsequēta expolit, & exornat. Est autem exhortationis argumentum, oportere eos, qui saluti studeant suae, captiuitatis propriae, & vita in erroribus ac vitiis actae, conditionem damnare, & libenter melioribus mutare consiliis ac moribus: atq; hoc pacto salutis auctorem, libertatisq; assertorem sese vltro cupientibus offerentem conciliare.

Egredimini de Babylone, fugite à Chaldaeis, in voce exultationis annunciate: auditum facite hoc, & efferte illud vsque ad extrema terræ.

Babylonis significatio.
Chaldaeorū significatio.

Ipsam Babylonis antiquum nomen infaustum sui usum, ac detestandum significat, maximè incolarum, hoc est, Chaldaeorum, appellatione subiuncta. Quamobrēm virumque desertum iri oportere Vates monet, praesensq; hortatur & optat. hac significatione, Exite à confusione, & fugite à demonibus. Nam Babylonensis cum doctrina tum vita & consuetudo huiusmodi conditionis est, vt à demoniis profecta notetur: à qua discedendū esse, nunciare iubentur q; quibus hac à Deo mandata cura est, hoc est, Vates, Apostoli, ac Doctores, cum promisso & fide multarum opportunitatum, quae Babylonicam conditionem repudiantes ac deserentes consequuntur: quibus omnia pericula arcenda, omnia etiam commoda sufficienda promittuntur ex diuina providentia certa cura. Id quod antiquus & illustribus testatum constat exemplis.

Dicite, Redemit Dominus seruum suum Iaghabob.

Iaghabobi redemptio in figura & in spiritu.
Psal.

Ex certa figura & constante veritate certissima quoque publica salutis commendatur & confirmatur fides. Vt enim verè constat Iaghabobus ex Aegyptiaca seruitute redemptus, utq; assiduus hoc celebratur laudibus, In exitu Israel de Aegypto, domus Iacob de populo barbaro, facta est Iudaea sanctificatio eius, Israel potestas eius. Ita verè & efficiēter ex altera grauiore seruitute redemptus, & in libertatem assertum populum ad caelestem Ierosolymam deducet, atque inter deducendum non minoribus, immo amplio-

Redemptio felix conditio.

prioribus ac dignioribus beneficiis prosequetur, atq; eos, quos ex Aegypto liberauerat, persecutus est. Illi enim

Non sitierunt in deserto, cum educeret eos: aquam de petra produxit eis, & scidit petram, & fluxerunt aquae.

Omnium, quae iter agentibus expeti possunt, commodorum summam imdeficiens aquae copia significanter continet: nihil enim aut sapius, aut grauius quam sitis infesta sentitur. quare ad aeternam via temperandum, & ad munditiam & sanitatem, atque adeo ad animum exhilarandum, perpetua aqua copia facit: inopia vero adeo exanimat, vt ad filium etiam vita cariorum deserendum matrem aliquando coegerit, eadem vero correcta, rursus recipiendum tradiderit. Hac molestia, atq; omnibus iis quas hac arcane significat, immunes fore eos, quos à Babylone liberatos, Deus deduxerit, idem allegatum diuinum beneficium protendisse declarat Vates. Quae vt certa & praestanda pios expectant; ita rursus impios calamitas, & pernitiosus manet exitus: idq; iusto Dei iudicio, dantis vindictam iis qui non credunt, & qui non obediunt Euangelio. Solent huiusmodi breuissima monita desertioribus Vatum orationibus ad cauendum, cum auctoritate adiungi. vt, Cum exarserit in breui ira eius, beati omnes qui confidunt in eo. & Deficient peccatores a terra, & iniqui ita vt non sint.

Aquae copia.

Psal. 2.
Psal.

ARGUMENTVM VATICINII VIGESIMIOCTAVI.

POSTQVAM de vtriusque Babylonis exitu, ac de duplici liberatione Deus per Vatem transfegerat: alteram, hoc est, publicam & communem illam tam Israelitarum quam gentium redemptionem & amplificationem, vt maximam & praestantissimam, persequitur, illius maximi Vatis persona inducitur, per quem libertatis bonus nuncius perferendus primùm, deinde veritate praestandus erat, quē tamen vaticinantē, & officio fungentem suo, illius atatis homines, apud quos praesens ageret, minùs rectè accepturi notantur. Nihilominus tamen nihil moratū de libertate & salute publica Israelitarū, atq; de gentibus ad eiusdem salutis communionē vocandis, clarè, apertè, ac disertè peroratū. Tum verò rem ipsam ex promissorū Dei ratione confecturum; nempe publicam praestitutum salutē omnibus iis quos fide & obedientia examinatos, Deus probauerit. Ceteros autem, qui ab Euangelio auersi fuerint, promissorū effectu & fructu priuandos, tam ex gentibus, quam ex Israelitis praecipue, quos propter incredulitatē ad tempus repudiatū, & excecātū, aliquando tamen, non ex merito, sed ex diuina clementia & misericordia dono, atq; ex promissi patribus facti constantia renocatum, & ad vitam ac regni consortium receptum iri ait, & confirmat.

CAP.

CAPVT XLIX.

AVDITE insulæ, & attendite populi de longè: Dominus ab utero vocauit me: de ventre matris meæ recordatus est nominis mei.

REDEMPTIONEM & liberationem Iudaici populi ex Babylonensi seruitute, certâ fore in superioribus accepimus responsis: eandemq; alterius maxima & communis libertatis hominum generi afferenda signû ac symbolum esse, edocti sumus. Vtramque itaque eodem sermone tractatam exposuimus. quarum priore & minoris sensus iam expedita, alteram persequitur Vates, nō solum vt efficiendam modò, sed etiam vt per eundem ipsum, à quo præstanda fuerat, hominibus nunciandam. Eius auctoritas & partes atque officia vaticiniij huius initio declarantur, & , vt omnibus gentibus promissa; ita iam nunc prædicta, atq; ipsius personæ inductione singulariter indicata, cum obiectione voluntatis Dei, ac detestatione eorum, à quibus illa fuerint repulsa. Inducitur igitur Iesus Christus, id est, Dei verbum caro factum, & habitu vt homo inuentum; qui se diuini consilij efficiendi pontificem, atque declarandi, & omni orbi communicandi primum & præcipuum ministrum gerit, & obiectatur. Et quidem prior illa Babylonensis terrenalibertas, nec nimis multo post futura erat interuallo; nec ad plures quàm ad vnâ Iudaorum pertinebat gentem. Cuius tamen tum expectationem, tum etiam vsum diuinorum beneficiorum apponi rationibus oportuit. At verò ea qua per Verbum Dei efficienda erat, longè posteriùs, hoc est, vltra quatuordecim post atates expedienda erat; eademq; ad omnium gentium propaganda regiones & populos: ideoq; & externa gentes, & longè post nascituri homines ad tanti nuncij attentionem & auditionem compellata, excitantur. Atq; vt Iudei & Ierosolymitani ad priorem audiendam; sic ceteri omnes populi, tam qui in eodem habitarent continenti, quàm qui nauigijs petendi essent, ad ipsum met Euangelistam attentè excipiendum vocantur. Audite insulæ. Exemplaris lectio pronomen habet, quo ipse, qui alloquitur, indicatur. Audite ad me. eodem pronomine gerenda quoque rei auctoritas eidem qui dicit, adrogatur. Audite me, cum expectatione etiam euentus ex me efficiendi. Insulæ. Loca omnia, qua Syriae continenti non adò propinqua, vel adiacentia sunt; quin commodius nauibus petantur, IIM in sacra lingua dicuntur. pro quo nomine Latini Insulas reddunt. Vocat itaq; Aphricam & Europa regiones maritimas, cum suis adiacentibus terris; & quacumque præterea vel ab his remotissima incoluntur, modò homines nec aurium, nec sensus indigentes, alentia. Vox de longè temporis pariter atque loci interuallum significat, obiterq; indicat fore quidem tardiusculè istud beneficium; verum idem publicum, & gentibus commune, vel remotissimâ. id quod in ipso exordio significatû, plenius deinde declaratur. Atque ita iis commodam esse allocutionem hanc: ideoq; attentionem postulare præsentissimam; præcipuè verò propter summam dicentis auctoritatem, dignitatem, & præstantiam; vtpote singulariter

riter à Deo missi, ad communis & publicæ utilitatis expediendum & conficiendum distribuendumq; promissum. Dominus ab utero vocauit me. Non nouum, nec nuper natum negotium se declaraturum, nec recenti occasione oblata sibi impositum: sed antiquo diuinae providentiæ consilio & rem ipsam adornatam, & se ad eandem electum; imò & genitum, atque mature missum prædicat. Nomen, pro officio ac munere vsurpari sapius admo-
nuimus. ab utero. MIN & principium, & ante principium significat. Nomen MIN.
Ait verò Christus se, antequam in materno aluo conspiceretur homo, fuisse à Deo destinatum: non ad naturæ tantum veritatem, vtriusque humanæ atq; diuinæ in ipso unicè ac singulariter constituta; verum etiam ad facultatem, virtutem, atque efficientiam demum. Efficientiam verò duplicem; tum Euangelij gentibus nunciandi, tum etiam salutis humano præstandæ generi.

Et posuit os meum quasi gladium acutum: in vmbra manus suæ protexit me, & posuit me sicut sagittam electam: in pharetra sua abscondit me.

Euangelij verbum à Christo pronunciatum viuus sermo est, & penetra-
bilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac
mentis. Quod quidem quoad his, quibus promissum fuerat, annuntiaretur;
nulla humana, nulla etiam vltra humanâ impedire poterat vis; vtpote Dei
præsidio ac providentiâ protectum. Sicut & idem Verbum caro factum, ad
Herodem referendam curauit: Ite, & dicite vulpi illi, Ecce eicio demonia,
& sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor. verum tamen
oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare. Et alio in loco discipu-
lis dicentibus, Rabbi, nunc quarebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis
illuc: Respondit Iesus, Nonne duodecim sunt hora diei? Si quis ambulat in
die, non offendit: quia lucem huius mundi videt. Idem, qui ex Euangelij ef-
ficacitate quasi gladium acutum sese ait positum, propter conficiendæ rei
Euangelicæ celeritatem, dexteritatem, & præsentaneam virtutem, quasi
sagittam diuinitatis communionem electam, in pharetra IEHVEH abscondi-
tum ait sese. Siquis dicit Christus Deus est, idemq; Dei dextera dictus: Chri-
sti verò Euangelium, gladius, vti declarauimus. Eiusdem quoque virtus
& efficacitas diuina est, quam in carnea pharetra absconditam ipse voluit.
Pharetram autem, quamquam humanam, tamen non hominis, verum Dei
ipsius opus. S. S. E. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Alvisi-
mi obumbrabit tibi: ideo & quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius
Dei. Itaque qua Deus, quaq; homo est, Dei Patris Filius dilectus, in quo
sibi benè complacuisse Pater ipse testatur. Quare & quasi sagitta electa in
diuina abscondita pharetra, arcanis dicitur symbolis. Ex quo consequitur,
virtutem Christi non ad eos qui propè tantum sunt, quod gladij imagine
significatur; sed ad eos etiam qui longè sunt, vt Apostolus ait, pertinge-
re. Atq; hæcenus de facultate, efficacitate, & virtute: cui deinde diuini
consilij adiungitur explicatio.

Et dixit mihi, Seruus meus es tu Israel, quia in te gloriabor.

Christus Israel
cognominatus.

Israel Dei valentem, id est, virtutis diuinae compotem significat. quo nomine & cognomento nemo aequè dignus atque Christus dicendus: qui, cum sit splendor Patris, & figura substantia eius, omnia virtutis sua verbo portat. Ex eo autem euenturum esse ait Deus, ut in Israele hoc suo gloriatur: quem aliàs, propter humanae conditionem naturae, seruum nominat suum; utpote serui formam tutatum, & habitu ut hominem inuentum, & semetipsum admortem vsque humiliantem. Nam si Nathanael, propterea quòd expers doli esset, verus Israelita predicatur, is qui veritas ipsa est, verus Israel iure dicitur: qui tamen se in propria venientem, à suis non esse receptum conqueritur. Atq; hac in querela Israelita secundum carnem, & qui hos imitati fuerint, incredulitatis ac defectio in parte infimulantur.

Et ego dixi, In vacuum laboraui: sine causa, & vanè fortitudinem meam consumpsi: ergo iudicium meum cum Domino, & opus meum cum Deo meo.

Christi operum
fructu plures sua
culpa carent.

Christum utroque functum munere, inter Deum & homines mediatorem constitutum, sacrosancta docet veritas; cuius tamen muneris, officij, & opera fructu atq; usu mortalium complures caruisse compertum est. Verum enimvero id neque Deo Patri, neque Filio ac ministro ipsi adscribendum esse, verissima asseritur doctrina: sed culpam omnem eos tantum asseruerat sustinere, qui inuitati ad gratiam opportunè ac legitimè accedere recusarunt. S. S. E. In propria veni, & sui eum non receperunt: quotquot

Ioan. 1.

autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis, qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Et Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi Unigeniti à Patre, plenum gratia & veritatis. Atque ita & à Patre, & ab Unigenito ium paternum, tum fraternum seruatoris, mediatoris, ac Euangelistae munus cumulatissime praestitum, scripta omnia testantur sacra. Id quod etiam Christus ipse hoc in versu professus obtestatusq; est: Si non venissem, & locutus eis non fuisset, & signa non fecissem, quae nemo alius fecit, peccatum non haberet: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Frustrà itaq; à se impensam operam predicando & monendo, frustra suam vim & vitam, atque adeò sanguinem suum profusum conqueritur: verum id non à se, sed ab iisdem ipsis, qui oblata saluti non acquieverunt, stetit ait. In vacuum laboraui, pertransiens benè faciendo, & sanando, & latissimum salutis edendo nuncium. Fortitudinem meam consumpsi. Studium, pondus, & laborem in salutis humanae negotio vsque ad sanguinis & vitae profusionem impensum hoc sermonis tropo significat Christus: quae, quamquam frustra videantur subita, id quidem non ex natura rerum, non ex sua obedientia, aut paterna voluntatis defectu euenisse ait; sed ex eorum vitio, qui sese tanto beneficio subtraxerint, à quibus criminis culpa exigenda, ut contra se & à Patre iustitia & veritas constat praestita. Hoc est quod ait, Ergo iudicium meum cum Domino. In exemplari, ACHEN MISPATI ETH IEHVEH, & quidem ius meum apud Dominum. Ego, inquit, partes meas peractas,

& apud Dominum probatas, perpetuo tuebor. & opus meum cum Deo meo. ETH ELOHAI, apud gubernatorem, iudicem, auctoremque meum, qui nihil in meo opere, quod excipi possit, notabit. Huic persimilis atq; congener in eandem causam producta illa Iesu Christi praedictio consistat. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum: non enim veni ut iudicem mundum, sed ut saluificem mundum. Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum, sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. quia ego ex me ipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar: & scio, quia mandatum eius vita aeterna est. Quae ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. Hanc verò querelam & obtestationem suam felicissima & illustrissima consolatione à Patre exceptam, Iesus refert. cuius illa summa argumenti est: Miserabilem quidem iacturam Iudaorum quorundam esse, qui propter abrogatam Euangelio fidem, à vita & regno Dei repulsi fuerint; verum eadem exiguam videndam comparatione gentium, qui ex occasione incredulitatis istorum, ad Euangelij & lucis ac vitae aeternae hereditatem vocati, credentes & obediens admittendi erant: atq; ita promissum Abramo factum, praestitum futurum: In semine tuo [Christo] benedicentur omnes gentes terrae.

Ioan. 11.

Gen. 12.

Gen. 15.

Gen. 17.

Gen. 22.

Gen. 28.

Gen. 31.

Gen. 35.

Gen. 48.

Gen. 50.

Gen. 51.

Gen. 52.

Gen. 53.

Gen. 54.

Gen. 55.

Gen. 56.

Gen. 57.

Gen. 58.

Gen. 59.

Gen. 60.

Gen. 61.

Gen. 62.

Gen. 63.

Gen. 64.

Gen. 65.

Gen. 66.

Gen. 67.

Gen. 68.

Gen. 69.

Gen. 70.

Gen. 71.

Gen. 72.

Gen. 73.

Gen. 74.

Gen. 75.

Gen. 76.

Gen. 77.

Gen. 78.

Gen. 79.

Gen. 80.

Gen. 81.

Gen. 82.

Gen. 83.

Gen. 84.

Gen. 85.

Gen. 86.

Gen. 87.

Gen. 88.

Gen. 89.

Gen. 90.

Gen. 91.

Gen. 92.

Gen. 93.

Gen. 94.

Gen. 95.

Gen. 96.

Gen. 97.

Gen. 98.

Gen. 99.

Gen. 100.

Et nunc dicit Dominus, formans me ex vtero seruum sibi, ut reducam Iaghabob ad eum, & Israel non congregabitur.

Priorem quidem Euangelici temporis & muneris partem apud Israelitas Christo impendendas, diuino in consilio & Patris responsis decretum fuerat. id quod praestitum ipsi etiam ex Iudaïs testes pro testimonio respondent. Verum non omnes ex illa gente homines Euangelio crediderunt: ideoq; multi se ipsos regni communionem abdicarunt, & minimè in Ecclesiam Dei recepti, perierunt. Nihilominus minister ipse summus fidem suam officio ritè & studiosè atq; constanter ad extremum vsque facto probauit. Ex vtero formatum sibi seruum à Deo se predicat Iesus, seruum autem ad Euangelicam salutis ministerium, cuius imaginem quondam tulerat Moyses ex matris aluo ad Aegyptiensem libertatem annunciandam & expediendam vocatus, atq; serui fidelis ornatus titulo, ut reducam Iaghabob ad eum, humilem, & conditione seruili detentum ad liberam patriam reducendum efficaciter curem. & Israel non congregabitur. Non sum, inquit, missus nisi ad oves quae perierunt de domo Israel, qui tamen culpa sua non congregabitur: nihilominus verò, cum partes meas peregerim, glorificatus sum in oculis Domini, Exaltatus, ac donatus nomine, quod est super omne nomen. & Deus meus ELOHAI, iudex, gubernator, auctor, qui mihi prospicit & consulit, factus est fortitudo mea, ut in nomine IESU omne genus flectatur, caelestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quòd Dominus Iesus in gloria est Dei Patris. Quorundam verò Israelitarum detrimentum ingenti aliarum gentium emolumento ac lucro

Gentium vocatio & fides Gen. 12.

Gen. 15.

Gen. 17.

Gen. 22.

Gen. 28.

Gen. 31.

Gen. 35.

Gen. 48.

Gen. 50.

Gen. 51.

Gen. 52.

Gen. 53.

Gen. 54.

Gen. 55.

Gen. 56.

Gen. 57.

Gen. 58.

Gen. 59.

Gen. 60.

Gen. 61.

Gen. 62.

Gen. 63.

Gen. 64.

Gen. 65.

Gen. 66.

Gen. 67.

Gen. 68.

Gen. 69.

Gen. 70.

Gen. 71.

Gen. 72.

Gen. 73.

Gen. 74.

Gen. 75.

Gen. 76.

Gen. 77.

Gen. 78.

Gen. 79.

Gen. 80.

Gen. 81.

Gen. 82.

Gen. 83.

Gen. 84.

Gen. 85.

Gen. 86.

Gen. 87.

Gen. 88.

Gen. 89.

Gen. 90.

Gen. 91.

Gen. 92.

Gen. 93.

Gen. 94.

Gen. 95.

Gen. 96.

Gen. 97.

Gen. 98.

Gen. 99.

Gen. 100.

non modo compensandum, & resarciendum: sed plurimum superaddendum esse, ex diuino refert oraculo.

Et dixit, Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iaghab, & fæces Israel conuertendas. Ecce, dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ.

NATVR. ¹ Fæces Israel. Rudera, & ruinarum reliquias verbum NETSVRIM significat: atq; in hanc significationem interpretamur fæces. Exiguas ait esse Israelitarum reliquias, magnas verò, & latè patentis variarum gentium sedes: ad quas caelestis regni nuncius & communicatio perferenda pertentur atq; erant. Lucem, Euangelium. vt sis salus mea. In finitium LIHIOTH ad primam, secundam, ac tertiam referrì personam nihil prohibet. Salutem omnibus nationibus communicatum iri, eandemque salutem Christum esse, verbum significat infinitum. Atque ita non sibi laudè Christus arrogat; qui gloriam suam nõ quærere ipse professus est, sed potius muneris officiiq; sui fidem auctoritatemq; tuetur diuinam: tum propter Deum ipsum auctorem & iudicem; tum etiam propter causam, salutem, inquam, publicam omni orbi afferendam, tametsi non omnibus promiscuè acceptam, utpote non paucis malè sibi ipsis consulentibus, & reuuentibus oblata. Hoc idem argumentum breui summa ab Apostolo astrictum & repetitum legitimus: Dico enim Christum Iesum: ministrum fuisse circumcisionis propter

Rom. ¹⁵ ¹¹ veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum; Gentes autem super ¹² misericordia honorare Deum. Sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi ¹³ in gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. Iam verò deinceps, cum certum & minimè irritum de salute publica mandatum, & Euangelium ex diuino iudicio asseuerauerit, quibus nam beneficium illud maximum conferendum sit, & qua lege, quòve pacto expectari atq; excipi oporteat, subiuncta mandati commemoratione declarat.

Hæc dicit Dominus redemptor Israel, sanctus eius, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad seruum dominorum: Reges videbunt, & confurgent principes, & adorabunt propter Dñm, quia fidelis est, & sanctum Israel qui elegit te.

Israelis redemptor Dominus. Israelis nomen ad Israelem illum secundum carnem primum referimus, tanquam alterius Israelis veri & spiritualis imaginem: deinde autem, idq; præcipuè, ad ipsum præstantissimum spiritalem Israelem, populum, inquam, acceptum, & sectatorem bonorum operum. In quem aptissimè & verissimè omnia quadrant, qua in imagine, quam diximus, priore sunt peracta. Scimus autem Israelem illum ex altera atque altera seruitute redemptum, Ægyptiaca, inquam, & Babylonica: scimus ex vtriusque seruitutis conditione ad liberi populi & sanctus legibus ritibusq; sacris instructi splendorem fuisse translatum, idq; à IEHV E H, qui ideo Redemptor Israel & sanctus eius audit. Idem verò sublimiore & spiritali modo us præstadium portendebatur, quos ad Euangelij lucem, & caelestis consortium regni vocandos constituerat Deus: quales autem, & quinam futuri essent, tribus describuntur epithetis. ad contemptibilem animam. Pauperes spiritu

Calistis regni hæredes futuri quales

Pauperes spiritus.

aliàs præceptor ipse nominat, qui nec aliū sapiunt; nec de ipsis magni quicquam præsumunt: imò & alius aspectus, derisui, ac despicatui cum sint, sese mitissimos gerunt, & præbent ad abominatam gentem, atque adeò ad eos, qui propter iustitiam, persecutionem patiuntur; & qui inimicorum humani generis dominationem passi, laboribus oneribusq; vexantur. quos mirè liberandos & reficiendos, Deus decreuit. ad seruum dominorum.

Qui propter iustitiã persecutionem patiuntur.

LEGHEBED MOSELIM. Innumeris enim internis & externis cogitationum incommodis, atque intolerabili seruitute homines premi, eamq; perpetuam piorum fuisse querelam, sacra repetit doctrina. Inuenio aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuam me in lege peccati & mortis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Veruntamen beati qui lugent, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Id quod tandem maxima cum totius potentia & industria humana confusione & administratione verum, certum, ac reapse probabitur præstitum. Tribus autem illis piorum ac simpliciorum epithetis & conditionibus, quæ carnis iudicio duriores, imò & longè difficillima censentur; tria opponuntur mutata sortis beata exempla. Reges videbunt, & confurgent principes, & adorabunt propter Dominum: quia fidelis est, & sanctum Israel, qui elegit te. Postrema trium conditionum, quæ durissima videbatur, dominationis à compluribus dominis in eundem seruum exercitæ, hoc primum opponitur expectandum exemplum, regum gētium, quos nimia potentia elatos reddiderat; tamen diuinam in sanctis & piis viris virtutem & efficientiam atq; dignitatem agnoscentium, atq; ideo magna reuerentia excipientium & colentium eos ipsos, quos vel ipsi, vel ipsorum patres & maiores derisui ac despectui habuerant. quod iam diu à Christiana veritate primo candore, & recente luce factitatum, complurimis accepimus historis. Propter Dominum, quia fidelis est in promissis seruandis ac præstandis, & sanctum Israel, qui, vt quondam Israelem à fratris iniuria & inuidia defensum, per omnè deinceps vitam omnibus in locis tutatus fuit: ita nunc elegit te in spiritalem atq; verum Israelem. Atq; huius electionis veritate mutabis conditionem illam contemptibilis animæ, in sublimem & sanctam animæ dignitatem, atq; ita pro contemptu, animæ, sanctitatem; pro seruitute, reuerentiam & honorem; pro abominatione, adorationem reportaturam prædicij Ecclesiam Dei. Quando verò hæc diuina beneficia spectanda essent, eodem varicinio indicatur.

Seruitus humani generis. Rom. 7. cc

Mat. Qui lugent beati.

Ergo sanctos principum reuerentia.

In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui: & seruaui te, & dedi te in foedus populi, vt suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas.

Vt quondam Israelita in Ægypto detenti, non antè liberati & educti sunt, quàm seruitutis iugum grauissimum passi sentirent, & conditionis perias propria, Dei appellarent auxilium: atque ita adiuti & erepti, beneficij magnitudinem præsentis relicta conditionis comparatione agnosceret, & gratularentur: sic etiam genus humanum, Diaboli tyrannide, & peccati seruitute oppressum, ad certum tempus liberationis & salutis causa dilata-

Salutis tempus opportunum.

tum est, cum nimirum nihil illa publica miseria ulterius haberet, quo suam duritiam & importunitatem declararet. Cumq; natura ipsa hominum omnia sibi remedia, omnia ad felicitatem inueniendam excogitata studia frustra tentata, & inutili successu damnata sunt. Id quod tempus in sacra doctrina seculorum dicitur finis: tunc enim demum quidnam & quantum Deus mutare in humanis rebus posset & vellet, ac verè efficeret, reapse declaratum fuit. Alludit autè in hac descriptione Deus ad virag; seruitutis figuram Aegyptiacam & Babyloniensem, atq; ad partem ex utraq; salutem: deniq; ad institutam & restitutam liberam & felicis reipublicae formam, cum occupatione, vendicatione, possessione, & instauratione agrorum, fundorum, atq; hereditatis omnium, vel antè promissa, vel postliminio repetita. Hoc est quod ait, in foedus populi: ut iam non deinceps seruum, sed ciuem ageres; meq; foedere sancto regem haberes tibi, ut populo acquisitionis & familiaris consulentem. Foedus verò status illius firmitudinem significat, antea in legitimis promissam pollicitus, Suscitabit te Dominus sibi in populum sanctum, sicut iurauit tibi. Et suscitares terram, praeteritorum incolarum tumultibus, & bellorum incommodis vastatam. & possideres hereditates dissipatas. de quibus scriptum, Benedixisti Domine terram tuam, auertisti captiuitatem Iacob. & paulo inferius, Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum: Iustitia ante eum ambulabit, & ponet in via gressus suos. Atque hoc tempus tanto antè interuallo promissum, & audientium piorum fide exceptum & expectatum, quando nam extiterit, indicantem audire Apostolum operis pretium est: Adiuan-tes autem exhortamur, ne in vacuam gratiam Dei recipiatis, ait enim: Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Qui quidem salutis dies tum primum luce- cere coeperunt, cum Euangelij nuntius, Christo predicante, in terris auditus est: Postquam autem traditus est Iohannes, venit Iesus in Galileam, predicans Euangelium regni Dei, & dicens: Quoniam impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei, poenitemini, & credite Euangelio. Quod quidem ita curandum agendumque fore, apud Patrem nostrum inter praedicta extabat.

Ut diceret iis qui vincti sunt, Exite: & iis qui in tenebris, Reuelamini. Bisariam obligatum, ac miseris obnoxium, Christo in terram venienti humanum genus offendendum significatur: partim quidem sub lege agentes, nihilominus peccatorum vinculis constrictos; partim vero sine legis doctrina, non astrictos modo vitiiis, verum densis ignorantia tenebris circumfusos. utrisque autem salutem communicandam, ab eodemque nunciandam praedicit Vates: iis quidem, qui sub lege tenebantur vincti, Exite; & iis, qui ignorantia veritatis iacebant sepulti, Reuelamini, ad lucem venite. Vtramque vocationis partem D. Paulus ad Galatas scribens, ita persequitur: Dico autem, quanto tempore heres paruulus est, nihil dif- fert à seruo, cum sit dominus omnium; sed sub tutoribus & actoribus est, usque ad praefinitum tempus à patre: ita & nos, cum essemus paruuli, sub

elementis mundi eramus seruietes. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege; ut eos, qui sub lege erant, redimeret: ut adoptionem filiorum reciperemus. Quoniam autè estis filij, misit Deus spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem Abba Pater. itaque iam non est seruus, sed filius; quod si filius, & haeres per Deum. Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt dij, seruebatis. Idem ad Ephesios, Eratis (inquit) aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino, ut filij lucis ambulate (fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & veritate) probantes quid sit beneplacitum Deo. Et nolite commu- nicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quae enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere: omnia autè quae arguntur, à lumine manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Atque in hac vinctorum & iacentium in tenebris vocatione mortuorum suscitationem, atq; inferorum expoliationem arcanè significari, iam facile cognitu fuerit. Quod & Chaldaeus indicauit paraphrastes. qui, ubi legimus, ut suscitares terram, interpretatur, ad excitandum iustos qui iacent in puluere. Multa autem corpora sanctorum, qui erant in monumento, surrexerunt [cum Christo] & introierunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Quenam verò, & quanta commoda vocatos ita ad Euangelij libertatem & lucem consecutura sint, certis imaginibus ad spiritali significationem referendis indicantur.

Super vias pascetur, & in omnibus planis pascua eorum.

Diuina prouidentia ac doctrina caelestis opportuna & commoda beneficia per animarum pastorem Christum, suis populis, ut proprio gregi, suffectum iri, pollicetur per Vatem Deus. Ita ut in ipsis vita viuis, quae alias propter calcantium frequentiam steriles esse solent, pastus abundè suppetat. & in omnibus planis: siue illa plana vallium fuerint, siue montium & collium; in quibus plerumque propter aquarum penuriam, per aestum praecipue, vel nullus, vel rarus & exiguus reperitur pastus, diuina tamen prouidentia benignitate suggerente, abundè suppetet in omnibus, nullo excepto. Nomen SEPHAIM, pro quo planis redditus interpretis, loca nuda & sterilia, germineq; omni aliis carentia significat. Quidquid autem huiusmodi offensum fuerit, populo tamen Dei, propter pastoris prouidentiam, opportunè, commodum, & pascuorum fertile reddetur. atq; hoc pacto

Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos aestus & sol: quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos.

Quae omnia per translationem & ab hoc Vate praedicta, & ab ipso Pastore Christo repetita Euangelista docuit. Hoc prouerbum dixit eis Iesus, Amen, amen dico vobis: quia ego sum ostium ouium. Omnes, quot quot venerunt, fures sunt & latrones; sed non audierunt eos oues. Ego sum ostium: per me si quis introierit, saluabitur; & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit nisi ut furetur, & mactet, & perdat: Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant. Atque ad huius expedi-

Finis seculorum.

Deut. 8.

Psal.

Tempus acceptabile.

a. Cor. 6.

Mat. 1.

Christus annunciat pacem populo & gentibus.

Gal. 4.

Ephes. 5.

Resurrectio mortuorum & inferorum expolatio.

Oui Christi pascua.

SEPHAIM.

Ioan. 10.

Salutis expeditione & communicatione nulla te impedita.

expeditionem communicationemq; salutis magnas opportunitates Evangelij virtute paraturum sese idem promittit Pastor, adeo ut nulli neq; longa spatiorum intervalla, nec montium ardui ascensus, aut deventi nimium valium tractus, ad cessationem vel tarditatem causas dare valeant.

Et nonam omnes montes meos in viam, & feminae meae exaltabuntur. Ecce isti de longe venient, ecce illi ab Aquilone & mari, & isti de terra Australi.

Gentes omnes vocatae Evangelio.

Totius terrarum orbis nationes gentesq; omnes, Evangelij doctrina vocante, ad Christiana Ecclesia, & beneficiorum diuinorum communionem conuenturas, non obscuris vaticiniis nunciari Deus iussit: quorum de numero hoc idem explicatissimum est, in quo totius terra situs per plagas in summam redigitur. Si quidem ex antiquis Geographia documentis, atque ex peractis nostra memoria navigationibus constat, terram ab occasu ad ortum porrectam, longiore tractu quam ab Aquilone in Meridiem extendi; posseq; omnem, secundum longitudinem, pedibus peragrari & circui; secundum vero latitudinem non posse, utpote sub Aquilone solidam & continentem creditam, ab Australi vero plaga, & regione ultra Aethiopas minime procurrentem; sed Oceano Meridionali vastissimo repressam. unde factum est, ut Aquilonis plaga, non Austri, sed Maris nomen ab hoc Vate opponatur. Est itaque terra ab occasu ad ortum multo quam ubi à Borea in Notum latissima est, longior. Eadem à Septentrione Iapethi, à Meridie Chamis, ab Oriente vero Semi filii primùm occupata & culta, harum gentium reliquias, quamquam alias confusas, perpetuo cõseruauit. Et quidem extremas gentes, propter navigationum facilitatem, & inuenire promptu, & indicare ac scribere consentaneum fuerat: interiora vero terrarum tenentes, propter viarum importunitates, & itinerum incommoda, non ita facile fuerat perlustrare; maximè vero quasdam, qua suis locis ac sedibus contenta, nec ipsa alios petere tractus, nec ex aliis venientes hospites admittere constituerunt: hoc potissimum & commodissimum ad securitatem publicam arbitrati consilium. Quem quidem Sinarum regio & gens morem ad nostrum vsque tempus retinuisse feruntur: qui, vix portuum commercia hospitibus indulgentes, interiora terrarum atq; orbium oppidorumq; situs inuisere minime concessere: adeo cetera conclusi, ut longissimis & perpetuis muris, magna mole instructis, finitimos etiam populos, eodem iactantes tractu ac solo arceant; neque aliam vel religionis, vel legum formã ab ea quam à maioribus acceperant, admiserint. quibus, quamquã ita inhospitalibus, atque à ceterorum consuetudine mortalium diuersis; tamen iam nunc Christi nomen audiri cœptum, lumen quoque affulsurum, & salutis publica Evangelium auditum, ac beneficium communicatum iri & credimus, & propediem expediendum speramus. Id quod hoc vaticinio promissum constat: quod tempore quoque accepto praestandum, diuina providentia a misericordia decreuit & constituit. Ita demùm futurum, ut, quod Malachias arcane vaticinatus est, iam diu apud alias & alias nationes propagatum; apud ceteras omnes, quibus nondum ita clarè & cõmuniter traditum fuerit,

Marc.

Terræ diuino.

Sinarum gentes.

Sinarum gentis consuetudine promissa.

fuerit, demum perlatum lumen illuceat, & sanctorum quoque perferat communionem, atque diuinum Christi sacrificium, eadem veritate perceptum, eodem ritu ac Sacramento Christiano celebratum, recolatur; impleaturq; illud: Ab ortu solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum est nomen meum in gentibus, ait Dominus exercituum. Id quod ad sacrosanctam Eucharistia oblationem, veritatem, & virtutem cum eius, qui pie ac doctè sentiunt, nos quoque & eodem illo explicando vaticinio, & alias pertinere docuimus, nihil quorundam morati insidias, quibus quæ simpliciter ac planè dicta & scripta sunt, à proprio, & germano contextu discerpta & abrepta, ad calumniam detorquentur. Nunquam tamen vel retorsionem, vel maledicentia contentionem à me, tamen si grauis offensus, & acrius laceffito ac pramorso ex torturis, nisi quantum officio conscientia fretus illud modo praeceptoris nostri imitatus opponam: Ergo iudicium meum cum Domino, & opus meum cum Deo meo. Sed iam à diuerticulo commentationem repetentes, non modò terra situs describendi summam, verum etiam alias à ceterarum gentium societate & more nationes hoc vnico versu complexum Vatem exponimus. Nam longitudinem ab ortu ad occasum aestimatam, illa prima descriptionis indicat pars, Ecce isti de longe venient. latitudinem vero illa, & ecce illi ab Aquilone & mari: secretiorum vero & inhospitalium nationum mores & ingenia satis superq; coarguit vna gens, hoc ipso nomine praeter ceteras notata; quæ non temerè aut inculto & rustico ritu, vti Aethiopum & Scythiarum nationes quadã viuunt; verum deliberato & communicato consilio, decreto, & continente studio in eam sententiam & communem fidem curamq; incubuere omnes: ne quid vnquam externa consuetudinis in suam rempub. irrepere sinant. Hanc autem esse rationem arbitramur, quamobrem de scripta orbis terrarum summa vnus tantum gentis, eiusdemq; inhospitalitatis nomine famosa mentio adiuncta fuerit. Iam vero nomen ipsum breuiter discussum, gētem, de qua sermo est, aperitè prodet. Et isti de terra Australi. Chaldaum interpretationem secutus Latinus pro ERETS ZZINIM, terram Australem reddidit: neque id praeter Geographiam rem. Nam quamquam Sinarum regio in Asia mediterranea pertendens, ad Tartaros vsque secundum latitudinem pateat, atque in Serum censu desiniri possit: tamen ab Indico mari inchoata & portus admittit, & Austri statibus sese primam ex ea parte opponit, atque eodem ex latere Australis est. Ceterum sacra lingua exemplaris lectio gentis nomen praefert proprium MEERETS ZZINIM, de terra SINA RV M. Cuius regionis mentionem singularem Ptolomaeus in Asia tabulis facit, nostro tempore Lusitanorum navigationibus aperta, & commerciorum vsu Christianorum consuetudini iam conciliari cœpta: descriptionem vero & historiam complures iam edidere auctores; quorum succinctum quidem, verum rebus refertissimum exemplum, diligentissimus nostri aui, & utilitatis publicae studiosissimus Abrahamus Ortelius, idemq; Christianae probitatis, atque bonorum amicitiae colentissimus, breuibus complexus est chartis,

Christi sacrificium. Malach. 1.

Eucharistia.

Auctoritas & moribus insidiantes & maledicos

Sup.

zzinim.

Sinarum regio

zzinim.

Sinarum regio

Ptolom. Aft. tab. 11.

Abrahami Ortelij laus.

Sion propter superstitionis adulterium, & grauissimas alias in diuinam legem offensiones; ita maxime humana soboles omnis, iusto ira ac desertionis diuina iudicio obnoxia erat, propter primum & commune, & ex primo innumerabilia consecuta scelera & peccata, atque adeo, quantum ex merito fuerat suo, eiusmodi perpetuum luctum ac lamentum repetere & frequentare potuit ac debuit. quem ideo Vates inductum refert, ut diuina misericordia ac benignitatis magnitudinem declararet immensam: quam ita admiratus & gratulabundus commendare solet Apostolus: Cum autem benignitas & humanitas [*φιλανθρωπία*] apparuit saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiae, quae fecimus nos; sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti, quem effudit super nos abunde per Iesum Christum saluatorem nostrum, ut iustificati gratia ipsius, heredes simus secundum spem vitae aeternae: Fidelis sermo est. Itaque quod ex hominis adulterata natura fuerat, desertionem atque obliuionem suo non modo ex conscientia lugere poterat, sed etiam propter demeritum debebat. Verum enimvero ex hac occasione, benignitatis ac misericordiae diuinae magnitudinem & infinitum thesaurum aperitendum praedixere Vates, & sancti testes gratulati sunt; nempe ut propositum Dei maneret, quod de ornando amplificandoque homine ab aeterno fuerat susceptum. Igitur audita iam querela, in qua de mente consilioque Dei erga homines inquirebatur, agebaturque, misericordiae diuinae asserenda causa; quid contra Deus responderit, operis pretium fuerit audire: adeo vero grande operis pretium, ut nisi recte haec misericordia diuina ineatur teneaturque, ratio, de re profecto humana actum fuerit; praesertim apud eos qui ex elementis mundi, magis quam ex Christo, de futuris hominum euentibus decernere ausi fuerint. Nec enim odij aut obliuionis, vel negligentiae nomen aut notationem diuinae admittit natura sanctitas: nec quicquam aliud, quod a sanctitatis, bonitatis, & aequitatis amorisque, rationibus vlla vel minima ex parte discrepet. Namque istud quicquid tale fuerit, vel defectum, vel iriustitiam, ac detrimentum arguit; a quibus diuinam singularitatem immunem constare necesse est. Igitur obliuionis suspicionem argumento unico, & argumentatione duplici depellit Deus; argumento, inquam, ex natura producto, eodemque manifesto; argumentatione vero cum ad naturam deducta, tum vero ad singularitatis diuinae perfectionem producta.

Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio vteri sui?

Omni animantium generi certissimus erga eos, qui ex se procreantur, amoris affectus, isque in feminis longe vehementior sentitur: in quo etiam humana ceteris praestat antecellitque natura. Impensè enim filij matribus chari sunt; ex quo fit, ut studiosè ac diligenter curentur: cura vero modus ad inopiam egestatemque, plerumque, exigitur. Nam quo magis eget, qui carus habetur, eò vehementius augetur & crescit eius cui carus est cura. Est autem duplex mulierum erga factum suum cura, ex duplici inopia exemplo nata; utraque vero acerrima. nam quam diu infans, nisi à matre alatur, vltro

Tit. 3.

gnitas & humanitas [*φιλανθρωπία*] apparuit saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiae, quae fecimus nos; sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti, quem effudit super nos abunde per Iesum Christum saluatorem nostrum, ut iustificati gratia ipsius, heredes simus secundum spem vitae aeternae: Fidelis sermo est.

Misericordiae diuinae ratio

Matris amor in filios, cura, & recordatio.

ali ac viuere nequit, quidquid mater faciat, quocumque sit loco, quacumque occupetur in re; tamen infantis nutriendi & pascendi praesentè semper habet recordationem: idque opportunè curat, ut infanti suo aut lac praebeat, aut aliàs commodum sufficiat alimentum. Alteram erga factus memoriam & recordationem vterus ipse tumens matri excitat: quae conscientia quantum alimentum factus eget, & quantum sibi ipsi propter illum indulgere opus fuerit; indulget perpetuo, ac nunquam non de partu cogitat, ac prole: utpote quam intimam secum gestet atque sentiat, edereque incolumem in optimis habeat vitiis. Huiusmodi bipertita matris erga proprios factus memoriae quoad amoris affectum, suam etiam Deus comparat memoriam: idque in priore argumentatione agit, fieri non posse declarans, ut humana mater vel infantis alendi, vel vteri gestati obliuiscatur: atque hoc exemplo se Sionis nunquam obliuisci ait, utpote auctorem amantiſimum; tantoque in amando valentior, quanto natura praestantior esse constet. Et quidem ex duabus humanae querelae membris priorem non inficiatur Deus, hoc est, Sionem à se esse relictam: quippe ut Ierosolymitanam gentem propter peccata relictam, & Baby'loniorum abductioni traditam, atque septuaginta annis permissam legimus: ita etiam humanum genus in praeteritis generationibus utas ingredi suas quadantenus permissum à Deo constat. Verum enimvero idem nunquam obliuioni traditum, pluuiae, & tempora, & cibi, & alimenta perpetua assiduamque testata sunt. Binās vero matrēs, quas diximus, diuersas curas, quae nunquam vni eademque feminae eodem in tempore fuerunt, sibi pariter esse Deus asseruat; alteram hominum ea in conditione, qua primum editi fuere, alendorum: alteram vero eorundem in propositi sui ac misericordiae visceribus ad usque nouae generationis tempus fouendorum, ac demum edendorum. Vtramque autem curam & memoriam obliuionis experti sibi propria constantemque manere asseruat. Iam vero argumenti & argumentationis vocabula sigillatim & per partes explicemus. Nunquid potest obliuisci HATHISCHAHH ISSA GHVLAH. Ex verbo, Num obliuiscetur mulier aliqua (virumque enim significat ISSA) GHVL suum? GHVL ISSA. GHVL. in sacra lingua factus dicitur, quamdiu materna sugit ubera; recteque à Latino interprete versum est in infantem; quamquam GHVL commune etiam quadrupedum foetibus esse obseruetur; quod & Arabum lingua à prima uau mutauit. atque haec interrogationis pars alterius, hoc est, facta mulieris memoriam curamque spectat: altera pars, ut non misereatur filio vteri sui, sic habet, MEREHHEM BEN BITHENAH, ex verbo, ex viscere filium vteri sui? REHHEM viscera materna, atque in illis natam significat misericordiam. est autem in vno verbo pulcherrima consignificatio, ex qua impossibile conficitur antitheton: nam dicere filium vteri, qui inter viscera adhuc latet, à misericordia esse abdicatum; idem valet atque illud, à visceribus alienata esse viscera. Atque vocabulo huiusmodi vsurpando misericordiae suae vehementem immensitatem, & immensam vehementiam, quam maxime humanus animus intelligere valet, declarare Deus voluit, quam maxime, inquam, valemus intelligere: nam quam maxime illa valeat & pertineat,

Diuinus amor erga homines.

ISSA. GHVL.

REHHEM.

Diuinae misericordiae immensas vehementissimas.

nec humana cogitando mens consequi, nec eloquendo exprimere lingua potest: nisi forsitan ex contrarij negatione, quæ nullis definiti datur modis; ut statim audiemus, ubi de nomine hoc nonnihil etiam adnotauerimus, quod in misericordia sua teneritudine (ut fas ita loqui sit) & subductionis impatiente magnitudine significanda, præcipuè omnium aliorum usurpatur, quodq; adeo in misericordia sua rationibus commendandis probat Deus, ut celeberrima, & gratulationibus perpetuis excipienda, commemoranda, & canenda inde sibi ipsi vendicet, atq; Vtibus omnibus dicitur epitheta & verba. ubi Moſen allocutus Latine refertur dixisse, Miserebor cuius miserebor. qua in lingua ipse locutus narratur RAHHAMTHI ETH ASSER ERAHHEM: ubi per Moſen salutat dicitur, Dominator Domine Deus MISERICORS & CLEMENS, ADONAI IEHVEH EL RAHHVM VE HHANVM audivit. quod Hispanica lingua ex verbo sonat, Poderoso entrañado y gracioso. Sed & illud ad hanc rem occurrit opportunissimum:

Exodi 32.

Deut. 4.

2. Reg.

Postquam te inuenerint omnia, quæ prædicta sunt: nouissimo autem tempore reuenteris ad Dominum Deum tuum, & audies voces eius: quia Deus RAHHVM Dominus Deus tuus, & non dimittet te, neque omnino delet. Et quid apertius, aut magis ad hanc translationem conformatum atque illud: Dixit autem David ad Gad, Coarctor nimis; sed melius est ut incidam in manus Domini: multa enim misericordiae eius sunt. RABBIM RAHHAMAV ex verbo, multa viscera illius. Italico sermone, qui maximus & vehementissimus predicatur amor, Suiferato amore dici solet. Iam verò cum hoc reru rationi ac natura ipsi repugnet, ut utriusuis factus mulierem aliquam capiat obliuio; longè tamen, ut maiora misericordiae viscera Deo sacra tribuit disciplina: ita infinito excessu humani generis deducenda atq; educandi, demumq; regenerandi, eodem professo memoriam adscribit: quippe qui vel impossibili conditione se infinito interuallo vltiorem in obliuiois negatione declaret atq; obestetur.

Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui.

Exemplaris lectio illa, GAMELE THISCHAHHNA VEANOCHI LOSCHAHHECHA, ex verbo sic refertur, Quin istæ obliuiscantur, & ego non obliuiscar te. Meminerimus duplicem in superiori hemistichio allegatam muliebrem affectionem: quam etiam nunc plurale verbum obliuiscantur excipit. Futurum tempus perpetuitatem in sacra lingua vendicat: cuius nulla sub celo natura absolutè ac simpliciter compos est, præcipuè in Adami progenie & sobole. Nam si maximè mulieribus omnibus factuum & infantum propriorum concedatur memoria; tamen euenire potest, ut ea vel morbo, vel somno, vel aliquo aliàs interpellatur casu; & tamen cum illarum natura definitus adnotetur modus affectionum, vsquequaque indefinitus, nemini mortalium defendetur. Quod quidem exceptionum genus vniuersum à diuina misericordia visceribus, & prouidentia inexhausto fonte alienum prorsus propellitur. Quia in aternu misericordia adificabitur in calis; & preparabitur veritas mea in eis. & Misericordiam & veritatem diligit Dominus. Et meditatus sum nocte cum corde meo, &

Dei misericordia perpetua.

Psal.

Psal.

Psal. 76.

exercitabar, & scopebam spiritum meum. Nunquid in aeternum proiciet Deus? aut non apponet ut complacitior sit adhuc? Aut in finem misericordiam suam abscindet à generatione in generationem? Aut obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas? Et dixi, Nunc cepi, hæc mutatio dextera Excelsi. Memor fui operum Domini, quia memor ero ab initio mirabilium tuorum. Et meditabor in omnibus operibus tuis, & in adinventionibus tuis exercebor. Deus in sancta via tua; quis Deus magnus sicut Deus noster? Tu es Deus qui facis mirabilia. Denique misericordia Domini ab aeterno vsque in aeternum super timentes eum, & in eos qui sperant super misericordia eius. Qui, cum sit sanctus, & supra omnem humanam non dictionem modò, sed cogitationem, sine ullo sublimis termino; tamen sua de humanis rebus memoria constantiam, & cura perpetuam veritatem signis & exemplis iis, quæ hominum consuetudine ac moribus habentur certissima, tanquam manifestis argumentis comprobendam declarat, & asseuerat.

Ecce in manibus meis descripsi te, muri tui coram oculis meis semper. Translationem hanc ab architectura arte sumptam consilij, cura, & voluntatis Dei de humana salute & regeneratione indicem quis unquam satis admirari aut sciat, aut queat? Ipsam, inquam, translationem totius artis breuissimum compendium complexam. Namq; adificium omne geminis tantum constituitur spaciis: pavimento altero, quem situm, siue solum dicimus; & statura, siue status, quem aërem appellare licet. in priori longitudo ac latitudo, in posteriore profunditas, siue altitudo usurpatur opportuna, quæ à prioris norma & figura nusquam diuertat. Quamobrem prioris instituendi spatij prima artificij cura cogitatioq; est. quod ubi rectè, & ex arte atque vsu delectum conformatumq; fuerit, alterius ratio atque forma spatij consequente ratione periti in arte viri animo facillimè, atque adeo sponte sua representatur: ita ut meditati, ac de soli electione & figura certo totum deinceps, quod statuendum & perficiendū expectetur, opus communi teneatur sensu, atque oculis conspici videatur. Nam si quisquam solers pictor, humani pedis vestigium tantummodo in tabula descriptu reperiat; idem totam deinde corporis imaginem aptis modis, & apprimè decenti habitu absolutam ponet. Eadem etiam à sapiente architecto, inita ratione, ubi soli situs opportunè fuerit concinnatus; reliqui operis forma ac ductus consequente cogitatione concepta constabunt. Quare magnorum artificum primus in meditatione, atque vnicuique labor in area describenda (quam Architecti Ichnographiam vocant) hanc verò descriptam & probè concinnatam nihil opus est alteram sequi, ab architectis orthographiam vocitatam; quippe quæ ad opus imperitis, non autem peritioribus indicandum parari ediq; solet. Maximi verò artifices eiusmodi dexteritate sunt, ut vel breuissimo spatio designato area, non secus atq; vel amplissima descriptione informati euadant: adeo ut vel ipsa manus vola exiguam formulam suis numeris & partibus distinctam describant, quæ subinde intuentibus, totu æstimetur opus: ad perpetuam verò & continentem recordationem nulla

Architecturæ & adificiorum rationes. Ichnographia. Orthographia.

Vitruuius.

lix & augustus rerum status ciuitati Sioni illi, quam precipuam diximus, ex diuino beneficio pararentur, euestigio sacrum præcinit responsum; & Iohannes, ut iam citauimus, inter certissima retulit.

Leua in circuitu oculos tuos, & vide, Omnes isti congregati sunt, venerunt tibi.

Zachar. 2.

Gentium omnium totius orbis terra accessione & communiōe Siona ciuitatem usque adeo auctum amplificatumq; iri, Deus ait, ut neque antiqui iam deinceps capere possint muri, nec humani census calculus numerando aquet. id quod apud alios etiam promissum Vates, constat: Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce vir, & in manu eius funiculus mensorius; & dixi, Quò tu vadis? & dixit ad me, Vt metiar Ierusalem, & videam quanta sit latitudo eius, & quanta longitudo eius. Et ecce Angelus qui loquebatur in me, egrediebatur in occursum eius, & dixit ad eum, Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Ierusalem, præ multitudinem hominum & iumentorum in medio eius. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius. Id quod promissum, iuramento concepto ac pronunciato, diuina confirmatum voluit benignitas: cuius ad vitam communicandam suam, maxima & inexhausta asseritur liberalitas.

Viuo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circundabis tibi eos quasi sponsa. Quia deserta tua, & solitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ tunc angustâ erunt præ habitatoribus, & longè fugabuntur qui absorbebant te.

D. Ierusalem beatitas.

Quanta rerum mutatio & nouitas, quàm diua & angusta beatitatis amplificatio, quàm optabilis internorum vitiorum ac veteris corruptela pulsio, quàm benigna & fertilis atque frequens piorum ac sanctorum præterea propagatio & accretio!

Adhuc dicent in auribus tuis filij sterilitatis tuæ, [id est, qui nunc rari & pauci tali ciuitate digni nascuntur, & præ raritudine disiti distantesq; locis, iidemq; ferè solitarij degunt] Angustus est mihi locus, fac spatium mihi vt habitem.

Ecclesie frequentia.

Ecclesie ex omnibus terris ad vnicam sanctorum communionem frequentissima prole aduicta admiratio & gratulatoria acclamatio, siue Epiphonema per inductionem prædicatur, cum comparatione angustiarum in veteri atque dilatationis & celebritatis in nouo testamento spectanda, & consequente confessione benignitatis Dei.

Et dices in corde tuo, Quis genuit mihi istos? ego sterilis [antea] & non pariens, transmigrata & captiua: & istos quis enutriuit? ego destituta & sola: & isti vbi hîc erant?

Crebra interrogationes & admirationes illuc omnes pertinent, vt solius Dei benignitatis & efficientie confessionem eliciant, & misericordiam in gentibus ac nationibus etiam extremis exercitam adstruant, & admirandam celebrandamq; declarent.

Hæc dicit Dominus Deus, Ecce leuabo ad gentes manum meam,

&c

& ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in vlnis, & filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritij tui, & reginæ nutrices tuæ: vultu in terra demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.

Regum ac principum potestates auctoritatemq; mortalium omnem Christi doctrina iugum subituras, & legibus obaudituras Euangelicis, prædicat. id quod factum & præstitum iam à compluribus constat seculis. Arcanè autem significat, quæ in ciuitatem sacram, dominium, ac tyrannidem, hoc est, in animum exercuerant humanum passionum carnium, quæ dominabantur in membris hominum; iam tum deinceps in sanctis ad vsum râtum eumq; Deo probandum secum daturas affectiones. Conquesta fuerat Sion, non solum sterilitatem in gignendo suam, sed lactis etiam ad fœtus alédos inopiam. huic querelæ opposuerat, Quis genuit istos, & istos quis enutriuit? Respondet autem Vates, nutritios fuisse reges & reginas: qui alendis Ecclesie liberis operam darent, studiumq; impenderent. Quod etiam ad arcana. Adorantium gestus & habitus olim quales fuerint, describuntur; ac similes his erga Christi Ecclesiam spectandi prædicuntur. de quo genere nos toto in sacro egimus Apparatu. Demum concludit hoc pacto, atque his exemplorum argumentis certissimam Dei prouidentiam & virtutem, bonitatem & benignitatem aduersum pios, & fide atq; spe constantes, aperto contentium testimonio comprobatum iri.

Et scies quia ego Dominus, super quo non confundentur, qui expectant eum.

Promissam renouationem hominum ex nomine & auctoritate Dei profecturam, omnes Vates declarant. Verùm cum efficientiam suam, quamquam natura vnicam; tamen propter immensitatem virtutis variis rationibus adoranda, variis nominibus indicauerit; singularem hanc, quæ salutis publicæ causam spectat, nomine IEHVEH celebratam obseruare est. Eandemq; singulariter edoctum Mosem accepimus. Ego sum Dominus, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotenti, & nomen meum ADONAI non indicaui eis: pepigiq; fœdus cum eis, vt darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt aduena. Huius igitur nominis virtutem & veritatem verè etiam cognitum iri ait iis, quibus diuina promissa, quamquam humani iudicij captum longissimè excedentia, tamen fideliter & constanter expectabantur. Scietis, inquit, non coniectura & opinione; sed manifesta notitia cognitum testatumq; iri ait, Quòd ego IEHVEH misericordie promissor efficacissimus. Cuius promissa, quisquis rectè & ritè expectauerit, non confundetur: nempe promissorum bonorum communionem ex diuini beneficij gratia & liberalitate donatus. Cuius, qui participes efficiuntur, magnitudinem ita testati gratulantur: Iustificati ex fide, pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum, per què & habemus accessum per fidem in gratiâ istam, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei: non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiam

Euangelij victoria.

Victoria que vincit mundum.

Reges Ecclesiam adoraturi. Lib. Iterm.

Dei vnici plura nomina.

IEHVEH.

Exodi 6.

“

“

“

“

Nominis & promissorū Dei veritas.

“

“

“

“

“

“

“

Rom. 5.

“

“

“

“

“

ZZZ. 2.

opera.

operatur, patientia probationem, probatio verò spes; spes autē non confundit: quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. & Petrus: Deponentes igitur omnem malitiā, & omnem dolum & simulationes, & inuidias, & omnes detractiones: sicut modo geniti infantes, rationale sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem: si tamen gustastis quoniā dulcis est Dominus. Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidē reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum, & ipsi tanquā lapides viui super edificamini domus spiritalis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias acceptabiles Deo, per Iesum Christum. Propter quod continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem summū angularem electum pretiosum; & qui crediderit in eum, non confundetur. Vobis igitur honor credentibus, non credentibus autē Lapis, quem reprobauerunt adificantes, hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis, & petra scandali, ius qui offendunt verbo, nec credunt, in quo & positi sunt. Itaque non confundentur qui expectant eum. Si morā fecerit, expecta eū, quia veniens veniet, & non tardabit, ait per Habacuc Deus. Maxima verò misericordia virtutem & efficacitatē tanto magis elucere & ostendi, quanto maioris difficultatis ac molis operi efficiendo adhibitam cōstet, res ipsa ratioq; docet. Et quidem, quod naturam spectat rerum, difficillimam videri tantam conuersionem renouationemq; status publici mortalium non abnuimus: verū diuina virtuti & efficacitati non magis hoc esse difficile, quā fuerat mundū ex nihilo tam pulcrum, perfectum & absolutū, continuato & consequente paucorū dierum successu edidisse, partibus omnibus ita concinnatis, & ad totius integrationē destinatis, ut ab ipso principio bonitatis elogio singillatim commendatis, & in summa etiam pariter conformatis. Inducitur autem Sionis ipsius renouanda interrogatio, ad instruendam demum veritatis & confectæ rei admirationem.

Nunquid tolletur à forti præda, aut quod captum fuerit à robusto, saluum esse poterit?

Non hominibus modò, quorum intellectio & mens tam profunda virtutis altitudinē attingere non valet, sed ipsi quoque mundi huius principi sapientia laudem sibi arroganti, sapientia, inquam, diabolica & fraudulenta industria ratio & modus tam ardua rei efficiendæ abscondebantur: nec fieri posse videbatur, ut, quod sub tanta potentia premebatur, hominum genus, hoc est, sub diaboli & ministrorum infernorum tyrannide oppressum iacebat, liberaretur. Nam cum fortis armatus custodit atrium suū, in pace sunt omnia quæ possidet, donec veniens fortior illo, liget illum, & diripiat omnia vasa eius, in quibus fidebat, & ingressus domum eius, spoliat illum. Huic admiranda interrogationi satis facit, qui omnia potest, & conficere volens Deus valet.

Quia hæc dicit Dominus, Et quidem & captiuitas à forte tolletur, & quod ablatum fuerit à robusto, saluabitur. Eos verò qui iudicauerunt te, ego iudicabo, & filios tuos ego saluabo.

Ut quondam Israelitarum gens ex Egyptiaca seruitute in libertatem populi

Redemptio
hominum.

Hominum
renouatio
Deo non
difficilis.

Humanæ &
Diabolicæ
sapientie
abscondita
ratio redem-
ptionis.

populi Dei translata fuit; utq; Babylonica transmigratio eripietur ac restituetur: ita, ait Deus, me seruante communis hostis tyrannide humanum genus liberabitur, ipsis, à quibus oppressum fuerat, vexatis, domitis, & pessundatis, atq; expoliatis. qui iudicauerunt te, ego iudicabo, ETHRIBETHA ANOCHIARIB, eos, qui te rixa vexant & premunt, atque affligunt, ego pro te (idem modis (tanto potentior) afficiam. Allusio est ad illud: Nolite timere Egyptios, quos hodie videtis, nequaquam ultra videbitis. Exodi 14. IEHVEH pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Duo autem sunt genera prædarum: alterum, quod legitimo bello in victoris potestatem cedit, quod ex earatione videtur iure possessum: alterum verò, quod per violentiā ac tyrannidem diripitur, in quo non tam virtus bellica, quā vis valet. Illud non nisi ab altero fortiore & iustiore, hoc verò à valentiore & robustiore vindicatur. utroque autem pacto ius & robur Dei superius constare, & re ipsa declarandum, significatum est. De posteriore interrogatum, Nunquid tolletur à forti præda? & responsum, Et quidem captiuitas à forti tolletur: de posteriore, aut, quod captum fuerit à robusto, saluum esse poterit? hoc etiam si exceptum, & sublatum fuerit à robusto, saluabitur. ubi Latine legimus, à forti, In exemplari lingua est, GIBOR, Hispanicè, Barragan: ubi verò legimus, à robusto, illic est SEBI TSADIK, captiuitas iusti, id est, eius, qui mancipia sibi legitime in bello capta allegat. Quam litem & rationem, qui alius repetitam capere studuerit, è Magni operis Anima petat, ea in parte qua de iudicio & causa inter Deum & Satanam agitur. Nam & tyrannidem in genus humanum Diabolus exercebat, & iusta captiuitatis dominum sese iactabat, donec virtute & iudicio victus, causaq; cadens, audiit: Nunc princeps huius mudi eiicietur foras. & Princeps huius mundi iam iudicatus est. Quemadmodum verò, qua arte, qua virtute, quanta sapientia ab illis hostibus humanum genus liberandū esset, arcano sermone indicatur, hoc est (quod nunquam illi intelligere potuerant, antequam effectum sensere) per carnis ac sanguinis mysterium: in quo Verbum caro factum, carnem & sanguinem, in qua Diabolus regnando triumphare sibi videbatur, corporis ac sanguinis sui virtute, ac diuina efficientia occidit, comminuit, & hosti, peccato, morti, ac Diabolo, infernis hostibus, cum suo ipsorum sanguine deuorandam propinavit. Ita, quod illis vitæ & victui antea fuerat, in exitum demum cessit.

Et cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi musto, sanguine suo inebriabuntur.

Magnum, admirandum, adorandumq; Sacramentum sacrosancti corporis & sanguinis Christi iam tunc à Vate prædictum, ad sanctam usque cœnam omni creatæ menti calatum, tunc verò sapientissimè effectum, & quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Huius verò diuina virtutis & efficientia testimonium, non auditu tantum, sed visu, atque certissimis

Exodi 14.
Prædarum
genera.

Diaboli hæc
& causa.

Prin-
cipis

Carnis & san-
guinis Domi-
ni mysteriū.

Corporis &
sanguinis
Christi sa-
cramentum;
Rom. 8.

cc.

cc.

cc.

exemplis cognitum, & pronunciatum omni hominum conditioni & sexui, veram cognitionem ac notitiam veri impertiturum, pollicetur per Vatem Deus; sicut aliàs predictum quoque fuit: Omnes qui viderint eos, cognoscant illos: quia isti sunt semen cui benedixit Dominus.

Et sciet omnis caro, quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus fortis Iaghabob.

Testimoniū
vium Chri-
sti.

DE testimonio viuo in terris dando loquitur: cuius argumentum erat, Homines per mortem ac resurrectionem Christi de potestate tenebrarum ereptos, & in admirabile caelestis regni lumen translatos, & ex Iaghabobi humilitate ad Israelis vsque amplitudinem seruatos & promotos. Id quod huiusmodi arcana & spiritalis virtutis compotes effecti, sancti Dei prastitisse narrantur, & prastituros credimus eos omnes, quibus in Christo Iesu vita vera fructum facere Deus donauerit. S. S. E. Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi Domini, & gratia magna erat in omnibus illis.

Astor.

CAPVT L.

HÆC dicit Dominus, Quis est hic liber repudij matris vestrae, quo dimisi eam? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram.

HOC in capite communis humani generis pariter & singularis Israelitarum secundum carnem res agitur, & causa, quam obrẽ virique ad tempus à communis vsura salutis distenti fuerint: utriusque, inquam, diuersa tamen alijs ab alijs conditione excepti. Huius autem prophetici sermonis expositionem nobis meditatũ illud primũ verissimum statuendum, Dei voluntatem benignissimi & clementissimi ab inferenda ira prorsus alienam sua sponte esse, neque cuiusquam mortem aeternam velle, vix pote qui in se vita aeterna est, nihilq; tributum, nihil concessum aeternae vult mori. Siquidem, quae contraria inuicem sunt, nihil mutuo tribuunt, nihil communicant, partiuntur nihil. S. S. E. Quae societas luci ac tenebris? Quae communicatio summi boni & mali extremi? Deinde illud adiungimus; A vita & misericordia, summoq; bono nihil secundum propriam naturam proficisci, quod à sua ratione sit alienum. Vt non potest arbor bonos malos fructus facere; ita diuina voluntas ex se suo ingenio dignum semper opus agit. S. S. E. Ego cogito cogitationes pacis, & non afflictionis, ait Dominus. Quibus ex rebus omnibus illud colligitur, Hominem cunctorum quae sub calo facta sunt, generũ principem, non mortis, quae summũ malum est, sed vite causa à summo bono, atq; à vita fuisse editum & institutum. S. S. E. Nihil odisti eorum quae fecisti, ad quod & illud Sapientia votum facit, Et delicia mea esse cum filiis hominum. Verũ enim uerò hominem ipsum, quanquam propriam tueri & conseruare conditionem doctũ, iussu, & monitu, tamen libertate ab usum propria, ab officio degenerasse; atq; sua deserta statione prauitate affectum predictam ad cauendum vitandumq; moriẽ, vltro asciuisset.

S. S. E.

Iudaici populi induratio & repulsa voluntatis Dei mori non est.

1. Cor.

Homo ad vitam factus.

Homo mortem sibi asciuit.

S. S. E. Solummodo hoc inueni, Quod fecerit Deus hominem rectũ, & ipse se infinitis miscuerit questionibus. Quis talis ut sapiens est, & quis cognouit solutionem verbi? Vt verò misericordem esse Deum intelleximus; ita eundem iudicem iustissimum naturae diuinae dignitas probat: hoc tamen pertinet, misericordia Dei iudicium prauertat, hoc est, prima sese exercendam postulet: cui non admissa iudicium succedat iustissimum. Atqui ex eorum parte, in quibus utrumque exercendum est, illud est discriminis, quod ad misericordiae beneficium diuina, non semper exigantur promerita; iudicium verò exercendum, eius qui iudicatur, vel merita, vel demerita respiciat. Neque enim creandi & condendi orbis, nec hominis in orbe faciendi & constituendi vllum spectatum praecesserat meritum; sed diuina tantum misericordia in causa fuit: verũ homini morte & miseriis ex diuini iudicij ratione mulctando causam demeriti culpa praebuit, quae diuinam virtutem ad iudicium sollicitauit edendum. atque ita utriusque partis, hoc est, misericordiae vltro probandae, & iudicij ob causam exercendi exempla in vno hominum genere breui intervallo spectata sunt, ordine tamen conseruato, ut misericordia iudicium anteierit. Id quod proprium ac perpetuum Deo esse, declaratum euasit. S. S. E. Semel locutus est Deus; duo haec audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia; & tu reddes unicuique iuxta opera sua. & Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine. Atque huiusmodi prima in faciendo, instituendo, ornando, ac iudicando homine obseruata series; in eodem rescicendo, regenerando, & postremum iudicando conseruata est. Vt, quem sua culpa pressum & perditum iudicij seueritas damnarat, rescicendum ac renouandum rursus misericordia susciperet & curaret; interim tamen, dum hoc efficeretur, clementia ad correptionem exerceret; non perditionis mulctatum poenis, sed emendationis potiũ ac poenitentiae coercitum verberare: verũ grauius alius atq; alius pro singulari commertorum & contumacia criminibus accipiẽdo. Atq; hac summa misericordiae ac iudicij Dei erga homines in vniuersum ratio est; quam erga singulares quoque modus exprimit ac regula. Verũ enim uerò, ut iam saepe sapius animaduertendum commendauimus, ea, quae in Israelitarum secundum carnem gente Deus edita voluit, ad totius humani generis exemplũ pertinere decreuit, tam in misericordia, quam in iudicij exercitationibus expedienda. In Israele autem sic res habuit: Ex Iaghabob Israel factus, dignitatem suam eatenus obtinuit, quoad apud Aegyptios ex hospite propter principum potentiam seruus effectus est. ab qua seruitute diuino liberatus beneficio, in peculiarem populum delectus, & ornamentis auctus ac prouectus; propter admissa interim scelera identidem castigatus; tandem exilio mulctatus est: cũ exceptione tamen & consolatione promissi, de communi salute per Christum ex eadem gente orturũ percipiẽda; cumque assiduis Vatum predictionibus, hortamentis, & minis atq; alijs suasionibus, ne tantam salutem vel afferendam peccatis demererentur, vel oblatam repellerent; sed auidẽ & constantẽ expectarent, officioque faciẽdo

Eccl. 7.

Deus iudex iustissimus.

Misericordia Dei praet iudicium.

Psal.

Corruptio hominum ex diuina clementia.

Induratio.

intenti operirentur, & praesentem amplexati conciliarent, aliàs magnum sibi indurationis ac reprobationis molituri malum; is decretum & statutum, quibus tantum bonum fuerit neglectum vel repudiatum. Id quod etiam euentu ipso constiit, hodieq; constat declaratum, cum Israelitarum nõ exigua pars propter auditum quidem, sed neglectum ac repulsum Euangelium, in reprobum sensum dati, & cecitatis damnati miseris, quantum ex se est, longius à salute absunt quam gentes aliæ, quibus nec illa promissorũ antea notitia, nec tanta Euangelij facta fuerit copia. Facilius enim hi ac promptius à tenebris ad lucem transire possunt, quam Iudæi, ut facilius ex nocte quispiam in diem transit, quam alius, qui, captis oculis, noctem ipsam in se habet, nec ideo dici praesentis discrimen valet agnoscere. Ac neutrum quidem horum sine diuina auxilio gratia fieri potest: verum y magis, uti Theologi loquuntur, speciali indigent auxilio, qui propter Euangelium repulsum excacati sunt, quam qui in cõmunibus ignorationis tenebris, uti gentes, versantur. His enim & horum similibus illud predictum & monitum: Hæc dicit Dominus exercituum, Conuertimini ad me, ait Dominus exercituum, & conuertar ad vos, dicit Dominus exercituum. Ne sitis sicut patres vestri, ad quos clamabant Propheta priores, dicentes: Conuertimini de viis vestris malis, & de cogitationibus vestris pessimis: & non audierunt, nec attende- runt ad me, dicit Dominus. & apud Ionam: Conuertatur unusquisque à via sua mala, & ab iniquitate qua est in manibus eius. Illis verò, illorumq; imitatoribus illud conuenit, Conuerte me, & conuertar: quia tu Dominus Deus meus. Postquam enim conuertisti me, egi pœnitentiam: & postquam ostendisti mihi, percussisti femur meum. Confusus sum & erubui: quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ. & illud expressè: Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur: innoua dies nostros sicut à principio. Sed promittens repulisti nos: iratus es contra nos vehementer. Tanti est præcognitam, predicatã, ac demum oblatã salutẽ respuisse. Itaq; omnes gratia Dei egent ad salutem: sed qui excacationem commeriti fuerant, maiori indigent gratia; atq; conuersorẽ sui Deum optare, efflagitare, & expectare debent. Cuius infinita misericordia & ad eos qui in tenebris iacent, illustrandos, prompta manet: & ad eos qui cecitate laborant, sanandos, opportuno tempore paratã sese declarauit. S. S. E. Nolo vos ignorare mysterium hoc, fratres; ut non sitis vobismetipsis sapientes: quia cecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Sicut scriptum est, Veniet ex Sion qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob: & hoc illis à me testamentum cum abstulero peccata eorum. Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autẽ charissimi propter patres: sine pœnitentiã enim sunt dona & vocatio Dei. Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiã consequuti estis propter incredulitatem illorum: ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, ut & ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur. O altitudo diuinarum sapientiæ & scientiæ Dei! Omnia hæc qua retulimus, altius repe-

repe-

repetita præfari oportuit ad explicationem sermonis huius: in quo Deus Israelitarum querela causam in ipsorum met culpam reicit, ut qui nõquam apud illos offensorem, sapißimè autem offensum egerit. eadem quoque opera hominum in iudiciis & causis prauitatem redarguit, qui sua vitia, & suam culpam in fatum, in fortunam, in tempus, in seculi mores, in aliam quampiam rem, atq; adẽ in ipsum transferunt Deum: cum ipsi soli sustineant. Et quidem illud semper pro certissimo statuendum, diuinã naturam, siue (ut fas ita loqui) diuinum morem immutabilem esse. cuius illam summam moris breui est carmine complexus Vates, Quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia: quia tu reddes unicuique secundum opera sua. Verum homines ipsos vltro pietatis fidem & officia deserentes à gratia & misericordia sese auertere, & ad prouocandam iudicij vltionem conuerrere, veluti si cerea massa solis radio ad emolliendũ exposita, sese vltro in cretam verteret, quam duratum iri consequens foret, nõ propter solis quidem, sed propter sui presente sole mutationem. quamobrem indurationis sua culpam solis efficiencia falsò massa illa tribueret. Huiusmodi similitudine omnis inter Deum & Israelitas hoc in sermone causa distinguitur: quos in misera ista cecitatis conditione detentos Vates prauidit, afflictos nimirum ac dolentes, verum perperam de se censentes, quasi abiectis & repudiatis à Deo vltro id decernere volente, vel ob nullam, vel ob aliquam, verum leuiorem causam repudiatis; vel (quod prauissima omnium opinio est) venditis. Vtrumque verò à Deo verissimis & apertissimis argumentis & exemplis repellitur, asserente sese sibi perpetuò constantem, contrã verò ipsos vltro abalienatos redarguente. S. S. E. Ego enim Dominus I E H V E H, & non mutor: & vos filij Iaghabob non estis consumpti [filios Iaghabob non sine fraudis nota vocat] à diebus enim patrum vestrorum recessistis à legitimis meis, & non custodistis. Hæc pro causa statu satis, qua in hoc iudicio definitionem spectat. etenim controuersia omnis in hoc, An Israelitarum, de qua nunc agimus, conditio, vel repudium, vel venditio dicenda definiendaq; sit. Nam vel vtrumque, vel alterum saltem esse illi conqueruntur: vtrumuis autem crediderint, mutatum iri quĩnam sperent? Atque ita diaboli opera & studio ad desperationem instigantur: à qua tamen ad fidem & spem, Dei benigno & sapientissimo atq; dulcissimo responso demum reuocantur. Superest ut de repudio & venditione pauca dicis causa exponamus. Repudiatio est vxoris in perpetuum dimissio, propter turpis admissi certam culpam. Ea legitime fit, libello dato, atq; dote restituta, sarcinulis ad auferendum permissis; marito iam deinceps libero, & omnis coniugalis & vxoria cura ac legis immuni manente, & quid porro de muliere fiat, prorsus negligente ac securo. Venditio verò est, possessi capitis in alterius ius traditio; quocung; pretio id, modo potenter fiat, non vsquequaque exacto. Vtraque conditio misera & grauis habetur; verum venditio longè censetur durior, propter amissa libertatis damnum, quod repudiata non inferitur, & propter seruitutis ex imperantis libidine graue ac perpetuum onus, pensum atque ergastulum.

Humani iudicij prauitas.

Dei immutabilis natura.

Psal.

Israelitarum falsa querela.

Malach. 3.

Induratio causa status.

Repudiatio quid.

Venditio ferui.

Dei providentia duplex opinio.

Duplex etiam humana tantum sapientibus hominibus de Dei erga mortales gubernatione opinio est; aliis putantibus curari quidem a Deo res hominum, verum id nulla certa lege, nullisq; conditionibus agi, sed sola voluntate, eaq; variabili, nunc has euehi, nunc easde deprimi; illas perpetuo promoueri, has ad interitum usque labefactari, minui, & pessundari. quorum opinantiu huiusmodi adnotantur iudicia ac dicta, ανθρωπος θεου ωαυσιον. Plautus. Homines dii ut pilas habent, quocunq; volunt, iaciunt. Alij vero diuinae quide virtuti & efficacitati res humanas mouendas & agendas tribuunt, verum id necessitatis alligant legibus, necessitatemq; ipsam fatum vocant. Fatum. cuius efficientiam putant immutabilem. qua in sententia complures philosophantium antiquorum fuere; non tamen omnes uno constitere pacto. nam qui plures esse credunt Deos, alios alijs superiores & praestantiores: ita confingunt, ut eorum varia voluntate & virtute res omnes humanas alias atque alias varie verti & inuerti aiant: qua in doctrina Graeca sapientia ferè antesignamus, & vetus pater totius versatur Homerus, & tragædia omnis.

Plautus.

Fatum.

Entipides. Heraclid.

θεοισι δ' ε κακιοσι
χρωμεθα συμμαχοισιν αργειων, αναξ.
των μεν γαρ Ηρατος ατεϊ Διός δ' αμαρ,
ημων δ' Αθηνά. Φημι δ' εις ευπραξίαν
κα τουδ' υπαρχειν, θεων αμεινων τυχειν.
Νικωμεν γαρ Παλλας, ουκ ανεξεται.

id est,

nec sunt minor numina
Nobis, o rex, quam Argiuis auxilio:
Præcedit illos Iuno si coniux Iouis,
Nos & Minerva: cedat ut rectè, reor,
Magni referre fortes adesse Deos.
Nec ullo pacto vinci se Pallas feret.

Astrologia iudicantia ratio. Iuuenal;

Sed opinantium plerique Chaldaeorum disciplinam secuti, fati vim omnem, quam in felicitatem & infelicitatem partiuntur, sideribus tribuunt; eamq; necessariam quoque asserunt.

Cur igitur tot
Quintilianus habet saltus exempla nouorum
Fatorum transi, felix, & pulcher, & acer,
Felix, & sapiens, & nobilis, & generosus,
Appositam nigra pelli subtexit alutam,
Felix, orator quoque maximus & iaculator,
Et, si perfrinxit, cantat benè. distat enim quæ
Sidera te excipiant modò primos incipientem
Edere vagatus & adhuc a matre rubentem.
Si Fortuna volet, fies de rhetore consul,
Si volet hac eadem, fies de consule rhetor.
Ventidius quid enim? quid Tullius? an aliud quam
Sidus & occulti miranda potentia futi.
Seruis regna dabunt, captiuus fata triumphos.

Atque isti, perinde ut ij, qui varijs dijs varia diuidunt numina, varijs astro-

astrorum conuentionibus & contentionibus non modò dissimiles, verum dispares etiam adscribunt efficientias, temporumq; vicibus asserunt vel duraturas longius, vel mutabiles crebrius. Atque hinc euenire colligunt, ut, quæ hæcenus durante proprij sideris loco, situ, atque efficientia causis alijs, valebant, & secundo fluebant cursu, propter alterius sideris alij cuiuspiã vrbi, regno, reipub., vel persona fauentis potentior em influxum retrò dilapsa referantur; vel in alterius modò felicioris parteis & vsuram concedant. Præterea, quibus eadem celestium luminum concinnitas faueat, eadem prorsus & vitæ & mentis constet concurs & ratio, & series.

Non equidem hoc dubites amborum fædere certo
Consentire dies, & ab vno sidere duci,
Nostra vel equali suspendit tempora libra
Parca tenax veri, seu nata fidelibus hora
Diuidit in geminos concordia fata duorum.
Nescio quod certè est, quod me tibi temperat, astrum.

Peis. Sat. 4.

Et ille alter:

ibimus, ibimus,
Vt cumque præcedes supremum
Carpere iter comites parati.
Seu Libra, seu me Scorpius aspiciis
Formidolosus pars violentior
Natalis hora, seu tyrannus
Hesperia Capricornus vnda.
Virumq; nostrum incredibili modo
Consentit astrum, te Iouis impio
Tutela Saturno refulgens
Eripuit, volucrisq; fati
Tardauit alas, cum populus frequens
Latum theatris ter crepuit sonum:
Me truncus illapsus cerebro
Sustulerat, nisi Faunus ietum
Dextra leuasset Mercurialium
Custos virorum. Hac itaq; eorum, qui humanas res non

Horat. 2. Car. Od. 17.

casu, sed rectore moueri tradunt, summa sententiarum partitio est: apud quos nullus ad culpam aut causam hominibus adscribendâ locus relinquitur. Verum sacrosancta diuinorum scriptorum veritas ac fides multo aliter, verum omnè illo vel unico comprehensum versu docet; quod cõpluribus alijs tum rationibus & orationibus, tum etiam exemplis commonstrat. Quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia, & tu reddes unicuique secundum opera sua. Et quidem Israelitarum gens, (quam generis humani personam sustinere dicebamus) miseri ac diturni rerum suarum status causam humana, uti repetimus, opinionis iudicio interpretata, vel ad voluntatis diuina erga se mutationem, vel ad rerum fatum relatura praeuidebatur: atque suam publicam rem vel repudiatam a Deo, neque amplius iam de cætero curandam; vel aliena gentis potentiori fato seruatus

Diuina providentia & gubernatio erga homines. Iudæorum de infelici statu suo falsa opinio.

Humane
naturæ que-
rela.
1. Pet. 3.

nomine venditam, traditam, ac derelictam, ideoq; perpetuò miseram & oppressam inter alias agere nationes. Quam querelam humana quoque referens natura, cum se nondum tyrannide vitiorum liberam sentiat, dictitare solet. Vbi est promissio aut aduentus eius? ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ. Quam querelam ex eo falsam & vanam Deus arguit, quòd nullis certis documentis quispiam confirmare possit, hoc est, nullis oraculis, vaticiniis, aut prædictionibus aliis, nullis denique sacrorum scriptorum historis vel iudiciis, vel sententiis, nullis testibus, imò & argumentis aliis, nullo pacto ostendi potest, vel Deo eiusmodi fuisse de gente prorsus repudianda mentem; neque factum exstare ullū, quo huiusmodi declaretur exceptio. Namq; legitima dimissio nulla esse, vel dici potest, in qua repudiij requiratur libellus; qualem nullum proferre & allegare neque Israelitica, neque humana re publica potest. Quòd si potest, proferat, ubi nam & apud quem vel scribam, vel Patrem, vel Apostolum sit, indicet; saltem vel ex verbo recitet, vel ex argumento memoret.

Quis est hic liber repudiij matris vestræ, quo dimisi eam?

Et quidem, cum hoc doceri non sit, reliquum est alterum opinionis caput humanas res ad fatum referentis. nimirum illos alij cuiuspiam, cui benignius astræ fauerent, per Deum ita res mundi gerentem traditos, venditos, inquam, & possessoris arbitrio ac libidini relictos. quod etiam nulla ratione firmari posse ait. Namq; vel scriptis & monumentis doceri oportuit certis ac manifestis, vel indicato tum in calis astro, cuius efficientia res ista tribuatur, & in terris principe, tyranno, rege, vel regno, cuius fuerit felicitati concessa. Aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? Hoc etiam, dum rogatur, ostendi posse negatur. Nam si quod maximè huius rei afferri documentum vel exemplum posset, antiquum illud Egyptiense perendum fuerat, ubi potentissimi, & humanis consiliis valentissimi regni, ac regis de perdendo Israele conatus, irritus, & voto frustratus euasit. S. S. E. Quamtoq; opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur & crescebant. Nam Babylonensis seruitus nec adeo diuturna fuit, nec perinde atq; Egyptensis calamitosa: quippe cum nulla unquam apud Babylonios de perdendis ac delendis prorsus Ierosolymitanis captiuis cōsultatio facta aut cæpta narretur. Nec etiam illorum astris accepta referenda illa captiuitas fuerit, quippe qua ex Dei sententia, ob certa & declarata demerita prædicta prius, deinde expedita constiterit, eademq; breui restitutione absoluta demum, nihil obstantibus Babyloniorum diis, vel astris, imò nec Babylonem ipsam defendere valentibus. Quibus ex rebus omnibus illud in primis conficitur, vanam esse tum repudiij diuini opinionem, tum verò illam hominum de fato doctrinam & commentationem, atq; ex consequenti conditionis istius, quam Iacobi soboles lamentatur, definitionem non esse verè ac ritè imitam. Rem quidem constare ipsam, & factum manifestum esse, nihilq; coniectura egere; hoc est, ipsos miseram & arumnosam degere vitam; atq; ita degere, ut insensum sibi Deum negare nec ipsi, nec alij possint: verum miseriam istam, & ut ita loqui liceat, ingratiam, & offensionem, atque adeò abdicationem,

non

non à Deo sponte illatam, sed ab ipsis met contumaci opera & affectu discessu sibi partam. atque hoc pacto, si verum excutiatur, venditorum quidem conditionem quandam ab illis ferri, & repudiata mulieris instar, illorum habere rempublicam: verum hoc passiuè dici & pronuciari posse, nò actiuè, hoc est, ipsos sibi flagitiis & sceleribus suis commeritos, ea subire mala, qua Deus quam sapièssimè cauere & vitare, per penitentiamq; procurare per legem, per Vates omnes, per Euangelium, Euangeliiq; ministros iusserat, & monuerat. qua omnia ab illis contempta, & adiunctis cumulatisque subinde flagitiis adaueta, desertionis legitimum subire iudicium; subire, inquam, non sponte illatum, sed vltro prouocatum ac lacesitum. Iudicium autem venditionis, qua se ipsos peccatis vendere voluerunt: quibus uti venditi ac possessi, nouis indies flagitiis & sceleribus obnoxij seruiunt. Est enim duplex in legitimis venditionis actio; vna, qua quis quem mancipio à se possessum, aut etiam filium, alij cuiuspiam pretio tradit, vel alio pacto vendit & mancipat. quod certis conditionibus ad tempus fieri licebat. Si quis venderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut ancilla exire consueverunt. Item, Qui percusserit seruum suum & ancillam virga, & mortui fuerint in manibus eius, criminis reus erit: sin autem vno die, vel duobus superuixerit, non subiacebit pœnæ, quia pecunia illius est. & Seruus & ancilla sint vobis de nationibus qua in circuitu vestro sunt, & de aduenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra: hos habebitis famulos, & hereditario iure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in aeternum. Altera verò venditionis actio, cum quispiam alius liber, suiq; iuris, nec ulli vel parenti, vel domino obnoxius, ipsum tamen se in seruitutem pretio vel pacto quouis addicit & mancipat. de qua etiam forma sic lex cauet: Si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus, nò cum opprimes seruitio famulorum; sed quasi mercenarius & colonus erit: vsque ad annū iubileum operabitur apud te; & postea egredietur cum liberis suis, & reuertetur ad cognationem patrum suorum: mei enim serui sunt, & ego eduxi eos de terra Egypti: non veneant conditione seruorum, ne affligas eum per potentiam, sed metuit Deum tuum. Tertia autem forma est venditionis, qua quis liber, non concini vel contribuli, sed hospiti & peregrino sese in seruum vltro vendit. de qua huiusmodi cum exceptione extat lex: Si inualuerit apud vos manus aduena atq; peregrini, atq; attenuatus frater tuus vendiderit se ei, aut cuiuspiam de stirpe eius; post venditionem potest redimi: qui voluerit ex fratribus suis, redimet eum, & patruus, & patruelis, & consanguineus, & affinis: sin autem & ipse potuerit, redimet se. Supputatus dumtaxat annis à tempore venditionis suæ, vsque in annū iubileum: & pecunia qua venditus fuerat, iuxta annorum numerum, & rationem mercenarij supputata. Si plures fuerint anni, qui remanent vsque ad iubileum, secundum hos reddet & pretium: si pauci, ponet rationem cum eo iuxta annorum numerum, & reddet emptori, quod reliquum est annorū, quibus ante seruiuit, mercedibus imputatis: non affliget eum violenter in conspectu tuo. Quòd si per hæc redimi nò potuerit, anno iuleo egredietur cum

aaa 3

liberis

Venditio sub peccato.

Inf. 52.

Indid.

Ioan.

Rom. 7.

Synagoga repudiata quomodo.

Malash. 3.

Ecb. 1.

liberis suis. Mei enim sunt serui filij Israel, quos eduxi de terra Egypti. Ex his autem tribus venditionis formis postrema Israelitas teneri, Deus ait; non qui venditi ab ipso fuerint, uti à domino legitimo, à quo educti fuerat de terra Egypti: nec uti parente filiam, hoc est, Ecclesiam suam, alij cuiuspiam tradente: sed qui se ipsos admissis sceleribus, indiesq; adauctis, ac demum à fide seruitutis, & filiorum desciscientes, peccati tyrannidi obnoxios reddiderint; idq; gratis, hoc est, nullo emolumento & commodo, nullaq; inopia leuanda usura; ut alias idem exprobrat accusatq; Deus: Gratis venundati estis, & nunc quid mihi est hic, dicit Dominus: quoniam ablati sunt populus meus gratis? Dominatores eius iniquè agunt, dicit Dominus: iniquè tota die nomen meum blasphematur. & quod proximè per Vates dictum fuerat, amplissimeq; ad nostram facit causam, Quia hæc dicit Dominus: Gratis venundati estis. Qui enim facti peccati, serui sunt peccati. Id quod prudens, ac benè alias animatus homo, sub lege constitutus, dum sentit, expertus conqueritur ac lamentatur. Scimus, inquit, quòd lex spiritualis est, ego autem carnalis, venundatus sub peccato. & alibi apud eundem Apostolum, Dum essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nam stipendium peccati, mors. Itaque conditionem eam, quam Israelitis hoc tempore ferendam ac dolendam prauidit, ac prædixit Vates, ex seruitutis genere esse Deus non abnuat, verum speciem, siue formam veram indicat eiusmodi esse, quam ipsi sibi pepererint, dum sese deprauantes peccato, id est, peccati corpori reddiderint obnoxios, Ecce in iniquitatibus vestris BEGHAVONOTHECHEM, in prauitatibus vestris. desciscientes à legitimo cultu Dei, cuius seruos oportuit agere, utpote ab Agyptio eductos: nec tamen valentes vosmetipsos vlla ex parte redimere, non magno, non paruo ex legis exceptione, & præscripto cum emptore peregrino de libertate agere. Hoc est, quòd ad venditionis definitionem facit. Quòd verò ad dimissionem perinde atque hoc esse declaratur. Nempe istorum rempublicam & matrem Sion ab illa prisca diuina gratia consuetudine & familiaritate exclusam ac sepositam, dimissa mulieris ritu viuere, non tamen repudiatam esse, nec repudij documenta producere posse, nec etiam docere sese, ut reapse repudiatam, à Deo desertam, nullaq; ex parte curatam. Nam si istud esset, quid nam ex illis iam toto in orbe tot calamitates, peregrinationes, arumnas, & exilia perpeffis, fuisset reliquum? ad quòd illud superius citatum repetimus: Ego IEHVEH, & non mutor, & vos filij Iaghabob non estis consumpti, sed à diebus patrum vestrorum recessistis. Ipsam, inquam, Sion matrem vltro recessisse, vltro dimissam sese statuisse redemptionis ac salutis, & allato annuntiatq; Evangelio: & quamuis identidem propofita gratia & oblata, tamen ab ipsis repulsa & spreta: nunciata, inquam, per Vates primùm, per Angelos, per Magos, per Apostolos, per ipsum denique Filium, Qui, cum sit splendor gloria [Patris] & figura substantiæ eius, portansq; omnia verbo virtutis suæ, salutem ac libertatem dum præsens nunciat, offert, & offert: non modò non exceptus, verum odio habitus, & à suis occisus, atque à vinea eiectus

eiectus & exclusus, pro multis cum priuatis, tum publicis beneficiis huiusmodi ab ingratis animis contemptionem ac repulsam tulit, atq; eiectus, discessit. Non qui propterea repudium rescriberet, nec pactum ac promissum renunciareret, sed qui non receptus, domo migraret, & mulierem ea in conditione relinqueret, quam ipsa sibi multis malis molita fuisset meritis. dimisi matrem vestram. In exemplari lingua passinum absolutum est verbum, sine agentis mentione, sed ad ipsam relatum, qua patitur. Namq; hæc forma PVGHAL vis & proprietatis est. SVLEHHAH IMECHEM. dimissa mater vestra, ipsa vltro missa ac dimissa est, me excluso & abeunte, dimissa conditionem fert. Atque ita interpretamur, dimisi matrem vestram, dimissam clamo, & prædico. Namq; ut actiuè accipiamus verbum dimisi, Latinum, depulsionis & exceptionis, quam Deus persequitur, non sinit ratio. Quis est hic libellus repudij matris vestræ, quò dimisi eam? dimissam quidem non inficiatur, sed dimissorem excipit, sua sponte atque culpa propria dimissam declarat, propter venientis ad pactum sponsi, & ad coniugium celebrandum inuitantis, & nihilominus improbißimè repulsi, illudq; ante repulsam obestati exclusionem. Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quòd ego vado, vos non potestis venire. Dicebant ergo Iudæi, Numquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quòd ego vado vos non potestis venire? Et dicebat eis, Vos de deorsum estis, ego de supernis sum: vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris: si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro. Et iterum alia in obestatione idem verbum Deus ait; Si non venissem, & locutus eis non fuisset, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, & Patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: Nunc autem & viderunt, & oderunt me & patrem meum. Sed ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, Quia odio habuerunt me gratis. Ita nobis iam iudicij diuini probatissima sententia constat, atque huius loci lucidissima explicatio.

Quia veni, & non erat vir: vocaui, & non erat qui audiret.

Lectio & incusatio hæc in exemplari cum interrogationis affectu pronuntiatur, in hanc sententiam. Nam cur veni, & non vir? Virum hoc loco ex lingua & sententiæ ratione magnatè interpretamur, ex eorum ordine, qui in religionis ac reipublicæ statu primas tenerent: à quibus primùm, ac per ipsos ab aliis minoris in reipublica nota, agnitum & receptum seruatores oportuit. Neminem autem istorum fuisse, qui officium in ea re suum seruaret, fortiterq; tueretur, legimus, præter vnumquempiam singularem ex Pharisæis, Nicodemum nomine: quem tamen occultè, & ex industria, humanaq; prudentia egisse, non liberè constat; utpote Iudæorū metu suis magis rebus consulentem, quàm vitam vero impendere ausum. Præterea publicè ac palam ex professo nemo virum egit. Nec verò solummodo venisse & locutum fuisse ait se, sed vocasse, sed clamaße, & palam se salutis nuncium ac ministrum declarasse, paternorumq; promissorum efficacem curatorem,

PVGHAL coniugationis vis.

Ioan. 8.

Ioan. 15.

Vir.

& praestantem liberatorem professum. Vocauit KARATHI. Vocare &
 clamare, atq; praconem nunciūq; publicum agere, verbum significat. Cuius
 vaticiny illa postmodum certissima est historia: Dicebant ergo quidam
 ex Ierosolymis, Nonne hic est quem quarunt interficere? & ecce palam lo-
 quitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verò cognouerunt principes, quia hic
 est Christus? Sed hunc scimus unde sit: Christus autem cum venerit, nemo
 scit unde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens: Et me scitis,
 & unde sim scitis. Et à me ipso non veni: sed est verus qui misit me, quem
 vos nescitis. Ego scio eum: quia ab ipso sum, & ipse me misit. Quarebat er-
 go eum apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat
 hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Christus
 cum venerit, numquid plura signa faciet, quàm quae hic facit? Audierunt
 Pharisaei turbam murmurantē de illo hac: & miserunt Principes & Pha-
 risaei ministros, ut apprehenderent eum. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modi-
 cum tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui misit me. Quaretis me, &
 non inuenietis: & ubi ego sum, vos non potestis venire. Dixerunt ergo Iu-
 dai ad semetipsos, Quò hic iturus est, quia non inueniemus eum? Nunquid
 in dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes? quis est hic sermo
 quem dixit, Quaretis me, & non inuenietis; & ubi sum ego, vos non po-
 testis venire? In nouissima autem die magno festiuitatis stabat Iesus, &
 clamabat, dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me,
 sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua. (Hoc autem
 dixit de Spiritu sancto, quem accepturi erant credentes in eum: nondum
 enim erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.) Ex illa er-
 go turba, cum audissent hos sermones eius, dicebant, Hic est verè Propheta.
 Alij dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebant, Numquid à Ga-
 lilaea venit Christus? nonne Scriptura dicit, quia ex semine David venit
 Christus, & de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus? Dis-
 sensio itaq; facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant
 apprehendere eum. sed nemo misit super eum manus. Venerunt ergo mini-
 stri ad Pontifices & Pharisaeos; & dixerunt eis illi, Quare non adduxistis
 illum? Responderunt ministri, Numquam sic locutus est homo, sicut hic ho-
 mo. Responderunt ergo eis Pharisaei, Numquid & vos seducti estis? num-
 quid ex Principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisaeis? sed turba has
 quae non nouit legem: maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos, ille, qui ve-
 nerat ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis, Numquid lex nostra iudicat ho-
 minem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderunt,
 & dixerunt ei, Numquid & tu Galilaeus es? scrutare & vide, quia à Ga-
 lilaea Propheta non surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.
 Quid apertius, Quia veni, & non erat vir, clamaui, & non erat qui
 audiret. Audire, hoc loco & credere quoque, & obaudire significat. ut,
 Habent Mosem & Prophetas, audiant illos: quòd si illos non audierint,
 etiam si quis resurgat ex mortuis, non credent. Operapretium verò fuerit
 & nos hac audire: Etenim & nobis annunciatum est, quemadmodum &
 illis:

Audire.

Heb.

illis: sed non profuit illis sermo auditus, non admixtus fidei ex iis quae au-
 dierunt. Quòd si Deus naturalibus ramis non pepercit, cauendum quoque
 nobis fuerit, ne forè nec nobis parcat. Alioqui quonam pacto nos diuinum
 effugiemus iudicium, si tantam neglexerimus salutem illius, qui in propria
 venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit
 eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius. Atque haec
 de status rerum Israeliticarum definitione actum declaratumq; est, il-
 los seruitutem quidem seruire vltro subitam, idq; sua culpa; depellere verò
 non posse virtute aut facultate propria: praeterea Sionem, & dimissa mu-
 lieris conditionem obuisse; nec interim fuisse, ut par fuerat, viro suo recon-
 ciliatam; utpote gratis alienatam propter odium in Dominum, virumque
 suum nequicquam structum: atq; adeo propè in desperationem venisse salu-
 tis, propter diuturna miseriae sensum & experimentum perpetuum, ac pra-
 cipue propter peccatorum conscientiam, quae tempore etiam producendo au-
 gentur: adeoq; augentur, ut quo magis à seruatore promissi aduetu & pra-
 sentia processerint: eo minus illi ipsi, qui iam venit, credant; & aliis aliisq;
 sese pro Christo venditantibus, frustra assentiantur, & irrita adhaereant
 spe. Quam praeposteram mentem ab eodem ipso seruatore sibi exprobrante
 audire: Ego veni in nomine patris mei, & non accipitis me: si alius vene-
 rit in nomine suo, illum accipietis. Atque ita actionis pars hac, quantum de
 ipsorum vel more & merito, vel iudicio & consilio, aut ope & iure cen-
 seri possit, declarata manet. Quos nisi misericordia diuina vltro reconcilian-
 dos, & ad salutis communionem admittendos recepisset, actum profectò
 erat, non de animorum salute solùm, sed de ipsa omni vita mortali etiam. id
 quod multis in locis adnotatum legimus; quorum iam aliqua indicauimus.
 Quamobrem à poena & castigationis iustae dolore & sensu, quem patienter
 ferre oportet, ad misericordiae spem atque votum excitantur: Cuius af-
 ferenda ac praestanda rationem, nò ex humano iudicio metiri vel de finire,
 sed ex Dei prouidentia, virtute, & sapientia immensa aestimare, diuinum
 verbum docet & monet, diuinum, inquam Verbum; cuius in toto hoc ser-
 mone representatur persona, suas agentis partes, & paternum etiam con-
 siliū exponentis. Totius verò allocutionis argumenta ex tribus illis pra-
 notionibus petuntur: quas auditas, & mente sibi conseruatas, Psaltes refe-
 rebat, potestatis, inquam, misericordiae, & iudicij. Potestatis, suae virtutem
 diuinam intelligens efficacitatem: quam immensam, perpetuoq; valentem,
 & ad cuncta quae sunt, quaeq; non sunt, voluenda, vertenda, mutanda, dis-
 iicienda, ac delenda, rursum (quae rescicienda, instauranda, & amplificanda
 idoneam & praestantem asserit.

Numquid abbreviata & paruula facta est manus mea, ut non pos-
 sim redimere? aut non est in me virtus ad liberandum?

Manus nomine facultatem & copiam significari, in sacro docebamus
 Apparatu; praesertim ubi adiunctis modum & quantitatem referentibus,
 pronunciat. ut, Si non inuenerit manus eius, quae formula in lege saepe
 repetitur, hac significatione, sin minus hac illi contigerit. In omni autem

Copia & facultas ad opera.

Redemptionis scilicet.

Leuit. 25.

Sanguinis Christi pretium & virtus. Iohan.

Rom. 5

opere faciendo duo exiguntur precipua; copia, & facultas: copia, in materia, facultas verò, in virtute, arte, & industria spectatur. unde cum mulier illa regem posceret, Salua me rex: ab ipso audiuit, Non, Saluet te Dominus: & unde te possum ego saluare, ex horreo, an ex torculari? qua cum sibi non suppeterent, facultatem quoque seruanda mulieris negabat sibi esse. Nullo autem tempore, nullo in loco facultatē & copiam ad ea quae facere aut rescire decreuerit, sibi deesse, ex neganti interrogatione diuinum confirmat verbum, Nunquid abbreviata & paruula facta est manus mea? in exemplari est, HAKATSOR KATSAH IADI MIPEDVTH. Nunquid breuiari breuiata est manus mea à redemptione? Nunquid minus mihi facultatis contingit, quam ut ad redimendum sufficiat. Cum cuiusquam census in legitimis ritibus minor est, quam ut bouem vel ouem pro debito sistat; par turturum, vel duos columbarum pullos afferre iubetur. Seruum cum quis emit, nisi pro capitis aestimatione satis dare valet, à possessore iure abducere non valet, ut iam in lege de seruitute exceptum citauimus. Si, inquit, se ipsum redimere non potest, maneat usque ad iubileum. Atque Israel sui ipsius redimendi facultatem deesse, iam intelleximus. Quare, nisi Deus redimat, seruum Domino, id est, peccato obnoxium perpetuo manere cōsequitur. Atque sermo hic ad illū refertur, in peccatis vestris vediti estis. Facultatem autem, id est, pretij ad redemptionē exponendi copiam non exiguam, aut aestimatione minorem superesse sibi, diuinum Verbum ait: artem verò & industriam ad id efficiendum, & si opus fuerit, ut & opus erit, virtute & auctoritate agere, hac etiam parte se valere, ait. Aut non est in me virtus ad liberandum? Fieri enim aliquando solet, ut serui dominus nullo etiam legitimo vincatur pretio: & tunc legitime fuerit cogendus, si quispiam adsit qui cogere possit: S. S. E. Qui voluerit ex fratribus suis redimet eum, & patruus, & patruelis, & consanguineus, & affinis. Et, postquam de pretio statutum fuit, subiungitur, Non affliget eum in conspectu tuo. Ad quas legis partes respiciens Verbum Dei sibi & ad redimendum ex praescriptio Israel non modo copiam superesse pretij, sed etiam virtutem & robur atque prudentiam ad cogendum dominum, quamlibet inuitum & contumacem, atque rem omnem celerrime conficiendam. Et quidem in Iesu Christi sanguine utrumque plenissime constat: pretij magnitudo pro peccatis nostris; & non pro nostris tantum, sed pro totius mundi. & virtus etiam ad expoliandam inferi & mortis potestatem, in qua detinebamur: ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literae. Et quidem de diuitiis, facultate & copia Dei ad redemptionem minor esset humana sapientiae consultis dubitatio: illa verò maior de virtute & efficientia; utpote quae rerum inferiorum ac superiorum natura tributa ac distributa tradatur: ut non facile mutare & inuertere fuerit, terra, mari, calo, astris, intelligentiis motoribus principibus suas partes singillatim & ex norma agentibus ac tutantibus; & ut in Israele secundum carnem (de quo sermo in specie fit, qui ad spiritum pertinet) statuatur exemplū, difficillimum factū videri posset, tam multa capita toto dispersa terrarum orbe, multis ac variis impli-

implicata miseris, dominis obnoxia diuersis post tot secula & annos, tam longis disita spatibus, ita redimenda fore, ut neque maria & flumina ac montes, nec monstra maris & ferae, denique neque varia cali ac multiplex astrorum vis impediatur, quo minus ad salutis usum, & vniuersae ciuitatis communionem conueniant. His atque huiusmodi exceptionibus diuinum Verbum certissimis argumentis ex re & vero atque etiam experimento productis occurrit.

Ecce in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum, computrescent pisces sine aqua, & morientur in siti.

Inferioris orbis parteis omnes ita suis nubibus additas, & obligatas esse, asseuerat Verbum, ut cum expediat, cumque placeat, pro arbitrio vertere & conuertere liqueat: utpote cui increpanti venti & mare obedierint cum summa spectantium admiratione: eidem monenti in dexteram nauigij rete à piscatoribus mitti, tanta coacta fuerit piscium maximorum & minorum copia, ut rete rumperetur; cum tota laborantibus nocte, nihil pro temporis importunitate fuisset captum: eidem se ignis vltro excitans pisces, sine vllius piscatoris parauit opera. Et quid non tanta obsecundabit virtuti? quid non cedit? cedit mare, in terramque desertam vertetur: cedent flumina arefcentes; in quibus destituit aqua, pisces putrescent: cedent, inquam, imperia, regna, principes, magnates, diuitiae, opes, & potentia mortalium cunctorum, tyrannusque, quamuis commentis, artibus, dolis ac fraudibus, & conuictis viribus potentissima. Cuius in sacro sermone Symbolum pisces obtinent. S. S. E. Et facies homines ut pisces maris, & velut reptilia non habentia ducem. Atque ut mysterium quoque attingamus, cedit mare illud, cui denunciatum est, Va terra & mari, quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnam: sciens quod modicum tempus habet. Et secundus Angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tamquam mortui: & omnis anima viuens mortua est in mari. & tertius effudit phialam suam super flumina & super fontes aquarum, & factus est sanguis. Et audiui Angelum aquarum dicentem, Iustus es Domine, qui es, & qui eras sanctus, quia haec iudicasti. Hac de maris ac fluminum arcano attingere visum; non autem reuelare oportunum. Qui legit, intelligat: & qui tenet, teneat, donec de medio fiat, & cum illius libri auctore testari liceat, Et vidi calum nouum, & terram nouam: primum enim calum & prima terra abiit, & mare iam non est. Hoc mare potius, quam Erythreum oratio hac spectat: idemque de fluminibus est iudicium. Igitur omnia sibi ad nutus obedire, & virtuti suae conuertenda & euertenda renouandaque constare quacumque sub calo sunt, & visuntur, diuinum verbum declarat; nihilque maiorem superioribus naturis ad suam voluntatem impediendum constare vim, subiungit; utpote cui in promptu sit, omnia impedire, mutare, ac retinere, vel detinere, pro arbitrio ac sententia, proque consilij decreti expeditione.

Induam caelos tenebris, & faccum ponam operimentum eorum.

Astrorum ac calorū vis per ipsorum lumen terris influens, communicari dicitur. S. S. E. Et erunt in signa & tempora, & dies, & annos, ut

Tyrannus.
Pisces tyrannidis symbolum.
Mare in mysterio & flumina.
Habac. 1.
Apoc. 14.
Ibid. 16

Ibid. 21.

Astrorum influentia.
Gen. 1.

Psal. 118.

Influxus
aitorum
prohibiti.
Iremiz lo-
cus de repa-
dio Iudaici
populi.
Ierem. 3.

luceant & illuminent super terram. Verum enimvero non ita ista necessitati addicta, ut auctori Verbo pro consilio ac nutu tractanda subducantur, sacra docet veritas. Ordinatione tua perseverat dies: quoniam omnia seruiunt tibi. Ex quo consequitur, ea omnia Israellem suum redimere ac recipere, & ad se, civitatemq; sanctam reducere volenti, ac paranti nihil, quo minus absolueret & conficere liqueat, vel morae, vel impedimenti allatura; utpote quorum lux tenebris occupanda, & influxus interiecto sacco retinendus ac prohibendus referretur. Verum hoc loco non importunum nobis aut superuacaneum differendi negotium obicitur, quod Ieremia vaticiniū facessere videtur huic apud Isaiam diuino sermone in speciem oppositum. dixerat enim diuinum Verbum, Siona nequicquam se derelictam, atque a Deo pro dimissa habitam queri; utpote nihil minus proferre valenti, quam repudij libellum: & tamen idem Verbum aliter apud Ieremiam de hac eadem causa agere & profiteri videtur. Et dixit Dominus ad me in diebus Iosia regis, Numquid vidisti quae fecerit auersatrix Israel? abiit sibi met super omnem montem excelsum, & super omni ligno frondoso, & fornicata est ibi: & dixi, cum fecisset haec omnia, Ad me reuertere, & non est reuersa: & vidit prauaricatrix soror eius Iuda, quia pro eo quod mæchata esset auersatrix Israel, dimissem eam, & dedissem ei libellum repudij. Et non timuit prauaricatrix Iuda soror eius: sed abiit, & fornicata est etiam ipsa, & facilitate fornicationis suae contaminauit terram, & mæchata est cum lapide & ligno; & in omnibus his non est reuersa ad me prauaricatrix soror eius Iuda: Et dixit Dominus ad me, Iustificauit animam suam prauaricatrix Israel comparatione prauaricationis Iuda. Apud alterum Vatem repudij libellum à se Sioni datum Deus inficiatur; apud alterum verò Israeli datum ait, & non secus Iuda grauius commerita dandum minari, atq; innuere videtur. Quo in scopulo à veri cursu tollendo variè torqueri & laborare videmus interpretes: qui tamen rectè dirigentis clauum nullus offendet. Namque apud Isaiam de matre, hoc est, de tota in vniuersum Israelitarum ac Iudaorum gente Deus sermonem instituit: quam matrem, quamquã deserui comeritam, quamquã vltro à viro auersam suo, tamen nec se prorsus deseruisse, nec in perpetuum repudiasse ait. Apud Ieremiam verò eorū tantum repudiationem priuatam narrat, qui propter idolomania scelus ceteris etiam additum, hostibus abducendi permisi sunt; atque ita permisi, ut in exilio & seruitute, quod reliquum fuerat vitæ agerent, nūquam deinceps postea eò, vnde eiectioni fuerant, restituendi. Atque hoc desertionis, dimissionisq; genus ZEPHER CHERITHVTH erga illos dicitur, qui ob priuata & communia scelera migratione & abductione damnati nūquam amplius reuersi fuere, exemplo eorum qui in solitudine ob violatam pietatis & constantia fidem consumpti, promissa patria usura, qua sese reddiderat indignos, damnati caruere, atque in ipsa vastitate iacere sepulti. Ceterum genti ipsi omni in vniuersum diuinum illud non fuit negatum beneficium. Itaque hic apud Isaiam sermo totam complectitur gentem, ut nunquã prorsus dimissam, nec repudij libello abdicatã: illa verò apud Ieremiam exceptio auer-

ZEPHER
CHERITH-
VTH.

aueratricem notat Israellem eam, qua non multo ante Iosia atatem abiit, sibi met super montem excelsum, & super omni ligno frondoso, & fornicata est ibi. Id quod quamquam Iuda, qua eodem Iosia viuebat tempore, non imitata modo, sed supergressa fuit: tamen ipsa non fuit perpetuo mulctata exilio, sed septuaginta annorum exilio addicta, demumq; vnde migrauerat, in patriam reducta. Namq; totam Israelitarum etiam gentem in illo repudij libello non fuisse conclusam & comprehensam, sed potius ad communis communicationem salutis reseruata, & oportuno tempore vocandã cum Isaiã faciens Ieremia etiam declarat adnotatio. Vade, & clama sermones istos contra Aquilonem, & dices: Reuertere auersatrix Israel, ait Dominus; & non auertam faciem meam à vobis, quia sanctus ego sum, dicit Dominus, & non irascar in perpetuum. Verum tamen scito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum prauaricata es, & dispersisti vias tuas alienis, sub omni ligno frondoso; & vocem meam non audisti, ait Dominus. Conuertimini filij reuertentes, dicit Dominus: quia ego vir vester, & assumam vos vnum de ciuitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion; & dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina. Sic de tota gente Deus apud Ieremiam, quam apud Isaiam communi nomine matrem vocat. Huius autem publica Israelitarum salutis non solum Pontificem & curatorem atq; auctorem praestantem sese à Deo constitutum, ut iam declarauerat, verbum diuinum confirmat, sed etiam praconem, Euangelistam, & nuncium datum cum summa auctoritate, & ad beneficium proponendum & offerendum profitetur: eòq; munere fidelissimè ac diligentissimè perfunctum sese multis actionibus, exemplis, ac periculis laboribus exanilat, ac denique morte propter veritatem subita probaturum praedicit: idq; adeò certum asseuerat, ut per vaticinij responsum, tamquam factum narret & recenscat.

Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum, qui lassus est, verbo; erigit manè, mane erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum.

Propositam in hoc sermone veritatem diuinum urget & persequitur Verbum: cuius argumentum est, Se non modo prae texti à Sione & lametati repudij non futurum auctorem, ut iam declarauit; sed contra potius omni diligentia ac sedulitate, omniq; opera curaturum, ut promissa sponsalia inter Deum & Ecclesiam ritè celebrentur, & confirmentur nuptia illa, tot seculis praedicta & expectata idq; agendum esse diuinae voluntatis denunciatione & expositione, atq; doctrina earum legum, quas tantum exigit matrimonium. qua omnia Euangelij exponitur disciplina, cuius ministrum sese à Deo instructum, diuinum Verbum caro factum profitetur; non ut quicquam ex se priuata ambitione aggressurum, aut praeter praescripta in diuina sapientia normis editurum; sed ea omnia redditurum summa fide, qua hominum genus propria causa salutis, discere, nosse, tenere, & praestare oporteat. Dominus Deus, אֲדֹנָי יְהוִה. Prius nomen doctrina auctoritatem commendat, utpote à Domino principe & imperantis iure pra-

Indd.

Nuptiae inter
Deum & Ec-
clesiam qui-
bus legibus.
Christi Euan-
gelij do-
ctrina qualis.

stantis profecta: posterius dicendorum argumentum ad misericordiam diuinam, atq; ad publicam hominum salutem referendum pramonet; atque ideo magna cum attentione & alacri expectatione excipi dignissimum adfruit: deinde rem ipsam ac doctrinam ab officij fide comprobat; utpote à se non modò verbis & oratione referendam, sed vera ac solida virtute, vita, moribus, & re præstandam: utpote quam à Deo acceptam tali magistro dignam, talem discipulum ac ministrum decere constet. Hoc significat oratio, dedit mihi linguam eruditam. In exemplari, LESON LEMVDIM, linguam doctorum: ita ut vocabulum doctorum, participium passiuum sit, ad est, eorum, qui sic acceperint, ut intelligant; sic intellexerint, ut præstent & exsequantur: non ut ij qui de artibus, quas nunquam exercere, nec operum exemplo monstrare norunt, magnifice loquuntur tamen; qui non propriè vocantur LEMVDIM. de quibus dictum, Veniam ad vos, & cognoscam non sermonem, sed virtutem: non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. De Verbo autem caro factò longè aliter, Cæpit Iesus facere & docere vsque ad diem illum, in quo præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, (quos elegit) assumptus est. & ut illi narrabant, de Iesu Nazareno, qui fuit vir Propheeta potens in opere & sermone. Atque ita huius partes propter multa commendantur, Dei mittentis auctoritatem, missi ac ministri personam, fidem, probationem, ac disciplinam verborum ac sermonis pondus & formam, utpote rem ipsam continentem, non nuda & mera verba tantum, hoc significante LESON LEMVDIM, linguam doctorum, siue, eruditam. De qua scriptum est, Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea vnxit te Deus, Deus tuus, præ participibus tuis. Hanc utramque doctrinam partem à se præstitam idem ipse apud aduersarios palam defendebat. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Quod verò ad argumentum doctrina facit, totum illud ad eorum, quibus impertiebatur, salutem pertinere ait. quæ abundè magna causa erat, quamobrem summa cum alacritate, & fide audientium, tam doctor quàm doctrina exciperetur, nempe Evangelica: cuius illa ex effectu & sine descriptio subiungitur, ut sciam sustentare eum qui lassus est verbo. Verbum ut sciam, cum superioribus coniungitur. At namque linguam peritã, siue eruditam non sibi datam, ut multorum discipulorum aliàs more, quæ audita fuerint, memoria tantum conseruentur, & ad ostentationem aliis recitentur. (dicere vix possis quàm multi eatenus tantum discunt) ideo non dixit, ut scire faciam, sed, ut sciam, LADAGHATH: sed ut res ipsa cognoscatur, ac teneatur potenter, tentaq; præstetur: atque ita demùm in eos redundet, quos etiam doctrina expetita & expectata inuabit erudiendo. Sustentare eum qui lassus est verbo, In exemplari ita sonat, LAGHVTH, ad oportuandum lassum verbum. Nam GHVTH coniugatum est vocabulo GHETH, quod opportunitatem, siue opportunum tempus, Latinè significat. ut illud: Quod fructum suum dabit in tempore suo. & Tempus faciendi Domine. & Adiutor in opportunitatibus in tribulatione. Huiusmodi Evangelij Iesu

1. Cor.

A. 1.

Luca

Christi Eu-
angelij
pater.

Psal.

Ioan.

GHVTH.
GHETH.

Psal. 1.

Iesu Christi rationem esse, diuina declarant oracula: nõ quòd nequicquam passim, tumultuariè, & intempestiue obiciatur, iis maximè quibus contempni putabitur habendum; sed LAGHVTH, opportunè lasso, & peccatorum pondere oppresso, lugenti, esurienti, ac sitiienti, & pauperi spiritu succurrat. S. S. E. Nolite sanctam dare canibus, nec mittatis margaritas ante porcos. & iterum: Vobis datum est nosse mysteria; ceteris autem non nisi in parabolis, ut videntes non videant, & c. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: Tollite iugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Huiusmodi significatio est verbi illius LAGHVTH, sustentare, siue, ad sustentandum lassum. Verbum in accusatiuo positum, antiquam constructionem obtinet, in sexto casu Latinam facit orationem cum verbo sustentare. utroque modo planam exhibet significationem. At enim Christus, à Deo se lingua erudita instructum & edoctum scire primum, & consequenter iis, qui lassus sunt, opportunè communicare verbum. idem autem hoc loco nobis verbum est, quod Euangelium, ut illa, Et loquebatur eis verbum. & Qui seminat, verbum seminat. Huc & illud spectat, Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Non egent qui sani sunt medico, sed qui malè habent. Omnia verò quæ à se dicenda & referenda fuerint, eodem, quo relata fuerint, modo, à Deo Patre sibi tradita, monstrata, & ita aliis mandata proficitur ac prædicat: non ut quicquam vel teneat, vel dicat, vel agat præter vel ultra paternum conscriptum & consilium singulorum dierum ratione & usu traditum; idq; non noctu per somnia, aut alio modo minus aperto; sed clarè, planè, in ipso die manifesta luce dictatum: perinde atque diligentes præceptores cum studiosis atque probatis agunt discipulis; quibus quid per singulos discendum sit dies dictaturi, aurium indicunt attentionem. Hoc est quod subiungit: Erigit mihi manè, manè, erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum. Verba quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor: Pater autem in me manens, ipse facit opera. & Quia ego ex me ipso non sum locutus, sed qui me misit Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar: & scio quia mandatum eius vita aeterna est. Quæ ergo loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dediisti mihi de mundo (tui erant, & mihi eos dediisti) & sermonem meum seruauerunt. Nunc cognouerunt quia omnia quæ dediisti mihi, abs te sunt: quia verba quæ dediisti mihi, dedi eis; & ipsi acceperunt, & cognouerunt verè, quia à te exiui, & crediderunt quia tu me misisti. Quod Latinè legimus: ut audiam quasi magistrum, subaudiendum est, discipuli. Namque exemplaris lingua habet, LISMOAGH CHE LIMVDIM, ad audiendum ut disciplinatus, siue, ut discipuli. Qui dictata non antè peragunt, quàm acceperint. Latinus interpres ex relatiuorum lege sententiam rectè reddidit. Deo autem diligentia, & cura, & munere optimi magistri fungenti, sedulitatem, attentionem, docilitatem, & fidem in discipulo ad excipiendum atque agendum nulla ex parte ait in se requisita.

Euangelij
opportunitasVerbum.
Marc 2.
Marci 4.

Ioan. 14.

Ioan. 12.

Ioan. 15.

Dominus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abij.

DVO in hoc sermone verba auris nomini adiuncta animaduertimus, erigere, & aperire: alterum ad primam preceptoris monitionem, attentionisq; postulationem; alterum ad ipsam rei narrationem referendum, ut illud, *Audi Israel. quod attentionem petit. cui subiungitur: Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Egypti, de domo seruitutis. Non adorabis Deos alienos: & cetera, quae aperiunt & implent aurem.* Duplicem verò indicauerat causam, quam obrem sibi dicit asseri Dominus, alteram sui ipsius per docendi primum, alteram verò alios opportunè instruendi: viriq; autem à se satisfactum ait: priori plenum atq; secundum assensum; posteriori autem fidele obsequium fortiter praestando. Ad illud referimus, ego non contradico, ad hoc, retrorsum non abij. Quamquam enim graue ac difficultatibus plenum intellexerit esse Euangel. sta munus, cum propter insuetam nec vulgatam diuinorum promissorum interpretationem, à terrenis ad caelestes rationes transferendam, tum verò propter exquisita ac pura penitentia legem denūciandam, indicendamq; priuati commodi renūciationem: nihilominus tamen tantum negotium libenter susceptum, & fideliter ac fortiter gerendum sibi esse profitetur, absque formidine, absque metu certa & prompta ab hominibus offensa, contentionis & perfidia, atque indigna cum contumelia repulsa. retrorsum non abij. Mandatum itaque expositurum ac dicta omnia diuina peracturum, se se ab initio praestat, quamquam indignis exceptum ire modis, & pro magno beneficio non modo ingratos hominum experturum animos, verum: probra, maledicta, plagas, & verbera laturum.

Corpus meum dedi percutientibus, & genas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus & conspuentibus.

Omnia quae in carne Christus ob assertum veritatis testimonium ab hominibus ipsis, quorum utilitati studebat, ante mortem etiam ab usdem illatam, perpeffus est, breuem summam sibi iam ab initio cognitam & certam versus iste complectitur. Quae, quòd siq; illatim ab Euangelistis narrata, & nulli non sunt nota, referris opus esse non duximus. Aut verò se paternam voluntatem executum, ac veritatem diuinam professum: tamen ista, ac plura ab iis, quorum bono venerat, perpeffus; utpote pro seductore habitum, & ignominioso demoniaci exceptum nomine: & tamen in proposito fortiter perstitisse, diuino semper nixum & firmatū presidio, & constanti obsequio intentum ad extremum vsque, atq; hoc pacto victorem euasurum. S. S. E. Exinaniuit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen quod est super omne nomen; ut in nomine IESU omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, & infernorum; & omnis lingua confiteatur, Quia Dominus IESVS, in gloriam Dei Patris. Hanc verò suae ac paternae veritatis fiduciam ipse idem consequenter profitetur Verbum.

Dominus Deus auxiliator meus, ideo non sum confusus: ideo potui

fui faciem meam ut petram durissimam, & scio quoniam non confundar.

DOMINVS Deus] eadem significationis ratione, quae superius explicata nobis fuit, nomina haec appellantur: atque idem hac praedicitur sententia, quod postea ab eodem Verbo fuit repetitum: Ecce venit hora, & iam venit, ut dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est. Hac locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, Ego vici mundum. Hac locutus est Iesus, & subleuatis oculis in caelum, dixit: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam aeternam. Hac est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Ego te clarificaui super terram: opus consummaui, quod dedisti mihi ut faciam. Et nunc clarifica me Pater apud te ipsum, claritate quam habui prius quam mundus fieret, apud te. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo.

Iuxta est qui iustificat me, quis resistet mihi? stemus simul, quis est aduersarius meus? accedat ad me. Ecce Dominus Deus auxiliator meus: quis est qui condemnet me?

Euangelica veritatis victoriam certissima praedicit fiducia: cuius constantia fretus, ad omne periculum de se faciendum, ad quodlibet subeundum iudicium praesto sese fore praedicit, ut & cum ad rem ventum est, constanter exhibuit. Quis ex vobis arguet me de peccato? & si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Huius autem examinis exitum varium futurum significat aliis quidem in vitam, aliis in exitum euasurum; his qui non crediderint, exitialem. Nam

Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos.

Atque ita Euangelij aduersariis, nisi resipiscant, exitialem praedicit euentum: contra verò, credentibus, ac rite obsecutis veritatis promissorum Dei, constantiam ac copiam expectandam, ac demum obtinendam pollicetur.

Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem serui sui, qui ambulauit in tenebris, & non est lumen ei? Speret in nomine Domini, & innitatur super Deum suum.

Duas auditorum partes alloquitur, alteram eorum, quibus legis notitia Domini timorem creat, id est, Israelitarum secundum carnem, & Abrahami patris fidem imitantium; alteram verò eorum, quibus timor quidem Domini erat, verum sine legis disciplina & luce agentibus. Namque hoc praestat legis cognitio ignorantibus, quo lucerna & lampas obscura nocti praestat. Omne autem hominum genus in admissis per primum parentem tenebris versatur. In quibus tamen diuina lex lumen porrigit ad boni & mali cognitionem, & boni concipiendum volentibus votum cum legislatoris gratia Dei, qui verò lege carent, obscuratum habentes intellectum, quorsum tendant, quòve colliment, ne sciant. Priorum conditionem ita compellat hac

loco Verbum Dei. Quis in vobis timens Dominum, audiens vocem serui sui. Seruum, Domini Prophetam vocat à Deo missum. Quae in formula se ipsum diuinum præcipue ponit Verbum caro factum, ut iam exposuimus. posteriorum verò, Qui ambulauit [hactenus] in tenebris [ignorationis communis hominibus] & non est lumen [diuinæ disciplinae] ei. Namque apud hos etiam diuinus timor esse potest, ut apud centurionem Cornelium, qui Deum timens, & eleemosynas multas plebi faciens, ac deprecans Deum, commendatur, atq. Apostolico testimonio acceptus definitur: In veritate comperi, quia non est acceptor personarum Deus: sed in omni gente, qui timet Deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi. Virisq. autem fide actimore Dei instructis pœnitentiæ lege indita & subita, diuinorum promissorum communicationem pollicetur Euangelium. Speret in nomine Domini [in efficacia & virtute MISERICORDIS & PRÆSTANTIS] & innitatur [non super industriam propriam, nedum super alia minima, sed] super Deum suum [FACTOREM & GVBERNATOREM SVVM.] quo monitu certa suadet & commendatur spes. Ceteris autem, qui ex contentione sunt, & veritati non acquiescunt, sed iniquitati consentiunt, quidnam expectandū fuerit, diuino enunciat verbo; nimirum reprobationem & excacationem, repudiationem; atque hanc consequentes calamitates & pœnas.

Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis, quas succendistis: de manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.

Euangelij lumini aduersatos omnes ad pœnas propria industria & violentia magno molimine sibi ipsis conquistatas & partas tandem luendas relegat: verum ita compellat, ut vel hoc pacto ad meliorem frugem recipiendos velit, & optet, pertinaciter tamen contumaces tanto iudicio dignos pronunciet. Itaque utramq. Euangelij declarat vim: alteram salutis piis & probis; alteram verò ignis & inferi atq. æterna ultionis improbis parata. Accendentes ignem] Idem verbum est, quod in Mosi cantico; ad quod & alludit. Quia ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. Eademq. cum illis Apostolicis exprobrationibus sententia: Ignoras, quod benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit. Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor tuum thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet unicuique secundum opera eius: iis quidem, qui per patientiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionem quarunt, vitam æternam: iis autem, qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio. Hoc est quod prædicatur: Ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis. de manu mea factum est hoc. Præmonitionem, obtestationem, & prædictionem tam apertè expositam, ac multis dilatatam partibus, à se ipso factam & præstitam, proficitur diuinum Verbum. Illius hoc sententia est: Si non venissem, & locutus eis non fuisset, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo, factum est hoc.

Nen-

Neutrum genus hoc loco pro feminino redditur Latine MIADAI HAIE-THAH ZOD LACHEM. De manu mea fuit hæc [commonitio & obtestatio] vobis, [quam ubi contemnentibus repudiantibusq. [preueritis] in doloribus dormietis. LEMAGHATSEBAH THISCHABVN, ad miseriam iacebitis. Summa namq. miseria reprobatio definitur.

ARGVMENTVM VATICINII VICESIMINI.

ROMISSAM sæpius & in superiore vaticinio celebratam humana salutis Israelitis, atque omnibus terrarum gentibus felicitatem repetitio item responso testatus, veluti iam instantem recollit & confirmat, ac dubitatione summotam omni, expectandam suadet, ex liberalitatis dono ac munere Dei: qui, cum infinitus & simplicissimus, ac singularis omnino sit; declarata sæpius voluntati parem quoque virtutem efficacitatemq. obtinet. id quod opportunè idem ipse probabit, mirabilibus edendis rebus & exemplis, non minoribus quam ea fuerant, quæ antea cum summo attendentium stupore, ingentiq. sui laude sunt edita. Atque omnia hæc Euangelica virtutis efficientiam probatura declarantur piis & fidelibus ad pacem tranquillitatemq. animorum traducendis; contra verò horum inimicis & oppressoribus exitio & morte mulcendis. (in quo Christiani mysterij summa latet.) Hanc autem rerum humanarum admirabilem mutationem non obscuram aut incertam, sed manifestam fore ait, utpote quam Euangelij exoptatissimus nuncijs, isq. frequens, præuenturus, & presentem admiranda signa & prodigia consecutura sint: indeq. euenturum, ut antiquorum Vatum, quacunque salutem hanc spectabant, responsa antea per dictionis figuras & imaginum subindicata umbras, re presente & ad usuram communicata, iam deinceps beneficij tanti compatibus aperta manifesta q. euadant.

CAPVT LI.

AVDITE me qui sequimini quod iustum est, & queritis Dominum: attendite ad petram vnde excisi estis, & ad cauernam laci, de qua præcisi estis.

MAGNARVM atque vtilium rerum doctrina omnis discipulorum aures & mentes attentas exigit; earum præcipue, quæ propter magnitudinem vel difficultatem sui in dubium venire potuerunt. De redemptione a salute publica tam crebris Vatum responsis denunciata & promissa vnus & alter, itemq. tertius ad ambigendum scrupulus auditorum animis iniici potuit, quin & iniectus est. ad quorum vnumquemque eximendum puras aures, & singularem quoque mentis attentionem Vates postulat: ideoq. idem, vel eiusdem significationis verbum tertio repetit, Audite me. Attendite ad me. & non multo post rursum, Audite me. Atque dubitatio prima huiusmodi argumenti esse antiquis potuit, imò & erat.

Quinam conueniret communem & publicam salutem afferrī propter paucos & raros homines, qui in toto terrarum orbe ad accipiendam reperirentur idonei. Nam si ad Israeliticam gentem secundum carnem referenda fuerit ratio, dispersos omnes offensura erat; atque in eis ipsis per paucos, qui veri Israelitae sine dolo essent, exceptura. Sin verò ad omnes orbis nationes dilatanda, vix vnum aut alterum in singulis reperire esset locus, qui in Abrahami familia conscriberentur: ad quem dictum fuerat, In semine tuo benedicentur omnes gentes terra. Denique, Dominus de caelo in terram descendit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum: Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad vnum. Hanc itaque primam dubitationem, Deo dictante, sublaturus Vates, discipulorum cum delectu nominandorum, attentionem exigit: non omnibus promiscue & confusè disciplinae vocatus causa; sed iis tantum, qui veri & iusti cognoscendi studio teneantur: idq; non tam ex humana sapientia aucupentur, sed ex diuina virtutis & misericordiae contemplatione conseruentur, ac doceri auidè expectent. Hos enim huic doctrinae idoneos nominat discipulos. Qui sequimini quod iustum est, & quaeritis IERUHALAI. Nam quibus iustum pariter atque iniustum temerè confunditur; quibus praeter quod semel perperam apprehensum fuerit, nihil ulterius capitur; quibus contentiois ingenium aut studium est; istis, inquam, seges haec non metitur: Verum iis, quibus iusti praecipua ratio est, quibusq; prima ex Dei nomine ac virtute cogitandi elementa petuntur: istis nostram impertimur doctrinam; atq; prima & maxima, ac certissima discendi iacimus fundamenta in antiquis exemplis, eorum, à quibus aedificij diuinitus perficiendi exordium factum fuit. Prima enim archiuecti (post propositum & conceptum futuri operis exemplar) cura est materiae comparanda copia. Est autem materia ad muros & aedificia duplex pars; altera lapides, altera camentum, siue intritum. S. S. E. Et habuerunt lateres pro lapidibus, & bitumen pro cemento. Lapidem ex lapidicina fissi scinduntur: quam perpetuam esse oportet, utpote futuro suffecturam operi. Intritum verò siue camentum, quod olim luto plerumque factum nouimus, siue calce vel bitumine luti vicem praebente, ex fouea aliqua opportunè terram suppeditate effoditur. Porro familia omnis in sacro sermone domus nomine significatur. ut, Domus Iaghabac, Domus Aaron, Davidis domus. Filij autem lapidis nomine affini dicuntur vocabulo BENIM, quasi ABANIM. In domus autem structura, hoc est, familia statuenda, pater petra, ex quo lapides excinduntur; mater vero fossa vel fouea, unde intritum effoditur, partes praestant. Ostendit autem Deus, facillimum & maximè promptum sibi esse, ex paucissimis & raris hominibus, atq; adeo ex vno singulari, regni reipublicaq; suae frequentiam, atq; habitationis suae in hominibus domum struere, non minus quam quondam ex vno grandaeuo, atque emortui panis corporis viro, atq; ex vna sene & sterili femina tantam sobolem procreare, quantam Israelitarum fuisse compertum est. Atque hanc rem rationemq; exemplarem allegoria primum, deinde aperta elocutione docet. Allegoria est, Attende

Disciplinae idonei.

Materia ad aedificia. Gen.

Domus, familia. Lapidem filij, BENIM. ABANIM. Mater. Marci.

ad petram, unde excisi estis, & ad cauernam laci, de qua praecifi estis. NVKARTEM, defossi estis. Ad structuram illius frequentissima domus Israel translationis figuram refert. eosdem, quos compellat, ac dubio eximere curat, testes citat, & producit; utpote sese Abrahami sanguinem filiosq; dictitantes, & interim Abrahami atque Sarae firmissimae admodum fidei: propter quam ex maxima sterilitate, & ex nullo, ut ita dicamus, censu in multitudinem ingentem propagati fuerant; ut & ipsi paterna firmata fide, promissum de calorum regno, atq; frequenti civium caetu diuinum praestandum crederent, & expectarent. Hac translationis formula, illa verò è vestigio subiuncta simplex & aperta interpretatio est.

Attendite ad Abram patrem vestrum, & ad Saram quaepereperit vos: quia vnum vocavi eum, & benedixi ei, & multiplicavi eum.

QVID enim in rebus humanisq; exemplis magis nouum, magisq; admirandum spectari potest, quam centum annos natum virum (eo tempore, quo rara admodum tanta aetas fuit) patrem fieri: idq; ex muliere, natura sterili, & aeo confecta. Id quod virique propter singularis diuinae prouidentiae & efficientiae fidem, cum admirationis indice risu, auditum, & exceptum fuit. Erant autem ambo senes prouectaq; aetatis, & desiderant Sarae fieri muliebria: quaerit occulitè, dicens: Postquam consenui, & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? Nihil itaq; secius ex unico semine Abrahami, hoc est, Christo unico Filio suo, Deus adoptatam in filios, Ecclesiam, mirum in modum aucturus, & frequentissimam effecturus hoc significatur vaticinio. Atque ita primam illam ambiguitatem repetendo summouet promisso.

Abrahami & Sarae risus. Gen. 18. Israelitic omnes ex vno.

Consolabitur ergo Dominus Sion, & consolabitur omnes ruinas eius: ponet desertum eius quasi delicias, & solitudinem eius quasi hortum Domini.

Dixerat Deus, Abrahamum à se delectum ad eum ex natura sua singularem fuisse, ut unitas in numero singularis esse definiatur. namque vnum nullo pacto plura dici potest in numerandi ratione. cum primum itaq; creatus & ortus fuit Abrahamus, non modo vnicum & singulare caput existit, sicut ceteri existunt homines: sed, nisi singulari prouidentia ad extremum mutaretur, vnus tantum viueret, atq; vnus vita defungeretur, nullo altero post se relicto, qui illius nomen, locum, & partes apud posteros tueretur. Itaque verbum Vocavi, non modo vocationem illam significat, Exi de terra tua, &c. sed etiam ipsam hominis creationem. cuius idiotismi ac significationis & illud est: Omnis qui vocatus est in nomine meo, ad gloriam meam creavi eum. Itaq; Abrahamum à natali suo vnum vnicumque vocatum, postea singulari Dei dono & efficientia fecundum redditum, & ad frequentissimam posteritatis procreandam sobolem comparatum intelligimus. Dixerat enim ille: Domine Deus, quid dabis mihi? ego vadam absque liberis, & filius procuratoris domus meae iste Damascus Eliezer; addiditque Abram, Mihi autem non dedisti semen: & ecce vernaculus meus haeres meus erit. Statimq; sermo Domini factus est ad eum, dicens: Non erit hic haeres

Abrahamus vnu: quomodo dictus. Vocare.

Abrahami fecundatio.

Gen.

heres tuus, sed qui egredietur de utero tuo; ipsum habebis heredem. Eduxitque eum foras, & dixit illi: Suscipe calum, & numera stellas, si potes; & dixit ei sic erit semen tuum. Crediditque Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Quo promisso per fidem excepto, sterilitas illa & singularitas, atque, ut ita loquamur, nativa unitas, in multitudinis atque ingenis numeri, in propagationis rationem, virtutem, & feracitatem mutata est. Hoc est quod dicit, benedixi eum [in virtute] & multiplicavi eum [et veritate] per sobolem ad innumerabiles copias propagatam. Atque hoc ipsum exemplum fuisse ait illius maximi exemplaris apud se constantis, & opportunè demum edendi atque spectandi, cum consolabitur Sion. quia antea viris deserta vastitatem ac solitudinem referebat, querebaturque se filius destitutum; ut quondam Abrahamus & Sara, quos prole sufficiens consolatus est Dominus. Ita etiam suam consolabitur Sion, & ponet desertum, solitudinem & vastitatem eius quasi delicias sese ipsum illis donans, & insinuans dulcissimum ac suavisimum. S. S. E. Gustate & videte quoniam suavis est Dominus. Summas autem humani generis ac veras delicias Christum interpretamur, vite arborem in medio paradisi constitutam, eundemque viam ac veritatem. cuius virtutis quisquis ex Dei dono composuerit, hunc honorum omnium summa frui credimus. S. S. E. Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa, sapientia, videlicet, ac virtute Dei, qui Christus est. atque hoc loco arcanam illius amoenissimi ac fertilissimi horti significationem indicat per Vatem Deus. Repetitio, consolabitur, consolabitur, promissi constantiam astruit, & providentiam publicam ac singularem subindicat. quod & genericum nomen, omnes ruinas, docet. Quod verò cum Christi dono ac virtute omnia conferantur consentitque, vera bona & commoda, ex imagine ipsa declaratur horti illius decantatissimi: in quo omnia omnium fructuum, qui ad humanam vitam alendam commodi sunt, genera abundè suppetebant, vite ligno medium locum, tanquam centrum, obtinente, ac virtutis propria copiam ceteris omnibus communicante arboribus & fructibus. S. S. E. Plantauerat autem Dominus Deus Paradisum voluptatis à principio; in quo posuit hominem, quem formauerat. Produxitque Dominus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suave; lignum etiam vite in medio Paradisi. Hunc itaque Domini hortum in Stone diuinitus ponendum esse ait, ad hominum usum, quotquot Evangelio credentes, ritè obedierint. S. S. E. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis, qui credunt in nomine eius. In illo autè antiquo terrestri paradiso vite homini conuenientis & paratæ arborem stetit se nouimus: cuius tamen usu homini indignum sese reddeti, interdictum fuit. eiusdem verò ligni veritas & præstantia atque summa virtus Verbum est. S. S. E. In ipso vite erat, & vite erat lux hominum. Hæc lux venit in mundum, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aternam. Quod idem etiam ipse huius diuini doni commendator ac suator ait: Amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium. Omnes, quotquot venerunt, fures sunt & latrones; sed non audierunt eos oues. Ego sum ostium: per me si quis

Sionis fecundatio & consolatio.

Psal. Humani generis deliciae Christus.

Paradisi significatio.

Bona omnia cum Christo collata.

Gen. 2.

Ioan. 1.

Ioan. 10.

quis

quis introierit; saluabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit nisi ut furetur, & mactet, & perdat. Ego veni ut ritam habeant, & abundantius habeant. Vitam quidem habuit homo quam diu horti, in quo à Deo locatus erat, usura non caruit: caruit autem propter præcepti præuaricationem. Huiusmodi usuram, sed longè beatiorum, homini non ob suam virtutem, verum propter misericordiam & veritatem Dei per se præstandam, Christus ait, ut abundantius habeant: non quã raptam luctus & miseria, ut in primis parentibus, consequantur; sed quam concessam & acceptam summa & aterna comietur lætitia.

Gaudium & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio, & vox laudis.

H V I V S celebrati gaudij exemplum vnum subiicere opportunum fuerit: Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regenerauit nos in spem viuam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hereditatem incorruptibilem & incommutatam & immarcescibilem, conseruatam in calis in vobis, qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem paratam reuelari in tempore nobilissimo. In quo exultabitis, modicum nunc si oportet contristari in variis tentationibus: ut probatio vestrae fidei multo pretiosior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudem & gloriam & honorem, in reuelatione Iesu Christi: quem, cum non videritis, diligitis: in quem nunc quoque, non videntes, creditis; credentes autem, exultatis lætitia inenarrabili & glorificata, reportantes finem fidei vestrae salutem animarum. De qua salute exquiserunt atque scrutati sunt Prophetae, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi; prænunciatis eas, quæ in Christo sunt passionis, & posteriores glorias. quibus reuelatum est, quia non sibi metipsis, vobis autem ministrabant ea, quæ nunc nunciata sunt vobis per eos qui Euangelizauerunt vobis, spiritu sancto misso de celo, in quem desiderant Angeli prospicere. Obiter adnotandum fuerit verbum consolabitur, prius in exemplari lingua præteriti formam obtinere, futurique significationem per propheticum Enthusiasmon præstare. Vocabulum verò quasi, non ad minorem referri debet rationem, sed vel ad maiorem & præstantiorem, vel minimum ad parem: respondet namque voci CHC primaue; cuius in loco perfecta similitudo & vehemens asseueratio est; ita ut per Latinum quasi, non ex aquo reddatur: quod tamen propter lingua dispar pondus usurpare cogimur. Est autem tantum discrimen inter terrestrem paradisum, & illum quem Vates hic à Deo festuendum prædicit, quantum inter terrenum exemplum, & exemplar celeste. Itaque quasi delicias, quasi hortum Domini, utpote veras delicias, verum hortum Domini, eumque certissimum $\omega\alpha\rho\alpha\phi\alpha\varsigma\mu\omega\varsigma$ interpretamur. Atque hæcenus in primi scrupuli exemptione opera posita, cui secundus quoque eximendus adiungitur, itemque eximitur. Is autem ille est, quem temporis longitudo, atque expectationis interualla iniicere potuerunt. Nam si Dei consilium, propositumque certum erat Sionis redimenda atque seruanda & amplificanda, quorsum nam tanta salutis dilatio pertinuit, quæ nonnullum

Gaudium in Spiritu sancto.

1. Pet. 1.

Paradisi celestis præstantia.

Secunda dubitatio.

Salutis dilatio.

tum

rum spem imminuat, & quorundam etiam infringat. Id quod aliquando in diffidentia filiis arguit Christus, dicentibus: Moram facit Dominus meus venire. Hanc itaque ambiguitatem sublaturus viriusque partium, quarum res agitur; hoc est, eorum qui diuina legis doctrina imbuti erant, & gentium etiam, qua variis diducta agebant opinionibus, animos ad attentionem excitat; rei cum primis principio altius repetitio, declaranda & promissis sui magnis fidei pignoribus confirmandi & stabilendi.

Attendite ad me, popule meus, & tribus mea me audite.

UTERQUE populus, Iudeorum & Gentium, ad partes vocatus, argumenti solutionem attentè expectare iubetur: idq; duplici nomine, auctoris nempe, atque causa. Auctorem quidem sese nominat primum Deus, cuius infinitum numen & sapientia, & virtute atq; benignitate infinita, quidquid proposuerit, prestare ac perficere potest, ac demum opportunè perficiet.

Notus in Is-
saci Deus.

Primum nomen in ipso indicatur exordio. Attendite ad me. Verbum attendite, ad Israelem secundum carnem refertur: cui se iam cognoscendum, multis & admirandis praeberat modis & exemplis, ut creatorem, ut seruatore ex Aegypto, ut Dominum, Principem, & consulentem, fauentem; atq; in loco patrem, & iudicem, quamobrem eundem nunc de presenti causa verba facientem, attentè auscultari conuenit prae terita, & spectata diu recolentibus exempla. Alteri autem parti, hoc est, Gentibus, verbum

Gentes.
LEVM I.

HAAZINIV, audite, siue, auscultate accommodat; utpote quibus nondum verbi sui copia facta erat, per Euangelium tandem abundè facienda. Hos autem Deus LEVM I vocat: quod gentem meam interpretari possumus. Nam nomen LEVM, ab interprete nostro Latino interdum in gens, nonnunquam in populus, aliquando in tribus, ut hic, vertitur. Vt enim omnis

Gentes Dei
populus etia
dicitur.
Psal.
Deut. 7.

terrarum orbis, ita etiam omnes habitatores Dei sunt, vel populus singularis, vel gens: quamquam non eadem omnes ac pari valeant notitia Dei. S. S. E. Meus est enim orbis terra & plenitudo eius. & Te elegit Dominus ex omnibus gentibus, quas creauit in laudem & gloriam suam. Et quidem gentes omnes, quotquot Adami nomen & genus referunt, in laudem & gloriam Dei creatas, diuina doctrina declarat: utpote quas praeceteris animantibus praestantissimas, & res & ratio declararet; atq; adeo diuinorum capaci animo praeditas, ut & se, & sui auctorem cognoscere, & imaginem illius in se agnoscere & excolere possint, ac debeant. Qua tamen, ubi in parentibus primis à se degenerarunt, interim dum ex Dei misericordia non modò restituerentur, sed etiam amplificarentur, in vias suas abire dimissa sunt; una excepta Abrahami progentie, quam vera doctrina à se didicata, compotem ac iustem, ceterisq; doceri volentibus, magistrā esse Deus

Israellitae &
Gentes duae
orbis partes.
Rom. 1.

voluit. Atq; ita in duas partes vniuersus habitati orbis populus abiit: altera eorum, qui diuina lege scripta instructi agerent; altera verò eorum, qui, quamquam non scripta vterentur lege, tamen legis opus in mentibus animisq; suis probarent, cogitationibus inter se accusantibus, aut etiam defendentibus. Alteram illam diuino verbo & scripto constantem doctrinam sacra lingua THORAH vocat: hanc verò alterā MISPAT nomine indiget.

THORAH.
MISPAT.

Est

Est autem MISPAT idem quod apud Philosophos humana ratio, in civili disciplina ius, apud Poetas decens vocatur. Namque rectè instituta vita secundum doctrinam norma, humani officij definitionem cum laude meretur. Verum enim uerò ex humani & antiqui à parentibus contracti vitij culpa, & ex communis hostis calliditate & malitia factum est, ut nec Isra-

Humana
ratio.
Ius.
Decens.

elita, neque gentes ita suas agerent partes, ut spectatori probaret Deo. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum: non est usque ad unum. Vnde & humana natura ab sese beandū in-

Psal.

cc

cc

cc

firmitas & inopia utraque in parte declarata ac redarguta fuit, & ex consequenti diuina ad eam rem efficacitatis, benignitatis, & opis, quam necessarium esset beneficium, declaratum euasit. Id verò beneficium ubi maxime esset opportunum, hoc est, ubi humana prauitatis vitium in praecipiti esset; homini, quem amabat, quemq; ad misericordia sua admirandum exemplum rursus elegerat, à se praestandum proposuerat Deus. Id quod in hac

Humanae na-
turae infir-
mitas, &
corruptio.

Salutis affe-
rendae oportu-
nitas.

sermonis huius parte utriusque populo declarat. S. S. E. Usque ad legem peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.

Rom. 5

cc

Sed regnauit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem praeuaricationis Ada, qui est forma futuri. Sed

cc

cc

cc

non sicut delictum, ita & donum. Si enim unius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in

cc

cc

cc

plures abundauit. Et non sicut per unum peccatum, ita & donum, nam iudicium quidem ex uno, in condemnationem: gratia autem ex multis delictis, in iustificationem. Si enim in unius delicto mors regnauit per unum: multo magis abundantiam gratiae & donationis & iustitiae accipientes, in vi-

cc

cc

cc

ta regnabunt per unum Iesum Christum. Igitur sicut per unius delictum, in omnes in condemnationem: sic & per unius iustitiam, in omnes homines in iustificationem vitae. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi: ita & per unius obedientiam, iusti

cc

cc

cc

constituentur multi. Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia, ut sicut regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per iustitiam in vitam

cc

cc

cc

eternam per Iesum Christum Dominum nostrum. Hoc itaque maximum ac diuinum iustitiae & gratiae donum certissimo Dei proposito hominibus paratum, tum demum exhibendum & praestandū esse dicitur, cum propter spectatissimam necessitatem & inopiam ipsi hominum natura & necessarium prorsus intelligeretur, & maxime desideratum expeteretur. Ex qua ratione Christus desideratus & expectatio gentium audit. Hac ita praefata causam ipsam & rem ex Vatis praesente sermone exponimus.

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

Quia lex à me exiit, & iudiciū meū in lucē populorū acquiescet.

Duas res, easq; magnas, ante publicam salutem spectandas orbi à se constitutas ait, legis diuinae doctrinam, & humanae rationis examen suo iudicio expendendum: ita ut lex voluntatem Dei declaratam quidem statuatur, veruntamen obseruatam requirat. Quia lex à me exiit. Vox CHI, in

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

exemplari tempus & occasionem cum ratione etiam adnotat. Vbi cumq; enim

CHR.

cc

cc

cc

cc

cc

de sacrificiis generatim precepta dantur, particula ista CHI, primam occupat sermonis partem. pro qua Latini vel si, vel quando, vel quia substituant. Est itaq; sensus: Siquidem à me proditura est lex, quando prodierit: item, Si quidem iudicium meum in lucem populorū acquiescet, quando acquiescet, tunc, &c. Verbum RAGAGH turbare, conturbare, ac tremefacere, nec non & quiescere significat; idq; philosophicè admodum: namq; aqua vel àeris commotionem & turbationem, quiete & sedatio, atque tranquillitas eueſtigio sequitur. Atq; ita verbum hoc in maris & calì commo-

RAGAGH.

Legis vis & opus.

Euangelium.

Ephes. 1.

Iudicium.

Sup.

Luca

Iustus & Saluator Dei.

Iustitiae Dei veritas.

Exodi 15.

tionibus, rurſusq; in pacatione vsurpatum obseruamus. Igitur lex homines vitij proprij vehementer accusatura docuit, atque alio longè maiore auxilio egere admonuit. Gentes verò variis opinionibus diductas ac dissidentes Euangelij ratio & ius perterrefecit mendaciorum & vanitatis redargutas, ac demum melioris doctrina & conditionis fide informatas, & spe sedatas, composuit. Cui Euangelio ubi illa pars, quamquam non omnis, primum obsecuta est, & hac altera acquieuit, veritateq; admissa obtemperauit; tunc oportunè diuinum de salute publica promissum veritate atq; efficientia confirmatum constitit. ARGAGH, tremefacere, & quiescere faciam. Hunc locum ita D. Paulus tractat: In quo etiam nos [Israelita] forte vocati sumus, predestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae. Ut simus in laudem gloriae eius, nos, qui ante sperauimus in Christo: in quo & vos cum audissetis verbum veritatis (Euangelium salutis vestrae) in quo & credentes, signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostrae in redemptionem acquisitionis in laudem & gloriam ipsius. Huiusmodi illuminationem & pacationem gentium sacri Vates Iudicij vocabulo indicare solent. vt, Et indicabit gentes, & arquet populos multos: & constabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces. Atque de hac eadem re Zacharias: Lumen ad reuelationem gentium. Itaque hanc, quam indicauimus, geminam opportunitatem promissa per Deum salus consecutura praeannunciatur. Tunc enim

Propè est iustus meus, egressus est saluator meus, & brachia mea populos iudicabunt: me insulae expectabunt, & brachium meum sustinebunt.

Nomina TSIDKI & IESVGHATHI & rem significant, & personam significare possunt. Declarat autem consilium suū Deus, atq; efficiendum praeponet; cum duo illa, quae praecessere, peracta fuerint. Tunc enim propè, atque pro foribus Iustum suum fore, ait, multos, hoc est, in se credentes, atque sibi obtemperantes, iustificaturum; eundemq; seruatore, perpetua salute sua affecturum, quosquib; recipere voluerint. Salutem autem & iustitiam suam diuinam fore ait, eandem prorsus perfectam & praestantem, non imputatam, verum reapse constantem, utpote suo ipsius brachio effectam & pariam. Vt enim quondam in imagine apud Aegyptios Dextera Domini magnificata est in fortitudine, dextera Domini percussit inimicum, ita vt sese liberatos Israelita gratularentur: sic tunc vera salutis

com.

compotes ac diuina iustitia donatos munere, sancti confitebuntur. S. S. E. Confessio sanctorum. Leuit. Sancti eritis mihi, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. Id quod verè & efficaciter praestandum esse Deus praedicat, hoc est, manu valida, & brachij diuini virtute. & brachia mea populos iudicabunt. Brachium, roboris & virtutis est symbolum, vt in sacro docebamur Apparatu. Sua igitur virtute & efficacia indicatos populos ad vnius Ecclesiae communionem, pacem, & consuetudinem reducidos, non solum eos, qui continetes habitant incoluntq; terras: sed eos etiã, à quibus insulae tenentur. Omnes enim Euangelio audito obtemperaturos, & obtemperando ad salutis communionem admissum iri, ait. Me insulae expectabunt. non amplius in vanis rebus atque fallacibus doctrinis spem figent; sed me vnicum Seruatorem & iustificatorem attendent, & attendentes, demum efficacem cognoscent. & brachium meum sustinebunt, Euangelicam experti virtutem. S. S. E. Vobis enim est repromissio & filiis vestris, & omnibus qui longè sunt, quoscunque aduocauerit Dominus Deus noster. Huius porò tanta salutis re & ratione atque serie indicata, ad confirmandam spem diuinus procedit sermo, promissum suum certius & constantius esse asseuerans, quamquam futurum praedicatur, quàm quae & sua natura firmissima, atque ad sensum & ad tactum censentur certissima. Quid enim aequè clarum, aequè apertum, aequè manifestum atq; calum, quod oculis corporis, non die tantum, sed etiam nocte visitur? quid praesentius terra, quae inferiora cuncta continentur & fulciuntur? Verum has ipsas mundi partes non aequè fideles, certas, aeternas, & stabiles, vt verbum promissumq; suum Deus asseuerat.

Leuate in caelum oculos vestros, & videte sub terra deorsum: quia caeli sicut fumus liqueſcent, & terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores eius sicut haec interibunt. Salus autem mea in sempiternū erit, & iustitia mea in generatione & generatione.

Quamquam in ceteris minoribus mundi partibus, id est, in iis, quae sub caelo visuntur, siue illa in terra, siue in mari fuerint, assidua ac frequēs varietas & mutatio spectetur; tamen calorū integranatura, & situs atque habitus terra aeterna ac perpetua habentur. S. S. E. Generatio praeerit, & generatio aduenit, terra autem in aeternum stat. Nihilominus corpora haec, vt creata & facta sunt, ita auctoris sui voluntate ac decreto futura aliquando mutationi sunt obnoxia. S. S. E. Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cali. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent. Et sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Filij seruatorum tuorum habitabunt, & semen eorum in seculum dirigitur. Atque hunc caelo ac terra finem ex Dei consilio & voluntate imminentem non in chaos, vel in nihilum desiturum intelligimus; sed ad virium & ingenij atque efficacitatis, qualia nunc obtinentur, consumptionem, & abolitionem pertinenturū: quam noua deinceps virtus & affectio consecutura sit. Quamobrem ita Vatum effatis de hac re pronunciat: Quia caeli sicut fumus

ddd 2

liqueſ-

Confessio sanctorum. Leuit.

Brachium Gentium conuersio.

A& 2.

Promissae certitudo.

Caelum & terra mutanda aliquando. Eccl. 1.

Psal. 101.

Caeli ac terrae qualis futurae finis.

Fumi natura liquefcunt. Fumum ex rerum earum qua vruntur, fal fugine remitti, fen-
 fu experimentoq; nouimus, & natura contemplatione didicimus. Est au-
 tem in rerum corporibus firmiffima portio Sal, qua confidentiam prabet, ac
 Salis natura. durationem adiuuat. Hanc ignis liquefaciens, primum foluit & pellit, ut
 Ignis natura. ipfe reliquam partem, hoc eft, pinguem succum depafcat. qua de re &
 ratione omni in Magni operis corpore à nobis eft difputatum. Vt verò calum
 ac terram igne confumptū iri fignificaret ex Deo Vates, eam partem vfur-
 pauit, qua fuperftes relinquenda quidē fuerit, tamen ita foluta, ut priorem
 nec rationem, nec nomenclaturam tueatur. Idemq; de terra præcinit, qua
 exueta & abfumpta pinguedine, ignaua & arida euafura efferet, ut vesti-
 mentum longo vfu attritum, & vetuftate confectum atq; corruptum. Has
 itaque natura ac mundi partes, qua & ad fenfum, & ad tactum veriffima
 & certiffima probantur, tamen promifforum diuinorum veritati compa-
 ratas, incertitudinis argutum iri Deus ait. vtpote quas finis ac terminus
 apud fe decretus maneat, cum contra nullus promiffa, & suo tempore con-
 ferenda falutis & felicitatis compatibus & confortibus futurus vnquam
 fit finis. Salus autem mea in fempiternum erit, & iuftitia mea in ge-
 neratione & generationem. Hanc aternam falutem & iuftitiam multis
 nominibus vocant Apoftoli, ut regnum calorum, hereditatem immarcef-
 cibilem & incontaminatam; vestimenta pura, alba, aurum ignitum & pro-
 batum; coronam incorruptam, brauium aternum. Quod verò ad falutis il-
 lius mysterium attinet, suum in homine calū, suaq; terra definitur. vtrum-
 que verò in regeneratione mutandum, & ita confumendum, ut veteris ac
 improbi succi nihil omnino fuperfit, vtpote calefti igne diffolutum & ab-
 fumptum; reliqua tantum remanente falis antiqui particula, hoc eft, Ada-
 mi iam pridem à Deo creati fimplici natura; ea tamen per diuinum refecta
 & perfecta fpiritum. S. S. E. Auferes fpiritum eorum, & deficient: & in
 puluerem suum reuertentur. Emitte fpiritum tuum, & creabuntur: & re-
 nouabis faciem terra. Sit gloria Domini in aternum, & in feculum feculi:
 letabitur Dominus in operibus suis. Quam Dei suis in operibus letitiam
 aternitas temporum, mudo iam in perpetuum renouato, comitatur. S. S. E.
 Et vidi calum nouum, & terram nouam. Primum enim calum, & prima
 terra abiit, & mare iam non eft. Et ego Iohannes vidi sanctam ciuitatem
 Ierusalem nouam descendentem de celo, à Deo paratam, ficut fponfam or-
 natam viro suo. Et audiui vocem magnam de throno dicentem, Ecce taber-
 naculum Dei cum hominibus, & habitabit cū eis. Et ipfi populus eius erūt:
 & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. & absterget Deus omnem lachry-
 mam ab oculis eorum: & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor,
 neque dolor erit ultra, qua prima abierunt. Et dixit qui sedebat in throno,
 Ecce noua facio omnia. Et dixit mihi, Scribe, quia haec verba fideliffima
 sunt & vera. Atque hoc eodem nomine à nobis in hoc mysterium citata in
 gratiam eorum, quibus Christi Iesu virtus & effcientia vel cognita, vel
 puris auribus audita & excepta est. His enim & nos, & quidquid nobis
 Deus largitus fuerit, candidè ac fyncerè deferimus.

Reliqua

Reliqua autem in hoc sermone tertia dubitatio adimenda superest: quam
 diuturna & grauiſſima diuerſorum ac potentiſſimorum tyrannis domi-
 porum humanis animis ſtruebat. Nam quocunq; modo potentiam & vim
 definiamus humanam: ſiue eam in externis dominis, terrarumq; principi-
 bus & regibus tantum; ſiue, quod maximum eſt, & maximè ex re, quam
 agimus, adnotandum; internorum in humano genere tyrannorum ac ty-
 rannidis antiquæ miniſtrorum & poteſtatis tenebrarum vim & opes con-
 ſideremus, vel etiam vtroſque miſceamus, vtpote ab eodem ſalo effluentes,
 corruptionis fluiuos; diſſicillima, atque parè deſperanda videri poſſet ſalu-
 tis illa expectatio animis hominum: quibus rerum natura ac modi, vel ex
 proprij ingenij lance, vel ex humane ſapientie penduntur ponderibus. quo-
 rum iudicio cum nihil bonæ frugis aſtimari poſſit, ad diuinum confugere
 oportet iudicium; vt ſemper verum, purum, & conſtans, atque nulla tem-
 porum vel rerum viciffitudine mutabile.

Audite me qui ſcitis iuſtum, populus meus lex mea in corda eo-
 rum. Nolite timere opprobrium hominum, & blaſphemias eo-
 rum ne metuatis.

Diſſicillimarum quaſtionum ac dubitationum iudicium nullibi vel cer-
 tius peti, vel expeditius reperiri, quam in lege ſua probè cognita, animoque
 percepta, Deus ait. vtpote qua prima & firmiſſima iuſti & aequi elementa
 doceat, & manifeſta indicet exempla. Namque malorum & iniuriarum
 vindicem Deum, diuina lex apertè præducit: atq; veritatis huius exemplis
 frequentibus confirmat. qualia diluuij, Sodomorum, & Aegyptiorum tem-
 poribus ſpectata narrantur. Huius itaque doctrina compotes, ac verè ſtu-
 diosos ad propoſiti dubij ſolutionem ex ſe audiendam Deus appellat. Namq;
 ex cognitione iuſti per legem percepta, id quod euſtigio promittitur, euen-
 turum expectabitur. Populus meus lex mea in corda eorum. Duplex in
 hoc pronuntiato ſacræ lingue familiariſſima figura, perſonarum in verbis
 mutatio à ſecunda in tertiã eadem re, eodè nihilominus modo manente, &
 relativi pronominis poſtpoſitio, populus meus lex mea in corde eorum.
 Latiniſ, in quorum corde lex mea [conſeruat.] Quod hîc Latine lex
 dicitur, commune nomen eſt THORAH. quod perfectam & abſolutam do-
 ctrinam ſignificat; hoc eſt, hîſtorij, præceptis, atq; exemplis conſtantem. Hos
 itaque ſic delectos, & in hunc morem inſtructos auditores conſolatur Deus,
 hortaturq; ad inſolentem humana ſuperbia atq; potentie iactationem con-
 temnendam, vtpote quam diuina IESV Christi virtus & effcientia tur-
 batura, confectura, ac demum deletura ſit.

Nolite timere opprobrium hominum, & blaſphemias eorum ne
 metuatis. Opprobrium & blaſphemia hoc differunt, quod prius
 homini miſero & afflicto obiiciatur, poſterius ad irriſionem procedat. vt,
 Vah qui deſtruis templum Dei, & in triduo reediſcas illud. hoc eſt oppro-
 brium, illud verò GIDVPHAH, Salua te metipſum. quod hoc loco ad blaſphe-
 miam refertur. Nam HARAPH exprobrare Latine reddere poſſumus;
 GADAPH verò, irridere & contemnere. Vtrumque verbum à Pſalre

ddd 3

vſur-

Tertia dubi-
tatio Tyrannidis poten-
tia.Lex difficilis
dubiorum
iudicis.Deus iniuriarum vin-
dex.

THORAH.

Christus vin-
cat mundū.Opprobriū.
Blasphemia.

GIDVPHAH.

HARAPH.

GADAPH.

Pfal. 45. Iſta ſcilicet Ge- ubus deſpe- ſioni. In oratione de prouinciis conſulatus

Pfal.

Humana im- becillitas à ſapientia car- nis iſtiſa.

Egyptiorū, id eſt, pecca- torum aboli- tio. Exodi.

GRAS. ZZAM. Vermis. Tinea.

Chriſti vir- tua.

Pfal.

Iudicium mundi ac prelia Dñi.

uſurpatum eſt: A facie exprobrantium & obloquentium. Atqui Iſraeli- tis cetera gentes miſeriam, ignobilitatē, & calamitates exprobrare ſolent: id quod Cicero irridens aliquando fecit, Iudæos gentem ad ſeruiendum natam dicens. Eadem quoque expectatum illis Chriſtum vel venturū ne- gabant, vel alium à vero & legitimo fore interpretabantur. Cuius rei ima- ginem in ſe atque Saule expreſſam, Dauid quondam agnoſcens, aiebat: Me- mor eſto opprobrii ſerui tui Domine, quod exprobrauerunt commutationem Chriſti tui. A deundem verò modum ingentem illam internorum domi- norum, hoc eſt, mortis, peccati, & inferni vim, & vitiorum potentiam hu- mana imbecillitati & humilitati ſapientia carnis obiciens, perpetuam ca- ptiuitatem, & aeternum exprobrat ſeruitium, vnde nullam ſperari debere contendit exemptionem. Hac verò opprobria atq; blaſphemias iſtas, vt va- nas & futiles, à ſuis auditoribus contemptas Deus vult, illud conficiendū pollicitus, quod olim per Moſem Iſraelitis prædicebat: Egyptios, quos vi- detis hodie, cras non videbitis. Ad eamq; ſignificandam, vel potiùs expri- mendam ac repræſentandam rem, appoſitiſſima ſimilitudine vititur ingentis veſtimēti, quod à tinea, exiguo vermiculo exeſum conficitur, idq; etiam exitu in lana deprehendi ſolet.

Sicut enim veſtimentum, ſic comedet eos vermis: & ſicut lanam, ſic deuorabit eos tinea.

Duo in vermiculorum natura minima & in ſpeciem poſtrema forma ſunt, quæ ſerè immobilia, & ſenſu carentia apparent: quæ tamen vel con- textam veſtem, vel rudem adhuc lanam ita conficiunt, vt prorsus nullum reddant uſus. Illud GHAS, hqz ZZAM in ſacra lingua dicitur: pro quibus La- tinus interpres vermem generale nomen, & tincam ſpeciale reddidit. al- terum Hiſpani polilla, alterum verò traça vocant. Ita verò potentiam & vim omnē, qua humana oppreſſa laborabat natura, Euangely, hoc eſt, Chri- ſti efficiētia & virtute confectum iri, declarat per Vatem Deus. id quod aliàs aliter, eadem tamen ſententia, comminatum Dei verbum pronuncia- bat: Ero mors tua, ò mors, & morſus tuus, ò inferne. Hunc verò arcanum vermem magnas olim veſtium telas, & vitiatam fucolanam confecturum; ita diuinum ſignificabat verbum de ſe ipſo locutum. Ego autem ſum ver- mis, & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Atque iſtius- modi vel potentiſſimorum Iaghabobi à Deo ſuſcepti cum patentis tum ar- cani inimicorum fore exitum, Deus pronunciat. Ipſius verò Iaghabobi li- berati, & ad Iſraelis traducti amplitudinem, perpetuam, ſtabilem, atque aternam euasuram ſubiungit ſortem.

Salus autem mea in ſempiternum erit, & iuſtitia mea in genera- tione & generationem.

Complura quidem diuina virtutis in hominum iudicium ab orbe condi- to ſpectata olim fuere exempla, compluraq; in terris relicta monumēta, qua Dei ſapientiam, virtutem, & providentiam declararent; verum ea omnia publica & maxima ſalutis preluſia ac velitationes potiùs, quam extrema Dei prælia, dicenda, & iudicia virtutis diuina, non ipſa præcipua exempla appel-

appellanda. Quæ omnia, tamen ſi maxima, ac ſummè admiranda; tamen, ſi cum hac, de qua agitur expeditione cōferantur, exigua, & veluti rudimen- ta cenſeri poſſunt. Quamobrem ad præſantiſſimam illam victoriam & ſa- lutem, cuius adornanda cauſa cetera omnia præmiſſa & confecta fuerant, diuina appellatur excitaturq; virtus.

Conſurge, conſurge, induere fortitudinem brachium Domini, conſurge ſicut in diebus antiquis, in generationibus ſeculorum.

E ANDEM ferme attentionis paranda formulam tertium à Deo repe- titam obſeruabamus, dum triplex eximeretur ex humanis animis dubita- tio. In qua oratione atq; expoſitione diuini brachij, hoc eſt, diuina virtutis, & ad vtrumque ſeruandum populum, efficacitatis mentio facta eſt, Me inſula expectabunt, & brachium meum ſuſtinebunt. Hanc itaque virtu- tem à Deo edoctus, ac doctrina illius, qua lex dicitur, peritus Vates, ter etiam in hoc eodem appellat ſermone, eandemq; ad antiquorum geſtorum & exemplorum expediendas cauſas precatus implorat. Conſurge, conſurge. Tranſlatum verbum ab excitatione fortiſſimorum virorum, qui aliquan- do dormire viſi, ad inſtantis periculi depulſionem; atque ad ſuorum vindi- candam vicem, tutelamq; repetendam & ſtabiliendam excitantur. Verbum GHVRI, GHVRI, excitare, excitare, reddi poteſt, ſicut in diebus anti- quis. Antiqua apud patres edita exempla citat, quæ longè maiore, & magis communi ac publica cauſa ad renouandum poſtulat. quale illud fuit Abra- hami ſingularis antea viri ad frequentiſſimam ſobolem amplificati. in ge- nerationibus ſeculorum. quas multas, & frequentes ab ea tempeſtate, qua Vates hic agebat, ad Abrahamum uſque præceſſiſſe, notum erat: idq; ſignum fuerat multarum olim gentium in Abrahamica benedictionis com- munionem conſcribendarum. ad quod opus brachium Dei repetito excita- tur verbo. Præterea etiam ad tertium illud conficiendi ac perdendi inimico- rum ac dominorum potentiam; cuius efficacitatis veritatem, conſtantiam, & præſtantiam compluribus quondam exemplis ac modis in omni rerum natura, parte, ac loco ſpectatis aſſeueret.

Nunquid non tu percuffiſti ſuperbum? vulneraſti draconem?

IN diuinis ex vnico exemplo (ne dum ex multis) ad perpetuam virtutem, & aternam veritatem rectè collecta valet ratio. Quare hic diuini brachij, hoc eſt, verbi Dei virtus iam ſpectata compellatur, & ex confeſſione cele- bratiſſima aduerſus Egyptios victoria, & earum rerum, quæ victoriam illam conſecuta ornauerunt, ad maiora edenda, votiuua ſupplicantis inuen- ditur oratio. Eſt autem tota apoſtrophe ad brachium Domini, à quo Egy- ptius, ſuperbum hominum genus peſſundata, illiusq; rex Pharaos, qui draco- nis nomine ſignificatur, conſtractus fuit. Nilus enim annis anguſtiorum quondam Egypti agrum Delta aliquando dictum, ad ſuperbiam uſque in- undationibus dilatauit; vnde aquarum & fluuij filia Egyptus audiebat. Cuius tyrannus THANIM etiam, id eſt, draco, & cetera poëtiſſe dicitur. Fiſq; alluſio ad Thanim urbem, Pharaonum quondam regiam & metropolim. vs illud, Qui fecit magna in Egypto, mirabilia in campo Thancoſ. Cuius etiam

Argumentū ab exemplo in diuinis.

Pharaos dra- co. Nilus, Delta. Egyptus, Thanis.

Pfal.

etiam

Psal.

etiam significationis illud est: Tu confirmasti in virtute tua mare, contribulasti capita draconum in aquis. Tu cofregisti capita draconis, dedisti eum escam populus Ethiopum. Tu dirupisti fontes & torrentes, tu siccasti fluuios Eiban. Vtus autē est Vates verbo vulnerasti, propter tam multas plagas per totum annum Pharaoni atque Aegyptiis, vsque ad internitionem inflicta. quibus etiam cetera Israelitarum salutis & libertatis causa edita connectuntur miracula.

Nunquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis? qui posuisti profundum maris in viam, vt transirent liberati?

Id quod aliā aliter fieri poterat, hoc est, vt Israelita ex Aegypto migrantes, Chananaam regionem recta peterent via; tamen magnis miraculis & portentis amplificatum Deus voluit, cum certissima arcana salutis imagine ac significatione, maris Oceani parte siccata, & ad via commoditatē comparata, ac veluti instrata. Appellatur autē in sacra lingua Oceanus THEHHON RABBAH, pro quo Latini vertere solēt, Abyffus magna, vel abyffus multa, vel vehemens abyffus. Namque Erythraum siue rubrum mare, qui & sinus Arabicus dicitur, Meridionalis Oceani pars est notissima & complurium auctorum celebrata monumentis. vt transirent liberati? siccis pedibus, propter duratum repente solum ad transeuntium commoditatem. S. S. E. Filij autem Israel transierunt per siccum in medio maris. Igitur ex minori re, & rei narratione, quamquam natura sua maximi & admirandi exempli, maioris & sublimioris beneficij, quod aliorum omnium causa fuerat, fides, spes, & expectatio confirmatur.

Et nunc, qui redempti sunt à Domino, reuertentur, & venient in Sion laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorum, gaudium & lætitiā obtinebunt, fugiet dolor & gemitus.

Collectionis vim oratio hæc obtinet ex antecedente figura. id quod significatum est inducentis, cum exceptione tamen, eaq; insigni. Namq; Israelitas quondam ex Aegypto per multa miracula & portenta liberatos, in deserto tamen locis mortuos & consumptos nouimus; eos precipue omnes, qui vice simum atatis annum excefferant, cum extrens: qua tempora non sine dolore, luctu, & lamentis peracta sunt, nouis & frequentibus subinde funeribus ducendis: quando nulla priuata domus fuit, quin desideratos lugeret parentes, præter Calebi & Iosue familias: sed & Aharonem, & Moſen extinctos, publicis fuisse in causa luctibus legimus. Id quod in hac altera, quam Vates prædicit, salute minimè fuerit metuendum. Quippe venient in Sion laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorū, &c.

Apo. 21.

Quod Christi virtute factum, Ioannes in Apocalypsi testatur: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cū eis. Et ipsi populus eius erūt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Et absterges Deus omnem lachrymam ab oculis eorum; & mors ultra non erit. neque luctus, neque clamor, neque dolor ultra, qua prima abierunt. Hac itaque collectio à Vate inducta, argumentationis pariter atque voti ratione peniit. qualis illa omnis Habakuki oratio est: Domine audiui auditionem tuam, & timui, &c. In illa enim

Oceanus. THEHHON RABBAH. Abyffus magna. Erythreum mare.

Exodi 15.

Redēptionis: Spirituali: ad Aegyptiacā præstantia.

Habac.

enim, vt in hac, publica ac perpetua salutis vouetur votum. Quod quidem non irritum euasurum Deus ipse respondit.

Ego, ego ipse cōsolabor vos: Quis tu, vt timeres ab homine mortali, & à filio hominis, qui quali fcenum arefcet?

Piorum recta & ritē instituta vota, ea precipue, qua salutis publica causa nuncuparentur, & exaudiri à Deo, & certo firmari euentu, diuino hoc declaratur oraculo. Dixerat enim Vates, Consurge, consurge, brachium Domini, atque affectus vehementiam sui repetitione verbi ostenderat: nunc responsum audit, quo Deum nec surdum esse, nec dormire, aut cessare intelligit, repetito ad loquentis Dei pronomine, Ego, ego, & adiuncto HV, ide st, ipse. cuius arcanam significationē iam antea indicauimus. consolabor vos. MENAHHEM CHEM, consolator vester. Consolationis facultatem, voluntatem, & munus vni sibi, vt pote auctori vero, adscribit, eamque præstandam recipit. Et quidem Aegyptiaca salus illa multis partibus, isdemq; constiterat admirandis: verū alius vt magno discrimine præstantibus, ita diuerso incrementi vocabulo commendatis. Namq; miracula primum ipsa in Aegypto ad exitum vsque Israelitarum facta, magna quidem fuere; & qua nulla alia vel virtus, vel sapientia potuit imitari. Verum eadem, sicum aliis conferantur, exigua dicenda; vt qua à fortissimo viro non totis viribus incumbente, sed digitorum tantum admovente, eduntur. S. S. E. Et dixerunt malefici ad Pharaonem: Digitus Dei est hic. Iam verò miraculū illud, quod rubro mari dissindendo & exsiccando editū fuit, vt longè maius, ita maiori nomine manus desinitum fuit. S. S. E. Et vidit Israel Aegyptios mortuos, & manum magnam, quam exercuerat Dominus contra eos. Totum autē liberationis ac salutis illius opus ad brachij diuini vim & efficientiam auctoritatemq; relatum fuit. Irruat super eos formido & pavor in magnitudine brachij tui. Verum enim uerò salutem istam alteram de qua sermo institutus est, longè maximā & præstantissimam fore Deus ipse declarabat; vt pote quam non digito, aut manui, aut brachio suis, sed sibi ipsi toti adscribebat, & efficiendam suscipiebat. sicut aliās scriptū est: Deus ipse veniet, & saluabit nos. Ipse, inquam, quia hoc promissæ salutis ratio diuino consilio decreta postulat. quod in altera illa salute expedienda & perficienda etiam postulanti Moſi non est concessum: sed illud tantum datū: Tu vade, & duc populum istum, quò locutus sum tibi; & Angelus meus

Consolatio Dei.

Aegyptiaca salus.

Exodi 14. Dei digitus.

Manus. Indid.

Brachium.

Exodi 15. Salutis publicæ præstantia.

Exodi 32.

“

“

“

“

Consolatio Spiritus sancti. Mat. 5. Ioan. 14.

“

“

“

2. Theff. 2. ex compatibus idemq; testis ait, Ipse autem Dominus noster Iesus Christi-
 21 stus, & Deus & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem ater-
 22 nam, & spem bonam in gratia. Quod quidem testimoniū iisdem penē ver-
 bis ab hoc oraculo mutuatum apparet. Ego, ego ipse consolator vester,
 siue, consolabor vos. Absolutam itaque & perfectam consolationem si-
 gnificat per Vatem Deus: cuius non per Angelum, aut alium ministrum,
 vel terrestrem, vel caelestem, sed per ipsum exhibenda & prestanda, aucto-
 rem sese promittit, ac declarat. Ideoq; nihil omnino vel ambiguitatis, vel
 23 metus aut suspicionis animis piorum secum admissura. S. S. E. Dominus
 24 mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo. Ideoq; reprehenditur hu-
 manum iudicium timoris ac metus perperam ac prae posterè definiti, cum
 nulla sit, aut esse possit tanta inimicorum siue manifestorū, siue occultorum
 vis, quam diuina virtus exiguo temporis momento, ac ne momento quidem
 indigens pessundare, perdere, & abolere non possit; idq; facturū in sese re-
 ceperit Deus. Quod si Deus pro nobis, quis contra nos? ait Apostolus. Quis
 25 es tu, qui timeres ab homine mortali, externo illo homine ENOS in sa-
 26 cris vocato sermonibus. Quiq; sedet in templo Dei, ostendens se tanquam
 27 sit Deus. mortalis tamen est; quia vetus homo corrumpitur cum actibus &
 concupiscentiis suis. & à filio ADAM, hominis illius exterioris, qui tan-
 quam scænum velociter arescet; nempe diuini solis efficientia exsiccatus &
 arefactus. Enthusiastica reprehensio inducti per vaticiniū animi se ipsum
 28 lamentati propter seruitutem illam in Adamo contractam: quam pelli non
 29 posse verebantur ij, qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant serui-
 tuti: cum tamen nec illud malum adeo necessarium fuerit, vt penitus pelli
 30 posse desperetur. Nam tametsi propter peccatum illud primi Adami in om-
 nes illius naturaliter prognatos regnare & vigere permissum: nihilomi-
 nus non ita metuendum tanquam necessarium, vti dicimus, verum potius
 vnus metuendus Deus, qui & malum & bellum permittere ob culpam so-
 let; & idem bonum, ac beneficium, ac pacem afferre propter suam potest &
 affert misericordiam. Quamobrem hunc solum sacra oracula metuendum
 31 docent. Nam quis iste qui dixit, vt fieret Domino non iubente à quis etiam
 32 dixit, Ex ore Altissimi non egredientur nec mala, nec bona? Quid mur-
 33 murabit homo viuens, vir pro peccatis suis? Scrutemur vias nostras, &
 34 quaramus, & reuertamur ad Dominum: Leuemus corda nostra cum ma-
 35 nibus ad Dominum in calos. Quanoquidem, In voluntate Domini via
 36 viri. Inimicos quoque eius conuertet ad pacem, siue, pacificauit cum illo.
 Hanc de diuina virtute & voluntate fidem ac doctrinam, vt prorsus vti-
 lem, hoc loco repetens Vates indicat, & iis, quos seruandos ante videbat, in-
 culcat, veritatis agnitione verissimam confessuris.

Et oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit caelos, & fundauit
 terram: & formidasti iugiter tota die à facie furoris eius, qui te
 tribulabat & parauerat ad perdendum. Vbi nunc est furor tri-
 bulantis? VIRTUTEM efficacitatemq; omnem ad puniendum
 37 impium & iniuriosum inimicorum genus, tam apparentium quam occul-
 38 torum,

Deus solus
viadex.

torum, & ad liberandos pios, vni Deo illa adscribit commemoratio. qui
 tetendit caelos & fundauit terram. Exprobratq; homini aduersariorum
 insolentem metū, quem potius fide & spe, atq; obsequio & pietate in Deum
 oportuit mutari. Id quod iam liberato manifestum, & in cōfessis futurum
 promittit. Qui te parauerat ad perdendum. Inimicus ille generis huma-
 ni. Vbi nunc est furor tribulantis? Hoc ad id tempus referendum, cum
 etiam illud verè dictum, Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulus
 tuus? Stimulus autem mortis peccatum est; virtus verò peccati lex. Deo au-
 tem gratias, qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum Dominum no-
 39 strum. Quem Christum breuissimo tempore libertatis ac salutis negotium
 expediturum, significat Vates.

Victoria de
peccato.
I. Cor. 15.

Citò veniet gradiens ad aperiendum, & non interficiet vsque ad
 internitionem, nec deficiet panis eius.

Duo summa & maxima diuina beneficia Israelitis quondam in figura
 contigerant: alterum liberatio illa ab Aegyptiaca seruitute, qua tunc accele-
 rata & maturata fuit, cum maximè & opportunissimè expectabatur; hoc
 est, cum, decreto iam facto, de interitu, vel extremè calamitoso seruitio illo-
 rum. Alterum verò fuit singularis & perpetua suppeditandi calitūs panis
 prouidentia totis quadraginta annis, quibus peregrinatio ad patriam dura-
 uit. S. S. E. Et recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te Dominus
 40 quadraginta annis per desertū; vt affligeret te atque tentaret, & nota fie-
 41 rent qua in tuo animo versabantur, vt cum custodires illius mandata, an-
 42 non. Afflixit te penuria, & dedit tibi cibum manna, quod ignorabas tu, &
 43 patres tui, vt ostenderet tibi, quod non in solo pane viuat homo, sed in omni
 44 verbo quod egreditur de ore Domini. Hac duo verè narrata beneficia; ta-
 45 men figuram eorum, qua diuinam spectant salutem, & fuisse, & habenda
 esse, declarat hoc in sermone Deus: Fore vt publicus hostis humanum genus
 non interficiat vsque ad internitionem, vt pote maturè ac tempestiuè
 liberandum; neque panis ille quotidianus, siue post praefens toto huius vi-
 ta curriculo deficiat. Id quod tum ex virtutis, tum etiam ex iudicij, volun-
 tatis, & singularis prouidentia Dei rationibus docetur: cuius iudicio fa-
 ctum est, vt turbato & rupto rubro mari, inimicij perirent Aegyptij, & Is-
 46 raelita incolumes euaderent. Id quod admiranda illa exodo, quam Iesus Je-
 47 rosolymis completurus venit, effectum & absolutum fuit.

Dei duo ma-
xima benefi-
cia in figura.

Deut. 8.

Eadem in
spiritu.

Excessus, si-
ue exodos
completa in
Ierusalem.

Ego Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumescunt flu-
 ctus eius. Dominus exercituum nomen meum.

H VNC locum plenè ac planè in magni operis Anima tractauimus: quem
 hic indicare sat fuerit. Nominis verò Domini exercituum appellatio ef-
 ficacitatem, & presentissimam ad omnia facultatem significat; vt alias
 non obscurè, sed in sacro Apparatu, & in Magni operis corpore luculenter
 ostendimus. Hac verò promissa, quoniam prestare & efficere valens pro-
 48 posuit; frequenti commemoratione celebranda Vatum officio ac ministerio
 dicta, hominibus dictata commemorat Deus.

Lib. 7.

Lib. Ioseph.
Lib. 1. de re-
rum natura.

Posui verba mea in ore tuo, & in umbra manus meae protexi te, ut plantes caelos, & fundes terram: & dicas ad Sion, Populus meus es tu.

Sive Vatem Isaiam, sive Christum, sive ipsum qui redimendus est populum, illud compellet pronomen in ore tuo; perinde apertam reddit sententiam. Verum sequaciori ductu ad populum relata fuit oratio, dummodo verba, plantes & fundes, infinitivo explicentur modo; quo & in exemplari pronunciata leguntur. Ipse (inquit auctor Deus) posui verba mea in ore tuo, & conseruavi te umbra manus meae, interim dum rem perficio; verborum autem summum argumentum fuerit, plantare caelos [nouos in humana natura regeneratione] & fundare [stabiliendo] terram [nouam] novos fructus benignius & uberiùs prolaturam. quod & apud hunc Vatem declaratum, & in Apocalypsi praestitum constat. Ecce enim ego creo calos novos, & terram nouam: & non erunt in memoria priora, non ascendent super cor. Atque huius translationis significationem euestigio indicatam volens, adiunxit, & dicere ad Sion, populus meus es tu. Quod dictum tituli perpetui nomen habiturum significatur. Nam si haecenus Sion antiqua illa terrestri propter vetustatem & assiduam degenerationem reiecta fuerat, nunc deinceps cum calis ac terra in melius mutata nomen perpetuum non amittet, quod iam dicto & pronunciatum Dei fuerit confirmatum. Itaque beneficij diuini ratio & series illa est: Cali prius noui plantandi, terra nostra benedictionibus Dei augenda & stabilienda: ex hoc vero consequetur ille summè optandus titulus, POPVLVS MEVS ES TV. Commodè autem promissionem hanc diuinam exornauit & auxit populi ad expectationem excitatio & animatio.

Eleuare, eleuare, consurge Ierusalem, quae bibisti de manu Domini calicem irae eius: vsque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque ad feces.

Nihil unquam humano generi ex casu aut fortuna creatum euenisse, diuina intelleximus doctrina, imò omnia ad certas causas referenda, tum secunda, tum aduersa: illa quidem ad bonitatem benignitatemque Dei; haec vero ad iudicium ipsorum hominum vitiiis & sceleribus in se prouocatum & sollicitatum. Atque ita certa & constantis providentiae rationibus omnia fieri, euenire, & geri cognoscet qui quis rebus ac temporibus obseruandis & conferendis animum aduerterit. Adquam animaduersionem & cogitationem Ierosolyma, quae humana gentis personam sustinet, appellatur & excitatur, verbis reciprocis appellata. HITHGHORERI HITHGHORERI, eleuare, eleuare, sive, excita te, excita te, consurge. Qui propter ignauiam & socordiam rerum rationibus cognoscendis non intendunt animum, lethargico somno oppressis videntur persimiles: quamobrem acutioribus & vehementioribus velut obiurgati excitantur verbis primum somnum excutere, deinde stare, & corporis habitu attentius & studiosius rem perpendere ac existimare iubentur. Namque miseriarum oppressa & turbata sensu, ac gemitibus & questibus vacans, non adeò ad cognoscendas laboris pro-

Cali noui, & terra noua intra hominem.

Inf. 65.

Populus Dei.

Casu nihil euenit.

pry causas mentem animumque attendebat. Monetur autem diuina legis lectioni & auditioni auscultare: in qua planè reperiet verum; ac se omnibus suis maledictis & minis, quae scripta fuerant, obnoxiam & obligatam agnoscerit: idque non casu, vel temere, sed ex diuini iudicij decreto & euentu omnia perpessam, quacunque violati iuris, atque honesti proditi conuictis ferenda statuta fuerant. quia bibisti de manu Domini calicem irae eius. Calicis nomen certo consilio constitutum ac destinatum euentum significat, sive in secundum, sive in aduersum res euadat exitum; ita calicem salutaris legis de diuinis donis & muneribus dictum, rursusque de pœnis, animaduersionibus, & castigatione. Hunc humiliat, & hunc exultat: quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto. Et inclinavit ex hoc in hoc: verumtamen fex eius non est exinanita, bibent omnes peccatores terrae. Calicem irae eius. CHVZZ HHAMATHO, calicem caloris eius. Non frigidum, sed calidum calicem propinatum ait. cuius potus propter caloris vim interna corporis membra citius peruaderet & afficeret. Namque ira Dei propter effectum verbis, calorem significantibus, describitur. vsque ad fundum calicem soporis bibisti. Ut nullum vitium hominibus non admissum, ita nullum castigationis genus non illatum significat. soporis. THARGHELAH, turbationis & nauseae, atque inquietudinis, quales graui morbo aegrotis propinantur, & quales etiã damnatis morteque multandis praebebantur olim. Alias Latinus interpretes apud Psaltem calicem compunctionis interpretatur. & bibisti vsque ad feces. Omnino exhaurire coactus, propter improbitatem & commerita. Quid enim non calamitatis & arumarum Ierosolymitani in illa Babylonensi captiuitate senserunt? quid in ea conditione, quam post Titi victoriam subire, non tulerunt, & perferunt? Sed quid non humanum genus peccati oppressum tyrannide malorum & miseriarum ac laboris exantlauit? A quibus neque hoc, neque illi cuiuspiam hominis mortalis virtute non solum non liberati, sed nec idonea consolatione affecti sunt.

Non est qui sustentet eam ex omnibus filiis quos genuit: & non est qui apprehendat manum eius ex omnibus filiis quos enutriuit.

Nullius hominis tantum fuisse meritum, ut ob eam rem remedium laboranti afferretur; nullius tantam fuisse caritatem, ut in tantis miseris iacenti, daretur leuamen, hoc verè affirmat Vates; ut ad Iesu Christi apud Patrem gratiam, & erga homines caritatem prouocet, & appellet. Namque hic solus totius gentis pondus & laborem suscepit, & solus pro omnibus litauit, solus & mortuos ab inferis reuocauit, solus Ierosolymam atque humanum protexit genus.

Duo sunt quae occurrerunt tibi: quis contristabitur super te? vastitas, & contritio, & fames, & gladius, quis consolabitur te?

Calamitatum & miseriarum indicatam summam in bina genera partitus expenit. eadem quatuor declarat formis: quibus nullum per homines remedium, nullum solamen est adhibitum; ac ne adhiberi quidem, nisi per solum Dei verbum potuit. Primum genus vastitas fuit, hoc est, rerum ad

Calix salutaris.

Psal.

Calix soporis

Calix compunctionis.

Israeliticæ, sive humanae miseriae.

Thren. 5.

vitam oportunarum direptio & expoliatio. Secundum, contritio, deſpectio, contemptio, atque oppreſſio. S. S. E. Mulieres in Sion humiliauerunt virgines in Ierusalem: Principes manu ſuſpenſi ſunt: facies ſenium non erubuerunt: adoleſcentibus impudicè abuſi ſunt: & pueri in ligno corruerunt. Hanc Ieremias populi ſui contritionem vocat. qua tamen nullius mortalis commiſeratione excepta ſunt, vel propter facultatis inopiam, vel propter crudelitatis inſolentiam. Duo etiam alia ſubiiciuntur grauiora; qua non opes ac decus tantum tangunt, ſed animam etiam & vitam peſſundant, & perdunt, fames & gladius. Duo illa ad vnum referuntur, hoc eſt, ad externum commodum vel commodum. duo hæc altera vnam etiã tangunt animam & vitam. Quare & bina ſunt, & quatuor numerantur. Hoc autem poſterius membrum apertius expolitur.

Filij tui proiecti ſunt, dormierunt in capite omnium viarum, ſicuti oryx illaqueatus: pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui.

Eos, qui fame perierant, proiectos fuiſſe ait, atque inſepultos relictos: quod genus inter non minimas cenſetur miſerias: deinde eos, qui bello & gladio petiti fuerant, fugientes tamen, ferarum ritu inſidiis petitos, & ad viarum compita extrema captos, ac trucidatos, tanquam oryces in retia impulſos. Quæ quidem omnia mala & incommoda, manifeſtam Domini declarabant in illos animaduerſionem. Hanc autem miſeram conditionem ex merito ſubitam & perlatam, ac demum triſti ſenſu cognitã, diuino tandem beneficio mutatam in felicem rerum ſtatum tranſlatum iri, conſolando pollicetur Deus. Quoniam, inquit, nec tu miſeriam iſtam tua virtute expoſuere vales: nec mortalem quemquam reperire potes, cuius conſilio, opus, aut opera, ad tuam ſalutem nitaris.

Idcirco audi hoc paupercula, & ebria non à vino.

Infirmitudinem, viriumq; defectum prius ſignificat epiſthetum, poſterius verò, ebria non à vino, conſily inopiam. qua duo opportuniſſima ſunt miſericordie diuina exercẽda materia; quam certis nominatis titulis præſtiturum ſeſe Deus inſinuat, ac promittit.

Hæc dicit dominator tuus Dominus, & Deus tuus, qui pugnavit pro populo ſuo, Ecce tuli de manu tua calicem ſoporis, fundum calicis indignationis meæ, non adicies vt bibas illum vltra.

Chriſti Domini redemptio.

Quo tempore populus vitis & peccatis obnoxius, caſtigationis pœnas luit, ſub immanibus dominis eſt, non quod bonum velit, hoc agens, verum quod odit malũ, illud faciens; donec fortiſſimus ille redemptor tantis quondam ſignis declaratus accedat. qui, quod antea pro Iſraelitico populo, terra atque mari pugnavit; rurſus verè atque longè dignius & magnificentius præſtet: atque ita populum à ſe liberatum, & ſuum deinceps vltra vocet, & ſeſe Dominum ac Dominatorem appellari velit: Dominum vtpote redemptorem & liberatorem, qui de poteſtate tenebrarum ereptos, in gloriam & claritatem regni ſui tranſferat: Dominatorem verò, qui voluntatem ſuam præſtare illos inbeat; nec vltra de degeneraturos, nec à ſe de cetero deſe-

deſerẽdos. Hunc bonum nuncium ab illis iam tum auditum, fide exceptum, atq; ſpe expectationeq; conſeruatum quod velit, audire iubet, audi paupercula, & ebria non à vino, ſed à dolore, & malorum ſenſu, veluti ſtupens, ac turbata. Nec verò ſolummodo liberationem illis promittit, ſed efficaciſſimam in hoſtes vltionem; ſuo, hoc eſt, diuino iudicio per dendos; eodem pacto quo populus ſuus ab illis penè iam prorsus perierat. hoc eſt, Filio ſuo in terras miſſo in ſimilitudinem carnis peccati, qui de peccato, peccatum in carne ſi damnaturus, & extineturus.

Et ponam illum in manu eorum qui te humiliauerunt, & dixerunt animæ tuæ, Incuruare, vt tranſeamus: & poſuiſti in terram corpus tuum, & quaſi viam tranſeuntibus.

Extrema potentia, atque ingentis aduerſum victos & captos imperij ſuperbiq; faſtus decretum eſt, ſubiectos in terra procumbere & iacere iuſſos, calcare, peſſundare, ac proterere. qui mos inſolentior quidem, tamen à victoribus aliquando inſitus narratur. Idem contra extremam ſeruitutis conditionem in ſubiugatis & victis iſtis arguit. Ad quem morem illud pertinet, Coram illo procident Aethiopes, & inimici eius terram lingent. & illud, Et comminuam eos vt puluerem ante faciem venti, vt lutum platearum delebo eos. Ita populi Dei hoſtes & inimicos proſternendos, concutendos, & vt lutum platearum delendos, in ſe Deus recipit. quod & per Filium ſuum effectum in ſanctis ſuis Apoſtoli teſtantur. Nam, qui Chriſti ſunt, carnem ſuam crucifixerunt cum vitis & concupiſcentiis ſuis: qui iam non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum. Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberauit me à legẽ peccati & mortis; vnus ex illis gratulabundus prædicat. Via, locus maximè communis & publicus, & nulli non ad calcandum obnoxius, extrema ſeruitutis refert imaginem.

Pſal. 72.

Pſal. 37.
Populi Dei
hoſtium per
Chriſtum
abolitio.
Rom. 8.

Via.

CAPVT LII.

CONVRGE, conſurge, induere fortitudine tua Sion, induere veſtimentis gloriæ tuæ Ierusalem, ciuitas ſancti: quia non adiciet vltra vt pertranſeat per te incircuncifus & immũdus.

REDEMPTIONIS ac ſalutis promiſſæ veritatem & conſtantiam declaraturus ac firmaturus Deus genti à ſe appellatæ, veluti iam præſentem deſcribit; atque magna vaticiniy & ſermonis auctoritate exornat: uſdemq; vitur verbis, quibus antea ſe compellari probauerat: Conſurge, conſurge, induere fortitudinem brachium Domini. quo ſermone ſignificatur, nullum rectè ac ritè legitimeq; precantum, & honeſta vota nuncupantum verbum fruſtrã pronunciarı; nullum non in numeratis apud miſericordem & benignum haberi Deum: qui ſcit quibus quiſque indigeat rebus antè quàm petatur; & petitiones ſuorum ſibi innotescere, vel ex hoc ipſo declarat, quod, vbi præſtiterit, totidem, cum opus fuerit, verbis refert. Neque verò vllam humanarum rerum partem, vllam ſortem & conditionem ſeſe latere, ex eo docet, quod vicem illam oppreſſi populi, & in terra proiecti,

Precum apud
Deum effi-
cacia.

atq;

atque insolenti imperiosaq; inimicorū libidini patens descripserat: quam cum se in illos repositurum praedixerit, populum suum iam apud se pro liberato habitum, praesens alloquitur; & ad futurae felicitatis contemplationem & spem atq; fidem hortatur. Dixerat enim paulo antè, & posuisti in terra corpus tuum, & quasi viam transeuntibus. Quam miseriam in summam felicitatē non propriis viribus, non cuiuspiam mortalis opera aut ope; sed suo ipsius verbo mutatam, ante oculos describens Deus, experimento, ac reapse comprobare hortatur. Confurge, confurge, GHVRI, GHVRI, excitare, excitare, Induere fortitudine tua. Duobus nominibus commendatae atque celebres fuerant Sion & Ierosolyma Davidis aetate ac saeculo: fortitudinis altero propter regem, qui Domini bella praelatus, & finitimus, atq; suae patriae infensis antea hostibus, frenam iniecit, & iugum imposuit. Tunc etiam & Ierosolyma ipsa, in qua templam erat, sacrorum ritibus purè seruandis & colendis sancta audiebat, id quod in sacris Regum historiis, ac Dauidica domus annalibus aperitè & luculenter narratur. Atq; utriusque laudis imaginem iam nunc deinceps ad verum & viuum praestandam, auctor ipse promittit, & praesens hortatur Deus fortitudine tua. quod ad hostium infensissimorum pessundationem attinet: quos in Ierusalem & Sione spiritali spiritalis intelligimus carnem & sanguinem. In externis verò & visibilibus principatus & potestates, & rectores tenebrarum harum. Quod verò vita & morum integritatem & honestatem spectat, Induere vestimentis gloriae tuae, Ierusalem ciuitas Sancti, Dei sancti & ipsa sancta: nam vocabulum HAKODES, & ad regem, & ad ipsam referrì potest ciuitatem. alluditq; ad illud, Sancti eritis mihi, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. Et quidem in omni Ierosolymorum urbe nullum unquam cadaver fuisse conditum aut sepultum, constans traditio & historia est, praeterquam in ciuitate David, hoc est, Sione arce: in qua secretiore quodam loco ad eam tantum rem comparato regna haeredes narrantur inditi. Caterum Ierosolyma omnis nec uno integro die mortuorum corpora apud se manere patiebatur, quin ante solis occasum deferrentur. Ad quem ritum Euangelista alludit, cum ait: Multa corpora sanctorum, qui dormierant, exierunt de monumentis, & venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. id quod ad illius loci pleniorè elucidationem obiter placuit adnotare. Illam itaque vitam in melius mutatione, illam puritatem & morum probitatem gloriae siue honoris & amplitudinis vestimenta vocat Vates: quam alias stolam primam, alias alba vestimenta dici in sacro sermone animaduertimus. Duo autem prophanorum genera ab Ierosolymis protinus exclusum iri ait, incircūcisus & immundus. Circūcisio animi simplicitatem & integritatem significat, ab intemperatis affectibus vacuam. S. S. E. Circūcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui; ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, ut possis viuere. Mundities autem membrorum exteriorum morum probitatis, & innocentiae significationem proficitur. Atque ex his duabus partibus conflatur id, quod Sanctum dicimus. de qua

Deus,

Deus, Sancti eritis mihi, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. Viramque enim partem praestare oportuit eos, qui in nouam Ierusalem admittendi essent. Neque enim altera sine altera perfectum definitur virum. Hanc autem sanctitatem Verbi Dei virtute efficiendam, praedicit Vates. Namque cordis circūcisionem in spiritu, non in litera solius Dei opus esse, Apostolus asseuerat, Cuius laus, inquit, non ex hominibus, sed ex Deo est. Igitur quales ciues habitura esset illa ciuitas, hospitum etiā delectus declarat. namq; ex oppositi negatione alterius oppositi colligitur affirmatio.

Excutere de puluere, confurge, & sede Ierusalem: solue vincula colli tui captiua filia Sion.

Vti deditorum atque captiuorum habitus & situs iacere, & in puluere volutari est, ita libertatis contra signum erectus status, & pulueris excussio habetur. Priorem illam vicem Ierusalem, de qua agimus, propter suam culpam sustinens debebat quidem, verum ulcisci & mutare suis non poterat viribus, nisi diuina id efficeret misericordia & virtus, qua non modo vicem illam vltia est, verum etiam in alteram omnino oppositam permutauit. Id quod tanquam praesens agere, sentire, & cognoscere, & quaquam futurum, tamen sperare ac poscere humanum genus à Deo per Vatem iubetur, atq; excitatur. Filiam Sion Ierusalem dici, nemo ignorat, eamq; Christianam Ecclesiam esse, in arcanis accepimus libris, & ita sentimus. hoc est, humanum genus Christi redemptum & seruatum sanguine, morte, ac resurrectione, atq; ex inimico vel inutili saltem seruo, in gloriam filiorū Dei translatus. Solue vincula colli tui captiua, quae antè captiua fueras. Oratio Verbi Dei est, per Vatem pronunciata, Verbi, inquam, Dei, eiusdemq; libertatis nunciatoris, & auctoris, & promotoris. Captis quadrupedibus vincula collo iniiciuntur, eandemq; conditionem subire coguntur q; qui extrema captiuitati, & durae seruituti addicti sunt.

Quia haec dicit Dominus, Gratis venundati estis, & sine argento redimemini.

Memnisse perpetuò oportet, ita ab Isaia Vate noua cum veteribus misceri, ut omnia ad Christi IESV virtutem & efficientiam, tanquam ad certum totius doctrinae sacrae scopum referenda sint. Namq; id inter vetera & noua scripta, gesta & acta, quod inter imaginem atq; rem interest. Docet autem hoc loco Deus humanae miseriae & seruitutis causas, euenta, & modos. quorum illa summa est, Publicam calamitatem & miseriam vltro ab hominibus ascitam & subitam, salutem verò & libertatem à nullo, praeterquam ab unico Deo, repertam, allatam, & collatam. Nam publica miseria ex peccato orta est. cuius causa humanum genus Deo sese ipsum subdunt in hostium potestatem & seruitutem tradidit. Deberi autem priori domino seruuum mancipij ac nexi iure reddi, utpote cui gratis, & sine villo pretio ademptum constat. Nihil enim Deo conditori, auctori, atq; possessori datum ab hoste fuit pro capto, & in suam seruitutem traducto humano genere. Quare nec quicquam argenti, aut pecuniae, vel eiusmodi pretij à priori domino pro redimendo, & postliminio reducendo deberi. Tamen redimendum

fff

mendum

Ierusalem
fortis &
sancta.Ierusalem
hostes.Cadauer
nulum in Ieru-
salem pre-
terquam
regum.Mat. locus.
Mat. 27.Stola prima,
alba vesti-
menta.

Circūcisio.

Deut. 10.

Mundities.

Sanctum.

Ierusalem
nouae ciuitatis
sanctitas.

Filia Sion.

Humana
seruitus &
miseria.Redemptio-
nis ratio.

inendum esse captiuum, diuino consilio decretum est, quem, cum vltro, qui possidet princeps, reddere nolit propter ingenij sui contumaciam, cōsequens est, vi & p̄clio atque victoria repetitum iri. Gratis venundati estis, peccato, ac tenebrarum potestate, & mundi huius principi. Venundati estis. NIMCHAR THEM, passiuum verbum sine agente ambiguam reddit auctoritatem, atq; ad ipsos venditos potius quam ad quempiam alium referendam indicat. Vos vltro venundati estis, idq; gratis, nemine cogente aut vendente, sed nec emente quidem; quia emptio pretium appellat rei vendita ab emptore numeratum; nec potest emptio gratis fieri, vt venditio gratis dici potest, qua quispiā vel iuri suo cedit vltro, vel se ipsum in alterius ius nullo cogente, nulloq; pretio accepto vel indicato dedit. Et tamen quocunq; modo iam in alterius potestatem redactus cesserit: neque se vltro eripere ac liberare valet; neque ab alio, nisi vel vi, vel iure, vel aliquo alio pacto redimi potest. At cum argento nullo, vel auro is, qui possidet, vincitur: tum iure euincendus venit: cui tamen, si ob contumaciam & proteruiam nolit concedere, virtutis quoque oportuerit adhibitam rationem & efficientiam. Atq; ita perfecta & absoluta euadet redemptio, quam in iustitia simul atque vis expedierit & effecerit. Hunc autem locum aperte atq; diuine D. Petrus tractans, ita exposuit: *Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra cōuersatione paterna traditionis, sed & pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi & incontaminati, præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem nouissimis temporibus propter vos, qui per ipsum fideles estis in Deo, qui suscitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides vestra & spes esset in Deo. Atque hætenus Deus causam totam complexus, homines vltro veditos, nullo humano pretio redimi posse, declarauit. quam deinde paritius explicat. Duo autem totius causæ sunt capita; alterum, illos gratis venditos; alterum vero, redimendos esse, verum non argento aut auro. Prius quidem partitione quoque declarat, ac docet.*

Quia hæc dicit Dominus Deus, In Ægyptum descendit populus meus in principio, vt colonus esset ibi: & Assur absque ulla causa calumniatus est eum.

Antiquam Israelitarum captiuitatem duplicem commemorat, vtamque gratis obitam & perlatam. quarum recte cognita ratione, de duplici quoque humani generis captiuitate cognoscenda, facilis erit animaduersio. Nam quod Israelitis verè euenit, id omne humanis animis ex arcana veritate quadrat. Principio ex sacra historia constat, Israelitas quondam non habitandi, sed famis pellendæ causa in Ægyptum hospitij nomine descendisse; veruntamen semel illuc vltro traductos, dura ac diuturna seruitute affectos oppressosq; fuisse. quam, nisi diuinitus liberatos, minimè pellere, vel fugere valuisse. Deinde verò eosdē, quamquā ab illa seruitute ereptos, commississe tamen multa, quamobrem ab Assyriis abducti, & partim orbe dispersi toto, partim apud Babylonem, & alia Chaldaeorum loca detenti, asperius quoque & iniuriosius tractarentur: neque tamen ob eam rem diuina

vel

vel apud eosdem, vel apud alias gentes gloria egregiè luceret, insigniterque emicaret. Hæc nobis huius bipertiti capitis concinna interpretatio est. Quia hæc dicit I E H V E H ELOHIM Dominus misericors, benignus, & saluifer, idemq; non Israelis modò, sed totius mundi gubernator ac rector. In Ægyptum descendit [vltro] populus meus in principio [prima captiuitatis occasionem indicat] vt peregrinaretur ibi. neque enim in animum antea induxerat suum ibidem perpetuò herere, sed peregrinari tantum. Quid verò inde mali laboris ac seruitij subierit, ipse satis superg; sensit. deinde verò iterum propter non dissimiles mores, iis, quos ex Ægypto didicerant, quamquam ipse non adiret, Assyrios tamen dominos accepit, & vehementer duos expertus est. Et Assur absque vlla causa calumniatus est eum. Absque vlla causa, BEEPHEZZ, in non. id est, quamquam ipse non descenderet, aut adiret illos, vt Ægyptum primò adierat; tamen oppressionem ab illis pertulit. Verum enimvero vtamque seruitutem, genti laborem, & arumnas attulisse ait, nihil præterea commodi. Deo verò ipsi neque cultui, neque gloria, neque egregia cuiquam laudi fuisse. Quippe cum populus propter oppressionem nec pietatis tenetur studijs, nec diuino vacat cultui, vt multum autem, graui laborum sensu affectus gemere, dolere, & clamare nouit: idq; in extremis malis, quorū neque eos, à quibus vexantur, miseret: nec de diuina vel prouidentia, vel vindicta cogitatio interdum subit, vt pote à quibus non modo non existimentur Deo esse cari, sed contra numini censeantur inuisi, numini, inquam, illi, quod ab oppressoribus colitur. Nam veri Dei mentio nulla fit, audita autem contemnitur. Huius rei argumento Ægyptij regis impium responsum fuerit. Quis est Dominus, vt audiam vocē eius, & dimittam Israel? Ne scio Dominum, & Israel non dimittam. Fuerit etiam & illa apud Babylonium regem sacerorum vasorum prophanatio cum numinis, cui dicata fuerant, contemptu. Ita vt Israelitæ semel atque iterum gratis vendito, nihil præter incommoda, ludibria, & opprobria relatum, Deo autem ipsi vero Israelis domino nihil fuerit vel ab ipsis, vel ab hostibus tributum, dum hi vel Israelē Deo curæ non esse arbitrantur, vel eundem suæ seruituti à suis, quos falso colūt diu, addictum credunt. Illi verò propter miseriarum sensum, nec Deo vacant colendo, nec tantum etiam deserunt, vt perpetuam erga se prouidentiam agnoscant: atque ideo neque vitam in melius resipiscentes, corrigant. Hoc est quod idem subiungit Deus:

Et nunc quid mihi hîc, dicit Dominus: quod ablatus est populus meus gratis?

Quidnam, inquit, mihi tribuitur vel gloria, vel gratulationis? quidnam meis laudibus adscribitur? quid meo accedit cultui vel apud hostes, vel apud ipsos Israelitas, ex eo quod populus meus nullo suo emolumento, nullo mihi numero pretio, gratis abductus & ablatus fuerit? nisi illud nimirū quod & illis labor durissimus addatur, & indies crescat, & maiestati ac misericordiae meæ apud gentes minuatur fides. Id quod studiosè atque anxie Psaltes deprecatur: Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da

fff 2

gloriam.

Humani generis duplex captiuitas.

Excaptiuitate Israelitarū maiestas diuini nominis imminuta apud gentes.

gloriam. Super misericordia tua & veritate tua: nequando dicant Gentes, Vbi est Deus eorum?

Dominatores eius iniquè agunt, dicit Dominus, & iugiter tota die nomen meum blasphematur.

Scilicet hac in istis seruitutibus successus atq. emolumentis, hac lucri summa est, quòd in subiectos Domini, & in peregrinos atque miseros insolenter, superbe, & crudeliter saeunt, & in nominis mei contemptum insaniant. Nomen enim Dei IEHVEH, misericordiam & veritatem significat. quòd inimicorum vulgus dum afflictis ac miseris non parceret, contemnere & eleuare censebatur. MENVATS, contemnitur, & vilipenditur, id quòd negationi proximum est. Cuius rei argumento vel illa Cicero-

Cicero pro Flacco. Cicero in merita sententia de ludæorum captiuitate.

nis temeraria sententia est. Sequitur auri illa inuidia Iudaici. Hoc nimirum est illud, quòd non longè à gradibus Aureliis hac causa dicitur: ob hoc crimen hic locus abs te, Lali, atq. illa turba quaesita est. Scis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Summissa voce agam,

tantum ut iudices audiant: neque enim desunt, qui istos in me, atque optimum quicquid incitet: quos ego, quo id facilius faciant, non adiuuabo. Cum aurum Iudaorum nomine quotannis ex Italia, & ex omnibus vestris prouinciis Ierosolymam exportari solet, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est, iudices, qui hoc non verè laudare possit? Exportari aurum non oportere, cum sapè antea Senatus, tum me consule grauissimè iudicauit. Huic autem barbara superstitioni resistere, seueritatis, multitudinem Iudaorum flagrantem nonnunquam in concionibus pro repub. contemnere, grauitatis summa fuit. At Cn. Pompeius, captis Ierosolymis, victor ex illo phano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter: qui in tam suspitiosa ac maledica ciuitate locum sermoni obiectatorum non reliquit. Non enim credo, religionem & Iudaorum & hostium impedimento praestantissimo imperatori, sed pudorem fuisse. Vbi ergo crimen est? quonia quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, iudicatum fateris, quaesitum & probatum palam non negas: actum esse per viros primarios, res ipsa declarat. A pamea manifestè comprehensum, ante pedes praetoris in foro expensum est auri pondo centum, paulo minus, per Sextum Cesium equitem Romanum, castissimum hominem atq. integerrimum. Laodiceae viginti pondo, paulo amplius per hunc ipsum L. Peduceum nostrum iudicè. Adrymeti per Cn. Domitium legatum. Pergami non multum auri. Ratio constat, aurum in arario est: furtum non reprehenditur, inuidia quaeritur, à iudicibus oratio auertitur: vox in coronam turbamq. effunditur. Sua cuique ciuitati religio, Lali, est: nostra nobis. Stansibus Ierosolymis, pacatisq. Iudeis, tamen istorum religio sacrorum à splendore huius imperij, grauitate nominis nostri, maiorum institutis abhorrebat: nunc verò hoc magis, quòd illa gens quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis. QVAM CHARA DIIS immortalibus esset, docuit, quòd est vicia, quòd elocata, quòd seruata. Quamobrem, quoniam quòd crimen esse voluisti, id totum vides in laudè esse conuersum, veniamus iam ad iuuu Romanorum querelas, &c.

Quid

Quid apertius? quid ad gentium de diuina erga Israelitas misericordia, ac panè prouidentia abnegatione arguendam sententiam, & ad loci huius interpretationem magis expressum periri possit? nisi & illud forsitan clarius oratoris eiusdem pronunciatum, Iudeos ac Syros nationes ad seruitutè natas? At ergo Dominus, nomen suum IEHVEH ex populi sui iniquiore ac diuturna seruitute non modo non apud gentes cognosci, sed contemni, sed prophanari. Cuius auctoritatem non illo pacto ac modo, hoc est, non calamitatibus & afflictionibus, verum beneficiis in miseros ponendis, vendicaturum sese recipit: ita, ut qui haecenus auersum atq. ab alienatum vel negligentem aut amauerant, certissimum ac praesentem, propitium ac vltro benignum sese illis praeberent agnoscant.

Cicero de prouinc. confularibus.

Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse sum qui loquebar, ecce adsum.

Oracula ac responsa omnia, quae de promissis diuinis erga hominum genus fusa fuerint, non voluntate hominum allata, sed Spiritu sancto inspirante, per Vates pronuntiata. Deus ipse quemadmodum quòque pacto declaraturus ac certissimè docturus esses, hoc vno praecipuè signo & argumento cognoscendum indicauit. hoc est, sui ipsius admirabili praesentia, & ar-

Promissiores & veritas exhibita.

cana ac verissima efficientia ac virtute sui nominis IEHVEH, quae ita iam comparatam, & ad praestandum promptam, idem commendat spiritus, Ego sumentem dabo de fonte aqua viua gratis. Qui vicerit, possidebit haec, & ero illi Deus, & ille erit mihi filius. Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quòd nemo scit, nisi qui accipit. Ex his autem diuini oraculi responsis docemur, nullis rationibus aut argumentis diuinam virtutem & efficientiam in hominum animis magis innotescere, quam misericordia donis, atq. in his illo omnium praesentissimo sui ipsius per Spiritum sanctum & insinuandi, & praeberendi. Ecce ego sto ad ostium, & pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illum, & cenabo cum illo, & ipse mecum.

Apo. 21.

Ibid. 2.

Cognitio Dei per Spiritum sanctum inhabitantis.

Ibid. 3.

Namque apud Israelitas quondam, quamuis plurimis miraculis, virtutibus ac signis Dei notitia commendata fuerat, nunquam tamen in eam euasit claritatis certitudinem, quam post eosdem liberatos ab hostibus, & è mari euasos, atq. in libertatem assertos obtinuit. S. S. E. Liber auitq. Dominus in die illa Israel de manu Egyptiorum, & viderunt Egyptios mortuos super littus maris, & manum validam quam exercuerat Dominus contra eos. Timuitq. populus Dominum, & crediderunt Domino & Moysi seruo eius. Crediderunt salutis illius, quam Deus verè praestiterat, verum, & veracem Vatem ac ministrum fuisse Moysen. Ita etiam Ecclesia Dei, post acceptum diuinae regenerationis promissum, Dominum oraculorum omnium auctorem, atque ipsum ipsis admirandis modis tanquam Patrem fauentem cognouerunt, atq. illa demum confessi sunt praesentem. Reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter, quòd os Domini locutum est. & Non docebit ultra vir proximum, & vir fratrem suum, dicens:

Exodi 14.

cc

Confessione sanctorum. Sup. 40.

Ierem. 31.

Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me a minimo eorum, usque

ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, & peccata eorum non memorabor amplius. Hac dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunæ & stellarum in lumine noctis: qui turbat mare, & sonant fluctus eius, Dominus exercituum nomen illi. Si defecerint leges ista coram me, dicit Dominus, tunc & semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus. Semen Israelis, id est, potentis Deo cunctis diebus presentem fore pollicetur. Iam verò quisquis Christi arcanis fuerit initiatus, facile intelligit, primum populi Dei in Egyptum descensum ad peregrinandum ultrò ceptum, primam sui deditioem in hostis antiqui fidem fuisse. quam vanam, fallacem, & ærumnosam experiri fuerit conatus: eiusdem verò singularia & priuata ac publica admissa (quæ actualia peccata Theologi vocant) causas ad Babyloniensem abductionem & seruitutem dedisse. vtriusque autem calamitatis remedium in solius diuine misericordiae beneficio positum, & consilio diuino decretum, verbo promissum, re, ac veritate præstitum. Vtinam verò hæc prædestinatoribus rectè cognita & expensa, animum ad resipiscenciam punxerint. Ego ipse, qui loquebar, ecce adsum. Promissorum oraculorumq; suorum fidem se ipsum presentis salutis auctorem, atq; adeò ipsam salutem præstando, liberaturam ait. In die illa, de qua verè ac propriè scriptum, Hac dies, quam fecit Dominus: exultemus, & latemur in ea. Huius felicissimi & maximi beneficij instantem veritatem, & annunciandum aduentum diuino spiritu intuitus Vates, per entusiasmon celebrat, atq; ad expectandum commendat.

Quàm pulchri super montes pedes annunciantis & prædicantis pacem, annunciantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion, Regnabit Deus tuus:

Regni Dei Euangelium, id est, bonum nuncium, publicè & palàm declarandum præuidens Vates, laudibus & gratulationibus prosequitur. Cuius nuncij præcones complures fore ait, ut reuera fuisse compertum est: Cum primis enim in diebus illis venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ, & dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum calorum. Hic est enim qui dictus est per Isaiam Prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto, Parate viam Domino, rectas facite semitas eius. Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilæam prædicans Euangelium regni Dei, & dicens, quoniam impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei, pœnitentini, & credite Euangelio. Idem verò & muneris, & fidei Apostolis creditum, & officij factum constat. Quæ omnia per Vatem nostrum præuisa, sic excepta sunt, Quàm pulchri super montes pedes annunciantis pacem. Inter ceteros rituales mores ille quondam solennis fuit, festorum dierum denunciatores & præcones ad montes destinare, qui vehementi voce ex edito cacumine cum neomenias ac cetera festa tempora, tum præcipuè Iubileum annum præconio adiacentibus nunciarent populi. Ab hoc ritu Vates gratulationis vsurpauit formulam, qua felicem Euangelij prædicationem excepit. Nam felicitatis & fausta rei aduentum pedum pulchritudine per epiphonema significauit, Belgarum sermone, qui rectè, alacri-

alacriter, & feliciter, quas inierit, peragit res, witte voetef, id est, candidos pedes habere dicitur. Atq; Euangelij argumentum quatuor nominibus ab hoc Vate declaratum commendatur. quod tamen apud Nahumum unico tantum vocabulo significatum legitur, Ecce super montes pedes Euangelizantis & annunciantis pacem. Celebra Iuda festiuitates tuas, & redde vota tua: quia non adiciet ultra ut pertranseat in te Beliaghal. vniuersus interit. sic ille. Noster verò hic Vates quadrigenimò vsus est verbo. Prædicantis pacem, annunciantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion, Regnabit Deus tuus. Quæ, quanquam eadem sint res, tamen vario diducuntur habitudinis respectu. Namque Euangelium duobus populis communicandum fuit, gentium omnium orbis totius, quibus diuina lex nondum admissa erat, & iis, quibus hæc fuerat & voce, & scripto tradita. illis quidem, ut ipse sensu ante inimicus Dei, pacis & conciliationis nuncius Euangelium fuit. Id quod ab Angelis Christi genethliacum celebrantibus, primum auditum est, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, in vniuersa terra pacem stabiliendam significantibus. Idem etiam ab hoc ipso Vate alijs alijs verbis expolitum. & Non leuabit gens contra gentem gladium, & non discent ultra prælium. Publicam itaque gentibus omnibus apud Deum pacem, primo hoc nuncij membro Isaias promittit. Atqui votorum summa gentibus omnibus, quæ humanitatis valeret sensu, in duo tantum diducatur capita, alterum pacis publicæ & securitatis; alterum felicitatis tum publicæ, tum etiam priuata. Felicitas autem summum vocabatur bonum, id est, non vno à singulis definitur modo: Omne enim ferè philosophicarum sententiarum discrimen in certa & vera boni constitutione versabatur. quod pro singulorum ingenio variè definitum offendimus. hinc illud in scholis peripateticis celebratissimum, Qualis vnusquisque est, talis finis videtur ei. Itaque præter publicam tranquillitatem, quam SALOM, siue pacis nomine significari intelleximus, singulorum hominum beatitatem TOB, id est, bonum, nominari obseruauimus. quod cum variè ab hominibus definitum sit, ut sæpè alijs docuimus, à nullis præterquam à sacris auctoribus rectè constitutum est. Hi enim in unico ac solo Deo, humani generis bonum statuerunt. Mibi autem adharere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam. TOB ADONAI LECHOL. Bonus, siue suauis, Dominus vniuersis. Bonus est Dominus sperantibus in eum, anima quærenti illum. Quoniam verò publica hominum pax, & commune omnium atq; singulare bonum, hoc est, Deus ipse ultrò sese donans, per Euangelium nunciatur. Prima huius commendationis pars duobus constat membris, prædicantis pacem, annunciantis bonum. Itaq; felicitatis veræ doctrinam integram gentibus Euangelio communicandam, Vates ait. quam doctrinam, quia Israelite ante Euangelium ex lege & Prophetis habebant quidè, verum nondum plenè obtinebant ac possidebant, nec vsque ad publicæ salutis tempus possidere poterant, hoc ipsum quod requirebant, id est, salutis aduentum diuina, audituri prædicantur, simulq; illud edocendi, nec salutem, nec Dei regnum uni sibi tantum, sed omnibus alijs quoque gentibus communicatum.

Peccatum original.

Peccata actualia.

Psal.

Euangelij præcones. Mat.

Marci 1.

Festorum denunciantionis titus.

Euangelij argumentum.

Nahum 1.

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

Hean. 1. & collatum iri. S. S. E. Christus mortuus est pro peccatis nostris, & non
 ,, pro nostris tantum, sed pro totius mundi. Namq; publica salus Christi mor-
 ,, te effecta, commune verò gentibus omnibus regnum Christi resurrectione
 r. Theff. 1. comparatum est. Sicut scitis, qualiter unumquemque vestrum (sicut pater
 ,, filios suos) deprecantes vos, & consolantes, testificati sumus, ut ambulare-
 ,, tis dignè Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam. Hunc itaque
 ,, Israelitis diuina iam eruditus doctrina per Euangelium declaradum nun-
 ,, ciandumq; esse ait. Prædicantis salutē, & dicentis, Sion, regnauit Deus
 tuus. Doctrina namque vera notitia non exigua Sioni contigerat. Salutis
 verò diuina beneficium adhuc requirebatur. Hoc autem prædicandum ab
 Euangelij ministris, & dicendum præterea eum, quem ipsa Sion Deum
 suum cognoscebat, in omnes regnaturum gentes. Nabumi autem oratio Is-
 raelitas tantum spectat, quocumque pacto Israelem definiamus, quibus non
 vltra in seruitutem agendis perpetua & aeterna promittitur pax, quam sin-
 gularē, vti dicimus, rationem Vates idem declarat. Celebra Iuda festiui-
 tates tuas, & redde vota tua; quia non adiciet vltra ut pertranscat in te
 ,, Babil. vniuersus interit. Atq; huius Euangelij nunciationem ab Aposto-
 ,, lis faciendam, publico omnium vaticiniorum ac Vatum consensu, & com-
 ,, muni gratulatione confirmandam, commendandam, & concelebrandam
 fore, Vates ait. Id quod aperitè factum sacra noui fœderis testatur scripta.
 A. G. 3. Omnes Propheta à Samuel & deinceps, qui locuti sunt, annunciauērunt
 ,, dies istos: Vos estis filij Prophetarum, & testamenti quod disposuit Deus
 ,, ad patres nostros, dicens ad Abraham: Et in semine tuo benedicentur om-
 ,, nes familiae terræ. Hanc itaque communem & consentaneam Vatum om-
 ,, nium cum Euangelica veritate gratulationem significans Vates, ita asseue-
 ,, rat, ut ipse quam non verbis & orationibus, aut humana sapientia speciosis
 declarationibus, quin potius rei veritate, & certissimo ac præsentis Dei be-
 neficio comprobatum iri doceat.

Vox speculatorum tuorum, leuauerunt vocem, simul laudabunt:
 quia oculo ad oculum videbunt, cum conuerterit Dñs Sion.

Speculatores hoc loco Vates appellantur, qui, quæ absentia sunt & futura
 etiam, tanquam ex editissima contemplabantur specula. Atq; horum prædi-
 ctionibus conuenientem veritatem ab Apostolis esse declaradam, & à Deo
 præstandam accepimus. id quod factum multis testatum est & personis &
 modis: Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti à Patre, plenum gra-
 tia & veritatis. Non erubescio Euangelium, virtus enim Dei est ad salu-
 tem omni credenti, quæ in eo reuelatur. & Veniam ad vos, & cognoscam,
 ,, non sermonem, sed virtutem: Non enim in sermone est regnum Dei, sed in
 virtute. Quod fuit ab initio [apud Deū,] quod audiui[mus] [à Vatribus præ-
 ,, dictum, ab Apostolis nunciatum] quod vidimus oculis nostris, quod per-
 ,, speximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vita (& vita mani-
 ,, festata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam aeter-
 ,, nam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis) quod vidimus & audiui-
 ,, mus, annunciamus vobis, ut & vos societatem habeatis nobiscum, & socie-

1. Ioan. 1.
 Rom. 1.
 1. Cor.

1. Ioan. 1.

tas nostra sit cum Patre, & cū Filio eius Iesu Christo. Oculo ad oculum
 videbunt cum conuerterit Dominus Sion. Salute publica per IESVM Vifio noui
 Christum parta, non iam, ut antea ex parte cognitum, & ex parte prophe- Testamenti
 tatum iri, sed facie ad faciem videndum esse ait: Nam cum venerit quod qualis.
 perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Qui legit, intelligat, & hoc 1. Cor.
 sibi exoptet, hoc in votis perpetuum habeat. Qui verò surdescit, vni sibi
 fraudi esto. Namq; dignissimum hoc diuinum beneficium omni gratulatio-
 ne & supplicatione publica subiuncto elogio confirmat Vates.

Gaudete, & laudate simul deserta Ierusalem: quia consolatus est
 Dominus populum suum, redemit Ierusalem.

Et quidem hac non tam terrestrè illam Ierosolymam, quàm communem Ierusalem,
 totius orbis Ecclesiam respicere, argumento fuerit, quod nec tunc, cum Vates Ecclesia.
 prædiceret, Ierosolyma deserta erat, nec cum Verbum Dei in carne venit,
 inculta & infrequens manebat, immo omnium Asia ciuitatum habebatur
 celeberrima: quam obrem non vti sola, sed vti regni totius futuri metropolis
 hoc loco definienda est, eademq; dicenda, quam absque muro habitatum iri,
 Vates prædicant. Quam instituendam stabiliendamq; sibi Dominus con-
 solatus dicitur præterito verbo, tanquam certissimo vsurpato, consolatio-
 nisq; causam duplicem fore ait, consolationem, videlicet, populi ad salutem Confolatio
 vocati & recepti, & Ierosolyma, hoc est, Ecclesia sua antea ab hostibus Isracl.
 internis occupata redemptionem, Vt destruat corpus peccati, ut vltra non
 seruiamus peccato. Id quod per Verbum, quod brachium Dei appellari an-
 diebamus, efficiendum declaratur, nec efficiendum tantum, sed etiam ma-
 nifestis exemplis apud gentes declarandum, imò & spectandum.

Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omniū gen-
 tium: & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.

Diuini verbi efficacia Brachij nomine in arcano sermone significatur, Brachium
 vti iam diximus. vnde illud ab illius matre feminarum sanctissima dictū, Domini.
 Fecit potentiam in brachio suo. Verum ita absolutè pronunciatum virtu-
 tem etiam absolutam & communem, tum ad beneficium ponendum, tum ad
 iudicium exercendum pro argumēti ratione interpretari licet. Verum cum
 certis adiunctis, certam quoque vendicat obseruationem, quippe quod libe-
 rationis ac salutis causa appellatum animaduertimus. vti, Cantate Domino Psal. 97.
 canticum nouum, quia mirabilia fecit. Saluauit sibi dextera eius, & bra-
 chium sanctum eius. Notum fecit Dominus salutare suum, in conspectu
 gentium reuelauit iustitiam suam. Recordatus est misericordiae suae, & ve-
 ritatis suae domui Israel. Viderunt omnes termini terræ salutare Dei no-
 stri. Idem dictum, eiusdemq; sententia à Vate nostro nunc in publica salu-
 tis manifestatione vsurpatur cum significatione maioris miraculi, & præ-
 stantioris beneficij, quàm illud Aegyptiaca liberationis fuerat. Namque in
 illa liberatione complures cum seruis, tum comites prodierant, qui non erāt
 ex Israelitarum censu, atq; in iisdem ipsis Israelitis non pauci vulgares, ac
 minus puri, ex populi fece. Verum enim uero in hac quam celebramus, libe-
 ratione & salute cum populum omnem, tum ministros præcipuè publicos,

UNIVERSITY
 GRANNA

non nisi tanta rei idoneos & puros effectum, & ad perpetua victoria ritè colendam celebrandamq; laudem comparatum iri ait, utpote qui è peccati & mortis contagio liberati & mundati per brachium sanctum Domini enaserunt. Id quod gratulabundus agit, & commendat Vates.

Recedite, recedite, exite inde, & pollutum nolite tangere: exite de medio eius, mundamini qui fertis vasa Domini.

Salutis publicæ ad Aegyptiacam pertinet.

Qui quondam ex Aegypto liberati sunt post agni Paschalis esum, omnes citra ullum discrimen prodierunt, atque in via, quæ totis quadraginta annis peracta est, variis modis afflicti sunt, propterea quod nec omnes puri, nec omnes eodem animo pradii, iisdemq; moribus ornati fuerant, adeo ut ad deferenda tabernaculi monumenta omnia Leuiticam tribum seligi, & certis ritibus expiari opus fuerit. Nunc verò in hac maxima & præstantissima salute omnes ita puros effectum iri didicimus, ut nihil vulgaris fecis, nihil Aegyptiæ consuetudinis admissuros, aut secum retenturos, audiamus: utpote qui deinceps postea genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis dicendi sint; offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo. Quamobrem omnes ad puritatem accipiendam exhortatur Vates. Vasa enim Domini humani animi sunt, quæ illa tam distincta, ac multiplici tabernaculi partium atq; ornamentorum descriptione & enumeratione significantur. S. S. E. Quicumque emundauerit se ab istis, erit vas in honorem paratum Domino in sanctificationem. Oportet enim eos, qui ad hanc salutem vocantur, sedato ac deliberato animo iter vitæ capessere, fide atq; obsequio instructos, & Euangelij doctrinam ritè imbutos, utpote quos non metus iam, non suspicio, non vlla dubitandi aut herendi, vel trepidandi causa impeditura, vel retardatura, vel aliàs turbatura sollicitet, ut quondam Israelitas ex Aegypto iam iam cessuros non parum sollicitabat metuentes, ne, qui copiam abeundi fecerat, hostis consilium repente mutaret, atq; fugientes insecratus, vel reduceret abeuntes, vel trucidaret. Sic enim ille primus exitus habuit, quare magna festinatione ceptus interim, non sine metu continuatus; donec demersis in mari inimicis, tranquilla iter agentibus libertas & securitas. Huiusmodi autem fore salutis huius, de qua agimus, rationem & formam Vates ait: non quæ cum trepidatione ac metu ineatur, sed quæ constantè atque absolute unica peragatur expeditione Christi IESU, qui susceptum populum confidenter traduxit, palam triumphans illos in semetipso.

Quoniam non in tumultu exhibitis, nec in fuga properabitis, præcedet enim vos Dñs, & congregabit vos Deus Israel.

Dum agni tantum terrestris carne & sanguine atq; succo usus est, qui ex Aegypto fugere iubebatur, populus non sine trepidatione agebat, utpote qui solum Mosem salutis illius intuebatur ministrum, hominem tantum, eundemq; Dei seruum, hominè tamen; & quamquam per fidem iter cū duce sequeretur; tamen, quia neque Angelum præcedentem videbat, nondum omnem exuerat metum, donec, mare ingressus, columnam nubem, sibi fauentem, & inimicorum oculos turbantem, vidit: cuius lumine, & calore,

& numine alacriter contemptis hostibus maris, illum tractum totum nihil ab undis laesus, peruasit. Illius autè veritatem nubis partim lucide, & partim obscuræ præstiturus erat Christus: qui absoluto iam & antiquato terrestri agno, sese nouum caelestem edendum præbuit, ut carne & sanguine suis communicantes, ab omni exemptos metu dux ipse, rector, & auctor, liberos atq; incolumes in littore statueret, tanto præstantiore virtute auctos, quanto inter terrestrem atq; caelestem interest agnos, quantum inter obscuram & claram fauentis Dei interest notitiam. Hoc est quod ait, præcedet vos Dominus, & congregabit vos. non Moses, ut olim, verum Deus Israel, qui ex timidis ac trepidantibus hominibus Israel, cum Deo valentem reddere & præstare nouit. Ait verò, præcedet vos, quod ducis officium est, & congregabit, quod ad pastorem pertinet: id quod aliàs per vnicum virum fieri non potest, in magno aliquo exercitu per duos fit, ducem priorem, & postremi agminis custodem posteriorem. utrumque verò munus ab uno Deo præstari, nubes illa antiqua declarauit. Magnam verò salutis & mutationis huius notitiam, & admirabilem declarationem fore; ait Vates. utpote quæ non ipsis modo compositibus & participibus constituta, sed aliis etiam gentibus veritatis fidem sit factura. ita ut certum illud enadat, Omnes qui viderint eos, cognoscent illos: quiv isti sunt semen cui benedixit Dominus. Neutra verò ex antiquis illis liberationibus, quæ Israeli- tarum populo cõtigerant, metus ac trepidationis expertis omnino fuit. Namque priorem illam Aegyptiacam ad maris usque rubri tentationem non leuis comitatus est metus. Nonne iste est sermo quem loquebamur ad te in Aegypto, dicentes: Recede à nobis, ut seruiamus Aegyptiis: multo enim melius erat seruire eis, quàm mori in solitudine. Et ait Moyses ad populum: Nolite timere, state, & videte magnalia Domini, quæ factururus est hodie: Aegyptios enim quos nunc videtis, nunquam ultra videbitis in sempiternum. Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Posterior verò liberatio, quæ ex Babylone restitutus est populus, aduersarium quoque Samballatum cum aliis infestissimis inimicis experta est. Nihil verò simile his in hac diuina salutis absolutissima expeditione metuendum sacra excipiunt oracula.

ARGUMENTVM VATICINII

TRIGESIMI.

REDEMPTI & seruati populi dignitas & ornamenta amplitudineque describuntur, eademque vni Deo accepta referuntur. Cuius humanitas & benignitas apparuit, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed per suam misericordiam saluos nos fecit. per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti, quem effudit super suos abundè, ut iustificati gratia ipsius, heredes sint secundum spem vitæ aternæ per IESUM Christum Dominum nostrum, qui dedit semetipsum pro nobis, humiliavitque usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in no-

mine IESV omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, & infernorum:
 & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus in gloria est Dei Patris.

E C C E intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit valde.

Mysterium redemptionis absconditum
Christi hominis obedientia.
Philip.
Christi exaltatio.
Christus rex.
Pfal.
Pfal.
RVM.
Christus Propheta.
NISA
4 Reg. 9.
MASA
Christi diuini honores.
GHABAH.
GHOBH.
Iob 21.
Pfal. 112.

HUMANÆ salutis negotium maxima admirationis plenum, atque vnius Dei consilio institutum, Verboq; caro factum creditum & commissum, ita gestum, expeditum, & confectum fore, ut nemo hominum, quamquam sapientissimus, non stupeat. ut pote quod nulli unquam in mentem venire potuerit, quemadmodum ex existimata stultitia, sapientia, ex seruitute, regnū, ex ruditate, prudentia, ex infima humilitate, ingens ac sublimis gloria oritur. Quae tamen omnia ita demum facta & effecta constabunt per Iesum Christum Deum Patri aequalem, eundemq; hominem seruo simillimum, qui, qua parte homo erat, ita diuinitati obtemperauit & seruit, ut quam per naturarum unionem dignitatem, quanquam serui specie velatam, obtinebat, obedientia merito & officio ac iure quoque ex diuino decreto vendicaret. S. S. E. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se equalē Deo: sed exinaniuit semetipsum, formā serui accipiens, in similitudinē hominū factus, & habitu inuentus ut homo. Propter quod & Deus exaltauit illum [ut hominem charissimum & obsequentissimum] & donauit illi nomen, quod est super omne nomen. Id quod, quamquam ipse ut pote Deus semper intellexit & cognouit, tamen ut homo in se ipso expertus didicit, atque ultra hanc disciplinam & intelligentiam, triplici exornauit amplitudinis ornamento, nempe quod exaltabitur, & eleuabitur, & sublimabitur. Exaltabitur, IARVM. Hoc verbum regiam significat auctoritatem & praestantiam, ex qua significatione illa sunt, Exaltabit te ut hereditate capias terram. &, Exaltauit sicut unicornis cornu meum. In his enim locus & argumentis verbi RVM frequens observatur usurpatio. Eleuabitur, arcana sapientiae & prophetiae munere & facultate, ultra omnes quotquot fuerint, unquamq; futuri sint Vates. Namq; verbum NISA in hanc rem proprie pronunciat. ut, VEADONAI NISA GHALAV ETH HAMASA HAZOTH. Dominus onus hoc leuauerit super eum. Frequensq; illud apud Vates, MASA ADONAI. Quartum porro ornamentum & sublimabitur. VEGHABAH, ad supremos ac diuinos refertur honores. Siquidem vocabulo GHABAH, quod celsitudinem, sublimitatem, & maiestatem significat, caelestes animos, atq; adeo ipsum Deum supremum cognominari adnotauimus. Quidquid enim vel Deum, vel diuinitati propinquum dicimus, id GHOBH, sublime & excelsum appellatur: ut, An putas quod Deus GHOBESAMAIM, excelsior caelo sit? Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat? HAMAGHIBIHI LA SEBETH, qui exaltat ad sedendum. Atque illud apertissimum, quo superiorum potestatum declaratur ordo, ad supremum usque productus Deum. CHT GHABOAH MEGHAL GHABOAH SOMER VEGHEBOHIM GHALEHEM. Quia excelsio excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alij. Atq; his nominibus

bus omnibus Christum amplificatum iri, prae dicit vates, idq; quod ad humanas partes consecuturum, propter admirabilem & absolutam obedientiam aduersus Deum, caritatem aduersus homines, laborum propter humanum genus tollerantiam, & maximam in ferendis iniuriis ignominiosaque patientiam: denique ad superanda incommoda omnia nunquam victam fortitudinem. Quae omnia subiunctis indicantur ac describuntur in Christo factis periculis.

Sicut stupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum.

Frequentissima in sacris libris, atq; in Vatum praecipue sermonibus personarum de eadem re mutatio & variatio est, quam hoc etiam loco usurpat Vates. Ait autem nunc sublimitatem & amplitudinem illam humanitati Christi diuino iudicio decretam & tributam, propter admirandam & stupendam humilitatem, cuius exemplum numquam antea auditum in hoc vno spectatissimum fuerit: Neminem enim virum innocentem tot tantaq; probra, opprobria, tormenta atq; incommoda tollerasse, auditum unquam fuit: neminem etiam vel infimum hominem similia perpeffum. I s, virum significat, eundemq; singularem. Filij Adam vel infimi quique dicuntur. Nul lum itaq; vel clarum & insignem virum, nullum vel ex infima fece hominem ab hominibus ingrato animo exceptum, adeo iniuriose tractatum, adeo, ut sic loquamur, deformatum, atq; hunc hominum omnium, quotquot fuerit, quotquot mundus tulerit, in ipsos mortales beneficentissimum, deq; omni humano genere benemerentissimum. Id quod Christi passionem a narrationis principio recolentibus, manifestum fiet. Verum illis ipsis contumeliis, probris, iniuriis, cruciatibus, tormentis, & ignominiosa crucis morte ferendis, mirum & stupendum quoque quantum effecerit & confecerit usque rerum: quippe qui hostes omnes cum suis principatu ac potestatibus vicerit, fuderit, ac perdidit. Id quod futurum praenunciavit Vates.

Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum MAGNAM & admirabilem Dei virtutem & sapientiam ex eo prae dicit Apostolus, cum per stultitiam, per ignobilitatem, per modestiam & patientiam, per humilitatem, caterasq; partes, quae humano iudicio ingloriae & contemptibiles censentur, mundi sapientiam, amplitudinē, vim, gloriam, & superbiam, & quaecunque aestimantur maxima, superata, victa, & pessundata fuerint. Neque hoc tantum de arcana & inuisibili principis mundi huius tyrannide, sed etiam de visibili regno, dominatione, & imperio, siue per vim, siue per industriam gerendo, dictum interpretamur. Elegit enim Deus contemptibilia & infirma mundi, ut confundat fortia. Hoc itaq; admiraturos ait tum populos, tum reges praecipue, neque quid respondeant, quidve excipiant, reperturos.

Quia quibus non est narratum de eo, viderunt: & quae non audierunt, contemplati sunt.

Quis nam, aut cui unquam narratum est, ex ignobilitate, nobilitatem; ex ignominia, gloriam; ex cruce & morte, vitam & amplitudinem, diu-

hinc pauperum despicentia, diuitum quoque gratia & existimatio parantur. Hinc demum praposteri iudicij error nascitur, à Spiritu sancto vehementer taxatus. Etenim si introierit in conuentum vestrum vir aureū anulum habens, in veste candida, introierit autem pauper in sordido habitu, & intendatis in eum qui indutus est veste praeclara, & dixeritis ei: Tu sede hic bene; pauperi autem dixeritis: Tu sta illic; aut, sede sub scabello pedum meorum: nonne iudicatis apud vos met ipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum? Audite, fratres dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & haeredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? Vos autem exhonoraſtis pauperem. Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia? Atqui si Iesu vita ex habitu & specie, atq; ex fastu existimanda esset, quidnam humilius? quid infirmius? quid laboriosum, durumq; magis reueriri potuit? Ab ipsis primis incunabulis exulis apud Aegyptum; in infantia matri & patri putato subditi, viri iam facti sese Ioanni baptizandum praebentis, à prima sui ostensione pauperiem colentis, viarum laboribus dediti, invidentium detractionibus & maledictis petiti; denique à suis eiekti, & ignominiosa morte ac probris affecti: atq; omnia haec summa constantia, maxima patientia, & inaudita unquam antea modestia, lenitate, & mansuetudine perferentis. Si verò aliorum de eodem animaduertamus sententias, In propria venit, & sui eam non receperunt: quid amplius? Baghazebub appellarunt, & è vinea paterna eiektum, cruciatibus, ludibriis, uerberibus, & cruce affecerunt. Omnia haec in vno virorum omnium sanctissimi, innocentissimi, beneficentissimo spectata, hominum oculis talem iudicandum praebere, qualem Vates hic describit, Despectum & nouissimum virorum, quod ad principum & pontificum censuram & iudicium attinet. quod verò suum ipsius spectat habitum, virum dolorum, & scientem infirmitatem. Is MACHOBOTH VIDVAGH HOLI. Virum laborum, siue laboriosum, & notum infirmitudinis, id est, quem labores, fatigationes, & lassitudines, fames, sitis, ieiunia, cura, sollicitudines notum ac veluti familiarè habeant. adeò vt suis etiam cognatis non modò fastidio, sed vilipendio etiam fuerit, dicentibus: In furorè versus est. Hoc significat illud, quasi absconditus vultus eius. Ex exemplari, VCHMAZZTHER PANIM MIMENV, & sicut abscondere facies ab illo, id est, & quem, qui videat, videre dissimulet, vt pro ignoto habere videatur. Ita enim etiam discipuli comprehensum deserentes, fugerunt, & Petrus sibi cognitum, pernegabat. vnde nec reputauimus eum. Haec itaq; humani iudicij de Iesu Christo summa ratio fuit. Quantū verò à diuino consilio aliena euaserit, indicare Vates occipit.

Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit: & nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplinam pacis nostrae super eum, & huore eius sanati sumus.

HUMANÆ salutis rationem hoc loco docet Vates, arcanum verò consilium

filium in suo relinquit sacrario, vt pote nondum illa tempestate aperiri concessum. quod à nobis, quādo ita Deo placuit (cui vni maxima gratia) si non prorsus reuelare, tamen indicare iam fas fuit; & cum saepe aliàs, tum in lib. generationis ac regenerationis Adami propius indicatum est. Rationis autem & iuris, de quo hic agitur, illa summa est: Hominum genus à prima parentum prauitate duobus nominibus obnoxium erat; altero quod se à diuina gratia abalienarat, atq; iræ filium constituerat: altero autem quod inimico Dei, hoc est, diabolo vltro venditum addixerat. virique autem nomini satis factum oportuit, hoc est, offensionem diuinam in gratiam reconcilianda, & possessioni à Principe huius mundi usurpata. Offensionem peccantis exacta castigatione leuari, & gratiam dignæ personæ, absoluta obedientia, iniri oportuit. possessione aduersarium deturbare maxima virtutis ac supremæ fuerat fortitudinis. S. S. E. Cū fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt quæ possidet: si autē fortior illo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Atqui nemo homo tantæ fuit, aut esse potuit vel dignitatis, vel gratiæ: vt vel totius humani generis personam solus ageret, agendoq; partes susciperet, ad commune debitum in se luendum: quod debitum infinitum esset, & infinito exoluendam pretio. Exoluendum verò fuerat per carum & gratum, offenso Deo, caput: quale nullum erat inter eos omnes, qui natura filij iræ censebantur. Quamobrem diuinum Verbum, per quod omnia facta fuerant, restituenda instaurandaq; suscipere, suarum partium esse duxit. idq; misericordia persuadente, atque iustitia probante, conficiendum redemit opus: atq; caro factū, demumq; generis totius personam sustinens, tandiu, tantumq; se castigari passus est, quoad iudicio diuino nominibus cunctis & satis factū, & iudicatum, solutum, & satis datum constitit ea ex parte, qua placandam ac sedandam receperat offensionem. Qua verò causa superandum, ac possessione pellendum hostem promiserat, idem quoque adeò fortiter peregit ac praestitit, vt verè tandem pronunciarit, Princeps huius mundi iam iudicatus est. Verum enim verò illud maximè in hoc admirandū negotio, quod virumque opus eadem fuerit confectum opera, hoc est, quod laboribus, plagis, uerberibus, ludibriis, ac durissima morte sustinendis & perferendis, & paternæ gratiæ conciliator, & potentissimi inimici victor & exspoliator euaserit. Atqui ita res habet, & ad diuinam misericordiam ac virtutis laudem peracta est, indeq; diuino Verbo æternum redemptoris ac seruatoris Dominiq; nomen ab utroque ductum est iure. Vox propter, hoc in versu repetita, vicariam sortitur significationem. Verè languores nostros. HHALAIENV morbos nostros, quos nisi grauissimis remediis curare non erat: impossibile hoc enim erat humana virtuti; impossibile etiam legi, in quo infirmabatur per carnem. Igitur Deus Filium suum mittens in similitudinē carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, & liberaret eos, qui per totam vitam obnoxij erant seruituti. Et nos [prudencia & sapientia carnis] putauimus eum leprosum & percussum à Deo & humiliatum. Lepra,

Lepa super- b. & pona le- gitima. Humanum genus lepro- sum.

Pfal.

PESAGH.

MIN.

Humani ge- neris culpa

HHABVRAH Liuor.

Humani ge- neris medela

curus in sacra lege est mentio, quemcunque corripuisset, superbum antea & insolentem fuisse, atq; ob id à Deo percussum, & ad infimam conditionem arguebat reductum. Cuius conditionis personam vniuersum sustinebat hominum genus à primo natura sua honore ad extremam iraductum vitia- tis miseriam propter peccatum. Hunc eandem quòd Christus innocentissi- mus ac sanctissimus agnus obierit susceptam diuina ira placida causa im- positam à Deo, Sapientie consilio declaratum est, idemq; à verbo ipso oppor- tunè perlaturò, multo antè per Vates commemoratù. Ego autem sum ver- mis, & non homo, opprobrium hominù & abiectio plebis: Omnes qui vide- runt me, deriserunt me, locuti sunt labijs, & mouerunt caput. Disciplina pacis nostræ super eum. Castigationem, quam diuina iustitia pro offen- sione postulabat, ex qua conciliatio ac pax consequeretur, illi imposita signi- ficat agnoscens Vates. Est autem in verborum delectu & structura magna & singularis ad significationem adnotatio. vulneratus propter iniquita- tes nostras, MEHHOLAL MIPISGHENV. PESSAGH, improbitatem Latinè dicere possumus, ex insolentia & superbia natum, cuius curatio vel vl- tio plagis & vulneribus imponendis paratur. Particula MIN & causam, & in comparationibus indicat excessum. atque ex verbo sic veriti potest, vulneratus est propter plusquam prauitates nostras. Attritus est pro- pter scelera nostra. MEDVCHAH MEGHAVONOTENV, percussus pro- pter & vltra prauitates nostras. Duobus namque nominibus humanum genus in culpa erat, altero insolentia & improbitatis in scelere admittendo, altero contracta & penitus penetrantis vitiositatis, ex qua morum peruer- sitas oriebatur. cuius etiam correctio prauitatis plagas & tunsiones exigit, utpote rei dura ac distorta, & ad rectum referenda. Vtraque autem trans- latione distinetè significatur, Christi passione ac morte non scelera tantum humana expiata, sed vitia etiam correcta, & prauitatem ac deformitatem, ad rectum ac decorum emendatum iri. & liuore eius sanati sumus. VBE- HHABVRATHO NIRPELANV. HHABVRAH id quod liuor à Latinis di- citur, verum non omnis liuor vocatur HHABVRAH, nisi is tantum, quem inflicta conficiunt plaga sanguine ad percussam partem confluenta, ibidem- que cum tumore etiam propter feruorem exusto. Id quod aliquando medi- cina arte ad sanitatem paratur. quod vel plagis, vel torturis, vel etiam cu- curbitulis adhibendis fit. atq; ita Christi effusum, tunsusum, percussum, cun- ctisq; modis affectum sanguinem ad medicinam homini faciendam postu- latum, datum, & idoneum fuisse ac profuisse intelligimus. Neque verò, vii dicebamus, cuiusquam alterius hominis vel naturã, vel virtutem, vel san- guinem id præstare potuisse, Vates ait. Quippe, cum contraria contrariis curentur, vitium integritate, aegritudinem sanitate; corruptionem incor- ruptione, puritate impuritatem, prophanationè sanctitudine, vita mortem, rectitudine prauitatem curari oportuit. quæ remedia nusquam, nullave in hominum conditione, nisi in vno Verbo caro factò consistere, aut reperiri potuerunt. Namque

Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam de- clina-

clinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.

COMMVNEM omnium hominum correctionis & medicina neces- sitatem vnus mortalium atque obnoxiorum quoque agnoscit ac fatetur Va- tes. idq; duabus translationibus declarat. altera à disperso grege; altera ab agricultura vsu producta. Humana quippe vitæ ratio & consuetudo vitæ nomine ferè in omnibus dicitur linguis. idq; in sacra præcipuè. vt, *Vias tuas Domine demonstra mihi. & Legem pone mihi Domine, viam iusti- ficationum tuarum.* Hæc itaq; ratio cum ex vero instituitur, via recta no- mine commendatur; sin verò vel incerto consilio, vel ex libidine agatur, peruersa & improba vocatur via. Atque hominum genus omne pecudum gregi dicitur simile. Quod animal, nisi idoneum magistrũ, quem sequatur, agnoscat, variis diductum erroribus, vario ac multiplici fit obnoxium peri- culo. quo in errore homines omnes à primo vsque hominum parente alios aliò à tramite recto diductos fuisse versatos, & hic Vates narrat, & alij identidem confirmant, Dominus de celo prospexit super filios hominum, vt videat si est intelligens, aut requirens Deum. Omnes declinauerunt, si- mul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Id autem quàm verissimum esse, diuina docuit lex, quæ sola diuinarum in- stificationum via ne cultiores quidem suos antiquos ad perfectum adduxit, propter carnis infirmitatem: illos autem, quibus non accepta fuit, erroris, & peruersitatis damnauit. Quare diuina bonitatis fuit, hunc vnicum pa- storem cõstituere, qui quæ sita pecora, è variisq; erroribus reuocata in vnus gregis formam cogeret, coactaq; idem ipse regeret & pasceret: Ego sum pas- tor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis: mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriae, videt lupum ve- nientem, & dimittit oues, & fugit; & lupus rapit, & dispergit oues: Mer- cenarius enim fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de oui- bus. Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem, & animam meam pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili; & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnus ouile, & vnus pastor. Altera translatio ex plantis arboribusq; sumpta, nec minus in sacro ser- mone frequens hominum genus omne ad arborum refert naturam, eamque multiplicem, propter ingeniorum varietates, ac dona singulis hominibus à conditore concessa, idq; ferendi causa fructus: qui si requiratur, vel degener inueniatur, excisionis & ignis iudicio obnoxias coarguit plantas. Pluri- mum autem in colendarum arborum scientia interest, quemadmodũ vna- queque planta ab ipsis primum virgultis instituatur ac formetur, vt & ipsa recto crescat stipite, & nulli alij ad crescendum, ac fructum ferendum im- pedimento sit. quare in hunc vsum & valli acuuntur, & furca parantur; quibus à teneris alligata planta & rectè crescant, & cali influentis opor- tunè atq; ex aquo fruuntur: atque ita fructibus ferendis reddantur idoneæ. Atqui homines omnes quàm primum natos, ab huiusmodi cura neglectos, in diuersaq; distortos ac deprauatos inclinaffe Vates ait. atque ita à natura

Humani ge- neris morbus & error.

Via.

Pfal.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

118.

Hominũ ge- nũ gregi ouiu simile.

Pfal.

Lex via iusti- tie.

Pfal. 118.

Christus pastor.

Ioan. 10.

Homines ar- boribus com- parantur.

Hominum deprauatio.

Vite lignum
Christus.
Prouitatis
humanae
correctio.

sua integritate & bonitate degenerasse, ignis q̄ subisse damnationem, nisi diuina sapientia cōsilio vite lignum viuudum in paradisi medio prouisum & constitutum fuisset: cui quacunque adligata admitterentur planta, à prima sui prauitate ad rectum reducta, emendarentur & conualescerent. Id autem ut fieret, ipsam mediam & rectissimam atq; firmissimam vite arborem laborare oportuit; ut pote quae unica diuersarum prauitatum reluctan-tem vim sustineret; & sustinendo, corrigeret. Atq; hoc pacto humani generis gubernandi curam, corrigendi ac dirigendi laborem & negotium integrum huic vni redemptori demandata & suscepta, atq; sustentata esse declarantur. Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus

Hcb 2.

11 IESVM propter passionem mortis gloria & honore coronatum, ut gratia
12 Dei pro omnibus gustaret mortē. Decebat enim eum, propter quem omnia,
13 & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salu-
14 tis eorum per passionem consummare: qui enim sanctificat & qui sanctifi-
15 cantur, ex vno omnes: propter quam causam non confunditur fratres eos
vocare. Atque in hunc modum interpretamur verbum, Posuit Dominus
in eo iniquitatem omnium nostrum. HIPHGIAH BOETH GHAVON
CULANV. obuiare fecit in eo prauitatem omnium nostrum. *Italiè,*
Ha fatto riscontrar in quello il torto di tutti quanti noi. Atque ita huius
pontificis atq; redemptoris necessitatem hominum generi vniuerso commu-
nam, ac diuini consilij magnitudinem, benignitatem, ac misericordiam Dei
erga homines, hactenus commendatam ipsis Iesu Christi voluntatis fidei,
atque obedientiae & patientiae constantiaeq; descriptio & commendatio
subsequitur.

Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum: sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum.

Christi-facri-
ficiam.

V T quondam aris ac sacrificio destinatas oves, placidissimum & innoxium pecus, eorum, pro quibus mactabantur, vicem subibant: ita Christum unicum Dei agnum pro cunctis hominibus rite litaturum, ac diuina iustitia sufferendum, vltro sese Patris voluntati dedisse ait. idq; à principio mundi deliberatum & constitutum certumq; significat. Quare & fortiter, simul, atque constanter subitum non ignaro tum crudelissima mortis, tum etiam plagarum & contumeliarum, quae morte ipsa non leuiore addenda erant, ita eidem praedicta, Ecce ascendimus Ierosolymam, & consumma-

Luce 18.

11 buntur omnia quae scripta sunt per Prophetas de Filio hominis: Tradetur
12 enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur, & postquam
13 flagellabitur occidetur. Haec omnia praedicta à Vatribus, ait, quae apposi-
14 tissima pecudis mitissima imagine ab Isaia significata sunt. Oblatus est,
15 quia ipse voluit. IESVS itaque sciens omnia quae ventura erant super se,
16 processit, & dixit eis, Quem queritis? Responderunt ei, Iesum Nazare-
17 num. Dixit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum,
18 cum ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in
19 terram. Iterum ergo interrogauit eos, quem queritis? Illi autem dixerunt,
Iesum

Ican. 18.

Iesum Nazarenum. Respondit Iesus, Dixi vobis, quia ego sum: si ergo me queritis, sinite hos abire. Cohors ergo & tribunus, & ministri Iudeorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum, & adduxerunt eum ad Annam primum. Sicut ovis ad occisionem ducetur. Adducunt ergo Iesum à Caipha in praetorium: erat autem mane, & ipsi non introierunt in praetorium ut manducarent Pascha. Exiit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit, Quam accusationem affertis aduersum hominem hunc? Responderunt, & dixerunt ei, Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Et quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. Obmutescere est, nihil queri, nihil eloqui. Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit, & milites plethētes coronā de spinis, imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum; & veniebant ad eum, & dicebant: Ave Rex Iudeorum. & dabant ei alapas. Hanc mentem, hanc fortitudinem atq; patientiam praestiturum praeuidebat ac indicabat Isaia, idq; hominum causa laturum, quorum culpa erat non sua; & tamen laturum iisdem mortis iudiciis & ministris mortis, inquam, per iniuriam, violentiam, & prae omne iudicium inferendae. Neque enim vel vlla allegari potuit lex, quae ritè examinata, supplicium illi innocenti indiceret, neque in eo ipso iudicio, quo damnatus est, vlla iudicialis ratio aut formula seruata est, sed omnia per asperitatem, & per tumultum acta & transacta, imò & perturbata. Hoc illo, qui subiunctus est, significatur versu.

De angustia & de iudicio sublatus est: generationem eius quis enarrabit? quia abscissus est de terra viuentium: Propter scelus populi mei percussus eum.

Huius carminis interpretatio non Latinis modo antiquarum ignavis linguarum, verum & ipsis primaeuam callentibus linguam, negotium facit. illis propter insolentiam significationis praepositionum, De, è, ex, praë, quae primaeuam praepositionem MIN referunt. His verò propter vltimum pronomen LAMO, raro in hanc formulam pronunciatum. Virisq; verò faciliorem interpretationem rei ipsius notitia reddet. cui etiam fores ipsa carminis versio ex verbo aperiet. ME GHOTSER VMI MISPAT LVCAHH, VEETHDORO MI IESOHHEHHA CHI NIGZAR MEERETS HHAIM, MI PESSAGH GHAMI NEGAGH LAMO. Ex verbo, A clausura & à iudicio sublatus est, & structuram illius quis eloquetur, quod excisus est de terra viuentiū? à scelere populi mei percussus est illis singulis. Praepositio MIN efficientem & finalem causam & locum, aut statum, conditionemq; rerum significat: interdum etiam comparationis excessum adnotat. denique magnum ad sententiam in omni parte momentum habet: neque vnquam ita singulariter veritur, quin ceterorum indictione officiorum vim retineat. adeò multum refert germana ac primaeuæ lectionis diligens & attenta consultatio. Magnum mysterium causae humanae à Christo susceptae in hoc versu Vates includit, fore enim ait ut Christus comprehendatur, & iudicetur, uti fontes comprehendi, viuiculis teneri, iudicari, ac in supplicium rapi solent: cum tamen ille idem sit insons. Sed nihilo-

minus tamen totius populi vicem agens, pœnas etiam luat, non pro suo scelere, quod nunquam ipse vel admisit, vel admittere potuerit; sed pro publico & communi omnium ac pro singulorum ex populo priuatis criminibus. Quibus humanum genus (cuius ille expiandi partes ageret) tenebatur. Hoc argumentum ita Vates eloquitur, ut Iesum non temere, vel casu aliquo, scilicet uel tumultu ad supplicium raptum significet, quanquam hoc ita existimari possit iis, quos rei fugerit ratio, sed de clausura, siue angustia, & de iudicio sublatum, & de certa iudicij ratione raptum. Verum quemadmodum illud iudicium in initum & peractum fuerit, paucis cognitum, ac dictum promptum constare, nimirum eum, cuius si in mores & vitam inquiratur, necessariò pronuntiandum sit, Ego nullam inuenio in eo causam. Hoc est, structuram, siue generationem, illius uitæ & consuetudini collatam, quis vel cogitatione consequetur, vel oratione enarrabit, quam obrem sublatum sit de terra uiuentium, tanquam maleficus, de quo scriptum, ac lege

11 sancitum, Auferes malum de Israel. Verum enim uero quod nemo hominum, ut par erat, cogitare, aut clarè docere posset, Deus ipse, qui indicet, inducitur, A scelere populi mei percussus est LAMO, illis singulis. Nam quod cuncti, quod singuli debebant, ille unicus pro omnibus expiando perulit, nunquam alias, nisi ille solus procuraret, expiaturis. LAM, plurale est, & genericum pronomen: uau affixum singularis numeri, publica cum priuatis coniungunt. Lamed litera cum datiuo deseruit, comodum uel incommodum arrogat ei cui adiungitur. Idemq; ualeat atq; pro Latinorum, & ad illam referatur formulam, Hoc est corpus meum, quod pro uobis tradetur. Hanc autem ratione, hanc sententiam in fontis Iesu causam non obscure commemorat olim unus ex Iudaico populo retulit Caiphas: qui cum esset Pontifex anni illius, dixit eis [consulentibus unà] Vos nescitis quicquam neque cogitatis: quia expedit nobis ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni illius, prophetauit, quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. Ab illo ergo die cogitauerunt, ut interficerent eum. Neque uero probra & supplicia atque tormenta uiuentem tantummodo perlaturum Christum, prauidere Vates, uerum mortuum etiam & sepultum iniuria afficiendum; idque ab improbis & opulentis.

Et dabit impios pro sepultura, & diuitem pro morte sua: eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius.

Sine prima uel lectionis ope locus hic difficile explicatus habet, propter peregrinae dictionis reliquias. VEIITHEN ETH RESAGHIM KIBRO VEETH GHASIR BEMOTNAV GHALLO HHAMAZZ GHASA VELO MIRMAH BEPIV. Ex uerbo, Et dabit improbos sepulcrum eius, & diuitem in mortibus eius, super non iniuriam fecit, & non dolus in ore eius. Nullus hominis supplicium, cuiquam commodum uel compendium, praterquam tortori, affert: quippe tortor, ultra opera mercedem, fontis quoque uelimenta detracta usurpat. id quod Christo etiam Iesu euenisse, & Vates praenunciare, & sa-

cre narrant historia: Diuiserunt sibi uelimenta mea, & super uestimenta meam miserunt sortem. Et milites quidem hac fecerunt. Verum illud extrema apud homines immanitatis ac seuitiæ rarissimum exemplum fuit, mortuo etiam, etiam sepulto insultare ac detrahere, etiam seductoris nomen, & notam inurere uelle, nec sumptus ac largitioni ob eam rem parcere. Ita ut militibus pratorianis improbissimo hominum generi non modo supplicium Iesu, uerum & sepulchrum fuerit quaestuosum. Altera autem die, quæ est post Parasceuen, conuenerunt Principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum, dicentes: Domine recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc uiuens, Post tres dies resurgam. Iube ergo custodiri sepulchrum usque in diem tertium, ne forte ueniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, Surrexit à mortuis: & erit nouissimus error peior priori. At illi Pilatus, Habetis custodiam: ite custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes inierunt sepulchrum, signantes lapidem cum custodibus. Quos custodes pecunia corruptos legimus, ac sublatum corpus mentiri iussos. Quæ cum abissent, ecce quidam de custodibus nunciauerunt Principibus sacerdotum omnia quæ facta essent. Et congregati cum senioribus consilio accepto pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, Quia discipuli eius nocte uenerunt, & furati sunt eum, uobis dormientibus. & si hoc auditum fuerit à Præside, nos persuadebimus ei, & securos uos faciemus. At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et diulgatum est uerbum istud apud Iudeos usque in hodiernum diem. Atqui omnia hæc Vates monstrata, & antè uisa & prænunciata constabant non modo occisum iri in fontem Iesum, pro hominum genere fontem factam, uerum ut impostorem, & seductorem in sepulchro etiam custodiendum, & custodibus propter falsum testimonium ditandis, occasionem futurum, quamquam ex ea re tamen nihil ipsi de sua ueritate detractum fuerit: quippe cum omnis illa res apud Iudeos uulgata euaserit, se qui dum custodiretur, testes etiam resurrectionis habuerit custodes: qui nunciauerunt Principibus sacerdotum omnia, quæ facta fuerant, & eo etiam nomine dices præstiterit, utpote copiosam pecuniam reportantes in morte illius, quam affirmare nequicquam iussi sunt. BEMOTHAU, in mortibus suis. Arcana orationis formula: nam prima & uera morte Christi milites uestibus Iesu aucti fuerant; quas testimonium esse constabat hominis mortui: postea uero iussi denuò mortuum affirmare, sed raptum tamen, iterum de morte lucrum fecerant. Itaq; bis uilem sibi & quaestuosam Iesu mortem dicere potuerant. Verum longè maiore mysterio mortis nomen duali numero hic pronunciatum, cum Christus semel passus & mortuus, una eademq; expeditione corporis naturalis ac sui mystici etiam corporis mortem deglutierit ac transegerit. Quod uero seductoris nomine etiam in sepulchro mortuus, ab improbis militibus custodiendus erat, & prauidit Vates, & obiecta depulsione occurrit hoc sensu: ille idem feret impios sepulchri sui custodes, & morte sua diuites faciet: à quo nemini unquam facta fuit iniuria; sed nec ullum mendacium, ullum dolosum uerbum uel dicendo pronunciatum: atque ita ut nocens, ut sceleratus,

Ioan. 19.

LAMO.

Ioan. 11.

Mors & sepultura Christi quaestuosæ

Pal. Ioan. 19.

Mat. 27.

Mat. 28.

ratus, ut seductor habitus ac tractatus ille, qui unicus omnium hominum nihil huiusmodi criminum in se admiserat; sed omnium aliorum noxas & culpas luiturus expiaturusq; subierat. id quod nullis mortalium consiliis decerni poterat: utpote quorum facultatem & cognitionem, ac sapientiam huiusmodi ratio maximè lateret. quæ tamen tanta constantia, tam recta & continuata serie acta, transactaq; fuerint & ante prauisa ac pronunciata, ut à certo consilio, & cõstituto iudicio nullo pacto distare possint. quod cum non humanum fuisse intelligatur, consequitur planè fuisse diuinum, idq; certissima causa, hoc est, publica et communis omnium fontiu salutis fuisse institutum, ut hoc pacto cadens in terram, & mortuum granum in ueritatem promoueatur & proueniat frugem, atque ex unius morte plurimorum eueniat, & propagetur vita.

Et Dominus uoluit contere eum in infirmitate: si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum, & uoluntas Domini in manu eius dirigetur.

Causas, rem, atque modos indicandò significauit superius Vates, & consilium omne contexerat, nunc auctorem indicat, & negotij totius prædicit successum. Fore, inquam, ut huius hominis morte mortalium cunctorū deleatur mors, eiusdem uerò resurrectione & uita generis humani publica communisq; salus, & æterna proueniat uita. Idq; mirandum, atque diuino consilio cum summa laude tribuendum euadat, ex infirmitudinis expositione æterna firmitudinis lucrum reportari, ex singulari morte multorum extinguere mortem, & cum uno resurgente innumeris hominum myriadas, quotquot illi commori contigerit, esse resurrecturas. Hoc autem non nisi diuina sapientia, uirtutis ac uoluntatis opus esse potuit. Et Dominus uoluit contere eum in infirmitate. In carne mortali, quæ infirma in Christo

2. Cor. 13. pars primùm fuit. An experimentū queritis eius qui in me loquitur Christus: qui in uobis non infirmatur, sed potens est in uobis. Nam si crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit ex uirtute Dei. Hoc autem ita diuino iudicio decretum refert Vates. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum. Ad quod IESVS ipse respiciens aiebat: Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Quod hic Latine peccatum dicitur, in sacra lingua est ASAM, à nobis non semel definitum & expositum, dictumq; esse peccatum à publica persona admissum: cuius exemplum ad alios trahatur. quo nomine nullum pronuciari potuit aptius, quo primi hominum parentis scelus ad posteritatem omnem & contagio, & imitatio ne transmissum exprimeretur. id quod à nemine, præterquam à solo Christo expiari potuit, animam suam in obsequium & supplicium tradente, ut sicut ille uidit semen breuissimæ uitæ, atq; ad eò morti æterna addictum: ita contra hic nouus Adam uideat semen longæuum, nunquam à morte intercipiendum, uel extinguendum æterna. Semen longæuum. Exemplaris oratio maius & augustius multo significat IAARICH IAMIM, quod produceret [perpetuè] dies. quod aliàs ab interprete Latino redditur, in longitudinem

nem dierum. quæ longitudo nullum habitura sit finem. Non legimus, Producet dies suos: ita ut determinatum quempiam significet modum; sed producet dies, ut nullus dici supremus dies possit; sed alium atq; alium expectaturi sint singuli. quæ indefinita uox à dialecticis dicitur. Atq; hoc pacto Christus non æternitatem tantummodo, sed sanctitatem etiã diuinam cultoribus effecturus erat suis. Diuinam, inquam, sanctitatem non ab humana uel industria, uel uoluntate profectam, sed à Deo præstitam, uis, qui credunt in nomine Filij, qui non ex sanguinibus, nec ex uoluntate carnis, nec ex uoluntate uiri, sed ex Deo nati sunt. Atq; ita uoluntas Domini in manu eius dirigetur. Uoluntatem autem Domini ex Apostolo interpretamur. Hæc est enim uoluntas Dei sanctificatio uestra. & ex D. Petro clarissimè, Christo passo in carne, & uos eadem cogitatione armamini. Quia qui passus est in carne, desit à peccatis, ut iam non desideris hominum, sed uoluntati Dei, quod reliquum est in carne, uiuat, temporis. Nolite diligere mundum, neque ea quæ sunt in mundo. Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo. Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia uita, quæ non ex Patre, sed ex mundo est. & mundus transit, & concupiscentia eius: Qui autem facit uoluntatem Dei, manet in æternum. Hanc uoluntatem in Christi passi manu dirigendam esse præcinebat Vates. in manu eius dirigetur I T S LAHH. prosperabitur. Sic enim aliàs interpres noster uerbu TSALAHH Latine reddit. ut, Et omnia quæcunque faciet IATSLIAHH, prosperabuntur. Cuius uoluntatis declarationem ut ab ipso pronuciatam Deo atque à Vate relatam, operæ pretium fuerit audire.

Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit & faturabitur: in scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit.

Due Christi partes in hoc uersu cõmendantur, uoluntas & obsequium, ad obsequium uerò uirtus, & facultas operaq; refertur. Primum quidem humani generis redemptionem & salutem anxie à Christo fuisse expetitã, non secus atq; ab eo, qui uehementer esurit, cibum appetitur. pro eo quòd laborauit anima eius. Anima laborare dicitur cum esurit aut sitit. ut, Esurientes & sitientes; anima eorum in ipsis defectit. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi manduca, Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo manducare, quem uos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicem, Nunquid aliquis attulit ei manducare? Dicit eis Iesus, Meus cibus est, ut faciam uoluntatem eius qui misit me, ut perficiam opus eius. Hanc famem maxima ac diuina saturitate expletum iri, pollicetur Deus, & suum seruum iustum, iustitia sua complures affecturum. Iustitiam autem alio nomine cognitionem, siue scientiam uocat. In scientia sua iustificabit iustus ipse seruus meus multos. Quam Christi scientiam tam actiue quàm passiuè interpretamur; nempe quæ ipse & suos cognoscit, & à suis cognoscitur, aliàs etiam Sanctorum scientiam dictam: Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. Hæc est autem uita æterna ut cognos-

Mortis Christi
est seges am-
plissima.

Ioan.

Peccatum.

ASAM.

Adam nouus

Sanctitas &
æternitas.

Ioan. 1.
Uoluntas
Dei.

1. Thes. 4.

1. Pet. 1.

1. Ioan. 2.

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

Philipp. 3. sciant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Id quod ab Apostolo planè exponitur. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Veruntamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut stercola, ut Christum lucrifaciam: & inueniar in illo habens non meam iustitiam, quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi, quæ ex Deo est iustitia in fide, ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionum illius, configuratus morti eius, si quomodo occurram in resurrectione, quæ est ex mortuis. Hanc autem iustitia communicationem à Christo præstitum iri, aut, à quo illorum iniquitates expianda essent. & iniquitates eorum portabit. Namque res hoc pacto expedienda erat, ut ipse suorum susciperet luiturus culpas, & suam iisdem communicaret iustitiam: atque ita principibus & potestatibus expoliatis, captiuos in libertatem assereret, & assertos, in filiorum Dei conscriberet gloriam.

Ideò dispersiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam suam, & cum sceleratis reputatus est: & ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogauit.

Enthusiasmo hæc omnia cantata & scripta sunt, quamobrem ita præterito prænuntiantur, ac si acta prorsus transactaq; constarent, propter diuina veritatis fidem. Dispersiam ei plurimos. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius. Oportebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare. [perfectos facere credentes in se] & fortium, diaboli, mortis ac peccati, quibus humanum genus obnoxium fuerat, spolia diuidet. S. S. E. O mors, ego ero mors tua, & morsus tuus, o inferne. Quorum omnium Christus per obedientiam, laborum tolerantiam, & mortis atq; ignominie patientiam victor & compos euasit: & pro sua reuerentia exauditus, humanum genus à se commendatum Deo reconciliauit Patri, in filiosq; adoptionis transtulit. Ipse peccata multorum [vni] tulit, & pro transgressoribus, atque adeo pro iis, à quibus cruci affixus & irrisus est, rogauit. Obedientia autè, constantia, & fortitudine eo usque magnitudinis processit, ut etiam innocentissimus & purissimus in sceleratorum, & malefactorum numero sese reputatum, & cum duobus latronibus productum: tamen neque verbo exceperit, sed illud constanter cognitum & pronunciatum pertulerit: Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. & dimicare parantem discipulo dixerit, Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum? Hoc autem est, quod idem ipse à se expectatum referebat: Et quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur, & contemnatur. Atque hic idem sermo ab Euangelistis vel aperitè citatus, vel arcantè indicatus constat. Ut à Mattheo, Resurrexerunt autem facta, obdulerunt ei multos demonia habentes; & eiciebat spiritus verborum: & omnes male habentes curauit, ut adimpleretur quod dictum est per Iesaiam Prophetam dicentem: Ipse in infirmitatibus nostras accepit,

Christi fortitudo & patientia.

Mat. 9.

Mat. 8.

1. Cor. 15.

& egrotationes portauit. Notum autem vobis facio, fratres, Euangelium, quod prædicauit vobis: quod & accepistis, in quo & statis, per quod & saluamini, qua ratione prædicauerim vobis. Si tenetis, nisi & frustra creditis. Tradidi enim vobis in primis quod & accepi, Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum Scripturas. & Petrus: Hæc est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias patiens iniuste: quæ enim est gloria, si peccantes & colaphizati sufferitis? sed si bene facientes patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum: in hoc enim vocati estis: quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. qui, cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti se iniuste. qui peccata nostra in se pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, iustitia viuamus, cuius liuore sanati sumus.

ARGUMENTVM VATICINII

TRIGESIMIPRIMI.

DVÆ sunt Ierosolyma vrbes, una in Iebusum regione quondam structa, & ab Israelitis bello capta, atque à Dauide prorsus expugnata, & pacata. in qua Iude vixit regnum. Florentissima quidem illa aliquando, & ciuibus frequentissima: tamen qui legis maledictio obnoxii erant propter peccati seruitutem. Altera verò libera, & planè celestis: Ecclesia, inquam, Euangelica, quæ ante Iesu Christi aduentum promissa quidem fuerat, ac sæpè sapius commendata: tamen cultiores omnino requirebat, utpote quos nondum habuerat, dum illa altera terrestris maneret. Hanc verò à Deo Christi virtute, opera, efficacitate, ac ministerio densis ac frequentissimis ciuium familiis instruendam, & aeterna felicitate beandam opportunis translationibus & imaginibus Vates noster præcinit. Hoc autem huius vaticinii argumentum nos D. Paulus docuit, ipse à sancto primo edoctus Spiritu.

Ierosolyma dua.

Ecclesia.

CAPVT LIV.

LAUDA sterilis, quæ non parit, decanta laudem & hinni, quæ non pariebas: quoniam multi filij desertæ, magis quàm eius, quæ habet virum, dicit Dominus.

MATRÆ ad generandum & procreandam sobolem mulieri maximam curam & mæstitiam ex sterilitate accidere, argumento & exemplo clarissimo Rahbel Iaghabobi, & Hanna Elcana uxores esse possunt, eademque rursum probare quanta hilaritas, quantaq; lætitia post diuinam sterilitatem prolis & filiorum afferat copia, eamq; tanto maiorem, quanto illa & numerosior, & breuiori contigerit tempore. Et quidem ab Adamo usque ad Christum celestis vrbs instituta quidem ac designata fuerat: tamen ci-

Celestis Ierusalem ante Christum sterilitas. Ioan.

uibus carebat liberis, quales caelestes esse decuit: propterea quod in hominum genere peccatum regnabat. Qui verò facit peccatum, seruus est peccati. Seruus autem non potest manere in domo in aeternum. Verum enim verò ab occupata per Israelitas in Chananaeorum & Iebusaorum agris terra Ierosolyma urbs capta, & coli cœpta, atque Iudæa tribui possessa fuit, indiesq; ad regia vsque metropolis dignitatem creuit, & ciuibus, ac multis adaueta fuit ornamentis: quæ tamen, quamquam filios haberet, caelestem tamen libertatem ac nomen caelestis regni non obtinuit, eo quod sub lege seruiret, quam legem nihil ad perfectum adduxisse, D. Paulus ex re, & ex vero testatur.

Lex, vitæ, sive maritus. Rom. 7.

Atqui lex viri coniugis mulieri alligati nomine & iure in arcanis censetur sermonibus. S. S. E. An ignoratis (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore viuunt? Nam, quæ sub viro est, mulier, viuente viro, alligata est legi, si autem mortuus est vir eius, soluta est à lege viri. Atq; ita Ierosolymam illam terrestrem, quamuis ciuibus, & opibus aliquando celebratissimam, tamen cum filiis suis legis obnoxiam seruituti accepimus. Verum hanc ob altera illa caelesti, quam iam pridem cogitabat, atq; instruendam parabat auctor Deus: innumerabili filiorum & ciuium excessu & frequentia superatum iri ait Vates. idq; spectaculum repente edendum, magna cum gratulatione excipiendum, eidem nouæ ciuitati commendat Vates. quam iam designatam, atque in aeterno consilio præscriptam, ut præsentem allocutus, ad multiplicem lætitiæ variis canendi & laudandi vocibus ac modis celebrandam incitat. Gaude sterilis, quæ non parit. RINI GHAKRAH LOIALDAH. Cantando exulta sterilis, quæ non peperit. Repentina personarum mutatio in verbis alacritatem animi dicentis indicat. RANAN, lætitiæ celebritatem significat, atque laudem decantandam. Apud D. Paulum idem verbum in lætare vertitur. idem verò affectus, idemq; lætitiæ & gratulationis sensus alio atq; alio prodædus modo suadet. Decanta laudem, & hinni quæ non parturis. Huius celebritatis causam ex eo commendat, quod, cum cetera mulieres, etiam quæ naturam sunt sortita fecundiores, tamen liberos non sine dolore & infirmitudine edant: hæc altera Ierusalem, quam alloquitur, plurimorum liberorum repente extitura sit mater: idq; citra vllum cruciatum, citra infirmitatem doloremq; omnem, non quod hoc humana opera aut virtute contingere possit, aut naturalis aliàs exempli futurum sit, sed diuina efficientiæ beneficio constitutum. S. S. E. Qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Quia multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum, dicit Dominus. Deserta appellatur Ierusalem caelestis, quàm nemo hominum ante Iesu Christi Euangelij virtutem incaluerat: Ierusalem verò terrestri propter legis, cui obnoxia erat, seruitutem, virum habere dicta est. Sic Paulus, Sina, inquit, mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum

RANAN:

Ierusalem nouæ fecunditas.

filii suis. Illa autem quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim: Latere sterilis, quæ non parit: erumpe & clama, quæ non parturit: quia multi filij desertæ magis, quàm eius quæ habet virum.

Ierusalem terrestri vir, & seruitus Gal. 4.

rum. Nunquam enim terrestri Ierusalem tot ciuibus celebris fuit, atque caelestis hæc, quæ post Euangelij lucem & Christi efficientiam frequentari cœpta est. Nomen filij in sacra lingua mysterium clariùs indicat, BENEI FILIJ SEMAMAH, ædificati desertæ. qui in deserta ante urbem ædificati sunt. magis quàm eius quæ habet virum. In exemplari significanti: MIBENEI BEGHVLAH. quàm filij dominatæ, siue maritatæ. Seruitutem legis participium BEGHVLAH respicit. Iam verò sanctioris huius multitudinem prolis declaraturus Vates argumentum à relatiuis ducit, miraque expolitione rem docet, fore ut non solum ex Israelitis secundum carnem, sed ex omnibus gentibus, nationibus, & linguis hæc instruatur & incolatur ciuitas vni Deo seruitura sub unico rectoris & capite regenda Christo.

Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extendende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolidanda. Ad dexteram enim, & ad læuam penetrabis, & fementuum gentes hæreditabit.

Ierosolyma huius felicitatem duobus nominibus amplificandam significat, frequentia & aternitatis. Primas hominum habitationes in tentoriis, pro tempestatibus & commoditatis usu mutandis fuisse, architectorum historiis ac disciplina accepimus. Inde factum est, ut tentorii & tabernaculi nomina pro domibus, atq; etiam pro urbibus usurparentur. Præterea antiquos patres Abrahamum, Isaacum, Iacobum cum familiis suis tentoria tenuisse legimus. S. S. E. In casulis habitans cum Isaac & Iacob coheredibus repromissionis eiusdem. Tabernacula verò propter durationis & umbræ atq; protectionis opportunitatem, pellibus commodissimè intentis, collocabantur. S. S. E. Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Madian. Deinde verò usu receptum est, ut carbasseis & lineis etiam velis conficerentur. Sacrum in solitudine tabernaculum quaternis velatum legimus cortinis, lineis primùm, deinde camellotinis, tertius arietinis pellibus, postremis taxinis horridioribus, & ventis, aquæ atq; frigori soliq; arcendo aptioribus. Ad primam itaque institutionem alludente oratione, monetur urbs hæc, de qua sermo est, locum sibi capacissimum optare ac dilatare; idq; ad dexteram & ad læuam, hoc est, ad Boream & Austrum, quibus ex partibus terra situs minor quàm ab ortu & occasu est. Et tamen nullam fore orbis partem, quæ non demum ciuitas hæc pertineat, Vates ait. Quare & capacissimum parare iubetur. Et quoniam ex omnibus nationibus unicam tantum consistere

Deus vult Ecclesiam, in qua vnum corpus, vnum caput, vnum etiam sit Christi baptisma, ideo singulari numero nominatur, dilata locum tentorii. Idq; tentorium vnicum quidem collocauit, verum variis ministerijs & vrbibus distinctum iri significatur altero nomine pluraliter pronunciatum. Tabernaculorum tuorum. OHEL, pro quo Latinus vertit tentorium, supremum præcipue tectum, siue velamen significat, quod in vna domo & familia vnicum esse solet. MISCHAN verò ab ipsa commoditate, & opportunitate habitandi nomen habet. quam pro familia singularibus officijs & muneribus variâ esse oportet. Ita sub unico velo plures diuidi man-

iones, Prima habitatio hominum. Tabernaculum. Tentorium. Cant. 2.

Ecclesiæ unitas.

OHEL, MISCHAN.

siones, nihil obstat. In vna autem Ecclesia quosdam esse Apostolos, quosdam Episcopos, alios presbyteros, doctores alios, & alios etiam variis partibus addictos, è reipublica huius recta fuerit institutione. Atq; hæc omnia amplificationem spectant, durationem verò & aternitatem illa. & clauos tuos consolida. Clavi in tabernaculo paxilli & cunei sunt. quibus in terra defixis cortinarum & mallei funes alligati hærent. ij, quo solidiores, rigidiores, & altius impacti fuerint, eo diuturniorem præstant habitationem. Cum autem Israelite per Arabum vagabantur deserta, minus perpetuas ac diuturnas habitari sedes oportuit, vitote indies nouandas, neque tam aliè defixis viebantur clavis, vnde sæpè soluisse narrantur. Nunc verò tabernaculum hoc vnicum optimo solo, eodemq; amplissimo figendum, & perpetuè hæsiturum promittitur; quod iam collocatum vel Iohanne teste cognouimus. Et vidi calum nouum, & terram nouam: Primum enim calum & prima terra abiit, & mare iam non est. Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Ierusalem nouam descendentem de calo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo: & audini vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus: & habitabit cum eis, & ipse erit eorum Deus. Cuius regis virtute & beneficio vetera omnia in magnam & nouam, ac planè diuinam felicitatem conuertenda, & solitudinem illam ab Adamo vsque durantem, adeò illustri frequentia & celebritate mutatam, vt nihil iam prorsus reliquum sit, quamobrem priora illa commemorentur, nedum excipiantur, aut exprobrentur.

Noli timere, quia non confunderis, nec erubesces: non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiæ tuæ obliuisceris, & opprobrij viduitatis tuæ non recordaberis amplius.

Celebritatem & frequentiam vrbis huius ex loci amplitudine cognoscendam docebat Vates. id quod non dissimili argumento ab Ezechiele prædictum est, affirmante fabricandi per Christum templi situm, & structuram omnibus modis & partibus pluries ac pluries quàm Salomonis tempore fore maiorem. Qui legit, intelligat. Ideò non solum tabernaculum, sed ipsum etiam locum dilatare apud hunc Vatem monetur. id quod à Zacharia quoq; significatum est. Onus verbi Domini in terra Hadrach, & Damasci requies eius: quia Dominus est oculus hominis, & omnium tribuum Israel. Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon. Assumpserunt quippe sibi sapientiam valde: & edificauit Tyrus munitionem suam, & coaceruauit argentum quasi humum, & aurum lutum platearum. Ecce Dominus possidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius. & hæc igni deuorabitur. Videbit Ascalon, & timebit, & Gaza, & dolebit nimis, & Accaron, quoniam confusa est spes eius: & peribit rex de Gaza, & Ascalon non habitabitur. Et sedebit separator in Azoto, & disperdam superbiam Philistinorum, & auferam sanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius, & relinquetur etiam ipse Deo nostro. Quod Ezechiel & Zacharias in vicinis Israeli regionibus descripserunt, Iaias ad omnes orbis terræ produxerat partes. quas in vnam ciuitatem Dei coniunctum iri præui-

præuidit. Hanc verò eandem ciuitatem alloqui pergens, gratulabundus consolatur mutatione pristina, ab Adamo vsque solitudinis ac desertionis in expectandam ciuium copiam, & noua conditionis felicitatem. vitote quam ex deserta & sola ad cohabitationis Dei dignitatem traductum iri, conspiceret. Non confunderis, non erubesces. Huiusmodi turbata affectiones eos, quibus res eueniunt secunda, minimè tangunt. Id quod Apostolus quoque significans, aiebat, Non erubescio Euangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti. Quarumdam verò gentium, imò & complurium, receptum est moribus, vt quæ puella nullum, cui placeant, nanciscantur virum, probro ac dedecori ducant, veluti ex eo notata, quod nihil, quamobrem diligantur, laudis & commendationis obtineant. Quo in statu natura humana ab ipsis adolescentiæ primordiis fuisse, diuina indicarunt responsa. Sensus enim & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua. Hanc exprobrationem diuini doni benignitate summonendam, Vates ait. Quia confusionis adolescentiæ tuæ obliuisceris, præ statu felici reconciliationis & receptionis in diuinam gratiam: quem non ex te, tuòve prisco merito, sed ex Dei demum obtinebis dono. Non enim volentis, neque currentis, verum Dei miserentis illud fuerit beneficium. & opprobrij viduitatis tuæ non recordaberis amplius. Non solum autem puellas à nullo diligi probri genus erat, verum & viduas nulla prole auctas, à viri consanguineis omnibus negligi, turpe quoque ducebatur. ex quo more illud apud Vatem hunc, Et apprehendent septem mulieres virum vnum in die illa, dicentes: Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo inuocetur nomen tuum super nos: aufer opprobrium nostrum. Huiusmodi opprobrium à Deo quondam abalienata natura hominum: tam diu tulit & sustinuit, quoad eidem & in gratiam restituta, & quod maxima amplitudinis est, in coniugium optata fuit. Id quod subiuncto Vates gratulatur versu.

Quia dominabitur tui qui fecit te, Dominus exercituum nomen eius: & redemptor tuus sanctus Israel, Dominus omnis terræ vocabitur.

Multorum in sacris lectionibus locorum non decor & elegantia solum, sed genuinus obscuratur sensus, iis qui Latina sancta quoque lingua cognitionem non coniunxerint. Neque enim Latinus interpres noster suæ studiosum versionis negligentem esse voluit in disquirenda & comparanda germana sententiæ ratione. qui tamen negligere contentiosè perrexerit, nihil à nobis impeditur, quin sine riuati, seq; & sua solus amet, & oscitantia plaudent suæ. certè nobis exemplaris lectio pro præstantissimo Latine versionis commento est. Nonimus Latinam linguam & nos, Christo gratia, quam qui cum sancta lingua in significationis ratione, pòderibus, ac numeris equare contenderit, perinde efficeret atque is qui fluminis magni atque riuulo comparare tentarit. Complura in illa sacra lingua sunt verba, pro quibus Latini dominari reddunt: cu omnia si quis ex promiscua domini ratione interpretetur, quæso num idem præstabit atque is, qui aliud domi-

Clauitaber
naculorum

Apo. 21.

Ierusalē no-
uæ amplitu-
do.
Templum ab
Ezechiele
descripuit.

Zachar. 9.

Humanæ na-
turæ sta. us.

Gen. 8.

Rom.

Sup. 4.

Lingux san-
ctæ cognitio-
nis vtilitas,

Dominari.

dominij genus in RADAH, aliud in MASSAL, in BAGHAL ab his diuersum contineri intellexerit. atq; aliud praeterca significari verbo DVN, siue DON; nec idem ea esse cum SARAR? Sed nos institutum prosequamur nostrum, integrum cuique suum relinquentes consilium. Verbum dominabitur tui, hoc loco ex BOGHALAICH interpres noster transtulit eam dominandi rationem significante, quam vir erga uxorem iure habet. cuius illa definitio est: Os ex ossibus meis, & caro de carne mea: propterea relinquet homo patrem & matrem, & adhaerebit uxori suae, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum est. ego autem dico in Christo & in Ecclesia; ait Paulus. quem hac in parte Isaia subscripsisse arbitramur. Quod si receptum apud poetas verbum in Vatis quoque carmina scribentis interpretatione usurpare licet, pro BAGHAL, hoc loco Latinum reponemus maritare, atq; arcanam loci huius non improprie subindicabimus significationem: qui in prima lingua praesenti tempore, atque ferè nominis forma constat. BOGHALAICH GHOSAICH, maritans tui factor tuus. Arcanum adorantes indicamus, non reuelamus.) Eundem qui se factorem praestet, eodem tempore maritum prabere ait. eidem & nos, reuelationis causa, supplicandum censemus: qui ita ut promittit, sese efficere & praestare posse, & praestiturum: vel vno ex multis, quae sibi constant cognomentis declarat. Dominus exercituum nomen eius. Consimili in argumento cognomen hoc à nostro usurpatur Vate illi, in quo primùm appellatū legimus ab Hanna sterili femina, magni Samuelis matre postea facta. Qua postquam diuinorum beneficiorum virtutem experta est, vaticinij aucta spiritu, in has erupit laudes, Dominus mortificat & viuificat, deducit ad inferos & reducit. Dominus pauperem facit & ditat: humiliat, & subleuat. Quid autem nomen Domini exercituum, siue TSEBAOTH significet: quibusq; in argumentis praecipuè nuncupetur, iam sapius in nostris commemorauimus commentariis. Hunc autem Dominum singulariùs indicare volens Isaia, eundem esse, qui propter amplificatum Israelem, Sanctus Israel sapissimè salutatur, & predicatur; eundemq; qui omnis terræ Dominus & est, & appellatur, idemq; probatū iri nomen praedicatur, cum humanā terram benedixerit, ac fecundarit. Tunc enim effecturus promittebatur, ut gētes omnes nomen illud arcanū IEHVEH puro vocaret labio, summaq; in pace & quiete inter se agerent; utpote ab unico & solo totius terrae Deo gubernata. de quo scriptum est: Quoniam Dominus Deus vester ipse est Deus Deorum, & Dominus dominantium. Cuius imperio cum omnis debetur caro, illud à Vatis decantatissimum eueniet, Et erit Domino regnum. Et quidem ut res humana ante Euangelium Christi habuere, à Deo deserta, ac derelicta videri quodammodo poterant, atq; eo in statu esse, quem defuncto vita viro mulier aliqua tenet, hoc est, viduitatis cōditione. quod tamen non ita esse aut fuisse, à Vate significatur: nullo enim tempore diuinam prouidentiam hominibus defuisse, quamquam plenam & absolutam felicitatem publicè desideratam, quis excipere possit. Verùm enim uerò ita cum humana actum gente docemur, ut cum puella facti & bano ac prudenti coniuncta viro,

Viri in vxore
his.
Gen. 2.

Eccle sia Chri
sto maritata.

Dominus
exercituum.

1. Reg. 2.

Abdias.
Humanarū
rerum ante
Christum
status.

viro, quem cum in ipsis coniugij vel desensionis primordiis graui affecerit offensa, à se digressum, iratum, & alio profectum experitur: cuius tamen sumptibus & prouidentia certis arcanisq; consiliis nunquam deficiente alitur, vel per amicos, vel ministros, vel per alium quempiam opportunis ac necessariis suppeditandis ad vitam rebus; donec tandem ultro misertum & praeteritis ignoscentem offensis, ac benignè sese reddentē lata recipit, aeternog; fœdere confirmatum sibi gratulatur. Sic Deus Vatem describit natura humane à primae culpa temporibus infensum quidem & iratum, verum non abalienatum, sed assiduè & opportunè prouidentem consiliis & beneficiis tum assidua doctrina per superiores & inferiores exercituum communicata; tum disciplina atq; institutorum ex lege & Prophetarum opera constantium: donec tandem ipsa ultro Dei benignitas & humanitas apparuit, nō ex operibus iustitia, quae fecimus nos, sed per suam misericordiam. saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti. Hac itaq; subiuncti versus explicatio & sententia est.

Quia ut mulierem derelictam & marentē spiritu vocauit te Dominus, & uxorem ab adolescentia abiectam dixit Deus tuus.

IN coniugij rationibus magnum discrimen est inter verba SALAHH, & GHAZAB, id est, dimittere, & deferere, siue derelinquere. Namq; illud absoluti repudij, hoc offensa & correctionis est. Prioris rei & significationis exemplum, Si licet dimittere uxorem ex quacunque causa. quod Graecis ἀπολύειν dicitur. Posterioris verò, Uxorem à viro non discedere, quod si discesserit, manere inuictam, aut viro reconciliari. Hoc ipsum discedere, quod Graecè χωρῖσθαι dicitur, à viro decretum & initium verbo GHAZAB significatur. Ait ergo Vates, Quamquam te viduam putaris, tamen id nunquam fuisti, quippe cuius vir semper viuat & vixerit: nec verò dimissam verè dicere potuisti. ut superius exceptum fuerat, Quis est iste libellus repudij, &c. Sed si verum tenere nomen, propriusq; uti voles verbis, ut mulierem derelictam & marentem spiritu. GNATSVBARVAHH, vocauit te Dominus. Qui vera nomina rebus imponit, & qui nomen illud IEHVEH etiam in hoc ipso consilio ac negotio probare voluit: idemq; ait, sibi te vocatam ESETH NEGHVIRIM CHI THIMAEZZ, mulierem adolescentiarum quando fastiditur: nec tamen à Domini cura & prouidentia destituitur. cuius prouidentia & cura etiam singularis ac perpetuae rationes illo comprehenduntur nomine ELOHICHA, Deus tuus, qui nunquam Deus gubernator tuus esse desit. S. S. E. Qui in praeteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas: & quidem non sine testimonio se ipsum reliquit beneficiens de caelo, dans pluuias, & tempora fructifera, implens cibo & latitia corda eorum. Et quidem hoc ad eò verum est, ut cum diuina benignitas & misericordia beneficiis in homines ponendis declaretur, iustitia verò ac seueritas in eorundem castigandis sceleribus ostendatur. Si mundi fastus euoluendis tempora hominū numerentur cuncta, profectò breuissima comperientur ea in quibus homines castigati, pra illis, in quibus beneficio sunt affecti, cum tamen nunquam illi male mereri

Offensionū
in coniugij
ratio.
SALAHH.
GHAZAB.
Dimittere
uxorem.
Mat.
1. Cor. 7.

Dei erga ho-
mines cura,
iudicium, &
beneficiū.
Act. 14.

Ezech.
Dei ira bre-
uis.

desierint. Ex quo manifesta Dei euadet voluntas, iam ita non semel profi-
ssi: Non est voluntatis meae ut pereat impius, sed magis ut conuertatur a
uia sua mala, & uiuat. Et quidem breuissimam esse Dei iram, Vates om-
nes uno ore testantur: quem longanimum, tardum ad iram, latum naribus,
expectantem ad poenitentiam, ac multis huiusmodi cognomentis ac titulis
appellant: atque adeo in ipsa propter humanum scelus concepta, & ad casti-
gandum incitata ira misericordiae memorem affirmant, & praedicant.

Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis
congregabo te.

Exiguam quidem punctum ac momentum a stimandū tempus, quo Deus
homines in arumna, & aduersis relinquit rebus, si cum eo comparetur, in
quo beneficiis profecutus est assiduus, modo beneficiorum atq; correptionum
definitiones recte incantur; nedum si iidem humani labores conferantur
cum proposito Dei humanum genus ad se reducere & congregare instiuen-
tis. Atq; hanc doctrinam & professionem subiuncta expositione declarat,
quando videlicet humanum genus vel in uniuersum, vel in parte derelin-
qui a Deo dici quodammodo possit, & quo temperamento istud ipsum pro-
nunciari phas fuerit.

In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a
te: & in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit redem-
ptor tuus Dominus.

Dei facies.
Psal.

Dei facies, quae in sacralingua PANIM dicuntur, felicitatis, pacis, ac la-
titia praesentis efficientiae symbolum sunt. ut, Ostende faciem tuam, & sal-
ui erimus. Quare auertis faciem tuam a me. Illumina faciem tuam super
seruum tuum. Auertente te faciem tuam turbabuntur, & in puluere suum
reuertentur. Itaque singularem prouidentiam hominum fouendis, praesen-
tem rebus faciem Dei vocamus, quae aduersa dicitur, cum propter castiga-
tionem, aut aliam causam res hominum turbantur. Id vero breue ac mo-
mentaneum ferè esse, in stitia quidem exigente, verum misericordia inter-
cedente, Deus ipse ait: si cum perpetuis & magnis beneficiorum exemplis,
ad rationem conferatur, quippe alias sapè cogitationes pacis, & non affli-
ctionis cogitare se declarauerit. Hanc breuitatem & exiguitatem delecto-
rum verborum congeries ipsa indicat. Verborum, inquam, in prima uerba lin-
gua pronuntiantorum, quae nullo alio idiomate, eodem spiritu ac decore au-
diri possunt. Prior enim huius uersus pars ita sonat: BÈSÈTSEPH
CHÈTSEPH HIZZTHARTHÌ PÀNÀÌ RÈGAGH MÌMÈCH. Constat he-
misticheium syllabis quatuordecim, ex quibus tres tantum longae, decem ve-
rò breues, & una semibreuis est. praeterea accentus omnes, praeter duos,
penultimum occupant dictianis locum: ita ut ipsa pronuntiationis celerita-
te significata rei breuitas & festinatio indicetur. Praeterea nominum ipso-
rum delectus citissimam expeditionem significat. SETSEPH punctum, siue
instans, quod Latine dicto citius. CHÈTSEPH breuem furorem desinare
possumus, qualem generosos animos decere, philosophi docent, utpote Dei
imitatores; Qui nec in perpetuum irascitur, nec in aeternū comminabitur:
aut

aut non apponet ultra ut complacitior sit adhuc. Abscondi faciem meam.
Verbum IZZATHAR simplex, Latine est latere, ex quo Graecis μυσθριον IZZATHAR.
factum est nomen, quod nos arcanum dicimus. Hoc in loco HIZZTHAR-
THI, latere feci, non significat auersam Dei, sed absconditam & laten-
tem fuisse faciem, qualis eorum esse solet habitus, qui, ne obuito cuiquam ag-
noscantur faciei suae, proprias opponunt manus; & absentiam simulant:
cum nihil minus quam absentes dici possint. Solent & hoc habitu parentes
infantibus propriis non modo latere, sed etiam horrorem & metum facere:
qualem Astyanacti calato sub castide vultu Hector fecisse, ab Homero de-
scribitur: Ως ειπων ου παιδος ορεξατο παιδμος εκτωρ,
Αψθ ο παϊς προς κολπον ευζωνοιο τιθνης
Εκλυθνη ιαχων πατρος Φιλου θψιν ατυχθελς,
Ταρθσας χαλκον τι ιδε λοφον ιππωιο χαϊτην,
Δειδον απ ακροατης κορυθος νευδοντα νοησας.
Dixerat, & retrò gnatum clarissimus Hector
Occupat amplecti: cincta nutritis at ille
Colla petit clamans, speciem patrisq; tueri
Splendentem are pauet, setis atq; horret equinis,
Nutantem summa in galea per tergaq; cristam.

Il. 3. ver. 466.

Hoc pacto suam se faciem propter humani generis correptionem occultasse,
& quodam quasi mysterio velasse, Deus ait: idq; iterum excipii fuisse bre-
uissimum. REGAGH, momento. Latinus verit, parumper, idq; non ab-
solutè; sed, a te: ut tu me fauentem, non aspiceres: non tamen ut absens es-
sem; non ut tuas non agerem res; non ut alio diuenterem, aut faciem auerire-
rem: sed ut non tibi viderer fauens aut placidus, & irridens. verum, si be-
neficientiam & misericordiam requiras, nunquam me tui non misertum
excipere potes: idq; constanter affirmo nomine appellato IEHVEH, quod
hanc rationem praecipue spectat. VBHHÈZZED GHOLAM RIHHAM-
THICH AMAR GOÈLECH IEHÒVÀH. Constat alterum hemisti-
chium sexdecim syllabis, breuibus quatuor tantum, semibreui vnica, ceteris
longis, ac sese mutuo producentibus. ut verborum pronuntiatio etiam signi-
ficationi pondus & vim adiciat. Adde elementorum spiritum internā ani-
mi affectionem prodentem, bis usurpato HHETH, quod ex intimo pectore
eloquendo proficiscitur. HHEZZED benefaciendi certam & constantem
adnotat voluntatem. RAHHAM verò maternorum viscerum erga filios
affectum exprimit. quae adeo propria & perpetua Dei laus est, ut ferè sem-
per a Vatribus commemoretur. Certè Arabica lingua coniunctum atq; con-
sequens diuino nomini hinc semper appellat epithetum. ALLAHÌ AL
RAHHANI AL RAHHIMI, Deus miserator & misericors. Hoc autem
sibi certum constansq; & fuisse, & esse, & futurum, tribus vocabulis de-
clarat, & profitetur Deus. GHOLAM, quod seculum aternitatemq; signi-
ficat, & GOELECH, redemptor tuus, & IEHVEH, qui hoc nomen aeter-
num, & a generatione in generationem, ut ipse aliàs ait, praestandum; illo
etiam cognomento exornat. GOELECH, redemptor, liberator, assertor que

Argumentū
ab exemplo
in diuinis.

ius. ut verò plana magis, ac dubitationis omnis experta fiat res, ad prima argumentandi, ac de diuinis ratiocinandi principia reuocatur, exemplo cum primis notissimo ac celebratissimo ex antiqua & vera petito historia. Illud enim in diuinis tractandis rationibus inter prima ponitur axiomata, Ex vno Dei certo exemplo similia omnia in simili causa deduci. quippe cum scriptum constet: Ego Deus, & non mutar. Atque diuina tum in iustitia & ira, tum verò misericordiae publicum & illustre omnique orbi notissimum diluuij exemplum ad hanc rem opportunissimum productum Deus.

Sicut in diebus Noë istud mihi est, cui iuravi ne inducerem aquas Noë ultra super terram: sic iuravi ut non irascar tibi, & non increpem te.

Si quae in huius versus explicationem animaduertentibus nobis tractanda occurrunt, omnia persequi vacaret, profectò modi oblita commentationis ad ingentem numerum cresceret pagina. Nullum namque verbum est, quod non sibi possit iustum vendicare volumen. Verum istud opus, dignissimum quidem sua sponte, iis, quibus cum maiore ingenio, & vberiore eloquio maius otium suppetet, relinquimus; contenti breui consideratione tum voluntatis Dei ad beneficium humano generi ponendum, idque perpetuò; tum verò ad vitiorum animaduersiones definita & certa compositaque, moderationis. Namque hoc versu ingenij, ut ita loqui fas, moris, consiliique sui constantes rationes complexus est in summa Deus: nempe se pacis, & non afflictionis cogitare cogitationes, & id semper primum ac precipuum agere, ut humano generi quam beatissimè prouideatur. Verum cum hominum scelera & crimina ultionem ac vindictam postulant, solenne sibi non ante decernere, quam qui errauerint, ad poenitentiam & emendationem vitae multis reuocentur modis, ac diutius etiam expectentur. quod si non eueniat, tū verò iudicium exerceri, ita tamen temperatum atque definitum, ut breuissimo absolutum tempore, deinceps postea non idem rursus repetatur poenarū exactis exemplis: imò in ipsa punitione de consequente etiam beneficentia, atque perpetua agatur misericordia. Hoc est quod breuissima oratione ad magnum & illustre exemplum relatum, de se Deus hic proficitur. Sicut in diebus Noë istud mihi est. Duplex earundem literarum pronuntiatio in libris punctorum distinctione descriptus, hic tam olim obseruatur. Litera autem sunt CHIMI. cum aliis punctis ita leguntur CHI-MEI, cum aliis verò CHIMEI. prius Latine verti potest, nam aquae. hoc verò, sicut dies. utramque verò & lectionem & versionem, ita ut litera praestant, libenter accipimus, & sacram sanctam agnoscimus. Nam sicut aquae diebus Noahh, istud mihi. Hoc enim significat Deus, operapretium fore, historiam illam, aquarum Noahh, diebus orbi terrae effusarum perpetuò commemoratam haberi, atque in promptu teneri ei, qui suas de misericordia à se declaratas rationes cognoscere studeat, cum hoc sibi perpetuum sit [istud mihi.] Quae quidem historia duabus constat partibus: altera earum quae ante diluuium prouisa & acta, & in ipso diluuiio prospecta sunt rerum: altera verò, earum quae post diluuium constituta narrantur. Legimus namque ante dilu-

Dei misericordia & iudicium.

Diluuij historia.

diluuium crescente hominum turba ac numero scelera, flagitia, & iniuriarum varia genera in terrarū orbe superasse, datamque fuisse hominibus magnam & longam poenitentiae causa expectationem: idque omne à diuina prospectum atque profectum misericordia. Quibus demum contumaci peruersitate duratis, ac diuina ab usis patientia, diluuium immissum: idque breui tempore, quadraginta nempe diebus, quantum ad purgandas ac delendas terrarum sordeas illas diuina clementia satis esse consuluit: seruatis tamen cunctis, qui tunc in terris reperiebantur innoxij, ad humani generis meliorem sufficiendam sobolem. quam postea deinceps procreandam, numquam amplius eodem perditum abolitumque modo, sed sibi in posterum conseruatiū iri, Deus ipse vltro iuratus recepit. Atque hoc diuinum iuramentum, quod aliàs pactum cum Noahho firmatum dicitur; posterior illius narrationis pars, ac totius rei exitus est. Hoc totum mysterium (quod magnum, quod mirabile, quod prorsus adorandum censetur) in maxima illa ac precipua publica hominum salutis causa ac tractatione obseruandum, ac suis partibus, momentis, & certis finibus in promptu tenendum commendat idem misericordiarum ditissimus Deus. In illa enim imagine humana delicta & scelera primum ab ipsis hominibus, non ab alterius cuiuspiam culpa, & nata esse & creuisse ac superasse accepimus: Et impleta terra iniquitate à facie eorum: Deum verò de hominibus pessimis delendus non constituisse; verum prius de emendandis diligenter, patienter, ac serio egisse. Dixitque Deus, non permanebit spiritus meus in homine in aeternum; quia caro est: eruntque dies illius centum viginti annorum. Tamen pessimis, & noxiis non emendatis, diluuium demum ex terra delendis immissum est, preparata prius arca: in qua, qui Deo crederent & obedirent seruari: iisdem verò seruatis aeterna prouidentia, atque conseruationis erga humanum genus pactum & iuramentum, vltro factum. Istud idem exemplum sibi denuò, multo autem illustrius & excellentius, instaurandum hoc in versu Deus praedicat, ac docet. Quod priorem partem spectat. Sicut in diebus Noë, istud mihi. Declarat humanum genus multis & grauibus criminibus inuoluum, sibi offensum, sicut in Noahhi diebus: deinde & fidem, & poenitentiam postulatū iri, atque demum arcam constituendam Christum: in quo qui credentes, & obsecuti inclusi fuerint, interim lateant, & custodiantur; quoad inundatio illa admirabilis & efficacissima baptismatis, & mortis Christi in sanguine & aqua peragatur. S. S. E. Aquae inundabunt, & delebitur faedus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit. (vtriusque namque noster hoc nobiscum quoque sentiat lector.) Illud porro euestigio consecutum & effectum iri ait. Cui iuravi, ut non inducerem aquas Noë vltro super terram. id est, similis cum illis indicij & exempli. Sic iuravi, ut non irascar tibi, & non increpem te. Namque signum significati causa editum, quamquam praeclarum & praestans, longè tamen à significato oportet esse superatum. MIKTSOPH GHAL AICHV MIGARPACH. Quid verbum KATSAPH significet, hoc est, breuem irae furorem, diximus: alterum huic adiungitur GAGHAR, pro quo Latinus interpres reddere solet,

Pactum cum Noahho. Diluuij historia ad mysteriū relata.

Gen. 6.

Indid.

cc

66

Sup.

cc

Indignatio
nis diuinæ
series.

incredare. Est autem illa in his affectionibus & actionibus ratio aut series, ut CHAZZAPH primam animi impulsionem, hoc est, iram, vel stomachi motum intelligamus quem, ut minimum GAGHARAH, hoc est, perfidia vel ceterorum flagitiorum increpatio sequitur. Hac, si contempnatur, exitus pœnas exigit, atq; in hunc modum à Psaltes dictum: Increpasti gentes & periiit impius, nomen eorum delesti in aeternum, & in seculum seculi. Prima autem ante diluuium hominum increpatio fuit, toto tempore dum fabricabatur arca: quam, qui contempserunt improbi homines, inundatione perierunt: ita ut nec nominum suorum vlla reliquerint monumenta. At quam-

Deus Ecclesie
sue nunquam
italicetur.

quam idem in humani generis redemptione & salute, seruandum sibi esse rerum tenorem Deus declaret, quod ad priorem attinet partem; tamen posteriore longè benignius representandam aut, iure iurando iurato, se non unquam de cetero Ecclesie sue sancta iratum, nedum increpationem additurum fore. Quo quidem promisso & responso illud significat, sibi illam sanctam, puram, & prorsus gratam præstandam, mundatam lauacro aqua in

Ecclesie sanctas
Ephes 5.

verbo: ut exhibeat ipse sibi gloriosam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi; sed ut sit sancta & immaculata. Id quod Christi opera propediem effectum iri Zacharias canebat: Iusurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis: ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi in sanctitate & iustitia

Lucæ 1.

coram ipso omnibus diebus nostris. Per viscera misericordia Dei nostri, in quibus visitauit nos Oriens ex alto, illuminare eis qui in tenebris, & in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Obiter autem ad interpretationis pondus adnotandum est verbum GAGHAR, coniungi cum nominibus aliquando, sine medio aliquo: aliquando verò mediante articulo lamed, interdum præpositione Beth interiecta, cui Latina respondent in, cum, per, esse verò constanter obseruatum, cum adsciscit Beth, increpationem tantum verbis factam significare, aliàs autem cum aliter construitur, verbis etiã addita verbera adnotari. Atq; hoc loco ut æterna pax & beneuolentia significetur Beth à Deo promittente interpositum VMI GE-

GAGHAR.

GHAR BACH. Et ne increpem in te. Atqui promissum & iuramentum suum adeo certum, constans, & fidele fore Deus ait, ut non irati & immutabiles firmissimorum montium situs, atq; promissa sua euadant, manifesto declaranda euentu, & validissimo fixa consilio. Id quod duorum nominis & cognominis professione, atque deliberati & certi dicti appellatione confirmat.

Promissorum
Dei certitudo
& firmitas.

Montes enim commouebuntur, & colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non mouebitur: dixit miserator tuus Dominus.

Montium
stabilitas.
Prou. 8.
Sup. 40.

Constantissimam & immutabilissimam totius orbis partem montes esse ex indito sibi per conditorem pondere. Sapientia docuit: Nec dum, inquit, montes graui mole consistierant, & illud: Librauit in pondere montes, quorum tamen firmitudinem & stabilitatem diuina misericordia ac veritati, & virtuti concedere, apud eosdem legimus Fates: Montes exultauerunt

Psal.

sicut

sicut arietes, & colles sicuti agni ouium. Quid est tibi mare, quod fugisti? & tu Iordanis, quia conuersus es retrorsum? Montes exultastis sicut arietes, & colles sicuti agni ouium? A facie Domini mota est terra, à facie Dei Iacob. Ad hoc etiam illa Christi doctrina pertinet: Si habueritis fidem sicut ce granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc, & transibit: & nihil impossibile erit vobis. Atq; ita nullam tantam vel in mundo, atq; mundanis rebus esse posse difficultatem, quam verbi sui efficientia non vincat Deus, atq; consiliis peruiam reddat suis. Id quod propediem efficiendum Ioannes Baptista predicabat: Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur: & erunt praua in directa, & aspera in vias planas. & videbitur omnis caro pariter salutare Dei. Solenne autem auctoribus est cunctis, ubi certissima rei vel consilij ratio & promissio firmanda occurrit, immutabiliū rerum conuersionem potius admittere, quam id quod vouetur aut suscipitur, mutandum concedere, ut:

Ante leues ergo pascentur in æthere cerui,
Et freta destituent nudos in littore pisces:
Ante pererratis amborum finibus exul
Aut Ararin Parthus bibet, aut Germania Tigrin:
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

Sed istud ipsum longè certius, verius, & efficacius à sacris usurpatur scripturis, ut illud: Cælum ac terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. Quid quod reapse hoc diuini verbi virtute efficiendum præuidebat Isaias: quod non solum ad veritatis Dei confirmationem dictum audiuit, ac retulit; sed etiam ad arcana illius conuersionis ac mutationis rerum earum qua mundo maxima ac firmissima censentur, quarum nullam existuram aut conspiciendam arcana illa significabant aqua diluuij, quas quindecim cubitis altius quam omnes terra montes creuisse legimus. Hoc est

Mat.
Mundi fir-
missimorum
arcana con-
uulsio.

mysterium. Sed quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Certè nos testimonio illius fidem habemus, qui hæc etiam sibi visa narrat: Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terramotus

Gen. 7.

factus est magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram, talis terramotus, sic magnus. Et facta est ciuitas magna in tres partes: & ciuitates gentium ceciderunt: & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, Date illi calicem vini indignationis iræ eius. & omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti. Itaque montes & colles mouendos, mutandos, atque abolendos esse Deus ait: misericordia verò ac pacis cum Ecclesia sua firmandæ fœdus æternis ponderibus firmadum sibi pollicetur. Quis verò hæc ita promittit? Dixit miserator tuus Dominus. MERAH HAME-

Apoc.

CHA IEHVEH, de quo scriptum: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. Quam verò postea humanarum mutationem rerum, quam præstantem amplificationem, quanta, & qualia ornamenta in spiritu & veritate effecturus Deus redimat, idem ipse Ecclesiam suam allocutus, describit: usurpata imaginis descriptione ex rebus, quæ sensu atq; censu ha-

minum & pulcherrimæ, & habentur pretiosissima.

Paupercula, tempestate conuulsa, absque vlla consolatione. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in saphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles.

Pacu studia. CERTAM atque perpetuam pacem, quam ius, aequitas, & innocentia fouent, comptures artes, complura ornamenta ad reipub. felicitatem comitari solent. Neg. enim humanus animus, quam diu hac ducitur vita, quiescere & otari potest; nam vel ad diripiendas alienas, vel suas tutandas res, bello & armis operam nauat: vel si hac per pacē, & per legum seueritatem minus possit; tamen ad varia applicatur negotia, vel mercatura, ad augendas opēs; vel artium omnium, quae vel ad mentis instructionem, vel ad vitam usum, & ad voluptatem, & iucunditatem sensuum faciunt. Ita enim natura & moribus hominum comparatum est.

Horat. epist. lib. 2. epist. 1.

Vi primū possis nugari: Gracia bellis
Cæpit, & in vitium fortuna labier aqua:
Nunc athletarum studiis, nunc arsit equorum:
Marmoris, aut eboris fabros, aut aris amauit:
Suspendit picta vultum, mentemq; tabella:
Nunc tibicinibus, nunc est gausa tragædis:
Sub nutrice puella velut si luderet infans:
Quod cupide petiit, mature plena reliquit.
Quid placet, aut odio est, quod non mutabile credas:
Hoc paces habuere bonæ, ventiq; secundæ.
Romæ dulce diu fuit & solenne, reclusa
Mæne domo vigilare: clienti promere iura:
Cautos nominibus certis expendere nummos:
Majores audire: minori dicere, per quæ
Crescere res posset, minui damnosa libido.
Mutauit mentem populus leuis, & calet uno
Scribendi studio. pueri, patresq; seueri
Fronde comas victi cenant, & carmina dicunt.

Ecclesiæ stat. nis felicit.

Verum enim uero ista eadem studia propter humanae inconstantiam virtutis ac mentis mutari solere, ipsi met auctores testantur. Huius uero formæ statum Ecclesiæ rempub., Christo duce & gubernatore, habiturum; Deus apud Patrem nostrum pollicetur. verum tamen quod ad omnes partes & species attinet, longè meliorem, illustriorem, atq; undiquaque feliciter, utpote cuius auctorem, conseruatorem, & amplificatorem sese ipse præstiturum pollicetur Deus. Id quod hoc ordine instituendum describit, ut primū locus ponatur, & adornetur; qui tanti regis, & optimorum ciuium regiam deceat urbem, omnibus instructam opibus: quas ipsa etiam indicent adificia. deinde magnis & sublimibus vacetur artibus, & sapientiæ studiis, non ab alio quàm ab eodem Deo dictandis ac tradendis, maximo cum doctrinæ euentu & prouentu. Alludit autem ratio hæc ad antiqui moris institutum, ita de humana uita partibus & exercitamentis quondam præscriptum.

ut

ut oporteret unumquemque mortalem, qui humanè ac legitimè viuere de-
creuisset, post primam literarum disciplinam, qua pueri usque ad pubertatem occupabantur, vineam plantanda operam dare: deinde domum sibi parare vita instituto commodam; tertio, uxorem ducere, cui domus & familia commendaretur cura. tum demum proprio unumquemque muneri incumbere cum legitima cognitione earum rerum quæ pro susceptis partibus oportuna essent. atque hoc modo constitutam hominum vitam, decus ac laudem sibi mereri, & reipub. beatitatem iuuare. Igitur quod primam ponendæ sedis ac domus, & ciuitatis partem spectat, Deus operis totius redemptorem se præstat, conditionesq; ipse sibi præscribit, non opera & artis tantummodo; sed materiæ comparandæ optimæ ac pretiosissimæ, & natura splendidissimæ ac summo artificio tractatæ. Atq; ad huius orationis translationem cognoscendam redemptionum ac redemptorum leges & rationes ex architectura disciplina petitas, tenere oportuerit. Alij enim ex illis operam tantum & artificium conducunt; materiam uero à Domino accipiunt omnem. Alij uero materiam curandam & comportandam suscipiunt. Deus autem utramque in hac à se struenda & instituenda urbe partem utrius recipit: eamque non vulgariter præstandam, sed quam maximam futuram esse admirationi significet. Nam si ex urbe iam utcumq; adificata, sed partim diruta, partim uero exstante restitutio fieret: felix quidè istud opus, uerum non adeo difficile, adeoq; mirandum, atq; si ex penitus euersa redintegretur. Latexitiam urbem inuentam à se, marmoream relictam, non nemo princeps iactauit quondam; uerum illud longè illustrius & præstantius, atq; auctoris gloria magis dignum, ex penè deserto loco pulcherrimam & magnificentissimam reddere regiam. Miratur molem Aeneas magalia quondam. Id quod non sine singulari numinis ope fieri antiqui intellexerunt.

O regina, nouam cui condere Iuppiter urbem,
Imperioq; dedit gentes frenare superbas.

Indicat autem primū, Natura humana status, qualis ante publicam salutem fuerit, sub imagine tentoriij, siue magaly cuiuspiam, quod rectè primū positum ac fixum; tamen procella aliqua tempestatis euerterit, nemoq; deinceps instaurauerit: Deus tamen reponendum suscepit; nec reponendum tantummodo, sed adificiis ac molibus firmandum, & adornandum solidissimis & pulcherrimis à fundamento usque cæptis & constabilitis. Priorem translationem intuitus appellat, Paupercula, tempestate conuulsa, absque vlla consolatione. Quid enim aliud humanū habuit genus postquam à suo primo statu peccati turbine conuulsum & euersum iacuit? Verum qualem & quantam non restitutionem modo, sed præstantiam & amplificationem ex Dei miserentis beneficio, & redemptoris Christi uirtute atque opera fuerit obtenturum, rursus docetur. Nam quod ad primam iacienda fundamenta facit, Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos. In exemplari lingua ΒΑΡΥΧ, significat solidissimum fundamenti solum sibi primū statuendum. Namq; ΒΥΧ genus lapideus est, quod Græcis Σίμυρ, nunc ἀντιμόνιον dicitur. cuius varia sunt formæ, inter quas Σμίριν nune-

Antiquum institutum de vinea primū plantanda, & domo ædificanda, &c.

Ciuitatis excellentis ædificatio.

Redemptorum leges.

Virg. 2. Aenead.

Humanæ naturæ status ante salutem publicam.

Humanæ naturæ restitutio & amplificatio.

ΒΥΧ. Antimonium. Smiris.

Stibium.

ramus, lapidem omnium firmissimum, & solidissimum. Totum autem genus Latinis vocatur Stibium. Hoc lapide in Hispania Lusitania constare deprehensa est bona pars eius agri & soli, qua inter Emeritam & Traglium vrbes porrigitur, ea praecipue portione, qua Alcuiesca non ignobile situm est oppidum. Ita interpretamur vocabulum cum praepositione BEPVCH, quod Latine versum est in ordine, ut utrumque significet, recte & in ordine, atque adeo in stibio. ita ut vel iaciendo fundamento, non mobile aliquod tentorium, sed fixa & perpetua promittatur mansura sedes, quam qua, & qualis, quam pretiosa structura & solutam sit positura, continuo declaratur: quippe qua non ex lignis aut asseribus ac telis & linteis, verum ex lapidibus construendam ipse Deus recipit. Fundabo lapides tuos. Quales autem lapides? nempe pretiosos omnes, & perpulchros, verum pro corporis & partium ratione & vsu, atque ornamento varios, plurimos quidem, & communissimos: non minoris aestimationis, quam eos, qui caelestis natura speciem & colorem praefertunt. Fundabo te in saphiris. ZAPHIR, lapis, & natura firmissimus, ac solidissimus habetur; utpote qui vel antiquorum est Adamas, vel adamantis congener forma, adeo ut ex colorato Saphiro, colore per artem exucto, is, qui nunc vocatur Adamas, ab artifice representetur. Itaque vrbes huius ac loci muri & opus ipsum totum plane calistem exhibiturum sit speciem. Constat autem structura omnis corpore toto, certis membris, ad usum & ornamentum distributis. qualia sunt fenestrae, porta, ianua, & supercilia, corona, & nonnulla alia, qua tunc ad distinctionem ac pulchritudinem; tum etiam ad vsus oportunitatem ex diuerso lapidum genere conficere & aptare architecti consueuerunt. Primas omnium hoc loco nominat Deus partes eas, per quas solis lumen in ades admittitur, quas Latini fenestras dicunt, utpote longe prospicientibus primum obiectas, & operis totius genus, ordinem, & artem indicantes. has esse intelligimus, quas interpretes noster propugnacula vocat, quod ex fenestris praecipue propugnari domus consuetum sit. Sacra lingua SIMSOTHIM, id est, Solis ingressus nominat. Hac vero ex lapide constituta, quem noster interpretes Iaspidem, sacra lingua CHADCHOD appellat. Idem autem esse CHADCHOD, cum NOPHECH à Chaldaeis accepimus interprete, qui, quod apud Ezechielem legimus, NOPHECH ZAPHIR, CHADCHADINA & ZAPHIRINA nominat. NOPHECH vero Smaragdum esse, quod à memoria iuanda CHADCHOD, siue CHADCHOR appelletur, ex Chaldaeis etiam accepimus interprete. Latinus interpretes apud Ezechielem integrum nomen huius lapidis reliquit, Byssum, & sericum, & chodchod. Habemus itaque in aedificio hoc diuino fundamentum stibio stratum, muros Saphirinos, & fenestrarum parastatas, ac supercilia Smaragdina. reliqua sunt porta & coronae, cum membris ornamentisque suis. & portas tuas in lapides sculptos. LEABNE, AKDAH. lapidibus AKDAH, ita ab ardore & splendore dictis, quales Carbunculos accepimus, & Rubinos nouimus. Semel tantum nomen hoc, idque apud hunc Patrem inuenitur. & omnes terminos tuos lapides desiderabiles. LEABNE, HHEPHETS, nullam vel extre-

mam

nam aedificij aut ornamentorum partem, & coronam non pulchram, non selectam, non denique gratam fore ait. Solent autem corona & epistylia variis ornari tum imaginibus, tum coloribus interstingui. Cuius vrbes constructio si ex materie & artis ratione singillatim explicanda esset, magnum sibi ac plenum postulare opus, cum multa diuinarum virtutum & efficientiarum notitia, qua nobis non contigit, contigit autem ei, qui fabricatam non modo intuitus est, sed ingressus etiam, atque aliquanto distinctius narrauit. Et erat structura & muri eius è lapide Iaspide, ipsa vero ciuitas aurum mundum, simile vitro mundo; & fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata, &c. quorum ordines ibidem recensentur. Igitur constituto & adornato habitationis & consuetudinis communis conjunctionis loco, quam studia, quae artes colenda & exercenda sint, indicantur: nempe non vulgares artes, non humana industria inuenta & cogitata, sed sapientiae diuinae dictata, ac praecepta ipsius Dei vnctione & spiritu tradita: idque, ut perpetuum ac proprium constet, summam pacem & securitatem ait effecturam, tantum summi Regis Dei cura, prouidentia, & virtus praestabit.

Vniuersos filios tuos doctos à Dño: & multitudo pacis filiis tuis.

Pace enim ali conseruarique disciplinas compertum est: disciplinas, inquam sapientiae verae: namque bellicas, & ad humani generis perniciem inuentas artes, quiduis potius quam sapientiae partes appellari conueniat. quae, si quomodo discenda ac tenenda sunt, ad securitatem potius ac defensionem comparantur eorum qui studijs & rebus honestis, & iustitiae administrandae atque conseruandae reipub. animum intenderint. Sic enim Salomonis pacifici regis aetate equorum equitumque copiam certis locis destinatam accepimus: non ut quicquam belli cuiquam inferretur, sed ut à finitimis bellis & insidijs tutius viueretur. Verum enim uero huius, quam Deus adornabat, reipub. securitatem longe feliciter & perpetuam fore, oraculum hoc promittit. RABSALOM BANAICH, multa pax filij tui. Pacem in ipsis mansuram, imò eosdem pacem ipsam fore. Qualis vero doctrina haec futura esset, quam Deus noua Ierosolyma filiis promittit, promissoris filius ipse aliquando indicatam oportune demum tradidit. Nolite murmurare inuicem, Nemo potest uentre ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei, Omnis qui audiuit à Patre & didicit, venit ad me. non quia Patrem uidit quisquam, nisi is qui est à Deo, hic uidit Patrem. Amen, amen dico vobis: qui credit in me habet vitam aeternam. Et Iohannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens: Hic erat quem dixi, qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat, & de plenitudine eius omnes accepimus, & gratiam pro gratia. (Quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per IESVM Christum facta est. Deum nemo uidit unquam. Vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.) Itaque disciplinam illam diuinam summa pace conseruatum iri, accepimus: eandem vero pacem perpetua securitate stabilendam & confirmandam esse addit.

III 2

Et

Saphirus.
ZAPHIR.

Adamas.

Iaspis.

CHADCHOD

NOPHECH.

Ezech. 27.

Smaragdus.

Erodi 28.

Ezech. 27.

AKDAH.

Apoc. 21.

Caelestis ciuitatis artes studia & disciplinae.

Bellicae artes cui maxime vsui.

Caelestium ciuium pax & doctrina.

Ioan. 6.

Ioan. 1.

Et in iustitia fundaberis: recede procul à calumnia, quia non timebis, & à pauore, quia non appropinquabit tibi.

Pax quibus
turbetur, qui
busque con-
ferretur.
Prou. 15.

Amos 1.

Reipub. pax & quies altera duarum partium vel utraque turbari solet, intestino dissidio, vel externa inuasionem: utriusque malo causam iniustitia affert. Iustitia enim defectus iniuria locum dat, iniuria odium, iram, truces inimicitias, & funebre parit bellum. S. S. E. Domus iusti plurima fortitudo, & in fructibus impij conturbatio. Qua de re nos aliàs persapè, & plenè satis in Amosij commentariis disseruimus. Atqui ut neutra ex his partibus publica & communis filiorum Dei, hoc est, ciuitatis huius, quam describimus, turbetur securitas, dupliciter prouisum esse docet. tum ex iniustitia perpetua obseruantia & cultura: tum etiam ex diuina tutela & custodia, quam externorum nemo unquam hostium tentare sit ausurus. Hac ita proposita, sic etiam promittuntur. In iustitia fundaberis. BE TSEDAKATHICHONANI, in iustitia benigna concinnaberis. Verbum ab edificiorum rectè collocatis columnis translatum. quod rectam, benignam, benetornatam, atq; commodè & opportunè locatam confirmatamq; significat iniustitiam: ita ut nemo quicquam agat, quod vel minimum à iustitia discrepet: atq; ita nullam contrahat culpam quam obrem iure per alium turbetur. Sed ne ut per calumniam quidem turbari, & opprimi possit, ex eadem iniustitia, Deo auctore ac tutore, eueniet. recede procul à calumnia, quia non timebis. Procul, inquit, esto calumnia, vel à te in alios, vel ab alijs in te suspicio. Calumniam hoc loco interpret à nomine GHOSEK vertit, quod potentiorū aduersus infirmiores vim significat. idq; verbi eos tantum spectat: qui in eadem legum, ac publica rei cōmuniōne versantur. eiusdemq; significationis est cum illo: Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia? Nonne ipsi blasphemant bonū nomen, quod inuocatum est super vos? Itaque populum hunc Dei nec vilius alterius commodis iniursum; neque re vlla egentem fore ait (ad spiritum & veritatē, non ad Iudaicam terrenam beatitatem commentamur.) Atque ita nec suis metuiturū, nec aliena inuasurum; sed neque vicinorum insidijs aut ab remoti hostis violentia tentandum. & à pauore, quia non appropinquabit tibi. MEHHITHAH, animi consternationem, & impotentem pauorem significat. Quod verò ad externi hostis suspicionem ac metum attinet, ita excipitur.

Calumnia.
GHOSEK.

Iacobi 2.

Ecce accola veniet, qui non erat mecum, aduena quondam tuus adiungetur tibi.

Ex comparatione stricta interpretationis huic loco lux dabitur. HENGOR IAGOREPHEZZ MEOTHI MEGARITHACH GHALAICH IIPOL. Ecce peregrinari peregrinabitur, præter me est apud te. Qui peregrinatus super te cadet. Peregrinus legitimo vocabulo is dicitur, qui certam & statam sedem non habens, apud indigenas admissus manet. Atq; ita dua peregrinorum conditiones apud antiquos obseruantur. altera eorum, qui derelicta patrij cultus superstitione Israeliticam legem & religionem subibant, prorsusq; pro Israelitis ducti GER TSEDEK, id est, peregrinus sine hospes

GER TSE-
DEK.

hospes iustitie, dicebantur. altera verò eorum, qui hospites ita agebant, ut præter vanum simulachrorum cultum nihil præterea ex pristino ritu mutabant, & ciuilitate tantum apud Israelitas conuersabantur, GERTHOSAB, hoc est, aduena, sine hospes habitationis dicti. Huius autem conditionis nullum in futura Ierosolyma admissum aut censitum iri Deus ait, sed omnes qui eodem pietatis modo ac ritu (vnde cunq; venerint) viuere instituerint & à Deo fuerint admissi, eodem iure omnino vsuros, eodemq; nomine sine ullo conditionis discrimine appellandos. hoc est, Non hospites & aduenas, sed ciues sanctorum & domesticos Dei, super adificatos supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu Domino. Id quod D. Petrus docet, in veritate sibi compertum non esse personarum acceptionem apud Deum, sed in omni gente qui timet Deum, hunc illi esse acceptum. Atque ita sententiam explanamus. Ecce peregrinari peregrinabitur præter à me. nullus peregrinabitur qui idem à me non sit alienus. Hoc ad posterius peregrinorum genus pertinet, quos peregrinos habitationis vocari dicebamus, neque absolutè GER dictos. Namque nomen GER, sine adiuncto pronūciatum, ut peregrinum iustitia (qui aliàs profelytus vocatur) absolutè significet, vsus obtinuit. De quo posterior huius versus pars exponenda. Qui peregrinatus est apud te, super te cadet. Qui antea peregrinabatur apud te, dictus GER TSEDEK, iam deinceps in eundem tecum cadet censum, & ad eandem referetur hereditatem. Verbum cadet, ad communionem hereditatum & iuris hoc loco refertur. estq; legitimum. ut, Funes ceciderunt mihi in praclaris. &, Cecidit sors sapius apud Iosiam repetitum. ac de Ismaele sic legimus, Et coram cunctis fratribus suis obiit. quod ad hereditatem declarandam & indicandam ducimus referendum. obiit hereditatem. ex verbo IIPOL versus, id est, cadet, hoc est, perpetuò habitabit. Atque his annotatis interpretis nostri versio satis elucidata manet. Ecce accola veniet dicendus, qui nō [erat] mecum: Aduena quondam tuus, qui tibi aduena ante ducebatur, iam deinceps posthac adiungetur tibi in idem ciuitatis ius ac nomen. Quod si quis vtrumq; hemistichium de eodem aduena dictum putet, abundet sanè sensu suo, nobis genuina lectio distinctionem, quam exhibuimus, persuadet. Hanc demum sancta ciuitatis pacem, quietem, & securitatem nulla externa vi turbendam, nulla industria, sagacitate atq; sapientia & eloquentia hominum, aut principum huius mundi contaminandam, utpote à se iam constitutam, fotam, & in aeternum conseruandam, Deus auctor ac tutor susceperit.

Ecce ego creauī fabrum sufflantem in igne prunas, & proferentem vas in opus suum: & ego creauī interfectorem ad disperdendum.

Nihil in toto orbe incipi, aut fieri, & confici, quod prouidentiam auctoritatemq; Dei fugere aut latere, vel virtutem & efficacitatem detineret, morari, aut alio quouis pacto possit mutare, plurimis in locis diuina mōstrat & confirmat doctrina: ex quibus vnus hic est, quem ad populi sui securitatem & constantiam firmandam in presentiarum Deus tractat, illud verisimè asserens: Quidquid in terris fiat, tantum valere aut efficere posse, quan-

Peregrinus
iustitiz.

GERTHO-
SAB.
Aduena ha-
bitationis.

GER.
Aduena iu-
stitiz.
Profelytus.

Cedere.
Psal.
Iosue.

Prouidentia
ac virtus Dei

quantum ipse volet aut permittat, nihil praterea amplius: quandoquidem non modo facta hominū diuina prouidentia ac virtutis legibus terminentur, verum & ipsi auctores, homines, inquam, nihil quicquam facere, imò neque esse & existere, nisi ab ipso fuerint creati. Quoniam verò ciuitatis huius, quam adornabat parabatq; Deus, filios omnes à se docendos, diuina doctrina sapientiaq; admirabilis composuit euasuros: atq; ita in summa pace & securitate Christi, qua omnem superat sensum, victuros, ac semper acturos promiserat, unum, quod reliquum fuerat, subiungit, Pacem & securitatem illam atque sapientia doctrinaq; constantiam nulla vi, nulla fore hominum industria dimouendam aut labefactandam. Duo autem sunt potissimum hominibus instrumentorum & apparatus genera, quibus mundus ad receptam alicubi doctrinam, eueriendam vsus fuit, quibusq; perpetuò vititur. alterum ad vim, alterum ad industriam & sagacitatem pertinet. Vis armis & ferro atq; igne exercetur. Industria scientia disciplinis & artibus armatur, & lingua atque eloquio expeditur. His modis atq; partibus gentium principes ac sapientes Christi doctrinam expugnare & euertere conati sunt, frustra tamen tentarunt & contenderunt: quandoquidem irrita omnia & vana sunt experti, imò iisdem, quibus vincere certabant, artibus lassè & fessi ipsi creuisse, & processisse Christiana simplicitatis victoriam, suamq; factionem imminui & aboleri senserunt. Quam vel efficacitatem, vel infirmitatem cum rerum tum personarum momentis & legibus ac modis rationibusq; à diuina prouidentia constitutus obnoxiam esse, ex eo docemur, quòd non modo artis nullum vsus, sed neque artificem ipsum extare, aut constare posse, nisi sua ipsius voluntate ac virtute, Deus dicit: Ecce ego creauī fabrum, qui non solum hominem, sed neque fabrum se esse potuisse citra meam virtutem allegare possit. Nam à quo naturam, ab eodem ingenium accepit, spiritum item & idoneum ad condiscendā artem, sensum, & membra manusq; ad opus faciendum oportunas: industria praterea ad singulorum operum & instrumentorum paranda & aptanda genera. Atqui non eadem omnibus ratio operibus, nec idem vel par est vsus. Quando idem artifex gladium alium longè alio acutiorem & penetrantiorē; idem etiam variis ad iaciendū viribus componere potest varios arcus. Quòd cum non sine Deo prestare possit, consequens est, ut id etiam parari possit instrumentum, quo vel nihil conficiatur, vel contrariū prorsus utentis menti ac proposito id quòd conficitur, euadat; ita ut eum potius ledat, à quo, quàm eum, in quem fuerit usurpatum, atq; ei victoriam pariat, qui victum & superatū iri putabatur: idq; non modo ex artis, & artificis à Deo directo temperamento ac modo, sed etiam ex ipsa materia, ac destinatis, & instrumentis ab eodem Deo aliter quàm pro communi & vsitato exemplo affectis & immutatis. Omnia hæc à se creari ac temperari, Deus ait. Insufflantem in igne prunas, & proferentē vas in opus suum. Nomen CHELI, quòd in vas persapè Latinus vertit, instrumentum omne ac supellectilem cunctam in genere significat. atque ita non modo artificis opus & mentem, vel secundare, vel frustrare, sed ipsum quoque ignem, carbones, ven-

tum, flammam, & cetera omnia pro arbitrio componere, transmutare, & inuierere se posse ait. Cui sententiæ & illa ad stipulantur. Cum transferis ^{Sup. 43.} per aquas, tecum ero, & flumina non operient te: cum ambulaueris in igne, non comburēris, & flamma non ardebit in te: Quia ego Dominus Deus tuus, Sanctus Israel saluator tuus. Nec verò armorum fabrum & artem, atq; apparatus omnem sibi, ut auctori subiecta & addicta esse, Deus ait: sed eum etiam, quisquis est, qui his ad nocendum utatur, à se creatum, & nihil se inuito, quòd valeat aut eueniat, posse efficere. Et ego creauī interfectorem ad disperdendū. Ex quibus omnibus colligitur nihil quicquam vel commodi, vel incommodi in orbe toto euenire, quòd prater diuinam notitiam, virtutem, & efficientiam fiat. non ut mali facti Deus auctor sit, sed ut facti nihil sine Dei auctoritate constare possit, quòd Theologi dicere solent; Deum ad naturam, non autem ad malitiam rerum concurrere. Quòd cum ita sit, consulturum, curaturū, & præstiturum pollicetur Deus, ut quidquid ad perdendam ciuitatem suam vel armorum, vel potentia, vel cuiuscunque noxij & exitialis generis apparatus fuerit: tamen irritum demum euadat, effectūq; careat consueto. Atque ita nihil unquam rerum ciuitatis Dei pacem, quietem, ac securitatem turbare posse, per hunc, aliosq; Vates Deus asserit. Neque verò alterum expugnationis & nocementi genus ciuitati huic sanctæ minùs etiam contemnendum fore ait. id nimirum quòd generosis animis grauius ac durius quàm vel ferrum, vel ignis existimatur; hoc est, malum ac pestilens humana lingue virus: quòd duobus officere solet modis: altero contentionis & calumniæ, maledicentiæ ac detractionis altero. Namq; huiusmodi artibus instructa humana industria veritatem impugnare contendit, controuersia primùm ac disputatione non veri cognoscendi studio, sed vel extinguendi, vel obscurandi proposito suscepta, quæ si minùs valere, atque infirmari & superari conatis videtur, ad maledictorum, irrisorum, probrorum, criminum, contumeliarumq; recurritur auxilia. quorum frequentissimas comparare copias, in promptu fuerit. propterea quòd his fingendis & instruendis vel vulgaria, & vilia abiectissimaq; ingenia idonea comperiantur, & quo impudentior quisque sit, eo ad istas habilior sit artes. quas honesto religionis atq; reipub. nomine ac pre-textu comendatas, vulgus omne reliquum magno plausu prosequi, & etiam suffragiis omnibus promouere solet. Atq; ita duabus è partibus vera atque honesta caelestium ciuium reipublica bellum ab vsque mundi constitutione illatum narratur, nimirum armata manus, in qua vis, atque male lingua, ex qua calliditas, calumnia, & maledicentia, ceteraq; falsi comites pestes oriuntur. Alterum genus laquei venantium, alterum verò verbi asperi vocabulis complexus est Psaltes: Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei caeli commorabitur: dicit Domino, susceptor meus es tu, Deus meus, & sperabo in eum. Quoniam ipse liberabit me de laqueo venantium, & à verbo aspero. Vtramque verò incommodi atque importuni istius mali partem ciuitati suæ sanctæ minimè horrendam, imò & contemnendam, utpote vanam, irritam, & inefficacem prorsus redditurum se Deus dicit.

Ac

Sanctorum
securitas.

Mūdi arma.

Christiane
doctrinae
victoria.Humanæ
linguæ virusHumanæ in-
dustriae artesLaqueus ve-
nantium
verbum aspe-
rum.CHELI.
Vas.

Ac priori quidem, qua corporibus nocere molestaque esse putatur, declarata & excepta posteriorem, qua animos precipue tangit, subiunxit. utramque verò eodem complexus est versu.

Omne vas quod fictum est contra te, non dirigitur: & omnem linguam resistentem tibi in iudicio, iudicabis.

Tormentorū
& cruciatuū
nōua genera
in sanctos
inuēta.

Diximus armorum ac instrumentorum genus omne vasis nomine communiter definiri. Significat autem Deus hoc loco, non modo communibus ac vulgatis nocendi & ledendi instrumentis Ecclesia sua inimicos ad expugnandum vsuros, verum quamplurima inuenturos & adhibituros tormentorum, armorum, telorum, & cruciatuum ac suppliciorum, qualia in martyres & sanctos Dei excogitata narrantur genera: verum ea tandem ad diuinam expugnandam Euangelij veritatem irrita & manca ac debilia esse experturos. ideo illa vsus est dicendi formula, Omne vas quod fictum est contra te. Namq; ex industria & studio nulla suppliciorum, & inferenda mortis artes ab humana peruersitate excogitatas legimus, nunquam antea vel fama cognitatas, sed in Christiana veritatis inuidiam atq; damnationem Euangelij, frustra tamen vsurpatas; utpote quarum partem iis ipsis qui vsurparent, malum intulisse, nullas verò id quod intendebatur, obtulisse, hoc est, Evangelica doctrina apud eos, qui rectè compotes erant, horrorem, detestationem, vel abiectiōnem. Hoc est quod ait: non dirigitur. LOITSLAH, non prosperabitur, non succedet. Neque verò in lingua prasidio plus hominibus inimicis aduersus sanctos ciues vel vsus, vel efficiētia, vel roboris ad successum repertum iri pradicat: quippe quod ubi ad veri iudicij examen, aut ad rectè institutam disputationem referatur, vanum & mendosum prorsus deprehendendum fuerit. Ex quo etiam eueniet ut contumelia, maledicta, probra, & cetera pestilentis lingua venena euanescent. & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio iudicabis.

RASAGH.

LAMISPAT THARSIGHI. iudicio condemnabis. Nam RASAGH, iridicum verbum malam cuiusvis causam notare & damnare significat. Id quod Euangelij auctor ipse, atq; huius ciuitatis caput ciuibus suis prastitutum sese recipiebat: Sed ante hac omnia iniicient vobis manus suas, & per-

Luca 21.

sequentur, tradentes in synagogas & custodias, trahentes ad reges & præsides propter nomen meum. Continget autem vobis in testimonium. Ponite ergo in cordibus vestris non prameditari quemadmodum respondeatis: Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes aduersarij vestri. Trademini autem à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis, & morte afficient ex vobis, & eritis odio hominibus propter nomen meum, & capillus de capite vestro non peribit. In patientia vestra possidebitis animas vestras. Porro hanc adeo insuetam rerum nouitatem, & à communibus diuersam exemplis ad prouidentiam suam erga ciuitatis sancta ciues singularibus agentē modis, adscribendam Deus docet. Nam quod aliàs nocere potest & solet, quod propositum urgere & assequi consuevit, quod ex natura eodem pacto vsurpatum, idem semper effecerit, ut vel mutetur, vel inuertatur, vel irritum euadat & vanum, quod porro

porro humanos animos perterrefacit aliàs, quod opprimit mētes, quod metu afficit; denique quod vincit & superat, ut pro terrore & horrore vires addat, pro metu spem augeat, pro diffidentia fiduciam & constantiam efficiat, ad nullam naturae efficacitatem referri iure possit. Quinimò Dei tantummodo tributum oportet virtuti, qui omnia ita temperat, ut qua ledere nata sint, vel nihil prorsus ledant, vel etiam ledendo contrarias prorsus inuent & promoueant partes. Animis verò hominum eam mentem firmare, eam indere fortitudinē, eam sapientiā suggerere, qua in omnes hominum occursum valeat, nihilq; offendat quod vel veritate non vincat, vel fortitudine & patientia non contemnat & superet? Atq; ita non dubitandum, mirabilia, & à communibus exemplis nimium distantia spectari in iis, quibus peculiari iure & amore patrem, regem, ac dominum prabere, & singulariter fauere instituerit Deus: Quippe

Hæc est hæreditas seruatorum Domini, & iustitia eorum apud me, dicit Dominus.

Id quod certo iure cuiquam per legitimum auctorem tributum est, NAHHALAH in exemplari, in Latina verò lingua hæreditas dicitur. atque idem à communi & publico vsu eodem distinguitur iure, ex cuius hæreditatis possessione & vsucapione possidentis censetur conditio. Atque diuino consilio ac proposito decretum, dicto etiam declaratum fuerat, eos, qui Domino ritè ac legitime seruerint, sancta illa ciuitate fore donandos, atq; ex boni serui nomine & conditione in filiorum Dei gloriam & hæreditatem adoptandos, à qua hæreditate nulla vi pelli, nulla lite aut intentata causa ab aduersariis deturbari possint, præsertim cum ante iudicem peragenda res fuerit, non hominem quempiam, cuius vel iudicio refragari, vel integritati abrogari, detrahi ve possit: imò ante Deum, qui, cum omnium Dominus auctore sit vnicus; istud iuris & beneficij suis legitimis voluerit seruis largiri. Et iustitia eorum apud me. In exemplari est, VETSIDKATHAM MEITHINEVM IEHOVAH. & iustitia eorum de apud me, dictum Domini. Significat ius illud, quo Dei serui superiores in iudicio euadent, non humana virtute partum & acquisitum, sed misericordia ac liberalitati diuine acceptum ferendum. namq; ut ex seruo in filium adoptetur quisquā non volentis, nec currentis, sed miserentis est Dei. qua de re Apostoli sapientissime diuina voluntati gratulabundi agunt, Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Voluntariè genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creatura eius. Atque hanc admirandam sanctorum ciuium ac Dei domesticorum ex cunctis periculis, difficultatibus, pugnis, & aduersariis, inimicorumq; artibus ac partibus victoriam ab iisdem ipsis cum summa Dei fauētis laude celebratam audire operapretium fuerit. Quid ergo dicemus? Si Deus pro nobis, quis contra nos? qui etiam proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Quis est qui cōdemnet? Christus Iesus

NAHHALAH
hæreditas.

Bonus seruus
adoptatur.

Victoria san-
ctorum ex
gratia Dei.

Iacobi 1;

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

cc

„ qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam
 „ interpellat pro nobis? Quis ergo nos separabit à Caritate Christi? tribula-
 „ tio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gla-
 „ dius? sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, aestimati su-
 „ mus sicut oves occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui
 „ dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque angeli,
 „ neque principatus, neque virtutes, neque instatia, neque futura, neque for-
 „ titudo, neque altitudo, neque profundum, neque alia creatura poterit nos
 „ separare à caritate Dei, qua est in Christo Iesu Domino nostro. nempe
 „ quòd Hæc est hæreditas feruorum Domini, & iustitia eorum de apud
 „ me, dicit Dominus. quia quod stultum est Dei, fortius est hominibus. Vi-
 „ dete enim vocationem vestrà, fratres: quia non multi sapientes secundum
 „ carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed qua stulta sunt mundi,
 „ elegit Deus, ut confundat sapientes, & infirma mundi elegit Deus, ut con-
 „ fundat fortia, & ignobilia mundi, & contèptibilia elegit Deus, & ea qua
 „ non sunt, ut ea qua sunt, destrueret, ut non gloriatur omnis caro in conspe-
 „ ctu eius. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapien-
 „ tia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. ut, quemadmodum
 „ scriptum est, Qui gloriatur in Domino gloriatur. & apud eundem Apo-
 „ stolum: Veruntamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem
 „ scientiam Iesu Christi Domini mei; propter quem omnia detrimentum feci,
 „ & arbitror ut stercore, ut Christum lucrifaciam, & inueniar in illo ha-
 „ bens non meam iustitiam, qua ex lege est, sed illam, qua ex fide est Christi,
 „ qua ex Deo est iustitia in fide, ad cognoscendum illum, & virtutem resur-
 „ rectionis eius, & societatem passionum illius, configuratus morti eius, si
 „ quomodo occurram in resurrectionem, qua est ex mortuis.

CAPVT LV.

OMNES sitientes venite ad aquas: & qui non habetis argen-
 tum, properate, & comedite: venite emite absque argento,
 & absque vlla commutatione vinum & lac.

Doni perfe-
cti præstia.

DIVINI illius dati ac perfecti doni, quod seruis suis Deus parauerat,
 quod idem donare & largiri voluit, quodq; demùm largitus præstitit, ne-
 cessitatem, oportunitatem, utilitatem, & commoda innumera commendare
 nunquam desinunt Vates. Verùm enim uerò quibus verbis, quibus nomi-
 nibus declarent, nunquam satis inuenire aut eloqui valent, cum res ipsa eius
 natura, eiusq; sit generis, quod nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor
 hominis ascendit. Quamobrem nec humana oratione describi unquam vel
 pro dignitate possit exprimi. Ne verò id, quod tanti ad veram hominum fe-
 licitatem interest, cum summo ignorantium damno taceatur prorsus, earum
 rerum imaginibus ac vocabulis indicatur, quas mortalis hac vita comodis-
 simas, utilissimas, & omnino experitur præstatisimas. Ex illarum autem
 genere ac numero quatuor nunc à Vate nostro usurpantur, qua, quòd no-
 tissima,

tissima, & maximo in usu omnibus habentur hominibus, propter commu-
 nem utilitatis & commodi sensum nulli non sua sponte commendanda &
 probanda, atq; egentibus maxime appetenda & querenda censentur. ea ve-
 rò sunt aqua, panis, vinum, & lac. De quarum natura & usu nonnihil no-
 bis fuerit singillatim dicendum, quantum ad salutandum huius maximi
 arcani limen lectorem nostrum deducere possit, plura, maiora, imò plurima
 & maxima, & plurimum admiranda ubi interius admitti Deus dignetur
 edocendum & predicaturum. Principio autem adnotandum est, tria audi-
 torum genera à Vate hic statui, unum eorum qui siti ac fame laborant; non
 quidem siti aqua, aut fame panis, id est, cibi ac potus, qui pereunt, sed qui
 permanent in vitam aeternam, hoc est, verbi viui & efficacia Dei: de quibus
 scriptum est: Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum: qui autem biberit
 ex aqua quam ego daturus sum, non sitiet iterum; sed fiet in eo fons aqua
 viua salientis in vitam aeternam. & alio loco, Amen, amen dico vobis,
 non Moyses dedit vobis panem de calo, sed Pater meus dat vobis panem
 de calo verum. Alterum verò auditorum ordinem statuit eos, qui non adeò
 scire & intelligere cupiunt. utpote quidnam sapientia sit, quidq; præstet
 ignorantes. quales maxima pars hominum sunt, alii potiùs rebus, quam
 sapientia dediti studiis. Tertius ordo, siue tertium genus eorum est, qui li-
 terarum studia, & arrium disciplinas vel ipsarum met, vel priuati cuius-
 piam commodi causa colunt, & frequentant. Iam verò humani animi du-
 plicem esse portionem nemo vel mediocriter eruditus est, qui nesciat, alte-
 ramq; in cognitione, alteram verò in rerum usu versari: illam intellectum,
 siue rationem, siue animum propriè, hanc appetitum, siue appetitionem, vel
 animam dici: illam de veri indagatione & notitia, hanc de boni possessione
 & usura agere. Virumq; autem sapientia facultate præstari. Porò sapien-
 tiam diuinarum atq; humanarum cognitionem rerum definiri: Diuina di-
 ci, qua aeterna, & sua sponte optima & præstantissima beatissimaq; sunt.
 Humana verò, qua fluxa, caduca, minimumq; beata, aut beatia ducuntur.
 Atq; hac definitione & partitione contineri in summa omnia, quibus hu-
 manus expleri ac perfici possit animus, omnium doctorem hominum sen-
 tentiis & iudiciis comprobatum est. Verùm enim uerò de eo controuersia
 inter homines est, quod in vero & falso, & bono ac malo dignoscendis, non
 unum & idem omnibus iudicium fuerit, sed unicuique pro ingenij, aut in-
 stituti ac propofiti priuati ratione suus ipsius sensus, suum inuentum, vel
 suus error placuerit. unde infinita opinionum, sententiarum, sectarum, ac
 factionum, dissensionumq; varietas ornata. qua plus mali & incommodi
 hominum publicæ & communi societati, quam commodi demùm peperisse,
 comperita est. Atq; ita qui hoc pacto curari & sanari posse credebatur ani-
 mus, quo plura humana sapientia sibi comparauit momèta, plura etiam in-
 commoda & nocumèta attulisse deprehensus est. Nam præter innumera du-
 bitationum & ambiguitatum genera, quibus veri ac boni cognitio impedi-
 tur ac turbatur, insolens quidem ac pestifer arrogantia, superbia, & con-
 tentionis exoritur, ex eo magis caco obnoxius pericula, quòd specie sui bonam

Auditorum
tria genera.

Ioan.

Ioan. 6.

Humani ani-
mi portiones
duz.

Intellectus,
Appetitus.

Sapientia
Diuina.

Humana.

Opinionum
& dissensio-
num origo.

Scientia hu-
mana inuti-
litas & nocu-
mentum.

imitatur habitudinem. De priore discrimine ita sensit ac pronunciauit Sapiens: Dediq̄, cor meum ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresq̄ & stultitiam: & cognoui, quod in his quoque esset labor & afflictio spiritus: eo quod in multa sapientia multa sit indignatio, & qui addit scientiam, addit & laborem. De altero verò periculo atq̄ incommodo ita Apostolus & sensit, & canit: O Timothee depositum custodi, deuitans prophanas vocum nouitates & oppositiones falsi nominis scientia. quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. namq̄, ut idem aliàs ait, Scientia inflat. Atqui periculis his omnibus occurrere & obsistere, vel contractis iam pridem aegritudinibus ac malis medicinam fieri, vnus Deus, hominum auctor, & amator sapientia sua communicatione curauit. Eamq̄, ob rem legis ac vaticiniorum doctrinam multis prodigijs, miraculis, & alijs diuinis confirmauit exornauitq̄ signis. quo munere atq̄ dono Dei quantum boni & commodi, quantumq̄ compendio obtinendi terris allatum fuerit, infiniti penè operis esset enarrare. ex parte tamen à nobis in magno indicatum est opere. Nihil enim in sacra legis lectione, quod vel ad veri & boni cognitionem, vel ad prudentiam & consiliorum copiam pertineat, requiri conscius & compos testatur Psaltes: Quomodo dilexi legem tuam Domine, tota die meditatio mea est. Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo: quia in aeternum mihi est. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quaesui. Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus. Verum enim uero quamquam sacra ac diuina legis ac vati scripta sic, uti diximus, ipsa in se habeant, propter maximam eius, à quo inspirata dictataq̄ fuerunt auctoritatem, atque etiam propter contenta doctrina veritatem, puritatem, & praestantiam; tamen quia discipulum suum, hoc est, hominem, ad tantam sapientiae exactam cognitionem, atque ad virtutis verae custodiam & exercitationem longè minus quam par fuerat, idoneum & aptum offenderunt, euenit, ut non tantum, quantum oportuit, praestarent: & ex consequenti, puriore & sanctiorem in homine spiritum, ad sui plenam notitiam, & oportunam atque alacrem exercendi expeditionem requisierint. Oportebat noua & humanum exemplum superantis disciplinae vulgaribus ingenijs, & communibus auribus praestantiores auditores, ac sectatores parari. id quod nulla inferiore virtute praestari & effici potuit, praterquam vnius Dei Verbi ac Filij, per quem omnia, & à quo omnia, qui ex diuina liberalitate vltro oblati, atq̄ à Patre promissus quondam fuerat, ac demum in carne natus, apparuit omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, & secularia desideria, sobriè, & iuste, & pie viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem & aduentum gloriae magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi. Cuius virtute & opera, & efficacitate bonum illum atq̄ optandum expetendumq̄ spiritum, quem sacra oracula multis nobilitant cognomentis hominum generi donaturum sese, Deus pollicitus per sepe fuit. iis, inquam, ex humana sobole, quos communis

ac vulgaris, veterisq̄ conditionis humanae poenitentes, melioris & sublimioris atque liberioris votum, & spes & expectatio animaret ac teneret. Quale votum antiqui sancti viri omnes nuncupasse obseruantur. idq̄, cum primis magnus ille rex ac Vates exprimere non semel est auditus: Cor mundum crea in me Domine, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Redde mihi latitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me. Adhaes testimonij tuis Domine, noli me confundere. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Hoc noui & recti spiritus donum, quod aliàs dilatatione cordis idem vocat Psaltes, compluribus nominibus ac vocabulis apud alios & alios celebratum, cunctis expetendum votis ac precibus postulandum, & studiis omnibus, omniq̄ opera, diligentia, & contentione quarendum Vates docet, & expectare praestandum, paratum porro, ac demum oblatum, summa alacritate, & ardenti fide atq̄ audacitate maxima à donante monet accipere. Id quod omnium hominum conditionibus persuadere studet: tam eorum qui sapere auent, quam eorum qui minus propter incertam cupiunt, atq̄ eorum etiam, qui summo cum labore & studio existimata sapientia doctrinis incumbentes, aut nullum, aut perexiguum, nec beate valentem percipiunt fructum. Iam verò iis quae paulò altius repetita praefati sumus animaduersis rerum earum, quarum imagine, translatione, & vocabulis diuinum istud donum sapientiae subindicatur, naturas, virtutes, & vsus breui commentatione percurramus. Omnes sitientes venite ad aquas. In exemplari lingua adhortationis & liberalis huius inuitationis initium ab excitandi & vocandi particula HOI inchoatur. HOI Hoi. CHOL TSAME LECHV LEMAIM, O omnis sitiens venite ad aquas.

Cum singulari nomine constructum plurale verbum nullum hominem, qui modo verè sitiat, à vocante exceptum, vel excludendū significat à Deo, qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Beati autem qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Qua sententia arcana ista nomina aquae & panis, quemadmodum interpretari conueniat, summus ille nos docuit Praeceptor. Idem verò aliàs id, quod apud hunc Vatem promissum fuerat, praestabundus in publico ac frequentissimo loco celeberrimi festi die clamabat: Qui sitit veniat ad me. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua. Hoc autem dicebat (ait Euangelista) de spiritu, quem accepturi erant credentes in nomine eius: Nondum enim Spiritus sanctus erat datus, quia nondum Christus erat clarificatus. Atque has easdem esse aquas intelligimus, quarum affluentem copiam Vates alius praecognitam cecinit: Et erit, in die illa exibunt aqua viua de Ierusalem; medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare novissimum, in aestate & hyeme erunt. Et erit Dominus Rex super omnem terram. In die illa erit Dominus vnus, & nomen eius vnum. Has aquas itaq̄, Euangelista interprete, sapientiae, obedientiae, atq̄ efficacitatis spiritum à Christo promissum & communicatum intelligimus: quale ij accepere, qui ex mera Galilaica barbarie, & piscatoria ruditate ad summam sapientiam, & multiplicem facundiam repente fuere

translati. id quod non modò admirabili vitæ sanctitate & exemplo atque signis editis; verùm etiam diuina doctrina refertis actionibus probarunt. S. S. E. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cæperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Quanam verò illorū sermonum fuerint argumenta, auditores ipsi indicarunt: Audiuimus, inquit, eas loquentes magnalia Dei. Scriptum enim antea fuerat, De Sion exhibit lex. Aquarum natura caelesti adeò affinis est, ut puritatis atq; tenuitatis discrimine, ut locis, ita etiam virtute distinguantur. vnde apud medicos & philosophos, quæ ex imbre defluunt aquæ, modò tempestiue descendunt, & idoneo excipiantur ac teneantur loco, præ ceteris omnibus ad potum commendantur. Primas enim in hoc genere pluuiæ aqua, secundas fontes, tertias verò flumina tenent. S. S. E. Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui, deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas diuide. Inter omnes etiam aquarum differentias, quod ad fruges & agriculturam attinet, pluuiæ præcipuè ac maximè commendatur, ut qua non solum satia nutrire, sed etiam terra contractum emendare vitium valet. S. S. E. Pluuiam voluntariam segregabis Domine hereditati tuæ, & infirmata est, tu verò perfecisti eam. Aperiet Deus thesaurum suum optimum, calum, ut tribuat pluuiam terra tua in tempore suo, benedicetq; cunctis operibus manuum tuarum. Est autem illud aquæ proprium, à summo ad imum defluere, & in infimo loco libenter quiescere. Quamobrem, quantum ex se est, omnes aqua in mare defluere appetunt, quod in sumum terra locum occupare, experimento, & sacris nouimus documentis: Omnia flumina intrans in mare. Præterea aqua simplicissimis ac fœtibus vasis potius quàm auro, argento, aut ære seruantur. Nullum verò liquidorum corporum propter simplicitatem diutius quàm aqua durare obseruatur, præcipuè si pura sit, nulliq; aut liquida aut arida commixta sit rei; adeò ut hæc unica aterna putetur. Adde quod nulli ex his corporibus, quæ elementa vocantur, nedum liquidibus aliis, villo pacto vitæ conueniat epitheton, præterquam vni aqua. Quippe aquarum viuentium frequens in sacris libris, & semper adnotanda mentio est. Nec verò animantibus tantummodo vtilem & communem potum aqua præbent, sed plantis cunctis maximas ad incrementum, & ad fructus ferendos commoditates præstant. S. S. E. Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; & folia eius non defluent: & omnia quæcunque faciet, prosperabuntur. Illud præterea ingenuitatis aquas nobilitat, ut sitientem quemlibet vel summum & grauissimum virum à minimo & humillimo poscere non pudeat. Legimus enim procuratorem Abrahami Eleazarum à puella potum aquæ petisse: legimus Christum Iesum nihil aliud per totam vitam à quoquam poscentem; tamen à Samaritana muliere aquam rogasse. Nec verò prætereunda nobis fuerit genuina, quæ ex aqua potu percipitur utilitas: altera est caloris intemperatiuis mitigatio vtilissima, vna cum importuna falsuginis imminutione. ex quo fit ut non raro feruentissima febris frigida copioso curetur haustu, ea præcipuè, quæ ex astuante inceditur sanguine.

guine. Altera verò, quæ ex epota aqua utilitas percipitur ad cibi in ventriculo concoctionem, & concocti attenuationem ac distributionem facit. quæ cibo tantum citra potum vsis, non ita facile & commodè contingunt. At verò vinum, quanquam minus ad potum ex natura institutione iuuat, nisi aqua fuerit probè temperatum; tamen hilaritatem efficit, & mastritia agrimoniamq; leuanda præcipuè medetur. S. S. E. Date siceram mærentibus, & vinum iis qui amaro sunt animo. Bibant, & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius. Nullum enim ex his quæ sumuntur, vel ferculum, vel poculum, humanum cor magis quàm vinum exhilarare dicitur: Et vinum latificat cor hominis. Verum enim verò nisi vel modicè sumatur, vel aqua diluatur ac misceatur vinum, sensum ac mentem vincit, ac turbat maximè. S. S. E. Contritum est cor meum in medio mei, contremuerunt omnia ossa mea, factus sum quasi vir ebrius, quasi homo madidus à vino. Iam verò lactis primam originem à matris vel nutricis ubere duci, nemo est qui nesciat, quandoquidem & hoc mutæ quoque nouerunt animantes. Idem liquorum omnium candore & colore primas obtinere censetur, quod nullum secum vel colorem, vel saporem admittet, quin statim sua sponte prodat. Si quid enim suauè ac simplex gustatu est, id maximè lac præstat: namq; dulcedinis mellis, suauitatis lacti prærogatiuam damus. Ex lacte verò caseus concreuit, qui natura quidem lactea omnino constat; verum crassior iam, & ad escæ potius quàm ad potus vsum comparatus. S. S. E. Et facti estis, quibus lacte opus sit, & non solido cibo. Solidissimus autem omnium ciborum, & maximè ad alendum comparatus, panis dicitur: cuius naturam pinguioris & lactei succus in se concreti plurimum, salis verò immixti, minimum habere experimur: ideoq; viribus humanis conseruandis, & vitæ alenda præcipuè commodam accepimus, vel palse canente. Et panis cor hominis confirmat. illo altero subscribente auctore: Principium (siue sufficientia) vitæ hominis in pane & aqua. Atqui panis primum efficiens principium caelestis virtus & efficientia creditur: cui excipienda virtuti, terrestris pinguedo, veluti materni uteri vis idonea subiicitur. S. S. E. Sicuti descendit imber & nix de calo, & illuc ultra non reuertitur, sed inebriat terram, & infundit eam; & germinare eam facit, & dat semen ferenti, & panem comedenti. Quæ omnia à nobis in aquam, vinum, lac, & panem prænotata, atq; ex imaginis ratione apud hunc usurpata vatem, diuini illius doni, (quam spiritualem sapientiam, siue spiritum sanctificationis, vel spiritum rectum atq; bonum appellari diximus) vim, efficacitatem, & in hominibus efficientiam atq; euentia, eò quo diximus modo, indicant. Quod quidem donum de sursum, & calitus à Patre luminum datum, & aqua & panis nomen vendicat, & utriusque naturæ virtutè & efficientiam diuino ac spirituali præstat modo. Latitiam verò, ut vinum, sed innarrabilem, sed planè diuinam his, quibus contigit, efficit. S. S. E. Meliora sunt vbera tua vino. Quod verò animi sordes eluat, aqua in corporibus abundè influentis instar præbet. longè tamen istis, quas nouimus, aquis præstantiut, ut potè spirituali lotionè & regeneratione, qua de re ita Christus

Ioan. 2.

Psal.

Psal.

Ioel. 3.

Cant. 5.

1 Pet. 2.

Basil.

stus pronunciauit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Porro sitim illam hac aqua sedat, quam expleri Vates ille auens, maxime suspirabat: Quemadmodum desiderat cerua fontes aquarum; ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum: quando veniam & apparebo ante faciem Dei. Viua autem aqua lassus & febris recreandis maximam & presentissimam vim, & animantes experiuntur omnes, & sacra commendat philosophia: Super aquam refectionis educauit me, & animam meam conuertit. Id quod cum illius legis commendatione & preconio maxime quadrat, quam immaculatam definit Vates, & animas conuertere, sapientiamque paruulis prestare predicat. Atque hac etiam vis ad immodicum calorem leuandum, atque ad animi curandam febrem facit. Id quod ab agno illo diuino prouisum, & vere praeistitum Ioannes videbat: Non esurient neque sitient amplius: nec caes dei super illos sol, aut ullus aestus; quoniam agnus qui in medio throni est, reget illos: & deducet eos ad vita fontes aquarum. Demum his aquis diuinarum ac sublimium rerum temperata notitia, maximam sine ullo nocumento contemplanti animo afferre potest latitiam. Summo etiam iure donum idem lactis indicatur nomine, quod ex diuina sapientia & uertate productum, ab omnium conditore & gubernatore alendus & nutriendus filius suggeritur: idque purissimum & candidissimum, de quo scriptum est: Propter quod abiicientes omnem immunditiam & abundantiam malitiae, in mansuetudine suscipite insitum uerbum, quod potest saluare animas uestras. Et erit in die illa, & stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aqua, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum. Atque hoc illud arcanum est, quod a Sapiente decantatum celebratur: Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis: comedi fauam cum melle meo: bibi uinum meum cum lacte meo. Comedite amici & bibite, & inebriamini carissimi. Id quod a Petro quoque expetendum & auidem ad uita usuram accipiendum commendatur: Deponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & inuidias, & omnes detractiones, sicut modo geniti infantes, rationabile, sine dolo, lac concupiscite. Quod uero de caseo ex lacte lactis omnino naturam representante commentabamur: ita exponimus; ut duplicem doni huius, hoc est, diuina sapientia hominibus communicata portionem statuamus: alteram, quae ad meram cognitionem; alteram uero, quae ad opera & officia refertur. Virumque autem ita secum conuenire intelligimus, ex eodem uere, & ab una sapientia profectam, priorem tamen magis usu praestantem, utpote in mente tantum & animo; posteriorem uero, ut ita loqui liceat, crassiore, quae ad exterioris hominis informandam faciat naturam, eandemque cum interiori conciliandam & componendam homine: ita ut nihil operis & usus esse censeatur probandi, quod non ex prioris cognitionis ratione & concinnitate fuerit indicatum. Reliqua porro panis laus & commendatio est, quam diuinum, de quo loquimur, donum; ita ut umbra rem, cuius est umbra, exprimit. Non enim tantum uisitato isto, & quotidiano pane corpus alitur, & confirmatur

cor,

cor, quantum illo altero ὑπερουσίω apud D. Lucam dicto, animus reficitur, uiuit, & confirmatur. Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico uobis, Non Moyses dedit uobis panem de caelo, sed Pater meus dat uobis panem de caelo uerum. Panis enim Dei est, qui de caelo descendit, & dat uitam mundo. Dixerunt ergo ad eum, Domine, semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis uita: qui uenit ad me, non esuriet: & qui credit in me non sitiet unquam. Tres autem diximus auditorum ordines a Vate hoc in sermone appellari, primum eorum, qui sitiunt, hoc est, qui ueri & boni notitia & facultate, qua carent, instrui & informari auent. atque hi primi uocantur, utpote quorum uotum euentu atque successu sua sponte dignissimum, & misericordiae obtinenda proximè censetur idoneum. Omnes sitientes uenite ad aquas. Alterum uero eorum qui propter inscitiam bonum minus appetunt. Hos miseros ac miserandos diuinus uocat, monet, & inuitat Spiritus, qui si semel quicquam de hoc mirabili gustarint beneficio Dei, mirum quantum non se diuelli, non absterri patientur. de quo ordine sic pronunciauit Christus: Dico autem uobis, quod multi ab Oriente & Occidente ueniunt, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno caelorum; filij autem regni eiciuntur in tenebras exteriores. Hos uero Vates ita appellat: Qui non habetis argentum, uenite, emite, & comedite. Difficiliores aliquanto explicatus lectio hac habere uidetur, propter Latinorum uerborum in specie pugnantiam impedimentumque mutuum: quae antiquissimas linguas callentibus, nihil negotij faciunt, Germanam praecipue obseruantibus uocabulorum vim, eorum praesertim, pro quibus Latinus interpret argentum & emite reddidit. Namque Latinis auribus illa pugnat, non habere argentum, & emere, si Latina uerba sua tantum aestimentur significatione: nec ad exemplaria referantur. Ac prius quidem uocabulum CHEZZEPH cupiditatem ac desiderium proprie significat, a uerbo CHAZZAPH deductum. Quoniam uero uulgaris cupiditatis irritamentum, & ueluti materia argenti est, euenit ut non ex rei natura, sed ex hominum moribus metallo illi nomen CHEZZEPH inderetur, quod in sua lingua auditum, cupiditatem prius quam argentum significat. Quamobrem a Chaldaeo paraphraste hoc in loco idem nomen, utpote Vatis mentem callente, usurpatum est CHEZZAPH; ab eodem rursus hoc in uersu repetitum in DAMIN, quod pretium significat, fuit conuersum. Namque bis idem nomen hic a Vate scriptum, utramque significationem, priorem quidem, & propriam priore, translata uero posteriore loco praestat. Atque hoc pacto nulla in rebus, aut in sermone spectatur pugnantia. Tum uero uerbum SABA R, SABAR, pro quo Gracus interpret ἀγοράν, Latinus emere scripserunt, frangere, & impertiri proprie significat, & in frumentario negotio frequentissimum est. atque in easdem res a Latinis interdum proprie uerbi, nonnunquam ad emptionem traduci solet. Priorem significationem illic obtinet. Iamque prope erat, ut effringerent fores. Posteriorem uero illic, Frange esurienti panem tuum. Atque ita frumenti, siue panis fractionem interpretamur, idem quod apud Hispanos repartimiento dicitur, siue ea fractione pretio, siue largitione

Ioan. 6.

Auditores.

Mat. 3.

CHEZZEPH.

Gen. 19.

R R R

ne,

ne, vel congiario, ut apud Romanos, fiat. Atq; ita duobus his vocabulis in utramque partem distinctis ac declaratis, facilis, & sibi consentanea huius carminis interpretatio est. & qui nō habetis argentum, properate, emite, & comedite. VEASER AIN LO CHAZZEPH LECHV SIBRV VEACHLV. & quisquis non illi desiderium, venite, frangite, & comedite. Quo sermone ac monitu illi, quos minus artea sciendi, & veri ac boni cognoscendi cupidos dicebamus, inuitantur; & vel ex eo suadentur, quod nullo indicato, aut exponendo pretio, & largitionis vsu fructu communicare possint, modò animum aduertant, & non adeò laboriosum adhibeant conatum, tantum venire velint: ut multos ab Oriente & Occidente venturos, Christus prædixit. Magna verò culpa eorum fuerit, qui solum venire postulati recusarint, & tanto beneficio uti neglexerint. quod nullo pretio (neque enim tam diuini doni vllum humanum esse potest pretium) nulla commutatione duo vtilissima alimentorum genera, vinum, & lac, gratuito imperitienda recusauerint. Venite, emite absque argento, & absq; vlla commutatione vinum & lac. SIBERV BELO CHEZZEPH. frangite in non CHEZZEPH. quo loco res ipsa nomen CHEZZEPH in posteriore usurpatum significato indicat: tantamq; esse beneficij huius magnitudinem, ut nec pretium, nec permutatio vlla aquet; nec alio nomine, quam ex diuina liberalitate, poscere, sperare, aut accipere quisquam possit; idq; vltro à deferente vltro accipere volentibus, donandum esse. Tertius porro auditorum & inuitatorum ordo subiicitur: eorum, inquam, qui in sapientia comparanda, tempus, studium, & operam, atq; adeò non exiguum impendunt sumptum: ne quicquam tamen, quoniam semper addiscentes, tamen ad veritatis puram scientiam nunquam perueniunt. quo in censu non philosophorum vulgus modò, sed Scribarum illorum & Pharisæorum classes illa veteres cum imitatoribus ponenda.

Quare appenditis argentum non in panibus, & laborem vestrum non in faturitate.

Quæcunque plus iusto, vel nimio plus constare alicui dicuntur, atque astimationis exuperant normam, non numerata, sed appensa pecunia, empta narrari solent. Hac enim formula eò spectat, ut vel emptoris auiditatem, vel pretij arguat iniquitatem. Sic ille:

Quinçti progenies Arri par nobile fratrum,
Nequitia & rugis, & prauorum amore gemellum,
Lucinias soliti impenso prandere cœmptas.

Virumq; huiusmodi emptionis vitium à nostro arguitur Vate, hoc est, nimium studium, nimiumq; in re leui impeditum. sine quo tamen impendio veri boni conditio & spes constare, ac liberali largitione demum possit contingere. Hoc autem in versu nomen CHEZZEPH utramque interpretationem admittit, propriam videlicet, qua cupiditatem & auiditatem studiumq; significat, & posteriorem, pro qua pecuniam, siue argentum Latine reddere solent. Immensum, inquit, studium impensumq; temporis ac laboris, item & sumptus pretium in re ponis, quæ nec cibi, nec potus egentis præstat vicem.

&

& laborem vestrum in non faturitate? Laborem, curam, & anxietatem, assiduam quoque operam interpretamur. Hac enim nomen IGAGHIGACH significat; atque etiam illam, quam sitis afferre solet, molestiam: quamq; ij sentiunt, qui aqua intercute laborant, eo magis affecti sibi, minusq; recte habentes, quo magis biberint. atque ita subindicatur tumoris affectio, quæ, qui sibi plus videntur sapere, miserè tamen vexantur. Omnes igitur, atque isti præcipuè postremi, à Vate rectius sibi consulere monentur, & meliori via ad sapientiam comparandam insistere, hoc est, ut Apostolus ait, à Deo postulare: qui dat omnibus affluentem, & non improperat.

Audite audientes me, & comedite bonum: & delectabitur in crafitudine anima vestra.

In magno opere, ubi de natura historia agimus, quidquid in cibi & potus usum venire potest, duo in genera tantum diuidimus: alimenti alterum, gustus verò alterum. quæ, quamquam in eodem cibo mixta, & coniuncta sæpè conueniant; non tamen eadem ad animantis nutritionem pollem facultate. Duplex enim rerum omnium, quæ comeduntur, elementum, ut ita vocemus, est. pingue vnum, vnum item quod salis refert naturam. in illo propriè alendi vis. in hoc verò pellicendi gustus materia & opportunitas inest. vtrumque autem mixtum, ac probè temperatum, confert quidem ad appetitionem mouendam, & ventriculum explendum: verum qua parte falsum est, minimè nutrire potest; tametsi quidquam aliud, præter nutrimentum præstet. Qua de re, uti indicauimus, aliàs plura & exactius: nunc enim pro commentationis vsu nonnulla & strictim sat fuerit adnotare. Multa autem ex his quæ sumuntur, plurimum falsa illius qualitatis, variè tamen affecta habent; quæ quidem gustatui voluptatem afferunt: vitæ tamen alendæ & conseruandæ vel noxia prorsus, vel minimum vtilia sunt. In his primas mel obtinet, omnium dulcium dulcissima natura. cuius nimis non modò nocet vsus; verum etiam voluptatis immodicè perceptæ pænas demum exigit. S. S. E. Mel inuenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus, euomas illud. Denique doctrina huius illud caput est. Cetera omnia ad suauitatis, siue voluptatis pertinere sensum, nutriendi verò materiam, opportunitatem & fomentum vnico pingui liquoris natura esse tributum. Illud etiam adnotandum, eam nostri portionem, qua sapimus, mentem animamq; propriè vocari, quæ verò viuimus, nutrimur, & alimur, animam dici. quæ, quamquam vnica sit in homine pars, quod ad naturam attinet; tamen munere, facultate, efficacia, & efficientia multiplex habetur, & pro officiorum diuersitate interdum animus vel spiritus, interdum verò nominatur anima. Itaque esurire, sitire, appetere, desiderare, satiari, fastidire, euomere animus non dicitur, sed anima. S. S. E. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum. & Quia satiavit animam inanem, & animam esurientem satiavit bonis. Aqua frigida anima sitienti. Anima saturata calcabit fauam, & anima esuriens etiam amarum pro dolci sumet. Equidem vtrique siue portioni, siue facultati suum propriè impositum nomen, non modò sacra lingua scriptoribus, verum etiam Latine exactè

Humanæ
disciplinæ
inutilitas.

Cibi & potus
duo genera.

Ciborum
duæ partes.

Nutritionis
ratio.

Mel

Prou. 25.

Animi hu-
mani portio-
nes duæ.
Anima.

Psal. 46.

Psal.

Prou. 2.

Ibid. 27.

Spiritus.
NESEMAH.
NEPHES.
Animus.
Anima.
Iuuenal. Sat.
Quis nefcitis.

peritis obseruatur. Nam quod animum dicimus, quodq; homines à brutis dirimit, NESEMAH, quod verò ad appetitionem facit, NEPHES vocatur.

Apud Romanos verò auctores ita hoc adnotatur discrimen. mundi

Principio indulgit communis conditor illis [mutis]

Tantum animas, nobis animum quoque, & cet.

Iam verò anima, quamquam dulcibus & suauioribus afficiatur, tamen iis non ad corporis alimentum, sed ad voluptatem vititur, pinguioribus verò propriè ac verè fruitur, quibus membra fouere, & corpus omne potest alere. quod si nihil cibi, nisi gustum præstent, euenit, ut cum officio functa suo fuerit anima, nullo tamen cum fructu defuncta, nequicquam se exercitam ac delusam demam sentiat: cum verò utile simul cum dulci mixtum percipit, maximè propterea gaudeat, quod cum honesta voluptate alenda vita, atq; sanguini conficiendo opportunissimum fomentum, hoc est, pinguem & lenem liquorem nata fuerit. Vtriusque autem natura vim, opportunitatem, & veritatem in hoc, quod promittitur, quodq; donatur à Deo, sapientia dono experturos quicumque acceperint, prædicit, & confirmat Vates, à quibus nihil pretij exigitur, præter assensum & obsequium atque vsum, hoc est, præter fidem & obediendum. Audite audientes me. SIMGHV SAMVAGH ELAI. Audite auditionem ad me. Bis pronunciatum verbum priori loco fidem, posteriore obsequium exigat. Nam verbum SAMAGH cum præpositione EL coniunctum, eiusdem significationis est cuius apud Latinos audire, cum tertio casu. Postulat itaque fidem vocanti habendam, namque accedentem ad Deum, primùm oportet credere quod est, & quod inquirentibus se, remunerator sit. Per fidem ad conuiuium acceditur: verùm non satis fuerit venire, si tamen sine veste veniatur nuptiis & conuiuio digna. Vestem autem, non qualem quis eligat, sed qualem inuitator probet, afferre oportuerit, hoc est, nuptialem. S. S. E. Intrauit autem rex, ut videret discumbentes: & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali, & ait illi: Amice, quomodo huc intraisti non habens vestem nuptialem? & ille obmutuit. Ideo hic dicitur, Audite audientes me. Atq; huiusmodi auditoribus illud tribuitur, Comedite bonum. quod proprium epithetum est epularum, quas Deus conuiuus parauit suis: Ecce prandium meum paratum est, tauri mei & altilia occisa, & omnia parata. Taurorum & altilium nominibus, obsoniorum præstantissima, & ad saturitatem atq; alimentum commodissima significantur. quod verò ad condimentum atinet: & omnia parata esse ait: atq; ita condita, ut cum honesta delectatione succu, alendis conuiuus, idoneum præstent. id quod nutritionis & alendi efficax anima non modo probet, sed iucundè ac suauiter tractet. delectabitur, non voluptate tantum inani, verum BADESEM, in illa crassitudine, ac pinguedine. cum singulari articulo coniunctum est nomen DESEM, præstantia adnotanda causa. Huius porro, de qua nunc agimus, diuina sapientia, hoc est, legis non in lapide, sed in tabulis cordis carnis scripta, magnam, propriam, & perpetuam vim esse ad alendam & sustentandam humani animi vitam, idem ille veteris fœderis minister, arcanè significationis egregiè compos, docuit:

Fides & obsequium requiritur.

SAMAGH.

Hcb.

Mat. 22.

Indid.

Legis nouæ VII.

Ponite corda vestra in omnia verba qua ego testificor vobis hodie, ut mandetis ea filiis vestris custodire & facere, & implere vniuersa qua scripta sunt legis huius: Quia non incassum præcepta sunt vobis, SED VT SINGVLI IN EIS VIVERENT. Et quidem ut panis corpori, ita sapientia animo pro vita alimento est. Cuius comparanda studio quicumque sese aliis dedant disciplinis, perinde agunt atq; y qui dulcioribus aut salibus expleti, nihil succi pinguis particeps comedunt. Atqui panis hoc singulariter præcunctis est sortitus cibus, ut ipse solus cum aqua vitam alere sufficiat, quemadmodum & poëta ille testatus docet:

Ἐπεὶ τὸ δὲ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμντ ποσ ἀπτῆς πρόματος, ὃ ὑδρὸν χόου,
Ἀπὲρ παρῆσι, καὶ πέφυχ ἡμας τρέφειν;
Numquid præter duo opus sunt mortalibus,
Frangendi panis pars, & aqua poculum?
Contingunt verò, atq; alere nos hac valent.

Atq; aliis commixtus vel prodesse, vel minus nocere præstet edulibus. id quod sapientia diuina maximè proprium est. qua sola perfectum reddere potest hominem Dei ad omne opus bonum instructum; quæq; aliis disciplinis, quemadmodum & quatenus oportune ac legitime vti oporteat, & docet, & monstrat. Hoc itaque est quod se præstiturum pollicetur, quod hominum conditionibus cunctis persuasum Deus vult, quodque prædicandum commendandumq; Vatribus dicitur suis.

Inclinate aurem vestram, & venite ad me: audite, & viuet anima vestra: & feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias Dauid fideles.

Duplicem esse pio homini constitutam vitam: contraque, duplicem improbis atque impiis mortem, arcana tradunt ac docent volumina: alteram hanc mortalem & caducam quam plurimis incommodis plenam, laboribus, & arumnis, egestatibusq; obnoxiam. alteram verò vitam æternam, non animo tantum, sed corpori quoque communicandam: atq; hanc unicam prioris vite veram & legitimam duci causam. Vtramque communem antiquis & antiquorum posteris intelligimus: hoc tamen discrimine, quod priorem antiquis non adeo latam, adeo iucundam; atq; illorum posteris contigisse intellexerimus: utpote quibus aquarum, vini, lactis, ac panis arcani alimentis copia facta constitit: quæ antiquis optata & requisita; non tamen ita benignè suppeditata fuerat. Hanc autem copiam promissam & oblatam, superiori accepimus versu, atq; ita in summa commendatam, & delectabitur in crassitudine anima vestra. Illam verò alteram, & antiquis pariter & posteris præstitam, quamquam posteris præstari ceptam: primis enim noui Testamenti fidelibus obinendi cum Christo regni possessio secundum promissi diuini tabulas, data narratur. Primus latro in cruce Christum precatus, Domine memento mei cum veneris in regnum tuum. audiuit, Amen. dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Hoc autem posterioris vite æternum donum, hoc in versu arcanè significatum, promittitur. quod ad æternitatem

Humanarum disciplinarum ad vitam in utilitas. Panis.

Euripid. apud Athenzum lib 4.

Sapientia diuina.

Vita duplex. Mors duplex.

Inter veteres ac nouos Dei cultores discrimen.

caelestis possidendi regni referimus. Inclinate aurem vestram ad fidem promissis meis adhibendam, & venite ad me obsequio atq; officio operam dantes, & viuet demum anima vestra. Hoc loci anima nomen pro tota illa altera hominis parte, qua à corpore distincta est, usurpatur: nam si illa vel earatione qua anima dicitur, viuet; & spiritus, qui animus proprie vocatur, aeternum etiam viuet: utpote ut nomine, ita dignitate praestantior, & eodem iure vita aeterna magis idoneus. cuius vita communio ad corpus etiam pertinetura, arcanè indicatur. & feriam vobiscum pactum sempiternum. quòdnam verò pactum, cuiusq; rationis ac modi futurum sit, ex imagine & exemplo declaratur. misericordias Dauid fideles. Appositionis figura, qua definitionis instar habere solet. Misericordias, beneficium non debitum, sed ultrò ac benignè factum & positum interpretamur. Cuius exemplum in Dauide statutum est. quam minimum ac postremum inter fratres è gregibus & caulis pecorum, ad regnum Israelis totius deletum, ac sublatum legimus. S. S. E. Et sustulit eum de gregibus ouium, de postfœtantes accepit eum pascere Iacob populum suum, Israel hereditatem suam. Verùm enim uerò regni illius terrestris fœdus propter terrenarum rerum fluxam & caducam naturam, nec aeternum, nec perpetuum esse potuit. Spirituale verò & caeleste regnum Dauidi secundo optimo maximo, id est, Christo, promissum: id verò aeternitate constabiliendum, & apud priorem Dauidem, & apud hunc Vatem Deus recepit. Atq; has esse misericordias fideles accepimus. Et veritas mea, & misericordia mea cum eo: & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius: & in fluminibus dexteram eius. Ipse inuocabit me, Pater meus es tu: Deus Deus, & susceptor salutis mea. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum praeregibus terra. In aeternum seruabo illi misericordiam meam: testamentum meum fidele ipsi. Ad quam rationem & illud pertinet: Misericordias Domini in aeternum cantabo. In generatione & generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo. Quoniam dixisti, In aeternum misericordia edificabitur in caelis: preparabitur veritas tua in eis. Disposui testamentum electis meis, iuravi Dauid seruo meo, usque in aeternum preparabo semen tuum. Has itaq; misericordias Dauid, fideles vocat Vates, quas Psalter antea testamentum suum fidele à Deo nominatum cantauerat. Atque huius interpretationis nobis dux idem, qui & varicij auctor Spiritus fuit sanctus: quem verba faciente Paulo, ita exponet, accipimus: Et nos vobis annunciamus eam, qua ad patres nostros repromissio facta est: quoniam hanc Deus adimpleuit filiis nostris resuscitans eum, sicut & in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod autem suscitauit eum à mortuis, amplius non reuersurum in corruptione, ita dixit: Quia dabo vobis sancta Dauid fidelia. Atq; huius maximi promissi, & veri atque praestandi domi testem & predicatorem ipsum Dauidem, à se constitutum docet, & laudat, quem non semel de hac re id cecinisse comperimus: verùm iterum ac sapius ea dixisse, qua apud omnes orbis nationes, quibus diuinum communicatum est eloquium, per-

uulga-

uulgata celebrantur. Hoc est quod in mysterio quoque subiungitur:

Ecce testem gentibus dedi eum, ducem ac praëceptorè gentibus.

Qui enim nescit Davidis doctrinam in Psalmis traditam omniterarum ferè orbis esse communicatam. Verùm enim uerò in ipso prioris Davidis nomine, munere, & officio illi alteri optimo ac maximo Dauidi regnum, fœdus, disciplinam, oracula, responsa, denique partes omnes peragendas; tanquam in exemplo vero, vnum & praestantissimum exemplar significari intelleximus. id quod expoliendo sermone aperitiùs etiam Deus indicat, Ecclesiam allocutus; quam per Christum, & propter Christum totius terræ orbis matrem, nutricem, & institutricem fore pollicetur.

David Christi figura.

Ecce gentem quam nesciebas, vocabis: & gentes quæ te non cognouerunt, ad te current: propter Dominum Deum tuum, & sanctum Israel, quia glorificabit te.

Magno & admirabili mysterio sermonem hunc Isaias absoluit: quod attentè considerandum animaduersionis vocabulo ecce, pramonuit. Significat autem futurum, ut quæ gætes & nationes nec rationibus, nec orationibus, nec etiam signis & miraculis adduci potuerant; ut verum cognoscerent colerentq; Deum, propter magnam in eis qui crediderint factam & spectatam in melius mutationem, tenebris erroribusq; relictis, ac prorsus damnatis, diuinam sequantur & amplectentur veritatem: & sacrosanctæ ciuitatis, hoc est, Ecclesiæ, communionem exoptent, ac Dei beneficio obtineant. Namq; omnibus hominibus id proprium innatumq; est, ut ad naturæ conditionisq; suæ beatitatem, animum, ac mentem intendentes, votis etiam aspirant: verùm in illo vno discrepant, quòd in statuenda beatitatis definitione, nec alij cum alijs concordent: persæpe etiam nec iidem sibi ipsis consent. Huic quidem publico mentis morbo curando, diuina lex antiqua illa scripta medicinam prouidit. quæ tamen non omnibus hominibus recepta fuit; sed neque ij etiam, quibus placuit, desideratam illam felicitatem plenè contulit propter internam, veterem, & penitus inhaerentem morbi malitiam; cui prorsus expurganda scripta legis vis minus erat idonea. Itaq; neminem ad perfectum adduxit lex, eorum etiam, quibus accepta & culta fuerat; nedum aliorum, quibus, ut acciperetur, nec æquitatis atque decori sui pulchritudine suasit: nec miraculis etiam, signis, & portentis effecit.

Gentium conuersio.

Commune hominibus beatitatis votu, & dicors de ea sententia.

Legis infirmitas.

Les gentibus cur non accepta.

Quippe cum illi parti innumerabiles opinionum ac sententiarum secta, quominus assentiretur, obstabant: huic verò, miraculorum inquam, varia etiam de Diis Deorumq; numinibus & efficientiis, deq; incantamentis & magicis artibus doctrina tenebras cæcasq; nubes obtinebat. Illud etiam vel plurimum oberat, quòd gentes alia, quibus lex non obseruabatur, nihil præter ceteros mortales egregium, summeq; laudandum in eorum qui sub lege erant, moribus atque animis publicè spectatum animaduertebant, præterquam in paucis & raris viris, in quibus quid exciperetur, vel requireretur non deerat: vel quibus etiam suos, quos compararent aut opponerent, & nunquam anteponebant, habebant. His & illud accessit, quod scripta legis professores & cultores vnà tantum orbis regione, eaq; mediterranea cõtenti religio-

Miraculorù fidei quid obftet.

Iudæi gentibus infens.

religionis ac sapientia sua mysteria ad eò intra priuatos cancellos concluderant, & interiectis occultauerat vallis, ut nullis exteris communicata vellent; nisi iis tantum, qui ad se vtrò accederent, rari & pauci admodum, certisq; conditionibus admittendi, ceteris verò omnibus cum priuatum publice non modo inuidiam facerent, sed apertas edicerent inimicitias: illud nimirum strictè ac inuidiosè nimis interpretati mandatum: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Id quod & verè & amare admodum apud alias gentes plerumque audiebant.

Iuuenal.

Quidam sortiti metuentem sabbatha patrem
Nil præter nubes & cali nomen adorant,
Romanas autem soliti contemnere leges,
Iudaicum ediscunt & seruant ac metuunt ius,
Tradidit arcano quodcumque volumine Moses:
Non monstrare viam eadem nisi sacra colentes,
Quasitum ad fontem solos deducere verpos.

Ita factum est, ut qua in lucem gentium data fuerat, lex apud unam tantum nationem priuata maneret, apud quam nec ritè quidem obseruaretur. quod & ipsi etiam illius professoribus à Deo insinulatum & exprobratum fuit.

Malach. 1.

Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus, & munus non suscipiam de manu vestra: Ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum, & vos polluitis illud in eo quod dicitis, Mensa Domini contaminata est, & quod superponitur contemptibile, cum igne, qui illud denorat. Atque ita ante legem, & lege etiam illa sancta promulgata: non tamen omnibus communicata, nec iis, apud quos manebat, ritè culta, vno eodemq; fere modo humana res habere visa sunt. vnde factum, ut nec alteri suos deponerent errores, nec alteri, hoc est, legis gnari, suos, ut par erat, corrigerent mores. atq; ita neutra hominum partes extra culpam essent. Dixe-

Iudæi & gentes omnes sub peccato.

Psal. 77.

runt in corde suo cognatio eorū simul, quiescere faciamus omnes festos Dei à terra. Signa nostra non vidimus, iam non est Propheta, & nos non cognoscat amplius. Has autem errorum tenebras, & istas etiam in umbra legali nebulas atq; temporum illorum caliginem diuina Euangelij virtute & efficentia ac luce ita discussum iri vatum responsis promissum est, ut ab iis, quibus primùm nunciata fuerat, veritas recepta & agnita, ad alias etiam gentes propagaretur vocandas, & vocationi obsecuturas, atque in se etiam idem diuinum experturas beneficium. Quale autem illud futurum esset, ex imagine ipsa indicatur: nempe quòd eam in omnium gentium sanctificandis hominibus promotionem & amplificationem probaret in spiritali ac exemplari veritate, quam in figura & exemplo in Iaghabum ad Israelis dignitatem promotum Deus olim probauerat. Tunc enim illa vetere extincta inuidia, inimicitiasq; antiquis compositis, qui primi lucis compotes essent, ceteros ad communionem vocaturi, facile obsequentes experturi erant. atq; virique simul in unam conuenturi fidem, in unum corpus, vno baptismo ablu-

ablutum & sanctificatum confirmandi erant. Hac itaq; nobis huius postremi in hoc sermone versus explicatio summa est, fore ut manifestus iam & constantibus diuina virtutis in hominū sanctificatione spectatis exemplis ac Euangelij præconio vocata & inuitata gētes ad illius beneficij communionem alacres procurrerēt, quo Israellem Dei affectū & ornatū admirabantur, atque ita vocationis & obsecundationis causam illam exprimit Vates, propter Dñm Deum tuum, & sanctum Israel, qui glorificauit te. Pro nomina tuū & te, quater in hoc versu repetita, partim femininam, partim verò masculinam exhibent formam propter communem Christi & populi fidelis cum ciuitate sancta, qua eadem Ecclesia est, rationem. Atq; vaticinij huius ac promissi iam præstiti, complura exstant testimonia, è quibus illud præclarum. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in caelestibus in Christo: sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti & immaculati in conspectu eius in caritate. Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suae, in laudem gloria gratiae suae, in qua gratificauit nos in dilecto: In quo habemus redemptionem per sanguinem eius (remissionem peccatorum) secundum diuitias gratiae eius: quae superabundauit in nobis in omni sapientia & prudentia, ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae, secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo, in dispensatione plenitudinis temporum in statuare omnia in Christo, quae in caelis, & quae in terra sunt in ipso. In quo etiam nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae. ut simus in laudem gloriae eius nos, qui ante sperauimus in Christo: in quo & vos, cum audissetis verbum veritatis (Euangelium salutis vestrae) in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostrae in redemptionem acquisitionis in laudem gloriae ipsius.

Ephes. 1.

ARGUMENTVM VATICINII

TRIGESIMISECVNDI.

HVMANÆ salutis ratio dupliciter consideratur, vti semel à Deo consolidata in communem totius generis humani rem & utilitatem: & vt singillatim hominibus dispensatur, ac distribuitur. & quamquam vtraque diuinum donum ex mera liberalitate ac misericordia profectum prædicet, neque certum declaratum distributionis præscribat tempus: tamen non longis admodum interuallis differendum: imò etiam in horas attentè, accuratè, & vigilanter expectandum, Vates monet. quippe quòd vtrò ac libenter præstare & communicare Deus velit, non tamen imparatis aut oscitantibus, vel dormientibus daturus. Quare eos, quibus tanta felicitatis conditio & spes fuerit, oportere fide instructos & firmatos, penitentiae officij perpetuò faciendis intentos esse, certos ac persuasos voluntatis Dei: qui, quòd semel pollicitus est, publicè & communiter semel in consummationem seculorum perficere decreuerit, &

Salutis conferendæ & obtinendæ ratio.

privatim singulis ad eam rem rite ac legitime instructis & comparatis impertiri, atque hanc divinam voluntatem & largitatem ab ipsis qui experiri exoptent, aut posse sollicitari, incenso nempe & constante studio, & nunquam intermissa observantia legum, quas ad tantum obtinendum bonum cognitatas & observatas, auctor ipse voluit, & quae quicumque custodierit, vitales dubio procul sit experturus, nemine, cuiuscunque gentis, nominis, conditionis, aut ordinis exceptio: quandoquidem non hoc privatè unicuiquam populo vel nationi, sed uniuerso sit orbi promissum & paratū beneficium, à quo nemo hominum, sensu ac mente praeclusus, nisi propria culpa, fuerit excludendus. Cuiusmodi exclusionem Israelita secundum carnem, & quicumque eorundem prauitatem imitati fuerint, praecipue cōmerituri à Vate prauidentur: ideoq; obiurgantur, & ad meliorem vocantur mentem. Horū autem accusatio summa illa est, quòd omnia cum priuata, tum publica munia & officia malis consiliis, impuris moribus, frequentibus iniuriis, ac peruersis doctrinis & institutis deprauata fuerint; nec deprauata solum, sed falsos & fallaces doctores & magistros atque patronos nata, quorum industria, auctoritate, ac potentia defendantur & constabulantur cum summa eorum perniciè & clade, qui sapientius videantur sentire, aut melius docere, serio magis agere, ac prudentius consulere curauerint. Contra verò, magnis applausibus, ingentiq; non à vulgò modò, sed à magnatibus quoque comprobatione eorum, qui externa religionis & severitatis specie vittorum omnium, & corruptionis ac scelerum internam & altam sententiam velantes, populo imponunt, quorum fucum & fallacias ac simulationè vera pietatis definitione, & à falsa & histrionica persona distinctione Vates redarguit, docetq; vera vitae rationem, formam, & viam: quam quocunque ex animo insistere iuuerit, & pergere non pigerit, dubio procul Deum sibi occurrentem experturos ait, veracissimum & efficacissimum, diuitemq; misericordiarum, & ultrò proximum, imò & praesentem cunctis, qui sese legitime quaesierint. Quòd quisquis non talem ac tantum nanciscetur, nulli alij rei quàm vitis & peccatis imputet suis; quibus contaminatus, imbutus & occupatus, diuino capiendò beneficio locum non reliquerit: id quòd tandem durabit, quoad veri lumine communiter & publicè lucente, quamplurimi in rectam redeuntes viam, ad salutis communionem reconciliati admittantur, & ad caelestium ciuium splendorem & amplificationem, cum summa pace ac securitate ex pristina conditione iraducantur, hostibus, inuidis, & inimicis omnibus diuina virtute victis, fractis, ac dissipatis, ac porro profugatis.

QVÆRITE Dominum, dum inueniri potest: inuocate eum, dum propè est.

Controuersia vetus de loco hoc & altero.

Deut. 4.

LEGIMVS in antiquis controuersis, Manassem improbum regem, Isaiæ Vati dissimilem ac diuersam à Mose sententiam ex hoc loco obiecisse, dicentis: Quærite Dominum, dum inueniri potest, cum à Mose scriptum exstet: Neque est alia natio tam grandis, ut habeas Deos appropinquan-

quantas sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. Quae in controuersia dirimenda diligenter à quibusdā ex verborum significatione laboratū, ab aliis verò ingeniosè disertum, & scholastica arte disputatum fuisse comperimus. quorum explicationes enumerare instituti nostri non permittit ratio, atq; in aliud nos iubet differre tempus, interim cōmentationem nostram ex rei natura & obseruatione texere contentos. Rem autem ipsam sic habere intelligimus, ut omnibus, quae in mundo aguntur, & sunt, certum constiterit, & constet opportunum tempus. S. S. E. Omnia Eccl. 1. tempus habent, & suis spatiis transeunt uniuersa sub caelo, quòd uniuersè Eccl. 1. dictum, cum per enumerationem explicare sapiens tenet, illa, praeter cetera, recenset. Tempus dilectionis, & tempus odij; tempus belli, & tempus pacis. Et quidem publicae salutis efficiendae ac praestandae certa à Deo constituta oportunitas fuit; quam temporum plenitudinem, & seculorum consumptionem sacri vocant auctores. Eiusdem autem salutis iam publicè praestitae, singularem dispensationem ac distributionem non passim aut promiscuè, non ex humana voluntatis arbitrio, aut libidine, vel conditione ac lege, sed ex diuina misericordia libertate & institutione expectari oportere, ipse salutaris Pontifex, atq; unicus dispensator docuit. De die autem illa & hora nemo scit, neque Angeli calorum, nisi solus Pater. Sicut autè in diebus Noë, ita erit & aduentus Filij hominis: Sicut enim erant in diebus ante diluuiū, comedentes & bibentes, nubentes & nuptus tradētes, vsque ad eum diem quo intrauit Noë in arcam; & non cognouerunt donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit & aduentus Filij hominis. Tunc duo erunt in agro, unus assumetur, & unus relinquetur; duae volentes in mola, una assumetur, & una relinquetur. Vigilate itaque quia nescitis qua hora Dominus vester veturus sit. Illud autem scitote, quoniam si sciret pater familias, qua hora fur venturus est, vigilaret utique, & non sineret per fodi domū suam. Ideo & vos estote parati, quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est. Quis putas est fidelis seruus & prudens, quem constituit Dominus super familiam, ut det illis cibum in tempore. Beatus ille seruus, quē cām venerit Dominus eius, inuenerit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo, Moram facit Dominus meus venire: & cæperit percutere conseruos suos, manducet autem & bibat cum ebriosis, veniet Dominus serui illius in die qua non sperat, & diuidet eum, partemq; eius ponet cum hypocritis: illic erit fletus & stridor dentium. Atque hanc eandem rationem à Spiritu sancto Vates noster edoctus hoc loco insinuat, eademq; opera duo indicat, & obseruanda commendat, alterū Israeliticam gentem secundum carnem tangit, quòd ad omnes etiam totius orbis nationes extendit, alterum verò unumquemque deinceps mortalium, sua modò salutis non negligentem, respicit & commonet. Priori autem parti Evangelij aduenientis & instantis publicae salutis tempus attentè obseruandum, & studiosè captandum, atque oportunè arripiendum consulit & commendat, cum praedictione & abestatione incommodissima & emittalis negli-

Salutis attendendae & conferendae plenitudo temp. o. is. Fines seculorum.

Mat. 27.

gentia vel repulsa. Posteriori, hoc est, hominibus singulis, idem consilij studiosè & amicè dat ad propriam optandam, curandam, expectandam, ac demum obtinendam salutem. Significat verò cum primis certam Deo & constantem voluntatem esse publicæ salutis hominum generi, commodè tamen, ac tempestivè efficiendæ. id quod & summus ipse Pontifex professus, atque docens ait: Ignem veni mittere in terram: & quid volo, nisi ut ardeat? & baptismo habeo baptizari, & quomodo coarctor donec perficiam illud: Eandem quoque porro voluntatem ac mentem erga unumquemque mortalium ad salutem & regni communicationem admittendum, certissimam esse. certam tamen tempus providentiæ suæ consilij ad utramque præstandam partem constitutum, cuius oportunitatem prænoscere non cuius hominum contingat, expectare tamen, & parato operiri his quorum interest, omnibus integrum sit, & consultum Vates velit, & suadeat. Quam quidem doctrinam ad naturæ similitudinem & imaginem refert, id est, ad oportuna arationis agrorum. & satus tempestatem, quam si quis prætermiserit, frustra in intempestivas horas sibi dilatam, vel cum suo ingenti damno neglectam demùm senserit. Tempestivè autem coluntur agri, quos priores & opportunè commodeq; calitus demissa pluvia, aratos, & ad sationem idoneos, atq; adeò iam satus offenderint. Cum enim duas potissimas, & præcipuè laudatas pluviarum imbrumq; irrigationes esse constet: alteram, quæ temporanea siue voluntaria: alteram verò, quæ serotina dicitur. viriusus occasionem & oportunitatem vel prætermittere, vel omittere incommodissimum fuerit: contra verò expectare, & instantem operiri, præsentemq; excipere, beatum, & omnino compendiosum evadet. Atq; ita suadet vates, & consultum Israelitis, tum etiam ceteris omnibus, quibus & publica, & sua uniuscuiusque beatitas cordi est. Deum ultrò, benignè, & liberaliter prospicientem, ac beneficij sui copiam faciendi proposito instantem, & iam ad fores, uti dicitur, accedentem, expetere, vocare, excipere & admittere, præcipuè verò iam obtestatum: Ego sto ad ostium & pulso: si quis aperuerit mihi, intrabo ad eum, & cænabo cum eo, & ipse mecum. Aliàs autem vel non admissum, vel exclusum, vel causationibus detentum, aut vocatorum & invitatorum longam deliberationem attendere & expectare iussum vel rogatum, postea aut comperturis auersum, ac nequicquam deinceps doliturus. Quod & celebratissimo illo decem virginum exemplo, appositè & aperitè declaravit Christus. Hac autem temporum atq; oportunitatum distinctio, magnam huiusmodi controuersia dirimendis dat lucem. quam & ab ipso eodem, quem Manasses opponebat, Mose porrestam quoque accipere est.

Deut. 4. Nam apud quem illud legitur: Nulla est alia tam grandis natio, ut habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. apud eundem quoque legimus: Dixit quoque Dominus ad Moysen: Ecce tu dormies cum patribus tuis, & populus iste consurgens, fornabitur post Deos alienos in terra, ad quam ingreditur, ut habitet in ea: ibi derelinquet me, & irritum faciet fœdus quod pepigi cum eo. & irascetur furor meus contra eum in die illo, & derelinquam eum, & abscondi faciem meam

meam ab eo, & erit in deuorationem. Inuenient eum omnia mala & afflictiones: ita ut dicat in die illo, Verè quia non est Dominus mecum in uenerunt me hæc mala. Ego autem abscondam & celabo faciem meam in die illo propter omnia mala quæ fecit. Vides quàm disertè Dñs apud Moysen tempora, temporumq; oportunitates partiatur, declaratq; amoris, expectationis, & odij tempora, propter causæ diuersitatem variari! Amoris namque & expectationis causam in diuina benignitate, & misericordia consistere. S. S. E. Propterea expectat Dominus, ut misereatur vestri. At verò hominum scelera & flagitia ad deseruionem & abdicationem causas dare. quod etiam sapè Deus declarauit: Perditio tua ex te Israel. Ideo autè in hac ipsa diuina apud Moysen prædicatione adnotatio IN DIE ILLA iterum atq; iterum repetita obsecratur. Igitur tēpus esse, ait Vates, querendi Dñm dum inueniri potest. BEHIMISEO, in suo inueniri, id est, inuentu oportunitum. Duo autè suadet, querere Deum inuēsu (ut interpretamur) oportunitum, & eundem etiam vocare dum propè est. Propè est autem Dñs omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate. Voluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet, ut saluos faciat eos. Custodit Dominus omnes diligentes se, & omnes peccatores disperdet. Est verò suavioria huius orationis translatio sumpta ab is, qui beneficio cuiuspiam alterius hominis natura & studio munifici egent, quem non modò querere & adire, sed ut se respiciat, & maneat, vel ultrò etiam obuiam de vocare solent. Vocant autem cum vel propè esse, vel non procul abesse intellexerint. Hoc autem prædictum ad Iudeos pertinuit ab eo tempore quo primum diuina Euangelij lux exorta est, vsque ad illud, quo per Apostolos obtestatum fuit: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æterna vita, ecce conuertimur ad gentes: sic enim præcepit nobis Dominus, Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem vsque ad extremum terræ. quæ in obtestatione tēporis rationem habitam, ac discessionis causam ab hominum culpa profectam, adnotare est. Tunc constanter Paulus & Barnabas dixerunt. Chaldaei autem Ionatha in hunc locum interpretationem siue explicationem, & pulchram ducimus, & cognitu dignam: verum singularem uniuscuiusque hominis rem spectare intelligimus. cuius illud est exemplū: Querite Dominum dum vos viuistis, orate illum dum vos manetis. Eam verò interpreti huic ex illo Sapientis monitu productam autumamus, Quodcunque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erunt apud inferos, quo tu properas. Igitur quamquam Deum ultrò benignum, & beneficium ponere in hominibus curantē verissimè statuamus, tamen & queri, & orari oportere docemur: id quod ipsa beneficij dignitas & ampliudo, & humana indigentia ratio, ac donantis præcipuè auctoritas & maiestas iure postulant summo. Id quod maximi quoque doctoris, ac beneficiorum diuinorum dispensatoris & Pontificis doctrina adstruitur: Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere, dicens: Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non

mebat, & hominem non reuerebatur. Vidua autem quadam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eum, dicens. Vindica me de aduersario meo: & nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Et si Deum non timeo, nec hominem reuereor: tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam; ne in nouissimo veniens fugillet me. At autem Dominus, Audite quid iudex iniquitatis dicit, Deus autem non faciet vindictam electorum suorum, & patientiam habebit in iis? dico vobis: quia cito faciet vindictam illorum: Veruntamen Filius hominis veniens, putasne inueniet fidem in terra? Idem verò Vates, qui quarendum Dominum monuerat & iusserat,

Via Domini. quemadmodum quæri oporteat, exponit ac docet: permagni enim refert. qualis nam ad quarendum ineunda via sit, prænoscere; num ea, quæ ex præscripto instructa est; an alia quæuis, quam vel ex priuato consilio, vel ex emulatione aut contentione humana sibi optauerit unusquisque, vel finxerit, & instruxerit. Veram autem & certam viam esse ait, eandem quam Christus arctam cognominavit, hoc est, pœnitentiam, quam quæ emendatæ vitæ ac Deo probandæ consuetudinis institutionem de finimus.

Via arcta. Pœnitentia.

Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius: & ad Deum nostrum, quia multus est ad ignoscendum.

Pœnitentiæ virtutis ratio

Emendatæ vitæ (quam pœnitentiam virtutem dicimus) institutionem veram ac solidam duabus partibus inchoari significat Vates: altera detestatione scelerum, altera consilij & mentis atque sententiarum, quæ à vero & honesto discrepant, depositione ac mutatione: idque propter Deum: à quo per mentis prauitatem, atque suscepta flagitia discessisse, dolere oportuerit: atque ita dolentem & correptum, unumquemque Dominum suum repetere, placandumque curare, cum magna misericordia impetranda fide atque spe. quod idem ipse vates, ac vades, repetito spondet promisso. & miserebitur eius: & ad Deum [gubernatorem] nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum. Vtrumque verbum in futuro tempore pronunciatum, non modo rei veritatem, sed proprietatem & æternitatem adscribit, quia multiplicabit ad ignoscendum. Prius verbum IRAHHAMEHV, miserabitur eum, intimum & vehementissimum, ac maternum misericordie affectum indicat. ex quo illud alterum euenire ait, ut multiplicet ad ignoscendum, quamquam plurimis ac maximis sceleribus offensum & prouocatum, quamquam pessimis mente, animo, & consiliis irritatum; tamen ad se conuersis, non modo placatum iri, sed etiam maximopere parciturum confirmat, non hominum more atque instar. qui conceptam offensam, quamquam exorati, vix deponunt; vix animo leniuntur; sed suo more, qui magnum laudis decus tum ob multa alia, tum verò ex incomparabili misericordia & lenitate atque patientia magnitudine vendicat: nec præteritorum criminum in verè conuersis recordatur amplius: nec villo etiam vel prænotionis impedimento à misericordia detinetur præstanda. Quatuor autem vocabula cum delecta pronuntiata, hic obseruamus. impius viam suam, vir iniquus cogitationes suas. Impius, quisquis alij consulto nocet, uti adnotauimus,

Impius.

RE-

RESAGNI dicitur, atque ad mores propriè nomen refertur: quos via nomine significari sæpè monuimus. Latinis vitium hoc improbitas plerumque vocatur. Is verò, pro quo virum Latine dicimus, & virum, & unum quemque significat. valetque idem quod unusquisque vir. atque ita non omnes modo in uniuersum, sed singulos etiam hoc tangit, atque admonet Vatis consilium. Iniquus, ISAVEN, vir curuitatis. quem mala stultitia, & quacunque inscitia veri cacum agit, hunc virum curuitatis lingua vocat sacra. Ad quam notam illud optimi Satyrici videtur alludere:

O curua in terras anima & caelestium inanes,
Quid iuuat hoc, nostros templis immittere mores,
Et bona Diis ex hac scelerata ducere pulpa?

Perfius 2.

Itaque quisquis vel in credendis, vel in agendis à vero & honesto deflectit, is vir prauitatis, siue vir iniquus nominatur. Atque prauitas quòd in opinionibus notetur, euestigio indicatur, cogitationes suas. Atqui homines, uti notauimus, offensi semel non miserebuntur: vel si aliquando parcunt; tamen conceptum animo retinent, & fouent odium, certisquæ, à se excogitatis ducuntur opinionibus. quas etiam Deo arrogare perperam student, & intendunt. Horum verò mores & animos à se alienissimos declarat, & proficitur Deus, asseritque tanto esse remotiores, quanto minus completè & profundè misericordia diuina rationes capiunt: utpote exiles mente, angusti & exigui, ac minimi, planeque feminea voluptas vltio: contra verò, patientia, benignitas, tolerantia, lenitas, ac misericordia & beneficentia mascula & maxima virtutis, ac diuina amplitudinis digna laudes. id quod vel ex ipso nulli non constare potest, quòd solem suum Deus oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Quamobrem quisquis ex moribus, legibus, præceptis, institutis, & consuetudinibus humanis, quisquis etiam ex philosophia terrestris elementis, ac regulis de diuina præscientia, sapientia, misericordia, & lenitate, ac de proposito Dei erga hominum salutem ratiocinatur: perinde agit atque si calum terræ non modis tantum comparare, sed locus etiam velit componere & sociare, & summa ac suprema, eadem cum infimis esse contendat. cum scriptum sit: Calum sursum & terra deorsum, & cor regis inscrutabile. Et quidem terra ambitus, quamquam certus iam æstimatus constare dicatur modis; tamen qua ratione cum supremo cali orbe comparetur, nulli mortalium contigit cognoscere.

Vltio.

PROU. 25.

Quia sicut exaltantur cæli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris.

Humana temeritatis ad iudicandum ac disputandum de rebus diuinis, improbam & stultam audaciam hoc dicto notat ac damnat summus ille sapientissimusque Deus: docetque quàm temerariè ac religiose tractare oporteat ea quæ assequi omnino impossibile, atque ex consequenti definire velle nefarium sit. Et quoniam ut sacra & sancta, ita etiam omni ex parte obseruanda hæc doctrina est, quemadmodum in exemplari pronuncietur lingua, audire, & ex verbo reddere aperpretium fuerit. CHI GHABAHV SAMALIM MEARETS. CHEN GHABAHV DARCHAI MIDARGHECHEM

YMAHH.

CHEN.
Via.MAHSE-
BOTH.
Cogitatio.Humanan
facia in dif-
putatione de
rebus diuinisPfal.
Dei miseri-
cordia.Prædestina-
tio Dei.

Coloss 2.

VMAHSEBOTHAI MIMAHSEBOTHECHEM. Quod eminuere cæ-
li à terra, ita certè constanter verè ad amussim [Namque hæc omnia
vocula CHEN significat] eminuere viæ meæ à viis vestris, & cogitatio-
nes meæ à cogitationibus vestris. Viæ, siue DERECH nomine mores &
consuetudinem significari, sæpè docuimus: a estimationes verò, ratiocinatio-
nes, comparationes, proposita, consilia: denique quidquid in mentem cadit,
etiam numeri, & numerorum summa & partitiones dicuntur MAHSE-
SEBOTH. Et quidem natura serie cogitatio viâ prior habetur: quippe ad
animi impulsus MAHSEBAH, DERECH verò ad factum, siue opus
refertur. Quæcunque itaq; humano ingenio ac iudicio, & philosophicis ra-
tionibus de diuina mente, deq; Dei actionibus disputantur, tantum cum ve-
ro certioq; quantum summè sublimia & celsa cum summè infimis, cali si-
tus cum cali extremo ambitu, mundi centrum cum supremo orbe, hoc est,
quantum ea que inter se prorsus opposita sunt, conueniunt. Nam si calum
sursum, ac terra deorsum, quidquid ab hominibus deorsum demissum, Dei
verò cogitata sursum sublata, quonam pacto, aut quando componentur, vel
in comparationem venient? Et tamen audeat humana insolentia Dei noti-
tiam & sapientiam cogitationesq; Dialectica ac philosophia sua definire
modis, atq; de futuris perinde atq; ipsa existimat, Deum prænoscentem &
agentem pronunciare. quam nos verè affirmamus tanto sapere inferius,
quanto plura inuenire, disputare, aut decernere libido incefferit, audaciaq;
impulerit: tum in ceteris omnibus, qua ad naturam & mentem atq; viam
Dei spectent, tum præcipuè in iis qua ad lenitatem, bonitatè, ac misericor-
diam referuntur. S. S. E. Suavis Dominus vniuersis, & misericordia eius
super omnia opera eius. Namq; responsum hoc de immensa & impenetrabi-
li mente Dei cum argumenta omnia cetera, quæcunque diuinæ res attinet,
complectatur; singulari tamen & notatione & prærogatiua hunc obtinet,
ac iuetur locum, in quo venia, conciliatio, & gratia pœnitentibus, cum tot,
tamq; magnificis & amplissimis nominibus, epithetis, ac verbis promitti-
tur. Nihil ergo de prænotione diuina, de præscientia, de prædestinatione, ni-
hil de materia ac subiecto iustitiæ exercende, nihil de corrupta Adami
massa disputabunt homines? nihil agent, nullone tali argumento ingenij
exercebunt & consument vires? Respondemus nos nunc nõ magistros, non
doctores, verum commẽtatores agere simplices; tamen has respondendi par-
tes à D. Paulo interim commodato petere. Videte ne quis vos decipiat per
philosophiam & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, se-
cundum elementa mundi, & non secundum Christum. Si quisquam verò
est qui vel Aristotelis, vel Platonis, vel Zenonis viam sequi optauerit,
huic nos minimè contentiosè adlatrabimus, sed pergenti & urgenti propo-
situm Deum audire suadebimus clamantem. Sicut exaltantur cæli à ter-
ra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à co-
gitationibus vestris. Igitur nunquam hominibus huiusmodi argumenta
ad tractandum, concessa aut permissa? Imò non permissa modo, sed cum pri-
mis tradita, & commendata; tamen ad eum, quo ab auctore Spiritu sancto

expo-

exposita ac declarata fuerint, & modum & scopum. hoc est, ut Paulus in-
dicabat, Secundum Christum, qui non venit peccatores perdere, sed ad pœ-
nitentiam vocare, & vocatos, cum gaudio & gratulatione in gratiam re-
cipere. Venit enim Filius hominis querere, & saluum facere quod perie-
rat, quod perierat, inquit, non autè ait, retinere aut relinquere Adami cor-
ruptam massam in sua corruptione. Absti: Perditio tua ex te Israel, tantum-
modo ex me auxilium tuum. Ego cogito cogitationes pacis, & non afflictio-
nis. Hæc nobis noster diligens disputator agat, hoc meditetur, hæc defendat
& propugnet. imò hoc hominibus amanter persuadeat, Quæcunque sunt
vera, quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque sancta, quæcunque
amabilia, quæcunque bona fama, si qua virtus, si qua laus, hæc cogitate, qua
didicistis & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc agite, & Deus
pacis erit vobiscum. Quanam porro ista sunt, qua vera, pudica, iusta, san-
cta, & amabilia nominat Apostolus? Nobis quidem quæcunque à Deo di-
ctata, & ad nostram doctrinam ideò scripta sunt, ut per patientiam & cõ-
solationem scripturarum spem habeamus. Atq; in hoc eodem, quod agimus,
consolationis argumento sexcenta locorum, & eo amplius millia sunt, in
quibus Christianus & pius ac disertus disputator cum summa sui & alio-
rum utilitate versari poterit. è quibus & hic vnus assidua commemora-
tione repetendus, & perpetua gratulatione celebrandus constat.

Et quomodo descendit imber & nix de cælo, & illuc vltra non re-
uertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam
facit, & dat semen ferenti, & panem comedenti: sicut verbum
meum quod egreditur de ore meo non reuertetur ad me vacuum,
sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in iis, ad quæ
misi illud.

Propositi, consilij, ac promissi sui veritatem, constantiam, & efficacita-
tem, atque adeò certissimum euentum, appositisimè similitudinis conten-
tione Deus declarat & confirmat, tantog; magis excipi tenenda & usur-
panda commendat, quanto diuina omnia & natura modos excedentia di-
ginitate & maiestate naturalibus præstant rebus. Est autem doctrina ar-
gumentum & summa ratio huiusmodi. Nullum diuinum dictum & effa-
tum otiosum esse potest. quare & nullum promissum vel ex natura sua, vel
ex promittentis consilio, propositio, atque efficacia inane, aut otiosum, aut
frustrà pronunciatum euadere, dummodo ritè exceptum, & legitime ad-
missum fuerit. Quippe donorum Dei omnium hoc proprium est, ut nullum
suo in loco minus efficax deprehendatur. Idq; manifesto & vulgato, nul-
lisq; hominũ incomperto exemplo adstruitur imbris, & pluuia in planum,
vel decliue solum, & niuis in editissimos montes calitus demissa, atq; ideò
inter Dei corporea dona & communia commoda computata, qua suis tem-
poribus & oportunitatibus defluentia terram primùm inebriant, hoc est, ad
producenda herba vim & efficientiam comparant. germinare eam facit.
deinde verò oportuè rursus descendens, quidquid rectè germinatum vi-
rens & productum reperit, secundum reddit. qua serotina pluuia vis &

PPP

effica-

efficacitas est. dat semen. quo frumenti vniuscuiusque genus profemine-
tur, ac prater hoc etiam in plurimum quam satoris & agricolæ vsum & com-
modum panem suggerit. semen ferenti, & panem comedenti. atque ita
commoda omnium amplificat. Sic [quod ad imaginem & similitudinē fa-
cit] erit verbum meum [omne omnino quodcunque ponendi in homines
beneficij causa pronunciatum est, quale promissa diuina nominatur] quod
procedit de ore meo: quod verè diuinum, non humanum fuerit promif-
sum. ut enim imber & pluuia non inefficaciter descendit, nec sine euentu
rursus calum versus reuertitur, nisi prius ea, quæ commemorata sunt, effe-
cerit: ita verbum meum efficacissima ac diuina virtutis compos non re-
uertetur ad me RIKAM, vacuum, & euentu cassum vel frustratum, sed
faciet quæcunque volui. Verbum facere agricolarum sermone produ-
cere, fructumq; ferre, prosperare verò est perficere, ad maturitatē perfer-
re, atque ad cumulū vsque amplificare, & vsibus præstare opportunissimum.
Vtrumque verbum illo in hemistichio obseruatur. Et omnia quæcunque fa-
ciet prosperabuntur. Faciet itaq; quæcunque volui. Voluit autem Deus

Facere.

Prosperare.

Psal. 1.

Volūtas Dei.

omnes homines saluos fieri, & omnes ad agnitionem veritatis venire. Hac
» est autem voluntas Dei sanctificatio vestra. & Non est voluntatis mea ut
» pereat impius, sed ut conuertatur, & viuat. & Conuertimini à viis ve-
» stris pessimis, & quare moriemini domus Israel, ait Dominus. faciet ergo
salutem & prosperabitur in his, ad quæ misi illud. Relatiua his, ad quæ,
& rem & locum connotant simul. ea, inquam, ad perfectum atque ad cu-
mulum & vsum euenient, quæcunque ipse promiserim iis, quibus promi-
serim, atq; adnuncianda curauerim. hoc est, in terra bona, quæ simplici &
certo animo promissis exceptis obsecundauerit. peccatoribus, inquam, ad me
conuersis, non veniam tantum, sed magnam etiam felicitatem præstiturū,
nihil obstantibus quæcunque hominum oculis ac mentibus ardua, quæcung;
existimentur difficillima, modò mites animos, modò pœnitentia excultos
& aratos, atque in correctionis labore sudantes homines reperiat. S. S. E.

Psal.

Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. Euntes ibant & flebāt
» mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portantes
» manipulos suos. Ita ut ex seminibus rectè iactis manipulos admiratos, &
gratulabundos reportaturos prædixerit Psaltes. Atq; hac felicitatis descri-
ptio est, quam & apud hunc etiam Vatem Deus declarat & indicat.

Quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemini.

Non modò parcendum esse peccatoribus pollicetur; verum etiam magno
honore, multiq; animi bonis ac donis consultum & prouisum iri ait. Al-
ludit verò ad exitum ex Agypto, non qualem victis & metuentibus, aut
fugitiuis: non denique qualem seruis furtim euasis affingere quis possit, sed
qualem liberis, victoribus, & hostium spolio ac præda onustus & locupletis-

Exodi 12.

bus. Surrexitq; Pharao nocte, & omnes serui eius, cunctaq; Agyptus: &
» ortus est clamor magnus in Agypto: neq; enim erat domus in qua nō iace-
» ret mortuus. Vocatusq; Pharao Moysē & Aharone nocte, ait: Surgite, &
» egredimini à populo meo vos, & filij Israel: Itē immolate Domino sicut di-

citis:

citis: Oues vestras & armenta assumite, ut petieratis, & abeuntes benedi-
cite mihi. Urgebantq; Agyptij populum de terra exire velociter, dicentes:
» Omnes moriemur. Tulit igitur populus conspersam farinam ante quā fer-
» mentaretur, & ligans in pallis, posuit super humeros suos. Feceruntq; filij
» Israel sicut præceperat Dominus Moysi, & petierunt ab Agyptiis vasa ar-
» gentea & aurea, vestemq; plurimam. Dominus autē dedit gratiam populo
» coram Agyptiis, ut commodarent eis: & spoliauerunt Agyptios. Profe-
» ditq; sunt filij Israel de Raghamesse in Socoth sexcenta ferè millia pedum
» virorum, absque paruulis & mulieribus. Sed & vulgus promiscuum in-
» numerabile ascendit cum eis. Oues, & armenta, & animantia diuersi ge-
» neris multa nimis. En diuini promissi efficientia & prosperationis illustre
» exemplum. ex satū septuaginta animarum, quæ ex femore Iaghabobi exie-
» rant, apud Agyptum in lachrymis, id est, fame urgente, factō tot armato-
» rum hominum myriadas, alacriter ac libere, ingenti cum lætitia prodeun-
» tium. id quod ibidem adnotatū fuerat. At illi egressi erant in manu excelsa
» qui victorum & alacrium, atq; lætitia exultantium est habitus. Quam om-
» nem historiam ad veras causas, & ad libertatem filiorum Dei relatā, breui
» apud hunc Vatem carmine Spiritus sanctus conclusit. In lætitia egredie-
» mini, & in pace deducemini. Qualem nam lætiam hic declarare oportet,
» Diuus nobis indicat Paulus: Fructus autem spiritus est charitas, gau-
» dium, pax, patientia. Duplex autem beneficium salutis veræ participibus,
» hominibus à Deo præstandum accepimus: alterum peccatorum venia &
» remissio: alterū adoptio in filios, & translatio à maledictō legis ad gloriam
» & ordinem liberorum & ingenuorum, qui spiritu Dei aguntur. Atque
» hoc summū interpretamur gaudium, quod publica omnium partium orbis
» lætitia prosequatur. S. S. E. Diligentibus Deum omnia cooperantur in bo-
» num, iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti.

Exod. 1.

Indid. 14.

Exodi locus.

Gal. 5.

Salutis bene-
ficiū duplex.

Rom. 8.

Montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna
regionis plaudent manu.

Longè feliciter hanc libertatem fore longeq; latiore illa antiqua &
» priori, quam huius imaginē accepimus fuisse, ex consequentibus argumen-
» tis ac signis docemur, hoc est, ex publica lætitia communiq; plausu terra to-
» tius, cum partibus suis. quas per translationem ad regna, populos, nationes,
» atque singulos etiam significandos homines nominat. Solenne autem omni-
» bus nationibus est, victorias ac triumphos dulcibus ac lætis celebrare car-
» minibus, & publicis prosequi gratulationibus. S. S. E. Tunc cecinit Moy-
» ses, & omnis Israel carmen hoc Domino: Cantemus Domino, gloriosè
» enim magnificatus est. & Porro cum reuenteretur, percusso Philistao Da-
» uid, & ferret caput eius in Ierusalem, egressæ sunt mulieres de vniuersis
» urbibus Israel cantantes, chorosq; ducentes in occursum Saul regis, in tym-
» panis lætitiæ, & in sistris: & præcinebant mulieres ludentes, atque dicen-
» tes, Percussit Saul mille, & Dauid decem millia. Huiusmodi gratulatoria
» carmina in illo felicissimo exitu à montibus cantanda, & ab arboribus cum
» plausu excipienda poetice simul & figuratè prædicat Vates. Ita enim Vatum

Diuina libe-
rationis feli-
citas.

Exodi 15.

1 Reg. 18.

sermone usurpata verba & ad inanimatas res translata saepe videmus, non sine magna significatione, quod & poetica quoque sublimis imitatur oratio. Dum canimus syluis, respondent omnia sylua. Magnum autem inter antiqua illius, & huius victoria celebrationem discrimen indicatur, quod illa mundi partibus metum, pauorem, ac trepidationem iniecerit; hac letitiam & cantum effectura praedicitur. De illa scriptum: Mare vidit, & fugit, Iordanis conuersus est retrorsum. Montes exultauerunt ut arietes, & colles sicut agni ouium. Quid est tibi mare, quod fugisti? & tu Iordanis, quia conuersus es retrorsum? Montes exultastis ut arietes, & colles sicut agni ouium? A facie Domini mota est terra, a facie Dei Iaghabacob. De hac vero praedictum: Montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu. Magnates, principes, principatus, & potestates montium & collium significari nominibus & imaginibus, iam aliis docuimus, reliquum vero populum arborum variarum & naturam imitari, & nomen vindicare. Ligna regionis. GHETSE HASADEH, Consilia, robora, virtutesque sufficientia ex arcano etymo interpretamur. Gaudium enim est in celo coram Angelis Dei super vno peccatore penitentiam agente, quam super nonagintanouem iustis, qui non indigent penitentia. Atque huius letitiae causam ex maxima & incomparabili praesentis conditionis felicitate orituram, significat vates. quae tanto praeslantior erit, quanto timoris ac seruitutis spiritui adoptionis filiorum praestat spiritus. Illa quidem ex Aegypto egressio lata profectio fuerat: verum quae ad legis accipiendum tendebat iugum, quod quam graue ac durum euaserit, sapius iam narratum & notatum fuit; hac vero ad Euangelij gloriae Dei, & virtutis Christianae iugum, quod suauis & iucundum praedicatur; illa ad damnationem hominum propter carnem, hac ad sanctificationem propter spiritum: ex illa in metus, pauoris, ac doloris, & suspicionum statum deuentum est, ex hac vero ad perfectam charitatem timoris omnino expertem euasum.

In reuelatione Iesu Christi, quem, cum non videritis, diligitis; in quem nunc quoque non videntes creditis; credentes autem [secundum operationem potentiae virtutis Dei] exultatis letitia inenarrabili & glorificata, reportantes finem fidei vestrae salutem animarum. Mulier cum parit, tristitia habet, quia venit hora eius: cum autem pepererit puerum, iam non meminit praesurae propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis. Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. usque modo non petistis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. Hac in prouerbiis locutus sum vobis: Venit hora cum iam non in prouerbiis loquar vobis, sed palam de Patre meo annuntiabo vobis. Vt ille, quoad hora illa veniret, in prouerbiis loqui consuevit propter auditorum tarditatem adhuc, quam his modis, qui ferri & cognosci poterant, tanquam rudimentis tunc corrigere opportunum fuit; ita & Vates suos prouerbiis instruxit, earumque rerum in formam imaginibus, quae, quamuis in vitam,

pat-

partem apud homines magna habentur; tamen aliarum, quas veritatis nomine sacra doctrina complectitur, umbram tantum referebant. Atque hanc insistentem viam Vates noster letitiae istius, quam praenunciat seruatis futuram, ex figuris ac translationibus causas & rationes indicat.

Pro saluina ascendet abies, & pro vrtica crescet myrtus: & erit Dominus nominatus in signum aeternum, quod non auferetur.

Publicam letitiam non ad montes & colles modo, sed ad syluestria quoque arbusa pertenturam, ex felici rerum in melius mutatione, praedixerat; eandem vero persecutus translationem declarat, cuiusmodi nam illa futura sit mutatio: nempe euenturum ut nihil in toto humano agro oriatur & crescat, quod non suo in genere honestatis & utilitatis nomine placeat & probetur: ita ut maledictum & omen illud quondam pronunciatum, iam deinceps certo fine, & admirabili successu maneat abrogatum: illud, inquam, Maledicta terra in opere tuo, spinas & tribulos germinabit tibi. Ab illa vero salutis hora, ac deinceps postea non modo quae fructus ferre nata sunt arbores, plurimos atque optimos ferent in Christo, sed & syluae ac dumeta, & quae rusticis & sterilibus fructuetis atque spinis horrebant antea loca, iucundas & pulchras, odoratas, & ad usum hominum oportunas perpetuo alent plantas. Huiusmodi imaginibus publicam felicitatem describere amulati auctores quoque exteri videntur.

Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet, Assyrium vulgo nascetur amomum.

Virg. Eclog.
Sicelides.

Quod ad sermonis rationem attinet, bina plantarum nomina, alterum incommodarum & sterilitium, alterum vtilium & iucundarum pro totis usurpantur generibus. Quae, uti in magno opere differuimus, quatuor sunt; duo videlicet in arborum; duo altera in aliarum plantarum, siue herbarum natura. In priore genere NAGHATSVTS inutilium sensum subit, quam eodem apud Arabes vocabulo nominatam albam spinam Saadias interpretatur, certe ab inferendo puncturae dolore nomen sortitam. Huic autem abortiva planta BEROS vtilem, ac specie gratam successuram docet, quae inter cedrorum genera frequenter commemoratur, nonnullis buxus, aliis abies existimata: quod ex utraque haestilia parentur optima. In posteriore autem natura ZZIRPAD nomen admittitur, quam in vrticam interpres vertit noster. nobis vocabulum Latinorum Cirpo maximè affine est, & rem ipsam indicare videtur, praecipue successionei oppositioni comparatum. Siquidem cirpus planta est foliis prorsus nudata, & fructu carens: nullius vel in hominum seruitute, vel in medicina usus: nec animantum, aut iumentorum pabulo idonea; sed nec aspectu iucunda, & quae in acutum aculeum desinens tractata nocere, prodesse autem nulla ex parte possit: imò nec igni incendendo aut fouendo oportuna, quaeque solum occupans aliarum herbarum ferè sterile reddit. Huic nunc HHADAZZ opponitur successura, quam eandem cum Latinorum myrto esse, exploratum constat: non tamen omni myrto conuenit nomen; sed ei quae firmissima in illo genere solidissimaque est, & virore praecipue grata perpetuo, quaeque sese foliis totam vestit, iisdem quoque am-

HHADAZZ.

Myrtus.

Rom. 6.

nisimis, & per mediam etiam brumam baccis non inutilibus aut visu ingratibus abundat; ac non solum foliis & floribus, verum & ligno ex ipso suauem spirat odorem, & seorsum simpliciter, & cum aliis mixtum commendabilem. atq; ita euenturum ait; ut qua in hominibus improbabantur, passiones membrorum, qua cooperabantur in morte, ut fructificarent morti, in sanctas & viles atq; iucundas animi affectiones mutentur, ut mortificati legi per corpus Christi (ait vnus ex illis) simus alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo. Hanc verò felicissimam rerum conuersionem & mutationem nullis humana viribus natura, nulli astrorum efficientia, nec temporum vicissitudini aut varietati, nulli denique aut caelesti aut terrestri nomini adscribendam, vel tribuendam; sed vnica Dei voluntati & liberalitati acceptam referendam, & perpetuis laudum monimentis consecrandam esse ait, eo nomine quo misericordia, benignitas, promissorum constantia & veritas efficacitasq; significatur. Et erit Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur. Consueuere olim duces imperatoresq; magni, cum primum vel vacuas occupauerint, vel debellandas fuerint ingressi terras, rei memoriam erectis lapidibus, & signis constitutis dicere: atq; iidem quoque post partam victoriam, consecrandaq; rem, perpetuis monumentis ad posteritatis mandare famam & gloriam. Ex quo more à Iosua certos lapides primum erectos legimus, præter tumulos, vel acervos illos lapidum, quos ex medio Iordanis alueo Deus tolli, & construi componiq; mandauerat. Ex eodem etiam ture & genere altare illud insigne & conspicuum à Reubenitis & Gaditis citra Iordanem positum, ad communis religionis ac societatis testimoniū. Qua tamen monumenta omnia temporum, hominum, locorum, gestarumq; rerum, cum per mortales facta & locata fuerint, temporum vetustati & mutationi, atq; hostium & emulorum inuidia obnoxia tandem antiquata, deleta, ac demum abolita perire. quod nisi eueniret, non tam accuratè ab historicis indicarentur, hac formula testari solitis. Et manet vsque in hodiernum diem:

Hor. in arte.

Debemur morti nos nostraq; siue receptus
Terra Neptunus claueis Aquilonibus arcet,
Regis opus, sterilisue diu palus aptaq; remis
Vicinas vrbes alit, & graue sentit aratrum:
Seu cursum mutauit iniquum frugibus amnis
Doctus iter melius. Mortalia facta peribunt.

Longè verò ab istiusmodi conditione & euentu diuersum huius, quam vaticinatus est, victoria ac transmirationis & libera securitatis, ac perpetua pacis monumentum fore, Vates ait.

Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis

Annorum series & fuga temporum. utpote quod nō lapides, aut metalla, aurum, argentum, as, aut montes, aut flumina, aut quidquam aliud sub celo contentum representabit, sed is, cuius natura, vis, duratio celo maior, sublimior, ac robustior, atq; ultra vllam comparationem præstantior; nempe

nempe Deus ipse omnipotens, aternus, & immutabilis: qui, quam sese hominibus insinuando ac donando salutem, victoriam, felicitatemq; effecerit, immortalem, solidam, & aternam præstabit. Atque hoc pacto nominis & virtutis ac beneficij tanti à se exhibitivi, immortalem famam, gloriam, atque laudem aternis consecratam monumentis, hoc est, in se ipso perduraturam statuet: illudq; sibi proprium tuebitur, Sic gloria Domini in seculum seculi: ^{Psal.} Latabitur Dñs in operibus suis. in signum æternū quod non auferetur.

CAPVT LVI.

HÆC dicit Dominus, Custodite iudicium, & facite iustitiam: quia iuxta est salus mea vt veniat, & iustitia mea vt reueletur.

In omni qua à recto consilio suscipitur actione, quatuor potissimum spectantur, agentis animus & voluntas, agendi tempus, actio, incommoda & opportunitas, & idoneus locus, quem subiectam vocant artifices. Omnium verò qua à Deo in mundo facta sunt operum, humani generis redemptio præstantissima & excellentissima creditur; utpote magna misericordia maximum donum vocatum, cui aptissimè illud conueniat: Suauis Dominus ^{Psal.} vniuersis, & misericordia eius super omnia opera eius. Huius autem beneficij faciendi, & in homines ponendi voluntatem sibi certam, perpetuam, constantemq; esse Deus quamplurimis apud hunc, & alios Vates responsis testatam immutabilem ^{Psal.} manere nunc repetit & confirmat, opportunitatem verò ac maturitatem communiter & in vniuersum conficiendi, iam iam instare prædicat, quod cum factum publicè fuerit, singillatim præstandi locum & commoditatem parare, tum suarum, tum etiam eorum quibus conferendum fuerit, partium esse docet. Significat præterea, suarum nullā fore dubitationem, moram, ambiguitatemve vllam, quo minùs frequentia, aut quo minùs certa constent exempla: reliquum verò esse, eorum partes constare, & non deesse oportere, quorum in hoc negotio res agitur: ideoq; monere, suadere, vt urgere non cessat, & ad se præparandos & aptandos communiter cunctos & singulos etiam appellare pergit, artemq; id agendi, ne quis ignoret, iam sapius monstratam & inculcatam repetere, commemorare, & in breue compendium coactam, iterum atq; iterum & frequenter relegere, atq; interdum per membra & præcepta explicare intendit. Id quod nunc in hoc unico versu agit, rationem, quam diximus, operis huius totā complexus, ab ea re inchoatam, in qua maius morae periculum esse potest, hoc est, à comparatione & commoditate vasis eius, in quo maximum istud ponendum locandumq; sit beneficium ac donum, quod ipsius vasis, hoc est, hominis partes & officium spectat: nam quod ad beneficij auctorem Deum attinet, nihil cunctationis esse, ipsa prædictio, admonitio, excitatio, ac persuasio opportunam gratiam & opem præsto esse comprobant. quamobrem sui cumprimis nominis, consilij, ac numinis præsentiam, & auctoritatem profitetur. Hæc dicit Dominus. Ex verbo CHOAMAR IEHOVAH, Sic dicit Dominus [misericors, benignus, & fidelis] Sic dicit vt res veritasq; habet, & vt crede-

Dei præstantissima opus.

Psal.

Salutis conferendæ oportunitas.

Via iustificationum Dñi.

credere agereq; oportet, ac decet, & per ipsum meti liquet. Quod verò dicit huiusmodi rationis & sententiæ est, quam in magnis operibus & ædificiis ponendis periti incunt & insistant artifices; hoc est, ut totius faciendæ operis animo ac mente architecti prius conceptum & institutum exemplū loci, in quo construendum sit, area præmuniatur, & fundamentis iaciendis firmum vel inueniatur, vel arte & operis datis ac positis, firmetur solum. Hoc autem, de quo nunc agimus opus, domum vocamus, quam habitaturus Deus ipse sibi construere decreuit, iam iamq; faciendam parat, optatq; solum inuenire ad ponendam idoneum, quod quidem solum, cum ipsi homines sint, (Templum sanctum Domini, quod estis vos) & sese diuina gratiæ ope præstare possint, oportuna facientes, ad sui probandam ædificationem, ut id serio præstent, monetur, quod non dissimili translatione ab Apostolo declaratum est: Si quis emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificationis Domino, ad omne opus bonum paratum. Duplicem in parando loco curam esse oportet, alteram remouendi & auferendi ea, quæ ponendo & faciundo operi obesse possint, ut in ædificiis aquam, arenam, sabulum, & quæ his incommoditatibus non dissimilia sint: alteram aptandi, æquandi, & firmandi ex arte soli adferenda & sustinenda fundamenta, atq; cetera omnia ad perfectum vsque producenda. Vtramque rationem & curam tum incommodi vitandi, tum commodi quarèdi, Præceptor summus gemina cõplexus est similitudine: Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam super petram: & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis est viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam; & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit; & fuit ruina illius magna. Atq; priorem huius, quam diximus, cura partem, hoc est, incommodorum remotionem, in superiore capite, Deus auctor & consiliarius, commendarat; Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & conuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum; quoniam multus est ad ignoscendum. Posteriores verò, & proximam operi inchoando atq; ponendo rationem & operam, hoc est, loci cõplationem: & ut ita ex arte loquamur, cementationem iam nunc præcipit: qua morum ac vitæ correctione & emendatione, atque probanda institutione præstat. Ea autem duabus è partibus constat, iudicio, inquam, & iustitia, id est, rectæ rationis norma ex certo instituto petenda, & in omnem vitæ partem adhibenda, ac beneficio in eos, qui indiguerint, oportunè ponendo. Namque homo non ad sui ipsius commodum tantummodo effectus, sed ad sui generis etiam utilitatem institutus à Deo fuit. S. S. E. Non est bonum hominem esse solum. Ex quo fit, ut non solum suis cõmodis, verum aliorum etiam utilitatibus studere, consulere, & operam dare debeat. Quanquam verò totius humanæ vitæ institutum via nomine, ut iam declaratum est, significetur, tamen quia plerumque altera instituti pars, hoc est, quæ priuata

Mat. 7.

Mat. 7.
 " viro sapienti, qui ædificauit domum suam super petram: & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis est viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam; & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit; & fuit ruina illius magna. Atq; priorem huius, quam diximus, cura partem, hoc est, incommodorum remotionem, in superiore capite, Deus auctor & consiliarius, commendarat; Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & conuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum; quoniam multus est ad ignoscendum. Posteriores verò, & proximam operi inchoando atq; ponendo rationem & operam, hoc est, loci cõplationem: & ut ita ex arte loquamur, cementationem iam nunc præcipit: qua morum ac vitæ correctione & emendatione, atque probanda institutione præstat. Ea autem duabus è partibus constat, iudicio, inquam, & iustitia, id est, rectæ rationis norma ex certo instituto petenda, & in omnem vitæ partem adhibenda, ac beneficio in eos, qui indiguerint, oportunè ponendo. Namque homo non ad sui ipsius commodum tantummodo effectus, sed ad sui generis etiam utilitatem institutus à Deo fuit. S. S. E. Non est bonum hominem esse solum. Ex quo fit, ut non solum suis cõmodis, verum aliorum etiam utilitatibus studere, consulere, & operam dare debeat. Quanquam verò totius humanæ vitæ institutum via nomine, ut iam declaratum est, significetur, tamen quia plerumque altera instituti pars, hoc est, quæ priuata

Vitz probanda partes.

Iudicium. Iustitia.

Homo non sibi solum natus. Geo. 1.

Via.

tam singulorum animam & vitam cernit, hoc putatur dici vocabulo, omnem tum erga se ipsum seorsim, tum erga quemlibet alium ex mortalibus officium comprehendit & contineri declaratur, cum non satis esse ostenditur ad vitæ male desertionem, & iniquarum cogitationum depositionem, ut sibi vnusquisque contineat, & bene consulat ac studeat: nisi etiam quantum sibi aduersus alios agere & facere expedierit, diligenter, alacriter, & studiosè edoceatur, & præstet. Faciendi autem erga alios officij, duæ sunt partes, altera in innocentiâ, altera verò in beneficentiâ spectatur. Innocentiâ defenimus, constantem animi virtutem, qua cauetur & prospicitur, ne quid cuiquam iniuria publicè vel priuatè inferatur aut damni. Beneficentiâ verò qua studemus & curamus, ut quamplurimis, ubi id fieri possit, non egentibus etiam, vel si minus possit, indigentibus, consulatur, & commodeatur. Illam autem partem MISPAT, hanc verò TSEDAKAH sacra nominat lingua, pro quibus verbis Latinus interpres plerumque iudicium & iusticiam reddit. nos verò explicationis causa rationem, siue ius potius, & beneficium, siue beneficentiâ vocamus. Nam iustitia nomine nõ modò iudicis aut prætoris officium, quod non pauci autumant, sed etiam, immo potius, liberalitatem significari Christus docuit: Attendite ne iusticiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in caelis est: Cum ergo facis elemosinam, noli tuba canere, & c. Itaq; fideles, ac promisso credentes suo, pro prièq; salutis cupidos, quemadmodum sese ad illud maximum accipiendum, & excipiendum donum comparare oporteat, docet, monet, & sedulo agere iubet; atq; ita suas præstare partes, cum spe certissima, non voluntatis modò diuinæ, sed maturacionis etiam & propediem faciendæ copiam, utpote qui iam id publicè exhibere adornet; quod sua sponte conficiendum, & egentibus exhibendum recipit, & pollicitus est. quia iuxta est salus mea, ut veniat, & iustitia mea, ut reueletur. Hoc autem illo vatis æuo pronunciatum, cum omnes ab ea ad Iesu Christi vsque ætatem & præsentiam fideles homines, imò & mortales cunctos, propria salutis modò non negligentes, tangebant; tum præcipuè ad alios pertinet, quotquot à Christi morte & resurrectione exstiterint. si tamen bene sibi consultum velint: Quoniam, ut Apostolus prædicat, Nunc propior est nostra salus, quam cum credidimus. Atq; diuinum istud, tot nominibus celebratum, & Christi virtute atque opera expeditum ac præstitum beneficium, duabus constat & constat partibus, peccatorum venia, remissione & abolitione, & iustitia ac sanctitatis Dei communicatione. quæ morte & sepultura, nec non resurrectione Filij hominis, id est, verbi Dei caro facti, expedita, & perfecta, ac de:um quinquagesimo post resurrectionem die publicè reuelata sunt: deincepsq; in sacrosancta Ecclesia assiduis & oportunis declarata, & comprobata declarantur exemplis. Alteram partem salutem, alteram verò iusticiam suam, Deus hoc loco, & aliàs sæpè vocat, & Christus Apostolique omnes celebrando appellant. ad quam distinctionem illud pertinet, Corde creditur ad iusticiam, & ore fit confessio ad salutem. & illud quoque: Nunc autem sine

Innocentiâ. Beneficentiâ.

MISPAT. TSEDAKAH. Iudicium. Iustitia.

Mat. 6.

Rom. Diuini doni partes duæ.

Salus. Iustitia.

Rom. 1.

lege iustitia Dei manifestata est, testificata à lege & Prophetis: iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes, qui credunt in eum. Non enim est distinctio: Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quae est in Christo Iesu: quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiae suae, propter remissionem praecedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiae eius in hoc tempore, ut sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi. Quam ostensionem, cum à se certissimam fore Deus receperit, ne ex humana preparationis defectu desiderare cogantur homines: iterum atque iterum edocet fide & poenitentia, qualem iam declarauimus, expectare monentur.

Beatus vir qui facit hoc, & filius hominis qui apprehendet istud, custodiens sabbathum ne polluat illud: custodiens manus suas ne faciat omne malum.

Consilium ac promissum hoc non ad Israelem secundum carnem tantum, sed ad omnes pertinere mortales, manifestè declarant nomina duo in hoc appellata carmine. alterum ENOS, pro quo Latinus interpret. huc creditur vir; alterum verò BENADAM à Latino in filius hominis versum. illud quidem humana fragilitatem naturae & imbecillitatem significans, cui mortalis apud Latinos concinit: hoc verò eiusdem naturae, praeter ceteras animantes praestantiam & excellentiam, hoc est, animo & mente praedita, atque ideo cognitione valentis, & ex consequenti, de beatitudine sui cogitantis. Nam priore nomine cum se mortalem, caducum, atque ideo ceteris animantibus agnoscat similem; posteriore se excellere, & praestare cunctis intelligit, illudque verè experitur: Et creauit Deus hominem in imagine, & ad similitudinem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum & feminam creauit eos. Benedixitque illis Deus, & ait: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subucite eam, & dominamini piscibus maris & volatilibus caeli, & uniuersis animantibus quae mouentur super terram. Id quod cum verè experiatur homo, prudenteque animo & intellectione agitet, intelligit profectò felicitatem suam esse non posse cum morte coniunctam: cum morte, inquam, ceteris animantibus ex aequo pari & communi. quamobrem aliud quippiam illi ut vita praestantioris compoti morte etiam communi esse paratū praestantius. & quidem communionem fragilitatis cum animantibus aliis agnoscit; praestantiam verò illam beatitudinis cum inquirat, nec omnino ex se exploratam habet: nec etiam quemadmodum consequatur, quae uerè ratione assequatur, satis intelligit. Verum enim uerò caelesti disciplina, ac diuinis responsis, quamnam uerè felicitas, & quemadmodum quaerenda fuerit, edocetur. Id quod hoc in uersu agitur. Beatus vir [mortalis] qui facit hoc, quod iam explicatum constat, & mox etiam repetetur. & filius hominis qui apprehendet istud. VBENADAM IAHHAZIKBAH. Quod Latinus uertit in filius, in sacra lingua dicitur BEN, quod à uerbo BANAH, id est, adificare, deducitur, & cum nomini ADAM adiungitur, affinitatem etiam cum uerbo BVN tuetur. Significat autem BVN prudenter, cordatè,

& consideratè agere, quod uni in animantibus homini concessum est. Itaque BENADAM, idem hoc loco ualet cum aedificans, repraesentans non naturam tantum, sed prudentiam & intellectionem ad imaginem Dei facti Adami. Porro uerbum apprehendit, tenere, custodire, atque uerè & fortiter ad extremum usque praestare interpretamur, ex primo uo IAHHAZIK futuri forma pronunciatum, atque ideo perpetuitatem indicante. Quisquis igitur is fuerit quocumque ex loco ac genere & populo, modò mortalem se agnoscens, modò nomen & uirtutem Adami tutatus, qui hoc fecerit, atque hac sapienter tenuerit, ac fortiter obtinuerit, is profectò beatus demum euadit. Iam uerò agendarum à beatitudinis expetente quouis homine rerum rationem & omnibus cognitu facilem, & praestitu etiam ex Dei docetis & fauentis gratia non difficilem rationem, & summam, commodum fuerit audire. Custodiens sabbathum ne polluat illud: custodiens manus suas ne faciat malum. Cum superius exposita doctrina, & quae hic exponitur, in eundem dirigatur scopum, pronomibus illis hoc & istud utrumque indicari commodè potest. Est autem doctrina huius summa illa ratio. Beatitudinem Dei donum esse iis promissum & praestandum, qui datam homini legem obseruauerint. legem, inquam, homini datam, uel scriptam, uel in rectè asstantium, & prudenter sentientium animis positam. Namque non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur: Cum enim gentes, quae legem non habent, naturaliter ea quae legis sunt, faciunt: huiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium. Totius autem scripta legis ratio duobus ex nominibus ad summam deducitur. Alterum est eorum, quae credi; alterum uerò eorum quae uitari, quaeque fieri oportet. Credendorum partes omnes apud scriptam legem in uia sabbathi obseruatione & custodia continentur: quippe cuius consideratio mundum, resque omnes Deo conditore exstitisse commemorat. S. S. E. Quia sex diebus fecit Dominus caelum & terram, mare, & omnia quae in eis sunt, & septimo die quieuit. Eadem quoque ratione diuina singularitas cognoscitur naturae. Quippe unius mundi unicum conditorem & supremum oportet esse gubernatorem. Spirituales etiam Dei astruitur natura: quae, si corporea esset, diuisioni maneret obnoxia: quod à singularitate & simplicitate naturae prorsus arguitur alienum. Aeternitatem etiam Dei ex eadem ratione cognosci licet: cum ante mundum conditum, nullum potuerit existere tempus, quod uerò tempori praestat, aeternitas dicitur. Quibus ex rebus omnibus Deus ipse, ut naturis cunctis auctor, ita hominibus colendus probatur, & confirmatur. Atque hanc doctrinam in sabbatho contenta partem ratio ipsa hominibus rectè se cum cogitantibus insita indicat, & insinuat. Verum complura etiam alia sabbathi inscripta lege commendati accurata consideratio credentibus ad fidem demonstrat: ut legis docendorum hominum causa lata, & in Sina declarata, magnum & admirabile beneficium, quo & Deum esse non ex traditione tantum, non ex naturae contempla-

tione, ut philosophis; verum ex certo sensu & allocutione auditioneque contigit. Præterea humanas à Deo res curari, vel ex eo notissimum, quod legibus ornari & componi compertum. & illud etiam omni gratulatione excipiendum, vaticini spiritum hominibus dari, ut Mosi Dei interpreti. Ad hac legem ab æterno & immortalis datam Deo, æternam etiam hominum generi esse. S. S. E. Donec transeat calum & terra, tota vnâ, aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant [in spiritu & veritate.] Denique sabbathi consideratio promissi Christi, qui sabbatho veteri finem, & nouo initium effecturus esset, arcanum tegit, & callentibus detegit; expectari videlicet perpetuum sabbathismum Dei celebrandum, & sanctificandum populo. Atque ita in vnica sabbathi rectè ac diligenter expensa ratione credendorum capita omnia tradita obseruare est. Quod in hoc Vatis carmine significatum interpretamur. Custodiens sabbathum ne polluat illud, ne profanet illud. MEHHALELO, ut non profano modo & risu intelligat, ut vulgus hominum; quorum pars ieiuna & nuda tantum ceremonia colendum suscipit. contra quos dictum: Neomenias vestras & sabbatha vestra odiuit anima mea. Pars verò contemnendum prorsus ac irridendum tanquam vanum & superstitiosum ducit. ut ille:

Hodie tricesima sabbatha, vin tu

Curtis Iudeis oppedere? Aduersus hos dictum, Custodiens sabbathum, ne polluat illud. Superest verò altera eorum, quæ vitanda, quæq; faciendæ sunt homini, cura & pars, quam innocentia & beneficentia dicebamus præstari. Hanc ita declarat Vates, custodiens manus suas, ne faciat omne malum. idem valet, ne faciat omne malum, ex prima-ua lingua usu, atq; Latinis, Vt nullum faciat malum. Ex quo consequitur, non maleficio tantum abstinendum, sed beneficiis operam esse dandam, non enim dicitur, continens manus suas ne faciat omne malum, (ed, custodiens ne faciat malum, ut exercitandas quidem significet manus; verum à malo faciendo exceptas & custoditas. Freri autem nequit ut viuens homo nihil omnino faciat: quoniam, ut ille ait, Ipsum viuere est quoddam operari. Quamobrem eum, qui nihil mali fecerit, benefacturum esse consequitur. ut contra monitor ille arguebat: Si non

Intendis animum curis & rebus honestis,

Inuidia vel amore vigil torquebere. Quo breui sermone omne vitiorum & scelerum genus doctus hic auctor est complexus. Huius verò salutis & iustitiae communicatione neminem exclusum iri mortaliū, Deus ipse declarat, nullum excipiendum caput, modo seruari cupidum, modo legibus & institutis diuinis deditum. id quod extremis duobus ordinibus hominū propositis, & à beneficio illo minimè excludendis ostendit. quorum vtrumq; dispari à ceteris Israelitis conditione quondam vsos accepimus.

Non dicat filius aduenæ qui adhæret Domino, dicens: Separatione separauit me Dominus à populo suo. Et non dicat Eunuchus; Ecce ego lignum aridum.

Duos quondam aduenarum fuisse ordines, iam aliàs in his narrauimus

ac distinximus commentariis; alterum eorum, qui GERTHOSAB, id est, aduena incola; alterum verò eorum, qui GERTSEDEK, hoc est, aduena iustitia dicitabantur. quæ omnibus in rebus Israeliticis legitimis pari vsu ac frui solitum nomine ac iure, præterquam hereditate cernenda in terra Chanaqha, quam undecim tantum tribubus concessam & assignatam, legimus. Huiusmodi aduena hoc loco illa adnotatione significatur, qui adhæret Domino, id est, qui Domini fidem ac legem suscepit. Atque hac vnica exceptione istorum posteri notabantur, à ceterisq; dignoscebantur Israelitis; quod nullum in terra fundum possiderent. atque ita distinctionis conseruabatur opprobrium. Cuiusmodi ansus homines ad discordiam & contemptionem facile arripiunt & usurpant. Alter etiam exceptorum hominum, siue gradus, siue ordo dicendus, eunuchorum erat. De quorum distinctione & ratione ad Euangelij interpretationem oportuna plura aliàs, & exactius dicemus: nunc verò illud, quod clarissimum est, huic elucidando sat fuerit loco; videlicet, nullum eunuchis in sacerdotum ministeriis permissum fuisse locum, nullum publicum demandatum munus, nullum etiam in familiari hereditatis ordine & serie descriptum, aut recensitum constituisse nomen: perinde habitis, ac ductis, ac si natis esse non contigisset, utpote sterilibus, & ad propagandum Israelis nomen & genus; minimè idoneis. At verò in noua hac, quam Deus instituturus parabat, ciuitatis reipub. neminem, quamuis remotissimis terrarum locis natum hominem, hereditate cariturum confirmat; neminem nomine, iure, & ministeriorum munere & honore, nec eunuchum etiam excludendum. quippe cum reipublica huius leges & conditiones non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex ratione eorum, qui ex Deo nati fuerint, constituendæ, ac seruandæ essent.

Quia hæc dicit Dominus Eunuchis, Qui custodierint sabbatha mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum: dabo eis in domo mea & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen sempiternum dabo eis, quod nõ peribit.

Eunuchorum prior ad respondendum, & ad promissum accipiendum appellatur pars ex rhetorico schemate, quo proximus personis, ut magis urgentibus, recto ordine satisfieri solet; deinde is qui & voce & loco responsuris remotiores fuerant. & quoniam Eunuchi etiam ex eadem gente orti, uti familiares magis responsi prærogatiuam vindicare videntur. Hi autem sese ipsos ritè ac legitimè ad beneficii diuini communionem comparantes, in Dei domo ac templo ad regale sacerdotium sese receptum iri, audiunt, Qui custodierint sabbatha mea, non sua, non priuato cõsilio & peruerso more obseruata, sed qua ratione à me fuerint instituta. & elegerint quæ volui. Contra quam improbè homines agunt, suum sibi fingentes Dei colenditum & modum, atq; legibus & viis insistentes, quas ipsi prauas optarint. & tenuerint fœdus meum, fidei & pœnitentiæ pactum atq; præceptorum meorum obseruantiam. & nomen melius à filiis & filiabus. Paterni nominis ius & monumentum iuari & propagare legitimū olim fuit: id quod

Sabbathum nouum.

Sup. 1.

Horatius.

Beneficentia cum innocentia coniungenda ad salutem.

Horat. 1. Epist. 3.

Aduena incola. Aduena iustitia.

Eunuchi.

per hereditatis fiebat successionem inter filios mares herciscūda, si illi contigissent; sin minus, inter feminas. qui mos ex diuino decreto in causa filiarum TSALPHAHHATH factō & pronuntiato obtinuit. Verū enim uerò nomen à Deo Eunuchus donandum, filiorum, inquam, Dei nomen, tum appellatione ipsa illustrissimum, tum etiam natura ac virtute durationēq; æternum; quod nemo scit, nisi qui accipit. At Eunuchorum quidem, qui lignum aridum sibi esse videbantur, hæc sors declarata & promissa, maximè verò præstanda iis, qui sese castrauerint propter regnum Dei. Aduenarum verò illa euestigio declaranda repetitur.

Et filios aduenæ qui adhærent Domino, ut colant eum, & diligant nomen eius, ut sint ei in seruos: omnem custodientem sabbatum, ne polluat illud, & tenentem fœdus meum.

Hæc leges conditionesq; aduenis iustitia indicta, iam breuiter nobis declarata, latius aliquando explicanda uenient. Tantūm hoc obiter adnotasse retulerit, aduenam THOSAB dictum sabbathi custodia & obseruantia non teneri solitum: alterum verò aduenam vel maximè fuisse obligatum. & ut sint ei in seruos. Ad Gabaonitas fit allusio, qui, quamquam sese in seruos Israelitis ad templi seruitutem destinatos dederant; nunquam tamen in Israelitarum recepti fuere censum, sed tantūm lignis & aqua ad sacra suppeditandis additi. Eorum verò qui undique confluentes, in Dei seruitutem nomen dederint, operamque præstiterint, qualis nam futura sors esset, apertè declaratur.

Adducam eos in montem sanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ: holocausta eorum, & victimæ eorum placebunt mihi super altari meo.

Antiqui templi aditum & frequentationem, non omnibus hominibus communem, & æquè permissam declarabant quatuor illa atria, ut locis & muris, ita cognominibus distincta. Primum & extremum omnium gētium atrium; secundum feminarum, Israelis tertium, quartum porrò sacerdotum distitatum. Nemini autem ultra conditionis & cognominationis propria atrium penetrare fas fuerat. Ad illius verò quod à Deo instruendum fuit,

templi frequentationem non modò maceries nulla entericienda erat, sed etiam velum inter sanctum & sancta sanctorum extensum, ruptum demum, diuina benignitas & gratia voluit. Atq; inde effectum est, ut non sit

Gal. 3. Iudæus neque Græcus, non sit seruus neque liber, non sit masculus neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu, ait Apostolus, Si autem vos Christi, ergo semen Abrahæ estis secundum promissionem heredes. Quod verò ad arcanum illud spiritus attinet: ita Apostolus à Spiritu pronunciauit sancto. Vos genus electum, regale sacerdotium, gens san-

1 Pet. cta, populus acquisitionis, offerētes spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum. Hoc est quod legimus: holocausta eorum & victimæ eorum [spirituales] placebunt mihi super altari meo [humano corde.] Adnotatione autem dignum quod in aduenarum examen indicatur, ut colant eum, & diligant nomen eius. Nam qui gloria humana vel utilita-

tis terrena spe, opinione, & voto, aut alias ob causas Deum querunt, nisi tantūm ut colant eum, & diligant nomen eius, promissi huius ut conditionem violant; ita fidem auertunt, & sacerdoty promissi sese indignos reddunt. Itaque gentes etiam ad populi Dei, ad hereditatis, ad templi, ad sanctorum quoque communionem admittendas, diuina recipis benignitas. quod & aliis apud hunc eundem Vatem confirmat: Veniet omnis caro ut inf. 66. adoret coram facie mea, dicit Dominus. Nec mysterio carere ducimus nouam illam sermonis formulam, Lætificabo eos in domo orationis meæ. Orationem suam vocare videtur, quam ipse exauditurus, excepturus, probaturusq; sit. Sed vltius etiam interpretamur eam, quam ipse met Deus per Spiritum sanctum in sanctorum dictaturus animis fuerit gemitibus inenarrabilibus instructam, & offerendam, quamq; Dei Filius aliquando discipulis indicabat: In illo die me non rogabitis quicquam: Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Vsq; modo non petistis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. Gaudium plenum pollicetur iis qui in suo petiuri erant nomine. id quod iisdem ferè verbis hîc promissum legimus. Lætificabo eos in domo orationis meæ. & quidem antiquum illud templum orationis domum dictum accepimus; veruntamen orationis meæ domus ea à Patre Deo dicta est, quam Filius aliquando indicauit: Mulier crede mihi, quia veniet hora, quando neque in mōte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus; quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate. nam Pater tales querit qui adorant eum. Spiritus est Deus, & ij qui adorant, in spiritu & veritate oportet adorare. Hunc autem spiritalem & arcanum orationis adorationisq; locum sibi Deus vendicat, & communem gentibus omnibus proponit, sibiq; proprium in sedem dedicat futuram.

Quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis.

Non ait singulis hominibus undiquaque Ierosolymam confluentibus: qui tamen hoc pacto nec plurimi, nec frequentes unquā concurrerint; sed cunctis populis. LECHOL HAGHAMIM, in omnes ipsos populos. Populos plenos & integros duæ indicant voces LE & HA, quos, volentes modò, quamquam in propriis manentes locis (quod etiam vox HA adnotat) nihilominus ad domum orationis Dei admitti nihil obstabit. quandoquidem domus ipsa in populos vocanda esse dicitur. atq; ad omnes perferenda significatur. Nam vocare verbum nomen dicere & asciscere, atq; adducere significat. Quod si regnum Dei intra homines esse affirmat Filius; Deus autem vniuersa tenet & complet; consequens est, ipsum domum suam apud omnes populos, ingredi tamen studentes, positurum & vocaturum, adoratoribus veris admissis, & confertim pariter orantibus cunctis. quæ etiam sanctorum appellatur cōmunio, atque ita celebratur à Psalte: Particeps ego sum omnium timentium te, & custodientium mandata tua. & Misericordia tua plena est terra. Hanc verò communicationis gratiam & beni-

gni-

Templi atria.

Templi noui aditu & aditu nemo prohibitus.

Gal. 3.

1 Pet.

Oratio Dei.

Ioan. 16.

Orationis domus. Orationis Dei domus. Ioan. 4.

Gentes omnes ad domum orationis Dei admittæ.

Vocant.

Communie Sanctorum. Psal. 148.

gnitatem ut sibi decretam & certam, certo & firmo dicti auctorem pro-
nunciandam Vati suo Deus auctor dictavit, & consilij sui rationem, atque
praestandi modum simul declaravit.

Ait Dominus Deus, qui congregat dispersos Israel, & adhuc con-
gregabo ad eum congregatos eius.

NEVM

Vocabulum NEVM, pro quo Latinus interpres plerumque reddit dicit,
decretum, certum, atq; irrevocabile Dei pronunciatum significat: atque in
promissorum praecipue argumentis usurpatur, maxime cum nomine illo ar-
cano IEHVEH coniunctum. Ait igitur Deus, id quod sibi certum est, pro-
nunciandum dictasse: nempe non modo Israel dispersiones collecturum,
& in suam recepturum gratiam, tutelam, & gubernatione, verum etiam
una pariter admissurum gentium omnium populos & nationes, quotquot
in eandem Ecclesiam vocati, convenire voluerint, iisdemq; ac paribus affe-
cturum commodis ac beneficiis. Alludit autem promissum hoc ad antiquam
illam Israelitica ex Aegypto liberationis figuram, de qua scriptum legimus:
Sed & vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis. Tamen hoc pra-
stituram hanc declaravit communicationem, quod non solum gentes in po-
puli censu, imò & ad sacrorum consortium conscriptum iri prae dixerit, sed
etiam victorum & occisorum hostium spoliis locupletatas, & praediis abun-
de expletas velit. id quod multitudini illi ex Aegypto cum Israelitis mi-
granti non contigerat. Adhuc congregabo ad eum congregatos eius.

Exodi 12.

AG. 10.

Vos scitis (Petrus aiebat) quomodo abominatum sit viro Iudaeo coniungi,
& aut accedere ad alienigenam: Sed mihi ostendit Deus, neminem commu-
& nem aut immundum dicere hominem. Idemq; aperiens os suum, dixit: In
& veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gen-
& te qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptus est illi. Atqui gentes olim
ferarum & immanium brutorum instar ducebantur, atque huiusmodi
nuncupabantur nominibus. ut, Destruxerunt eam omnes bestiae sylvae, &
singularis ferus depastus est eam. & eidem, quae citauimus, Petro ostensum
est vas quoddam velut linteum magnum quatuor in partibus summi de caelo in
terram: in quo erant omnia quadrupedia, & serpentina terra, & volatilia
caeli. & facta est vox ad eum, Surge Petre, occide, & manduca. Ait autem
Petrus, Absit Domine, quia nunquam manducaui omne commune &
immundum. Et vox iterum secundo ad eum, Quod Deus mundavit, tu
commune ne dixeris. Hoc autem factum est per Ier.

Gentes
dictae
F. 10.

AG. 10.

Omnes bestiae agri venite ad deuorandum, vniuersae bestiae saltus.

Postrema huius versus pars ita in exemplari legitur, CHOL HHAIE-
THO BAIAGHAR. Omnem feram in sylua. Namque accusandi casum
verbum LEECHOL, ad comedendum, siue ad deuorandum, asciit.
Tota autem oratio ex translationis perpetua, siue allegoria ratione pronun-
ciata constat. Rei autem natura sic habet. Terrestrium animantium natura
omnis, ut in Magno opere differimus, in quatuor summa diducitur gene-
ra, BEHEMAH, HHA IATHHASADEH, HHA IATHIAGHAR, SERETS,
hoc est, belluam, bestiam agri, feram syluae, & reptile. Bellua dicitur, quae
huma-

Terrestrium
animantium
genera.
BEHEMAH
HHA IATH-
HASADEH.
HHA IATH-
IAGHAR.
SERETS.
Bellua.

humanis vsibus in escam, vel in seruitutem facile cedit. ut bos, ouis, capra,
& iumentum. Bestia agri, quae libertate quidem gaudet, nec humana ope
indiget, tamen capi ac domari potest, & in ciborum etiam vsu hominibus
venire. quales cerui, damae, capreae, & quae his congenera sunt. Sylua fera
dicuntur, quaecumque ex raptu & prada viuunt, indomitoq; ac feroci sunt
ingenio, ut lupi, leones, ac tigrides. Quidquid praeter animalium est, siue
repat id, siue serpat, SERETS nomen complectitur. Ad allegoriam vero tra-
ducto sermone, Israelitas olim populum a Deo familiariter delectum ac
deductum, ouium & bouum, atq; huiusmodi nominibus ad BEHEMAH re-
ferendis vocatos, ac significatos accepimus. ut, Quoniam ipse est Dominus
Deus noster, nos autem populus eius, & oves pascuae eius. Ceteros autem
homines, quatenus hominis nomen ingeniumq; tuetur humanum HHA-
IATHHASADEH, id est, bestiarum agri vocabulo significatos: illos vero;
qui humanitate exuta, feritatem & barbariem, crudelitatemq; moribus re-
tulissent (quo animali nullum ceteris animantibus, nullum homini nocenti-
us & importunius reperitur aut malignius) omnes HHA IATHIAGHAR
dictos. ad quam rationem illud facit: Exterminauit eam aper de sylua, &
singularis ferus depastus est eam. & illud: Liber a me de ore leonis, & a
cornibus unicornium unicam meam. De SERETS autem nunc quia nulla
fit mentio, dicere nihil attinet. Significat autem hoc loco Vates, omnium
gentium homines, qui modo humanitatis habeant sensum, sese in domesti-
cam Dei consuetudinem dedituros, atq; ab his ceteros, qui feritate horribi-
les & immanes nocentissimosq; suo se praeberere solent generi vincendos, &
consumendos, diuinae virtutis atque Euangelicae facultatis efficientia tra-
ditos. id quod non per Apostolos modo ex Iudaeis delectos, verum etiam per
alios Euangelij ministros & operarios actum, exactum, & confectum est:
Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati; sed consenserunt ini-
quitati. qui poenas dabunt in interitu aeternas a facie Domini, & a gloria
virtutis eius. cum venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in
iis qui crediderunt. & Christi bonus odor sumus in iis qui salui fiunt, &
ius qui pereunt; aliis quidem odor vitae in vitam: aliis odor mortis in mor-
tem. Igitur bestia agri, hoc est, humaniores, atq; modestiore ingenio ex gen-
tibus ad familiaritatis Dei, & ad Ecclesiae communionem adducti, alios
peruersorum atq; efferatorum in nationibus morum Euangelij virtute su-
peraturi & consumpturi ad partes vocantur. Sed & in eadem quoque vo-
catione mysterium laet victoria interna, ab humanitatis compotibus spi-
ritibus & viribus intra hominis animum agentibus, de potentissimis ne-
quitiis spiritibus reportanda. quae prima in humana beatitudinis rationi-
bus pars est. Qui legit intelligat. Atque haec tenus Isaias doctrinam de di-
uino publica salutis promisso, de communicatione eiusdem salutis, cum to-
tius orbis nationibus, atq; etiam de humanorum animorum ad illius oppor-
tunitatem beneficij tum bonis cogitationibus, tum honestis & legitimis of-
ficiis diligente & necessaria preparatione plene & luculenter persecutus,
peruersorum doctorum & scribarum, atq; etiam publicorum magistratum

Bestia agri.
Fera syluae.
Reptile.
Animantium
per allegoria
significatio.

F. 10.

Euangelij
victoria.

2. Cor.

socordiam, negligentiam, & ignauiam, & meritatem & inscitiam, denique culpam omnem redarguens, deinceps reprehendit. utpote quos nihil minus egisse arguat, quam ut hanc ad homines erudiendos, atq; salutis ergo instituendos, insisterent via. Ideoq; in causa fuerint calamitatum & miseriarum, atq; castigationum plurimarum: quibus ceteri homines affecti fuerint propter veram disciplinam vel contemptum, vel neglectum, vel etiam ignorantiam. Cuius, qui vindices esse debuissent, auctores potius, atq; cecorum sese cacos prabuere duces. Istos autem quibus notet, non solum audire expediet, verum & horrere, animaduertere, & cauere maxime retulerit.

Speculatores eius caeci omnes, nescierunt vniuersi: canes muti, non valentes latrare, videntes vana, dormientes, & amantes somnia.

Nec vlla in sacris Vatum oraculis vel minutissima verba nobis non certam & singularem, atq; adeo magnam tractationem postulare, ac vendicare existimantur: nec singula indicare, nedum euoluere & explicare vacat aut liquet. Licebit enim attento & bene animato, diuinamq; veritatis cupidum lectori ex iis quae explicata fuerint, alia aestimare, & ut cognoscere contingat, ex Deo petere; atq; diligentia, uti oportet adhibita, magno cum usufructu capere. Nos vero, quoniam huius, iam pridem caepi operis, optatum spectamus finem, complura, quae moram postulabant, consulto praetermissimus, atatis iam progressa, & alienorum negotiorum impedimentis detenti, ac praecipue ad alia, quae orditi sumus, cotextenda & absoluenta, Deo nobis propitio, intenti. Appositisimam verborum ac nominum antithesis magistratum atq; doctorum populi prauitatem & peruersitatem notat, & arguit Vates: quorum singula quae cognoscuntur, oppositi sui significationem ex aduerso indicant. Primi autem omnium speculatores ad partes vocantur, quorum munus & officium est, certo ex loco attentè & vigilantè intueri, ac prospicere ne quid imprudenti, & incauto populo mali vel incommodi ab hostibus & inimicis afferatur: idq; procul etiam si aduentare intelligatur, propulsandum, clamare, & monere. Horum autem primam virtutem prospicientiam & praenotionem, atque damni aut incommodi iudicationem esse oportuerit. Cuius virtutis oppositum vitium, populi custodibus exprimat Vates. Atqui huiusmodi partes boni speculatoris esse, nempe attentionem, cognitionem, vigilantiam, & perpetuam prospicientiam ex hoc eodem Vate, & Ezechiele habemus: Hac enim dixit Dominus mihi, Vade, & pone speculatorem; & quodcunque viderit, annunciet. Et vidit currum duorum equitum ascensorem asini, & ascensorem camelis, & contemplatus est diligenter multo intuitu. Et clamauit Leo, Super speculam Domini ego sum stans iugiter per diem: & super custodiam meam ego sum stans totis noctibus. Ecce iste venit ascensor equitum. Quo ex loco fidem, vigilantiam, attentionem, & prudentiam boni exploratoris intelligere est. qui procul ventis periculi magnitudinem, signa, modos, & argumenta omnia distinctè videt, & nunciat. Currum duorum equitum, ascensorem camelis, & ascensorem asini: idq; diligenter multo intuitu, & nulla officij cessatione, aut diuersione, stans iugiter per diem, & super custodiam suam stans totis noctibus.

Speculatorum munus, eorumque, magistrorum & consiliariorum acculationis.

Sap. 22.

noctibus. Talem quoque ministrum sese erga Israelem prabere Ezechielem imperator Deus iubebat: Factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel; & audies de ore meo verbum, & annuncabis eis ex me. Si dicente me ad impium, Morte morieris; non annunciaueris ei, neque locutus fueris ei, ut conuertatur a via sua impia, & viuat: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Rursus etiam: Et tu fili hominis speculatorem dedi te domui Israel, audiens ergo ex ore meo sermonem, annuncabis eis ex me. Probandi itaque speculatoris quae partes, quod sit officium, ex his praeceptis intelliguntur; nempe attentio, prudentia, & rerum cognitio, ac distinctio, mandatorum fidelis ac libera denunciatio. quibus partibus omnibus populi speculatores, quos hic reprehendit Vates, destitutos arguit. Nam quae prima in illis exigebatur ad videndum, prouidendum, ac dignoscendum perspicacitas, ea primum requisita notatur. Caeci omnes. ut qui quae parte malum populo inferretur, unde morum inuaderet corruptela (qua malorum omnium origo est) quid publice, quid priuatae ageretur, nec attenderent, nec etiam cernerent. Id vero vitium non uni vel alteri imputari, sed cunctis prorsus commune esse. Caeci omnes, siue ea caecitas ex singulorum laborante sensu, siue ex imitationis aut emulationis contagio, & populari grassatione allata fuerit, nihil differi. quippe quod ad officium facit, aequè in cunctis requireretur illa pars. Caecitatem autem cum visus defectum desiniamus, aequalem omnibus inesse consentaneum fuerit. Quippe hac huiusmodi priuationum ratio & natura est, sed & in nonnullis cecis & oculorum sensu orbatis; tamen rerum cognitio, & prudentia pars aliqua reperitur, hoc est, in iis qui ad artium & scientiae disciplinas mentem animumq; appulerunt. namque hos & iudicio aestimationeq; valere, & consilio prodesse compertum est, atq; legum & morum magistratos nonnullos fuisse accepimus. Nihil vero in istis speculatoribus spectari, saltem ut ex iis, quae alij aspexerint, ipsi, quid euenturum fuerit, praenoscant, & moneant: quippe qui nescierunt vniuersi. & tamen tanta caecitate, tanta veri ignorantia & imperitia stupidi speculatores titulis & honoribus aucti, & praeiis commodisq; ornati & amplificati magistratum publicorum ordines, cathedras, & gradus, ac subsellia occupant. Quod autem istos scire oportuit, hoc est, diuinae legis doctrinam, rationes, & explicationes promissorum, & comminationum, praedictionum, id est, expectandorum Dei beneficiorum, vel horrendarum animaduersionum, antecedentia & consequentia initia, causas, modosque omnes. cuncta haec nescierunt vniuersi. Huiusmodi virtutibus carentes non paucos inueniri, qui tamen ceterorum hominum vitia corrigendi munus & officia usurparent, & alij etiam scriptores notauere.

Indoet primum, quanquam plena omnia gypso Chryssippi inuenias: Nam perfectissimus horum Si quis Aristotelem similem vel Pythagorae cum emit, Et iubet archetypos pluteum seruare Cleanthas.

Istos vero primum cacos omnes, qui nihil, quod praemonere & indicare possint,

possunt, vident: deinde etiam & rerum imperitos, & vera atque solida doctrina expertes, unâ omnes Isaias notat. Primam autem illis oportuit constare videndi ac cernendi perspicacitatem, & dignoscendarum rerum discretionem, cui etiam legum, iuris, atque diuina doctrina ad iudicandum, consulendum, & prouidendum peritia, lumen, & argumenta, aestimationem, atque censuram suggereret. Deinde verò dicendi, monendi, suadendi, ac dissuadendi, laudandi, ac improbandi, damnandi, & vindicandi facultatem & copiam, dicendaque sententia expeditam & liberam, promptamque auctoritatem. Quae tamen omnia nihilo minus, quam quae notata iam sunt, in istorum personis requisita, Vates arguit. Canes muti non valentes latrare. Quo defectu nullus in cane ad ouium, vel domus, vel fundi custodiam, nutritio peior esse potest. Atqui canum officium latratus est. Isque cum ad multa utilis habetur, tum his praecipue causis, quod latrante cane, & admonentur domini, & qui dominis damnum vel malum allaturi veniunt, vel deterriti, reuertuntur; vel sibi paratam dimicationem verentur. Miserrimam verò conditionem esse necesse est reipublica eius, cui qui praesunt, imperant, & antecunt: nec curâ praediti sunt, nec rerum notitia valent: nec legis diuinae ac verae sapientiae praeceptis & institutis abundant: demum nec verbo ac sermone consulunt & praecipiunt, aut aliâs incommotis, turpibus ac perniciosis obstant moribus. maximè verò in istis perditis, qui propter malefactorum ac scelerum conscientiam nec mutire quidem vel possunt, vel audent. Atque huiusmodi in canibus vitium, ex saturitate ple-

Canis latratus.

Canum defidum & inuitium moris.

NVM.

Pastorum i. principum & magistrarum accusatio.

Et canes impudentissimi nescierunt saturitatem.

Exemplar habet, VEACHELABIM GHAZEI NEPHES. & isti canes fortes anima. quo tropo perpetua illa & infestissima, quae canina appellatur, famis describitur. Namque NEPHES ea anima portio dicitur, quae brutis omnibus communis est, appetitionemque vendicat. Hoc significare voluit interpret noster pro fortes anima, impudentissimi vertendo. Nam propter famis vehementiam importuni, impudentesque, nimium atque quarendo cibo intenti semper sunt. nec tamen unquam se saturos norunt. quamobrem, tamen si quid ex praesenti pastu superest, aliis etiam congeneribus & secum versatis relinquere inuident, ideoque & abscondere, humique defodere consuevere. Huiusmodi itaque mores istamque auiditatem & inexplebilem auaritiam consiliariis, doctoribus, & concionatoribus populi sui Deus per Vatem exprobrat. ubi verò talis animus, talis mens, & similis cupido, nec minor ambitio viget, quae sapientia, quis disciplina, quis verae pietatis amor, studio & cura, quis dicendae sententiae consiliique petendi ac dandi libertati locus erit? Atque de censoribus, de iis qui moribus praefecti disciplinae veteris, & seueritatis magistratos agunt, ita Deus pronunciat. Nec tamen meliora in ipsis principibus summisque magistratibus officia reperiri declarat. quorum partes in summa fuerant, populi commoda, & salutem, ac rectum statum propriis rebus posthabitis, communi consilio, & mutua ope curare, curandique rationem ex diuinis institutis in promptu habere; tamen

Doctorem & consiliarium auaritia. NEPHES.

Principum & magistratum accusatio.

Ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam: omnes in viam suam declinauerunt, vnusquisque ad auaritiam suam à summo usque ad nouissimum.

Quamquam, ut aliâs indicauimus, diuina legis & praeceptorum notitia regibus, principibus, & summis magistratibus imperata, perpetuumque commendatum fuerit studium; non tamen illis tantum proprium hoc, quando etiam ad summos sacerdotes praecipue, & ad populi doctores pertinet. Propria autem & peculiaris principum virtus prudentia habetur: cui in sacralingua nomen BINAH est: eaque agendarum ac gerendarum ratio rerum est; quae in propriis rebus domestica, in publicis verò ciuilibus appellatur; praecipueque erga futura versatur: nec tam memoria & comprehensione plurimum legum, institutorum, & praeceptorum, quam diligenti animaduersione temporum, locorum, & personarum, & cautione eorum quae cuique parti oportuna & utilia fuerint spectatur. atque ut summatim omnia complectamur, scientia mens ad cognitionem ac distinctionem, prudentia cor animusque ad consilium capiendum, & gerendas res informatur. S. S. E. LEHHACHAM LEB IIKARE NABON. Sapiens corde vocabitur NABON, prudens. Est enim nomen ex eodem verbo cum BINAH deductum, eoque conuenire dicitur, qui ad coniecturam rerum futurarum sapiens, & ad propulsandum metum diligens habetur. Hanc virtutem non modò requiri, sed omnino deesse, in pastoribus Deus ait. Ignorauerunt intelligentiam. LO IADGHV HABIN, non nouerunt prudentiam (ut ita fingere verbum liceat.) Quo tropo atque dicto, illos ad ea, quorum maximè compotes esse oportebat, prorsus

Diuinae legis notitia principibus imperata.

Principum propria virtus. Prudentia. BINAH.

NABON.

Et

ineptos & stupidos notat, nihilq; minus agere gnaros, quam ut utilia & commoda atque oportuna populo consulant & prospiciant, imò totis mente, animo, conatibus, studiis & actionibus istorum singulos ad priuatum sui ipsorum commodum esse intentos, atque adeo omnes munerum, honorum & potentia causas in ambitione & magnifica luxuria constituisse ac defuisse. Denique vnā esse omnium communem sententiam, sibi soli vnumquemque querere & prodesse oportere; dumq; id fieri per fraudem, per vim & calliditatem liqueat, an etiam deceat, an liceat, nihil esse curandum: ita sit ut nihil in commune consulatur: sed consiliorum omnis ratio, ac mentis intentio à publico bono ad priuatam augendam rem, & ad sua suorumq; commoda, quocumque modo paranda, declinarit. Ex quo fieri nequit, ut magna inter ipsos discordia, cōtentiones maxima, cum summa populi pernicie non existant. & Quidquid delirant reges, plectuntur Achiui. Omnes in viam suam declinauerunt. Viam suam appellat, quam vnusquisque sibi muniuit, non quidem ad reipub. salutem & commoditatem. quod etsi ita esset, tamen propter discordias & contentiones pernicie non exiguum populo afferret, etiamsi de gloria, de populari arētaretur gratia; nedum si ad priuatam augendam amplificandamq; rem consilia omnia actionesq; intenduntur. vnusquisque ad auaritiam suam. Superiori parte dixerat, vnā omnium esse mentem, consilia, conatus, institutaq; omnia sua à populi bono ad priuatum conuertendi institutum: id quod certis & excogitatis ab initio consiliis iniri significat verbū declinauerunt. PANV, diuenterunt, quod, quam damnosum, quamq; sumptuosum, atq; ideo etiam grauissimum populo euadat, quis non animaduertit? Si principes & iudices, quamquam pauci sint, de re sua familiari tantum augenda agant, deq; hoc vno certēt? Quippe cum cupiditas malorum omnium verè habeatur dicaturq; radix: Quid verò si plures fuerint, singuliq; nullo admissio consortio, sibi nummos, diuitias, & opes cumulare studeant. à summo, inquit, vsque ad nouissimum. Primum vocabulum MIKATSEHV, id quod Latine legimus, significat, simul etiam & priuatam singulorum utilitatem tantum spectari indicat. Gallicè, de sa part, ex parte sua, ut apud Satyricum. Verum tamen in hac tam exquisita & pertinaci singulorum auaritia, qua nemo alij cedere velit, illud omnium votum commune, ut sibi ventriq; indulgeant suo, etsi in alijs agendis rebus maximè dissimiles, in hoc simillimi, & velut conspirantes, ut emulatione luxuria nomen famamq; capient; atq; ideo sese mutuis commensationibus prouocent, & gulosis fœtibus conditis, atq; in dies auctis, nomini ac fama, & sermonū confabulationumq; materia danda consulant. Quamobrem illa communis omnibus & frequens in ore vox & adhortatio, ac tanquam ad victoria palmam animatio est.

Venite, sumamus vinum, & impleamur ebrietate: & erit sicut hodie, sic & cras, & multo amplius.

Hac opera scilicet, hac boni & generosi principis & constituti in populo Dei pastoris ac iudicis artes, inter duo pessima, atque adeo turpissima vitia auaritiam & luxum, per omnem versari vitam; atq; de conuiujs, de vini gene-

generibus, de poculorum numero, apparatu, & instructione epularum, demum de his nugis magnificè semper loqui & disputare, quo longius ac nitidius quisque conuiuas acceperit, quo magis exhilarauerit, eò magnificentiorem, & celebratione ac fama digniorem, verèq; generosum haberi & salutare, diebus & temporibus epulorum adnotatis, tanquam magna gesta rei vestibus ac signis certis, & in acta referendis. Hoc significat illa exhortatio. & erit sicut hodie, sic & cras, & multo amplius. Nostra memoria hospes quidam Antuerpia, non quidem princeps vir, Principi conuiua semel futuro toto ante constitutam diem anno epulum instruxisse, atque conquestos undique, & ab vsque India, & nouo etiam orbe comportatas dapes apposuisse memoratur. Titulo res digna sepulchri. & multo amplius. Conuiuiorum contentiosa certamina colloquijs & sermonibus vulgò etiam celebrata verborum, nominum, ac dictionum exaggeratio ναὶ ἰμῶων inducta indicat: qua Latine vehemens, in exemplari verò lingua longè vehementior auditur. VEHAIAH CHAZEHOM MAHAR GADOL IETHER MEOD. Erit autem sicut hoc dies cras magnus amplius multo. Non enim apparatu & magnificentia tantummodo, sed etiam prolixitate cœna hodiernum à crastino conuiuio superatum iri dicitur. Atque ita contentionem indies fouendam, vnoquoque antecedente epulo à subsequente poculis, dapibus, & horis à lucifero ad seras vsque lucernas vincendo.

CAPVT LVIII.

IVSTVS perit, & non est qui recogitet in corde suo: & viri misericordiae colliguntur, quia non est qui intelligat: à facie enim malitiæ collectus est iustus.

Huius capituli partitio nihil ob stare sermonis perpetuitati potest, quo minus rerum continuata defluat, decurratq; series: quippe quod Latinis in codicibus ad lectionum commoditatem diuisum est, suis exemplaribus perpetuò contextitur filo, ad sermonis vsque siue vaticinijs finem deducto. Igitur in hoc sermone Vates doctorum, principum, ac magistratum ingenia, mores & consilia, acta quoque & facta peruersa omnia arguebat & notabat: quibusq; nugis, imò quibus in vitis istorum consummaretur auum, referebat; pergit autem in ostendendis euentibus atq; periculis: qua interim in hoc genere morum creantur, atq; opinionibus falsis, & corruptis consuetudinibus: qua, dum sic viuunt, enascuntur, pullulant, repunt, & serpunt, demumq; adolescunt & crebrescunt; ac tandem ita humana vita ac pietatis turbant, confundunt, & obruunt culturam, humanasq; corrumpunt mentes, ut diuinam iritent iram, & iustitiam ad vlcerscendum prouocēt. Cum primis autem hominum omnium in reipub. statu conditiones in tres centuriarum à Vate nostro distribuuntur classes, potentiorum videlicet, & modestorum ac bonorum simpliciumq; ciuium, & plebis, infimæq; multitudinis. Prima quidem classis quales viri, quantique censeantur, & quam utiles & prospicientes reipub. sese prabeant, ad vinum descripti depictiq; suis coloribus.

Horat. 2.
Serm. 4.

Principum
luxus.

Tres in re-
pub. homi-
num classes.

Virorum bonorum velitas & zelum apud Deum

coloribus iam spectati sunt. Secunda autem classis centurias paucissimas esse subindicat Vates: quas eiusmodi tamen esse pretij, ac tanti à Deo fieri notum est, ut horum exempla non parum ad imitandum alius pudorem valeant, vel illud boni & commodi afferant, ut superstitibus illis ex diuino iudicio constituta & parata publicorum scelerum differatur ultio: in idem vero de medio sublatis, quam celerrimè maturetur: maximè quod horum, ex moribus iam abolita imagine, & intercessione etiam desiderata, cum principum & magnatum corruptela, tum etiam infimorum, & vulgariū temeraria & insolens petulantia, & insaniam pestis vsque adeò augeantur & grassentur, ut sine vilo periculi auertendi indice, vel deprecatore, vel salutis patrono id efficiatur, ut repentina imparatos, & securos opprimat ruina. Nouimus Deum cum Abrahamo de venia quatuor frequentibus & opulentis ciuitatibus danda decidisse, si modò decem pij ac boni adessent viri, quorum causa vastando ac perdendo parceretur loco: quibus non repertis, unico viro bono, eidemq; hospiti, cum duabus tantum filiabus fuisse consultum. Tanti est vel bonis ciuibus non omnino destitutum, vel prorsus carentem offendi reipub. Et tamen in peruersis moribus & vitiosis reipub. temporibus illud maximè peruersum horrendumq; est bonorum cinium, quamquam exiguam, copiam nec vilo in pretio haberi: nec defectum, inopiam, & abductionem publicè sentiri aut curari. Hoc est quod hoc loco ab Isaia, sua, imò communis ciuitatis tum principibus & magnatibus, tum verò ceteris exprobrat omnibus: quòd subductorum ac sublatorum iustorum non solum desiderium super sit nullum, sed neque de tanta iactura vlla cuiquam cogitatio aut cura in mentem veniat: nec si omnes quidem pariter, atq; vna die subducantur, quotquot inter ipsos rectè, piè, & innocenter viuunt, tamen quantum detrimenti publica rei afferatur; quantum periculi certè imminet, quisquam inter curas & seria ducat ponendum, quid mirum: quando ex duabus aliis, quae restant classibus altera illis, quae iam notata sunt, vacet omnino studiis; altera verò iis rebus & corruptelis, quae mox indicabuntur, tota occupetur ac teneatur. Iustus perit, ABAD, desiderari, desiderere, sublatum esse, ac deficere verbum significat. & non est qui recogitet in corde suo. VEA IN ISSAM GHAL LEB. Et non quisquam vir ponens super cor. Nemo eorum, qui se viros putant, ad hoc animum aduertit, videlicet: Quocumque modo subductus fuerit iustus, vel natura iam cedens, vel subito raptus à Deo, ne malitia peruerteret cor eius, vel etiam iniuria oppressus & sublatus, magno reipub. damno & incommodo periret. Sed hoc perinde istis est, & aequè leue id, atq; à se alienum unicuique putatur. Et quidem si omnes pariter, quotquot boni ac pij viri fuerint, è medio tollantur, atque in suas, parentumq; suorum, aliorumq; iustorum migrèt sedes: tamen nullum sui relinquere videntur desiderium istis, inter quos viuebant & lucebant, quorumq; grauis & importuna putabatur lux in vitiorum ac scelerum nocte libenter agentibus, & versatis; cum tamen illud certissimum, & maxima animaduersione, atq; ex consequenti, multa consideratione agitandum, ingentiq; cauendum cura, quòd eiusmodi consilium, id iudicium, ea mens

Deo

Deo semper fuerit, pios & integros sanctosq; viros ante excipere & colligere, quam publica communisq; ceterorum hominum castigetur improbitas. id quod in Noabhi, Loti, & aliorum exemplis manifestè spectatū constat. Hoc est quod subiungit Vates. & viri misericordiae colliguntur, quia non est qui intelligat: à facie enim malitiae collectus est iustus. Sententiae filum satis rectè deductum & contextum videtur: cuius germanam vim versio ex verbo indicabit. ANSEI HHEZZED NEETSAPHIM BEE IN MABIN CHI MIPENEI HARAGHAH NEEZAPH HATSADIK. Viri singuli misericordes colliguntur in non intelligente [nemine tamen obseruante] quòd ante malum [publicè afferendum] collectus fuit iustus. Ad Noabhi & Loti historias animaduersio hac refertur: Alteri enim imperatum narratur, Dixitq; Dominus ad eum, Ingredere tu, & omnis domus tua in arcam: te enim vidi iustū coram me in generatione hac. & post lo post: Adhuc enim & post dies septem ego pluam super terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus; & delebo omnem substantiam quam feci de sub terra. & post nonnulla: Et conclusit eum Dominus de foris. Factumq; est diluuium quadraginta diebus super terrā, & multiplicata sunt aquae, & eleuauerunt arcam in sublime à terra. Ita cum Noabho actum: cum Loto verò sic. Cumq; esset manè, cogeant eum Angeli, dicentes: Surge, tolle uxorem tuam, & duas filias quas habes, ne & tu pariter pereas in scelere ciuitatis. Dissimulante eo, apprehenderunt manum eius, & manum uxoris, ac manum duarum filiarum eius, eo quòd parceret Dominus eis. Duxeruntq; eum, & posuerunt extra ciuitatem; ibiq; locuti sunt ad eum, dicentes: Salua animam tuam, noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione, sed in monte saluum te fac, ne & tu simul pereas, &c. Itaque piis & bonis ex ciuitate quocumq; pacto sublatis, diuina ultionis periculum iam iam adesse atque imminere, prudenter metuendum fuerit: quippe cum hac discernendi & probos ab improbis excipiendi constans Deo ratio & cura perpetua est. à qua ratione & illud profectum est monitum. Tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes; & qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua; & qui in agro, non reuertatur tollere tunicam suam. Verbum colliguntur, & collectus est, migrationem hominū ex hac mortali vita significat. quod aliquando absolutum, & sine adiunctis usurpatur; nonnunquam verò cum illis adiunctis, ad patres suos, siue, ad populum suum. Atque simili ratione ac significatione illud Iosia pio regi. inter alia Holda Prophetidis mandata denunciatur quoque legimus. Regi autem Iuda qui misit vos ut consuleretis Dominum, sic dicetis: Hæc dicit Dominus Deus Israel, Pro eo quòd audisti verba voluminis, & perterritum est cor tuum, & humiliatus es coram Domino, auditis sermonibus contra locum istum, & habitatores eius, quòd videlicet fierent in stuporem, & in maledictum: & scidisti vestimenta tua, & fleuisti coram me; & ego audiui, ait Dominus. Itcirco colligam te ad patres tuos, & colligeris ad sepulchrum tuum in pace; & non videbunt oculi tui omnia mala, quae introducturus sum super locum istum. Pulchrè verò antiquiores scribe in hunc locū commentati

SSS

sunt,

sunt, dicentes: Verbum perit, non ad iustum referendum esse, verum ad populum, cui ex morte iusti ingens accidit iactura. quomodo, ut illi aiunt, dicere solemus, Perisse margaritas, illis, inquit, perisse, quibus vsui fuerant. Iam verò quod statim à Vate subiungitur, nisi persona intelligatur inductio, difficiliorem contextum praefert.

Impiorum
ex morte iu-
storū gaudii

Veniat pax, requiescat in cubiculo suo, qui ambulat in directione sua. Exemplaris lectio geminam admittit significationem, utramque veram ac rebus ipsis congruentē. Latina versio alteram tantum, quam conformatio siue μίμνησις concinnabit. Est enim populi & mendacium Vatum oratio atq; communis etiam assentatio ad mutuā gratiam ex libertatis ac securitatis publica persuasione post iustorū decessum vulgò sparsa. Namq; & vanos illos doctores, & populum illud videntibus & incolumibus iustis male habere videtur, quod vel vitæ probata exemplum assiduum, ac vera pietatis viva imago aliud, omninoq; diuersum iter ingressos cōfunderet, pudoreq; affectos turbaret, vel etiam monita & consilia, atq; adeo correptiones & auocationes aut commiserationes & praedictiones, si non absterrerēt, nonnihil tamen impedirent, aut retardarent: quamobrem sublato è medio iustos è suo ipsorum commodo esse interpretati, & sibi inuicem gratulabantur, & libertatem sibi factam existimabant sic viuendi, ut quisque vellet, & quod etiam peruersarum iudicium est mentium, p̄i importunitatē morte extinctā, vel mulctatam potius gaudebant, atq; praedictionum & comminationum omen vel auersum, vel in ipsos auctores censebant conuersum, quo ex iudicio & vanorum vatum omnia certa referentium responsis illud vulgò in ore erat omnium. Veniat pax [iam istis mali ominatoribus extinctis] requiescat in cubili suo, qui ambulauit in directione sua. Viuat, inquit, unusquisque eo quo instituit modo, securusq; dormiat; quandoquidem hic pacis ac libertatis & tranquillae respub. status, hic etiam fructus est. in directione sua. In exemplari NECHHO, è regione sui. Hispanè, segun su antojo. Atq; ita contemnenda piorum & exempla & monita censebantur, eorumdemq; morte demum dictabantur interuisse. Horum igitur centurias frequentes illas, & variis erroribus disiectas, atq; superstitionibus multis imbutas, postremo loco arguendas increpandasq; arripit vates, eosdemq; suis ornat insignitq; titulis & imaginibus, non dissimiles, aut degeneres esse significans perditis & impuris, à quibus prognati fuerint, parentibus.

Vos autem accedite huc filij auguratricis, semen adulteri, & fornicariæ.

Criminis populo exprobrandi exordium ab uberrimo argumentorum fonte petitum primum est. quo reperto & patefacto, non modò qua obiciantur, hausta euincuntur, sed longè etiam plura hauriri posse indicantur. Est autem accusationis à genere & origine ductum initium, hoc est, à parentibus & maioribus, quorum prauitas ab ipsa vsq; prima infantia mentibus creata, & cum matris lacte exucta familiari doctrina ac traditione durefcit; deinde verò consuetudine ita inualefcit, ut correctionis euadat impa-

Educationis
715.

impatiens, ac demum legis occupet vsurpetq; auctoritatem & vim.

Plurima sunt Fuscine & fama digna sinistra,
Et nitidis rugam ac labem figentia rebus,
Quae monstrant ipsi pueris traduntq; parentes.

Iuuenal.

Superstitionis igitur & idolomania atq; impiarum opinionum plebē vulgumq; omnem accusaturus Vates, iis parentibus editam atq; educatam primum indicat, à quibus nihil nisi falsas animi opiniones erroresq; turbulentos, & superstitiones plus quam aniles accepisse, ac didicisse consentaneum ac penè fuerit naturale, κακῶν ὑποπαροῦ κακῶν ὄντων. Quamquam verò non omnia crimina & scelera in parentibus fuerint notata, ad promouendam amplificandamq; flagitiorum pestem, satis superq; fuerit, animis labem ac maculam à parentum vitio & imitatione primum fuisse illatam, & non modò impunitate turpitudinis penitus inhaesisse, sed consuetudine & contentione vltra omnem serpendi modum excreuisse adeo, ut nec diuturnitate vaneferere, nec ullis humanis manibus possit elui.

Id est, mali
corui mali
ouum.

Sic natura iubet, velocius ac citius nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Cum subeant animos auctoribus; vnus & alter
Forstian haec spernant iuuenes, quibus arte benigna
Et meliore luto finxit praecordia Titan:
Sed reliquos fugienda patrum vestigia ducunt,
Et monstrata diu veteris trahit orbita culpa.

Vitiorum omnium genera ad duo velut capita referuntur: alterius origo & sedes in animo, alterius verò in anima est. Animum eam, qua sapimus, vocamus portionem nostri; animam verò, qua viuimus & appetimus: hanc femineam, masculinam, ut ita loquamur, natura illam adscribimus. Ex viri vsus portionis rectitudine vel deprauatione similes expectari exitus, consentaneum fuerit. Animum falsis opinionibus ac sententiis, animam effrenatis appetentiis, ex libidine ortis, deprauari deprehensum est. In actionibus autē humanis animus paternas, maternas verò partes anima gerit. ex quibus altero vitiat, necesse est vitiosum produci faetum: ex quo deinde tota futura soboles probro obnoxia euadat. Quid si utraque portio vitio primum deformata fuerit? nihil profectò nisi tetra monstra inde venerint expectanda. In multiplici autem superstitionū & falsa religionis forma vnum auguriorum numeratur genus. Auguria autem hoc loco appellamus diuinationem de futuris, vel de absentibus rebus omnem, ex alia parte, quam ex Dei responsis, vel recta natura rerum ratione & efficacitate petitam. de cuius varia specie non pauca in Magni operis corpore tradidimus; plura, Christo duce, in vestibus tradituri. Et quamquam apud gentes hoc superstitionis genus non moribus tantum receptum; sed etiam in magistratuum classes conscriptum, atq; ad artem disciplinamq; redactum acceperimus, tamen praeter hunc modum, qui vanus etiam deprehensus, ac sapius argutus fuit, vulgò vsurpatum notatur; idq; promiscuè à viris & pueris, verum frequentius ac vehementius à feminis; à quibus ad veneficia etiam exten-

Vitiorum
duo capita.
Animus.
Anima.

Augurium.

Veneficia.

Nequitia.

sum est. quorum crebra apud poetas, aliosq; scriptores passim reperitur mentio. Inter crebras verò ex libidine ortas appetentias, nequitia magnum & amplum longè lateq; occupat locum: quæ multorum flagitiorum officina est.

Adulterium.

Ex quibus unum adulterium insigne scelus tam viris quam feminis exprobratum. Atq; adulterij infami nomine in sacris libris & sermonibus omne

Superstitio.

superstitionis notatur ac significatur genus. Superstitionem verò hinc nominamus, quidquid pietatis vel religionis titulo ac preatextu, præter Dei iussum vel mandatum suscipiatur ineaturq;. quam definitionem ex veracissimo

1. Reg. 15.

atq; integerrimo accepimus Vate. Numquid vult Deus holocausta & victimas, & non potius ut obediat voci Domini? Melior est enim obedientia quam victima, & auscultare magis quam offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum arrolandi est repugnare, & quasi scelus idololatricæ nolle acquiescere. Ex hac igitur natura ac rerum consecratione & serie superstitionum omnium vitiosam consuetudinem veluti natiuam, & paternis probris congenerem plebi ac multitudini obiicit Vates; plebi, inquam, istiusmodi cognomentis, titulis, & imaginibus ornata. Filij auguratricis, semen adulteri, & fornicariæ. Irrepisse, imò grassatam fuisse in Iudeorum gentem istam auguriorum superstitionem sepe sæpius legimus, usque adeò verò grassatam, ut etiam seueris edictis, & graui multa à Saule, & alijs regibus coercitam & vindicatam constet; numquam tamen prorsus abolitam, illa anus ab eodem Saule petita, coarguat. Atque adeò non in sua regione tantum, dum res manerent, integraq; essent; sed etiam apud alias gentes captiuus & abductis istiusmodi abusus obtentos, & ad auaritiã, imò & mendicitatem nouimus frequentatos.

Iudæi diuinae.

Inuen. Sat. 6.

Cùm dedit ille locum, cophino fænoq; relicto
Arcanam Iudæa tremens mendicat in aurem,
Interpres legum Solymarum, & magna sacerdos
Arboris ac summi fida internuncia cali,
Implet & illa manum, sed parcius are minuto,
Qualiacunq; voles Iudæi somnia vendunt.

Atqui iam primùm isti plebi domestica & familiaris exprobratur auguriorum ac maleficij superstitio. Filij auguratricis. quam culpam ex animi deprauationis indicabamus oriundam. Ex qua etiam cetera superstitionis flagitia omnia consequi & propagari consentaneum est. Namq; animum à diuina veritate diductum, animi libido imitatur, à diuinis legibus deflectere causa, atq; ad grauißima usque flagitia, quale adulterium est, debacchata ac progressa. Namq; principibus & pastoribus, vino, epulis, & somno vacantibus, canibusq; mutis ac silentibus reliquam pecoris multitudinem quis pudor aut metus à petulantia ac libidine, etiam profligatissima auocari? quæ generis, muneris, conditionis ve sanctitas, quæ fuerit reuerentia? quibus ne hospitij ius violare, nec natura ac publicæ honestatis rationem prodere & contaminare dubitatum fuisse, & scelestissimum Gabaitarum facinus declarauit, & Amosi Vatis accusatio indicauit: Et filius & pater eius ierunt

Iudic. 19.

ad puellam, ut violarent nomen sanctum meum. Non ergo mirandum si talibus

libus nati parentibus, atque educati magistris, deteriores longè euaserint, maioresq; suos flagitiorum numero & immanitate superauerint.

Nemo satis credit tantum delinquere, quantum
Permittas, adeò indulgent sibi latius ipsi,

Quos natos proprio exemplo instituere parentes.

Quosq; legum sanctitate per summam turpitudinem violata & contempia pronum fuit ab auctore legis Deo adulterinis institutis ac superstitionibus furtim primùm atq; occultè, deinde palàm impudenterq; abalienari. quod quàm nefariè, quàm petulanter communiter admissum fuerit, enarrat Vates, exprobrata primùm ac damnata communi irrisione & contempione, quam de pijs & honestis viris extinctis, ac de medio sublatis, à principibus ac populo usurpatam retulerat.

Super quem iurastis? super quem dilatastis os, & eiecistis linguam?

Sanctorum ac proborum, vel emendatè agentium vitam, doctrinam, exempla, & mores, consuetudinemq; simplicem ab improbis & corruptis hominibus irrisa, & pro ludibrio habita, imò & contumeliosè interdum affecta, antiqua & veteris notæ, ac ferè per omne durantis æuum, spectaculi ludus est, quem præcipuè nebulones, atque horum corruptos mores & ritus imitatum reliquum vulgus exercet, magnatibus vel iuuantibus & applaudentibus, vel ut minimum conniuentibus. Irridentium autem varij ac deformes notantur ac deprehenduntur gestus; præcipuè autem communes ferè gentibus omnibus ij sunt, qui capite, oculis, lingua & manu quoque interdum aguntur. Namq; hisce partibus animi illudentis manifesta signa, & quadam corporis quasi pronuntiatio eduntur. S. S. E. Homo apostata, vir inutilis annuunt oculis, terit pede, digito loquitur. & illud, Dilatauerunt super me os suum, dixerunt, Euge, euge, viderunt oculi nostri. & Omnes videntes me, deriserunt me, locuti sunt labijs, & miserunt caput. Apud exteros quoque bonos auctores.

O Iane, à tergo quem nulla ciconia pinsit,

Nec manus auriculas imitata est mobilis albas,

Nec lingua quantum siliat canis Apula tantum.

Istiusmodi irrisionibus populum aduersus pios ac simplices viros, etiam vita sanctos, atque aduersus eos, qui se ad meliora monendo vocarent, ludere solitum seuerè obiurgat Vates. Super quem iurastis. GHALMI THITHGHANANV. contra quem soletis illudere? Namq; hanc perpetuam consuetudinè futuri verbum hoc loco adnotat, ut & in reliquis duobus verbis dilatabitis os, & exeretis linguam? Namq; ita aduersus improbos & perditos agere iis, qui similibus flagitijs nobilitati fuerint, turpissimum & intolerabile prorsus fuerit; nedum si hoc aduersus puros ac simplices & innocentes per nebulones, perq; vulgares homines agatur, quorum insolentia, infania, ac temeritas non risu modò & cachinnis, verùm carcere, flagris, & grauioribus etiam digna pænis. Est itaq; argumentatio ex antitheto deducta, quod virtus & probitas, animorum candor, atque honestas morum impurißimis, & bellua deterioribus ioco ludibriog; habeatur. Namque

Sanctorum
vita & mores
irrisioni &
ludibrio.Irridentium
gestus.Prou. 6.
Psal. 34.

Psal. 21.

Psal. 51.

unquam bellua in eam, quam eueſtigio describet, ſtupiditatem ſenſus & animi feritatem, atque ingenij & conſuetudinis praua contumactiam degenerare, vel ſpectata, vel audita?

Nunquid non vos filij ſceleſti, ſemen mendax?

Extremam populi impudentiam urget, qui maximis ſceleribus, iisdemq; patentibus inſignes & infames à natura humana generis antiqua ſtirpe ad maximam degenerarint auerſionem, & acceptam ab electis patribus quondam doctrinam ſuccedenti indies & continuata ſobolis corruptela prorsus perdiderint. Filij ſceleſti. IALDEI PEſſAGH, geniti proditiōnis. quos ex proditoribus prognatos leges notant, paternæ etiam heredes culpa cenſent. ſemen mendax. ZERAGH. SEKER, ſemen mendacij. Ex malo ſemine ſegetem expectare emendatam atq; probandam, contra omnem agriculturæ artem rationemq; fuerit. imò hoc malo proprium eſt ſemini, ut deſteriore ſemper ſuccedatur. Nam ſi, ut ille ſapienter monebat,

Virg. Georg.

Vidi lecta diu & multo ſpectata labore

Degenerare tamen, ni viſ humana quotannis.

Maxima quæq; manu legeret, ſic omnia fatiſ

In peius ruere & retro ſublapſa referre.

Non aliter quàm qui aduerſo vix flumine lembum.

Remigijs ſubigit, ſi brachia fortè remiſit,

Atq; illum in præceps pronò rapit alueus amne.

Si hoc, inquã, bono ſemini accidit, niſi cura & induſtria ſuccurratur, quidnam ex mendacij expectandum ſemine, niſi mendax in omnem partem iudicium, ſententiarum opinionumq; falſitas, & actiōnum atque ſtudiorum peruerſitas omnium? Hac argumentatione peruerſa amulorum ac detractorum, ſibiq; inſidiantium inſidicia & maledicta atq; probra ſummus inſectabatur Magiſter. Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultus facere: ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit: quia non eſt veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur: quia mendax eſt & pater eius. Huius mendacij ſemen ſeſe iſtos reddidiſſe, Iſaias ait. Id quod ſtatim ex progenerati mendacij inſinita & varia copia, atq; ex illius euentis confirmat.

Ioan. 8.

Qui conſolamini in diis ſuper omne lighum frondofum: immolantes paruulos in torrentibus ſuper eminentes pettas.

Vnicum ſeſe numen eſſe, nullumq; alium à ſe pro Deo habendum, aut villo pacto cenſendum, ſibiq; vni diuinos deberi honores, atq; ut unico patrono ac Domino reddi, idq; in unico à ſe deligendo loco, Deus docuerat & edixerat. A qua veritate, honeſtate ac pietate quantum mendax iſtud ſemen deſciverit, primùm ex peruerſis placitiſ arguitur: ut qui plures Deos, plures potentes, plura demum numina probarint, libenterq; admiſerint. Qui conſolamini. Honeſtè Latinus interpres verbum conſolari pro adulterari hoc loco poſuit. Namque primæuum vocabulum NAHHAMIM paſſivum eſt verbi IAHHAH, quod paſtorali ſermone pecorũ & armentorum ad conceptum impotentem ardorem ſignificat. abſolutè enim ſuccendi ca-
leſte.

IAHHAH.

leſeriq; Latinè dicitur. idq; à Moſe in Iaghabobi uſurpatur hiſtoria, ubi Lacinè legimus: Factumq; eſt, ut in ipſo calore coitus oues intuerentur virgas, & parerent maculoſa & varia. Huiusmodi idolomania ac ſuperſtitiōnis rabioſam libidinem populo Vates obiicit: cuius explenda cauſa illos ſubter omnem frondofam arborem conſolari, ſiue caleſcere, & exardere ait, meretricum & ſcortorum ritu atq; impudente exemplo. Superſtitiōnis vaniq; cultus ſtigiũ adulteriũ vocabuliſ notari, ſapienter obſeruare eſt. Quod verò Latinè legimus in diis, in exemplari lingua BEELIM dicitur, non ſine ſingulari ſignificati exceptione. Namque Dei IEHVEH nomen, atque etiam ELOHIM titulus nunquam ab Iſraelitiſ repudiata & abolita narrantur; ut pote ſeſe ſemper ADONAI populum ac gentem iactantibus & appellantibus, Domini, inquã, atq; gubernatoris Dei ſummi, optimi & maximi. Quid ergo toties ſuperſtitiōnis notatos, accuſatos, ac damnatos legimus? Ita quidem eſt, quoniam ſuperſtitiōnis ſcelus non ſolum negatione aut repudiatione veri Dei admittitur; quæ potiùs diſceſſio, ſiue ἀποſταſία propriè dicenda. Sed propriè id ſuſcipitur cum vel Deo numinis, efficitatis, ac virtutis collega et ſocij adſcribuntur: tamen ſi illi à Deo conditi & putentur facti. Prætereà etiam cum & ipſi Deo unico alij quàm deſcripti, imperati, atque legitime exacti, decernuntur; vel aliter exhibentur honores & cultus. Atq; hoc poſteriùs ex Samueliſ reſponſo deſinitum conſtat: illud verò in vetiſ cautum: Noli adorare Deum alienum: Dominus zelotes nomen eius. Caue ne quando obliſſcaris pacti Domini Dei tui, quod pepigit tecum, & facias tibi ſculptam ſimilitudinem corũ, quæ fieri Dominus prohibuit. Quia Dominus Deus tuus ignis conſumens eſt, Deus amulator. Pacti autem de hac re illa ſumma fuerat ratio, ne præter ſe unicum quiſquam haberetur aut putaretur Deus, non modo ex iis qui ab alijs colebuntur gentibus, ſed neque ex iis naturis etiam, quæ ab eodem Deo conditæ, & cuiusque muneri vel efficientiæ addictæ exiſtimarentur, ſiue illæ caeleſtem, ſiue terreſtrem aut marinam vendicarent naturam. Hac enim omnia illo vetita comprehenduntur edicto. Non habebis Deos alienos coram me [nec quocunq; modo alienos, nec eos etiam quos coram me eſſe exiſtimabiſ, & gubernandi orbis partem aliquam ſortitos credideriſ.] Non facies tibi ſculptide, neque omnem ſimilitudinem, quæ eſt in calo deſuper, & quæ in terra deorſum: neque eorum quæ ſunt in aquis ſub terra. Non adorabiſ ea, neque coles. Ego ſum Dominus Deus tuus FORTIS, zelotes, viſitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem, eorum qui oderunt me: & faciens miſericordiam in millia, iſ qui diligunt me, & cuſtodiuſ præcepta mea. Quoniam verò fieri poterat (quod & certè accidit) ut ſublimibus & caeleſtibus naturis propter efficientiæ terra mariq; ſpectata ſenſum & utilitatem, communicati à ſupremo rectorè & auctore Deo numinis partem aliquam tribuendam crederet; atq; in ea re gentium opinionibus aſſentiens honorem etiam tribuendum gratiamq; habendam putaret, aut ex neglecto iſtorum cultu metuendum ſibi duceret; ab iſtiusmodi ſententiſ & opinionibus præſenti cautione deterretur populus: Cuſtodite igitur ſollicitè

Gen. 31.

Idolo mania

Idololatria
adulterium
dicta.
Iſraelitarum
idololatria
qualis.

Exodi 34.

Deut. 4.

Exodi 20.

Dent. 4.

citè animas vestras. Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis: ne forè decepti faciatis vobis sculptam similitudinem aut imaginem masculi vel femine, similitudinem omnium iumentorum quæ sunt super terram, vel auium sub calovo-

Ierem. 44.

lantium, atq; reptilium quæ mouentur in terra, siue piscium qui sub terra morantur in aquis, ne forè eleuatis oculis ad calu, videas solem & lunam, & omnia astra cali, & errore deceptus adores ea & colas [illo nimirum nomine atq; argumento deceptus] quæ creauit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, quæ sub calo sunt. Namq; hoc philosophico argumento decepti homines rebus atque naturis istis, non vt supremis numinibus, verum vt supremi numinis participibus & ministris honorem tribuendum, & utilitatis publica causa supplicandum putarunt, atq; pertinaciter hanc superstitionem tenentes vati vera & oportuna suadenti, responderunt Ieremia omnes viri, scientes quod sacrificarent uxores eorum diis alienis, & vniuersa mulieres, quarum stabat multitudo grandis, & omnis populus habitantium in terra Egypti in Phatures, dicentes; Sermonem quem locutus es ad nos in nomine Domini, non audiemus ex te; sed facientes faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro, vt sacrificemus regina cali, & libemus ei libamina; sicut fecimus nos & patres nostri, reges nostri, & principes nostri in urbibus Iuda, & in plateis Ierusalem; & saturati sumus panibus, & bene nobis erat, malumq; non vidimus: Ex eo autem tempore, quo cessauimus sacrificare regina cali, & libare ei libamina, indigemus omnibus, gladio & fame consumpti sumus. Ecce humani iudicij peruersitatem & effrenatam superstitionis libidinem; propter conceptas opiniones utilitatis ex illis capiendæ naturis. Cuius utilitatis efficacitatem nomen EL significat à nobis iam sæpè aliàs explicatum, atque hoc loco à Vate natà μίμωσιν usurpatum. Namq; vulgari populi sermone & cauta exceptionis ac defensionis prudentia istis qui pro numinibus colebantur, non IEHVEH, non ELOHIM, non etiam ADONAI; sed ELIM nomen tribuere consueuerant: id est, non gubernatoribus atq; dominis supremis, sed tamen efficacibus suas cuiusque in mundo partes præstare valentibus. has autem partes à nuendo & volendo numinis vocabulo Latini significarunt. vt,

Eliim.

Numen.

Virg. 1. Aen.

Et ego, quæ diuum incedo regina Iouisq;
Et soror & coniux, vnà cum gente tot annos
Bella gero; & quisquam numen Iunonis adoret
Præterea, ac supplex aris imponat honores? & illud:
Termine, siue lapis, siue es defixus in agro
Stipes ab antiquis, tu quoque numen habes.

Calefio.

Terent. Eunu-
ch.
Arboris diis
factæ.

Hanc rationem cultusq; causam ELIM appellando nomine, istis, quos reprehendit vates, prætextam arguit. qui consolamini, siue calefcitis in ELIM. Calefaciendi autem verbum etiam à Latinis ad libidinis usurpationem apud Comicum adnotatur. Accede, inquit, ad ignem istum, & calefies plus satis. Illud præterea, vulgatissimū est, certas arborū naturas propriis numinibus quasi tutelariis fuisse tributas sacrasq; habitas.

Nemo-

Nemorumq; Ioui, quæ maxima surgit,
Æsculus, atq; habitæ Græcis oracula quercus,
Populus Alcide gratissima, vitis Iaccho,
Formosa myrtus Veneri, sua laurea Phæbo.

quo verò vnaquæque arbor feliciorem sese suo in genere & amœniorem exhibebat, eo magis religionis augebat opinionem delusis illis cæcis hominum veri steriliū animis. quamobrem loca illa studiosius ac frequentius celebrabantur, vix potest qua numinibus propriis cariora esse putabantur. Atque ad hoc etiam superstitionis genus fluy & fontes referabantur; ij præcipuè qui medicatis, aut aliàs salubribus commendabantur aquis. Quæ de omni re sic Latinus Stoicus. Si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis, frequens lucus, & conspectum cali densitate ramorum, aliorum alios protegentium submouens, illa proceritas syluæ & secretum loci, & admiratio umbra in aperto tam densa atq; continua, fidem tibi numinis facit. Et si quis specus saxi penitus exesis, montem suspenderit, non manufactus, sed naturæ libus causis in tantam laxitatem excavatus, animum tuum quadam religionis suspitione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. Coluntur rquarum calentium fontes: & stagna quadam vel opacitas, vel immensa altitudo sacrauit. Quod & Vitruuius insignis architectus indicat, dum sacella, fana, ac templa secundum celebres fontes adificari præcipit. vt, quæ natura efficacitas est, eam faciliè credulum vulgus vicino tribuat numini. Atq; hoc in numinibus illis vanis colendis auide petebatur, quod à meretricibus & impudicis feminis per syluas & nemora factitatum, poëta ad fabulas retulerunt: nec enim aliud Dryadum & Hamadryadum nomina habuisse arbitramur initium. ad quod & vehemens ille Satyrarum scriptor alluisse videtur:

Quis tamen affirmat nil actum in montibus, aut in Speluncis? adeo senuerunt Iuppiter & Mars?

Quare his verbis & rebus, quæ ad adulteria & stupra significanda usurpantur, Vates in populo reprehendendo vsus est, quem eodem adulterij crimine inuolutum cognouerat. Id quod apud alios etiam Vates compluribus obseruatur in locis. vt apud Hoseam & Hieremiam sapièsimè. Vsq; adeo verò insana ista superstitionum libido in populo creuit & inualuit: vt nec à priorum liberorum iugulatione temperatum fuerit. Cum Taurica sacra ceteris damnata gentibus, hospites tantum immolare dicta fuerint; sed vt nec propriis parceretur filiis, præter vnum Iphigeniæ exemplum, idq; à prudentibus damnatum, nullum inter barbaras (Chartagineses excipio) etiam spectatum nationes. Ex quo facinore animaduertere cõueniat, quantas in tenebras demum incidatur ab iis qui à sana doctrina, atq; à declarata Dei voluntate ad alios mores descuerint. quibus demum natura iura omnia contemnere & violare summa pietatis putetur officium. id quod apud Ezechielem detestatur Deus, atq; vtrique genti, Iraelitis & Iudæis, exprobrat; quos & adulterij quoque crimine damnat. Quia adulteratæ sunt & sanguis in manibus earum, & cum idolis suis fornicatæ sunt, in super

ttt

Geog. 1.

Bucol.

Frondose arbores, nemora densa, flumina, specus, & alia sacra habitata.

Senec. lib. 1.
Epist. 41.

Vitruuius.

Dryades & Hamadryades.

Liberi proprii numinibus immolati.

Ezech. 23.

& filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis ad deuorandum. Atque huiusmodi maculandis hostiis certa oportuna ducebantur loca, nempe torrentes, quibus aditissima imminerent saxa, eaque natia, atque ob id ab ipsis numinibus delecta ac sibi dicata, tanquam natura aras Diis consecratas. Filiorum vero cruore torrentum aquis mixto atque raptu, unaque desuente efficacissima expiationis adscribebatur litationi. Quaecumque vero huiusmodi visuntur loca, praeter rapidum aquae cursum, vehementi quoque perflantur vento, atque ita quidquid illis deuouebatur locis, una cum vento & aquis raptum & expiatum abolitumque iri credebatur. Namque hoc symbolo dissolutio, abolitio, ac dissipatio in arcano significatur sermone, ut apud poetam: Dicit, sed cupido quod femina dicit amanti,

In vento & rapida scribere oportet aqua.

& apud Graecum Tragicum Talthibius:

Αργεῖ ὄνειδ' ἠκ' Ἐργυρῶν ἐπαίνεσις
Ἀγέμοις φέρεσθ' ὡραπ' ἰδ' ὠμι.

Id est, Phrygumque laudes & Argiuorum probra [quae dixisti] Ventis ferenda trado.

In torrentibus subter eminentes petras. ΤΗΑΗΗΑΤΗ ΖΖΕΗΙΡΗΗΗ HAZZELAGHIM, subter dentes petrarum, id est, editissimos, & acutissimos saxorum scopulos. quae propter sublimitatem religiosi habebantur, ut,

Saxa vocant Itali mediis quae in fluctibus aras. quae loca plerumque, imo semper ventosa esse, apud eundem indicantur Vatem, Regat ille immania saxa, Vestras Eure domos. Atque huiusmodi sacra non apparet promiscue & passim fuisse frequentata, sed cum quid horrendum, ac metuendi discriminis instare videretur: quod hoc ritu expiari, & in ventos aquasque dissipari putabatur. id quod non tam ex priuata libidine, quam ex sorte ac religione factitari solitum videtur, quod voluntatis diuinae fides legitime iacta, sortis fieret, siue fors illa ex alea, aut urna, siue ex sacrificulorum responso quaesita fuerit. Cuicumque autem ederetur, eum a diis postulatum & felicem esse dicebant, utpote pro ceteris omnibus abunde sufficeretur: ideoque nec lugendum, nec vlla parentum pietate aut mora a cultis vel subducendum, vel differendum putabant. Sic Chorus apud Euripidem de immolanda Macaria.

ἀλλὰ οὐ μὴ ὀροσώτα νεὶ τὰ θεῶν ὕπερ,
μὴδ' ὑπεράλγει φροντίδα λυτῶα.
εὐδοκίμων γὰρ ἔχει θανάτου μέρος
αἰ μελέα ὀρὸς ἀδ' ἐλφῶν καὶ γὰρ.
οὐδ' ἀκλεῆς νιν
δὲξα ὀρὸς ἀνθρώπων ὑποδέξεται.
αἰ δ' ἀρετὰ βάλει δια μόχθων.

Et quae eodem sensu subiunguntur alia. Hac Agamemnonum, hac Deciorum, & complurium aliorum, quos fama deuotos narrat, fides. Nisi forte etiam ambitiosa insania fuit, quorum exempla ad hunc locum explicandum commemorari opportunum duximus, alia difflicem, & non leuiter commentatores torquentem.

In

In partibus torrentis pars tua, haec est fors tua: & ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium.

Deliberatum & certum consilium animum & facinus eorum, qui talia agerent, atque ideo manifestam culpam ex antecedentibus & coniunctis actionibus, atque ex oratione etiam & pronunciato arguit. Partem autem patris filium esse natura iussit rerum: partem etiam familiae certissimam, ideo pro cunctis damnatam consolationi potius quam dolori tributum, ait. atque ita in deuotione expressum apparet, partem sui sacrare ac deuouere aliquem torrentis partibus, hoc est, donatam & traditam non torrenti omni, sed iis partibus, quibus maculati & iugulati filij commiscebatur cruor. Atque huiusmodi formula a Vate recitata, illis in ritibus videtur usurpata, deinde ceremonia subsecuta immolationis, & ceterorum sacrorum. Cuius in Agamemnonis sacrificio fit mentio.

Tu cum pro vitula statuis dulcem Anlide gnatam

Ante aras, spargisque mola caput improbe salsa,

Stas animo? & purum est vitio tibi cum tumidum est cor.

& ipsis [partibus torrentis atque diis efficacibus ipsis] effudisti libamen, obtulisti sacrificium. nec vero hoc deliberate tantum & fortiter factitatum, sed pronunciata etiam oratione declaratum ac testatum. nam cum pater qui spiam de facinore cogitabat, sortem vicemque suam natura cogente dolens illa tantum ratione consolationem sibi capturus videbatur, quod ipse vltro minister sacrorum esset, ipse filium iugularet, iugulandumque mola spargeret, maculati cruorem ipse in flumen funderet, atque in scopulum inspergeret, istis ritibus ac modis numen sibi placatum propitiumque fore; & se aequiore animo filij desiderium existimaret laturum. Hoc est quod per imitationem refert Vates. Libamen, molam, sacrificium, MINHAH. thura, & suffitus interpretamur. quorum generum distinctam haberi oportet notitiam ad germanam interpretationem multorum locorum.

Nunquid super his non indignabor?

Verba haec patris potius filium maculantis, quam Dei vel Vatis esse, res ipsa indicat. Neque enim indignatum iri se, Deus ait, propterea quae commemorata sunt: quandoquidem & quae his addentur, omnia scelerata, funesta, & nefaria, quaeque diuinam iram indignationemque mereantur. Sed, uti indicauimus, patris rem, quamquam grauissimam, tamen propter superstitionis errorem patienter & fortiter peragentis oratio est, & sui ipsius consolatio, quod & sibi & aliis illud facinus, diis propitiis, vitale esset, euasurum. Orationis autem explicatio ex exemplari lingua planior fit. HAGHAL ELEHENNAHEM. An super istis consolationem accipiam. Tentamus, & spe aliqua affecti, atque ideo rem aequiore animo ferentis oratio nobis est, qualis in simili argumento Agamemnon proferens inducitur, qui sceleris & insania insimulatus propter maculatum filiam sese ita defendebat.

Verum ego ut harenteis aduerso in littore naueis

Eriperem, prudens placavi sanguine Diuos.

Nempe tuo furiose, meo, sed non furiosus.

III 2

Istius

Horat. lib. 2. Sat. 3. vide Euripid. Iphigeniam in Aulide ad fine tragced.

MINHAH

Horatius. Sect. 3. Sat. 3.

Euripid. Tragic.

Virg. Aen. 1.

Sotter.

Heraclidis.

Istiusmodi autem superstitionum atque detestandorum rituum, & sacrorum horrenda spectacula, usque adeo quorundam virorum aliis eruditorum oculos animosque offenderunt, ut ad religionis inuidiam prorsus impulerint, nimirum propter odij turbationem inter superstitionem, atque puram religionem nihil discernentes. Atque ex istiusmodi nefandorum sacrificiorum detestatione & odio Epicureorum aduersus pietatem insana secta ortum habuit. quod vnus ex illius discipulis testatum reliquit:

Lucretius
lib. 1.

Illud in his rebus vereor, ne forte rearis,
Impia te rationis inire elementa, viamque
Indugredi sceleris, quod contra sapiens olim
Religio peperit scelerosa atque impia facta.
Aulide quo pacto Trinia virginis aram
Iphianassai turparunt sanguine fœdè
Ductores Danaum delecti, prima virorum.
Cui simul in fula virginicos circumdata comptus
Ex utraque pari malarum parte profusa est,
Et mœstum simul ante aras astare parentem
Sensit, & hunc propter ferrum celare ministros,
Aspectuque suo lacrimas effundere ciues
Muta metu, terram genibus submissa petebat,
Nec misera prodesse in tali tempore quibat,
Quod patrio princeps donaret nomine regem:
Nam sublata virum manibus tremebundaque ad aras
Deducta est, non ut sollenni more sacrorum
Perfecto, posset claro comitari hymenæo:
Sed casta imcestè nubendi tempore in ipso
Hostia concideret mactatum mœsta parentis.
Exitus ut classi felix faustusque daretur.
Tantum religio potuit suadere malorum.

Parentis mœstittiam illa consolationis opinione & spe leuatam significat, si classi felix ac faustus contingeret exitus, id quod apprimè quadrare videtur cum istorum filios sacrificantium oratione à Vate nostro inducta, An super istis consolationem feram? siue ut Latine Legimus, non indignabor? id est, mœstittiam minuam. Ut verò in sania omnis non vno tantum herere solet loco, sed semel è carceribus erumpens, vndique peruagata grassari: ita nullam terra partem superstitionis improbitas ac temeritas non contaminauit; tam infimis quam summis quarendis, optandis, & fanorum, ararum, altariumque dicatione profanandis, atque adulterio ac stupro fœdandis.

Super montem excelsum & sublimem posuisti cubile tuum, & illic ascendisti ut immolares hostias.

Fanum.
Edita loca
diuiniora.

Fanorum nomen non omnibus templis impositum primùm videtur; sed iis quæ propter situs eminentiam longè essent conspicua. Talia etiam loca, quæ nubibus aqua, vel superiora, ac calo propinqua visebantur, maiorem ceteris

teris diuinitatem credebatur sortita, Ore adibus frequentata ex poetarum theologicis mysteriis, quæ vulgus credulum admiratumque reuerebatur. Neque verò in agris, montibus, & fluminibus tantum huiusmodi superstitionum adulteria & supra admissa, sed intra priuatos etiam parietes sacellis & aris atque statuis per singulas domus familiariter positus & cultus, cum diuina lege cautum fuerit, ne quid in domos inferretur, nisi diuinorum præceptorum monumenta quadam ianuarum liminibus, & secundum postes figenda, & conseruanda; tamen,

Et post ostium, & retro postem posuisti memoriale tuum: quia iuxta me discooperuisti & pepigisti cum eis fœdus: dilexisti stratum eorum manu aperta.

Magna libidine, impudentia, & contentiosa emulatione à legitimis & verè sanctis ritibus à Deo institutis, discessum publice esse, idque nullis fuisse magistratibus vindicatum, exprobrat populo Deus. Qui præter vnum à se delectum locum nullum præterea sacris ullo pacto faciendis, nec publice, nec priuatè vsurpandum permisit. S. S. E. Caue ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris, sed in eo quem elegerit Dominus in vna tribuum tuarum, offeres hostias, & facies quacunque præcipio tibi: tamen illos in montibus omnibus altaria, aras, templa, delubra dedicasse, eaque non vnico Deo, verum singularibus ac priuatis diis, qui tutelares & penates à singulis ciuitatibus optati fuere. id quod expressè à Ieremia notatur: Secundum numerum quippe ciuitatum tuarum erant dii tui Iuda: quid vultis mecum iudicio contendere: omnes dereliquistis me, dicit Dominus. Simul lachra autem in priuatas etiam domos adesque inducta, apud hunc Vatem Deus accusat: atque ex aliis quoque narrationibus obseruatum est, apertissime ex Michæ signo, cuius sacris Leuita initiatus narratur. Atque hi ad Penatium & Larium imitationem dicati videntur. de quibus ille:

Tibul. lib. 1.
Eleg. 1.

Vos quoque felices olim, nunc pauperis agri
Custodes, fertis munera vestra Lares.

Tunc vitula innumeros lustrabat casa iuuenecos,
Nunc agna exigui est hostia parua soli.

Impotentem autem affectata superstitionis libidinem, atque adulterij stuprorum nequitiam, quam sub adulterij nomine ac imagine accusare Deus per hunc Vatem instituit, omnibus circumstantiarum notis expolit & amplificat; atque nullam vel audacissimam, & impudentissimam, non fuisse animo & facinore superatam mœstittiam, ait. Sunt enim adulteria nonnulla, quæ marito domi relicto, vel hortos, vel templa, aut alia petunt loca, ubi cum adulteris conueniant, ut illa:

Adulterat
mulierum impudentissimi-
ma facinora.
Iuuenal.
Sat. 6.

Nam si decentius optat
Ornari, & properat, iamque expectatur in hortis

Aut apud Iliacæ potius sacraria lænæ.

Nuper enim, ut repeto, fanum Isidis & Ganymedis,

Pactis, & aduicta secreta palatia matris,

Et Cererem (nam quo non prostat femina templo)

Notior Ausidio mœchus celebrare solebas.

Atque istiusmodi digressiones à legitima urbe & domo factas & quasitas in aliis locis prostitutiones Israelitarum ac Iudaeorū plebi Deus obiecerat. subter omne lignum frondosum. in partibus torrentis, super omnem montem excelsum. His autem audaciora atq; impudentiora facinora adiunguntur, qualia earum feminarum commemorantur, quae presentem domi maritum, atque adeò in eodem cubantem lecto relinquere, & mœchum aperta furtim ianua admittere, & quod apud ipsas fortissimè factum dicitur, in eodem cubili, quo cum viro fuerint, accipiunt.

Tibul. lib. 1.

2.

Tu quoque ne timidè custodes Delia falle:

Audendum est; fortes adiuuat ipsa Venus.

Illa fauet, seu quis iuuenis noua limina tentat,

Seu reserat fixo dente puella fores:

Illa docet furtim molli decedere lecto,

Illa pedem nullo ponere posse sono:

Illa viro coram motus conferre loquaces,

Blandaq; compositis addere verba notis.

Nec decet hoc omnes, sed quas nec inertia tardat,

Nec vetat obscura surgere nocte timor.

Et que adeò verò, ut diximus, feminarum ista superauit audacia, ut in idem quo vir una iaceret cubile, adulterum admittere, etiam non fuerit dubitatum. quod ut fieret mariti ebrietas procurata est.

Tibul. lib. 1.

6.

Sapè velut gemmas eius signumq; probarem

Per causam, memini me tetigisse manum.

Sapè mero somnum peperit tibi, at ipse bibebam

Sobria supposita pocula victor aqua.

Non ego te laesi prudens: ignosce fatenti:

Iussit Amor, contra quis ferat arma Deos?

Ille ego sum, nec me iam dicere vera pudebit,

Instabat tota cui tua nocte canis.

Quid tenera tibi coninge opus, tua si bona nescis:

Seruare? ab frustra clavis inest foribus.

Te tenet, absentes alios suspirat amores:

Et simulat subito condoluisse caput.

Huiusmodi petulantiam, atq; alieni cultus libidinem plebi etiam criminatur Deus: cui non satis fuerit in fluuiis, in montibus, in lucis & hortis fana, aras, & sacella superstitiosis frequentanda sacris ponere, sed etiam intra ipsam eandem urbem, ubi templum Deo dicatum fuerat, varia etiam istiusmodi contaminata ac detestanda sacra constructa, in libris Regum notantur. Hoc ait, Quia iuxta me discooperuisti [& suscepisti adulterum] dilatasti cubile tuum, & pepigisti cum eis foedus, dilexisti stratum eorum manu aperta. IADHHAZITH, manu vidisti. Manum pro loco & spatio in sacra lingua tropis interpretamur. ut, Hoc mare magnum & spatiosum manibus. Significat autem, non solum in propriam urbem fuisse admissos alienos cultus & ritus, sed etiam in ipsis regionibus, ubi illa cole-

Manus.

Psal. 103.

colerentur simulacra, fuisse celebratos votis nuncupatis, & peregrinationibus instituit. Namq; in Iudicum libris complura huiusmodi sacra è finitimis populis ac nationibus petita & allata legimus: quod fieri non poterat, nisi per mandatos & legatos ad eam rem viros, qui illis ritibus & sacris initiarentur ac instruerentur. Filij autem Israel peccatis veteribus iungentes noua, fecerunt malum in conspectu Domini, & seruiuerunt idolis Baghalim & Astharoth, & diis Syria, Sidonis & Moab, & filiorum Amon & Philisthim; dimiseruntq; Dominum, & non coluerunt eum. Ex hoc autem super stultionis in sano studio in alium etiam in sania malum populum incidisse ait, in eundem cum exteris gentibus, & à veritate alienis amicitia, idq; auxilij ac subsidij causa, & propulsandi, vel auertendi, vel etiam deprecandi belli spe. Nam cum sapè sapius à Vatribus increpati ac moniti, bellum & pericula sibi ex Deo ad correptionem parata, audirent: cumq; Aegyptios potentes reges, potentissimum verò Assyrium intelligerent, conciliare sibi studebant, vel in amicitia pacisq; foedus, vel in subsidij ac tutela spem, si bellum aliàs impenderet, idq; procurabant muneribus mittendis ex ea præcipuè materia, quæ Israelitarum regioni familiares, apud alias nationes in deliciis, & in summo habebatur pretio. Constat autem ex omni ferè naturali historia, balsama, opobalsama, malobaetra, & nardum: atq; alia unguenta, tum simplicia & genuina, tum verò ex his mixta & confecta, apud Syriam & Iudeam, totius orbis habita præstantissima, atq; nullibi melius ea componi, misceri, & confici, quàm in eadem regione, ubi natia essent. Ex hoc verò genere amicitia & gratia captanda causa magnam & multiplicem copiam exteris regibus, Assyriis præcipuè, à Ierosolymitanis muneris nomine missa, ait per Vatem Deus.

Et ornasti te regio unguento, & multiplicasti pigmenta tua.

In exemplari est, VETHASVRI LAMELECH BASEMEN VETHARBI REKVHHAICH. Et missa es regi in unguento, & multiplicasti pigmenta tua. ac si se ipsam amabilem unguentis præbere constituisset, atq; ideo ut gratiorem redderet, excogitatis vja esset pigmentis, & unguentorum mixtionibus: ita ut non solum diis illis vanis & falsis, sed etiam hominibus dedidisse sese accusat plebem; quam nullis falsis numinibus operam aut cultum exhibere, nullis hominibus obnoxiam esse oportuit, utrumq; Deo summo ac vero, suiq; patrono expressus legibus vetante. Latinus interpret nosster significationem rei per persona inductione & imagine expressit. Nam quod ex persona proficiscitur, ipsi persona per inductionem tribuitur. ut, Stabat & Autumnus calcatus sordidus vuis. Ita quod plebes regi Assyrio muneris nomine miserat, ipsa ut placeret, portasse dicebatur; atq; in hoc etiam peccare, quod in carnis & sanguinis tutela præsidium sibi optasset; & quaesisset: cui vnicum præsidium & verum subsidium in sola Dei prouidentia, eaq; singulari, positum oportuit. S. S. E. Custodi nos Domine ut pupillam oculi, sub umbra alarum tuarum protege nos. & illud: Pars autem Domini populus eius: Iacob funiculus hereditatis eius. Inuenit eum in terra deserta, in loco horroris & vasta solitudinis: circumduxit eum, & docuit, & custo-

Iudic. 10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

33.

34.

35.

36.

37.

38.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

46.

47.

48.

49.

50.

51.

52.

53.

54.

55.

56.

57.

58.

59.

60.

61.

62.

63.

64.

65.

66.

67.

68.

69.

70.

71.

72.

73.

74.

75.

76.

77.

78.

79.

80.

81.

82.

83.

84.

85.

86.

87.

88.

89.

90.

91.

92.

93.

94.

95.

96.

97.

98.

99.

100.

101.

102.

103.

104.

105.

106.

107.

108.

109.

110.

111.

112.

113.

114.

115.

116.

117.

118.

119.

120.

121.

122.

123.

124.

125.

126.

127.

128.

129.

130.

131.

132.

133.

134.

135.

136.

137.

138.

139.

140.

141.

142.

143.

144.

145.

146.

147.

148.

149.

150.

151.

152.

153.

154.

155.

156.

157.

158.

159.

160.

161.

162.

163.

164.

165.

166.

167.

168.

169.

170.

171.

172.

173.

174.

175.

176.

177.

178.

179.

180.

181.

182.

183.

184.

185.

186.

187.

188.

189.

190.

191.

192.

193.

194.

195.

196.

197.

198.

199.

200.

201.

202.

203.

204.

205.

206.

207.

208.

209.

210.

211.

212.

213.

214.

215.

216.

217.

218.

219.

220.

221.

222.

223.

224.

225.

226.

227.

228.

229.

230.

231.

232.

233.

234.

235.

236.

237.

238.

239.

240.

241.

242.

243.

244.

245.

246.

247.

248.

249.

250.

251.

252.

253.

254.

255.

256.

257.

258.

259.

260.

261.

262.

263.

264.

265.

266.

267.

268.

269.

270.

271.

272.

273.

274.

275.

276.

diuit quasi pupillam oculi sui. Sicut aquila prouocans ad volandum filios suos, & super eos volitans: expandit alas suas, & assumpsit eum; atq; portauit in humeris suis. Dominus solus dux eius fuit, & non erat cum eo Deus alienus. Neque enim diuinum, neque humanum ullum aliud esse potuit, aut haberi debuit populo Dei, prater unicum efficacissimum numen, cui quidquid fuerant & esse poterant, acceptum referri conuenit, & tamen

Misisti legatos tuos procul, humiliata es usque ad inferos.

Amicitias magno studio ac sumptu ac labore quasitas & curatas, frustra impetratas exprobrat plebi, quae suis regibus diffidens, atq; Dei creatoris proprii oblita Assyriorum & Aegyptiorum auxilium expetierat, & poposcerat, quod tamen nullum experti sunt, imò contra, pro auxilio reportauere excidium. Humilitatis enim seruilis exemplum valde turpe, imò & probrosum fuit ei plebi, cui Deus tutor contigerat, singulariterq; aderat, cui legitimus etiam rex praerat, longo suscepto itineris labore, ubi roq; collata in sumptu legationis ac muneris pecunia legatos procul mittere, perinde quasi omni Dei tutela regisq; auctoritate destituti essent. extrema demum humiliationis infimus gradus vanam illam amicitiae & auxilij fiduciam experi, cum ab ipsis, quibus fidebant, capti, abducti, vastatiq; euaserint, ac demum eosdem, quos antea amabant, quos patronos ac propugnatores optauerant, quos inimicos infestissimos experti fuerant, omnino perditos atque deletos viderint, ut demum auxilium ab eis petisse pudeat, qui sibimet minimum proficere valuerint.

In multitudine viae tuae laborasti: non dixisti, Quiescam: vitam manus tuae inuenisti, propterea non rogasti.

Magnum studium, conatum, laborem in ambienda ac petenda alienorum amicitia & gratia positum exprobrat iis quibus diuina tutela volentibus & procurantibus esse praesens poterat; quibus domi rex & procurator publicus contingebat: idq; sine labore & impendio, solo pietatis faciendo officio. Studij autem contentionem & pertinaciam ex indefessa arguit itinerum contentione. Quamquam, inquit, in multitudine viae tibi iam decreta & instituta laborabas; numquam tamen, dum iter ageres, dixisti, quiescam: nullam enim usque ad itineris finem interpositam vel quietem, vel moram, vel exiguam cessationem tibi voluisti; perinde quasi victum, quo maxime egeres, carereq; non valeres, illo labore parandum suscepisses: atq; ideo nullam de solido die partem, qua interim respirares, demendam tibi esse duxisti; neque quod nimis intenta esses dolendum aut sentiendum, propterea non rogasti. CHAL CHEN LO HHALITH, ideo non deprecata, vel non lassata es, perinde quasi vita & diurni victus & anima discrimen ageretur. Hoc significat formula illa per ironiam pronunciata, vitam manus tuae inuenisti, cum tamen nihil minus inueneris. Atque legationem illam à Ierosolymitanis ad Assyrios clam rege suo factam, ait Isaias, ac dissimulato negotio expeditam, perinde ac si Deum latere posse putaretur, subiungit.

Pro quo sollicita timuisti, quia mentita es, & mei non es recordata,

data, neq; cogitasti in corde tuo, quia ego tacens, & non videns.

TIMUERAT quidem plebes illa, & magno studio cauerat, ne negotium de legatione institutum suum regis aures contingeret, ne verò idem Deo non probaretur, minimè timuerat; sed ne curauerat quidem magis, quam si Deum surdum, mutum, & cacum censeret. Tam facile & prouinum est superos contemnere testes, si mortalis idem nemo sciat. Quia ego tacens, & non videns [scilicet.] Hac etiam ironice pronuntiata. Exemplaris oratio HALOANI MAHHSEHVME GHOLAM, duplicem significationem habet, unica tantum pressius pronunciata litera SIN: purè enim vertere possis, nonne ego tacens & absconditus, siue, non videns, purè etiam sic, nonne ego praesidium à seculo? ita ut eadem oratione id significetur, quod ab illis putabatur, Deum esse surdum ac Tiresiam, & id, quod verum erat, quodq; de se proficitur Deus, se iam olim protectorem ac tutelarem illi plebi declaratum, à qua tamen sese derelictum queritur. & mei oblita es. In femina personam inuehitur, plebem, inquam, & gentem ab aula & à magistratu distinctam: quam, ubi pura & sana caruit doctrina, magistratuumq; diligentis studio destituta est, in istiusmodi peruersa consilia & facinora atque studia delabi, prouinum fuerit. quanto autè cum damni & mali, quamq; certo periculo id fiat, è vestigio Deus indicat.

Ego annuntiabo iustitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi.

NON ita palam & ex professo peccatur communiter, ut non aliquo iustitia, & sanctitatis, pietatis, vel religionis nomen peccatis obtexatur (de publicis peccatis, de superstitionibus, de consiliis, & actionibus, peruersè à populo susceptis nunc sermo, non de priuatis est.) Verum enimvero eam verborum & nominum praetextam nubem nihil prorsus apud illum sublimem Aquilonem valere, sacra doctrina declarat. Qui primum discussis nebulis, res, rerumq; causas, consilia & modos ex ordine distinguit, atq; vana omnia pellit ac dissipat, ut aliàs idem ait: Existimasti iniquè quod ero tibi similis tui, arguam te, & statuam contra faciem tuam. Intelligite hac, qui obliuiscimini Deum, ne quando rapiat, & non sit qui eripiat. Turpe autem & miserabile hoc fuerit, turpe quidem, quod, quae iustitia nomine velabantur, & commendabantur, consilia impietatis & iniuria notis contaminata prodantur. Miserabile verò quod, quae magno studio, multo labore, ingenti sumptu facta & peracta fuerint; tamen inutilia & vana atque perniosa deprehendantur, atque adeò ipsa simul cum iis, à quibus optata & usurpata fuerant, pereant.

Cum clamaueris, liberent te congregati tui, & omnes eos auferret ventus.

Auxilij spem in hominum potentia positam irritam & perniciosam fore, atque adeò potentiam ipsam, hominum ingenti & subita ruina casuram, vno eodemq; breui responso subindicat per Vatem Deus. Ironica enim permissione significat, populum magna hostium vi oppressum fore, nullaque ex parte ab iis, quos optauerat & comparauerat socios, iri adutum; imò & ab iisdem vexatum, & captum iri, non multo post etiam perdendis & excidendis.

dendis. congregati tui, socios appellat Romanus sermo, Gracius verò σὺ μαχους, qui fœdere & amicitia cum ciuibus coniuncti fuerint, atq; ad pericula propulsanda comparati. liberent te. Sarcasmos figura oratoribus & poetis familiaris, & in loco venustissima, interdum verò acerbissima. & omnes eos auferet ventus, tollet aura. Babyloniorum subitam ruinam & illius regni abolitionē his tropis predictam interpretamur. id quod ad omne humanum auxilium contra Dei voluntatem petatum, produci & extendi intelligimus. Quæcunque irrita, vana, & nullius usus esse putantur, ventis adscribi solent. vt apud poetam:

Hæc mihi fingebam, quæ nunc Eurusq; Notusq;

Iactat odoratos vota per Armenios.

Humanipre
fidij. inuili-
tas.

Diuina tute-
la.

Atq; ita eorum consilia & vota, qui humanis nituntur præsidij, vana, & stulta demum deprehendenda docemur; contra verò, eos tantum sapere, quorum salus in diuina tutela præsidio latet.

Qui autem fiduciam habet mei, hereditabit terram, & possidebit montem sanctum meum.

Non dubium est quosdam Hierosolymorum ciues quondam cum vrbs ab Assyriis caperetur, fuisse in terra relictos humiles ac inferioris conditionis homines; à quibus nihil nouarum rerum metuerent hostes, atq; eosdem non existimandum fuisse in consilio eorum, qui Egyptiorum & Assyriorum amicitias querendas & emendas duxerant; sed placandum Deum, ac solum illum sibi hospitalem credendum, atq; putandum: qui ob eam rem etiam ceteris abductis, tamen relictis fuerint, & patrium non verterint solum.

Fiducia in
vnico Deo.

Atq; hac quidem imagine & arcana ratiocinatione maius quiddam, certius, & augustius, ac sublimius docere Deus intendit: nempe æternæ hereditatis, ac celestis regni sortem illis promissam, & constare paratam, qui suam fiduciam omnem in se vnico seruatore collocarint. Namq; hoc verè est hæreditare terram, & possidere montem sanctum meum. Montis nomen HAR conceptum significat. Sanctum in prima lingua KODES. atque HAR KODSI, conceptionem sanctitatis meæ arcane interpretamur. namque sanctitas Dei non nisi iis, qui vocari possunt filij, communicatur: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. His autem non modo sanctitatem suam communicaturum sese pollicetur Deus; sed omnia quæ ad illam recipendam comoda oportunæ fuerint, comparaturum & expediturum: idq; Euangelij doctrina efficiendum esse ait, quam vnica ad celeste regnum viam esse identidem docens repetit. Itaque & ipse per Filium suum regni hereditatem diuisum & impertitum iri, atq; eundem Filium viam vnica esse ait ad regnum. S. S. E. Si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum;

Possidere
terram,
HAR.

Ioan. 14.

- 31 & si abiero & parauero vobis locum, iterum venio, & accipiam vos ad me
32 ipsum, vt vbi sum ego, & vos sitis. Dicit ei Thomas, Domine nescimus quo
33 vadis, & quomodo possumus viam scire? Dicit ei Iesus, Ego sum Via, Veritas, & Vita: nemo venit ad Patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, &
34 Patrem meum utique cognouissetis. Atque hanc viam sese muniturum,
suisq;

suisque fidelibus, & sibi fidensibus, expediturum pollicetur Deus.

Et dicam, Viam facite, & præbete iter: declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei.

Quidquid vel in sententiis, consiliis, & opinionibus, vel in moribus Euangelij puritati & simplicitati aduersatur, quidquid exemplo Christi tenendo & referendo obstat, id omne offendiculum est, quo populus Dei retinetur, & præditur. Quod quidem periculum à falsis vatibus, & mendacibus creatur magistris. Hoc autem à se Euangelio edendo indicatum, notatum, ac prohibitum iri ait. Id quod per Iohannem Baptistam ceptum, per Iesum Apostolosq; promotum legimus: Ab iis enim omnibus fidem & penitentiam diuini promissi obtinendi causa postulatam nouimus: cuncta præterea humana sapientiæ & industria momenta ac documenta notata ac dissuasa, deq; fidelium mentibus nouimus amota. Cum primis autem humani generis felicitatem & salutem solius Dei donum declaratum; idq; gratis dandum: non ex vlla vel naturali, vel celesti efficacia, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos; sed ex misericordia & liberalitate Dei, qui fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui, Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.

Populi Dei
offendicula
aufertenda.

Euangelij
doctrina.

Quia hæc dicit excelsus, & sublimis habitans æternitatem: & sanctum nomen eius, in excelso & in sancto habitans, & cum contrito & humili spiritu: vt viuificet spiritum humilium, & viuificet cor contritorum.

Eorum qui de Deo, deq; diuina erga res humanas prouidentia disputare, varias fuisse accepimus opiniones; aliis quidem Deum humana gubernare; verum id per medias efficientias, quas causas appellare placuit, agere putantibus: atque ita ea omnia constringi, ac si certis catenarum colligarentur fibulis; aliis verò mortalia omnia fato duci, singulisq; hominum suam iactam sortem necessariò ferendam sentientibus; nonnullis verò, isdemq; non raris, omnia in fortuna censu ponentibus: nec Deo quicquam erga humanas res tribuentibus curæ, utpote quibus diuina excelsior duceretur natura, quàm vt humana hæc fragilia, caduca, & humilia curaret, aut vlla circa homines ageretur sollicitudine.

De prouidentia
Dei.

Omnis enim per se Diuum natura necesse est,
Immortali æuo summa cum pace fruatur,
Semota à nostris rebus seiunctaq; longè:
Nam priuata dolore omni, priuata periculis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri
Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Lucret. lib. 1.

Hæc summa rationis eorum, qui diuinam felicitatem humanarum actuum & rerum cura imminui non permittebant, magnificis potius verbis, quàm veritati intenti. Contra verò, diuina ac sacra disciplina edocti sumus; Deum quidem altissimum, æternum, immortalis æuo fruentem, eundem etiam res humanas sine vlllo labore curantem, atq; cognomine magnificentissimum, quod maiestatem illam summam in hominum mentibus &

animis, non omnibus, sed modestis tantum & humilibus, atq; ab omni fastu & superbia, arrogantiaq; alienis habitare & conuersari iuuet. Hanc rationem sic noster tractat Vates, ut non ex sententia, sed ex visu ac vero Dei oraculo recitare se pradicet. Hæc dicit excelsus & sublimis ille quem natura sua sublimem & excelsum omnibus probat; ille etiam, quem immortalis æuo summa cum pace frui confitemur, habitans æternitatem. SOCHEN GHAD, habitans vsque. sic æternitatem describit sacra lingua. in qua verbum SACHAN, id est, habitare, proprium & perpetuum significat id, de quo dicitur, idemq; adeo ab omni omnium rerum comparatione semotus, ut idem solus ac singulariter eminenterq; appelletur Sanctus. Et tamen ille idem in excelsis & sancto habitans, humilia tamen respicit. & illud etiam singulare solus habet, ut & in sancto habitans, cum contrito & humili spiritu agat; non quidem sui cuiuspiam comodi causa, sed ut viuificet spiritum humilium, & viuificet cor contritorum. In quo maxima & plane diuina commendatur liberalitas & virtus; quæ, ut ex nihilo omnia, quæ præter ipsum extant, facere potuit, & fecit: sic ex humillimis inter homines, & ferè pro mortuis habitis, viuificare tamen possit spiritum, & sibi sancto, & sanctitatis habitatori sanctam sedem ac domum paret: & contritorum atque imbellium despectorumq; mundo viuificare cor, ac diuinitatis participem suam reddere hominem: idq; quod efficere potest, adornet, pareat, & omnino agat: quemadmodumq; ab hominibus accipi obtineriq; oporteat, ostendit; & quidem se etiam ab iracundia longè alienum declarans, tamen adeo humana curare ait, ut etiam iudicem agat æquissimum pariter ac seuerum, irascaturq; quantum iudicij ac iustitiæ postulet ratio: non qui ira turbetur, sed qui superbiam, fastum, ambitionem, & vitia omnia ulciscatur, non tam perdendi, quàm corrigendi & corripiendi, atque demùm correptis misericorditer consulendi consilio. Itaque modestorum beatorum, improborum ultor, & emendatorum benignus pater, tutor, & admissor declaratur. Illud enim semper prædictum, cunctisq; vult esse persuasum, se sua sponte creatorem, factorem, instauratorem, & amplificatorem esse; idq; præcipuè profiteri velle, id agere, iudicem verò & ultorem non nisi malis hominum factis ac moribus prouocatum. Misericordiam quidem voluntatem & exercitationem perpetuam æternamq; sibi esse, iræ, iudicij, & ultionis exempla postulari magis ab hominum improbitate, quam ab ipso ultro edi, eaq; modum & finem habitura cum corrigendi modo & ratione, misericordiam autem ab æterno, & vsq; in æternum declarandam super timentes se.

Non enim in sempiternum litigabo, neq; vsque ad finem irascar: quia spiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam.

DEVM altissimum sublimemq; natura, tamen humanarum curatorem gubernatoremq; rerum, singulariter verò humilium & inopum tutorem, in sacre legis doctrina primùm traditum, & in sanctorum Vatum responsis, atq; in Psalmis iterum atq; iterum commemoratum accepimus. Dominus Deus vester, ipse est Deus Deorum, & Dominus dominantium, Deus magnus & potens, & terribilis, qui personam non accipit, nec munera:

facit

facit iudicium pupillo & vidua, amat peregrinum, & dat ei victum atque vestitum. Apud hunc verò Vatem excelsus & sublimis appellatur, habitans æternitatem, & sanctum nomen eius, in excelsis & sancto habitans, & cum contrito & humili spiritu. Apud Psaltem verò: Iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi. Exultate in conspectu eius turbabuntur à facie eius, patris orphanorum, & iudicis viduarum. Diuina autem erga homines ratio & causa ita habere declaratur, ut Deus hominem creasse dicatur anima & corpore constantem, non anima qualicumque, sed NESEMAH, id est, status diuini compote, in imagine & ad similitudinem suam, rectum & bonum, & ex consequente sibi carum ac dilectum; inuidia autem diaboli hominem à prima sui conditione degenerasse, indeq; ira filium factum, tamen à diuina misericordia susceptum, rursumq; ad salutis publicæ communionem delectum: illam verò salutem non antè effectum iri, quàm certa decurrerentur secula, quibus hominū genus ipsum egestatem, inopiam, calamitatem atq; mortem suam omni ex parte agnosces diuini demum beneficij magnitudinem ex præterita vitæ seu mortis potius, comparatione intelligeret. Interim tamen dum hoc efficeretur, humanum genus variam erga se expertum est Dei prouidentiam, semper quidem præsentem, sed pro morum & vitæ vario & inconstante exemplo nunc benignam, interdum, atq; adeo sapius seueriorem austerioremq; ac velut rixantem: ut in diluuij ætate, cum Deus dixisset commemoratur: Delebo hominem quem creavi à facie terræ: pœnitet enim me fecisse illum. deinde Sodomorum & Gomorrhæorum temporibus, cum magnum iræ atq; iudicij Dei editum fuit exemplum: Præterea Israelitarū ætatibus, in quibus tanta correptionum, castigationum, calamitatum, & rursum felicitatum varietas & vicissitudo spectata est, ut plus temporis in irâ quàm in gratia Dei censeretur transactum possit. Hæc itaq; seculorum summa ratio fuerit, varia illa quidem, verum quæ plura iræ & correptionis atq; obiurgationis indicet nomina, idq; ad ex ipsorum hominum inconstantia natum existimetur: quam si perpetuò spectare & obseruare Deus vellet, nullum rixæ & castigationis; nullum obiurgationis finem res hac habitura fuerat. Verum enimverò Deus, qui diues est in misericordia, suas ipsius, non hominum partes, propositum suum, non humanum meritum, respectum sibi iri professus est: & qui se quondam edendo hominis flatu auctorem præstitit generis, communicando demum suo spiritu regeneratorem & renouatorem eius, quem ab initio dilexerat, hominis præstiturum & probaturum pollicetur. Hoc autem maximum & admirabile beneficij sui mysterium in præsentiarum Deus indicat suo tandem præstiturus ac reuelaturus tempore. Illi igitur controuersie: quam humana excitauerant culpæ modum à se iam constitutum ac demum figendum Deus pollicetur. Non enim in sempiternum litigabo. CHILO LEGHOLAM ARIB, Non enim in seculum obiurgabo. Tempus namq; certum sibi ad iurgia decretum ait: iurgia autem ex animi indignatione proficiuntur: cuiusmodi affectionem non sibi propriam esse significat Deus, uti misericordiam. Nam misericordia, quia propria virtus Dei est,

VVV 3

æterna

GHAD.
vsque.
SACHAN.

Sanctus.

Hominum
viuificatio.

Deus iudex.

Dei ira.

Inopum tu-
tor Deus.

Deut.

Dei erga ho-
minem causa
& ratio.
NESEMAH.

Gen. 6.

Misericordia
Dei.

KATSAPH.

Ira.

Iracundia.

Regenera-
tionis modus

Ioan.

Iudicium &
Ira Dei.Hominis
casus.

aterna quoque fuerit. indignatio & ira, non ex Dei natura, sed ex hominum culpa proficiscitur, diuinamq; prouocat iustitiam. Neque usque ad finem irascitur. KATSAPH, subitum & repentinum ira furorem vocabulum hoc indicat, quæ minimè perpetuum esse sua ipsius natura fert. Et quidem cum animi magnitudine ira esse potest, utpote ad res interdum conficiendas oportuna: iracundia verò nullo pacto magnis conuenit animis. Ita Deus iratum, siue indignatum sese aliquando ait, non tamen usque ad finem, id est, æterna iracundia affectum. Namq; pugnant secum KETHEPH & aternitas. Rationem autem promissi ex eo astruit, quod se creatorem, generatorem, factorem præstiterit, deinceps autem regeneratorem, non autem eorum quæ à se creata fuerint abolitorem, utpote non odientem præstet. quam obrem decreuisse potiùs humanum genus, cuius animam & statum fecerat, spiritu à se immisso recreare ac reficere, quam frequentibus vexare iurgiis tantum abest ut perdere velit. Quia spiritus à facie mea egredietur. Arcanum regenerationis modum subindicat, nempe per Spiritum sanctum à se profectum efficiendæ. de quo scriptum est: Cum venerit ille spiritus ueritatis, qui à Patre procedit, ille docebit uos omnem ueritatem: quia de meo accipiet, & dabit uobis. Atq; ita eundem regeneratorem sese præstaturum, ut quondam factorem & opificem præbuerat, proficitur. & flatus ego faciam. Cuius formula hac constructio est, & flatus ego feceram, & spiritus à facie mea egredietur. GHASITHI præteriti temporis uerbum, & ad primam uiam hominis originem referendum. Arcana res tota est, & arcana pronuntiata sermonibus. Denique ubi iam morem ingeniumq; suum prorsus benignum, beneficium, salutiferumq; professus prædicauerit, quæ prior actionis huius pars est, causam rationemq; alterius partis, hoc est, ira, & indignationis erga hominum genus exponit, nempe correctionis iudicium, non fraudem ullam, non maleuolentiam, non uindicta & ultionis auiditatem; à qua diuinus spiritus est alienissimus. S. S. E. Domine uis dicamus ut descendat ignis de celo, & perdat illos? Respondit illis Iesus, Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non uenit animas perdere, sed saluas facere. Hac posterioris in hac actione partis breuis ac summa argumentatio est.

Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus sum, & percussi eum, abscondi faciem meam, & indignatus sum, abiit uagus in uia cordis sui. DVOBVS eloquij generibus actionis hac posterior pars constat, historia & promisso; historia factorum, promissum uerò pactorum & faciendorum est. Conditionem & statum rerum humanarum paulò altius repetens, commemorat Deus, idq; in Iudaorum siue Israelitarum personam transfert. quæ totius humani generis vicem in sacris representat arcana. ex quorum imitatione illud accepimus. Hominem quondam sua forte non contentum in ea auidè & auarè inuasisse, quæ nec tangere, nedum usurpare uentus fuerat, hoc est, in boni ac mali notitiam: atq; hoc pacto diuinam commertium iram, & à Dei familiari colloquio & consuetudine fuisse exclusum: atque adeò morti, cuius damnatus fuerat, æterna; inquam, morti

morti traditum. Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus sum, & percussi eum. Et quoniam ex illa auarâ usurpatione totus carni obnoxius euaserat homo, ideo spiritus diuini familiaritate priuatus, Deo illam primam gratiam, in qua conditus fuerat, subducente. abscondi faciem meam, & indignatus sum. Exemplaris lectio formulam præfert singularem HAZZTHER VCEKTSOPH. abscondere facere & indignabor. Prima post hominem è paradiso eiectum tempora indicat, & quæ deinde consecuta fuerint, ex euentu describit secula. Nam postquam boni ac mali sciens euasit homo, quamquam à Deo sui status & conditionis admonitus, & arcana de salute promissi initia doctus, atq; fidei & pœnitentiæ elementis imbutus, tamen diu etiam suo ipsius consilio relictus, ut quoniam pacto sese, remq; suam gereret, usu & exëplo declararet assiduo. Id quod stultâ prorsus & uanam sapientiam prodidit nouis indies tenebris & erroribus coargutus. S. S. E. ^{Humana sapientia stultitia.} ^{Ac.} Qui [Deus] in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi uias suas, & quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, dans pluuias & tempora fructifera, benefaciens de celo, implens cibo & lætitiâ corda eorum. Quidquid autem ab hominibus præter diuina iussa & mandata, atque prima illa documenta excogitatum, reperiunt, additum, atq; in moribus receptum fuit, ut à mendace sapientia profectum, diuinam prodidit magis quam conciliauit gratiam. Hoc ipsum uerò Deus declarat. & abiit uagus in uia cordis sui. Atq; hunc hominis ex historia repetitum ubi Deus narrauit statum, propositum beneficiumq; euestigio subiungit suum, id per præteritum pronuncians tempus, quod reapse post secularia, ut uocat Apostolus, tempora effecturus & præstiturus erat. ad quod præterito etiam pronunciat uerbi tempore, quia nullum Deo futurum tribuitur tempus, quod ad consilium, propositum, & uirtutem efficacitatemq; attinet.

Vias eius uidi, & fanauit eum, & reduxi eum, & reddidi consolationes ipsi, & lugentibus eius.

Summa igitur est, Deum de celo respexisse super filios hominum, ut uideat si est intelligens aut requirens Deum: Omnes autem declinasse, simul inutiles fuisse factos, non fuisse qui faceret bonum, non usque ad unum. Quare ad unicam & singularem misericordiam relata ratione propositum peregrisse suum sanandi contritiones, claudicationes, cecitatem, & omnes infania et à humana morbos, ac reducendi atq; deducendi in uiam rectam & æternam. idq; præcipuè præstitum uis, qui inopiam aduersamq; ualitudinem suam sentientes, lugerent ac deprecarentur. & reddidi consolationes ipsi, & lugentibus eius. Id quod Euangelij efficacitate effectum iri Christus pollicitus est, Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Atque adeò hoc maximum beneficium non ex humano merito, sed ex diuina benignitate profectum, commune tum Israelitis secundum carnem, tum gentibus aliis omnibus fore ait, modò lugentibus, modò pacis & consolationis cupidis & amatoribus; quibus antiquo iurgio remoto, diuina uox ultrò offerenda erat à Deo cogitationes pacis, & non afflictionis cogitante, & promissa ac dicta præstante sua. Hoc est quod subiungit.

Creauit

Creavi fructum labiorum pacem, pacem ei qui longè est, & qui propè, dixit Dominus, & sanauit eum.

Distori Dei
constantia.

Fruetum labiorum dictorum ac promissorum Dei constantiam & veritatem interpretamur: quam & pacificis prestandam, idem auctor pollicetur, verbo presenti, siue participio pronuntiato. BORENVB SEPHATHAIM SALOM. creans fructum labiorum pacem. Ex quo intelligimus verborum Dei non in anem esse significationem (qualem humanorum verborum sæpe deprehendere & arguere est) sed veram solidamq; pacem, eandemque perfectissimam, qualem ab Angelis celebratam accepimus: Et in terra pax hominibus bona voluntas. Vtrumq; enim vox SALOM significat, pacem videlicet & perfectionem. cuius perpetua se creatorem & effectorem, communicatoremq; Deus vocat. Namq; fructus nomen non de accidente aliquo, sed de vera & certa re dicitur. ex quo virtutem & ingenium eius, ex quo pro-

Pax.
SALOM.

Lucæ 2.

Euangelij
victus.

1. Cor. 2.

AG. 2.

Ephef. 2.

Pax Dei omnibus
proposita
sua quibus
conditionibus.

ficiscitur, dignoscere liceat. S. S. E. Non potest arbor mala bonos fructus facere, nec arbor bona malos fructus facere. igitur à fructibus eorū cognoscetis eos. Hanc igitur Euangelij virtutem (qua labia etiam Dei dicitur) hanc efficacitatem fore pollicetur Deus. Hanc verò præstitam fuisse, & verè præstari, asseuerant Apostoli. namque huc illa Pauli spectat assertio: Cum ergo hoc voluissem, nunquid leuitate vsus sum, aut qua cogito secundum carnem cogito, ut sit apud me est & non? Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo est & non. Dei enim Filius IESVS Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Syluanum, & Timotheum, non fuit EST & NON, sed EST in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo EST. Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram. Illud etiam huius argumenti est: Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine IESV Christi in remissionem peccatorum vestrorū, & accipietis donum Spiritus sancti: Vobis enim est remissio, & filii vestri, & omnibus qui longè sunt, quoscunque aduocauerit Dominus Deus noster. & illud apud Paulum: Memores estote, quòd aliquando vos eratis gentes in carne, qui dicebamini præputium ab ea, qua dicitur circuncisio in carne manufacta: qui eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israel, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu vos, qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi. Ipse enim est PAX nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriae soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, ut duos condat in se ipso in vnum nouum hominem faciens pacem, & reconciliet ambos in vno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui longè fuistis, & pacem eis qui propè: quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad Patrem. Cuius quidem pacis dono & beneficio omnes omnium gentium homines affectū iri pollicetur Deus, modò vera humanitatis sensum & vsum cum fide & pietatis, ac propriae salutis certo studio coniungentes, hoc est, ut Petrus docebat: Fidei pœnitentiam quoque componentes.

Namq;

Namq; alios, ut ab humanitate vera alienos, ut à fide aberrantes, ipsos sibi sua fraude exitium infelicitatemq; molituros, ipsos damnationem comparaturos ait: eosdem etiam opinionum & iudiciorum inconstantia perpetuum sibi ipsis laborem nulla conscientia quiete intermittendum parere.

Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem & lutum.

Maris hæc natura est, ut exiguo ac leui motu agitata, se ipsam augendis in horas fluctibus turbet, & in maximas extollat procellas: ipsa enim aqua exiguam ac tenuem auram paulatim commota in validissimum condensat ventum: à quo deinde permota fluctuat, & cœnum ac lutum ab infimo pavimento erutum, in litus impellit, atque puluerem & limum littori insidentem, fluctibus mixtum propellit: ita fit, ut quod in imo latebat solo, eiectum porro foris animantibus omnibus calcandum prodatur: nihilq; ex hac tanta turbatione mari vel gratia, vel commodi, vel decoris accedat. Huic naturæ imagini impiorum vitam, animã, rem, & rationem omnem per similem esse Deus ait. Impios autem, quos RESAGHIM exemplaris lingua vocat, eos dicimus, quorum deteriores in iudicio censentur partes: iudicio, inquam siue cum Deo, siue cum hominibus inito. Quamobrem quicumque vanam & falsam rerum opinionem sententiãque tuentur in iis qua pietatem, quæq; humanam spectant vitam, RESAGHIM quoque dicuntur: quocumque illi modo, quocumque pacto, quocumque loco, sub quocumque militent & versentur via ac disciplina duce. Hos autem omnes magno labore, multo temporis dispendio, magno etiam sumptu nihil aliud quàm cœnum lutumq; conficere ad nullos idoneum vsus, tantumq; conculcationi, & abiectui atq; despectui obnoxium. Id quod ex diuini iudicij sententia decretum ac sibi in mandatis datum pronuntiat Vates: cuius mandati ac sententiæ illa legitima ac forensis breuiter formula est.

Non est pax impiis, dicit Dominus meus.

Pacis nomine salutem, sanitatem, quietem, securitatem, atque perfectionem significari, docebamus ea omnia iis, qui improbas in causa partes agunt, iudicis decreto negari, clamat & pronuntiat Vates. idq; ex auctoritate iudiciali profectum nomine ELOHAI, id est, Dei gubernatoris, ac iudicis mei, appellando declarat.

CLAMA, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuã, & annuncia populo meo scelera eorū, & domui Iaghabob peccata eorū.

OMNIVM in humana repub. conditionum homines in culpa apud hunc Vatem à Deo positos notare licuit; Magistros cum primis ac doctores; deinde magistratus ac principes pastorum nomine vocatos, postremum populum & plebem infimam: utpote quos omnes proprias cuiusque maneris & officij partis prodidisse argutos constat. Illud vero in his rebus ac personis grauissimum, ac maximè nefarium, quòd cum sibi mutuo singula

Impiorum
damnatio ex
ipforū culpa.

Maris turbatio.

Impij quales
Impij qui
RESAGHIM.

Pax.
Dei decretū
de impiis.

Reipub. vniuersæ hypo-
crisis.

partes adularentur, mutuis fauerent dissimulationibus: tamen pietatis & religionis nomine & simulatione Deo non modò fucum facere & imponere; sed etiam tanquam melioris causæ actores præmia & beneficia postulare, & obligationes obicere auderent, hypocrisis nimirum, pro vera & mera sanctitate venditantes, & sibi mutuo applausu palpati. Quod, ut indignū, ita grauius ac duriter accusandum, ac redarguendū Vati suo Deus dicit. mandataq; populo omni tam summis quàm infimis exponenda credit, magna voce, multo & contento clamore pronuntiare iussu, contrario prorsus mori illi, quem canes mutos non valentes latrare, tenuisse antea dixerat. Cum illi canes muti latrare nequeant, idq; quod pronuntient, vel immurmurent, mera sint somnia; tu contra, qui verus & verax Vates es, partes aduersus hunc populum suscipe meas: easq; neminem veritus, fortiter peragito. In agendis verò causis duplex actoris munus spectatur, alterū rerum & argumentorum; alterum verò actionis siue pronuntiationis, quæ, quod grauem & seueram exprimeret rem, sonora etiam atque vehemens contentaq; exigitur. Clama, in prima eua lingua. KERABGARON, clama in gutture. quod Latinus dicere solet ferrea voce, atq; longè sonante, tanquàm Dei præco, ut vocis ipse sonus animi dicentis impulsus indicet. præterà rem magno studio, summa contentione & fiducia perorare iussus audit, ne cesses. AL THAHHSOCH, ne obscures. non modò magnam altamq; vocem continuare, continenterq; producere, sed nihil etiam rerum vel verborum dissimulare aut occultare, vel circuitione lenire, & emollire iubetur. quàm verò aliè clamare oporteat, monetur. quasi tuba exalta vocem tuam. Tuba in montibus, dum quid graue & magnum dicebatur, prima sonabatur, quæ circum vicinorum attingeret atque excitaret aures, & animos. Actionis autem argumentum in primis graue & seuerum Vati demandatur. non somnia & figmenta, qualia illorum magistrorum & mendacium vatium fuerant. sed annuncia populo meo scelera eorum. Argumenti grauitas duplici nomine exaggeratur, altero scelerum, altero populi Dei. quòd magnam & indignam antithesin arguant scelera, à populo Dei admissa. PESAGHAM, proditum officium ab eo qui rectum & probandum debuit, significat nomen PESAGH; Hispanicè Rebeldias & Contumacias dicere possumus. quæ eò grauioribus censentur, quo ab ingratiore proficiuntur animo; qualem indicat & arguit Iaghabobi nomen, quem ex humili & abiecta conditione, ex fugace ac timido, vago & errante in domus & familia dignitatem & conditionem translatus, errare & peccare magna ingratusudinis nota censendum Deus ait. Quid quòd eo impudentia atq; insolentia prolapsus est, ut cum improbißimè agant, rectè piè, ac sanctè sibi actum, non videri modò velint, sed iudicio euincere studeant, atq; in eo contendant & disputent, queranturq; suis non respondere votis, Deum tot ritibus, tot hostiis, tanta cum pompa & frequentia cultum. Ex hoc verò aliud esse Dei ingenium causentur, quàm quod legibus atq; responsis diuinis fuerit indicatū. Neglectiois atq; abalienationis à se Dei, non suã culpam, sed voluntatem diuinã in causa esse dicant, cum nihil aliud quàm ipsa eorundem peruersitas in causa fuerit.

Me

Me etenim de die in diè quærunt, & scire vias meas volunt, quasi gens quæ iustitiam fecerit, & iudicium Dei sui non dereliquerit: rogant me iudicia iustitiæ, & appropinquare Deo volunt.

QUANTVM humana mens, vbi à vera disciplina descuerit, abduci, aberrare, & insolescere soleat, hoc responso per Vatem declarari Deus iubet. Et quoniam huiusmodi consuetudinibus ac moribus ad demètiã adigi solent homines, ita ut vitiis immergi, veluti sopore correpti, rectè monentibus non attendant; iussus est Vates pleno gutture, atq; maxima sonare voce, quæ iubentis ac mandantis indignationem indicet, atq; audientium aures & animos excitet. Ad hanc rationem illud ab Euangelista indicatum refertur. Et clamabat Iesus, Qui habet aures audiendi, audiat. Itaq; clamor & dicentis indignationem indicat, quàm superius etiam indicatã animaduertimus. Nunquid super his non indignabor? & eius, ad quem verba fiunt, surditatem, oscitantiam, & stuporem. de quo aliàs: Incrassatum est cor populi huius, & aures eius aggravatae sunt. Arguit præterea eos, quibus cum agendum est, longè à Deo esse, non loco, sed attentione & gradu atque gratia, cum Vates ipse propter fidem & sedulitatem propè sit, vii interpret & præco ei, qui sibi dicit, propè esse solet. id quod aliàs notatum & indicatum est. Propè es tu ori eorum, & longè à renibus eorum. & apud hunc ipsum Vatem: Ore suo & labiis suis me honorat, cor autem eorum longè est à me. Hanc verò interualli inter se ac Deum distantiam, non consiliis atq; mente solùm, sed flagitiis etiam & criminibus admittendis ipsos effecisse, aliàs per hunc declaratur Vatem: Iniquitates vestra diuiserunt inter vos, & Deum vestrum. Tanti refert à Deo discessisse, ut non solùm culpa se exemptos demum putent homines, verùm etiam id quo vehemèter sese perdunt, lucro sibi apponi studeant, Deiq; voluntatem, non suam ipsorum prauitatem in causa esse suarum calamitatum existiment. id quod ab eorundem animis omni officio ac diligentia depõendum Deus curat, maximòq; clamore prædicendum vati mandat, clamore, inquam, Dei indignationem, ipsorum stupiditatem & abalienationem coarguente. Id quod nò semel aut iterum, sed sapius repetendum Vati præcipit. Ne cesses. imponit enim Vati suo medici officium, à quo non semel in die tantum agrotantes inuisi factus fuerit, verùm ut minimum ter; non quidem mercedis auferenda, sed agroti seruandi causa: quem pro morbi varia natura variis in horas modis tentari necesse est. quos nisi medicus nouerit, opportuna facientem sese præbere minis poterit. Quamobrem assidua obseruatione, monitione, & curatione agrotum prosequi opus fuerit, nisi prorsus iam desperatus ostendatur morbus, nisi agrotus ipse omnino sibi medicinã fieri nolit. Cui tamen ea in re nec indulgendum, nec fuerit parendum. Id quod in hac etiam ratione ac translatione apud Vatem alium præceptum obseruatur: Ne loquamini loquentes, non stillabitis super istos, non comprehendet confusio ad mortem. quàm detestationem ita Deus repellit. Nunquid abbreviatus est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes eius? Nonne verba mea bona sunt in eo qui rectè graditur? Hoc itaque ipsum Vati suo fideliter ac sedulo diligentèr que

A&oris caufarm munus duplex.

Tuba.

PESAGH.

Clamate.

Sup. 57.

Ierem. 12.

Sup. 29.

Inf. 39.

Medici officii & cura.

Mich. 2.

agendum Deus inponit, ut oportune, importune, instando, increpando, & arguendo; & cetera qua oporteat, faciendo agrotum ab insania morbo, atque ab illa mentis & morum prauitate ad sanitatem restituendum curet; nec ideo a curatione cesset, quod ab ingrato populo indignis modis & contumeliis afficiatur a sidiis. non magis quam bonus medicus a furente & pugili agrote vexatus, & probris frequentibus impetitus; qui tamen non ideo ab officio deterretur. Hec omnia, & similia his quacumque fuerint, Vati suo posthabenda, & unicam sui muneris & officij rationem & curam recte obtinendam, commendat vetito illo, ne cesses. Atque hoc secundum iussum, Vati a Deo impositum & faciendum, tertium vero illud: Quasi tuba exalta vocem tuam. Singularem causa animaduersionem postulat, quam duplici ratione explicabimus a ritu & usu tuba perita. Tubarum, inquam, non quales apud Latinos in usu fuisse intelleximus, ex are comparatas ad militum, praecipue pedum, animos in praelio excitandos; verum quales in sacris & ritibus Israeliticis usurpatae nouimus ex arietis cornu aptatas, & non quotidie promiscue, sed certis ac statis temporibus & horis inflandas; nec id pro sonantis ac tubicinis libidine, sed duplicibus tantum faciendis ex lege modis, ac medio quodam inter utrumque adinuento. Nam certo tempore certas ob causas planus quidam, simplex, & perpetuus edebatur sonus; qui rem, de qua ageretur, populo simpliciter notam indicaret. Hic sonus in sacra lingua THAKIAGH dicitur; cui alter etiam lege adiunctus, acutior & celerior, atque aures vehementius penetrans, qui intimum veluti pungeret ac sollicitaret sensum. Cui sono THERVGH.H legitimum nomen est. Inter quos tertius quidam ac medius a cantoribus ipsis reperitus, ex utroque graui & acuto mixtus; quem circumflexum Latine dicere possumus. Antiquorum lingua SEBARIM, id est, fractiones, siue interruptiones dicitur. Primi soni Spondaeus stabilis pes, ultimi Trochaeus, medij Dactylus, siue Choriambus modum imitatur. Hac vero breuiter de his modis, atque de cornea tuba nunc perstrinximus, loco tantum in praesentiarum seruiuri: erit, ut speramus, ubi plura & exactius fuerint dicenda. Hoc ita ipsum Isaie Vati agendum & obseruandum praecipitur. nempe, ut certis temporibus & horis voce orationeque, utatur simili ei sono, quem pro ratione & significatione indicande rei, vel nunciandi sacrificij aut ritus, & celebritatis indicande tubicines edere consueuerunt, varium videlicet, interdum grauiorem ac tardio rem ad aures venturum: interdum acutior em & celerior em, sensus vehementius icturum: nonnunquam autem ex utroque genere mixtum: namque hoc pacto sermonem Propheticum concinnatum ac temperatum Deus vult: utpote ad varios hominum captus aptandum. quorum pars planiora tantum, & magis in usu posita, ac de medio sumpta capere, ac tenere valet: pars vero acutiori & sublimiori orationi intelligenda idonea est: quales scribae, doctores, Pharisei, & quicumque sapientia profitentur studium sese praeberere oportet: apud quos parabolis, translationibus, & anigmatibus locus est. Sic a Nathane Dauidi per sonitum accepimus. Sic Phariseos a Christo punctos, Euangelista indicat: Veniet, & perdet colonos, & dabit vineam

Tubae ritus
& usus.Buccinae ritus
& modi.

THAKIAGH.

THERVGH.H.

SEBARIM.

Sermonis
Prophetici
temperatio.

Mat. 11.

vineam aliis. Nec scripturam hanc legisti? Lapidem, quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Et quarebant eum tenere, & timuerunt turbam: cognouerunt enim quoniam ad ipsos parabolam hanc dixerat. & relicto eo, abierunt. Atque ita nunc simplice ac plano, populique auribus ac mentibus apto, nunc acutiore ac figurato, interdum etiam & mixto, qualis metaphoram est, uti & agere Vates, idque pro tempore ac loco variare iubetur illo praecepto. Quasi tuba exalta vocem tuam. Quartum autem iussum agendi libertatem spectat. quam in iis, qui Dei partes agunt, minime desiderari conuenit. Libertatem vero vocamus non impudentem & insolentem hominum licentiam: qui vel priuati commodi, vel inanis ac popularis nominis causa nulli nec persona, nec loco, nec dignitati parcunt, nigroque dente nullum non rodunt, idque palam faciunt ut maledicentia nomine apud imperitum vulgus strenui ac fortes audiant: atque ita ad factiones & seditiones idoneos se praebent tum magistris, tum vero primos ministros. tamen ubi periclitari virtutem, & veram experiri opus fuerit, primi omnium vel locum deserunt, vel ad scurrilem adulationem traducuntur. Quod ambitiosorum & auarorum concionatorum genus propriis coloribus a Michaa pingitur: Hac dicit Dominus super Prophetas, qui seducunt populum meum: qui mordent dentibus suis, & praedicant pacem: & si quis non dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super eum praelium. Hoc impudentis & licentiosi hominis ingenium est.

Qualibet in quemuis opprobria fingere saui
Tempestas & perniciēs barathrumque macelli. Quod scurrarum proprie vitium est.

Est huic diuersum vitio vitium quoque maius,
Asperitas agrestis & inconcinna grauisque:
Quae se commendat tonsa cute, dentibus atris,
Dum vult libertas mera dici veraque virtus.
Virtus est medium vitiorum & viring, reductum.

Et quidem praeter hac extrema non nihil etiam est, quod nec ad modestiam, nec ad verecundiam prorsus refertur; nec etiam perinde ut illa improbatnr, quippe quod magnos habeat fautores. nimirum reprehendendi & carpendi studium, non paucis hominum commune, verum id non equabile aut simplex, imò a summorum personis nimio plus abstinens, & in infimos, ac minus potentes plus aequo acerbum & vehemens; utpote sibi cauens ac metuens, atque ubi nihil periculi est, impensè audax. Quod non solum in mediocribus, verum etiam in magni ingenij viris deprehenditur. ut vel Moses quondam exemplo fuerit, qui iussus a Deo, Veni, & mittam te ad Pharaonem, ut educaas populum meum de Aegypto. Dixitque Moses, Quis sum ego, ut vadam ad Pharaonem, & educaam Israel de Aegypto? Eadem etiam ratione aatem, ac dicendi imperitiam a Ieremia excusatam accepimus. verum enimvero in iis qui impositas a Deo partes acturi sunt, longè ab illis, quae vel vituperanda, vel minus probanda notauimus, ingenij diuersa

ratio est: quippe quos non sibi rebusq; suis consulere, sed Dei voluntati ac iussis obsequi, & aliorum hominum saluti sine ullo vel humana gratia studio, vel inuidie metu, constanter & liberè loqui agereq; oporteat: atque sui tantummodo muneris & officij perpetuò memores ac tenaces, exitū, euentumq; omnem diuina prouidentia credentes, permittere. Id quod Ieremias ipse sibi præceptum narrat: Et dixit Dominus ad me, Noli dicere puer sum: quoniam ad omnia quæ mittā te, ibis, & uniuersa quæ mandauero tibi, loqueris. Ne timeas à facie eorum, quia tecum ego sum, ut eruam te, dicit Dominus. Huiusmodi liberam constantiam cū auctoritate & seueritate coniunctam à vate Isaia, Deum exigere, conditiones eorum, quos accusare iubetur, declarant; partitione totius gentis in primores populi, & in plebem facta. Nomine enim populi mei à Deo appellato, magistros, duces, tribunos, magistratusq; omnes, nomine verò domus Iaghabob reliquos de plebe intellegimus: quorum omnium ut communis culpa fuerat, ita reprehensionem, & accusationem communem esse eueniret. Magna tamen culpa differentia in utroque notata ordine: siquidem populo suo, id est, primoribus & magnatibus, PESSAGH, scelus, plebeiorum verò, & minimorum turba HATHOTH, errores, siue peccata adscribuntur. utrumq; flagitiosum quidem genus, sed grauiore vltione dignum id, quod PESSAGH dicitur, utpote supernè admissum, & inferioribus ad licentiam imitabile. In antiquorum scholasticis interpretationibus reperimus nomen GHAMI, id est, populus meus, dici de sapientum discipulis, de illis inquam, quos alio nomine Pharisæos vocatos apud Euangelistas frequenter audimus: domum verò Iaghabob esse GHAMHAARETS, id est, plebeios. At verò accusationis argumentum & materia omnis peruersam notat pietatis speciem, vera virtutis cassam, & nudis verbis ac ritibus adumbratam, magis quàm expressam, atque ad pompas, fastus, & spectacula, sensuumq; illecebras & cultorū contentiones potius, quàm ad simplicem, puram, ac Deo probandum cultum, conformatam. Quod impietatis genus eò magis censetur improbum, quòd professione boni officij, & actores ipsos & spectatores decipiat, ac Deū etiam ipsum decipere studeat, vel, quod verius est, nec professorum conscientiam, nec spectatorum scientiam fallat; nedum ipsum Deum sapientissimum, ac simplicissimum possit ullo pacto fallere. Constat verò argumentatio professionis ac rei antithetice, professio pietatem præ se fert, res verò auaritiam, ambitionem, & humanam gloriolam, aut etiam fraudem & crudelitatem, denique mundanā corruptionem prodit. Est itaque accusationis propositio illa, quòd Deum quærentes, nihil minus quàm Deum assequuntur, eo quòd nec rectè, nec ritè quarant. Profitentur, inquit Apostolus, se nosse Deum, factis autem negant. Qua in prophasi maxima ad dignationem apud simplices animos existunt cause. Est autem huius elocutionis ironica illud apud classicos auctores exemplum:

Atqui vultus erat multa & præclara minantis,
Si vacuum tepido cepisset vilula tecto.
Quor sum pertinuit stipare Platona Menandro,

Eupo-

Eupolim, Archilocum, comites educere tantos?

Ait itaque Deus, utramq; hominum, quos accusat, partem, vno crimine inuolutam laborare, quòd legendis perpetuò sacris chartis, templo aruq; frequentandis, concionibus ac lectionibus tum pronuntiandis, tum audiendis temous, operam, & sumptum ponant, nec tamen id, quòd agere videntur, vel præsent, vel, ut fas æquumq; fuerit, agant.

Me etenim de die in diem quærunt, & scire vias meas volūt: quasi gens quæ iustitiam fecerit, & iudicium Dei sui non dereliquerit.

His, quibus diuina natura constat veritas, reliqua est eiusdem naturæ vestigatio & inquisitio, cognoscendiq; cura. Hac autem bipartita est, & certum sui exercendi modum, ac postulat ordinem. Namq; Deum utpote animum & spiritum, eundemq; purissimum & simplicissimum, non nisi animis puris & simplicibus contemplari & cognoscere contingit. S. S. E. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Animi autem simplicitatem & puritatem, vitæ atq; morum integritas, & mera virtus nisi præcesserit, obtinere mortalis nemo poterit. Quamobrem sacra lex post diuinæ veritatis notitiam illo constitutam præcepto: Audi Israel, Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Egypti, de domo seruitutis. Instituenta humane vitæ, & componendorum morum doctrinam, nouem distributam præceptis, euestigio subiūxit: Non adorabis Deos alienos, & cetera salubris doctrinæ fundamenta: quæ, ubi rectè in animis iacta, in omnè vitæ partem præstita fuerint: tum iam deinceps diuinæ naturæ mysteria & attributa, quæ vocantur, atque ex illis deducenda cognitionis flumina ab ipso Deo petere, & constanter postulare licebit; atque magna fide & alacritate sibi donanda sperare & spectare conueniet. Cuius ordinis atq; imitationis exemplum in Mose vate obseruare est; qui non antea cognoscendi Deum voluntatem & curā declarauit, quàm suis moribus, pietate, & obsequio propitiū, ac fauentem intellexisset. S. S. E. Cū tu dixeris, Noui te ex nomine, & inuenisti gratiam corā me: si ergo inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi viam tuam, ut sciam te. Atque hunc ordinem vera sapientia studiosis obtinendū, Sapientia docuit & commendauit: Audite disciplinā, & estote sapientes, & nolite abiicere. quo in loco verbū PARAGH reperitur: quòd retrocedere & inuertere significat. atq; ita interpretamur vocabulū Latinum abiicere eam, videlicet, discendi & cognoscendi seriem. Namq; hoc retrocedere fuerit, velle scilicet multa de Deo, de sublimibus Dei viis & rationibus ac rebus anquirere & cognoscere, sanctorumq; sapientiā sectari, disciplina tamen, hoc est, humana vitæ ac vera virtutis notitia & exercitatione omissa, vel tantummodo sanctum videri, & esse velle; ubi tantum de diuinis multa & præclara contemplari quispiam professus fuerit, cū nihil minus ipse quàm verā sanctimoniam vitæ præstiterit ac moribus. Atque hæc altera loci huius & propositi ad accusationē inity interpretatio fuerit: qua Deus eos, quos reos appellat, Isaia indicet præposteram pietatis atq; adumbratam & histrionicam rationem inire, ut qui sese de die in diē quærant, & scire vias suas velint, quasi gens quæ [iam] iustitiam fecerit,

&

Ierem. 1.

Populus Dei domus Iaghabob.

Discipuli sapientum. Pharisæi. Populus terre.

Hypocritis.

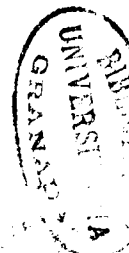
Horat. lib. 2. Sat. 3.

Dei cognitionis quærendæ ratio & cura.

Mat. 6. Animi puritas non sine vitæ integritate. Exod.

Exodi 33.

Prou. 8. Prouerbiis locus explicatus.

Iustitia. & iudicium Dei sui non dereliquerit. *Iustitiam autem hoc loco animi virtutem interpretamur, nihil nisi quod fas fuerit, quodq; maximè unumquemque privatè, & secum tantum agentem deceat. Est enim TSEDAKAH, ut sæpè aliàs adnotauimus, bona ac sana mentis rectus & ordinatus habitus nihil turpe admittentis, & ad liberalitatem ac misericordiam prompti, præcipuè ubi nomen hoc, pro quo Latini iustitia reddunt, cum aliter MISPAAT coniunctum reperitur. Nam prius ad priuatos uniuscuiusque hominis mores, posterius verò ad officium communi societati debitum refertur. Virumq; autem non ex humani corrupti consilij rationibus vel opinionibus, verum ex diuina legis præceptis & institutis concinnandū & constituendum fuerit. quod si vel alterum, vel utrumque requiratur, in præpostera sapientia notam incurritur à Deo in hoc loco improbatam. Me etenim de die in diem quærunt, & scire vias meas volunt, quasi gens quæ iustitiam fecerit [priuatis moribus componendis] & iudicium Dei sui non dereliquerit. Dei sui iudicium à proprio ipsorū distinguit, utpote nimium diuersum: namq; ut suū statuerent, diuinum dereliquisse notantur. Significanter autem & adnotanter dictum: Me etenim de die in diem quærunt. quod, ut ille apud Satyricum simulati sapientia studij ex eo arguebatur, quod Platonis, Menandri, Eupolidis, Archilochi & aliorum auctorum libros comites eduxisset, cum tamen toto nō quater anno membranam posceret, eadem præpostera ac vana mendaciq; professionis nota, isti inuruntur, multoq; grauiore, quod certis primūm statibus diebus, & præcipuè solennibus festis: præterea & per omne sabbathū sacra legis, ac sanctorum scriptorum lectiones, hymnos, carmina, dispersitas ac distributas frequentent; atq; harum expositione & explicatione lectiōnū de diuinis rebus, viis, ac rationibus disputent, magistrōsq; agant, & minoribus sese doctores profiteantur: cum tamen ipsi à pietatis primis elementis turpiter & improbe aberrant. id quod & aliàs apud P saltem accusatum & improbatum obseruare est. Peccatori autem dixit Deus, quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meū per os tuum? Tu verò odisti disciplinam, & proiecasti sermones meos. Si videbas furem, currebas cum eo: & cum adulteris portionē tuam ponebas. Sedens aduersus fratrem tuū loquebaris, & aduersus filiū matris tuæ ponebas scandalū. Hæc fecisti, & tacui; existimasti iniquè quod ero similis tui? arguam te, & statuam contra faciem tuā. Alter etiam frequens & in quotidiano vsu positus modus inquirendi de Deo, ac de illius viis disputandi ex sacrorū oraculorum lectiōne petitus, frequentis repetitione ab istis agitari solet. Cuius controuersia & argumenta ferè omnia prouidentiam iudiciumq; Dei spectant. Namq; Deum bonorum ac iustorū tutorem, improborū verò vindicem & ultorē iustum agere, ferè ex omni quotidiana lectiōne audire est. Hinc autem inter istos, qui religionem veram, sanctaq; pietatis notitiam & scientiam habere sese iactabant, assidua ac frequens disputatio erat de Gentilium sceleribus, de hæreticorum schismaticorumq; erroribus. (Namque istiusmodi etiam tunc fuere.) præterea etiam de improborū & peccatorū publica culpa, & manifestis male-*

Horatius.
Lib. 2. Sat. 3.

Isal.

Disputatio-
nes de pro-
uidentiā.

factis: ut de publicanis ac latronibus, grassatoribus, piratis, & meretricibus: quos omnes ex lectiōnis sacrae notitia pro ratione presentis, ut aiebant, iustitia suo præiudicio damnatos censebant: atq; ex hoc mirari non desinebāt, quod nihilominus viuentes, regnantes, suauiter ac prosperè agentes cernebant: secum verò cum priuè, tum publicè durius agere quererentur, hominibus scilicet pijs, religiosis, peculiari modo Deo, diuinog; cultui deditis & vacantibus, longeq; dissimilibus ceterorum exemplo mortalium. Ex quo illud eueniebat ut acriter & subtiliter disputarent de publico ac priuato iudicio, de finibus honorū & malorum, de punitione impiorum, de priorum requisita securitate ac tutela, quæ omnia cum non adeo manifesta in presentiarum spectarentur, à quibusdam in dubium renocari solent, ab alijs ingeniosè excogitatis argumentis, variè exponi, & pro cuiusque sententia defendi, propugnari, aut impugnari cernebantur. Et quamquam diuersæ de eadem re quotidie orirentur opiniones, atque opinantium familia extarent, omnibus tamen cōmunis cum Deo causa erat; quem ad suorum dictorū fidem & constantiam defendendam & asserendam, quasi iudicio prouocare studebant. Atq; hoc ipsum hoc eodem versu relatum, per Vatem magno clamore depellendum & redarguendum curat actor Deus, tantoq; vehementiorem actionem & acriorem postulat, quanto indignius ferendum censetur, ab improbis & sceleratis hominibus huius rei culpam in diuinū transferri iudicium: quam ipsi tamen sustineant. Me etenim de die in diem quærunt. Ad quodcunque præsens dies attulerit exemplū, vel improborum impunitatis, vel bonorū calamitatis continuò quærunt, quemadmodum apud me de ea re agatur, curem ne ego mortalia, an negligā? quam iustorū, quam impiorum rationē habeam? Et quanquā istiusmodi disputationes quondam à magnis Vatribus habitæ sint: non tamen illorū in istos quadrat ratio, sicut nec exempla: Nam Vates illi, qui primi hæc egisse cōmemorantur, integra vita scelerisq; expertes fuerant, & se, suiq; similes vexari mirabantur potiùs quàm querebantur: atq; ex admiratione ad interrogationem. Quare respicis contemptores, & taces, conculcante impio iustiorē se? & coplura in similem causam antiquiorum sanctorum exempla, quæ ab istis propter dissimilem conditionem iniquè admodum vsurpantur: atq; in se, causamq; suam transferunt, quasi gens quæ iustitiam fecerit, & iudicium Dei sui non dereliquerit. Tum verò, quod grauius est, de sua ipsorum causa cum Deo in iudicio agunt, & contendunt.

Habac. 1.

Rogant me iudicia iustitiæ, appropinquare Deo volunt.

Significat istos rogare, num ex potestate, uti dicitur, absoluta; num ex potestate ordinata Dei, id quod actum apparet, agatur? Nam si ex voluntate tantum, ubi legis norma, ubi crebra obtestationes? Sin verò ex ratione & iure, unde tanta in rebus humanis impunita iniquitas? unde religionis & pietatis vexatio? unde labor iustis, & quies ac securitas prosperitasq; iniustis? unde ipsimet sacris & religiosis rebus intenti & vacantes, humanis commodis ferè careant? quibus tamen imprabi & perfidiosi plerunq; abundant. idem est iudicia iustitiæ, quod iudicia iusta. Deniq; cum Deo nō vi-

quod non valent, verum iudicio & equitate contendere eos velle ait. KARABATH ELOHIM IEHHPATSUM. Vocabulum KARABATH bellicum est, & idem quod apud Latinos concurrere, apud Græcos δουρεΐναι, in loco significat. Volunt, inquit, serio mecum concurrere, non tamen in prælium, vel duellum, quo viribus & armis, sed quo iudicio decernatur. Namque ELOHIM gubernatores ac iudices Latine dicimus, atq; hoc nominis Deum præcipue vendicare accepimus, utpote summum, maximum, atq; optimum gubernatorem & rectorem celi ac terræ. Concursum itaq; iudicalem volunt, id quod ipsis consulto ac deliberata mente factuatum verbu IEHHPATSUM indicat. Iam verò quæ sit istorum causæ expositio, qualis argumentatio, à Deo per conformationem refertur; ea quæ per interrogationem inducta narratur, quod querela & accusationis quedam vis in interrogatione includatur.

Quare ieiunauimus, & non aspexisti: humiliavimus animas nostras, & nescisti?

Deum spiritum quidem esse, eundemq; purissimum & simplicissimum, omnes qui de diuina disputant natura, quique rectius meliusq; sentiunt, confiteri solent. atq; ut spiritum & à corpore materiaq; omni semotum, perpetuum, aeternum, inuariabilemq; consistunt, eundem verò, quia talia spiritalia & simplicissima cognoscere, conueniens esse dicunt. verum an corporea etiam, & materia adiuncta, mutationibusq; obnoxia, pariter cognoscere consentaneum sit, nonnulli ambigunt. quibus huiusmodi adstruitur argumentatio. Quidquid corporeum est, non nisi corporea vi cognoscitur. corpoream vim vñ ex quinque sensibus & horum iudicem communem sensum esse aiunt: quod verò corporis expertus est, corporeo caret sensu; quare nec corpoream sentire valet naturam, aut qualitatem, aut formam. non quidem crassitudinem vel duritiam, aut mollitudinem; non dulcedinem aut amarorem, quæ tactu, eoque proximo, vel contiguo potius, accipiuntur & cognoscuntur: sed nec vocem colorémve, quæ, quanquam eminus percipiuntur, utpote magis tenuia, magisq; ad spiritalem naturam vergentia, tamen corporeum postulant sentiendi instrumentum nempe aurem & oculum. Horum argumentum & refert, & refellit Psaltes: *Dixerunt, non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iaghabab. Inuelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat? Fuere etiam qui non solum facta, utpote cum materia coniuncta, sed cogitata quoque latere Deum putarint. uti de Epicureis diximus. ante quos longo prius tempore eadem alius insederat opinio. Et quidem rationibus ex rerum natura aut ingenio petitis, ita argumentari solitum est. quorum argumentorum apud homines vim usus & experimentum vel augere & asruere, vel frangere ac debilitare potest: si quidem homo iudicat quæ videt, Deus autem intuetur corda. Quamobrem quod à sensu ducitur argumentum, hominis conditioni proximum & aptissimum est. Ex quo demonstratio logicis à posteriore dicta natura conficitur. quæ, quod à sensu primum proficiatur, & certissima vulgò habetur, & exceptionem excludit omnem. Huiusmodi autem argumentatione litigatores vñ, Deum vel humana nescire, vel prorsus negli-*

negligere contendunt. Nam vel de rebus & factis, quæ corpori, vel de iis quæ animæ tribuuntur, vel de utrisque agitur. Primum verò de prioribus ita rogant, vel accusant potius, & argumentantur. Quare ieiunauimus, & non aspexisti? Ieiunium inedia transigitur, id est, cibi & potus continentia, quæ corporea sunt, & ut ab altero cognoscantur, oculos postulant; obseruatos nimirum cibum, ne quis capiat, an ne tangat quidem. Quod si eorum sententia assentiendum sit, qui corporea Deo ignota, spiritalia verò cognita putarent: nec posteriori parti à Deo satis factum esse, isti arguunt. Siquidem anima, spiritalis cum sit, quidquid vel agit, vel patitur, ad spiritum pertinet: atq; ita Deum, modo spiritalia hominum cognoscentem, fallere aut latere non oportuit. At verò hoc ipsum etiam quod intenditur est, Deum ne cogitata quidem cognoscere: nam præter ieiunium mater ad corporis causa susceptum, animi quoque maestitudinem, anxietatem, & molestiam allatam affirmant; frustratamen & istud ipsum, quippe quod Dei notitiam non contigerit. humiliavimus animas nostras, & nescisti. Ieiunium consulto & sponte susceptum, & ex proposito etiam commendatum volunt, atq; legitimum, ideoq; præmio & fauore gratiaq; dignum defendunt. Lex enim non ieiunium modò, sed & animæ afflictionem ac demissionem præcipere obseruatur. utriq; verò parti à se indultum ac satis factum asserunt. verum frustra id factum queruntur: idq; quo minus succederet, non à se, verum à Deo stetit causantur. utpote vel non cognoscente, vel non curante. Eodem verò argumentationis genere istiusmodi homines, quibus prima in sensu est fides, Spiritus sanctus refellere ac redarguere etiam consuevit, ut vel in illo paulo antè citato patet Psalmo, ubi, qui dixerant stultissimè, *Nec intelliget Deus Iaghabab, audiunt rursum, Qui corripit gentes, non arguit? qui docet hominem scientiam? Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vana sunt. Quam rationem Vati etiam nostro urgendam dicit actor & responsor Deus, declaratq; non modò in ediam istorum, sed vitium etiam, quo ieiunia violantur ac profanantur, sibi conspici; proptereaq; ieiunia irrita & inutilia illis euadere: per spicacissimam autem oportere esse aciem eius, qui latens in ieiunio vitium deprehenderit; quandoquidem id magna dissimulatione à ieiunantibus velari soleat. Igitur & ieiunium sibi visum, & quibus modis contaminetur, per speculum sibi esse obicit. iuxta illud: *Arguam te, & statuam contra faciem tuam. At verò:**

Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra, & omnes debitorum vestros repetitis.

Prauarum istorum argumentationem & querelam validissimo definitionis argumento Deus retundit, falsò illos queri de non cōspecto sibi ieiunio, nec animaduersa animarum humiliatione & afflictione. Namq; legitimum ieiunium, sibi, cuius habendam pollicitus fuerat rationem, ex mentis in melius mutatione, ex respicientia & pœnitentia imperatum & profectum oportuit. Quippe semel in anno iniunctum fuerat ieiunium, quo tempore populus erratorum veniam, ac debitorum remissionem querere & impetrare curaret. Id verò ieiunium una ex pœnitentia circumstantiis, siue comitibus

*actionibus declarata erat, quæ aliàs, ubi pœnitentiã requiretur, nuditan-
tum, & simulati ritus nomen & rationem obtinens, remissionẽ impetrare
legitimè non potuit. Atqui in pœnitentiã partibus innocentia, reconcilia-
tio, abstinentia, atq; etiã mutua debitorũ condonatio, & misericordiã exem-
pla vera & pura ab iis exigebantur, qui sua sibi debita, quotidianãq; errata
condonanda procurarent. Atqui tantum ab hac pœnitentiã integritate &
bonitate istorum ieiunia abesse Deus arguit, ut eodem, quo ieiunarent die,
quoq; simul ad exorandũ se conuenire præferrent, nihil minùs iniquitatis,
& inhumanitatis, quàm cum minimũ, animo ac mente conseruarent, imò
& moribus atq; factis exercerent. Ecce, obuiçientis, & manifestã culpam
exprobrantis vox hoc loco est. in die ieiunij vestri, non legitimi, & mihi
iure redditi ac probandi, sed vestri, à vobis aliter quàm fas erat, initi & ob-
seruati. inuenitur voluntas vestra. THIMATSEV HEPHETS, inuenietis
voluntatem, libidinem voluntatemq; singularem vnusquisque vestrum,
quoad expleatis, prosequi soletis, & quidẽ non sciũs quàm in ceteris diebus
quibus non ieiunatis. Et omnes debitores vestros repetitis. VEC H O L
GHATSCEICHEM THINGESV. Verbum NAGAS in duplici reperitur signi-
ficatione: interdum, atq; adeò sapiensimè, accedere & appropinquare Latinis
est: aliquando, nec raro, exigere significat, unde exactor NOGES dictus. La-
tinus noster interpret ex posteriore vertit ratione, & omnes debitores
vestros repetitis. Namque hoc idem verbum in eadem significatione apud
legislatorem reperitur, debita septimo anno exigere vetantem. Septimo anno
facies remissionẽ, quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab ami-
co, vel proximo, vel fratre suo, repetere non poterit: quia annus remissionis
est Domini. Iam verò cum ad ieiunij celebritatem conuentus vndiq; fieret,
oportunissimus is creditoribus ducebatur ad debitorem repetendum ac ve-
xandum, quod quantum ab animæ humilitatione abesset, vel ex eo liquet,
quod ipsa exactionis oratio sua sponte censetur durior. Alteram significa-
tionem verbi intuitus Chaldaeus interpret, doctè etiam & aptè vertit. Et
omnia scandala vestra præfertis. Qua interpretatione vulgatũ frequen-
tem & nefarium perstrinxit in istiusmodi conuentibus inductum, specta-
tumq; morem, ubi cum singula ieiunantium & celebrantium collegia cũ suis
pompis & insignibus concurrunt, vnaquaq; factio suas partes loco, tem-
pore, atq; honore primas habere obtinereq; contendit, vexillis insignibus, &
ornamentis præferendis ac defendendis propriis, alienis verò posthabendis.
Ex qua contentione trepidum certamen & iram gigni, ex ira iruces ini-
micitias, dimicationes, iurgia, lites perpetuas, & non raro bella orta acci-
pimus. Id quod euestigio notatũ, hic idem vidit interpret, nimirum illud:*

Ecce ad lites & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impiẽ.

Istiusmodi in sacris celebritatibus turbas & rixas funalibus, fustibus,
& ferro interdũ exercitas spectare est. Quod quantum à vera & simplicis
ieiunij sacri definitione discrepet, quis non videat? nedũ quòd id, cuius cau-
sa ieiunium institutum est, in hoc ieiunandi ritu iam posthabuit, atq; ob-
liuione sepultum iacet. Quippe ieiunia, animarumq; afflictiones ad suppli-
catio-

cationes ac deprecationes eo nomine adiuncta sunt, ut vehementior atq; at-
tentior deprecationum vox & clamor miserantis Dei sollicitaret clementiã.
Ex qua ratione illud apud Nimam publicũ à rege præconis voce palãm præ-
dicatum edictum: Homines & iumenta, & boues, & pecora non gustent
quicquam, nec pascantur, & aquam non bibant, & operiantur saccis homi-
nes & iumenta, & clamant ad Dominum in fortitudine: & conuertatur
vir à via sua mala, & ab iniquitate, quæ est in manibus eorum. Quis scit si
conuertatur, & ignoscat Deus, & reuertatur à furore iræ suæ, & non
peribimus. Nil tale verò ab istis ieiunantibus præcipuè prouisum Deus ait,
sed cetera, quæ iam improbauit, quæq; improbaturus porro est, præposita.

Nolite ieiunare sicut vsque ad hanc diem, ut audiat in excelsis
clamor vester. Ex prima uua lingua ad verbum. Non ieiunabitis
sicut hac die ad audire faciendum in excelsis clamorẽ vestrum.

Futurum verbum consuetudinem adnotat. Non soletis, inquit, ut hodie
ieiunare, ut audire faciatis in excelsis clamorẽ vestrũ. Hoc ubi negatur, illa
alia, quæ notata fuerant, adstruuntur. Igitur ex hoc sermone ieiunium sua
natura neque laudem, neque vituperationem mereri: verum à ratione &
causa, atq; institutione probari vel improbari intelligimus. Est enim ieiunij
natura cibi ac potus ad certum tempus abstinentia, quæ vel ultrò, vel ex al-
terius consilio aut imperio suscipitur: itaq; certam ob causam. Namque vel
valetudinis membrorum & corporis sanandi ergo abstinemus, quod medi-
cum, non autem religiosum vocatur ieiunium. In quo genere ea ieiunia po-
nuntur, quæ ad memoriam iuuandam, ad animum artibus intendendũ &
instruendum consulto sibi quisque imperat. Sunt etiam ieiunia votiuã,
quæ certa cuiuspiam agendæ atque absoluendæ rei studio, vel sponte susci-
piuntur, vel ex præpositi cuiuspiam iussu, perferuntur: siue id agatur ut at-
tentiore animo, & agilior corpore ad eam rem sese quis compareret, & præ-
stet, siue ut maiore studio & pertinacior contentione in id quod agitur, in-
cumbatur: quasi quis esuriam atque malum sibi proponat, nisi mente optata,
aut vota expleuerit. Id quod tam in bonis, quàm in malis causis adnotatur:
neque semper in vtramq; partem prudenter fieri, aut institui, duobus intel-
leximus exemplis. Ionathas extendit summitatem virgæ, quam habebat in
manu, & intinxit in fauam mellis, & conuertit manum suam ad os suum,
& illuminati sunt oculi eius. Respondensq; vnus de populo, ait: Iure iurando
costrixit pater tuus populum, dicens: Maledictus vir qui comederit panem
hodie. (defecerat autem populus.) Dixitq; Ionathas, Turbauit pater meus
populum: vidistis ipsi, quia illuminati sunt oculi mei, eo quòd gustauerim
paululum de melle isto; quanto magis si comedisset populus de præda inimi-
corum suorũ quam reperit? nõne maior plaga facta fuisset in Philistiim?
Illud verò & in hoc genere nefarium exemplum: Facta autem die, collegerunt
se quidam ex Iudæis, & deuouerunt se, dicentes, neque manducatu-
ros, neque bibituros, donec occideret Paulum. Huiusmodi ieiunia quacun-
que fuerint, quæ ex auctoritate & causa vel probari, vel improbari possunt,
ad illam definitionem à Deo indicatam pertinent. Nõne in die ieiunij
vestri

uestri quaeritis animas vestras? Atq; hac humana ieiunia, hoc est, humano consilio & proposito instituta dici possunt. & illud coniuratorum aduersus Paulum impiè susceptum ieiunium, ad id etiam refertur, quod apud Isaiam legimus: Ecce ad lites & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impiè. Atq; huiusmodi ieiuniorum genera omnia, non solum quae culpam, sed etiam quae laudem arrogant, legitima dici non debent, sed voluntaria ex hominum consilio certis de causis, vel bonis, vel malis instituta. Id quod apud hunc Vatem declarat excipitq; Deus: simulq; addit ieiunij py ac verè sacri naturam & puritatem, non ex persona ieiunantis membrorum corporis habitu & gestu, sed ex animi vera afflictione atque abstinentia definiendum.

Numquid tale est ieiunium quod elegi, per diem affligere hominem animam suam? numquid contorquere quasi circulum caput suum, & sacco & cinerem sternere? numquid istud vocabis ieiunium, & diem acceptabilem Domino?

Ex argumento à definitione ducto vanam & falsam istorum querelam Deus ostendit, & redarguit: docens se non omni ieiunio suae propitiationis addixisse fidem; sed legitimo tantum, & à se delecto ac definito. Ex quo responso docemur duo ieiunij genera non ex materia & ieiunantis habitu, sed ex animo distinguì: alterum, quod electum, alterum verò, quod susceptum vocari mereatur. Susceptum quidem dici, quodcumq; prater legitimam rationem initur: electum verò, quod ex legitimis constat partibus. In suscepto, vel virtutem, vel fraudem esse posse: in electo, fraudem non admitti: suscepto non inueniri certum promissum, etiam si sine fraude ineat; promissum, inquam, salutis ac veniae: electo certum constare promissum, consequenti liberandum fide. Istorum verò ieiunia in suscepti genus censerì, & fraudis nota deteri & improbari, quod corporis tantum exercitatione peragantur, ad imponendum non Deo, sed hominibus aliis; & potius ieiunantium praeferre personam, quam ieiunantium esse eum, qui isto ieiunari pacto. Nam hominibus corporis apparet figura & gestus, ex quo animi habitus cõiecturis non perpetuò grauibus aut certis penditur. à Deo autem, utpote animo & spiritu, animum prius perspicì, deinde corporis habitum probari, modo legitimis conditionibus constantem; atque utrique parti, corpori videlicet, atq; animo ea cumulatè praestari, quae promissi fides postulet. Quoniam verò isti rationibus rerum confusis ac turbatis, id quod distinctum & separatum est, miscentes vel Deum corporea non videre, vel spiritalia ab ipso non cognosci, vel utraque negligi querebantur, falsa omnino sententia in tribus illis partibus, eodem collectionis genere quod usurparat, redarguuntur; id est, argumento à posteriore ducto, ac diligente partitione amplificato, & confirmato. Dicebant isti, Quare ieiunauimus, & non aspexisti? quòd oculos non esse Deo intelligerent, videndi etiam facultatem, vel voluntatem saltem adimebant: tamen Deus nec voluntatem sibi, nec facultatem deesse ait videndi; imò perspicacissimam constare videndi virtutem demonstrat, ieiunantium ipsorum cum habitu tum gestu describendo, atq; tempore etiam adno-

Ieiunium
electum.
Ieiunium
susceptum.

adnotando. nimirum quòd velut histriones ad vnius diei celebre spectaculum, & caput, & collum, & cetera corporis membra ieiunantium personam gestum & vestitum induerint, atq; motu & actione exercuerint apta. Atque hac quidem à se videri, conspici, singillatimq; notari, verum eadem, ut praeposterè inita, in legitimis non censerì; quibus rectè factis, sui certà esse fidem promissi. Atq; argumentationem hanc à definitione sic proponit, citatq; Deus: Numquid tale est ieiunium quod elegi, per diem affligere hominem animam suam? Legitimi de ieiunio mandati recitationem interrogatio haec praebet. cuius illud exemplum: Eritq; vobis hoc legitimum sempiternum: Mense septimo, decima die mensis affligetis animas vestras, nulumq; opus facietis, siue indigena, siue aduena, qui peregrinatur inter vos. In hac die expiatio erit vestri, atque mundatio ab omnibus peccatis vestris. coram Domino mundabimini: Sabbathum enim requietionis est: & affligetis animas vestras religione perpetua. Expiabit autem sacerdos, qui unctus fuerit, & cuius manus iniunctae sunt, ut fungatur sacerdotio pro patre suo. Hac tota legitimi ieiunij ratio est, quae partibus constat quatuor. Iubet enim affligi animam vnius cuiusque hominis, diuino beneficio frui cupientis, siue ciuis, siue hospitis: idq; ad statum expiationis diem. Iubet à labore quiescere, repetitq; anima afflictionè. quibus ritè peractis, expiationem, siue veniam peccatorum, legitimo sacerdote procurante, concedendam promittit. In quo quidem precepto nihil de corporis habitu, gestu, ac motu, sed solum de quiete ab opere agitur, post primam & potissimam, primo loco indictam, & postremo repetitam conditionem. & affligetis animas vestras. Totum itaq; preceptum illud hoc loco apud Vatem breuiter citatur, & negatur de istorum ieiunia accipi posse. Nam pro illo, Erit vobis hoc legitimum sempiternum, substituit hic, Numquid tale est ieiunium quod elegi? Ait quidem legitimum ieiunium à se electum, cuius definitionem recitat. Erat autem definitio siue institutio ex tempore atq; actione, & persona constans. Mense septimo decima die mensis affligetis animas vestras, siue indigena, siue aduena: hic ita idem refertur. per diem affligere hominem animam suam? utrobique hominis ac temporis & afflictionis animae ratio & preceptio constat: verum illud in legis precepto contineri negatur. videlicet, idem esse affligere animam suam hominem, quod contorquere quasi circulum caput suum, & sacco, & cinerem sternere? Hoc enim non ex diuino precepto, sed ex humano lugentium maiorumq; more & ritu usurpatam; quod etiam citra ullam animarum humiliationem ab histrionibus usurpari potest.

Ut qui conducti plorant in funere dicunt

Et faciunt propè plura dolentibus ex animo.

Quamobrem externa illa lugentium & marentium species non modò ieiunantibus non imperatà, ut nec necessaria ad veniam, sed etiam prudenter & sapienter à Spiritu sancto correctae est, interiorum spiritus afflictionem, dolorem, contritionemq; cordis, & veram animae humiliationem postulante: Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. Cum ieiunatis, nolite fieri

Legitimi ieiunij ratio. Leuit. 16.

Hypocritarum ieiunium.

Mat.

fieri sicut hypocrita tristes: exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus ieiunantes. amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam lava, ut videaris ieiunans Patri tuo, qui videt in abscondito: & Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Aut itaq; Deus falsò istos queri, quod ieiunia sua à se non videantur. Videri enim omnino illa, siue spectari potiùs, ut theatralis cuiusdam ieiunium simulantis personam concinno ad eam rem habitu, gestu, vestimento instructam, nimirum obst. po collo, in iunci modum producto, & inflexo, sacco indulto, & vertice cinere consperso. qua omnia singulariter, & ad viuum descripta & relata à se sunt, tantum abest ut non sint conspecta. verùm enim verò ut hæc suum à se delectum & institutum ieiunium præstant: ita neque promisso exigendo idonea sunt, neque à se ut grata, & efficacia probantur: immo fallacem quandam ieiunij imaginem præferre, non rem ipsam præbere, quamquam cibi ac potus abstinentiam comitentur. Se verò non speciosius rerum, sed rebus ipsis; non simulationi, sed vero consulere atq; prospicere. Verum autem ieiunium à se electum & commendatum aliter definiti, idq; esse quod à spiritus humilitate, & corde contrito profectum in corporis etiam temperantiam redundat: Quandoquidem ratio ac series hæc legitimis verbis non semel tantum, sed bis etiam cauta expositaq; fuerat. & affligetis animas vestras, Et affligetis animas vestras religione perpetua; cum tamen isti non affligere, sed quarere animas suas, voluntatemq; suam facere, & propriis cupiditatibus, eadem qua ieiunant die, indulgere arguantur. Quod verò hæc vera ac legitima electi ieiunij ratio sit, reperendis verbis legis exponitur, isdemq; declarandis, atq; ad verum reuocandis vsus confirmatur. In personati ieiunantis descriptione, an librariorum obscura diligentia, an alia ex causa, pro cirpo, quod interpret Latinus, vti res indicat, scripserat, circulum legimus. Atq; rem ipsam, & imaginem nos descripsimus; & ita describendâ primauum vocabulum

AGMON.

AGMON ostendit, quod simplicis & aliè crescentis sæni genericum nomen est. cuius formæ multa sunt, aquatica præcipua, & ea facillè flexiles; qualis iuncorum scirporumq; natura omnis, & in his etiam asphodilus, Hispanis antiquo nomine, literisq; transpositis, Gamon dictus. Latinis omne hoc genus in plantarum arte ad scirpos referendum fuerit. Improbatur igitur Deus falsam ieiunij appellationem, & nullius ad salutem iuris compotem esse ait, vti nec legitimam, nec gratam; immo potiùs ingratis omnibus dignam, quare & inutilem repertam. Numquid istud vocabis ieiuniū, & diem acceptabilem Domino? Huic verò exceptioni & improbatio certam & legitimam probamq; definitionem opponit, quam & singillatim exponendo commendat, & utilem admodumq; oportunam asseuerat.

Nónne hoc est magis ieiunium, quod elegi: dissolue colligationes impietatis: solue fasciculos deprimentes: dimitte eos, qui confracti sunt, liberos: & omne onus dirumpe.

Legitimi ieiunij partes.

Docuimus ex diuina disciplina aliud esse ieiunium susceptum, aliud verò electum, hoc legitimum dici, illud humanum. quod ex causis, personis, modis,

modis, aut vitiis, vel probari, vel improbari posset. Illius circumstantias & partes descripsimus, eaq; omnia à Deo indicata, adnotauimus. Nunc verò legitimi ieiunij rationem ac definitionem partibus aperire & singillatim distributis ac declaratis habemus. Erat autem legitimi ieiunij breuis illa definitio legis nuncupata verbis, Affligetis animas vestras. Anima autem non animæ appetitionem, siue appetitum significare, sapius docuimus; Nephes minorem videlicet nostri portionem animi feminea facultate & appellatione insignem, quam à primi peccati antiqua ac veteri labe animo inimicam, & repugnantem euasisse, ex arcana Genesi intelleximus. Huius autem insolente imperio & importunitate hominem, non semper sibi optata & probata bona, sed sæpè sapius inuisa mala facere, compertū; ac plus quam multis millibus exemplorum deprehensum est. Huius etiam domandæ, compescendæ, & ad officium redigendæ causa legem latam esse accepimus: qua animi interior & nobilior portio voluntatem edocta diuinam, probare, laudare, & optare debeat, & inferiori parti intimare, persuadere, ac demum imperare iubeatur; in eiq; conflictu fortiter & strenuè vsque ad sudorem, atque adè ad victoriam vsque fortiter agat. S. S. E. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Hunc ipsum conflictum, hanc luctationem, & pertinacem concertationem non semel, sed perpetuò urgendâ (cunctis diebus vitæ tuæ) anima afflictionem vocari, vereq; indigetari Deus docet. atq; ita hoc loco, ubi de legitimo agit ieiunio, declarat. Nec verò vno tantum modo anima affligenda fuerit, sed geminata lucta. Namq; illa circa duplex rerum versatur genus, bonorum videlicet & malorum, hæc volens, illa verò respuens: vti pote qua his, ut sibi in presentiarum iucundis, delectetur; illis verò, vti diuersis, non afficiatur. Contra verò, animus, quod ex se est, bonis cognoscendis gaudet, malis verò, ut inimicis, affligitur. Verum enim verò, quia dum Iaghabum agit, nondum totum cognatum fratrem complexus, comperescere valet, sed apprehenso tantum calce retinet: nec liberum prorsus & sua omnino spontis in lucem prodere sinit, id quod potest, fortiter iubetur agere, & strenuè præstare: atq; ita animam affligere, ut nec malè facere sinat, nec oportunè faciendum bonum impedire permittat. Priorem affligendæ animæ rationem prius declarat per Vatem Deus, qua in malis & peccatis atq; sceleribus vitandis & fugiendis versatur. Triplex autem peccatorum & malorum discrimen est ex triplice loco distinctum, quamquam genere idem sit. Nam quidquid à legis præscripto deuiat, peccatum & est, & dicitur: sed peccati prima origo in mente esse definitur: indeq; productum, diuersa occupat & inficit loca, nempe os & linguam, oculos, atq; sensus omnes; & postremò externas corporis partes, crura, pedes, brachia, & manus. qua omnia cordis exercentur imperio: atq; à nostris doctõribus in peccatum cogitationis ac verbi, & operis diuiduntur. Eaq; in genere & in specie etiam complexus Christus, ita tradit: Quæ procedunt de ore, de corde exeunt; & ea coinquinant hominem: De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemia: hæc coinquinant hominem. Atqui vitia omnia vel propriam peccantis personam

Anima.

Nephes.

Anima rebellio.

Legis causa.

Gen. 1. Anima affectio.

Iaghabubi & Esau allegor.

Peccatorum genera.

Mat. 15.

r. Ioan.

respiciunt, ut concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum: vel alteram etiam tangunt & ledunt, ut superbia vite. qua omnia animo ac mente prius concepta colligantur. Hæc verò ad animæ humiliationem primùm dissolui & dissipari debere, Deus docet. dissolue colligationes impietatis. Improbæ & impura cogitata omnia nullo pacto retineri, sed quamprimùm in mentem venerint, solui atque abiici, humiliationem animæ dicit. Deinde ex istis colligationibus fasciculi deprimentes & graues parantur, iniuriam aliis allaturi & facturi, à quibus omnino abstinere Deus iubet: ne quis cui villo modo noceat iniuste. quæ animæ quoque humiliatio est. Verùm enim verò non modò iniuste quemquam ladi cauendum est, aut offendendi, sed neque iure quidem vexari permittit. ita ut, quamquam prius laesus, offensus, aut pramorsus quis fuerit, non tamen vicè rependens, remordeat, nec debitum improbè repetat. Priorem partem illa translatio significat, solue fasciculos deprimentes; quos quispiam alij ferendos, impositurus comparauerat: posteriorem verò partem illa altera, dimitte eos qui contracti sunt, liberos. Eos, quos iure premere poteras, liberos dimitte. Tuxta illud; Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Si enim vos non remisistis ex corde debitoribus vestris, nec Pater vester celestis dimittet vobis peccata vestra. Nec solùm ab inferenda iniuria, aut à rependenda abstinere, sed si quid iam mali aut damni illatum cuiquam fuerit, resarcire oportuerit, quamuis id graue, & multi negotij atque incommodi plenum ostentetur. ut ille, qui vera pœnitentiæ exemplum præbuit, aiebat: Si quid aliquem fraudauit, reddo quadruplum. Atque ita quod ad malè concepta, & malè facta nocumenta, attinet, in vniversum concludens, præcipit. & omne onus dirumpe. МУТАН, lignorũ struem, ad imponendum & basulandum compositam significat vocabulum, & ex translatione quiddam cum incommodo cuiusquam partem fuerit, indicat. Atq; hæc de priore humilianda animæ parte & forma: quæ peccatis & iniuriis cõercendis, malisq; cupiditatibus compescendis paratur. Cui altera etiam beneficentiæ subiungitur. quã non minus ad animæ humiliationem exigi Deus declarat. utpote oculorum quoque & carnis concupiscentia, ac superbia vite, id est, ambitioni, aduersam & bellum indicentem, atque ad spiritus diuini exemplar propriè relatum. Namq; à malis recedere, nõ tam generosum natura sua est: cum homini peccatum & malum, non natium, sed ab inuidia diaboli inductum fuerit: benefacere autem & prodesse aliis, hominis natura & integro ingenio fuerit semper dignissimum, & ad imitationem Dei opportunissimum: cuius in imagine hominem constat editum, & ad similitudinem factum, benignum, mansuetum, pacificum, & societatis communis amatorem, & studiosum curatorem: & si ingenuè ac liberaliter agere iuuat, ut iuuare oportet, suorum potiùs commodorum, quàm alienorum negligentem, aliis magis quàm sibi prospicientem, & in ipso ieiunio, quod ex electione Dei initur, eorum memorem, qui ex necessitate & inopia ieiunare coguntur.

Frangere esurienti panem tuum, & egenos vagosq; induc in domum tuam:

tuam: cum videris nudum, operi eum: & carnem tuam ne despexeris.

OMNIS humana vita necessitas, quæ ad corporis vsum refertur, tribus tantum rerum commoditatibus expletur, cibo, veste, tecto: neque enim natura sana pluribus indiget, modo ab opinione non sit seducta. S. S. E. Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus. Hæc verò commoda ab his quibus contigerint, communicari cum iis qui desiderant, Deus iubet, neque expectari ut abundant & superent: namque hoc, ut minus ad animæ faciendam humiliationem, minus ad ieiunij electi rationem consolidandam pertinet, minusq; generosum donantis animum probat. Illud verò rectius probat, & magis Deo gratum atque electum, ut quis proprium panem, & quem sibi vix satus esse aliàs putarit, esurienti frangat: ita ut nihil sibi melius aut commodius esse velit, quàm alteri. Atq; istud nostris moribus durum quidem; durum inquam, verùm non animo in imagine & ad similitudinem Dei factò durum, sed animæ durum fatemur. Atqui hîc est quod querimus. hæc iam apertior & simplicior animæ humiliatio est, ac discerneretur; hoc est ieiunium à Deo probatum, ut ex eo quo tibi ieiunanti opus est, alij esurienti impartiaris; & tecto tuo hospitiiis carentem pauperem iuues. Hæc probatæ humiliationis animæ pars eadem eloquij figura, qua superior, à Deo in prima u pronuntiatur lingua. HALOPARÖZZ LERAGHAB LAHH MECHA. Nonne partiri esurienti panem tuum, & inopes vagosq; MERODIM, afflictos, eosdemq; verecundos, qui molestiam ferunt, quam aliis afferre verentur. hos tecto & hospitio carentes, non admitti modo, sed quasitos & rogatos, imò & coactos domum adduci Deus iubet. Cuiusmodi exempla in Abrahami, Loti, & Ephraita illius laudati senis historiis leguntur. Cum videris nudum operi eum. Non expectandum ait rogare, & poscere, sed visum nudum, operire; vesteq; donare præcipit. Qui habet duas tunicas, det vnã non habenti; & qui habet escas, faciat similiter, aiebat Ioannes ille pœnitentiæ ac parsimonia caritatisq; magister. Neque verò dissimulandum aut conuiendum ad nuditatem alterius magis quàm ad propriam. quæ si accideret, dissimulatione sui ipsius non negligeretur. Putandum itaque eandem vnãq; esse nudum ac vestiti carnem, idemq; poscere, quod ad inopiam & egestatem, & vsum vestimentorum faciat. LOTHITHGHALEM, reciprocum verbum, ne dissimulatus fueris, ut te ipsum non dissimulabis, aut circumspicere ac dolere defines nudum, ita eadem carne paribusq; elementis alterum constare intelligito. & cum ita perspicacem alienæ indigentia curatorem te præbueris, certissimam in te diuinam credes & experire prouidentiam, & in hac vita mortali opportunam, & animorum saluti haud dubie consulentem.

Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, & fanitas tua citius orientur: & anteibit faciem tuam iustitia tua, & gloria Domini colliget te.

Felicitatis maxima ac vera, atque à Deo effecta in hac mortali vita descriptionem, promissio hæc exhibet à filiorum Israelis historia translata. Qui, cum inimicos, quibus cum mare rubrum subierat, bonam noctis partem

Humanæ vitæ necessitas triplex.

Eleemosynæ etiã ex nobis necessitas, & quæ non iurant.

Hospitalitas.

Gen. Iudic. 19.

Mat. 4.

Salutis & felicitatis vera descriptio.

tem à tergo haberent, ubi primum luxit, nullos viuere viderunt, sed ipsi liberi, salui & incolumes ad littus euasere. deinde verò nubem quam inter se & illos antea interiectam senserant, partim obscuram, quã hostes, partim verò lucidam, quã ipsi gradiebantur, toto deinceps tempore præeuntem, secuti sunt: diuerso ac pro horis oportuno vsu, noctu quidem lucentem, interdum ab aestu protegentem, numquam tamen obscuram; donec dum apud Sina montem collecti, Deum sibi fauentem, ductorem, doctorem, legislatorem, ac fœderis auctorem audierunt, & certissimis cognouerunt signis, miraculis, & testimoniis. Huius itaq; beneficij instar habiturum Ierosolymorum populum hunc, cum quo sermo Dei est, hoc est, eos omnes qui sese populo sancto ascriptos cupierint; modò pœnitentia ac ieiunij, quam expositam audiimus, rationem inire & obtinere verè & ex animo inuet. Tunc erumpet quasi manè lumen tuum. Vocula CHE ad multa significanda vsurpatur; inter qua temporis momenta & oportunitates numerantur. ut hoc loco, quasi manè. simul atq; aurora lucecet, erumpet pariter tibi diuina prouidentia ac tutela lux, qua viam vitæ huius mortalis tendere sine offensione ac periculo possis ex diuino dono. S. S. E. Cumq; extendisset Moyses manum contra mare, reuersum est primo diluculo ad priorem locum, fugientibusq; Aegyptiis, occurrerunt aqua, & inuoluit eos Dominus in medijs fluctibus, reuersaq; sunt aqua & operuerunt currus & equites eundem exercitus Pharaonis, qui sequentes ingressi fuerant mare; nec vnus quidem superfuit ex eis. Filij autem Israel perrexerunt per medium sicci maris, & aqua erant eis quasi pro muro à dextris & sinistris. Liberavitq; Dominus in die illa Israel de manu Aegyptiorum: & viderunt Aegyptios mortuos super littus maris, & manum validam, quã exercuerat Dominus contra eos; timuitq; populus Dominum: & crediderunt Domino, & Moysi seruo eius. Postquam verò in Sinai deuentum conuentumq; fuit, ita narratum legimus: Cumq; ascendisset Moyses, operuit nubes montem, & habitauit gloria Domini super Sinai, tegens illum nube sex diebus. Septima autem die vocauit eum de medio caliginis. Erat autem species gloria Domini quasi ignis ardens super verticem montis in conspectu filiorum Israel. Huius autem tanti beneficij veritatem instaurandam, & amplificandam credentibus, ac vera pœnitentia electoq; ieiunio vacantibus, Deus apud hunc pollicetur Patrem. Tunc erumpet quasi manè, cū ipsa aurora. SAHHAR primum diluculū. de quo in figura legebamur: Reuersum est primo diluculo. Idem enim nomen SAHHAR illic & hîc scriptum. & sanitas tua citius oriatur. In exemplari est, VAARUCHATHECHA MEHHERAH THITSAH, & sanitas tua citò germinabit. Ex translatione rectè culti agri oratio hac desumpta est: nam qui ager propter vitium sterilis, & maledicto proximus fuerat, euulsis penitus malis & inutilibus plantis & herbis, atq; benè aratus & subactus, ubi bonū semen liberaliter acceperis, manifestam, & præstantem felicitatem citò probat, & mutationē pristinae malitiæ aperte indicat, nouis germinandis & proferendis plantis, qua bona frugis promittant spem, atque ferenti agricolæ bene positi laboris ac sumptus fructum profere-

proferant. & ut illa nubes lucida, & illuminans noctem, Israelitas quondam à mari ad Sinam præibat, ita anteibit faciem tuam iustitia tua. Iustitia, ut iam aliàs apud hunc Patrem, p̄ officij significationem obtinet, à misericordia quoque stantem; quam Græco vocabulo eleemosynam aliquando vocatam, obseruare est. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. & paulo post: Te autem faciente eleemosynā, ne sciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Hac omnia, quæ dicta sunt, atq; apud Patrem hunc indicata, quamquam non ipsa diuina iustificatio sint, sunt tamen ad iustificationem preparatu necessaria, ad eò ut his requisitis, diuinum non expectandum fuerit promissum, quod hæc eadem antè sui veritatem exegerat. Nam quamquam vnum, pro quo centuplum acceptum iri Christus docet, æstimatione cum centuplo vno modo aut iure non adaqueatur: tamen nisi illud vnum promittentis fiducia erogetur, nullo pacto centuplum fuerit expectandum. ut verè expectari conueniet vno erogato, non ex vnus natura & æstimatione, sed ex promittentis liberalitate Dei; sicut nec ex agro, cui vnum non credideris frumenti granum, centuplum vel sexages expectari conueniet. Itaque ad iustificationem diuinam metendam iustitiam tuam præmissam oportet. Iustitiam autem humanã hoc loco, ut sæpè aliàs, fidem cum pœnitentia declaramus. Cuius pœnitentia partes & conditiones à Patre nostro iam indicata, rursus repetita oratione, atque plenius exposita referuntur. Porro his actis, preparatis, ac ritè constitutis, gloria Domini colliget te. Gloriam Domini hoc loco Dei manifestationem in spiritu & veritate seipsum ostendentis, interpretamur; qualem in figura quondam populo, apud Sinam collecto, & ad pactū feriendum parato, ostensam commemorabamus. de qua scriptum est: Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est qui diligit me. & qui diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum. Ad quam rationem & illud facit: Ego in infirmitate, & tremore, & timore multo fui apud vos: & sermo meus, & prædicatio mea non in persuasibilibus humana sapientia verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis; ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Sapientiam autè loquimur inter perfectos, sapientiam verò non huius seculi, neque principum huius seculi, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est; quam prædestinavit Deus ante secula in gloriam nostram quæ nemo principum huius seculi cognouit: Si enim cognouissent, numquam Dominum gloria crucifixissent. sed, sicut scriptum est, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quæ preparauit Deus is, qui diligunt illum: nobis autem reuelauit. Deus per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum nouit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: ita & quæ Dei sunt, nemo cognouit nisi spiritus Dei. Ad hoc mysteriū Dei gloriæ collectionem interpretati referimus. quod etiam paulo post Iſaias indicabit, ubi de ieiunij electi ratione & veritate planius aliquanto egerit: interim enim Dei in præstando rectè ieiunantibus promisso. fidem asseuerat.

Tunc inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet, Ecce adsum.

Postulatorū
à Deo fru-
stratio ex ho-
minis culpa.
Iacobi 4.

Ipsosmet sibi homines in culpa esse non impetrandi ea qua ex Deo poscuntur, Spiritus docet sanctus tum sapē aliās, tum apertē apud Iacobum Apostolum; nimirum quod nec poscendorum rationem habeant, neque poscendi rectas teneant causas. Petitus, & non accipitis; eo quod male petatis, ut in concupiscentiis vestris in summatis. Contra verò recta rectē petentibus liberali Dei beneficio euenire, quam plurimis documentis & exemplis confirmatum est. Priorem enim voluntatem ac benignitatem donantis, quam curam diligentiamq; poscentis esse, ipsa diuina misericordia natura ac prouidentia magnifica docet ratio. Id quod hoc etiam loco significat Vates, dum certam & presentem voluntatem ac fidem donaturi, Dei petendi conditionibus prapōnit, dixerat enim Deus, ieiunij ritum omnem ea causa institutum, ut ieiunantis vox in sublimi audiretur. atq; eo nomine homines reprehenderat, quod non clamorem suum audiri, sed ieiunium conspici & attendi optassent, ac propterea quererentur, quare ieiunauimus, & non aspexisti? cū ille non ieiunium externa abstinentia in initum, sed purē ieiunantium vocem auditurum sese receperit. quo in promisso ac proposito se constare declarat, atq; ad eandem tenendam legem hortatur. Tunc inuocabis, & Dominus exaudiet. & contra id quod ipsi querebantur, humiliuimus animas nostras, & nescisti, opponit sese presentem quidem, & cuncta videntem cognoscentemq;: verū illis non adesse, utpote non oportuna ex præscripto legis agentibus. quod si ritē agantur ex responsi formula Ecce adsum. respondentis prouidentiam, voluntatem ac tutelam presentissimam sint experturi. Conditionem autem iterum atque iterum repetitam, planius etiam expositam, attendere ac subire admomentur, coniunctam videlicet cum promisso, Tunc inuocabis, &c.

Si abstuleris de medio tui cathenam: si defieris extēdere digitum, & loqui quod non prodest.

Pœnitentia
summa.

Malorum fugam & bonarum studium actionum pœnitentia probata, atq; electi ieiunij summam esse docebamur. id quod nunc etiam repetitum, aliis tamen imaginibus, alio stylo enunciatur accipimus. Peccatorum primam originem in corde esse referebamus, ex qua omnia manarent errorum genera; qua postea vel ore, vel manu consummarentur. Hac omnia corrigi, deponi, & abiici, atque in contraria mutari studia, iubet, mandatq; beneficij benignus Deus. de medio tui cathenam. Idem vocabulum MYTAH, quod superius colligationes impietatis interpret noster dixerat. Cogitationum infinitam propē sobolem, & frequentiam malis modis colligatam significat. quas primas de medio tui, hoc est, de corde auferri conuenit, & manum deinde ac linguam compescere, ne illa mali quicquam patret, neve ista pronunciet. digitum, metonymicōs pro tota manu positum. qua figura vel attingendum quidem malefactum; nedum tractandum uelatur. Nam digito attingi dicitur id quod leuiter, & non adeo accuratē fit. ut, Alligati onera importabilia, digito autē illa non attingunt. Quod verò

Digito attinge.
Mat.

oris,

oris, uti dicitur; peccata spectat, hoc modo etiam uetatur. & loqui quod non prodest. In exemplari est, vedaber auen. & loqui vana. Quid. Lingua peccata. Auen. Vanum. Quid prater honestum atq; decorum pronunciat, nomine AVEN significatur. Ex quo per metathesin Latinis vanum dicitur. Rectē autem interpret noster uertit, quod non prodest. ut non modō improbum, importunum, & contumeliosum; sed etiam superuacaneum sermonem vitari intelligamus. Hanc uerò mala mentis, atq; improba consuetudinis prauitatem non modō non satis fuerit abicere, sed etiam bonarum actionum studio mutare. S. S. E. Declina à malo, & fac bonum: & inhabita terram, & pascere in diuitiis eius. quam etiam partem presentis sermone subiungit Deus.

Cū effuderis esurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ erunt sicut meridies. HOMINIS cuiuspiam in alium egentem hominem beneficium, quamquam eum iuuat, cui impenditur; tamen nisi ex humano, liberali, & benigno proficiatur animo; non propriè humanum dicitur: quare nec diuino premio dignum censendum. ut illud uerè censetur, quod ex communis auctoris atque seruatoris Dei fide, consideratione, & imitatione libenter, piè, & amanter fit. S. S. E. Hilarem datorem diligit Deus. Namque, uti iam diximus, Deo spiritui & animo purissimo prima hominis respicitur & attenditur mens; ex qua operi, uel probatio, uel improbatio accedit. Dixerat autem superius de opere, & beneficio in egenos conferendo. Frange esurienti panem tuum, & egenos & vagos induc in domum tuam, cū uideris nudum, &c. nunc uerò animi impulsus, qualē uelit, apertē declarat; nempe uerè humanum, nihil humani à se alienum putantis, alienam afflictionem miserantis, atq; uerbis & consolatione, ac, quantum prestari possit, rebus & ope iuuantis, adeoque in alienam inopiam & egestatem boni ac benigni, ut esurientis animam, suæ ipsius anima largitione primū prosequatur, hoc est, ut idem ipse cum alio sentiat, idem animo patiatur. Mementote uictorum, tanquam simul uicti, monebat Paulus. & flere cum flentibus, gaudere cum gaudentibus, id ipsum inuicem sentientes. Hoc enim modo animati hominis beneficium etiam, si pro facultate reapse non adeo splendidum sit, mirum tamen dictu quantum ei, cui affertur, gratum cumprimis & iucundum, atque ad inopiam leuandam efficax euadat. Id quod illustre à Christo editum perdocuit exemplum. Cuius animus primū declaratus est. Misereor super turbas, quia iam triduum sustinent me, & non habent quod manducent: & si dimisero eos in domū suam ieiunos, deficient in uia, & quidam eorum de longē uenerunt. Qua oratione quantam humana inopia animo, quamq; exquisitam ac diligentem foueret curam, manifestè præceptor declarauit. Eam autem, exigua, qua tunc ad manum suppetebat, oblatis cibi copia, quinque, inquam, panum, ac piscium duorum diuina benignitas & benedictio adeo feliciter expleuit, ut saturatis omnibus, tamen usque ad miraculum super fuerit. Huius & animi & facti imitatione illud præstabitur, quod per Vatem dicitur, Cū effuderis esurienti animam tuam [idem ipse humanè sentiens] & animam afflictam

[quo-

quocunque humiliationis & afflictionis modo] repleueris [atq; hoc pacto tuam etiam afflixeris & humiliaueris animam, qua antea sibi melius esse, quam aliis auebat.] Idem verbum GHANA hoc loco vsurpatur, quod ab illis ieiunantibus vsurpatum referebatur. humiliauimus animas nostras, ut vera humiliationis explicata amplificataq; constet ratio. Quae in summa malorum ac peccatorum detestationem & fugam, bonorum officiorum curam studiumq; continet cum fide in eum qui repromisit, & mentiri non potest, quia id, quod ipse demum sit praestiturus, enestigio indicat magis, quam explicet. Neque enim tanta res, tamq; arcanum beneficium explicari oratione humana potest; indicari vero & adumbrari quibusdam magna & illustris in suo foro significationis verbis & sermonibus, ex humano vsu petitis, vicunque patet. Orietur in tenebris lux tua. HHOSECH, pro quo plerumque Latini tenebras reddunt; eam rerum significat conditionem, quam mundus, cum nondum esset, tenuisse, vel potius nullam tenuisse narratur. Atq; ita confusam & cacam venorum bonorum carentiam significat, qualem statum siue locum, siue quid aliud turbatius vocare libeat, humana res per peccatum subiere. atq; ita tenebras malorum primum dicere possumus, ex eo moniti, quod harum oppositam lucem omnium, qua cognosci in orbe possint, bonorum primum appellatum est. Et dixit Deus, Fiat lux: & facta est lux. & vidit Deus lucem quod esset bona. Quare magnam status conditionisq; ex malo in bonum mutationem, in homine humiliationis a se probata, compote effectum iri Deus pollicetur; qua praesentis vita sortem tantum superet, quantum suo in genere lux tenebras vincit. idq; non omnibus hominibus commune foret, sed iis tantum, quibus haec praestita constent, quae in conditione exacta sunt, vel pluribus, vel paucis, vel singulis: namq; hoc non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri; sed ex Deo, ac unico beneficij auctore, & futuri seculi parente unicuique petendum & accipiendum fuerit. quare & unicuiq; sua pro parte curandum. ideo singulariter dictum Lux tua. Quamquam omni mundo tenebrae officiant, lux tamen tua in ipsis tenebris orietur. Id quod factum iis quibus contigerat, D. Paulus gratulabundus celebrat. Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae claritatis Dei in facie Christi Iesu. & Eratis aliquando tenebra, nunc autem lux in Domino: ut filij lucis ambulate (fructus enim lucis est in omni bonitate, iustitia, & veritate) probantes quid sit beneplacitum Deo. Quod vero subiungitur beneficij amplificationem continet. & tenebrae tuae sicut meridies. APHELATH, posterius perpetuo quam HHOSECH, pronunciatum obseruatur. quare & grauiorem atque miseriorem significare dicitur conditionem. Ab interprete nostro interdum caligo, aliquando tenebrae, ut nunc, dicitur. Est autem APHELATH caligo quaedam lucis omnino expers densior quam tenebra, inaequalis tamen densitudinis, atq; ideo videndi sensum & communem aestimationem praestrings, magisq; decipiens. Namque tenebrae, quia mera lucis priuatio sunt, sibi vnicuique constant; atq; eum, quem ambiunt, nihil agere aut aggredi inciperet vident, utpote

Anime afflictio siue humiliatio.

Diuini doni adumbratio:

HHOSECH.

Tenebrae.

Humanus per peccatum status.

Lux. Gen. 1.

2. Cor. 4.

Ephes. 5.

APHELATH.

Caligo. Tenebrae.

utpote persuasum importunitatis omni incipiende rei obiecta. qualis aeris constitutio Abrahamo in illa visione obiecta narratur. Cumq; sol occumberet, sopor irruit super Abraham, & horror magnus & tenebrosus inuasi eum. Verum enimvero longè periculosior horribiliorq; conditio habetur eorum quos & HHOSECH & APHELATH vexant, inquieta perpetuo conscientia affectos. quali Aegyptios toto triduo inuolutos miseria accepimus. Extenditq; Moyses manum in caelum, & facta sunt HHOSECH APHELATH tenebrae horribiles super vniuersa terra Aegypti. Tribus diebus nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco, in quo erat. vbicunque autem habitabant filij Israel, lux erat. Quali autem animo, quando in metu, quanta conscientiae formidine & inquieta suspitione illi essent, Sapientiae libri auctor verisimè & facundissimè ostendit. Ad hanc autem historiam Dei apud Vatem nostrum alludit responsum, magnam felicemq; status mutationem fidelibus ac rectè penitentiam instituentibus polliciti: ita ut ex magna conscientiae turbatione ex illa opinionum & sententiarum obscuritate, qua peccatores aliàs aliquid sibi sapere & consulere visi, diuersati vexantur, ad admirabile lumen Dei, meridiana luce clariùs, traducantur. & tenebrae tuae, APHELATH tua sicut meridies. ut respondeat imagini. Vbicunque habitabant filij Israel, lux erat. Atq; ut in HHOSECH meram priuationem, ignorantem ac pauorem, in APHELATH inquietam conscientiam, turbatam mentem, & perpetuam anxietatem esse, vel ex illo Salomonis intelligimus documento, Via impiorum BEAPELATH, tenebrosa, nesciunt vbi corruant. Pergit autem diuinum responsum in describenda felicitate eius, qui quale accepimus, ieiunium suscepit, ac praestitum probauerit: cui perpetuam animi tranquillitatem, & corporis demum resurrectionem pollicetur. atq; utriusque partis aeternam beatitatem omnibus sapientia, scientia, ac decori totius numeris absolutam caelestis diuiniq; spiritus efficientia perpetuo praestandam & conseruandam.

Gen. 15.

Exodi 10.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

Sap. 17.

Prou. 4.

Resurrectio corporis.

Et requiem tibi dabit Dominus semper, & implebit splendoribus animam tuam, & ossa tua liberabit, & eris quasi hortus irriguus, & sicut fons aquarum, cuius non deficient aquae.

Et requiem tibi dabit Dominus semper. oppositam seruituti & labori perpetuo sortem, atq; illi imagini prorsus contrariam, quam Israel sub Aegyptiaca tyrannide sustinuerat. qualem requiem diuino beneficio, & Christi efficientia electis contingere docet, ac testatur Paulus. Itaque relinquatur sabbathismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, requieuit ab operibus suis, sicut & a suis Deus. & implebit splendoribus animam tuam. Diximus promissa hac non promiscua, nec sine delectu volentibus omnibus capienda, sed iis tantum, qui legitime certarint, diuinoq; filiorum Dei priuilegio ac titulo obtinendo sese comparauerint donanda. Ideoq; hic singulariter auditori unicuique nunciari. De his diuinis arcanaq; splendoribus illud satis modò fuerit ex D. Paulo citari: Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater gloria, det vobis spiritum sapientiae &

Sabbathismus populi Dei.

Heb. 4.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

Gen. 15.

reuelationis in agnitione eius illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quae sit spes vocationis eius, quae diuitiae gloriae hereditatis eius in sanctis, et quae sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credidimus secundum operationem potentiae virtutis eius, quam operatus est in Christo. & ossa tua liberabit. *Ossium* recta & agilis habitudo quietis ac sanitatis est index, & contra, *ossium* lassitudo immanis laboris indicat seruitutem. De priore parte dictum, Dulcedo animae sanitas *ossium* est. & , Omnia ossa mea dicent: Domine quis similis tibi? De posteriore vero & contrario habitu. Non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. & , Spiritus tristis exsiccatur ossa. Praeter sanitatem vero ac requiem corpori quoque à prioribus laboribus praestanda, quam Christi leue onus & suauis iugum praebet, arcana sermonis formula resurrectionem quoque significauit carnis. Nam verbum *HALATS*, pro quo interpret liberabit reddit, mutare & renouare atque reficere; item etiam impinguare Latinis est. Quare cum de vestimentis in elegantiore conditione mutandis usurpatur proprie. atque hoc pacto qualem resurrectionis statum expectare oporteat, arcane indicat, quod ab Apostolo sic explicatur: Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Hanc vero immortalitatem cum aeternae sapientiae & perennis bonitatis usu planius etiam indicat, aptissima declarata similitudine. & eris quasi hortus irriguus. Cuius arbores plantatae secus decursus aquarum, fructum suum dabunt in tempore suo. & folium earum non defluet; & omnia quaecunque facient, prosperabuntur. Certam vero & perpetuam felicitatem hanc fore, nullaque vicissitudine mutandam ex diuini spiritus perenni, ac semper praesenti dono promittit. & sicut fons aquarum, cuius non deficient aquae. Ad hoc promissum illud etiam Christi facit: Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua. In exemplari est. VCH MV TSA MAIM ASER LO IICH AZ BV MEIMAY. & sicut exitus aquarum, cuius non mentientur aquae. Denique à singularibus personis ad totam Ecclesiam conuerso ac relato sermone humano generi amissam quondam dignitatem, & beatitatem cumulatissime restitutum, atque adeo summa & perpetua amplificatione confirmatum iri promittit, si modo cum iis, quae commendata sunt, humanis officiis sincera fides, & huius fidei index purus ac simplex & sanctus pietatis ac religionis iungatur cultus.

Et aedificabuntur in te deserta saeculorum, fundamenta generationis & generationis suscitabis: & vocaberis aedificator sepium, auertens semitas in quietem.

Hierosolyma Ecclesiae typus. Hierosolymorum urbs, quam hoc loco allocutus inducitur Deus, totius humani generis, vel planius communis, & catholicae Ecclesiae typum personamque gerit: quae per spiritum sanctificationis redempta, comparata, aucta, & adornata noua sobolis vniuersum completur orbem, atque calor regnum instruetur a mater futura promittitur. Saeculorum, siue GHOLAM, deserta. ruinam omnem à constitutione mundi in humano genere vastissime factam, in diesque nouis & frequentibus virtutum & ornamentorum animi

animi casibus auctam interpretamur, translatione sumpta ab aedificiis magnis, quae ubi semel vitio facto ruere coeperint, nec restitutorum praesto perpetuumque sortita fuerint, assiduis longi temporis obnoxia & infestata iniuriis, noua in dies accipiunt detrimenta, horridiora atque habitationi incommodiora quotidie fiunt. Hoc modo ad Iesu Christi usque seruatoris aetatem & beneficium humanae respublicae à prima generis labe habuisse narratur. Verum illius admiranda virtutis efficientia non modo antiqua & veteres, ceteraque temporis vitia edita ruina restituta sunt: sed ita rursus Ecclesia sanctitas fundata, ducta, & vallata atque firmata, ut nec soli situsque culpa, nec muri, aut aedificiorum infirma structura vllum unquam passura fuerit interitum. Et quoniam in terrestri urbe Hierosolymae translatione persistit oratio, sacras legentibus historias notum exploratumque est, urbem illam ab antiquis Iebusaeis conditam, à Dauide ac Davidis posteris regibus, sepius & situ locupletatam, & muris aedificisque fuisse instauratam & auctam: quorum partem tamen hostium manus, partem vero temporis ac saeculorum violentia vastauerit. Quod vero ad Ecclesiam, hoc est, ad rem ipsam facit, magnas & assiduas in generis humani virtutem & vitam à Caino usque fuisse illatas, notare licet labe; earumque partem quibusdam in locis labentia per secula correctas: numquam enim mundus sine aliqua humana opera à diuina prouidentia adhibita constitit. Id quod vel ex unica vinea parabola cognosci potest. Fuere enim ab Adamo usque ad Abrahamum generationes viginti: ab Abrahamo usque ad Dauid generationes quatuordecim: à Dauid usque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim; à transmigratione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim. Quibus omnibus, qui res humanas ad pietatem pertinentes ex diuina prouidentia instituto curarent, operarij non defuere, frequentiores interdum, nonnumquam vero rariores, numquam vero nulli. Sed, quod per hos refici repararique potuit, exiguum admodum pro vastitate, & quotidianarum ruinarum censura & estimatione, adeo ut vel in ipsos densiorum operarum loco, praeter iis quibus opus erat, per pauca numerarentur. S. S. E. Messis quidem multa, operarij autem pauci: rogare ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. Quod hic Christus sub agricultura imagine docebat, apud hunc vatem translatione ab aedificiis petita docet. Ad quam sententiam illud à Dauide nuncupatum facit votum: Benigne fac Domine in bona voluntate tua Sion, ut aedificentur muri Ierusalem. Atque haec omnia per Christum integerrime atque aptissime restitutum, imò & amplissime auctum, & latissime propagatum iri Vates annunciat. fundamenta generationis & generationis [quidquid per omnes aetates ab antiquis patribus, vatribus, regibus, sapientibus, & scribis aedificatum fuerat,] suscitabis, THEKOMEM. non modo restituere, sed etiam altius tollere, producere, omni ex parte absolueret, & firmare solidareque significat verbum hoc. Hoc autem adeo felix, faustum, propriumque huic populo, qui nascetur, quem fecit Dominus, futurum & permanens dicitur, ut perpetuis nominum, cognomentum, atque inscriptionum titulis consecrandum,

Humani generis restitutio & amplificatio.

Vineae operarij.

Luc. 3. Matth. 1.

Psal. 121.

crandum, atque communis ac publici sermonis praconio commemorandum sit. & vocaberis aedificator sapientium, auertens semitas in quietem. Solenne olim ac peruulgatum, communique usu notum est, magnificentissimos, ac de hominum publica re benemerentis viros aut populos insignibus, & rem ipsam indicantibus ac testatis nobilitate cognominis ac titulis. Ex quo iure frequentes illae appellationes ac salutationes, ἀλεξιμαχος, efficax, cunctator, pater patriae. & quaecunque alia laudis & gratulationis munimentum & famam seruant. Hunc autem à Deo beatum & felicitatum populorum humanae labis & reipub. collapsa non instauratorem tantum, sed restituitorem, sed amplificatorem, atque aded integratorem vocandum esse, ait. utpote cuius exemplo, doctrina, virtute calitus accepta, atque opera ac diligentia, sedulitate & fide efficiendum fuerit, ut qua disiecta, & nullo pacto cohaerentia ante essent, in unam communionem coaptentur, & colligantur: hoc est, ut Israelitica natio secundum carnem, & gentium omnium diuersa ante factio in unam Ecclesiam, unamque Dei ciuitatem, unum verae pietatis coaptentur & coniungantur collegium. aedificator sapientium. GODER PERETS. ex verbo, structor maceriae. Allusio manifesta ad duorum illorum filiorum Iuda historiam: quorum alteri nomen PERETS hoc elogio addito factum est. Quare dirupisti maceriam. Est autem PERETS disrupta in continuo muro apertio & interuallum factum, quod aliàs nosser interpretis confectionem, aliàs maceriam nominat. Hispanicè portillo dicitur, & ex eo nomine verbum apertillar factum. Fuerat autem iam olim à Iuda vasta & immanis inter Israellem & ceteras gentes interruptio, magnis opinionum, animorum, & consuetudinum interuallis diuersa. Cuius instructorem hunc, de quo agimus, Dei populum fore atque nomine celebrem & nobilem commendat unquam mansurum. Vates aut. Ad quam significationem, verbis quidem aliter positus, re autem eadem, illud D. Pauli facit: qui de Christi pacificatione, & populorum concordia sic scribit. Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriae soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, ut duos condat in semetipsum in unum nouum hominem faciens pacem, & reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Primum enim disrupto muro inter gentes & Israelitas differebat, quam etiam differentiam & dissensionem legis occasione auctam significat Apostolus, interiecta mandatorum lege, cuius decretis altera pars vacabat, altera minimè parebat. Hac mandatorum lege per Christum euacuata communio utriusque populi celebrata fuit, atque integratio unius Ecclesiae muro coniuncta. quo loco Apostolus de interiecto vallo mentionem fecit; hic verò Vates de interruptione communis quondam parietis, eiusdemque de integro connexionione. quam Paulus respiciens, indicauit: Fecit utraque unum. Igitur alterum ex populi huius cognominis aedificator sapientium, siue, structor maceriae fore praedicitur. alterum verò auertens semitas in quietem. MESOBEB NETHIBOTH LASABETH. Conuersor semitarum ad sedendum. Vnum ex publicis operibus in commune hominum beneficium in si-

Israelitae &
gentes in vna
Ecclesiam
coniungendi

PERETS.

Inter Israel
& gentes in-
terruptio.

Locus Dni
Pauli illu-
stratus.
Ephes. 2.

instituta viarum instructio & munimentum habetur, propter quod & nomen auctoribus arrogari, & monumentum statui solet. Cuius cura atque laudis exemplo vel illa Romanis celebres via Appia & Flaminia fuerint, atque illa per Messalam restituta & concinnata, quam illo carmine celebratam accepimus:

Non taceam monumenta viae, quae Tuscula tellus
Candida, antiquo detinet Alba lare:
Namque opibus congesta tuis hic glareas dura
Sternitur, hic apta iungitur arte flix.
Te canit agricola, è magna cum venerit urbe
Serus inoffensum retuleritque pedem.

Manifestum autem, nullius studio ignotum est, varias religionis vel superstitionis potius à gentium doctoribus, Vatribus, ac ducibus fuisse excogitatas doctrinas, easdem vias siue sectas appellatas. quarum inuentores & auctores finem ac terminum in beatitudine esse promittentes, nullam tamen sectatorum ac discipulorum cuiquam praestitere: quippe quos nec veram beatitudinem cognoscere, quare nec monstrare, nedum tradere potuisse, deprehensum fuerit; imò quam longius in illis progressus esset factus, tanto longius à vero bono videatur aberratum. namque ibidem esse oportuit humanae felicitatis finem & terminum, ubi fuerat eiusdem naturae, & generis verum initium, hoc est, Deum hominum & auctorem & beatorem cognosci, peti, ac sequi, & obtentum curari decuit, in eoque, uno obtinendo bonorum finem atque summam statuere. Ab hac ratione quicumque quacumque, ex parte ac via diuerterent, aberrare necesse erat, & omnem in itinere laborem ac sumptum positum, perditum demum ac vanum experiri. donec oriens ille exortus exstitit, qui ex alto lucens, eos qui in tenebris & umbra mortis sedebant, illuminaret, ad dirigendos pedes illorum in viam pacis. Hanc pacis & quietis inuenienda viam significat hoc loco Isaias à populo Dei tenendam, atque aliis à terò aberrantibus, & errorem deponere auentibus commonstradam relictis illis variis antè sectis; quae, quia priuatarum familiarum, & non omnibus hominibus pariter communes essent, semita vocantur. Harum sectatores & frequentatores ab erroribus reuocatos, ad verae habitationis locum reductum iri Vates hypallage figura vsus praenunciat, ex eaque re nomen illud insigne auertens semitas in quietem, siue vertens semitas in sedem, vel habitationem, Dei populo haerendum & confirmandum. Cuius officij specimen Paulus & Barnabus apud Lydos dedisse, iam commemorauimus: Viri fratres, quid facitis? & nos mortales sumus similes vobis homines, annunciantes vobis ab his vanis conuerti ad Deum viuum, qui fecit caelum & terram, & mare, & omnia quae in eis sunt. Qui in praeteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas, & quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, &c. Atque Athenis Paulus apud Areopagum: Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosiores vos video: Praetereans enim, & videns simulacra vestra, inueni aram in qua scriptum erat, IGNOTO DEO. quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis. Deus

Tibul. lib. 1.
8.

Variè ad bea-
titudinem
sectae hucque.

Finis bonorum

Luce 1.
Via pacis.

Act. 14.

Act. 17.

qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, hic calis & terra cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur, indigens aliquo; cum ipse det omnibus vitam & inspirationem, & omnia; fecitq; ex uno omne genus hominum inhabitare super uniuersam faciem terræ; definiens statuta tempora & terminos habitationis eorum, quærere Deum, si forte atrectent eum, aut inueniant, quãuis non longè sit ab uno; quoque nostrum: in ipso enim uiuimus, mouemur, & sumus, sicut & quidam uestrorum poetarum dixerunt: Ipsius enim & genus sumus. Genus ergo cum simus Dei, non debemus aestimare auro aut argento, aut lapidi, sculptura artis & cogitationis hominis diuinum esse simile. Et tẽpora quidem huius ignorantia despiciens Deus, nunc annunciat hominibus ut omnes ubique pœnitentiam agant [Hoc est quod Isaias ait: Et uocaberis auertens semitas ad quietem, siue habitationem. Namq; idem uerbum est MESOBEB cum THESUBAH, quod pœnitentiam significat ex eodem themate deducta uoce] Eo quod statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in æquitate, in uiro in quo statuit fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis. Cum audissent autem resurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam uero dixerunt, Audiemus te de hoc iterum. Sic Paulus exiit de medio eorum. Quidam uero uiri adherentes ei, crediderunt. in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis. Hæc uero ex quamplurimis exemplis adducta, satis planè docebunt certam illius tituli rationem populo Dei adscribendi, auertens semitas in quietem, cuius iure & appellatione donandum Dei populum pollicetur Vates, ubi præter ea officia, quæ docuit, diligenter & serio facta, certa etiam uera pietatis ac religionis ratio instructum & obseruantem commendauerit, nempe:

Si auerteris à sabbatho pedem tuum, facere uoluntatem tuam in die sancto meo: & uocaueris sabbathum delicatum, & sanctum Domino gloriosum, & glorificabis eum dum nõ facis uias tuas, & non inuenitur uoluntas tua, ut loquaris sermonem.

Si rectè rem omnem expensam atque examinatam aestimare uacet, illud profectò comperietur, quidquid hætenus præceptum fuerit, nec ultra captum, & facultatem nec ultra debitum hominum esse; sed id omne intra humani officij definitionem contineri. Namq; totius commendata hætenus doctrina summa duobus capitibus aut articulis comprehendendi potest, altero abstinentiæ à maleficio; altero uero beneficiæ in egentes oportuna. quæ utraq; natura iure hominem omnem humanè ac se dignè uiuere uolentem præstare & oportet, & propriè decet, alijs brutis & mutis animalibus deteriorè euasurum. S. S. E. Cum hæc omnia feceritis [quæ præcepta sunt uobis de uita & moru decore & officio] dicit, Serui inuiles sumus, quod debuius facere, fecimus. Quare tametsi quisquam ex philosophia disciplina, uel alijs ex recta natura humane cognitione & estimatione bene ac puris uiuat manibus, beneficiamq; studiosè exerceat; nisi tamen sublimius quid agat & studeat, homo quidè humanusq; dici meretur & potest.

Si qui-

Si quidem quis tantum fide carens, præstare ualeat (quæ adhuc sub iudice lis est) uerum ut Filius Dei nominetur, & sit; euincere non potest. quamquam, uti diximus, & repetimus, hoc ipsum agere atq; conari, & quantum possit, contendere debuerit; quod ad pœnitentiæ rationem referendum esse, docti sumus, in eoq; agendo gratiam atque uirtutem iubentis ac postulantis Dei poscere & expectare, sibiq; minimè de futuram fidere. Verum enim uero rectam pœnitentiæ huius rationem cum fide coniunctam hoc illud esse; quod simul curatum & præstitum diuini doni & priuilegij illius admirabilis adoptionis filiorum Dei liberalem communicationem à promissore benigno impetrat: non ex operibus iustitiæ legalis, quæ fecerint homines, sed per suam misericordiam & lauacrum regenerationis, ac renouationis Spiritus sancti. Ex quibus documentis intelligimus, impossibile esse sine fide placere Deo. Qualem uero fidem hanc esse oporteat, non uulgaris aut communis, non promiscui & indistincti, non etiam priuati singulorum consilij, sed diuini tantum documentis ac responsi statuere fuerit. Tametsi enim unumquemque hominem ad Deum accedere studentem natura magistrum illud monere ac docere soleat, uidelicet credere quod est, & quod inquirentibus se remunerator est; plurimum tamen refert intelligere, quem admodum ille sit, & quo pacto inquirendus, cuiusmodiq; remunerationis, ac premij præcipui & uerè beantis auctorem se præbeat: quamobrem euangelice, de qua nunc sermo est, doctrina primum & summum caput duabus partibus exigendis absoluitur, Pœnitentiæ, & credite Euangelio. & Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit; qui uero non crediderit, condemnabitur. Igitur ad illud maximum ac diuinum donum impetrandum, pœnitentiæ, utaq; antea acta mutationem, & fidem exigunt, omnia sacra docent scripta. quam etiam rem Deus hoc loco per Vatem exigit integram: explicato enim de pœnitentiæ argumento, fidei & credendorum summam, in recta sabbathi cognitione & obseruatione statuit. Cuius obseruatio & cultus non solum operum corporis uacatione præstatur, sed præcipuè mysteriorum illius instituti cognitione, fide & gratulatione atq; reuerentiâ, & continentè studiosaq; postulatione. Namq; sabbathi institutio non ex humano, sed ex diuino decreto facta sapientiæ, uirtutis ac bonitatis Dei documentum commemorat, atq; beneficiorum illius in hominem magna monumenta breui refert indice. utpote cuius contemplatione humanus animus mundum à Deo creatum, factum, ornatum, atq; absolutum, & homini ad usus ac decorem & honorem traditum intelligit, & eundem Deum summa quiete constantem creato à se orbi uniuerso, & humanis in ipso rebus prouidere, & homini quietem, quam hæc sabbathi celebritas arcanè significat, paratam oportuno tempore præstiturum. Quam quietem iam quidem à Christo paratam, Dominica Christianis obseruata dies, prædicat, & affirmat. Denique sabbathi ueteris exactus, & rectè institutus colendi mos doctrina de creatione generationeq; mundi atq; hominum argumentum representabat, atq; Euangelici sabbathismi præbebat imaginem. quo sabbathismo mundi renouationem hominumq; regenerationem absolutam intelligimus, quam Christianæ

Pœnitentiæ cum fide coniuncta.

Fidei.

Fidei mysterium in sabbathi obseruatione.

Sabbathi institutio & mysterium.

Dominicæ diei mysterium.

Sabbathici Euangelici.

stiana fidei doctrina spectat omnis. Quae verò de sabbatho praecipuntur & cognoscuntur, ad omnium legitimorum festorum quoque pertinent sanctitatem & significationem. quamobrem sabbathismo similis in aliis omnibus indicitur operum vacatio ad mysteriorum illius festi contemplationem, & gratulationem supplicationesq; instituta. Atque haec brevis expositio fuerit arcanae significationis obseruandi sabbathi Israelitis quondam indicti, & apud hunc Vatem, & alios commèdati, & Christiani in eo significati sabbathismi. Nam quae nunc reapse ac veritate tradita constant, eadem in figura antiquis purè & ritè agenda imperabantur, violareq; nefarium, & à fide alienum censebatur. Quoniam verò felicitatis Christiana breuissimam summam univo verbo apud hunc Vatem proximo superiore versu Deus indicarat, eandem summam iam antea in lege significatam, in huius versus refert initio, eiusdem verbi voce & elementis vsurpatis. Cuius dictionis elegantia & vis cum Latino reddi nequeat sermone aut sono, ad propria & prima eua vocabula reuocanda nobis fuerit. Dictum est proximo antecedente verbo, Dei populum vocandum auertens semitas in quietem. nomen, pro quo Latinus interpres quietem reddidit, est S A B E T H, quod sedere, quiescereq;, & cum nominis formam praefert, sedem quietemque significat. Cuius vocabuli inductio veritatem antiqui festi commemorandam appellauit. Quod festum iisdem prorsus elementis, hoc est, consonantibus iisdem constat literis SABATH. His porro vocibus labio & sono quidem parum admodum; significatione verò nihil discrepantibus vnum idemq; verbum utrobique adiunctum auditur, illi MASIB, huic verò THASIB. illic dictum MASIB LASABETH. in proximo subiunctum THASIB MISABATH. Quis nam alia in lingua hanc nouerit representare paronomasiam? Quod si linguarum indoctus quispiam idemq; osor verborum sonum, modò sententiam teneat, contemnendum putet; longè nostra distabit & vox, & ratio. qui quidquid à Spiritu sancto profectum, inspiratum, ac dictatum est, contemni nefas esse assueueramus. Est itaque huiusmodi nobis utcunq; imitatio verborum, quamquam ad significationis vim minus vsque efficax alusio. Et vocaberis auertens semitas ad quietem, si conuerteris à quiete pedem tuum. Si auerteris à sabbatho pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo. Praposteram illam celebrationem festorum dierum, quam Ierosolymitani ad sua tantum per agenda vsurpabant, corrigendam, & ad verum & purum, significationeq; sua dignum ritum reuocandam & instaurandam praecipit Deus is qui sibi ad ea quorum causa indictum est sabbathum, hoc est, ad vera quietis commoda conducere optauerint. Si rectè, inquit, ac ritè sana mente, purisq; manibus ea quae tibi in figura tradidi obseruanda, obseruaueris, efficiam ut quae tibi in his recondita seruantur, obtineas. Atque de reconditis iam, quantum illa ferebat atas, declaratum est illa formula, auertens semitas in quietem. De figura verò recta obseruatione nunc ita pronunciat, ut cognosci velit sabbathum nec ab homine institutum, nec propter terrestrem aut caducam priuatamq; cuiuslibet hominis utilitatem vel commoditatem. Namq; istud vel ipso sabbatho,

Linguae sacrae
utilitas.

ibi, id est, quietis nomine excipitur & excluditur. Otium enim poscit sabbathum, non negotium: otium verò, quale nam, num ignauum atq; segne? nihil minus, sed otium Deo dicatum, atq; in Dei, diuinarumq; contemplatione rerum, ac praecipue in beneficiorum comemoratione ponendum. quamobrem ab omni motu & labore otij huius inimico vacandum & fugiendum. Et quoniam manifestissimus in animalium labore corporis motus est; motus autem pedibus fit, qui nunquam aliquò sine causa mouentur; ideo huiusmodi interdictum est motu: cuius interdictum ad cetera extenditur, quae priuata & profana rei causa agi possunt. Si auerteris à sabbatho pedem tuum: si auerteris, inquam, facere voluntatem tuam in die sancto meo. Perperam enim, imò & sacrilegè diei mihi, & à me sanctificati tempus in voluntate tua facienda impenditur; quali verò voluntate, nimirum quam supra accusatam audiebamus. Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra. Sabbathi autem obseruantiam, ne quispiam sibi ignoratam, Sabbathi obseruatio, vel non indicatam causetur, tribus partibus constare docet; otio & cessatione à negotiis terrenis & caducis; quam ita declarauit, Si auerteris à sabbatho pedem tuum. & paulo post: dum non facias vias tuas; & renunciatione, & conuersione voluntatis propriae in diuinorum praeceptorum studium & amorem. Si auerteris facere voluntatem tuam. id quod subiuncto etiam repetitur versus, & non inueniatur voluntas tua. Cum autem hac non inuenitur, consequens erit quari, & inueniri voluntatem eius, cui, & à quo dies ille fuerit sanctificatus, hoc est, omne otium in ea reponendum, ut voluntas Dei cognoscatur & obseruetur. id quod in ipsa sabbathi institutione sancitum & exceptum fuerat. Sex diebus facies opus tuum; Exod. septimus dies requies est Domino. Quippe hac certa cuiusdam seruitutis^{cc} conditio atq; equitas est; qua septimam quamque lucem Domini singularibus obsequijs praeberè iubetur seruus. De tertia obseruationis parte sic pronunciatum. Si & vocaueris sabbathum delicatum, sanctum Domini gloriosum, & glorificaueris eum. Ad cuius lectionis arcanam explanationem vulgati ac solennis moris & ritus meminisse oportet; in quo ritus quidquid ad letitiam, exhilarationem, gaudiumq; commodè, & sine vitio vsurpari potest, communitè vsurpabatur propter singularem praecepti adnotationem & commendationem, nempe: Et lataberis in ea die. Cuius adiuuande letitiae causa mundioris, tum victus, tum cultus, in sabbatho prouiscuisque facultate vsus fuit, atq; etiam lectionum, sermonum, cantionum, & consuetudinis omnis quam fieri poterat letissima celebratio. Omnia quae si ad suam causam, & veram significationem referentur, & licebant, & decebant profectò; sed, ut res & iudicia hominum sunt, paulatim corruptis moribus euenit, ut omnia haec in profanum, atque adeo in sacrilegum abusum non transferrentur modò, sed etiam luxuriosè & intemperanter profluerent ad libidinem, ad inuidiam, ad ambitionem, ad contentiones vsurpata. quod & in nostris Christianorum festis, utinam non tam verè quam improbè atque impotenter spectatum fuerit. Denique id quod Deo, id est, spiritui, dicandum fuit, atq; ex consequenti, in spiritu & veri-

tate ad animum referendum, animoq; peragendum, vel ad proprium com-
modum singulorum, vel ad corporis tantum recreationem ac delicias, vel
ad superbiam & fastum traductum. Quia verò de sermonibus, cantibus,
lectionibus, saltationibus, ludis, spectaculis, lusibus, quid de tota festorum
consuetudine dierum dicendum? nisi ab iis, quibus diuina festa purè cele-
brata, oportuit, gentium vel Floralia & Bacchanalia, atq; Lupercalia, &
si qua turpiora memorantur, nefario superari exemplo? At qui latitiam &
gaudia suis Deus adrogat festis, adrogat quidem, tamen non vana, non im-
pia, non impura, non grauibus ac seueris indigna moribus, verum digna eo
die, quem Deus sibi sanctum esse, quare & sanctè celebrari instituit. S. S. E.
Hac dies, quam fecit Dominus, exultemus, & letemur in ea. Exultatione
& letitia quam fecit Dominus. hoc significat in ea, in eiusdem rationibus
agendis & celebrandis, ac recolendis. Hoc idem apud Vatem nostrum. Si
vocaueris, [si dixeris, atq; ita tibi & aliis persuaseris] sabbathum deli-
catum, GHONEG. gaudium, letitiam, exhilarationem, non humanam, vel
belluinam potius, verum sanctum Domini gloriosum. LKDOS IEHVEH
MEKUBAD. ad sanctificandum Dominum gloriosum. quod grauitate,
seueritate, atq; dignitate celebritatis deceat eos, qui Dominum colunt, &
sanctificanti. Dominum, inquam, gloriosum & sublimem, atq; ab omni
alia inferiore natura, siue vera, ut mundi, siue falsa, ut eorum qui pro Diis
falso coluntur, procul secretum, atq; singulari maiestate praestantem. Ad
hunc itaq; omnem colendi ac celebrandi festi rationem referendam accepi-
mus, in iis qua animi et voluntatis impulsus, qua ad corporis etiam quietem
spectans, nec secus in iis qua sermones, dicta, lectiones, confabulatio-
nes, cantus, lusibus, atq; omnem cum priuatam meditationem, tum comunem
consuetudinem, & publicam celebritatem communiunt. vt loquaris ser-
monem LEDABER DABAR. ad loquendum verbum. eadem forma qua
dictum ad sanctificandum Dominum gloriosum, eadem etiam sub-
iunctum ad loquendum verbum. vt verba etiam & sermones omnes ea
vnica ex causa & mente concipi, & lingua pronunciaris conueniat, hoc est,
ad sanctificandum Dominum. Hac quidem omnia, cum sua sponte pul-
chra, legitima, & humano animo atq; pietatis tinctura imbuta, dignissima
esse, tum verò viam ad veram salutem, ad felicitatem, ad aternasq; delicias,
& immortale gaudium, denique ad caelestis regni petendam, & ex benigno
Deo impetrandam hereditatem, facere declarata asseuerantur & confirmantur.

Tunc delectaberis super Domino, & sustollam te super altitudi-
nes terræ, & cibabo te hereditate Iaghabob patris tui. Os enim
Domini locutum est.

Regni caelestis imago idoneis verbis & sublimi dicendi genere describitur: in quo summa pax & letitia, vipote à Deo auctore & adoptate profe-
cta, & effecta; in quo gloria & sublimitas claritasq; immortalis, in quo
omnium bonorum abundans & indeficiens copia, eaq; in hereditatis ius
donata; denique in quo legitimi antiqui sabbathismi res ipsa, & constans
traditur veritas. Nam pro sabbathi ista imperata, & rectè celebrata per
fidem

fidem & obseruantiam letitia, Delectaberis super Domino. de quo scri-
ptum: Delectationes in dextera sua in finem. & scriptum, Fructus autem
spiritus, pax, gaudium, & c. pro sanctificatione Dei & propria voluntatis
à terrenis rebus & commodis alienatione sustollam te super altitudines
terræ. Locum & mansionem terrenis altiore non minus quam caelestem
esse oportet. Pro quo Latine legimus sustollam in prima lingua est, HIR-
CHABTHI. Verbum RACHAB ascendere, equitare, equo vel currui imponi,
atque victoribus & triumphatoribus conuenit. vt, Ascendit super cheru-
bim. & Ei qui ascendit super calum cali ad Orientem. Triumphantis ita-
que iure, more, ac modo currui vectum, atq; ex alto terram despecturum, cul-
torem se efficiente Deus recipit; atq; ad Elia in igneo currui rapium oratio-
ne adludit: quem supra montes etiam altissimos editum & sublatum mul-
torum testium diligenter & accuratè disquirentium comprobauit oratio.
Ecce cum seruis tuis sunt quinquaginta viri fortes, qui possunt ire & qua-
rere dominum tuum, ne forte tulerit eum spiritus Domini, & proiecerit eum
in unum montium, aut in vnam vallium. Qui ait, Nolite mittere. coege-
runtq; eum donec acquiesceret, & diceret, Mittite. Et miserunt quingua-
ginta viros: qui cum quassissent tribus diebus, non inuenerunt; & reuersi
sunt ad eum. at ille habitabat in Iericho; & dixit eis, Numquid non dixi
vobis, Nolite mittere? Quam etiam euehendi populi Dei rationem atque
imaginem illud ab alio Vate spectatum ac dictum, professioneq; fidei pro-
nunciatum spectat: Et super excelsa mea deducet me victor in Psalmis ca-
nentem. Iam verò ad simplicem verborum significationem rerum etiam ar-
canam rationem & veritatem digito tantum intento indicamus. Humana
& communi carnis & sanguinis conditione longè meliorem, & sublimio-
rem statum & usum populo sancto ex Dei beneficio obtinendum, mystico
hoc subsignificatur promisso. nihil tam sublime in terra, humanaq; Ada-
mi carne esse, nihil tam forte aut princeps & eminens, cui Dei filij victo-
res impositi, tamquã auriga currui nõ prasint, & moderentur & imperet.
Porò quod postremo promittitur loco perpetuum ius, ac diuino munere
stabilendum, & populo Dei adscribendum indicat. & cibabo te heredi-
tate Iaghabob patris tui. Perstat in eadem antiqui sabbathi imagine de-
claranda. Sabbathi enim nomen quietem significare, nulli iam studiosorum
ignoratur. Cuius diei celebritas & obseruatio, tum alia multa, tum etiam
beneficium illud repræsentabat promissa patribus terræ, ac post longam qua-
draginta annorum peregrinationem adita, atque eodem quo primum adita
est die, vsucapta; cum totis antea quadraginta annis non propriis & nati-
uis, atq; communibus cibis, sed expectato in diem ex aëre alimento, Israeli-
tae vescerentur, & viuerent: interim singularem Dei & assiduam prou-
dentiam experti, non tamen perpetuam, & vt propriam ex animi sententia
omnibus expositam locis, sed post certum colligendi tempus ex oculis amotam,
& sublatam ad exercitationem & experimentum fidei & spei, virtutum
pro tempore ab illis exactarum. quas demum pro consilij diuini ratione spe-
ctatas & probatas promissis de terræ possessione obtinenda, & hereditatis

iure ac nomine distribuenda, veritas constitit: quæ ab initio ipso, à primo, inquam, ingressu, certa & presenti usucapione præstari cæpta, atq; ita pro tempore diuina fides liberata est, interim dum incolis malisq; dominis pulsus & perditis, commodè, oportune, ac plenè præstaretur, magna & sapienter donantis Dei prouidentia, ut nihil vel de fructibus, vel de hereditatibus, & fundorum commodis & oportunitatibus, propter vastationem, aut cultoris inopiam periret. atq; ita ex eo die quo primùm ingressos Israelitas, terra illa recepit, quam primùm productorum à se fructuum copia affecit, paup, & aluit, ac deinceps postea ad expugnationis usque finem, & plenam partitionem atq; possessionem suffecit. quam quidem rem rationemq; omnem sacra historia diligenter animaduertendam obseruandamq; tradidit. Man-
 seruntq; filij Israel in Galgalis, & fecerunt Phasè quartadecimadie mensis ad vesperam, in campestribus Iericho, & comederunt de frugibus terræ die altero azymos panes, & potentiam eiusdem anni. Defecitq; manna postquam comederunt de frugibus terræ; nec visi sunt ultra cibo illo filij Israel, sed comederunt de frugibus PRÆSENTIS TERRÆ CHANAAN. Præsentem terram Chanaghan notanter historia indicat ad significationem certæ iam usucapionis, & cõsecuta deinceps perpetua possessionis terræ illius diuino ex promisso partæ & acquisitæ. Namq; nomen CHANAGHAN ex etymi compositione acquisitionem responsam significat, hoc est, diuino responso acquisitam & possessam. Quod verò dicitur, PRÆSENTIS, idem quod iam traditæ & constantis. Atque Sabbathi nomine & celebratione promissam terram, & utraque etiam ratione diuini celestisq; regni hereditatem & possessionem significari, auctor idem nobis est Spiritus sanctus, & idonei interpretes David Vates, & Paulus Apostolus. Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentauerunt me patres vestri, probauerunt & viderunt opera mea quadraginta annis. Propter quod insensus fui generationi huic, & dixi, Semper hi errant corde, ipsi autem non cognouerunt vias meas, quibus iuravi in ira mea, Si introibunt in requiem meam. Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die septima sic, Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis. & in isto rursum, Si introibunt in requiem meam. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam: & ij, quibus prioribus annunciatum est, non introierunt propter incredulitatem, iterum terminat diem quendam Hodie in Dauid dicendo post tantum temporis, sicut supradictum est, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si Iesus eis requiem præstasset, nunquam de alia loqueretur post hac die. Itaque relinquitur sabbathismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus. Igitur terra olim Chanaghanitis possessionem Israelitis traditam, atque requiem appellatam hereditatem quoque Iaghabo assignatam sacra scripta vocant. Subiecit populos nobis, & gentes sub pedibus nostris. Elegit nobis hereditatem suam, speciem Iaghabo, quam dilexit. Cuius hereditatis verum & opti-

Iosue.

CHANAGHAN

Heb. 3.

Hereditas
Iacob.
Egal. 46.

optimum instar, utpote diuinum planè populo suo præstiturum sese polliceretur Deus. qui significanter Iaghabo nomen hoc loci appellauit, ut viri ex minori conditione ad tantam dignitatem, copiam, & amplificationem euecti, repræsenteret memoriam, eandem rationem cum iis demum habiturus, quos ex seruiti humilitate ad Israeliticum decus, id est, ad gloriam filiorum Dei, traducere constituit. Significatè verò Iaghabo magis quàm Abrahamo & Isaaco hereditatè adscribunt sacri auctores tum propter utramq; humani generis conditionem, humilem videlicet, & sublimem: quarum personas Iaghabo distinctè gesserat; tum etiam propter populi definitionem; quam ante Iaghabo domum nemo patrum obtinuerat. Namque Abrahamus & Abrahami filius Isaacus Prophetarum quidem & vñctorum Dei nomen sortiti sunt, primos autè Iaghabo filios ac nepotes statim à descensu in Aegyptum populum vocatos accepimus. Memor fuit in seculum testamenti sui, verbi quod mandauit in mille generationes: Quod disposuit ad Abraham, & iuramenti sui ad Isaac. Dicens, Tibi dabo terram Chanagham funiculum hereditatis vestra. Cum essent numero breui, paucissimi, & incola eius. Et pertransierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum. Non reliquit hominem nocere eis, & corripuit pro eis reges. Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. Et vocauit famem super terram, in seruum venundatus est Ioseph. Humiliarunt in compedibus pedes eius, ferrum pertransiit animam eius, donec veniret verbum eius. Eloquium Domini inflammauit eum; misit rex, & soluit eum. Princeps populorum, & dimisit eum. Constituit eum dominum domus sue, & principem omnis possessionis sue. Ut erudiret principes eius sicut semetipsum, & senes eius prudentiam doceret. Et intrauit Israel in Aegyptum, & Iaghabo accola fuit in terra Cham. Et auxit populum suum vehementer: & firmavit eum super inimicos eius. Quamquam verò tunc etiam Israelis nomen iam celebrari & nominari cæperat; tamen cum primùm in Aegyptum hospitiij causa deuentum est, in recessione populi Iaghabo facta adnotatur mentio, ut populo quidem tunc patris & principis, verum exiguò. S. S. E. Hæc sunt nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Aegyptum cum Iaghabo singuli cum domibus suis introierant. Et quidem in promissis apud antiquos pronuntiandis, varia sermonis formula narratur vsus Deus. Namq; Abrahamo tantum explorandi & cognoscendi terra sit us copiam fecit. Surge, & perambula terram in longitudine & latitudine sua; quia tibi daturus sum eam. Isaac verò apparuit Dominus, & ait, Ne descendas in Aegyptum, sed quiesce in terra, quam dixero tibi, & peregrinare in ea: eroga tecum, & benedicam tibi: Tibi enim & semini tuo dabo vniuersas regiones hæc, complens iuramentum quod spondi Abraham patri tuo. Verum eadem hæc Iaghabo & clarius & minutius, atque singillatim per partes explicata constitere, tanquam ei cui iam certum assignaretur ac definiretur possessionis ac fundi ius. Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, Deus Isaac. Terram in qua dormis tibi dabo, & semini tuo: eritq; semen tuum quasi puluis terræ, & dilataberis ad orientem;

Iaghabo
amplificatio

Egal. 104.

Exod. 1.
Sermonis in
promissis for-
mula varia.

Gen. 13.

Gen. 16.

Gen. 28.

& occidentem, & septentrionem, & meridiem. Os enim Domini locutum est. Certissimi & constantissimi propositi promissum formula hac significat ex auctoritate pronunciantis, non ex humano consilio aut inuenio, sed ex nomine misericordis & praestantis, atque ex ore eius qui mentiri non potest, quique perinde facile efficit atque eloquitur. Viuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Habet autem magnam quoque efficacitatis significationem formula hac ex verborum ratione, nam quod Latine dicimus OS, in illa lingua **PI** dicitur vocabulo duobus constante literis. **P**, quae certitudinem adnotat, & constitutum quid indicat, atque etiam praesentem loco rem: ita ut cum diuersis vocalibus pronunciatum **Pe** in sacra & Arabica lingua idem faciat quod ergo, vel utique apud Latinos. **POH** verò certum & praesentem signet locum, ut heic. Iod verò literarum omnium simplicissimum, initium & indiuisibilis tum figura tum pronunciationis atque decimi nota numeri, oris simplicitatem, & dictorum veritatem natura sua commendat, maxime oris **IEHVEH** proposito misericordissimi, & efficientia praestantissimi. Postremum verbum **DIBBER** in tertia inflexione mediatum, certum, ac decretum attentè & assueueranter pronunciatum indicat, cuius verbi prima forma est **DABAR**, vox qua pariter elocutionem, siue pronunciatum & rem significat, rem inquam certam, natura ac definitione constantem propria. Est itaque formula huius illa paraphrastica interpretatio. Quia os Domini locutum est. Namque certissimum, praesens, simplicissimum, & efficientissimum OS, misericordis & praestantis efficaciter effatum est.

CAPVT LIX.

ECCĒ non est abbreviata manus Domini ut saluare nequeat, neque aggrauata est auris eius ut non exaudiat: Sed iniquitates vestrae diuiserunt inter vos & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis, ne exaudiret.

VERAM, certam, atque fidelissimam, & omni redargutione atque exceptione superiore totius iam absolutae argumentationis collectionem oratio hac à Vate suam personam agente & monitore pronuntiata complectitur: qua humani ac terrena tantum sapientis ingenij argutiae, cauillationes, & sophismata omnia confutantur illo maximo, & omnibus diuinis documentis statuto ac firmato principio. In tota sacra lectione nullum Deo ad salutem hominibus communicandam obici posse impedimentum, nisi id tantum, quod ipsi sibi homines propria culpa moliantur & obiciant. Id quod cum alià frequentissimè apud Vates, diuineque veritatis ministros omnes, tum hoc loco clarissimè & explicatissimè deductum assueueratur. ubi, sicuti diximus, Vates, qui in superiore capite interpretis fidelis partes egerat, Deique orationem praconis officium facere iussus retulerat, nunc monitoris personam gerens, homines impia & peruersa redargutos sententiae, ad meliorem prudentioremque mentem, ad sanum & saluti conueniens consilium

liam reuocare studet. Namque antehac argumentationes hominum aduersus singularem prouidentiam à posteriori, uti adnotabamus, institutas, hoc est, ab experimento, ad rei & causa coniecturam deductas eodem argumentandi modo redargutas confutauerat. idque expressè egerat ex dictato Dei argumentationes hominum & solutiones proprias describentis, & verbis, uti dici solet, praecurris. Fuerat autem argumentationis formula ac summa illa. Nos ieiunantes Deus non aspiciit, ergo externa hominum facta vel non cognoscit, vel negligit: item peccatos & clamantes in oppressione & angustiis temporibus non audit, quare nec seruabit; quippe qui vel res nostras ignoret, vel curare nolit. Vtramque partem quemadmodum ex definitione & causa redarguerit Deus, intelleximus: & illud docti sumus, castigationes & correptiones propter peccata & scelera infligi à Deo, emendandi & ad poenitentiam reducendi homines causa; eos verò qui non emendantur, quamquam externis ritibus & ieiuniis, ac sterilibus verae virtutis actionibus assiduam & vehementem dent operam; tamen dum vitium non depouunt, nec prauam mutant mentem, ac mores corrigunt, perinde proficere, atque eum, qui limacem, aut impurum & sordidum quippiam premetes manus lauant, cum primum omnium impuritatis causam auersari & expelli oporteat. Istam verò impuritatem ab eis, qui redargebantur, non solum non reiectam, & abalienatam, sed tenacius etiam pressam; sed nouis indies contaminationibus auctam fuisse; atque ita istos falso conquestos, quam ipsi sustineant, culpam dissimulasse, ineptum argumentum pro idoneo producentes, mendosè etiam de diuina erga se prouidentia ac voluntate collegisse. Atque hac breuiter disputationis, hoc est, causae ac depulsionis peractae summa fuit: ex qua nunc Vates diuinam fidem asserendam, & hominum prauitatem euincendam repetit collectione siue argumentatione opposita & reuocata atque praestantiori modo inita usus, hoc est, à causa & primo maximo & constantissimo principio ad euenta & effecta reductus. In superiore disputatione nunquam ostensum fuit, vel Deum non videre humana facta, vel dicta, & clamores non audire; sed illud accusatum & confectum, eos, qui sic agerent, non recta, nec Deo spectatore digna facit, & ad inuidiam faciendam potius, quam ad veniam impetrandam, aut gratiam obtinendam animo ac mente agere: ex quibus omnibus illud consequitur, quod hic Vates assueuerat, videlicet, diuina prouidentia & erga res humanas cura rationem, vim, dignitatem, maiestatem, efficacitatemque plenissimam, omnibus nominibus veram, fidelem, integram, sanctamque constare. Ex quo, tanquam primo & firmissimo fundamento omnis de diuinis humanisque rebus inita disputatio rectè & luculenter deducitur, atque in utramque partem distinctè suscipitur, tam erga eos homines, quos diuina fouet benignitas, quam erga alios, quos iusta corripit punitio. Huic autem doctrinae initium Vates ab explorato & euicto, constantèque principio ducit, & veri, fidelis, atque studiosi, sedulique monitoris in hac parte fungitur officio; non qui nunc praconis partes agat, quas iam sibi absolutas nuper indicarat, clamans: Os Domini locutum est. nempe id significans responsum, quod exposuerat, omne ex di-

Prouidentia
Dei.

Perditio hominum ex propria culpa.

nino dictato, non modo sententia & re, sed sermone etiam toto retulisse, atque inter audiendum ac referendum aperte illud intellexisse, quod iam ipse exponet distinctè, voluntatis Dei erga hominum salutem, & hominum sibi ipsis prauè consulentum fraudis & culpa euasisse perdoctum, adeò ut sese iam illis redargutorem, & strenuum diuina causa oppugnatorem præstantem nulla humana reuincere aut morari possit quamlibet importuna contentio. id quod vel illa prima sermonis voce proficitur. Ecce, quæ & illationis, collectionis, atq; constantis, & ad sensum etiam iudicandæ assuefactionis vim obtinet. cui Latinorum ERGO in loco respondere adnotatur. ut:

Ecce.

Propert.

Prouidentia.
Psalmi locus
Psal.Misericordia
Dei.

Ergo, sollicita tu causa pecunia vitæ es. Atque argumentationis ex enthymemate ad integram collectionem reducta series ita habet: primū enim illud maximum & simplicissimum statuitur principium. Semel locutus est Deus, duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia: & tu reddes unicuique iuxta opera sua. In quo principio duo illa quemadmodum tenenda sint, facile & clarè patent, dummodo illud, Tibi Domine misericordia. Ex elocutionis formula Deo, tanquam proprium & præcipuè vendicatum, atq; propriae professionis, prærogatiuæq; nomine gratissimum intelligatur. adeò ut, si interrogatus Deus qua potissimum causa quidquid velit, posse gaudeat: absque dubio misericordia causa sit responsurus. Hoc significat, Quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia: quod ex duobus prius sibi auditum, Psaltes narrabat. Alterum verò illud, Quia tu reddes unicuique secundum opera sua Ex quo cognitu facile fuerit, velle Deum, vltroq; optare potestati efficacitatemq; suam in misericordia exemplis edendis exercere; tamen iudicem agere, qui unicuiq; non secundum id quod ipse vltro optaret, sed secundum id quod quisq; egerit, misericordiam impedere, vel vindices scelerum pœnas decernere & possit, & iniustitia exigere, sit effecturus: proinde quidquid hominibus euenerit, uti quæ res erit, ex hoc primo ac verissimo principio esse existimandū: ut si quid afferatur boni, id ex misericordia: sin verò quid incomodi et calamitatis, ex iudicio Dei profectū credatur: Dei, inquam, utrumq; valentis efficere, atq; ex eo quo diximus ordine efficientis: Et quidē hoc primum principium ab vsq; prima mundi origine obseruatum, atq; deinde etiam Dei effato semel declaratum, perpetuum, constans, & immutabile permanisse, neque vlla potuisse notari exceptione, dum modo rectè obseruantibus putata subduceretur, exponereturq; ratio, nullum, cui falsum nomen esset appositum, ut in superiore præconio falso appositum notabatur. nimirum quod, quæ nec ieiunium, nec anima humiliatio verè essent, illis falso adscriptis, ad calculum referantur nominibus: atq; ex eo vel Deum non posse, aut nolle seruare oppressos, vel humanis rebus cognoscendis curam, aut precibus audiendis, aurè velle præbere. Quidquid enim hoc pacto deduceretur, humano mendacio fauens, veritati derogaret, detraberetq; diuina. Mendaces autem homines in stateris suis, audiunt, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Dei veritas illa est. Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate. Voluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet,

Psal.
Psal.

ut saluos faciat eos. Custodiet Dominus omnes sperantes in se, & omnes peccatores disperdet. Ex utraq; itaque re, hoc est, ex Dei veritate, & hominum mendacio, oppositis colligitur, Deum nullo vnquam nomine fuisse, nec esse posse mutatum, ad humanarum verò mutationes rerum causas, ab ipsis dari hominibus sese pro libidine à recto vitæ & officij cursu, ad praua consilia & facta traducentibus. Hoc est, quod constante, seuera, & vehemente oratione atq; victrice sententia vates docet. Ecce, illatione pariter, & epithonema, atque redargutionis vim vox habet, singulariter ac distinctè pronuntiata. Non est abbreviata manus Domini, ut saluare nequeat. Ex verbo LO KATHSRAH IAD IEHOVAH MEHOSIAGH. non abbreviata manus Domini, miserantis à seruando. Manus facultatem siue efficacitatem, atq; efficientiam significat. quod scholasticorum sermone potestatem & actum dicere solemus. Duobus verò modis manus abbreviata vocatur, vel ex eo quod minus valeat, vel ex eo quod, quamquam valet, parcius tamen efficiat: ut contra larga dicitur siue benigna manus, quæ abundè præstare valet, & quæ præstat etiam. ut:

Præterea castum ingenium vultumq; modestum
Sanguine feruentem tribuat natura benigna
Larga manu. Vt rous modo breuitas aestimetur, tamen de Dei

manu dici posse negatur, utpote quæ salutem plenè præstare semper valeat, quæq; semper us præstet, quos ad accipiendum reperiat idoneos. Itaque nec impotens saluus, nec parca Domini manus est; cum utrumq; diuina natura & nomini IEHVCH. prorsus repugnet. Quod igitur voluntatem & virtutem Domini spectat, ita habet: quod verò curam, notitiamq; calamitatis, & indigentia hominum, non minus negatur id abesse Deo, hoc est, facultatem & vim audiendi oppressos, & salutem ac tutelam fidemq; implorantes diuinam: quippe nec aggrauata est auris eius, ut non exaudiat. Quod Latinus tardis auribus dicere solet, in sacra lingua KOBEDOZEN dicitur, grauis vel crassus aure. quod audiendi tarditas, vel ex crassiore aliquo habitu, qualis nonnullis fit senibus aut agrotantibus, vel etiam ex ipsarū prolapsu aurium fiat. id quod in canibus, quibus longiores pendent aures, experimur. Atqui manifestum est, Deum quondam Israelitarum apud Egyptios laborantium clamorem exaudisse: eum verò mutabilem proprie negat naturæ ratio, quare & nunc etiam posse, imò & rectè inuocantes exaudire conuincit, & conuictum etiam atque ad oculos, uti dicitur, iudicatum est, illum quam perperam ab istis prouocatoribus ageretur, & clamaretur, vidisse & audisse. nimirum simulatione & persona pro ieiunio, & propria libidine pro humiliatione animæ usurpata. atque hæc omnia peccatorum, ac scelerum cumulandis indies exemplis contaminata, consequitur, homines ipsos & sibi defuisse, & à se Deum diuinamq; abalienasse beneficia; non quod vel natura, vel voluntate, vel aliqua alia vi quicquam in notitia, voluntate, & facultate diuina mutatum villo modo fuerit. Sed iniquitates vestrae diuiferunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis, ne exaudiret. Ex constantia, immutabilitateq;

Ecce.

Manus.

Larga Dei
manus.

Inu. Sat. 10.

Aurium
grauitas.

Publicæ ca-
lamitates
vnds.Cogitata &
facta.

GHAVON.

Efal.

BADAL.

Dei explorata & cognita euentorum iudicium ducti debere, Iſaias indicat, cauſasq; ſtatueret docet, quas pro certis habitas & conſtitutas, facile fuerit ex humanorum obſervatione morum colligere, & indicare. Si enim Deus ſibi ſemper conſtat rectiſſimus, nec humana res ſecunda eueniunt, has deprauatas eſſe, atque ipſos vltro à recta erga Deum ratione deflexiſſe, oportet: *inuerſi exiſtunt.* Atque humanarum rerum duæ ſunt partes, cogitata, & facta: cogitatis vel rectitudo, vel prauitas accidit, factis verò vel decus, vel turpitudine adſcribitur. Cogitationum ac mentis rectitudo in Deum, tanquam gubernatorem intenditur: quem, quia immotum & conſtantem intelligit, nec ad dexteram, nec ad ſiniſtram petendo deſectit, quòd ſi deſlexerit, eadem opera ſibi ipſa fraudem atq; abalienationem à Deo, & ex conſequenti, malum exitium parat, ac molitur. Namq; in ipſo vita eſt. Iam verò ſi ad cogitationum prauitatem factorum quoque dedecus ac turpitudine addatur, tum verò nubes & nebula; tunc fumus, atq; mille impedimenta interponuntur, quo minus fauentis ac lucentis, & benigni ſua ſponte Dei gratia & efficientia, atq; ſalus iis communicetur, quibus aliàs paratis & bene habentibus vltro ipſa influebat, non ſecus atque ſolis lux iis non excipitur, quibus vel clauſi, vel ſordibus infecti, vel omnino turbati ſunt oculi. Notanter verò dictum eſt, iniquitates veſtræ diuiferunt. *HAIV MABDELIM.* fuerunt diuidere facientes. Culpam omnem & auerſi ac deſiderati diuini fauoris, & praſidiū in humana mentis prauitate & auerſione poſitam eſſe ait: namque recta, & ſibi conſtans virtutis efficientia, ſi recta & intenta excipiatur via, conſtanter valet & prodeſt; contra verò, ſi exceptura natura aut virtutis preparationem vel nullam reperiat vel deſlexam obliquatam, aut aliò deortam offendat. Huiusmodi prauitatem *GHAVON* ſacra vocat lingua, & ad conſilium animorum atq; rerum intentionem refert. Ex qua ſignificatione illud eſt: Cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habitii ſunt in teſtamento eius. Siquidem teſtamento illo conſtitutum fuerat, ſe illis futurum in Deum, ruruſus illi in populum: ſed cum ipſi à veri ac fidelis populi integritate, rectitudine, & firmitudine deſciuerint, Deum ſuum ſibi ex pacto conſulentem non alienatum repererunt, ſed conſtantem, & ſua in ſtatione & veritate manentem, declinauerunt, atque ſibi ipſis illum fauere non ſiuerunt. *BADAL* verbum non ſolum interiectu, verum quacumque declinatione vel auerſione, deuiationeq; diuaticare ſignificat. Conſultio autem appellatur nomen *ELOHEICHEM*, Deum veſtrum, ut nihilominus in ſe ipſo, & apud ſeipſum hominibus providentem conſtare aſſeueret, quem ut non ſecundantem experiantur, homines ipſi vltro non obſecundati, in culpa ſint. Atq; hoc quod ad gratia, auxiliū, praſidiū, & felicitatis experiunda copiam facit: quod verò ad diuinam humanarum rerum attentionem, ſiue cognitionem ex ſenſus imagine (quam affingere fas eſt) mouendam & excitandam attinet, hoc eſt, exclamantium, precantium, ac vouentium hominum percepta voce (namque ad ſuperiorem ſermonem adhuc refertur hac oratio) ait, attentionis diuinæ reſiſſimum exemplum ipſos homines fuiſſe molitoſ, utpote qui eam ſuis factis inuenerint labem,

bem ac turpitudinem, ut, quantum ex ſe eſt, offendiſſimum reddiderint eum cuius puriſſimi oculi & pulcherrima facies turpia omnia auerſatur, atque ita auerſatum vultum aurium etiam attentio auerſa ſubſequitur. & peccata veſtra, turpia & improba facta, abſconderunt. *HIZZHIRV*, auertere fecerunt. Faciem [eius] *PANIM* facies dicitur, ex ea ratione quòd attendere intueriq; ſolet. At qui non ait auerſam eſſe faciem à viſu, ſed *MISEMOAGH*, ab audiendo. Videt enim Deus cum turpia tum proba & honeſta facta hominum: hoc tamen diſcrimine, quòd honeſtis probandisq; exemplis inſpectis aures etiam applicet vobis faciles & propitias; contra verò turpibus offenſus ſpectaculis, vultum deſtator auertat, auresq; propterea neget ſecundas. *S. S. E.* Peccatores Deus non exaudit. & *Reſpexit Deus* ad *Abel* [primū] & munera eius [in quibus vota inerant] ad *Cain* autem, & ad munera illius non reſpexit: quia huius opera mala erant, fratris autem bona. Atq; ita ex Dei in bono, iuſto, atq; a quo diligendo, prauo autem ac turpi auerſando ac deſtando conſtantia, homines ipſos quo minus rectè, ſecundè, ac feliciter proſpiciatur & eueniat, ſibi deſſe, & in culpa eſſe confirmat, & aſſerit *Vates*. eandemq; aſſeuerationem manifeſtis iam, atque non ex coniectura, ſed ex ſenſu petitis argumentis, ruruſus ad poſteriorè argumentandi rationem reuocatis indicat, & confirmat. Atque ut ſenſus humanus corporeus eſt, ita id quod accipit & cognoscit, à corpore non ſeiungitur. In oratione autem primus eſſe ſolet palmarum vel ſupplicum, vel extenſarum habitus, quem deinde oportune precantum, ſiue voces & clamores edunt, ſiue demiffiore ſono preces. Rei autem natura hoc exigit, ut prima ab eo qui oratur, habeatur manuum habitus ratio, eaq; attentionem vel parat, vel auertat. Namq; hæc oculis primū conſpicitur, ut qui prius tangatur ſpectro, quàm auris auditu. quod ſi is qui rogatur, turpi palmarū & manuum offendatur habitu, oculos & faciem quamprimū auertens conſequentem aurium attentionem, in intentionemq; auertat neceſſe eſt, indignam auditu cenſens eius orationem, qui impuritatem ac turpitudinem teneat & foueat, nec proſiteri & coram puris eius, qui precatur, oculis tendere oſtentareq; dubitet. Quamobrem à *Nina* rege ſapienter decretum indictumq; fuit. Conuertatur vnusquisque à via ſua mala, & ab iniquitate, qua eſt in manibus eius, & reuertatur ad Dominum, & clamet. Atqui Deo turpia omnia diſplicere, utpote puriſſimo, certum eſt: tum verò maximè peccata & ſcelera, qua aduerſus ius & fas in quemquam mortalium admiſſa fuerint, utpote in ſacrum ac dicatum ſua natura Dei templum, quod prophanare ac violare nefarium ac ſacrilegum cenſetur. Templum enim Dei ſanctum eſt quod eſtis vos. Iam verò iniuriarum genus omne quodcumque diuina lege vetitum in hominem quempiam ſuſcipitur, ſanguinis vel ſanguinum nomine ſignificare ſacra lingua ſolet. Atq; iniuria concipiuntur quidem animo ac mente, verum niſi in opus prodierint, nec Latinis facinora, nec in ſacro ſermone ſanguines dicuntur. Eſſe verò prauitatibus & peccatis Deo inuiſos homines, quos redarguit *Iſaias*, non ex cogitatis notat & confirmat. quarum tamen arbiter ipſe eſſe, utpote *Vates* poſſet: verum ex manifeſtis iniuriis

Ioan.
Gen. 31.

Ioan.

Orantium
habitus.

Ioan. 3:

iniuria.

Sanguines.

iniuriis & malefactis, quæ palam humano etiam sensu cognita & explorata ex quali animi fonte & consilio profecta fuerint, censeri & iudicari in promptu fuerit; præcipue cum nulla corporis & membrorum pars, quibus interni animi motus indicari solent, manifesto vitio immunis & pura ostendatur, atq; hominum recte sentientum & seueriorum sensus non offendat; nedum mens ipsa & cordis penetratia, unde hæc habitum sumunt, Deo interna per noscendi execranda ac detestabilia cernantur & censeantur.

Manus vestræ pollutæ sunt sanguine, & digiti vestri iniquitate: labia vestra locuta sunt mēdaciū, & lingua vestra iniquitatē fatur.

Reip. ordinis Admirabili & aptissima oratione totius populi ac reipublicæ corpus in vitio & culpa esse arguit. idq; diligenti & exacta membrorum partitione ostendit. Indicat enim totum humanæ societatis & consuetudinis humanæ corpus, quo publica constat res, quoq; priuata singulorum continetur, & conseruatur, quinque constare ordinibus: quos quinque præcipuarū humani corporis partium nominibus indiget ex translationis & allegoria ratione sumptis. Quæ orationis figura in sacris libris omnibus in Vatum responsis frequentissima est. Prima quidem ciuiliis corporis pars manus. siue palme sunt. Siquidem ciuiliis societas ad opportunum & mutuam humani generis auxilium & iuuamen instituta est. quod sine actionibus nec manere, nec intelligi quidem potest. In agendo verò & efficiendo principem locum, primamq; prærogatiuam sortita videntur manus ita ab auctore locata, aptate & concinnata, atq; eo posita modo, ut cuiusque corporis membro sua indigente opera, præsto esse possint. Manus autem palma ac digitis constat. Illa ad excipiendas, fouendas, & continendas res aptata; his verò ad easdem expediendas, distinguendas, ac determinandas, flectendas & vertendas comparatis. Sunt etiam labia elegans capitis & corporis humani pars, & ad sermonis pronuntiationem (quod præcipuum humanæ consuetudinis habetur vinculum) efformata; hæc enim verborum & orationis vel similitudo & concordia, vel dissimilitudo & varietas animaduertitur. Quæ tamen quidquid pronuntiant, lingue muneri primū referunt acceptum. Atque ita quartum lingue in hac ratione tribuimus locum: quintum verò pectori & gutturi: ex quibus prima internorum animi motuum index vox producit, atq; editur. Atque ita totius humani corporis à reliquis animantibus præstantia ac differentia ex istarum, quas diximus, partium forma & usu maxime dignoscitur: cum cetera animantes nec vocum & sermonis simili facultate, nec manuum pari habilitate & agilitate atq; efficacia cōstent.

Iudices & magistratus. His autem in humano corpore præcipuis & nobilibus membris persimilem gradus & virtutis ordinem quinque hominum partes in humanæ atq; ciuiliis consuetudinis coniunctionisq; corpore sortiuntur. In quibus ad omnem reipub. iuuandam, fouendam, & curandam rationem iudicibus ac magistratibus oportuna atq; præsentis operæ primas ceteri omnes concedunt ordines, utpote palme in manibus munus & nomen obtinentibus. Quibus uti coniuncti & necessarij palmis digiti notarij, & scriba iudicium coherent. Nam quæ agenda & curanda in seipere iudices, ea omnia scribarum

exc:

excipiuntur, distinguuntur, atq; digeruntur opera. Tertium in ordine testes vendicant locum, à quibus in controuersa causa pro testimonio respon-
 detur. quos non pauciores duobus lex fasq; sisti permittunt. Quarto loco, litigantium partium aduocati censentur. Quinto demum y sunt, quorum
 in iudicio causa, siue actorum & reorum, siue postulatorum & defensorum
 nominibus dicti. Et quidem ut palmarum in manu facultati iudicium in
 repub. munus, utq; digitorum agilitati scribarum operam adpingi indica-
 bamus: ita labiorum pronuntiationi testium, lingua verò interpretationi
 aduocatorum officium attribuimus. quos postremi in gradu spectant, qui
 primi in controuersia sunt, hoc est, ciues ceteri omnes, qui rem causamve
 suam vel postulant, vel defendunt. Ex his enim quinque partibus reipubli-
 cæ omnis conflatur constatq; corpus. quibus ubi in vero atq; in bono conue-
 nit, summa pax & integra communisq; beatitas, atque absoluta sanitas ex
 fauentis Dei tutela ac misericordia creatur. S. S. E. Ecce quàm bonum & *Pal.*
 quàm iucundum habitare fratres in unum. Sicut unguentū in capite, quod
 descendit in barbam barbam Aaron. Quod descendit in oram vestimenti
 eius, sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion. Quoniam illic man-
 dauit Dominus benedictionem & vitam usque in seculum. Vnico autem,
 ac simplicissimo Deo humanum genus ex uno factum & propagatum ho-
 mine, cum unionem societatemq; seruat ac tuetur propriam, fauore, gratia,
 et felicitate afficere proprium & perpetuum esse, diuina proficitur Sapien-
 tia: Et deliciae mee esse cum filijs hominum. Contra verò dissentientibus,
 atque officium prodentibus, unionemq; dissipantibus, propriumq; contami-
 nantibus decus, reipublicæ membris cum discedentis Dei detestatione, ut
 quamplurima incommoda ac detrimenta accidant, ut mors non subsequa-
 tur, fieri nequit. Hoc autem modo, imò istis incommodis membra omnia rei-
 pub. cum qua sermo institutus est, laborare, atq; ideo Deo iuuisa esse Iseias
 ex rebus ipsis, & peruersis singulorum exemplis notat. Atq; iudices & ma-
 gistratus cū primis indicatos recensens ait, Manus enim vestræ pollutæ
 sunt sanguine. In prima ual lingua, CHI CAPHEICHEM NEGALV BADAM.
 Palmæ enim vestræ pollutæ sunt in DAM. Nomen DAM sanguinem La-
 tine significat, idemq; ad homicidia & ad cetera iniuriarum significanda
 genera transfertur. ut, Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis mee. *Dam. Sanguis.*
 Atq; adeo ad pretij significationē frequenter vsurpatur, ut quæ caro ven-
 duntur. BEDAMIM KABEDIM, quæ verò vili aestimantur, BEDAMIM KA-
 LIM venundari vulgò etiam dicantur. Significat autem Vates iudices ac
 magistratus, qui reipub. corporis palmae sunt, pretio, muneribus, & odio aut
 gratia corruptos dicendi iuris violasse ac peruertisse munus causasq; prodi-
 disse. quod cū primis detestabile diuinos offendit oculos: adeo ut non mirum
 si qui primi pro ceteris precari debuerant, quamquam precentur, non ex-
 audiantur tamen. Nec verò minori in culpa digitos, hoc est, scribas, positos
 ait, utpote quos etiam prauitate affectos, ac variè distortos esse constet. per-
 inde atque si chiragra laborantes, nihil suo loco aut recto more conficere &
 componere possint: ita isti omnia litium & causarum iurisq; momenta de-
 pra-

Testes.

Aduocati.

GHAVAT.

Litigantes.

KORE.
NISPAT.

Insignicus.

prauantes, nihil in commune bonum conscribant, sed omnia ad proprium & priuatum detorqueant commodum. quos non minore etiam scelerū crimine consequuntur testes pro vero & legitimo testimonio mera proferentes mendacia. Deinde verò aduocatos partium nihil minus quam recta, vera, & iusta defendere aut agere suetos: sed tum partibus ipsis, tum etiam iudicibus, atq; adeò iusti & aequi rationibus, peruersa iuris interpretatione, aut iniqua iuristarum inuentione imponere docti, & ingenij famam aucupari, & familiarem cumulare augereq; rem. labia vestra loquuta sunt mendacium, & lingua vestra iniquitatem fatur. prima uel lingua, GHAVAT THEHGEH, peruersitatem meditatur. Nullis aptius verbis ingeniosa & fraudulenta iuris interpretatio exprimi possit. Duo enim verbum GHAVAT significat, lactare, blandiri, & spe atq; promissis ducere. hoc est unum, quod proprie in alendis & educandis infantibus usurpatur. Alterum verò, iniquè agere, & frustrari atq; fallere. quod ex priore significatione videtur per analogiam ductum. nec quisquam fuerit, qui aduocatorum in iudicio fallacias, dolos, machinas, & prestigias, atq; in lactandis ac decipiendis partibus, & in fraudes pelliciedis versutias, breuius & aptius depingere possit. Iam verò nec maior in iis, qui litigant, vel metus, vel pudor, vel minor ad iniustè quicquam petendum vel defendendum audacia & improbitas.

Non est qui inuocet in iustitia, neque est qui iudicet verè.

CETERA superiora corporis partium nomina ex translationibus pronuntiata, aperitè indicant duo hac postrema, qua allegoria declarant sententiam. Sunt autem duo forensia vocabula, & in iudiciali argumento frequenter ac vulgò usurpata, KORE & NISPAT, qua Latine verti possunt, vocas & iudicatus, sed Latinius, & ex forensibus verbis actor & reus, petitor & petitus, Graecis verò δίκων κριτήριον dicuntur. In prima uel lingua, AIN KORE BETSEDEK VEAIN NISPAT BEAEMVNAH. non vocans in iustitia æqua, nec iudicio conuentus in veritate. id est, neque qui petit, iustum & æquum petit; nec qui reus agitur, verum vel fasetur vel defendit. Atque ita omnis caro viam suam corrupisse notatur. Neque verò mirandum esse Vates ait, si huiusmodi iudicibus, magistratibus, scribis, & ceteris reipub. ministris ita habentibus, tamen non desint qui lites & iudicia adeant, quando agantur tempora, in quibus vanitas, mendacium, & iniquitas urgeant; quamobrem reliqui eodem, quod instructum vident, foro utendum censent, utunturq; & unusquisque quo magis ad fraudem vaser existit, eo maiori vincendi ornatur fiducia, atq; ita industrij nomen occupat; cum iam nemo veritate & probitate, sed industria viui posse existimet. hoc est quod Vates antypophora vsus è vestigio subiungit.

Sed confidunt in nihili, & loquuntur vanitates: conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem.

Verba hac omnia in prima uel lingua infinitiuo modo pronuntiata constant, qui modus cum alia multa, tum etiam vsu, consuetudinem, & iam receptum, atq; publicè & communiter obtinentem, imò & in ius confirmatum significat morem. Omnem cogitationum, actionum, atque studiorum illam

illam esse inquit summam. Confidere GHAL THOHV, super thohu. Est autem THOHV inanitas illa, quam terra atq; orbis conditi initia suis THOHV. se memoratur. Vi enim Thohu, quod reapse nullius formæ aut generis fuerat, terram à Deo factam accepimus, id quod à Deo factum est, Qui vocat ea que non sunt, tamquam ea que sunt, ita hominum animus insedit ex nullo iure, ex nihilo, ius & rem fieri comparariq; posse, idq; industria & sapientia humana opus esse. Quod si roges quemadmodum istud effici posse existimetur; cum ad modum, quo & illud aliud factum fuit, respondit. illic enim omnia verbo & eloquio edita constituisse intelleximus: quare & hos noui mundi ac sibi componendi auctores verbis etiam agere conueniet. atq; ita ex nihilo, cum adiutorio, vi dicitari solet, Dei; quem aliàs in ore semper habere solent, & ad bonum, uti arguantur, vsu & finem directis agendi causis, terram, terræ diuitias, regna, opes, atque horum comites voluptates comparari & componi posse putantur. Non quod promissum vllum diuinum, non quod certum auxilium allegare valeant; sed quod sacrosancta Dei dicta & responsa à proprio argumento ad suam libidinem, & proprias partes, ut aiunt, fundandas detorque, ac verbis & eloquio distrahere didicerint, idq; non mendosè & falso tantummodo, sed profanè, temerè, arroganter, & imperiosè. Hoc est quod Vates indicat. & loquuntur vanitates. VEDABER SAVE. diligenter, studiosè, & accuratè eloqui confictum ac vanum, detortum atque clamorū mendacium. Hac omnia significat vocabulum SAV, contraria, inquam, & opposita prorsus Dei verbo, quod ipsa mera veritas, virtus, & efficacia est. Verum vii Dei verbo calum, terra, & omnes ipsorum ornatus consistere, sic contra ex horum arte & eloquio à mendacij patre & magistro profectis, conceptus quidem & partus fiunt, sed quales, & quo exitu, Vates ipse declarat. concipere, GHAMAL & parere AVEN. GHAMAL curam & laborem, atq; industriam GHAMAL. perpetuo significat: verum cum distinctione ex adiuncto obseruanda, & cognoscenda. Nam si vocabulum GHAMAL sociam vel comitè sortiatur vocem AVEN, peruersitatis notam certissimam ducit; ita ut necesse sit exponere, Concipere peruersam cum labore & sollicitudine curam. quem conceptum partus deinde AVEN excipiat. Dicitur autem AVEN quidquid in vanitatem & nihilum demum abit, atq; certa ratione excussum & expensum merum NEQVICQVAM esse deprehenditur, quamquam specie quidem prima sui crescere ac florere videatur; ita ut ab hac voce Latinum sterili auenæ Auenæ. factum esse nomen appareat. Certè VANVM hinc transpositis literis deducitur. Porro AVEN nomen EL nomini ex diametro, vii dicitur solet, opponitur. EL verò virtutis & efficacitatis insignem significationem obtinet. EL. Quamobrem à Propheta predictum, Et erit BETH-EL in AVEN. Atq; ita Amos legitimus aliquando BETH-AVEN vocitatam. Itaque totius humana & filiorum Adami mendacem & mendosam vitæ fabulam diligens atque integer Humanæ vitæ fabulæ argumentum. spectator Isaias argumento quatuor verbis, totidemq; nominibus constante in breue redigit. nimirum, Confidere in nihili, loqui vanitates, concipere laborem, parere iniquitatem. Istius autem fabule qualis catastrophe,

phie, qualisq; semper sit exitus, aperapretium fuerit audire narrantem atq; docentem omnes has industria & sapientie humana artes, curas, actiones, negotiationes, atque immensas transactiones, & cum labore & studio, ingenteq; cupiditate & ambitione susceptas causas, quamuis ex animi sententia absolutas, in meram & calamitosam auctoribus fraudem, & summam euadere infelicitatem.

Oua aspidum ruperunt, & telas aranearum texuerunt: qui comederit ex ouis, morietur: & quod confortum est, erumpet in regulum. Teles eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum.

Improbaram actionum ac rerum improbandos esse exitus, natura comparatum est. Et quamquam descriptio hac ad omnes malorum auctores, consultores, & adiutores pertineat; tamen ex prophetici eloquii ratione singulis reipublica iam distinctis ordinibus singillatim per partes adnotata conuenit. quas omnes ad eorum qui sequuntur & profitentur perniciem uenit summam conflare & conficere declarat. Primos enim iudices iudicio peruersè instituyendo oua aspidum rumpere, id est, summum & pessimum litigantibus periculum creare ait; ita ut eum, cuius tractant iudicium, si ad finem usque litigare iuuet, perinde interciderere necesse sit, atq; eum, qui exclusis aspidum pullis vescatur. Sin verò vel tadio affectus, vel fori peruersitatem perosus aut horrens, litem rumpat, intercيدات, aut relinquat & fugere moliat, ea iudicium malitia est, ut facile causam inueniant quo iure, quãve iniuria desertorem improbi iudicij veneno affectum, exitio prosequantur. Atq; ita nulla ex parte tutum sit, istis iudicibus atq; foris experiri vel vii. Non secus verò pessimè consultum esse ait, scribarum vti opera, qui ingenio, studio, & arte iura & iudicia sese ordiri & contexere, atq; in usum eorum quos diripere & spoliare studet, aptare se nosse ac posse professi, telas tamen aranearum texunt nulli vestiendo aut operiendo, denique nulli vsui idoneas praterquam tenuibus irretiendis colligandis & ad extremum usque premendis, nudandis, & exbauriendis hominibus. hoc est quod de illis, iudicibus inquam, narrat. qui comederit ex ouis, morietur. si iudicium ad finem usque attendat & prosequatur: sin verò prerumpat, id, quod confortum est, erumpet in regulum. In prima ualiqua. VEHAZOREH THIBAKAGH EPHGHAN. & conuertens, siue retrocedens, aut aufugiens [namque hac significat verbum ZARAH] rumpetur regulus. Quod ad maturum tempus expectatum in aspidem excludendum fuerat, si ansea prerumpatur, regulum proferet, breuiorem quidem serpentem (quod ita natura illa fert) verum celeriore, & nihilominus noxium ac maleficum. Quod verò a scribarum exordia, ordinationes, textiones, artemq; omnem auinet, telas eorum non erunt in vestimentum. ut aranearum tela nec vestibus nec operimentis utiles esse possunt, sic nec istorum scripta, & artes cuiquam prosunt, utpote quae dolo, fraude, & mendacio consistunt, & ad iniuriam faciendam, hominesq; circumueniendos conficta & com-

para-

parata fuerint. opera eorum inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum. MAGHASEI AVEN facta fraudis, VPOGHAL HHAMAZZ. & opus iniuriæ in palmis eorum. Scribarum fraus, dolo, & auaritia ad vnum expressa: qui distortis, uti superius dixerat, digitis fraudem machinantur: qua fraude manus impleant aliena pecunia per iniuriam in palmas proprias coacta; ita ut etiam dum scribunt, duobus vel tribus notas depingant digitis, easq; perperam, utpote festinantes, exaratas. & ceteris verò digitis palmas, in quibus nummos tenent, comprimant. atq; ita manus partim fraude texenda, partim iniuria faciendâ occupata est. Nec verò melior testium, aut mens, aut actio, qui vel odio, vel auaritia, aut inuidia, non autem veri & aequi studio impulsî.

Pedes eorum ad malum currunt, & festinant ut effundant sanguinem innocentem: cogitationes eorum cogitationes inutiles: vastitas & contritio in viis eorum.

Latronum atque grassatorum peruersam mentem animumq; malum, atque perditos mores testibus adscribit, ut innocentia aliena insidiatoribus, atq; ad maleficium promptis perpetuoq; paratis, maximaq; audacia procurrentibus, ad quodcunque bonum opus aliis tardis & pigris, tantoq; alacrioribus ad nocendum, quanto miserabilius futurum putetur nocumeti exemplum. id quod non temerè aut inconsulto admitti, sed deliberata ac dedita opera suscipi & patrari ait. Pedes eorum ad malum [quodcumque] currere solent [namq; futuri temporis verba hac sunt.] At verò ardentiori studio, & alacriore animo festinare solent ad effundendum sanguinem innocentem. Totum hoc hemistichium è Salomonis prouerbiis à Vate nostro usurpatum est, vno tantum auctum vocabulo innocentem. Namque priorum auctorum argumenta ac dicta posteriores libenter usurpant & repetunt, ut eiusdem veritatis professores, & ab eodem pastore, ut Salomon ait, constituti ministri. Iam verò aduocatorum repetamus partes; quorum quia ars omnis fraude, dolo, & mendaciis constat, id perpetuo & communicato agunt studio, ut quemadmodum tuto fallere possint, aliisq; obesse, atque mendacium texere & occultare, ac temporibus, aliisq; circumstantiis compositis verosimilia dicere, & ita graues, idonei, ac veraces videri inueniant, & memores conferuent. Atque hac de causa cogitationes eorum, cogitationes inutiles. AVEN, vanitatis & mendaciy ac nullius momenti ac ponderis. Nam quod à vero desiscit, AVEN dicitur. Porro quod iudiciorum actores ac defensores spectat, vastitas & contritio in viis eorum. Translatio à latronibus sumpta, qui non in omni viarum parte agere solent, sed in iis tantum, in quibus propter densitates aut impedimenta alia, maior ad diripiendos viatores commoditas, vel propter salebras ac difficultatē incedendi & effugiendi oportunior ad feriendum & frangendum hominem detur locus. quibus periculis omnes istorum vias plenas vates accusat. vastitas & contritio. SODVA SEBER. direptio & fractio in stratis eorum. Namque stratas ab istis teneri vias nomen MEZZILOTHAM declarat. Verum ita stratas, ut diripiendis viatoribus & innocentibus capiendis ac per-

DDd

dendus,

dendis oportunas relietas, ipsa quotidiana clament exempla. non qui primi videantur ad casus impellere hominem; sed qui in lubrico labantem loco, minori suo periculo inuadant, & oppressum iugulent. id quod in tenebris ac de nocte surgentes oportunius facere solent, atque ita istos, qui lites intendunt aut sustinent, vno diripiendi & perdendi alium studio, auaritia nimirum inservientes, aut inuidia & odio flagrantis teneri ait. Atque antiquis institutionibus receptum fuerat, ut iudices, scribae, testes, & aduocati ante litis intentionem partes ad PESARAH, id est, ad concordem & equam interpretationem hortarentur, & quantum fieri posset, inducerent, propter communis pacis obseruantiam, & societatis humanae custodiam. quod si vel neutri, vel alteri partium suadere non possent, hoc pacto litem admitterent ut ex vero iudicio, & secundum iura decernerent. De quo more nos alias, Deo deducente, plura & exactius, ut illud ex fundamentis intelligatur à summo praeceptore commendatum. Esto consentiens aduersario tuo dum es in via, &c. Namque huiusmodi consensum illo in loco intelligimus, quomodo legitimo vocabulo PASARAH dictum obseruauimus. Verum enim uero tantum abesse, ait Isaias, ut ab istis magistratibus & ministris, imò nec ab ipsis litigantibus, hac ineatur atque obseruetur honesta ratio, ut nec illa altera litis ex iudicio & aequitate danda admittatur, sed propter auaritiam nihil aliud quam litium, causarum & iudiciorum frequentia & copia optetur, queratur, & capietur. Hoc est quod in vniuersum omnibus his, quos reip. praecipua membra esse diximus, obiicit, & exprobrat Vates.

Viam pacis nescierunt. & non est iudicium in gressibus eorum, semitae eorum incuruatae sunt eis: omnis qui calcatur in eis, ignorat pacem.

Si quis à iudicibus, à scribis, ab aduocatis, à testibus querat, num in votis habeant, ne qua unquam iudiciorum extet causa, quidnam respondebunt in promptu diuinare est, nimirum se non ideo studio & literis, aut artibus istis tot annos tantam dedisse operam, tantum posuisse sumptum. Quid si nonnulli magno sibi empti munera & magisteria causentur? Testes vero nihilo mitius responsuros ex animi vel auari & cupidi vel inuidi impulsu, coniectare licebit. Demum litigatores à proposito sibi commode, spe, & opinione quis absterreat? Viam pacis, vel publicae & communis tranquillitatis & societatis viam, quam Evangelista & Apostoli vno verbo CARITATEM appellant, nescierunt cum primis. quod si iam, quod vnum superest, requiras; ut saltem iudicium ex bono & aequo statuatur, & legitime ineatur, iustitiae decernatur, consuetudini standum, & fori moribus agendum ac parendum dicunt, ut litigatorum tempus atque res longo sufflamine litis atteratur. Non est iudicium. Miserat, ius & ratio, in gressibus eorum. Gressus, mores, & consuetudines hic interpretamur. Cuius peruersitatis cunctis ita exprobrata causam si quis querat, caritatis defectum, & inhumanam auaritia & saeuitia studium vnicuique pro suo comodo susceptum Vates indicat. non quibus iuris & aequi ratio, aut communis hominum coniunctionis ac societatis regia via, quae per caritatem instruitur, placeat: sed quibus

quibus suum priuatum cuiusque commodum ultra ius ultraque, fas comparare, certum decretumque animo infederit. Semitae eorum incuruatae sunt eis. Quas unusquisque sibi à regia deflexit via. atque ita iuris interpretationem, dictionem, & exercitationem, testimoniorum dicendorum rationem, formam, modumque, accusandi ac defendendi artem, postulationem, & negationem, denique omnem cum alio agendi rationem, actionum summam vniuersam ab illa communi & sacra via ad singularem vniuscuiusque semitam detortas pertrahi spectatum est. quas semitas, quasque priuatas rationes à caritate quam longissimè aberrare necesse est. Omnis qui calcatur in eis, ignorat pacem. atque ita omnes à coniunctionis & concordia humana aequitate degenerantes sese à Deo vnicò & vero vniõnis, concordiae, atque caritatis amatore, communi que omnium Patre abalienarunt. ut in huius sermonis initio dictum: Peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis, ne exaudiret. Namque ille regiam viam rectam & simplicem probat, ab eademque deflectentes, vel diuersas execratur semitas, per quas inueniri se persape negauit: utpote distortas, cacas, & umbrosas atque obscuras, in peris que semper ac deterius tendentes. quas in meras tenebras desinere, & ad pernam exitiumque, praecipites euadere consentaneum sit. Atque hunc eorum, qui pacem auersantur, exitum esse, natura ipsa rerum iubet. qualem istis expectandum denunciat Vates.

Propter hoc elongatum est iudicium à nobis, & non apprehendet nos iustitia: expectauimus lucem, & ecce tenebrae: splendorem, & in tenebris ambulauimus.

Diuina iustitia ratio & fas exigit, ut quale quisque seminarit semen, tale & metat; verum id cumulatius: quare qui peruersitates, & iniurias, atque fraudes condiderant, calamitates, perturbationes, & meras tenebras legant necesse est. Id quod in persona totius populi sentiens, ac miseratus Vates, lamentatur, declaratque non mirandum si Dei iudicium eos deserat, qui ipsi iudicium à se omne abalienauerint: nec iustitia clementiaque, diuina benignitatem experiantur, qui nec pacem, nec veram iustitiam admittere & amplexari voluerint. Atque iudicium hoc loco id intelligimus, quod homines ab hostibus atque insidiarioribus pressi, à Deo in sui vindictam libertatemque, ieiunantes postulare se, in superiore capite iactabant, atque adeo iudicium illud arcanum, cuius lis inter hominem, & mundi huius principem instituta est. Id namque ne quiquam ab eis expectatur, quibus pacis iudicium numquam cordi fuerit. S. S. E. Si enim vos non remisistis hominibus ex corde vestro, neque Pater vester dimittet vobis peccata vestra. Et quidem nonnulli in istis humanis semitis aequi solent, quibus pietatis arrogato nomine, auctores ipsi sese decipiunt sibique plaudunt; existimantes ad lucem illa demum pertentura, atque diuinam conciliatura iustitiam & gratiam: tamen ex amatis, optatis, atque affectatis tenebris, nihil praeter tenebras, ac tenebrarum pericula expectandum esse Vates hic docet, quantumcunque sibi industria propria inuentis & argumentis plaudat, quantumcunque aliorum etiam plausu pradicetur, tamen expectauimus lucem, & ecce tenebrae:

Mos antiquus in libris sandis. Pesarais.

D. Mar. locus

Mat.

Via pacis. Caritas.

Iustitiae diuinae ratio.

Iudicium.

nebræ: splendorem, & in tenebris ambulauimus. *Quidquid enim præter diuinam doctrinam lucem agitur, nec lucis nomen, nec splendoris etiam habere aut usurpare iure potest; sed suo proprio vocabulo, hoc est, tenebrarum, dictitari debet. Nam quod à Dei sapientia diuertit, quamquam humano ingenio lucidum, magnum, & prudenter excogitatum putetur, tamen*

Cecitas.

Publica lex hominum naturæq; continet hoc fas,

Idem.

Vt teneat vetitos in scitia debilis actus.

Et quid tam parum est? sed nullo farre litabis

Hæreat in stultis breuis ut semuncia recti.

Fieri igitur nequit, ut ex stultitia sapientia, ex tenebris oriatur lux: sed quæ tenebras consequitur, cæcitas, eaq; periculosissima expectanda fuerit.

Palpauimus sicut cæci parietem, & quasi absque oculis atrectauimus: impigimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis, quasi mortui.

Cecitas.

Ioan. 11.

Sensum omnium humani corporis ad cognoscendas res postremus tractus habetur: qui tamen iis, qui oculis capti sunt, ad periculum & casum vitandum præcipuè usurpatur, utpote luce destitutus, cuius virtute & iudicio casus vitari possunt. S. S. E. Qui ambulat in luce, non offendit; quia lumen huius mundi videt: si autem ambulauerit in nocte, offendet; quia lux non est in eo. Est autem duplex cæcitatatis vitium diuersa origine natum: aliud quidem ex malo oculorum habitu vel capitis morbo effectum: aliud verò ex diuturna & perpetua tenebrarum consuetudine & usurpatione: quia ita sensus ille afficitur, ut in lucem postea transmissus præstringatur, & intendere coactus virtute priuetur propria. Quo orbatationis genere tyrannus quidam ad homines excacandos aliquando narratur usus, in tenebris diutius antè retentos, & subito ad candidissimum conclaue in clarissima diti luce productos. Huiusmodi affectatam cæcitatem sibi homines afferre Vates ait, nempe à doctrina diuina lumine sese ultro subducentes, & totius vitæ actionumq; rationem ex tactus & manuum facultate & oportunitate instituentes. quam facultatem muris & parietibus insistentes exercent, cæcorum consueto exemplo ac more: qui casus & offensionis metu coacti, manu parietem frequenter tentantes, quo deuenire volunt, pergere student. ita isti humanis tantum rationibus insistentes, quæ instituerent, peragere tendunt. Quem tamen actio habitura sit exitum, incerti prorsus, tentantes tamen, & alium aliumq; parietem, cui innitantur, nancisci curantes. quod si ad lucem meridie clariorem, hoc est, ad manifestam fidei ac diuinæ voluntatis disciplinam reuocentur, non magis aduertunt, aut intelligunt, quam, qui posteriore modo excacati fuerint, in meridie videre solent: quo enim splendidior fuerit lux, eo minus isti nocturnarum animum instar cernunt.

Macar. 12.

Verbum MACAS, ex quo frequentatiuum vocabulum NEGASSEAH, à Vate usurpatum, propriè accedere, adniti, admoneriq; significat, quamquam nonnullis interpretibus à MASAS tractum videatur. quod literatura non fert lex & ratio. Est autem, uti diximus, frequentatiuum, illamq; depingit crebram parietis repetitionem à cæcis manu frequentatam: pro quo interpre-

noſter

noſter reddidit, palpauimus. Hispani hac translatione vsi, cum consilij incertitudinem significare volunt, ascere solent, Andamos à tienta paredes. impigimus in meridie quasi in tenebris: Nesepeh, nocturnas tenebras quæ intra domos clausaq; loca obiciuntur, interpretamur. in quibus qui mouetur, frequenter solet offendere & impingere, utpote cuius pedes nullo diriguntur, quale ille laudabat lumine: Lucerna pedibus meis verbū tuum, & lumen semitis meis. in caliginosis quasi mortui. BEASAMIM CAME- THIM, in periculis sicut mortui. Significat nō magis sibi consulere posse aut prospicere non modò ad futura, verum ad præsentia & instantia pericula ac discrimina, quam si mortui essent; quos eodem loco iacentes, quodcunque periculum ingruerit, tamen reperiat immotos. Hoc pacto affectos homines, hoc est, tot criminibus inuolutos, & à pura & simplice doctrina degenerantes; nec tamen resipiscentes, verum in sua manentes orbitate, quid nam clamores, quid verba largius profusa iuuent, è vestigio declarat Vates.

Psal. 118.

Rugiemus quasi vrsi omnes, & quasi columbæ meditantes gemitus: expectauimus iudicium, & non est: salutem, & elongata est à nobis.

Ex tribus antiquis musicæ exercitationis generibus id, quod Chromaticum dicitur, ad preces, lamenta, deprecationes, luctus, & querelas canendum usurpabatur: quod gemitus ac suspiria, eiulatus, & fletum referre ac representare, atq; etiam audientium animos ad similem impellere sensum posset. Hanc canendi rationem Itali nostro tempore musici excitare ac restituere student: & si pergant, facturi nobis videntur, ut illa gens, ubi intenderis ingenium, valet. Atq; de tribus illis musicæ generibus quæ commodè apud Amosum agebamus, si cui cognoscere libeat, illinc liceat repetere, admonito tamen mendum in locum ex incuria irrepisse, commutatis nimirum nominibus, quæ corrigere conueniat, & pro Diatonico legere Enharmonium, rursumq; pro Enharmonio, Diatonicum reponere. Atq; harum cantandi formarum imagines ab animalium vocibus & affectionibus ars imitata esse videtur, uti cetera omnia quæ in artem à natura traducta sunt. & quamquam humana vox ad omnem animi motum efferendum idonea & habilis ac flexibilis natura sit, quia tamen non eodem, aut pari spiritu, nec consimili sono aut aqua vi ab omnibus communiter editur: quibusdam enim tenuior, aliis densior, nonnullis fractior aut lentior; partim etiam vehementior & concitator, pluribus inquam multiplici discrimine varius contingit sonus, consultiſſimum fuit, animantum aliarum tum quadrupedum, tum bipedum obseruare voces: quarum singula genera suos, quos natura sortita sunt sonos, non solum simpliciter & constantiter perpetuò obtinent, sed efficaciter etiam referunt. Ad horum itaque generum rationes artis industria & iudicio obseruatas, & in legem ac normam redactas humana vocis modos, tonos, & numeros reuocare antiqui studuerunt artifices, qui, quantum in ea re valuerint, à Plinio, Boëtio, Platone, aliisq; grauib; narratur auctoribus. Ex hac autem ratione similitudines ad omnem humani animi

Chromatici musice generis.

In Amos eodem locum emendatus.

Mich. i.

Vitz vox.
Columbæ
gemitus.

Eial.

motus & affectus indicem vocem à sacris petuntur scriptoribus. Hinc illa: Super hoc plangam & ululabo, vadam spoliatus & nudus, faciam planctum velut draconum, & luctum quasi struthionum. Vt verò varij incidunt humana animo affectus, ita varia, quæ huiusmodi affectus exprimant, voces ab aliis atq; aliis animantibus edita percipiuntur. quas ad imitationem exprimere vel priuatè mens conetur, vel ars communiter & studiosè curet. In doloris autem & mœstitiæ sensu vrsæ vox primas obrinet: in desiderij verò indicando affectu, columbarum gemitus præcipuè valet. Quatuor animantium voces vel priuata imitatione exprimendas, vel communibus, & ex arte conformatis modis in cantu ac musicis representandas, nihil tamen apud simplicissimum & veritatis amantiſſimum Deum effuturum ire, Vates docet; quamdiu ab iis, qui vel lugentes & eiulantes, vel canentes, & communi querimonia siue deprecatione imitantur, causa quamobrè vexantur, excepta atq; sumnota non fuerit. Hoc est, quàm diu peruersa vita & ratio & forma in simplicem & veram pietatem non fuerit mutata. Hoc igitur est quod Vates prædicens, obtestatur. Esto, inquit, singuli seorsum vel communiter omnes rugiemus quasi vrsi, & quasi columbæ meditan-tes gememus. sic etiam David, Meditabor vt columba. quæ non solum interdiu, sed noctu etiam gemere, ac desiderij indicem edere vocem solet. Sed quamquam huiusmodi voces & lamenta exprimantur aptissimè, non tamen profecerint admodum: quippe expectauimus iudicium Dei aduersus eos, a quibus oppressi vexamur cum corpore tum animo, & non est. expectauimus etiam salutem, & elongata est à nobis. Nequicquam igitur positam ab illis in luctibus ac gemitibus vel edendis, vel cantu ac modulatione effingendis operam, ait. Nec verò propter diuinæ providentiæ defectum aut cessationem (quod exceptum superius fuit) sua se ait fuisse spe frustratos: sed rationem veram & proximam requisitæ salutis reddens, ait:

Multiplicatæ enim sunt iniquitates nostræ coram te, & peccata nostra responderunt nobis: quia scelera nostra nobiscum, & iniquitates nostras cognouimus.

Nam opus esse diuino ac singulari ad vnquamque postulationem responso, vel ex hac Vatis confessione docemur. Etenim, quæ iam semel Deus declarauit, cum perpetuò consistent, nouam minimè requirunt ad singula exempla vel repetitionem, vel confirmationem: ac multo minùs nouam recipiunt aut admittunt exceptionem: neque enim mutatur Deus; qui se vnicuique secundum opera sua redditurum esse clamauerat. Quamobrem facile fuerit pro temporum & locorum ratione ex declarati iam consilij diuini manifesta notitia, quid sperandum, quid non expectandum sit, non coniectari modò, sed constantè etiam responderi. Illud autem certum cumprimus est, nulla humana facta, sed ne cogitata quidem, Deum fallere laterè posse. Deinde illud secundum fuerit, eos, qui peccato obnoxij ac dediti seruiunt, nec ex animo renunciant vitio, indignos sese, qui ad salutem exaudiantur, præbere. Tum demum quotusquisque est qui sese peccato immundus à forde. nem Deo probet: præcipuè in populo tot malis, tamq; multiplicibus exem-

plis

plis corruptio. Quod si quis vel propterea quod nullo publico fungitur munere, nullam sequitur litem, nihil cum aliis commercij habet. sese puras scelere habere manus, hoc est, neminem vniquam à se la sum hominem affirmet. Antamen iis vitij & sordibus atq; peccatis, quæ postulatam ab homine inter se ac Deum puritatem & simplicitatem spectant, se omnino liberum & integrum quisquam illius oculis atque legi defendet & asseret? ne dixeris: namque multiplicatæ sunt iniquitates nostræ coram te. PESAGHEIN V NEGDECHA, defectiones nostræ coram te. Si non scelera & flagitia aduersus alios admissa, si non iniuria illata cuiquam, tamen defectiones nostræ coram te, quæ nostram erga te pietatem & integritatem violatam accusant, adeò vt nemine, qui nomine tuo hoc obiiciat, opus fuerit, quado peccata nostra responderunt nobis. quæ si iam à nobis reiecta, pulsa, longèq; semota essent, fortasse vel nobis non audiri causaremur, vel salutem tuam nobis proximam fore speraremus, animo videlicet vitij vacuo & expurgato, atq; ad gratiam & reconciliationem composito & apparato, verum enumerà longis à salutis tue opportunitate se iunctis sumus interuallis. quia scelera nostra nobiscum: Et non permanebit spiritus Domini in homine Gen. 6. quando caro est. Atqui non modò illa, quæ occulta, & soli Deo nota sunt, à conscientijs non exulant nostris; sed ea etiam quæ in alium præuè & iniuste suscipiuntur, adeò manifesta & publica manent, vt nemini nostrum sint ignorata. De priori genere occultarum à Deo defectionum prior confessionis huius exponenda pars fuerit. PESAGHEIN V ITHAN V: de posteriore verò posterior. VEGHAVONOTHEN V IADAGHNV M. & prauitates nostras cognouimus eas. pronomèn adiunctum. M. quod vertimus in eas. certam & constantem, singularem etiam confitetur notitiam: quarum omnium distinctas formas definitione ex adiunctis & effectis quamprimùm distinguens Vates, certam cognitionis confessionem declarat, & ex consequenti, homines in culpa sibi esse, suarum calamitatum, aduersarumq; rerum: atque ita Dei gratiam, fauorem, ac præsidium sibi ipsis auertisse.

Peccare & mentiri contra Dominum: & auersi sumus ne iremus post tergum Dei nostri, vt loqueremur calumniam & trãsgressionem: concepimus, & locuti sumus de corde verba mendacij.

TOTVM populum in culpa & crimine positum, ex singularum, quæ numerate sunt, populi partium, tum conscientia, tum etiam manifestis moribus repetit, & confirmat, ordine ab extremis ad primos conuerso. Nam si infimos culpa, defectioni, & scelerum obnoxios esse constiterit, maiores & potentiores maioris flagitij censura premi consentaneum est. Incipit ergo ab iis qui iudicio contendunt, eo primum arrepto, qui non sponte, sed coactus, atq; adeò extractus in iudicium est. quem Latine vel reum, vel causam dicenti, in sacralingua MITHBAGH, hoc est, demersum dici accepimus. quem quidem vitio inuitum, vel culpa carere, vel exigua nota, aut etiam venia dignum, ratio defendere posset: nisi manifesta damnaret tum defectio, tum verò iniuria. Atq; vt omittamus quod cum aduersario ante causam nõ constituerit, cum ipse aduersarij improbitatem, vel importunitatem, aut in cle-

men-

mentiam causari forte possit, tamen pietatem & fidem in Deum in iis partibus, quas tenere ipse debuit, prodidisse, atq; iniuria etiam scelus admisisse arguitur. Namq; à iudice de debito vel de causa rogatus, negatione pro confessione, & pro religionis cultu ac sanctitate, quam omnibus humanis rebus, atq; ad eam vitam etiam & capiti praelata oportuit, periurium reposuit. Hanc partis huius peruersitatem ita notat Vates. Peccare & metiri contra Dominum. Primaena sic habent verba. PESOAGH VECHAHNES BARENHOVAH. deficere & pernegare in Domino. Triplicis flagitij culpam vno in facto complicatam arguit. primi deficere à pietate ac timore Dei, cuius maiestatem sanctissimam, & reuerenter atq; pie ob oculos habitam, cuius legem obseruatam esse oportuit: tamen contempta constet, vel ex eo quod quis iudicium negadi, vel turbandi, aut aliàs fraudandi animo adeat, nedum si reapse neget, & audace ac sacrilega mente negationi periurium addat, nomine etiam Dei appellando & pronuntiando vetante lege: Non assumes nomen Dei tui in vanum. Hoc verò audacissimum & impium facinus, quod tribus verbis conclusit Vates, pluribus expressit humanorum vitiorum atque morum grauis ac diligens notator illic:

Exod.

Iuuenal.
Sat. 13.

Intercepta decem quereris sesteria fraude
Sacrilega; quid si bis centum perdidit ille
Hoc arcana modo, maiorem terius illa
Summam quam patula vix ceperat angulus arca?
TAM facile & prouum est superos contemnere testes,
Si mortalis idem nemo sciat. adspice quanta
Voce neget, quae sit ficti constantia vultus. & paulo post.
Sic animum dira trepidum formidine culpa
Confirmat, tunc te sacra ad delubra vocantem
Præcedit, trahere imò vltro ac vexare paratus:
Nam cum magna male superest audacia causa,
Credetur à multis fiducia.

Ahor.
THOBACH.

prode parte. De improbo verò mala fidei ac doloso auctore (quem THOBACH sacra lingua) illud subsequitur: Auerfi sumus, ne iremus post tergum Dei nostri. VENAZZOG MEAHAR ELOHEINV. & recedere de post Deum. Gubernatorem & iudicem nostrum, qui timorem sui hominibus indixit, ut iudex, ut gubernator, quem ante omnem alium iudicem adiri, consuli, & spectari oportet reuerig; nec improbis in alium quæquam repertis causis offensum reddere. à quo quisquis aliter audet aut agi, haud dubie desciat & recedit. Iam verò quidnam à testibus peccetur, expediendum. ut loqueremur calumniam & transgressionem. In finitui modi verbum hoc etiam cum superioribus est, & communem iam factam consuetudinem coarguit. LODABER GHOSEK VEZZARAH. Loqui GHOSEK & ZZARAH. prius nomen in calumniam, posterius in transgressionem noster vertit interpret, idq; rectè, verum rem ipsam expositoribus distinguendam reliquit. Duobus autem modis officium suum peruertere solent y, qui pro testimonio dicturi producuntur; vel excogitato & conficto mendacio, falsoq;

Tfles.

GHOSEK
ZZARAH.

falsoq; pronunciato, cui nulla verè super fuerit res. & hac proprie GHOSEK siue calumnia hoc loco dicitur. vel dicto aut facto eius, in quem testimonium sumitur, aliter quam res habet, inuerso, aut sinistra interpretatione immutato. quod genus ZZARAH vocatum interpret noster transgressionem dixit. His verò aduocatorum peruersitas qualis nam esse soleat, subiungitur: Aduocati. Concepimus, & locuti sumus de corde verba mendacij. In exemplari HOROH VEHOGO MI LEB DIBREI SAKER. Eodem in finitio modo verbum utrumque pronuntiatur, ut positum studium, datamq; significet operam. HOROH, concipere, cum interprete nostro, atq; etiam docere, siue, quod HOROH proprium iurisconsultorum & aduocatorum est, causam informare significat. Atq; ita scriptum de sacerdote legimus. VL HOROTH ETH BENE IISRAEL. & ad informandos vel erudiendos filios Israel. significat etiam influere, vel fluere. Quæ omnia simul significata aduocatorum eloquentia conueniunt. quorum animo præmeditata & composita rationes torrente eloquio in iudicum aures influentes ex mala bonam, ex bona malam persuadere, & inuertere solent causam. Id quod non citra studium & meditationem, attentamq; actionem fieri possit; ita ut dicendi ac perorandi argumenta, ac verborum oportuna dispositio non ex rebus, sed ex callida dicentis inuentione atq; diligente arte petita fuerit. Hoc est quod Vates ait: Concipere informare fluere & meditari de corde [non de veritate nec de re] verba mendacij. Verba in plurali numero oratorium vocabulum est. namque verborum copia & artificio magis quam rerum veritate caudicorum huiusmodi constat ars. Ita apud Latinos: Verba facit leno. & quod Latini: Verba dare, dicunt. Vates hic verba mendacij vocat. Restant porro iudicum & scribarum peruersa, notanda ac describenda officia, vel maleficia potius. Primi autem iudices examinandi, qui priores partibus audiendis, ac testibus examinandis, instruendaq; liti operam dant. quæ omnia à scribis excepta, in acta referuntur. Atqui iudicum tale illud est elogium.

Horatius.
Serm. 3. 3.

Iudices.

Et conuersum est iudicium retrorsum [utpote cui nullus ad iudices concessus fuerit aditus, aut accessus: scribarum verò illud] & iustitia longè stetit.

Nomen TSEDAKAH iustitiam cum clementia & bonitate coniunctam significare sapius repetimus, hanc autem semper ex bono, benigno, humanoq; animo proficisci, intelligere est. Namq; MISPAT, id est, iudicium, instantum, rationemq; dicere possumus, quæ non arbitry, aut studij, aut gratiæ, sed pura ac simplicis nudeq; veritatis auctoritate nituntur: atque ita ei uni tribuuntur, cui res ipsa vendicanda constiterit, siue hosti, siue aduena, siue ciui, siue amico. sicut scriptum est: Ut paruum ita magnum audietis. quod si iudicio ipsi nullus apud istos relinquatur locus, quid nam de iustitia illa, quam cum bonitate & humanitate coniunctam dicimus, existimandum est? illud nimirum: & iustitia longè stetit. Admirabili prosopopæa virtutum istarum rationem, ordinem, habitum, atque inter homines existimationem oculis veluti subiecta, proponit Vates. Sunt verò virtutum nomina, iudicium, iustitia, veritas, æquitas, siue NECHOVAH. & quidem iudicium.

Tsedakah.
Iustitia.MISPAT.
Iudicium.

liberrimum natura est, nec inuidia, nec gratia, aut odij, aut magni, aut parui, aut summi, aut infimi rationem habens: utpote quod non ad hominem quemquam, sed ad supremum iudicem Deum respectum tantum habet. S. S. E. Ne timeatis à facie cuiusquam: quia iudicium Dei est. Quod si iudicium Dei est, ipsum nulli loco vel persona concedere, sed omnia penetrare & adire liberum oportuerit. Verum enimvero nunc ab istis moribus id, quod suum est, dum petit, repulsum à iudicibus, conuersum est retrorsum id quod ea, quae ponè sequitur iustitia intuita, & exclusum, atq; terga dare coactum iudicium conspicata, à longè stetit, utpote quae non maiorem passura esset repulsum si iudicem adire tentaret. Verbum conuersum est, non vltro actum, sed vi, & indignis modis adactum atq; inuersum, tergaque dare compulsum interpretari. Vox passiva HUZZAG iubet. Iam vero si cum iudicio & iustitia ita apud iudices & scribas agitur, restat veritas incitanda, ut adeat, ut clamet, ut sese audiri admittat, postulet, ut calum terrea, ac mare caelo clamando misceat, quae quanto communior, & populo, pariter atq; primoribus oportuna, familiaris, & necessaria est, eo minus dubitare, minus principum potentiam reuereri debet: nam si non admittatur à magistratibus & iudicibus, potest plebem appellare; cuius impetum certum est à magnatibus meiui. Atq; ita ubi veritati fores patuerint, iustitiam, vel iudicium saltem admittendi spes affulserit. Nihil tale expectes; quia

Corruit in platea veritas.

Platea, siue **REHOB** publicus locus omni hominum conditioni & ordini communis & peruius emptoribus & venditoribus, viatoribus, hospitibus, ciuibus, aduentis, indigenis, omnibus denique mortalibus patens ad communis consuetudinis & societatis oportunitatem & commoditatem institutus. in quo, si visquam maximè, praecipuas & primas partes, veritati tributas oporteat. Quippe quae sola & unica omnes omnium ordinum, linguarum, nationum, atq; sententiarum, consiliorum ac munerum, imò & religionum ac sectarum homines, quamquam aliàs diuersos ac dissentientes, tamen conciliare, componere, concordare, atque suspitione liberare, tueri, ac securos animi reddere valet. Id quod ubicunque terrarum suscepta est, à se effectum, abundèq; praestitum perpetuò probauit. Verum enimvero id apud istos mores expectandum esse negat **Vates**. apud quos Veritas in platea corruit, atq; adhuc iacet, nemini eorum, qui versantur, reuocata, retèta aut sublata, & erecta; & quod maximè stupendum est, publicè neglecta, nempe in platea. Ex quo consequitur mendacium & falsum cunctis pariter, impune & impudenter placere. Quis nam igitur iudicum, scribarum, testium, & aduocatorum, atq; litigantium fraudi, dolo, calliditati, malisq; artibus obstiterit, aut intercesserit, ubi veritas ipsa, quae omnibus pariter mortalibus oportuna, utilis & commoda, atq; adeò necessaria tutatrix & aduocata diuinitus constituta est; tamen dum cunctis operam dat, & consulit, impingere & corrumpere spectata, despectaq; iacet, & mendacium viget, studioseq; colitur. Atqui ubi sic res habet, superest vna veritatis comes, ratio. Cuius partes & officium esse solent, veritatis vel cognoscendae & suscipiendae

praire,

praire, vel reuocanda operam dare, vel ad dubia & obscura loca admittenda lumen praeferre, vel labanti succurrere, aut iacenti manum porrigere; atq; adeò currenti viam sternere, denique nuncium & legatum veritatis apud summos & apud imos in omni loco agere, & quidem id non cum fastu aut superbè vel postulat, vel incipit & exequitur, sed modèstè, sed blandè, sed luculenter & ciuilitè, atque adeò humanè. Nihil enim inter mortales ratione humanius, nihil simplicius, nihil etiam vel aspectu gratius, vel cognitu amabilius. Praeterea legationis ius inter gètes omnes praecipuè sanctum ac liberum integrumq; habetur: ita ut legato aut nuncio accessum negare, nefarium, & ab humanitatis usu & sensu censeatur alienum. Nihilominus autem istis, quos **Vates** notat & confitetur, moribus rationi ipsi veritatis comiti & nuncia non modo aures non praebentur, sed vel iacentem veritatem leuandi causa nec aditus conceditur, nec datur accessus.

Legationis ius.

Et aequitas non potuit ingredi.

Quod interpretis noster vertit in aequitas, in prima lingua est **NE-CHONHAN**, quod Latine collationem dicere possumus. Significat enim oppositionem rerum & collationem mutuam, siue mèdium & argumèntum; quo res collatae num consent & congruant, num dissent & dissiliant, examinatae cognoscuntur. Itaque licet hac voce rationem, argumentum, argumentationem, collationem, collectionem, comparisonem, & compositionem atq; examen rectè dicere. Quae omnia aequitatis nomen ab interprete nostro pro loco quaesitum significat. Italicè aptum huic vaci nomen frequentis usurpationis est, viscontro: Hispanicè verò legitimum etiam, sed ciuitatibus tantum cognitum, contraite. Huic itaque examinanda rei ac veritatis iuuanda ministra, hoc est, aequitati siue rationi, contra ius moresq; gètium accessum & ingressum interdictum, atque publicè communiterq; impedimentum obiectum esse, ait. **LO THVCHAL LABO**. Non poterit intrare. Similem apud Ieremiam audire est de moribus istis querelam, quamquam non adeò tot partibus distinctam & amplificatam: Circuite vias Ierusalem, & aspiciate, & considerate, & querite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quarentem fidem: & propitius ero ei. Quod si etiam Viuit Dominus, dixerint, & hoc falso iurabunt. Atq; in tantarum humanarum peruersitate, confusione, malitia, & prauitate, non modo apud eos qui lege carebant, sed apud eos etiam, qui diuinis legibus & praeceptis eruditi fuerant. Postquam constitit, nullum repertum esse hominem, cuius virtute, munere, & opera his medicina fieret malis, diuinam demum bonitatem & misericordiam humano generi consulentem, propositoq; constantem suo, ipsam vltro redimendi & seruandi, atque rescindi generis hominum tempus constituisse, & modum praeteritis castigacionibus & animaduersionibus posituram, atque nouum salutis inituram fœdus, cuius qui participes esse voluerint homines quocumque ex loco vel genere omnes recipiantur, & ad veritatis scientiam & regenerationis, ac nouae vitae communionem adoptentur. Hac breuiter totius reliquae in hoc sermone partis

Ierem. 5.

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

ad finem usque summa fuerit expositio, quæ accusationi & confessioni hætenus declaratis adiungitur.

Et facta est veritas in obliuionem: & qui recessit à malo, prædæ patuit: & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius, quia non est iudicium. Et vidit quia non est vir, & aporiatatus est, quia non est qui occurrat: & saluauit sibi brachium suum, & iustitia eius ipsa confirmauit eum.

Iudæos & gentes sub peccato esse.

Rerum humanarum statum omni ex parte labefactatum, atque prorsus inuersum diuini iudicij censura, atq; ipsa hominum confessione superiore sermonis parte intelleximus. id quod cum ita apud Ierosolymorum ciues, quibus legitima præcepta & instituta, quibus etiam sacra & sancta ex Dei consilio atq; præscriptio contigerant, quid nam apud reliquas orbis nationes omnes vera desitutitas & egentes, disciplina reperiuntur iri existimandum: Id nimirum, quod hoc loco narrat Vates. non solum veritatem iacere, sed in obliuionem esse factam, atq; è mentibus animisq; hominum exulare, iustitiam verò nullam esse posse ubi iudicium non esset, iudicium autem sine veritate non modo non consistere posse, sed boni atq; decori humani tantum esse odium, ut si quispiam à maleficio abhorreret, idem ipse propterea iniuriis ac damnis accipiendis pateret. Id quod diuinum non latere iudicium Vates ait: imò vehementer fuisse improbatum; & quamquam certis animaduersionibus castigatum, non tamen correctum & emendatum, atq; vltius etiam corrupendo promotum. Hoc significatur toto primo versu. Cuius verba omnia, quamquã præteritum tempus Latine sonent; tamen ad futurum referenda esse, & rerum series atq; ordo & ratio vnà cum primæ lingue obseruatione docet. præcipuè cum prophetica oratio sit, cuius mos frequentissimus est, quæ ventura expectantur, velut iam peracta & spectata pronuntiare, & qui recessit à malo prædæ patuit VEZZOR MCRAGH MISTHOLEL. & recedens à malo direptum se [reperit] id est, eo ipso quo à maleficio abstineret, damnum sibi accipiendum & ferendum intellexit, si maximè non grauiora, hoc est, iniurias & contumelias pateretur, tamen spoliationem ac direptionem apertam & impunitam non effugeret, aut vitaret. Venit in mentem prouerbij apud Arabes vulgati recordatio, quod quia suis literis & vocibus nunc exprimere non liquet, Latino versu tamen referre non pigebit ferè ex verbo expressum.

Esse lupus escam te nostra atate necesse est;

Sed patiære, nisi te iuuet esse lupum.

Atqui hunc mundi atque hominum statum graue & miserabile atque improbabile spectaculum Dei oculis præbiturum, ac dignum correctione & emendatione visum fuisse & fore, Vates ait, atq; ex consequenti illi de mutantis & nouandis rebus hominum agi, agendumq; esse subindicat. Nam cum Deum semper sibi similem esse constet, semper eadem, quæ bona & recta sunt, probare & corrigere, quæ verò diuersa, reprobare, castigare, expectare corrigenda: sin minus, prorsus euertere, delere, & in meliorem restituere. formam: idem in hoc iam publico & cõmuni peruersa malitia exemplo

Mundi innotatio.

plo parare & ordiri, Vates videt, quod in primauo, diluuij videlicet atate, decreuerat, peregerat, & confecerat. Siquidem consimilem, & illius primæ, & secundi istius ab hominibus vitæ fabulam in hoc orbis terrarum teatro agi, rerum & verborum similitudo apud hunc relata Vatem declarat. De illa enim atate scriptum legimus: Videns autem Deus quod multa malitia hominum esset in terra, & quod cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum quod hominem fecisset in terra: & tactus dolore cordis intrinsecus: Delebo, inquit, hominem quem creauit, à facie terræ. Hic verò sic audimus, Et facta est veritas in obliuionem, & qui recessit à malo, prædæ patuit. Et vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius, quia non est iudicium. Eadem in vniuersum hic & illic sententia: quæ si suis primæ uerbis utrobique conferatur, eadem sanè orationis quoque agnosceretur vis: hoc tamen hæc posteriora tempora illis deteriora vitiosioraq; notabuntur, quod nemo in istis homo reperietur, qui communi & publica nequitia, improbitatis, ac malitia excipi possit censura: cuius opera & exemplo, vel ceteri omnes ad correctionem & meliorem vitam reuocari curentur, vel recusantibus ac reuocantibus cunctis, & ob id iudicio diuino perditis, atque de terra deletis; eiusdem tamen boni & probati viri superstitis, tanquam humani sanguinis reliquiis instaurando generi instituatur seminarium. Ita enim quondam consultum ac decretum demumq; feliciter effectum præstitumq; à Deo fuisse, veris literarum monumentis, & recepta omnibus quondam locis & nationibus historia traditum ac declaratum est. Namq; cogitanti de hominibus diluuiò abolendis, ac decernenti Deo, vnus exceptus constitit Noahus, qui pœnitentiæ primùm per centum, & eo ampliùs annos, præconem, ac diuini iudicij denunciato-rem sedulum, fortem & fidelem, assiduamq; ageret: idq; muneris & opera, & voce exequeretur, ac demum quamquam in ea re nihil melius illud sibi consuleret seculum, tamen ipse sibi ac domui suæ, ac tandem toti terrarum orbi optimè consuleret posteritatis amplissima, ac terras omnes occupatura in caput & fundamentum, atque vberrimum seminarium euasurus. Delebo, inquit, hominẽ quem creauit, à facie terræ, ab homine usque ad animantia, à reptili usque ad volucres celi. Pœnitet enim me fecisse eos. Noë verò inuenit gratiam coram Domino. Hæ sunt generationes Noë. Noë vir iustus atque perfectus fuit in generationibus suis, cum Deo ambulauit: & genuit tres filios, Sem, Cham, & Iapheth. Corrupta est autem omnis terra corâ Deo, & repleta est iniquitate (Omnis quippe caro corruperat viam suam super terram) dixit ad Noë: Finis vniuersæ carnis venit corâ me: repleta est terra iniquitate à facie eorum: & ego disperdam eos cum terra. Fac tibi arcam de lignis, & c. & paulo post: Ecce ego adducam aquas diluuij super terram, ut interficiam omnem carnem, in qua spiritus vitæ est, subtercalum, & vniuersa quæ in terra sunt, consumètur. Ponamq; fœdus meum tecum, & ingredieris arcã tu, & filij tui, & vxor tua, & vxores filiorum tuorum tecum: & ex cunctis animantibus vniuersæ carnis bina induces in arcam, masculinũ sexus & femininũ, ut viuant tecum. Deinde tandem

Noahii præconium.

subditur: Fecit ergo Noë omnia quae praeceperat ei Deus. Dixitque Dominus ad eum, Ingredere tu, & omnis domus tua in arcam: Te enim vidi iustum coram me in generatione hac. Transacto vero iam postea diluuius, atque die ac pace & oportunitate omni terris à Deo restituta, Dixit Dominus ad Noë: Vos autem crescite & multiplicamini, & ingredimini super terram, & implete eam. Hac quoque dixit Deus ad Noë, & ad filios eius cum eo. Ecce ego statuam pactum meum vobiscum, & cum semine vestro post vos. & post quadam: Erant ergo filij Noë, qui egressi sunt de arca, Sem, Cham, & Iaphet. Porro Cham ipse est pater Chanaan. Tres isti filij Noë: & ab his disseminatum est omne genus hominum super uniuersam terram. Huiusmodi illa primaui mundi publica & communis malitia, & qualis etiam de unico Noahho melior censura nota excepta fuerat. Atqui vel isto unico probitatis exemplo, secula illa non adeo male audierunt, atque postera hominum aetates in dies deterius habentes, ac tunc maxime perditæ cum seculorum à Deo recensitorum finis accessit: in quo, per quem humana corrigerentur, emendarentur, atque curarentur, sin minus autem restitui instaurarique possent res, neminem repertum iri, Vates prauidit ac declarauit noster. Et vidit quia non est vir. Conferendum cum illo, Noë autem vir iustus, atque perfectus fuit in generationibus suis: cum Deo ambulauit. Et aporiatus est, quia non est qui occurrat. Mirandum maxime in toto hominum genere, etiam post illud publicum, & commune diluuij temporum exemplum, quod aliquos, vel paucos saltem secutos, & generis humani, atque suis ipsorum rebus vel conseruandis, vel, quod postremo optandum esset, resarciendis consulerent: neminem tamen esse inuentum. Sed illud verissime deprehensum ac deploratum: Deus de celo in terram aspexit super filios hominum, ut videat si est intelligens, aut requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inuitiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum, aporiatus. Ex primo uocabulo VAIISTHOMEM, reciproco videlicet verbo: cuius origo est SAMAM, idem quod Latinis admiratus est, significat, oportunitate Deo in tanta virtutis ac probitatis humana penuria, sacro sermone tribuente, affectum: admirationis videlicet iudicij, veritatis atque ceterarum humanarum virtutum solidi exempli requisiti, ac prorsus desiderati; adeo ut si iudicium antiquum illud repetendum instaurandumque fuerit, nulla iam reliqua esse hominibus, aut apparere possit conseruandi, vel saltem instaurandi generis humani spes. Admirationem autem Deo adpingit Vates, quia circumspicienti undique mundum, terrasque omnes hominum refertissimas, Adami filiorum, non est qui occurrat, non est qui iudicium exercere iam paranti, ne totum penitus de terra aboleatur genus, intercedat: namque hoc proprie, ac legitime significare participium MAPHGIAQH, multis obseruauimus exemplis. Ex quibus illud planissimum. Verumtamen Elnathan & Delaias & Gamarias contradixerunt regi ne combureret librum. HIPHGIGHV BAMELECH, intercesserunt & impetraverunt apud regem. Igitur hunc statum cum res humana tenuerint, quo iure, qua ratione, quoniam pacto vel conseruari, vel corrigi, vel resti-

restitui possint, vnus Dei sapientia, virtuti, atque misericordia consulere, decernere, atque efficere est permittendum, atque adeo supplicandum. quod & Vates alios, & maximum illum ac sapientissimum P saltem egisse accepimus, qui huiusmodi tempora in spiritu intuitus, in illam absolute precationem irrupit: Salua Domine, quoniam defecit sanctus: quoniam diminuta sunt veritates à filiis hominum. Vana locuti sunt vnusquisque ad proximum suum: labia dolosa in corde, & corde locuti sunt. Atque ex hoc loco & argumento, quod admirationem Deo adscripserat, & omni, non modo hominum, sed Angelorum etiam sapientia dubitationem afferre potuit, oportunitatem capit ansam Vates, ad misericordia diuina repetendas, & celebrandas laudes, ostendendamque bonitatem Dei propositum urgentis & promouentis proprium de hominum genere non instaurando solum, sed exornando, sed ad summam dignitatem amplificando. quod per nullum Adami filium mortalem, & Adami patri similem prestari posse, res ipsa impediabat. Erasmus enim omnes natura filij iræ, sicut & ceteri. & tamen ipse idem per Filium suum tum oportune inchoatum cum maxime opus esset, & cum apertissime suum solius esse opus cognosci posset, cepit, effecit, & consummauit, ac prestauit. Id quod, quia certum Deo, quasi iam factum spectauerit, Vates predicat. & saluauit sibi brachium suum; & iustitia eius, ipsa confirmauit eum. In hanc sententiam & causam illud ex Mosaisco cantico aptissime conuenit: Iudicabit Dominus populum suum, & in seruis suis miseretur: videbit quod infirmata sit manus, & claudi quoque defecerunt, residuique consumpti sint [sive domesticum & rusticum subsidium] & quæ deinceps arcanè Vates ille persequitur, ac demum subiungit: Videte quod ego sim solus, & non sit alius Deus præter me; ego occidam, & ego viuere faciam; percutiam, & ego sanabo; & non est qui de manu mea possit eruere. Humanum itaque genus multis malis affectum, multis obnoxium vitis, ac prorsus perditum, utpote innumeris hostibus & inimicis deditum, solius Dei misericordia, sapientia ac virtute liberandum, idque decretum & susceptum, quemadmodum, quibus captis, quibus viribus, quibus armis & artibus conficiendum fuerit, arcanè ac verè describit Vates, illud significans, totum ex Deo diuinoque beneficio, totum ex diuina virtute & efficacia constiturum quodcumque in hominum salutem poni & expediri, opus fuerit: nempe inimicorum excidium, & vitiorum ac peccatorum depulsionem, & iustitia, sanctitatis ac vitæ nouæ facultatem & copiam. & saluabit sibi brachium suum. Filium, hoc est Verbum, per quem omnia ante facta fuerant, & per quem omnia denuo reficienda & perficienda erant, brachium Dei Vates vocat. Cum, inquit, omnis humana, imò & angelica manus, vis & potestas deficeret, ac tanta rei efficienda impar esset, residui quoque essent consumpti, suo sibi brachio, virtute, efficacitateque, sua salutis huius negotium perficiendum statuit, idque præstitit singularis elocutionis forma. Saluauit, siue seruabit sibi brachium suum. Salutem illam se dignam suo singulariter brachio, virtute, & efficacia sua prestare constituit ac prestauit. Hoc idem in eandem rem carmen à sanctissima virgine usurpatum in gratulatione

ione illa admirabili canitur. Fecit potentiā in brachio suo. Quo verò praesidio fretus & innixus, tantam conficienda rei molem susceperit, videlicet, ut quos iniustissimos, ac prorsus perditos offenderat, homines ad iustitiam reuocaret? indicat etiam Vates suam ipsius fuisse iustitiam, cuius communicatione hominibus facta propositum absolueretur & praestaretur consilium. & iustitia eius MAZZACHATH HV, confirmans, siue sustentans eum. Nam aliās nullam tantum pondus ferre, tantumq; valere posse aliam nisi unicam diuinam iustitiam, non humanam humanis praeceptis & normis, non etiam legalem obseruantia & institutus legis quālibet instructam, Spiritus sanctus per Apostolum docuit, Vt inueniatur in illo habens nō meam iustitiam, quae ex lege est, sed illam, quae ex fide est Christi, quae ex Deo est iustitia in fide ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionum illius, configuratus morti eius, si quomodo occurrat ad resurrectionem, quae est ex mortuis. Vnā autem cum iustitia cetera omnia diuina dona & beneficia in homine perficiendo ponenda ex Deo quoque esse, & nulli, praeter illum, accepta referenda, Vates docet, cum quibus partibus & armis instructus Deus, illā confecturus fuerit salutē describitur. Indutus est iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius, indutus est vestimentis vltionis, & opertus est quasi pallio zeli.

Iustitia. Promissorum ex bonitate & misericordia factorum veritatem, & constantiam, iustitiam hoc loco appellat Vates. quā Deum salutis homini praestanda causa indutum, hoc est, fœderis à se cum patribus pacti memorem, executum fuisse ait. S. S. E. Recordatus misericordiae suae: Iusurandum, quod Iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis, vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi in sanctitate, & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. Duo autem maxima opera in salutis beneficio edenda fuerant. alterum deiectionem & internecionem hostium, peccatorum inquam, diaboli ac mortis, quorum tyrannide genus opprimebatur humanum; alterum verò translationem à seruitute in libertatem, à morte in vitam, à metu in pacem ac securitatem diuinā. Sicut modo citauimus, Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi in sanctitate & iustitia corā illo omnibus diebus nostris. Virāq; autem Isaias Dei instructione & apparatu indicando significauit. Iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius. vt iustitiam illam suam cum caritate coniunctam & salutem quoque suos induens incolumes & victores, atq; virtutum suarum participes efficeret. id quod & ipsi agnoscentes praedicant. Vos autem, fratres, non estis in tenebris, vt vos dies illa tāquam fur comprehendat: omnes enim vos filij lucis estis & filij diei; non sumus noctis neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, sicut & ceteri, sed vigilemus, & sobrii simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt; & qui ebrj sunt, nocte ebrj sunt. Nos autem, qui diei sumus, sobrii sumus, induti loricae fidei & caritatis; & galeam, spem salutis: Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Iesum Christum: qui mortuus est pro nobis, vt, siue vigilemus, siue dormiamus,

simul.

simul cum illo viuamus. Atq; hoc ad alterum Dei opus, hoc est, ad salutem, & vitam referimus, ad vastationem verò & vltionem hostibus & inimicis paratam illud: Indutus est vestimentis vltionis, & opertus quasi pallio zeli. Deliberatam & certam, atque ideo absoluentem vltionem habitus & indumentum declarat, vt consulto susceptum, non ad terrendum aut ad minas tantum, sed ad vltionum antiquarum, quae maximè celebres commemorantur, instar, verum id longius multò latiusq; pertenturum.

Sicut ad vindictam & quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis, in suis vicem reddet.

COMMVNEM, publicam, absolutamq; fore vltionem, ait, & grauem & consummatam instar earum, quae quondam Aegyptiis atq; Assyriis & Babylonis illatae fuerant propter detentos & male habitos eos, qui Dei nomen profitebantur & cultum, alteris in vna orbis parte, hoc est, Africa, alteris in altera, id est, Asia, degentibus. Verum hāc multo fore ampliozem, vt pote quae ad istas easdem, & ad tertiam quoque partem terrarum, id est, Europam, sit pertentura. Namq; terra omnis in tres in vniuersum diuiditur partes, vnam, quae Iapeti filius primū, alteram, quae Chami, tertiam, quae Semi posteris occupatae sunt. His verò totum genus hominum distributum fuit, quod, quae parte Dei creatura & opus fuerat, eiusdem seruus & populus dicitur: quo verò nomine peccati sese subdiderat tyrannidi, inimicorum Dei seruus captiuusq; audiebat. à qua conditione liberandum, & sibi postliminio reuocandum atq; liberum asserendum Deus ipse recepit, & magnis donis, humanoq; exemplo sublimioribus augendū adornandumq; decreuit. Ad duas itaq; Dei vltiones in figura quondam editas, easdemq; duabus in partibus orbis spectatas, illa similitudinis repetitio refertur. Sicut ad vindictam & quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis, ad tertiam verò, quae tertiam quoque terrae partem spectat, illud, in suis vicem reddet. Insularum nomine Europam omnem intelligimus Iapeti familiis & posteritati tributam partem. S. S. E. Ab his diuisa sunt insulae gentium in regionibus suis. Atque ita diuina virtutis, benignitatis, & beneficentiae notitiam & consequentem ex illa religionem ac pietatem omnibus gentibus communem fore, vt pote quae ad ipsarum omnium salutem & felicitatem communiter pertentura canitur.

Et timebunt qui ab Occidente, nomen Domini, & qui ab ortu solis gloriam eius: cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini cogit.

Terrarum situs longior quàm latior spectatur, hoc est, ab ortu & occasu, quàm à Borea & Austro patientior. Atq; ita sapissimè ortus & occasus, pro toto terrarum orbe vsurpantur. vt, Ab ortu solis vsque ad occasum laudabile nomen Domini. Atque orbis longitudo à Geographis dicitur, cuius aestimationem antiqui ab occasu inchoabant. id quod eadem ratione secutus videtur Vates hic, atque ex eo etiam, quod proximè insularum fecerat mentionem: quae dicenti Vati Occidentales erant. verum hac vtraque mysterio non vacant salutis ab Occasu prioris mundi inceptura, & in noui mundi,

EFF

ac rege-

Iustitia Dei hominibus comunicata.

Philip. 3.

Philip. 3. Spiritus sanctus per Apostolum docuit, Vt inueniatur in illo habens nō meam iustitiam, quae ex lege est, sed illam, quae ex fide est Christi, quae ex Deo est iustitia in fide ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionum illius, configuratus morti eius, si quomodo occurrat ad resurrectionem, quae est ex mortuis. Vnā autem cum iustitia cetera omnia diuina dona & beneficia in homine perficiendo ponenda ex Deo quoque esse, & nulli, praeter illum, accepta referenda, Vates docet, cum quibus partibus & armis instructus Deus, illā confecturus fuerit salutē describitur.

Iustitia.

Luc. 1.

Salutis opus.

Dona Dei per Christum.

2. Theff. 5.

Vltio Dei de generis humani hostibus.

Orbis partes. Gen. 10.

Populus Dei liberandus & amplificandus.

Insulae. Europa.

Gentium conuersio.

Terrarum situs.

Timere.

ac regenerationis peruentura ortum. Timebunt, hic non solum metum & pauorem, sed reuerentiam etiam, religionem, & obsequium significat verbum. Quod SEM, nomini & efficacitati, Domini adscribitur, propter admirandam virtutem occidendi occasum humanum. idem verbo CHABODO, id est, gloria, magnificentia, & amplificationi orientis compotibus communicanda adrogatur. Quod illi efficacitatem mortis Christi, hi virtutem resurrectionis eiusdem essent veneraturi ac celebraturi propter utramque hanc virtutem ex uno, & ab uno, & per unum in utrosque, qui in unum etiam conuenturi essent, perfectam. id quod per spiritum & aquam expectatum iri declaratur allusione ad primam orbis creationem facta. Cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini cogit. Duarum alacriter sese mouentium, & efficaciter percurrentium naturarum similitudine illius diuini operis impetum & vim depingit. fluuij sponie inundantis, atq; a vehementi etiam impulsu vento. utraque enim natura cum seorsim valet & prestat, tum simul iuncta, nullo retineri potest impedimento, quin omnia loca peruat, & compleat. Atq; ita factum esse, res ipsa docuit in illo sacrosancto pentecostes die, & qui illu postea Ierosolymis, in Iudaea, in Galilaea, & Samaria, & vsque ad vltimam terra secuti sunt. In illo enim

Aqua & spiritui.

A&A.

factum esse repente de calo sonum legimus, tanquam aduenientis spiritus vehementis, & impleuisse totam domum, ubi erant sedentes, & apparuisse dispersitas linguas quasi ignis, & sedisse supra singulos illorum, & cetera quae in illa historia narrantur, ad hoc referenda vaticinium. Atq; virtutem efficientiamq; illam tum aliis multis, tum verò aquae & spiritus nominibus dici obseruare est. quorum vel clarissimum istud fuerit exemplum: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. & Aqua inundabunt, & delebitur foedus vestrum in morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit. Hoc autem tum effectum iri indicatur, cum humanum genus, quod diuina benignitati, fidei ac tutela creditum & receptum fuerat, ex humili loco ad sublimem euectum fuerit gradum.

Ioan. 3.

Sup.

Et venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus.

Redemptio quibus communicanda.

Testamentum noui & aeternum.

Vltionem & excidionem hostium à Sionis redemptore eadem opera factum iri docet: exponit etiam quibus eam communicandam expectari oporteat. eis, qui redeunt ab iniquitate in Iacob. qui fide & poenitentia animati ac ducti, praterita vita emendationem seridè inierint: ita enim promissum, & nunc etiam confirmatum esse à Domino. Dicit Dominus, qui etiam perpetuum hoc fore beneficium, idq; non terrenum, sed spirituale, ac planè caeleste declarat. & huius noui & aeterni testamenti formulam Vati dictatam pronuciari, & in tabulas referri iussit.

Hoc foedus meum cum eis, dicit Dominus, Spiritus meus qui est in te, & verba mea quae posui in ore tuo, non recedent de ore tuo & de ore feminis tui, dicit Dñs, amodò & vsq; in sempiternum.

Vnico diuino dicto gemina subest in hac orationis formula dicentis mens & interpretatio: altera, qua signum pronuciatur: altera, qua significatum.

catum informatur. Significat namque Deus promissi sui veritatem eodem pacto, quo prae monstratam voluit, constitutam demum, hoc est, certam, spectatam, atq; aeternam fore. Cuius exemplum à se profectum, & per Vatem relatum atque in Ierosolymitano populo praestitum, postea quoque reponendum esse, idq; perpetuo mansurum ait. Promissoru examen triplici ex parte instituitur, promittentis, eius per quem promissum fit, siue mandat; & illius cui fit. Quae omnia cum sibi respondeant, & rectè consentiant capita, certissimum statuunt & probant promissum. Ait autem Deus promissum de humani generis redemptione ac salute eodem ab auctore profectum, qui & ipse summa est veritas, & quidquid effatur, verissimè effatur. hoc est, à se. idemq; per Isaiam Vatem enunciatum; cuius in omni vaticinio ac mandato veritatis complura exempla breui fuerint spectanda; ut de praedicta sanitate regis, de Senacheribis casu iam spectato, de iis etiam, quae non longè diu post spectanda erant: ut Cyri felicitas, Babylonis excidium, Solymorum ac templi restitutio ex Cyri edicto & sumptu. quorum nullum promissum suo quo praestandum esset, requisitum tempore fuerit. Adeundem igitur modum & maximum hoc beneficium ab eodem promissore profectum, eidem Vati creditum, ac populo futuro Dei, qui creabitur mandat; totidè partibus examinandum, verum, certum, & constans comperit fore dicit. Est itaq; dicti huius illa interpretatio: Hoc foedus meum, quod cum eis feriam, eodem modo efficietur, atq; id omne, quod spiritus meus, qui est in te, effectum praestabit, & verba mea, cetera omnia, quae posui in ore tuo, ut illa non recedent de ore tuo, sic non recedent de ore ipsorum, utpote certa, vera, & spectanda euentu ipso. & de ore feminis tui, & de ore feminis tui vsque in perpetuum. atque eo modo, quo tibi refero, cum eis etiam actum iri recipio, Dicit Dominus, idq; amodò [cum hac dicuntur] vsque in sempiternum, cum omnia manebunt. Hic enim Melchisedech rex Salem sacerdos Dei summi, qui obuiauit Abrahae regresso à cede regum, & bene dixit ei, cui & decimas omnium diuisit Abraham, primum quidem per interpretationem rex iustitia, deinde autem & rex Salem, quod est, rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neq; initium dierum, neque finem vita habens, assimilatus autem filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, iccirco quod morte prohiberentur permanere; hic autem, eo quod maneat in aeternum, sempiternum habet sacerdotium; unde & saluare in perpetuum potest, & accedens per semetipsum ad Deum semper viuens ad interpellandum pro nobis.

Promissoru examen.

Heb. 5.

FFF 2

ARGV.

ARGUMENTVM VATICINII

TRIGESIMITERTII.

QUAM VERITATEM illam sanctam, quam Ierosolyma nomine Vates, auctoresq. sacri omnes indigetant, boni nuncij omine & expositione Isaias ad excipiendam illam publicam salutem, de qua verba haecenus facta, vocans alloquitur, atque à metu, tristitia, luctuq. omni alienam uniuersum terrarum orbem, nationesq. omnes gentium excitare iubet, ad videndum & cognoscendum admirabile illud felicitatis lumen, quo ipsa à Deo fuerit illustrata, id quod aperte cognoscendum esse ait, collatione status & conditionum viriusque partis, populi inquam à Deo redempti, & summa animorum felicitate magna pace & securitate donati, & aliorum in tenebris degentium, atq. multis animi & conscientiae arumnis vexatorum & maximis laborantium curis & anxietudinibus. Id quod cum videant & verè cognouerint gentes, magna alacritate & frequentia ad sanctae ciuitatis admirationem, & exoptatam communionem confluitur a praedicantur: adeò ut pra multitudine dubitationem primùm efficiant ciuibus ipsis, donec omnino cognoscantur participanda felicitatis & lucis causa & studio conuenire, & aurum, argentum, atq. diuitias omnes, quas habuerint ad Dei domum ornandam, & sacra instruenda secum conferre, hostias praeterca sacris faciendis idoneas agere & adducere, sese etiam ceteris pijs, & verè Israelitis ad ciuitatem properantibus praebituros via comites, adiutores, & socios, atq. operam assiduam, densam ac diligentem duros ad sacri templi promouendam aedificationem. Magnam verò ac perpetuam ex illa communiōe & societate in se ipsos deinceps pacem fore ab omni iniuria, damno, & incommodo prorsus alienam, pacem inquam & beatitatem diuina prouidentia constituendam & conseruandam singulari, tanta amplificatione, tanto ornamentis ac decori excessu, ut omnes iam deinceps illius populi conciuēs, sacerdotes, & semen Deo benedictum audiant, nomineq. indigententur nouo, & corona pulchritudinis in manu Domini vocententur, perpetuo letabundi, hilares, & ad diuinum cultum alacres. Id quod Vates ipsis Ierosolymitanis agendum, & cogitandum, expectandumq. commendat, atque assiduis precibus ut maturetur, ut adueniat, utq. efficiatur, ex Deo poscendum suadet magna cum fide & spe impetrandi, ut videlicet, sicut à Deo benignè promissum, liberaliter & libèter praestatur: ita ab ipsis auidè, studiosè, & alacriter excipiantur. Famam deinde tantae salutis ac felicitatis terra peragraturam fines, atque hostes omnes, qui antea populo Dei fuerant infensissimi, vel in amicitiam, & gratiae caritatisq. comunione conuersum, vel alias reconciliari nolentes, omnino superatum & perditum abolitumq. iri. Idq. non ex humana virtute aut efficacia vel iustitia, sed ex Dei bonitate atq. efficacia & vi praestandum ait. Quae omnia simpliciter pronuntiata ad veritatem & spiritum arcanè fuerint referenda.

CAP.

CAPVT LX.

SURGE illuminare [Ierusalem] quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est.

PROMISSVM superius iam explicatum de hostium & inimicorum populi Dei ruina, consequenti nuncio & bonis verbis atque monitis exorandum suscipit Isaias, populum ipsum adhortatus ad allatam à Deo salutem, quam veluti praesentem per enthusiasmon indicat, libenter & alacriter accipiendam, idq. duobus imperatiuis verbis enunciat. Surge, illuminare. quorum alterum corpori in terra propter laborem & fatigationem, atq. oppressionem iacenti; alterum verò animo maestitia, & miseria tanquam tenebris densissimis obruto conuenit. Nomen Ierusalem, quamquam in prima lingua, atq. in antiquis Chaldaicis, Graecis, & Latinis etiam quibusdam codicibus non reperitur, oportune tamen ex superioribus capitibus inducitur, & Ierosolyma in spiritu praecipue fuerit nobis adscribendum: cuius felicitatem & salutem duplici nomine constituta intelligimus, resurrectione & excitatione à peccatis, criminibus, & ignorantia, & illuminatione interna communicatione arcanorum sapientiae Dei, quem huius beatitudinis auctorem unicum statuere, cognoscere, appellareq. oportet. Idem his verbis vsus D. Paulus nos docuit: Omnia, quae arguuntur, à lumine manifestantur: Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit, Surge, qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Quam interpretationem ut huic loco propriam citamus, totiusq. sermonis argumenta & ornamenta ad spiritum referenda accipimus. Hanc itaq. illuminationem praeclaram & certam, atq. luminis instar manifestam felicitatem animorum tenebrarum, dubitationis, atque omnis ignorantiae expertem. Namq. antehac tantum in orbe terrarum lumen luxisse, nunquam vel spectatum, vel auditum. & quidem cum, omnis ea quae sapientia humana dicitur, manifesta ac palpabiles tenebrae potius dici meruerit, diuina lex, quae in Sina monte lata fuerat, lucerna nomen merito obtinuit. S. S. E. Lex lucerna. Psal. Legi infirmitas. Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Verum tamen propter humanae carnis infirmitudinem splendorem illum non attigit, quem humanae tenebrae prorsus pellenda requirebant: unde factum ut nihil ad perfectum adduceret. Atq. ex eo euenit ut cetera orbis nationes variis erroribus pallantes, ac de certa vita via pulsa, cum nihil praestantius in publicis illorum, qui sub lege erant, moribus cernerent, non modo illorum doctrina non se crederent, sed etiam illuderent atq. insultarent. atq. ita tenebris immeris suis in summa veri ignorantiae atq. beatitudinis priuatione communitè agerent. Hunc autem statum res humana vsque ad Christi glorificationem tenuerunt. Postquam verò diuina salus eius, qui propè tunc erant, Ierosolymis allata, atque sancta illa caelestis ciuitas in terris conspici caepit, tanto lumine illustrata, diuini beneficii praestantiam sensit, & exemplo spectaculoq. sui ceteras nationes ad admirationem, deinde ad communionis optionem & petitionem, atq. adeò copiam à Deo faciendam pellexit. Communem

FFF 3

munem

munem illum & publicum ignorationis & erroris, quem diximus modo, statum & consequentem lumen Dei conuersionis rerum spem atque fidem subiuncto versu indicat Isaias, hoc etiam ad gratulationis causam adiuncto, quod ceteris in obscuro loco degentibus, ipsa sancta ciuitas luce, qua donabitur, gauisa alius luminis etiam partem perrecura sit ad publicam communicationem salutis.

Quia ecce tenebrae operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur.

Lex, ut iam adnotauimus, quam in Sina monte datam accepimus, lex quidem Domini & lucerna Domini dici potuit, atque his nominibus & viribus luxit; verum ut lux illa Dominus diceretur, non obtinuit, donec Deus ipse venit, & saluauit nos. Tunc enim aperti sunt oculi caecorum, & aures surdorum patuerunt. Ceteris autem gentibus, doctrinis, ac sectis inter meras ac densas versatis tenebras, Oriens ex alto Ierosolymam visitasse canitur, illuminare eis, qui in tenebris & in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. gloria eius. CHE BODO GHALAIICH IERAEBH. Magnitudinem, amplitudinem, & magnificentiam nomen CHABOD significat, pro quo gloriam Latini reddunt. Hanc gloriam certis & manifestis exemplis spectandam, atque in populo Dei visendam cognoscendamque, ait, nempe apud eos, qui illius praecepti, ac diuini beneficij compotes fuerint, quod ab auctore ipso indicatum est. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in caelis est. Atque huius argumenti illud Euangelium gloria beati Dei esse intelligimus, quod Paulus creditum sibi ait. Atque Dei gloriam non incertis coniecturis, verum signis manifestis videndam & cognoscendam, ait in populo illo, de quo dicendum fuerit: Isti sunt semen cui benedixit Dominus. Quo exemplo animati & inducti, qui antea Israelitarum fidem ac religionem tanquam superstitiosam auersati detestabantur, iam nunc deinceps & ipsi veri Israelitae fieri cupientes ad luminis illius communionem libenter, imò studiosissimè properent. Idque votum omni conditioni & ordinibus cunctis ardentè concipiatur, & fiat.

Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui. Tunc verè praestandum illud, quod aliàs apud hunc eundem Vatem obtestatus est Deus, Posui te in lucem gentium, ut sit salus mea usque ad extremum terrae. In splendore ortus tui. Nascentis Ecclesiae splendidissimo ortu omnibus gentibus lumen veritatis affulsurum, & per hunc Vatem praedici Deus curat, & re ipsa Ecclesiasticas historias legentibus compertum est. Non potuerunt reges & principes mundi tanta sapientia & virtuti, quantam simplicitas illa & veritas Christiana probarit, non manus dedere, & obsecundare atque concedere. Id quod si minus nunc in humanis spectetur agnoscaturque rebus; tamen & effectum & praestitum Deus demonstrauit, & porro demonstraturus esse Vatum carminibus, & Apostolicis praedictionibus declaratur. hodieque fieri, quanquam non ita frequenter, tamen fieri intelliget quisquis arcanam significationem nominis regum terrae

terrae cognouerit. Hanc autem gentium in Ecclesiam confluxionem & conpirationem non vnius cuiuspiam privatae regionis aut prouinciae limitibus, verum totius terrarum orbis finibus esse aestimandam.

Leua in circuitu oculos tuos, & vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi, filij tui de longè venient, & filiae tuae de latere surgent.

Huius libri initio idem hoc promissum fuerat, quod nunc per entusiasmum, veluti praesens inductum repetitur. Et venient populi multi, & dicent: Venite ascendamus ad montem Domini, & docebit nos, &c. Terra- rum orbem longitudine & latitudine distinguere iam diximus, longitudinem ab occasu in ortum, latitudinem à Septentrione in mare aestimari, ex sacra didicimus geographia: totum autem ipsum orbem vocari, quanquam longius quam latius, quod ad terram attinet, spectetur, tamen cum mari verum conficit orbem. ut ita gentes omnes undique ad veritatis lumen venturas indicet, oculos in circuitu leuare iubet, & undique se aduenientes conspiciere nationes ad publicam & manifestam lucem vnde quaque conspicuam conuenientes. appellat autem filios & filias, ut omnem sexum & conditionem huius beneficij communionem concludat, & omnes ad filiorum gloriam adoptandos declaret. quod & Apostolus praestitum docet. In Christo Iesu non est mas neque femina, seruus nec liber, Iudaeus nec Graecus. de longè distantia locorum atque etiam orbis longitudinem significat: ut & latus quoque idem indicat, secundum terrae latitudinem tamen. atque ita omnis describitur orbis. Latus quoque mundi à Latinis auribus non abhorre adnotauimus. Excute solers omne latus mundi. & latera Aquilonis Psaltes dixit. Verbum surgent, in prima uel lingua THEAMANAH, nutricij officio functuras significat. quod in quamplurimis pijs ac sanctis mulieribus quodam spectatum, hodieque non in vno spectatur tantum loco, ubi pietatis causa operam dantes, & impensam ponentes mulieres purpurariae illius Lydia, atque adeo Maria Magdalena, Salome, & aliarum antiquarum secutas exemplum commemorare est. Sed meminerimus in hoc etiam arcana maris ac femina significationis rationem habendam, atque viramque simul diuinæ adscribendam esse Iesu Christi in hominibus efficientiae & sanctificationi.

Tunc videbis, & afflues: & mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi.

Inimicos & hostes populi Dei salutis publicae expedienda tempore occisum iri Vates praedixerat. quod cum hoc responso pugnare in speciem videtur; verum hac controuersia facile dirimitur duplici definitione hostium indicata. altera eorum, qui omni hominum generi inimici sunt, quos verè hostes dici, arcana doctrina docet, eorumque partem intra hominem versari carnem & sanguinem appellatam tradit; partem verò extra positam, tamen tanquam leonem rugientem & quarentem praedas circumire. Altera verò hostium factio visibilis dicitur, ab illo, qui Diabolus & Satanus vocatur, ad perdendum populum Dei instructa. Rei autem gerenda series ita habuit,

Sup.
Ioan.

Lucæ 1.

CHABOD.
Gloria.

Mat.

1. Tim. 1.

Sup.

Orbis terra-
rum.

Mundi lacus.

Hostes popu-
li Dei.

habuit, ut in salutis publicae expeditione inuisibiles illi hostes, qui intra naturae humanae penetralia versari solent, primi perderentur, eorum duce, qui aliàs mundi huius princeps dicitur, de sede deturbato ac pulso, externi tamen hostes, quos diximus, visibiles interim superessent: vincendi quidem & ipsi pari ferè modo & ratione atque interni victi fuerant; verum non pariter. Namq; primi illi & immittiores, magisq; perpetuo infesti, verbi Dei obedientia, patientia, atque morte superandi, & occidendi fuerant. id quod Iesu Christi, qui idem Verbum Dei est, cruce confectum consummatumq; fuit. S. S. E. Quia princeps huius mundi iam iudicatus est. & Princeps huius mundi eiicietur foras. & Venit enim princeps huius mundi, & in me non habet quicquam, sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. & quod Apostolus de se, commilitonibusq; suis indicat. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores & tenebrarum harum, contra spiritualia nequitia in caelestibus. Atque hos etiam externos hostes eodem modo ab eadem Verbi Dei virtute domitiiri, decretum fuerat: virtute inquam Dei: verum in suis spectanda & probanda militibus, qui labore, patientia, tolerantia, sanguine fundendo, ac morte fortiter subcunda, denique perseuerantia vsque in finem, Euangelica veritati ac virtuti vel immanissimos hostes ac tyrannos superbissimos tandem cedere & succumbere cogerent. Id quod idem ille Apostolus à se curari, agiq; sedulo declarauit. Euangelium, quod audistis, quod predicatum est in vniuersa creatura, quae sub caelo est: cuius factus sum ego Paulus minister: qui nunc gaudeo in passionibus meis pro vobis, & adimpleo ea quae desunt, passionum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia, cuius factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quae data est mihi in vobis, ut impleam verbum Dei. Mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus: nunc autem manifestatum est sanctis eius: quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriae sacramenti huius in gentibus, quod est Christus in vobis spes gloriae: quem nos annunciamus, corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu. In quo & laboro certando secundum operationem eius, quam operatur in me in virtute. His artibus, virtutibus, atque modis victos hostes, & alias etiam gentes virtutis huius fama & exemplo, manifestusq; experimentis impulsas turmatim & cateruatim sese Ecclesiae obsequiis deditur as, hoc loco significabat Vates: idq; ad stuporem & admirationem vsque populi Dei promouendum esse aiebat. Tunc videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum.

Quod ex diuina historia enenisse cognouimus, id omne tot ante seculis vaticiniis veracissimis praedictum, certam & sacrosancto consilio constitutam singularis erga populum Dei providentia fidem firmat. Nouum, & non antea spectatum exemplum confluentium ad Ecclesiam Dei gentium non solum admirationem, verum etiam dubitationem ac metum quodammodo illis, qui è populo Dei essent, principio effecturum: donec diuina voluntas,

luntas, & certa eorum qui confluebant fides atq; probitas constaret: tunc verò maxime ex utroque populo, Israelitarum videlicet atque gentium, communis coiret sociareturq; ciuitas maxima cum laetitia & publica gratulatione eorum etiam qui primi de admittendis ad societatem communiter gentibus dubitauerant. Atque huius argumenti seriem omnem versus hic verborum singulari indicat ordine. Tunc videbis magnam aduentantium copiam, & afflues NAHARTH. ab aquarum & fluiorum cursu mutuum verbum. significat Ecclesiae primos ciues in admirationem corripiendos, intellecto primùm gentium ad se aduentu, atque ex ea admiratione in dubium & pauorem processuros, demum re verè cognita vehemente perfundendos gaudio. Id quod quemadmodum euenerit, cognoscere operapretium fuerit. Vos scitis, quo modo abominatum sit viro Iudaeo coniungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus neminem communem aut immundum dicere hominem. Propter quod sine dubitatione veni accersitus: Interrogo ergo quam ob causam accersisti me? & Cornelius ait: A nudius quarta die vsque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea: & ecce vir stetit ante me in veste candida, & ait: Corneli, exaudita est oratio tua, & elemosynae tuae commemoratae sunt in conspectu Dei: Mitte ergo in Ioppem, & accersi Simonem, qui cognominatur Petrus; hic hospitatur in domo Simonis coriarij iuxta mare. Confestim ergo misi ad te; & tu benefecisti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus auidire omnia quaecunque tibi sunt praecepta à Domino. Aperiens autem Petrus os suum, dixit: In veritate comperi quia non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet Deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi. Verbum misit Dominus in Israel annuncians pacem per Iesum Christum, &c. & post paulum, nondum absoluta Petri oratione, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. Et abstupuerunt ex circuncisione fideles, qui venerat cum Petro, quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus, Nunquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos? Et iussit eos baptizari in nomine Domini Iesu Christi. Tunc rogauerunt eum ut maneret apud eos aliquot diebus. Audierunt autem Apostoli & fratres, qui erant in Iudaea, quoniam & gentes receperunt verbum Dei. Cum autem descendisset Petrus Ierosolymam disceptabant aduersus illum qui erant ex circuncisione, dicentes: Quare intraisti ad viros praeputium habentes, & manducaisti cum illis? Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens: Ego eram in ciuitate Ioppe orans. & cetera à D. Petro de hac re facta verba. Quibus auditis, tacuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes: Ergo & gentibus paenitentiam dedit Deus ad vitam. Quae omnia, uti narrata citauimus, hoc in responso cernimus praedicta. videbis, & afflues, & mirabitur. In exemplari ВРАННАВ, pauebit. admirationem cum pauore significat, propter magnitudinem & insolentiam tam nouae rei. & dilatabitur, propter veritatis notitiam & gratulationem: Quia gentibus paenitentiam

rentiam dedit Deus ad vitam. Quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi.

Omniū verò nationum homines in hanc, quam diuina virtus adornabat, ciuitatem voto & studio conspiraturos ac conuenturos recipiendosq̄ esse, eosq̄, magna frequentia, tum summos & magnates, tum etiam minoris census, ex earum rerum, quibus nationes abundare, & singularius vni memorantur, significat.

Inundatio camelorum operiet te, diomedarij Madian & Epha: Omnes de Sabba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annunciantes.

Multitudinem & frequentiam hominum vehicularum copia metonymicè indicat, & verbum operiet te, dromedarij Madian. BICHRIM minores quàm GAMES habentur. atq̄, ita magnos & paruos in hanc societatem concessuros ait. Sabbaū verò ikus ut illius regionis proprium & celebratissimum natiuumq̄, suffimentum omnibus auctoribus notissimum; cui & aurum ab hoc Vate additur, quod vel indidem peti, vel copiose eodem comparandi ihuris causa deferri soleat. Certè Magos, Christo recens nato, ab Oriente profectos, aurum ac thus obtulisse accepimus. id quod vltro & libenter acpiè, non coactè, sed ex animo, & hilariter alacriterq̄, paratum, & Deo colendo expeditum & allatum, ac dedicatum fore ait, ut publica salutis auctori. Laudem Domino annunciantes. Itaq̄, diuitias opesq̄, omnes ad Dei populum conferendas animorum eorum, qui possidebant, studiū & curam in vera pietate colenda positum iri, significat, & cetera, quibus diuini cultus professio exercetur, consecutura subiunguntur, ut victima, hostia, sacrificia, pura ac sancta, nullis contaminata vitiiis, nullis excipienda maculis.

Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabaioth ministrabunt tibi, offerentur super placabili altari meo, & domum maiestatis meæ glorificabo.

Arabes & Nabathaos orientales Ierosolymis gentes passionibus deditos, ex sacra geographia obseruationibus accepimus. boues autem, armenta, & pecora materiam antiquis hostiis ac victimis fuisse, notissimum est. Huiusmodi verò copiose & frequenter ab istis, quas nominat, gentibus, & ex metonymia ab horum similibus quoque cunctis suppeditandam predicat. Ita tamen ut ex illius atatis ratione ad verum sacerdotium, & ad spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum oraculi huius referatur interpretatio. ut iam sepius ex diuina Apostolorū doctrina instructi sumus. Orientales illas esse gentes, atq̄, ideo orientis filios dicitatas, alias commemorauimus, & Latinis etiam auctoribus non est ignotum.

Eurus ad auroram Nabathaaq̄, regna recessit,

Persidag, & radiis iuga subdita matutinis.

uid. Metamorph. 1.

Templi Dei glorificatio.

Et domum maiestatis meæ glorificabo. quippe quam ex viuis lapidibus in aeternum constructam, iisdemq̄, variè pretiosis spiritualium sacrificiorum frequentia celeberrimā reddere, Deus instituerat. Ad hoc vaticinium illud

illud etiam pertinet: Quia tunc reddam populis labium electum, ut inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno. Atq̄, hanc sancti populi frequentiam magna celeritate & alacritate post luminis illius diuini donum, non ex Israelitarum tantummodo dispersione, sed ex omnium gentium regionibus instar auium vndique conuolantium, cum magna admiratione spectandam esse ait.

Qui sunt isti, qui ut nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas. *COLUMBÆ simplicissimum atq̄, innocentissimum auium genus & societatis amantiſſimum habentur: quarum singula compares singulis, qua oua reddant, & pullos educent contenta fenestris nihil prater ea alienum vel inuadunt, vel appetunt; & si alicubi forsitan diu deserta fuerint, ubi demum liberè volare sinuntur, cum tantum, quem sortita fuerit, repetunt, fouent, atq̄, habitant nidum: cetera mutuam & simplicem colunt societatem. Valent autem volatu & pernici, & ultra ceteras auium formas contentissimo. Ex hoc autem auium genere Christiana simplicitatis, caritatis, ac societatis imago precipuè ad Iesu Christi Ecclesie capitis, & illius probatorum discipulorum virtutem, probitatem, & vitæ innocentiam describendam usurpata obseruatur. ut, Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Quam historiam omnem breuiter subindicatam, ad filiorum Dei futuram, & vndique conuolaturam copiam attingens, Isaias accommodauit. Animaduertendum verò est, columbas, longè velocius versus proprios nidos aduolare, quàm inde auolauerint. Atque hoc ad alacritatem facere eorum qui, cum à gratia Dei antè exulauerint, redituri, ac recipiendi sunt in gratiam. Quæ verò antè indicata fuerant gentes ex Asia, aut etiam ex Africa ventura prædicebantur: in quibus filij Kedar quoque degunt Arabes. His autem & Europaos etiam conscribendos esse, pollicetur Deus; utpote non secus atq̄, ceteros hominum ad suum ius ac dominium pertinentes, & in filios etiam adoptandos.*

Me enim insulæ expectant, & naues maris in principio: ut adducam filios tuos de longè: argentum eorum, & aurum eorum cum eis, nomini Domini Dei tui & sancto Israel, quia glorificauit te.

Hos omnes, qui à Dei cognitione procul aberant, atq̄, à legis diuina notitia alieni fuerant, Christiana Ecclesie augmentum futuros & participes amplitudinis à Deo in Ecclesiam suam collata: atq̄, in hac societate cū opibus diuitiisq̄, suis, virtutibus inquam pretiosis & probatis conscribendos. atq̄, ita ciuitatem illam sanctam, non modò instauratum, sed etiam dilatatum, & amplissimis muris exornatum iri; id quod ad antiquæ Ierosolymæ restitutionem per Cyrum curatam, alludens predicat.

Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi: in indignatione enim mea percussi te, & in reconciliatione mea misertus sum tui.

Concluserat enim Deus omnia sub peccato, ut omnium miseretur. Rom. Porro autem summam pacem, tranquillitatem, perpetuamq̄, securitatem

Pax iustitiae
Dei.

ciuitati sua idem aufer promittit constabiliendam Deus, non qualē mundus dare fraudibus, fallaciis, ac suspicionibus plexam, & nunquam tutam suis cultoribus dare mundus consuevit.

Et aperientur portæ tuæ iugiter, die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, & reges eorum adducantur.

Portæ urbium noctu ac die perpetuò patentēs, magnam ciuitatis pacem, quietem, certamque significant securitatem. Id quod apud omnes gentes commune habetur ac ducitur signum.

Signa ego Punicis

Affixa delubris & arma

Militibus, sine cede, dixit

Direpta vidi, vidi ego ciuium

Retorta tergo brachia libero,

Portasq; non clausas, & arua

Marte coli populata nostro.

In hunc modum perpe-

tua pace constituta, noctu diuq; venturam gentem, & intra muros urbis admittendam significat. Atq; huius lucis diuinæq; felicitatis notitiā ipsam gentes omnes propria salutis auentes amplexuras, & Euangelij doctrinam suscipientes, virtutem quoque experturas ait. idq; verè & efficaciter. contra verò, quicumque tanti boni diuinitus oblati, & certissimi demonstrati exemplis communionem propter suam culpam caruerint, suo in peccato perituros. S. S. E. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui verò

non crediderit, condemnabitur. sua ipsius culpa, ut qui oblatam vitam &

lucem infidelitate sua repulerit. S. S. E. Ego lux in mundum veni, ut omnis

qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, &

non custodierit, ego non iudico eum; non enim veni ut iudicem mundum.

Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum: sermo,

quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Quia ego ex me ipso

non sum locutus: sed, qui misit me, Pater, ipse mandatum mihi dedit, quid

dicam & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita æterna est. Vtriusq;

verò partis, eorum inquam, qui Euangelium susceperunt, & eorum qui re-

pulerunt, varium euentum vnus ex idoneis & fidelibus ministris veritati

diuina gratulabundus declarauit. Deo autē gratias, qui semper triumphat

nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco.

Quia Christi bonus odor sumus in his qui salui sunt, & in iis qui pereunt:

aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. & ad

hac quis tam idoneus? Vtrumq; autem vitæ ac salutis, & mortis damnatio-

nisq; exemplum, illud in credentibus & obedientibus Deo, hoc rursus in

repugnantibus & infidis manifesto iudicio edendum, per Patrem responsum

est, declaratumq; neminem extra Christi Ecclesiam salutis Christianæ fore

participem.

Gens enim & regnum, quæ non seruerit tibi, peribit: & gentes solitudine vastabuntur.

Quisquis aliud nomen sibi ad salutem proposuerit, quisquis alij quam Christo,

Christo, aut aliter, quàm constitutum est, seruerit; nihil sibi prestasse, demum pereundo comperiet. neque opinionum turba, neque vlla, quamquam frequentissima secta, quamuis magnis copiis instructa, à vastatione sese tueri defenderè ve poterit. gentes, quàmquam frequentes & magna, solitudine vastabuntur. Ceteros verò, vnde decunq; venientes cum muneribus & donariis propriis gratè & feliciter excipiendos ait. Munera autē hoc loco, quia naturalia in ipsa imagine nominantur, virtutes, & partes vnus cuiusque persona à Deo concessas & impositas interpretatur, siue scientiam, siue prophetiam, siue linguarum genera, siue sanitarum dona, aut mysteriorum interpretationem, quidquid deniq; ad communem vitæ spiritualis opportunitatem utilitatēque faciat, quidquid ad Ecclesiam adificationem conferat, id quàm optimum & quàm selectissimum in templi Dei facta tecta, & integrum opus conferendum fore.

Gloria Libani ad te veniet, abies, & buxus, pinus simul, ad ornandum locum sanctificationis meæ, & locum pedum meorum glorificabo.

Ex antiqua Hiram Tyri regis historia promissi temporis arcanā imaginem adstruit: ut enim rex ille Salomoni magnam lignorum & materie omnis, eandemq; selectam, suggestit copiam ad sancti illius fani instructionem: ita quidquid rara & oportuna atque probata virtutis & facultatis cuique ex diuino contigerit beneficio, in sacrosancti templi arcanum usum & commodam adificationem conferendum. Quid ergo est, fratres? cum conueneritis, vnusquisque vestrum psalmum habet, apocalypsin habet, linguam habet, interpretationem habet; omnia ad adificationem fiant. Gloria Libani. Quidquid vnicuique loco egregium & prestans, aut rarum suo in genere contingit, gloriam, & famam celebritatēque arrogat, ut Agypto equi, Sabæa, thus; Hauila, aurū; & Libano, cedri, atq; BEROS THIDHAR, & THEASSVR. De quarum arborum naturis iam aliàs egimus. Et locum pedum meorum glorificabo. Perstat in antiqui templi figura, qua sanctum significabatur templum, (quod estis vos, ait Paulus) constitutum ex caelesti ac terrena partibus, hoc est, ex animo & corpore humano, quorum illud calum, hoc verò terra arcano sermone dicitur; ut illo in responso significatum est. Calum sedes mea, & terra scabellum pedum meorum. Hanc terram glorificandam sibi Deus recipit. quod aliàs alia formula, aliq; sub imagine Psaltes præcnebat: Benedixisti Domine terram tuam. Magnam præterea mutationem humanorum studiorum & consiliorum in melius, & ad fidei & pietatis probandum cultum, inclinationem; & conuersionem promittit Ecclesie Deus.

Et venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, & vocabunt te ciuitatem Domini sancti Israel.

Consiliorum, sententiarum, atq; studiorum erga Ecclesiam Dei conuersiones, & voluntatum deditioem ex manifesto illo lumine, quod initio indicatum est, intelligimus euentura: ita ut vel ipsi, qui antea veritati legis

Salus nulla
extra Eccle-
siam.
Mar.

Ioan. 12.

1. Cor. 2.

Dona Deo
officienda.

1. Cor. 14.

Magni operis
corpore pti-
ma parte?
Ten plū Dei.
Cælū, terra.

Psal.

auētoritatem abrogauerant, vltiō ipsi confiteantur, imō & prædicent ac testentur, hanc vnā sanctā, ac Deo carā gratissimāq; esse ciuitatem. Id quod vel vnus Pauli exemplo indicare & confirmare liquet. qui ex detractore & inimico infestissimo prædicator, & ad mortem vsque assertor euasit. Quod exemplum à quāplurimis passim tum ex Iudaica, tum verò ex aliis nationibus magna frequentia & cōmuni consensu repetendū dicitur.

Pro eo quòd fuisti derelicta, & odio habita, & non erat qui per te tranfret: ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem & generationem.

Sionem illam arcanā, & Ierolimam non terrestrem, sed mysticā, ante Christi in terris præsentiam, atq; è calis efficientiam, nulla tempora, nulla secula vel extare viderunt, nulli hominum pertransierunt. (Atqui de hac vrbe arcanāq; ciuitate sermo præcipuè institutus est; quem vltimā, qui legunt, intelligant.) Post Christi verò expeditionem & victoriam, atq; in calos ascensum, in seculorum, tum quæ antè acta fuerant: tum verò quæ postea agenda erant, decus atq; ornamentum à Deo ponendam, & hoc responsum promittit, & demum veritas ipsa testata est positam. Hæc enim omnia in figura contingebant illis: Scripta autem sunt propter nos: in quos fines seculorum deuenerunt. De qua salute exquisierunt atq; scrutati sunt

Propheta, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, scrutantes in quòd vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, prænunciāns eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias, quibus reuelatum est: quia non sibi metipsis, vobis autem ministrabant ea, quæ nunc nunciata sunt vobis, spiritu sancto misso de calo, in quem desiderant Angeli prospicere. Vt ostenderet (ait Paulus) in seculis superuenientibus abundantes diuitiis gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu. Hoc est quod in præsentiarum dicitur, Ponam te in superbiam seculorum. LE GAON GHOLAM. in decus absconditi seculi, siue mundi. Ita vt atatem arcanā iure quis appellet eam, quā tu ex meo beneficio obtentura, atq; perpetuum actura sis. Et gaudium in generatione & generationem. Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Atq; hoc pacto illud à Psalte prædictum constabit. Fundatur exultatione vniuersæ terra mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas regis magni: Deus in domibus eius cognoscetur, cum susceperit eam. Idem vocabulum MESSVS in illo Psalmo, & in hoc usurpatur versus. His verò modis constitutam, ornatam, & frequentatam, atq; celebrem ciuitatem omnium opum ac diuitiarum, omnium commodorum copia & affluentia ex diuino beneficio vsuram fruituramq; ait; ita vt quidquid veræ virtutis ac sapientiæ (quæ optima omnium opes sunt) quidquid æstimabile & pretiosum gentibus contigerit omnibus, id omne ab Israelitis quondam sublatum, & per vim vel dolum, aut fraudem raptum, in hanc sanctā ciuitatem postliminij referatur iure. Facile enim is, qui antiquas voluere chartas, cognitū ac deprehensū est, disciplinas

Iero'olyma celestis gloria.

1. Cor. 10.

1. Pet. 1.

Gaudium in spiritu sancto.

Ioan. 15. Ibid. 16.

Psal. 47.

omnes bonas & laudabiles de moribus institutiones fuisse ab Israelitarum doctrina vel imitatione vel consuetudine acceptas, quanquam ab illis, qui tradiderant, propter ambitionem dissimulatas: quidquid etiam veræ philosophiæ gentibus contigit, non aliunde ortum credimus: nam quacumq; ab illis documentis degenerarunt, vana & falsa atq; inuilia euasere. Quæ de re multa in Alexandrini Clementis Stromatum libris, atq; in Eusebii Evangelica præparatione qui volet, leget. Igitur quidquid vtile & iucundum, quidquid iuuandis & recreandis animis idoneum exstiterit inter gentes, huc, tanquam ad proprium referendum est principium. Siquidem in Iesu Christo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei; & ab eis omnia depromuntur, quæ veræ, quæq; iudicantur vtilia.

Et fuges lac gentium, & mammilla regum lactaberis, & scies quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus Iacob.

Omnia hæc per translationem pronanciata ad sapientiæ & scientiæ, & virtutū copiam ex interpretatione referimus. quæ copia præter omne aliarum gentium exemplum præstantissima & exundantissima admirabilem scientiam & notitiā hominibus præbeunt fauentis præsentisq; sibi Dei. qualem Iaghaboco præbuit illa pecorum & armentorum multitudo; quam ipse diuino beneficio sibi cōstare passus est. Deus patris mei Abraham, Deus patris mei Isaac, Domine qui dixisti mihi, Reuertere in terram tuam, & in locum natiuitatis tuæ: & bene faciam tibi: minor sum cunctis miserationibus tuis, & veritate tuā; quam expleuisti seruo tuo. In baculo meo transiui Iordanem istum, & nunc cum duabus iurmis regredior. Quæ etiam de re verè, & ex fide Iaghaboci uxores antea pronunciauerant. Sed Deus tulit opes patris nostri, & eas tradidit nobis, ac filiis nostris. Verum enim verò, quamquam omnium gentium opum ac diuitiarum copiam hoc in Dei populo, de quo agimus, constitutam, ipse, qui proferet ac sufficit, promittat Deus, longè tamen genere, natura, atque vsu præstantem fore ait: nam pro terrenis, caelestia; pro corporeis, merè spiritualia accipienda esse, ex rerum nominibus ad amplificatam præstantiam appellandis docemur.

Pro ære afferam aurum: & pro ferro afferam argentum: pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum: & ponam visitationem tuam pacem: & præpositos tuos iustitiam.

Metallorum omnium copia is, quibus possidetur, incommoda esse deprenhenditur, propter cupientium insidias, & perpetuum direptionū ac furtorum metum. Namq; viator vacuus nullum vsquam metuere latronem solet. Verum ubi pax viget, ubi iustitia constat, omnia tuta sunt, & vsibus dominorum sine suspitione aut metu seruiunt. quæ nulla in rebus, quæ sub calo sunt, maior existimatur beatitas, rarissima tamen in terris visa: quam ob rem tutius ac securius multo agunt, quæ his metallis carent, vrbes & oppida, minusq; insidiantum dolus & inuasionibus patent. Verum enim verò in hac, quam Deus adornat, ciuitate omnia pretiosa, & præter commune exemplum pulchra, præstantia, & copiosissima fore dicuntur, nulli suspitioni vel timori obnoxia: quippe quorum custodia duæ præstantissima virtutes,

Bona disti-
plina omnia
ab Israelitis.

Gen. 32.

Gen. 31.

Diuitiarum
metus.

tutes, Pax aeterna, & Iustitia, praepositum iri dicantur. quarum altera ab externis hostibus, altera verò ab intestinis fraudibus, dolis, iniuriis, & insidiis civitatem securam praestitura & conservatura sit. Id quod in proximo etiam exponitur versu. Visitationem tuam. Duo praecipua magistratum munera sunt; alterum, quod custodia praest; alterum verò, quod vegetalibus, tributis, & pecunia publica ad civilium rerum constitutionem cogenda institutum est. alterius ministri duces ac milites, alterius verò publicani & exactores dicuntur. Ab utrisque autem (ut mores hominum sunt) res publica non raro pro inuamento detrimentum vel damnum, vel utrumque accipiunt: dum illi insolentius agentes, aut à muneris fide desciscientes, vel hostis insidias consentiunt, vel ipsi contumeliosi in ciues efficiuntur. Hi verò nimia cupiditate acti iusti & aequi metas praetergressi, tum ciues, tum hospites etiam spoliati. id quod huic Dei civitati minimè dicitur esse metuendum, utpote cui ipsa (non qualem dat mundus) verum Christi pax, ipsa, qualem iam sapè definiimus ТСЕДАКАН, iustitia, suum officium unaquaq; factura praeficienda sint. visitationem tuam PEKUDATHECH praepositorum, siue praefecturam atq; custodiam, tu enmienda, siue correptionem Hispanicè. sic PEKUDIM commendatores, siue encomendados dicit. Praepositos tuos. NOGSAICH, exactores. ut aliàs etiam noster vertit interpret. Quibus rectè constitutis, & officio ritè functis, proprio illud consequitur.

Non audietur ultra iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis: & occupabit salus muros tuos, & portas tuas laudatio.

Pacem & securitatem summam non in urbibus modo, & intra muros, sed in agris omnibus constitutam promittit. Nam quae intra urbem, & in ciuitate admittuntur, contra commune commodum ac ius flagitia HHAMAZZ proprie; quae verò in agris patrantur scelera aut furta, in duo summa diuiduntur genera. SOD, quod spoliationem vel direptionem, & SEBER quod latrocinium dicere possumus. Illud ab interprete nostro iniquitas, hac verò duo vastitas & contritio vocantur. Salutem in muris futuram pro custodibus & praefectis militum: in portis autè, ubi iudicia aguntur, nihil quod ad damnationem aut improbationem pronuncietur, audiunt iri ait: sed meras & perpetuas Dei laudes, cum commendatione eorum, qui rectè & piè egerint. Namque duplex potestatis officium est, ad vindictam malorum, & laudem bonorum. Huiusmodi beatum reipub. & communis hominum societatis tempus optandum, magis quàm spectatum apud gentes, ita celebrare poëta solent.

Instar veris enim vultus ubi tuus
Affulsit populo, gratior id dies,
Et soles melius nitent.

Tutus bos etenim rura perambulat,
Nutrit rura Ceres almaq; faustitas,
Pacatum volitant per mare nauita,
Culpari metuit fides.

Quod verò hic de metallis arcane promittitur, historiam respicit antiqua Evangelij diuitia. illius Salomonis aetatis, cum terra Israelitis summa in pace & quiete agès, sapiente & prudente regis gubernatione tenebatur. Cum tantum auri, argenti, & aris, lignorū, ac ferri, pulcherrimiq; marmoris Ierosolymis fuisse memoratur, quantum nulla antea viderant secula, cum admiratione summa, non finitiorum modò, sed procul etiam agentium principum. Id quod omne tanto excessu Evangelij tempore superatum iri praedicitur, ut pro aere, quod tunc plurimum fuerat, aurum, pro ferro argentum, pro lignis aes reponatur. Sed quale aurum, quale argentum, qualiaq; cetera existimanda sint? nempe eiusmodi, qualia Ieremias partim obscurata, partim desiderata, Thren. 2. ac direpta lamentatus, nostris etiam requirit seculis. Itaq; noui Salomonis aetate, gubernatione, & prouidentia non modo horum omnium, quae diuitem facere ciuitatem possunt, longè maiorem copiam, sed meliorem, & praestantiorē, pretiosiorēq; multo naturam superfore intelligimus: quanto maiorem nouimus esse illius aurea aetatis regem, de quo verè scriptum: Et ecce plus quàm Salomon hic. Namq; omnia diuina hic intelligenda, omnia de inexhaustis calis petita thesauris. Quid mirum? quando & ipsa luminarium, à quibus metalla omnia constari & formari dicuntur, tanto praestantior ad futura, influxura, ac terras illustratura est virtus, quanto Deus ipse auctor cunctis orbis astris ac luminibus praestat. quippe ipse in ista nouanda ciuitate ipse idem solis ac lunae efficientias, pro suae virtutis magnitudine praestiturus. Elegantis quidem & amplificatae felicitatis vsus, illo carmine Latinus Lyricus laudauerat: Instar veris enim vultus ubi tuus, & c. Sed quid ad illam ab Isaia praedictam beatitatem?

Non enim tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam. & Deus tuus in gloriam tuam.

Totius huius argumentum sermonis in luminis illius admiratione versatur, quod initio ciuitati huic affulgere indicabatur. Iam verò quod, & quale lumen, quanta virtutis & efficacitatis illud sit, aperte declaratur: non id, quod orbibus & calis Deus inuitio dederat terris affulsurum & influxurum, Solem in potestatem diei, lunam & stellas in potestatem noctis. Quae non vno semper modo lucent, aut influunt, aut efficiunt, quaq; & vicissitudinem ortus & occasus seruant, atq; adeo interdum defectus & labores patiuntur varios; sed ipsum aeternum Deum, immensum, infinitum, & efficacissimum, omnia creatorem & fouentem, omnis occasus omninq; defectus prorsus expertem, iamq; deinceps singulari prouidentia interno aeternoque numine & lumine ciuitati suae indulgentem. Hunc ait esse solem, quem iustitia appellant sacra carmina. hunc iam sibi ostensum testatus est Iohannes. Et ciuitas non eget sole neque luna, ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius est agnus. & ambulabunt gentes in lumine eius, & reges terrae afferent gloriam suam, & honorem in illam, & porta eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. & afferent gloriam & honorem gentium in illam. Non intrabit in eam aliquod coinquinatam,

natum aut abominationem faciens & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni. Sed erit Dominus in lucem [sanctis, qui sunt in terra eius] sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. **LETHIPHAR-
THECH**, in decus tuum. ita ut quidquid fueris, fueris autem admirabilis, totum Dei muneris esse agnoscas; nec amittendū tamen metuas tantum lumen, utpote quod benignè sese vltro tibi, præsensq; semper prabeat.

Non occidet vltro sol tuus, & luna tua non minuetur: quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & complebuntur dies luctus tui.

Regna, imperia, opes, potentiam, & gloriam, & multa alia quæ ab hominibus, ut bona expectantur, à caloribus atque astrorum efficientiis proficisci humana sapientia professores existimant. quæ de re in præsentiarum nihil, alias non nihil ex vera disciplina disputabimus. Verum siue astra, & caloribus constitutiones in hoc genere quicquam valeant, siue non valeant, nihil istud ad sanctam civitatem curare aut cogitare attinet: quippe quæ nullam unquam contingentis maxima felicitatis mutationem aut vicissitudinem expertura, quare neque suspitione ac metu expectatura fuerit, tum ex parte efficientiæ supremæ, hoc est, diuina virtutis mutatione nullam admittentis, propter æternam simplicitatem suam: atq; etiam ex parte dispositionis, uti dici solet, civitatis ipsius; quæ cum semper eodem tenore, eodemq; modo habeat, quare mutationem vicissitudinemq; metuat, nulla suberit vel ratio vel causa. Et quoniam omnia hæc nomina & verba, luminis, solis, luna, lucere, occidere, & cetera ex translatione petita sunt, ad regnum Christi æternum & perpetuum referri in veritate oportuerit. de quo scriptum est: **Et regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Quid autem sit regnum Christi, & quale y qui conscripti sunt ciues, nouerunt, quippe qui secum internum possideant per Spiritum sanctum. cuius fructus sunt pax, gaudium, lætitia inenarrabilis omni dolore, omni immunis metu.**

„ S. S. E. Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, & non erit amplius neque luctus, neque clamor; quoniam priora transferunt. A mundi enim constitutione ad Christi usque regnum, etiam iis qui diuina instructi fuerant lege, luctus & lamentorum tempora fluebant perpetua, utpote à quiete & pace perpetua alienis, & frequenti atque assidua internorum & externorum hostium inuasioni ac seruituti obnoxii. A pacifici verò Principis ac regis diebus vnus perpetuus iustis constat lætitiæ dies, nulla calamitatis aut prauitatis, vel incommoditatis ac tristitiæ nocte mutandus. quippe quibus perpetuus sol & luna indeficiens, in dō & nunquam imminuenda: vnus idemq; Deus dicatur, & sit. non imminuetur. ad variam faciem luna, nunc crescentis, nunc decrecentis alludit verbum. Semper enim plenilunium constitutum dicit. id quod ex parte efficientiæ diuina constitutum ait, ex parte verò eorum, quibus prospiciendum est, illud subiungitur. Populus autem tuus omnes iusti, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum.

Efficien-

Efficientiam in homines credentes & obediētes Euangelio, diuinam ^{Euangelica} hoc modo Zacharias descriperat. Et educam tertiam partem per ignem, & ^{efficientia.} vram eos sicut vitur argentum, & probabo eos sicut probatur aurum. Ipse ^{Zachar. 3.} vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum: Dicam, Populus meus es, & [“] ipse dicet, Dominus Deus meus. Hunc vrentem, purgantem, ac probantem [“] ignem se in terram missurum venisse Christus ait. atq; huiusmodi purgatos [“] igne, his nominibus verè & perpetuò appellādos, Populus meus. iusti om- ^{Sanctorum} nes, germen plantationis meæ. Plantatos in domo Domini, in atris Dei ^{tituli.} nostri, florē fructumq; facientes, Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola est. ^{Ioan.} Omnem palmitem in me non facientem fructum, absindunt eum, & [“] in ignem mittent. quare & eos qui in Christo fructum fecerint, perpetuò manere, & foueri conuenit. Opus manus meæ ad glorificandum. [“] In laudem & gloriam auctoris & agricolæ ipsius, non ipsarum plantarum: [“] quæ de se illud profiteri solent. Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex ^{2. Cor.} nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. & , Vivo ego, iam ^{Gal.} non ego: viuit verò in me Christus. Quod si gloriam aliquā illis quisquam [“] tribuendam putet, non aliam quàm illam existimato. Et gloriamur in spe [“] gloriæ filiorum Dei. & , Nos enim sumus vera circumcisio, qui spiritu ser- ^{Philip. 3.} uimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam ha- [“] bentes. Atq; ita omnes qui viderint eos, cognoscent, & dicent, quod isti sunt [“] semen cui benedixit Dominus. Hoc autem diuina civitatis beneficium plu- [“] ribus esse communicandum, & non vni tantum genti, sed omnibus confe- [“] rendum, atque ex omnibus vnā conflatum iri sanctam atque Deo caram [“] publicam rem, docet Vates, eamq; tanta frequentia instructam, ut antiquis [“] filiorum Israel familiis, quamquam ex paruo numero ad magnā summam [“] quondam auctis, tamen hæc celestis civitatis tribus celebritate & frequen- [“] tia censu mirum in modum excellant.

Minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortissimam. Ego Dominus in tempore eius subito faciam illud.

In tribuum censu antiquarum aliam numero, aliam honore, atq; aliam ^{Populi Dei} munere & ministerio alius nouimus concessisse: longè verò maiorem huius ^{amplificatio} civitatis amplitudinem fore, in qua, quæ minori censebatur antea capitum & animarum copia, mirum in modum augenda est, ut minimus natuq; postremus in mille, & paruulus, exiguisq; præ ceteris opibus & robore, tamen in gentem fortissimam **GHATSVM**, offeā & firmissimam, insuperabilemq; euadat. Et quidem admirabile fuerat quondam, & singularis prouidentie argumentum, Israelitarum tribus ex octoginta animabus, ad ingentem virorum excreuisse summam, vel ipsis potentissimis inimicis metuendam. S. S. E. Ecce populus Israel multus, & fortior nobis est. ^{Exod. 11.} Verum enimvero illa amplificatio populi totis ducentis annis ad illum perdu- [“] cta est censum: hæc autem, quam sufficientiam singulari consilio Deus fouet, immane quantum & felicitate, & celeritate atque omni nomine illustrior erit. Ego Dominus in tempore eius subito faciam illud. A deoq; hoc verum constat, ut vel prima, qua lumen hoc affulsit, die, præter Apo- [“] **HHh 2** [“] solo-

AN. 1. stolorum ac discipulorum numerum post primum Petri testimonium, qui receperunt sermonem eius, baptizati sunt; & apposita sunt in illa die anime circiter tria milia. & paulo post, Dominus autem augebat qui salui fierent quotidie in idipsum. Ego Dominus in tempore eius subito faciam illud. Ad orbis creationem respicit oraculum hoc, quam maxima celeritate, hoc est, sex dierum tempore, editam & absolutam Deus præstitit.

CAPVT LXI.

SPIRITVS Domini super me, eo quod vnixerit Dominus me: Ad annunciandū mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem.

Lucæ 4. **HVIUS** professionis ab Isaia inductæ personam Spiritus sanctus apud Euangelistas Christum esse docuit: qui, vt venit Nazareth, vbi erat nutritus, intrauit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, & surrexit legere: & traditus est illi liber Isaia Prophetæ, & vt reuoluit libram, inuenit locum vbi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me, euāgelizare pauperibus misit me, & sanare contritos corde: Prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum: dimittere contractos in remissionem, prædicare annū Domini acceptum, & diem retributionis. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. cæpit autem dicere ad illos, Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris. & omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratia; quæ procedebant de ore ipsius. Dixerat autem in superioribus Isaia, promissum illud de ciuitate sancta instruenda oportuno ac prouiso per Deum tempore, magna celeritate præstitum fore; nunc iam illud ipsum tempus animo intuitus, quod verè fuit quando Christi exstitit hora in Luca Euangelio indicata, Iesum Christum ipsum Patris fidem præstandis promissis liberaturum inducit. qui auctoritatis suæ rationem atq; ius professus, partes etiam quas peracturus aduenerit, exponit: omnes humanam atq; publicā salutem, libertatem, vitam, atque amplificationem & filiorum Dei regenerationem spectantes. Quibus explicandis humana vitæ statum propter primam generis defectionem, atque illam consecuta peccata prorsus labefacturum & conuulsam ad Iesu Christi vsque aetatem in summa iacuisse miseria, atque interim in illa Israelitarum Aegyptiaca seruitute fuisse representatum. cuius seruitutis à Deo in libertatem conuersæ historiā omnem notissimam esse oportet, is quibus diuina audiuntur oracula. utpote quæ omnia ferè ad illam expressè & ex amussi referenda sint imaginem. Historiam autè omnem eam discimus, quæ à descensu filiorum Israel in Aegyptum, vsque ad terram promissa antiquis habitatoribus pulsas & perditas, in vitam possessionem producit, cum legibus, doctrina, & institutis interim datis & scriptis. Namque omnia hæc Christi Iesu auctoritate & efficientia integra, verè præstita, atque consummata constiterunt. S. S. E. Nolite putare

quoniam veni soluere legem; non veni soluere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat calum & terra, rota vnus, aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. Iam verò hæc præfati nostrum audiamus Iesum vnctum, suas partes in hoc Isaia responso exponentem, & principio professum, se non humani, verum diuini spiritus veritate, efficacitate, virtute atq; auctoritate præditum, qua parte hominem ageret, constare: atq; ea in parte vnctum esse alterius, quàm obtineret, natura vi & virtute, sacri sermonis vocabulo Spiritus appellatæ. Vnctionis verò nomine præstantissimam præ ceteris omnibus diuinis ministris auctoritatem & efficacitatem intelligimus Christo, vt homini tributam, vt maximas, & planè diuinas acturo, gesturo, & expedituro absoluturoq; res. Vt quondam ex hominibus vel ad regnum, vel ad sacerdotium delectos viros, oleo sancto vnctos, atque eiusdem olei significatione & virtute ad sua peragenda munera, instructos, animatos, & auctos accepimus. Ex qua ratione decantatum illud celebratur: Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis eius: propterea vnxit te Dominus oleo lætitiæ præ cõsortibus tuis. Quorum igitur rerum, quarum agendarum partium vnctus fuerit, euestigio declaras. Primum quidem ad Euangely prædicationem: in quo liberationis & salutis quondam promissa, & iam tam expediendæ ac præstandæ arcana ratio continetur; & ei respondet nuncio, quem in imagine Moses Israelis filiis magna, diuturna, ac dura seruitute oppressus, & animo fractis de proximatam, imò ferè præsentem, liberationem attulit. Quam etiam huius nouæ ac veræ salutis imaginem quinquagesimo quoque anno instauratus referebat iubileus. Quippe omnia hæc consummaturus, & credentibus ac verè penitentibus præstiturus ipse aduenerat. Hos appellat hîc Iesus contritos corde. qui antea sub peccati iugo vitæ per se melioris conditionis à Deo propositam spem anxie arripiunt ac tenent. Captiuis, peccati tyrannidi obnoxii, indulgentiam: clausis in ergastulo ac seruitutis domo apertionem carceris atq; ergastulorum. Ad seruitutem Aegyptiensem alludit, & iubilai quoque respectat annum, quo captiui ac serui in libertatem vindicabantur. quam imaginem subiuncto prosequitur versu. Vt prædicarem annum placabilem Domino. SANAH RATSON. annum voluntatis [eod. v. 14] Domini. Quo Dominus populum visitans proprium in libertatem asserere constituit. Id quod inimicis atq; hostibus tyrannicis, vel inuitis & repugnantibus, imò & vltis ac perditis intra vnus anni tēpus apud Aegyptios confecit, nunc breui præstantius instauratū confecturus est. Nec verò ad hoc tantum agendum, hoc est, ad remissionis annum prædicandum, Euangeliūq; nunciandum sese, sed etiam ad eadem promissa efficienda & præstanda vnctum esse ait. Promissorum autem duplex pars fuerat, seruitutis depulsionem altera, libertatem verò ac decus, & filiorū Dei coronam & cognomentum altera continebat.

Vt ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, & oleum gaudij pro luctu, palliū laudis pro spiritu mœroris, & vocabuntur in ea fortes iustitia, plantatio Dñi ad glorificandum.

Beati quili-
gent.

LUGENTES Sion, eos intelligimus, qui urbem atque arcem Davidis cultoribus vacuam lamentantur. non terrestrem illam urbem, quam Iebusæ prius tenebant, Iudæi ceperunt, & postremo David expugnauit, sed quam hæc significabat, à vero Dauide dilecto ac sancto Dei Christo expugnandam & instruendam. De his autem lugentibus dictum: Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur. Consolationem autem absolutum votorum finem ac desiderij curam ademptam interpretamur, quod non verbis tantum, sed rebus etiam praestatur. Id quod à se efficiendum Christus in hoc oraculo recipit, & receptum, illo indicat verbo, ut ponerem, quod statim declarat, ut darem coronam pro cinere. Lugentes enim cinerem capiti suo inspergere solent, quod cinis nullius usus, nulliusq; decoris particeps habeatur. utpote cui omni absumpta pinguedine, salsa tantum & sterilis materia supersit. At verò corona ex viridi ramo & fronde contexta, & spes, & lætitiā significat, & decus capiti arrogat. Huiusmodi coronam nomen **PEAR** hoc loco significat, ac decoris ornamentiq; symbolum habetur. Itaque lætitiæ ornamentis coronandos esse ait eos, qui Sionis antea solitudinem lugent. oleum lætitiæ. unguentum, quod festo, ac præcipuè natali die, capiti infundere veteres consueuerunt, lætitiæ oleum dicitur. Est autem olii vis ad penetrandum efficacissima. S. S. E. Et introiit sicut aqua in interiora eius, & sicut oleum in ossibus eius. Quare non leuem, aut breuem, vel momentaneam lætitiā, sed herentem, sed interius etiam ad animum, ad ossa usque penetrantem, totosq; exhilarantem homines promittit. qualem diuini spiritus sacra unctio per Christum præstat, præstat, inquā, non verbis modo, sed re, sed virtute, sed veritate & efficientia certissima. S. S. E. Fidelis

Cinis capiti
insperfus.

Corona.

PEAR.

Oleum læti-
tiaz.
Vnguenta.
Gaudium in
Spiritu fan-
cto.
Fals.

1. Cor. 1.

autem Deus: quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo **EST** & **NON**: sed **EST** in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo **EST**. ideo & per ipsum Amen Dico ad gloriam nostram. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui unxit nos Deus, qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritus sancti in cordibus nostris. Est autem in horum structura verborum pulcherrima antithetorū figura, quæ sui ipsius contemplan-
da specie mutationem conuersionemq; rerum oculis veluti subiicit, ut pro **EPHER PEAR. SEMEN** pro **EBEL. MAGHATEH THEHILAH** pro **RVAHH BEHAH**. & alia cum his, quæ tamen omnia nec Latinis describere notis, nedum vocibus representare possumus. Quare & tum aliis multis, tum verò huiusmodi orationum & sententiarum dulci sensu, eorum, qui linguas non callent, aures oculi atque animi carere coguntur. pallium laudis, pro spiritu mæroris. Qui mærent, sordidatis incedunt vestibus, iidemq; discissis, & negligenter indutis, qui verò festos celebrant aguntq; dies, nouas induunt stolas, & pro patriæ consuetudine rectè concinnatas, præcipuè illi, qui chorearum & carminum celebrandorum partes sumunt, uti David, qui ephod lineo amictus ante mysticam cistam lusisse & cãtasse narratur. Atq; hoc pacto habitos fortes iustitiæ, & plantatio Domini ad glorificandum vocatum iri prædicit. **ALLEIHA TSEDEK**. cerui iustitiæ

Mærentium
habitus.

Iustitiæ Dei.

illius. Diuina iustitiæ singularis conspicuè cõpotes & antesignani. transla-
tione

tionem à magnis ceruis ac totius gregis ductoribus petita. quæ aliàs in sacro obseruatur sermone. Iustitiā autem non humanam, verum diuinā, quam hic audimus, intelligere nos articulus **H** docet. qui certæ cuiusdam ac singularis rei perpetuo est index. delectos & gratos, iustitiāq; donatos, diuina illos vocatum iri ait, & plantationem Domini, misericordis ac iusti, & efficacis, ad glorificandum. *Ut simus, ait Apostolus, inuitum aliquod creatura eius ad laudem & gloriam ipsius. Solet enim agricola ars, diligentia & industria ex plantarum specie & pulchritudine laudari. ut,*

Omnia quæ multo antè memor prouisa repones,
Si te digna manet diuini gloria ruris.

Iam verò quò hæc omnia tendant, quem in usum euasura sint, declarat idè, qui inducitur, Christus, nempe hoc pacto instauratum, inuò & amplificatum iri humanum genus ab illa ingenti antiqua ac prima ruina, atq; à ceteris casibus & labibus, quibus per antea cæta secula conuulsum iacebat.

Et ædificabunt deserta à seculo, & ruinas antiquas erigent, & instaurabunt ciuitates desertas dissipatas in generationem & generationem.

Ædificationem & instauracionem eternam & perpetuam fore ait, non modo desertorum à seculo, à prima usque generi per Adamum inducta labbe, sed ceterarum ruinarū, quæ variis vitis, flagitiis, & sceleribus admittendis per secula antiqua editæ sunt. id quod vnica Christi hominibus communicata virtute effectam Spiritus testatur sanctus. Et non sicut delictum ita & donum: nam delictum quidem ex vno in condemnationem: donum verò ex multis [peccatis] in iustificationem. **BANV**, ædificabunt. Verbum primæ uerbi latioris & amplioris est, quàm Latinorum instaurare, idemq; iuris verbum **HHIDDESU** vendicat, quod Latine nouare dicere possumus. Nouam enim non tempore modo, verum arte, opere, ac materia fore huius ciuitatis structuram significat. id quod & exemplo ipso confirmatum constat. Et vidi calum nouum & terram nouam: primum enim calum & prima terra abiit, & mare iam non est. Et ego Iohannes vidi sanctam ciuitatem Ierusalem nouam descendentem de calo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo. Quamquam hæc omnia Ierosolymorum & Israelitarum restitutionem portendere videantur, tamen quo, & quatenus pertineant, ipsamet certis indicant verbis, ex quibus vnū est, deserta à seculo, vnum etiam instaurabunt, siue nouabunt. Atq; ita cuncta ad spiritum & veritatem ab Apostolis declarariam referenda. Hanc urbium, agrorum, & fundorum nouatam copiam magna cultorum frequentia & multitudine instruendam esse, subiungit, cultorum, inquā, etiam ex omnibus nationibus ad communionem admittendorum, non tamen qui segnes aut otio indulgentes, & inertia per diti sint, sed qui utilibus ad vitam artibus ac rebus dent operam.

Et stabunt alieni, & pascent pecora vestra, & filij peregrinorum agricolæ & vinitores vestri erunt. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei nostri dicetur vobis: fortitudinem

arti culus

Iacobi 1.

Ierusalē ædi-
ficatio à Deo

Rom.

Apoc. 21.

dinem gentium comedetis, & in gloria eorum superbietis.

Sapientia
sanctorum.

Scientias, disciplinas, artesq. omnes humanas, atq. studia omnia, quibus occupantur animi, si cum sanctorum sapientia comparentur, eam rationem subibunt, quam pecuaria & rustica ars ad sacerdotum vacationem comparata seruat. Et quidem in Ecclesiam Dei, tamquam in Sagenam in mare missam, perfectos & imperfectos admittendos esse, & fuisse admissos ac receptos intelleximus; & imperfectos ius disciplinis & artibus operam dare nouimus, quas pro conditionis suae ratione, & pro animi presente captu discere & exercere ius ratioq. ferebat, verum si sapientiam inter perfectos agitatam spectemus, eam ultra omnes comparationum & aestimationum calculos istis praestare, qui norunt, aperte declararunt. & tamen his non abhorruerunt sancti viri, sed ea tenus visi sunt, quatenus ad ceterorum informationem utilibus habitis, iisdemq. longè melius, praestantius, & opportunius usurpatis. S. S. E. Spiritus uisus [homo] iudicat omnia, & ipse a nemine iudicatur. Hos est quod allegorice in hunc uersum pro tempore commentamur, quem cum aliis etiam per allegoriam, siue potius per analogiam uates cantarunt. Esse autem illius ciuitatis praecipue, & iam in domo Dei conscriptos ciues genus electum, regale sacerdotium, gentem sanctam, populum acquisitum ad enarrandas Dei laudes iam in hoc opere, & alias quoque retulimus. Estq. hac descriptio ad legitima imaginis imitationem instituta, in qua Leuita ac sacerdotes, q. praecipue qui altario seruirent, cum ex aliorum labore & muneribus conferendis uiuerent, nullis sese miscbant secularibus negotiis suo muneri officioq. praestando solummodo intenti. Ideo dicit: Fortitudinem gentium comedetis, & in gloria eorum superbietis. Omnem illorum scientia & sapientiae gloriam & famam immenso superabitis interuallo. THITHIAMARV, palmarum procerarum & arduarum instar extollemini. Sic ille, ubi de praeteritis studiis cum diuino beneficio componendis uerba facit, Omnia, inquit, quae mihi fuerunt lucra, hac arbitratus sum propter Christum damna, & ut stercorea reputauit propter eminentem in me Christi scientiam. Atque uiriusque sapientiae, humana, inquam, ac diuina, euentus quales expectari conueniat, praedicitur in hoc oraculo. Manifestum enim est diuina sapientia simplicitatem & ueritatem pijs optatam & cultam apud humanae sapientiae professores risu & ludibrio haberi, ut planè stultam, & nihil ingenio uel industria debentem, maxime apud eos qui ea qua in praesentiarum ante oculos sunt, solummodo respiciunt. At uero cum ad uiriusque sapientiae exitum deuenit, est, diuina ratio, uis, & uirtus constare & feliciter ualere cognoscitur, contra uero humanae machinationes, moles, & artes omnes in meram insaniam desinere deprehenduntur, atque utraque in generatione sua stultitia nomen apud alteram fortiter uicissim, uerum diuina uictrix demum & constans euadit; humana uero stultitia geminae nomine damnata succumbit. Hoc est quod obscuriore nonnihil oratione subiuncto significatur uersu.

Pro confusione uestra duplici & rubore, laudabunt partem eorum: propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, laetitia sempiterna crit eis.

DVPLEX

DVPLEX est terra, altera filiorum Adami haec, quam mortales incolunt omnes, non quam calcant, sed quam circumferunt, & in qua uersantur, inquam; quam alias generationem filiorum huius seculi appellatam obseruauimus. Altera uero terra est illa noua, apud hunc Vatem promissa, & à Iohanne spectata, utpote iam facta, & filiis Dei ad habitandum concessa, de qua scriptum: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. In illa priore Mat. py omnes Iaghabobi familiares & filij, tamquam hospites, uel extorres, uel captiui degunt: filij autem seculi huius, ut in propria patria, sibi uiuentes, blandiuntur, indulgent, & gratulantur, piorumq. simplicitatem & probitatem derisui & probro habent, suam uero calliditatem, industriam, & prudentiam magnificis commendant elogijs; atq. ideo probis insultant, & illudunt, tamquam inuites prorsus & mundi foro, uis nescius. Cuius rei imaginem breuem producere in promptu est.

En, quid agam? rogitas? en saperdam aduebe,
Castoreum, stipas, ebum, thus, lubrica. Ponto
Tolle recens primus pipere sitiente camello,
Verte aliquid; iura: Sed Iuppiter audiet. Eheu
Vare, regustatum digito terebrare salinum
Contentus perages, si uiuere cum Ioue tendis.

Pers. Sat. 6.

Quo autem magis probus ac simplex unusquisque uixerit, eo stultior habetur ac dicitur; quod si ratione & ueritate suas defendere studeat partes; tum uero philosophus uulgo, etiam apud sapientiores istorum appellatur, ita ut philosophi nomen tantundem quantum nimis insanus ualeat.

Dixeris haec inter varicosos centuriones
Continuo crassum ridet Vulpenius ingens,
Et centum Gracos curto centusse licetur.

Nam filij huius seculi prudentiores sunt in generatione sua quam filij lucis. Itaq. pro confusione uestra duplici & rubore, quo uos uera & proba seculos afficere, & suffundere solebant: idq. non simpliciter, sed dupliciter. Namq. His populus ridet, & multum torosa iuuentus
Ingeminat tremulos naso crispante cachinnos.

Atq. ita uobis probis, contemptis & sprete, imò derisus, laudabunt partem eorum. Id quod in parasi illius comici persona optime, & ad uinum poeta expressit, qui bonum & probum, honestumq. uirum simplicitatis, & pudoris amantiem, praese contempisse aiebat. Dy, inquit, boni, homini homo quid praestat. Verum enim uero cum py & probi à mundi, in qua exulabant, captiuiq. agebant, uetere terra ad suam, id est, nouam, fuerint diuino beneficio traducti. propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, laetitia sempiterna erit in eis. Id quod alterius partis & sapientiae professores & sectatores admirati, ac serò respicientes pauebunt. S. S. E. Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt, & qui abstulerunt labores eorum. Videntes, turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione in sperata salutis, dicentes intra se, paenitentia agentes, & pra angustia spiritus gementes. Hi sunt quos aliquando habuimus.

Terent. Eunu-
ch.

Sap. 7.

IIi

in de-

in derisum & in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorum
 astimabamus infantiam, & finem illorum sine honore: Ecce quomodo com-
 putati sunt inter filios Dei, & inter sanctos fors illorum est. Ergo erravi-
 mus à via veritatis & iustitia, lumen non luxit nobis, & sol intelligentie
 non est ortus nobis. Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & am-
 bulauimus vias difficiles, viam autem Domini ignorauimus. Quid nobis
 profuit superbia, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Huius au-
 tem felicitatis piorum auctoritatem vni Deo fauenti, & probis consulenti
 referendam & Psaltes cecinerat, & Christus apud Vatem nostrum docet:
 ille dixit, Quoniam nouit Dominus viam iustorum, & iter impiorum
 peribit. Hic autem legimus:

Quia ego Dominus diligens iudicium, & odio habens rapinam
 in holocausto: & dabo opus eorum in veritate, & fœdus per-
 petuum feriam eis.

Ex corrupto & improbo semine perditam expectari messem oportuerit:
 contra verò bonum semen in bene exculto agro similem ex Dei benedictio-
 ne sortietur fructum. Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent:

Euntes ibant, & flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient
 cum exultatione portantes manipulos suos. Prauitatis genus omne ad eò ab-
 ominatur Deus, ut etiam sacrificium ex rapina factum, quamquam à feris
 rapta fuerit victima, tamen delectetur; nedum quicquam probeat, quod à
 simplici, vera, atq; sincera pietate & probitate discrepet: quamquam huma-
 na sapientie & industria laudibus fuerit commendatissimum. Id quod p̄
 sperantes, credentes, & obsecuti seminauerant, veritatis fructu cumula-
 tissimum redditurum esse, pollicetur Christus, ita ut quodcumque deinceps
 profeminatum fuerit, benedictionis & felicitatis perpetuis promoueat

succesibus. & fœdus perpetuum feriam eis. Huius loci explicationem,
 qualem ab alio accepimus Vate, simplicem & planissimam referre ac descri-
 bere iuuat. Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israel, &

domui Iuda fœdus nouum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus
 eorum in die qua apprehendi manum eorū, ut educerem eos de terra Egi-
 pti: pactum, quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, ait Do-
 minus. Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam
 eam: & ego ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit
 ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum dicens, Cognosce Domi-
 num: Omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum, ait
 Dominus: quia propitiabor iniquitatibus eorum, & peccati eorum nō me-
 morabor amplius. Itaq; perpetui fœderis ratio illa est, ut qui participes fue-
 rint, non fictam aut simulatam, vel adumbratam quandam, aut aliā im-
 perfectam vel imputatam pietatis ut antea prabeant speciem, sed verā vir-
 tutem, remq; ipsam diuina legis efficienter & constanter præsint in spiri-
 tu & veritate, utpote regni celestis compotes, & celestes planè ciues fa-
 cientes voluntatem Patris in terra, sicut in calo fit. Id quod Apostolus exa-
 minandum sibi proponebat. Veniam, inquit, ad vos, & cognoscam non ser-

monem,

monem, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtu-
 te. Virtutem Christi intelligimus sacrosancti calicis illius participatione
 spiritali communicatam, atq; ex consequenti efficacem, quam ipse omnibus,
 qui ritè acciperent, libenter ac benignè se dare professus est, Accipite, in-
 quiens, & bibite ex eo omnes. Hic est enim calix sanguinis mei, noui & æ-
 terni testamenti (quod hic in eisdem planè primariis verbis fœdus perpe-
 tuum dicitur) mysterium fidei. De quo mysterio nos in Magni operis ani-
 ma agebamus. Atque hanc communicata virtutis veritatem non verbis &
 iactationibus, & priuatis persuasionibus, neque ab ipso homine seiunctis,
 vel separatis ostentationibus, sed interna animi vi ac totius vite actioni-
 bus & officiis etiam apud alias gentes communi & vulgari viuentes mo-
 do ac more examinatum ac probatum iri pollicetur Deus; quippe quorum in-
 stituta, mores, & totius consuetudo vita propter communicati diuini lu-
 minis præstantiam inter ceteros Adami filios in medio nationis praua &
 peruersa lucebunt, sicut luminaria in mundo ad laudem ac gloriam Dei.
 Quantum verò in ipsis diuinum istud & præstantissimum donum à Pa-
 tre luminum descendens, boni & felicitatis effecturū fuerit, quis vnquam
 existimare valeat, qui modo non acceperit, quando vel ipsum apud ceteras
 gentes spectabile exemplum, & admirationem effecturum & confessio-
 nem ac testificationem dicatur meriturum.

Et sciatur in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio
 populorum: Omnes qui viderunt eos, cognoscent illos, quia isti
 sunt semen cui benedixit Dominus.

Diuinorum promissorum fidem non modo eorum, qui re & veritate par-
 ticipes euaserint, confessione, verum etiam certissima aliorum, qui specta-
 uerint, cognitione & attestatione liberandam esse docemur. Ita ut tam pri-
 mum semen, unde planta omnis exorta, quàm germina ex eodem producta
 semine, hoc est, tam stirps ipsa, quàm rami, ex eodem vnico Deo cognoscantur
 profecta; id quod fructibus ex stirpe fuis, & per omnes ramos funden-
 dis declarabitur. Non enim potest arbor bona malos fructus edere. igitur ex
 fructibus & ramis & rami stirps cognoscenda & probanda. Neque hoc
 experimantum aut priuatum & singulare vniuscuiuspiam, aut apud pri-
 uatos & acutioris ingenij acriorisve iudicij homines, vel rursus apud cre-
 dulum & variabile vulgus tantum, sed ut verum, solidum, constans, ac sui
 semper simile apud omnes ex aquo sine vlla exceptione valiturum esse, ait.
 utpote (uti Petrus ait) conuersationem vestrā inter gentes habentes bonam,
 ut in eo, quod detrectant de vobis, tāquam de malefactoribus, ex bonis ope-
 ribus vos considerantes glorificet Deum in die visitationis. Quia qui pas-
 sus est in carne, desit à peccatis, ut iam non desideris hominum, sed volun-
 tati Dei, quod reliquum est in carne viuat temporis. Sufficit enim præteri-
 tum tempus ad voluntatem gentium consummandam iis, qui ambulauerunt
 in luxuriis, vinolentis, commestationibus, potationibus, & illicitis idolo-
 rum cultibus. In quo & mirantur non concurrentibus vobis in eandem lu-
 xurie confusionem, blasphemantes; qui reddent rationem ei, qui paratus est

judicare viuos & mortuos. Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est; ut iudicentur quidem secundum homines in carne, uiuant autem secundum Deum in spiritu, &c. Atque hoc pacto omnes qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. Atque hanc ex Dei beneficio humano generi felicitatem paratam, adeo certam, decretam, & constantem Vates ex Christi persona, quam induxit, asseuerat; ut iam sibi tamquam presentem gratuletur, atque Ecclesia sua communicandam gestiat.

Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo, quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circumdedit me: quasi sponsam decoratam corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.

Ecclesia vel Vati ipsi, vti Ecclesiae parti, vel Christo, vti capiti, & principali auctori gratulatorium carmen hoc adscribamus, eadem prorsus ratio sententiæ constabit: quippe cum idem de membris totius, ac de toto corpore cantari nihil refert, dummodo illud intelligamus, Ecclesiam corpus, Christum verò corporis caput, & Christi Deum caput verè dici, atq; esse. Carminis autem argumentum gratulatione veræ salutis hominibus per Christum effecta ac donata: per Christum, inquam, Dei sapientiam, & Dei iustitiam. Qui non nouerat peccatum, à Deo pro nobis peccatum factus est, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Id autem omni veluti effectum, Deo auctori acceptum, & Vates præco atq; particeps, & Christus efficiens referunt eodem sensu, quo illud postea à Christo postulatum & impetratum fuit. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo (tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt, quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis. & ipsi acceperunt, & cognouerunt verè quia à te exiui, & crediderunt quia tu me misisti.) Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi: quia tui sunt, & mea omnia tua sunt. & clarificatus sum in eis. & iam nō sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unū sicut et nos. Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiui, & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis. Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo. Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serues eos à malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate: sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum. & pro eis ego sanctifico me ipsum, ut sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autem rogo tantum, sed pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te: ut & ipsi in nobis unum sint. ut credat mundus quia tu me misisti, & ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut & nos unum sumus: ego in eis,

eis, & tu in me; ut sint consummati in unum, & cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Claritatem dilectionemq; hanc Patris in Filium Deum, populo Dei per Filium communicatam, hoc in carmine gratulationibus celebratā didicimus, & iis figuris atque schematis, & similitudinibus descriptam, quæ seclus declarare perpetuum valent. Gaudens gaudebo. Duo verba hic legimus, SAS, & GIL. Illud ad plenam totius hominis latitiam, animo quidem perceptam, & corporis etiam gestu, habitu, atq; hilaritate indicatam, hoc ad animi internam referendum affectionem. Ideo prius absolutè positum ac repetitum Gaudens gaudebo; posterius verò cum anima nomine iunctum, & exultabit anima mea in Domino. Atque hoc ipsum à sanctissima virgine in admirabili illo carmine relatum, Et exultabit spiritus meus in Deo saluari meo. Gaudij autem & exultationis rationem Ecclesia exponens, ait: quia induit me vestimentis salutis. ut captiui & serui crasso ac sordido vestiantur amictu; ita contra, liberi, & à seruitute in libertatem vendicati, ac suæ spontis redditi, splendido ac decoro visuntur vestiti vestimento. id quod sibi iam concessum ac proprium ex diuino beneficio factum gratulatur. Quali autem ex materia, & quo more atq; modo vestitus ille constet, & vestigio declaratur. & indumento iustitiæ circumdedit me. Qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille inustus est. Vestitum hoc modo populum sese regi Deo carum declarari, ille antiquus mos docebat, quem apud Daniele legimus obseruatum. Virum, quem rex honorare voluerit, vestiet vestimento suo. Vestimentum autem Dei iustitiam esse, Vates hic in superiore capite declarat: Indutus est iustitia ut lorica, &c. Verum vestimenta hæc, quæ Deo uti arma ad efficiendum tributa sunt, populo suo ad ornamenti perpetui possessionem communicanda esse dicuntur. Nam Deus efficit ac donat iustitiam, quam is accipit, qui iustificatur; tanquam donum à donante, & velut sacerdotum vestimenta. Et quia plena iustificatione sese donatum agnoscit populus ille, circumdatum sese confitetur siue amictum & circumuestitum. Idq; sui iuris ac proprium ex liberali ac benigno donantis munere factum, ait; perinde atq; nuptiarum iure noua nuptia post sponsationem iam in uxorem ducta dotis & ornamentorum omnium, quibus donata fuerit, legitima possessione fruitur, ut sponsus etiam ad obtentam, ac sibi iam addictam coniugis declarationem corona, antiquo more, insignitus nitebat; atq; sese ita uterque alterius esse declarabat. Sic illa canebat: Dilectus meus mihi, & ego illi. quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. Id quod Ioannis testimonio factum accepimus. Vidi sanctam civitatem Ierusalem nouam descendentem de celo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo. Corona hoc loco sponso Christo, monilia & ornamenta sponsa Ecclesiae conueniunt. Atq; hanc tantam felicitatem in terris, atque adeo in hominum animis, mentibus, moribus, & consuetudine spectandam, non natura, aut calorum virtuti, non alicui humana industria, aut arti, sed voluntati, benedictioni, efficientiæq; diuina humani generis terram influenti, inebrianti, & germinare facienti, non ad imputationem,

Claritas & caritas Dei

Librorum vestitus.

1. Ioan.

Vestimentum Dei.

Mos antiquus in nuptiis.

Cant. 7.

Apoc. 21.

Gratulatorio allate salutis

Ioan. 17.

sed ad meram atque efficacem fructuum veritatem tribuendum esse. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram vniuersis gentibus.

Manifestum est, terram non imputatiuum germinare semen, sed verum: atque ita dare semen serenti, & panem comedenti, eodemque pacto horum cultori suo commendatum sibi semen germinare, aliis inutilem & ingratum futurum. Ita autem & sublimiore ac prestantiore modo Dominus Deus iustus, efficax, & misericors, idemque gubernator, & providens ADONAI ELOHIM germinabit, abundantissime & uberrime, atque ut se dignum est, iustitiam in iustificationem hominum, & laudem suam, sibi adscribendam, atque tribuendam coram omnibus gentibus, sine persona aut generis ullius exceptione, sed in omni gente quae timet Deum, hic acceptus illi fuerit, & misericordiam virtutemque diuinam coram ceteris magna confitebitur ac testabitur virtute. Aliud etiam in hac similitudine mysterium latet negotii ac modi salutis à Deo efficienda per Christum verum & unicum iustitiae semen & germen; qui & ipse frumenti granum sese nominavit asseruitque, mortuum semel maximo, uberrimo, & generosissimo fructu auctum, denuò rediturum, atque ita virtutem suam quae plurimis in orbe terrarum communicaturum, verè & reapse, credentibus, inquam, & obedientibus Patri ac sibi. Hoc autem suo tempore certissimum fore, similitudine etiam terra & horti significatur.

CAPVT LXII.

PROPTER Sion non tacebo, & propter Ierusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor iustus eius, & saluator eius ut lampas accendatur.

Huius initium capituli ac sermonis Dei nomine per Vatem oportune adnectitur ei, quam superiore proximè exposueramus, gratulationi & supplicationi de salute publica à populo Dei expectata: quam verè & reapse efficiendam & communicandam à se Deus pollicetur, iamque adornari & parari ait; se, inquam, nunquam vel predicendo & annunciendo, monendo, atque oportuna omnia agendo cessaturum, quoad absolutè perfectam & consummatam explicet, & publicè spectandam, gentibusque exhibeat cognoscendam. Duo autem nomina proponuntur, quorum amplificandorum rationem sibi susceptam declarat, Sion & Ierusalem. quae, cum ad eandem referatur urbem, tamen dignitate distinguuntur ac situ. Nam Ierusalem prius habitari coepit à Iuda tribu, quam Sion à Dauide caperetur, & capta, regia nomen ac dignitatem obtineret. Erat autem Sionis pars mons ille Moria, in qua templum Domini à Salomone fuit postea exstructum. Hac omnia à Chaldaeis diruta, postea Cyri imperio ac sumptibus restituta legimus. Quae figura certissima fuisse humani generis ad ciuitatis Dei communionem electi, & regie Sionis à vero Dauide Christo expugnatae, possessae, &

in re-

in regiam constructa propria, atque etiam sanctissimi illius templi ab eodem Christo, vero Salomone, in perpetuum Dei cultum dicati, initiati, & consecrati. Ita effectum est, ut Ierusalem à Iuda prius habitata, cum Sione coniuncta, & in templi communionem admissa, vna eademque fieret ciuitas consentientium & laudantium, in qua Deus in hominibus & cum hominibus habitaret. Huius autem ciuitatis arcana ad eum, quem diximus usum, instruendae causa se per Vates predicendo ac monendo, & per alios suos ministros caelestes ac terrenos, atque sua ipsius singulari virtute & efficientia, nunquam vel taciturnum, vel cessaturum ait, donec egrediatur ut splendor iustus eius. Nomen TSDKAH semotis punctis, ut ab interprete nostro lectum est, & iustum, & iustitiam significare potest: cum punctis verò, vti nunc legitur, iustitiam significat. Nobis utrumque recipitur edoctis, iustitiam hominum ipsum esse iustum Christum, quem non obscure, aut per existimationem, siue imputationem, sed planè, clarè, apertè atque efficaciter existiturum perinde atque splendorem lucidissimum, de quo scriptum est: Sicut fulgur exit ab oriente, & apparet usque in occidentem, sic erit aduentus Filij hominis. Nec verò lumine & illustratione solummodo, sed etiam efficientia internos animi affectus, & sensuum etiam externorum vires incensurum ac purgaturum esse Christum Deus ait, idque spiritus virtute omnia penetrantis, purgantis, ac recreantis praestandum esse, subiuncta expositione declarat. & saluator eius ut lampas accendatur. CHE LAPID ABGHAH. Magna, conspicua, & efficax ignis flamma LAPID vocatur, qualem Abrahamus conspexisse narratur. Et apparuit clibanus fumans, & lampas ignis transiens inter diuisiones. In illa die pepigit Dominus foedus cum Abraham. Huius veritatem & causam foederis integrandam significat hoc loco Deus idem, qui in Sina antiquum pacturus foedus similitum etiam flammaram maiestate sese presentem probauit. Cunctus autem populus videbat voces, & lampades, & sonitum buccina, montemque fumantem. Atque de huius flammæ siue lampadis efficientia Ierosolymorum ergo praestanda ita apud Zachariam Deus: In die illa ponam duces Iuda sicut caminum ignis in lignis, & sicut facem LAPID ignis in faeno, & denotabunt ad dexteram & ad sinistram omnes populos in circuitu; & habitabitur Ierusalem rursus in loco suo in Ierusalem. & saluabit Dominus tabernacula Iuda sicut in principio, ut non magnificè gloriatur domus David, & gloria habitantium Ierusalem contra Iudam. In die illa proteget Dominus habitatores Ierusalem, & erit, qui offenderit ex eis, in die illa quasi David, & domus David quasi Dei, sicut Angelus Domini in conspectu eorum. Quae omnia ad eandem cum hoc, quo exponimus, vaticinio rem pertinere intelligimus. atque diei illius initium tunc fuisse interpretamur, cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco; & factus est repente de caelo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domum, ubi erant sedentes: & apparuerunt illis dispersa lingua tanquam ignis, seditque supra singulos eorum. & repleti sunt omnes spiritu sancto, & ceperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat elo-

qui

qui illis. Hactenus nec taciturnum, nec quietum sese, apud Vates nostrum Deus ait. Cum autem hic ignis, quem Christus in terram se missurum venisse dicebat, arderet, tunc verò maximè illud in signe exemplar spectandum esse Vates ait: cuius exemplum quàm illustre atq; rarissimū, imò vnicum, longè tamen dignitate ac praestantia inferius quondam Ierosolymis fuerat visum Salomonis & sapientissimi & locupletissimi regis. Namque ultra omnem comparationem Salomone Christus Iesus maior declarandus erat.

Et videbunt gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum: & vocabitur tibi nomen novum, quod os Dñi nominabit.

IESU Christi virtutem, iustificationem, & efficacitatem atq; efficientiam erga Ecclesiam suam omni hominum ordini, tam summis quàm infimis esse adeò cognoscendam, ut conspectam & contestatam asseuerare oporteat: verum longè praestantius fore testimonium Ecclesiae ipsius, utpote gloria, honorè, & amplitudine regia affecta & coronata ab ipsa Domini manu, atq; ita in regia auctoritate collocata. S. S. E. Assitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate. Præterea etiam eodè in tempore nouo nominanda nomine, non ab hominibus indito, sed per Deum ipsum pronuntiato: quod nemo sciat, nisi qui acceperit. quod os Domini nominabit. IKABENV, pronuntiabit, definiet, & concinnabit. Quamobrem & verè impositum & perfectum, perpetuumq; euasurum intelligere oportet. Nam si omne, quod vocauit Adam animam viuentem, hoc est nomen eius; longè maiore iure, omne quod vocabit Dominus spiritum viuum, illius aeternum fuerit nomen. Atque nomen illud Deo, & ipsis qui acceperint, notum fore, in Apocalypsi audiimus; verum & apud homines, apud alias gentes, apud reges & principes, vel volentes & lubentes, vel inuitos nominis quoque mutationem, eamq; à Deo efficiendam fore, ait.

Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultra derelicta, & terra tua non vocabitur amplius desolata, sed vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua habitabitur: quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur.

Regni celestis ius. Regni & principatus celestis populo Dei, non è, inquam, Ierosolyma, coronam non tyrannica usurpatione, aut hominum sese subdētium electione & consensu, sed regia efficaci & potenti manu Domini, obtentum iri, ait. Id quod ipsorum, qui obtinent, confessione declaratur: Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius; quoniam occisus es, & redemisti nos in sanguine tuo ex omni tribu, lingua, & populo, & natione, & fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes, & regnabimus super terram, in manu Domini [misericordis & efficax] in manu Dei tui, qui tibi singulari prospiciet in perpetuum providentia, amota, & obliuioni tradita, omni antiqua culpa & infamia generis corrupti ac perditæ, Deoque, propter peccata inuisi: utpote quam communicata à Deo iustitia non ira, ut antea, sed caritatis atq; amoris filiam & sponsam dilectam euadere, diuina fecerit misericordia. Ierosolymam illam terrestrem, derelictam, ac desolatam fuisse,

fuisse, ex prophanis ac sacris nouimus historiis, eamq; postea ex Cyri imperio non ad primum splendorem antiquum, verum insigniter repositam. atque utroque nomine totius Dei populi personam referre sapius ostendimus. Hanc ciuitatem, arcam inquam Ierosolymam, à Deo propter peccata repulsam, & multis magnisq; virtutibus ex consequenti spoliatam, derelictam, atque terram ipsam humanam desolatam vocari solutam: iam desceptus Deo caram, gratiam, placentem, & si quid nominis est, quod voluntatem amoremq; magis declarat; id ipsum vacatum iri ait. Quippe ea omnia, & is etiam plura, significat illud à Deo pronuntiatum. НЕРПΗΣИВАН, voluntas mea in ea. НЕРПΗΣ, amoris, affectus, atque gratia maxima НЕРПΗΣ, voluntatem significat, eiusdemq; ponderis cum illo est: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Huius dilectionis communicatio Dei populo, noue Ierosolyma, per ipsum Dei dilectum Filium praestanda significatur hoc loco; eademq; praestitia alias etiam declaratur. De cuius plenitudine (Ioannes ait) omnes accepimus, & gratiam pro gratia. &, Sanctis, qui sunt in terra eius, mirificauimus omnes voluntates meas in eis. & Deus est qui operatur in vobis velle & perficere pro bona voluntate [sua.] In quo etiam oramus semper pro vobis, ut dignetur vos vocatione sua Deus noster, & impleat omnem voluntatem bonitatis, & opus fidei in virtute, ut clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo, secundum gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi. Hanc autem voluntatem Dei felicissimam & efficacissimam fore ait, pacis, quietis, & securitatis, perfecta innocentia & caritate inter homines, concordiaq; usu ac fructu uberrimo, hoc est, totius illius iusta ac sancta reipublica incremento admirabili; idq; omne faustum, proprium ac perpetuum diuina custodia atque gratia semper presente ac fauente conseruatum permanensurum.

Habitabit enim iuuenis cum virgine, & habitabunt in te filij tui.

Et gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus. SVMMA concordiam, pacem, probitatem, & securitatem sine ullius vel gradus, vel status, vel ordinis, aut sexus offensione, sine vlla omnino suspitione. Hac iuuenum cum virginibus, sponsi cum sponsa lata ac iucunda habitatio indicat. Id quod etiam apud alios exteros obseruatur auctores: Nullis polluitur casta domus stupris,

Mos & lex maculosum edomuit nephas.

Laudantur simili prole puerperæ.

Verum hoc tanto latius, tanto beatius atq; iutiùs agendum, quanto meliore constabit auctore, ad est, fauente, volente, & perpetuum consulente Deo. & gaudebit super te Deus tuus. Pulcherrima gradatio, siue augeis, iuuenis cum virgine, & in te filij tui; gaudebit sponsus super sponsam, & super te Deus tuus. Iam verò huius promissi recordationem assiduo officio repetendam se curasse, & curare Deus ait, atque populo etiam ipsi ad vsque perficiendi tempus curandam commendat.

Super muros tuos, Ierusalem, constitui custodes, tota die & tota nocte in perpetuum non tacebunt.

Vatum officium.

SVM illud maximum in homines beneficium à se quondam promissum, ac magis atque magis in dies repetendo, declaratum, tantum abest, ut negaturus fuerit Deus, ut ipse eius commemorandi & expectandi causa perpetuos custodes ac monitores constituerit; Vates inquam, quos officio faciendo noctu atque vacare, & nunquam cessare iusserit. idque sedulo acturos aut id est, Deo semper pro salute publica supplicaturos, atque promissa commemoraturos, ac pariter populum fidei ac penitentiae admonituros, utpote exactarum ad salutem obtinendam virtutum. Custodum nomen Vatribus iure impositum, & res, & ratio docet; praterquam quod sacrorum oraculorum confirmat sermo. Namque ut bene institutis ciuitatibus, custodes urbium portis ac muris praeficiuntur: quorum munus & officium est prospicere, & cauere ne quid exterius incommodi vel damni urbi ex improviso afferatur: ne quid intra urbem vel incendij, vel nocuenti suboriat, cui non facile occurrere & succurrere possit: sic in eo quem Deus singulari providentia fovebat, populo Vates posuit: quos perpetua vigilia & cura intentos esse iussit, atque populum beneficiorum Dei praeceptorum recordatione, & futurorum expectatione excitare, & ab inimicis Dei, ac sui ipsorum admittendis & recipiendis, quoad id per ipsos praestari posset, sedulo dissuadere & auocare. Futura etiam tum instantia, tum serius & diutius vel expectanda, vel timenda commoda & incommoda praedicere. denique hos felicitatis & beatitudinis populo studiosos esse procuratores voluit. Ex quo iure & munere illa Habbakuki praefectio fuit: Super custodiam meam stabo, & figam gradum super munitionem, ut videam quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me. Tota die & tota nocte in perpetuum non tacebunt. Salutem publicam à Deo poscentes, & populum sui admonentes officij. S. S. E. Et mittebat eis Prophetas, ut reuertentur ad Dominum. Verum enimvero quemadmodum ij, qui custodia ac vigilia assiduam commemorationi ac deprecationi praefecti fuerant, officio suo rite ac fideliter fungebantur: ita etiam eos, quorum res agebatur, sibi non deesse, sed monitos vigilare, suas res componere, atque sese ad salutem accipiendam comparare, & auctorem ipsum salutis precibus ac vocibus assidue ac iugiter sollicitare oportuit. Id quod in maximis beneficiis apud liberales principes curandis vsu venire solet; ut prater eos, quos principes à libellis & à memoria habent, (quales in Salomonis aula fuisse accepimus) ij etiam, quibus beneficium dandum est, principi sua promissa commemorare iubeantur. Namque hoc pacto & ab illis magni fieri, & principi fidem haberi demonstratur. Priores itaque, hoc est, Vatribus impositas partes ubi iam Deus indicauit, posteriores etiam populo, hoc est, suas ipsorum commendat: iis videlicet, qui publicam cupiunt & expectant salutem, ad quos, qui subiungitur versus, referendus fuerit.

Qui reminiscimini Domini, ne taceatis, & ne detis silentium ei: donec stabiliat, & donec ponat Ierusalem laudem in terra.

Vt Vates à Deo constituti, nunquam cessant ab officio faciendo, ita & eos, qui reminiscimini Domini, quibus cura esse oportet reminiscendae Domini

Domini misericordis & efficacis. Verbi huius vis & acumen nisi in prima lingua simplici alio verbo nec Latine, nec etiam Graece representari potest; duobus aut pluribus vicibus representabitur. HAMAZCHIRIMETH MAZCHIRIM ICHVEH, Vos illi recordari facientes Dominum. Inter Salomonis ministros quidam Iehosaphat filius Abhilud HAMAZCHIR titulo recensetur, quem Latinus interpres à commentariis vocauit. Et quamquam omnes ij, quibus propria ipsorum cura est salus, hoc nomen cum officio usurpare possint ac debeant etiam; tamen & in sacra Deorum dicata Ecclesia muneribus publicis has quoque partes certis etiam constitutis ministris datas esse conuenit. qui pro se, & reliquo populo huiusmodi vacent, tum laudibus diuinis celebrandis, tum petitionibus & postulationibus frequentandis. Tales etiam à Salomone iisdem cum vicibus ac muneribus institutos legimus. Constituitque coram arca Domini de Leuitis, qui ministrarent, & recordarentur operum eius, & glorificarent atque laudarent Dominum Deum Israel. Vbi Latine legimus, & recordarentur operum eius. in exemplari est, VL HAZCHIR, ad recordari faciendum, absolute, sine adiuncto singulari: quippe quod ad eundem pertineat, ad quem duo alia verba, glorificarent atque laudarent Dominum Deum Israel. Itaque & singulos seorsum, & hos praeter ceteris, & pro ceteris, quibus haec obtigerint in Ecclesia partes, illud sedulo ac diligenter agere oportere, Deus ait. Ne taceatis, & ne detis silentium ei. Commemorare, promissa petere, instareque perpetuo iubet eodem sensu, quo D. Paulus monens ait: In omni oratione & obsecratione petitiones vestrae innotescant apud Deum. Et quoniam Vatribus datas partes perpetuo agendas commendauit, illud perpetuum non ad aeternitatem referri debere, sed ad assiduitatem officij, praterquam quod vocabulum THAMID sacram linguam scientibus indicat, ipsa subiuncta exceptio ac definitio exponit: nec enim Prophetas ad salutis promissa commemorationem, & postulationem semper mitti oportuit. S. S. E. Lex & Propheta usque ad Ioannem, à diebus autem Ioannis Baptista regnum calorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Huiusmodi modum ac terminum Vatribus & custodibus definitum esse hoc loco Deus indicat. atque ita promissi sui fidem & spem confirmat. donec stabiliat, & donec ponat Ierusalem laudem in terra. GHAD IECHONON. donec componat, stabiliat, & concinet ciuitatem istam, quam adornat, & donec eandem non modo laudabilem, sed ipsam laudem esse faciat. Laudem, inquam, non in caelis tantum, sed in terra positam & celebrem. Namque hoc vtriusque partibus curantibus, ac fideliter, sedulo, & studiosè agentibus, nulloque nomine sibi ipsis deficientibus, Ierosolymam salutem publicam mature & cumulate praestandam sperare conueniet. Cuius salutis felicitatem, beatitudinem, & securitatem, atque adeo perpetuitatem comites fore, Deus idem non modo verbo promissit, sed iuramento etiam firmavit.

Iuravit Dominus in dextera sua, & in brachio virtutis suae: Si dederit triticum tuum ultra cibum inimicis tuis, & si bibent filij alieni vinum tuum, in quo laborasti. Quia qui congregabunt illud,

Habac. 2.

super munitionem, ut videam quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me. Tota die & tota nocte in perpetuum non tacebunt.

2. Par. 24.

Salutem publicam à Deo poscentes, & populum sui admonentes officij. S. S. E. Et mittebat eis Prophetas, ut reuertentur ad Dominum. Verum enimvero quemadmodum ij, qui custodia ac vigilia assiduam commemorationi ac deprecationi praefecti fuerant, officio suo rite ac fideliter fungebantur: ita etiam eos, quorum res agebatur, sibi non deesse, sed monitos vigilare, suas res componere, atque sese ad salutem accipiendam comparare, & auctorem ipsum salutis precibus ac vocibus assidue ac iugiter sollicitare oportuit. Id quod in maximis beneficiis apud liberales principes curandis vsu venire solet; ut prater eos, quos principes à libellis & à memoria habent, (quales in Salomonis aula fuisse accepimus) ij etiam, quibus beneficium dandum est, principi sua promissa commemorare iubeantur. Namque hoc pacto & ab illis magni fieri, & principi fidem haberi demonstratur. Priores itaque, hoc est, Vatribus impositas partes ubi iam Deus indicauit, posteriores etiam populo, hoc est, suas ipsorum commendat: iis videlicet, qui publicam cupiunt & expectant salutem, ad quos, qui subiungitur versus, referendus fuerit.

Inuocantiu nomen Dni partes.

1. Par. 4. Paralip. om. locus.

Philip. 4.

illud, comedent, & laudabunt Dominum: & qui comportant illud, bibent in atriis sanctis meis.

Piorum, & bene animatorum, ac de diuinis promissis fideliter sentientium constantem orationem gratam sibi, & ad impetrandum efficacem esse, iuramento adhibito, Deus asseuerat. Promissi autem iuramento firmati argumētum est. Perpetuam salutem populo, eandemq; aeternam fore praestandam cum magna securitate ab omni inimicorum & hostium metu alienam, & hanc salutem consecuturum esse totius vitæ cultum cum uberrimo fructu, & innocenti ac iucundo usu, ita ut quidquid deinde per omnem vitam operum peractum fuerit, tum auctoribus ipsis, tum etiam aliis propter caritatis communionem utile & commodum euadat, ex benignitate singulariq; fauentis Dei gratia. Ad hanc verò sententiam significandam, antiquam repetit imaginem terrestris Ierolyma, qua, quo tempore Deum suis in sensum reddiderat culpæ, identidem castigata, nec suis fructibus cum labore partis utebatur, utpote ab hoste interceptis, aut cæli ac terræ sterilitate deficientibus, quomobrem & ut priuatè viueret, & ut etiam publicè leta dies celebraret festos, omni oportuna rerum destituebatur copia. Id quod & apud hunc ipsum Vatem indicatum meminimus: Terra vestra deserta, ciuitates vestra succensa igne, regionem vestram coram vobis alieni deuorabunt, & desolabitur sicut in vastatione hostili. Meminisse quoque expedierit ritum illum Israelitis quondam præscriptum & imperatum, decima videlicet secunda siue posterioris, & primi fructus cuiuscunque plantæ arboris, quos priuatè ac domi comedere fas non erat: sed moris erat seruare Ierolymam vel in eum locum ubi tabernaculum sanctum, vel templum esset, ad solennes festos dies comportandos, & ibidem cum lætitiâ & gratiarum actione sumendos cum Leuitis & ministris, & viduis ac pauperibus communicatos. Namq; & hunc ritum hoc in loco Deus instaurandum, perpetuoq; seruandum indicat, quia qui congregabunt illud, comedent, & laudabunt Dominum: & qui comportant illud, bibent in atriis sanctis meis. Quæ omnia uti quondam in speciem verè ac ritè faciunt, ita in virtute & veritate spiritus faciunt, & perpetua cū lætitiâ repetenda promittuntur, ita ut qui huius ciuitatis conscripti ciues fuerint, virtutibus, actibus, & officiis propriis sanctè, purè, & rectè, atque libentes impauide fruantur, absque vllò iam deinceps migrationis aut abduccionis vel alterius perturbationis, calamitatisve metu. Huius promissi contemplatione incitatus Vates, collegas, comministrosq; suos omnes, magistratus, doctores, & ceteros populi curam & custodiam sortitos, atq; ad eos Apostolos, quos *κατὰ ἐνδοξασμόν* compellat, ad officium diligenter faciendum, ad parandum Domino plebem perfectam adhortatur, instantis iam salutis atque aduentantis seruatoris certos, aliisq; nuncium exponere iussos.

Transite, transite per portas, præparate viam populo, planum facite iter, & eligite lapides, & eleuate signum ad populos.

Israelita quondam quocunque loco intra suam regionem cum morarentur, sacrum tabernaculum vel templum ter quotannis visere & celebrare

ex

ex more & lege debere; idq; statis & solenniter dicatis diebus faciunt. Quomobrem statim post peractam brumam singularum urbium præfectis ac tribunis instaurandarum viarum cura etiam erat. ut si quid per hyemis ^{Viaꝝ cura.} & imbrium aut alluionum iniuriam corruptum deprehenderetur, diligentia, arte, & apera ad viatorum commoditatem corrigeretur. Qua de re cum aliis multis ad antiquitatis monumēta, in studio forū usum reuocanda nobis aliàs, Deo propitio, fusiùs agendum. Hunc igitur morem intuius Vates, ministros omnes publicos, & populi disciplina curatores appellans, hortatur ad adeundas portas urbium, & quam regionem quisque sortitus fuerit, oportunis adhibitis operis viarum munitionibus instruendam. Cuiusmodi impositio munere Ioannem Zacharia filium functum sacra traditis historia, quem primum Euangelij præcursores fuisse nouimus ita præconio edicenti: Parate viam Domino, rectas facite semitas eius: omnis mons & collis humiliabitur, & omnis vallis complanabitur: & erunt praua in directâ, & aspera in vias planas. Id quod per hunc nostrum Vatem dictatum, ab illo præcone fuit relatum. Atq; ille de instante iam, imò & præsentè salutis auctore Israelitis indicando acturus constitutus est; hoc verò loco de penitentia ceteris etiam gentibus ad salutis communionē vocatis indicenda, ac demum de utraque re agitur. Eligite lapides, offendicula omnia è media via tolli ac dimoueri monet. ZAKELVMEABEM. Verbam ZAKAL, cum B, iunctum sternere, cum MIN verò, tollere & remouere lapides significat. Illud Hispanicè empedrar, hoc verò, despedregar dicitur. Itaque eligite lapides, idem hoc loco significat quod Auferte lapides [importunè obstantes, & rectum præpedituros iter] ut in alio etiam apud hunc Vatem loco: Et eleuate signum ad populos. Hunc etiam ^{sup 1.} morem festis diebus & conuentibus atq; celebratibus indicendis obseruatum aliàs referemus. Quæ omnia cum in figura illis fuissent imperata ad veritatis expectandum atq; instantem aduentum Vates reponit, his etiam signis ac præparationibus proximi festi præconium ex editis locis ex more fiebat, quod similiter nunc à Vate indicatur Dei iussu oportunè Euangelij verbo promulgantibus ministris faciendum.

Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, dicite filiæ Sion:

Ecce saluator tuus venit, ecce merces eius cum eo, & opus eius coram illo.

Euangelij summam versus hic exhibet, cuius argumentum est, Deum ^{Euangelij summa.} ipsum venisse, Ierolymisq; primum spectatum, aduentus autem illius causam publicam salutem esse omnibus credentibus obedientibusq; sibi præstandam, quam salutem vnà cum ipso allatam, imò ipsum eundem esse, præstandam verò esse proprio & peculiari suorum populo, hoc est, pusillo piorum gregi. Nam sic interpretamur, opus eius coram illo. Ex prima ualectione VEGHULATO, quod ex verbo, & peculium eius, dicimus cum ipso eodem interprete Christo ita adlocuto: Nolite timere pusillus grex, quia complacuit Patri dare vobis regnum. Atque hunc pusillum gregem hoc ipsum peculium quod cum coram ipso sit, nemo de manu illius rapiet, fausto,

illuſtri & obſeruando nomine ac titulo donatum iri ait:

Et vocabunt eos, Populus ſanctus, Redempti à Domino.

Atq; hoc pacto illud verum, conſtans, proprium ac perpetuum euadet: Sancti eritis mihi, quoniam ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter. At verò ipſam Ieroſolymam totam ſeruatorum ac ſanctorum communem rempublicam & ciuitatem perpetuò eodemq; felici cognomento augendā, quod diuina virtutis, miſericordiae, & caritatis monumentum conſeruet æternum; ita ut iam deinceps poſthac humanae gentis à Deo redemptae & ſanctificatae communio, Quaſita ciuitas, & non derelicta, perpetuò audiat. Namq; ex poſteriore affirmatione prior negatio argumentando ex oppoſitis conſequitur. Exiſtimabat enim genus humanum ſe, quòd tantis miſeris obnoxium ſua culpa ſentiret, à Deo derelictū; quod tamen falſò exiſtimaffe aut aliqua ex parte conqueſtum eſſe, ex eo manifeſtum ſit, quod cum ipſum ſua virtute & opera Deum reperire, aſſequi, & adire non valeret, vltro ſe quarentem, accedentem, ſuſcipientem, & ſeruantem atque beantem expertum fuerit. Id quod ita etiam à Pſalte celebratum eſt: Hac requies mea in ſeculum ſeculi: hic habitabo, quoniam elegi eam. Huius loci ſententiam breui ſumma D. Paulus complexus reddidit. Et manifeſtè magnum eſt pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit Angelis, prædicatum eſt gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.

CAPVT LXIII.

QUIS eſt iſte, qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra: iſte formoſus in ſtola ſua, gradiens in multitudine fortitudinis ſuae? Ego, qui loquor iuſtitiam, & propugnator ſum ad ſaluandum.

SVPERIOREM ſermonis huius partem inſtantis iam ſalutis ac ſeruatoris aduenientis præuiſa imagine concluſerat Vates: hanc verò poſterio-rem à præuiſa etiam, & veluti ſpectata ſeruatoris Ieſu Chriſti victoria exorditur, admiratus in primis tantam rem, tanta celeritate, tam exactè conſectam, eamq; ab unico viro expeditam & abſolutam, quem nullis phalan- gibus, legionibus, turmis, nullis denique humanis militibus aut ſociis comi- tibus ſtipatum, vel præeuntibus deductum, vel pone venientibus aut laevis te- gentibus inſtructum, ſed vnicum incedentem contemplatur, non fugientis aut euafi, ſed victoris ac triumphantis habitu, geſtu, & greſſu. atq; huius admirationis oportuno ſchemate dialogiſmum inducit inter ſe, & victo- rem Chriſtum, quo arcana illa expeditio, pugna, & victoria, quibus huma- na parta fuit ſalus, ſublimi orationis genere deſcripta ſubindicatur. Vi ve- rò myſtery huius ratio ac modus aliqua ex parte nunc pro tempore nobis te- neatur, donec plenius ab eodem reueletur Chriſto, nomen & verborum germana viſ fuerit cum primis veſtiganda. Verbum ADAM Latine rubere interpretamur, à quo nomen ADAMAN factum, terram ſignificat, rubetem:

qua.

qua tamen frugibus ferendus habeatur idonea. Ab hac verò primis homi- num parentibus nomen ADAM, à conditore Deo inditum conſtat. Eadem etiam origo eſt nominis DAM, quod propter colorem & ſubſtantiam, ſive naturam terra congenerem, idem quod apud Latinos ſanguis dicitur. Eſt enim ſanguis ruber admodum, concretus autem & ſiccatus, terram refert, vel potiùs terra rubens eſt. Sed cum ruber purus color degenerat, in mediū tranſit inter ſe & flauum, què πρῶτον Graeci vocant; nec rubri inſtar can- dentem, nec flauo aſſecutum nitorem. Atq; ita EDOM in ruffum Latini ver- tunt, quem ex rei ratione rubrum degenerem interpretari poſſumus. Atqui Adami, id eſt, hominis naturam primorum parentum noxa degeneraſſe, libemq; contraxiſſe maximam, eſt ſacra edoctiſſima diſciplina; deinde verò corruptionem illam magis etiam ſingulorum hominum vitiiſ auctam, duo primi ex Adamo orti fratres, Cain & Abel commonſtrauere: quorū hic paternam tantum conditionem, eamq; ſimplicem, retinens; quantum res tunc & natura ferebat, iuſtè viuens, iuſti cognomen meruit; ille verò ad natura labè proprii ſceleris adiunctis criminibus maxima corruptela con- traxit infamiam. Totum deinde humanum genus in has duas diductū par- tes, ad diluuij vſque tempora perdurauit, cum ſimplicior pars Filij Dei, al- tera verò nequam, & filij hominum vocarentur. Atque ita poſt diluuium etiam huiusmodi porro præceſſerunt factiones, demumq; geminorū caput diſtinctione diducta ac ſeparata ſunt; alterius, qui propter exoptatam ſim- plicitatis conditionem, & filiorum Dei imitationem, arcano vocabulo Ia- ghacob; alterius verò, cui exhorridioris corporis & ingenij durioris nota GHESAV priùs, deinde verò propter propriam impietate EDOM admiſſum nomen perpetuo retinuit. Atq; in his duobus tanquam exemplaribus totius humani generis diſtinctio conſiſtit. S. S. E. Deprecatusq; eſt Iſaac Domi- num pro uxore ſua, eo quòd eſſet ſterilis; qui exaudiuit eum, & dedit conce- ptum Rebecca. Sed collidebant in utero eius paruuli, quae ait: Si ſic mihi fu- turum erat, quid neceſſe fuit concipere? Perrexitq; ut conſuleret Dominū. Qui reſpondens ait: Duæ gentes ſunt in utero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populusq; populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori. Iam tempus pariendi aduenerat, & ecce gemini in utero eius reperti ſunt. Qui primus egreſſus eſt, rufus erat, & totus in morem pellis hiſpidus, vocatumq; eſt nomen eius Eſau. Protinus alter egrediens, plantam fratris tenebat ma- nu, & iccirco appellauit eum Iaghacob. Sexagenarius erat Iſaac quando nati ſunt ei paruuli. Quibus adultis factus eſt Eſau vir gnarus venadi, & homo agricola, Iaghacob autem vir ſimplex, habitabat in tabernaculis. Porro, ut non nihil etiam in myſterio proficiamus, illud addidiſſe expedierit. Humanae gentis conditionem ante ſeruatoris Chriſti efficiantiam & gratiam, ſive illam in vno ſingulari homine, ſive in cunctis deſignare liceat, (perinde namq; utrobique eſt) his duabus quaſi factionibus fuiſſe conſtitu- tam, Iaghacobi, & Edomi videlicet: illius, inquam, interioris, huius verò exterioris hominis vim facultatemq; obtinentis. Vnicum verò Ieſum Chri- ſtum, ex virgine ſanctiſſima & puriſſima ortum, qua parte hominem di- uina

Eccleſia ſan-
cti.
Deut.

Pſal.

1. Tim. 1.

22

23

24

Chriſti vi-
ctoria.

ADAM.
АДАМАН.

Adami filio-
rum condi-
tio duplex.

Filij Dei.
Filij homi-
num.

Iaghacob, &
Gheſau.

Gen. 25.

Humane
gentis ante
Chriſtum
conditio.

Lucæ 3.

Heb.

Idumæi.

Ierem.
Psal.

una virtute fieri iuuit, Adamum primum retulisse, non qualem culpa vitiauit, sed qualem Deus auctor & conditor formauerat. S. S. E. Qui fuit Adam, qui fuit Dei. Eundem verò ea causa hominem factum ac tentatum per omnia pro similitudine absque peccato, ut illius virtute atque efficacia maior minori seruire cozeretur; hoc est, ut Edom Iaghabo fratri cederet, & interior homo primas in paterna domo partes ageret, atque ita qui primum locum indignè usurpabat, inimicitiasque cum fratre gerebat perpetuas, victus & sub iugum missus Edomi nomine deinceps postea obliuiscato, totus in minoris obsequium concederet. Id quod nullis humanis vel viribus, vel opibus confici potuit, vnius Christi Iesu virtute & efficacia, non sine prælio & sanguine confectum & consummatum est. Quod prauidentis admiratusque Vates noster, sub hac vaticinatus, commendauit imagine, perpetuam hoc pacto atque ingentem gratulationem suadens ei deferendam, qui solus & unicus lapsus & afflictum, atque inimicorum imperio addictum genus à tyrannide vindicauit. Illud præterea ad hæc, quæ præfatum sumus, adiectum meminisse retulerit, Idumæos ab Edomo illo antiquo secundum carnem prognatos & propagatos Israelitarum à Iacobo deductæ soboli perpetuo infensos fuisse, atque in ea re instar habuisse occulti illius veteris Edomi in hominis natura interioris Iaghabo molesti, ac semper instantis; nec unquam, nisi sola diuina virtute, superati. Est autem tota hæc oratio allegorica, imaginem semper ipsam, & id quod imagine significatur, pariter persecuta; ut qui alteram partem probè tenuerit, alteram eadem cognoscat ac teneat opera. Siue autem in hoc colloquio rogantium partem Angelis, siue Vati ipsi nostro, siue Israelitis secundum carnem tribuamus, perinde fuerit; atque eadem probè sequax constabit sententia, modo respondentem statuamus Christum, suas & Patris, & sancti Spiritus partes in hæc narratione agentem. Nobis verò inducta rogantis persona genus ipsum hominum à Christo redemptum, voce ac sententia refert, tum aliàs semper, tum præcipuè hoc tempore, quo Israel secundum carnem nondum totus ad gratiam (ut promissum fuerat) reuocatus & reconciliatus venit, id autem fiet ubi plenitudo gentium (ut ait Apostolus) intrauerit. Igitur humanum genus Christi victoris redeuntis habitum, incessum, & integritatem admiratum ad rei magnitudinem ex accurata interrogatione, & consequenti, atque sigillatim exposito responso per noscendam nullam certam inductam personam, sed absolutè quemlibet, qui modo respondere vera possit, sciscitatur. Namque huiusmodi absoluta interrogationes, & maius cognoscende rei studium, & res ipsas cognitu dignissimas, verum minimè communes, & cuiuslibet promptas indicant. ut, Quis dabit capiti meo fontem lacrymarum? Quis dabit mihi pennas sicut columba? Quare nec rogantur expressè Angeli, nec certa hominum pars, nec eius, de quo sermo fit, comites; sed res ipsa, quæ admirationem efficit, apud quemcunque constiterit, petitur, & exigitur. Quis est iste, qui venit de Edom. Verbum venit reducem, personam & rem, quæcunque illa fuerit, confectam indicat. de Edom. Ille nunquam fuerat idumæus, nunquam sanguineus, aut rufus, neque caro & sanguis natura

natura appellatus, sed gerendarum causa rerum eodem, id est, Idumæam, petierat, unde iam redux venit, sed qualis redit, ut ex habitu rei acta parte aliquam coniciamus? tinctis vestibus. quæ non otiosum aut segrum, sed exercitum fuisse docent. Namque, vestibus adhaerentes nota vel pulueris, vel sanguinis, vel cuiusvis alius infectionis, artis atque exercitationis indices esse solent. Erat autem Idumæorum regia & metropolis ciuitas BOTSAH, Botra. cuius in sacris chartis mentio aliàs fit. cuius nomen munitionem & vindemiam significat. Loci autem, unde reditus ille redit, notatio atque diligens appellatio rem studiosè, fortiter, & strenuè gestam adnotat; non in vicis, aut circum pagos & compita, sed in ipsa principe urbe, quam expugnatam, cetera loca omnia subacta consequantur: ut pote à suo rege pro viribus propugnatam quidem, tamen non liberatam. In mysterio cor interpretamur humanum totius regni carnis & sanguinis arcem munitissimam, ac totius corporis vindemiandi cellarium, siue lacum. Iste formosus in stola sua. Non vilem aut vulgarem aliquem, sed principem, & summum virum ipse cultus & vestitus indicat. atque eundem dignitate nitentem vestimento non alieno, vel conducto, vel commodato, aut aliàs per vim usurpato, indutus; sed in stola sua, eademque decentissima, & pro personæ & muneris dignitate apprimè hærente. Iisdem verbis hæc adnotationem Vates expressit, quibus Dei vestitum Psaltes antea descripserat. ille dixerat: HOD VEHADAR LABASTHA, confessionem & decorem induisti. Hic verò dicit, HADVR BILBVSQ, formosus decoratus in vestitu suo. atque hoc nomine totus & integer quoque redire, victorisque habitum hæc ex parte præferre declaratur. Quippe qui victi sunt, quiq; fuga salutem sibi consulunt, vel vestes omnino abiiciunt. S. S. E. Et robustus corde nudus fugiet in die illa: vel temere indutas & succinctas, imò, quantum possunt, mutatas, latendi & euadendi causa gestant. Hic verò formosus ac decens in stola sua, quæ principem, liberum, integrum, & suæ spontis indicat. Et quidem humana Christi natura, quæ diuinitus indutus est, omne aliàs naturæ totius decorem & pulchritudinem superat. Nec verò habitum & incessum respicientibus minor dignitas atque integritas & virtus probatur. gradiens in multitudine virtutis suæ. non fugientis festinum, non lassitardum, non agrotantis vel debilitati lentum; sed firmum, compositum atque ita verè fortissimum incessu ipso patere ait. Pertinet utique motus & gressus ipse ad facultatis ac dignitatis argumentum. ut apud poetam:

Pedes vestis defluxit ad imos,

Et vera incessu patuit Dea.

Christum victorem reducem totum & integrum ex illo, quem Ierosolymis completurus venerat, excessu existisse, vaticinium hoc admirantum & rogantium testimonio indica. S. S. E. Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominatur. quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel, quod autem viuit, viuit Deo. Hoc significat in multitudine fortitudinis suæ, propriis, maximis, & integris viribus illum ex illo conflictu redire, arcaneque indicat similes illi fore, qui in ipso malignum vicerint, ut membra de cor-

pore fortissimi & efficacissimi, atq; ex Iaghabo victore in Israelis nomen atq; decus iri traductum. Hac ad mysterium obiter modo satis. Hanc admirantium interrogationem nemo prater ipsum, de quo sermo fit, excipere, & apto veròque responso satiaro potuit. quod & factum Vates prau-dens inducit.

Ego, qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum.

Eundem se esse victorem declarat, qui Euangelij auctorem sit professus. Est enim Euangelij summā vnico verbo complexa iustitia, aliàs iustifica-tio apud noni Testamenti scriptores nominata. Iustificatio verò, siue iusti-tia id præstat, ut male parata atq; iniquè vsurpata vindicet, & qua legiti-mè arrogari possint ei, qui ius habet, arroget; vlciscaturq; nocentes, inno-centes verò iueatur & seruet. Hoc ipsum sese professum abundè præstuisse & præstare Christus ait. Ego, qui loquor, serio, studiosè, siculo, instan-ter, & efficaciter. Hac omnia verbi MEDABER forma adnotat. Iustitiam, ВІТ СЕДАКАН. loquens in iustitia, Dei ex misericordia polliciti, & verè iustificantis misericorditer. Propugnator ad saluandum. РАБЛЕ НО-СИАГН, plurimus, idemque maximus ad saluandum, qui vt infinitam Dei iustitiam cum misericordia coniunctam prædico & annuncio, ita infi-nita virtute, & liberalissima voluntate ad saluandū præsto, idq; mihi per-petuum aio. Hac formula RAB LE HOSIAGH, RAB LAHHEZZED, multus ad seruandum, multus ad misericordiam, præstantiam significat maximam ac Deo diuināq; nature propè semper adscribitur. Igitur salutis & mise-ricordiae penuria, breuitas, parcitas, & huiusmodi angustiora vocabula, Deo, aut Christo illius nullo tribuuntur pacto: Qui diuus est in misericor-dia in omnes, & super omnes qui inuocant illum. Atq; ita se aduersario-rum victorem fortissimum esse Christus ait, qui tamen nihil per vim, aut per iniuriam egerit, fecerit, facturusve fuerit, sed iuste iustog. iudicio apud Deum, apud Angelos, & homines omnia, qua humanam spectant salutem, expediturus, victis & expoliatis ac direptis iis hostibus & inimicis, qui suum Ioghabo opprefferant, diripuerant, & spoliabāt, perpetuèq; vexa-bant. S. S. E. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est, idem autem antea dixerat: Nunc iudicium est mundi, nunc princeps

Joan. 16.

Idem 12.

huius mudi eicietur foras: & ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Prius itaq; iustitiam, quam prædicauerat, Deo iudici probasse ait: verum quia ad iustitiam fortitudinem quoque adhibitam oportuit pro-pter tyranni immanem contumaciam, qui nisi in manu valida prædā, quam arripuerat, minimè dimissurus erat, addidit: Et propugnator sum ad sal- uandum, siue multus ad seruandum. Neque enim aliter salus fieri pote- rat aut per alium quam iustum, & causā in iudicio compotem ac principem eundemq; fortissimum, & præstantis ad seruandum virtutis. S. S. E.

Luc. 11.

Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea qua possidet, do- nec fortior illo superueniens vicerit cum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Atque ita iustitia & fortitudi- ne rem omnem semper egisse Seruator declarat. Neque verò exiguum, aut factu

factu leue negotium id fuisse existimandum ex eo, quòd ille totus ac integer redire cōspectus fuerit, perinde atq; dux aliquis magnus qui in prælio, consilio, & hortatu milites ducit & exercet, ipse verò pugna & laboris expers nec viribus lassus, nec cursu aut alio incommodo affectus euadit, sibiq; con- stat. Imò hoc inductus rogator miratus nouum exemplum, integritatem, & prælii subiti atque sustentati argumenta cognoscens, remque ipsam doceri auens interrogat.

Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari?

Ab initio huius colloquij Bosra urbis nomen ad partes inductum au- diuimus, tinctis vestibus de Bosra. Diximusq; vnu de nominis Bosra si- gnificatis esse vindemiam. quod verò tinctis legimus, in exemplari est, ННАМВТS, quod non infectionem propriè, nec penetrantem tincturam, sed ruborem, siue rubedinem adherentem significat, quam elui & separari non sit difficile, utpote externæ tantum superficièi adnotam, minimè verò conbibitam. Id quod ad mysterij cognitionem obseruare conuenit, atq; illud etiam quod in hoc versu primæ lingue germana scriptio habet, vbi Latinè legimus: quare ergo rubrum est indumentum tuum? In exemplari est. МАDVAGH ADOM LILBVSECHA. Ex verbo, quare ADOM indumento tuo? Diximus ADOM affine valdè esse EDOM. Edom verò non perfectè & purè rubrum, qualis primam terram, ex qua Adam formatus, sed ru- fum, aut subrubrum, pel rubrum degenerans dicit. Diximus etiam IESV Christi carnem mystico vocabulo vestimentum hoc loco appellari, eamque perfectè eum obtinere colorem, quem purissima primū Adami terra te- nuerat, antè quàm infecta in rufum degeneraret. Mysterij præterea con- sultissima ratio postulabat, ut Christus fratribus suis, quos liberandos ac-Redemptio- nis mystica ratio. seruandos suscepit, per omnia similis fieret, non solum natura idem, hoc est, humana, homo cum ipsis, verum etiam laboribus, & humanis affectio-nibus omnibus pro si-nilitudine absque peccato. Tentatus itaq; est per omnia, Heb. vt omnibus compati, omniumq; misereri experimēto proprio sciret. Verum ad hæc etiam opus fuit vt idem qui peccatum non fecerat, totius humani ge- neris peccata in carne sua, non vt auctor aut obnoxius, verum vt susceptor, atq; ideo reus vicariusq; subiret. S. S. E. Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in illo. Quoniam verò Iesus Christus hostia pro humano genere constitutus, humanis pecca- tis non infectus (utpote à peccato prorsus immunis) sed, vt ita loquamur, affectus fuit, vt peccatorum omnium personam representaturus, & per- acturus, atq; in se ipso mundi peccata exstincturus & ablaturus. Ideò apud hic interrogatur, quare ADOM, rubedo, siue rufor, ad vestimenta tua? Namque hoc loco non adeò aptè respondet datiuus casus Latinorum vocis LILBVSECHA, atq; ad vestimenta tua. non enim rufor ille illatus, sed allatus, non inherens, verum adhærens visibatur. Id quod eadem obseruata vindemiæ translatione expoliendo declaratum est. & vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Manifestum est, eorum qui in lacubus vuas calcant,

calcant, vestimenta, quae plerumque linea sumuntur, musti colore & succo non infici, sed affici. Cui rei argumento pura aqua fuerit, cuius beneficio eiusmodi sordes & macula atque affectiones prorsus abluuntur. Atque hanc rationem ad multorum exhaurienda peccata à Christo Iesu unico iustissimo, & virtute praestantissimo atque etiam purissimo, sine ullius mortalium hominum aut etiam immortalium Angelorum subsidio & ope initam, ut significaret Vates rogantem alterum, & ipsum Christum Dei respondentem induxit. Ut itaque qui vindemiam calcant, totis vestibus operam suam indicant, sordidatus nimirum, & musti colorem exhibentibus: ita victor hic eorum quos calcauerat & subegerat, occiderat, atque de medio abstulerat, peccatorum, hoc est, veteris Adami filiorum cruore sacrosanctum ac triumphale vestimentum suum non infectum, sed veritatis declaranda causa affectum & exhibitum. Manifestum enim ex re ipsa est, Christum Iesum ex mortuis extantem praeter clauorum & lancea aperta vulnera, quae ab Apostolis post aliquot dies conspexa & explorata fuere, multarum praeterea plagarum, quas pugna, hoc est, passionis tempore pertulerat, signa, vibices, & vestigia reuoluisse: quae secundum naturam exempla illo toto triduo quo mortuus durauit ante quam resurgeret, sanari & aboleri omnino non potuerunt. Quod si ex tanti propter diuinam virtutem & carnis purissime sanctitatem quamprimum sublata sunt, tamen interrogantis animo & cogitatione ad naturam rei instituta, veluti si spectarentur, admirationem, & cognitionis cupiditatem efficiunt. Ille rogabat, si victor iustus ex praelio integer prorsus & viuens valensque redis, nec laborem aut infirmitudinem atque lassitudinem habitu, gestu, incessuque te perpeffum indicas, num per alios rem cofecisti, princeps & imperator ipse: quod si per alios, quare vestimentum tuum istum praefert EDOM colorem? Hanc interrogationem vera narratio excipit cum consilij & animi atque facti circumstantiarumque ad rem oportunaram commemoratione.

Torcular calcaui solus, & de gentibus non est vir mecum: calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinavi.

Occidendorum à se Idumaeorum, hoc est, peccatorum & veteris hominis, pugnam nullo hominum aut Angelorum iuuante, vel opem auxiliumque ferente sibi soli subitam & initam atque peractam & superatam ait. Neque enim quisquam hominum in ea re quicquam Christum adiuuare potuit, cum omnes natura filij irae, & eo nomine Idumaei quoque essent. Sed nec Angelorum quisquam, quod nec horum naturae, virtutis, aut muneris id praestare fuit, cum omnes non seruatores, verum administratorij sint & dicantur spiritus. Atque hic expresse excipiuntur gentes, ut omnes peccauisset & gloria Dei indigere omnes declareretur. non est vir mecum. Is, vox hac Latine in vit vertitur, & est distributum pronomen, idemque valet atque illud: Et nemo quisquam qui virum se praestare ad eam rem valeat, aut quicquam meae virtuti simile probare posset, apud me ullo loco ac nomine inuentus est, quippe

quippe hunc solum & unicum propitiatorem Deus pro peccatis nostris posuit. Quoniam verò expeditio hac à pugna ac praely translatis verbis narratur (ut verè unum ex Domini praely maximum fuit) ideo ex eodem argumento sumptis vocibus producit & explicatur. Ex Euangelicis historiis accepimus Mosem & Eliam in monte sancto cum Iesu praely tunc Egedou, de excessu, siue expeditione, quam Ierosolymis completurus erat, collocatos. Atque eadem vox illic usurpatur, quae toti narrationi de liberationis & salutis ex hostis Aegyptij strage paria nomen dedit: atque ut illic ita hic bellicis verbis omnia traduntur. Appellat autem torcular ipsam Idumaeam ipsaque Idumaea regia BOTSAH, quam interpretati sumus. Hunc lacum à se tantummodo calcatum victor Christus ait, hoc, inquam, praely à se solo in initum exterioris ac veteris hominis filijs, Idumaeis, inquam, resistentibus, interioris verò hominis grege spectante, & nihil praeter admirationem praestante. S. S. E. Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Exod. 14. Exacta verò atque absoluta occisione filiorum Edom cruorem istum vestimentis inspersum suis ait, & omnia vestimenta sua inquinata, ut de peccato damnaret peccatum in carne, quod erat contrarium nobis, ait Apostolus. Rom. 8. Ephes. 1. Haec enim à constitutione mundi in multa patientia diuinum Verbum filios irae in interitum aptos, tulcrat & expectauerat, atque in gregem suum interioris hominis Iaghucobig, sobolem insolescere & sauire suerat, verum cum iam tempus accessit, salutis efficiendae ac praestandi consilium ac iudicium expeditum fuisse declarat.

Dies enim ultionis in corde meo, & annus retributionis meae venit.

VBI Latine legimus enim, prima uerba lingua habet GHI, rationis, oportunitatis, & causae atque conditionis indicem vocem. Quandoquidem ultionis mihi decretae & certae atque optatae dies, peragenda rei atque promissa redemptionis humani generis à suis inimicis & oppressoribus exactoribusque liberandi annus venit. Pendet adhuc sententia, subiunctumque expectat uersum. Alludit autem ad imaginem Aegyptiacorum temporum & anni illius, qui ultimus illi seruituti ferenda fuit, atque etiam ad Iubilei annum, qui redemptionis huius expectanda causa institutus quodam fuerat. Formula verò in corde meo, rem certam, decretam, & exoptatam, in uotisque positam atque maturatam significat, & ex idiotismo linguae relatiuum includit Latinum qui in corde meo, ut illud: Iudica me Domine secundum iustitiam meam, & secundum innocentiam meam super me. quae est super me. Hunc verò diem fuisse in corde suo idem ipse cum sese iam ad praely accingeret, declarauit: Desiderio, inquit, desideravi hoc pascha manducare uobiscum antequam patiar. annus retributionis. Redemptionem populi hoc loco interpretamur, ut antiqui complures Latini codices habent, ex prima uerba linguae uocabulo GEVLI. Iam verò quemadmodum sibi soli suscepta & parata fuerit haec victoria, è vestigio subiungit.

Circumspexi, & non erat auxiliator: quaesiuimus, & non fuit qui adiuuaret: & saluauit mihi brachium meum, & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi.

SALVTIS publicè præstanda efficientiam cum Christo tribuimus, Deo etiam Patri auctori adscribimus. Ipse enim erat in Christo mundum reconcilians sibi. Spiritui quoque sancto adrogamus: quippe qui tres unum sunt. Patri autem, ut auctori, Filio, ut Patris brachio; Spiritui sancto, ut utriusque voluntati, & consilio atq; agendarum rerum sollicitatori, qui tamen & natura, & externa efficacitate unum sunt. Filium hic brachium suum. Spiritum sanctum, *ННАМАГН*, calorem, Deus appellat suum. At verò primùm publicam salutem à nemine extra se potuisse non modò efficit, sed nec adiuuari: idq; sibi planè consideratum atque exploratum constiitisse. Ideoq; usurpat verba illa, circumspexi & quæsiui. *ESTHOMEM*, quærere & periculo factò admirari significat. Prius, inquit, circumspexi, & non fuit qui adiuuaret. non modò re & ope, sed neque sermone, exhortatione, & verbo argumento huius rei vel illud fuerit. Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cæpit contristari & mæstus esse. Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem. Sustinete hic & vigilate mecum. & paulo post: Et venit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes, & dicit Petro, [qui dixerat, Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo] sic non potuistis vna hora vigilare mecum? Vigilate & orate, ut non intretis in tentationem: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Iterum secūdò abiit, & orauit, dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et venit iterum, & inuenit eos dormientes: erant enim oculi eorum grauati. & relictis illis, uerum abiit, & orauit eundem sermonem, dicens. Tunc venit ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam & requiescite: ecce appropinquauit hora, & Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus, ecce appropinquauit qui me tradit. Ex qua historia humana imbecillitas & inopia arguitur manifestè, quando apud quenquam hominum, etiam apud discipulos singulariter deletos, & aliquid præstare posse iactantes; nihil tamen quicquam subsidij, sed neque solatij aut exhortationis vel factò, vel verbo fuerit repertum tanti conflictus prælium in iuro. & nō fuit qui adiuuaret. *VEAIN ZZOMECH*. & non fulciens. Alludit ad prælium antiquum à Iosue confectum, orante, manusq; tendente Mose, eodemq; à duobus comitibus hinc & hinc fulto. Quamquam verò istud, quo de agimus, cum Edom prælium, nullius unquam alterius comparationem admittat, propter ducem principem tenebrarum videlicet, & propter innumerabiles oppugnantium copias, tamen in tanta humani auxiliij aut subsidij, aut etiam adhortationis vel solatij inopia Saluauit mihi brachium meum. ut adimpleretur quod scriptum est: In brachio virtutis tue deposuisti inimicos tuos. & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi. *ННАМАГН*, calor meus, quem iam interpretati sumus. Gallicè, *mon courage*. Cuius consilij, animi, decreti, studij atque facti secundum, & pro voto faustissimum exitum cuestigio declarat, veram videlicet, & absolutam ex hostibus partem, quam iam reportat victoriam.

Et conculcaui populos in furore meo, & inebriabo eos in indignatione mea, & detraxi in terram virtutem eorum.

VNICVM atque solum se unico prælio, eoq; cruento, omnem rem confecisse (spiritus diuini ac celestis virtute & efficientia, quam Furorem suum vocat. *BEAPI*, in naso meo. In facie nasus animositatem & spiritum atq; affectum indicat, uti sæpè docuimus. Idem autem qui misericordia spiritu incensus erat ad miseros & afflictos liberandos, ultionis & iudicij spiritu contra hostes vigeat. Est autem posterior natura nasi calefactio, sed spectantibus prior cognitiu quàm *ННАМАГН*, qua prior intra pectus accenditur. Atque hoc ordine in oratione uterque affectus collocatus est. & detraxi in terram virtutem eorum *NETSHAM*, victoriam, firmitudinem, & robur, ac perpetuitatem vocabulum significat. Idumæorum autem victoria, firmitudo & robur si rogemur quidnam nobis esse videatur, illud referemus: Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria tua, vbi mors stimulus tuus? Stimulus autem mortis peccatum est, virtus verò peccati, lex. Deo autem gratias qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Inebriabo, & similia verba, calicis iræ & indignationis translationem sequi solent, turbationemq; significant, atq; defensionis prorsus ademptam copiam, quam in posterum perpetuò sublatã, idem nomen *NETSAHAM* indicat: Quia vetus homo noster simul crucifixus est, ut destrueretur corpus peccati, ut vltimã non seruiamus peccato. Atque hæc breuiter de tota allegoria huius arcana ratione.

ARGUMENTVM VATICINII

TRIGESIMIQUARTI.

OST enarratum publica hominum salutis negotium à Deo Christi virtute & opera confectum, commodè in Israelitica reprobationis præuisum iudiciu propheticus incidit sermo, cum admiratione tanti casus. Quippe partem vniuerso hominum generi salutem Israelita, qui promissam anticã & creditam sperauerãt, non statim obtinuerunt: sed vel desiderare & requirere, vel alius collatam inuidere coacti visi sunt; partim quidem in captiuitatem abducti, partim verò exiliis & seruitute, quibus antea retinebantur, adhuc detenti, ac deterius, multo quàm antea, accepti & habiti. Id quod cum ipsis atq; aliis quoque gentibus admirabile videatur; tamen iusto iudicio factũ in hoc indicatur sermone, nimirum ob incredulitatem atq; Euangelium ab istis repulsum, cuius vim & efficientiam duplicem esse Deus voluit, vitæ & salutis credentibus & obtemperantibus: contrã verò, mortis & reprobationis non credentibus nec obsecutus. Verum enim verò non eo consilio hoc à Deo decretum & exercitum, ut Israelitarũ etiam secundum carnem soboles omnis & gens prorsus abolita periret; sed ut vitiosis, incredulis, & improbis ex iusto iudicio Dei purgata, demum ex misericordia ad reconciliationis reuocata gratiam, communis quoque salutis particeps & consors reddita, diuinorum promissorum antiquis patribus factorum compos, fidem, veritatem, & constantiam re ipsa experiretur; & experta, unã cum ceteris gentibus, ad eandem salu-

Nasus.

1. Cor. 15.

Inebriare.

Israelitarum
reprobatio.Euagelij du-
plex vii.Israelitarum
reconciliatio

salu-

salutem vocatis & admissis perpetuis laudibus gratulationibusq; vacet. Id quod multis argumentis deductum, compluribus etiam orationis ornamentis in hoc vaticinio tractatur.

MISERATIONVM Domini recordabor, laudem Domini super omnibus quæ reddidit nobis Dominus, & super multitudinem bonorum domus Israel, quæ largitus est eis secundum indulgentiam suam, & secundum multitudinem misericordiarum suarum.

Israëlicarum
reprobatio.

E SACRA Apostolorum historia, ac D. Pauli Epistolis edocti sumus Israelitas ob repulsi Euangelij crimen fuisse à Deo in reprobum sensum degenerare permisos, ac tanto diuina salutis munere magna ex parte priuatos, & ex consequenti, in varias decidisse calamitates bellorum, famis & pestis; atq; partim, qui dispersi antè agebant, non restitutos, partim verò, ut Iero, olymitanos, & Iudææ incolas, variis vexatos inuasionibus, demùq; de sua abductos & pulsos patria: atq; ita variè dissipatos, & quod omnium miserrimum est, à Dei gratia, atq; admirando illo beneficio, quod patribus ipsorum expectatum fuerat, pulsos, atque eo in miserrimo statu per multa secula mansisse, hodieq; partim manere; ut ex aliis etiam scriptoribus, atque manifestis ferè totius orbis exemplis constat. Huius Israëlicarum secundum carnem rerù status admiratores Israelitas, ac tanta mutationis, tam diuturniq; mali causæ inquisitores prauis Vates, in hunc sermonem inducit commemorantes in primis diuina beneficia, tantis, tam assiduis & admirandis prouidentia singularis argumentis in ipsorum quondam gentem collata. quorum exempla nunc assiduè requisita, iam prorsus cessasse intelligantur, manente tamen & incolumi eodem quondam auctore, & perpetuo potente atque efficace Deo, & promissis illius ad patres toties factis, perpetuo in hominum memoria extantibus. Quod si audiant, nullum apud eos ipsos nunc exstare magnum meritum, quamobrem similia antiquis admiranda visantur beneficia; hanc rationem scitè anteuertentes, aiunt: Neq; unquam apud antiquos tanta fuisse promerita, ut quæ accepta & obtenta sunt quondam, ex iusto & equo expectarentur commoda & bona; quæ uni tantummodo largientis ipsius bonitati, liberalitati, & misericordiae ab iisdem ipsis, in quos consistere, accepta relata sunt. Hæc huius versus argumenti ac sententiæ summa est. Misericordias Domini recordabor. Non ego, inquit vnusquispiam ex illis; mea, aut patrum meorum allegabo merita; sed tantum commemorabo, ad causam, Domini benigni beneficia, qualia pater Iaghabob recordatus confitebatur: Minor, inquiens, sum cunctis miserationibus tuis, & veritate tua, quam expleuisti seruo tuo. Quæ omnia, tot ac tanta fuisse ait, ut non nisi cum perpetua laude & gratulatione referri & recoli possint. laudem Domini super omnibus, quæ reddidit nobis Dominus. Neque verò nunc de communibus in omnes hominum nationes, ac perpetuis beneficiis à gubernatore omnium unico Deo profectis agi; sed singulariter de admirandis, & apud alias gentes nunquam spectatis bonis, quæ singularem, tum in Israelitæ gratiam, tum prouidentiam proba-

Gen. 12.

probauerant liberalissimè declaratam. & super multitudine bonorum domus Israel, quæ largitus est eis [non secundum promerita, verum] secundum indulgentiam suam, & secundum multitudinem misericordiarum suarum. Hæc prima disputationis huius pars est, quæ diuina prouidentia singularis manifesta erga Israelitas argumenta, vti notissima in genere commemorantur ad comparationis, quæ iam adornatur, momentum ex altera parte existimandum. Atq; hæc eadem pars expoliendo magis ac magis explicatur & confirmatur. Nam præterquam quod ipsa per se beneficia antiqua auctorem Deum sua sponte indicabant, atq; aliis etiam gentibus testabantur, ipsarum etiam, qui receperunt, confessione, laude, gratulatione, & scriptis carminibus, aliisq; monumentis commemorata & agnita constant. Hoc enim in illo quoque significatur orationis membro. laudem Domini super omnibus, quæ reddidit nobis Dominus. Quam laudem sæpius repetitam nunc etiam commemorari ait. atque ita verbum recordabor, ad utrumq; refertur orationis nomen, videlicet misericordias, & laudem. Atq; ita manifestam & in confesso positam diuina erga Israelitas liberalitatis rationem declarat & firmat, ipsique Deo, quem sua causa vno nomine arbitrum, altero verò responsorem constitutum vult, commemorat; quamquam tertia persona appellato. quod in Sacra lingua etiam apud præsentis, quibus cum agitur, frequentissimi exempli est. Cum verò prima huius dialogismi pars ab Israelitis proposita sit, quæ collata in se beneficia commemorantur, & ad misericordiam & bonitatem diuinam referuntur, oportune Deus ipse respondens à Vate inducitur, qui idem propositam argumentationis partem non modò concedat & firmet, sed ulterius etiam amplificet cum expositione benignissima voluntatis & consilij ac propositi sui aduersus eos, quos non modò liberandos, atq; ex misera seruitute afferendos, verum etiam filiorum instar fouendos, ornandos, & amplificandos susceperat, atq; id longo præstiterat promoueratq; tempore.

Et dixit, Veruntamen populus meus est, filij non negantes, & factus est eis saluator, in omni tribulatione eorum non est tribulatus, & angelus faciei eius saluauit eos in dilectione sua, & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portauit eos, & eleuauit eos cunctis diebus seculi.

Verum esse Deus ait, illum sibi fuisse electum nominatumq; populum singulari præter ceteras nationes prouidentia & indulgentia sortum, atque à Deo filium nominatum, & coram Egyptiis eo nomine appellatum, & quidem tunc non negantem se, nec mentitum, sed agnoscentem sibi redemptionem à Deo allatam. S. S. E. Locutusq; est Aharon omnia verba quæ dixerat Dominus ad Moysen, & fecit signa coram populo, & credidit populus. Audieruntq; quod visitasset Dominus filios Israel, & quod respexisset afflictionem illorum, & proni adorauerunt. Filios autem illos appellatos ita narrat scriptura. Hæc dicit Dominus, Filius meus primogenitus Israel, dixi tibi, Dimitte filium meum, ut seruiat mihi. & nolui dimittere eum. Ecce ego interficiam filium tuum primogenitum. Hoc igitur pacto habitus &

Israëlitæ Dei
populus &
filij.

Exodi 4.

“

“

“

“

ibid.

“

“

M M m

acce-

acceptis, nec negantibus, sed beneficiū cognoscentibus & gratulatis. Factus est eis saluator. Quæ ab Israelitis proposita & cæpta fuerat, diuinorum in se beneficiorum commemoratio ab ipso Deo non solum affirmatur, sed narratione à principio repetita explicatur. Verum esse aut Deum beneficium atq; adeo patre se illis præbuisse non negantibus, imò agnoscentibus quondam paternam in se & constantem voluntatem, atque aperte in omni oportuno expertis tempore; cum primis enim seruatorem ex Aegyptiaca seruitute & miseria; deinde verò nullo non tempore fauentem, prospicientem, liberatorem & vindicem non sentientibus. Quidquid enim vel incommodi, vel importunitatis, vel locorum, vel temporum, vel hominum vi incidere accidit, præsentis efficacia virtuteq; Dei depellere atq; euadere contigit. & in omni tribulatione eorum non est tribulatus. Prima uero huius membri lectio duplex ab antiquis indicatur. Nam particula LO in codicum cõtextu per Aleph scribitur, in margine verò, atq; in nonnullis codicibus cum Vau legitur, alterum Latine sonat NON; alterum verò ILLI, siue IPSI. utrumque interpretationem asciscit, & veram, & diuinam misericordiam indicem. Chaldaus interpres negantem retinuit significationem, Latinus verò noster utramq; agnoscere videtur, quippe cum vertat, Non est tribulatus, ita ut dispungendum sit inter non, & est tribulatus. ut significet nullam illis incommoditatem accidisse, quam Deus sibi allatam non duxerit propter summam misericordiam iuxta illud: Heu vindicabor de hostibus meis, & vindictam sumam de inimicis meis. quo ex affectu diuinæ bonitatis, & paternæ caritatis magnitudo impensius commendatur. atq; huiusmodi affectu Deo nullam allatam esse passionem, sed excitatam atq; maturatam opus indigentibus ferenda curam. Atque hoc pacto illis ita prouisum, ut nulla officeret angustia. Virique autem lectioni hæc interpretatio conuenit. quòd si negantem prorsus particulam cum Chaldaeo retinere placet, exponendum est, nulla vel difficillima illis extitisse tempora, qua difficultatem ullam Deo inticerent, quo minus opportunissimum pararetur, & præsto esset auxilium per præsentem atque illis destinatum Angelum, qui tutelarum Dei partes agebat. Et angelus faciei eius saluauit eos. Iam aliàs ex antiqui & noui testamenti lectione ostendimus diuinam erga Israelitas & singularem prouidentiam per Angelum fuisse exercitam, quem suas partes suoq; nomine expediendas ac declarandas præstare Deus voluerit. hic apud Vate nostrum Angelus faciei appellatur, eadem significatione, qua Latini personam alicuius gerere dicunt. Totum autem tempus, quo prioris fæderis ius & ratio viguit, CHOL LEME: GHOLAM, cunctos dies seculi hoc loco interpretamur. Adeo enim sibi ipsi consiliis promissusq; suis perpetuo cõstat Deus, ut quamquam per sepe ab Israelitis offensus, & ad iram atq; ultionem prouocatus, tamen nunquam perditos atq; abditos voluerit, sed etiam in ipso castigationis tempore, ubicunq; capti vel abducti agerent, præfecti à se Angeli custodia ac tutela conseruatos retinuerit. aliàs in tanta non modo suarum, sed totius etiam mundi rerum turbatione, & variato atq; conuulso statu perituris. Vnde etiam illius erga ipsos misericordia, clementia,

Misericordia Dei.

Sup. 1.

& indulgentia in aduersis etiam probatur temporibus. S. S. E. Misericordie Domini quòd non sumus consumpti. In dilectione sua, & indulgentia sua ipse redemit eos, & eleuauit eos cunctis diebus seculi. GHOLAM, æternitatem aliquando significat ad mundi totius durationem, GHOLAM. Seculum. relatum nomen, sed frequentissimè certum tempus, quod unicuique rei ab soluende ac duraturæ definitum constat; ut fusius in magno disseruimus opere. Israelitarum verò secundum carnem seculum ad Euangelij, id est, Israelitarum seculum. ad noui vsque Testamenti dies, hoc est, ad Christi vsque mortem, constitutum fuerat. Quo tempore vniuerso orbi salute allata ac parata, uterque populus in unum corpus, vnãq; Ecclesie reipub. coniungendus fuerat: atq; ita exponimus illud, & eleuauit eos cunctis diebus seculi. Et quidem antiquum fædus huius alterius noui causa fuerat Israelitis pactum. cuius aduentui & præsentia illud alterum posthabendum fuit, & tam rei ipsi iam præstata imaginem cedere oportuit, quam tamen conditionem & legem cum Israelita ipsi repudiauissent & abiecerint, ut à Deo ipsi abicerentur, commeriti sunt.

Ipsi autem ad iracundiam prouocauerunt & afflixerunt spiritum sancti eius. & conuersus est eis in inimicū, & ipse debellauit eos. Iudæorum repudiatio ob quod crimin.

Immane quidem & nefarium Iudæorum scelus fuit, Iesum Christum, sibi promissum, ac tam diu à patribus expectatum, atq; ab ipsis bonum ac beneficentissimum spectatum occidisse. Verum istud non illud fuit quamobrem tota Israelitarum gens à Deo repudiata in reprobam traderetur sensum: tum quòd non omnes Israelita mortis Christo inferende auctores aut consiliarij fuerant, sed Ierosolymitani primores tantum, qui & plebi persuaserunt ut peterent Barabam, Iesum verò occidendum postularent. Tum etiam, quòd ita oportuit pati Christū, & intrare in gloriam suam: nec ideo tamen ipsi culpa vacant, eaq; granißima: verum quia ignorantiam atque inscitiam, tamen si prauam & iniquam excusare quadamtenus isti possent: Qui si Dominum gloriæ cognouissent, nunquam crucifixissent. Præcipue 1. Cor. 1. cum id legitime à se cæptum, quanquam non legitime peractum, allegare etiam possint: tamen hoc crimen non illud est, propter quod excacati fuere, sed illud proprie ac præcipue Euangelij pacis & reconciliationis Dei per Spiritum sanctum Christi efficacitate allata & proposita, atq; adeo vltro oblata, repulsa & auersatio. Id quòd tum aliàs compluribus argumentis dictis & responsis; tum verò illo admirando Petri sermone intelleximus. Hunc 1. Cor. 1. Deus resuscitauit, cuius omnes nos testes sumus. Dexteræ igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti à Patre accepta, effudit hoc donum, quòd vos videtis & auditis: Non enim Dauid ascendit in calum, dicit autem ipse, Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certissimè sciat ergo domus Israel quia & Dominum eum & Christum fecit Deus hunc Iesum, quem vos crucifixistis: His autem auditis, compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostolos, Quid faciemus, viri fratres? Petrus verò ad illos, Pœnitentiam, inquit agite, & baptizetur unusquisque vestrum in

22 nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum; & accipietis
 23 donum Spiritus sancti. Vobis enim est repromissio & filiis vestris, & om-
 24 nibus qui longè sunt, quoscumque aduocauerit Dominus Deus noster. Aliis
 25 etiam verbis plurimis testificatus est, & exhortabatur eos, dicens: Saluami-
 26 ni à generatione ista praua. Qui ergo acceperunt sermonem eius, baptizati
 27 sunt, & appositae sunt in die illa animae circiter tria millia. Atque genera-
 28 tio illa praua ideo reprobata est, quod quantum à Christo ne in Spiritum san-
 29 ctum peccaret, monita fuerit; tamen manifestam, & multis modis cōtesta-
 30 tam Spiritus sancti virtutem, atque ipsis oblatam gratiam, tamen impu-
 31 denti contumacia repudiauerunt. Audierant enim ab ipso Christo: Amen
 32 dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata & blasphe-
 33 mia, quibus blasphemauerint: qui autem blasphemauerit in Spiritum san-
 34 ctum, non habebit remissionem in aeternum, sed reus erit aeterni delicti. &
 35 iterum: Omnis, qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei au-
 36 tem qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur. Igitur mul-
 37 tifarum, ac sapius ab Apostolis ac discipulis moniti, admoniti, & inui-
 38 tati, quod nec obaudire, nec parere vellēt, nec sancto Spiritui obsequere & re-
 39 pugnare desinerent, illud à Deo decretum atque sepius antea ad cauendum
 40 prae dictum demum in se exercendum audierunt iudicium, quod in Apo-
 41 stolorum praxi narratur. Notum igitur sit vobis, fratres, quia per hunc vo-
 42 bis remissio peccatorum annuntiatur ab omnibus, quibus non potuistis in
 43 lege Moysis iustificari; in hoc omnis qui credit iustificatur. Videte ergo ne
 44 superueniat vobis quod dictum est in Prophetis: Videte contemptores, &
 45 admiramini & disperdimini, quia opus operor ego in diebus vestris, quod
 46 non credetis si quis enarrauerit vobis. Exeuntibus autem illis, rogabant ut
 47 sequenti sabbatho loqueretur sibi verba haec. Cumq; dimissa esset synagoga,
 48 secuti sunt multi Iudeorum & colentium aduenarum Paulum & Barna-
 49 bam; qui loquentes suadebant eis ut permanerent in gratia Dei. Sequenti
 50 vero sabbatho penè vniuersa ciuitas conuenit audire verbum Dei. Viden-
 51 tes autem Iudaei repleti sunt zelo, & contradicebant eis quae à Paulo dice-
 52 bantur blasphemantes. Tunc constanter Paulus & Barnabas dixerunt: Vo-
 53 bis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, &
 54 indignos vos iudicatis aeterna vita, ecce conuertimur ad gentes. Sic enim
 55 praecepit nobis Dominus, Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem vsq;
 56 ad extremum terra. Hanc Iudeorum & Israelitarum secundum carnem
 57 reprobatorum causam apud Vatem nostrum hoc loco Deus indicandam,
 58 ac prae dicendam dictauit. & affixerunt Spiritum sanctum eius [blasphemantes,
 59 ut historia declarat] & conuersus est eis in inimicum, & ipse
 60 debellauit eos. V E H V N I L H H A M B A M. & ipse praeliatus est in eos.
 61 Nunquam hæcenus Deum populo illi oieb, hostem, redditum, quam-
 62 quam sapè ac frequenter in sensum, indignatum, iratum, & animaduertentem
 63 legimus: verum postquam GHATSBU, contristauerunt Spiritum
 64 sanctum eius, quem antea sapè patrem & fauentem, interdum corripientem,
 65 semper autem clementem, atque singulariter consulentem habuerant,
 66 hostem

hostem sibi & expulsorem habuerunt. Id quod facile, imò aperte & planè
 intellecturos illos ait, cum prae teritorum seculorum recordatio, & cum po-
 67 steris temporibus ineatur comparatio.

Et recordatus est dierum seculi Moyfi & populi sui.

Prima lectio inter MOSCH & GHAMO nihil intericit: ita ut GHAM-
 68 MO rectè & obliquè casus Latine esse possit: recto ille erit sensus, & recor-
 69 datas est dierum seculi Moyfi populus eius. Israel, inquit, vbi dies Mo-
 70 sis atatis recordatur, immanè quantum postera tempora discrepare compe-
 71 rit ac sentit. obliquo autem clara est etiam interpretatio. Et recordatus est
 72 Israel dierum Moysis populi, inquam, sui. Namque hoc nomine, populus
 73 meus, identidem tunc audibat: Dimitte populum meum. Educam populum
 74 meum. Cuius veri nominis argumento manifesto fuerant exempla quam-
 75 plurima admiranda, quae nunc commemorata tristè cum sensu, non requi-
 76 runtur modò, sed desiderantur prorsus. Namque à Mose ipso prae dicente
 77 audierant: Prophetam suscitabis tibi Dominus Deus tuus de medio fratrum Deut.
 78 tuorum, sicut me. Ipsum audies: Omnis anima quae non obedierit Prophetae
 79 illi, abscindetur anima illa de populo Dei. Talem Prophetam ab istis requi-
 80 situm non solum non repertum iri, ait Vates: verum etiam exempla illa,
 81 quae multo illustriora & praestantiora perpetuae & singularis in se prouidi-
 82 dentiae reponenda expectabantur: atq; adeo ipsa eadem quae, quamuis in fi-
 83 gura, tamen ad huius mortalis vitae felicem cursum commoda & oportuna
 84 contingebant, requirentur prorsus, non (ut censebantur) de futura, quoad
 85 ille alter suscitaretur Propheta, quem sicut se suscitandum & agnoscedum
 86 ipse indicauerat Moses. Atque quae magna, multa, communia, & publica;
 87 vtilissima, ac singularem prouidentiam probantia beneficia, Mose dacti
 88 & Vate constituerant, generatim recensere in promptu fuerit.

Vbi est qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui? vbi est
 qui posuit in medio eius Spiritum sancti sui?

Huiusmodi argumentis & signis ad oculos, uti dicitur, spectatis & com-
 89 probatis populus ille inspicens veritatem omnium Vatum sibi examinadam
 90 existimabat (is, qui melius de diuinis rebus, futuroq; seculo sensere, exce-
 91 ptis) reliqui vero humana sapientia arroganti tumidi atque insanientes,
 92 non modò antiquos multos Vates, sed Christum ipsum hoc pacto experiri
 93 voluerunt. Magister, inquit, volumus à te signum videre. & rursum alij
 94 tentantes, signum de caelo querebant. Mose videlicet, quem suo more Pro-
 95 phetarum dominum appellabant, hodieq; appellant, in exemplum ad censu-
 96 ram proposito. Cuius cum partes, eosdem prorsus modo actas non reperi-
 97 rint, diuinum nihil sibi adesse aut afferri censebant. S. S. E. Qui dixerunt:
 98 signa nostra non vidimus, iam non est Propheta [ille sicut Moses] & nos
 99 non cognoscet amplius. Hac itaque oratio, hac examinationis formula illis
 100 in ore frequentior, à Vate usurpatur ac refertur, ad arguendum errorè illo-
 101 rum, omnia, quae ad terrestriis & caduca vitae oportunitatem corporeis cer-
 102 nebantur oculis, fore per Vates, ac praecipue per expectatum Christum, in-
 103 stauranda ducentium, alioqui nihil credentium, imò Deum à se iam existi-
 104 mantium auersum.

Vbi est [Moses alter] qui eduxit eos [populum illum antiquum] de mari, cum pastoribus gregis sui?

Pastores gregis sui Aaronem & tribuum proceres, & familiarum capita hoc loco interpretamur, quibus deducendi populi cura per Mosem distributa fuerat. Id autem cum tempore Christi non eodem pacto constaret, nec nunc etiam constet, non aliter expectandum aut examinandum censent, quid mirum cum eadem etiam Christi discipulis etiam post resurrectionem adhuc carnalibus opinio, antequam Spiritus daretur sanctus, inharebat.

A&1. Igitur qui conuenerant, interrogabant eum, dicentes: Domine si in tempore
hoc restitues regnum Israel? & an hoc idem ab aliis pronunciatum. De Iesu
LUCÆ 14. Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere & sermone coram Deo,
& omni populo; & quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt; Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel. Neque verò Mosen spiritu Dei plenum requiri tantummodo aiunt, sed etiam spiritus illius copiam, qualem affluenter quondam consiluisse fama est, adeo ut & Maria, & alij complures vaticinandi facultate pradii narrentur, imò ex eodem, quo Moses abundabat spiritu, septuagintaduo seniores aucti commemorentur. qualem vim & copiam cum minus. nunc videant constare, Deum ipsum inspiratorem, & auctorem recessisse autumant: atque ita ubi spiritus eiusmodi abundantia desideretur, non mirum si virtus & pietas antiqua etiam in populi desideretur moribus. Hic erat Israelitarum Christi tempore sensus, atque hic idem adhuc est eorum, quibus nondum Christiana affulsit lux. Pergit autem examinatio, siue scriba & Phariseus, siue populus omnis insignis, quæ sibi requisita ait, commemorandis.

Qui eduxit ad dexteram Moyfi brachio maiestatis suæ, qui scidit aquas ante eos, vt faceret sibi nomen sempiternum.

Vbinam est ille, qui brachy sui virtutē Mosi dexterae applicuit? Dei brachium, efficaciatē, & potentiam interpretamur diuinā: hanc verò Mosi dexterae applicatā (siue allatā, vel accommodatā dicere malimus) describunt, vt si Deus brachium suū ad mirandas res confecturo Mosi coniungeret. Dexteram namq; manū actionis & efficientie symbolū esse, in Iosepho declarauimus. ad dexteram, idem quod dextera. LEIAMIN, datui casus, eduxit. verbum MOLICH ambulare faciens, applicās. Quidquid itaq; Moses magnū, & vltimā naturæ exemplū efficere vellet, Dei brachium dexterae suae aptatū praefecto habebat, brachium verò maiestatis suæ, quod aperte Deum potentissimum, praesentem, & efficientem declarabat, vel hostibus ipsis dicentibus: Fugiamus Israel, quia Dominus pugnat pro cis. Atque illius brachij virtute, quantum conficere Moses potuit, exponitur. Qui scidit aquas ante eos, vt faceret sibi nomen sempiternum. Comparationis examen adhuc agitur, quo nullum exstuisse Mosi similem declaratur, atq; ita ceteri omnes fidem Vatis nondum meriti arguantur: quippe cum vel vnicum illud signum maris ad Israelitarum viam aperiendam de celsi aeternum fama, & gloria nomen Mosi peperit, non apud suam gentem tantum, sed apud alias totius orbis.

orbis nationes parere potuit. ante eos. MIPNEIHEM. Tempus & locum pariter hac indicat formula, praesentibus & videntibus illis, & antequam iniretur via. Atq; hoc pacto non solum propter magnitudinem rei commendatur Mosi auctoritas, verum etiam propter commoditatem & oportunitatem populo allatam, atque adeo auctam & amplificatam. Nam quibus hoste à tergo imminente & instante, atq; iam premente nulla nulla ad eundem via erat, sed vel sese in mare conicere ac demergere, vel praerupta & ardua montis Baghal Saphon conscendere necesse erat, utrobique verò certissimum minabatur periculum; tamen Moses apertum instruxit & tenuit, planissimumq; reddidit, & compendiosum ad salutem iter.

Qui eduxit eos per abyssos, quasi equū in deserto nō impingētem.

Tria simul miracula eodem tempore, vno eodem loco edita significat, scissū maris, & soli exsiccati; atq; ita constriati & complanati, vt neque gressus numerandi & continuandi rationem via inaequalitas inturbaret, nec etiam planta figendae securitatem soli vel mollitudo nimia, vel nimia etiam durities detineret. Id quod similitudine equi, per liberum & planum campum gradientis indicat. equi enim tardius & molestius, iam per ardua, quam per prona ac decliua gradi & moueri solent; verum ubi planum & ficcum, soleg; duratum nacti sunt solum, compositu atque celere passu alacres pergunt, ac molliter incedunt. Id quod facile eques etiam sentit insidens. Atq; ita cum Propheta Mosi auctoritatem & praestantiam, tam verò singularem Dei prouidentiam iisdem argumentis cognitas fuisse aiunt: praeterea etiam animum ac spiritum populo diuinitus ad illud iter per mare peragendum additum, atq; in alterum littus deueniendum, non secus atque animantibus per decliue descendentibus facilior & leuior gressus redditur vento aliquo à tergo spirante, & motum etiam iuuante.

Quasi animal in capō descendens, spiritus Dñi inductor eius fuit: sic adduxisti populum tuum, vt faceres tibi nomen gloriae.

Bruta omnia quae natura mitiore constant, vt oves, boues, & muli, pardaes, & similia, quae quod corporis & capitis habitu proniora etiam quam ferae sunt, commodius & facilius ex alto & edito per decliua in depressum descendunt locum, quod corporis grauiore mole id leuius ferant, quam contra, vt ex depresso in altum tendant, propter membrorum pondus natura in decliua prouentum ac promptum: tum verò si à tergo vehementi aliquo iuuentur vento, immanè quantum nullius ferè laboris lassata sensu, promouentur ac decurrunt. Sic, inquit, spiritu & virtute Dei à tergo promouimur Israeliticum populum, totum iter celeriter, & citra lassitudinem per mare conficisse. Quae in similitudine colūna illa ignis indicatur, quae inter Aegyptios & Israelitas incedens, illis mentem oculosq; obscuritate turbabat, his verò lucem praebens, animos & spiritum addebat. sic, Mose viam aperiente, & praecunte, & columna lucem & fauorem à tergo suggerente, adduxisti populum tuum, vt faceres tibi nomen gloriae. Sic enim singulare hoc diuini fauoris beneficium narratur. Et Dominus praecedebat ad ostendendam
Exod. 13. viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux
esset

esse itineris utroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo. Iam vero his quae commemorata fuerant beneficiis, ac singularis providentiae & cura atque divina bonitatis ac dilectionis erga se argumentis commemoratis ac desideratis, Israeliticus populus Deum tantam admiratus mutationem compellat, quem nec cacum, nec otiosum, nec humanas res negligenter, vel ex tot narratis exemplis credere convenit: nec minus quam antea humana miseria & arumna sua ipsorum praecipue miserum: quippe istam misericordiam & benevolentiam non modo extinctionem, sed neque remissionem divina simplicitas & bonitas naturae existimare permittit. Verum quidem est illum praedixisse minatum, Vadens revertar ad locum meum, donec deficiatis, & quaratis faciem meam. Verum id mirabile videtur istis, quinam fieri possit ut suam erga ipsos voluntatem mutarit Deus, magnamque illam bonitatem & misericordiam contineat, cum ipse mutationis expertus credatur, & sit.

Hofea 1.

Attende de caelo, & vide de habitaculo sancto tuo, & folio gloriae tuae; ubi est zelus tuus, fortitudo tua? multitudo viscerum & miserationum tuarum? Super me continuerunt se.

Utraque pathos, quod oratio haec ac supplicatio praefert, divina etiam gloriae studium includit, atque utroque nomine ad perorandum & impetrandum instruitur. Intereffe enim divina gloriae significat curare, ut nihil unquam de maximi atque praestantissimi nominis Dei gloriae apud mortales minuat, vel in dubium verti possit. Gloriam autem Dei quondam duobus nominibus fuisse celebratam, zeli & ultionis in eos, qui populo a se delecto iniuri fuissent, & fortitudinis, quae zelum efficaciter ultia fuerit. Hanc vero gloriam utroque nomine comparatam, perpetuo conservatam & assertam oportere. Hunc locum ut aptissimum & expeditissimum repetere, & ad suam exorandam causam usurpare ac tractare Israelitae in afflictis rebus consueverunt. S. S. E. Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, super misericordia tua & veritate tua: nequando dicant gentes, Ubi est Deus eorum? Quamquam vero illum in caelo esse credant, atque praedicent, quem antea tanquam principem singulari providentia inter se agere, & praesentiam suam in sacro vel tabernaculo, vel templo multis argumentis probantem agnoscebant, atque hoc pacto suas in omni controversia ac disputatione apud alios homines defendebant partes, quaequam nunc in suum solum supremumque calum reuersum intelligant: nec iam sibi ut antea fauentem experiantur, tamen inde prospicere & intueri, & nomini suo magno consulere posse credunt: idque agere orant, atque ex consequenti, ultorem, vindicem, & fortissimum sese ipsis propter nomen suum praestare cupiunt, & poscunt. Ubi est zelus tuus? quo genti nostrae grauissimam iniuriam ab inimicis illatam, fortissime ultus fuisti? & fortitudo tua? atque adeo quod nominis tui bonitatem & gloriam singulari praerogatio commendare solet, multitudo viscerum tuorum? viscera materna nomen RAHAMIM significat, quae vehementissimi amoris & miserationis propria sedes habentur. Haec sacer sermo divina misericordia consulto, & ex vera efficacitate

Dei gloria.

Psal.

affin-

affingit, quae cum tantum Deo gloriae decus arrogant, perpetua & aeterna, nunquamque otiosa esse consequitur: alioqui si cessassent, nihil prorsus in toto hominum genere manere posse necesse erat. Nec vero eadem aliis cessare visa, cum omnibus omnium nationum hominibus, & publicis rebus consulat, nunc super me continuerunt se. Maxima nouitatis argumentum duplex uno verbo pronunciat: alterum est, continuisse sese viscera Dei: alterum vero aduersus eum populum se continuisse, erga quem antea singulari & fauentissimo declarabantur affectu. Mirum vero maximeque stupendum istud in te, visceribusque tuis, non paternis modo, sed maternis etiam, mirum inquam sese continuisse praeter omne paterni affectus exemplum. Nemo enim pater est, cuius mens, cuiusque viscera ullis in filiorum duris temporibus misereri desinant. Atqui

Tu enim pater noster, & Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos.

Ingentem affectum & orantium indicare, & audientis Dei tentare, orationis auctor studet, idque argumentato ex regum natura ducto molitur. Est autem in argumentatione enthymema expressum. Significatum enim erat fieri non posse ut paterna viscera misereri desinerent, quae prior in argumentatione enunciatio fuit: huic altera subiungitur, posterior à Dialecticis siue minor dicta, quibus firmatis collectionis constat sententia. Omnis pater filiis miseretur afflictis: Tu vero es pater noster. Qui ergo fieri potest nostri ut non te misereat, non solum communi misericordia, atque erga omnes homines providentia, sed paterna tua in nos singulariter dilectos & filios appellatos: quippe qui neminem, praeter te, agnoscere aut appellare possumus Patrem: utpote solum semper & unicum in nostris rebus omnibus experti. Nam quamquam Abraham antiquum & primum, & Israel recentiore & proximum nostri satorum generis, à quo nomen duximus fuerimus sortiti, non tamen illorum in nos ulla paterna vel officia, vel beneficia constant, aut constituerunt unquam: quippe qui tam diu est quod è viuis excesserint, ut illorum neuter vel nos nouerit, vel nobis notus fuerit, aut unquam prospexerit, vel fauerit. & Abraham nesciuit nos, qui antiquissimus progenitor noster dicitur. & Israel, à quo Israelita dicimur, ignorauit nos. LO IACHIRANV, non agnosceret nos, in futuro tempore singulari significatione pronunciatum. Ille propter antiquitatem non nouit nos, neque unquam domi nisi unicum filium, ad summum duos vidit nepotes. Hic vero quamquam duodecim familiarum parens fuerit, si tamen modo è mortuis exsaret, non nos agnosceret, utpote longe suo suo remotos, & quos nunquam viderit, aut allocutus fuerit, vel aliquo paterno affecerit beneficio. At vero tu, qui in aeternum permanes, qui semper viuus, qui semper agis, humanasque perpetuo res curas & moderaris, tu ipse Domine Pater noster, qui singularibus exemplis nobis quondam prospexisti & fauisti, qui praeterquam quod inter inimicos conservaisti & amplificasti, opportunissime etiam ex seruitute vindicasti redemptor noster. Demum nec Abrahamus, nec Israel à seculo fuerunt, nisi quando à te facti & con-

N N n

serua-

seruati sunt, nec iidem nunc exstant, virtus verò & efficacia atq; efficien-
tia tua aeterna est, & quod nunc propterea obtines, A seculo nomē tuum.
MEGHOLAM SEMECHA. præ seculo nomen tuum. Non modò ante-
quam Abraham, sed antequam mūdus fieret semper honos nomēq; tuum
laudesq; valebant. Maior & amplior huius formulæ significatio est, quàm
vt Latine reddi simpliciter ferat: tamen commentando ex parte declarabi-
tur MIN. MIN. vocula exceptionibus & comparationibus, atque efficacitatibus,
temporum etiam excessibus, & causis etiam quæ obrem sine finalibus ad-
hibetur significandis cui Latina illa omnes atque alia nonnulla respondēt.
GHOLAM. vltra, antè, ex, præ, à, præter, propter, secundum. Nomen verò GHOLAM
iam aliàs diximus mundum, seculum, & absconditum, atq; iam peractum
significare. Erit itaque formulæ huius paraphrastica interpretatio, Efficacia
tua [Namq; hoc significat SEM, pro quo Latine nomen reddimus]
efficacia tua, in quâ, tua ante mundū, ante tēpus, præ totius mundi ac tēporis
vi vltra mundū ac secula ab omni GHOLAM, id est, absconsione immunis,
eademq; secundum GHOLAM, id est, quādiu fuerit mūdus, & vltra, nunquā
igitur absconsa, nunquamq; abscondenda, sed MEGHOLAM. Hanc verò confes-
sionē apud hanc Vatem declaratā eo tempore, quo Abrahami & Israelis ad
virtutis & efficientiæ comparationem mentio fieret, quoq; illorum nulla
opis ferendæ facultas apparet, quæ cum diuino, perpetuo, & aeterno com-
poneretur nomine: hanc ipsam respexisse nobis videtur Christus, cum in-
terrogatus, Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est,
Ioan. & Propheta mortui sunt? quem te ipsum facis? Respondit, Amen dico vo-
bis, antequam Abraham fieret, ego sum. Quod cum illi pro loci & argumēti
ratione intellexissent, tulerunt lapides vt iacerent in illum. Itaq; colligunt
hoc argumento solum Deum se se perpetuò curantem, liberatorem, magnisq;
beneficiis afficientem fuisse expertos, neminē præterea alium habere, quem
patrem, beneficum, fauentem atq; prospicientem appellare debeant, & pos-
sint, illumq; solum à seculo fuisse & esse efficacissimū Patrem ante Abra-
hamum, Patrem perpetuum etiam post Israelē: neque ipsos vnquam vel
redemptorem, vel suarum rerum curatorē ac defensorē amplificatorē
ve vel habuisse, vel agnouisse. duobus autem nominatis progenitoribus; pri-
mò ac postremò, tertium intermedium Isaacum non opus fuit nominare. Ex
Iudæorum
miser status. hac argumentatione oratio ad deprecationem flexa miseri status eorum, qui
deprecantur, faciem depingit longè diuersam, ab eo quod paterni nominis
providentiæ & cura poscere videatur. Namq; erga degenerantes aut erran-
tes filios paterna correptio, obiurgatio, correctioq; spectatur, repudiatio ve-
rò, abdicatio, & induratio extremi & rarissimi in filiorum causa exempli
fuerit. Unde hæc, quæ subiungitur, argumentatio in querimonia formam
traducta est.

Quare errare nos fecisti Domine de viis tuis? indurasti cor no-
strum, ne timeremus te?

Misererrimum & calamitosum, imò & horrendum, Israelis secundum
carnem statum à se prauisum Iſaias totius populi nomine ac verbis descri-
bens,

bens, lamentatur: statum, inquam, a deo ab antiquis diuersum seculis, vt il-
lum beatitatem à patre in filios prouisam, istum calamitatem ab aduerso ac
detestatore Deo immisam iidem ipsi, quorum res agitur, interpretentur.
Hunc autem statum ab Euangelij Christi ab istis repulsi seculo, ad hæc vsq;
tempora durare, historiis omnibus, & perpetuis exemplis compertum est.
Quemadmodum verò ab illis Deus in erroris & indurationis huius causa
ponatur, audire primū operæ presium fuerit; deinde verò veritatē ipsam
ex diuinis petere & cognoscere scriptis. Israelitæ, qui in toto orbe dispersi,
vagantur magis quàm agunt, nullius quietis, nulliusve securitatis compo-
tes, dum ceteras gentes, quas longè se inferiores ducunt, quietè ac tuò vi-
uere plerunq; atque inter se & alios, etiam eos qui minus probi videntur,
quiq; aliis iniury sunt, aut insolenter imperant, magis quàm probos ac sim-
plices, & innocentes rebus vti secundis cernunt; dumq; se præter omnes
mortales affligi vexariq; sentiunt, in communem reprobos sententiam
vergunt & inclinantur, hominum res à Deo vel negligi, & non curari,
vel voluntatis mutatione inuerti ac turbari. Atque ita paulatim à virtutis
& pietatis cogitatione ad commune hominum improborum studium defle-
ctuntur. Quo in sensu propter diuturnitatem dureſcunt, & ex prauis ple-
runque fiunt peruersissimi. Atq; hoc pacto qui suam vicem attentius confi-
deratam dolent, eam, quam Vates refert, orationem vsurpant: non qui pu-
tent Deum bonorum auctorem malum ex professo inferre aut suadere, qui-
bus illud commune in ore prouerbiū frequens est. AN RAGH IORED Malorū au-
tor Deus non est.
MILMAGHALAH, MALVM EX SVPERNO NON DESCENDIT. Id quod
de peccato ac scelere intelligunt, quod in scholis culpæ malum dicitur. Nam-
que pœnas, multas, & castigationes animaduersionesq;, atque alias huius
vitæ mortalis arumnas, quæ pœnæ malum dicuntur, vt non sua illa senten-
tia completatur, Michæa responsū iisdem fere verbis pronunciatum ex-
cipit. CHI IARAD RAGH MEETH ADONAI LESAGHAR IERVSALAIM.
Quia descendit malum à Domino in portam Ierusalem. Quare non auer-
sionis vel indurationis immediatum (vti loqui solemus) auctorem Deū no-
minant, sed eatenus in causa esse aiunt, quatenus non ita ipsos vt antea de-
fendendo, curando, & vindicando, sed tantis casibus agi, tot arumnis ve-
xari impune sinens vt à pietatis virtutisq; studio, à sacra veritatis contem-
platione & amore desciscere & aberrare permittat, atque hoc nomine que-
relam illam vsurpent: Quare errare nos fecisti Domine de viis tuis?
[de lege, quæ iustificationum tuarum via est] indurasti cor nostrum [ma-
la ac peruersa vitæ longa iam consuetudine diuturnoq; malorum sensu] ne
timeremus te? Verum enim verò nos à sacris testamenti noui scriptoribus
instructi & informati erroneam istam prauamq; mentem atque obscuram
& reiuam diuinorum arcanorum interpretationem, & consequentem ex
his indurationem diuino iudicio illis permissam cū Iſaias intelligimus, non
quod ea induratio à Deo, vt auctore, sed vt à iudice proficiatur: nempe
diuinum suum subtrahente subsidij lumen, quod aliis gentibus, vsurpare
cupientibus, non negatur. Cui subtracto tenebras exteriores succedere con-
sequens

sequens fuerit, ut subducto solis calori ac luminis obscuritas & frigus è vestigio succedit: neque tamen sol propriè frigoris ac tenebrarum efficax dici possit, sed vel permissor, vel decretor illorum laborum ex absentia sui naturali consecutione expectandorum. Quod quidem horrendum iudicium non semel antea per sacros Vates prædictum ac denunciatum cauere, vitare, atq; omnino auersari ac deprecari, legitimisq; procurare modis identidem moniti, admoniti, suasiq; fuerant. Hæc enim dicit Dominus viro Iudæ

Jerem. 4. & Ierusalem, Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas; circumcidimini Domino, & auferite præputia cordium vestrorum viri Iudæ, & habitatores Ierusalem, ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, & succendam, & non sit qui extinguat propter malitiam cogitationum vestrarum.

Ibid. 14. Illud etiam apertius: Audite auribus, & percipite, nolite eleuari: quia Dominus locutus est. Date Domino Deo vestro gloriam antequam contenebrescat, & antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos. Expectabitis lucem, & ponet eam in umbram mortis, & in caliginem. Apud eundem quoque Vatem præuisum exercendum iudicium hoc ita declaratur.

Ibid. 12. Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manus inimicorum eius. Facta est mihi hereditas mea quasi leo in sylua: dedit contra me vocem [Tolle, tolle, Crucifige eum. & . Nolumus hunc regnare super nos. & . Sanguis eius super nos & super filios nostros.] ideo odiui eam. & apud hunc Vate: Propterea hæc dicit Dominus sanctus Israel, Eo quod reprobastis verbum hoc, & sperastis in calumnia & tumultu, & innixi estis super eo, propterea erit vobis iniquitas hæc, sicut interruptio cadens, & requisita in muro excelsò, quoniam subito, dum non speratur, veniet conuulsio eius. Cum autem constituissem Paulo diem, venerunt ad eum in hospitium plures: quibus exponebat, testificans regnum Dei, suadensq; eis de Iesu ex lege Moyse & Prophetis à mane vsque ad vesperam. & quidam credebant iis quæ dicebantur: quidam verò non credebant. Cumq; inuicem non essent consentientes, discedebant, dicente Paulo vnum verbum, quia bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam Prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic ad eos: Aure audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non perspicietis: Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauitè audierunt, & oculos suos compresserunt, ne forte videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanentur. Rogatus etiam Iesus quare in parabolis loqueretur ad Iudæos, in causa esse dixit illorum malitiam atq; mentem à veritatis amore alienam. Vobis [discipulis] datum est nosse mysteria regni celorum, illis autem non est datum: qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo. Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt: & adimpletur in eis prophetia Isaiæ, dicens: Auditum audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis & c. Eo quod caritatem veritatis non acceperunt, ut salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio: ut iudicentur omnes qui non crediderunt veri-

veritati, sed consenserunt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere semper pro vobis fratres [qui credidistis] dilecti à Deo, quod elegerit vos Deus primitias in salutem in sanctificatione spiritus & fide veritatis, & vocauit vos per Euangelium nostrum in acquisitionem gloria Domini nostri Iesu Christi. Quod si opertum est Euangelium nostrum, in iis qui peruenit est opertum: in quibus Deus huius seculi excacauit mentes infidelium ut non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloria Christi, qui est imago Dei. Hoc argumentum, hæc series, hæc ratio rerum illius querimonia. Quare errare nos fecisti de viis tuis? indurasti cor nostrum, ne timeremus te? Verum enim uero qui pacis & salutis, non afflictionis & perditionis cogitationes cogitare se profiteretur Deus, quamquam istos ob propriam noxam conditionem huiusmodi miseriam tenere sit passus, tamen à misericordia spe & assidua postulatione, atque uehementi efflagitatione noluit manere deiectos; sed, modo suam miseriam & culpam agnoscentes, deprecari, postulare, atque summis votis apud Patrem omnium, ac suum singulariter tutelarem Deum agere, ut ab isto miserrimo statu in sanam redacti mentem, suisq; sceleris verè ac serio pertasi ad eam reducantur sortem, in qua sese ad salutis veram communionem orandam ac petendam, diuinòq; munere obtinendam possint preparare. quæ omnia ex certo Dei beneficio ac dono agere & consequi, atq; assequi posse intelligimus. Atque ad hanc rationem illud pertinet: Conuerte nos Domine, & conuertemur ad te. Quo in argumento ac negotio nihil proprij meritij, aut priuata iustitia allegare, sed ad solum diuinam benignitatis, clementiæ ac misericordiam propositum prouocare, illudq; promouendum & firmandum postulare, seq; ipsos eo nomine insinuare, quod præter omnes nationes orbis ceteras Deus ipse singulari prouidentia secretos, atque in duodecim tribus distinctos & peculiaris populi titulo insignitos, multisq; beneficiis affectos voluerit; conueniatq; modo eosdem totidem nominibus instructos, inter ceteras ad lucem admissas recipi nationes. Hanc rationem ineundam ac tenendam significans ac suadens Isaias, conformationis schemate velut vnus ipse è populo instruit, ac prædicando dicit.

Conuertere propter seruos tuos, tribus hereditatis tuæ.

Communis & celebris antiquus locus, ex quo ad petitiones, preces, deprecationes ac supplicationes, argumenta & colores petuntur, diuini propositi commemoratio & appellatio est. quem locum nunquam nequicquam usurpatum obseruauimus. ut, Propter Dauid seruum tuum non auertas faciem Christi tui. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Celeberrima illa & arcana Habbakuki vatis oratio omnis in hoc diuini propositi versatur cardine, Domine audiui auditionem tuam, & timui. & c. quæ nostris commentariis profecuti sumus. Hunc locum ut sacram spei anchoram nunc etiam deprecationis huius auctores usurpant, non sua merita, sed electionem allegantes Dei, qui quondam promisso & benedicto interposito Israeli nomen ipse fecerit, & indiderit, duodecimq; tribubus distinctum voluerit, seruosq; appella-

pellant suos, & suæ hereditatis titulo se creverit. quare & voluntatem illam suam firmari ac promoueri conueniat. Id quod ex aquo & bono postulatam fuisse Angelus apud Apocalypsis scriptorem iisdem ferè verbis, quibus hic petitur, declarauit: Et clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terra & mari, dicens: Nolite nocere terra & mari, nec arboribus, quoad usque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. Et audiui numerum signatorum centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israel. Atq; ita non allegat nunc Abrahamum & Isaacum, quod eos singulariter quondam curatos & fotos iam compositos non exstare constet, sed eos, quos adhuc suis nominibus superesse & manere Deus voluerit, nempe tribus duodecim non frustra conseruatas, sed antiquæ Dei hereditatis adhuc monumentum, vel ipsis nominibus retinentes; cum nullum Deus facere beneficium, quod non firmare & promouere velit, credendus fuerit; utpote nec natura mutabilis, nec voluntate variabilis; Sine pœnitentia enim sunt uocationes ac dona Dei.

Quasi nihilum possederunt populum sanctum tuum: hostes nostri conculcauerunt sanctificationem tuam.

Huius Latini versus explicatio citra primæ lingue opem difficilior redditur, cum videatur ad vnum tempus referri sententia, quæ ad duo tempora, duasq; personas refertur. In sacra lingua sic versus incipit. **LEMITSGHAR IARSVGHAM KODSECHA.** Ex verbo. Ad **MITSGHAR** possederunt populus sanctitatis tuæ. **MITSGHAR** ex verbo significat prope parum, cum ad tempus vel actionem, siue prope paruum, cum ad rem aliquam refertur. Hoc vocabulo exceptum & concessum sibi oppidum in Sodomorum euerfione **Lot** nominauerat, hoc etiam Ierosolymam urbem nominatam legimus: Memor ero tui de terra Iordanis & Hermon, à monte modico. **MITSGHAR** legimus, pro quo modicum Latinus interpretis habet. Porro si legamus populum sanctum tuum, significatio omnis ad alienigenas & hostes refertur, qui sanctam ciuitatem cum templo inuaserunt, & usurparunt. Sed verbum **IARASV**, possederunt hereditate, vetat sententiam ad gentes referri: qui, quamquam hostiliter terram & urbem, templumq; inuaserunt & expugnarunt, non tamen vel bono iure possederunt, vel vi hereditatem coluerunt; inò contrà, quod in altera versus parte exponitur, hostes conculcauerunt sanctificationem tuam. Itaq; interpretationem hanc sic distinguimus, ut vocabulum **MITSGHAR** & tria q; significationem retinere intelligamus. ad parum paruum sanctuarium tuum populus tuus possederunt. Paruum sanctuarium vocatur hoc loco Ierusalem terrestris, ciuitas quidem sancta Deo, sed cum habitatoris maiestate, & cum celo (quod solum sanctum Des hoc in capite dictum) collata paruum profectò erat, Deo tamen dicatum; ubi ipsi Israelita, tanquam **Lot** in **MITSGHAR** ab incendio aliarum urbium incolumis, à ceterarum gentium turbulenta tempestate semoti agebant. Atque hoc diuino proposito prouisum & consultum, exiguo tamen tempore possessum in hostium non possessionem, sed conculcationem cessisse, cum affectu ac dolore queruntur ac lamentantur.

Nam

Nam si tempus, quo respublica illa integra manebat; cum ceteris calamitatum & captiuitatum temporibus comparatur, quasi nihilum possederunt populus [Israelis tribus] sanctum tuum.

Facti sumus quasi in principio, cum non dominareris nostri, nec inuocaretur nomen tuum super nos.

Latina versio hæc veluti expositio, siue expositio videtur superioris versus, quod ceteri ac dispersi Israelita sine lege, sine prophetia, ceteris gentibus vel simili, vel deteriori simi loco, quæ res cum allegato Dei proposito non cohereat. Veruntamen primæ lectionis quoque sententia satis faciendum censemus. **HAINV MEGHOLAM LO MASALTHA BAM LO NIKRA SEMECHA GHAHEM.** Ex verbo, Fuimus à seculo, non dominatus es in eis, non inuocatum est nomen tuum super eos. *Misericordia Dei erga gentes.* Magnum arcanum misericordie diuine erga gentes comparatione hac subindicatur, quod Israelitas in admirationem & inuidiam quandam rapiat, & ad miserie deprecationem incitet atq; incendat magis. Atq; orationis germanum sensum dispectio ad exemplar inducta non parum iuuerit. Fuimus, à seculo, non dominatus es in eis, non inuocatum est nomen tuum super eos. Sententiæ pondus in comparatione utriusque partis consistit, quod propositum Dei constare & promoueri oporteat; hoc autem propositum in Israelitarum tribubus ostensum ac declaratum fuerit, utpote à Deo ipso creatis, distinctis, nominatis, atque à principio secretis, & in populi Dei possessione & usu constitutis, à Deoq; ipso per latam legem instructis, gubernatis, & nominis Tetragrammati appellatione & consecratione singulariter insignitis & ornatis. Id quod non fecerat omni nationi, & iudicia sua non manifestauerat eis. Et nunc alias gentes curari, & ad sanctæ terre communionem admissas foueri. Tribus autem Israelis dispersas atque neglectas & repudiatas, miseram & arumnosam prorsus conditionem tam diu tenere. Fuimus, id omne sese fuisse & habuisse aiunt, quod gentibus tunc datum negant, Estq; eclipica simul & pathetica oratio, ut illud, Fuimus *Vitz.* Troës, Stetit Ilium, & ingens gloria Teucrorum. à seculo, medium est, & affirmationem precedentem tuimus, & negata postea utrimque aspicit. à seculo non dominatus es eis. **MASAL**, legibus & institutis, *Massal.* certisq; iudiciis gubernare significat. & non inuocatum est nomen tuum super eos. Quamquam nomen **ELOHIM** ad omnes omnium regionum *ELOHIM.* gentes gubernandas appellatum sit, nomen tamen **IEHVEH** Israelis singula- *IEHVEH.* ri prerogatiua adiunctum, frequentissime auditur **DOMINVS DEVS ISRAEL.**

CAPVT LXIV.

VT IN AM dirumperes cælos, & descenderes, à facie tua montes defluerent.

NULLAM rem à Deo sine certo consilio, & præter causam certam fieri, diuina sapientia, virtutis, ac bonitatis ratio euincit: quare maximarum Dei actionum maximam, certam, constantem, atq; adeo immutabilem esse

esse oportet causam: quod si euenta nondum aperte videantur, tamen expectari conuenit & attendere certissima. Hoc idem primum principium ab Isaia nunc ex Israelitarum persona ad petitionis & expectationis argumenta inductum, Habakuk etiam Vates in illa sua oratione usurpauit, illud cum primis apud se certum statuens, liberationem populi ex Aegypto, cum legislata beneficio, & harum circumstantias quamplurimas rerum non fuisse frustra, aut ad breuem aliquam, & cito desitutam causam suscepta. Hoc idem miratus Israeliticus populus nunc in suam, & eorum quos hostes vocat, causam repetit. Dixerat enim suam gentem duodecim distincta tribubus Dei Iehveh populum appellatam, nomenq; Domini super illam inuocatum allegauerat, id quod aliis nationibus non contigerat. Iam vero alia complura & miracula, & beneficia commemorat, qua aduersum se quondam edita constiterunt, quorum exempla apud gentes requirit. qua suis partibus & circumstantiis enumerata ac descripta quorsum tenderent, scire aut expectari, & maius aliquid atque hominibus cognitu impossibile humana tantum sentientibus & sapientibus credit, sed illa, quacunque sint, sibi communicari exoptat, voret, & postulat. Incipit autem oratio a dictione indeclinabili LV, qua interdum interrogationi non negant, frequentius autem exceptioni & optioni seruit: hac tamen obseruatione, quod quando futuro adiungitur verbo, optionem & exceptionem indicat, vt, LV IISMA GHEL IHHIEH. Vtinam Ismael uiuat. Quando vero cum praterito reperitur, mediam significationem tam ad prateritum, quam ad futurum referendam interrogationis & optionis obtinet vim, vt, LV HEHHITHEM OTHAM. Vtinam viuere sineretis illos. Hoc loco prateritis vno & alteri, ac tertio inseruiens utrumque, vt diximus, agit, affirmat prateritum exemplum, & simile etiam requirit. Quo enim tempore lata fuit lex, Dominus in montem Sinam descendisse, suamq; maiestatem & praesentiam, singularemq; in Israelitas prouidentiam terribilibus ac maximis signis declarasse narratur. qua numquid aliarum causa gentium edita fuerint, interrogat ex persona Vates, atque vt postea etiam ederentur optat, & requirit: vt notum fieret gentium quoque causam singulariter a Deo foveri & agi. quod si Israelitarum tantum causa illa primum edita constant, nec simile vllum alias visum exemplum, redit ad propositum querimonia argumentatio, cur tantarum rerum causa non processerit, vltiusq; promoti fuerit? Sin vero gentium etiam causa ille aduentus Dei fuit, cur ipsi, quibus conspectus est, & nullis prater ea aliis, illius beneficij, quo gētes afficiuntur, fructu & usu abdicati sunt. Verum enim uero si illud maioris alicuius boni, quo gentes communicant, spiritalis videlicet animorum beneficij communicatione portēdebat, adhuc suo in cardine querimonia atq; desiderium versatur, cur ipsi, qui soli portenti & signi compotes facti fuerant, significata rei communi- catione excluduntur. Hac huius argumentationis tripertitis ratio ac series, & summa est, quam lectione explicanda sequemur. Vtinam dirumperes caelos, & descenderes. Exemplar ex verbo habet. LV dirupisti caelos, ac descendisti? Nunquid non dirupisti, atq; vniā denuo dirumperes nostra

causa;

causa; vel si istis faues, ipsis etiam dirumperes; quem aduentum tuum illa consecuta sunt; consequerentur etiam denuo; nempe, a facie tua montes defluerent. defluerunt. Sicut exustio ignis tabescerent. Ex verbo, Sicut exurere ignem liquefactionum. Illa in lingua ESHAMAZIM ue-
 hementissima ignis atq; efficacissima vis dicitur, qua liquida absumere, ac
 dura, vt lapides, terram, metalla liquefacere valet. Ita ignis illius in Sinā
 spectati, efficientissima fuit virtus; qua montes tabescerent, liquarentur
 aquae, arderent igni. Atq; hoc pacto vt nobis euenit, ita eueniret.

Vt notum fieret nomen tuum inimicis tuis, a facie tua gentes disturbarentur.

Seruatoris, liberatoris, ac principis, legislatoris & gubernatoris auctori-
 tas nomine Tetragammato appellato Israelitis apud Sinam nota fuisse, vel
 ex illo edicto constat: Audi Israel, Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi
 te de terra Aegypti: ita etiam fieret inimicis tuis, si modo illorum causa
 quoque descendens, & a facie tua gentes turbarentur. Eadem res hic re-
 petitur, qua in illa legitur historia. MIPANEICHA GOIM IIRGAZV. a fa-
 cie tua gentes turbarentur. Illic vero est. VEIAH HARADCHOL HAGAM
 ASSER BAMAHHANEH. & contremuit omnis populus, qui in castris.
 Mirabile vero esse aiunt, se, qui duriora tulerint, suatum usura pulsos,
 frui autem eos, qui nec eadem passi, nec similia spectauerint signa, ac diuina
 praesentiae testimonia.

Cum feceris mirabilia, non sustinebimus: descendisti, & a facie
 tua montes fluxerunt.

In exemplari BEGHASOIHCHA NORAOH LONIKVEH. In facere te
 terribilia non sustinebimus. Significat maxima ac terribilia aduentus
 sui signa a Deo apud Sinam montem edita, qua humanis ipsorum viribus
 intrepide ferre non valuerint: nec vero hoc mirandum, quando fortissima
 terra, & firmissima fundamenta montes videlicet a facie venientis Dei
 fluxerint. quare & Sinā mons propter aduentum Dei tantum pauorem ho-
 minibus incutientem, terribilis cognomen obtinuit. Atqui tantum me-
 tum ac laborem, quantum ipsorum, qui spectauerant, animi passi sunt, ma-
 ximi cuiuspiam beneficij atq; fructus consolatione & usu commutatum iri
 diuina virtutis bonitatisq; ratio promittere credebatur: cuius veritas spe-
 randi, expectandaq; commendata erat. S. S. E. Vos autem postquam audistis
 vocem de medio tenebrarum, & montem ardere vidistis, accessistis ad me
 omnes principes tribuum, & maiores natu, atq; dixistis: Ecce ostendit no-
 bis Dominus Deus noster maiestatem & magnitudinem suam: vocē enim
 eius audiimus de medio ignis, & probauimus hodie, quod loquēte Deo cum
 homine, vixerit homo. Cur ergo moriemur, & deuorabit nos ignis hic maxi-
 mus? Si enim audierimus vltā vocē Domini Dei nostri, moriemur. Quid
 est omnis caro, vt audiat vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur,
 sicut nos audiuius, & possit viuere? Tu magis accede, & audi cuncta que
 dixerit Deus noster tibi; loquerisq; ad nos, & nos audientes, faciemus ea.
 Quod cum audisset Dominus, ait ad me, Audiui vocem verborum populi

〇〇〇

huius.

huius, quæ locuti sunt tibi: bene omnia sunt locati. Quis det talem eos habere mentem, ut timeant me, & custodiant uniuersa mandata mea in omni tempore, UT BENE SIT EIS ET FILIIS EORVM IN SEMPTERNVM? Hoc responsum promissumq; diuinum Israelitici populi personæ & curam sustinens Vates allegat, atq; argumentationem suam ex comparationis loco ac legibus urget, in hunc modum. Si is, qui terribilia Dei vix sustinere potuit: & tamen vtcunq; sustinuit, maximum Dei beneficium nondum obtinuit, qua ratione, quorū iure ille obtinebit, qui terribilia Dei non sustinuit, sed nec vidit quidem. Quod si tamen ille populus, qui nec sustinuit, nec vidit, beneficiis maximis Dei donatus est, cur qui vidit, & vtcunq; sustinuit, non potius donabitur? Hanc argumentationem obseruare, ac diligēter tenere, lectorem libet monere nostrum, si antiquam Israelitarum cum gentibus de Euangelij virtute & veritate controuersiam & amulationē prudenter intelligere ac percipere iuuet. Expostulant enim ij qui à summo mane per totum diem laborantes, pondus & æstus tulerunt, cur nondū ad promissam vocentur mercedem; & cum vocantur, eos tantundem accipere mirantur, qui vna hora tantum fecerint; atq; se, qui diei laborem sustinuerint & æstum. S. S. E. Et mirati sunt ex circumcissione fideles, quod & in gentes gratia Spiritus sancti effusa esset, atq; dixerunt. Ergo & gentibus penitentiam dedit Deus ad vitam. Atq; hoc loco prior huius controuersia pars inducta est, quærentium videlicet, cur non admittantur ad promissum sustinentibus bonum? nam promissi vox illa fuerat: Ut bene sit eis, & filius eorum in sempiternum. quod cum illi nondum obtinuerint, tamen ipsa verborum, quibus promissum est pronunciatum, formula BENE SIT IN SEMPTERNVM, & Dei promittentis facultate, liberalitate, & auctoritate maximū, & omni humana comparatione præstantius esse, creditur id, quod creditum orantes isti rectè referunt & consentunt.

A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt, oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te.

Cum solum Deum illorum, quæ se expectantibus bonorum præparata sunt, cognitione valere fateantur, diuina planè bona, & non nisi Dei filius cognoscenda esse colligunt. quæ qualia sint, & quanta cuiusque natura intelliget, qui loci huius citatorem Paulum probè tenuerit: Sermo meus & prædicatio mea nō in persuasibilibus humanis sapientia verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis, ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos, sapientiam verò non huius seculi, neque principum huius seculi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinauit Deus ante secula in gloriam nostram, quæ nemo principum huius seculi cognouit. Si enim cognouissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent; sed, sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus iis qui diligunt illum. Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum: Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Atquæ hac maxima & humanum captum superantia bona.

bona, iis qui terribilia apud Sinam montem non spectauerant, nec sustinuerant; tamen sine terrore, sine antiquo illo tanto labore & pauore contingere isti mirantur & amulantur: ipsi verò, qui acceperint, sibi mutuo gratulantur, ac Deo supplicationes decernunt: Non enim accessistis ad tractabilem montem & accensibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborum, quæ, qui audierunt, excusarunt se, ne eis fieret verbum: Non enim portabant quod dicebatur, & si bestia tetigerit montem, lapidabitur. & ita terribile erat quod videbatur, Moyses dixit: Exterritus sum & tremebundus. Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei iuentis Ierusalem caelestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in calis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorum perfectorum, & Testamētī noui mediatorem Iesum, & sanguinis asperisionem melius loquentē quàm Abel. Aiunt itaq; Israelita se multo metu ac pauore tentatos, legem quidem accepisse à Deo: quæ quidem vita huius mortalis rationes bene constitutas, contineret ac doceret, & quietem pacemq; terrestrem polliceretur. Verum bona illa æterna sibi ac filiis promissa, suis non pastaret. atq; adeo neque illa terrestria bona, reipub. bene constituta formam, pacis & quietis usuram, ipsis diuturna fuisse, & nec eadem nunc vsui esse, nec illa altera maxima ac diuina constare, quibus gentes quondam Dei atque ipsorum hostes donatos & auctos frui se dicant.

Occurristi lætanti & facienti iustitiam, in viis tuis recordabuntur tui: Ecce tu iratus es, & peccauimus, in ipsis fuimus semper, & saluabimur.

Humana industria ac sapientiæ peruersa arti & consuetudini illud solenne est, bona quæcunq; contigerint, vel aduersa quæ euenerint, Dei absoluta voluntati sine vlla certa vel ratione, vel conditione tribuere tanquam fortuna mutabili hinc apicem rapienti, hic posuisse audenti. Ex hoc semel subito errorum diuerticulo in illud grauissimum prædestinatorum præceptum demum deuenitur periculum, quod immane sectatoribus suis attulit exitium. At enim humana sapientiæ, Deum per se solum efficere, ut alij boni ac piij sint, dum videlicet fauentem & secundum experiuntur; contra etiam eundem in causa esse, ut alij improbi & scelerati euadant, qui videlicet auersum, & sui negligentem intelligunt. Huius verò viriusque sententiæ auctorem primum, quantum obseruatione consequi potuimus, Satanam fuisse deprehendimus, qui Deo lobi virtutem & integritatem alleganti & indicanti responderit: Numquid Iob frustra timet Deum? Nonne tu vallasti eum ac domum eius, uniuersamq; substantiam per circuitum, operibus manuum eius benedixisti, & possessio eius creuit in terra? Sed extende paululum manum tuam, & iange cuncta quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi. Rationem doctrinamq; huiusmodi tenentes Israelita, quorum adhuc terrestris est sapientiæ, atq; præsertim quos Iesaias hac in oratione inducit (nimirum in reprobam sensum permissos) quondam virtutis ac pietatis oportunitatem & facultatem ex vsu singularis prouidentia atq; beneficio-

rum fauentis Dei natam, presentis verò improbitatis occasionē Dei etiam erga se repulsa & negligentia adscribunt. Ad quod excusationis commentum illud à D. Paulo relatū facit: Dicit itaq; mihi, Quid adhuc queritur? Rom. 9. Voluntati enim eius quis resistet? Hac praefati inducunt à Vate istorū excusationem ita exponimus. Occurristi latanti. Id quod D. Paulus ex istorum referebat controuerso sermone. Cuius vultu miseretur. In exemplari est PAGAGITHA ETH SAS. Aiunt Israeliticum populum quondam late & hilariter habuisse, nempe à Deo obuiō & fauente vltiō susceptū & fōtum; atq; illo tanto beneficio animatum iustitiam & pietatem exercuisse, & diuinorum beneficiorum memorem, laudes etiam celebrasse, utpote nō ingrātum & agnoscentem, atq; expertum singularem & benignam erga sese Dei voluntatem, & in ipsis, quas tenebat agebatq; viis, à Deo ductum. & facienti iustitiam, in viis tuis recordabuntur tui. ut seruatoris & sospitalis Domini atque patroni singularis. itaq; quod illi quondam rectē & piē egerint, ex latitia natum fuerat, quam diuinorū in se beneficiorum & singularis cura ac fauoris experimento percipiebāt. Nunc verò cū vice versa non nisi diuinam iram, auersionem, & indignationem sentiant, ut ipsi deiecto animo, & malorum ac miseriarum tadio affecti à pietatis, virtutis & iustitiae studio ad peccata & flagitia, atq; vitia impuritatem prolaberentur, consequenter euenisse. iuxta illud: Extende manū tuam, & tange paululum cuncta quae possidet, si non in faciem maledixerit tibi. Atque nec absimilis quidem Eteoclis illa apud Tragicum sententia, qua Thebis victoriam & felicitatem precatus, è Deorum etiam ipsorum re id esse ait:

Ξυρά δ' ἐλπίζω λέγειν:

Πόλις γὰρ ἐὼπράσσοισα δαίμονας τίει.

Ecce tu iratus es, & peccauimus, in ipsis fuimus semper, & saluabimur? Peccandi, & sese vitii tradendi occasionem diuina aduersum se ira & auersa gratia ac voluntati adscribunt, mirumq; esse aiunt eos seruari, qui istas in terra vicissitudines experti fuerint, ex lata, inquam, conditione in miseram ac tristē, ex fauente & propitia in auersam & acerbam Dei voluntatem traducti fuerint, utpote incommodorum sensu, atq; miseriarum tadio potius in seruilem animū atq; mentem diflexerint ac defluerint, perindeq; habuerint atque serui illi, qui domino fauenti & liberali, atq; indulgenti lati & alacres operam dant, laudesq; identidem dicunt, & mores atque ingenium pradicant; contra verò à se auerso, atque abalienato propter desponsonem animi non modò non seruiunt, sed ad flagitia ac scelera patranda corrumpuntur prorsus. Atq; hoc in loco sese resq; suas isti esse aiunt. ita ut pro iustitia illa quam quondam populus exercebat, pro assidua beneficiorum in se constantium commemoratione nunc rursum.

Et facti sumus ut immūdos omnes nos, & quasi pannus menstruatae vniuersae iustitiae nostrae, & cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostrae quasi ventus abstulerunt nos.

Ita quidem euenisse ex sacra lectione & animaduersione intelleximus, ut abalienatorum à se Israelitarū iustitia legales illa ac ceremoniales anti-

Israelitarum
post Euan-
gelij repul-
sam cōditio.

quae & obsoleta non magis probentur, quam pannus menstruata, quem tangere ac tractare horrendum & impurum ex lege ducebatur, atque ex eo quoque eueniret, ut qui quondam, dum pietas illa antiquior suum nitorem tenebat, foliorum & frondum arborem exornantium instar grati & viuentes, atq; decori apparebant, eorundem iam autumno & hyeme exsiccorum more & modo, & à ventis secundum nouum ver flantibus elatorum impulsu, dissipati, ac dispersi vagentur & errent. Atq; ex hoc malo illud vltterius prouenit, illegitima & profanata disciplina & religionis in superstitionem traducta, animis vanam & ieiunam speciem pro solida pietatis & cultus forma & virtute atq; exercitatione arripientibus & usurpantibus, & tamen ad hac omnia Deum à se abalienatum causatis.

Non est qui inuocet nomen tuum, qui confurgat & teneat te, abscondisti faciem tuam à nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostrae.

Meminerit iterum idemtidemq; nobis admonitus lector, sermonē hunc non totius humani generis esse, verum eorum tantum, qui eam conditionem tenent, ad quam Israelita post Euangelium repulsum traducti sunt, aliās in diuina prouidentia, iustitiae, & bonitatis temporibus & rationibus concinnandis & explicandis toto, uti dicitur celo, & cum magno erraturus periculo. Verum enim uerò, quamquam durissimum ac difficillimū, quamquam valde horrendum, maximaq; ex parte periculosum & ancipitem hūc statum esse sacra doctrina tradat, non tamen extra omnem remediū, salutis, & euasione constituit spem, sed aliquando ex diuina misericordia & bonitate in beatam felicemq; sortem conuertendum, si non in omnibus propter iustitiae ac iudicij integritatem & seueritatem, at in quamplurimis, qui suarum miseriarum primum terminum, hoc est, seruae cōuersionis ac penitentiæ suae facultatem, & obdurati hactenus cordis mollitudinem à Deo contentis precibus, & feruenti studio procurauerint & postulauerint. quorum orationis breuem summam hoc etiam loco Vates praescribit & refert.

Israelitarum
conuectio.

Et nunc Domine Pater noster es tu, nos verò lutum, & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos.

Apertissimis & oportunitatibus ex locis deprecationis huius argumenta petita constant, ex diuina efficacitatis, misericordiae, & bonitatis atq; propositi salutaris fide, appellatione, & spe. Quae diuinae virtutes cum primò exercentur ac declarantur, nullum ab eis, in quos eduntur, praerigunt meritum & officium; cum primum eduntur, inquam; nam postquam edita fuerint & constitierint, aliam ut promoueantur ac perdurent rationem, conditionemq; exigunt. Nullum enim hominum creationem praerisit meritum, non magis quam argilla aut lutum apud figulum: nullum etiam redemptionem & salutem publicam hominum, quod valeret, aestimatum est adiutorium, sed sola Dei misericordia & efficacia valuit, effecit, & obtinuit. S. S. E. Et de gentibus non est vir mecum. Hanc eandem rationem ut sibi sup. prorsus commodam & necessariam, atq; unice utilem deprecationis huius auctores allegant, & sua in causa postulant. quam apud Deum aestimam,

facri scriptores omnes in durissimis ac difficillimis temporibus, atque in maximis impetrandis beneficiis tractant. Primum argumentum à voluntate animiq; impulsu ad beneficentiam promptissimo petitur. Et nunc Domine Pater noster es tu. Et nunc, quamquam nostrae omnes res ac rationes turbatae ac perditae iaceant, tamen tu, quem mutari natura aut ingenio, vel more impossibile est, virtutem, conditionem, & mentē, appellationemq; paternam, suamq; sponte beneficentissimam retines. Quamquam verò nos filij dici iure non possumus, tamen non prorsus nihil sumus, misericordia tua quod non sumus consumpti, adhuc in rerum natura manemus, nō certa eleganti forma conspicui, sed ad tuae bonitatis & virtutis exercendam gloriam, lutum sumus, ex quo aliquando facti & formati fueramus à te; ex quo etiam nunc deinceps ut reficiamur, cum volueris, sine ullo potes impedimento. tu fictor noster, & opera manuum tuarum omnes nos. Ab opere semel facto alterum argumentum, quod propositum quoque Dei ineluctabile subindicat. Orat autem ut non quid ipsi sint, sed quid fuerint, respiciat. Opera manuum tuarum omnes nos. Et nihil odisti eorum quae fecisti. Ad hunc locum illud etiam pertinet: Et opera manuum tuarum ne despicias. & illud: Opus manuum tuarum dirige. Pergit porò in petitione ac deprecatione munienda ac promouenda verbis blandissimis, & ad diuini propositi studium aptissimis, ut artificij sui operis, quem natura amorem in seuerit, studiosa etiam commemoratio commendat.

Ne irascaris Domine satis, ne vltra memineris iniquitatis [nostrae] ecce respice, populus tuus omnes nos.

Redit ad propositam initio sententiam, qua dicebatur Deus auctor & effector bonorum quam diu lato ac placido vultu hominibus faueret, idem verò auersus occasionem improbitati afferre putatus. Falsò quidem: nam Deus nec auctor malorum, nec tentator est. Illud autem verum, quod auerso & abalienato Deo & hominem ob commeritas noxas deserente, innumera subeant & confluant perniciosissimaeq; mala. S. S. E. Cum spiritus immunus exierit ab homine, ambulat per loca arida & inaquosa, quarens requiē, & non inuenit. & dicit: Reuertar in domum meam vnde exiui, & reuertar inuenit eam vacuam [gratia diuina] & scopis mundatam [sibi, omnibus virtutibus videlicet amotis] tum assumit septem alios spiritus nequiores se, & ingressi habitant ibi, & fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Hoc ipsum oratores ac deprecatores isti agunt, irae diuinae modum postulantes, quem sciunt statui posse ac solere ex illo: Ipse autem misericors & propitius fiet peccatis eorum, & non disperdet eos, & abundauit, ut auerteret iram suam, & non accendit omnem iram suā. Iratum itaq; agnoscentes placabilem super malitiam credunt, & ut hoc ipsum praestet, orant, modum irae certo tempore ponere poscentes, quem aliās misericordiae sine fine Patrem, praestitorem, probatoremq; intellexerunt ex illo: Visitans peccata patrum usque in tertiam & quartam generationem, & faciens misericordiam in mille generationes diligentibus me. Ne irascaris Domine satis.

Ex exemplari AL THIKTSORH ADONAI GHAD MEOD. ne irascaris Domine

mine usque valde. Iratum sentire se aiunt, quantamuis diuinam iram horribilem intelligunt, nedum ea de qua MEOD, id est, valde, dici possit. Vt verò irae modus ponatur obliuionē iniquitatis postulant. ne vltra memineris iniquitatis. AL LA GHAD THIZCHOR GHAVON. ne ad usque memineris prauitatem. Eiusdem cum illo sententia: Si iniquitates obserua-
ueris Domine, Domine quis sustinebit? Nam postquā homines, Deo auer-
so & irato, in reprobum incidere sensum, immane quantum in diebus, in ho-
ras, in momenta deprauantur, & praecipites in mala deteriora semper fe-
runtur: Fiunt enim nouissima peiora prioribus. haec si Deus ad usque me-
minerit, eheu quisnam irae & indignationis modus, quare ut non solum
posteriorum scelerum, sed nec prioris etiam prauitatis meminerit, oratur.
Cui petitioni ut annuat propitiusq; reddatur, triplici oratur nomine. Pri-
mum est, ut suas respiciat res: persistitur namque in translatione auersi &
irati vultus, quem ad respiciendum sollicitare supplices isti student. respice.
Respici dicuntur non quae praesentia spectantur, aut futura expectantur, sed
quae vel retrò posita sunt, vel praeterire. Hoc ipsum agere rogatur Deus
hoc est, non vltius, aut quae coram sunt, spectare: sed HABET, respice, re-
specta quinam fuerimus, non qui simus; fuimus autem populus tuus om-
nes nos. Atq; ita rem possessionemq; tuam recuperare atq; corrigere & con-
ciliare tibi consentaneum fuerit. Quod verò ait, omnes nos, praeterquam
quod ad dominij integritatem conseruandam facit, illud etiam ex argumen-
tatione indicat, Israelitas eo modo, quo Deus dispergendos pepulerit, fuisse
conseruatos; nec illis alias nationes vanorum deorum cultrices fuisse per-
mixtas, quod certa etiam diuinae prouidentiae habetur signum, si quidē non
frustra eos ita seorsum inter alias gentes conseruatos intelligere fuerit, ve-
rūm ad exempli cuiuspiam spectabilis exemplum diuinitus edendum, quod
ut ipsi sperent, res ratioq; monet, ut curent, postulent & sollicitent, spes in-
citat, & illud apud alium Vatem oraculum. Numquid non ut filij Aethyo-
pum vos estis mihi, filij Israel, ait Dominus? Numquid non Israel ascen-
dere feci de terra Aegypti, & Palaestinos de Capadocia, & Syros de Cyrene?
Ecce oculi Domini super regnum peccans, & conteram illud à facie terra;
veruntamen conterens non conteram domum Iacob, dicit Dominus. Ecce
enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut
concutitur in cribro, & non cadet lapillus super terram. In gladio morien-
tur omnes peccatores populi mei, qui dicunt, Non appropinquabit, & non
veniet super nos malum. In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod
cecidit, & reaedificabo aperturas murorum eius, & ea quae corruerant, in-
staurabo, & reaedificabo eum sicut in diebus antiquis. Huiusmodi autem ut
oracula promissaq; praesentur, populus tuus omnes nos. Secundum verò
ad obtinendam causam nomen & argumētum illud petitur, quod diuinum
quoque spectat propositum, zelus videlicet & vindicatio rerum quondam
diuino sacrarum nomini atq; in praesentiarum Dei inimicis & contemp-
toribus iniquè occupatarum, quas tamen Deus sibi non prorsus abiiciendas
declarauit, cum primis terrae Israelitica curata quōdam grata, & foeta atq;
illu-

Psal.

Mala ex Dei
abiectione.
Iacob 1.

Lucas

Diuinae irae
modus.
Psal. 77.Diuinae mi-
sericordiae
nullus mo-
dus.

Respicere.

Amos 9.

Leuit. 16.

illustrata, nūc verò ab iniustis possessoribus occupata. qua de re illud exstat promissum: Et recordabor fœderis mei quod pepigi cum Iaghabob & Isaac, & Abraham. Terra quoque memor ero, quæ cum relicta fuerit ab eis, complacebit sibi in sabbathis suis, patiens solitudinem propter illos. Ipsi verò rogabunt pro peccatis suis, eo quòd abiecerint iudicia mea, & leges meas depexerint. Attamen etiam cum essent in terra hostili, non penitus abiecti eos: nec sic despexi, ut consumerentur, & irritum facerem pactum meum cum eis. Ego enim sum Dominus eorum, & recordabor fœderis mei pristini, quando eduxi eos de terra Aegypti, in conspectu gentium, ut essem Deus eorum. Ego Dominus Deus. Hoc etiam promissum supplices isti recolentes terra mentionem secundo in argumēto faciunt cum commemoratione præcipuanam urbium, quibus illa nobilitabatur. Atq; omnia hæc si illis ad simplicem significationem propter antiquam ruditatem nondum exutam, nobis tamen cum Isaiæ ad arcanam terram, arcanamq; Ierosolymam, Deiq; domum reuocanda sunt: quam qui nouit, faciliè intelliget, qui verò ignorauerit, Israelitarum statum suum præsentem deplorantium ac deprecantium supplicationem saltem esse animaduertat, & antiqua omnia illis in figura contigisse, scripta autē esse propter nos, in quos seculorū deuenerit fines. Iam verò secundum argumentum metonymicòq; pronunciatum audiamus.

Ciuitas sancti tui facta est deserta, Sion deserta facta est, Ierusalem desolata est.

Primum omnis terra, vti diximus, in summa indicata est: namq; terra nobilitatem habitationis frequentia commendat plurimum. Omnis autem Israelitica quondam regio Terra sancta dicitur abatur. Hæc pars ita in exemplari habet. GHAREI KODSECHA HAIV MIDBAR. vrbes sanctitatis tuæ fuerunt desertum. Hoc de omnibus vrbibus dictum, crescit autem oratio per singularem etiam amplificationem. Namq; regia & principe vrbe sospite & incolumi minùs grauis videretur ceterarum iactura minorū, quamquam deploranda. Sion deserta est. TSION MIDBAR HALE THAH. Sion [illa regia illustrissima & munitissima] desertum fuit, Ierusalem verò, quanquam non prorsus desertum, tamen id quod retinet, commiserationem potius mouet, quam consolationem, quippe qua SEMAMAH, desolata [est.] Hoc tantum habet, ut ruina sui quanta fuerit, inducet. Possemus in vocabulo SEMAMAH immorari non sine adnotatione, verum & hoc cum multis aliis ad commodius tempus reseruantes omittimus. Tertium verò argumentum singularem & insignem atque magis etiam sacram producit & allegat rem: cuius rationes diuinum cultum & pietatem propius attingere existimantur. Templi videlicet ruina & vastatio, atq; antiquorum cultorum desiderium, totiusq; illius quondam populi ornamenti apud nationes omnes celeberrimi, cum miserandi & antiqua dignitati omnino oppositi euentus commemoratione.

Domus sanctificationis nostræ, & gloriæ nostræ, vbi laudauerunt te patres nostri: Facta est in exustionem ignis, & omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas.

Ex

Ex concepta sanctitatis templi per suassione, atq; credita ratione externi cultus suam ipsorum rem cum diuina coniungunt ad vindicationis & instaurationis consilium sollicitandum. Tantum enim antiqui illi humana sapientia compotes externis & spectabilibus iribuebant rebus, ut easdem Deo etiam ex natura externa iure pretiosas & charas existimarent, quæq; ipsorum sensibus grata & mira haberentur, hæc eodem quoque nomine, & pacto diuina maiestati commendata & cara ducerentur (Alius autem Vatum & sublimius edoctorum, ut aliàs fusiùs ostendemus, fuerat sensus) Ideoq; & his, quæ commemorata sunt, suo in genere magnis reliquorum in vniuersum collecta summa ad amplificationis absolutam vim appendicis loco adiuncta sunt, quasi mole, pondere, & multitudine sua magnū ad persuasionem habitura momentum. & omnia desiderabilia nostra МАННАМЕДИНУ. quæ nobis expetenda & auenda ducebantur quamplurima multis modis varia atq; pulcherrima. HAIAH LEH HARBAH, fuit in ruinam. Omnium ac singulorum magna & pulchra fuerat varietas, quorum nunc eadem miseranda atque unica facies, ruina, inquam, vna; in qua nihil præterea cerni ac distingui possit, nec alio nomine quàm HHARAB dicit. Deum argumēta hæc peroratione concluduntur, non quæ suas ipsorum supplicantium partes repetat, sed quæ inducēta nomina tamquam Deum attingentia commemoret, atq; diuinum perorando expectet responsum.

Numquid super his continebis te Domine, tacebis, & affliges nos vehementer?

Sua noxa (cui tamen si non causam, tamen occasionem Deum dedisse significauerant) confessioni, utpote quæ ad eliciendum Dei responsum, non adeo videbatur idonea, tria addidere, ut audiuius, nomina, Israelitarū tribuum, terra Israelitica, atq; templi, & in illo quondam exerciti cultus; quæ tantum ad causam valere arbitrabantur, ut vel veniam & reconciliationem, vel ut minimum responsum impetratura putarint à Deo, quamquam ipsis irato & auerso, tamen suas ipsius sibi caras, & antea singulariter curatas res non neglecturo. Hæc itaque perorationis explicata sententia fuerit. Quòd si nobis iratus non indulges nec respondes propter conditionis nostræ à te repulsæ prauitatem, numquid super his etiam allegatis nominibus Israelis terra, ac templi, quæ cara tibi fuerunt, quæ nihil commuerunt, continebis etiam te quin prospicias, quin cures, quin illa vendices, & restituas? Continebis te, Pashos à nomine misericordie Domine, & à verbi duritia nomini non conueniente. THITHAPEK, durabis, roborabis te ipsum? Verbum pertinacibus & contumacibus aptum, & iis qui sibi ipsis indolentiam & rigidam imperant seueritatem. Iuriconsultorum & scholarum sermone affectus huiusmodi rigor vocatur. Hispanicè, ¿ esto podra sufrir vuestro coraçon? Erit igitur ut etiam super hæc non flectaris? ut vel istorum causa nobis opem non feras? saltem ut vel verbo supplices non leues tuos, nec vel tuas partes responso tueri velis? imo nō solum malis quæ ferimus grauissima, sed taciturnitate etiam tua non afflictos, vexatos, atq; oppressos velis? Tacebis, & affliges nos vehementer? Extrema ab aliena-

P P P

tionis

tionis & miseria summa atq; desperata anxietatis fuerit, eius, quem beneficium curatorem, Patrem, & amplificatorem expertus quis fuerit, tantam abalienationem experiri, ut nec supplex responso, vel verbo dignus habere. Huiusmodi sensum illa postrema perorationis pars continet. Tacebis, & affliges nos vehementer? *CHAD MEOD. Vsq; valde.*

CAPVT LXV.

QVÆSIERVNT me, qui antea non interrogabant, inueniunt, qui non quæsierunt me: Dixi, Ecce ego ad gentem, quæ non inuocabat nomen meum.

ISRAELITARVM ab Euangelij beneficio depulso, orationem tribus partibus præcipuisq; membris constantem audiimus; querimonia videlicet, quæ exordij siue insinuationis occupauit locum; argumentatione, quæ ad excusationem quodammodo concinnata fuit, ac deprecatione, quam peroratio absoluit. Cuius perorationis postulatio bimembris erat: prius enim opem salutemq; postcebat, vel alloquium & responsum saltem, quod agebatur posterioribus. Querimonia verò siue exordij summum argumentum fuerat, beneficij in Gentes à Deo collati admiratio, & repulsæ atq; abdicationis Israelitarum lamentatio. Vtriusque verò partis causam & originem ad solam Dei voluntatem referri audiimus; qui ex istorum dicentium sententia: Cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Illud etiam consequenter ab istis allegatum fuerat, Homines vel bene viuere, vel in flagitia delabi pro diuina in ipsos mentis & voluntatis ratione; ita ut quibus ille vltro fauerit, pariter animum, consilium, & vires ad virtutem informet. atque ita rectè agere doceat, instituat & iuuet. Quibus verò se aduersum, aut infensum, aut iratum præbuerit, iis animus [ex occasione] ad impietatem, ad vitia ac morum corruptelam delabatur. Vtriusque sententia partis exemplum in sua statuebant gente, cuius pars ea, quæ vltro fauentem Deum in Ægypto experta fuerat, vel eo ipso beneficio ad pietatem colendam animata fuit, quamquam antea non solum communibus ceterorum hominū vitiiis obnoxia, verum etiam superstitionibus & vano cultui apud Ægyptios, uti apud Ezechielem audit, impensè dedita fuisset. Ea verò contra, quæ iratum Deum atq; auersum habuit, à pietate antiqua tantum degenerauit, ut iustitias suas menstruata panno fateretur per similes. Atq; ita vtriusque partis hoc est, pietatem colentium, & impiorum, profanorum, vitiiq; contaminatorum primam originem, atq; adeo efficientiam ad solum Deum reuocabat ista. Quod si quos vult indurat, & quorum vult miseretur, quid ergo queritur, voluntati eius quis resistet? Atq; ad hanc voluntatem flectendam perorationis neruos omnes intenderunt, argumentis non è sua ipsorum causa, sed ex Dei proposito petitis & usurpatis, & ad illum optatum directis exitum, ut vel auxiliū à Deo, vel impetrarent responsum. Hæc totius illorum actionis breuiter summa fuit. Quam iustissimū & clementissimū Deus apud eundem hanc interpositam Vatem, non propter orantium bonitatem, sed propter suam iustitiam, æquitatem, clementiam, & misericordiam ad-

mira-

mirabili responso excipere & euincere dignatus est. Quo in responso ea primū quæ vera, certa, propriaq; sunt, accipit & ait, perpetuaq; sibi esse declarat: quæ verò humana sapientia in diuinis moribus & rationibus perperam opinatur, certissimis & notissimis argumentis atq; exemplis redarguta refellit. Primū enim illud verum est, Deum sese hominibus in tenebris & miserabili conditione degentibus, vltro salutarem proferre, etiam nondum se Seruatorem agnoscentibus, id est, numquā antea nominis IEHVEH virtutem expertus. S. S. E. Ego IEHVEH Deus, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob in ELSSADAI, & nomen meum IEHVEH non indicavi eis. Ego audiui gemitum filiorum Israel, quos Ægyptij oppresserunt eos, & recordatus sum pacti mei: Ideo dic filiis Israel, Ego educam vos de ergastulo Ægyptiorum, & eruam de seruitute, ac reducam in brachio excelso, & iudicis magnis, & assumam vos mihi in populum, & ero vester Deus, & scietis quod ego sum Deus vester, qui eduxi vos de ergastulo Ægyptiorum, & induxerim vos in terram, super quam leuavi manum meam, ut darem eam Abraham, Isaac, & Iacob, dabōq; illam possidendam vobis, ego Dominus. Quem etiam morem in ipsis patribus Abrahamo, Isaaco, & Iacobo vocandis tenuisse, eadem apud Moysen allocutione Deus indicauit. Nunc verò demum eundem sese morem in gentibus vocandis cum optimo & probando exitu obtinuisse ait, nempe gentibus in summa ignorantia veri, & in umbra mortis sedentibus vltro per Euangelij prædicationem indicatum & propositum sese non modo admissum, sed alacriter, sed fortiter, sed ardenti studio quesitum. Hoc significat verbum NIDRASTGI passiuum; quod nos à D. Paulo moniti ad hanc ipsam rem citantis passiuè quoque interpretamur. quæsitus sum iis [qui] non rogabant, siue postulabant. Gentibus enim Deus propter veri ignorantiam non rogatus aut postulatus fuerat, verum vltro propter suam bonitatē indicatus, diligenter & studiosè quesitus fuit. atq; ita illud euenit, quod inuentus sum ab iis, qui [antea] non quæsierunt me. Inuentus, inquam, salutaris & beator. Atq; ita verū hoc, certum, propriūq; sibi esse, quod ad primam vocationem attinet, annuit, imò & affirmat, ipse Deus, easq; suas erga gentes, & gentium erga se partes fuisse, declarat. atq; ita nullam esse Israelitis ad inuidiæ amulationem, imò neque ad admirationem, causam in benigna gentium vocatione magis quàm in suarum, quæ allegata fuere, tribuum ex Ægypto liberatione, præcipuè cum ipsis promissum apud patres constaret iuratum, quod salutis nuncio accepto, meminisse, & arripere debuerunt; gentibus verò cum nullum antea exstaret promissum, bonus nuncius quā primū allatus, fide acceptus, & obsequio penitentiæ curatus fuit. S. S. E. In quo & vos, cum audissetis verbum veritatis, Euangelium salutis vestra, in quo & credentes, signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius. Atque ita quibus tam promptum fidei obsequium fuit, sese libentem liberalissimūq; præbuisse, Deus ipse declarat. Dixi, Ecce ego, ecce ego, ad gentes quæ non inuocabant [antea] nomen meum, vel, quæ non vocauerant in nomine

PPP 2

meo.

Dei prima
vocatō.
Exod.Gentium
vocatō.

Ephes. 1.

meo. Hanc itaque responsi primam partem ad asseuerandam Dei primam vocantis ac sese offerentis bonitatē perpetuò præstitā, & erga gentes etiam instauratam spectare dicimus. Alteram verò à Deo refelli ac redargui intelligimus: Quē vult indurat, nam si indurationē, reprobationem & iram diuinam ex mera voluntate Dei esse, ac sine ullo malo eorū, qui indurantur merito vel Israelitæ, vel quibus alijs puter: non modò fallūtur, sed aduersus misericordiā iustitiāq; diuinā satana doctrina, vti indicauimus, imbuti impie agunt. Nūquid iniustus est Deus, qui infert iram? absit. alioqui quomodo iudicabit Deus hūc mundū? Sed illud verissimū est, eundem Deū, qui vltro homines ad salutem vocauerat, eosdem degenerantes & aberrantes, clementer & misericorditer reuocare, monere, ad sanam mentem, ad pœnitentiam expectare, omniāq; agere qua paternam caritatem atque misericordiam deceant, & probent. Ceterum diu satis expectatos, diligenter admonitos, identidem reuocatos, nec pœnitentia ductos, aut conuersos tamen, iustissimo iudicio deserui, & sua ipsorum, non illata aut immissa, verum gratia repulsam consequente culpa in reprobū sensum casuros dimitti. Id quod Vatum omnium, atq; nostrī præcipuè testimonii & prædictionibus, monitis, & perorationibus abundè satis docetur. Hunc itaq; Israelitarum à se improbatorum esse causæ statim, hanc verissimā rationem ex proprio ipsorum scelere in crimen deductam, Deus ait, non autem illam, quam primam & immediatam isti faciebant: Ecce tu iratus es, & peccauimus. Hac itaque subiuncta propositionis, qua medium in redargutione locum obtinet, sententia est.

Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas.

Primam responsionis partem, qua concessionis vim exhibet, secundam hanc exceptionem siue redargutionem suis personis, ad quas referuntur, distinctas interpretari nos D. Paulus docuit ita allegatas. Sed dico, Nam-
 quid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit, Ego ad amulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam. Isaias autem audet, & dicit, Inuentus sum à non quærentibus me, palam apparui iis, qui me non interrogabant, ad Israël autem dicit, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem. Extensas & expansas manus petentium & poscentium, atq; postulantium habitum esse, in sacro docebamur Apparatu. & apud hunc Vatem: Cum exideritis manus vestras, auertam oculos à vobis. Hoc habitu sese totam diem durasse petentem & postulantem Israelitarum fidem & pœnitentiam; idq; salutis à se allata causa, Deus ait: & tamen eorum contumacia & auersione non fuisse auditum & receptum. Quanta verò inter vtrumq; populum in Euangelio accipiendū futura esset olim differentia, ipsa orationis vtriusque declarat facies: Namq; gentibus breui tempore accepturis (vti Paulus ait, Cum audissetis verbum veritatis) illud breue & festinum responsum dictum, dixi, ecce me, ecce me, ad gentem non inuocantem in nomine meo. Israelitis verò non modò voce & verbis, monitis, Euangelicisq; repetitionibus,

bus, & obtestationibus, verum etiam habitu longè spectabili atque per totam diem durante, & obfirmato prouisum & consultum. Totam autem diem eam interpretamur, à prædicati per Iohannem Baptistam Euangelij initio ad vltimum vsque Vale ab Apostolis dictum. De qua die Christus: Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras: & ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiui-
 mus ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis, oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis? Dixit ergo eis Iesus, Adhuc medicum lumen in vobis est: ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebra comprehendant, & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat: Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ab eis. Cum autē tanta signa fecisset in eis, non credebant in eum. vti sermo Isaiæ Prophetae impleteretur, quem dixit, Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias, Excacauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, ut non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Hæc nobis dies dicitur, quam totam manibus expansis vocantem Deum pacem & salutem obtulisse ait se populo non credenti. Verbum ZZORER, pro quo interpres hoc loco incredulū reddidit, Paulus duplici est interpretatus verbo, non credentem, & contradicentem. Non enim non credituros tantum, sed oppugnaturos, sed omnibus artibus, viribus, industria, dolis, omni demum conatu Euangelium abolire curaturos. Hæc omnia significat verbum ZZARAR, ad animum primum, deinde ad conatus referendum. Significat enim ZZVR recedere, peruertere, sætere, mutare. Talem sese Deo prabiturum præuidebat Isaias illum populum, non modò non credentem, sed recedentem, sed repugnantem, sed contradicentem, sed vita & moribus omnis corruptelæ assidua præbentem exempla, eaq; fœtida ac detestanda: & tamen ad fidem & pœnitentiam patienter expectatum, & per totam diem voce, gestu, & habitu paternum animum declarante monitum, appellatum, & rogatum, nihilominus post suas ipsorum cogitationes: idq; in via non bona, id est, in peruersa doctrina pergentem. Ex facilitate alteri vtriusque partium ad Euangelij lucem vocandarum, & ex alterius difficultate diuinum iudicium verum, & omnibus nominibus æquissimū acclaratur, & misericordia Dei ratio vtriusque superior euadit vtrique parti sese vltro offerentis, quod satis esse censeriq; debeat, & difficiliore etiam reuocanda vltius etiam quàm satis est prouidentis & consulentis, illis dicentis, Ecce ego, ecce ego: His verò tota die manus expandentis. atq; ita illud simplicitatis ac veritatis diuinae constantissimum & certissimum superat responsum. Ego Deus, & non sumor. Duplicem verò esse viam oraculum hoc significat, alteram bonam & rectam, alteram verò non bonam: bonam autem quam & qualem intelligi oporteat, ex non bona notatione indicari: non bonam autem eam, quam hu-

mani cordis cogitationes instruunt, Deus ipse declarat. Ex quo consequitur eam bonam dicendam, quam diuina lex munit ac demonstrat. qui graditur in via non bona, appositione, post cogitationes suas. Nunc non est sermo de iis qui legem non habent; quibus tamen si qua via eundem sit, non ita clarè quidem, tamen nec index, nec munimen tum deest, nempe opus legis in corde suo ostendentibus; verùm de iis, quibus diuini verbi lucerna accensa & pratenſa est, quales Israelita fuere, & tamen populus, qui graditur in via non bona post cogitationes suas. quam viam, quamuis non malam esse putet, deceptus fortasse specie recti; tamen bonam appellare non queant, utpote qui unice bonam definire debet eam, quam Deus instruxerit; quam deserere prorsus malum ducendum, aliam verò quamlibet ingredi non tutum existimandum fore, utpote id solum tutum, quod solum bonum: & tamen graditur post cogitationes suas. Rationes & argumenta meditata, quibus institutum iter defendere curet. Atque hoc ipsum non bona via gradi, & tamen pertinaciter pergere, quamquam ex se malum, tamen improbitate, cura & studio, atque manifestorum flagitiorum & criminum contumacia amplificatur, & offensam exaggerat.

Populus qui ad iracundiam prouocat me ante faciem meam semper, qui immolant in hortis, & sacrificant super lateres: qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum dormiunt: qui comedunt carnem suillam, & ius profanum in vasis eorum.

DIVINÆ legis obseruantiam ab istis non modò neglectam, sed consulto & impudenter proditam, criminatur Deus; idè, Israelitis culpa apponit, quod eam, quam tunc sortiti fuerant, legem ipsa etiam simplici ac rudè interpretationis forma, quam scriptum exhibebat, impiis & profanis violarent superstitionibus, seseq; omni contaminaret vitio in lege abusu. Duplex autem legitimi argumenti ratio est ad duplicem humani animi portionem referenda: altera credendorum, quibus ea animi portio, quam intellectum dicimus, informatur. altera verò, qua anima, id est, portio ea, qua in actione versatur, instruitur, quid vitare debeat, quid petere & facere possit edoceta. Priorem partem tria prima diuinæ legis membra siue præcepta breuiter ac dilucidè indicabant, & credendam custodiendamq; tradebant. Posteriores verò cetera præcepta septem semper spiritu & arcane, Israelitis autem & ad verbum quoque obseruanda tradebant. Quibus tamen non modo interiore & arcano cultu, sed nec exteriori quidem ritu religiosè, ut illa tempestate conueniebat, obseruata; imò impudenter & aperte contèpta, & prodita exprobrantur. Namq; fides primùm violata, & superstitionibus prodita accusantur. Qui immolant in hortis, cum unico tantum loco, quem Dominus Deus elegeret, immolare oportuerit. & sacrificant super lateres, quod in lege fuerat vetitum iussis in altari vel simplicibus lapidibus ac rudibus extructo, vel aëo sacrificare. Qui habitant in sepulchris mortuos consulendi studio & causa, nefarium in lege declaratum flagitium & in delubris idolorum dormiunt. Sacella in agro extructa ac dicata intellexit interpres, cum nomen NETSVRIM ita vertit. Solitudines ac deserta

fertaloca interpretamur. in quibus umbra vel demones audiri putabantur. Atque his tribus generibus omne complexus est, quod aduersus vniuersi veri Dei fidem admittitur crimen. His verò ceterorum præceptorum ad eternam & sensibilem actionem pertinentium violatio adiungitur, eorum primùm, qua singularem vniuscuiusque puritatem externam tangunt, non sine certa interna simplicitatis continentiaq; significatione. qui comedunt carnem suillam, vetitam in lege, & propter insalubritatem & propter significationem præcipuè. Huius verò impuritatis argumentum passim deprehensum manifestè argui ex consequente pinguedine vasis perpetuò hærente; qua nulla unquam lotionem aboleri potest. namq; lardi præcipuè eiusmodi natura est, cum oleum & pinguis alia facilius eluantur. hoc est quod pro manifesto indicatur signo. & ius profanum in vasis eorum. in exemplari, VPRAK PIGVLIM. & feruor nidorum. Nidores hoc loco interpretamur popinarum impuros odores. Hispanicè, y feruor de cochambres sus vassias. usque adeo verò superbos & insolentes, atq; sui ipsorum amantes istos esse ait, ut quamquam non minus quam profanissimus quisque impuri & profani, nec minus quam gentes alia vulgares, tamen sese profanè, puris, & ceterorum communi conditione longè secretis venditent, & obseruari coliq; postulent. qua summa histrionica peruersitas & improbitas apud Dei sanctum iudicium censetur.

Qui dicunt, recede à me, nò appropinques mihi, quia immundus es.

CETEROS ait magno fastu ac supercilio ab istis ita depictis tanquam profanos & impuros arceri, nec sibi, non contactu modo, sed colloquio, aut proximo situ dignos duci, imò & palam damnari, ad instar illius, qui stans dictabat: Non sum sicut ceteri homines, & sicut publicanus iste. In exemplari legimus. CHI KADASTHICHA. quia sanctificauit te. qua formula iis, quia consortio tanquam profani vel excommunicati arcentur, conuenit: ex ea significatione qua meretrix KEDESAH dicitur. Nam vulgares & alieni, qui sanctissima quæque attingunt, sacri habentur ac dicuntur. ut illud: Pter adilis fuerit, vel vestrum prætor, is instabilis & sacer esto. Huiusmodi itaq; impurissimam improbitatem, & improbissimam impuritatem, & insolentiam in causa fuisse Deus ait, ut ipse ad iram irritatus, ac demum incensus in eos exarserit, quoad ista sordes consumantur cõburendos. Non qui vltro ardere voluerit, & cæperit, ut isti causabantur, sed qui retro vitiorum & impuritatum odore offensus fumum, quem ex ea re conceperat, efflaturus caluerit, continuatq; ac densato calore in flammam eruperit, quibus per totum etiam ad hanc rem oportunum diem impuritates ac sordes illa incensa conficiantur & aboleantur.

Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die.

Hæc, inquit, sunt, que nasum meum in feno ac retro fumo irritauerunt. Fumus autem densus nec frigidus, sed vinente, sed calente cõceptus naso Dei in flammam exardescit omnia quæq; que exustioni apta sunt, exusturas. Sunt autem exustioni apta pinguis, crassa, & sordida omnia. Alluditq; hoc loco Deus ad legitimum purificationis ritum; quo sanctam erat, ut impura vasa,

Suilla.

Pharisaica
hypocritica.

Sanctificare.

KEDESAH.

Sacer homo.
Horat. 2.
Serm. Sat. 3.

vasa, si fictilia essent, comminuerentur: si verò aenea, igne purgarentur primum, ac deinde viuente lauarentur aqua. Hæc huius hemistichij ex rerum natura contemplatione translatis & pronunciatis sententia est: hoc est, ex sacrificiorum, sordium, pinguedinis, fumi, ignis, & vasorum imaginibus aptè concinnatis, ubi Latine legimus. Isti fumus erunt in furore meo. In exemplari habetur. ELEH GHASAN BEAPI, cum disputatione qua quarta dicitur. Hæc fumus in naso meo. Diximus nasum in facie locum esse, in quem primum ira impetus ex corde fertur. Fumum verò nimium in loco non frigido conceptum, ad flammam & incendij naturam vsque calefcere, atq; materia inuenta, exardescere assiduo didicimus experimēto. ut in Magni etiam operis corpore docebamus. Non itaq; se vltro volentem, & præter causam vllam iratum istis, verum tot indignis facinoribus, criminibus & sceleribus ex illorum culpa irritatum, fumum ab iisdem excitatum & continuatum in flammam incendisse tota die arsuras. fumus ardens & vrens tota die. Iekaded, ardebit exurens. Iram Dei ignis nomine significari, & coniugatis affinis, atque igni accommodatis verbis describi, notissimum est iis qui sacras norunt literas. ut illud: Quia ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. Et quamquam Deus aliàs ERCH APPAIM, hoc est, amplis naribus, audiat, pro quo Latini reddunt longanimis, tamen hoc ex patientia & benignitate habet, ut ad iram lentus & dicatur & sit. quam tamen importunitas, contumacia, & impudens atq; superba hominum proteruitas assidua peccandi consuetudine, & continuato tetri odoris fumo etiam atq; etiam renouatis sceleribus prouocata iudicij maturitatem irritat. Atq; ita manifestum euadit diuinam iram non temerè, non vltro, sed hominum culpa prouocari & irritari, hancq; longe antiè præcedentem, illam lentè plerumq; secutam demum attingere, nisi legitima interpellarit expiatio. Diximus peccandi diuturna & identidem repetita consuetudine detestationis fumum, quo diuinus offenditur, ac demum accenditur nasus, augeri, tantoq; euadere acerbiorē, quanto minus curatum, & minus ab ipsis, qui in culpa sunt, animaduersum. Id quod plerumq; in hominum spectatur moribus: quibus antiqua, & à parentibus vsque tradita, atque accepta peccandi assiduitas ac diuturnitas, non ac recentia peccata minus curare, antiqua verò obliuisci facit. atq; ita deprecatores istos nihil de parentibus, maioribusq; suis ad deprecationis materiam contulisse animaduertimus, tantum duodecim tribuum primam antiquissimamq; institutionem, si non ex ipsarum merito, tamen ex diuina electione, rationem habendam existimarunt, atque illorum etiam, qui primi ex Aegypto liberati, piè ac sanctè vixisse ab istis credebantur, cum tamen nec illorum etiam ea virtus & pietas fuit, qua Deum perpetuo fauentem promereri, conciliare & retinere posset, sed sola diuina bonitas, misericordia, & patientia veniam, expectationem, & ad pœnitentiam tempus impetrare. Quoties exacerbauerunt eum in deserto, in iram concitauerunt eum in inaquoso. Post hæc autem quamdiu in promissa atque tradita confederunt regione: Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem, quem acqui-

Ira Dei ignis.

Dei longanimitas.

Peccandi consuetudo.

Psal.

Psal. 77.

fuit dextera eius. Et eiecit à facie eorum gentes, & sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis. Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israel: & tentauerunt, & exacerbauerunt Deum excelsum: & testimonia eius non custodierunt. & auerterunt se, & non seruauerunt pactum, quem admodum patres eorum conuersi sunt in arcum prauum; in iram concitauerunt eum in collibus suis, & in sculptilibus suis ad emulationem eum prouocauerunt. Hæc omnia qua deprecatores isti non commemorauerunt, sed potius obliuioni mandasse visi sunt, sibi in notatis ac numeratis manere, Deus ait, non quod sibi ad commemorandum scribi opus fuerit; sed quod causam iustitiamq; suam ipsis etiam aduersariis iudicijs superiorem probare iustissimus ipse iudex semper soleat. S. S. E. Tibi soli peccavi, & malum coram te feci: ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Hanc itaque suam propriam & antiquam rationem urgens Deus, docet misericordia & clementia sua esse, quod, quam Israelita nouissima experti sunt, iram non grauiorem experiantur, nec patres illorum fuerint, etiam experti grauissimam: nempe utrique multis criminum commeriti nominibus. Subiungit itaque.

Ecce scriptum est coram me, non tacebo, sed reddam & retribuam in sinum eorum iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum simul, dicit Dominus: qui sacrificauerunt super montes, & super colles exprobrauerunt mihi, & remetiar opus eorum primum in sinu eorum.

Ea qua memoria monumentis consecrata volumus, nulli signo commodius ac tutius habiliusq; mandantur, quam scriptura. qua & seruari diutius potest, & ad plurius transferri & communicari notitiam; præcipue si materia in qua scribitur, durabilioris & constantioris natura fuerit, ut lignum, marmor, æs. S. S. E. Ut scribantur stilo ferreo, aut celte sculpantur in silice. Atqui, qua in foro Dei scribuntur, omnia materiam nanciscuntur æternam; nec minus durabilem, quam calum ipsum: quippe qua illic sunt omnia durabilitatem sibi vendicant, ut luna perfecta & testis in celo fidelis. Nihil verò eorum, qua in terris ab hominibus vel rectè, vel prauè fiunt, diuinam fugit notitiam, aut in prouidentia rationes ac tabulas non referuntur. quippe hoc iustissima sapientia, & sapientissima iustitia Dei consentaneum est, ut iudicium, cum editum fuerit, constantibus humanarum actionum monumentis cuilibet attentius cognoscere curanti probetur. S. S. E. Hæc fecisti, & tacui, existimasti inique quod ero similis tui? arguam te, & ordinabo ante faciem tuam. Intelligite hæc, qui obliuiscimini Deum; ne quando rapiat, & non sit qui eripiat. Singula itaq; tam patrum quam filiorum crimina in iudicij diuini tabulis notata, eaq; non negligentem aut mutatis vocabulis, aut per obliuiosum, vel negligentem, vel suspectum à manu ensam, vel scribam scripta; nec etiam in angulum quempiam reiecta, vel aliàs abscondita, & seposita, ut aliquando in humanis iudicijs fit: sed coram iudice ipso scripta, & eiusdem oculo perpetuo exposita consistere. Ecce scriptum est coram me. Numerus singularis unamquamque rem suis vocabulis

Psal. 51.

Scripta apud Deum.

Iob.

Psal.

QQ

bulis

bulis, temporibus, & circumstantiis omnibus notatam significat coram me. Ad utrumque tempus refertur, prateritum ac presens. quoniam qua hominibus praterita censentur, Deo presentia sunt cuncta. Quamobrē CATHVB in Paghul scriptum legitur. qua vox prateritum ac presens pariter ac simul significat. non tacebo. quamquam vos patrum vestrorum vel obliuisti estis, vel dissimuletis crimina, ipse iudex non obliuiofus vobis ut certior constet prouidentia ac iudicij mei ratio ex scripto singula per capita ac nomina generatim referam, ut me coram scripta, non ut coram vobis vel ad gratiam, vel ad odium, vel negligentius, vel nimio plus grauius describi res & acta solent. Atq; ita documentis & nominibus criminum recitatis & ostensis, non tacebo dissimulans, utpote cui pœnitentia nec vestra, nec patrum vestrorum, ut dissimulem, intercesserit, sed reddam & retribuam in sinum eorum. Idem verbum SILAMTHI bis repetitum, iudicium in utramq; accusatorum partem iustè, exactè, & legitimè exercitum significat. Prius enim, quod patres maioresq; spectat, prateriti formam plenè obtinet. CHIMSILAMTHI, quin potius reddidi. Posterius adiuncto VAV ex lingua vsu futuri vim recipit. ve SILAMTHI. & retribuam iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum simul [pari iudicio] dicit Dominus. Qui & misericors est, & idem etiam iudex, veritatisq; scuerus vindex. quod & nomen etiam IEHVCH significat. Iam verò criminum generica narratio, quam se non taciturnum profitebatur Deus, exponitur. Qui sacrificauerunt super colles, & super montes exprobrauerunt mihi. Publicè & palam, non in angulis, verum in collibus, & montibus editis & conspicuis testati calo ac terra, atque hominibus aliis sibi doctrinam non probari meam iubentis ac precipientis, vno in loco, & mihi vnicultum communiter & Catholicè exhiberi, ceterarum cultus rerū ut profana & contaminata, atq; impia superstitiones legitimè damnari, siue in calo, siue in terra, siue in mari ea essent, quibus numen tribueretur diuinū, meq; eiusdem criminis zelotem & vindicem declarantis ac professi. Memini me legere apud doctum quendam architectura parentum nostrorum auo professorem valdè aliàs in arte sua humanioribusq; disciplinis doctum non probari sibi Mosis præceptum de vnico apud Israelitas statuendo & celebrando templo, utpote quod senioribus ac debilioribus adeundi fami interciperet ac negaret copiam. qua forsitan vna ex pratextis Israelitarum rationibus ad tanta tamq; multiplicis Idolomania ac superstitionum licentiam. Auctoris istius nomini consulto parcimus, quem ex toto opere sacrorum scriptorum prorsus ignarum deprehendimus, atque hac vna in re peccantem, quod nihil praterea de cuncta sacra architectura informatum, & hoc vnicum, quod per imprudentiam fortasse, aut ab alio audierat, aut in mentem inciderat, inter ignorata etiam omittere oportuisset: quippe cui, si legis ac præcepti illius diuina constasset auctoritas, non tanta temeritas aut impietas, ut arbitramur, incesset reprehendendi consilij. Dei tamen si nulla sibi ex parte noti. Quod si consulto hoc fuisset admissum in eiusdè criminis iudicium incidendū erat, quod hoc loco Israelitis illis reprobis adscribitur.

Præceptū de
vnico apud
Israelitas
templo.

& lu-

& super colles exprobrauerunt mihi. Illud etiam hoc in loco singulariter obseruandum est, non eadem prorsus criminum vel facinorum genera esse, quibus priores Israelita ante Christi tempora notati, & ex parte puniti, & quibus ij, qui post Christi tempora in reprobum sunt permisi cadere sensum. Namq; illorum nominatim declarata sunt idolomaniam spectantia, istorum verò veritatis Euangelij repulsio præcipuum flagitium fuit. S. S. E. Quia repulisti verbū hoc, propterea erit iniquitas hac vobis sicut interruptio cadens. Atque hanc vtriusque partis criminum differentiam hoc etiam loco variatis vocabulis indicatam Deus voluit. nam patribus iniquitatum crimen illatum nominatim declaratum est adiuncto genere. Qui sacrificauerunt super montes & super colles exprobrauerunt mihi. Filius autem illud tantum obiecit, iniquitates vestras in sinum eorum. Ad patres refertur pronomen eorum, ac similitudinem intendit. ut in sinum eorum retribuui, ita retribuam vobis. hoc significat aduerbium simul. Atq; hætenus Deus primæ deprecantium orationis parti plenè ac planè respondens, nullum argumentum non abundè reliquit expeditum, iam verò deinceps reliquam partem expediendam occipit.

Hæc dicit Dominus, Quomodo si inueniatur granum in botro, & dicatur, Ne dissipes illud, quoniam benedictio est, sic faciam propter seruos meos, ut non disperdam totum.

Diuini nominis hominibus declaratam rationem misericordia exemplis primū, deinde etiā iustis iudiciis probari sæpè diximus; ita tamen ut misericordia & veritas Dei faciem precedant. atq; hanc partē antiquiorem, si non apud ipsum, tamen apud nos perpetuò expertos probatam constare docuimus. & nunquam desertam, nunquam non repetitā celebrauimus. Cum iratus fueris, misericordia recordaberis. ait Habbakuk. Hanc ergo eandem hoc in loco repetit Deus deprecantium ac supplicum intercessioni satis faciens illi, Numquid super his continebiste Domine. Ait enim suum de Israele seruando, adornando, & amplificando propositum nunquā fuisse mutatum, nec mutandum esse vngquam, sed potius absoluendum & præstandum, & ius qui verè Israelita fuerint, declarandum. Non enim omnes qui ex Israel, ij sunt Israelita; neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen. id est, non qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis. æstimantur in semine. Verè enim Israelitas eos esse, in quibus dolus non est, eos, qui simplici corde & recta mente dictis ac promissis auscultant diuinis; quorum quamquam exigua reperiatur copia; tamen nec capillus de capite peribit. Horum autem rationem ita habendā sibi susceptam Deus ait, ut purgatis reprobis, & à se propter prauitatem reiectorum sordibus, qui reliqui fuerint, accuratè collecti ac delecti seruentur; seruati, non modò ad antiqui Israelis secundum carnem instaurantur normam, sed virtute, spiritu, atque consequenti fructu admirabili pacto ad felicitatem promoueantur amplificenturq; diuinam. Id quod ut vna imagine Deus explicet, similitudinem ex agricultura fructibus sumit, qui cultori suo ita grati sunt, ut quamquam rari, si modò generosi ac probandi suc-

Israelitarum
post Christū
flagitium
maximum.

Habac. 3.

Rom. 9.
Israelita; ve-
ri suscepti &
omni.

cus fecerint spem, in pretio habentur, & nullo pacto dissipandi ac perdendi, quin potius cum laude & elogio defendendi, tutandi ac seruandi ducuntur. Quomodo si inueniatur granum in botro. Metonymicis pro granis verum interpres, ut ordeum, triticum, pro ipso frumento integro. In prima uero lingua ratio ac significatio cum imagine ipsa patet. CAASER IIMATSE HATHIROS BEESCHOL. Quomodo inuenitur succus in racemo. Vt cum quis, inquit, hortum inuisens, quamquam non densum fructum reperiat, tamen si unum aut alterum botrum non aridum nec rugosum, vel vitiosum, sed succo plenum, & usum sui preferentem intuetur, nullo modo corrumpi vel dissipari sinit, sed potius seruandum curat, & commendat eo nomine quod uisile iudicet, & ad hominis cibos vel etiam ad potus idoneum futurum, atque adeo ex creatoris Dei munere profectum agnoscit. (Namque hac omnia benedictionis nomen significat, utilitatem, usum, & Dei donum.)

Benedictio.

Ita, inquit, in magna illa quondam terrena uinea Domini exercituum, quamquam complures uites infœcunda sterilesque, reperta reprobata euadant, quæcunque tamen fidei & sanamenti uirtute & succo plantationem, hoc est, electionem suam retinere inuenta fuerit, illa Deo cara, grata, & curata, à ceterarumque communi improbatione & reiectione immunis conseruabitur.

Quadrat omnino hoc responsum promissumque Dei cum illo: Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquia salua erunt. Propter seruos suos Deus hoc prouisum curandumque sibi ait, tum antiquissimos patres qui in simplicitate seruiuerunt, tum eos qui restituti & in gratiam uocati, posthac deinceps ritè & purè Deo seruituri sunt, quos in Euangelio Christus Electos nominat, id est, in diuina electione manentes: idque agètes, quod pro temporis conditione suarum partium fuerit agere. Hoc autem à se promissum curandum præstandumque Deus ait, ut ne disperdam totum. LEBILTHI HASHHITH HACHOL. ad non perdendum totum. Non enim consilij sui unquam fuisse perdere quemquam uultò, sed tamen iis, qui ita insipienterint, ut perdi uelint, reiectis curaturum ut reliquia salua fiant. Atque ita non omnis Israel etiam secundum carnem pereat, imò ex iis, qui reliqui fuerint, seruatis & conseruatis, atque etiam auctis, & benedicto affectis magna, ingens, atque mirabilis percipiatur humano generi utilitas magnaque pietatis & Christiana uirtutis crescat, abundet, dimanetque promotio.

Et educam de Iacob semen, & de Iuda possidentem montes meos: & hæreditabunt eam electi mei, & serui mei habitabunt ibi.

Iacob.

IAGHACOB quo primum tempore nomen hoc iuebatur unicus & solitarius homo erat communem sortem non excedens hominum, imò exal, peregrinus, & à fratre fugatus, diu seruiens, & sine coniugio: quod cum nactus est; tamen diu sobole caruit, præcipuè ex altera duarum sibi addictarum à socero uxoribus, demùm propter fidei simplicitatem & constantiam, & assiduam ad Deum pro sobole preces, ex utraque uxoribus duodecim tribuum pater factus, in numerum propagatus fuit innumerabilem. Iudas diu etiam sobolis spe priuatus mansit duobus liberis orbatu, ac tertium nurui minime coniungere ausus: & tamen ex eadem muliere, quam fides & industriam

Iudas.

& sc-

& fecundam fecit, duobus auctis euasit liberis, quorum alter in copiosissimam excreuit gentem. Hanc eandem imaginem felicis & nobilissimæ atque splendidius renouaturum se Deus recipit, ut uidelicet ex tribubus illis decem, quæ per terras dispersa exulem & profugum Iaghabacum representant, nouus & innumerabilibus liberis ac nepotibus auctus Israel euadat. Atque Iuda genus, qui postremò abducti diu uiduati, atque sancta sobole carentes uixere inter gentes, ut ille antiquus inter Chananeos uixerat, nunquam à se excogitato aut prouiso modo, tamen arcano consilio, & Deo cura se fuisse agnoscat, & multa sobolis parentem sese magna gratulatione miretur, usque adeo ut terram sanctam, urbemque Ierosolymam spiritalem, cum eiusdem natura motibus colendam sibi datam magna celebret frequentia, alio iam pacto & modo, nempe quo perpetuam habitationem cum seruorum Dei nomine & elogio ac titulo sint obtenturi & conseruaturi cum summa totius regionis fecunditate & felicitate, quam pecuaria res, & frugum copia innocentissimis artibus parta diuitia exornent, atque saturitate expleant. Quæ omnia ex antiqua figura ad spiritus diuini locupletem benedictionem Christianum lectorem referre monemus.

Et erunt campestria in caulis gregum, & uallis Achor in cubile armentorum populo meo, qui requisierunt me.

Maximum promissa felicitatis incrementum ueris Israelitis futurum ex lecorum ac temporum comparatione indicatur. Constat enim Israeliticam regionem ferè omnem post abductas & pulsas decem tribus, & post Iudæorum captiuitatem ex illa antiqua fertilitate ad maximam penuriam & sterilitatem degenerasse; quam faciem & conditionem hodieque tenere nouimus cum aptissima significatione sterilitatis, inquam natura humana deuenit, cum à Dei singulari prouidentia & gratia propter suam culpam decidit. Illam autem conditionem terra usque adeo correctum, imò se auctore, & beante mutatum iri Deus ait, ut uel illa loca, quæ antiquis etiam temporibus, cum cetera uberrima essent, tamen ipsa sterilitatis damnata habitantur, cuiusmodi Sarò & uallis Ghachor singularia fuere exempla, usque adeo lata & uberrima euadant, ut pecoribus & armentis ingenti copia perpetuo pascendis & alendis pabula saluberrima, & omnibus communia, oportuna & commoda suppetant. Saronitis regio, quæ uni ex antiquis Chananeorum regibus, & regni nomen & copiam dederat, armentis bouum pascendis nobilissimum fuerat. Id quod ex Dauidis regis censu & iudicio cognoscere licet. Porro armentis, quæ pascebantur in Saron, præpositus fuit Seirai Saronites. Hanc eandem regionem hostilibus bellis, & incolentium Israelitarum defectu vastatam, & ad summam solitudinem redactam postea fuisse, apud hunc nostrum legimus uatem: Factus est Saron in desertum. Verum eandem diuino beneficio restituendam nunc accipimus, nec instaurandam modo, sed in meliores & commodiores promouendam usus; ita ut quæ bobus tantum idonea erat, iam deinceps ouibus quoque alendis opportuna reddatur. Non enim utriusque generis pastus eodem loco reperiri solet probandus, cum oues gramine, exiguisque herbis, boues uero uberiore & humidior de-

1. Par. 27.

Sup. 33.

lectentur fœno. ut iam alio in loco apud Prophetas differuimus. At verò vallis Ghachor ex Ghachami conturbatione sic dicta pascendis armenis propter loci depressi humiditatem, & defluentem ex montibus virtutē vitilis quondam, sed propter incolarum, hoc est, tribus Iuda, abductionem deserta, & ad nominis rationem turbata ad perpetua armenorum cubilia & pascua reficietur; atq; ex consequenti nullus nec in oppidis, nec in agris locus erit; quin diuinam testetur & ostendat benedictionem & beatitatem. Itaq; Saron & vallem Achor, siue ex metonymia, siue ex contentione rhetorice ratione omnem passionibus aptum locum significant. & quamuis antea ineptum, tamen ad ingentem utilitatem & commendationem reficiendum. Atq; hæc omnia ad delecti, sibiq; reconciliati ac suscepti & exornati populi usum & commodum comparaturum se Deus recipit. Populo meo, qui requisierunt me. Populi mei causa, appellat populum suum eos quos ipse se requirentes miseratus receperit, & adoptauerit. Quemadmodum autem illis requirendus Deus fuerit, iam exposuimus. Interpres noster pro SARON, quod in exemplari scriptum est, argumentationis vim respiciens nomen pascuorum generale reddidit, campestria. Atq; hoc pacto sese Israeliticis rebus restituendis & promouendis prouidisse & consuluisse praestitutum demum Deus declarat; ceteros verò, qui sese tanto Euangelij beneficio indignos reddiderint, reiectos vlturum & consumpturum ait. Atq; hoc responso utriusque partis euentum Euangelij tempore expectandum indicat: eorum enim qui crediderint, explicata sorti alteram eorum, qui non crediderint, euestigio subiungit.

Et vos, qui dereliquistis Dominum, qui obliuiscitis montem sanctum meum, qui ponitis fortunæ mensam, & libatis super eam.

Orationis huius pars hæc eorum vicem tangit, qui à Christi Euangelio ad futuram vsque Ecclesia ex utroque populo communionem variis in locis dispersi morantur, & ceterorum, qui istorum imitati mores, nihilo sapientius de vera pietatis rationibus agunt & consulunt. Hos enim Deus à vero pietatis & sincero sensu alienos primum, ac præterea delictis & corruptioni omni deditos, & anxie studentes notat, dignoq; sua culpa iudicio obnoxios pronunciat. Sententia summa hæc ex primæ uel lingua verbis attentè consideratis producit, illa prius adnotatione constante. Quæcumq; ad hæc tempora nouissimosq; seculorum fines referuntur, siue ea fausta sint siue infaustra, ad animorum felicitatem vel miseriam præcipue à nobis interpretando reuocari. Nam quamquam & hanc sortem ea quoque consequantur, quæ mortalis uitæ huius commoda vel incommoda attingunt, ista nec tam diu durare possunt, nec ullo nomine cum illis conferri debent. Igitur primum illud audiunt sibi illatum crimen, quod communem & publicam religionis rerum calamitatem ad eum non sentiunt, ut obliuiscitis esse dicantur. Qui dereliquistis Dominum. Rationes & mysteria atque fidem & virtutem, eaq; cuncta maxima ac diuina, quæ nominis IEHVEH arcana includuntur appellatione, & in quibus humana salutis notitia versatur, hæc non minus quam si ad vos minimè pertinerent, dereliquistis; atque ex consequenti-

Adnotatio.

Indorum
accusatio.

sequenti obliuiscitis montis sancti mei Iesu Christi virtute & efficientia illustrandi, exornandi, & sanctificandi. Quod verò in his Latinis vocabulis continetur arcanum sacram edoctis linguam nominum HARKODSI, contemplatione aliqua ex parte reuelatur; non tamen eadem luce, atque iis, qui illum incolunt & frequentant montem. Significat autem HARKODSI, grauidationem sanctitatis mex. quam Christi efficacitatem interpretamur, paucis pro dignitate intellectam, is nimirum, quibus signatus liber ex diuino beneficio patefactus fuerit; ceteris verò propter suum vitium & crimen neglectam, & obliuioni traditam: Iudeis autem huius tempestatis nec de nomine quidem notam. Ab hac verò notitia, ab hac simplici erga Deum pietate & mente alienatos, quam studia occupatos teneant, euestigio Deus declarat. Neque enim humana mens, quam diu in hoc mortali degit corpore, prorsus otiosa uiuit, sed nisi bonis dedita studeat, honestisq; rebus & curis, vitis, & uitæ corruptioni vacat. Qui ponitis fortunæ mensam, & libatis super eam. Propter vocabulorum Latinorum, ad amussim respondentium inopiam breuius hic versus paucioribusq; redditur verbis simplicibus, si circuitione utamur: sed nos ad studiosorum utilitatem id quod consequi poterimus, ex animo & sincere exponemus. Exemplaris verba in hunc habent modum. HAGHORECHIM LAGADSULHHAM. hæc tertia versus pars est, ex verbo, instruentes bono euentui, siue, bonæ gratiæ mensam. Significatio ferè similis Latinorum, indulgere genti cum boni euentus spe, id est, à curis animo auocato cuticulam curare, & lætitiæ operam dare, atque presentium iucundo usu futura bono omine expectare, & felicitati commendare. Cuiusmodi vota & uitam ille docebat.

Christi effi-
cacia.

Horatius.

Dissolue frigus ligna super foco

Largè reponens, atq; benignius

Deprome quadrimum Sabina

O Thaliarche merum diota.

Permitte Diuis cetera, qui simul

Strauere ventos equore feruido

Depræliantes nec cupressi

Nec veteres agitantur orni.

Quid sit futurum cras, fuge querere, &

Quem fors dierum cumq; dabit, lucro

Appone. Namq; nomen GAD, felicitas, bonum omen, Gao.

bonus euentus, & bona gratia actiue Latine dici potest. Est enim idem nomen, quod Zelpha filio impositum cum sua traditur interpretatione. Sentiens Lia quod parere desisset, Zelpham ancillam suam marito tradidit, qua post conceptum edente filium, dixit: Feliciter. & idcirco vocauit nomen eius Gad. Itaq; sibi largius indulgere, & voluptatibus operam dare, istorum studium esse Deus notat, cetera bono euentui permittentium. Gallicè, appreste la table bien fornée à la bonne grace. Talis mens & huiusmodi studium istorum, cuiusmodi etiam curis, imò ludis obiretur, postrema versus parte exponitur. HAMEMALEIM LAMNI MIMZZACH. Ad verbum, qui complen-

Gen. 30.

Moi in con-
uiuio.

plentes ad numerum de mixtione. *Moris fuit antiquis pocula in con-
uiuio numerare singulis ebibenda; numerum autem pro regis conuiuio ex
sorte praefecti arbitrio decernere ac distribuere, ductum ex literarum siue
syllabarum nominis cuiuspiam vel diuisi, vel principis, vel amici siue amicae,
siue alijs constituti & appellati numinis, ita Musis nouem scyathis, Gratus
tribus bibebatur. Plena sunt Poëtarum & antiquariorum atq; Grammati-
corum charta huiusmodi nugarum observationibus & exemplis.*

Horat.

*Qui Musas amat impares
Ternos ter scyathos attonitus petet
Vates: tres prohibet supra
Rixarum metuens tangere Gratia
Nudis iuncta sororibus.*

& illud:

Idem.

*Te multa prece te prosequitur mero
Diffuso pateris, & Laribus tuum
Miscet nomen, uti Gratia Caesaris
Et magni memor Herculis.*

Martial.

Neuia tres scyathos, septem Ruffina bibatur.

*Atque Latinorum numeri à literis, vel à syllabis nominum in conuiuia
ducebantur ex more. Israelitarum verò numerandi alius fuit usus ex liti-
rarum certo & communiter iam olim recepto singulorum elementorū mo-
do. ut litera γ , cum nostro Latinorum G, & Græcorum Γ A M A, sono con-
uenientis ex alphabeti serie ternarius, δ verò, id est, Delta, quaternarius
tribuitur numerus. Atq; ita pocula nomini GAD indicta, septena numerab-
bantur. Vt autem Latinus interpres in filij Zelpha Genethliaco pro B A-
GAD, id est, venit GAD, absolutè reddit, Feliciter, ita hoc loco mensam po-
sitam, siue instructam LAGAD, fortunæ interpretatus est. Atq; hoc pacto
loci huius obscuritas illustratur. Quòd verò dicit, libatis super eam, illud
declarat, complentes ad numerum de mixtione. Alludit enim ad vi-
zorū variorum vel inter se, vel cum melle & odoramentis mixtionem ac
dilationem, quæ in delitijs etiam numeratur, & artem atq; industriam sibi
vendicat. Nisi Hymettia mella Falerno*

*Ne biberis diluta. &c. Istiusmodi curis vel nugis atatem
transigere, atq; tempora calamitosa fallere velle, idq; agere, & omnia felici
euentu mutanda sperare, diuersum nimium atq; ab humani, nedum py ani-
mi sensu alienum institutum esse Deus declarat. qui omni tempore vigila-
re & orare iubet, & quos aliter agentes inuenerit, grauiter sibi puniendos
praedicat, ac certa adeò animaduersione afficiendos, ut non per ludū res ho-
minum curare cognoscatur, quas homines ipsi per ludum tractare solent.*

*Numerabo vos in gladio, & omnes in cæde corruetis: pro eo quòd
vocaui, & non respondistis: locutus sum, & non audistis, & fa-
ciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui elegistis.*

*Oratoria allusione, quam vix Latinus exprimere possit sermo, suorū stu-
diorum exitus ex diuino iudicio expectandus indicatur; eodem tropo, quo
alijs auctores sacri certis in locis vti eleganter pariter ac significanter con-*

sue-

*sueuerunt. ut Iaghabobus dum Dani filij sortem praedicat, ita canit: DAN-
IADIN ETH GHAMO, Dan iudicabit populum suum. Sic Deus eos quos in Gen.
numeradis ex arte poculis curam & operã ponere criminatus est, sibi etiam
in gladio excisioneq; numerandos, ut oues laniena destinatas & lanio tra-
dendas numero. Verborum allusio germana illa est. Dicitur fuerat de istis.
HAMEMALEIM LAMNIMIN MAZZACH. Qui implentes [pocula] ad nu-
merum ex diluto. Huic idem verbum MANAH repetitum opponitur. MA-
NITHI ETH CHEM LAHHEREB, & numerabo vos ad gladium; ut vos
numerabatis ad GAD, ad boni euentus, siue bona gratia, siue fortuna, ita
ego vos ad HHEREB, gladium, siue excisionem numerabo, idq; numero,
hoc est, certo & numerato, opportuno, ac suo tempore edendo iudicio facien-
dum esse, ait. quòd manifesta prouidentia singulare & illustre fuerit ar-
gumentum. Vbi enim numerus & mensura, ibidem cognitio & cura sta-
ruitur. & omnes in cæde corruetis. Verba ex lapiente sermone usurpata,
in propria audiuntur lingua. VECHULECHEM LA TEBANH I HICH RAGHV.
& omnes vos ad lanienam genu flectetis. quòd Latinus dicit, procum-
bere apud macellum, siue ad lanienam. Hispanicè, arrodillareis al matadero.
Poëta cadere ad aras, vel ante lanium cadere dicunt. Quòd verò ait, Om-
nes vos, per partes & numerum occidendos, nemine excepto, significat, eos,
inquam, quos diuinum iudicium pari crimine repulsi Euangelij inuolutos
inuenerit. Id quòd cum illo concordat: Et nisi abbreviati fuissent dies illi,
non foret salua omnis caro, sed propter electos [qui in electione diuina ma-
nere curarunt] breuiabuntur dies illi. Hanc constitutam recitat sententiam
in eos, qui, Euangelio repudiato, ea sequi & retinere maluerunt, quæ Deus
non mandauerat, ut traditiones paternas, vel inanes, vel à Christi tempore
iam emortuas & inutiles, vel externum praeceptorum & promissorū sen-
sum, & ualem non permanere Deus voluerat. Hoc est, quòd indicatur crimi-
nis & culpa generatim commemorata causa. Pro eo quòd vocaui, & non
respondistis: locutus sum, & non audistis: & faciebatis malū in oculo-
lis meis, & quæ nolui, elegistis. Euangelij praesente Christo, & eodem ad
calos recepto, atq; declarato Filio Dei ab Israelitis repulsi, summam histo-
riam continet hoc hemistichium. Namq; ut ille dixit: Si non venissem, &
locutus eis non fuisset, & signa non fecissem, quæ nemo alius fecit, pecca-
tum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo. &
illud: Ego vado, & vos manebitis, & in peccato vestro moriemini. & illud:
Filia Ierusalem nolite flere super me, sed super vos flete, & super filios ve-
stros. Quia si in viridi ligno hoc fit, in arido quid fiet? Quòd verò ait: & fa-
ciebatis malum in oculis meis. Pugnam & contentionem aduersus Eu-
angelium pertinaciter susceptam, & vim atq; iniuriam discipulis Christi
illatam, nobis significat. Illud porrò, & quæ nolui, elegistis. contumaciam
post Hierosolymorum excidium in veteri, & iam antiquata doctrina atque
in frigidis paternis traditionibus adhibitam & conseruatam notat. Verum
enim verò eorum qui ex puro, pio, ac sincero animo bono Dei nuncio, id est,
Euangelio, fidem obsequiumq; praestiterint, longè alium futurum euentum*

Euangelium
rep. lencium
Iudæorum
pœna.

Ioan.

Lucæ

Recipientis
Euangelium
felix iors.

R R r

vera,

vera, non corporum, sed animorum, voluptate & felicitate afficiendorum: id quod istis aliis Euangelij contemptoribus inuidia rabiem auget. Atque felicitatem & sortem hanc eiusdem ferè verbis Deus describit, quibus isti suas delicias suamque beatitatem celebrauerant; verum longè aliam rerum significantibus naturam, nempe caelestem, spiritalem, & planè Deo promissore & auctore, atque sui communicatore dignam.

Propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce serui mei comedent, & vos esurietis: ecce serui mei bibent, & vos sitietis: ecce serui mei lætabuntur, & vos confundemini: ecce serui mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus ululabitis.

Quæcunque hominibus de terrestri corporum beatitate, hoc est, de concupiscentia carnis, de concupiscentia oculorum, ac de vitæ superbia suscipiuntur, & nuncupantur, magnò studio ac molimine curantur, vota quales nam sortiuntur exitus, apertissimè & planissimè per Vatem suum Deus exponit, diuersos longè, imò prorsus oppositos conceptæ spei, & eidem hominis etiam parti nocituros, cuius inuandæ & beandæ causa nuncupata fuerant: Contrà verò, qui propter salutis animorum optionem & studium suscipiuntur in vita, ac feruntur labores, & quæ pericula tolerantur & aduentur fortiter, difficultatesque constantè vincuntur, in summa gaudia, veramque felicitatem demum conuerti & commutari, atque securitatem parere perpetuam. Id quod comparatione in Israelitarum populo facta declaratur. Populo, inquam, in duas factiones diuiso, fidelium & piorum, qui Israelis redemptionem serio expetentes, expectauere, & sedulo optatam postulauere, allatamque alacriter excepere: & ceterorum, qui suam statuere volentes iustitiam, iustitiæ Dei non fuere subiecti. Virorumque enim vices hoc loco indicat Deus. Illi enim, esurientes & sitientes iustitiam, saturantur. Ecce serui mei comedent. Isti verò corporis tantum voluptatibus & commodis studentes, vos esurietis. Ecce serui mei bibent, in mensa Dei, & de præclaro inebriante calice; & vos sitietis doctrinam veram: quæ verè sitim extinguit, & aquam viuam salientem in vitam æternam. Pro lætitia verò, quam vos, boni euentus spe aucupabamini, serui mei lætabuntur lætitia inenarrabili conseruata in calis, iis qui lugent, & vos confundemini. THEBOSV, pudefietis, voto frustrati & spe elusi, animique sententia redarguti, cum illis vacaueritis voluptatibus, deliciis, & curis, quæ boni & sanæ mentis homines vel recordati erubescunt. Ciborum autem & poculorum saturitatem cordis lætitia sequi solet. S. S. E. Panis cor hominis confirmat, & vinum lætificat cor hominis. Verum uti diuersi cibi sunt, quibus Dei saturantur serui, ab iis, quibus terrestres explentur homines, ita diuersum prorsus illorum gaudium ab istorum lætitia censendum est: de illo namque scriptum est: Mundus flebit, & vos gaudebitis; & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Atque cordis gaudium vel huic contrariam affectionem, mæstitiam videlicet & agrimoniam, motusque omnes animi consentaneæ voces, lingua interprete, efferre & prodere natura impulsu assolent,

Votorum
humanorum
exitus.

Piorum la-
borum euen-
tus.

Pfal. 103.

Iean.

lent. S. S. E. Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis: exultationes Dei in gutture eorum. Hinc hymni, cantus, carmina, laudes: vel ex contraria affectione gemitus, suspiria, lamenta. Ecce serui mei laudabunt præ exultatione cordis; & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus ululabitis. Neque verò omnibus hominibus humana tantum sapientibus in sola corporis voluptate votorum summa ponitur: nam qui sublimiore præditi sunt sensu, gloria ac nominis celebritati comparanda student. id quod alij aliis artibus & modis agunt, & curant. Nonnulli enim diuitiis & opibus cogere hoc se consecuturos arbitrantur; alij verò bellica virtute, alij scientia atque disciplinarum professione; denique vel ambitioni, vel auaritia sese ad famam dedunt, & omnes, qui elato, & ut ipsi loquuntur, sublimi sunt animo. qui gloriam aucupantur, & hoc agentes, in luce viuere sese aiunt: ceteros, hoc est, pauperes spiritu ac mitibus, ut obscuros & in tenebris degentes, aspernati. Istorum autem quoque diligentiam non solum frustratum, sed in summam infamiam desitum iri, prædicit Deus: bonamque famam illis cessuram, qui nihil de se magnum præsumpserint, sed omnem omnino laudem & gloriam Deo, ut bonos decet seruos, tribuendam duxerint; idque in omni argumento & occasione agendum ac defendendum sibi imperauerint. De illorum insana ambitione scriptum est: Vocauerunt nomina sua in terris suis. De horum modestia verò: Domine non est exaltatum cor meum, nec elati sunt oculi mei: nec ambulavi in magnis, nec in mirabilibus super me. Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam. Atque virorumque exitus varios atque prorsus oppositos, ita prædictos ex Deo refert Vates.

Et dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis: & interficiet te Dominus Deus, & seruos suos vocabit nomine alio.

Iuramentum hoc loco duas preces interpretamur, in quibus exemplum aliquod detestabile pronunciarî solemne est, siue ea in ipsum iurantem, siue in alium, ut plerumque fit, concipiuntur, & mittantur. Huiusmodi verò iuramenti formulam expressam Deus hoc etiam in responso voluit, illam videlicet, Et interficiet te Dominus Deus [ut interfecit Israelitas, Euangelium auersatos] Dominus Deus, qui idem in seruos suos benignus, & liber alis seruatorque est, & iustus etiam iudex: hoc enim significat nomen adiunctum ELOHIM. & seruos suos vocabit nomine alio. non solum saturandos & exhilarandos, sed magna nominis celebritate ornandos: In memoria enim æterna erunt iusti, ab auditione mala non timebunt. non solum celebrandos ait, sed alio donandos vocandosque nomine. S. S. E. Et nomine æterno hæreditabit eos. Videte qualem caritatem dedit nobis Deus, ut filij Dei nominemur, & simus. Atque utramque hanc appellandi nominis rationem alius in gloriam & famam atque in laudem Dei, alius verò in ignominiam & infamiam, atque in horrendum Dei iudicium legitimum quondam constituerat dicaueratque. Deus, nouissimis verò temporibus utrique parti & nomine & re amplificatum iri prædicit hoc loco. Fuèrant autem legitima formula illa: In te benedicetur Israel, atque dicetur: Faciat tibi

Gloria
florum.

psal.

cc

ui

in

magnis,

nec

in

mirabilibus

super

me.

Si

non

humiliter

sentiebam,

sed

exaltavi

animam

meam.

Atque

virorumque

exitus

varios

atque

prorsus

oppos-

itos,

ita

prædictos

ex

Deo

refert

Vates.

1. Ioan.

Gen. 48.

Num. 9. *Deus sicut Ephraim, & sicut Manasse. dirarum verò contraria prædictio ita habet: Det te Dominus in maledictionem, exemplumq; canentorum in populo suo. Et quidem tantum, tamq; manifestum discrimen inter veros ac sinceros Dei cultores, atq; inter Dei ac regni filios, & inter fideles ac simulatores, nedum inter illos & manifestos malefactorum & improbos, futurum esse ait, ut verè illi filij Dei nominentur, nec per imputationem tantum filij esse putentur aut existimentur; nec contra, qui impij & improbi sint, quamquam externam speciem præbeant sanctitudinis & pietatis, tamen celari possint, aut fallere, quippe cum vera filiorum Dei virtus, & solida sanctorum sanctitas, non minus quàm dei lux clara & manifesta constabit: idq; non verbis, non alia eminentia pietatis specie vel umbra, sed aperta virtutis vera manifestatione omnibus exemplis spectata ac probata. Id quod Christus ipse, tanti boni auctor, dum nuncium ageret, futurum promittebat, & non multo post ostendere discipulos hortabatur: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in caelis est. Et, non potest civitas abscondi supra montem posita, nec accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. & Veniam ad vos, & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem: non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Atq; ut apud hunc eundem Vatem promissum constat: Omnes qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus. Hac itaq; vera est à Deo imponendi nominis ratio.*

In quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo amen: quia obliuioni traditæ sunt angustia prioris, & quia absconditæ sunt ab oculis nostris.

Benedictio in Christo. *In semine Abrahæ, id est, in Christo, benedicendas fore terras familias, diuino quondam responso promissum fuerat. Hanc benedictionem reuera præstandam, & manifestis celestis virtutis exemplis examinandam, Vates omnes & Psaltes celebrant. Quam virtutem à Deo acceptam, & ipsi, qui acceperint, professuri, & qui viderint exploratamq; cognouerint, legitime testaturi prædicantur. Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum: Iustitia ante eum ambulabit, & ponet in viam gressus suos. Itaq; qui super terram benedictus fuerit, benedicetur in Deo, amen. In vera & solida Dei virtute sibi diuinitus communicata, non in imputatione, aut alia quavis terrena sapientia persuasione, sed in Deo amen, vero & efficaci ac veritatis communicata auctore. Hinc illæ professiones & obtestationes: Caritas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu, amen. & Cum ergo hoc voluissim, nunquid leuitate usus sum? aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me EST & NON? Fidelis autem Deus, qui sermo noster, qui fuit apud vos, non fuit in illo EST & NON. Dei enim Filius Iesus Christus, qui in vobis predicatus est per me, & Syluanum, & Timotheum, non fuit EST & NON, sed EST in illo fuit. Quotquot enim Dei promissiones sunt, in illo EST. ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam*

gloriam nostram. Hoc idem est quod per Vatem nostrum prædictum, qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo amen. Quod verò subiungitur, & qui iurat in terra, iurabit in Deo Amen. Eiusdem sententia est quod ad veritatem & virtutem diuinam attinet. Verum hoc refert, quòd qui benedicetur, ab alio benedicetur testato, vel cognoscente virtutem Dei in quopiam alio constantem; iurandum verò in Deo ab eo iurandum est, qui diuina illa præditus fuerit virtute & sanctitate. Qualia iurare Apostoli consueuerunt. ut illud: Scio hominem, in Christo, ante annos, quatuordecim, siue in corpore, siue extra corpus nescio, Deus scit. & illud apertissimum: Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto. Atq; hanc virtutem solidam, certam, constantem, planè diuinam, singulari admirabiliq; beneficio Dei in sanctis effectam præstante Israelitis Deo constitutam; cuius veritate & præsentia illa altera veteris legis temporum legalis iustitia antiquetur, & obliuioni tradatur, utpote quæ propterea quod infirmabatur per carnem, neminem ad perfectum adduxerit, & propter transgressionem ac violationem multarum calamitatum & ærumnarum suis cultoribus occasione fuit. Hac posterioris in hoc hemistichio partis explicatio est, quia obliuioni traditæ sunt angustia prioris, & quia absconditæ sunt ab oculis nostris. Solent enim noua meliora & præstantiora, quibus diu optata & expetita abundè contigerint, præteritorum, quæ minora & minus vtilia atq; adeò laborem, damna, & incommodum quodammodo adnexum habuerant, non modò desiderium auferre, sed obliuionem etiam inducere. Id quod à se suis electis præstitum iri promittit Deus, atque nouo prorsus mundo, eog; præstantissimo creato, præstiturum declarat.

Ecce enim ego creo cælos novos, & terram nouam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor.

Quisquis humanæ naturæ arcanam constitutionem sacris libris ac disciplinis traditam, non fuerit doctus, aut non intellexerit hominem unumquemque mundi in se totius argumenta & rationes continere, is profectò responsum hoc, diuinumq; promissum ad varias res, easq; omnes extra rem commentando, Iudeorum modo ac more distrahent. Qui verò rationem quamobrem homo unumquodque uos dicitur, probè tenuerit; is facile quorsum hæc tendant, vestigando consequetur: quippe quæ renouationem significant humanæ naturæ ad Christi Iesu instar similitudinemq; traducenda. Quæ de re scriptum ac testatum legimus: Qui suam uxorem diligit, semetipsum diligit: Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam: quia membra sumus corporis eius de carne eius, & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Hunc exiguum mundum suis cælis, suaq; constantem terra, atq; multifariam à prima integritate & sinceritate collapsum spiritali modo atque usu antiquandum atque abolendum, rursusq; denuò creandū nouum, pulcherrimum, & magnis multiq;

virtutibus & efficacitatis partibus auctum & amplificatū, multis instru-
ctum ornamentis, sibi creandum Deus recipit: ex quo, & in quo quidquid
postea deinceps expectetur ac edatur, iucundissimum, & latitia atq; laudis
perpetuum habeatur argumentum; deniq; eiusmodi omnia euadant, ut pra-
teriti temporis ac mundi obliuionem inducant. & non erunt in memoria
priora ad desiderium & contemplationem; siquidem hoc perpetuum ac so-
lenne est, ut quisquis bonas quærens margaritas, unam pretiosam inuene-
rit, abeat, & vendat omnia sua (etiam quas antea comparauerat margari-
tas) & emat illam. Atq; nouam huiusmodi calorū ac terræ creationem
magno gaudio ingentēq; hominum, ipsorum inquam renouatorum, ac no-
uæ Hierosolymæ ciuium perpetuò celebratum iri, naturæ ipsius nouæ ratio
docet, ac Deus luculenter promittens indicat.

Sed gaudebitis & exultabitis vsque in sempiternum in iis quæ ego
creo: quia ecce ego creo Ierusalem exultationem, & populum
eius gaudium. Et exultabo in Ierusalem, & gaudebo in popu-
lo meo, & non audietur in eo vltra vox fletus, & vox clamoris.

Gaudium in Spiritu san-cto.
Philip. 4. *Nouam vitam in spiritus renouatione initam & peragenda perpetuum gaudium cum pace ac publica latitia coniunctū, consequens fuerit comitari. Id quod tanti boni compotes facti testantur & celebrant: Gaude in Domino semper, iterum dico, Gaude. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus enim prope est. & illud: Discipuli autem replebantur gaudio & Spiritu sancto. & Regnum Dei non est esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto. & Quod vidimus & audiui-
mus annunciamus vobis, ut & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre, & cum Filio eius Iesu Christo. & hac scribimus vobis ut gaudeatis, & gaudium vestrum sit plenum. Atq; dua cumprimis & generatim causa hominibus esse solent cum priuata tum publica mæstitia, acerbitalis, ac tristitia: altera ex inmascentibus laboribus ac doloribus, quibus humana sua sponte afficitur vita. cuius generis sunt morbi, senectæ, debilitationes, fames & sitis, & cetera multa, quæ in sacro sermone mortis dicuntur portæ, atq; à pœtis ad inferi ostia collocantur. Altera verò causa sunt incōmoda hominibus, ab aliis etiam illata hominibus; ut iniuria, contumelia, lites, rixæ, inimicitia, & bella, fraudumq; artes omnes. quæ etiam opera mortua; siue mortis fructus in sacris vocatur chartis; in pœticis quoque ad eandem inferorum regionem pertinere indicata. Namq; virumque genus luculenter distributum in arcano libro Latinus pœta complexus est.*

Mortis portæ.
Mortua opera, & mortis fructus.
Virg. Aen. 6. *Vestibulum ante ipsum primusq; in faucibus Orci
Luctus & vltices posuere cubilia curæ,
Pallentesq; habitant morbi, tristisq; senectus,
Ei metus, & malesuada fames, & surpis egestas,
Terribiles visu formæ, metusq; laborq;
Tum consanguineus lati sopor, & mala mentis
Gaudia.*

Haftenus prius genus: alterum posterius deinceps.

Mortiferumq; aduerso in limine bellum,
Ferreiq; Eumenidum thalami & discordia demens
Vipereum crimem vittis innexa cruentis.

Quæ utraque uti vario modo humanum torquent & vexant sensum, ita
vario vocum sono & exemplo efferuntur. Nam quæ innata sunt vel ex ipsa
mortalis naturæ fragilitate & infirmitudine oriuntur, fletu excipi solent. Fletus.
qui in prima lingua BECHI dicitur. Quæ verò externè illata sentiuntur. Bechi.
ea maior, vehementior, atq; editior sonus in sacra lingua TSEGHAKAH;
in Latina clamor dictus, indicat & prosequitur. ut in quinto huius libri Clamor.
capite docuimus paronomasiam illam exponentes in exemplari auditam: TSEGHAKAH
Expectant ut faceret iustitiam, & ecce clamor. Neutrū verò istorum ge- Sup. 5.
nerum in ciuitate noua à Deo creanda valiturum vel metuendum esse con-
sequentium vocum & varij sonus expressa negatio declarat. non audietur
in ea vltra vox fletus, & vox clamoris. Morbos autem, senectam, & cele-
rem mortem ex peccato primi parentis contracta humanum sibi reddiderāt
obnoxium genus. quæ etiam post diluuium propter hominum aucta scelera,
incrementum cepere. atq; ita multis vitæ dies propter peccatum subductos, Vitz d'es ob
ac præsicos legimus. id quod in sancta illa ciuitate metuendum non esse Peccatū im-
Vates ait, eo quod perpetua virtus & continentia, abstinentia, ac iustitia, Deo minuti.
fauente, protecta præscriptum cuique tempus absoluendum præstitura est: sanctorum
ita ut nemo citra proprium moriatur tempus. atque ita singuli vitam suam ciuium &
peragant, ut nullum caris relinquunt luctum. quos quocunque tempore repub. felici-
solutos, & ad meliorem translatos vitam, qui nouerint & amauerint, in tas.
pace quiescere, & suam senectam expleuisse intelligant.

Non erit amplius infans dierum, & senex qui non compleat dies
suos: quoniam puer centum annorum morietur, & peccator
centum annorum maledictus erit.

Dierum infans dicitur is, qui propter annorum, quibus vixerit, breui- Infans dierū
tatem rerum imperitia laborat. Experientia namq; malorum & bonorum
longum ad se confirmat, postulat, appellatq; tempus. At verò in illa à Deo
creata noua ciuitate nullam priorum similitudinem expectandam dixerat,
ex Deo Vates; quare nec vlla annorum diuturnitas ad peritiam, bonorumq;
notitiam cuique vel infanti requirendam. namq; aliàs scriptum est: Omnes
cognoscent me, à maximo eorum vsque ad minimum. Quisquis verò diem
obierit suum, quocunque in tempore decedat, senex dierumq; satur discessu-
rus est. Et senex qui non compleat dies suos. Ita omnes prudenter, ita
temperatè, ita innocenter ac sapienter viuent, ut prodigio & monstro si-
mile habeatur, atq; detestabile censeatur exemplum, si quispiam ita affectus
à Deo, vel centum annis vitæ peractis, peccet. Et peccator centum anno-
rum maledictus erit. Infantes senum more, atq; instar sapientes fore, ne-
dum eos, qui longam vixerint etatem, adeò ut prodigio par sit in senectute
quemquam errasse, qui nec in infantia, nec in omni antea errauerat vi-
ta. peccator centum annorum. VENAHHOTEN BEN MEAH SANAH.
Et quispiam errans filius centum annorum. IEKVLAL, maledicetur.

Atq;

Hcb.

Atque in huius vaticinij sententia arcanum illud & paucis notum Pauli documentum latet: Voluntarie peccantibus nobis, & c. Hanc autem innocentiam, prudentiam, virtutem, & simplicitatem commoda omnia cum terra, tum cali oportunamq; tempora, annorum felicitatem, agrorum ubertatem consecutura esse declarantur. Atq; horum promissorum presentem & competentem veritatem à divina revelationis scriba & fidelis teste narratam audire est. Et vidi calum novum, & terram novam: primum enim calum & prima terra abiit, & mare iam non est. Et ego Ioannes vidi sanctam civitatem Ierusalem novam descendentem de caelo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo: & audiui vocem magnam de throno dicentem, Ecce tabernaculū Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. & absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors non erit ultra, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra: quae prima abierunt. Et dixit qui sedebat in throno, Ecce nova facio omnia. & dixit mihi, Scribe, quia verba haec fidelissima sunt & vera. Et dixit mihi, Factum est. Ego sum a & w, initium & finis. Perpetuam autem ac certam propriamq; tum vitae, tum etiam opportunarum ad vitam rerum & commodorum felicitatem hunc sanctae republicae statum consecuturum ab omni prorsus legis maledictio alienam, ita declarat Vates.

Et aedificabunt domos, & habitabunt, & plantabunt vineas, & comedent fructus earum.

Legis maledicta.

Spretæ, neglectæ, & violatæ legis crimina maledictis ac diris in obnoxiorum publica & privata re, certo euentu spectandis, diuinum iudicium ultimum iri prädixerat, in quo genere & illa recensentur. Domum & aedifices, & non habitas in ea: plantas vineam, & non vindemias eam. quas diras cum aliis etiam prädicitis improbi ac diuinorum contemptores iussorum suo cum magno malo sensisse, & sacra nobis historia tradit, & nūc illorum posteri assiduis testantur lamentis. Ceterum perpetuis illis diuinæ legis in spiritu & veritate obseruatoribus & cultoribus, nihil huiusmodi metuedum esse Deus pollicetur. Id quod de spiritu vera pace, & commoditate, deq; illius pacis fructibus intelligimus.

Non aedificabunt, & alius habitabit: non plantabunt, & alius comedet: secundum enim dies ligni erunt dies populi mei, & opera manuum eorum inueterabunt electi mei.

In illis, quas citabamus, diris duobus modis domorum atq; plantationum usum improbis intercipiendum auferendumq; significatum est, vel praematura morte, ut idem qui laborem & curam pertulerit, laboris priuetur fructu, siue heredi, siue alij cuiquam domo ac fundo cedente: vel hostibus inuasuris, ac domos agrosq; vastaturis. Neutro verò horum modorum, immo nullo, ciuitatis Dei ciues suis laboribus non perfunctoros, & usu ac fructu carituros ait, quippe quorum vita integra suis annis ac diebus constituta, quorumq; rectè subiti & positi labores in bonos quoque perducendi sint exitus. Secundum enim dies ligni erunt dies populi mei. Lignum hoc loca

Opera sanctorum.

loco idem quod arborē interpretamur; quæ ubi idoneo ac fertili solo aquisq; deducendis oportuno plantata radices aliè egerit, proprii generis auium peragens, oportunos perpetuò continuat fructus. atq; hanc eandem cum primi Psalmi carminibus sententiam esse, articulus Ha in exemplari lingua nominis GHETS, id est, ligni, adiunctus indicat: certam enim arborem adnotat, cuius iam habeatur noittia. Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiae non sedit, sed in lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarū, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet, & omnia quaecumq; faciet prosperabuntur. Ita quod ad vitam plenum spatium facit, hoc loco legimus, secundum enim dies ligni erunt dies populi mei. quod verò fructum percipiendum spectat, opera manuum eorum inueterabunt electi mei. Inueterabunt, ad multos annos producent, ita ut vineis & plantis omnibus à se constitis ad senectam usque plantarum ipsarum fruuantur, perpetuoq; gaudeant usu, atque ita

Non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbatione:

Quia semen benedictorum Dni est, & nepotes eorum cum eis.

Eos, qui vinearum & plantarum antiquitate ac duratione, fructuumq; percipiendorum diuturno usu, hoc est, suorum operum, officiorum, piorumq; studiorum premio donandi sunt, eorum quoque, quos genuerint, filiorum longa etate, ac diuturna vita gauisuros pollicetur. Appellamus autem hic non tantum liberos naturali procreandos modo, sed discipulos, ac doctrina instructos paterna, moribusq; iisdem präditos. generare in conturbatione dicuntur, qui immatura liberorum vexantur ac turbantur morte. qualia etiam passuros incommoda improbos & impios in legitimis diris prädicitum est. Patribus enim filiorum acerba mortes aut abductiones, & captiuitates denunciatae sunt. Talia etiam improbi magistri in improbis viderunt exempla discipulis. Qualia neque probi patres boniq; magistri, de quibus agitur, metuent: quia semen benedictum Domini est, & nepotes eorum cum eis. Atq; benedictionem felicitatemq; illam in ipsis usq; adeò in meliorem vicem translatus perpetuò continuandam pollicetur hoc pacto Deus, filius videlicet ac nepotibus in eodem numerandis censu. quibus difficultatis antiquæ vel naturali infirmitudine, vel singulari contractæ vitio, quod interturbare beatitatem valeat, nihil porrò deinceps obstat. Præterea sic affectis prouidentiam, gratiam, atque benignitatem suam presentem, praestog; fore promittit, utpote quibus, quid, & quomodo, quandoq; petendum poscendumq; sit, ipse Christi spiritus dicet & suggerat.

Eritque, antequam clament, ego exaudiam: adhuc illis loquentibus ego audiam.

Magnam Sanctorum in petitionibus, postulationibus, & supplicationibus consensum, utpote ab eodem profecturum spiritu, hæc significat promissio. Nam quibus mens eadem, cor unum, & anima una constabit, eadem quoque votorum ratio constituta fuerit, idq; postulatura, quod pro rerum

ac temporum usu poscere deceat. quibus petitionibus nondū etiam pronun-
ciatis, sed vel communicatis ac decretis tantum sese prospecturum ac con-
sulturum, & auditurum recipit. Pluralis numerus, antequam clament,
& adhuc illis loquentibus, poscentium conspirationem consensionemq̄
significat. atq; ita Ecclesia in Christo conuentionem & communionē pro-
bat. Nec verò discrepantia vlla est in illis dictis, antequam clament, &
adhuc illis loquentibus. Nam prior pars ipsam petitionis pronun-
ciationem voce ac verbis editam spectat, posterior verò consensum & communi-
cationem de petitione precibusq̄ faciendis indicat. ita ut cum ipsi inter se
de precibus agant fundendis, Deum iam tum audientem. praesto, votisq̄ an-
nuentem, & praesente munere fauentem experiantur. Hanc eandem rem
Christus ipse dum suis beatam illam conditionem promitteret, significabat.

- Ioan. 14. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera, quae ego facio, & ipse fa-
ciet, & maiora horum faciet: quia ego ad Patrem vado. Et quodcunque pe-
tieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. Si quid
petieritis in nomine meo, hoc faciam. & iterū: Si manseritis in me, & ver-
ba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis, petetis, & fiet vobis. &
Indid. 15. rursum: In illo die me non rogabitis quicquam. Amen, amen dico vobis, si
Indid. 16. quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Vsq; modo non petistis
quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit ple-
num. Hac in prouerbiis locutus sum vobis, venit hora cum iam non in pro-
uerbiis loquar vobis, sed palam de Patre meo annuntiabo vobis. In illa die in
nomine meo petetis, & nō dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis: ipse
enim Pater amat vos: quia vos me amastis, & credidistis quia à Deo exiui.
Matth. 18. & illud: Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terrā de
omni re quācumq; petierint, fiet illis à Patre meo qui in caelis est. Vbi enim
sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Huius
verò promissi praestiti exempla complura in sacris noui temporis historiis
obseruare est, ex quibus vnum & alterum illustra sat fuerit indicasse. Pe-
trus autem & Ioannes ascendebant in templum ad horā orationis nonam:
& quidam vir qui erat claudus ex utero matris suae, baiulabatur, quem po-
nebant quotidie ad portam templi quae dicitur speciosa, ut peteret eleemosy-
nam ab introeuntibus in templum. Is cum vidisset Petrum & Ioannem in-
cipientes introire in templum, rogabat ut eleemosynam acciperet. Intuens
autem in eum Petrus cum Ioanne, dixit: Respice in nos: At ille intendebat
in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis. Petrus autem dixit: Argentum
& aurum non est mihi: quod autē habeo, hoc tibi do: In nomine Iesu Chri-
sti Nazareni surge, & ambula, & apprehensa manu eius dextera alleua-
uit eum. Et protinus consolidatae sunt bases eius & plantae, & exiliens ste-
uit, & ambulabat: & intrauit cum illis in templum ambulans & exiliens,
& laudans Deum. Illud etiam, quod, dum de vocatione Gentium Petrus
cum piis viris differeret, deliberantibus, ac iam de signo petendo agentibus.
A. 10. Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui
audiebant verbum. Et obstupuerunt ex circuncisione fideles, qui venerant
cum

cum Petro, quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. Audiebāt
enim illos loquentes linguis & magnificantes Deum. Apertissimum te-
stimonium, & praestitū exemplum promissi huius, adhuc illis loquenti-
bus ego audiam. Animaduertenda verò fuerit discriminis magnitudo
(quod ad gratiam & voluntatem fauoremq̄ Dei pertinet) inter statū hunc
Israelitis in posterum promissum atq; istum, quem Israelitica res, interim
dum non reconciliantur, tenent, quem in hac precum & petitionum ratione
longè dissimilem Ieremias indicauit: Nos iniquè egimus & ad iracūdiam
prouocauimus, iccirco tu inexorabilis es: operuisti in furore, & percussisti
nos: occidisti, nec pepercisti, opposuisti nubem tibi, ne transcat oratio. Sum-
mam praeterea pacem, atq; Christiana Ecclesia concordiam & securitatem
huius reconciliationis tempore futuram sub certis imaginibus & transla-
tionibus promittendam Vati Deus dictauit.

Ecclesiae pax
& securitas.
Thren. 3.

Lupus & agnus pascentur simul, & leo & bos comedent paleas, &
serpenti puluis panis eius. non nocebunt, neq; occident in om-
ni monte meo, dicit Dominus.

Animalium horum innocens consuetudo praedicta ac descripta pacē &
tranquillitatem significat magnam ex Euangelij virtute & efficientia pro-
fectam & confirmatā. vii iam aliās apud hunc ipsum exposuimus Vatem.
Verum quia huiusmodi translata in sacro sermone verba plures etiam in-
terpretationes postulare solent, eas verò non ex commentatorum, sed vel ex
rerum natura contemplatione petitas, vel ex sacrorum scriptorum doctrina
& expositione, nos utramque secuti rationem intelligimus hoc promisso
potentiorum & imbecilliorum hominum, superborum antea & modestio-
rum, callidorum ac simpliciorum eandem fore mentem, eandem animam,
similem circa terrenas & caducas res voluntatem, hoc est, summam in isto-
rum usu fragilitatem, ut omnes quocunque cibo, quocunque cultu contenti
vivant, nec quisquam eorum, quae possidebit, dicat aliquid esse suum, sed dif-
tribuatur unicuique prout cuique opus fuerit. Cuius promissi manifestum
exemplum nascentis quondam Ecclesiae Christianae secula videre, idē in-
staurandum & continuandum speramus. Lupum violentiam cum fraude
coniunctam, agnum verò summam innocentiam representare, in sacro do-
cebamur apparatus: leonem verò absolutam & formidabilem potentiam, om-
nia inuadentem, & sibi ipsi indulgentem, bouem autem iustum & innocen-
tem cum labore victum, eumq; simplicem, & facilem parabilem atq; purum,
& à crudelitate alienum. Itaq; omnia hominum Euangelij virtute affecto-
rum ingenia, quamquam antea varia, diuersa, à seq; inuicem dissidentia,
tamen vnus spiritus efficacitate ad eandem mentem, idemq; propositum,
consilium, & studium conformanda eo temperamento, ut quae summa &
sublimia in terris vigere antea videbantur, ea tantum querant & appe-
tant, quae agno & boui modestissimis ingenis probentur ac teneantur. quo-
rum generatim illa summa fuerit. De cetero, fratres, quaecunque sunt vera,
quaecunque pudica, quaecunque iusta, quaecunque sancta, quaecunque amabi-
lia, quaecunque bona fama, si qua virtus, si qua laus disciplina, haec cogitate.

A. 11.

Lupus.

Agnus.

Lib. Ioseph.

Leo.

Bos.

Philip. 4.

Reclēfz con-
cordia. Quæ didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc agite, & Deus pacis erit vobiscum. Hæc quidem quod ad mores animumq; attinet, ita exposita rerum natura ipsa admittit. Atqui illud etiam arcana Vatum doctrina recolendum & promittendum commemorat, fore ut qua antea hominum factiones imperiorum nominibus discreta vigeant, in vnius Ecclesia concordem & sanctam communionem societatemq; conueniant; & ut ab uno primo parente profeminati ac deducti, deinde ab uno redemptore generisq; renouatore Christo seruali & gubernati: ita vno mihi spiritu imbuti & conducti, fraternam perpetuo seruent & exercent caritatem.

Imperia or-
bis quatuor. Quatuor orbis imperia quatuor animalium imagine & nominibus depingi ac significari, interpretatus est Daniel. Per sarum lupo, Græcorum caprarum hædo (quem TALEH hic appellat Vates vocabulo hædis & agnis communi.) Fuerat autem ingens quondam inter vtrumque regnū Per sarum, videlicet & Græcorum, inimicitia ad vsque illorum excidium ab istis confectum. Assyriorum autem imperium, quod Ismaëliitarum postea genus quodammodo amulatus est, Israelitis fuit infestissimum. Leonis verò nomine Assyrium significari regnum, sapè adnotauimus. ut apud Ieremiam:

TALBH. Ascendit leo de cubili suo. Bouis verò nomen Israelitis conuenire, docuit Hoseas, Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego transiit super colum eius. Idumæorum autem regnum, ad quos omnis gentium superstitiona doctrina, quamquam varia, refertur: absumendum & extinguendum, atq; adeò sepeliendum esse prædicitur. Huic autem genti Romani imperij potentia à pluribus tribuitur scriptoribus, quæ serpentis nomine significari aiunt.

Idumæorum regnum. Et certè in duos tantum populos vniuersos orbis homines oracula sacra partiuntur. ut ex responso Rebecha dato didicimus. Hoc itaque regnum, quod serpentis ritu & astu totum orbem peruasit, ita extinctum fore ait: ut nihil nisi puluerem comedere deprehendatur: quippe cuius potentia, doctrinæque antiqua omnibus superstitio onum sectis varia & multiplex in cinerem, & puluerem redigenda sit per Euangely virtutem, veritatem, & efficientiam.

Leo. Atq; inter hæc significata arcanum quoque illud serpenti datū responsum indicatur: Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. quod si quando maxime præstitum fuerit, Christi virtute effectū est, ut serpens ille, qui à mundi vsque initio mortalibus omnibus insatiatus est, & omnium factio num, sectarum, dissensionum, & bellorum prima semina in orbem sparsit, dum homines deuorare anxie cuperet & satageret, in eam conditionem redactus demum sit, in qua præter aridum puluerem nihil præterea comedat. atq; ita hoc malorum omnium excitatore & auctore intra terræ viscera atq; tenebras relegato, ac terram tantummodo comedente, nihil à lupis, nihil à leonibus, nihil ab omnium nocumentorum genere piis & sanctis Hierosolymæ à Deo instructæ ciuibus metuendum relinquetur. Non nocebunt, nec occident in monte sancto meo, dicit Dominus.

De serpente
antiqua vi-
ctoria.
Gen. 2. Atq; inter hæc significata arcanum quoque illud serpenti datū responsum indicatur: Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. quod si quando maxime præstitum fuerit, Christi virtute effectū est, ut serpens ille, qui à mundi vsque initio mortalibus omnibus insatiatus est, & omnium factio num, sectarum, dissensionum, & bellorum prima semina in orbem sparsit, dum homines deuorare anxie cuperet & satageret, in eam conditionem redactus demum sit, in qua præter aridum puluerem nihil præterea comedat. atq; ita hoc malorum omnium excitatore & auctore intra terræ viscera atq; tenebras relegato, ac terram tantummodo comedente, nihil à lupis, nihil à leonibus, nihil ab omnium nocumentorum genere piis & sanctis Hierosolymæ à Deo instructæ ciuibus metuendum relinquetur. Non nocebunt, nec occident in monte sancto meo, dicit Dominus.

ARGV.

ARGVMENTVM VATICINII TRICESIMISEXTI ET POSTREMI.

POSTREMAM perorationis ab Israelitis in superiori deprecatione tanquam maxime ad persuadendum momenti allegatam partem exigui admodum ad se alliciendum ponderis esse, Deus ostendit: cogitantibus nimirum ex diruti templi recodatione, & noui instaurandi meditatione ipsis agitata faciliorem fore suarum restitutionem rerum à Deo efficiendam. à quo nunc responsum referunt. Nullam tantam esse posse in toto terrarum orbe templi molem, & miraculosam quamlibet structuram, qua se capere possit, vel afficere valeat, ut ob eam rem ad annuendū ipsorum votis moueat. Solam verò benignitatem ac misericordiam suam valere ad propositū urgendum & perficiendum opus humani generis in maiestatis habitationisq; sua templum struendi & consecrandi. In quo ipse ab iis verè adoretur & colatur, quos ex variis terrarum oris ac regionibus collectos sibi in nouum populum & regnum asciscens adoptauerit, & variis tum aliorum ministeriorum, tum sacerdotij muneribus ritè & purè explendus ac præstandis delegerit & præfecerit, sua munia spiritali ratione perpetuo executurus, idq; in summa pace, tranquillitate, & securitate, propter inimicorum omnium iam deuictorum ac debellatorum, atq; fractorum imbecillitatem ad turbandum, & propter præsentem singularemq; regis ipsorum Dei gratiam, præsentem tutela virtutem & animationem, atq; instructionem ad diuinum cultum suis temporibus ac legitimis oportunitatibus peragendum.

CAPVT LXVI.

HÆC dicit Dominus, Cælum est sedes mea, terra autem scabellum est pedum meorum: quæ est ista domus, quam ædificabitis mihi, & quis est iste locus quietis meæ?

PROMISSIS in superiore sermone de redimendorum ac restituendorum Israelitarum omnino incomparabili felicitate vnum etiam quoddam maximum additurus Deus, eorum quæ in eo genere maxime ducebantur momenti, pondus auctoritatemq; eleuat, & ad vera bona cognoscenda & expectanda figurarum infirmitudinè declarans excitat. Audiuimus enim Israelitas miseriarum suarum deprecationem absoluentes, huiusmodi postremo argumento ad placandum conciliandumq; Deum vsos. Domus sanctificationis nostræ & gloriæ nostræ, vbi laudauerunt te patres nostri, facta est in exustionem ignis, & omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas. Nunquid super his continebis te Domine, tacebis, & affliges nos vehementer? Quo ex epilogo in votis habuisse videntur instaurare antiquum à Salomone extructum templum, & sacræ atq; hostiis mandandis & renouandis assiduam rursus operam dare, atque idem animi & consilij confirmasse, dum proximè de sua redemptione tanta audirent promissa. atq; ita proposito apud se munere Deum magis conciliare, & solici-

Figurarum
infirmitudo.Templum
Dei.

tare cogitabant. Quod propositum & votum atq; allegatum etiam antiqui templi argumentum sic Deus eleuat, ut declaret, neque se talibus egere muneribus, neque illos quicquam prestare posse, quod diuina amplitudini conueniat excipienda, prater id, quod ipse sibi Deus parauit eo, quo idem ipse voluit, modo sibi dicandum & consecrandum. Alias enim humiliter & rustice, vel potius terrenum sapere eos, qui quæ mortalibus magnifica existimantur, eadem diuina natura & maiestati bona & præclara atque cara haberi arbitrentur. Dicendi verò exordium à nomine ineffabili IEHVEH, salutis & misericordia atq; efficacitatis veræ rationes continente ducitur: cuius dictum & certissimo pronunciatum consilio, & certo euentu præstandum constat. Hæc dicit IEHVEH. quod verò dicit hoc est, perinde eos facere, qui propter templi ponendi ac dicandi votum sibi Deum conciliatum iri putant, ac si infinitum & immensum exiguo aliquo modo & loco parent includere, quod uti fieri nequit, ita cogitare & agere manifesta insania genus est manifestum. Falli igitur ipsos, quibus huiusmodi incidit mens, bona Deo ex hac scelerata (ut ille aiebat) ducendi pulpa. Primum autem ad refellendam opinionem argumentum est, non opus esse sibi domo ab hominibus construenda propter habitaculi penuriam, cum nulla sit, habenti videlicet templum vniuerso mundo maius & amplius, quod ad formam & modum attinet: quod verò materiam spectat, nihil ab ipsis cõferri possit, quod cum sua comparetur domus materia: illos ad summum lapides, ligna, æs, & aurum argentumq; in opus comportare posse: quæ omnia, & multo plura rerum genera ex terra fuerint petenda; sibi tamen totum calum pro sede ac throno tenent, & vniuersam terram pro pedum scabello premi: atque ita vtriusque partis materiam nullo pacto posse ab hominibus aquari: formam verò & modum construenda sibi domus, ne cogitando quidem attingi mortalibus posse. Quippe quos omnis eius, quod vltra calum superat, spacij ratio prorsus fugiat: se verò magnitudinemq; suam etiam supremo calo immensa ratione superiorem esse. cuius etiam pedes nec terra tota capiat. compertum verò est, eum, qui commodè in throno sedet, non protensis, verum molliter contractis sedere cruribus, totaq; femora vsque ad genua fere in throni plantis tenere. Ex quo intelligimus, totum spatium quod à supremo calo vsque ad terram vndique constat, neque tibiari Dei plenè esse capax. Ex hoc certissimo & verissimo Dei pronunciatu manifestè inferitur, nec Deo opus esse constructa per mortales domo, nec illos domum vllam Deo dignam construere & parare posse. Quæ est ista domus, quam ædificabitis mihi? Duo etiam admiranda, & uti videntur, natura inter se opposita sibi vendicat Deus; quæ nullo pacto à mortalibus cognosci, nedum præstari possunt perpetuam actionem, & quietem pariter perpetuam. Namque prouidentia virtutisq; suæ regum thronum calos esse definiuit, terram autem suorum pedum scabellum esse ait; illos moueri variisq; volui motibus, nemo natura peritus est, qui ambigat; terram autem in æternum stare, nulli non est compertum. ex quo consequitur, eundem immotum perpetuo, mouere & agere, atque in omnem vndique partem virtutem efficacitatemq; suam exercere,

Dei perpetua
actio & quiete

cere, omnia prospicere, omnia visere, omnia complere immobilem & immotum, & vbiq; præsentem, sursum, deorsum, dextrorsum & sinistrorsum; & tamen eodem semper tenore habentem: Si ascendero in calum tu illic es; si descendero in infernum, ades: Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Etenim manus tua illuc deducet me, & tenebit me dextera tua. Et dixi, forsitan tenebra conculcabunt me, & nox illuminatio mea in delictis meis. Quia tenebra non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur, sicut tenebra eius, ita & lumen eius. Atque ita calum ut sedes, & terra ut scabellum pedum, vtraq; simul indicant, Deum simul perpetuo agere ac mouere, perpetuoq; quiescere, non quali quiete ac motu corpus afficitur, sed quale vtrumque genus infinita virtutis numini atq; simplicissimo spiritui tribuendum est: apud quem nullum est impossibile verbum. Quod cum ita sit, quod nec capere locus vllus potest Deum, neque vlla concludere ac tenere terrena domus, quo minus omnia compleat, penetret, visat, & regat, quis est iste locus [terrenus] quietis meæ? Atque hanc ipsam rationem, uti non nouam, nec recens declaratam, istis exploratam ac certam esse oportere, Deus subindicat, utpote ab ipso primi illius templi structore expositam & nominatim exceptam. Ergo ne putandum est, quod verè Deus habitet super terram? Si enim calum & cali calorum te capere non possunt, quanto magis domus hæc, quam ædificauit? Iam verò non solum separanda domus indigere negat, utpote tam magnifico sedentè throno, sed nec si simile inuaret quippiam, artificem quempiam terrenum & mortalem, sed neque ex supernis ministris & spiritibus, id operis redempturum, utpote cum

Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt vniuersa ista.

Humani sermonis ratione & usum, ut alias per sapè, Deus in hoc etiam obtinet responso: nam qui sedendi habitum, qui pedes etiam sibi in habitationis ratione adscripsit, idem nunc in fabricarum ædificationumq; argumento manus quoque sibi vendicat. Etenim si de calis ac terra naturalibus his, quæ oculis cernuntur corporeis, atq; humano cognoscuntur sensu, agatur, constat verbo Domini calos esse firmatos, & spiritu oris eius omnem virtutem eorum. Verum, uti repetimus, diuina oratio humano conformatur sermoni pro loci, temporis, ac rerum oportuno argumento. Quo dicto duo etiam alia significantur, nempe hæc omnia, calum videlicet atq; terram, cum omni eorum ornatu, motu, virtute, & efficacitate, non fuisse æterna: ideòq; subiugitur, & facta sunt vniuersa ista. Deinde etiam sibi non fuisse necessaria, utpote quæ ab ipso sine illis æternum manente creata fuerint, atque ita non sui causa, vel ad sibi commodos usus edita. Præterea etiam, si denuo creari similia aut complura alia placuerit, integram constare sibi sapientiam, integram facultatè & copiam, cum eadem, qua ista omnia creata sunt, manus efficacissima constet. manus mea, potestas, virtus, & efficacia mea. Verum enim verò nobis præter istum sensibus expositum calorum thronum, ac terrenum scabellum pedum Dei, alia sese cognoscendam & indicandam, breuiter insinuat creatura: quæ præstantius in se ipsa Dei opus

Nona creatura, & templi nouum.

conti-

Hominis
cicatio.
Gen. 1.

Indid. 2.

continet & probat. atq; ei sermone, quo hæc dicta & explicata sunt, aptius multo conuenit; uidelicet humana natura animo & corpore constantis potissimæ partes, ipse, inquam, animus, qui in paruo hoc mundo calt, & corpus etiam, quod terra obtinet vicem: siquidem utramque hanc partem singulari præter ceteras creaturas modo, atq; ut ita loqui liceat, singulari opera conditam, factam, perfectamq; ex fide accepimus. In aliis namque creaturis & condendis omnibus legimus: Et dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux. & dixit, Fiat firmamentum, & factum est ita. Dixit verò, Congregentur aqua, & appareat arida. Et ait, Germinet terra herbam viuentem, & factum est ita. Et dixit Deus, Fiant luminaria. Dixit autem Deus, Producat terra reptile animæ viuētis. Dixit quoque Deus, Producat terra animam viuentem in genere suo. Ac tandem, Vidit Deus quod esset bonum, & ait: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & c. Et creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum & feminam creauit eos. & paulo post: Formauit igitur Deus hominem de limo terra, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem. Hunc calum & hanc terram, quæ antea non fuerant, singulari consilio & opificio Dei creata, sedem Dei & scabellum pedum ipsius magis etiam propriè intelligimus, quam istas vniuersi mundi primas & maximas partes. Et quidem huius naturæ similem domum humana arte construi non posse. Quis enim alteram creaturam homini similem creare nouit? Hæc autem manu sua & singulari efficacia atq; artificio & opera facta, nec antea censare, nec antea fuisse, sed in tempore à se facta existisse, ait: Quam ergo domum ædificabitis mihi, & quis est iste locus quietis meæ? Quæ oratio cõ tendit, ut sibi gratam, & conuenientem domum, & sui capacem nullo pacto, nulloq; artificio, consilio, sumptu, atq; opere per homines construi posse, declaret, neque aliam excogitari sedem præter eam, quam ipse sibi iam factam tenere & implere constituerit: nempe humanam naturam calo ac terra constantem, quam ipse condiderit, & sibi dicauerit, atque iam occupare adornet. Animaduertendum verò est, hoc in responso non dicere Deum, Ego in calo sedeo, & terram pedibus compleo meis. sed, Cælum sedes, siue thronus meus, & terra scabellum pedum meorum. Non enim necesse est, ut rex ac princeps quispiam eam, quam sibi parauerit, sedem ante suam appellet, quam sedendo occupat: ex quo enim primum sibi destinauit, suam iure appellare possit, quam postea certa auctoritate & ratione sibi dicatam & consecratam, ita iam exornat, auget, & amplificat, ut nemini præterea cuiuspiam regi minori sine scelere & capitali facinore liceat occupare. Inter uerita enim ad regiam pertinentia maiestatem, Thronus, mensa, poculum, & equus, & uxor numerantur. quæ cuiquam alij usurpare capitale olim ducitur. Atqui ante Verbum in terris visum & conuersatum humana quidem natura à Deo condita fuerat, ac sedi temploq; Dei destinata, sed nondum plene usurpata, utpote nondum initiata, & ad tantam sustinendam maiestatem accommodata & aptata, donec Verbum, in quo diuinitatis plenitudo

Mifnatioh
tra&atu de
iure regio.

nitudo omnīs corporaliter inhabitat, caro factum habitauit in nobis; & uir-
ditus gloriam eius, gloriam quasi Unigeniti à Patre, plenum gratia & ve-
ritatis; ac de plenitudine eius omnes accepimus gratiam pro gratia. atq; hoc
pacto reconciliata, aptata, exornata, & amplificata natura hominum diu-
num templum aptum, gratum, & perpetuum non consecratum tantummo-
do, sed vsu ipso atque ueritate possessum & excultum constitit: Si gustatis
quoniam suauis est Dominus; ad quem accedentes lapidem uiuum ab homi-
nibus quidem reprobaturum, à Deo autem electum & honorificatum ipsi, tam-
quam lapides uiui superadificamini domus spiritualis. & Paulus: Sicut er-
go accepistis Iesum Christum Dominum, in ipso ambulate, radicati & su-
peradificati in ipso in gratiarum actione. An nescitis quoniam membra ue-
stra templum sunt Spiritus sancti, qui in uobis est, quem habetis à Deo, &
nō estis uestri? Empti enim estis pretio magno, glorificate & portate Deum
in corpore uestro. Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim
estis templum Dei uiui, sicut dicit Deus, Quoniam inhabitabo in illis, &
ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. & Qui vice-
rit, faciam eum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur am-
plius. Huiusmodi templum non manufactum, id est, non huius creationis,
uerum per Christi agni Dei uirtutis communionem nouum, inquam, ta-
bernaculum amplius & perfectius quam ullum aliud humana opera &
arte factum, inducunt & Ioannes in noua Hierosolyma ciuitate sibi visum.
Et duodecim porte duodecim margarite sunt per singulas, & singula porta
sunt ex singulis margaritis, & platea ciuitatis aurum mundum tanquam
vitrum perlucidum; & templum non uidi in ea: Dominus enim Deus om-
nipotens templum illius est & agnus. & paulo antè idem, Audiui uocem
magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, &
habitabit cum eis. Verum enim uerò quanquam hunc sibi dictum ac desti-
natum thronum, & huiusmodi scabellum pedum suorum declararit indi-
caritq; Deus, & illius quoque Apostoli interpretati hominum genus hæc in-
ratione significari docuerint, non tamen promiscuè omnes homines in hoc
sacro sancto edificio collocatum & constructum iri declarat: sed eos tantum
qui sese huic adificationi idoneos lapides præbuerint; homines, inquam mo-
destos, non alta sapientes, sed humilibus consentientes, pares, spiritu mites,
& ad naturæ humanæ simplicitatem, quæ humanitas dicitur, cõformatas,
fide firmos, & spe constantes, atq; pœnitentiæ studentes. denique illis suo
in genere persimiles lapidibus, quos Deus ad altaris constructionem in fi-
gura usurpandos præcepit. Et edificabis ibi altare Domino Deo tuo de lapi-
dibus, quos ferrum non tetigit, & de saxis informibus & impolitis, & of-
feres super eo holocausta Domino Deo tuo. Hos itaque spirituales & arca-
nos lapides sibi ad templi sui structuram probari Deus ait; qui non huma-
na, siue mundana sapientia & arte aut industria sese commendabiles osten-
tent, sed quantum præstari ab ipsis ex Dei beneficio possit, lapidem illū an-
gularem probatum imitentur; qui sese ita comparatum docebat: Venite ad
me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos: tollite iugum

Ioan. 1.
1. Pet. 2.
Coloss. 2.
1. Cor. 6.
2. Cor. 6.
Apos.
Heb.
Apost. 21.
Indid.
Disini tēpli
lapides qui.

meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde; & inuenietis requiem animabus vestris. Tales, inquam, lapides se in suo concinando ac sibi aptando templo optare & probare, tales excepturum, & lapidi illi viuo admoturum declarat, & pollicetur Deus.

Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum & contritum spiritu, & trementem sermones meos?

Beati pauperes.

Beati pauperes spiritu, ait Praceptor, quoniam ipsorum est regnum caelorum: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Pauperculum autem vocari intelligimus eum, qui nihil praecari sibi vel tribuit, vel arrogat; sed suam maximam & solidarum virtutum agnoscens inopiam, fide ad diuinam clementiam benignitatemque confugit, atque emendanda vitia, & poenitentia dignis fructibus ferendis omni conatu studet. Contritum spiritu, propter sui agnitionem: & trementem sermones meos: quibus honesta praecipio & exigo, contraria veto, ut utrumque, quod in se est, obseruet exequitur, studeat, & ex diuina exequatur ope. Atque haecenus ad illam perorationis Israelitarum partem responsum est; qua templi terrestres maiestas quasi magnum quippiam Deo reconciliando obiciebatur. Domus sanctificationis nostrae, & gloriae nostrae. In qua nos sancti esse arbitramur, & gloriabamur propter structurae magnitudinem, pulchritudinem, & vasorum atque donariorum copiam & artem: quae omnia summa putant & aestimant homines; Deo tamen spiritui purissimo ac diuissimo humanorumque bonorum nihil egenti, sola animorum simplicitas & veritas, virtutumque ornamenta probantur, cetera vero quasi aliena, atque ad spiritum non attinentia spernuntur: imò & cum ad improbitatem & abusus transferuntur, per homines, improbata vastationi addicuntur. S. S. E. In iram concitauerunt eum in collibus suis, & in sculpilibus suis ad emulationem eum provocauerunt. Audiuit Dominus, & spreuit, & ad nihilum redegit valde Israel. Et repulit tabernaculum Silo; tabernaculum suum, ubi habitauit in hominibus. Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici. Et conclusit in gladio populum suum, & hereditatem suam spreuit. Quod apud hunc Psaltem virtus & pulchritudo vocatur, hoc est, tabernaculum, in Israelitarum deprecatione gloriae nostrae domus eodem sensu dicitur, nisi quod hic templum, illic vero tabernaculum indicatur. Superest autem ad alteram peroratoriae argumentationis partem responsio; in qua sacrificiorum & ceteri cultus frequentia ab Israelitis commemorata, & ad persuadendum vel impetrandum allegata sunt. Ea vero duobus commendabatur nominibus, altero cultus & hostiarum ac victimarum: quae laudem gratulationemque diuinam respiciunt; altero cultorum, qui quo plures & frequentiores fuerint, solo numero ab hominibus aestimantur; cui aestimationi antiquitatis etiam auctoritas accedit; quae minoribus & posteris grauis & angusta habetur. Virumque nomen deprecatores illo orationis membro complexi fuerant. Vbi laudauerunt te patres nostri. Et quidem utraque haec, si rectè & legitime facta rationem, & simplicitatem, puritatemque seruent suam, quo tempore à Deo instituta & imperata sunt, quoque

Ad Israelitarum argumentationis responso. Templum.

Sal. 77.

Sacrificia & cultus.

quoque duratura decernuntur, & sancta & grata suo in genere, suoque in foro habentur & probantur. atque ita complurium ex illis antiquis sacrificiis per Noahum, Abrahamum, Melchisedekum, Aharonem, Dauidem, Salomonem, & Heliam factitatis probationem & gratiam atque litationem obseruare est. Verum enimvero cum ista vel hominum vitio & moribus, aut negligentia, vel temeritate & audacia, vel alia quavis perversitate, aut inscitia ab instituta ratione ad aliam quamlibet detorquentur causam, vel mutantur & inuertuntur, vel ambitiosè aut auarè tractantur: denique quocumque contaminantur pacto; vel etiam peracto iam, quo duratura fuere, tempore antiquata & obsoleta rursus repetuntur, ab institutoris mente & consilio ac mandato deuia, non magis grata probataque euadunt, quam quae ex natura vel modo vitiosa illegitimaque pronunciantur. In qua quidem tum plurimos ex antiquis ritibus & cultibus, tum eos qui post Euangelium promulgatum exercebantur, à se censerit Deus ait. Nam de antiquis compluribus iam apud hunc Vatem Deus improbando dixerat: Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? plenus sum: holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui, & c. De iis vero quae secundum postrema iam antiqui testamenti tempora vitiosè factitabantur, per Malachiam predictum: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & non suscipiam munus de manu vestra. Atque de illorum veterum sacrificiorum extinctione, & noui Christiani sacrificij perpetui expectatione arcana apud eundem: Ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus, & vos polluitis illud. Itaque duobus nominibus illa, quae quondam fiebant, sacrificia improbata iam esse didicimus; altero propter factitantium vitium; quia cum ipsi impuriore, & propter legis infirmitudinem adhuc maledicto obnoxij essent, nihil usquequaque perfectum peragere poterant; altero vero propter ipsarum hostiarum naturam: quae significare quidem verum sacrificium poterant, cum ritè & purè agerentur, verum litare non valebant. S. S. E. Sacrificium & oblationem noluisi, neque placita sunt tibi [quae secundum legem factitabantur] aures autem perfecisti mihi & illud: Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique; holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Quam bene hoc cum Isaia oraculis conueniat, nemo non videt. Iam vero post aedificatam nouam Hierosolimam templumque Deo ex hominibus lapide Christo Iesu coaedificatis exstructum, dedicatum, & consecratum nihil minus quam vetera illa antiquata, obsoletaque sacra, quae à deprecatoribus allegabantur & cogitabantur, acceptum, atque probatum iri, Deus declarat & protestatur.

Qui immolat bouem quasi qui interficiat virum: qui mactat pecus, quasi qui excerebrat canem: qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat: qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo.

Antiquorum rituum genera omnia complexus hoc loco Deus, non magis iam post Euangelicum sacrificium sibi placitura aut probanda esse ait, quam qua natura impura, vel lege vitiosa declarata, vel omnino fuerint vetita atq. execrabilia pronuntiata: nam presente re figuram rei arripere stultum, umbram pro luce amare insanum; caduca & infirma veris, aternis & efficacibus praeponere plusquam profanum prorsusq. nefarium desinitur. Neque homo, neque canis, neque sus legitima sacrificiorum habita unquam fuere materia; imò unumquodque horum inter vetita & nefaria numeratum. Sanguis omnis à sacrificiis arcetur, atq. ut humi occulatur institutum est. Sanguis verò suillus duplici nomine reiectus à sacris, proprio videlicet sanguinis, & suis, à quo effusus fuerit. Idolo benedicere idem est, quod auctoritatem & numen nihil valenti, nihilq. sentienti rei tribuere. Cuiusmodi benedictionis exemplum fuerit.

Benedicere idolo.

Termine, siue lapis, siue es defixus in agro

Stipes ab antiquis, tu quoque numen habes.

& illud: Nunc Dea tu succurre mihi; nam posse mederi

Multa docet templis picta tabella tuis.

Non magis utiles, nec minus vetitos atq. nefarios post Euangelij promulgationem fore antiquos ritus Israelitis olim frequentatos, quam quos etiam in lege vetitos exceptos iam inde à principio compertum est. Hoc verò Deus ipse per Vatem pronunciauit. quos etiam & ante Euangelium propter cultorum & factitantium prauitatem repudiatos legimus. Euntes discite, quid est (diuinus monebat Magister) Misericordiam volui & non sacrificium. Et quidem ij, quos deprecatores Isaias induxerat, ex eorum numero censebantur, qui post Hierosolymam terrestrem à Romanis Tito duce captam ac dirutam, cum Iudeis illinc abductis, per totum terrarum orbem dispersi vagantur, & inter ceteras nationes à Deo reiecti, & Euangelij lumine carentes viuunt, eorum videlicet soboles & posterij, qui primi Christi veritatem & virtutem atq. beneficium repulerunt, idq. contumaci quodam antiquorum rituum & paternarum traditionum studio in Euangelij inuidiam incenso & exardescente egerunt, omnibus humanis viribus, artibus, dolis, insidiis, omni denique conatu & industria in eam sententiam coniurati conuenerunt, ac data opera incubuerunt, ut herede occiso, & hereditate eiecto, paterna ipsi scilicet fruerentur, atque Christi Iesu nomine oblitterato suum Mosén, non qualem Mosés ipse sese praeiuit, sed qualem ipsi vel inuitum, ac diuersa multo protestatiū statuere & propugnare velle praeuenerunt, praeferrent, atq. assererent, vel, ut res ipsa habet, ut, qua ipsi iam laborabant, insania, avaritia, ambitione, totiusq. vita & morum corruptela, & mundana ac terrestri sapientiae professione fruerentur, & crucis crucifixiq. nomen & laudem obscurarent, ac de hominum sermone & memoria oblitterarent. Hoc illud scandalum crucis est, de quo sepius agit Apostolus. Itaq. tunc impensius gaudebant, cum Christianorum partes vehementius ab inimicis affligebantur, per eosdem etiam incitatis & adiutis. S. S. E. Misit Herodes rex manus ut affligeret quosdam de Ecclesia. Occidit autem

Iudaica infania.

Scandalum crucis.

Ab.

Iaco-

Iacobum fratrem Ioannis gladio: videns autem quia placeret Iudaeis, apprehendit & Petrum. Erant autem dies Azymorum. Huiusmodi criminum grauissima exceptione commendatione illam praeferens parum Israelitis deprecatoribus redarguit eleuatq. per Vatem Deus, ostēditq. scelus quamobrem reiecti & in reprobum sensum permissi, ac tandem ad longam correptionem in eas, quas ferunt penas damnati sunt.

Hæc omnia elegerunt in viis suis, & in abominationibus animarum eorum delectata est. vnde & ego eligam illusiones eorum, & quæ timebant, adducam eis.

Iam, uti arbitramur, prædictionis huius explicata sententia est. qua crimen declaratur vis adhibita, & industria posita, atque pertinaciter continuata ad Euangelium Christi repellendum & infamandum, idq. propter terrestrium & corruptibilium rerum cupiditatem, hoc est, propter avaritiam, & nominis ac loci sui conseruationem: quæ ipsis, Christo admissio, periclitari videbantur. Id quod ab isdem etiam declaratum fuit. Quid facimus, quia homo hic signa multa facit? Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum; & venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem. Quod prudenter se cauere putantes, nefarium commiserunt scelus, quamobrem venerunt Romani, & tulerunt locum ipsorum & gentem. id quod per Vatem hunc prædictum est. & quæ timebant, adducam eis. Non quidem hæc à Deo iram inferente, sed iusto iudicio agente dicta sunt, nempe ob illam culpam.

Ioan. 11.

Excidi Hierosolymam. Iam prædictum.

Quia vocaui, & non erat qui responderet: locutus sum, & non audierunt: feceruntq. malum in oculis meis, & quæ nolui elegerunt.

Plena sunt sacrosancta noui Testamenti charta testimoniis & exemplis vocationis Dei per Iesum Christum Filium, perq. Apostolos suos editæ & proclamatae, signisq. confirmata maximis, & protestationibus assiduis repetita. In nouissimo die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat, dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua. Et tamen maxima & præcipua pars eorum, qui hæc tunc, & saepe aliis his per similia audierant, fecerunt malum in oculis meis [ait Dominus] & quæ nolui, elegerunt. Repulerunt enim verbum salutis, idco facta est illis iniquitas hæc sicut interruptio cadens. ut alibi Vates ait: Quid igitur dicemus? quod gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est: Israel verò sectando legem iustitiam, in legem iustitiam non peruenit: Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus: Offenderunt enim in lapidem offensionis. Sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis & petram scandali, & omnis qui credit in eum non confundetur. At qui huiusmodi repulsam Euangelio datam, & vexationem in Euangelij ministros tantopere exercitam, quanquam iniuriosam & iniustam, prorsusq. impiam, tamen diuini honoris & pietatis tuenda, legis conseruanda, & prophetica rationis vendicanda & asserenda prætextu ab istis, qui hoc loco notantur, paratum & promotum iri Deus ait, frustra tamen hoc tentandum,

Rom. 9.

Iudæorum amulatio.

randum, utpote irritum & inefficax euasurum, Euangelio semper manente, superante, & ad perfectam victoriam perituro. Hoc ipsum interpretatus Iesus, discipulos pramonens docebat: Memento sermonis mei, quem ego dixi vobis, Non est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur; si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt. Sed hac omnia facient vobis propter nomen meum: quia nesciunt eum qui misit me. Si non venissem & locutus fuisset eis, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, & Patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis, qua nemo alius fecit, peccatum non haberent: Nunc autem & viderunt, & oderunt me & Patrem meum; sed ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. Hac locutus sum vobis ut non scandalizemini, absque synagogis facient vos: sed venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se prestare Deo. & hac facient vobis, quia non nouerunt Patrem neque me. Sed hac locutus sum vobis, ut cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Hoc Iesu Christi Domini monitum & predictum, apertam nobis interpretationem ad eos qui subiunguntur, versus prabet.

Audite verbum Domini qui tremitis ad verbum eius, dixerunt fratres vestri odientes vos, & abiicientes propter nomen meum: glorificetur Dominus, & videbimus in lætitia vestra; & ipsi confundentur.

Apostolos IESU, Christiq; primos discipulos atq; Euangelij Christiani ministros ex Israelitis delectos, ac diuini sermonis cultores pios illa compellat vox. Audite verbum Domini qui tremitis ad verbum eius. Quod diuinum verbum pie, religiosè, studiosè, atq; efficaciter auditis, capitis, colitis, & exequimini. Dixerunt fratres vestri, Israelita dicti, atq; iactationis exprimenda auctores notantur: quos per sepe ab Apostolis, viri fratres, appellatos audire est, utpote Abrahami, Isaaci, & Israelis, eorundem videlicet maiorum posterorum, & ad spiritalem etiam regenerationis comunione studiosè vocatos. Quid autè isti Apostolis ac discipulis ceteris dicturi essent, in summa refertur, Glorificetur Dominus. Prætexentes cultum & laudem Domini quidquid aduersus vos conari & male agere valebunt, id accuratè molientur, & tamen diuini nominis zelo & studio se id facere iactabunt. Sequenti autem sabbathopenè uniuersa ciuitas conuenit audire verbum Dei. Videntes autem turbas Iudæi repleti sunt zelo, & contradicebant eis, quia à Paulo dicebantur, blasphemantes. Tunc constanter Paulus & Barnabas dixerunt, Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æterna vitæ, ecce conuertimur ad gentes: sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ. & Paulus: Fratres, voluntas quidem cordis mei & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem.

Testi-

Testimonium enim perhibeo illis, quod emulationem Dei habent, sed non secundum scientiam: Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuerè, iustitia Dei non sunt subiecti. Hanc autem Dei iustitiam, quam Euangelij ministri prædicabant, quamq; vnicus efficere potest Christus, Israelita isti impugnatores & inuidi sine Christo sibi promissam esse, aiebant; & usurpatum iri iactabant. Hoc est quod ex istorum sermone refert Vates. & videbimus in lætitia vestra. Lætitiam enim inenarrabilem & conseruatam in calis prædicantes ac testati laudabant Apostoli: quã tamen isti se sine Christo visuros & obtenturos dicebant; frustra tamen hoc ab istis iactatum iri Deus ait. Ipsi tamen confundentur. De cuius rei viuis & certis exemplis illud vnum referri conuenit: Exurgens autem Princeps sacerdotum, & omnes qui cum illo erant, quæ est hæresis Saducaorum, repleti sunt zelo, & iniecerunt manus in Apostolos, & posuerunt eos in publica custodia. Angelus autem Domini per noctem aperiens ianuas carceris, & educens eos, dixit: Ite, & stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ huius. Qui cum audissent, intrauerunt diluculo in templum, & docebant. Adueniens autem princeps sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt concilium. & omnes seniores filiorum Israel, & miserunt ad carcerem, ut adducerentur. Cum autem venissent ministri, & aperto carcere non inuenissent illos, reuersi nunciauerunt, dicentes: Carcerem quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes stantes ante ianuas, aperientes autem, neminem intus inuenimus. Ut autem audierunt hos sermones magistratus templi, & principes sacerdotum, ambigebant de illis quidnam fieret. Adueniens autem quidam, nunciauit eis, quia ecce viri, quos posuistis in carcerem, sunt in templo stantes & docentes populũ. Tunc abiit magistratus cum ministris, & adduxit illos sine vi; timebant enim populum, ne lapidarentur. Et cum adduxissent illos, statuerunt in concilio, & interrogauit eos princeps sacerdotum, dicens: Præcipiendo præcepimus vobis ne doceretis in nomine isto: & ecce replestis Ierusalem doctrina vestra, & vultis inducere super nos sanguinem hominis istius. Respondens autè Petrus & Apostoli, dixerunt: Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. Deus patrum nostrorum suscitauit Iesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. Hunc Principem & Saluatorem Deus exaltauit dextera sua ad dandam pœnitentiam Israeli & remissionem peccatorum. & nos testes sumus horum verborum & Spiritus sanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi. Hæc cum audissent, dissecabantur, & cogitabant interficere illos. & paulo post: Et conuocantes Apostolos, cesis denunciauerunt ne loquerentur in nomine Iesu, & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij: quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Omni autè die non cessabant in templo & circa domos docentes & euangelizantes Christum Iesum. Hanc verò prædictã confusionem & pudefactionẽ siue arrogatã laudis frustrationẽ declarãs Deus ita pronũciat.

Vox populi de ciuitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis.

Anti-

Antitheton est eius dicti, quod à Deo ex Iudeorum Evangelij inimicorum persona fuerat relatum. Illi enim inducebantur dicturi, Glorificetur Dominus, videbimus in lætitia vestra. quasi significarent, salutis lætiam ab Apostolis celebratam, suam esse ipsorum, qui legem observarent ac propugnarent divinam; qui Hierosolyma urbis maiestatem: qui templi tuerentur & assererent sanctitatem: qui Deum benedictum semper in ore haberent, ut Pontifex ille ex communi & perpetuo more interrogabat: Tu es Christus Filius Dei benedicti? Et quia non omnes qui Deum benedictum pronunciant, propterea solum gratum & propitium, aut purè cultum habere dicendi sunt; sed qui eundem pro præscripta conditionis ratione colunt, hoc est, qui voluntatem illius faciunt; ostendit ac declarat idè lætitiæ, quam sibi arrogandam præsumserant, celebritatem, quamq; victoria & gratulationis vocibus decantandam sibi expectabant, in clamores vocesq; vertendam esse, quales in bellicis ac turbatis temporibus edi solent tumultus & horroris, doloris pavorisq; indices tum ex civitate ab hostibus expugnata, tum verò de templo ipso capto & incenso, tum maximè Dei ipsius iram & ultionem in suis inimicis edentis ac declarantis. Neque enim Romanorum sola virtus & potentia satis erat ad illius urbis excisionem, & gentis abduktionem, nisi ex Dei iudicio permetteretur in eum populum expeditionem
 » ducere propter commerita scelera castigandum. S. S. E. Et ut appropinquavit Iesus videns civitatem, flevit super eam dicens: Quia si cognovisses &
 » tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi: nunc autem abscondita
 » sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circuibunt te inimici tui
 » vallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te undique, & ad terram prosterment te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem
 » super lapidem; eoque quod non cognoveris tempus visitationis tuæ. Vox Domini reddentis retributionem inimicis suis. In Hierosolymitani excidij historia inter cetera damnati loci prodigia, & illud insigne commemoratur vocis de templo audite, quæ divini favoris migrationem aperte declararet. His itaq; responsi huius versibus explicatis, illius perorationis partis depulsio & redargutio absolvitur. quam postremam deprecatores allegauerant, videlicet: Domus sanctificationis nostræ & gloriæ nostræ, vbi laudauerunt te patres nostri, facta est in exustionem ignis, & omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas. Neque verò suum propositum de regno suo inter homines statuendo, de populo sibi deligendo, creando, exaltando, & amplificando propter Hierosolymitanum excidium, & Iudeorum abductionem, ac reliquorum Israelitarum reprobationem, irritū, frustratumq; iri Deus ait, utpote cui integrum sit vel ex lapidibus suscitare filios Abrahæ, vel aliam quamlibet sibi asciscere gentem, & ascitam instruere, ut iam Mosi dictum fuerat. Quia quod præcipuum & maximè optandum est, atq; ipsi Deo constitutum & certum, novum hominum edere & producere genus, quod nunquam antea edito exemplo hominis, naturam tueatur integram, & ex Deo natum verè dicatur: quippe ad divinam virtutis ac misericordie absolutam ostensionem hoc requirebatur solum, ut nova
 exsta-

Mar. 14.

Ioseph de bello Iudæico.

Sup. 64.

Novus homo.

exstaret creatura; quæ secundum Deum creata in sanctitate & veritate coram ipso divinam probaret regenerationem & filiationem. idq; ut manifestum declararetur opus Dei, non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo natum diceretur genus, non naturali pariendi modo, id est, non ex huius creationis exemplo, sed ex repentina mortuorum resurrectione effectū euaderet, tanta celeritate & virtute, ut nullo modo ad naturam communem procreandorum siue animalium, siue hominum legem, sed ad infinitam sæcunditatem, & inexhaustam uberitatem benignitatemq; Dei referendum esset. Hoc maximum ac planè divinum generationis ac renouationis humane arcanum arcanis & figuratis verbis, propheticiq; sermonis ambage significatum hoc loco Deus voluit.

Ante quàm parturiret, peperit: ante quàm veniret partus eius, peperit masculum.

Humana natura à Deo sæcundata, nouoque generi edendo comparata, quam alio nomine Ecclesiam, alio etiam nouam Ierusalem, atq; ad eam Sionis Ecclesia. filiam vocatam audiuius, in hoc oraculo indicatur verbis feminea terminationis. ТНАННІЛ & ІАЛДАН, & НІМЛІТАН, parturiret, peperit, & secundo peperit, siue euasa est. Significatur autem fore ut quamquam Hierosolyma illa prior vetus reiciatur, & illius temporis ac reipublica facies obliteretur prorsus; tamen eodem tempore frequentissimus atque ornatusque Dei filiorum populus sine ulla pariendi mora editus exstet, utpote non ex consuetudo terreni Adami, hoc est, terrestris matris more, cui dictum est: In dolore paries filios tuos. Verum ex diuina virtutis efficacitate: cui
 » nullum verbum verè dictū & pronunciatum est impossibile. atque ita illud
 » expeditu quoque facillimum fuerit, ut de ipsius sponsa dicatur: Ante dolendum peperit, & ante quàm veniret нневел partus difficultas ei, & euasa est masculi [parens.] Nec verò ex hoc argui potest, post partum dolituram esse, quando neque lingua idiotismus, neque rei natura ratioque euincit. Nam si dolendum est mulieri grauida; si difficultas fuerit ferenda, Partuum affectione.
 » id ante partum pati & ferri necesse est: post partum enim non dolens proprie, sed нМАЛЕТАН, euasa & læta mulier dicitur. S. S. E. Mulier cum
 » parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: cum autè peperit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et quidem in naturalibus & communibus mulierum partibus hæc perpetua affectionum series & consecutio est, tristitia primùm partus aduentu hora; deinde dolores, & ipsa partus pressura, siue postrema nixio, atq; euestigio à partu, præcipuè maris, lætitiæ & gratulatio. Verum enimverò in partu diuina singulari & præternaturali efficacitate ac virtute edendo longè aliter habet atque euenit res: non enim vllus antecedit partum dolor, nulla comitatur omnino pressura ac difficultas, & maxima & inenarrabilis consequitur lætitiæ. Cui rei testem locupletissimum & exemplum illustrissimum & primum, atque planè diuinum Mariam virginem producere & indicare conuenit. quam nulla vterum gestandi fatigatam lassitudine, declarat officium statim ab ipso primo conceptu cognata inuisenda factum:
 V V V quod

Gen. 2.

Partuum affectione.

Ioan. 15.

Maris virginis partus.

quod aliàs communi mulieri, primùm pragnanti, fieri minimè potuisset, propter importuna & assidua ab eo tempore ad partum vsque fastidia: Verùm de hac sanctissima virgine scriptum est: Exurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana cum festinatione in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariae, & salutauit Elizabet. Quid expeditius, quid alacrius, quid integrius potuit significari? Præterea iam ipsis postremis ac partui proximis diebus iter cum Iosepho è Nazareth Beithlemam vsque confectum; demum nullum omnino latum dolorem, nullã accidisse prorsus pressuram integerrimæ & intaminatissimæ virgini in ipso pariendi filij articulo, illud etiam aperte declarat. Impleti sunt dies ut pareret, & peperit filium suum [non vllius hominis patris] primogenitum, & [ipsamet] pannis eum inuoluit, & [eadem] reclinauit eum in praesepio. Et pastores [ad spectaculum à Deo atq; ad testimonium vocati] venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam [primam, non iacentem, sed presentem, & officio intentam] & Ioseph [eodem modo & habitu] & infantem positum in praesepio. Videntes autem cognouerunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc: & omnes qui audierunt mirati sunt de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Huius diuini partus instar eum, quem Christiana Ecclesia & Ierusalem sancta editura erat, habiturum, Deus auctor per Isaiam docet; hoc tantùm discrimine, quòd illo Maria partu vnicus natus est, idemque masculus primogenitus; hac verò, de qua agimus fecunditate multi edendi simul pradicantur, ut maxima celeritate magnus & frequens populus conuentusq; exset multorum fratrum ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, ob eam rem primogeniti ex mortuis & primogeniti in multis fratribus dicti: qui de plenitudine illius accipientes gratiam pro gratia filij Dei nominentur, & sint. Nam quos præscluit & præsclinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut ipse sit primogenitus in multis fratribus, quos autem præsclinauit [in gloriam filiorum Dei] hos & vocauit [per Euangelium] & quos vocauit, hos & iustificauit; quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine. Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filij redemptionis suæ, in quo habemus redemptionem, remissionem peccatorum: qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creatura, quoniam in ipso condita sunt vniversa in calis & in terra visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatus tenens: quia in ipso placuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in celo sunt. Ioannes Ecclesiis, quæ sunt in Asia. Gratia vobis & pax ab eo qui erat, & qui est, & qui venturus est, & à septem spiritibus qui in conspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ [humana] qui dilexit nos, & lauit nos à pecca-

peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nos regnum & sacerdotes Deo & Patri suo. Ipsi gloria & imperium in secula seculorum Amen. Et quidem ex huius primogeniti morte & resurrectione corum, qui Dei filij facti sunt, mortificatio & resurrectio effecta est; idq; Dei in illo existentis, & mundum sibi reconcilians virtute; verum hoc discrimine res expedita est, ut ipse primogenitus mortem pro omnibus gustaret acerbissimam, atq; ita deinde vitam resurgens repeteret diuinam, latissimam, & efficacissimam deinceps perpetuo à morte immunem. cuius virtute illud efficeretur, ut qui illi asciti & vocati coniungerentur fratres, in ipso commortui, quamquam non dolentes, tamen verè commortui conuiuificarentur, & conresuscitati renascerentur noua creatura & filij Dei ex eiusdem communicatione filiationis vocati, atq; ita conresuscitati & glorificati in caelestibus demum sederent. Hoc itaq; pacto noua illa caelestis Ierusalem sponso coniuncta suo ante quam parturiret, peperit: & ante quam veniret partus [siue pressura] eius, peperit masculum. Hominem interiorum, qui secundum Deum creatus est in iustitia, sanctitate, & veritate: hunc enim partum hoc intelligimus in argumento, hunc partum omnium sanctorum à Deo in Ecclesia editorum, qui inter se, & cum capite suo, primogenitoq; fratre vnus sunt, Ioan. sicut Pater & Filius vnus sunt. Omnes enim filij Dei estis per fidem [quæ Gal. 3. reuelanda erat] in Christo Iesu. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudeus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus neque femina. Omnes enim vos vnus estis in Christo Iesu. In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque preputium, sed noua creatura. Si quis ergo in Christo, noua creatura: vetera transferunt; ecce facta sunt omnia noua. Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum. Atque huius nouæ generationis, noui partus Ecclesiæ ex virtute & efficientia Dei spectatissimum exemplum, idq; frequens, vnus & alterum magna celeritate, & nullo parturitionis dolore editum. Primùm vno die fere centum viginti simul vna hora ante tertiam Spiritu sancto repletos, & noua creatura effectos admirantes turba respondentem Petrum audiere. Dextera Dei exaltatus Christus, & promissione Spiritus sancti à Patre accepta effudit hunc, quem vos videtis & auditis. & paulo post: Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia & Dominum eum & Christum fecit Deus hunc Iesum, quem vos crucifixistis. His auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostolos: Quid faciemus, viri fratres? Petrus verò ad illos, Pœnitentiam (inquit) agite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum, & accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim est repromissio & filius vestris, & omnibus qui longè sunt, quoscunque aduocauerit Dominus Deus noster. Aliis etiam verbis plurimis testificatus est, & exhortabatur eos, dicens: Saluamini à generatione ista praua. Qui ergo receperunt sermonem eius, baptizati sunt. & appositæ sunt in die illa anima circiter tria millia. En vna die ultra centum & viginti circiter tria millia animarum facta, non multo etiam post, Loquentibus

- AA. 4. Apostolis ad populum superuenerunt sacerdotes, & magistratus templi,
 & Saducei dolentes quod docerent populum, & annuntiarent in Iesum
 resurrectionem ex mortuis, & iniecerunt in eos manus, & posuerunt in cu-
 stodiam in crastinum: Erat enim iam uespera. Multi autem eorum qui au-
 dierant uerbum crediderunt, & factus est numerus uirorum quinque mil-
 lia. Paucis etiam post diebus cum audissent Apostoli qui erant Ierosolymis,
 quod recepisset Samaria uerbum Dei, miserunt ad eos Petrum & Iohan-
 nem. Qui cum uenissent, orauerunt pro ipsis ut acciperent Spiritum san-
 ctum: nondum enim in quemquam illorum uenerat, sed baptizati tantum
 erant in nomine Domini Iesu. Tunc imponebant manus super eos, & acci-
 piebant Spiritum sanctum. Caesaræa etiam loquente Petro, & annuncian-
 te Iesum, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant uerbum; &
 obstupuerunt ex circumcissione fideles, qui uenerant cum Petro, quia in na-
 tiones gratia Spiritus sancti effusa est. Audiebant enim illos loquentes lin-
 guis & magnificantes Deum. Factum est autem cum Apollo esset Corin-
 thi, ut Paulus, per agratis superioribus partibus, ueniret Ephesum, & in-
 ueniret quosdam discipulos: dixitque ad eos, Spiritum sanctum accepistis
 credentes? At illi dixerunt ad eum, Sed nec si Spiritus sanctus est, audiui-
 mus. Ille uero ait: In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: In Iohannis
 baptisate. Dixit autem Paulus, Iohannes baptizauit baptismo penitentia
 populum, dicens: In eum qui uenturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est,
 in Iesum. His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Iesu, & cum im-
 posuisset illis manus Paulus, uenit Spiritus sanctus super eos, & loque-
 bantur linguis, & prophetabant. Erant autem omnes uiri fere duodecim.

AA. 16. Denique cum Paulus & Timotheus Derbem & Lystram aliaque per-
 transirent ciuitates, tradebant eis custodire dogmata, qua erant decreta ab
 Apostolis & senioribus qui erant Ierosolymis. & Ecclesie quidem confir-
 mabantur fide, & abundabant numero quotidie. Eodem etiam tempore Ec-
 clesia per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habebat pacem, & adi-
 ficabatur ambulans in timore Domini, & consolatione Spiritus sancti re-
 plebatur. Hanc benignam filiorum Dei frequentiam breui tempore, imò &
 repente, reparatorum sibi prauisam Vates noster admiratus indicabat.

Indid. 9. Quis audiuit unquam tale? & quis uidit huic simile: nunquid par-
 turiet terra in die una? aut parietur gens simul? quia parturuit,
 & peperit Sion filios suos?

Tanta, tam frequentis animarum & reparatorum hominum sobolis
 inauditum antea exemplum contemplatus animo Vates, atque admiratione
 persecutus, responsi impetrandi causa rogat, quidnam noua rei illud sit, &
 unde ortum habeat, quod natura uiresac rationes anteuertat, & praterat?
 Nam neque terra, neque animalibus ea uis est, eaque fecunditas, ut una die
 subito suas in lucem proferat proles: diu enim sub terra iacet occultum se-
 men antequam herbam aut plantam reddat, qua etiam, cum primum in lu-
 cem prodit, adhuc tenerima, & ferè informis est. Iam uero animalium,
 atque hominum precipue, genus eandem, aut etiam longiorem in gignendo,
 &

& edendo partu moram perferit, raramque profert sobolem uel unicam, uel
 ad summum gemellos, qui nutrirī & alī possint. Quamobrem genē hanc
 repente enatam, & statim suo in genere adultam atque pręstantem, neque ex
 terra uirtute cuiuspiam, neque ex communi calorū in terras influxu: nec
 etiam ex certa nationis fecunditate ortam, credere ullo pacto conuenit. Et
 tamen uidemus Sion filios suos una die peperisse, & nouam edidisse sobo-
 lem, eamque frequentem ac densam, & ipso ex partu adultam & ualentem:
 quippe quam primum editam eloquentem audire est: eloquentem uero uari-
 is linguis & magnalia Dei. usque adeo doctam, ac diuinarum humana-
 rumque rerum cognitione præditam, ab ipso matris utero euasisse mirandum.
 Hac interrogationis admirationisque ambage illud ab Isaia significatum est,
 quod breuius & apertius Ioannes de hac regeneratione docuit. Qui non
 ex sanguinibus, nec ex uoluntate carnis, nec ex uoluntate uiri, sed ex Deo
 nati sunt. Id quod etiam apud Vatem nostrum Deus aperte declarans, do-
 cet: nouum hoc hominum genus nouo modo & exemplo editum suum ipsius
 opus fecunditatisque sua diuina fructum esse, sua uirtute editum, atque ita
 non solum generationis principio, hoc est, diuino arcano semine, sed modo
 etiam, tempore, celeritate, uirtute, atque omnibus aliis partibus ad se pertine-
 re, suamque probare benignitatem & fecunditatem tanto post mundū con-
 ditum, interuallo declaratam, naturam uirtutemque suam in plures commu-
 nicatam filios uolentis, & illud uerè ac re ipsa præstare, quod cantatū qui-
 dem antea, nondum tamen impletum, & absolute fuerat præstitum, Ego
 dixi, diu estis, & filij excelsi omnes.

Nunquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam? dicit Do-
 minus: Si ego, qui generationem ceteris tribuo, sterilis ero? ait
 Dominus Deus tuus.

Benignitatis quidem & bonitatis Dei donum ultrò & indulgenter da-
 tum totius mundi creatio ex nullo semine, sed ex uoluntate sola, & uerbi
 prolatione edita, ita ut quod non antè erat, esse iuberetur, & in sum repete
 existaret. Verum hoc beneficium mundo collatum, aliud maius requirere &
 exigere iubebatur, ut quod uerè esset, semperque fuerat, se ipsum largè effun-
 dens, uera atque admiranda generatione communicaret, atque, ut ex eo, quod
 non fuerat, id, quod est, non extare modò, sed crescere & multiplicari con-
 cesserat, & concessum, ut efficeretur donauerat: ita ipse, qui uerè est, &
 naturam suam aternam obinet, nouum quoque ederet, aternumque genus,
 nouoque multiplicatū producendi & existendi modo, ut omnis natura in suis
 prolibus multiplicata letatur, & commendatur: ita ipse longè maiore ture
 diuinitatis communicatione sua in suis sanctis admirabilis, laudandus, at-
 que aternis laudibus extollendus, & ipsa diuina proles in parente suo letare-
 tur Deo. S. S. E. Sit gloria Domini in seculum seculi, letetur Dominus in
 operibus suis. Qui respicit terram, & facit eam tremere, tangit montes, &
 fumigabunt. Iucundum sit ei eloquium meum, ego autem delectabor in Do-
 mino. Argumentationis huius uis ex loco à contentione sumitur. Si quod
 non erat, per me creatum, & mea benignitate multiplicatum letatur iure
 optimo

optimo ego, qui solus sum, aternusq. sum, noua, & ex mei communicatione generata multiplicatione letari possum. quae soboles tanto dignior est ut generetur, quanto id, quod verè est, & verè ac solidè infiniteq. bonum est, dignius est eo quod ex se non fuerat, neque id quod est, à se, sed à verbo spiritusque oris mei habet. S. S. E. Verbo Domini cali firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Argumentationis huius explicationem verborum quoque animaduerso adiunabit. qui alios parere facio, ASBIR, rumpere siue frangere faciam. Verbum SABAR, frangere, rumpere, & impertiri significat. Deus autem vnicuique rerum generi suas formas, suasq. partes & vices, atq. adèd singularia etiam, quae indiuidua dicuntur, frangit, & impertitur: idem etiam percutit, & sanat, idem occidit, & viuere facit. Ab hoc verbo SEBER nomen fit, quod inter alia parienti extremam oportunitatem, atq. ipsum partus discrimen significat. quocumque horum significato interpretemur, cum diuina quadrat veritate. Ego, qui aliis natura cuiusq. communicationem & propagationem impertior: ego, qui parturientibus in ipso discrimine praesto sum atq. opem fero, ipse non pariam. Ex exemplari lingua, VELO OLID, non generabo & parere faciam? Namq. hanc explicationem verbi figura, coningatio, & rei ratio exigit. Quippe simplex verbum pariam, illic pronunciatum OLED, at verò OLID, gignam & parere faciam, Latine est. In quo significat, se veritatis atq. numinis largitione sui, id est, communicatione spiritus, Ecclesiam Sionemq. suam fecundaturam parituram sine dolore ac discrimine filios, qui secundum Deum in iustitia, sanctitate, & veritate nati, filij Dei dicantur, & sint. non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, quare neque cum dolore & fractione, ut Adami & Euae filij nascuntur, sed ad similitudinem partus virginis, in qua, quod natum fuit, ex spiritu sancto est, & vocatum Filius Dei. Ita & hic populus qui nascetur, quem fecit Dominus, ex aqua & spiritu sancto natus, Filius Dei vocandus praecinitur, atque ita natus & vocatus demum euasit. Quomodo omnia nobis diuina virtutis sua, quae ad vitam & pietatem pertinent, donata sunt per cognitionem eius, qui vocauit nos propria gloria & virtute; per quem maxima & pretiosa nobis promissa donauit, ut per hac efficiamur diuina consortes natura fugientes eius, quae in mundo est, concupiscentiae corruptionem. & ego, qui generationem ceteris tribuo, sterilis ero: ait Dominus Deus tuus. ANIHA MOLID ego ille generare faciens. Nihil enim quod diuina benedictionis expertus fuerit, generare potest: ergo ego, qui ipsamet infinita benedictio sum VE GHATSARTHI. & prohibitus tui? GHATSAR, claudere, retinere, vetare, tardare, impedire Latinis verbis exponitur; & in iis animantibus, quibus generatio, conceptus, & parienti facultas negatur, frequenter vsurpatur. Ita Sara ad virum: Ecce conclusit me Dominus, ne parerem. Hoc idem verbum GHATSARANI vsurpauit. Est autem hoc loco verbum GHATSARTHI utriusque significationis, actiua & passiuæ, capax ex formationis ratione & vsu. At enim, bonitati, fecunditati, liberalitati ac prouidentiae misericordiaeque suae non conuenire sterilitatem aut sibi ferendam, aut Ec-

clesia

clesiae suae, id est, humanae naturae valde sibi amatae, inferendam. Has enim rationes, hac iura, nomina Dominus Deus tuus appellata significant misericors, benignus, verax, idemq. gubernator & rector tuus. Pronomen tuus, feminina voce in exemplari constans, Ecclesiam indicat. cui à sanctis omnibus spiritibus & Angelis, atq. ab omnibus humane & pie sapientibus & sentientibus gratulationem postulat, atque adèd ab ipsis nouis, quos prouidet filiis, quin etiam à Patribus & Patribus omnibus antiquis, huius promissi non ignaris, ad quos etiam eiusdem gratiae societas & communicatio pertinet.

Lætamini cū Ierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam: gaudete cum ea gaudio vniuersi, qui lugetis super eam.

Angelos spiritusq. electos omnes in ministerium creatos & ordinatos Dei humanum genus exornare & amplificare volentis, & ad eam rem variis ordinibus distinctos; praeterea homines omnes pios, & humanae ruinae calamitatisq. conscios, omnes humanam naturam amare, facile intelligimus; suo quosq. modo captiuitatem humanam lugentes diuina doctrina saepe inducit. Hos omnes, praecipue verò homines bonos, ad gratulationem domini diuini, & fecunditatis Ecclesiae donatae, Vates vocat. atq. in hunc chorum eos includit, de quibus dictum: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolantur. Tum quod bonis animis, & liberalibus, minimeq. inuidis, gratissima bonorum communicatio & effuso semper accedit, tum quod iis ipsis omnibus eiusdem boni communio parata est, suis temporibus opportunè impertienda.

Vt iugatis, & repleamini ab vberibus consolationis eius, ut mulgeatis, & delitiis affluatis ab omnimoda gloria eius.

Diuina liberalitatis datum optimum, ac donum perfectum, amplissimum atq. copiosissimum est. quod non solum eos qui regenerati recensq. nati fuerint, sed etiam eos, qui à constitutione mundi tanto beneficio sese non reddiderint indignos alere, nutrire, pascere, ac prorsus beare valet. Id quod denarius ille operis omnibus, à summo etiam diluculo conductis expectatus, aperte declarat: qui, quamquam primum postremis datus, ceteris omnibus plenè & integrè persolutus fuit. Sterilem autem prius Ecclesiam illam spiritualibus filiis non antea editis, ubi matrem fieri diuino contigerit munere ac dono, consolatione magna fructuram significat, magnaq. bonorum vbertate augendam, & non solum nouis filiis alendis idoneam, sed ad priores etiam reficiendos sufficientem. Omnes enim quotquot fuerunt eruntq. homines, qui in regno calorū conscribentur, ad eandem Ecclesiam pertinebunt, quocumque illi tempore vixerint, siue ante, siue post Christum ad Patris dexteram in gloria collocatum; ut omnes, tam praeteriti quam praesentes & futuri homines, diluuij tempestate, in vnica Noahhi arca seruari sunt: maximo diuinae virtutis & veritatis arcano. Haec omnia, quae publicam communemq. piis omnibus beatitatem felicitatemq. significant, orationibus verbisq. ex partus & parienti figurato sermone translatis dicuntur. Sumitur autem figura ex puerpera aliqua, cuius vberibus tanta, tamq. salubris lactis

copia

Donum Dei
in omnes.

Denarius.

Ecclesiae fecundatae vbertas.

Ecclesia omnium sanctorum mater.

copia est, ut non solum infantibus à se recens editis, sed aliis familiaribus, & uernis etiam, atq. vicinarum mulierum filiis alendis abunde sufficiat. quos eodem lacte pastos, simili affectos virtute euadere consequens fuerit. Ita quæ prima Apostolos & discipulos Christi peperit, noua Ierusalem, & ad alios ex omni natione edendos virtutem ex Deo accepit, & ubertatē bonorum sibi diuinitus concessorum patribus omnibus, & antiquis piis communicauit. ex quo effectum est, ut & ipsi Dei & Ecclesie filij euaderent, & verè predicari possent. Neque enim inuide aut parcè, aut ex parte, sed plenè, sed abundè, sed affluenter de Spiritus sancti diuitiis ac donis Christiana donata Ecclesia fuit. Antiqua enim tempora ex parte promissum audire diuinum, ex parte uaticinia tulerunt, varièq. muneribus & beneficiis instructa fuere: sed cum uenerit id quod perfectum est, euacuabitur, quod ex parte est. Quæ enim noui Testamenti sancti diuina dona abundanter & affluenter data sunt, in antiquos etiam patres, reges, & Prophetas utilissima redundarunt: quippe quæ ab vno Christo, qui primus & nouissimus appellatur, profecta sunt. Non secus atq. ea quæ antiquis in figura continebantur, ad aurea ætatis quoque homines re & ueritate pertinere. quæ etiam ab eiusdem uerbi uirtute & efficientia emanauerunt. Nolo enim vos

1. Cor. 10.
 » ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes
 » mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari,
 » & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum
 » spiritualem biberunt (bibeant autem de spiritali consequente eos petra: petra autem erat Christus) sed non in pluribus eorum beneplacitum est
 » Deo. Nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri,
 » ut non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt. Neque
 » idololatra efficiamur sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est:
 » Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur,
 » sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die viginti-
 » tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt,
 » & à serpentibus perierunt. Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum
 » murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura
 » contingebant illis: Scripta sunt autem propter nos, in quos fines seculorum
 » deuenere. Hæc igitur ita secum in vno Christo connexa & communicata sunt,
 » ut quæ antiquis in figura contigerant, ad nostræ ætatis pertineant ueritatem,
 » & quæ uerè & efficaciter diuina dona, dataq. optima nostris data sunt,
 » ad illorum etiam referantur utilitatem & usum, ut pote ab vno eodem pastore
 » ad totum comparata ac defusa gregem. Verum hoc discrimen in his indicatur,
 » quod in nostros dona hæc primò abundare, in antiquos redundare Deus uoluit.
 » id quod uel prima uel lingua uerbis exactè declaratur. Namque ubi Latine legimus, & delitiis affluatis ab omnimoda gloria eius, exemplar habet, MIZIZ KEBODAH. CX ZIZ amplitudinis eius. dicitur autem ZIZ, quod ex quacunque copia redundat, ut ex igne flamma, ex lamina splendor, ex mare flumina, ex flumine inundante riuorum & stagnorum repletio, & pratorum irrigatio ac saturitas. Itaq.

quam-

quamquam Latini hoc uocabulum aliàs splendorem, aliàs omnimodam ut hoc loco, id est, abundantem; interdum pulchritudinem interpretentur, commune tamen & amplum nomen est, ad omnem redundantiam significandam. Hispanice proximam huic uocabulo uim obtinet Resulta. De la resulta de su grandeza. Persistitur enim in translatione d. stenti ueris, quod uel leuiter pressum, dum mulgetur aut fugitur, abundè effluit, ut extra sugentis infantis os etià redundet, in sinumq. deriuatur maternum. Id quod Deus ipse uia & appositiſſima similitudine per Vatem declarat.

Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego declinabo super eam quasi fluuium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam gentium: quam sugentis, ad uera portabimini, & super genua blandientur uobis.

Diuina doctrina, sapientia, & uirtutis Ecclesia communicanda donorum abundantem ac redundantem copiam lactis fluminibus ac torrentibus per similem fore ait (Namque institutam noui partus, & infantum atque lactationis allegoriam persequitur.) Ita autem uerberem describit, ut infantibus propriis & alienigenis etiam reficiendis & alendis, abundè satis superq. suffecturam dicat, eodem dicendi tropo, quo Psaltes aliquando usus est: Iustitia tua sicut montes Dei, iudicia tua abyssus multa. Homines & iumenta saluabis Domine (quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam Deus. Filij autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tue, & torrente uoluptatis tue potabis eos. quoniam apud te est fons uita, & in lumine tuo uidebimus lumen. Hanc uitam, hoc lumen, & hoc inenarrabile maximorum bonorum donum SALOM nomine significat hoc in loco Deus: pro quo cum Latine reddimus pacem, aliam definire oportet ab ea, quam dare potest ac solet mundus, omnium, quæ expeti expectari ue oporteat, quæq. humano sensu cognosci, aut ore dici plenè non datur, bonorum perfectissimam summam. Hanc pacem primò Hierosolymæ filijs promissam, iisdemq. sperantibus & expectantibus, hoc est, Apostolis ac discipulis fidelibus flumini exundantis instar à se suggerendam, consequenter autem torrentibus ex eodem fluuio redundantibus, ad gentes quoque deducendam, Deus pollicetur. A quibus gentibus Apostoli ac discipuli latissimè accipiendi eodem pacis flumine potis & saturatis infliorum etiam ius, dignitatem, & auctoritatem atque commoda omnia adoptatis, atq. ita omnibus ac singulis amanter accipiendis, tractandis, & ab amantissimo Patre gestandis, & amanter curandis ac fouendis. Super eos, qui primi Euangelium receperint, hoc est, Apostolos, atq. ex circumcisione fideles, quasi fluuium pacis: in eos autem qui ex gentibus crediderint, quasi torrentem inundantem gloriam gentium. Quæ beatitatem, felicitatem atq. gloriam, amplitudinemq. suam uni Dei gloria acceptam referent, atq. per Apostolos ac discipulos primos illos Ecclesie filios ministratam sibi agnoscunt & gratulabuntur. S. S. E. Vos testes estis & Deus, quam sanctæ & iustæ, & sine querela uobis, qui credidistis, fuimus. Sicut scitis qualiter unumquemque uestrum, sicut pater filios suos deprecantes uos, &

Psal. 35.

Pax Dei.

1. Thess. 2.

XXX

conso-

consolantes testificati sumus, ut ambularetis dignè Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam: & ideo nos gratias agimus Deo sine intermissione, quia cum accepissetis à nobis verbum auditus Dei, accepistis, non ut verbum hominum, sed sicut est verè, verbum Dei: qui operatur in vobis, qui credidistis. Vos enim imitatores facti estis, fratres; Ecclesiarum Dei, qua sunt in Iudæa in Christo Iesu. Nos autè debemus semper gratias agere Deo semper pro vobis fratres dilecti à Deo, quòd elegerit vos Deus primitias in salutem in sanctificatione spiritus & fide veritatis. in qua & vocauit vos per Euangelium nostrum in acquisitionem gloriae Domini nostri Iesu Christi. Vtrosque itaq; suos filios à se in Ecclesia natos charos, gratos, & iucundos, atq; paternis officiis iuuandos, in sinu gestandos & fouendos & super genua sibi exhilarandos esse pradicat. Perstat enim in eadem parentum & filiorum translatione. Ad vbera portabimini. In exemplari, GHAL TSADTHI nassev, super latus tollemini & gestabimini. Ita ut à matribus, ita ut à patribus charissimi infantes in sinu, & ad sinistrum latus tolli ac gestari solent, ambulantiibus videlicet; sedentibus verò super genua teneri, & crurū motu, ac manuum fulcimento, cantus voce ac tinnitu, & omnibus crepundiis exhilarari. & super genua blandientur vobis. THESAGHASAGHV, passiuum est, oblectabimini. Lusitanicè, Heredes agasabados. Has in se credentibus & sperantibus partes exhibiturum, hac oblectamenta effecturum Deus in se recipit; contra verò à fide abalienatis, & Euangelij repulsoribus ultionem vindictamq; allaturum se minatur.

Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, & in Ierusalem consolabimini.

Maternus effectus Dei erga sanctos. Maternum erga infantes affectum tenerrimum natura finxit vsque adeò, ut oblectandi filios causa ad miraculum vsque gestire & obloqui, canere, blandiri, etiam seueriores matronas videamus. Cuius affectus in star sibi declarandum promittit, indicatq; Deus tanto teneriorem, efficaciorè, & prastantiorem, quanto humanis omnibus diuina prastant: eamq; consolationem non verbis tantum, sed re, sed virtute, sed spiritu suggerendam, qua verè animus affectus gaudeat, sicut & vnus ex his experimento sibi probatissimum gratulatur. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua exhortamur & ipsi à Deo. quoniam sicut abundant passionibus Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Quam quidem consolationem non verbis aut opinione, & imputationis imbuta persuasionem, sed re, ac veritate, efficacitate, & spiritu in sensus etiam ipsos redundante virtute cognoscendam esse, Deus pradicat, idq; per admirabilem illam renouationem interioris hominis perceptum iri significat.

Videbitis, & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba germinabunt, & cognoscetur manus Domini in feruis eius, & indignabitur inimicis suis.

STA-

STATVRÆ in pueris atq; in humanis animaliumq; corporibus incrementum vel breuitas non carni, sed ossibus tribuitur. Namq; caro fluxa & caduca atq; infirmissima totius corporis pars est, in continuo fluxu sita, atq; nullo pacto in se consistens ac durabilis. Id quod facillè ex morbis vel inedia arguitur, vel etiam ex curis ac sollicitudinibus, quibus animalis, atq; hominis precipuè corpus vehementer macrescit, interdum verò & contabescit, ossibus tantum suum conseruantibus modum. Quæ cum robusta & solida permanferint ac succi plena, vegetum & agile conseruant corpus. His autem alendis & consolidandis, atq; oportuno succo sufficiendis, cor praeest, spiritusq; suppediat ad eam rem idoneos atque viles. Cor autem nulla re magis afficitur & iuuatur, quam letitia, qua, modo vera & honesta contingat, cum fruitur, commodissimos omni corpori atq; ossibus precipuè suggerit spiritus. ut ex illo docemur carmine: Anima mea exultabit in Domino, & delectabitur super salutare suo. Omnia ossa mea dicent, Domine quis similis tibi? Id ipsum ex contrario confirmatur documento: Spiritus tristis exsiccat ossa. Atq; hac ratio est quamobrem educandis infantibus letitia & exhilaratio postulatur, utpote ad ossium incrementum, & vires firmandas valde vitilis. In qua translatione persistens Deus, ait: Videbitis, & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba germinabunt. THIPHRAHNAH, Florebunt. Ita ut facillè decus, incrementum, ac virtus vestra diuina efficientie tribuatur. & cognoscetur manus Domini ferui eius. Manum Domini virtutem efficaciamq; salutis verae arbitramur. alluditq; adnotatio hæc ad Aegyptiacam libertatem, & magnū miraculum in rubro mari editum, Israelitis tuto & incolumi pede, in offensoq; gradu euasis, & inimicis in mare demersis, & occisis. Cuius beneficij magni & arcani frequens apud Vates commemoratio est. Iam verò illa publica, & communi salute, quam in medio terra Deus per Christum operatus est, Euangelium Israelitis primum, deinde toti orbi afferendum promittitur. Cuius virtute credentes & pii seruemur & sanctificentur; increduli verò & contemptores, iustissimis addicantur pœnis.

Quia ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ eius, reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis.

Extremum iudicium igne inchoandum sancti omnes ex sacra arcanaq; disciplina tradunt. Atque Euangelij iudicium ignis in star habiturum, & Vates & Apostoli docuerunt. imò publicæ omnes rerum ac temporum mutationes cum sacra scripta tractant, Deum in igne venientem indicant. Sic enim legis ferenda tempore Sinamontem igne ardentem mortales videntes, Dei agnouere tum presentiam tum virtutem. sic sibi aduersus inimicos opem laturum Deum ignis pracedentem vim pratulisse, Psaltes ait: Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida. Ignis autem natura ac vis duo eodem tempore eademq; efficit opera: alterum est, quòd ea, quæ corripit, si firmitudinis elementa & semina in se habeant, ad purissimum excoquere, & meliora longè quàm fuerant, reddere, ut au-

XXX 2

rum

rum precipue & gemmarum quadam rara genera, & vitri materiam: alterum vero, quod ea que impura offendit, & sordes omnes consumere, atque ita loca, quibus ista fuerint, expurgare solet. Eiusdem virtutis & efficacitatis instar, diuinum tamen & arcana definitum ratione, sacrosancto Dei Euangelio diuina adscribit philosophia, seruandi & purificandi ac sanctificandi eos, quos fides commendat, veraque pietas munit, sordidos vero atque impuros, fide carentes, vel obaudire & obsequi nolentes, reiciendi, & aeternis pœnis destinandi. Hunc ignem Christi in calos reuersi, & ad Patris dexteram sedentis, nomine & efficacia incensum, & partem peragitem suas, primum Apostolos, discipulos, & complures etiam e populo uisisse, & sensisse, sacra narrat historia, iisdem omnino signis & conditionibus, qua apud Vates nostrum predicta constant. Quia Dominus ecce in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ eius. Cùm complerentur dies Penitenc-

A. 1.

stes, erant omnes pariter in eodem loco. Et factus est repente de calo sonus tamquam aduentus spiritus uehementis, & repleuit totam domum, ubi erant sedentes: & apparuerunt illis dispersite lingue tamquam ignis, seditque supra singulos eorum. Vt vero hos, quibus insedit, purgauit, ita iis, quibus contemptus & spretus est, iram indignationemque minatus, ex diuino iudicio pœnas arrogauit. Id quod ut caueretur Apostolus Petrus monebat: Saluamini, inquit, à generatione ista praua. Hoc est quod declarando & confirmando Vates repetit.

Indid.

Quia in igne Dominus iudicabit, & in gladio suo ad omnem carnem, & multiplicabuntur interfecti à Domino.

Dei gladius
verbum.

Ignem quid hoc loco esse intelligeremus explicuimus: idem autem verbum Dei gladium esse, ac dici, ex Apostolis didicimus. Verum hoc inter virumque est discriminis ex effectis cogniti, quod ignis natura & vis partim purgat, partim deuorat & consumit. Gladius vero ad deuorationem, occisionem, & discisionem usurpatur tantum, & ad separationem eorum, que vel coniuncta, vel fuerant nimium cortigua, inter que, propter acutiam ac duritiam facile penetrat. Vnius autem est sermo Dei, & efficax, & penetra-

Hcb. 4.

bilior omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis. Hanc itaque Euangelij virtutem exercendam quoque Deo predicat Vates: non quidem in omnes homines, sed in animales tantum, eos, inquam, qui nihil ulterius aut sapere, aut viuere voluit, quam quod animalis homo contingere possit. Hos enim carnem hoc loco Vates nominat, quos

Caro.

Anima.

Apostolus animam à spiritu distinctam nominauit. Nam diuidenda atque separanda carni proprie & apud idoneeque gladius paratur. Ignis itaque Euangelium est, idemque gladius, qua gladius carnem à spiritu seiuungens, qua vero ignis carnem exurens, spiritum vero purificans. Namque & igne spiritus purgari, argumento est medicorum industria pyras, & igneus publice ac private pestis & contagii temporibus incendi iubentium. Itaque hoc spiritus gladio, quod verbum Dei esse Apostolus definit, ad omnem carnem occidendam usurpatum iri, Vates ait, & multiplicabuntur interfecti à

Domino.

Domino. Hunc etiam gladium interpretatus Vates alius, indicabat: Et Apoc. 1. conuersus vidi septem candelabra aurea, & in medio septem candelabrorum aureorum similem Filio hominis, vestitum podere, & pracinctum ad mamillas zona aurea: caput autem eius & capilli erant candidi tanquam lina alba, & tamquam nix: & oculi eius tanquam flamma ignis, & pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardentis, & vox illius tanquam vox aquarum multarum: & habebat in dextera sua stellas septem, & de ore eius gladius utraque parte acutus exibat: & facies eius sicut sol lucet in virtute sua. & idem rursus: Et vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocatur nomen eius verbum Dei; & exercitus qui sunt in calo sequebantur eum: in equis albis, vestiti bysso albo & mundo. & de ore eius procedit gladius acutus, ut in ipso percutiat gentes. Et ipse reget eos in virga ferrea, & ipse calcet torcular furoris ira Dei omnipotentis. Atque ita illud efficitur, quod per nostrum Vatem fuerat ante predictum. & multiplicabuntur interfecti à Domino. Magnam itaque vltionem diuino igni & gladio sumendam hoc vaticinium significat, idque omnibus cunctarum nationum hominibus altero ex duobus vel utroque inuolutis crimine, ab iis videlicet, qui sese puros ac sanctos sibi fingunt, videri aliis tales volunt; & ab iis, qui manifestè impuri & profani sunt. Viraque enim factio à modestis, temperatis, & vera pietatis cultoribus valde discrepat; & quamquam amba inter se opponantur, tamen amba Dei iudicio sunt obnoxia, cognoscentis quidem hominum non facta modo, sed cogitata etiam, & pro iudicij ratione utrisque rependentis.

Hominum
impiorum
ordines duo.

Qui sanctificabantur, & mundos se putabant in hortis post ianuam intrinsecus.

Sanctiuitatis non veritatem, sed simulationem ex humano ingenio, consilio, atque arbitrio excogitatum, quocumque pacto eam sibi fingere homines cogitent, in hoc genus refert Vates, sanctificationem, inquam, non ex Deo petitam, speratam, & perceptam, sed ex opinione in externis tantum definitam rebus & ritibus per ipsos excogitatis, vel ex loco, vel ex ritu, vel ex modo ac tempore. Verba, sanctificabantur, & mundos se putabant, in exemplari lingua manifestè arguunt, sanctificationem & puritatem, non ex re & veritate, sed ex propria ipsorum presumptione & usurpatione atque ostentatione utrumque verbum in quarta reciprocorum coniugatione pronunciatum HAMITHKADESIM HAMITAHERIM. illi sanctificantes, illi purificantes se ipsos in hortis. EL HAGANOTH, iuxta hortos, post ianuam intrinsecus. In exemplari clarius. AHAR AHAD BETHAVECH, post vnum in medio. Quo tropo singuli sibi sua sanctificationis sibi parare, ac destinare loca separatim intra singularis horti septa significantur. Cuiusmodi quidem sanctificationis formam aut scenam Ismaelitarum & Machometanorum nationi frequentatam nouimus, suas moscheas, quas vocant, inter arbores & hortos plerumque extruunt, ibidemque sese crebris purificationibus ac lustranti lotionibus. ad quos etiam referendè, quicumque eiusmodi sibi prescribunt purificationis & sanctificationis formas & formulas. Atque

Hypocritis
& carnis
fau-
ditas.Machometanorum
moscheas.

Improbi & impuimoz.

talibus etiam nugis gentium sacrificulos suis populis imposuisse, & imponere, ex antiquorum, nostrisq. cui cognoscere est historicis. Aliud vero improborum, & iudicij pœnis addicendorum hominum genus est, nihil neque internam nec externam, vel religionem, vel modestiam, puritatem, continentiamve curantium, sed omnia indiscretè & profanè per abusum turbantium, atq. nihil inter natura horrendas & impuras atque mundiores formas rerum sibi ipsis discriminis decernentes, siue ad victum, siue ad cultum. Ex quo etiam turpium atq. impurorum vitæ morum culpa facile arguitur. Nam quæ animalia hoc loco exempli causa nominantur, ex natura symbolo morum significant contaminationem, atq. execrabilem corruptelam.

Qui comedunt carnem suillam, & abominationem & murem.

Sus.

Suem apud omnes nationes impuritatem significare morum, & Homerus in Circes veneficiis indicauit, & Latinus retulit philosophus:

Horatius.

Vixisset canis immundus vel amica luto sus.

Serpens.

Abominationis Latinum nomen serpens apud antiquum scriptorem est serpentum, reptilium, atq. vermium omne significans genus, & quidquid putre, putidum & execrabile est. Murium autem natura nulla ex parte utilis omni in loco inuisa, damnosa, & nocens pro similibus usurpatur moribus. Quamquam autem horum dissimilia vitia & crimina, tamen quia ab uno vero ac recto diuiduntur ac differunt omnino, ideo uno ad pœnarum iudiciũ inuoluuntur crimine. Simul consumuntur [igne & gladio] dicit Dominus. Et quidem alteri ab alteris nimium diuersi, quod ad externam facit speciem, cum illi puritatem, saltem puritatis umbram, sectari videantur, isti impuritatem apertè & impudenter atque iniuriam exercent: tamen quod virique à Dei voluntate, & ab humanitatis verò sensu alieni sint, quidquid pratexant aut excusent, Dei iusti iudicis nec notitiam fallere, nec sententiam effugere valebunt. Hoc est quod subiungitur:

Mures.

Ego autem opera eorum, & cogitationes eorum: [Non facta & acta solum, sed commeta & cogitata mortalium cunctorum sibi nota, atque ex consequenti iudicio suo obnoxia esse declarat predicatq. Deus: idq. breuissima & expeditissima oratione, quam eclipticam rhetores nominant, deliberati atq. decreti consilij & mentis certa indicem. qualem illam apud

Virg. Aen. 1.

Latinum poëtam: Quos ego. Sed motos præstat componere fluctus.

Euangelium.

Ita Deus sibi omnia nota indicat: verum id agere modo, ut congregatis omnium nationum populis, hoc est, ut omni terrarum orbi per Euangelium appellato, se proborum hominum misericordem parentem, rursus verò improborum & infidelium seuerum iudicem & vindicem se præbeat, aliis quidem in salutem & amplissimam felicitatem, aliis verò in ruinam & pœnam. Atq. ita effecturũ, ut ex edito primũ in utramq. partè exemplo, qui reliqui, & superstites fuerint, misericordia conditione amplexi sectentur, & ex diuino obtineant beneficio. & hoc pacto ex omnibus nationibus, gentibus & linguis vnà demũ sancta construatur & coagmetetur Ecclesia.

Ecclesia.

Venio ut congregẽ cum omnibus gentibus & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam.

Tri-

Triplicem hominum mentem significatam audiimus, vnã eorum, qui sanctitatem sibi ipsi ex arbitrio confingunt: alteram contemptorum & improborum prorsusq. deprauatorum: Tertiam verò indicatam sanctitatis veræ amatorum & studiosorum: eam tamen ab vno Deo effici credentium, ac communicari sibi modeste ac pie poscentium, atq. per humana virtutis diuinitus adiute exercitationem curantium & studentium. His tribus formulis vniuersum hominum teneri genus, atq. ipsos etiam, quos deprecatores illi allegabant, Israelitas patres appellabant suos, diuinog. cultui operam dedisse predicabant. Ad hos itaque omnes examinandos per Euangelij prædicationem, & per Spiritus sui sancti donum sese iam aduentare, per hunc Vatem Deus predicat ac protestatur. Coniungendos ex omnibus nationibus & linguis, & eos verè sanctificandos, suisq. ornandos diuinis virtutibus, qui ad tertiam fuerint instructi formulam, & videbunt gloriam meam. Suam gloriam Deus misericordiam illam & liberalitatem appellat, qua sanctum Spiritus donum coram nationum ac linguarum omnium frequentia maxima in discipulos Christi effusum est, iam non seruos, non hospites & aduenas, verum filios & ciues sanctorum nominandos adificatos super fundamentum Apostolorum & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis adificatio constructa crescit in templũ sanctum in Domino. Atq. ita hoc gladio, hoc Euangelij igne separatio illa efficienda significatur. de qua Christus, Nolite, inquit, arbitrari, quia pacem venere mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam; & inimici hominis domestici eius. Neque verò in hoc aduentu Israelita omnes reiciendi predicantur, sed separandi ita, ut qui simplices, & Euangelio accipiendo prompti reperti fuerint, assumantur; ceteri verò suo in peccato relictis consequentibus euentibus relinquantur addicti (vsque ad nouissimam restitutionem ex diuina misericordia expectandam.) Eos verò, qui excepti & assumpti, atq. ad filiorũ adoptionem adnumerati fuerint, certissimo signo notatos, & ad cognoscendum expositos euasuros ait; cognoscendum autem non ipsi tantum Deo, sed hominibus etiam. cuius de signi, siue nota, siue characteris discretionem apud hunc ipsum Vatem dictum fuerat: Omnes qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. & rursus: Reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter, quod os Domini locutum est. Contestante Deo signis & virtutibus, & portentis, & Spiritus sancti distributionibus. Namque ut antea Israelita ab aliis gentibus circumcisionis discernabantur signo, circumcisio autem illa manu fiebat humana: ita Deus, quos in peculiarem sibi populum ac domesticam familiam, atq. adẽ in filiorum gloriam adoptaturus erat, aliò longè ab illis manufactus, distincto atq. planè diuini operis & efficientiæ indice caractere signandos declarat: qualem ille sibi impressum profitebatur. In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura. Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super israel Dei.

Hominum triplex conditio.

Spiritus sancti donum.

Separatio hominum per Euangelium Matth. 10.

Filiorum Dei nota.

Sup.

Heb. 2.

Circumcisio non manufacta.

Gal. 6.

De

Euangelij
promulgatio

De cetero nemo mihi molestus sit: Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Atque ex his ita sibi signatus, partem aliquam electum iri Deus praeponet, quorum opera ac diligentia, sedulitate & caritate uniuerso orbi bonus ille salutis communicatus nuncius, pacem iis qui prope, & iis qui longè sunt, ex Deo afferat: atque dispersos in omnibus terris melioris mentis & formae homines, hoc est, eos omnes, qui suam serio expetierint salutem, quiq; à Deo Cornelij Conturionis instar poposcerint, verè & efficaciter accipiant. Atq; hoc pacto sese omnes nationes in unius, de qua agimus, Ecclesia & Ierusalem sanctae ciuitatis communionem voto, animo, studio, ac diuinae veritatis donatione conferant.

Et ponam in eis signum, & mittam ex eis qui saluati fuerint, ad gentes in mare, in Aphricam, & Lydiam, tenentesq; sagittam, in Italiam, & Graeciam, & ad insulas longè, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam.

Salutis publicae primum nuncium orbi toti per Apostolos primosq; Christi discipulos communicatum iri, à se quidem missos, & magnis virtutibus ac signis instructos Deus ait, id quod aliàs etiam apud hunc, & alios Vates praedictum fuerat. Atq; ita promissa piis quondam patribus, & Israelitarum populo facta exolutum, atq; etiam lamentationi & querimonia deprecatorum illorum, quibus responsum hoc dabatur, satisfactum iri. Ex ea verò boni nuncij communicatione diuinis confirmata signis euenturum, ut qui ex Israelitis per terras omnes dispersis ad Ierusalem, noua ciuitatem, animum adiecerint, liberi & incolomes ducantur ab ipsis etiam gentibus, inter quas agebant, eadem etiam ciuitate ex Dei beneficio communicaturis. Nominatim verò indicantur terrarum orbis partes, quadam antiquis nominibus praecipuè nota, ad quas veluti ad regionum capita summa, cetera referuntur omnes, quotquot terrarum tenent atq; incolunt varios tractus.

Terrarum orbis diuisio.

Id quod deinde etiam generatim exponitur. Terram autem ex incolarum ratione tribus tantum distinguitur primis gentibus, Iaphet, siue Iapeti minoribus, & Semi posteritate, & Chami filius. Eadem vero terra soli ac situs consideratione ortum occasumq; versus protensa ad Septentrionem expanditur, à meridie verò mari coërcetur, quod Indicum siue meridionale oceanum Geographi vocant. Septentrionalem partem Iapheti gens prima occupauit, indeq; Colonias in Graeciam, Italiam, & Hispaniam misit. Meridionalem omnem Chami posteritas tenuere. Semita orientalem, quam longissimè peragrati habitauere, à Mes, siue Messia, ut Moses docet, initio facta, & auroram versus habitatoribus productis. Quocumque itaque modo describatur terra, Euangelij nuncius peragranda praedicatur. & mittam ex eis qui salui fuerint [à generatione illa pessima, qua primum Euangelium repulerat] ad gentes in mare. Gentes genericum nomen est hoc loco ad Israelis distinctionem appellatum, deinde verò per certa genera distributum. in mare. Lybicū intelligimus, secundum quod Lybia, in qua Carthago fuit. Namque hic aperte dicitur THARSIS, quod & nos mediterraneo mari, & Carthagini urbi datum aliàs ostendimus. Atq; hic Carthaginem significari,

Tharsis.

cari, adiuncto nomine PVL indicatur, eadem formula qua Latine dicitur Tharsis Africae, ut vel à Tyro, vel ab ipso distinguatur mari. Lydiam, LVD. nomen adhuc apud nostros retinente Geographos. Atq; ita omni meridionali tractu secundum longitudinè indicato, descriptio ad Boream vertitur. Tenentes sagittam, MOSCHE ICHESETH, tendentes, siue tentores arcus. Quae laude Persae, Parthi, & Medi insignes sunt ad Septentrionem vergentes. qui verò maxime sunt Septentrionales THVBAL, pro quo interpretis THVBAL. noster Italiam posuit: quam quā ex nonnullorū sententia Itali & Hispani ex Thubalo oriundi sint, de Hispaniisq; minus ambigatur; tamen hic primā originè index monstrat, hoc est, ipsos frigidioris caelo subiacentes populos Germaniam omnē, & cū Britannis Gallias, quibus iam ad meridiem & occasum vergente tractu Graeci proximi adiacēt. Ceteros verò, quos antiqui non nisi interiecti maris nauigatione adire, hodieq; nostrates adeunt, oceano vsq; occidentali intermedio separatos illo generico nomine Vates includit. ad insulas longè. In exemplari praesior & certior nominum indicatio est. HAIM HAREHHOKIM. ad illas IIM illas remotissimas. IIM, nōn solum insulae mari cinctae, sed regiones dicuntur omnes, ad quas nauibus itur. Quae planius & clarius Nouus hodie dicitur orbis prophético sermone indicari potuerit, haud video, nempe Deo auctori cognitus, & Vati non ignoratus nostro.

IIM.

Nouus orbis

Et annunciant gloriam meam gentibus.

Euangelium gloriae Christi suae gloriae nuncium Deus nominat: nam idem significat Euangelium, quod bonus nuncius gloriae Dei, uti saepe aliàs audiuimus. Gratissimus verò & opportunissimus Euangelicus nuncius gentibus omnibus venturus esse euentu ipso declaratur: quippe, ubi iam cognitus & receptus fuerit, magno omnium consensu & studio colendus omnibus opportunitatibus & officiis ad communem fratrum & conciuium utilitatem & commoditatem collatis.

Euangelium

Et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domini, in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis ad montem sanctum meum Ierusalem, dicit Dominus: quomodo si inferant filij Israel munus in vase mundo in domum Domini.

Israelitarum absoluta restitutio responso hoc promittitur, tum demum efficienda, cum plenitudo gentium intrauerit. Quam quidem nationum cunctarum maximus plausus, communis consensus, & gratissimum profequatur studium. Id quod oratoria declaratur elocutione & significatione opum & commoditatum variarum à diuersis populis conferendarum pro ratione, ingenio, atq; vsu suarum cuiusque regionum. Varia enim uecturarum genera, loci atq; situs diuersitas inuenire & usurpare cogit, in planioribus locis currus, in difficilioribus & asperioribus equi & multi, in angustioribus, quanquam non ita asperis, carruca vehendis hominibus adhibentur. Atque his imaginibus conspiratio summa & voluntas omnium gentium, communisq; gratulatio, & ad opem ferendam commodorum omnium

Israelitarum absoluta restitutio.

YYY

commu-

Esa.

suos, ita veniet Dominus liberaturus populum suum. & Montes exultastis sicut arietes, & colles sicut agni ouium. Deinde orationis huius illa formula est. CHI CHAASER HAHHASAMAIM HADASIM VEHAARETS HAHADASAHER ANI GHOSEH GHOMEDIM LEPANAI NEVM IEHOVAH. Ex verbo, Quia sicut isti caeli isti noui, & ista terra ista noua, quae ego faciens stantia coram me: effatum Domini. In qua forma singularis nominibus tam substantiuus quam adiectiuus, singuli notitia indices articuli praeposuntur, isti caeli isti noui, ista terra ista noua. Ad hoc verbum praesentis temporis cum praesentibus etiam participiis, quae ego faciens stantia. & hanc orationem ita pronunciatam, effatum suum Deus ipse appellat, atque ex consequenti certum sanctum & stabile adstruit. Quod ut figura a superiore pronunciatum diuersum, ita argumento singulari ad similitudinem intelligimus usurpatum. quod nos iam ad operis huius finem properantes, ita breuiter exponimus. Mutationem hanc Israeliticarum, atque adeo humanarum rerum tanto discrimine communibus & consuetis antea exemplis praestantem non ex naturali causa, vel siderum singulari concursu & vis, siderum, inquam, hominibus fauentium, non ex casu aut fortuito aliquo euentu, sed ex certo Dei proposito & consilio profectam, perpetua duratione stabiliendam & firmandam esse, Deus ait, nullis etiam natura viribus, nulla temporum violentia, nullis aliis minoribus aut maioribus causis & efficacitatibus conuellendam aut labefactandam, vixote omni natura exemplo & Philosophia argumento longè superiorem. Namque ex Philosophorum doctrina illud tamquam commune & vniuersale axioma receptum est. Quaecumque ortum habeant, quaecumque aliquando noua fuerint, eadem vetustatem subitura, ac demum caduca desitura esse, & extinctum iri, finemque habitura. Eamque communem naturae conditionem atque esse, atque haberi in pluribus generibus obseruatam, quam maxima orbis regna, imperia, & quaecumque narrantur hominum felicitates, & rerum publicarum beata & celebres forma tenuerint. Hanc autem humana sapientiae argumentationem insigni & manifesta distinctione redarguit exoluitque Deus, illo cum primis natura communis exemplis & veritati relicto; nempe res omnes, quae communi & consueti usu gignuntur & crescunt, eodem etiam decrecere & senescere usu, dummodo suo naturali sinantur procedere cursu. ut quae ex aqua, quae ex terra, quae ex alio simplici genere ortum habent, in idem demum rerum abeant ac desinant genus; & quae noua sunt, senescant, quae ante nituerant, defossa rursum condantur; eaque demum vnde venerunt, redeant. Verum enimvero quae singulari consilio, certoque proposito Deus conseruare velit, vnde cunctae venerint, ex quacumque materia, vel nulla etiam constiterint; eadem nec interire, aut aboleri, nec in suam antiquam materiam aut conditionem aliam redire, sed neque, quoad ipse tenuerit, senescere aut lassari, fatigari, minui, aut quicquam pati simile. Quoniam ut Deus ipse auctor liber, & omni naturae communis lege immunis est, ita agendo, efficiendo, & conseruando quocumque sibi proposito rerum genere, omnem naturae conditionem & necessitatem infinita superat virtute. id quod aper-

tissimo

tissimo docet exemplo duarum maximarum totius mundi naturae partium, calorum videlicet atque terra; quae quamquam principium habuerint, quamquam ex nihilo creatae fuerint, quamquam perpetuis & continuatis visibus exerceantur; tamen suam integram retinent naturae rationem atque vim, neque in antiquum tendunt nihilum; imò, quod apertum, patens, nullique animaduersuro ignotum est, perinde nunc noua atque integra, suisque viribus & visibus praestandis idonea, atque primo ipso, quo exstiterant anno, ita calum cursus gyrosque suos, rectis & inuolatis rationibus, & inuariatus momentis sine vlla conficit lassitudine, sine villo senectae vitio, atque omnia, quae ab initio praestare iussum praestitit, eadem perpetuo tenore nunc repetit, & suis numeris absoluta iuxta diuinae legis praescriptum probat. S. S. E. De celis. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquela neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum. In sole posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Exultauit ut gygas ad currendam viam, a summo calo egressio eius, & cursus eius usque ad summum eius: nec est qui se abscondat a calore eius. Hac omnia perpetua sunt calo, vti etiam terra sua immobilitas, & perpetuum ad celatas & manifestas rerum gignendas & sufficiens atque alendas formas ingenium, ad lapides, metalla, plantas, & animalia. S. S. E. Generatio praterit, & generatio aduenit, terra autem in aeternum stat. Oritur sol & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibique renascens gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem. Lustrans vniuersa in circuitu peragitur spiritus, & in circulos suos reuertitur. Omnia flumina inrant in mare, & mare non redundat: ad locum vnde exeant flumina, reuertuntur, ut iterum fluant. Cuncta res difficile, non potest ea homo explicare sermone. Non saturatur oculus visu, nec auris auditu repletur. Quid est, quod fuit? ipsum, quod futurum est. Quid est, quod factum est? ipsum, quod faciendum est. Atque documenta exempla, hac omnia calorum ac terra perpetuam viridemque declarant inuentam, & quandam recentem veluti nouitatem, non ex ipsa natura, aut materia ratione, sed ex Dei auctoritate & voluntate conseruatam: qui propter infinitam virtutem, utramque mundi maximam & exercitatissimam partem perinde nouam retinet ac seruat: atque eo tempore cum primum ex nihilo creauerat. id quod ipse in hac versu declarat; non qui dicat se istum calum, istamque terram, quae oculis conspiciuntur, denuo in dies creare, sed isti caeli isti noui, & ista terra ista noua, quae ego faciens stantia coram me. Quod totum dictum diuinum, simplici significationis complexu excipiendum est, & ut Theologi dialecticique recentiores loquuntur, in sensu composito. Isti caeli isti noui, & ista terra, ista noua, quae ego [sic noua] stare facio coram me. Namque hac formula diuina auctoritas, voluntas, & probatio significatur; aliam enim auertente faciem suam Deo, omnia in puluerem suum, ut confitebatur Psaltes, redigerentur. Itaque non coram sua ipsorum natura, sed coram me. & tamen quamquam ex corruptibili materia, imò ex nihilo, quod longè inferius est,

Caelum & terra cur se-
nium non
sentiant.

Psal. 117.

Eccles. 1.

YYY 3

confi-

constiterint; tamen ego perpetuo noua stare coram me, suosq; vsus prestare factio. Hac eadem maxime conspicua declarant philosophorum de natura rerum disputantium axiomata nihil omnino voluntati meae praescribere, dictare, aut derogare; sed nec excipere ullo pacto posse: nec suas illorum argumentationes & collectiones ad artis ac sapientiae, virtutisque meae praestantiam quicquam conferre aut valere attingendam. Quando ad sensum & ad tactum ostensum cunctis hominibus constet, calum atque terram auctore me inuentam, nouitatemq; suam viridem & florentem probare. Quod si hoc iis partibus, quae ex nihilo per Dei voluntatem constiterunt contingit: idq; certo, ac praesente experimento euincitur, quid existimari oportuerit de eorum ratione ac duracione, perpetuitate atque aeternitate, qui non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei nati fuerint, ut per hoc efficiantur diuina consortes natura, fugientes eius qua in mundo est concupiscentiae corruptionem? Non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati, Verbo caro facta, & in ipsis habitare? Quod enim natu est ex carne, caro est; quod verò ex spiritu, spiritus est: & spiritus ubi vult spirat, & audit philosophus vocem eius; & nescit unde veniat, aut quo vadat. Sic est omnis qui natus est ex spiritu. Quamobrem nihil metuendum iis qui ex Deo nati fuerint, de nominis ac virtutis veritatisq; sua defectu, sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum. Similitudinis ratio non tam ad permanens, quam ad perpetuam nouitatem & vigorem virtutemque numquam vel vetustate, vel senectute mutandam aut mutandam referenda est. Nam verbum stare, in similitudine nouitatem, & inuentam respicit, quam etiam similitudinis nota sic fuit, ut in exemplari est, CHEN, sic, certè, firmiter) indicat in simili. Namque de duracione atque aeternitate longè alia ratio fuerit, ut longè aliud viriusque natura principium, calorum ac terra ex nihilo, cui quod ex se perire non repugnat; filiorum verò Dei ex spiritu Dei; qui natura virique sua aeternus est. S. S. E. Principio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cali; ipsi peribunt, tu autem idem ipse es. Itaq; hoc loco non solum perpetuum, sed perpetuo nouum, ac recens mansurum filiorum suorum semen & nomen asseuerat, recipitque Deus, atque in hanc rationem calorum ac terra perpetuo seruata nouitatis inducit similitudinem. Quam viriusque parit perpetuo vegetam ac recentem virtutem poetarum philosophia ac Theologia agnitam sub Solis & Bacchi nominibus adscribit. Bacchum enim illi in mysteriis terram, calum verò Solem appellarunt, quorum virtuti & efficacitati omnia quae sub calo gignuntur, tribuunt: Solis aeterna est Phæbo Bacchoq; inuenta:

Nam decet intonsus crinis utrumq; Deum.

Noachus autem, quem Critici Bacchum esse volunt, ISADAMA, vir terrae, in sacra appellatur historia. Porro filiorum suorum semen & nomen perpetua virtute constituta ac duratura Deus promittit; quibus nominibus natura veritas & efficacia significantur: Nam semen ipsam renouam substantiam continet: nomen siue SEM virtutis & efficientia signifi-

ficacionem obtinere (ape iam docuimus: Veritatem itaq; & virtutem interpretamur & intelligimus perpetuo integras duratum ire. longè diuersa ratione à seminibus & nominibus aliarum rerum, quae caducam sortita sunt naturam, multis modis atque temporum cumprimis vi mutationi, variationi, ac imminutioni obnoxiam.

Vidilata diu & multo spectata labore [semina]

Degenerare tamen, ni vis humana quotannis

Maxima quaq; manu legeret: sic omnia fatis

In peius ruere, & retro sublapsa referri,

Non aliter quam qui aduerso vix flumine lembum

Remigiis subigit, si brachia fortè remisit,

Atq; illum in praecipit pronorapit alueus amne.

Tamen Sanctorum neque semen perire, neque degenerare finit nomen Deus, idq; diuinum decreuit & pronunciauit effatum. NCVM ADONAI, dicit Dominus, siue effatum Domini. Atque ita euenturum praedicitur, ut sicut calum ac terra suis statibus temporibus suas vires certa lege exercet, suos perpetuo praestant vsus; ita filij Dei muneribus officiisq; vacent suis, pro praescripta diuinitus norma rationibus ac vicibus nulla ex parte immutandis, aut inuertendis, quinimo perpetuo ritu & ordine obseruandis, offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum.

Et erit mensis ex mense, & sabbatum ex sabbatho: veniet omnis caro ut adoret coram facie mea, dicit Dominus.

Vt singularis in prima lingua elocutionis formula, ita singularem arcanamq; commendat interpretationem. VEHAIAH MIDIHODES BEHHODSO VMIDISABATH BESABATHO. Ex verbo: Et erit de sufficientia ipsa nouationis in nouatione, & de sufficientia ipsa quietis in requie. Nomen HHODES, pro quo mensem Latine dicimus, nouationem significat: idq; mensi impositum est, utpote qui singulis renouatur, in eandemq; rationem redit gyrationibus, Sabbathum verò quietem significare, nulli iam studiosorum arbitramur ignoratum. Iam verò illud ex veterum rituum & sacrorum notitia constat, quaedam sacra singulis Sabbathis esse factitata, quaedam etiam, quae tricesima dicebantur, singulis nouiluniis quoque peragi decreta institutaq; fuisse. Illa quidem quietis & latitiae significatione, haec verò nouationis rerum gratulationibus commendata, quae omnia umbra futurorum fuerant: Illa quidem Sabbathi sui populo Dei relictis & seruatis: haec autem renouationis animorum antiqui Adami vetustate exuta ac deposita. Atque haec non solum à Hierosolymitanis in terra Chanaan cinibus, sed ab omni carne, id est, nationum omnium hominibus in populo conscriptis Dei perpetuo sanctitatis more, & vero spiritu semper celebranda fore, Deus ait. Nam qui intrauit in requiem ipsius, requieuit ab operibus suis, sicut & à suis Deus; & qui renouatus fuerit spiritu mentis suae, in nouitate vitae perpetuo incedens versabitur. Quorum arcanorum frequens apud Apostolos mentio atque interpretatio fit. Hoc itaque significat per Veram Deum, festorum illorum celebrationem non in umbra & figura

Virg. Georg.

Sanctorum munera & officia.

HHODES.

Sabbatha & Neomeniaz.

Sabbatificus & renouatus. Heb.

2. Pet. 1.

Ioan. 8.

Ioan. 1.

Sol, & Bacchus.

Tibul. lib. 1.

tantum, ut quondam, sed ipsa veritate perpetuo esse peragendam omni carni, Iudaeo primum & Græco, seruo & libero, mari & femina sanctificationis à Deo, & in nouitate vite ac perpetuo Sabbathismo collocatis. Idque nobis arcana illa formula significat, mensis ex mense, sabbathum ex sabbatho, siue, nouatio ex sufficientia nouationis, & quies ex sufficientia quietis. Non ex figura & imagine nouationis & quietis, sed ex ipsa nouatione sufficiente, & ex ipsa quietis, in qua erunt, sufficiente re ac veritate & virtute. Ut si quis rex personam non ex imagine & scena, sed ex vero, ut ipse qui rex verè sit, agere & representare dicatur. Ita hi non iam in vetustate literæ, sed in vite nouitate conuersati, rem diei in die suo, & rem festi in festo suo, uti lex instituit, serio & verè peragent. ut adorent coram facie mea. Prasente & probante eo, qui hac pradicat, ut ipse qui in medio ipsorum, tamquam templo sancto suo, versetur, & acceptabiles sibi per IESVM Christum hostias perpetuo ritu, semperque opportuno peragendas, ab iis qui semper in nouitate, semper in sabbatho viuent. Quod verò dicitur ut adoret, supplicationem, & perpetuam gratulationem significat verbum HISTAHAVOTH. Cuiusmodi solenne fuit quondam decernere pro victis & superatis atque deletis hostibus, pro victoria, pro pace & securitate parta. qualem rerum suarum statum hi ex diuina virtute & auctoritate assecuti, auctori atque sospitali Deo, ipsorumque parenti perpetuis gratulabuntur laudibus. Hanc beatam sortem piis, & vocationi diuina obsecuturis paratam, Deus ait, & misericordiam ipsis præstitam agnitis, spectaturisque, seuerum ac iustum iudicium in eos editum, qui vocanti Deo, & Euangelij salutem vltro afferenti obaudire & credere noluerunt, sed in suo manentes peccato, mortui, illorum instar, qui in deserto olim perierunt, non solum à diuina quietis patria vel visenda exclusi sunt, sed insēpulti relictī feris & serpentibus dilaniandi prostriterē. Hoc tamen discrimine, quod illi tandem consumpti, in deserto euannerant, isti vero aternis pœnis addicti manebunt.

Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me. vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt vsque ad fatietatem visionis omni carni.

ÆTERNITAS non modo conscientia, verum etiam dolorum ac sensus pœnas diuina misericordia ac veritatis contemptores & aduersarij ex diuina sententia subituros & laturos, atque ut illo beneficio bonitatem & benignitatem, ita hoc spectaculo diuini iudicij seueritatem omni orbi abundè cognoscendam esse, Deus ipse declarat: Si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant; & vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in reuelatione Domini IESV de calo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis, dantis vindictam iis, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini nostri IESV Christi, qui pœnas dabunt in interitu aternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius, cum venerit glorificari in Sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia creditum est testimonium nostrum in vos in die illo.

iudicium in
impior.

Damnate-
sum pœne.

2. Theff. 1.

illo. & erunt vsque ad fatietatem visionis omni carni. *Vocabulum* DE-
RAON semel in sacris libris repertum, Latinus interpres in visionis fatietatem vertit, atque vnica voce spectaculum dice Latinè potest, verum non solum hoc significat, sed etiam vanitatis & impietatis habitationem, siue domum & permanſionem oppositam quieti illi, & nouationi diuina; quæ piorum animos manere dicta sunt. Huic apud Vatem nostrum fini similem prædictionem Ioannes ille Theologus & Propheta Apocalypsin suam iam iam absoluturus canebat: Ego sitienti dabo de fonte aqua vita gratis. Qui vicerit possidebit hæc; & ero illi Deus, & ille erit mihi filius. Timidis autem & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololâtris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardeni igne & sulphure, quod est mors secunda.

COMMENTARIO huic in IESAIAM initium factum Antuerpiæ anno M. D. LXXIII. intermissio inducta ad annum M. D. XCIII. Mense Octob. Quo Hispani ex diuina ope finis repertus.

FINIS.

APPROBATIO.

Hæc diligenter elaborata in totum Isaiam Prophetam maximum & diuinissimum Commentaria, quod sanctæ Rom. Ecclesiæ Cath. relig. vel Regiæ Maiest. contrarium est continent nihil, & propter operis dignitatem & vtilitatem dignissima sunt, ut & imprimantur, & ab omnibus legantur. Datum Antuerpiæ anno 1596. die 16. Martij.

Henricus Sebertus Dunghaus S.T. Doct. Cath. Eccl. B. Mariæ Virg. Can. Apostolicus Penitentiarius: librorum censor.

ZZz

BENE

BENEDICTI ARIÆ MONTANI

IN ISAIAË COMMENTARIUM

GRATVLATIO ET SVPPPLICATIO.

FILIVM quisquis sibi forte Amos
Præcipit Vatem, penitusque notum
Iætat integro facilique cursu

Posse referri;

Hunc ego cunctas media sereni
Noctæ sub cæli numerare stellas,
Et modum certum Lybicis arenis

Figere dicam:

Posse & hunc nostri, aut breuioribus se
Corporis nostri est minor ipse membris,
Vallis è pressæ regione summi

Culmina cæli

Tangere, atque altum mare, qua iacenteis
Alluit circum subit atque terras,
Vadere ac nullis caput eminendo

Mergier vndis.

Vidimus certè (bene si fateri
Fasque testari est) cupisse multos
Huius ac magni petuisse diua o-
racula Vatis,

Siue primæ memorem disertos
Compotes linguæ atque eadem tenentes
Verba, quæ Vati Deus annuebat

Esse locuto:

Siue Chaldaeos memorem fideli
Ore conatos referare sensa,
Quæ sub arcanis voliere prisca

Dicta figuris.

Quantus à doctis venit vsque Athenis
Limen ad nostri chorus & frequens quàm

Perstitit Vatis, penetrare & ampla in
Tecta laborat?

Inuidus nec vos etiam peritos,
Sermo quos laudat Latius, tacebo
Plurimos, quales peperere nostra &
Secla priora.

Hunc sibi cunctos adiisse fontem
Nouimus, dulci retulisse & haustu,
Vasa doctrinæ caperent beatæ
Singula quantum.

Me quoque explendæ sitis & salutis
Ardor ad sanctos latices auentem
Mille miratum saturata primùm
Pectora duxit.

Postque tot nempe in sata culta riuos
Undique inductos, stupui perennem
Nil minus totam superare pleni
Marginis vndam.

Nil deest, inquam, nihil aut requiras
Inde subductum, tamen & benignè
Cuncta (nam rident placidum nitentque)
Prata biberunt.

Ergo ego (quis nam vetet?) adorandum
Pulchrè & vndantem putei liquorem
Hauriam paruis animis modesto &
Ore pusillus.

Et feram quantum liceat mihi
Virium, si qua detur adiunare
Paruulum paruo similè que nostri
De grege quemquam.

Quin Deus mentem probat, & piorum
Promouet felix animos, nec vlla
Simplicis mentis bona vota magnus
Irrita linquit.

Dixeram mecum tacitus, fideli &

Ad sacrum fontem feror, inde gressu
Pronus accedo, metuensque labris
Haurio primis.

Vix liquor sensum subiitque linguam,
Sentio internos penetrare in artus
Spiritus, cuius nequeam canendo
Dona referre.

Nec tamen, quamuis memor ipse cantu,
Sensero quidquid, celebrem, docebit
Carmen hoc quemquam, ut teneat, nisi rem
Sentiatur ipse.

Quid morer? mutor, neque iam prius qui
Veneram certè maneo, sed altis
Impleor curis, videorque in ethra
Scandere summum.

Digna quæ auditu prius asserebam,
Displicet tantum celebrasse, parua
Quippe mutatus reperi, nouis dum
Comparo certus.

Iam scio quantum referat suis de
Fontibus puris bibere, ambiens quos
Aura celestis fouet ac sereno
Flamine sanat.

Inde regressus iubeor meorum,
Quos colo fratrum docili cateruæ
Pauca, quæ compos didici, libenter
Nota referre.

Hæc fero, ac testor superesse magnum
Semper vndantem fluidumque semper
Viuidum fontem. petite inde, fas est,
Currite auentes.

Currite, ac votis properate sanctis:
Ipse namque auctor vocat, & luros
Plura, promittens mihi vos monenti
Credite, dicat.

Vnde

Vnde sed tantum fluat hic supernæ
Magna doctrinæ monumenta, si quis
Rite miratus roget, ipse promptus
Arbiter edam.

Ille ad extremos operis labores
Vsque ab incepto solet intueri
Iussus in Christum, sine quo pedem vel
Tendere nescit.

Sic & in prisca & simul in futura
Tempora intendit, mediūque vtrisque
Inferit rebus, pariterque totum
Prouidet æuum.

Te si &, æterni, iuuat, o parentis
Nate, non quamuis meriti poëta,
Intimus nostri (potes) hic recessus
Pectoris alnum.

Christe, vel sedes duce te supremas
Vel polos possim superare mundi,
Qualibus pennis super alta tollis
Sidera Paulos.

Idem ego siccis liquidum per æquor
Deferar plantis rapidæ & procelle
Tutus & venti: graditur vocatus
Sic tibi Simon.

Denique & quantum cecinere prisca,
Compos, arcanis foliis, tenebo,
Tu modò nostræ tua dona præsens
Inserere menti.

Te tenet quisquis, nihil est quod vltra
Querat aut poscat: capis ipse totum,
Quod sapit, quod scit Deus: vnà summe
Cetera sunt pars.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
APVD IOANNEM MORETVM.
M. D. X C I X.

